Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң ийиги чыыжының бирги сессиязы

ЧАРЫШТЫ ТОДАРГАЙ УДУРТУР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Дараазында сөстү Бии-Хем райкүүскомунуң даргазы депутат эш Дамчай (Билелигниң № 74 сонгулга округу) алган. Бии-Хеминиң девискээри тараалап болгаш мал-маганга таарымчалыг чер. Инда туруп турар ажыл-агыйларның экономиктиг байдалы чылдан чылче улам-на шыдал кирип олурар. Колхозчуларның материалдыг сонуургалын ооренип көөр чорук улустуң чүткүлүг ажылдаарынга база илигни берип турар. «Кызыл тараачын» колхозта чүс хойдан ортумаа-биле чүс ажыг хураганны ап турар малчыннарның саны эвээш эвес.

Бии-хемчилер бо ажыл-агый чылын шалыкшын эгелээн. Сүт болгаш эът садарының квартал планын ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа сүт саалдазы шилгий «Өөк» совхозта кудулап турары дүвүреңгир айтырыг.

Ада-чурттуң дайынынга баргаш мадырлыы-биле олген чаңгыс чер чурттуг дайынчыларынга тураскаадыр тургузарынга ажыглаар хөрөнги чыылдазы районда илеткейлиг чорун турар.

Өөвүрүн партия райкомунуң бирги секретары депутат эш **Шулуу** (Дус-Дагның сонгулга округу) бодунуң чугаазын база-ла бо хүннерниң күш-ажылчы көргүзүглери-биле эгелээн. Район ниитизи-биле кыштаглаашкынга эки белеткенген турган. Ынчангаш малдың хоразар чоруу бо чылын дыка кызырыган. Боттарының социалистиг хүлөөлгезин «Кызыл тук» колхозтуң кежигүннери эки күүседип келген. Маңаа малчыннар улуг улуун киргенин санал берген депутат онзалап айыткан. Ол ажыл-агый сүттү, эътти күрүнеге садарының квартал планын чогуур хуусаазының бетинде дооскан. Колхозтуң малчыннары Ооржак Чамбыл, Ооржак Баян, Саая Михит-Доржу база «Торгалыг» совхозтуң малчыннары Донгак Анай-оол, Буулар Санчат-оол бо чылын чүс хойдан ортумаа-биле чүс хураганны алганнар.

Районнуң школаларында, уруглар албан черлеринде келир чылдың одалга материалдарының белеткели шалыкшын байдалда чорун турар. Өөвүрүлөр кодээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садар планын октябрь 10-да шуут доозарын хүлээнип алган.

Индыг болзажок районда ам-даа хой-айтырыглар дарый хемчеглерни алырын манап турарын депутат саналынга киирген. Чижээлээрге, часкы тарылгага техника септелгези аажок кошкак чорун келген. Оон аңгыда колхозтарда сүт дажыр машиналар көңгүс чедишпес. Хандагайты суурда амыдырал хандырылга комбинадының бажыңын ийи чыл үлай тудуп келген-даа болза, бөгүнге чедир ажылалга киирип шыдавайн турары черле чөптүг эвес.

— Часкы тарылгага белеткел бистиң районда эки организастаттынган — деп, Барыын-Хемчик районнуң күүсекчи комитединиң даргазы эш **Амырбит** саналын эгелээн. Бо чорук юбилейлиг чылда бедик дүжүттү ажаап алырының бир үндезини болур. Амгы үеде хову турлаглары бүрүн белеткеттинген. Урезин база арыгластынган. Бо хүннерде районнуң чамдык ажыл-агыйлары шык базырышкынынче кирипкен.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довурактың хлеб заводу планныг онзалгаларны чедишкинниг күүседип, мурнакчыларның одурүүнүң чорун турарын эш Амырбит демдеглээн.

Индирде Эрзининиң партия райкомунуң бирги секретары депутат эш **Биче** (Нарынның сонгулга округу). Ол чугаазынга районнуң сөөлгү чылдарда чедип алган чедишкиннерин демдеглээш, мурнакчыларны азап, оларның көргүзүглери-биле сессияга олурганнарны таныштырган. Районнуң ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир демей, Октябрьның алдарлыг байырлалын чаа-чаа чедишкиннерлиг үткүүрү чугаажок дел эш Биче бүзүреткен.

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң трактор-хову бригадазының бригадири депутат эш **Онгай-оол** (Хөнделең сонгулга округу) бодунуң саналын Бижиктиг-Хая салбырында часкы тарылга кампаниязынга хамаарышкан айтырыглардан эгелээн. Инда хову турлаглары чогуур үезинде бүрүнү-биле белеткеттинген. Тракторлар септелгези база багай эвес чоруттунган. Бедик дүжүт алырының бир чугула негелдези суггарылга деп чүвеш билгеш, ол ажылга 130 кижини хаара туткан болгаш олардан чеди звенону тургускан. План ёзугаар үш муң ажыг гектар черни суггарары көрүнген. Совхозтуң дирекция чери суггатчыларны түскай идик-хеп аймаазиле ам-даа чедир хандырып шыдаваның бригадир шүгүмчүлээн.

Юбилейлиг чылдың чагай дүжүдүн алыр дээш механизаторлар бедиткен хүлөөлгелерин алган болгаш бо хүннерде ховударже үнүп, шык базырышкынын эгелеп киирипкен.

Үстүнде адаан депутаттардан аңгыда СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат эш **Кызыл-оол** (Бай-Тал округу), Ишкин эмнелгезиниң эмчиэ депутат эш **Ондар** (Кызыл-Тайга округу) олар база санал бергеннер.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле түскай шиитпирни хүлээп алган.

ШИИТПИРЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң пленумундан

Сөөлгү ийи чылдарның иштинде СЭКП ТК-ның март болгаш май Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле ажыларны чорутканын, ыланғыл мал болгаш чер ажылының продуктулуун бедидер, кодээнин ажыл-ишчилеринин материалдыг сонуургалын көдүрер талазы-биле кылынган түүлгер бар дээрзин Каа-Хем районнуң кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальныгы эш Биселев СЭКП райкомунуң пленумунга тодаргай илеткээн.

Партияның Төп Комитединиң март болгаш май Пленумнарының шиитпирлери болза кодээнин ажыл-ишчилеринин амыдыралын улам экижидериниң, колхоз, совхозтарның экономиказын көдүрериниң тодаргай сагыш салышкынны болганын райкомнуң пленумунга санал бергеннер демдеглээн турган. Районнуң колхозтары болгаш совхозтары түүлге эртекен чылын безин чүс ажыг трактор-ну, чеден комбайнны, дөртен бөш автомашинаны алганнар. Колхоз бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдеринге күрүнеден бүдүн чартык миллион рубль үзүн хуусаалыг чәәлиин алганнар. Кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының өртектерин улгаттырганының күсели-биле түүлге колхозтар безин эрткен чылын бүдүн чартык миллион рубль түүнүг немелде орулгалыг болган. Колхозтарның болгаш колхозчуларның орулгалары дыка немешкен.

Районнуң малчыннары Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга алдар болдурган сопиалистиг чарыштың шалыпчы одурүүнда чорун турар. Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының күрүне планнарын малчыннар эрткен чылын хуусаазындан эрте күүсеткен. Күрүнеге хөй муң тонна тарааны каа-хемчилер пландан ажыр бергеш. Ийи колхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң колхозтар аразынга шилчиир Кызыл туктарын акша шаиналы-биле калы алгылаан.

СЭКП Төп Комитединиң март болгаш май Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демисеелге районнуң коммунистери, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының активи илеткейлиг киржип турарын партия райкомунуң пленуму демдеглээн.

Индыг-даа болза суггатчыг черлерни шингээдир, тарааның дүжүдүн бедидер, мал ажылын механизастаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ажылдарны ам-даа көшкак чорудуп турарын илеткелчи болгаш санал берген эштер айыткан-нар.

— СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бистиң «Тиилелге» колхозтуң ажыл-ишчилери чамдык ажылдарны кылган. Юбилейлиг бо чылдың баштайгы кварталында күрүнеге эът, сүт садарының планын йи дакпыр күүседип турар— деп, колхоз даргазы эш Евтушков бодунуң саналынга чугаалаан. — Бо хүннерде колхозтуң механизаторлары, бүгү тараажылары часкы хову ажылдарынга белеткелди барып-ла дооскан, а мал ажылдакчылары кыштаглаашкынны чедишкинниг доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Партийжи-политиктиг ажылды экижидер, колхозчуларның күш-ажылчы сагыша-чурумун быжыглаар талазы-биле чамдык ажылдарны колхозтуң партия организациязы чоруткан.

Часкы, кускү кампаниялар үезинде ажылдаар кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула. Бистиң магазиннеривисте өлүшкүтә кедер резин идиктер, брезент тоннар болгаш өске-даа ажылчын хептер көзүлбес боор-дур. Бо дугайында садыг ажылдакчылары кичээнгей салза чогуур дээрзин санал берген эштер негээн.

— Бистиң колхозтуң кежигүннери эрткен ажыл-агый чылында эът, сүт болгаш дүк, тараа бүдүрериниң чыл планын ажыр күүсеткен. Бо алдарлыг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садарының үдаалгаларын база-ла ыракта ажыр күүсеттивис, ыланғыл эът садарын дөрт катап ажыр күүседип турар-дыр бис. Ол эки-дир. Ынчалза-даа продукциянын бот-үнезин чингедирин ам-даа чедип албайн турарывыс четпес. Оон ында колхозчулар ортузунга культура-массалыг, кижизидилгелиг ажылдарны партия организациязы план ёзугаар чорудуп турар. Бо хүннерде кол кичээнгейни часкы хову ажылдарынга белеткелдерже углаан бис. Техника беден кылдыр септеттинген, шеддерже өдек соорттулгезин үргүлүлеп турар—деп, «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады эш Моргун райком пленумунга медеглээн.

Индирге «Совет Тыва» совхозтуң директору эш Түтер үнүп келген: — Часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээш чогуур хемчеглерни ажылдап кылган бис. Бо совхозта чоннуң, ыланғыл малчыннарның культурлуг амыдыралын, материалдыг чаагай чоруун көдүрер талазы-биле чамдык чүүлдер кыдыынган. Барык малчын бүрүзүнде радиоприёмник бар, а чамдыктары телевизорларлыг. Совхоз колдуунда мал семиртилгезинин ажыл-агыйы болгай. Ынчангаш мал ажылдакчыларын күрүнеге шынарлыг эътти бүдүрүп, бөөр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Часкы хову ажылдарынга белеткелдер эки чоруттунган. Кол культура болур кызыл-тас үезинин шуптузун орнаап, арыглап урган бис. 1200 га шолге минералдыг чемнигдилгелерни төп турар, а СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр сүттаттыг черлерни ажылдалга киирер тускай звеноларны тургускан. Совхоз Баян-Бөл ховузунуң дөрт чүс ажыг га черни суггарып турган, аңаа мал чеми культураларны тарыыр деп турар— деп, оратор чугаалаан.

Беш чылдың ийиги чылының часкы тарылгазы чоокшулап келген. Аңаа белеткел районда ниитизи-биле кошкак дээрзин хыналда комиссиязы илереткен. Септелгеге кирген 220 тракторларның бежен үжүн комиссия хүлээп албаан. Чамдык ажыл-агый-ларда үезинин чогуур чажар шынарынга чедир арыглаваан, ыланғыл 2500 тонна үезинниң шынары багай болган.

Тараажылар, механизаторлар ортузунда партийжи-политиктиг ажыл кошкак дээрзин пленумга санал бергеш эштер шүгүмчүлээн. 393 механизатор кадрларның иштинде чүгле он беш кижи партия кежигүнү болуп турар. Механизаторлар болгаш инженер-техниктиг кадрлар ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын күштелдирерин, калбак чоннуң ортузунга агитация ажылын экижидерин партия эге организацияларындан райкомнуң пленуму негээн.

СЭКП ТК-ның март болгаш май Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чедир кылдыынайн турар түүлдерни айытпышаан, районнуң коммунистериниң, Советтерниң болгаш комсомол, профэвилел организацияларының бүгү күжүн ол Пленумнарның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче ам-даа эки мобилизастаарын партия райкомунуң бюрозунга пленум хүлээткен.

Д. ЕНДАН.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 50 чылга холбаштыр алган бедиткен хүлөөлгелерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Комбинатта эш Туровецке удурткан забойщиктер бригадазы бирги кварталдың планын ажыр күүсеткен. Бригада кежигүннеринден эш М. Онгай-оол эки көргүзүглерлиг болган. Ээлчегде 110 кг даг-дүгүн чыып тургаш, үргүлчү 140—150 килограммны чыып турар.

ЧУРУКТА: М. Онгай-оолдун ажылдап турары.

В. АНАНИННИҢ фотозу.

ЧАА НЕГЕЛДЕ ЁЗУГААР

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың руда турнуктуруп шуудар корпузунуң тудуу эгелээнден бээр ийи чыл четкен. Баштай маңаа ажыл коскузу-биле шуудаан турган. Эрткен чылдың төнчүзүнге чедир корпустуң хөй кезиниң фундаментизин бетоннап дооскан. Харын тудугнуң код кезээнде бетон баганалар-даа тургускаваан. Бо бүгүнү будурериве эш Мөңгете удурткан тудугжулар бригадазының кежигүннери улуг салыышкынын киирип, күзел-соруктуг-даа ажылдап турганнар. Бетон ажылдары доостуру билек эрткен чылдың төнчүзүнде ук бригадаңы кол корпусче түр шилчиткен турган. Оон бээр мынчага чедир бо тудугда чаңгыс борбак кадаг-даа, чаңгыс хүүрек бетон-даа салынмайн, тудуг ара хагдынган. Херектиң ужуру чүдел? Борта харыы мырынай болбуун. Мында ажыл төнген бе дээрге, тудугнуң фундаментизи безин доозулбаан-на болгай. Смета төнген бе азы ажылчын күжү чедишпейн барган бе дээрге, смета чаа ажыттынган, ажылчын күжү «Тыва кобальт» тудугда бүрүн четчип турар. Харын ажыл фронтузу чедишпейн баргылаар.

Бо корпустуң турар чери халаглыг кадыг черге тургустунуп турар чүве болганда, орта тавак оңгарының ажылдарын хол-биле кылырга хөй күш үнер болгаш чарыгдалдыг болуп турарын өөренгеш, тудут эргелели арткан 5000 кубометр чер ажылдарын техника күжү-биле кылып бээрин «Тыва тудуг» трестиниң № 14 механизация эргелелиниң болгаш «Союзвзрывпромнуң» Хову-Аксында участоктары-биле 1965 чылдың декабрь 1-де-ле керээ чаргаш, акшазын төлеп берген. Ынчангаш бо улуг хемчээлдиг ажылдың күүселдезин четтикпейн манап эгелээн. Оон бээр чыл артылган. Керээ чарып алган организациялар чагыкчының негээн хуусааларын янзы-бүрү чылдагааннар-биле чылдырып келгенинин түннелиннде тудугжуларның орта ажыл фронтузу үстүп, маңаар ужурга таварышкан. Тудугнуң хагдынган чидагаанны мында бооп турар. Демги 5000 кубометр чер ажылдарының ам-даа 1500 кубометри күүсеттинмээн. Узуну 32 метр, дооразы 10 метр, а ханызы 3 метр турар, ийи турнуктурар бетон оңгарларның бирээзин бо организациялар дооскан болза-да, ону тудугжулар опалубказын тургузуп, бетоннаарынга белеткээр дээш чеде бээрге, ол ам-даа чедир ханыладыр кастынмаан болган. Ынчангаш оон база катап өскээр ажылдап чоруур ужурга таварышкан. Кераэлиг организациялар код кераэлиг организацияны түге мынчаар саададып турарлы? Харын ужур Хову-Аксында механизация участогунуң удурткучуларының болгаш «Союзвзрывпромнуң» чазыдырыкчы мастери эш А. Булгаков сутларның хүлөөнгенин күүседир дээш, күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидеринче, техниканы чоп ажыглаарынче, күш-ажылды шын организастаарынче хүн бүрүнүң контролюн болгаш кичээнгейин кошкак үгландырганынган болган.

Мында адрези кирген организациялардың удуртукуларындан кераэ ёзугаар турнуктурар шуудар корпустуң таваның чер ажылдарын катап доозуп бээрин тудугжулар негеп тур бис.

Д. ЧУЛЬДҮМ-ООЛ,
тудугжу.

Мөгөн-Бүренде

Мөгөн-Бүренниң агаар-бойдузу шырии, чамдыкта хар, частыг шуургап киргелип келгеш, каш хонук улажып туруп бээр. Кижиге-даа, малга-даа бергедээшкиннер таварышкылаар. Бо черде мал ажылдыг «Мөгөн-Бүрен» колхоз тургустунганындан бээр ур болбаан. Оон ажыл-ишчилери хой, ошку, сарлык болгаш чылгы малды өстүрүп турар. Хойжу бригадаларда ниитизи-биле 12500 ажыг төрүүр хой бар, ам 8500 хой олдапкан, хураганнары бүрүн доругуп турар. №1 хойжу бригаданың кадрчылары Васильев, Аракчаа, Халбарбаа, № 2 бригаданың хойжуу Монгун-оол Мал эмчилери ээрлештиктер мал-ларының кодаларында ооллаашкын шыптараан, ниитизи-биле 1190 хойнуң хураганнарын чидириг чокка камгалап алган, өстүрүп турар.

Артельдиң бүгү малы кезээде чер одарынга чорурр, а ыяш чогу-биле бистиң бар кажааларывыс болуун. Мындыг байдалда, ширинн агаар-бойдустуг черге малчыннарның ажылы чымыштыг болгаш харыысалгалыг болуру билдингир. Олар бо байдалдарны ярестин-биле тиилеп, мал ажылын хогжүдүп турар.

Районнуң школаларында, уруглар албан черлеринде келир чылдың одалга материалдарының белеткели шалыкшын байдалда чорун турар. Өөвүрүлөр кодээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садар планын октябрь 10-да шуут доозарын хүлээнип алган.

Ындыг болзажок районда ам-даа хой-айтырыглар дарый хемчеглерни алырын манап турарын депутат саналынга киирген. Чижээлээрге, часкы тарылгага техника септелгези аажок кошкак чорун келген. Оон аңгыда колхозтарда сүт дажыр машиналар көңгүс чедишпес. Хандагайты суурда амыдырал хандырылга комбинадының бажыңын ийи чыл үлай тудуп келген-даа болза, бөгүнге чедир ажылалга киирип шыдавайн турары черле чөптүг эвес.

— Часкы тарылгага белеткел бистиң районда эки организастаттынган — деп, Барыын-Хемчик районнуң күүсекчи комитединиң даргазы эш **Амырбит** саналын эгелээн. Бо чорук юбилейлиг чылда бедик дүжүттү ажаап алырының бир үндезини болур. Амгы үеде хову турлаглары бүрүн белеткеттинген. Үрезин база арыгластынган. Бо хүннерде районнуң чамдык ажыл-агыйлары шык базырышкынынче кирипкен.

«Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довурактың хлеб заводу планныг онзалгаларны чедишкинниг күүседип, мурнакчыларның одурүүнүң чорун турарын эш Амырбит демдеглээн.

Индирде Эрзининиң партия райкомунуң бирги секретары депутат эш **Биче** (Нарынның сонгулга округу). Ол чугаазынга районнуң сөөлгү чылдарда чедип алган чедишкиннерин демдеглээш, мурнакчыларны азап, оларның көргүзүглери-биле сессияга олурганнарны таныштырган. Районнуң ажыл-ишчилери, бүгү совет кижилер-биле бир демей, Октябрьның алдарлыг байырлалын чаа-чаа чедишкиннерлиг үткүүрү чугаажок дел эш Биче бүзүреткен.

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозтуң трактор-хову бригадазының бригадири депутат эш **Онгай-оол** (Хөнделең сонгулга округу) бодунуң саналын Бижиктиг-Хая салбырында часкы тарылга кампаниязынга хамаарышкан айтырыглардан эгелээн. Инда хову турлаглары чогуур үезинде бүрүнү-биле белеткеттинген. Тракторлар септелгези база багай эвес чоруттунган. Бедик дүжүт алырының бир чугула негелдези суггарылга деп чүвеш билгеш, ол ажылга 130 кижини хаара туткан болгаш олардан чеди звенону тургускан. План ёзугаар үш муң ажыг гектар черни суггарары көрүнген. Совхозтуң дирекция чери суггатчыларны түскай идик-хеп аймаазиле ам-даа чедир хандырып шыдавайн бригадир шүгүмчүлээн.

Юбилейлиг чылдың чагай дүжүдүн алыр дээш механизаторлар бедиткен хүлөөлгелерин алган болгаш бо хүннерде ховударже үнүп, шык базырышкынын эгелеп киирипкен.

Үстүнде адаан депутаттардан аңгыда СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат эш **Кызыл-оол** (Бай-Тал округу), Ишкин эмнелгезиниң эмчиэ депутат эш **Ондар** (Кызыл-Тайга округу) олар база санал бергеннер.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле түскай шиитпирни хүлээп алган.

ТЫВАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙЫНДА ООЛДАР, КЫСТАРГА «ШЕКПЭЭР» СОВХОЗТУҢ ДӨҢ-ТЕРЕЗИН САЛБЫРЫНЫҢ КОМСОМОЛЧУЛАРЫНЫҢ БОЛГАШ АНЫЯКТАРЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

Улуг Октябрьниң 50 чыл оюн төлептиг үткүүрүнүк

Ооллар, кыстар! 1967 чыл бистиң чуртувуста өнзагай, юбилейлиг чыл. Ол—Совет күрүнениң бежен чыл оюн.

Бистер, Дөң-Терезин салбырының ооллар, кыстары Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг үткүүр талазы-биле мурнувуска улуг соруглары салдывыс. Бүгү бодалгырывыс, чүткүлүвүс, ажылкиивис юбилейин күш-ажылга, хөй-ниити амыдырал чаа-чаа тиилелгелер-биле үткүүрүнче уг-лаган.

Салбырда 100 аныяктар ажылдап турар. Оларның алдаңы комсомолчулар. Бүгү ооллар, кыстар ажылдың эң харыысалгалыг алырларында хаара туттунган. Хову ажылында 47, мал ажылында 22 кижи, артканывыс совхоз бүдүрүлгезинин янзы-бүрү ажылдарында ажылдап турар. Комсомолчуларның иштинде бүдүрүлгенин мурнакчылары эвээш эвес.

Аалдарывыстың болгаш авалырывыстың алдарлыг күш-ажылчы чагай чанчылдарын элербишаан, бир аргаларывысты санап көргеш, дараазында социалистиг хүлөөлгени алдывыс:

Аныяк сакыанщиктериин күжүбиле 5000 хураганны өстүрер, азы төрүүр чүс хойга онаалтыр 90 хураганны алыр.

200 гектар черниң дажын аштап, тарылгага ажыглаар.

Бо чылдың дүжүттүвүс хереглээр 500 тонна органиктиг чеминчидилгени ховударже соорттур. Улуг-Бүлүүнүң суггарылга каназын аштаап, ол канал-биле тудуштурган 1000 гектар черни суггат-биле хандырар, суггарыкчыларның беш звенозун тургузар.

500 гектар суггаттыг черге минералдыг чеминчидилгени ажыглаап, ооң гектар санындан 20 центнер, а арткан 500 га шолдуң бир гектарынга онаалтыр 15 центнер дүжүттү алыр.

Аныяк кукурузачыларның ийи звенозун тургузар. Букурузаны өлүртүрүнүң мурнакчы аргазын ажыглаап, 150 гектар черниң бир гектарынган-на 200—250 центнер ногаан массаны алыр.

Чүс сезен хааржактарлыг негаа өстүрер черни аныяктарның күжүбиле ажыглалга киирер. Негаа ажылынче 15 комсомолчуларны чорудар.

Салбыр төвүнге спорт шелүн тудар, чаагайжыглыга ажылынга идепкейлиг киржип бо чазын 150 ыяштарны олуртур.

Бодаа клубка национал болгаш хостуг хүреш талазы-биле секцияларны организастаар. Спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле 35 разрядчыларны белеткээр.

Кадарчыларның культурлуг амыдыралының деңнелин бедидер дээш ийи чунар бажыңны, бир библиотеканы тутказ, оларны бо чылдың октябрь 1-де ажыглалга киирер. Улуг-Аданак ферязын радиожударын шефке алыр.

Чайын мал кажаалары септээр тудугжулар бригадазын комсомолчулардан тургузар.

Аныяктарның ниити билиин бедидер соруглага-биле салбырывыс бүгү аныяктарын ниити билиг школаларынче хаара тудар.

Алган хүлөөлгевис чиик эвес, ынчалза-даа ону аалдарлыы-биле күүседирин хүлээзидивис. Эргим эштер! Бистиң үлегеривисти эдеринче республиканың ооллар, кыстарын кыйгырдывыс.

(Кыйгырыгны «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырында комсомолчуларның ниити хуралынга хүлээп алган).

Тываның көдээ ажыл-агыйында ажылдап турар бүгү ооллар, кыстарга Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дөң-Терезин салбырының комсомолчуларының болгаш аныяктарының бо кыйгырыын ВЛКСМ-ниң Тыва обкомунуң бюрозу деткээн.

Ук кыйгырыгны республикада бүгү комсомол эге организацияларынга чугаалаштырарын, ынчангаш Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр талазы-биле комсомол организациязы бүрүзү, аныяктарның коллективи бүрүзү бедиткен хүлөөлгелерни алган турарын организастаарын ВЛКСМ-ниң райкомнарынга, Кызыл хоорайкомунга болгаш комитеттеринге комсомол обкомунуң бюрозу сүмелээн.

Чарыштың чоруп турарын солуннарга, радиога болгаш телевиденнеге моон соңгаар үргүлчү чырыдар.

Тываның ооллар болгаш кыстары юбилейлиг 50 чылды күш-ажылдың, культураның чаа-чаа чедишкиннери-биле үтүүлүүнар!

Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» кодээ ажыл-агый артелиниң механизаторлары юбилейлиг чылдың тарылгазынга техника белеткелии районда бир дугаар дооскан. Септелгени тус-тус бригадалар аайы-биле, механизатор бүрүзү бодунуун боду кылыр кылдыр чоруткан. Ынчангаш хыналда үезинде чаңгыс-даа чедир кылдыынаан, азы үрей кылдынган түүлдер илереввээн. Ам үеде олар белен техниканы бригадалар төптеринче чедирип турар.

ЧУРУКТА: септелгеге эки ажылдаан бөлүк механизаторлар.

В. МОЛЬБИНИҢ фотозу.

Хуучулар хуралынга

Кайы-даа магазинге киргеш, садыг ажылдакчы бүрүзү-биле чугаалажыр болза, калбак хереглел бараанналарынга чоннуң негелдези улам-на өзүп турарын илередир. Кижилер эки-ле чүвелерни—быжыг болгаш эптиг, хевири амгы үеге таарышкан, чараш, үзү бүрү амыдыралчы чугула бараанналарны болганчок-ла айтыргылаар. Идик-хеп аймаанга, мебельдерге, телевизорларга негелде үзү бүрү көвүдеп турар.

Чоннуң садыг алыр аргазы бедип, эки шынарлыг бараанналарга негелдезинин улгадын турары — оларның акша-орулгазының, шыгжамарының оскенинге тодаргай хереч болур. Ол болза партия болгаш чазактың чон, совет кижилер дугайында ада ёзугуң сагыш салышкынының ачызы. СЭКП Төп Комитединиң март, сентябрь Пленумнарының шиитпирлериниң амыдыралда боттанылгазы болур.

Организастыг удуртулганың кошкаандан, садыг ажылдакчыларынга негелде чогуудан чамгык черлерде улуг четпестер барын база айтыр херек. Моон чижээнге Танды районнуң Балгазын сельпозунуң ажылын көргүзүп болур. Кадрлар-биле ажыл багай, оон уламындан өре-самчыгдал барык магазин бүрүзүнде илереп турар. Мындыг магазиннерни чижекке айтып болур: Кызыл-Арыг — 2100, Каскал — 906, Марачёвка — 1570 рубль дугаралдыг болган.

Балгазын сельпозу эрткен чылын бараан саарылгазын ниитизи-биле күүсеткен болза-да, белеткелдер планын ыракта чедирбээн. Марачёвка, Каскал ышкаш магазиннерге бажың иштиниң херексели, кодээ чоннга чугула херектиг хеп аймаа, оске-даа барааннар ховар болур, хереглекчилериниң ол талазы-биле чагыын күүсетпейн келген. Автолавка ажылын багай организастап, оларның эргилделиг маршрут-план күүседиин хынавайн турар. Моон ужуруидан автолавка садыгжылары алган чугула бараанналарын малчыннарга чедирбейн, ону Владимировка, Балгазын ышкаш суурларга сайгарыптары чаңчыл болган.

Сельпонуң чамдык магазиннеринде күш-ажылдың чуруму ам-даа экиживейн турарын хуучуларның чоокта болган ниити хуралынга төлөөлекчилер шынныг шүгүмчүлээн. Магазиннерниң ажылдаар шагы доктаамал эвес: эртен ажыдарын озалдыр, дүштеки часпар шагын шын барымдаалавас, кежээ эрте хаантар чоруктуг таварылга кылдыр саналбодбас. Сельпонуң магазиннеринге өрткен чылын 1200 ажыл шагы үзүлгенин, оон иштинден Каскал биле Кызыл-Арыг магазиннери 3—3 айлар хаалчак турганын чижекке айтып болур.

Хуучулар төлөөлекчилериниң чоокта болган ниити хуралындан сельпо баштаар черинин даргазынга эш Трешкону катап соңгувайн барганы таварылга эвес. Балгазын сельпонуң баштаар черинин даргазынга коммунист эш Кононенко соңгуттурган.

Амгы үеде кайда-даа, бүгү-ле черде ажыл-иш хайныккан. Беш чылдың ийиги чылында Балгазын сельпонуң коллективи, оон бүгү садыг ажылдакчылары база бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап эгелээн. Юбилейлиг чылда бараан саарылгазының болгаш белеткелдер онаалдазын хуусаа бетинде күүседиринге олар бүзурелдиг.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

БАЙ-ТАЙГА, ЧӨӨН-ХЕМЧИК, БИИ-ХЕМ

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ЧАЗЫНДА МАЛЧЫННАР

ЧАГААЛАР, ФОТОЛАР

УДАВАС ТАРЫЛГА

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу бо чылын гараа культураларын 5340 гектарга чажып тарыыр. Часкы хову ажылынга белетиеп совхозтуң салбырларында шыптарай берген.

Ажыл-агыйның механизаторлары, тараажылары эрткен чылдарда суттаттыг черлерден элбекшилдиг дүжүттү өстүрүп ап келгеннер. Беш чылдың ийнги чылында суттарылганы ажыглап тургаш, 1800 гектар суттаттыг черге тараа культуразы тарыырын шиитпирлээн. Тараажылар кыжын булуктаашкынны, часкы сарыг сугну ажыглап тургаш, 300 гектар черни булуталдырган. Бо ажылга Дөң-Терезин салбырның механизаторлары болгаш тараажылары мурнуку одургуда.

Суттарылганы калбартыр соруга-биле салбырлар суттатчы звеноларны тургускаш, оларда дүржүлгелиг тараажыларны быжыглаан. Дөң-Терезин салбырда Сайын-Белек, Дадар-оол оларның удуртканы суттатчы звеноларның эки ажылдап турарын демдеглээри чугула. Суттаттыг черниң бир гектарындан ортумаа-биле 14—18 центнер дүжүт алыр дээш механизаторлар, тараажылар демнеспейн турээрлар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

СЕПТЕЛГЕНИ ДООСКАН

Улуг-Хем районнуң Ждановаттыг колхозу часкы хову ажылынга кирер техниканың септелгенин дооскан. 15 тракторну, 17 сеялканы, 120 илинирин, 20 трактор аңдазының тарылгаже киреринге белеткээн. Колхозта үреэлиг четчири-биле бар, арыглаашкыны доозулган, ам хоравнаар деп турар. Бо чылын тараа культураларын 4440 гектарга чорудар, оон иштинде кызыл-тасты 2700 гектарга тарыыр.

Кол ажылдар шыптараан-даа болза, бистеге кылдынмаан ажылдар хөй. Хову турлагларында чуртталга бажыңнары, чунар бажың, септелге чорудар чер мынчага чедир кылдынчаан.

С. НАМЧАН.

ХОЙЛУГ КИЖИ КААС

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Кошпайда Иван Карбыга удурткан бот-оруга-чарылгалыг хойжу -бригадазының коллективиниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайы каш чылдар мурнунда республикага тарай берген.

Мал ажылынга он чыл ажыг ажылдап келген, бригаданың хоочуну, чеден сес харлыг хойжу Монгуш Шавыович Балчый мынчаар чугаалап турар:

— Эрткен чылын төрүүр чүс баш хойга онааштыр 111 хураганны алдым. Бо чыл онза байырлалдың чылы болгай. Ажылчын-даа, тараачын-даа, малчын-даа, саанчы-даа, хаван, бызаа ажаакчызы-даа кижи ол улуг өөрүшкүлүг ойга күш-ажылчы белек кылып ужуражыр дээш, бедиткен хүлээлгелерни ап турар чүве-дир. Мен база эрткен чылгы көргүзүүмнү бо чылын улам бедидер дээш, кызып ажылдап турар мен.

Монгуш Шавыович Насак Доржу, Монгуш Кызыл-оол олар-биле кады төрүүр 602 хойну кадарып турар. Оларның коданында ам 350 хой ооддаан, оларның 370 хурагаы менди алдынган.

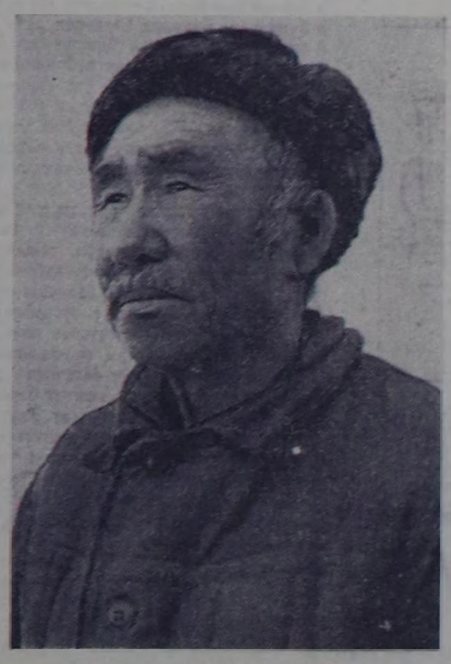

ЧУРУКТА: Хоочун хойжу М. Балчый. Д. Анай-оолдуң фотозу.

Шивилигде хойжу бригада

Чае келген. Хойжуларның ажылынга таарымчалыг уе эгелээн. Х. Эрелчинниң ажаалгазында төрээн 220 хоюндан 221 хураган алдынган. Төрээн 160 хоюндан И. Балчый 161 хураганны чидириг чокка доруктуруп турар.

«Кара-Хөл» колхозтуң бо хойжу бригадазында он бир кодан хой бар. Кодан бүргүүнде 2—3 сакманщиктер бы'хыглаттынган. Кошкарларны үскеш, аңгы черде ажаадып турар бис. Х. Эрелчин болгаш ооң кадайы оп ийи чыл дургузунда иштининг малын ажаап келген. Олар төрээн колхозунга 2.215 хураганны өстүрүп, 5 тонна 400 кг дүктү берген. Совет эрге-чагырганың алдарлыг бежен чыл оюнга күш-ажылчы чеднишкиннер-биле ужуражыр дээш, хойжу өг-бүле чүе хойга онааштыр чүе хураган, бир хойдан-на 1,8 кг дүк алыр деп социалистиг хүлээлгени алган.

Апыяк хойжу Х. Допур-оол төрээн ийи чүе хоюнуң хураганын менди алгаш, доруктур ажаап турар.

Бистиң бригаданың бүгү хойжулары бо чылын хойнуң баш санын өстүрер, дүккүрүн, эткирин көвүдедир дээш социалистиг хүлээлгелерни алгаш, күүседирибиле ажыл-ишче көдүрүп үнген.

Х. ДОЙНУҢ,
ийиги хойжу бригаданың бригадири.

Бай-Тайга район.

«Тээлиг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга Салчак Бакчап чеди чыл дургузунда чылгычылал келген. Ол үениң дургузунда совхозунга 700 ажыг кулунну ол өстүрүп берген.

Ол дээрге, чүгле чылгычыларынга мергежилдиг эвес, а харын ажылгыр кижи. Бодунуң күжү-биле 20 ажыг тонна сигенни чыл бүрүде ол белеткеп ап келген. Белер кулуннал эгелээрге, оларны тургузу азыралга киргеш, чаш кулуннарын чылыг кажаага ол доруктур өстүрүп турар. Чамдык семис күштүг белеркиң судун саггаш, ооң-биле аныяк белеркиң кулуннарын ол эмискихтеп азыраар тургам.

— Чылгы малды өстүрери, совхоз бүдүүргезимге ону аът транспорту кылдыр шанактыг, тергелиг ажыглаары ажыктыг, эки курлавыр болур дээрзин эш Бакчап билир. Аът транспортун организастаары, кадарчылар санынга терге, шанак тургузары оларның амыдыралынга, одар солуп көжерингe, оттуглар ыяш сөөртүрүнге болгаш оон-даа өске ажыл кылырынга ажыктыг. Чылгылыг кижи омак дээн сөстү чүгле кижилерниң хуузунда хөрээнге хамаарештирбаан. Чылгы мал дээрге, иштиниң, күрүнениң ажыл-агыйларынга улуг ажыктыг мал дээрзи илдең.

— Ындыг турбуже, бистиң совхоз чылгы малды чүк сөөртүрүнге, малчыннар мунуп ажыглаарынга ажыглавайн турар. — деп, эш Бакчап хомудап олурар. — Оңу ажыглап турар чаңгыс-даа кадарчы чок. Мал чемин, мал эмчизинден алган дустуг, эмни чедирип алырынга машина дилээн малчыннарны совхозтуң салбыр бүргүүнүнде көрүп болур. Чаңгыс шоодай азы 15—20 кг дус сөөртken кууг чүк машиналары бо-ла каңгыраан маңнажып чоруур.

Бакчалтың көдергей чылгызы алды үеде семис күштүг, хүр хыш ашкан. Юбилейлиг чылда чылгычылар ооң-биле сөөлүнү алырын хүлээнгеш, шүдүргү ажылдап турар. Кызыл-Даг көдээ Советтиң депутадынга сонгуткан чылгычы Салчак Төннуң мурнунга хөй-ниитичи хүлээлгезин эрестиг күүседип шыдаар.

А. АДЫГБАЙ.

ЭРЕС КЫС,

Бин-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Кошпайда И. Карбыга удурткан бот-оруга-чарылгалыг хойжу бригадазынга келген кижи ишти чылыг, чырык, делгем хой кажаазының иштинде клеткаларда ангылаан, чаа төрээн хойларга, оларның чаш хураганнарынга көк сигенни баглап берип, оларны капшагайы аажок ажаап маннап турар, чолдаксымаар сынныг, шоваалаң, эрес кыстың ажылга эптиин, эш-өөрү-биле чугаалажырда ээлдек-эвиленин дораан-на эскерип каар. Ол—сакманщик Светлана Үгүтпей-дир.

Светлана малчын кижиниң уруу, чажындан тура мал ажылын өөрүп, малга өөрени берген. Светлана чаш малга дыка ынак, ону чаптап, ажаап тургаш, чалгаараваc-даа, уйгу-дыжын безин уттуптар. Иезиниң хеймер кызы ам бригаданың хеймереги апарган.

Светлана Үгүтпей ам дөртен чаш хураганны доруктуруп турар. Оон ажаап турар хураганнары силиг, семис-чаагай. Эрес кыстың, сакманщиктиң ажаар хураганнары ам-даа немежир.

Чурукта: С. Үгүтпей.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ сөзү, фотозу.

САКМАНЩИК

ЧЫЛГЫЛЫГ КИЖИ ОМАК

Республиканың Улусчу контроль комитединде

УДУРТУЛГАНЫҢ МЕТОДУН ЭДЕР

Кызылга, Ак-Довуракка, Хову-Аксынга канализация, суг дамчыдылгазы, орук объектилер тудуунуң, үлетпүр, чуртталга тудугларының чаагайжыдылгазының талазы-биле ажылдарны № 3 тудуг-монтаж эргелели (начальниги эш В. Казанцев) кончуг муду темпилиг чорудуп турар. Бо талазы-биле чоруткан хыналдаңың түңнелин республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга шыңгыы чугаалашкан.

1966 чылда керээлиг организацияларга планда көрдүнген акша-хөреңгиниң чүгле 55,2 хуузун ажыглаан, а тудуг-монтаж эргелели бодунуң күжү-биле 983 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, чүгле 619 муң рубльди ажыглаан, азы 1965 чылдыңдан 405 муң рубль эвээш болган. Техника болгаш тудуг материалдары-биле хандырыла улам экижип турда, 1965 чылдың деннелиңден ол хире куду ажылдаанывыңның кол чылдагаанын эш Казанцев комитеттиң хуралынга тодаргай харылаан шыдаваан. 1966 чылда кол объектилер талазы-биле план күүселдеэн мындыг болган: канализация 44 хуу, суг дамчыдылгазы 40 хуу, орук 69 хуу.

Бо чылдың тудуг ажылдары оонда дора чоруп турар: январьның планы чүгле 19,7, февральдың—38,1 хуу күүсеттинген, а марттың оондаа кудулаар апарган.

Элээн хөй тудуглар талазы-биле чер казар дээн ышкаш чайгы үеде механизм күжү-биле кылып алыр ажылдарны кышкы үеде хол-биле кылып, артык акша-хөреңгини чарыгдап турар. Чиижэ, канализацияның, суг дамчыдылгазының хоолайларын шөйүп чорудар траншеялар болгаш чаагайжыдылга талазы-биле планда көрдүнген 135 муң кубометрден чүгле 25 муң кубометрин механизм күжү-биле, база ол хирени хол-биле казып күүсеткен. Ажылдың хемчээли мындыг бир домей болзада, хол-биле кылганының чарыгдалы механизастаанындан барык дөрт катап көвүдээн.

Тудуг-монтаж эргелелинде тудуг объектилерин эгелээн, дооспайн ара каапкап, өөске чаа объектиже шилчий бээр чорук чаңчыл апарган. 1967 чылдың январь 1-де 110 муң рубль иниви түңнүг тудуг ажылдары доозулбайн эрткен чылдан шилчип келген. Тудуг ажылдарының планының күүсеттинмейн барганы, улуг хемчээлдиг чер казар ажылдарны хол-биле күүсеткен чорук № 14 механизация эргелелиниң (начальниги эш Титов) талазындан тудуг-монтаж эргелелин механизмнер-биле багай хандырып, чагыгларны өйлапкан четче күүсетпейн турарын база тайылбырлап турар.

Тудуг-монтаж эргелелиниң участоктарында ажылчыннарның күш-ажылын багай организастаан. Ажылының эдилгелериниң иштинде аваа туруп бээр болгаш прогулдаар чоруктуң уржуу-биле 131 муң рубль хемчээлдиг ажылдар кыдынмаан. Ажылдың депшилгелиг хевирлерин багай ажыглап турар, ажыл-агый санаажылгалыг чаңгыс-даа бригада чок. Күш-ажылды багай организастаанының хараазындан планда көрдүнген ажыл төлевириниң 82,2 хуузу ажыглаттынган. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу көвүдээн, чиижэ, чыл дургузунда ажылга 142 кижини хүлээп алган болза, ажылдан үнген кижи 209 болган.

Тудуг-монтаж болгаш чаагайжыдылга ажылдарының шынары куду. 1966 чылда үрей кылган ажылдарны эде кылырынга 1751 кижи-хүнүн чалбайн аан. Ынчалза-даа кандыг аргалар-биле, кандыг организастыг хемчеглер-биле күүседир дугайында кандыг-даа бодал, санаашкын чок болган.

№ 3 тудуг-монтаж эргелелиниң ажылында бо хире улуг четпестер турда, «Тыва тудуг» трезиниң талазындан боттуг хемчеглер албайн турганы хуралга база демдеглээн.

Күүсе планын күүсетпээни, тудугнуң шынарын кудуладып, ботүнезин аартаканы дээш № 3 тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги эш В. Казанцевке шыңгыы дөңгудулга хүлээткен. № 14 механизация эргелелиниң багай ажылдап турарын демдеглевишаан, 1967 чылда чер казар ажылдарының планын күүседир талазы-биле хемчеглерни ай хуусада ажылдап кылырын, № 3 тудуг-монтаж эргелелин чылда киирген чагыг ёзугаар механизмнер-биле хандырарын үстүнде механизация эргелелиниң начальниги эш И. Титовка даскан.

М. ЛЮНДУП.

Дээре көргүзүг

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Чөөн-Хемчик район Совединиң депутады Серин Лопсановна Ондарның өг-бүлези төрүүр 231 өшкүнү кадарып турар. Бо хүнге чедир оларның коданында 172 өшкү ооддаан, оларның 62-зи ийистээн. Ам 234 анайы менди дорутуп турар. Бо көргүзүг малчыннарның ажылдап турары «Сүт-Хөл» совхозта дээре көргүзүг болган.

Коданда сакманщиктер Раиса Түлүш, Сат Чимит олар эки ажылдап, хоочун сакманщик С. Ондарның ажылга дуржулгазын кызымак өөренип ап турарлар.

М. ОНДАР.

ДАШТЫКЫДА

ФКП ТӨП КОМИТЕДИНИН ПЛЕНУМУ

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтин чоогунда Обервилье хоорайга Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму бодунуң ажылын дооскан. Пленум Францияның Национал хуралынга болган соңгулданың түңнелдериниң болгаш партияның сорулгаларының хүтайында ФКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Жорж Маршенің илеткелин чугаалажып көрген.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле резолюцияны хүлээп алган.

Луиджи Лонгонуң Францияга чоруп турганы

ПАРИЖ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Луиджи Лонго орук аайы-биле Парижке чеде бергеш, Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге ФКП ТК-ның чиңгине секретары Вальдек Роше, ФКП ТК-ның секретары Жорж Марше, ФКП-ниң Политбюрозунуң кежигүнү Раймон Гийо олар-биле ужурашкан.

Оларның аразынга болган беесединың үезинде аку-дуңма ийи партияларга соңуургалдыг айтырыгларны, а ол ышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниңиң айтырыгларын, илаңгыя вьетнам улусбиле эп-сеткил каттыштырылгазын хөгжүдүрүнүң айтырыгларын база европа күрүнелериниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ам болур чөвүлел хуралы-биле холбаштыр европа аймыл чок чоруунуң айтырыгларын чугаалажып көрген.

Бо бүгү айтырыглар аку-дуңмалышкы, бот-бодун билчир болгаш бүрүн чаңгыс аай чоруктуң байдалынга эрткен беесединың чугаалажып көрген кол түүлү болган дээрзин уржуражмышкынын доостуру-биле парлап үндүрген дыңнадыгда айтып турар.

Чоокта чаа Францияның Национал хуралынга болган соңгулданың түңнелдеринге болгаш ол соңгулдага Францияның Коммунистиг партиязының база бүгү чөөн партияларның иниитизи-биле чедип аалган чедиишкиннеринге нүүелиңиң хангаашы Луиджи Лонго илергейлээн. Бо түңнелдериниң Италияга болгаш осведаа европа чурттарга чедирип турар тааримчалыг салдарын ИКП-ниң чиңгине секретары демдеглээн.

Тайбың, демократия дээш база өөн чурттарның ажылчын болган демократтыг күштериниң эвилели дээш демисеелге өөн партияларны холбаштырган харылзаалларны улам мыйт бижиглап база хөгжүдериниче угланган хемчеглерни беседа үезинде айтыкан.

АЛДЫН КУРЛАВЫРЛАРЫ КЫЗЫРЛЫП ТУРАР

ВАШИНГТОН. Каттышкан Штаттарның алдын курлавырлары бо чылдың февральда 43 миллион долларга кызырылган.

АКШ-тың алдын курлавырлары ай келген түүм-на эвээжеп турар. Эрткен чылдың ноябрьда алдын курлавырлары 49 миллион долларга, декабрьда 27 миллион долларга болгаш бо чылдың январьда 33 миллион долларга кызырылган. (СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

Ханойга ужуражыышкын

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Ле Зуан Даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзааларның совет комитединиң төлээлерин болгаш журналистер төлээлерин хүлээп алган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Даштыкы чурттар-биле культурлуг харылзааларга эртикен.

Чогаалчылар конференциязы доозулган

БЕЙРУТ. (СЭТА). Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчыларының үшкү конференциязы бодунуң ажылын дооскан.

Конференцияның түңнел хуралынга Азияның болгаш Африканың чогаалчыларының Докгаамал бюрозунуң чиңгине секретары Юсуф эс-Тибич конференцияның кшити резолюциязының текстизин молчаан болгаш делегаттар дичиттиг адаш часкал, чаңгыс үн-биле ону бадылаан. Вьетнам талазы-биле резолюцияны база чаңгыс үн-биле бадылаан. Резолюция америк агрессияны шиитпирлиг бууру шаап, демисеелге турар вьетнам улусбиле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар.

Аравий чартык ортулуктуң Мурнуу чүгүнүң, Бахрейниниң, Африкада португаали колонияларның демисеелге турар улустарын Азия болгаш Африка чурттарының чогаалчыларының деткишкинин илергейлээн документилерни, а ол ышкаш араб чаңгыс эп, палестина айтырыкның, Кипр, Камерун, Француз Сомали, Йеменниң эжелиттирген Мурнуу чүгүнүң, Мурнуу-барын Африка болгаш Судан дугайында резолюцияларны хүлээп алган.

Конференцияның киржикчилерге Азияның болгаш Африканың улустарының культурлуг амыдыралынче империалистиг болгаш неоколониалисчи идеологияның шургуушкунунга удур демисеехир дугайында резолюцияларны хүлээп алган. Ийи диптерлиң чогаалчылар организациязының уставын бадылаан.

Индияда чайыктаашкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Соңгу Индияга веделяда үргүлүүлеп келген шуурган болгаш чаңмык, долулуг чашкынын ам чурттуң төп районнарынче шилчээн.

Раджастхан штат оныа качыгдалга таварышкан, мында 2.500 баш бода мал өлген, а тарылгага улуг когарал болган. Когаралдың түңү 30 миллион рупий деп турар. Кижи талазы-биле когаралдар база бар.

Барыын Бенгалия штаттың соңгу районнарынга шуурган 30 муң хире чурттанчыларны эт-хөреңги чок артырган. Бир шакта дургени үче километрден ажып турар хаттыг чаймык Хайдарабад хоорайга болган. Чимис маштарынга болгаш тарылгага улуг когаралды таварыштырган.

Ынчалза-даа өске талазында Бихарның болгаш Раджастханның чонун ижер суг-биле хандырарының айтырыын шиитпирээрин ол чаашкы алээп чинеткеен. Ында чамдык районнарга кандаашкын болган түңнелиниде ижер суг согуп, каткан турган.

Кыдатта болуушкуннар

чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Тань Чжэнь-линьни чаа «контрреволюстуг бөлүктүң» «баштыңы» деп хунвэйбинчи парлалга санап турар.

«Эрге-чагырганы эжелеп ап» турда тургустунган чаа органнар шериг-бюрократтыг диктатураның бүгү хевирлерин шиңгээткен. Гуанчжоу хоорайның демир оруктар эргелелиниң партия комитедин «революстуг комитеттиң» эжелеп алганының дугайында «Наньфан жибао» солуунуң дыңнадыы аңаа чижек болур. Март 25-те бодунуң айтышкынынга «революстуг комитет» кыдат шеригни «пролетар диктатуразының үндезинге» болур деп чарлаан.

Мао Цзэ-дун болгаш аңаа чызаалаан кижилер үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга, транспортка «культура революциязының» сандераткан корум-чуруму онза хемчеглериниң аргазы-биле катап эмгелээрин орадашпышаан, экономиканы удуртурунга шериг кижилерни олуртур угланышкынны холга алган. Эрге-чагырганың чаа органнарынга шериг албанныгларын киириштирери-биле кады шериглерни «пропагандисчи отрядтар» кылдыр организастааш, үлетпүр бүдүүлгелерже болгаш көдээже хөй санныы-биле чорудуп турар. Олар бүдүүлге удуртулгазының органнарын «кадыкшылдарының» ролюн күүседип турар. Шериг эрге-чагыргалары чүүл-бүрү чөвүлел хуралдарны чылдырып, оларга ажыл-агыйжы айтырыгларны чугаалажып турар. Округтарга, уездилерге болгаш үлетпүр бүдүүлгелерге шериг кижилериниң киржилгелп-биле «бүдүүлге командалар черлерин» тургускан дугайында дыңнадыглар Ганьсу можудан келген.

Пекинниң ортумак школаларының болгаш техникумнарының хунвэйбиннериниң «конференциязы» Пекинге болуп эрткен. Синьхуа агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, «кичээлдерни катап эгелээрин» болгаш «ортумак өөредилге черлериге культура революциязын туюлунга чедирерин» хунвэйбиннер кыйгырып турар. «Чырыдышкынны, литератураны болгаш уран чүүлдү чаартыр» сорулганы оларның мурнунга салган.

Конференциянга чүве чугаалап турган, КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лайның медегээнин: «штабтарга удур отту ажыткан», илаңылаарга, партия организациялары болгаш күрүне эрге-чагырганың органнарын чылча шанкан хунвэйбиннериниң кара туразында ажыглаашкыны Кыдатта «культура революциязынга» «улуг салымшкын» болуп турар.

Мао Цзэ-дунга чоруткан чагаалынга конференцияның киржикчилери хунвэйбиннер боттарының организациязын «Мао Цзэ-дун идеаларының улуг чайыннавчак кызыл школазы» болдурарын дацгыраглаан.

Эге болгаш ортумак школаларда кичээлдер эрегей ёзу-биле катап эгелээн-даа болза, өөреникчилер колдуунда Мао Цзэ-дунуң чогаалдарын болгаш оон чугааларының чамдык үзүндүлерин шээжилеп, шериг белеткелин кылып турар. Школаларга кичээлдерни эрттирери-биле шериг албанныгларын чоруткашаан. «Синь гуйчжоу бао» солуунуң дыңнатканы-биле алырга, Гуйчжоу хоорайның (Гуйчжоу можуның административтиг төвү) чедиг ортумак школаларынга полит кичээлдерни болгаш шериг белеткелин эрттирери-биле 500 ажыг шериг албанныгларын чоруткан.

(СЭТА, март 28).

ТАРЫЛГА ДАЛАШТЫРЫП ТУР

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДА БАЙДАЛ КАНДЫГЫЛ?

Юбилейлиг чылдың часкы тарылгазы-биле холбаштыр Барыын-Хемчик районда ажылдар бо хүннерде чер болганда шапкыны-биле кылбарган. «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезинде болгаш Бичe-Тейде шык базырымшкының сөөлгү хүннерде эгелээш, ол ажылды март 30-га чедир 300 ажыг гектар черге чоруткан.

Тарылга мурнунуң суггарылгазы база эгелээн. Бо талазы-биле ажылды районнуң партия, совет, колээ ажыл-агый организацияларының чугулага көрүп турар, чүге дээрге суггарылгаже четче сагыш салбас болза, бо кыштың хар чок кара болганы дүжүттүң байдалынга улуг салдарны чедирип болур.

Ынчангаш бо хүннерге чедир 300 ажыг гектар черни суггарган. Чоокта чаа «Шекпээр» совхозка, «Большевик» колхозка суггарыкчыларның семинарларын чоруткан, оске-даа ажыл-агыйларга ындыг семинарларны чоруткулаар. Суггарыкчылар звеноларын ажыл-агыйларда тургускулаан, суггарыкчылар четчелеттингеш, олар шуптузу районда 252 кижи болуп турар.

Тарылга мурнунуң массалыг суггарылгазы апрель 1-ден шуут эгелээр. Ынчангаш бугаларның суг бадырар черлеринде ажылдарны кыдымаан.

Хову тургаларында сентелгелер бүрүн чоруттунган. Оларда механизаторларга ниити чурттакпа бажыңнары, столовая турар черлер белен болган. Орун-дөмжектер база белеткеттинген. Бо талазы-биле «Шекпээр» совхозтуң Алнгаты салбырында болгаш «Бардык» совхозтуң төп салбырында оназа ажы.

Колээ ажыл-агый техниказын ыланғыя кожуг чүүлдерин бүрүнү-биле септээн болза-даа, сентелдири-биле Чадаланаже чоруткан 14 тракторлар ам-даа алынмаан, бо талазы-биле чагыкчыларның негелдези кошкак турганын айтыр херек.

Үрезиннер бүрүн бар-даа бол, оларның чамдыызы чажар кондициязынга четпээн, бо чорук кондиция чок үрезин-биле чамдык черлерге тарыыр ужурга тавары-штырары чадавас хире. Ынчыл болганда, үрезин орнап алырынче онза кичээнгейни салгаш, бо херекти эң чоокку хүннерде шинтпирлээр соруглга барыын-хемчикчилерниң мурнунда турун келген. 50 тонна хире картоффль үрезинин районнуң иштинден тыптынарының айтырыны база дүмчүкта тулган, ынчаларга кукуруза үрезинин Кызылда тараа продуктулар белеткелинин эргелелин дамчыштыр алыр болап турар, маңаа саадзашкынды кылып болбас.

Районга бо чылын аннизи-биле 18 мүн гектарга тараа болгаш мал чеми культураларны тарыыр, оон иштинде кызыл-тас — 6 мүн ажыг гектар. Ынчангаш ыланғыя суггаттыг черлерден ортумаа-биле бир гектарга онаштыр 11 центнер дүжүттү алыры планнаттынган. Бо соруглганы шинтпирлээри колдуунда-ла суггарылга ажылын эки организастазрынган шинтпирлиг хамаарыжыр ээлээри ажыл-агыйларның ажыл-ишчилери, түскай эртемниглери биле турарлар.

Үстүнде айыттынган барымдаалардан алгаш көөрге, техника сентелгезинин болгаш үрезиннин талазы-биле районда байдал амдаа хирелиг болуп турар бо талаже СЭКП райкому, райкүүском болгаш колээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелели бо хүннерде кол кичээнгейни салыры негеттинип келген.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

Тарылгаже кире сал-ла,
Трактору тоймаглангаш.
Трактористиң келзээ эвес.
Тараа чажар турду мйнаан!

— Агроном, дыңнап көрем.
Арыглавааш үрезин-дир.
— Боттары-ла чажып алыр,
Боттары-ла богун чулар...

Чамдык өйде мындыг болур:
Чажып, тарып шүүдээлак,
Бачым өйде бир-де черден
База далаш «дужаал» келир:

— Ажылын доос, район бат.
Алды хонук семинар боор...
В. Волченконуң чуруу.
А. Алыы-оолдуң шүлүү.

Юбилейлиг чылдың чазында малчыннар

БАЯН-КОЛДА

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхоз ажыл-агый артелиниң экономиказы чыл келген тудум-на быжыглып, колхозчуларның материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңгелеи сөөлээ чемне бедип турар. Эрткен ажыл-агый чылында колхозчу ажыл-ишчилер улуг ажылдарны будуруп кылган.

Беш чылдың бирги чылында тудугжу бригаданың кежигүннери хойлуг бригадаларга анды мажаанны, бирээзинге бир аал ишти чурттаар беш бажыңны тудуп берген. Ол шынаш даш гаражты тудуп, ажыглалга киирбеи болгаш мал мажааларының, чурттаалга бажыңнарының септелгезин ойшаанда чоруткан. Юбилейлиг чылда элээн тудугларны кылып, ажыглалга киирери колхозтуң будуруглге планында көрдүнген. Бо чылын тудугга 40 мүн рубль чарыгдаттынган турар. Пландa көрдүнген тудугларны Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңуң будуузунда бүрүн дээзуп, ажыглалга киирер соруглганы тудугжулар салып алган ажылдап турарлар.

Мал ажылының талазы-биле артельдиң малчыннары эрткен чылын бедин көргүзүглерлиг белганнар. Хөйжулар ортумаа-биле бир хөйдән 2,4 кг дүүтү кырғып албышаан, төрүүр чүс хойга онааштыр 83 хураганны өстүрүп алганнар. Хөй ажылындан колхоз эрткен чылын 350 мүн рубль орулганы алган.

План күүселдези болгаш пландан ажыр чаш төл, дүк алганы дээш кадарчылары-биле санажылга колхозта амгы үеде чоруп турар. Байкара Дүрбүлеи, Байкара Биче-оол олар немелде төлевирге 1615—1422 рубль алганнар. Сереи-оол Чашпан-оол биле Александр Суманчын оларның бирээзинге-ле 1200 ажыг рубльдиң немелде төлевирин тывысхаан. Артельдиң дыка хөй кадарчылары үзе санажылгада муң-муң рубльди алганнар. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур ооңга эрткен чылдан-даа артык күш-ажылчы белеткеглиг ужуражыр дээш артельдиң бүтүн малчыннары социалистиг чарыштыг ажылдап, беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында эки көргүзүглерни чедип ап турарын демдеглээри чугула.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы колхозчуларның политиктиг чырыдыышкынынче улуг ынчэнгейни салып, кезаннарже агитаторларны, лекторларны чорудуп, тайылбыр ажылдарын кадбартып турар. Лекторлар, агитаторлар лекцияларны номчуп, бесседаларны кылып, иштикиде, даштыкыда чугула болуушкуннарны колхозчуларга дактаамал танышгырып турар. Райондан, республика төвүнден келген лекторларны фермаларга, бригадаларга чедирип, лекцияларны номчудуп турар. Колхозтуң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективинге «Совет эрге-чагырганың бешен чыл ооңга белеткел» деп лекцияны СЭКП обкомунуң инструктору Григорий Санчаа номчуп берген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга сорун киргеи баян-изучулар малдың ажаалдазын күштелдирип турган, чаш төлду менди алыр, малдан алыр продукцияны көвүдедир, часкы зону ажылынга белеткелдерни ойшаанда кылган, тарылганы бедик агротехниктиг байдалга кысна хуусаала чорудар соруглганы салып алган, амгы үеде бедик көдүрүүшүнүн-биле ажылдап турарлар.

В. БЕРЕГОВОЙ.

Бойдус болгаш кижилер

ХУМААЛЫГ ЭЭ БОЛУР

Бистиң республикабыстың девискээриниң хөй кезии арга-алынер, тайга-сынныр болуп турар. Моңгезинбиле оңмас кара-ногаан пөштер, шивилер болгаш чойганнар-биле шыптынган, карак-биле эргий көрүп четпес, калбак-делгем ол эзим-аргаларда кандыг аң-мең чок дээр! Эзттиң, кеэштиң-даа, «чымчак алдын» деп чоннуң адап турары — өлүктүң-даа эгээртинмес кат-тооруктун-даа, тудугга хереглээр ыяштың-даа төнүп чыпес шыгжавыр черлери ол болгай. Чыл бүрүде-ле аныыр сезонунда муң-муң аңчылар Тываның тайга-сынныринче аъттанып үнеш, арбын олчалыг кажа, чүс-чүс муң рубльдиң аңөлүүн Төрээн чуртка берип турарлар.

Ынчалза-даа ак сеткилдиг аңчыларны: «Аң-меңниң баш саны өзүп турар бе, азы эвээжеп турар бе?» деп айтырыг дүвүредип турар. Ол айтырыгга харыылаар дизе, чамдык фактыларны тодарадыры хөжөк чугула. Сөөлгү он чылдарның дургузунда бистиң республикавыс бодунуң үлеттүрүлгө логжудеанныг бүрүнгээр шапкын базыынарны кылган. Чаа-чаа үлеттүр төптери, ажылчын суурлар тыптып келгилээн. Бойдустуң шаанда ажыглал чок, анаа-ла үүже болуп чыткан байлактарын кижиниң чаагай чоруунга бараан болдурары-биле шинчээдин алырының хайнышкының ажылы кажбарын үнеш. Шаанда аъттыг кижи хамаан чок, чадаг кижи безин ис баспайн чораан тайга-сыннырда, ар-ава-эзимнерде аштаглыг машина оруктары бар апаргылаан. Ээн курут турган черлерде чурттакчылыг суурлар тыптып келгеи.

Амгы ажылчын суурлар, фермалар турар черлер кайы-ла чылдарның мурнунда аң-меңниң турлагжаан черлери болуп турган болгай. Аң-мең өзүп, төрүп, турлагжыг турган черлерин кагташ, ойлап чоруур азы өлүртүп кырдыраар ужурга тавармын турары билдингир. Чаа черлерде түрлаг суур кылып, турумчуп чурттай берген чамдык кижилер чүгле күш-ажыл-биле өйлежип турар эвес, ооң-биле чергелештир хостут үелеринде дыштаныры-биле чоок кавыда арга-аймынерже чорун, олча хайыш аңнап турары чугаажок.

Машина-техника барын болур аштаглыг оруктарның үнгени техниканы ажыглап аңнаарына «ынак-тарга» кызыгаар чок болдунар артаны ажыктан. Олар хаяа-даа боогдал чок халдып чеде бээр, аң-меңниң сезон барымдаалавайн адып-боолап турарлар.

Бистиң үүнеривисте совет кижилерниң амыдыралы улам-на ажыкжы, бай-шыдалгыр болуп бар чыдар. Амыдырал бай-шыдалгыр, алыр акша-малың арбын болганда, ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш колхозчулар хуузунда ажыглалынга машиналарны, мотодикларни садып ап турар. Хуузунда машиналыг кижилер хостут үелеринде тайга-тандыны кезип, каяа-даа чедип каапгар апарган. Оларның чамдыктары оруунга таварыжын келген аңаа-эзимнерде ынак-тарга «ынай турауп» дивес. Машина-техниканы аңнаарынга ажыглап турар кижилер конгут көвүдээн. Ол хамаан чок, албан машиналарын безин чамдык кижилер аңнаарынга ажыглап турары билдингир болгай.

Мурнундагы эрткен үе-биле деннээр болза, ам аңнаарының чепсектери болгаш аргалары база-ла «болбаазырақгайжаан». Чүгле дүүрге эвес, хөй аттывар, ырақшыл, араалыг аң бооларын харын-даа дайынчы ховедиишкинин аайлап таарыштырар херек. Ындыг штаб болза Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаыр ажыл-агый эргелели болгай. Ол эргелел эм мырынай ыржым-шыпшың барган. Эрткен чылдарда мүн-не чедимче чок дээрден башка, үнүүшкүннерни организастап турган. Азы эргелелдиң начальнигги эш Оолак чүгле бодунуң штаттыг ажылдакчыларының күжүбиле чер болганда хамык төтчеглекчилерни томаартыр бодап олурар ирги бе? Төтчеглекчилер-биле демиселди шинтпирлиг чорудар херек. Төтчеглекчи ёзу-биле аңнап чорааш, туттурган кижилерге ершээл көргүспес ужурлуг.

Республиканың анчылар болгаш балыкчылар шинтилеп төтчеглекчилер-биле демиселге хөй чүүлдерни кылып болур аргалыг. Ынчалза-даа ол шинтилел амдыызында шимээн чок баргаи. Шинтилелдиң штаттыг егерьлери-даа, хөй санныг хөй-шинтичи инспекторлар-даа чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турар.

Кымны өзулуг аңчы деп санаарыл? Тожуңуң алдар-сураглыг анчыазы турган. Ленин орденниг Бараан Мырлаа элээн каш чылдар мурнунда менээ мынчаар чугаалаагый эргелелиниң-даа, республиканың аңчылар болгаш балыкчылар шинтилелиниң-даа талазы-биле күштелдирип турар. Аңныыр чөлүүрүн тус-тус коллективтерге быжыглап, штаттыг хайгааракчыларны тургускулаан. Аңныыр үнүүшкүннерин организастап турар апарган. Республиканың аңчылар болгаш балыкчылар шинтилели хөй-шинти аңнаыр инспекторларын эге коллектив бүрүзүнде тургускан. Ынчалзажок бо бүтүү хемчеглер ам-даа күзенчиг түннелди бербейн турар. Аң-меңниң кээргел чок дайыны болур төтчеглекчилер ам-даа кара туразында хөделбишаан. Арга-аймынерге, аң-меңниң турлагжаан черлериниге сезондан дашкаар үеде аңнаары хоруглуг турда безин, боо даажы чыжырткайны бээри ховар эвес.

Хамык ужур чүдел дээрге, шак ол каржы хоралакчы чорук-биле шинтпирлиг демиселге аңчы хөй-шинтичини аңнаыр ажыл-агый эргелели-даа, аңчылар шинтилели-даа болур чорууру-биле мобилизастап шыдаавын турарында-дыр. Мен хөй-шинтичи аңнаыр инспектору кижи мен. Ынчалзажок Аңнаыр ажыл-агый эргелели-даа, республиканың аңчылар шинтилели-даа ынаар-мынаар бээр сен, төтчеглекчилер тудар сен деп даалга берип көрбээн. Өске-даа хөй-шинти аңнаыр инспекторлары база-да ындыг дээрэн билдингир. Бир үе хөй-шинтичи аңнаыр инспекторларын тургускан болганда, оларга тодаргай даалгаларны бээр, оларның хөделишкинин аайлап таарыштырар херек. Ындыг штаб болза Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаыр ажыл-агый эргелели болгай. Ол эргелел эм мырынай ыржым-шыпшың барган. Эрткен чылдарда мүн-не чедимче чок дээрден башка, үнүүшкүннерни организастап турган. Азы эргелелдиң начальнигги эш Оолак чүгле бодунуң штаттыг ажылдакчыларының күжүбиле чер болганда хамык төтчеглекчилерни томаартыр бодап олурар ирги бе? Төтчеглекчилер-биле демиселди шинтпирлиг чорудар херек. Төтчеглекчи ёзу-биле аңнап чорааш, туттурган кижилерге ершээл көргүспес ужурлуг.

Республиканың анчылар болгаш балыкчылар шинтилеп төтчеглекчилер-биле демиселге хөй чүүлдерни кылып болур аргалыг. Ынчалза-даа ол шинтилел амдыызында шимээн чок баргаи. Шинтилелдиң штаттыг егерьлери-даа, хөй санныг хөй-шинтичи инспекторлар-даа чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турар.

Кымны өзулуг аңчы деп санаарыл? Тожуңуң алдар-сураглыг анчыазы турган. Ленин орденниг Бараан Мырлаа элээн каш чылдар мурнунда менээ мынчаар чугаалаагый эргелелиниң-даа, республиканың аңчылар болгаш балыкчылар шинтилелиниң-даа талазы-биле күштелдирип турар. Аңнаыр чөлүүрүн тус-тус коллективтерге быжыглап, штаттыг хайгааракчыларны тургускулаан. Аңнаыр үнүүшкүнн

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үнелеп эдилгеннеп

1967 ч.
АПРЕЛЬ
2
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 78 (6715).

Өртээ 2 көп.

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР ТӨПТЕРИ

Улуг-Хем районунуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн-даа, Булуң-Терек-даа салбырларынга хамаарышкан хойжулар иодаппары Шаңчы даглары-ның эдектерин дургаар тарагылай бергилээн. Иодан бүрүзүнге баргаш, чугаалаштып келгеш, хойжу бригада төптүг болза иончуг эки дижип турар. Бригадир кижи бөдү база-ла бодунга быжыглаан хойлары-биле еске бир дат эдээнде сакманциктери-биле кады ыыштагнап орар. Бригадирни хереглээп кижи оон иоданын тывары берге, ол бөду-ла хоймулар иодаппарын кезип чоруп турар. Чаңгыс бо чижек безин хойжу бригада бүрүзү тускай төптүг турар болза эки дээрзин херечилеп турар.

Ынчаарга ындыг төптүг болурунуң чугулазын айыттынган чижектен ыракта улуг эрге-амыктар негеп турар. Хойжу бригадаларның төптери бар черлер бо дугайында тодаргай херечи болур. Бии-Хемниң «Өөн» совхозта Иван Карбынын удуртканы хойжу бригаданың төвүнде 9 чуртталга бажыңы, чунар бажың, кызыл булуң бар. Бригадирни хереглээнде, хойжулар маңаа четкилеп келир. Кино чеде бергенде, артистер оюн көргүзер дээнде, ол дугайын малчыннарга чарлаптарга, олар чедип кээп, көрүп, дыштанып алырлар. Ажыл-агыйга холбашкан хуралдар, сүмелемнялгелер база турар, лекция, беседаны чон дыңнаксаар, солуннар, журналдарны номчуксаар болгай. Бо бүгү түүлдерни боттандырары боду төптүг ол хойжу бригадага иончуг эптиг. Эмчи шинчилгези эрттирер дээш болза, малчыннарны бригада төвүнге чыыптар, садыг талазы-биле доктаамал ларёкту тургузуп ап болур.

Ол төптө тепляктарлыг хой жажаалары база бар. Оларга малдың чаш төлдерин сакиан аргазы-биле дөруутурарыга таарымчалыг байдалды тургускан. Мындыг чижектер хөй. Чимээлээрге, «Улуг-Хая» совхозта Ховаллыг Дадар-оол удурткан бригаданың төвү база эки. Ында 10 чуртталга бажыңы, чунар бажың болгаш ийи кызыл булуң бар. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң хойжу бригадаларының төптери багай эвес. Бо талазы-биле эки амыр Бии-Хеминиң «Кызыл тараачын» колхозунуң бригадаларында-даа бар. Ылаңгыя бо колхозтуң Зэрбекте хойжуларының төвүнүң кызыл булуңунда телевизор тургускан, малчыннар Кызылдан теледамчыдыялгаларны доктаамал көрүп турарлар.

Чамдык черлерде хойжу бригадаларның төптери бар-даа бол, оон тудуун четчелештирер талазы-биле хемчеглерни четпес ап турар. «Тес-Хем» совхозта Чооду Адыя удурткан хойжу бригада төвүнде малчыннарга чуртталга бажыңнары бар-даа бол, чунар бажың болгаш кызыл булуң чок. Ол-ла совхозтуң Седен Намый-оол удурткан бригадада тудуг барын чөрүттүнмээн. Ында 8 муң аңыг хойну ажаап турар хойжуларның чаңгыс черге чыгып кээп, кино көрө тыртып алыр, лекция дыңнаптар, хостуг шаяттарда концерт көөр, шыдыраа, даалыы ойнаар, хөйге номчулга кылыр чери чок. Шак мындыг байдал малчыннарның культурлуг негелделерин хандырарында улуг моондан болуп турары чугаажок.

Бистиң республикада ниитизи-биле 140 хойжу бригада бар. Оларның төптеринде муң аңыг чуртталга бажыңнарын тутнулаан. Чунар бажыңнар 116 болгаш кызыл булуңнар—түгле 71. Хойжу бригадалар төптериниң чартын кезинде кызыл булуңнар чок болуп турары иончуг дүвүренчиг. Кыжын-даа, чайын-даа хемнер унунда, даглар аразында ажыл-агыйга төвүнден ыракта хойжу кижи бригада төвүнде артистер келген деп билип каап, чунар бажыңга чунуп, арыг хевин аянныг кылдыр кедип алгаш, кызыл булуңга чедип кээп, еске коданнардан келген өөрү-биле чугаалажып, хостуг шагын ынчаар эрттирип алгаш чоруптарга, кандыг өөрүнчүг болбас дээрил!

Мынчангаш СЭКП райкомнары, райүүсшинар болгаш кодээ ажыл-агыйның будурулге эргелейдери колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының кичээнгейин бо хереиче доктаамал углап, ону боттарының шыңгыы контролунга тургузар үмүрлүг. Хойжу бригадаларның төптерин кандыг черге тургусса чогуурул дээрзин эң-не харыысалгалыы-биле көөр.

Хойжу бригаданың төвүн тургузарда, аңаа ортумаа-биле 5 муң баш хойлуг коданнар турарын барымдаалап тудар кылдыр сүмелеп турар. Бригада төптерин тударын чаңгыс аай төлевилеп ёзугаар кылырын шагда-ла чурумчуткан, бо чурумну шыңгыы сагыырын ажыл-агыйларның удуртукчулары хандырар үмүрлүг.

Тыва АССР-ниң кодээ тудуг талазы-биле көмүп чоруур механизастатыынган колонналары совлгу үеде чаа организастатыынган «Тыва кодээ-тудуг» эргелелинде ам мөөңнеттинген. Мынчангаш кодээге тудуг моон соңгаар улам шапкынчыыр, оон шынары улам бедирер дээрзи чугаажок. Кодээ ажыл-агыйның будурулге эргелелдери, колхозтар болгаш совхозтар кодээ тудугнуң бо чаа организациязының планнарынга дүүштүр боттарының хойжу бригадаларының төптерин тударының, оларны чаагайжыдарының айтырының угаазылалдыг шиитпирлээри чугула. Юбилейлиг чылда эргелелдиң тудуг планында хөй-хөй чуртталга, будурулге тудуглары, чунар бажыңнар кылырын тодаргай көрген. Ажыл-агыйлар боттары ол эргелел-биле, оон түс-түс участоктары-биле чарган керээлериниң күүселдезин хандырар дээш негелдени кошкатпас, контрольду шыңгыы тургузар херек.

Мынчангаш, Совет эрге-чагырганың 50 чыл юбилейлиг чылда хойжу бригадаларның бар төптерин үлам чаагайжыдар, чаа төптерни тудар талазы-биле төлептиг ажылдаан турарын чедип алыр дээш, ажыл-агыйларның удуртумчулары, партия болгаш профзвиел организациялары бүгү иүжүн салыр үмүрлүг.

ЭШ Б. С. ЧИГЖИТТИ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕТИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Колхоз тургузуушкунунга үре-түнгенниден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң партия комитединиң секретары Бараан Самбуевич Чигжитти Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың март 30.

ЮБИЛЕЙ ЧЫЛЫҢ ЧАЗЫ

МЕЖЕГЕЙЖИЛЕРДЕ

Тандыда «Межегей» совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга белеткелди улам күштелдирген.

Совхозтуң партия комитединиң секретарының бистиң корреспондентивиске дыңнатканы-биле алырга, ажыл-агый бо чылын «Саратовская 29» деп кызыл-тасты тарыыр. «Скала» деп сорт тус черге дүжүткүр бооп келгенин барымдаалаап, бо чылын бо культураның тарылга шөлүн карбартырын көргеп. Ниитиан-биле тараа культураларының 33290 центнер үрезинин чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Ол шупту 21 муң гектар шөлге чаштынар.

Тарыганы аң кыска агротехниктиг хуусаада, шынарлыг чорударда, орта киржир бүгү техниканы өйшаанда белеп болдурары болгаш механизатор кадрларны четчелеп алыры болур дээрзин парторг чугаалаап, бо талазы-биле кандыг ажылдар кылдынганын дамчыткан.

Бөгүн, даарта ховуларже үнүптеринге тракторларның 95 хуузу белеп. Совхозта 6 трактор-хову бригаларының 5-жи механизаторлар-биле четчелеттингең, 3—4-ку бригаларны тарыга үезинде ийи ээлчеге. 1—5 бригадаларны чаңгыс ээлчегде ажылдаар кылдыр организастаан. № 2,6 бригадаларның турлаанда столоваяларны алтыткан болгаш турлаг бүрүзүнде сөөлгү белеткел ажылдары чоруп турар.

Совхоз тараа, мал чеми культуралардан аңгыда, ноогаа тарын өстүрүп турар. Бо хүннерде парниктер белеткелинде хөй кижи хаара туттунган. Март 30-де картофельдиң 8260, кукурузаның 600 центнер үрезинин белеп болгаш оларның чамдык кезинин сорт участоктарынга тарып олуртур кылдыр белеткээн.

УДАА-ДАРАА ЭГЕЛЭЭН

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Беш чылдың ийиги чылының часкы ажылдары Чөөн-Хемчиктиң делгем ховуларында чоорту улам шапкынчып бар чоруур. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң механизаторлары шык базырыышкыны шалыкшын чорудар, часкы хүннерни чөп ажылгаар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Совхозтуң тараалаң черлери болур Куу-Даг база Хараган ховуларында 5 агрегат шык базырыышкыны чорудуп турар. Олар каш хонуктуң иштинде 500 гектар черниң шыгын базырганнар. Механизаторлар Кара-Сал Маадыр-оол, Монгуш Кызыл-оол, Ооржак Доржу, Күжүгет Дашоол олар хүнде нормазын 130 хуу чедир күүседип келгеннер. Бора-Хөлде хову турлаан белеткээн эки. Механизаторларның чурттаар базынында 24 орунну шеверлин кылдыр салган.

Сүт-Хөлдүң Өленнинг-Хову, Шеми-Аксы, Бай-Тал, Инек-Даш деп черлериниң тараа шөлдеринде шык базырыышкыны база эгелээн. Сөөлгү хүннерниң иштинде 450 га черни механизаторлар илиртеп доосканнар.

Часкы хову ажылдарының эгезинче «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтар база кирген.

Күжүн мөөңнээн

«Көк-Тей» совхозтуң тараажылары бо чылын 7 муң аңыг га черге көдээ ажыл-агый культураларын тарыыр болгаш күрүнеге 1800 тонна тараанын садар хүлээлгелиг. Хүлээлге чиик эвес болгаш тараажылар, механизаторлар алган хүлээлгезин күүседир дээш бүгү күжүн мөөңнеп турарлар.

Бүгү тарыга шөлүнге херек үрезинни арыглаш, хораннап дооскан. Тракторлар ажылга үнеринге белеп. Бо хүннерде хову-трактор бригадаларын четчелээрин доозуп турар. Хову турлагларынче тудугжулар үнүпкен.

Ажыр дужааган

Совет эрге-чагырганың бежен чыл юонга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкинаан, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин «Элегеш» совхозтуң мал ажылдакчылары чедиишкинниг боттандырып турарлар.

Бо чылдың бирги кварталында сүт садар даалгазын 162 хууга күүсеткен, азы пландан дашкаар 80 тонна сүттү дужаагаи, а эътинин база ажыр дужааган, азы пландан дашкаар 225 центнерни сатнап. Ажыл-агый малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле база эки ажылдап турар. Бир эвес эрткен чылдың бо үезинде совхозтуң малчыннары ниитиан-биле 715 баш хураганны алган турган болза, ам 2000 баш ажыгны ажаап алган болуп турар. Бо чылын хой эрте хураганнап турар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары инектериниң сүдүн кудулаткае дээш хемчеглерни ап, немелде чемгерилгени организастап турар.

БӨГҮН — ГЕОЛОГТАР ХҮНҮ

ХАТТЫҢ, ХҮННҮҢ ӨҢНҮКТЕРИ

Тыва черниң эгээтинмес байлактарын шинчилеп, эвээргей тайгаларын, кадыр-берт даглардың эргин, чоруур делегейде ең романтиктиг профессияның кижилери — геологтар бегүн боттарының байырлалын магалыг чеднишкиннер-биле уткуп турарлар.

Амгы үеде геология эртемининг хөй янзы адырлары-биле сырый холбаалыг хөгжүп олурар адыр. Ынчангаш геологтарның шинчилел кылып турар бир белүү безин аңгы-аңгы мергежилдиг специалистерни катыштырар. Тыванық комплексилиг геология экспедициязының коллективи эрткен сезонда үнелиг, чаа ажыдыышкыннарны кылган. Оон чижээнге даг-дүгүнүң Ак-Довуракта курлавырындан аңгыда Тыванық девискээринде ол байлактың чыдып турар өске-даа черлерин тыпканын, алдынның, ховар металлдарның курлавырын ажытканын хамаарыштырып болур.

Байырлал будуүүнде геологтарның Николай Семеновлч Бухаровка удурткан белүү-биле ужуражып, оларның ажыл-херээн сонуургадым. Бо белүк арткен сезонда Сынакка ажылдап, ол девискээрде честин, пиктин, коргулчуннуң чыдып турарын тодаратка. Коллективте ужен хире кижи ажылдап турар. Олар совет улустарның хөй национаддарының төлээлектилери. Орус, украин, тыва, белорус, грузин, хакас улустуң оолдары чаңгыс иенин төлдери дег бижыг найыралдыг, кадыг-бергенин-даа, өөрүшкүүнүң-даа үлүүн үлежип чоруурлар.

Ол белүк хөй янзы металл холуксаалыг руданы тыпканы безин улуг херек-тир. Ынчангаш силерниң коллективиерге арткен чылын болган онзагай түүл чүл деп айтырарымга, геолог, Күрүне шаңналының лауреады, алдан харлыг Николай Иович Хамзурин тургаш:

— Эрткен-даа, бо-даа сезоннарда бижыг, бузулбас найыралдыыстыг черле демдеглексеним. Болуп хуумда Кривой (дыйлагар) деп дамырак унундан Николай Семенович Бухаров-биле чес холуксаалыг даш тыпканывысты ам-даа улуг өөрүшкү, сеткил хайныышкынның сактып кээр мен—дииди.

Геологтарның бирээзи тургаш:

— Сынакка болган таварылга эң тураскаалдыг өөрүшкү болган — деп, уламчылады.

Чайның бир хүнүнде геолагтарның чепсек-херекселдери бо черде цинк, коргулчун барын бадыткаан. Шинчилекчининг херексели металл барын көргүссе-даа, ол бодунуң караа-биле көрүп, холу-биле тудар үмүрлүг. Ынчангаш чоок кавының бүгү девискээрин бөлүк базым санын шинчилеп, эртинени дилеп ап-лээннер. Дилээнин тызар, күзээнин чедер, болгай, руда база тывылган. Оон курлавырын бо чылын өске белүк тодарадыр. А Сынакка ажылдап турган геологтар, геофизиктер ам өске, шинчилеттинмээн черлерже аътталыптарына белеткенин турарлар.

М. СМИРНОВА.

ГЕОЛОГИЯ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕТИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИКТЕР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң чарлыы

Республиканың геология экспедицияларынга үр чылда эки көргүзүтдерлиг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар болза:

Авдей Васильевич Колодкинни—Тыванық комплексилиг экспедициязының автосептелге баазазының чолаачызы.

Николай Иович Хамзурини—Сынактың геология экспедициязына отряд начальныгы.

Яков Васильевич Сарбааны — Алды Сыстыг-Хеминиң геология экспедициязының улуг геологу.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары К. ДИҢГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың март 31.

Бо чурукта аңнаак тыва геолог Яков Сарбаа биле чер шинчилекчилериниң хоочун ажылдакчызы, Күрүне шаңналының лауреады, алдан харлыг Николай Иович Хамзури олар-дыр. Боттары ийи аңгы белүүте ажылдап турар-даа болза, олар найыралдыг өөнүктер. Дөртеи чыл иштинде Совет Эвилелининг ында-бүрү районнарынга, Моолга чер байлаан шинчилеп келген, дуржулгалыг геолог Николай Иович аныктарга боттуг дузаны, сүмеин кадып, оларның хүндүлүг өөнүү апарган.

Ийи өөнүктерни Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

В. Жернаковтуң сөөг болгаш фотолу.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Бо чылдың март ортан үезинде мурнуу-көрей «премьер» Тен Ир Квон албанның аян-чоруун кылып, АКШ-ка чорааи. Ол аян-чорук болза, АКШ-тың Вьетнамда кеминг дайынынга оон кол эвилелчиэи болу берген Мурнуу Көрейниң чалча ёзу-чурумунуң күжениишкиннииниң идепкейжээнии бадыткаан.

Вашингтонга чоруп турган үезинде мурнуу-көрей «премьер» америк агрессорларның хөделиишкиннерин камгалаарын оралдашпышаан, күжениишкиннерин бөзин хайыралаваан. Харын оон туржук Тен Ир Квон Вьетнамга политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээрининң янзы-бүрү оралдажышкыннарындан ойталап, ВДР-ни бомбалаарын үргулчулээрин негеп турган.

Тен Ир Квоннуң болгаш мурнуу-көрей шериг эрге-чагырганының өске-даа баштынчыларынга кижи көөр хөөн чок «философиязы» эки билдингир. ВДР-ни бомбалаарын күштелдирер деп Тенниң кыйгырыынга эрткен чылда берген харыызынга америк сенатор Морзениң медеглээнии: «Тен болгаш оон чаага дайынга төрүттүнген, ынчангаш амыыыт артар төлээде аңаа дайын хөрөк болуп турар»,

АКШ-тың президентизи-биле Тен Ир Квоннуң чугаалажышкынарының түнелиинде америк-мурнуу-көрей кады кылган медеглелди парлап үндүрген. АКШ-тың башкарыкчы бөлүктери вьетнам улуска удур кеминг дайынын калбартырынга боттарының чалчазы мурнуу-көрей ёзучурумну улам хандыра книр тыртар дээр оларның бодалдарынга чиглиинер чоруукту ол медеглел болдурбайн турар.

Джонсоннуң болгаш Тен Ир Квоннуң медеглелинден илереп турары болза, Вьетнамда дайынга бодунуң киржилгезин калбартыр талазы-биле Мурнуу Көрейниң эрге-чагыргаларының «дээштиг күжениишкиннери» АКШ-тың чазааның онза макталдарынга четкен, чүге дизе Индий-Кыдатның улустарынга хамаарыштыр авантюрлуг политиканың хараазында АКШ-тың кнре бергени мораль-политиктиг тускайаңгыланыышкынын үштүнүп үнер аргаын тыварын АКШ-тың чазаа оралдажын турар. Бодунуң ада-чурттуларының амытының долларга садып турар бодунуң чалчаларын агрессияже книр тыртышаан. АКШ оон-биле дээрбечи чоруун «коллективтиг үүлгедиишкин» кылдыр көргүзерин күзеп турар. Бо үеде Мурнуу Вьетнамда 45 муң мурнуу-көрей солдаттар туруп турар. Ынчаза-даа оларга ол солдаттар аввэш шыкаш кылдыр сагындырып турардыр. Парлалганың дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа мурнуу-көрей «премьериниң» медеглээни болза, Мурнуу Вьетнамче шеригнерни немей чорударынга Мурнуу Көрей белеп. Ол медеглелди Вашинттонга иледе күзел ханышкыны-биле хүлээп алган болгаш Вьетнамда дайын чорудугаларын улам күштүү-биле үргулчулээринге боттарының чазактарының шиитпирлиин бадыткаанын кылдыр Джонсон—Тен Ир Квоннуң медеглелинде плереттинген.

Доллар ужун Пентагоннуң чижинге каап берип турар солдаттар дээш төлевир кылдыр сеул чалчалар чаа шериг дузаламчызын, мурнуу-көрей шеригни чаартырын АКШ-тан негеп турар. «Мурнуу-көрей чеисектиг күштерни чаартырын хоойлу болгаш бюджет дүрүмнериниң берип турар аргаын ёзугаар ол хире дүрген чорудар ужурлуг» деп чүвени талалар дугурушкан дээрзи кады кылган медеглелден билдинип турар. Мурнуу Көрейниң милитаризациязын шинзыктырар, хөй-ниитиниң саналоналын аймаазырадыры-биле Мурнуу Көрейге удур КУДР-нуң талазындан «агрессиянын айылы» дээр хоозун чылдактарны кылып турар.

Көрейни катап каттыштырар айтырыгның талазы-биле Көрей Улус-Демократтыг Республиканың чазааның тайбыңга ынакшылдыг туружу бүгү делегейге эки билдингир. Чогум-на харын Пак Чжон Хинин сеул болүү эвес, а КУДР-нуң чазаа бот-бодунга удур чепсекти ажыглаарындан ойталаар дугайында, Соңгу болгаш Мурнуу Көрейниң арминяларын тала бүрүүнүң 100 муң болгаш оон эвээш кижиге кызырар дугайында, Соңгу болгаш Мурнуу таланың аразынга тайбың дугуржулганы чарарын, көрей айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээринге сонуургадыг чурттарның чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында саналдаан. Көрей чартыг ортулукка айыыл чок чоруукту хандырар болгаш чуртту тайбың каттыштырар талазы-биле КУДР-нуң бо-даа база өске-даа боттуг саналдарын мурнуу-көрей эрге-чагыргалар бүрүнү-биле хүлээвейн турар. Ындыг таварылгада ким кымга халдаарын бодап турарыл ынчаш? Көрейде байлалды шыны-биле үнелеп көрүп турар кижи бүрүүнге харыы тодарган-дыр. Тогум-на харын АКШ-тың шериглериниң Мурнуу Көрейде турар чоруу, чалча шериглерин америк шериг техниказы-биле хандырарын көвүдедип турары болгаш 38-ки параллелдиң районунга америк дайынзырактарның хоп-нүүлдүг өөнүк-чөңгээн чартык ортулукка дүшкүүрлүг байдалды тургузуп турар.

1966 чылдың июньда Сеулга АКШ-тың албадаашкыны-биле тургускан АЗПАК дээр антикоммунисчи эвилел (азий-оожум-океан чөвүлел) «чаа оожум-океан ниитижилгенин» тургузарынга чада болуп турар деп чүве америк-мурнуу-көрей медеглелден билдинип турар. Ындыг «ниитижилге» дээш чулчурбушаан, АКШ ол «ниитижилгенин» дузазы-биле Оожум океанның бассейнде национал-хосталгалыг болгаш демократтыг шимчээшкинге удур демиселди маадырлыг вьетнам улусту шиитпирлиг деткип турар. Демократтыг эгелерге, дашпыкының кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка бодунуң чурттунун тайбың катап каттыжары дээш демисежип турар акыдуңма көрей улус-биле олар эң-сеткилин бүрүн каттыштырып турар. Сеул чалчалары-биле АКШ-тың империалистериниң Көрейнин, Вьетнамның улустарынга удур, бүгү Азияның улустарынга удур уламдырган ол чаа суучэээн база бууразашкынга таваржыр дээрзинге чиглиинг турбас ужурлуг,

Джонсон боттарының шериглерин Вьетнамче чоруткан чурттарның даштыкы херектер министрлерин Вьетнамда дайынны калбартыр талазы-биле улам ыңайгы базымнарны ажылдап кылыры-биле Вашинтонга кыйгыртып келдирер деп турарыбилдингир болгай. АКШ-тың Вьетнамда дээрбечи дайынын дораан сокпадырыгга, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш бүгү Азияның районунда делегей дүшкүүрлүг чоруккту чавырылдырарынга, Көрейниң тайбың каттыжарын чедип алырынга сонуургалдыг тайбыңга ынакшылдыг улустарының ындыг янзылыг дипломаттыг «идепкейжи» чорук кичээндирбейн барып шыдавас,

ССРЭ-ниң чазаа, бүгү совет кижилер империалистиг агрессияга удур демиселге маадырлыг вьетнам улусту шиитпирлиг деткип турар. Демократтыг эгелерге, дашпыкының кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка бодунуң чурттунун тайбың катап каттыжары дээш демисежип турар акыдуңма көрей улус-биле олар эң-сеткилин бүрүн каттыштырып турар. Сеул чалчалары-биле АКШ-тың империалистериниң Көрейнин, Вьетнамның улустарынга удур, бүгү Азияның улустарынга удур уламдырган ол чаа суучэээн база бууразашкынга таваржыр дээрзинге чиглиинг турбас ужурлуг,

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Күрүнеиин көскү ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг тургузукчуларының бирээзи, шылгаракгай совет полководчу, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийнин үр болгаш аар ааражынын соонда, 1967 чылдың март 31-де, 69 харлыында мөчээнин совет улуска, Армиянын болгаш Флоттуң дайынчыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ. ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕТИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ. ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунда, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК-ныи, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаткаиы болза:

1. ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийни орнукшударын организастарын-биле чазак комиссиязын эптер А. Н. Косыгин (даргазы), Д. Ф. Устинов, И. В. Калитонов, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, М. В. Захаров, А. А. Епишев, Н. И. Крылов, К. А. Вершинин, П. Ф. Батицкий, С. Г. Горшков, Н. Г. Егорычев, М. П. Георгадзе олар составтыг кылдыр турган.

2. Р. Я. Малиновскийни Кызыл шөлге, Кремль ханазынын базырына орнукшудар.

Ханы кажыыдалдың илередиишкиннери

СЭКП Төп Комитединиң бежингүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, шылгаракгай совет шериг начальник, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийнин мөчээни-биле холбаштыр Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу база Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг кол эргелели, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу, СЭКП-ниң Москва хооркому болгаш Москва Советиниң күүскому, ССРЭ-ниң Камгалал үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Үжар түүл үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Ниити машина тудуушкунунуң министерствозу, ССРЭ-ниң Радио үлетпүрүнүң министерствозу, ССРЭ-ниң Судно тудуушкунунуң министерствозу ханы кажыыдалын илергейлээн.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ—ЮБИЛЕЙГЕ

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын хоорайның бүгү ажылчы чоннары изин-биле деткээн. Бүгү партия организацияларынга болгаш коллективтерге хөй кижи киржикчилиг хуралдар эртип, алдарлыг юбилейни төлептиг үүкүүр талазы-биле хемчеглерни бир ап-сеткилдиг хүлээп алгылаан.

Юбилейлиг чылда чедип алыр соруглаларын хөй коллективтер 1966 чылда-ла тодаралып алган турганын демделээр апаар. Тодаргай хүлээлгелерни коллективтер, цехтер, бригадалар болгаш ажыл-бүрү мергежилдин кижилери алгылаан.

Совет чуртуң 50 чыл ою совет кижи бүрүзүнге онза эргим байырлал. Ынчангаш кижилерниң аңаа болдунар-ла экизи-биле ужуражыр, күш-ажылчы сонун белеткээр дээш чүткүлүг, политика болгаш амыдырал талазы-биле бедик деңнелче чүткүлүг кайгамчык бедик. Ажыл-ишчи бүрүзүнүң күш-ажылының эки түнелги оон политиктиг идепкейни тодарадып турар.

50 чылга алдар болдурган бедик хүлээлгелерни автосептелге, сүт заводтары, электростанция, типография болгаш өске-даа коллективтер алган. Ол черлерде парторганизациялар коллективтериниң 50 чылга соруглаларының дугайында улуг улуг ажылдарны кылып, беседаларны, илеткелдерни калбаа-биле ажыглап турар. Хүлээлгелерни чаражтыр кылгылаан, көскү черлерде аскылаан. Политмассалыг ажылдарны ынчаар тургусканы эки түннелээ берип турар. Ийи айларның планын бүдүргелерниң эң хөйү бо чугула хереке шыңгыы кичээнгей салган, активтерниң күжүн моөпиннээн, бүдүргелеп, пехтерни, бригадаларны эң эки дерип шимээри дээш чарын калбарган. Бирги, ийиги АТА-лар, респотребсоюз, Кызылторг болгаш өске-даа коллективтер көскү агитацияны дыка экижиткен. Оргкомитеттиң база көскү агитация талазы-биле човулелдиң-кежигүннери түс-түс черлерге барып, боттарының сүмелерин берип турар.

Хоорайның көскү агитация-биле дерилгезинниң амгы байдалын көрүп, ону немеп чаартырын планнаан. 50 чылга холбаштыр: «Тываның өртээн болгаш амгы үезин», «Тыва бөш чылда», «Улустарның найыралы тайбыңның чөлегиниижи» дээш өске-даа тематиктиг стендилер, республиканың хөгжүлдезин көргүзүп турар паннолар болгаш стендилер немежир. Хоорайның төп шөлүн көрүшүүт кылдыр дериир. Аңаа: «1917 чылда Авроранын даштаашкыны — кижи төрелгетенге чаа үениң эгези», «Коммунизм тиилелгезинче, бүрүгаар!» деп аттарлыг, зажок улуг, өңгүр паннолар турар.

Хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң юбилейге тураскаатқан көрүдезиниң бирги ээлчээн өртөн чылдың декабрьда өртгирген. Аңаа 23 коллективтиң бөтүвынгыр артистери киришкен, көрүдениң программалары Октябрь революциязының темаларын эки илереткен. Көрүдениң ийиги ээлчээн бо чылдың майда чоруулар. Аңаа кирижири-биле 25 коллектив чагыгларын киирген. Оларның аразында улуг, биче будүрүлге-даа, албан организация-даа коллективтери бар. Оон ангыда июнь айда ырның болгаш таңцының улуг байырлалын эртирери база көрдүнген.

Байырлалга белеткел талазы-биле улуг ажылдарны хоорайның библиотекалары чоруудуп турар. Олар культура албан черлериниң көрүдезинге киришпишаан, юбилейге белеткелдиң тодаргай планнарын тургускулаан, күүседип киримкен. Ынзы-бүрү тематиктиг кежээлер, допчулалдар, номчукчулар конференциялары, ном дегелгелери планнаттынган болгаш күүсеттинип турар. Библиотекалар аң уеде В. И. Ленинниң амыдыралынын, Октябрь темазының эң эки допчулалы дээш конкруста киржип, «Чуртуң кырында дуза» деп тематиктиг конференцияны эрттирериңге белеткенип турар.

Юбилейлиг белеткелдерде кылдынган чүүдер хөй-ле, ынчалаа-даа ол бүгү ёзулуг улуг ажылдың чүгле эгези-дир. Шинтирлеттинмээн айтырыглар ам-даа эмгежок. Арткан уеде юбилейге белеткелди бүгү талабиле калбартыр дээш хоорайның партия организацияларынга бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг.

Чон ортузунга агитас-массалыг ажылды шыңгыы экижидери парторганизацияларның хөй иеруузундан негеттинип турар. Бо ажылды чамдык парторганизациялар кампанейжи ёзу-биле көрүп, ой-ойде сагыш салып турары кымга-даа чажыт эвес болгай. Чоокта өртөн сонгулдалар үезинде хоорайга 2500 ажыг коммунистер, комсомолчулар болгаш кежигүн эвес активтер агитаторлап ажылдап келген. Бо дээрге улуг күш. Парторганизациялар оларны чоңнуң чурттап турар черлериңге агитас-массалыг ажылга чөп ажыглаары, ажылынга дузалаары чугула.

Лекция пропагандазы амга чедир болур чогууру-биле калбарбаан. Эрткен чылын хоорайга 4070 ажыг лекция номчуттуинганы-ла шын. Ол дээрге чыл дургузунда бир коллективке ортумаа-биле 20 лекция онаажып турары ол. Ынчалаа-даа ол «ортумак» санның артында чүве-ле бар: чамдык коллективтерге лекция хөй номчуттунуп турар, өскелериңде—кончуг эвээш. Чамдыкта: коллективте 200—300 кижи бар, а лекцияга—20—30 кижи келир. Бо дээрге лекция саны сүрген чорук тур. Моон-биле эптежир арга чок, лекция пропагандазын кижи бүрүзүнге чедирер дээш ажылдаар ужурлуг бис.

Бо юбилейлиг чылда бизим Октябрь темазынга лекциялар эвээш болуп турарын демдеглевейн барып болбас. Тус черниң материалдарынга үндезилеттинген лекциялар ажыглап кылдынмайн турар. Октябрьга холбаштырган номчулгалар барык чоруттунмайн турар. Хоорайда тематиктиг лекторий амга чедир чангыс-даа тургустунмаан. Культура албан черлериниң ажылдакчызары байырлалга белеткелде боттарының турүжун амга чедир орта ээлеп шылавайн турар: тематиктиг кежээлер, алдар-сураглыг кижилер-биле ужуражылгалар, кинофестивальдар дыка эвээш эртип турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткел бүгү тала-биле калбарып турар. Оон чедишкинниг болуру партийжи-политиктиг ажылдың калбарышкынындан болгаш идейлиг деңгелинден бүрүн хамаарыр дээрзин хоорайның партия организацияларының керээде барымдаалаар апаар.

О. ЗАВЬЯЛОВА,
СЭКП Кызыл хоорномунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизиниң оралакчызы.

ШЕМИЖИЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

Репортаж

Ак хадыңнар, узун суук бора талдар каастаан чараш черлеп, Шеми унунда хойжуларның ажыл-иши болгаш амыдырал-чуртталгазы-биле таныжар дээш, мартың аяс эртенинде Борбак-Арыг суурдан үнүптүвүс.

— Алдыы-Хадыңдан эгелептердир, дүнмаң—деп, «Большевик» колхозтуң партия организациязының секретары Буулар Үзек чугаалайдыр. Оон чугаазынга чөпшээрештим. Секретарь узун-узун, чоон-чоон дыттарны эргий көргүлээш, баштактаның ырдай-дыр:

Күжүр Шеми Борбак-Арыы
Хүреп дыттыг эвейикпе,
Күжүрүмүнүң чаактары
Хүрен-кызыл эвейикпе...

Оран-бойдустуң чаражынга уламна сергеп, хөорежип чорувуста, машина арыг иштинден үне сал-ла, тарылга шөлүн эрткеш, тейлер ышкаш хөннелги берген элезин бүүрелчиннерин оюп эрти. Оон ыңай шаттар чоорту белин үнгеш. Шеми болгаш Хөнгергей оргазы-биле түүлү берген.

Баштайгы кыштаг: Элезин-Арты. Хураган кадарчызы Ооржак Маннай-Караның аалынга келдивис. Өттеге кире бергеш көргүлээрге, шилдеп каан чараш хөө кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Ында онза чараш портрет, чурук-даа чок, а юбилейлиг чылда малчының социалистиг хүлээлгелерин бижээш азып каан тур.

— Малывыс хүр кыштады. Азыралга безин шоолуг хураган тургустадывыс—деп, кадарчы парторгтуң айтырыын харылап кагды. Малчыныңле беседа солуң болуп эрткен. Ол аалдан ынай сарыг-сигенниг, кадар сүттүг кара маәстер уламны чорутаан. Улатпаанда-ла хоочун кадарчы Буулар Ондар-ооллуң кыштаа көстүп келди. Ол болза колхозтуң муракчы хойжузу. Он бир чыл иштинде төрээн колхозунга чеже түс хураанны өстүрүп, каш тонна үүкүү кырын бербээн кижи дээр боор оңу. Эрткен чылын ол түс төрүүр хойга онаштыр 94 хураганны, бир хойдан-а 2,3 кг үүкүү алган. Төөгүлүг байырлалдың чылында Куулариың социалистиг хүлээлгези база-ла бар болду: кыштагларашкыга үлегерлиг елеткенир, түс хойга онаштыр түс хураганны, бир хойдан-на 2,3 кг үүкүү алырын хүлээлгеп алган.

— Бо чылын бистиң сула ажылаар эргевис чок. Хүлээлгени канчан күүседирин сактып келирге, олуг туруунмас, чылын чыттынмас бөөрү—деп, кадарчывыс шын-на сеткилин илередип олур. Ынчанмайн канчаар, төөгүлүг байырлалга төлептиг күш-ажылчы белекти түдүп сөңнээр дээш бүгү чурт колдуунган болгай. Куулар Ондар-ооллуң коданында бо хүннерде 196 хой төрээн, оон 202 хураганын мендп доруктуруп турар.

Чиңге-Ооргалап ажа бээрге Алдыы-Хадың эгелээр. Ында колхозтуң Куулар Седип-оолга удуртқан хойжу бригадазында партия болуунуң организакчызы Ондар Моңгенин кыштаа бар. Парторг эш Үзек-биле партболдук организакчызының беседазы солун болган. Мал солдаашкынының үезинде коммунист болгаш малчын бүрүзүнүң түскай хүлээлгелерин болгаш ажылын олар түңнеп, моон соңгаар соруглаар дугайын дуглуштулар. Эш Моңге мал ажылының түскай эртемнигнери-биле болгаш бригадир-биле үргүлүү харылаажып, малчыныарга зооветеринарлыг хуза көргүзериниң болгаш агитас-массалыг ажылды чорударының ажыл планын ай санында кылып ап турар. Оон күүседизи-даа багай эвес. Коммунист Моңге түс хойга онаштыр түс хураганны, бир хойдан-на 3,3 кг үүкүү алыр дээш күженнишкинниг ажылдап турар. Малчын болунуң күжү-биле кыштаан септээр, 12 тонна сигенни белеткеп алыр.

Моңгенин коданында ам төрээн 162 хойнуң 164 хураганындан чангыс-даа баш хөраваан. Хөюг көк сигең, сула болгаш өске-даа хөөлүг чемнер-биле бүрүн хаңнырынган. Ынчангаш чаш малдың омаксергээ, чалагай кажаа иштинде дешкилежип турары магалыг болду.

Орта-Хадында хойжу Куулар Сөдүнам-биле орукка ужуражы бердивис. «Негей тоннуг» тыва хойлар частың алыс хүнүнге таалаан чүве дег, таваар оттаан чөрлар. Кадарчының коданында 325 төрүүр хой бар. Бо чылын ол түс хойдан-на түс хураган, хой бүрүзүнден 3,5 кг үүк алыр, 10 тонна сигенни болу белетеп алыр хүлээлгелиг болду.

Үстүү-Хадының хойжузу Ондар Чүлүүмүнүң кыштаанга чедер ээлээ, арт кырынче үүкүдүп үнүп келдивис. Хөндергейниң болгаш Шеминиң делгемнерин оон эргий көрүп, магадалывыс. Ак-көк дүлүскекте сүвүр бизеннери шыны бергеи сымнар артынче ажып чыдар хүн «чүгүрүүнде» кире берди.

— Бо-ла болгай, юбилейлиг чылдың бир хүнү эртип бар чор—деп, Үзек даргавыс чугаалай-дыр.

Юбилейлиг чылдың хүнү... Бо хүнде сагыш-сеткилин, ажыл-ижин хайныккан мадырлыг совет кижилер чеже үүлени бүдүрбээн дээр! Үстүү-Хадынче доңгайып чоруй, бир доңгу ажып келириивиске, ырынай мурнувуста кыштаг көстүп келди. Малмаганнын-даа ыыт-шимээни медээжок, комсомолчу-сакманшчик Моңгуш Өшку-Саар, Куулар Амырбидя үгбай, Ондар Серенмаа олар ажаанзырап-ла турлар. «Большевик» колхоз тургустунга-ла үзүк чокка хой кадарып келген, артельдиң хоочун малчыны, 56 харлыг Ондар Чүлдүм-биле көөп мендилештивис. Оң хүн кадарчы улуг алчалыг келген.

— «Ак-күдурук» деп хөөм ийистепти. Хураганнарының улуг шыраан көрүпеем, ийистер дээр аргажок—деп, чаа-ла чер базып шенеп турар ак хураганнарже хойжувус айытты.

— Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы хүнүнүң шынап-ла эки олчазыдыр—деп, партог бодалын чугаалады.

— Шын-дыр, дарга. Төөгүлүг байырлалдыг чылдың хүн бүрүзү олчалыг болзуң дээш кызып ажылдаар бис—деп, Ондар Опанович хүлээнип тур. Оон хүлээлгези бедик: түс хойга онаштыр 110 хураган, хой бүрүзүнден 2,5 кг үүкүү алырын, 10 тонна сигенни боду белеткээрин хүлээнгеш, кадарчы Куулар Сайыкты социалистиг чырышка кыйырган. Ам оон коданында төрээн 265 хойнуң 284 хураганны мендп доруун турар. Моон алган көөрге, хоочун малчын бедик хүлээлгезин ажыр күүседип болур аргалыг-дыр.

Түс-түс кижилерниң, бригадаларның болгаш фермаларның социалистиг хүлээлгелериниң колхозтуң ниити соруглазы тодараттынган. Шеминиң шагаан тура-ла сураргаан, ыры-шулукте безин кирген чонна болгай:

Күжүр Шеми оглу, кызы
Хүлээлгезин үттүр эвес.

Бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнүң онзагай хүнү—Улуг Октябрьның 50 чылынга алнар болдурган чарышка шеминжилер сөзүн ээлээр дээрзинге бүзүреп каалыңар!

К. ШАНГЫР-ООЛ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

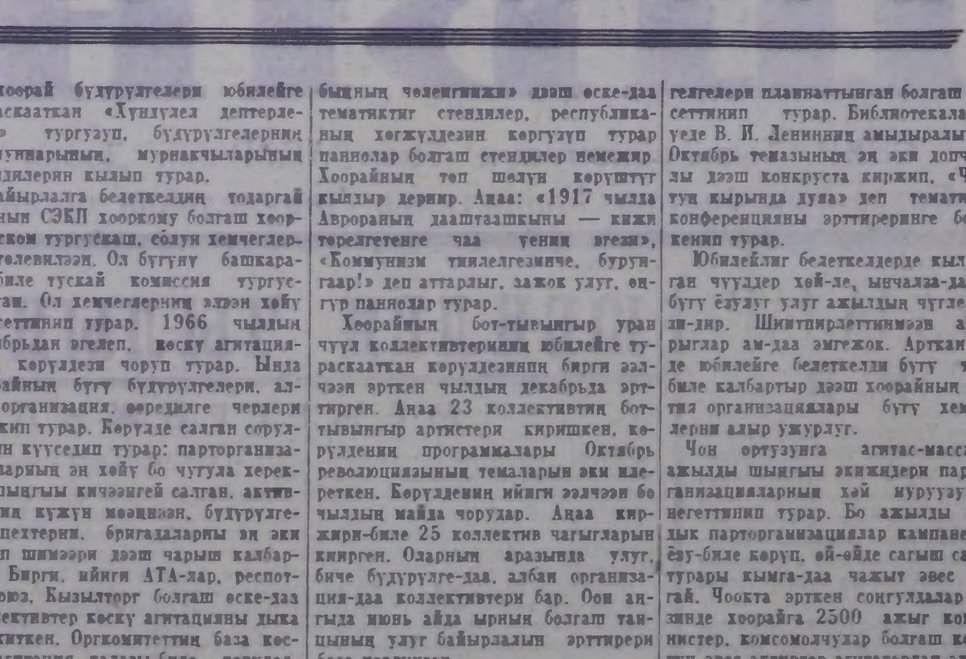

Бин-Хем районда «Оок» совхозтуң аныяк хойжузу В. М. Сундуйнуң коданында мал солдаашкынының кидин үези. 450 ажыг хойнуң иштинден 360 шагда-ла солдаан, оон алдынган 390 хураган ам бүрүнүбиле менди доругуп турар. Ол болза хойжунуң бодунуп-даа, сакманшиктер Л. Сундуй болгаш П. Тана оларның-даа чүткүлдүг ажылының түнелги-дир.

ЧУРУКТА: В. Сундуй болгаш оон кадайы сакманшик Л. Сундуй хураганнар көрүп турлар.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Күш-ажылчы алдарның бижилгези

СЭКП Таңды райкомунуң лекция залында түскай ширээ кырында шил адаанда кылын дептер чыдар. Оон кызыл өңнүг картында В. И. Ленинниң чуруун көргүскеш, ону ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикаларының туктары-биле хаажылаап. А оон адаа талазында бижээнн: «Күш-ажылдың будүрүкчүлүү, ол болза, эчизинде барып чаа иштилелдиң тиилээринге эң-не чугула, эң-не кол чүүл болур». Ол дептериниң адын алдын үжүктер-биле: «Хүндүлел дептери» деп чайынналдыр бижиир каан.

Дептерге баштайгы бижилгени 1961 чылда кылган, ында мынча дээн: «Коммунизмниң херели» колхозтуң хойжузу, төрүүр 100 хойдан-на 112 хураганны алган, бүрүн камгалап алган Данзырын Дооравович Опанну социалистиг чарышка бедик көргүзүгээри дээш Хүндүлел дептериге киир бижиирер».

«Революциянның чалбыжы» колхозтуң хаван ажаакчызы, бир кол хаванга онаштыр 9 болгаш хунгуун хаванга онаштыр 7 хаван оглун өстүрген Васся Ивановна Иванованы, «Межегей» совхозтуң саанчызы, чылда бир инекке онаштыр 2437 кг сүттүг саап алган Матрена Филипповна Хроменкону, ол-ла ажыл-агыйның бызаа ажаакчызы, 280 бызаны бир башка онаштыр хонукта 800 грамм немелде деңгээлиг кылдыр өстүрген Степанида Георгиевна Чернигозцеваны, 30 чыл иштинде дарганнап келген Адам Минеевич Залушкийни, «Тиилелге» совхозтуң комбайнеру, «СК—3» комбайн-биле бир сезонда 959 гектар тараанны ажаагаң Миканл Монгушевич Аканоолду болгаш өске-даа хөй кижилерни ол Хүндүлел дептеринде кинр бижигилээн.

Бо чылын күш-ажылчы алдарның ол дептериңде хөй чаа аттар база немешкен. Ол дээрге районнуң экономиказын бижидып, колхоз болгаш совхоз будүрүлгезиниң мурнакчыларының күш-ажылчы, маадырлыг ажыл-ижин уламчылап турар кижилер-дир. Оларның аразында: арткан чылын 100 хойдан-на 123 хураганны менди өстүрүп алган Куулар Лажы-Сорең, бир сезонда 1036 гектар тараанны комбайн-биле ажаагаң, дуржулга станциязының комбайнеру Прокопий Сырчин, «Межегей» совхозтуң саанчызы, арткан чылын бир инекке онаштыр 3106 кг сүттүг саапган Лидия Сиренева, «Революциянның чалбыжы» колхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының бригадири Сергей Кудрявцев (оон бригадазы 3738 гектар черден бир гектарга онаштыр 16,6 центнер тараанны алган), «Элегес» совхозтуң МТМ эргелекчизи, ол ажыл-агыйны организастап тургускан хүнден эгелээш ында ажылдап турар, 20 ажыт чаартыкчы саналдарны киирген Федор Тупицын олар бар.

Күш-ажылчы маадырларның аттарын чоңга мышчаар алдаржыдып, оларның дуржулгазын өскелерге массалыы-биле нептередир дээш хемчеглерни моон соңгаар-даа уламчылаар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооның бо чылында бистиң республикага калбарган социалистиг чарыштың күүселдезиниң түнелиинде улам хөй чаа аттар бистиң күш-ажыл алдарының дептерине немежир дээрзинге бүзүреддиг бис.

С. ТУШКОВ.

Чоннуң негелдези

Бин-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң Хүтте суг-бараан фермазының кижилери чылдың-на ковудеп, оларның культурлуг негелдези улгадып турар.

Ынчалаа-даа бисте культура амыдыралының хандырылгазы багай. Чүл дизе, ферманың клубунга чүгле кино үнер бөордан өске, чүү-даа болбайн турар. Клубтуң стол, сандайлары база чедишпес. Ынчангаш кино болганда көрүкчүлер бүт кырынга тура көөр болгай. Клуб иштинге тон чок олурар болза соок, хирлиг. Стол кырының даалыы, шыдыраа, шашки чижектиг оюннары чок.

Чурттакчы чон хөй чүве болганда олар уран чүүлдүң ынзы-бүрү хевирлерни сонуургап турзары тодаргай. Ынчангаш район төвүүн-даа, республиканың хөгжүм-шин театрының-даа артистери аалдап келбейн турарынга чоннуң хомудап турары чөрле чоңгуг.

Хүт фермазының чурттакчыларының культурлуг негелдезинге райкүүскомуңң культура кидизиниң, ол ышкаш «Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар черниинң, партия, комсомол организацияларының талазындан дыңнангыр болуп, чогуур хемчег алыр уе келген.

М. ЧАЛБАА.

132-ден 205

«Сүт-Хөл» совхозтуң кадарчызы Ондар Доржу он ажыг тыл иштинде төөрү мал малдап, тыл бүрү-ле чүс баш төрүүр малга онаштыр түстен өрү чаш төлдү камгалап ап, совхозунга хөй малды өстүрүп берген. Мал ажылынга үре-түңнелдиг ажылы-биле эш Доржу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур.

Кадарчының коданында төрүүр 231 өшкү бар, кыштан хүр ашкан. Юбилейлиг чылда төрүүр чүс өшкүден-не түстен эвээш эвес анайны камгалап алырын кадарчы социалистиг үүлээлгеге алган. Ам 132 өшкү төрээн, 205 анай алынган, ончамнеди доругуп турар. Эш Доржуунуң «Меңнинг» дээр шолалыг өшкүзү үш анай төрээн.

Т. ЛАМАЖАП.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Чае бодунуң эргезинче киргеи. Хоорайның кудумчуузары карарган. Оң-бо каранғылаан оруктар, кудумчулар кыдыларында чыдыгның, чаегың демдээ—дамырактар агып чыдар. Чаегың шак ындыг хүннериниң бирээзинде Кызылдың бир дугаар чүк автоажыл-агый черинге чеде бердивис.

—Ындыг-даа болза. Сани ажыр оруктарда хар канчаннаан-даа, чүгле чамызаан оруктарда хар шору агып чыдар, автомобильчилерге бир берге үе бо-ла болгай—деп, чаа-ла Абакандан эзп келген, бир дугаар чүк автоажыл-агый черинең муракчы автоколоннаның начальнигы Николай Сандаков хөөрей-дир.

Кол инженерниң кабинединде. Автоколоннаар начальниктериниң планёрка-хуралы эртип турган. Будүрүлге-техниктаг кидүзиглиг начальнигы Геннадий Иванович Олейник автоколоннаар начальниктериниң илеткелдерин дыңнаап, чолаачыларда кымнаар, кайы үнүүшкүүнде чоруп турарын, техниктаг аргалыг болгаш артык ковеятер талазы-биле кандырылга кандырыгы, кымга, чүү хереглээ дээрзин тодарадып турган. «Реле херек», «генератордан ийиги бербее болза хоржок», «бистиинде ам дээрезинде негелде чок» дээн үнер оон-моон дыңналыр болду. Планнаашкын доозулган. Неделяның күүсеглее чогуур даалгаларын колонна бүрүзү алган. Кызыл туктуг коллективтиң бо беш чылдың ийиги чылының башгайгы айларында канчаар ажылдаанын ам сонуургай бердивис.

Бистиң коллектив юбилейлиг чылда үш дугаар автоажыл-агый чери-биле чаржып турар. Эрткен чылдың сөөлгү дөртку кварталының эки түңнелдери дээш биске партия обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Облпрофчөвүлелдиң база партия хооркомунуң болгаш хооркүүсөмнуң шилчилер Кызыл тугун тыныскан чүве. Ынчаарга ажылыбиле чугаалаарга, бо чылдың башгайгы айында арай хирелиг ажылдаан бис—дээш, Г. Олейник чамдык фактыларны айытты. Кыш бо чылын доңкуң болган, колдуунда эң мраккы Барымын-Хемчик, Бай-Тайга, Тожу болгаш Эрзин районнарже чүктерин октап келген, ындыг-даа болза январда болган шоолуг хураган тургустадывыс—деп, кадарчывыс шын-на сеткилин илередип олур. Ынчанмайн канчаар, төөгүлүг байырлалга төлептиг күш-ажылчы белекти түдүп сөңнээр дээш бүгү чурт колдуунган болгай. Куулар Ондар-ооллуң коданында бо хүннерде 196 хой төрээн, оон 202 хураганын мендп доруктуруп турар.

Чиңге-Ооргалап ажа бээрге Алдыы-Хадың эгелээр. Ында колхозтуң Куулар Седип-оолга удуртқан хойжу бригадазында партия болуунуң организакчызы Ондар Моңгенин кыштаа бар. Парторг эш Үзек-биле партболдук организакчызының беседазы солун болган. Мал солдаашкынының үезинде коммунист болгаш малчын бүрүзүнүң түскай хүлээлгелерин болгаш ажылын олар түңнеп, моон соңгаар соруглаар дугайын дуглуштулар. Эш Моңге мал ажылының түскай эртемнигнери-биле болгаш бригадир-биле үргүлүү харылаажып, малчыныарга зооветеринарлыг хуза көргүзериниң болгаш агитас-массалыг ажылды чорударының ажыл планын ай санында кылып ап турар. Оон күүседизи-даа багай эвес. Коммунист Моңге түс хойга онаштыр түс хураганны, бир хойдан-на 3,3 кг үүкүү алыр дээш күженнишкинниг ажылдап турар. Малчын болунуң күжү-биле кыштаан септээр, 12 тонна сигенни белеткеп алыр.

Моңгенин коданында ам төрээн 162 хойнуң 164 хураганындан чангыс-даа баш хөраваан. Хөюг көк сигең, сула болгаш өске-даа хөөлүг чемнер-биле бүрүн хаңнырынган. Ынчангаш чаш малдың омаксергээ, чалагай кажаа иштинде дешкилежип турары магалыг болду.

Орта-Хадында хойжу Куулар Сөдүнам-биле орукка ужуражы бердивис. «Негей тоннуг» тыва хойлар частың алыс хүнүнге таалаан чүве дег, таваар оттаан чөрлар. Кадарчының коданында 325 төрүүр хой бар. Бо чылын ол түс хойдан-на түс хураган, хой бүрүзүнден 3,5 кг үүк алыр, 10 тонна сигенни болу белетеп алыр хүлээлгелиг болду.

Үстүү-Хадының хойжузу Ондар Чүлүүмүнүң кыштаанга чедер ээлээ, арт кырынче үүкүдүп үнүп келдивис. Хөндергейниң болгаш Шеминиң делгемнерин оон эргий көрүп, магадалывыс. Ак-көк дүлүскекте сүвүр бизеннери шыны бергеи сымнар артынче ажып чыдар хүн «чүгүрүүнде» кире берди.

Бистиң коллектив юбилейлиг чылда үш дугаар автоажыл-агый черинең муракчы чолаачызы, беш чылдың планын дөрт чылда үзе күүседир мен деп кыйгы салган чолаачы эш Жбанов-биле чаржып турар. А автоколонналарның аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черин Анатолий Сандаков удуртқан автоколоннаның чолаачылары бедик ат-сураглыг болгаш бо колоннаның чолаачылары беш чылдың эртөн бирги чылының планын 112 хууга күүсеткен, юбилейлиг чылда түүк сөөргүүнүң даалгазын декабрь 25-те доозар соруулга салган.

Автоажыл-агый черинде социалистиг чарыштың база бир хевири—«Улуг Октябрьның 50 чылы ээлээ» деп атты чедип алыр дээш социалистиг чарышты калбартқаны база солуп. Ындыг атты чаалап алырда, үүлге эки күш-ажылчы көргүзүүлер-биле эвес, харын эки билиг, өөредилге, техниканы каминг эдилээри, хөй бензинни, резинна дугуйларны камнап алыр деп шинчилээннер. Чарыштың түңнелии ай, квартал санында үндүрүп турарын дугуруушкан. Эш Кравцовтуң бригадазы 9000 литр бензинни эрткен чылын камнап алган. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында канчаар ажылдаанын коллективте түскай хөй-иннти комиссиязы тодарадып үндүрер, мурнакчыларны аңаа шаңнап, демдеглээр.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, ылаңгыя септелге ажылын дүргедедир, социалистиг чарышты дээштиг болдурар дээш партия, комсомол, профавилел организацияларынга ээлээп ажылдарны чорудуп, хоочун кижилериниң дуржулгазын аныяк чолаачыларга дамчыдар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Чижээлээрге, автоажыл-агый черинин түскай төлээлери Минусинск автоажыл-агый черинің ажылы-биле таныжар аргалыг болган. Оон эки дуржулганы маңаа шинчээннеп. Чаартыкчылар база бар. Оларга коллективте сурагжаан эштер Краев, Астраханпев, Бутако олар хамааржыр.

— Ам кол кичээнгейни кандыг чүктерни сөөргүүнче үлегдырган силер?—деп, беседаның түңнелинде айтырдывыс.

— Чае келген, орук-чирии берге-даа болза, кол кичээнгейни үрезин, чемишчидилге сөөргүлгезинче утландырган бис, минаарга ам бистиң мурнувуста соңгаарлаттынмас түр үениң дайынчы соруулгазы база салдынган: ам дээревинде соокеумаар турда тудутта хереглээр битүм материалды Абакандан даажыглап тур бис. Оон ыңай Хову-Аксының кобальт комбинадынга оттуулар 400 тонна хөмүр дашты сөөртүп турар бис. Нефтепродуктуар сөөргүлгезинче чамдык машиналарны база организастадывыс—деп, харыы ындыг болду.

—Ажыл шагы төннээн. Үш-дөрт, чеди-сес тоннанын чүктерин дажыглаар, бензоводтардан эгелээш, вагон сөөргөн будьманнарга чедир чүк машиналары ажыл-агый черинин автопарыгындан үзүк-соокаа чокка шуужуп-ла турлар.

Частың чылыг хүннеринде өрээн харга, малгатгыг орукка хирленген «ЗИЛ-130» чүктерни сөөргөн, соңгу-мурнуу районнарже аътланып-ла турар. Автоажыл-агый черинин күш-ажылчы судалы хаймымышаан, алдарлыг бежен чылды ол дээре күш-ажылчы коргүзүүлер-биле үткүүр дээш алган күш-ажылчы базымы, темпиан ында улам бедээп.

Д. ЕНДАН.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ МАРШАЛЫ РОДИОН ЯКОВЛЕВИЧ МАЛИНОВСКИЙ

СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Соведининң депутады, Совет Эвилелининң ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң Камгалал министри, Совет Эвилелининң Маршалы Родион Яковлевич Малиновский аар болган үр аарааныңың соонда 69 харлыында, 1967 чылдың март 31-де Москвага мөчээн.

Р. Я. Малиновскийниң нүүрүнде совет улус, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары күрүнениң көскү

ажылдакчызын, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг тургузукчуларының бирээзин, бодунуң бүгү амыдырал-чуртталгазын социалистиг күрүнениң камгалал күүзүн болгаш камгалалын быжыглаарының херээнге бараан болдурган шылгараңгай совет полководчуну, 1926 чылдан бээр Коммунистиг партияның кежигүнү, оон шынчы оглу болуп келген кижини ышкынган.

Р. Я. Малиновский 1898 чылда Одесса хоорайга төрүттүнген. Помещикке хөлечиктеп ажылдавышаан, бодунуң күш-ажылчы амыдырал-чуртталгазын ол элээдиинден-не эгелей берген. Делегейниң бирги дайынының чылдарында солдат болуп тулчуушкуннарга киржип чораан болгаш ийи удаа балыглаттырган. Февраль революциязының хүннеринде Р. Я. Малиновский револючуу солдат массаларның хүрээленинге туруп алган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда Кызыл Армияга ол эки тура-биле кирген болгаш солдаттан Совет Эвилелининң Маршалынга чедир алдарлыг дайынчы оруктуг эрткен.

Родион Яковлевич — хамааты дайынның идепкейлиг киржикчизи. Дайын соонгары үеде ол бодунуң хөй күжүн болгаш энергиязын Совет Армияны тургузарынга болгаш быжыглаарынга берип чораан.

1937—1938 чылдарда Р. Я. Малиновский фашизмге удур республикан чы Испанияга тулчуп турган коммунистерниң-интернационалистерниң — демиселчилериниң бирги одуругларынга турган.

Родион Яковлевич шериг талазы-биле хаңы билиглерлиг, улуг дайынчы дуржулгалыг, организакчы шылгараңгай арга-мергежилдиг болгаш чырыткыланчак полководчу талантылыг кижи чораан. Оөк ол кайгамчыктыг шынарлары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында корпус командири, армия командылакчызы база Мурнуу, Мурнуу-Барыын, 2-ги болгаш 3-кү Украин фронтуларының командылакчызы албан-дужаалдарга онза күш-биле илерээн. Дыка хөй дайынчы улуг операцияларны ажылдап кылырынга болгаш боттандырып чорударынга база Сталинград болгаш Ростов чанынга, Донбасстың, Украинаның мурнуу талакы районнарынга, Молдавияга фашист шериглерни чылча шаварынга, а ол ышкаш Румынияны, Венгрияны, Чехословакияны болгаш Австрияны хостаарынга шуут киришпишаан, ол бодуң-шылгараңгай полководчу кылдыр көргүскен.

1945 чылдың августа Р. Я. Малиновскийниң командылаашкыны-биле Забайкалье фронтузунуң шериглери аскеа фронтуларныы-биле каттыжып алгаш, империалистиг Японияның квантун арминызынга өлүмүг согуушкуунну таварыштырган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны доозулган соонда Р. Я. Малиновский Совет Чепсектиг Күштерге дыка хөй харыысалгалыг албан-дужаалдарны эвелеп, Ыраккы Чоон чүкке шериглерниң Кол командылакчызы, кургаг чер шериглериниң Кол командылакчызы болгаш ССРЭ-ниң Камгалал министриниң Бирги оралакчызы болуп турган. 1957 чылдың октябрьда ону ССРЭ-ниң Камгалал министринге томуйлаан болгаш бодунуң амыдырал-чуртталгазының төнчүзүнге чедир күрүненин ол харыысалгалыг албан-дужаалынга турган.

Армияны болгаш Флоттуң организастаарын база чепсеглээрин сайзырангайжыдарынга, шеригниң составын өредиринге болгаш кижизидеринге, совет шериг эртеминиң хөгжүдээнинге Р. Я. Малиновский улуг салыышкынны киирген. Акы-дүүма социалистиг чурттарның армиялары-биле Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы дем каттыштырыылгазын быжыглаарының дугайында ол үргулчу сагыш салып чораан.

Р. Я. Малиновскийниң бүгү амыдырал-чуртталгазы болгаш хайныышкынныг ажыл-чорудулгазы — бистиң Төрээн чуртувуска, Коммунистиг партияның херээнге кызыгаар чок болгаш арес-маадырлыг бараан болурунуң чырыткыланчак үлегер-чижээ болуп келген. Партийкин бедик шынарлары-биле, бодунга негелделиг-биле, бодунуң чаагай болгаш биче сеткилдиг чоруу-биле, кижилерге эвилең болгаш ээлдек чоруу-биле ажылчы чоннарның болгаш Чепсектиг Күштерниң дайынчыларының аразында ханы хүндүткелди ол чедип алган.

Р. Я. Малиновский партийжи болгаш ниитилел-политиктиг ажыл-чорудулгага идепкейлиг киржип чораан. СЭКП-ниң XIX съездизинге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат кылдыр, а партияның XX, XXII болгаш XXIII съездилеринге — СЭКП ТК-ның кежигүнү кылдыр сонгуттурган. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң III, IV, V, VI болгаш VII чыыштарының депутады чораан.

Төрээн чуртуң мурнунга шылгараңгай ачы-хавыяалары дээш Совет Эвилелининң Маадыры атты анаа ийи дапкыр тывыскан. Ону Тиилелге ордени-биле, Ленининиң беш ордени-биле, үш Кызыл Тук ордең-биле, Суворов орденининиң ийи I чергези-биле, Кутузов орденининиң I чергези-биле болгаш медальдар-биле шаннаан. Р. Я. Малиновскийниң ачы-хавыяаларын социалистиг чурттарның болгаш өске-даа күрүнелерниң хөй-хөй орденнери болгаш медальдары-биле база демдеглээн.

Бистиң дайынчы эживис, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң шынчы оглу, социалистиг Ада-чурттуң чалбыыштыг патриоду, күрүнениң болгаш шеригниң иезу ажылдакчызы—Родион Яковлевич Малиновскийниң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээ шагда кадагалаттынып артар.

Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Е. Шелест, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, П. М. Машеров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Д. Ф. Устинов, В. В. Щербицкий, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Куliков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, И. В. Захаров, А. А. Епишев, Н. И. Крылов, К. А. Вершинин, С. Г. Горшков, И. Х. Баграмян, К. С. Москаленко, С. М. Буденный, К. Е. Ворошилов, А. М. Василевский, Ф. И. Голиков, А. И. Еременко, Г. К. Жуков, И. С. Конев, К. А. Мерецков, К. К. Рокоссовский, В. Д. Соколовский, С. К. Тимошенко, В. И. Чуйков, П. Ф. Батицкий, В. А. Пеньковский, А. Н. Комаровский, А. Х. Бабаджанян, А. П. Белобородов, Г. В. Бакланов, П. А. Белик, А. А. Егоровский, С. П. Иванов, П. К. Кошевой, П. Н. Лащенко, Н. Г. Лященко, С. С. Маряхин, И. А. Плиев, И. Г. Павловский, Н. В. Огарков, К. И. Провалов, С. Л. Соколов, А. Т. Стученко, Г. И. Хетагуров, И. И. Якубовский, В. В. Окунев, Ф. А. Олифиров, Н. Н. Амелько, С. М. Лобов, В. В. Михайлин, С. Е. Чурсин, Н. Г. Егорычев, М. П. Георгадзе.

ҮШ ЧОГААЛ ДУГАЙЫНДА

Улуг Октябрьның 50 чылынга эң эки чогаалдар дээш конкурстуң жюризиниң бо чылдың март 16-да «Шынга» парлаттынган дыңнадының номчудум, конкурстуң чарлаан үеден бээр үнген номнар дугайында саналгаларын саңчыштыр дамчыштыр бижиирин номчукчулардан дилээнин барымдаалаан, Ю. Күпзегештиң «Үелериниң өңнери» деп номунда киргеи «Көк Эл», «Багырның хылыжы» деп балладалар болгаш «Куда» деп шүлүглел дугайын маңаа бижикседим.

Бо адаттынган чогаалдарны тематика, иниити утказының айы-биле—үелериниң чугаалажыышкыны деп адап болур. «Багырның хылыжы» биле «Көк Эл» балладалардан бурун шагның тывыжы бо үеннин-биле «чугаа-соодун» солчу каапгар-дыр. Ол күзенчиг чогаалдарның чажыды чүдел? Хөөчүн дуржулга, чедишкен мергежил чокка ынчаар чуруурун берге.

Ол мергежил чүде илереттингенил? Хамыктың мурнунда чоннуң эрткен-даа, амгы-даа амыдыралын авторнуң кончуг эки билириндө, ону тода, чеченчидир чураанында. Халдап келген эжелекчилериниң камхайыра чок, дерзии—араатанзының, үнсүрек-чилбизин кыска болгаш шынзыг чураан одуруглар бо-дур:

...Шериг эрткен ховуларда
өл-шык артпаан —
Шергилер дег сыырышкан,
ортединкен.
Дүлүг базар мал чок кылдыр
сүре берген.
Турлагларны кускун безин
эргивестээн.
(«Көк эл»).

«Чаглыг этке харын орар» баштанныр биле «чаргаш кедер, божа ижер» ядыларныг карангы, бүдүүлүк бурун шагны — «Азияның бурунгузун» шүлүкте онзагай чеченнибиле сиилбээн. Ук тема чаа эвес-даа бол,

ШЫН

1967 ч. апрель 2

Мурнакчы дуржулга

«Бирги класстың СААНЧЫЗЫ»

Омск областың Колосовск районда «Кызыл Октябрь» колхозтуң теп сүт-бараан фермазының туралыңга бир-ле катап мындыг айтырыгны кодургеннер:

— Ажыл-агыйның есие адырлырындазы-биле бир дөмей, саанчыларга сынча дугаар класстың саанчызы» дээр чергези-биле атты чүге тывыспас чүвей? Саанчыларның ажыл-агыйда идепкейлиг, доктаамал ажылдап, бедик көргүзүүлерни көргүзүп турарын барымдаалааш, оларга чогуур «классты» тыпсып назар, ооң-биле хөлбаштыр ооң ажыл төлевирими база бир янзы көөр болза, ажылга ооң харысалгазы улам улгадыр, сонуургалы улуу-биле бедиир деп чүве чигзиниг чок.

Бо айтырыгны тургузуп турар ийде ферлага 10—15 чыл ажылдап келген хөвүн саанчыларның болгаш мырыңай чаа саанчылап киргеннериң ажыл төлевиримге ылгал чок турган. Бо талазынче база кичээнгейни үгааан турган. Айтырыгны ол вераан шинтирлээри берге турганы чугаажок.

... Чыл эртиен. Колхозтуң баштаар чери, ында тускай эртемниглер ун айтырыгны принципиалдыг чугаалажып турган. Адаптың соолунде, колхозтуң баштаар черинің хуралыңга саанчыларга класс тыпсырының айтырыгынга хөлбашкан тускай комиссияны тургусиан. Комиссияның кемигүннери саанчы бүрүзүнүң ажылы-биле танышып, оларның боттары-биле сүмележип, оларга лекция, беседаларны кылып, оларның саналдарын дыңнап, дыка күжеминиккинии-биле ажылдаан.

Түңнелинде колхозтуң өтчёт-соңгулдалыг хуралынга бо айтырыгны чугаалажып көргеш, мал ажылдакчыларынга оларның мергежилинге, ажыл стажынга хамаарыштыр аттар тыпсырын шинтирлээн. Аңаа бадыяаттынган чүрүм ёзугаар 10 чылдан эвээш эвес үеде фермага доктаамал ажылдап келген, соолгу үш чылдарда бир инекке-ле оналаштыр өртүмаа-биле 1900 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алган кижиге «Бирги класстың саанчызы» деп атты тыпсыр. Ооң-биле кады бодунга быжыглаан инектериниң ажаалдазынга арыг шеверни кайы хире сагып турарын, зооветеринарлыг бодүүн негелдерни бүрүн барымдаалап, инек аараан таварылгада аңаа баштайгы дузалакчыны чедирип билир бе дээрзин, эш-өөрүнүң үлегер чижектиин база бүтүү тала-биле деңзилеп көөр. Ындыг атты тывысхан кижиниң ажыл төлевирин 15 хуу өстүрүп бээр.

«Ийиги класстың саанчызы» атты фермага 6 чылдан эвээш эвес ажылдаан, соолгу үш чылда өртүмаа-биле бир инектен-ле 1800 кг сүттү саап алган саанчыга тыпсыр, ооң ажыл төлевирин 10 хуу өстүрер, а үшкү класстың саанчызы атты—фермага 3 чылдан эвээш эвес доктаамал ажылдаан болгаш чыл бүрүде бир инекке оналаштыр 1700 килограммдан куду эвес сүттү сагган саанчыга тыпсыр, ооң ажыл төлевири — 5 хуу өзер.

Быжаа ажаанчыларыңга база ындыг аттарны тывыскыдаан, оларга хамаарыштыр ниити негелде саанчыларныы-биле дөмей. Мында ылгалып турар чамдык негелде болза оларга быжыглаан быжааларны 100 хуу дорунтурары, плананаан немелде деңзини алыры болгаш өске-даа аңаа хөлбашкан негелделер болур. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур ёнүгә чедир бо хемчегни кадарчыларга, хаваан ажаанчыларынга база хамаарыштырарының айтырыны тургустунган.

Ам чыл эртип турар ол мурнакчы эгелээшкиниң чүнү көргүскенин? Фермада саанчыларның ажылынга харысалгазы улам улгаткан, материалдыг сонуургал талазы-биле оларның чүтүлүү бедээн. Чыл дургузунда инек бүрүзүнден алдынган өртүмаа саалга бир инекке оналаштыр 100—120 кг немешкен. Ооң-биле кады саанчыларның ажыл төлевири дыка өскен.

«Кызыл Октябрь» колхозтуң ол мурнакчы дуржулгазын чүгле Омск область эвес, харын ооң ноолазында Тюмень, Новосибирск областтарда, Соңгу Казахстанда база сонуургап, ону иептереди берген.

Бо дуржулганы Тыва АССР-ниң Бии-Хем районунда боттандырып эгелээн дээрзин дыңнаваш, кижи улуу-биле өөрүүр-дүр, ынчангаш айтырыгны республиканың өске-даа ажыл-агыйлары, оларның ажыл-ишчилери сонуургап көрүп, боттарының байдалдарынга тааристыр ажыглаары улуг ачыктыг болуур кылдыр бодаар мен.

М. ХЕРТЕК.

Омскиде курунаның ветеринария институдунуң студентизи.

Үш чогаал дугайында

(Төөчүүр. Эгези 3-ку арынга).

Шүлүкчү-даа, чогаалчы-даа кижиниң чогаадыкчы ажылынның мергежин өзеринге доктаамал оруктаан болур дузалыг аргаларны: эпитет (хөңү сын, чараш ооң, бүшкүк кижи, буурул чаъш), деңнелге (шолбан ышкаш кыстың карааң, чүп каан бес дег арыг... арыг, дергилеп каан көгээр ышкаш... ооң), диригжидилге болгаш метафора («куу туман аштып алган хүн», «Кыаын-Тайга кырый бергем») болгаш үлегерлеп чугаалаарын авторунуң деңгеренгейнбиле ажыглааны шүлүглелди байыдып, үе-шагның болгаш бойдустуң чурумалдарын ылгаваш, чараш болдуруп турар.

Улустуң аас чогаалының дээжилерин (үлегер домактар, кожамыктарны) Ю. Күнзегештиң билдизини-биле ажыглаан турары мактанчыг. Хөнчей аваазынга харыы кылдыр ырлаар:

«Чаваазындан саяк баскан
Чарывас дээн аъдыы-на бар,
Чажынайдан чагаалаашкан
Чарыгбас дээн карам-на бар».

Улустуң аас чогаалында чоннуң мерген угаанының, уран сөзүүнүң эгээртинмес курлавыры сиңиккен чүве төлөөде, оңу ажытаарлы, дөзеп аары чүтүлө, мергежилдиң үнер дөзүү-даа ында. Үлегерлеп чугаалаарга, алдын даг дег: оон бүдүн-бүдүгеде-даа, кезек-кезектеп-даа ап, чогаалды шүүкүп, каастаза, ол төттүнмес.

Мактадыг талалар-биле чергелештир, шүлүкчүнүң эскербейн барганы ийикпе, азы кичээнгей салбайн барганы чедимче чок талаларны айтырын оралдажып көрейн.

Айылашкан як сүрүүн хавыргап кадарчы-даа, түме шериг баштап алгаш, тулчуушкунче шүүртеседип киргеп турдуг маадыр-даа, малчынарже ыдып бар чоруур автофургонда-даа, дээрде хөөмейлээн тыва ужудуктулуг самолёт-даа («Багырның хылыңы»), торлаа аъдын шиитпеп алган орар тоолчургу Кара-Көгел-даа, Хемчик уруңга дыргын чаңгыланган хөнүг чаа-даа («Көк Эл»)—амыдыралдың арны, чаңгызы, шимчээшкин-дир. Ону илередирде уран арга, мергежилден аңгыда улуг харысалгалыг болуру чүтүлө. Ылаңгыя арткан үеде өгбелериниң сыныш чок, дидим демиселии («Хүлүгбелекти хүреш чежер») чуруурда, ооң романтиказын хөгжүтпес аргажок, чечен-мерген сөстер-биле чараштыр сиилбиир херек. Автор ону кол нуруузунда чедишкинниг кылган-даа бол, чамдык четче хөөглаттынмаан одуруглар чок эвес.

Амгы үеде ховар ажыглаттынып турар азы шуут эргижирээн сөстериң тайылбырын берзе чогуур.

Кирбей салдыг эртемденнин
холунда кан
Хинчек тарыыр хаанныг кара
меэн эвес,
Хилизинче шуртуп киргеп
шунагайны
Кичээндирер камгалалдың
чепсээ чораан.

«Кирбей», «меэн», «хилизинче», «шунагай» деп сөстер аныяк номчукчуга орта билдинмес.

Байконурдан ужуп үнер космонавт ооллуң «Караам чажы чеҗээш болуп хуулгаан дээш» дээриниң утказы та чү чүве? Номчукчу аңаа харыы тыышпас, чүге дээрге будулчак (харак чажы төөгү бээр хире коргунчуг бе, айылгыдыг бе, азы муңгараачыг бе?).

Кара-Көгелдиң сөстериниң дээжизи кылдыр киирген «Ады өлүрүүнүң орнунга боду өлгени дээре» деп үлегер чугаанның тургузуут-аянын үреп, шөйүп каарга, кандайы номчут дыңналыр-дыр:

...Ады өлзе, чүден дора,
чүдек бүжар.
Боду өлзе, оон дээре»
дижир болгай.

Бо дег таварыгага, чок-ла болза, ук үлегер чугааны өскерилдирбес, чок-ла болза, кыйгырыг хевирлиг өске сөстерден чогаатса эки (өндүр бодаалды бодүүнчүтпес болза, мелодрама өөскүй бээр деп биилир кижилер угаадып турар. Тоолчургу романтиказка ол онзагай хамаарылгалыг боом магат).

Баллаадаларга хамаарыштыр, адактың соонда, база бир ажыктыг аргаларның бирээзи болур инверсилиниы шоолуг ажыглавааның айытса эки. Шүлүкчүнүң өске чогаалдарында ону иептеретпей ажыглаан

«... Харылап көр, күзүр авай,
Канчап барган кижи боор мен?»...
—Чүү болду, аалда, акым?»...
(«Ынакшыл дугайында ыр»)

«Куда» деп шүлүтледе Суланың ажы-чаң, оюр-хевирин номчукчу Минчейниң сестеринден, Хенчейниң сактыышкынындан болгаш авторнуң лирикти киириделериниңден билир. Ол арай-ла хоомай таныштырыта болгаш. Суланың сагыш-сеткилин, иштики амыдыралын тода чуруткан одуруглар чок. Чү-даа болза, Суланың утаан-сарыылы, иштики мөзүшынар, үзел-бодалы ядыы, чаржывыг, Хенчей, Минчей суглага көөрде, доскуг, куду дээрлиг муң-не даап билип ап болур. Уран-чечен сөстүң дузазы-биле ону улам көскү кылдыр сойгалап ыыдавас турган бе? Чүгле шыдаар эвес. Суланың ёзулуг соругдалын илередирип чүтүлө турган боор. Ынчан номчукчу чигзиниг чокка ону ылап бижиир турган ийик. Оон аңгыда, бо үениң кижизи коллективтен дашкаар туруп шыдавас дээрзин угаткан-даа херек чок. Ооң шаа барып «Ырмазы сынар, ыргаа хөндүлүр» дээрзин алзеткен одуруглар (оода чаңгыс строфа) турган болза, эки-ле болгай эртик!

Минчей биле ооң ёзулуг душтуу—геолог оолдуң харылзаазының дутаамын четче билбес бис. Ол аныяк кижилериниң бот-боттарынга ол хире бердингенинин, шынчызының бижыы чүдел? Өскелерге өөредиг боор ооң үидезинин, оода чадаарда, уругнуң бодалынга сиирген болза, ол харылзаа улам бүүрелдиг чаңгыланыр ийик. Чогаалдың үнези-даа оон бакшыраар турбаск, улам экижиир апаар.

Ю. Күнзегештиң улуг хемчээлдиг чогаалдары тыва шүлүк чогаалынга үнелиг салыышкын болу бергенин демдеглевишаан, моон соңгаар-даа төлептиг черии олар эдээр дээрзинге чигзиниг турбас деп бүүрээр мен.

Кысыгбай ДОРЖУ.

Чаа солуннар В. Волченконуң чуруу.

ЧАҢГЫС ҮҢҮРДЕН 13-ТУ

1963 чылдың кыжында бир аңы оолун эдертип алгаш, Крымга дилгилеп чораан. Адакшылардың эдертип чораан ийи ыды үңүрүнүң аксын кыдымргаш, эзэрберген. Кууг эвес үңүр-дүр дээш, ону каза-ла бергеннер. Удаваанда оон бир дилгини үштүп эккелгеннер. Ыттары база-ла эрбишаан. Аңчылар база бирээни үштүп алган. Ыттар эзэрин сокпаанналар. Демир хүрээ-биле үңүрүнү каскан соонда, үш дугаарды дилгини үштүп эккелген. Ыттар үңүрүже көргеш, ам-даа эрбишаан. Аңчылар база-ла каза берген. Дөрт дугаарды дилги, оон улаштыр-улаштыр үштүпла турганнар. Чаңгыс үңүрден он үш дилгини адакшылар үжүлген соонда, ыттарның эзэри ам сокпаан.

ХОЙЛАР БӨРҮНҮ ӨЛҮРГЕН

Бо таварыны 1962 чылдың чайынында болган. Румынияга Келмаа дээр чөдээ суурга, чадагай каскаага тургулаан бир кодан хойже аштаан кыс бөрү оолдары-биле кады халдайла берген. Бөрү хойның аразынга баргаш, Кайырчылар алгыржып, ыттар эзэрбе-даа, аштаан сраатан корткаан. Хойган хой бөлүңнүү хона бергеш, бүрт кылдыр хойган аайы-биле кыс бөрүнү үжүр таварышаан, ыыдаа болгаш, каскааны база ыттыр таварган, халчыл ыыдаа болган. Кыс бөрү чадагай каскаа иштинде калбаан берген чыткан. Хойган хой оңу өлүр базып каалкан болган, чаңгыс-даа хой бөрүге балыглатпаан.

ХАРЫЫ АДЫЫШКЫН

Бо чорук Францияга болган. Отбю дээр суурнуң чанында бир аңы кодан адыктарга оозу каза ушкан. Чанында кылаштап келгеш, боозун черге салгаш, коданның кулсандан тудуп алырының кайызы чорда, кодан тепкиленгеш, черде чыткан боонуң мажызынга будунуң бажы-биле дээптеп, боо-даа дарс-ла дээн. Тараа октар аңчының будунче бөлүү-биле кире берген.

ДИРИГ ЧАГАА

1937 чылдың чазында италиян балыкчылар Пабермонуң чоогунга балыктап турааш, аажок улуг черепаха тудуп алганнар. Деңзизи 150 килограмм чедип турар болган. Ынчалза-даа оон деңзизи балыкчыларга кайгатпайн, харын оон кадыг карттында оюп бижээн бичик оларның кичээнгейин хаара тудуп, элдепсиндирген. Онда ынча деп каан: «Мээң бо Тото дээр черепахам хостуг алыдыган чогун дээш, 1922 чылдың апрель 1-де садыл чорудуптум. Черепаханың деңзизи 52 килограмм болгаш узуну 90 сантиметр. Тото сардын дээр байлак балыктар чаагыраар дыка ынак амытан. Максим Горький. Капри».

КАМГАЛАКЧЫ ЧАРАА-ЧЕЧЕННЕР

Кара далайның эриинге, Болгарияның Варна хоорайының чоогунга курорт сууржыгаш кылырын шиитпирлеп алган. Ынчалза-даа ол-ла чоок кавыда конгуг хоралыг чыланнар бар болган. Ам канчаарыл? Удаваанда Варнага хөй чараа-чеченнерни эккелгеш, оларны курорт кылыр дээн черже хостуг салыпкан. Бир чыл эрткенде хоралыг чыланнарның когу үзүлген.

Тывада чаа балыктар

Леш болгаш карп—бо болза бистиң Тывада чаа балыктар-дыр. Ындыг балыктарны Чагытай хөлде каш чыл буруннаар эккеп салган болгаш оларның шенелде тудулдазын ам чорудуп турар. Республиканың белыкчылар болгаш аңчылар нинтилелиниң Чагытайда балык ажыл-агыйының ажылдакчыларының ол шенелде тудулданы чорудуп турарының сорулгазы болза, чаа балыктар четкиге кайы хире хөй туттунарыл, эрткен чылдазы-биле деңзеергө олар кайы хире улгатканын деп чүвени тодарадып алыры болур.

Казырыктыг болгаш кыланнаан карптарны Хакасияда Южный деп адаар балык ажыл-агый черинден бүдүн чартык чыл бурунгаар эккелген. Балыкты ырак черге сөөртүү берге, орук ара хөй сугну солуур ужурлуг болгай. Хөй санныг улуг, бичe карптарны 600 километр черге тускай автомашиналарга сөөртүп эккелгеш, Чагытай хөлче салып киирген.

Чаа балыктарны турумчудуп өстүрериңе чүге ыяавыза Чагытай хөлду шилип алганыл? Чүге дизе ол хөл Танды районнуң болгаш Кызыл хоорайның чурттакчыларының дыштанып чери. Оон аңгыда ында чүгле шортан биле ак-балык бар болганда балык чиир чем хөй.

Карптар еске балыктардан бодуунуң өзүүчели-биле ылгалдыг. Ол бир хар ажып чораан-ла бир килограмм чеде бээр, а ак-балык ындыг хемчээлге чедир 8—9 чыл иштинде өзер. Карп 4—5 хар чедип чораап үүргенезин чажып эгелээр, ол үеде оон деңзини 2.5 кг чедер. Ол балык 10—12 кг деңзиге чедир өзер. Дөрт километрлиг деңзилиг мыдыг балык 700 муң үүргенезин чажыптар.

Карптарны сөөртүп эккээриниң аргазын тыпкан соонда, оларны Тожунуң Доруг-Хөлге, мурнунда кандыг-даа балык турбазын Хадың хөлге болгаш Кызылдың дыштанылга парыгының сеп суунга турумчудуп чаңчыктырган.

Ол балыктарны Тываның бойдус байдалынга таарыштырылга чедиишкин-биле доозулганын чугаалап болур. Карптарның шенелде тудуушкунун эрткен чылдың чайынында чоруткан бис. Алдынналчак өөнүт ол балыктар чыл иштинде бир килограмм чыгыы деңзинни немеп алган болган. Ниитизи-биле 13 муң ажыг карптарны Тывада сөөртүп келген.

Ол ышкаш леш деп хөй балыктарны Новосибирск областа Убинск хөлден сөөртүп келгеш, Чагытай хөлче 1965 чылдың күзүүнүде салып киирген. Леш—солун балык. Ийи талазынче чатпаган. Ооң ортумак деңзини 2 кг чоокшулай бээр, мичээзажок 8 кг чедир деңзилиг лештер база таварышкылаар. Чуртталгазының үш-дөрт дутаар чылдарында үүргенезин олар чажып эгелээр. Лештериң эъди амданныг, бичии сөөктер чок.

Педядь деп балыктың 2 миллион байланнарын Ленинград областа «Рошпа» деп балык ажыл-агый черинден эрткен чылдың чазынында эккелгеш, Чагытайже салып киирген. Оларны полиэтиленден кылган, сут кутказ хылыргай чүге ак хаптарга ургаш, самолёт-биле сөөртүп келген. Байланнар орук ара өлбезин дээш, кислородту хаптарже киирип чораан. Ындыг бичии байланнарны 5 муң километр хемчээлдиг черге самолёт-биле сөөртүрүн Совет Эвилелиниге бир дугаар кылганы ол. Ооң мурнунда балыктарның чүгле үүргенезин сөөртүп турган.

Тыва АССР-ниң турум сугларынга балыкты таарыштырып чанчыктырарын Томскиниң күрүне университединиң ихтиология болгаш гидробиология кафедразының ажылдап кылганы перспективтиг планның ёзугаар, доцент А. Гундризерниң удуртулгазы-биле чорудуп турар. Университеттиң ажылдакчылары база студентилери Тываның турум сугларын кезээш, балык курлавырын, оларның чиир чемин шинчилеп көргеш, балык ажыл-агыйын хөгжүдеринче үүлгаан үнелиг саналдарын бергеннер.

Перспективтиг план ёзугаар, Тываның турум сугларынче моон соңгаар-даа чаа балыктарны салыр. Новосибирскиниң суг хөлбәәнден судак деп балыктарны экелгеш, Эрзиниин Тере-Хөлче салып киирер. Ол хөлде ам чурттап турар осман деп үнези эвээш балыктарны судактар түдүп чээш, дүргеп өлүп көвүдээрлер. Ынчаарга нелямь деп балыктарны бедик черде турар Сүт-Хөлче болгаш Тожунуң Шырам-Хөлче, Эр-Кара-Хөлче, Үшпе-Хөлче, Маны-Хөлче, Азасче салыр. Леш деп балыктарны Төрө-Хөлче, Олбукче, Төре-Хөлче база Бии-Хем, Хам-Сыра хемнерже салыр. Тываның чамдык турум сугларынга Амурның сазан, Чүдүскоеның сиг, кубеннің нельма, ряпушка деп балыктарын өстүрер.

Енисей хемде стерлядь деп үнелиг балык бар. Ындыг балыктар Улуг-Ужарны артып шыдавас болганда, олар Тывада тараваан. Ол балыктарны Бии-Хем, Хам-Сыра хемнерже, Азас хөлче тарадырын балык ажыл-агыйының спецналистери планнаап көрүп турар.

Тывага таарыштыр азырап көвүдеткен балыктарны турумчударынга Саян-Шушенск гидроэлектростанциязының сут доктаар черии моон соңгаар ажыглаар апаар.

О. ГАВРИЛОВ,
балык камгалалының Тыва инспекциязының инспектору.

Бо чорук Францияга болган. Отбю дээр суурнуң чанында бир аңы кодан адыктарга оозу каза ушкан. Чанында кылаштап келгеш, боозун черге салгаш, коданның кулсандан тудуп алырының кайызы чорда, кодан тепкиленгеш, черде чыткан боонуң мажызынга будунуң бажы-биле дээптеп, боо-даа дарс-ла дээн. Тараа октар аңчының будунче бөлүү-биле кире берген.

ДИРИГ ЧАГАА

1937 чылдың чазында италиян балыкчылар Пабермонуң чоогунга балыктап турааш, аажок улуг черепаха тудуп алганнар. Деңзизи 150 килограмм чедип турар болган. Ынчалза-даа оон деңзизи балыкчыларга кайгатпайн, харын оон кадыг карттында оюп бижээн бичик оларның кичээнгейин хаара тудуп, элдепсиндирген. Онда ынча деп каан: «Мээң бо Тото дээр черепахам хостуг алыдыган чогун дээш, 1922 чылдың апрель 1-де садыл чорудуптум. Черепаханың деңзизи 52 килограмм болгаш узуну 90 сантиметр. Тото сардын дээр байлак балыктар чаагыраар дыка ынак амытан. Максим Горький. Капри».

КАМГАЛАКЧЫ ЧАРАА-ЧЕЧЕННЕР

Кара далайның эриинге, Болгарияның Варна хоорайының чоогунга курорт сууржыгаш кылырын шиитпирлеп алган. Ынчалза-даа ол-ла чоок кавыда конгуг хоралыг чыланнар бар болган. Ам канчаарыл? Удаваанда Варнага хөй чараа-чеченнерни эккелгеш, оларны курорт кылыр дээн черже хостуг салыпкан. Бир чыл эрткенде хоралыг чыланнарның когу үзүлген.

Тимуржулар эр-хейлер

«Межегей» совхозтуң үшкү салбырының Кара-Булуң суурунуң чурттакчыларының ан улуг назылыгларының бирээзи Кыргыс Чаш-оол прейниң өг-бүлезин чурттап турар. Кырганнарның чуртталгазы бай шыырак, ынчалза-даа кадының таласы-биле кайызы-даа шоолуг эвес.

Кырган ача Кыргыс Чаш-оол ам 80 ажыг харлыг, а кырган ава Кыргыс Кара ам дөрт чыл чыгыы аар аарып келген болгаш совет эмчилерниң ачызында түгээр сегин, үнген кирген чону-биле чугаа соотту апарган. Ынчалза-даа ам-даа ог ажылы кылыптар шинээ чок. Назыны улгаткан, 70 ажыг харлыг.

Кара-Булуң сес чыл школазының 3—4 класстарының өөренчикчилерин кырганнарның өг-бүлезин шефке алган. Олар 12 кубометр хадыны доорап, чаргап тургузуп берген. Кырганнарның бажыңын чугайлаап, чугаан. Ам бажыңының даштын, кажаа херимнин иштинде кышкы бокту аштаардар.

Республикада, Совет Эвилелинде болгаш даштыкыда чүү боон турарын өөренчикчилер кырганнарга солундан номчуп берип, оларның сонуургаан айтырыгларына хире назы-биле харыылап турардар. Кыргыстар боттарының бичии тимуржу дузалакчыларынга өөрүп четтиртенин эргелиг чымчак сөстер-биле илереттиишаан, солун тоолларны ыдып берип турардар. Бичии шефчилер кырганнарның күзенчиг аалчылары апарган.

Тимуржулар Кыргыстардан аңгыда, суурда чурттап олурар, караа бакшыраан Оюн Ланзының өг-бүлезин база шефке алган. Ол өг-бүленин келир кыжын одаар 14 кубометр ыяжын дооражып, чарын тургузуп берген. Бажың иштин база хайгаарап турар. Оюн Ланзыны акыйга солун, сеткүүлден сөөлгү медээлерни номчуп берип турар. Бичии дузалакчыларының келгенин оларның даажыңдан эңдевес. «Чедип келдиңер бе, ооглдарым, ургуларым, кирип моорлаңар! Кандыг чаа солун медээлер ыңнап, билип алгаш келиңер. Санзайларга олурупкаш, чугаалап олурундар, мээң оттуг каяктыг, бичии башкыларым»—деп чылыг, эргелиг сестери-биле тимуржуларын ол үткүп алыр.

Дыштанылга үезинде шефчилер ажылын улам күштелдирер кылыр планнаап алганнар. Школаның пионер дружиназы оларның үлегерлиг, этелекчи ажылын суурга нептередир сорулганы көдүрүп, класс бүрүзүндыг ажылды дыштанылгадан эгелеп чорударын планнаап, класстарны инвалидтер болгаш назылап кыраннарның өг-бүлелериниде хувааган.

С. САНЧАТ.

Танды район.

ЧУРУК БИЛЕ ЧУГАА

1941 чылда Красноярск болгаш Минусинск музейлеринден бистиң музейге элээн хөй материалдарны дамчыдып берген. Ук материалдарның аразында бир фото-чурук бар болуп турар. Фото-чуруктуң адаанда тайылбырын мынчаар бижээн болган:

«1919 чылдың чайынында ногчак эмелекчилерге удур тывалардың тура-халыышкынының соолунде туттурган ниижилерни Улуг-Хемниң Минусинск адырлын нуду аазы Минусинск хоорайже сал-биле бадырып чыдары».

Шынында бо фото-чурук бистиң музейниң шыгжавырынга чок болган. Мынчангаш бис Минусинскиниң Н. М. Мартьянов аттыг музейиниң адрезинче чагаа бижээш, бир эвес ындыг фото-чурук ол музейде бар болза, ооң хөөлгазын чорудуп бээр дугайында дилег кыпган бис. Удаваанда мындыг харыы келген: «1919 чылдың чайынында ногчак эмелекчилерге удур тывалардың тура халыышкынының соолунде туттурган тывалармы Улуг-Хемниң Минусинск адырлын нуду аазы Минусинск хоорайже сал-биле бадырып чыдырда тыртыгран фотонуң 2 хөөлгазын силериңе дилээдер ёзугаар силерже чоруттувус» деп бижээш, музейниң секретары ат салган.

Щетинкиниң «Колчак-биле демисея» деп номунда чугаазын эскерип көөрге: «Шушенскоеден бугу отряд Каптыровже аъттанып үнүпкеш, маңаа дүне чедип келгеш, часпардап алган бис. Каптыровдан мен Кравченконуң коя күштери-биле каттыжары-биле 50 аъттыг кижини Субботинже чоруткан мен. Ап чораан батальонумну дорт орун-биле Разъезжееже аътарган мен. Белоцарскиге (Хем-Белдиринге) актарның хөлүнга киргеш, туттурган тывалармы салы-биле катай доватан дозуп аптарын күүзээш, Покровское суурнугашка отрядтың чамдыызы-биле доктааган мен.

Менде бар болуп турган медээлер-биле алырга, Минусинскиже хемниң агыны-биле бадып чыткан туттурган кижилерни актар меңээ чедирип бээр ужурлуг турган. Бир эвес туттурган тывалармы хөлдан тайзып ап шыдалсымза, Уранхайже бистиң шимчээшкинивис шуутла хандыртынган турар деп чүве меңээ мырыңай билдингир турган. Тываларны хөстап алза, Тываның чазаанның талазындан таарымчалыг байдалды чедип аптар боор бис деп санап турган мен. Ынчаарга чүү болганыл дээрге, Покровскоеге мээң чедип келириимниң мурнуу чарыында, наш шам бурунгар, сал эртип бады барган болган. Ам канчаар боор бодувустуң кезектервис-биле каттымар дээш, Субботино—Разъезжее — Салбаже отрядчыгажым-биле кады аъттаныптым. Ермаковское-биле база кандыг-даа харылзаа чок болуп берген. Зиң-не берге байдал таварышкан, чүге дээрге найнаар углаап чоруптарын билбес турган мен. Баштай чөрүткен кезектерниң сорулгазын безин эки билбейн барган мен. Разъезжее деп суурга хеп-хенертен Вознесенскиден келген мээң батальонум меңээ каттыжа берген».

Бо фото-чурукта ниижилерниң оон ыңайгы салым-чолуңуң дугайы чүү болган деп чүве ам дээрезинде биилинмес болуп турар. Ындыг болза-даа оларның дугайын, бир эвес оларның өчүктери кандыг-бир архивте бар болза, дилеп тыварының дугайында ажылды музей үргүлчүлээр дээрзи билдингир. Мынчангаш, бо сал-биле батканнижилерни таныыр, билир, көрген кижилер, азы оларның аразынга кады чоруп чораан-даа кижилер туруп болур. Моон тайылбыры чондан база келир боор деп идеп турар бис.

Тываның Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейи.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторуң 24-63, редакторуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харылсаалгалыг секретарьның 23-35, партийхо ажылырал кылдызының 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдызының 37-13, көрээ ахыз-агый кылдызының 21-47, үлетүүр кылдызының 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көрээ корреспонденттер база совет тургузуг болгаш ажылырал кылдыстарының 21-27, иштики информация кылдызының 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00330.

КИНО

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Катң болгаш крокодил» 9.30, 11.10, «Барабанны хак!» 12.50, «Киленнээшкин» 2.35, 4.20, 6.05, 7.50, 9.35 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бичии чораанының сактыышкыны» 10.30, 12.30, «Шелдерде чаңнык» 2.30, 4.30, «Кара костуктер» 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уруглларга дириг-чуруктар 10, «Агаар бөмбүүнде уруг» 11.15, 1.15, «Дагларда өжээн негекчилери» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 6.15, «Ак кызыткыны» 9.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аремаже орук» 10, «Үш мушкетёр» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 8, «Парижтиң чажыттары» 4, 6 шактарда.

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Азаанның кырында шуурган» 10, 12, 2, «Даады-ла эвээш чоруктар» 4, 5.45, 7.30, 9.15, шактарда. Кинохроника залынга: «Даарта чаг болур» 2 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Гаврош» 2.30, «Киленнээшкин» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хажыдыр көргүзер көрүүчүктериң хаанал чери» 10, 1.40, «Хаан болгаш генерал» 11.50, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш чоон кижи» 3, 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнелезип эдилгенинден

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 4 ВТОРНИК № 79 (6716).

Өртээ 2 көп.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Казах ССР-ниң үлетпүр будурулгелериниң коллективтери Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбартнаш, үлетпүр будурулдезиниң ниити хемчээлиниң болгаш продукциянның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузунуң талазы-биле юбилейлиг чылдың бирги кварталының планын хуусаа бетинде. март 29-та күүсеткен.

* * *

Узбекистаның үлетпүрүнүң ажыл-дамчылары Совет эрге-чагырганың 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чарышпышаан, ниити продукциямы болгаш кылыгларның эң чугула дыка хөй хевирлерин будуруов талазы-биле 1967 чылдың бирги кварталының планын хуусаа бетинде, март 29-та күүсевиркен.

(СЭТА)

Далай гвардиязының төруттүнгени

«Бызыл Казахаз» крейсериниң «Стойкий» дээр аскадра миноносецинин болгаш аске-даа алды дайынчы корабльдериниң экипаждарынга 1942 чылдың апрель 1-те гвардейжи деп аттарны бир-ле дугаарында тывыскан. Ынчангаш далай гвардиязы Ада-чурт дайынының эге башгайгы үеэнде төруттүнген. Ол дээрге бистиң Чепсектиг Куштеривиске эң-не берге үе турган. 25 чыл мурнунда гвардейжи деп атты алган башгайгы сес корабльдериниң экипаждары дайынчы чорудулгаларга эң идепкейлиг киришкен. Командылал черинин онаалгаларын олар үлегерлиг күүсевип, дидим болгаш шинчирлиг согуушкуннары-биле дайынга үлүт когарадыр таварыштырын тургулаан. Оларның эрес-маадырлыг чоруктары Совет Чепсектиг Куштеринге төөгүзүнде алдын үжүктер-биле бижиттинген.

Бөгүнгү гвардейжи корабльдериниң экипаждары хүндүлүг атка төлептиг болурун күзеп турар болгаш дайынчы хүлээлгени арттыреринге үлегерчижээн көргүзүп турар.

Бөгүн далай гвардиязы—Совет чурттуң Шериг-Далай күштериниң мурнакчы отряды-дыр. Ол дээрге алгы үениң болбаалыраагай дайынчы чепсээ-биле чепсегледттинген.

(СЭТА).

Белеткелдер сезонунуң мурнунда

Көдээ ажыл-агый продукциязын садып алырының планнарын күүседирип Россия Федерациязының кооператорларының чугула соруулгазы.

Ажыл-херектиң чедишкинниг болурун белеткелдер сезонунга ейнаанда белеткел шинитпирээр деп, Роспотребсоюзтуң баштаар черн СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Материал-техниктиг базазы тургузар дугайында кооператорлар сагыш салыр ужурлуг. Белеткелдер хүлээп алыр черлериниң септелгези мурнуу таланың районнарынга июнь оң бешке чедир доозар. Өске районнарга ол ажылдарны июль айның 15-ке чедир кылып дооскан турар ужурлуг.

Богаа болгаш картофель кадагалаар черлерни чаа дүжүттүң картофелин база богаанын хүлээп алырының мурнунда — сентябрь бирге чедир кылып алыр.

Калуга, Ростов, Воронеж, Белгород, Курск, Тамбов областарының кооператорлары огурецтер садын алырын көүдедир дугайында бо чылын сагыш салыр апаар. Астрахань, Волгоград областарга, Краснодар болгаш Ставрополь крайларга арбузтарны база помидорларны белеткээр чорукту көүдедирип төлевизеп турар. Ол түүдерни хоорайларже болгаш үлетпүр төптеринче, а ол ышкаш Соңгу чүк районнарынче түдүрүп чорудар.

Новосибирск, Омск, Тула, Курган, Тюмень, Тамбов областарының, Башкир АССР-ниң кооператорларының мурнунда база чугула соруулгалар турар. Ылаңгыя эрте быжар сорттарның картофелин бүдүрер чорукту көүдедирип дугайында олар сагыш салыр ужурлуг.

Роспотребсоюзтуң белеткелдер техниктиг материалдарның чанынга терегленчилер школ операциязының белеткелдер контораларының болгаш базаларының ажылдакчыларынын бирлиин, мергежилин бодидери-биле поктаамал ажылдаар куретарны организастаар деп турар.

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Бодунуң ужур-дузазының болгаш организастыг хевириниң база эмнелге-профилактиктиг хемчегленириниң талазы-биле совет кадык камгалалы эң-не улустуң, эң-не демократчы болгаш эң-не массалыг.

Чурттанчы чоннуң амыдыралын, күш-ажылдың бүгү-ле байдалын таарымчалыг болдурарынче угланган санитар-гигиеналыг хемчегленри чорударынга база нижилериниң кадыын камгалаар нарын херекке чүгле кадык камгалаа органнары эвес, а партия, совет органнарының, үлетпүр будурүлге черлериниң, профэвилел болгаш комсомол организацияларының каттышкан күжү база негеттинер. Кадык камгалалының моон соңгааргы хөгжүлдези партия, совет органнарның талазындан аңаа билдилиг удуртулгадан, поктаамал дузаламчыдан база улуу-биле хамаарышыр. Ынчангаш кишилерниң кадыын камгалаарынче сагыш салыышынын бүгү-ниитининг херээ.

Соолгу үеде чер-черниң партия, совет органнары эмнелге черлериниң ажылын доктаамал сонуургап, чоннуң кадыының камгалалынга хамаарышкан айтырыгларның дугайында эмнелге удуртукчуларының илеткелдерин хуралдарга чугаалажып турар апарган. Оон чижээн бистиң республиканың чамдык районнарында байдалдан ап көөрге-ле илдең. Чижелээге, Чөөн-Хемчик, Тоожу, Бии-Хем районнарның күүсекчи комитеттери медицина албан черлериниң ажылын күүсконга сайгарып, четпес талааларны үзүткээр талазы-биле тускай шинитпирлерни хүлээп алгаш, оларның күүселдезин организастап турар. Бии-Хем районнуң эмнелге ажылдакчылары малчыннарга медицина дузаламчызын чедирерин мурнукузундан эмнижитпеен. Неделяда бир катап малчыннарже эмчилерниң үнүүшкүнүн организастап келген. Районнуң эмчилери колхоз, совхоз төптеринге лекция, беседаны доктаамал чорудуп турар. Туран хоорайга моон мурнунда уруглар поликлиниказы чок турган, а ам түснай уруглар поликлиниказын тургузар баштың тывылган. Эртиен чылын районнуң эмнелге пунктуларынга кышка удур белеткел эки чоруттунган.

Медицина албан черлериниң тудуун калбартып чорударын партияның Программазында онзалап айыткан. Ол чугула соруулганы шинитпирлээринче онза кичээнгейни угландырып, чоннуң кадыынга бараан болур эмнелге черлериниң тудуун чорударынга сагыш човангыр удуртунчулар бар апарганын демдеглеп чогуур.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу (даргазы эш Шаалы) бодунуң хөрөнгизи-биле участок эмнелгезин тутказ, ажыглалга киирген. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң төөү Шуй суурда эмнелге пунктузу чаа хевир-биле туттунган. Шуй көдээ Совет болгаш колхоз баштаар чер эмнелгенинг үүрмек-даа, капитал-даа септелгезин чорударынга хөреглээр акша-хөрөнгини харам чоока берип, болдунар-ла дузажы чедирип турар.

Тандының «Межегей» совхозта (директору эш Градобоев) төп одалгалыг участок эмнелгезининг тудуу доостун турар. Аңаа ажылдаар эмчилерге чуртталга башкынарын база белетизээр.

Чурттанчы чоннуң эмнелге-профилактиктиг хайгааралын организастаар, медицина черлериниң материалдыг базазазын быжыглаар, хөөрайларны, суурларны чаагайжыдар айтырыгларны шинитпирлээрининг чер-чер Советтериниң болгаш оон күүсконнарының роляю улам бедирер ужурлуг. Ынчалза-даа чер-чер Советтериниң чамдык удуртунчулары ажылдың ол чугула неезээн онзалап көрбес, кадык камгалал айтырыгларын эрги ёзу-биле шинитпирлээр болгаш эрекпей ниити дектаалдар хүлээп алыры-биле ыызыгаарлаттынып турар.

Чижээ, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр районнарында үр чылдарның дургузунда эмнелге пунктуларының тудуу чорбайн келген. Өвүрнүң Солчурда эмнелге пунктузунуң ажыглаа чедир-ле таарымча чок башкында турбушаан, а эмнелге эргеленчизи мынчага дээр чурттаар башкы чок.

Чамдык чер-чер Советтериниң ажылдакчыларында эмнелге эргеленчиларининг нөгөлдезин тооп көрбес, тургускан айтырыгны бюрократсыг дээубиле шинитпирлээр чаңчылдар бар. Маңаа хамаарыштыр мындыг фактының дугайын чугаалаан болур. Улуг-Хем районнуң Алдыы-Шынаа суурда эмнелге пунктузунуң печнязын дарый септээр ужур таварышп келген турган. Ынчан ол пунктунуң эргеленчизи эш Козлова көдээ Советтиң ажылдакчыларынга чеде бергеш, дуза көргүзерин диилээн, а көдээ Совет даргазы доп-дораан хемчег алыр тургаш, чүгле хөреңги үндүрүп бергеш, оон-биле соксап каан.

Ажылдың чедишкинниг болурунга киминиң ажылдаар, чурттаар байдалы эвээш эвес рольду ойнаар. Ынчалзажок чер-чер Советтери бо айтырыгны дыка четпес шинитпирлел келген. Оон түңнелинде, ылаңгыя көдээде кадрларның ажылдан үмер чоруу эвээш эвес. Мындыг байдалды болдурбас төлээде, колхоз, совхозтарда партия, совет болгаш профэвилел организациялары эмчилериниң, фельдшерлериниң, сестраларның янзы-бүрү негелделеринге кичээнгейлиг болуру чугула.

Чоннуң кадыының дугайында сагыш салыышкын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазаитың бир мөл соруулгазы.

Хүн келген тудум-на Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чылы чөөкшүлеп олурар. Аңаа төлептиг ужуражыр дээш калбарып турар бүгү улустуң патриоттуг шимчээшкинниг бистиң кадыывыстың камгалакчылары—эмчилер база киржип турар. Олар алдарлыг юбилейни кадык камгалал херээнге чаа-чаа чедишкиннер-биле утмуур дээрзинге бүрүн идеген болур.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ЧАЗЫ

Бедик агротехниктиг деңнелге

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында ажылнышчилер бо юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга чедиишкинниг белеткенген. Сат Кадыг-оол удуртқан трактор-хову бригадазын ап көөрге, он трактору, андазыннарны, илиирлерни болгаш сеялкаларны Уянгы-Дашта хову турлаанда чедирген, ниитизи-биле алырга, мында часкы хову ажылдарынга белеткел мартның 28-те бүрүн доозуган.

Хову турлаанда орун-дөжек бар, аъш-чем аймаа, аске-даа чүүлдер хандыртынган. Көдээ ажыл-агый техниказының септелгези шынар талазы-биле эки болган хәрэзин механизаторлар чугаалап турар. Ынчангаш

Башкылар сүмележип тур

СЭКП-нин Кызыл хоорлонунун хуралдаар залынга башкылар, школа директорлары, улус чырыдыышкынының эскерде-даа ажылдакчылары чыглып келген. Олар юбилейлиг чылга бараалгатакан педагогиктиг номчулгага киржирип-белге республиканың бүгү-ле булунырындан келгилээн.

Бүгү совет улус бодунун алдарыг 50 чыл иштеп белеткенип, партияның XXIII съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг кедүрүүшкүнүг ажылдап тур-ар. Ол улуг херекке башкыларның ролю конучт улуг, чүге дээрге олар чаа кижини кижизидиргине боттарының күжүн, арга-мергежилин бараалгатканнар. Чыыштыг соруглазы — кыдынган ажылдарны түүнеп чүтаалашкаш, СЭКП Тэп Комитединин болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин «Ниити эрдемделгенип ортумак школаларының ажылын экижидер дугайында» докталын күүседир талазы-биле ажылдарны практика кырында чүтаалажыры болур.

«Ангы дидактиканың чамдык нарын айтыыргарынын дугайында» башкылар билиң бедидер институтуун директору П. Ф. Паршукованың илеткелиң номчулганың киржикчилери дыннаан. Илеткелчи республиканың школаларында эвредилге-кижизидилгелиг ажылды амыр үениң негелеенинге чедир, эртем ёзугаар канчаар эде тургузуун туварының дугайында өзөн хой башкыларның, школаларның ажылындан чижектерни чүтаалаан. Ылангыя эге класстарның эвреникчилери-биле үстүкү класстарның эвреникчилеринге эвредилгени организастарының ылгалдарынга тодаргай докталган. Чижээлээрге, Тес-Хем районнуң школаларынга чорукан хынаалдаан алгаш көөрге, эвреникчилерниң багай эвренип турарының чылдагааны, ында башкылашкын ажылын четпес тургусканында болуп турар. Соруга чүл дээрге, амгы үеде эвреникчилерниң бот-тывынгыр чогаадыкчы чоруун эге класстардан-на өрелеп кедүрериле. Чүге үстүкү класстарның эвреникчилери боттары чогаадыкчы ёзу-биле эвренип болуур деп чамдык башкыларның санап турары шын эвес. Ниитилелдиң болгаш бойдустуң амыдыралын диалектиг арга-биле утаарында бичиинээн түрл кижизидирер-ин чүгүлээ сорулгаларын бирээзин болур. Мындыг болза-даа, амга чедир чамдык башкыларның кичээлдерни чалгаарынчыг, чангыс ай байдалга эртип турарын илеткелчи буруу шаңкап.

Туранның № 1 школазының директору; РСФСР-нин школаларының алдарлыг башкызы Н. В. Селининаның «Эвреникчилерни революсчу болгаш куш-ажылчы чанчылдарга кижизидирининң дугайында» илеткелин номчулганың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыннаан. В. И. Ленинниң амыдыралынын, ажыл-чорудулгазының үлегериниң өзүп олурар салгакчыларны кижизидиргине кичээнгейни Туран школазында эки тургускан. Ында 1962 чылда ленинчи өрээлди дерип тургускан. Эвреникчилерниң хар-назының барымдаазын тургаш, янзы-бүрү ажылдарны эртгирип турар. Стендилерни үргүлүүр чаартып. Ильичиниң дугайында кинофильмнерниң көрүлдезин, оон пластинкага бижиттинген чугаалаарын дыннаарын организастаан. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүн улус байырлал кылдыр эртгирери школада чанчыл болган.

Школада аныяк исчилерниң 21 отрядтары, ону баштап турар штаны база бар. Олар Туранга Совет эргечагырганын, партизан шимчээшкинниң чорун турганының төөгүзүүн шудургузу-биле шинчилеп, кызыл партизаннарның маадырлыг чоруктарының дугайында билгең чүүлдерин чон ортузунга нептередип турар. Кызыл партизаннар Антон Барановтуң, Владимир Даниликиниң дугайында материалдарны дилеп тыл, харын-даа оларның адын мөңгежидер талазыбиле улуг ажылдарны кылганнар.

«Тываның школаларында туризмни болгаш төрээн черии өөренир ажылдар дугайында» илеткелдә аныяк туристер станциязының директору Ф. А. Журавлев кылган. Ол бодунуң илеткелиниг школаларга төрээн черии өөренип чорук географиязы, биология, төөгүүр, куш-культураны, химияны, литератураны, харын-даа ырыны башкылаарында улуг хамаарыылгалыг болуп турарын дээштинген. Чижээлээрге, өөреникчилерге диалектиктиг материализмниң бойдуста болуушкыннарыг тудуш болгаш арадында хамаарылгалыг болур деп чүүлүн каичаар тайылбырлаза экил. Каа-Хем районнуң Ильинка школазының өөреникчилери Аржаан деп черде күйлаңдан агыш чыдар дамырак сүтларының эм шынарының дугайын үзүлүүг шинчилеп келген. Олар химия үрогунга алган билиин ажыглап турган. Сүтниң составын тодартаканнар. Ынчан «кыдыктыг» сүтнүң эмгир болу бээр чылдагааның илеретченнер. Ол-ла районнуң Контуу-Аксы школазында ботаника кичээлдерин школаның музейинге эртгирип турар. Башкы О. М. Саньникованың удурлуташкы-биле ында 200 хире дириг амытанчарның дүрзүлерин 5—7 класстарның өөреникчилери кылган. Музейде 1500 ажыг экспонаттар бар. Тоогу талазы-биле кезекте 221 экспонаттарның аразында 1917 чылдың апрель 3-те В. И. Ленинниң финланд вокзалында кээп турарының чүрүү. Ында пулемёт взводунуң дайынчыларының аразында Контуу-Аксы чүрттүү Ф. Е. Тараканов база бар. Ындыг музейлер Чадананың № 1, Туранның № 1, Сарыг-Сепгин ортумак школаларында база бар.

Тывага край Советинин даргазы турган Н. Г. Брюковтуң дугайында аныяк исчилерниң материалдары биром чеде бээр хире кылдыг чыгдынган илеткелчи өөренип алган. Ол дээрезинде В. И. Ленин чок турда хөделир ужурга таварышкан, ол чорук партияның теоретиктиг болгаш практиктиг ажылынга салдарны база чедирген. Чүгле В. И. Ленинниң гениалдыг үгааны, оон кайгамчык болгаш бүгү талалыг бодалы карак чивеш дээр аразында солуттуунуң турган болуушкыннарның бир янзы хаяа шинчизин долу хире-чергеги-биле шуут-ла сегирип ап шыдаар турган. Чүгле В. И. Ленин февральдан төрүттүнгеи байдалдың бүгү талалыг анализин берип, кара чаңгыс шын түңнелдерни кылып, большевиктер партиязының, пролетариаттың стратегиязын болгаш тактиказын тодарадып шыдаар турган. Франциянын, Англиянын, Швейцариянын бурбуяз парлаглазының арынарынга көстүп келгилеп турган шоолуг эвес, үзүнүг медээлерни алдышаан, В. И. Ленин эмиграциядан турган-ла пролетарлыг стратегиязының үндезиннерин февраль революциязы тиилээн соонда баштайгы хүннерде-ле айтып эгелээн.

Март 4-те Ленинниң демдеглеп турганы болза: «Ам ажылчыннарның депутаттар Советтери эрге-чагырганы чаалап алырын белеткээри-биле ажылды калбартыры, массаларны организастаары эдергелге түргустунган. Чаа чазакка (Тур бурбуяз чазакка) бүзүрел, ону деткип болбас. Керенский, Гвоздев, Чхеидзе, Чхеидзе болгаш К° оларга бүзүрел болбас ужурлуг...»

Март 7-де бижээн «Правда» чагаалар» деп чүүлүнге В. И. Ленинниң бүгү тодазыбиле айтып турганы: «Бо революциянын баштайгы үе-чазазы... доозулган. Бо үе-чаза бистин революциянын сөөлгү үе-чазазы болбас боор».

В. И. Ленин бодунуң бодалдарын «Үш революцияга пролетариаттың сорулгаларының дүтайында» деп кайгамчык документизинге түңнеп байыткан болгаш тодаратkан. Ол документини Апрель тезистери деп адаан. Апрель тезистери бурбуяз-демократтыг революциядан социалистиг революцияже өзүп кирери дээш демиселге большевиктер партиязының стратегиязын болгаш тактиказын тодарадыкчылар пролетариаттың хөделиишкиннериниң дегдеренгей программазы болган.

А 1917 чылдың мартта В. И. Ленин Россияже ээп чанарының аргазын тыварын орадлашпышаан, Швейцарияга турган үеэзинде партияның ТК-ның Бюрозу бодунуң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылып тургаш, эвээш эвес чазыларны болгаш ышкындырыгларны кылган.

Чижээ, ТК-ның Бюрозу Тур чазакты «шынында контрреволюстуг чазак кылдыр, чүге дээрге улуг бурбуязының болгаш двоянствоның төлөөлекчилериден от тургустунган» деп баштай үнелеп көрген хирезинде, ол чазакка бүрүн бүзүрееве чорүктүн негеледелерин салбаан. Тур чазакка «ыйыышкынны» кылырының, оон хөделиишкиннери дээш «контрольду» боттандырарының эргежок чүгүлээлиин дугайында эрегжей чүгүлээлиин дугайында эрегжей чүгүлээлиин дугайында эрегжей

Чоннуң кадыын камгалаарыы-

«СОЦИАЛИСТИГ КҮРҮНЕ—БҮГҮ ЧОННУҢ КАДЫЫН КАМГАЛААР БОЛГАШ ҮРГҮЛЧҮ ЭКИЖИДЕР ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫННЫ БОДУНГА АП ТУРАР КАРА ЧАҢГЫС КҮРҮНЕ».

(СЭКП-ниң Программазындан).

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Коммунистиг партия болгаш Совет чазай ажылчы чоннуң кадыкшылыын быжыглаарыынче улуг кичээнгейни салып турар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң хүлээп алган Директиваларында: «... чаа медицина дериг-херекселдери-биле чепсегленеген эмнелге черлериниң тудуун калбартыр. Чурттакчы чоога специализастаттынган дузаны чедирери-биле хоорайларга болгаш кодээ районнарта хөй янзы салбырларлыг эмнелгелерни, поликлиникаларны көвүдедир. Маңаа херээженнер болгаш уругнар эмнээр, оларга профилактиктиг дуза чедирер медицина албан черлериниң четкизин калбартырынче кол кичээнгейни угландырар. 1970 чылда эмнелгелерге оруннарның саны 2680 муң чедирер» деп айыткан. Кадык камгалалының шугумунда ажылдап турар кижилериң муурунда салдынган программа бо-дур. Ону амыдыралга боттандырарынга бистиң аныяк республикавыстың медицина ажылдакчылары боттарының төлептиг үлүүн киирерлер. А бисте шинитпирлээр айтырыглар улуг болгаш хөй янзы. Кадыкшыл айтырыы бүгүдени сонуургадыр. Ынчангаш бистиң чамдык планнарывыс дугайын «Шынның» номчукчуларынга чугаалаайн.

Совет медицинаның күштүүнүң,оон хогжулдезиниң дугайында чижектерин көргүзер дизе, Тыва АССР-ниң байдалындан ап, хөй-хөй солун түүлдерни, шинчилелдерни демдеглеп болур. Ынчаарга бистиң республикавыс Совет Эвилелиниң хүрээлеңинге каттышканындан бээр чээрби үш чыл безин четпээн, а түскай хамаарышпас күрүне болганындан бээр дөртен ажыг-ла чылдар эрткен, ол үеге чедир чурттуң девискээринге социал аарыглар өөскүп, хөй-хөй кижилериң амызынга чедип турганын ам-даа утпаан бис. Мындыг онзагай байдалдарны кичээнгейге алыр болза, Тывада чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле хөлчок улуг ажыл кылдыгланын, моон соңгааргы перспективаларның улам хөйүн демдеглээр апаар.

Революция мурнунда түскай эртеминг эмчилериниң, фельдшерлериниң дузазын корбейн чораан тыва черде ам он-он эмнелгелер, түскай диспансерлер, фельдшер-акушер пунктулары, школа назыны четпээн уруглар албан черлери, курорттар болгаш санаторийлер, оларда дээди, ортумак түскай эртеминг эмчилер, аптека ажылдакчылары ажылдап турар. Бо бүгү дээрге Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың совет кижи дээш ада сагыш салыышкынының ленинчи национал политиказының амыдыралда боттанышкынының хереглээ-дир.

Чеди чыл планының төнчүзүүнде Тыва АССР-ге медицина болгаш аптека албан черлериниң четкизи элээн калбарган. Республикада 35 эмнелге-поликлиника, анаа 2485 орун, оон иштинде көдээде 1000 орунныг эмнелгелер бар. 1966 чылдың эгезинге чедир үеде биске 10 муң чурттакчыга 124 орун, 20 эмчи ойлажыр турган. Эмнелгелерде оруннар болгаш эмчилер-биле хандырылга багай эвес-даа болза, түскай специализастаттынган эмчи дузазы чедирери, эң ылаңгыя көдээ чоога, ам-даа чогуур депнелге чедир тургустунмаан. Моон чылдагааны чүдел дээрге, район болгаш участок эмнелгелериниң бичиизи, анда орунларның эвээжи болур. Республикада 13 район эмнелгелериниң ийнзинде 100 ажыг, база ийнзинде 100—100 орун бар, а арткан тозу бичии. Аңаа аңгы-аңгы аарыглар аайы-биле салбырлар ажыдыр арга чок. Район болгаш участок эмнелгелеринде кулак, боостаа, думчук аарыгларының, карак, нерви эмчилери, бертингеп кижилер эмнээр, биохимиктиг анализ кылыр эмчилер, бедик мергежилдиг рентген эмчилери, чүректиң ажылын электри-биле хынап бижидер специалистер чок болуп турар. А бичии уругларга хирургия дузазын көргүзерин органнзастааны амдаа шоолуг эки эвес. Республика эмнелгезинде безин уругларның бо салбыры ажыттынмаан.

Туберкулёз-биле демнсел чорудар, оон когун үзер сорулга салдынган. Район болгаш участок эмнелгелеринде 5—10 кижи чыдар палаталар, азы 25—35-ле хире кижи чыда эмнедир каш-ла салбыр бар болуп турары бо аарыг-биле чидиг демнсел чорударынга шоолуг таарымчалыг эвес.

Уруглар чемнепилгези бисте сула организастаттынган. Районнар топтеринде-даа, колхоттарда, совхоттарда уруглардың сүт кухнязы шуут чок. Садыгларда кургадын белеткээн бичии уруглар чиир чемнериниң чогундан, оларның чемненилгезинге эки таарыштырбайн турарывыстан бичии уругларның ижин-шөйүнде болгаш ооке-даа аарыгзардан аарыыр чоруу ам-даа бар.

База бир шинитпирлеттинмейн туларар айтырыг болза, кадык камгалал албан черлериниң тудуун оожум темп-биле чорудуп турары болур. «Тыва тудуг» трезп эмнелге базыңарын тудар планын чылдың-на күүсеттнйн келген. Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Эрзин, Самагалдай суурларга эмнелгелер тудар дээн даалга амдыгаа дээр күүсеттинмээн. 1962 — 1965 чылдарда 240 кижи эмнедир республика эмнелгезин ажыглалга киирери көрдүнген турган, а бөгүнге чедир оон тудуу безин эгелевээн. Радиология норшулуп ам чеди чыл дургузунда тудуп турар, а доостур үезин ам-даа билдилмес. Балгаашының туберкулёзка удур санаторийни алгыдар план база боттанмаан. Эмнелгелерни алгыдып, чаа-чаа тудугларны чедир кылбайн турда, чоннуң кадыын камгалаар специализастаттынган салбырлар тургузар арга чок болуп турары билдингир.

Мурнувуста кандыг сорулгалар салдынганы? Бо чылдың төнчүзүнге чедир эмнелгелерге орунналрның саны 2900 ажар. Балгаашының санаторийниге 75 кижинни немей эмнээри, чамдык черлерге фельдшер-акушер пунктуларын көвүдедирн көрдүнген.

Августа бежен хире дээди эртеминг 266 ажылдакчыларны хүлээп ап, ажылдаар черлеринче үдээриге белеткенип турар бис. Аптекаларта ажылдаар дээди эртеминг фармацевтеринн болгаш оларның дузалакчыларының саны 16 кижиге көвүдедирн планаттынган. Ол ышкаш Ак-Довурак хоорейга 120 орунныг эмнелгени ажыглалга киирер болгаш ол-ла хоорайга уругларга хүнде 200 порция белеткээр сүт кухнязын ажыдар.

Нинтизи-биле чаа беш чылда Самагалдайга, Шагаан-Арыгга, Чадаанага, Бай-Хаакка чаа эмнелгелер ажыдар сорулга салдынган. Моонбиле чергелештир, аңаа ажылдаар эмтилер, сестралар, санитарлар чурттаар бажыңнарны база тудар болгай.

1966 чылдың сентябрьда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели «Туберкулёзка удур чорудар хемчеглер дугайында» доктаал хүлээп алган. Ону ёзугаар бистиң республикавыстың эмнелгелеринге туберкулёзтан аараан кижилерни эмнээр орунналрның санын көвүдедирн көрдүнген. Ынчангаш кадык камгалалының органнзары эмнелгелериниң туберкулёз салбырларын алгыдар; чок болза районнар аразының туберкулёзка удур диспансерлерин ажыдып, аарыг кижилериң шуптузуун чыттырып эмнээр сорулгалыг.

Хоорай, район, нөдээ Советтериниң күүскомнары туберкулёзтан аараан кежигүннүг өг-бүлелерге тускай, ангылаттынган квартираларны бээр ужурлуг. Сөөлгү каш чылдарда туберкулёзтан аарыры үш катап эвээжээн, а бо беш чылда туберкулёзтуң массалыг аарыг болурун узуткаар ужурлуг бис.

Чаш уруглардың ыны чемненилгези оларның кадык-шыырак өскүп доругларының үилезинин. Ынчангаш бо айтырыгны болур чогууру-биле шинитпирлээри чугула. Районнар төптеринге ажылчы чоннар Советтериниң күүскомнары сүт кухнязын организастаар бажыңнарны тускайлаар ужурлуг. Көдээ черлерге безин, кайда хөй чурттакчылар барыл, ийи өрээлдиг бажыңны үндүрүп, оон тудуун колхоздар баштаар черлери, совхоздар дирекциялары холга алыр болза экн. Кадык камгалал министерствозу ол кужнялерни чаа дериг-херекселдер-биле чепсеп, таарымчалыг штаттарны, акша-хөрөнгүни үндүрүп бээр апаар. Чурттакчы чоннуң 25 ажыг хуузу урулар болганда, көдээ черлерде эмнелгелерни урулар эмчилери-биле бажыглаары көрдүнүп турар.

Район болгаш районнар аразының эмнелгелеринге хөй-хөй салбырларны ажыдып, ынаар тускай эртеминг кадрларны чорудары база планнаттынган. Ынчангаш эмпелге-профилактиктиг албан черлерни күрүне хөрөнгизин болгаш колхоз, совхоттарның хөрөнгизин каттыштырып тургаш тудар болза хөй-нинтизе ажыктыг. Оон башка районнарның амгы базазынга хөй адырлыг эмнелге ажыдары берге.

Район, участок эмнелгелериче чорудун турарлыг аныяк эмчилерге боттуг дузаны чедирип, оларның ажык-дузазын чогумчалыы-биле көөрү чугула.

Эмчилериниң аарыгны эмнээриниден ону болдурбас дээш баш удур демнсежири белен дажыр шын. Ынчангаш профилактика албан черлериниң четкизин калбартыры чугула. Медицина-санитар черлерин болгаш кадыкшыл пунктуларын үлетпүр будурулгелерге организастаар сорулга салдынган. Бо черлерни чаа хевирниң аппаратуразы, эмнер, херекселдер-биле хандырары — чугула сорулгаларның бирээзи.

Эпидемия хевирлиг өөкүүр база өске-даа аарыгларны баш удур болдурбас сорулга-биле чоннуң ортузунга санитар чыдымышкынының агитациязын, чоннуң гигиенаның, санитариянның чурумунга өөредирин кадык камгалал системазының бүгү ажылдакчылары чорудар хүлээлгелиг.

М. ШАБАЕВ,
Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң орлакчызы.

ССРЭ-де 555 муң эмчилер бар. Ол дээрге делегейниң бүгү эмчилерни дөрт хуваарга барык бир хуузу хире болуп турары ол. АКШ-тың, Францияның болгаш Англияның бүгү эмчилерини кадарга-даа бистиң эмчилеривистиң санындан эвээш.

1970 чылда Совет Эвилелиниң эмнелгелеринге орун саны 2680 муң чеде бээр.

Санитар билиглерин пропагандалаар

Санитар-чырыдыышкын ажылдарын калбартып чорудары чурттакчы чонну бедик санитарлыг культурага киижизидеринге, бүгү-ле аарыгларны эвээжедирнинге болгаш ылаңгыя халдаварлыг аарыгларны баш удур болдурбазынга улуг ужур-дузалыг.

Чөвө-Хемчиктиң район эмнелгезинде санитар-чырыдыышкын ажылының байдалын чоокта чаа хынап чоруткан. 1966 чылда 24 ортумак эртеминг эмнелге ажылдакчылары чон ортузунга 1096 бесседаны кылып чоруткан. Зичилер 75 лекцияны номчаан болгаш оларның иштинден 29 лекцияны радио дамчыштыр номчаан. Санбюллетеньнерни, кадыкшыл булуңнарын үндүрген болгаш фотовитринаны организастаан. Ынчалзажок аъш-чемден дорананырының база халдавырлыг ижин-шөйүнду аарыгларының дугайында эвээш лекция номчуттунган.

Чон ортузунга санитар билиглерин калбартып чорударынга ак сеткилдиг, идепкейлиг чорууп көргүзүп турарларга эштер Арбузов болгаш Блазаренко олар хамаарышыр. Олар албан организация черлеринге янзы-бүрү темаларга лекция, бесседаны номчаан. Моон алгаш ооврге, Чөвө-Хемчиктиң район эмнелгезинде санитар-чырыдыышкын ажылы мурнуку чылдарга бодаарга элээн эжиксэн-дир.

Ынчалза-даа район «Билиг» нинтилелинге эмнелге ажылдакчыларын хаара тудар ажыл багай тургустунган. Район эмнелгезиниң чүгле 6 ажылдакчызы ол нинтилелдиң доктаамал кежигүннери болуп турар.

Чурттакчы чоннуң калбак массазында санитар билиглерин пропагандалаар ажылды чогуур деңнелге тургузуп, аңда эмнелге ажылдакчыларының идепкейин бедидери эргемок чугула.

В. М. ФЕДОТОВА,
республиканың санэпитстанциязының эмчизи.

ЧОЛДУГ НШТИН ХЕРЭЭ

Буянныг холдар

Чаагай күзээшкиннер

Аар аарыгга таваржыл, аны-тынымга аймыл чоокшулааның эдевээн мен. Ол үеде мени Шагаан-Арыг эмнелгезиниң кезил эмнээр салбырынга эккелген. Хуу-салыгымны эмчилер-ле шиитпирлезип деп идегээш, кезишкин кылырынга чөпшээрештим. Хирург Валентин Сергеевич Мартыновтуң кижиниң кадыкшылы, чуртталгазы дээш сагыш чөвангыр, оваарымчалыг чорунуң болгаш оон буянныг холдарының ачызында баврынга кезишкин онза бергедээшкин чок эрткен. Мээң аны-тыным камгалал алдынгай-дыр дээрзинге дораан-на бүүрел каан мен. В. С. Мартынов хөй кижилерниң аны-тынын камгалап алган. Эмнелгезинің «саналдар болгаш хомудалдар дептеринде» он-он кижилерниң Валентин Сергеевичиге кызыгаар чок өөрүп четтиргенин илереткен чаагай сөстүг одуруглар оон карак кызыл ажылдап турарын бадыткап турар.

Эмнедип чыткан үемде мындыг таварыгга болган. Бир-ле дүне улуг ааралп кижини эмнелгее эккелген. Ол барык-ла өлүг биле дириниң аразында. Кызылдың № 3 АТА-зының чолаачызы П. орукка чоруп олурган, аварыга таварышкан. Ол дүне В. С. Мартыновту бажыңындан кел диртип эккелген. Дүрген кезишкинни кылган. Ол чүнү көргүскенил дээрге, чолаачы аварыя үезинде улуг кемдэшкинге таварышкан болган. Кезишкинни чедишкинниг чорутканының түннелинде аймыгга таварышкан кижиниң тыны камгалап алдынган.

Кижилериң кадыын камгалаарынга Валентин Сергеевич кажан-даа күжүн харамнаннас кижи. Ол дүне-даа, хүндүс-даа кезишкин кылдырткан аарыг кижилериниң нштн байдалын хынап көрүп турар.

Шагаан-Арыг эмнелгезиниң кезил эмнээр салбырының ажылдакчылары аарыг кижилерни ажаан каректаарда кончуг сагыш чөвангыр чоруун көргүзүп туралар. Эмчи сестразы Нина Александровна Шумихина аарыг кижилерге эң-не кичээнгейлиг болгаш ээлдек. Няня Анастасия Сергеевна Тусылма аарыг кижилериң кадыын камгалаарынга сагыш чөвангыр. Ынчангаш олар ажылдап турар коллективиниң, эмнедип чыдар кижилериниң хүндүткелин чаалап алганнар.

Бо эмнелгениң коллективи совет кижилериң кадыын камгалаар буянныг хереже чедишкиннерлиг болуп. Совет эрге-чагырганың төөгүлүг 50 чыл оюнга эки белектерлиг ужуражыр дээрзинге бүзүрээр бис.

С. ХЕНЕН.
Ак-Турут суур.

• • •

КАДЫКШЫЛДЫ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

Республиканың өкпе аарыглар диспансериниге Тывадың аңгы-аңгы булуңнарындан эмнедир дээш аарыг кижилер кээп турар. Аарыг кижилерниң сегиринге болгаш оларның кадыкшылын быжыглаарынга тварымчалыг байдал мында тургустунган. Диспансериң эмчилери совет кижилериң кадыын эзидер дээш бүгү-ле бар арганарын ажыглап, янзы-бүрү эмнээшкинни чорудуп турар. Эмнедирин дооскаш, сегээн кижилериң кадыкшылын ылап эзидеринде сорулга-биле Балгазында өкпе аарыглар санаторийинче чорудун турар. А чамдык кижилерни республикадан дашкаар курорттарже, санаторийлерже эмнетпишаан, дыштанары-биле чорудун турар. Таңдының «Тиилелге» совхозтан Омдар Маңнай-оол, Улуг-Хемниң «УТКА 25 чылы» совхозтан Николай Кенден, Барыын-Хемчиктен Чамбал Доржу олар Рубцовск хоорайның чоогунда Лебяжий деп санаторийге дыштанып путёкана алгаш чорупканнар. Ол ышкаш чамдык кижилериң аарыының байдалын барындаалап көргеш, Сочиде өкпе аарыглар санаторийинче эмнедип дыштанырыбиле база чорудуп турар.

Д. КОСТЮК.

• • •

САНИТАРКА

Кандыг-бир аарыгга таварышкан кижи дуза алыры-биле башгай-ла эмнелге черинге баар болгай. Эмнелге черинге шинчаадер дээш келген ийикпе, аны эмнелгеде чыда эмнедип-даа турар кижилерге арыг-силиг байдалды тургузуп турар санитаркаларның ажылын үнелеп көрбес аргазок. Аарыгаттынган чылыг өрээл, сагыш чөвангыр ажалында аарыг кижиниң дүрген сегиринге база-ла дөгүя болур. Антонина Кенденовна Долчаң оң буянныг үүлеп бүдүрүп, Чаа-Хөл эмнелгезинге он үш чылда санитаркалап ажылдап келген. Ол онаашкан ажылынга коичуг кызымак кижи. Бодунга хамаарышкан өрээлдериниң иштин кылайты арыглаваан шаанда оон сеткили амыраас. Аарыг кижилерге эвээдек-эвилең болуп, оларны кээргелбиле көрүп, шыдаар шаа-биле болдунар дузаны чедирип турар. Олар дурзилгалыг санитаркага көрүп четтиргенин илередип турар болгаш оны хүндүлээрлер.

Ол—сагыш чөвангыр ие. Школада өөренип турар уругларының өөредилгезин үрелүү хайгаарал туралрында ийнги классте оглу Серёжа, үш классте уруу Тамара бо чартык өөредилге чылында школаның коичуг эки өөренниктери болганнар. Авазы уругларының чүгле өөредилгезинче эвес, а оларның кижизидилгезинге база кол кичээнгейлин салып турар.

А. К. Долчаң хөй-нштн ажылдарынга база идепкейлиг киржип турар.

В. УПНУКАЙ.

Кызыл хоорайның бүгү аптекалары болгаш төп аптека складының коллективтери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш деминезге киришпишаан, Октябрьның төөгүлүг 50 чыл ойнга чедипкининг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан.

Төп аптека складының галено-фасовочная лабораториязының коллективин мурнакчы бригадага саналдыы, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алыр дээш шудургу ажыдап турар. Бо чылдың бирги кварталының планын 119 хуу күүсеттвен.

ЧУРУКТА: бригаданың коллективин ажыл үезинде.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

БҮДҮШТҮГ КЫС

Саяна серт кылынгаш, оттуп келген. Даштын кижи эжикти дидим эвес-даа бол, адырлыр хөөңү чок, аяар соктаан турган. Туруп барып кымның, чүге соктап турарын айтырбайн чыда-ла, чалаашкын келген-дир кылдыр бодаан. Идиктерин дүрген-не книр тепкилээш тонун эгинней каапкаш, эжиите барган. Даштындан соктаары үзүктели хона бээрге, эжик өттүр айтырган:

— Кымыл бо? Чүү болганыл?

— Мея-дир мен, уруум. Хая-Бажыңдан келдим—деп, коргундевидээнинден-не боор он, үнү сирилээш ашак кижи чугаазын үргүлүүлээн:—Кеминиин эъдп аарый берген, силерни чалап келдим. Буянын хайырлап көр, күжүр эмчизи.

«Эъдп аарый берген» дээнин дыннай сал-ла, Саяна эжиниң дээгин-ажыдыпкан, кырган чугаалаттынымышаан кирип келген. Шуут-ла тейлээр чугы. Бичии кенниниң оон мурнунда ийи катап багай божаанын-даа чугаалаан. Оон чугаазы доозулбайн чорда, Саяна аъттанырынга белен кылдыр дөгерипкен, харын-даа чалалгага ап чоруур сумказын безин астыпкан болган.

Даштын карангызын чүү дээр! Аът кулаа безин көзүлбес—ай аргнзи турган. Эмчнзин аъткаргаш, кырган чаналдаан:

— Карангызы кончуг-дур, уруум, аъдыңны мен чедип аийн. Кортпанар уруум, чаажы амыр чүве—дээш, боду эзерге олура сая-ла шошкудуп чорупкан.

Чаа келген кижи болгаш, Хая-Бажы деп черниң кайдазын-даа билбеанинден «аалынар ырак бе?» деп айтырар дээш-даа, Саяна ара соксаан. Ырак чоогун айтырган херээ чүү боор? Аарыг кижи кайда-даа болза, аңаа болдунар-ла дүргени-биле чедип, шыдаттынар дузаны чедирер — медицина ажылдакчызының ыдыктыг хүлээлгези ол. Медицина училищезин чаа дооскан, ажылдазары-биле чедип келген черинде йи бүдүн хүн безин четче эрттирбээн аныяк кижиге бо баштайгы чалалга өгде улус-даа арбын. Шупту назы догүй берген кижилер. Хөй муруузу-ла кадайлар.

Эъди аараан аныяк херээженнин байдалын Саяна шинчип эгелээн. Оон байдалында каразынчыг, девиденчиг чүве чок болган. Ындыг-даа болза ол бодунуң серемчилезнин улам дыңыттыкан. Өөредилге болгаш практика үезинде эрткен чүүлдерни бирдензирээ чокка каранга чуруттундур сактып кээп, чүнү-чүнү канчаарын бодап турган.

Божуур кижини кончуг арыгсилиг черге божудар ужурлуг дээранн тайылбырлап тургаш, чыылган улусту кожа өглерже чорудупкан. Эъди аараан кижи чанынга чыглып, таакпылап, үнекире шуужуп, довурак-доозун доюлдуруп, шимээргэн херээ чүү боор. Ол аразында Саяна элээн кылыктанган-даа. Ынчалза-даа чогуур өйүнде туттунуп шыдаан. Айы үнүп келген, божуур четкел кеминерни баш бурунгаар эмнелгеге чедирбээн силер деп, кырганнарны чемелээн-даа. Суурга турган медицина ажылдакчыларының бир улуг четпес ажылынын тодаргай хереченн-дир. Бүгү-ле саатты херээженнерни данзыга ап, оларның-биле тускай таныдылга ажыль чорудуп, божуур өйү чоокшулап орда, эмнелгеге чедип, арыг-силиг черге, эмчи холунга божуурга бодунун-даа, чаш уругнуң-даа кадыкта эки болур дээрзин оларга ылап билиндирер ужурлуг. Эмчи чок черге өгге божуурга, кандыг-даа аймыл, озалондак тургай...

Ол бүгү чогуур үезинде ыңдынмайн барган чүве болганда, бо шактарда оларны эдип алыр арга чок. Ам кол-ла соруглга, эъди аараан кижини хүүрегпээн, оон чараштыр божуп алырынга бүгүле таарымчалыг байдалды тургузары болур. Саяна бодунуң эмхерекселдиг сумказының иштин чаңгыс эвес удаа хынап көрген: Мындыг таварылгада хереглеттинер чүүлдери четче бар бе, чүү уттундуруп калганы?

Чылгычы Дамба-Доржунуң адазы Ондар Мөңгүш-оол ирей базала хынамчазын коштаптаан: аъттарын азырлери-биле хевээр, өдек кыдынга ортей багларылап кнап. Херек апарза, аъттангаш ынай болурунга белеп.

Бурунгу тоолдарда чугаалап турары ышкаш, «дан бажы сарыг херел, дан бажы кара-шокар» турда, Чойганмаа чараштыр божупкан. Аажок улуг шыырак оол урут божаан—деңнелээн болза 4 кнл ажар боордан башка оон бичелевес. Аалда ёзулуг-ла байырлал! Аяс данның хайазы минута санында-ла чер кырын улам чырыдып, карацгыны дээрниң барын талакы кыдынче кызын чоруда берген. Аныяк иени чаа төрүттүнген чаш уругнуң чидар үнү сергедяпкен. Хөөкүй ам канчаг-ла чараштыр божуп алыр ирги деп сагыш човап, дүүн-не келгилээн кожа-хелбээ дөргүл-төрелиниң сагыжы база ажаан, даштын өглерде олургулапкан, эртнен-барган таварылгалар дугайын хөөрешкен олурганнар.

Саяна Чойганмаанын ийи хондур ажаап, хайгаарап келген. Ол аразында суур-биле харызашкаш, чаа төрүттүнгеннерге эмнелге черинин тыңсыр өөнүбелээн база аккелдирип берген. Чойганмаанын болгаш оон бээ, кунчуунуң өөрүшкүзүн чүге денээр! Аңаа Саяна база ажаок өөрүп турган.

Чойганмаанын кунчуу Хажыт кадай эмчизи чоруур деп бээрга, белеткээн аъш-чемнн салып, хүндүлээш чугаалаан:

— Бурун шагның бзузу-биле алыр болза, мээң оглумнуң оглунун хнннн кескен кырган-авазы болдунар уруум. Мээң бо күжүр уруумнуң караан чырыдып, буянныгар хайырладынар, күжүр эмчим. Ам бо чаш оолга чараш аттан адап бээрнңерни дилээр-дир мен.

Ол эртен даң шолбаны даң хаазын үдеп үнүп келген турганы Саянавык сагыжынга кире хонуп келген. Ынчангаш кырганның дилээнге мынча деп харыылаан:

— Даң шолбанынга үткүштүр төрүттүнген кижи болгай бо. Шолбан-оол дизе ажырбас боор нйнн.

— Ой, эжен-не бо! Тывызынны але, уруум. Ол-ла болгай, харын. Шынап-ла даң шолбаны хаалаанын, даң херели чыры келгенде төрүттүнген оглум-на болгай. Шолбан-оол дивейн кавчаар—деп кырган-авазы эмчнвнп сүмелээн адын аажок-ла өөрүп үүлээген.

Шолбан-оолдуң нмргап ада, неин-даа, авазы Чойганмаа-даа боттарының өөрүшкүзүн илередип, көөрдө авс-кежиктиг болурун йөрээп турган, эмчизин аъткарганнар. Меннг-оол ирей Саянаны суурга чедирип эккелгеш, чарлып чоруурда мынча дээн:

— Эки ажылдаар сен, уруум. Тыва кижи эмчи болурга, эки-дир. Оода-чадаарда дыл-домаан саат чокка билчнр. Бистиң кончуувусту көрдүң бе? Ам-даа эмчи-домчуну орта херекке албас. Божуур-чнигээр кижиивсти безин хөлүп эртнр өгге олуртуптан. Байырлыг, уруум, буянныг уруум!

Саяна Кыргысовна Карасал Кызыладың медицина училищезин дооскан соонда, 1957 чылдың чайынында нинчаар ажылдап эгелээн. Оон бээр ол чеже катап чалаашкынналрга барбаан дээр, чеже кижээ буянын чедирбээн дээр. Оон соонда, ол район эмнелгезинің өкпе аарыг улус эмнээр салбырынга фельдшерлеп, божудар салбырга акушеркалаадаа ажылдаан. 1962 чылда көдээге ажылдаар комсомолчу путёвка-биле база катап Баян-Тайганың эмнелге пунктузун эргелекпилээн. 1964 чылдың май айдан бээр район эмнелгезинин божудар салбырының акушерказында ажылдап турар. Аңаа божаан авалар Саянының эптиг-эзелдээп, билнг, мергежилиниң шыырааи шупту мактаврлар.

Коммунист Саяна Кыргысовна Чадаана хоорай Советинин депутады. Улусчу эрге-чагырга органнарынга чоннуң телөлекчнзи болур бүдүштүг кижи.

С. ПАВУ.

ЧУРУКТА: С. К. Карасал.

Фото авторнуу.

ДАШТЫКЫДА

АПРЕЛЬ 4 — ВЕНГРИЯНЫҢ ХОСТАЛГАН ХҮНҮ

Эчис сорулгаларның болгаш эрге-ажыктарның чаңгыс аайы

Венгр Улус Республиказы социалистиг өске-даа чурттар-биле аны-дуңмалышкы найыралдың интернационалчы харылзаалары-биле чергелештир политиктиг сорулгаларының интичизи база ол ышкаш чугула экономиктиг эрге-ажыктары-биле холбаалыг. Улусчу Венгрия Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның аразында чаагай үре-түшелдиг экономика болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгага 18 чылдарда идепкейлиг киржип келген.

Элээн сайыраңгай үлегүрлүг болгаш ведергей кызыы бойдуе курлавырларлыг бистиң улуг эвес чуртувус хөй хевириниң читээн, чартык фабрикаттарны, машиналарны болгаш өске-даа продукцияны даштыкы рынокторлардан садып алырынга амыдыралчы солуургалдыг. Моон-биле кады шыпкы рынокту кызыы болуп турарының чылдагаанында бисте үлегүр продукциязының хөй хевирлерин бүдүрүп үндүрериң организастаары база берге болуп турар.

Ындыг янзылыг айтырыглар Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнери өске-даа чамдык чурттарда база туруп турар. Оон үжүрүнде Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның шыпкы курлавырларының күсели-биле бүдүрүлгениң ажыктымын бедидеринче утланган хемчеглерни ап чорудары-биле кады күш-ажылдың дележей хувааларының берип турар ол арганы. Бот-боттарының аразында бараанарны солуқарын ажыглап турар. Чижээ, 1966—1970 чылдарда Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын дүүштүр турган задачалары-биле ажылдарның түңнел чадазының үезинде оларның аразында үзүп хуусаалыг садыг дугуржулгалары чардынган. Мынчангаш ол чурттарның аразында кандыг чугула бараанарны садып алыры болгаш садары беш чыл бурунгаар билдингир болган. Венгрияга ол дыка чугула, чүге дээрге, оон даштыкы садыг саарылгазының барык 70 хуузу Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелериниң үлүүнге онаажып турар.

Совет Эвилели-биле экономиктиг кады ажылдажылга бистиң чуртувуска оюма улуг ужур-дузалыг болуп турар. 22 чылдың мурнунда Совет Армия чемец-фашистиг эжелекчилерден Венгрияны хостаан үеден бээр венгр улус совет улустан бүгү талалыг дузаламчыны ап турар. Сөөлгү ийи он чылдарның дургузунда ийи чурттарның аразында бараан саарылгазы 50 катап көвүдээн. Эрткен беш чылда Венгрия ССРЭ-деи 8 миллион тонна нефтини алган. Бо беш чылда нефтини чурт иштинче киирери 16 миллион тоннага четкен турар. 1966—1970 чылдарның үезинде 7 миллион тонна ажыг демир руданы, 1,4 миллион тонна прокатты, 9,6 миллион кубометр дилиг материалдарны чуртче киир сөөртүр. Оон аңгыда чурт ССРЭ-ден барык 11 миллиард киловатт-так электроэнергияны алыр. Чугула хевирлериниң чиг-эдиш болгаш материалдарын дашкаартан алырын магадылап турар үзүп хуусаалыг дугуржулга бистиң планныг экономикавыстың хөгжүлдезинге олвок улуг ужур-дузалыг. Совет машиналарны болгаш дериглеги алыры база биске дыка чугула.

Бо беш чылда ВУР Совет Эвилелиниче өске бараанчылардан аңгыда химия болгаш аъш-чем үлеттүрүнүң бүдүрүлелериниге турғулар дериглеги, дисельдиг поезделерни, автобустарны, хем судноларны, янзы-бүрү приборларны, машина тудуунуң өске-даа кылыгларын чорудар. Совет кижилер венгр чиик үлеттүрүнүң кылыгларын (индик, хеп аймаан, трикотаж болгаш өске-даа кылыгларны), а ол шыпкаш чаа болгаш ажылдап кылган чимистерни база ногаалары улам хөйү-биле садып ап болур.

Социалистиг Венгрия социалистиг чурттарның дыка хөй делегей экономиктиг организацияларының хемчөлдериниге Совет Эвилели-биле болгаш Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң өске-даа чурттары-биле кайы-кайызынга ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганы боттандырып турар. Ол организацияларда кады ажылдажылга демир орук болгаш агаар транспортунуң ажылын эңнидерин, кара металлургияда, подшипник үлеттүрүүде бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин, чурттуу электроэнергия-биле дээре хандырарын бисче дузалап турар. Ол кады ажылдажылга бүгү чурттарга экономика талазы-биле ажыктыг үүрени хандырып берип турар.

Акы-дуңма совет улус-биле кады венгр ажылчы чоннар алдарлыг юбилейин—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн төлептиг демдеглеп эртирери-биле белеткенип турар. Венгриянық Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң хүлээп алган доктаалынга дүүштүр Венгриниң хоорайларынга болгаш кодаа черлериге Октябрь революциязының төөгүлүг ужур-дузазының дугайында, совет улустуң чедиишкиннериниң дугайында лекцияларны номчуур болгаш илеткелдерни кылыр, революцияга, ССРЭ-де социализм тургузуушкунуунга туразыкаал болдурган совет шиилерни, кино фильмнерни көргүзер. Венгриянық будүрүлгелеринде, тудуттарында, кодаа ажыл-агый кооперативтеринде Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган күш-ажылчы чарыш калбарып турар.

Октябрь революциязының чартык чүе чылдыг юбилейин бистиң чуртувуска байырлап арттирер чорук улуг Совет Эвилелиниң социалистиг Венгриянық найыралы болгаш сырый кады ажылдажылгазын улам ыңай быжыглаарынга дузаалаар.

ЛАСЛО ПАПП.

Бот-Бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинде Венгр Улус Республиканың доктаамал төлөөлекчиниң оралакчызы.

Москва.

(СЭТА).

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар болдурган лекцияларны номчуурун Сан-Хоседе организастаан. Коста-Риканың Улустуң авангард партиязының ТК-ның кежигүнү Арнольдо Фиррегето Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының тургустунганының болгаш оон баштайгы чылдарда ажыл-чорудулгазының дугайында лекцияны социал айтырыгларны өөренир талазы-биле ажылчын төпке номчаан.

ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң хуралы

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң даргазы, ГСЧП ТК-ның бирги секретары Вальтер Ульбрихт чүве чугаалаан. ГДР, Польша болгаш Чехословакияның аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттуга дузалажыр дугайында кереэлерни чарган дугайын, а ол ышкаш Совет Эвилелиниң партия болгаш күрүне ажылдакчылары-биле ГСЧП ТК-ның төлөөлериниң чугаалажылышкыннарының дугайын Күрүне чөвүлелиниң кежигүннеринге од дыңнаткан.

Чалчазын чепсеглеп турар

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Апрельдиң төнчүзүнге чедир АБШ «М-48» дээр 90 танкыны Мурнуу Көрейге бээр деп турар. Ол танкыларның өртээ 30 миллион доллар. Хабтон тхонсин агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, ол дугайын болук америк шериг чөвүлекчилер Сеулга чарлаан.

Ол танкыларның баштайгызы Каттышкан Штаттардан Инчхон портта чедип келген.

КЫШТЫҢ АРТЫНЧЫЗЫ. А. Садунамның фотоэтюду.

ЧАА КИНО

РОДЬКА, КОСТЯ, АЧАЗЫ

Улуг эвес өг-бүле: Евгений Эдуардович—судно тудуунуң верфиниде инженер, өг-бүленің ээзи, оолдарның адазы; улуг оглу Костя чоокта чаа-ла институт дооскан аныяк эмчи, бичии оглу Родька сески классчы. Алышкылар бичезинден-не иези чок өскен. Ажыт-төлду кижи кылдыр өстүрүп кижилдеринің сагыш човаашкызын Евгений Эдуардович чааскаан чүктеп артпеен. Ам-даа аныяк-даа болза, бодунуң оолдары дээш өг-бүле тударын ол сагынмаан. Уругларынга дээш бодунуң аас-кежиин бодаваин чоруурун оолдарынга эскертпээн. Костя болгаш Родька бичии тургаш, ону билбээн бооп-даа чадавас.

Кандыг-даа өг-бүленің амыдыралында өске кижилерге эскертинмес өөрүшкүлер, чүрүлдээлер-даа тургулаар болгай. «Мээң инакпаанын кижи» деп кижиде бир мындыг өг-бүленің дугайын көргүскен. Өөрүшкүлер, сагыш човаашкыннар дээш, кижи бодаарга мындыг онзагай эвес ышкаш сагындырар, ынчалза-даа амыдыралдың шыны, кижизиг чоруу-биле ол айтырыглар кымга-даа хамаарыжыр, кымны-даа дүвүредир. Оолдарның адазы кымга-даа эптиг-эолдек, чымчак сеткилдиг кижилериниң бирээзи. Ол оолдары-биле иези дег чоок чугаалажып билир. Оолдары адазынга инак. Кандыг-бир чугула айтырыг шиитпирээр дээнде, өг-бүленің «човулелин» чыгташ, аңаа чугаалажып чаңчыкканнар. Чижээлээрге, ындыг таварылга болгаш. Родьканың эжи уруг Лизиның иезиниң төрүттүнген хүнү болур дей берген. 40 акшаның иднин садып бээрин Родька азааптар. Сөглээп сөлүп тырттары—Родькага (эр кижиге) берге болган. Ол хире хөй акшаны аазапканы Родьканың талазындан бодамча чок чорук болур. Ынчалза-даа акшаны бээр деп шиитпирээнивер. Костяга мотоцикл садарынга чыып турган акшадан үк түүнүү ачазы ап берген. Евгений Эдуардович оолдарының кижизидилгезин ала-чайгаарлаашкыже кирирген деп болбас. Кандыг таварылгада канчаар кылырын ол мык билир.

Бо бажыңга Костяның-даа, оон дуңмазының-даа эш-өөрү бо-ла келир. Олар бажыңга киргеш бадрын ачазы күзээр. Келген кижилер-биле сазын чаагай чаңкыт, ижин каре чокка чугаалажып чаңчыккан. Лягин, Васька, — Родьканың эштери, Саша — Костяның таныжы. Муромцевтерниң өг-бүлези оларны өөрүшкү-биле үткүн үзүүлээп ап келген.

Костя—кезер эмчи. Аныяк эмчиниң мурнунда хой-ле чаа, солуун түүлдер ажыттынган. Ынчалза-даа Костяның бичии хораанындан бээр чамдык бодун тогдунуксаар чоруу ат-алдар сүрүкээр чоруккa иезин чедиргеп. Ол бир-ле катап ачазы биле дуңмазынга мынча деп чугаалаан: «Даарта бир-ле дугаар мээңнигиин бодуң кылыр болдуң». Евгений Эдуардович-даа, Родька-даа аңаа байыр чедирип турар. Костяның ажыы-чаңдың бир-ле эпчок чүвени ачашкылар мынан эскерип каан. Кезиишкин кылыр кижизи — Родьканың башкызы бооп илереэн. «Идегел чок» кижи деп Костя чугаалаттынар. Аарыы ханыалаан кижини кезип «шенээр» болганынга ол харын-даа таарынган ышкаш болур. Ол бүгү ачалышкыларга таарышпаан. Родька акызы-биле шуут-ла чепшээрешпээн. Маргылдаа өөскүп үнген. Кезиишкин болбайн барган, чүге дээрге Родька бодунуун чедип алган. Кандыг-бир машинага шеңгедиги чорудун болбайн аан. Ынчаарга чүгле бодунуң алдар-адын бодаар кезер эмчи турбас ужурлуг.

Костяны адазы кажап-даа ынчаар өөретпейн, кижизитпейн чораан. Муромцевтиң амыдыралы оолдарынга түгле эки үзегер-чижек бооп шыдаар. Ол—кижиниң нол маадыры. Бүгү талазы-биле ону кым-даа хүндүлээр, оон-биле чоок болуксаар, шак мындыг кижи. Евгений Эдуардович ышкаш адалыг, акылыг азы чоок эштиг болурундан кым-даа ойталавас иинек.

Амыдыралда бисче бо-ла таварыжы бээри ышкаш. Костяның ажыы-чаңының мындыг талазын ачазы кажаа-на бир эскербейн эрттиришкени ол-дур. Евгений Эдуардовичиче ол хомудавчыг болган. Ынчалза-даа ол чалданыш чок кижи. Родькага хорадаан, Костя өскен төрээн бажыңын каан чорун турар: адазы оглунуң мурнунга мотейбээн.

Адазы оолдарының кижизидилгезин азбададдыг эвес, кончуг хынамчалыг чорудун келген. Олар ажыл-ишчи, дөрт шиитпирлиг, бичче сеткилдиг улуус. Ынчангаш адазының ынча чылдарда салып келген чүткүлү дөмей-ле халас барбаан. Костя Москвага чедип келгеш, аңаа ажыддай бээр, өг-бүленілер-дээ апарган. Родька школазынга зөбзүп алган, заводка ажылдап кирер деп турар.

Евгений Эдуардовичиниң сагыш сеткилиниге ынчан бир-ле таварыга хөлзенчиг болган. Костябизе чоок өөнүктер болур үжүрлүг турган, ынчалза-даа Сашаныңдаа. Костяның-даа талазындан ара соксап каан харылзаанның ылаптыг чылдагааны киноның төөчүзүүзиде илереп келир. Костяның дүштүү деп санадып турган аныяк херээжен хижи (Саша) Евгений Эдуардовичиге ынакшыл бээр. Оглу-биле ужуражып, оолбизе найыралдыг турган кижиге чоок болурунуң бичии-даа чылдаан Муромцев мырыңай көрүүсээн. Ол кончуг шын кылган.

Ийи оглу колдуунда тускайлаш чурттан шыдаар, улуг кижилер апартанда, бодунуң хууда аас-кежиининң дугайын база бодап болгу дет. Ынчалза-даа Муромцев аас-кежиик, чаагай чуртталга дугайын тодарадырда, чүгле бодуп бодавае кижи. «Чуртталгага хамаарылгамны ачамныы ышкаш кылырын каш катап орадаштым. Ол белен эвес айтырыг болду. Улуг дээрге-ле ийи неделя хире шыдажыр турдум»—деп. Костя бир-ле катап Саша-биле чугаалажып олурда чугаалаан. Бистиң инитилелиивисте муң-муң кижилер Евгений Эдуардович ышкаш чурттаан чоруур. Даштындан көөрге, олар өскелерден чүүң-биле-даа онзаланып, ылгатпыннас. Шыкыыда ол дээрге хиремик эвес, ёзулуг кижилер ол болур.

«Ынакшаанын кижи» деп кинону Леонид Завальнюктуң тоожуун ёзулаар турғускан. «Мосфильм» киностудиязы үндүрген. Режиссёру—Юлий Карасик.

Б. ДИРЧИН.

Индий-совет кады ажылдажылганың эрге-ажыктары дээш

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий-совет найыралчы харылзааларны, бүгү талазы-нады ажылдажылганы, культура болгаш эртем талазы-биле харылзааларны бүгү хемчег-биле быжыглаар болгаш калбарын хөгжүдериниң херээ ийи чурттуң улустарының үндезини эрге-ажыктарынга таарыжып турар. Совет Эвилелиниң өөнүүтериниң, индий найысыладдың хөй-иннүү төлөөлекчилериниң массалыг митингизинге оз бодал ораторларның чугаалаарынга улуг бүүрел-биле чаңгылапын турган. Культурлуг харылзааларны хөгжүдер талазы-биле Индияга эрткен индий-совет найыралдың неделязы Делиге ол митинг-биле болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга шак ындыг митингилер-биле доозулган. Индий-совет найырал Индияның национал политиказының кол принциптериниң бирээзи болуп турар деп, иннитилелдиң чиңгине секретары, парламентиниң кежигүнү А. Арора онзалап демдеглээн. Ол найырал ийи улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр удам калбарар деп бүүрелин ол илергейлээн.

Индияның хамаарышпас чорукту чедип алырының ырак мурнунда-ла, Октябрь революциязының соонгагы баштайгы чылдарда-ла Совет Эвилелин сонуургап көөр чорук Индияга тыптып келген деп, парламентиниң кежигүнү Х. Мукерджи сагындырган. Октябрь революциязы кижи төрелгетениң төөгүзүнге чаа үенің эгезээнін айыткан. Даштыкы колониалдыг эжелелге удур демиселче индий демиселчилериң Совет Россиязының үлегери сорук киирген. Делегей төөгүзүнүң чорудулгазынга Совет Эвилели кайгамчык улуг саадарлыг болур дээрзин мынан бедии хөй-хөй кижилер биилип турган. Совет Эвилелиниң төрүттүнгени-биле социализм боттуг үүл болуп, делегейниң улустарынга аажок улуг хандыдымкчы күш болу берген. Ам ол дээрге делегей хөгжүдезинде шиитпирлиг күш-тур. Депшилгеже болгаш аас-кежиинче орукту улустарга Совет Эвилели айтып берип турар. Россия—келир үенің делегейниң депшилгези-дир деп, Мунерджи чугаалаан.

Бодунуң догуунап келген 50 чылының дургузунда ССРЭ-ниң кайгамчык улуг чедиишкиннериниң дугайын ораторлар магадаашкын-биле айтып, хамаарышпас национал экономиканы хөгжүдерде Индияга ак сеткилдиг дузалажылганы дээп Совет Эвилелиниге өөрүп четтириишкиниң чылыг сөстерин чугаалап турган.

Квартал концерти

«Улуг-Хаяа» совхозтуң Арыг-Бажы суурда хереэженнер болгаш клуб чөвүлелдерин ай, квартал планнарын кады тургузуп, янзы-бүрү культурамассалыг ажылдарны чөвүлелдер кежигүннеринге хувааган ажылдап турар. Бо чылдың эгезининден бээр неделяның суббота болгаш среда хүнеринде суурнуң чурттакчыларын клубче хаара тудуп, кежээлерни, ужуражмышкыннарны, концерттерни доктаамал эрттирип турар апарган.

Янзы-бүрү темаларга лекция, бесседалардан аңгыда квартал концерттери солуп эртип турар. Аңаа чүгле аныяктар эвес, харын улуг назылыг чурттакчылар идепкейлиг киржип турар. Чыл эгезининден бээр 19 концерт болган. Ылаңгыя суурнуң Чоон-Дыт кудумчуунуң концертиниң киржикчилери Тывага болган национал-хозяйлагыг шимчээшкининиң чижектерин, ылаңгыя оруг болгаш тыва чоннуң аразында найыралды көргүскени солуп болган. Чонга талантызын бараалгадыр бо чаагай херекке башкылар Наталья Ховалыг, Ирина Оюн, совхоз аъжылчыларыг Алим Лопсан, Николай Серен болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип турар.

А. ТУГАРЖАП.

„Хайыраан бот“

Кызылдың «Тере-Хөл» колхозунда эш Чигжит директорлаан Культура бажыңында уран үүл коллективи колхозтуң ажыл-ишчилеринге концерттерни хөй удаа көргүзүп турар.

Бот-тывынгыр артистер бо удаада Виктор Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шиизин шыдамыккайы-биле белеткээш, көргүстүлер. Хоочун колхозчулар ук шиини көргеш: «бистиң аныяктарывыс база-ла ёзулуг артист улустар-дыр» деп үнелээр-даа болду. Ону бодап көөрге, шиинің киржикчилери боттарының мурнунда салдынган сорулганы күүседип шыдааны ол.

Шиида ойнакчылар Бичелдей, Донгак, Сенги, Отукоол, Севээн болгаш өскелер-даа боттарының рольдарын чедиишкинниг ойнааннар. Баштайгы шенелде — уран чүүлдүң дээжизинче бистиң аныяктарывыстың базымының делгемин херечилээн.

С. СЕДИП.

Дайынчы алдарның өрээли

Школаның өредилге-кижизидилгелиг амылдарының бир чугула мээзэ шериг-патриоттуг кижизидилге болур болгаш ук амылды бедии деңнелге чорударынга дайынчы алдарның өрээли улуг роольдуг. Ынчангаш Таңды районнуң школаларының аразынга зң эки дайынчы алдарның өрээли деп социалистиг чарыштыг чарлаан турган. Чоокта чаа оон түңнелин үндүрген. Бирги черни Хову-Аксының 8 чыл школазы эзелеп, 100 рубль-биле шаңнаткан. Ийигизин—Балгазының, үшкүзүн—Хову-Аксының ортумак школалары тус-туста эзелээн.

Хову-Аксының 8 чыл школазында дайынчы алдарның өрээлибиле тамыжыптаалы. Хананың шуут-ла бодунда үш салгалдың дайынчыларының улуг чуруктарын кичээңгейни хаара туда бээр кылдыр чураан. Будённыйжы аъттыг шериг дайынчыларындан эгелээш, амгы үениң ракеталарбиле чепсеглеттинген, нүүттүг шериг техниказын, ону башкарган дайынчыларны көргүскен. Шеригпатриоттуг кижизидилгениң туспай стендилерин дерип тургускан. Бодунуң үезинде шеригге албан эрттирип чераан, амгы үеде бүдүрүлгениң мурнакчылары Александр Бабкин, Иргит Шомчат дээш өске-даа эштериниң чуруктарын делгээн. Туснай номнарны делгээн, ону өөренирикчилер аңаа номчуп турар. Чапсар үезинде бо өрээлде кижи-ле хөй. Чамдыктары стол кырының оюннарын-даа ойнай бээр-ле. Дайынчы алдарның өрээли кижизидилге амылының төөч апарган. Маңаа солуп умуражыышкынналарны организастап турар. Төөгү башкызы Мария Семёновна Енушкевич биле күш-культура башкызы, директорнуң шериг-патриоттуг кижизидилге талазы-биле ораланчызы Федор Михайлович Малютин оларның удуртулгазы-биле 7 «б» класстың өөренирикчилери өрээлди дерип кылганнар.

О. КОРОДА.

Редакторнуң ораланчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КИНО

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Шикээже чагдаар аргежок» 1.15, «Дээды-ла эпчок чоруктар» 11.30, 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бачыттыг ангел» 2.30, «Киленнээшкин» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Катя болгаш крокодил» 10, 11.50, 1.40, «Хаан болгаш генерал» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шкид» республика» 3, 4.50, «Ам ол маг эвес» 6.40, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчуу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораланчыларының 35-24, 25-38, таварысалгалыг секретарының 23-35, партийже ажыттыраа кылдизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдизинин 37-13, кодаа ажыл-агый кылдизинин 21-47, үзетпүр кылдизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодаа корреспонденттер база совет тургузуут болгаш ажыттыраа кылдистериниң 21-27, иштинги информация кылдизинин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солуп келбейн баргаша 32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Партиялга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчуу, 1). ТС—01054.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛАРЫ, КАТТЫШЫҢАР!

1925 чылдан үнелеп эдилгеннин

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 5 СРЕДА № 80 (6717).

Өртээ 2 көп.

Венгр улуска чүректиң ханызындан байыр чедириишкини

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Венгр Улус Республиканың национал байырлалы—чүрттү фашистиг дарлалдан хостаанының 22 чыл оюн холбаштыр Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Янош Кадарга, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Дьюла Каллаиге, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы Иштван Добиге чүректиң ханызындан байыр чедириишкиннерин болгаш эң эки күзээшкиннерни дамчыткан.

Боттарының марксисчи-ленинчи партиязының удуртулгазы-биле венгр ажылчы чоннарның политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг амыдыралга чедип алган кайгамчыктыг чедишкиннери чаа ниитилел тургузуунуң улуг амыдыралчы күжүнүң болгаш артык күштерлиниң чырыткылаичак херечизи болур деп байырлыг чагаада чугаалап турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың найыралы болгаш бүгү таллыг кады ажылдажылгазы марксизм-ленинизмниң база социалистиг интернационализмниң принциптеринге, чаңгыс аай улуг сорулга—коммунизмче ниити одуруг-биле бар чоруур совет болгаш венгр улустарның чагаай чоруунга үндезилээш соксаал чок хөгжүп болгаш быжыгып турарынга совет кижилер сеткилдиң ханызындан өөрүп турар.

(СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХӨРЗҮННҮҢ ХАТТАН БОЛГАШ СУГДАН ҮРЕЛИРИН КАМГАЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГААРЛАТТЫНМАС ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хөрзүнүңүн хаттан болгаш сугдан үрелиринден камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып, көргеш, чөгүүр доктаалды хүлээп алган. Ховулуг болгаш арга-ховулуг районнарда хой-хөй коллозтар болгаш совхозтар хөрзүнүңүн үрелиишкини калбаа-биле нептерээнииң үжүрүлээн көдээ ажыл-агыйның культураларының куду болгаш турушту эвес дүжүттерин ап турар хөрзүнүн доктаалга демдеглээн.

Казах ССР-де, Барыын болгаш Чөөн Сибирьниң ховуларлыг районнарынга, Украинаның мурнуу талазынга болгаш Соңгу Кавказка, чүрттүн чамдык өске-даа зоналарынга барык чыл бүрүзүнде доозуңнуг хатшуурган хөрзүнүңүн үнүш-дүжүттүг кадың доозуңналдыр халып, элээн шөлдерге тарылганы үреп база үзүткап, а чамдык районнарга суггаттыг чөрлерни, суггарылга бугларын болгаш суг үнер чөрлерни довурак-биле хөме халып каапкып турар.

Украин ССР-де, Молдав ССР-де, Төп Кара хөрзүнүңүн зонада. Поволжьеде болгаш чүрттүн чамдык өске-даа районнарында хөрзүнүңүн суггаттыг үрелири көдээ ажыл-агый будурулгезинге улуг когаралды база таварыштырып турар. Хөрзүнүңүн суггаттыг үрелиишкининиң үүннелинде көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг, хей үнелиг шөлдери үрелип, оларның үнүш-дүжүдү улуу-биле кудулап, хемнер болгаш өске-даа суг үнер чөрлер балырланып, чылын-на чоогалар ковудеп, девискээрлерни кезек-кезектерге үзүп, түс чөрлерниң гидрологтуг байдалы бакырап, шөлдериниң ол-шык-биле хандырылгазы аажок кызырлып турар.

Закавказьениң даглыг районнарынга, Карпаттарга болгаш Ортаакы Азияга малган-сай агымнар тарылга чөрин хөме ап, тараан болгаш олурткан үнүштерни үзүткап, түлүгзарны, демир орук болгаш чазагдыг орук шугүмнарын үрегдеп турар.

Хөрзүнүң хаттан болгаш сугдан үрелириниң, кандаашкынның болгаш курраг хаттарның көдээ ажыл-агыйга, улус ажыл-агыйының өске-даа адырларынга таварыштырып турары улуг когаралдар турда-ла, хөрзүн камгалаар, хову-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазын чорудар талазы-биле ажылдар эвээш чоруттунуп турар, а хей-хөй ажыл-агыйларда ону шуут чоруттырбайн турар. Арга-ыяштыг куржагларның улуг-улуг шөлдериниң байдалы кончуг багай, оларны ажаарын организоставаан, камгалалдың арга-ыяжын тараан чөрлерниң ыяжын үрегдээр болгаш бак-сырадыр, арга-ыяшты система чөкка кезер түүлер бар, ол арга-ыяшты катап тарып остүрериниң эргежок чугула хемчеглерин албайн турар.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш оон чер-черде орган-нары, Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгүзээлел академиязы, көдээ ажыл-агый талазы-биле эртем-шинчилел албан чөрлери, хей-хөй партия болгаш совет органнарының, колхозтарның болгаш совхозтарның улуттуктулары хөрзүнүңүн хаттан болгаш сугдан үрелир чорууның үргелекчи үүжүүнүн айыылдыын чедир бодаавайн турар болгаш эртем албан чөрлериниң ажылдан кыптаны, практиканың шевеп коргускевн, черни база тарылгаларны хат, сугдан үрелир чоруттан камгалап азыр арганы берип турар, чер ажылының ындыг системазын будурулгеге нептередип калбартыр талазы-биле хемчеглерни албайн турар. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидеринин чугула аргазы болур камгалалдың аргаларын тарып остүрериниң чөгүүр кичээнгейни салбайн турар.

Хөрзүнүң үрелиишкинииге улуг демиселдин машиналарын болгаш чепсектерин четпес будурул турар, ынчаарга үлегшүрүнүң бо талазы-биле будурул үнүрүп турар машиналарны болгаш чепсектери куду шынарлыг болгаш конструкция талазы-биле улуг четпестерлиг болуп турар таварылгалар ховар эвес.

Хөрзүнүң хаттан болгаш сугдан үрелиринге улуг демиселди чүртке көдээ ажыл-агый будурулгезинин улам ыцай хөгжүдер талазы-биле партияның болгаш чазактың ап турар хемчеглериниң системазында күрүне талазы-биле эң чугула сорулгаларның бирээзин кылдыр СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели көрүп турар.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилел «Сельхоз-

(Уламчызы 2-ги арында).

Байыр чедиргени дээш өөрүп четтириишкин

Национал байырлал — Венгрияның хосталганының 22 чыл ою-биле холбаштыр чаагай күзээшкиннерни дамчытканы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкиян илергейлеттинген телеграмманы СЭКП ТК-ниң Чингине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадардан, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы Иштван Добиден, Венгр Революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Дьюла Каллаиден алган.

Бистиң Төрээн чуртувустуң бурунгаар шимчээшкинчи Совет Эвилели-биле найыралдан, оон ак сеткилдиг дузаламчызындан, оон маадырлыг демиселинден чарылбас холбаалыг дээрзин социалистиг Венгрияның тургузукчулары билип турар деп, телеграммада чугаалаан. Бистиң партиявыс, чазаавыс болгаш чонувус бистиң найыралывысты, чаңгыс эвивисти быжыглаар болгаш ханыладыр дээш, бистиң кады ажылдажылгавысты калбартыр дээш моон соңгаар-даа ажылдаар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чартык чүс юбилейинин чылында совет улус бодунуң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле бистиң ниити улуг хереэвис болур тайбынның, социализмниң болгаш коммунизмниң хереэниң чаагай чоруунга таарыштыр XXIII съездиниң шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа шылгарааңгай чедишкиннерни чедип алырын күзеп тур бис.

(СЭТА).

Р. Я. МАЛИНОВСКИЙНИ Москва сөөлгү орукче үдээн

Күрүнеңиң көскү ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идепкейлиг организакчыларының бирээзи, Коммунистиг партияның шынчы оглу Родион Яковлевич Малиновскийни совет улус, Коммунистиг партия, Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары апрель 3-те сөөлгү орукче үдээн.

Орнукшудулганы организастаар талазы-биле чазак комиссиязының кежигүннери, мажыдал аялгазын ырладып түрда, хааржакты көдүргеш, ону Совет Арминиң Төп бажыңындан үндүрүп келген. Р. Я. Малиновскийни сөөлгү орукче хоорайның күдүмчуларынга мүң-мүң москвачылар үдээн.

Эвилелдер бажыңының чанында кажыдал чорудулгазын Коммунистиг партиянның болгаш Совет чазактың удуртукчулары үткүп чеде берген. Олар Р. Я. Малиновскийниң мөчү-сөөгүнүң хүлүн салган хааржакты катафалктан улуг боо лафединге салган. Чыскаалдыр шуушкан чон Кызыл шөлче үлаадыр чорушкан.

Кызыл шөл. Шөлдүң индирлеринде Москваның ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитиниң төлөлекчилери, Совет Эвилелиниң болгаш шеригниң ачгы-ангы хевирлериниң маршалдары, генералдар, адмиралдар, офицерлер. Даштыкы төлөөлер, дипломаттыг корпустуң кежигүннери аңаа турган.

Шериг келектери шөлге чиге дорт чыскаалдыр турушкан. Кажыдалдың кожааларлыг дайынчы туктар оларның колонналарының кырынга мөгейип турган.

15 шак. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары мөчээн кижиниң мөчү-сөөгүнүң хүлүн салган хааржакты улуг боо лафединден дүжүргеш, В. И. Ленинниң Мавзолейниң баарында бедиктээштиң кырынга тургускан.

Мавзолейниң Төп индиринче аштар Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. А. Кунаев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Куликов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, орнукшудулганы организастаар талазы-биле чазак комиссиязының кежигүннери үне берген. Социалистиг элээн хөй чурттарның камгалал министрлери болгаш министерлерниң оралакчылары база оон-даа өскелер Төп индирге турган. Кажыдал митингиниң эгелээн. СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин оны ажыктаан.

Алдаржаан совет полководчу, партияның болгаш күрүнеңиң көскү ажылдакчызы, камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийни бөгүн совет улус, Арминиң болгаш Флоттуң дайынчылары сөөлгү орукче ханы кажыдал-биле үдеп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Бистиң чуртувуста чүге шериг кижилер эвес, харын калбак ажылчы массалар Маршал Малиновскийни эки билип, Ада-чурттуң Улуг дайынынга улуг эрес-маадырлыг чорук-тары дээш, эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштерин хөгжүдер болгаш быжыглаар талазы-биле оон кылганы бүгү-ле үүлдер дээш ону изин-биле хүндүлеп чоруун.

Родион Яковлевич бодунуң бүгү медерелдиг амыдырал-чуртталгазын бистиң улуг Төрээн чуртувуска баран болдуруп, аныяндан-на бодунуң амыдырал-чуртталгазын армияга албан арттырышкинииге холбаштырган деп, А. Н. Косыгин демдеглээн.

Бир эвес бистиң үевисте армия марксизм-ленинчи идеология-биле чепсегледттинген, совет патриотизминиң болгаш пролетаржы интернационализмниң өлүзүнүң кижизидтинген, амгы үениң дайынчы техниказы-биле чепсегледттинген болгаш ону сайзыраңгай ёау-биле шиңгээдип ап турар болза, ол армия тиилеттирбес деп үвенин Маршал Малиновский ханы билип чораан. Харын чүгле ындыг армия Төрээн чуртүн мурнунга бодунуң ыдыктыг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип, социалистиг улуг чаалап алышкынналарны камгалап ап шыдаар. Ынчангаш харын бөске ындыг бирги чергенниг армияны туразун дээш ол хөй күжүн берип чораан. Чогум-на харың ындыг армияны бистиң улузувус партияның удуртулгазы-биле тургускан.

Бистиң Төрээн чуртувусче халдап келген фашистиг араатанларга удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга Төрээн чуртувусче халдап келген фашистиг араатанларга удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга Төрээн чуртувусче халдап келген фашистиг араатанларга удур Ада-чурттуң Улуг дайынынга

(Уламчызы 3-ну арында).

ОКТЯБРЬГА АЛДАР КЫЛДЫР

Хүлээлгезин ажырган

Республиканың типографиязының парлаар цеги юбилейлиг чылдың байырлалынга күш-ажылчы чедишкинииг ужурамыр дээш бригадалар аразынга социалистиг чарышты калбартыкан. Шудургу ажылдың түүнелинде цех марттың болгаш баштайгы кварталдың бүдүрүлге планнарын эки көргүзүглүг күүсеткен.

Бригадалар аразының чарышынга Е. Горбунованың удуртканы янзы-бүрү үүрмек чагыглар парлаар машинада парлакчылар бригадазы марттың бүдүрүлге онаалдазын 108 хуу күүсеткен.

Ол бригадада парлакчылардан марттың аңыл үлүүн А. Девяткова—103, В. Фадеева — 104, Г. Дудкина—107, комсомолчу Р. Никонова—130 хуу күүсеткиннээш, күш-ажылчы чедишкиннерлиг болганнар.

Бригаданың парлакчылары апрельдиң бүдүрүлге онаалдазын соң-даа артык күүседир дээш чүткүүдүг ажылдан кирипкеннер.

—+—

ЧҮС ХОЙДАН ЧҮС ХУРАГАН

Улуг Октябрьның 50 чылынга алдаржыткан социалистиг чарыш Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Найыралы салбырының малчыннарының оргузунда калбарган. Төрээн чуртка хей эътте, дүктү бөөр сорулганы кижи бүрүзү салган ажылдан турар.

Салбырыңң № 1 хойжу бригадазында хойжулар Иргит Серен-Чимит чоокка чедир төрээн 240 хоюндан 244 хураганны. Хомушку Кочал 268 хойдан 271, Хертек Адыг-оол 232 хойдан 236 хураганны түс-түзүнде мендиг алгаанар. Ол болза чүс хойдан чүс хураган алыр дээн социалистиг хүлээлгенин күүсеттиингеин ол.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу. Оон Алигаты салбырының Кужуруут-Мажалык сүт-бараан фермазы коммунистиг күш-ажыл коллективин атты чедип алган. Бо чылдың бирги кварталында күрүнеге 19 тонна сүт садар планын ферма күүсеткен. Хей сүттү алыры дээш, саанчыларның ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Инда 10 саанчыларның аразындан бирги кварталдың түүнелинде фермада комсомол бөлүүнүң организакчызы Монгуш Биляниимаа тиилекчи болган. Бир инекке онаалтыр чеже сүттү чылда саар дээнинин бирги кварталга хамаарыштыр планын ол ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТА: комсомолчу саанчы Монгуш Биляниимаа Түмен-Баирдыр.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

Юбилейлиг чылда журналистерниң сорулгазы

МОСКВА. (СЭТА). Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткелдиң чоруп турарының дугайын парлаалга, радио болгаш телевидение бо хүннерде калбаа-биле чырыдып турар. ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинин апрель үштө болган пленуму юбилейлиг чылга холбаштыр совет журналистерниң сорулгаларын чугаалашкан.

Идепкелчи — ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черинин даргазы, «Правда» солунның кол редактору М. В. Зимянин Совет эрге-чагырганың 50 чылынга белеткелди. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган улуг чедишкиннерин парлаалга, радиога болгаш телевизенеде чырыдып турарының дуржулгазының дугайын чугаалаан. Улуг революциянның оон байырлап демдеглээриниң эң эки аргазы — шиитпирлеттинимээн сорулгаларже ынчазингейни мөөнээри, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин улам калбаа-биле пропагандалаары, коммунистиг тургузуушкунуңуң бүгү участоктарынга ол шиитпирлерни херек кырынга күүседир дээш демисежирп болур.

Бо чыл бистиң парлалгавыстың, радиовустуң болгаш телевиденневистиң идейлиг, чогаадыкчы бышкан чоруунуң бир янзы шылгалдазы болурунуң дугайын адырынчы илеткелдер кылган Ю. И. Балаценко (Москва), М. С. Куртынин (Ленинград), Я. Е. Пашке (Украина), З. Н. Есенбаев (Узбекистан), П. Я. Иверт (Латвия), Д. В. Мчедлишвили (Грузия) болгаш пленумнуң өске-даа киржикчилери чугаалаан.

Хей санныг совет журналистерниң улам күжениишкинниг, чогаадыкчы ажылдарын улуг байырлалга белетчел негеп турар дээрзин пленумга онаалап демдеглээн.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ХӨРЗҮНИҢҮҢ ХАТТАН БОЛГАШ СУҒДАН ҮРЕЛИРИН КАМГАЛААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СОҢГААРЛАТТЫНМАС ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

(Эгези 1-ги арыда).

техника» хаттыжышкынынга, черчерде совет, колхоз ажыл-агый, суг ажыл-агый болгаш ыяш ажыл-агый органнарынга, колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериниге, база ол ышкаш кодээ ажыл-агый талазы-биле эртем-шинчилел албан черлериниге хөрзүн үрелишкининиге удур организас-ажыл-агый, агротехниктиг, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг хемчеглер комплексизин план ёзугаар боттандырарын дааскан.

Түс-түс черлерниң хөрзүн-бойдус байдалдарынга хамаарыштыр хөрзүн үрелишкининиге удур чогуур хемчеглерниң ажыктыын эртемниң болгаш практиканың бүзүреткени черлерге дараазында хемчеглерни ап чорударын сүмелээн:

Хөрзүнниүн хаттан үрелиир, нептерээн районнарга — тарылгаларны болгаш чайгы аңдарылгаларны дилиндектер айны-биле хуваап турган, хөрзүн камгалалының тарылга эдилештирилгезин чорудары, чайын сиген тарын аңдарары, улуг үрелген хөрзүннерни куруктурары, хой чыдыр өът-сигенин дилиндектеп тарыры, харны доктаадыры, ховуларны болгаш кодээ ажыл-агый ажыгларынга таарышпас оске-даа черлерни быжыглаары болгаш ховү-шөл камгалалының ыяш тарылгазын өстүрери, база ол ышкаш таваа хооразы кырынга артын калыр кылдыр хөрзүнүң ширик аңдара октавас аңдазын-биле аңдарары, бо бүгүнү колдуунда Казах ССР-ниң, Барнаул болгаш Чөөн Сибирьниң кур болгаш курукках черлер районнарынга база Поволжьеның чамдык районнарынга хамаарыштыр боттандырар:

Хөрзүнүң сүгдан үрелири нептерээн районнарга — хөрзүнүң ажылхап кылырын болгаш кодээ ажыл-агый культураларының тарылгазын ийлеңчек черлерге доора чорудары, контурлуг аңдарылганы кызыры болгаш үстүнден сүгнүң агарын эвээжедип турар, хөрзүн ажылдан кылырының оске-даа аргаларын ажыглаары; хөрзүн камгалалының тарылга эдилештирилгезин чорудары, кодээ ажыл-агый культураларын дилиндектер айны-биле хуваары, калыр ийлерни курукгаары, ховү-шөл камгалалының арга-ыяш дилиндектерин тарыш өстүрери, чоогаларга, ой-чиктерге, алезиннерге, хемнер болгаш суг хөолбектер эриктерине арга-ыяш тарыш олуртуру, хөрзүн үрелишкининге удур гидротехниктиг тудуушкуннарны чорудары (суг доктаалыр черлер, келчүктер, суг хөолбектерни, химаннар тудары, чоогалар башталрын чалдары болгаш оске-даа):

дагыыр районнарга — малгаш-сай агымнарга удур тудугларны кылыры, ийленчек черлерге доора тербасалар кылыры, ийлерни арга-ыяштыг болдурары болгаш курукгурары, малдың одарын таарыштырары, дег арга-ыяжын камгалаар хемчеглерни алыры.

Моон-биле кады хөрзүн үрелишкининге удур ын-не таарымчалыг болгаш ажыктыг агротехниктиг хемчеглерниң системазын бирги эдилгеге боттандырарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, оон чер-черде органнарынга, колхозтарның, совхозтарның болгаш оске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга сүмелээн.

324 муң гектар шөлге ховү-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузарын, чоогаларны, ой-чиктерни, алезиннерни болгаш оске-даа таарымча чок черлерни 827 муң гектарга эжиндерин болгаш арга-ыяш тарын өстүрери, 89 муң га шөлүг кадыр ийлерге доора тербасалар кылырын, хөрзүнүңүн үрелиирге удур тудугларны смета өртээ 188 миллион рубльге тудар талазы-биле 1968—1970 чылдарда ажылдарны боттандырарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында корун турар.

Хөрзүнүңүн улуг үрелишкини болуп турар черлерни шинчилээрине болгаш илередиргеге үндезилээш, колхозтарда, совхозтарда болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериңде хөрзүнү үрелген черлерни курукгурар талазы-биле ажылдың хемчээлин чылдың доктаалдың берип турарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине болгаш ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга хүлээткен.

Республикалар болгаш зоналар аайы-биле дараазында 10 чыл дургузунда хөрзүн үрелишкининге удур ажылдарны чорудар дугайында саналды чогуур эртем база төлевилел организацияларын кирипштирип турган, ажылдан кылган. 1969 чылдың январь 1-ге чедир ССРЭ-ниң Курплапынга киргеп турарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге, Кодээ ажылагый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Эвилелдешкен республикаларның бюджеттериниң акша-хөрендизиниң күсели-биле, а эвилел чагыргалыг ажыл-агыйларга — ССРЭ-ниң чогуур министерстволарынга болгаш топ албан черлериниге тускайлап берип турар эвилел бюджединиң күсели-биле, хөрзүнүү үрелишкининден камгалаар дугайында дараазында ажылдарны күүседирин доктаалда тодаргайлап турар:

хөрзүн болгаш геоботаниктиг шинчилелдерни киришпирбишаан, төлевилел-шинчилел ажылдары, черниң шынарын үчеттаары, инвентаризастаары болгаш үнелеп көөру, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг шинчилелдер кылыры, хөрзүн үрелишкининге удур организас-ажыл-агый, агротехниктиг, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг хемчеглер комплексизи-биле холбашкан девискээрни ажыл-агыйның ишгинге болгаш колхозтар аразынга организастаары;

ховү-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузары, чоогаларны, ой-чиктерни, хемнер болгаш суг хөолбектер эриктерни, алезиннерни болгаш таарымча чок оске-даа черлерни быжыглаары болгаш арга-ыяштыг болдурары;

ий черлерге доора тербасаларны кылыры, хөрзүн үрелишкининге удур гидротехниктиг тудугларны дараазында ажылдарны күүседирин доктаалда тодаргайлап турар:

хөрзүн болгаш геоботаниктиг шинчилелдерни киришпирбишаан, төлевилел-шинчилел ажылдары, черниң шынарын үчеттаары, инвентаризастаары болгаш үнелеп көөру, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг шинчилелдер кылыры, хөрзүн үрелишкининге удур организас-ажыл-агый, агротехниктиг, арга-ыяш-мелиоративтиг болгаш гидротехниктиг хемчеглер комплексизи-биле холбашкан девискээрни ажыл-агыйның ишгинге болгаш колхозтар аразынга организастаары;

колхозтар аразының үжүр-дузалыг холчүктерни, суг хөолбектерни болгаш лиманнарны тударыны.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди-биле, ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилел «Союзсельхозтехника каттыжышкыны»-биле, база ол ышкаш ССРЭ-ниң боттарының чагыргазында кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелерлиг болуп турар министерстволары-биле болгаш топ албан черлери-биле чөпшээрежип турган, 1968 чылдан эгелээш, хөрзүнүү үрелишкиннерден камгалаар талазы-биле ажылдарның хемчээдерин, ол ажылдарны күүседиргеге эргежок чугула акша дозевилелдерни болгаш материал-техниктиг курлавырларны, ажылдакчыларның санын болгаш ажыл төлевирининң фондузун ССРЭ-ниң үлүг ажыл-агыйын хөгжүдериниң чыл планнарының төлевилелдеринге көрүп турарын ССРЭ-ниң Курплапынга, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге санаалдаан.

Докталтыныган чурум ёзугаар бадылаттынган ажылдарның хемчээлин барымдаалап турган, күрүне бюджединиң акша-хөрендизиниң күсели-биле янзы-бүрү чарыгдалдар кылырынга дозевилелдерни дараазында органнарга чылдың-на тускайлап берип турарын ССРЭ-ниң Сан министерствозунга санаалдаан:

кодээ ажыл-агый органнарынга — колхозтар аразының үжүр-дузалыг холчүктерни, суг хөолбектерни болгаш лиманнарны тударының, ховү-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузарының, ийленчек черлерге доора тербасалар кылырынга, хөрзүн үрелишкининге удур гидротехниктиг тудугларны кылырынга, малгаш-сай агымынга удур тудугларны кылырының талазы-биле ажылдарны колхозтарга чорударынга, база ол ышкаш эдарының-биле хелбашкан төлевилел-шинчилел ажылдарын күүседирингеге;

ыяш ажыл-агыйының органнарынга — чоогаларга, ой-чиктерге, хемнер болгаш суг хөолбектер эриктерине хөрзүн үрелишкининге удур ыяш тарын олуртуругзының кылырының, алезиннерни болгаш таарымча чок оске-даа черлерни арга-ыяштыг болдурарының талазы-биле ажылдарны чорупарынга, база ол ышкаш олар-биле холбашкан төлевилел-шинчилел ажылдарын күүседирингеге.

Улуг ажыл-агый планы-биле көрүнгеп, хөрзүн үрелишкининге удур болгаш малгаш-сай агымнарга удур ажылдарны күүседирингеге эргежок чугула материал-техниктиг курлавырларны чыл бүрүзүнде тускайлап берип турар чорукту хандырарын ССРЭ-ниң Күрплавынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Союзсельхозтехника» бүгү-эвилел каттыжышкынынга, «Гипроводхоз» болгаш «Союзгипролесхоз» институттарынга, база ол ышкаш чогуур эртем-шинчилел албан черлерниң киришпирип турган, күрүненин чер тургузуунуң талазы-биле төлевилел институттарының (гипроземнерниң) болгаш чер тургузуунуң экспедициязының күжү-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелерниң девискээрлерин организастаарының эртемге үндезилеттинген төлевилелдерин ажылдан кылыр чорукту хандырып турарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен. Хөрзүн үрелиирнге удур хемчеглерни төлевилээрде, акша-хөрендизин хөй объектилерге быдаралыр чорукту болдурбайын турган, ол хемчеглерни сүгдан азы хаттан үрелишкининге таваржып, сугга алыскан черлерниң азы районнарның бүдүн кызыгаарларынга хары угда боттандырар чорукту баш удур көөрүн сүмелеп турар.

Колхозтар, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелери хөрзүн үрелиирнге удур агротехниктиг бүгү хемчеглерни, а аргалар бар болза, хөрзүн үрелишкининге удур ажылдарның оске-даа хевирлерин, камгалалдың арга-ыяш тарылгазын болгаш гидротехниктиг эн болдун тудугларны киришпирбишаан, боттарының күштери-биле болгаш акша-хөрендизи-биле күүседир дээрзи докуаттынган, олар ону бүдүрүлге-сан-хөө планнарынга киирип алырлар.

Хөрзүн үрелишкининге удур демисежир техниканы садып алырынга чарыгдалдарны киришпирбишаан, хөрзүн үрелишкининге удур бадылаттынган планнарда көрдүнген хемчеглерни боттандырып чорударынга чээлиин колхозтарга бээрин ССРЭ-ниң Күрбанкызынга чөпшээрээн.

ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу болгаш оон чер-черде органнары болза колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериниге, база ол ышкаш күрүне курлавырларны черлериниге хөрзүн үрелишкининге удур хемчеглериниң комплексизин боттандырар талазы-биле ажылдарны организастаар дээрзи СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докуаалы-биле докталаттынган болгаш чогуур организас-ажыл-агый база агротехниктиг хемчеглерни күүседири дээш харысалганы олар хүлээрлер.

Чогуур ажыл-агыйга быжыглаан берген черлерни шын ажыглаары дээш, хөрзүн үрелишкининге удур хемчеглерни боттандырары дээш, база ол черлерде турар камгалал арга-ыяштың болгаш хөрзүн үрелишкининге удур тудугларны камгалаары дээш боттары шуут харысалганыг болуурун колхозтарның, совхозтарның болгаш оске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң база организацияларының удуртукчуларынга болгаш тускай эртемнигелериниге хүлээткен.

ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү-эвилел «Союзсельхозтехника» каттыжышкыны болза ийленчек черлерни доора тербасалар, хөрзүн үрелишкининге удур гидротехниктиг болгаш малгаш-сай агымынга удур тудугларны, а ол ышкаш холчүктерни, суг хөолбектерни болгаш лиманнарны тударының талазы-биле ажылдарны боттарынга чагырткан организацияларының күжү-биле организастаар хүлээлгелиг.

Улуг ажыл-агыйның чыл планнарынга дүүштүр хову-шөл камгалалының арга-ыяш куржагларын тургузар, чоогаларны, ой-чиктерни, алезиннерни болгаш таарымча чок оскеда черлерни арга-ыяштыг болдурар талазы-биле ажылдарның кол хемчээдерин күүседирин, база ол ышкаш боттарының күжү-биле болгаш акша-хөрендизи-биле камгалалың арга-ыяжын тарып өстүрүп турар колхозтарның, совхозтарның болгаш оске-даа кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ол талазы-биле черегзелин хандырары-биле тарып олуртур материалдарны өстүрерин хандырар ажылды боттандырарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге санаалдаан.

Мелиоративтиг болгаш ыяш ажыл-агый органнары база «Сельхозтехника» организацияларының отрядтары болза ийленчек черлерге доора терраса-лар кылыр, хөрзүн үрелишкининге удур гидротехниктиг тудугларны тудар болгаш ховү-шөл камгалалының арга-ыяжын өстүрер талазы-биле ажылдарны районнарның кодээ ажыл-агый организацияларының, база ол ышкаш колхозтар, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелерин-биле чарган керээ ёзугаар чорудар дээрзи докталаттынган.

ССРЭ-ниң Сан министерствозу-биле чөпшээрежип тургаш, үстүнде айыттынган ажылдарны бүдүрер талазы-биле чаңгыс ай керээни ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазының күрүне комитеди-биле болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Союзсельхозтехника» бүгү-эвилел каттыжышкынынга даалаарын кылырын болгаш бадылаарын ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга дараазында чүүлдерни хандырарын хүлээткен:

1967—1969 чылдарда колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериниге хөрзүнү үрелген бүгү черлерни шинчилээр, хөрзүнү үрелип турар черлерни илередип тывар болгаш ол черлерни ажыл-агый бүрүзүнүе ажыглаарының чурумун тодаргайлаар;

хөрзүннү ажылдан кылырының болгаш кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрениниң чаа технологиязын ажыглаарынче, калаа эргежок чугула болдур, аңаа ховү-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазының кылырынче, база ол ышкаш ажыл-агый бүрүзүнүң девискээрин хөрзүн үрелишкининге удур демиселе талазы-биле, база ол ышкаш оларны кезе бээринден болгаш малдың үрей бээринден камгалаарын организастаар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылырын доктаалда база көрүп турар.

Казах ССР-ге болгаш Сибирьнин ховуларлыг районнарынга хөрзүнүнүн хаттан үрелирин камгалаар сорулга-биле СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге болгаш ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга дараазында чүүлдерни хандырарын хүлээткен:

1967—1969 чылдарда колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериниге хөрзүнү үрелген бүгү черлерни шинчилээр, хөрзүнү үрелип турар черлерни илередип тывар болгаш ол черлерни ажыл-агый бүрүзүнүе ажыглаарының чурумун тодаргайлаар;

хөрзүннү ажылдан кылырының болгаш кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрениниң чаа технологиязын ажыглаарынче, калаа эргежок чугула болдур, аңаа ховү-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазын кылырынче, база ол ышкаш ажыл-агый бүрүзүнүң девискээрин хөрзүн үрелишкининге удур демиселе талазы-биле, база ол ышкаш оларны кезе бээринден болгаш малдың үрей бээринден камгалаарын организастаар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылырын доктаалда база көрүп турар.

Казах ССР-ге болгаш Сибирьнин ховуларлыг районнарынга хөрзүнүнүн хаттан үрелирин камгалаар сорулга-биле СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге болгаш ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга дараазында чүүлдерни хандырарын хүлээткен:

1967—1969 чылдарда колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериниге хөрзүнү үрелген бүгү черлерни шинчилээр, хөрзүнү үрелип турар черлерни илередип тывар болгаш ол черлерни ажыл-агый бүрүзүнүе ажыглаарының чурумун тодаргайлаар;

хөрзүннү ажылдан кылырының болгаш кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрениниң чаа технологиязын ажыглаарынче, калаа эргежок чугула болдур, аңаа ховү-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазын кылырынче, база ол ышкаш ажыл-агый бүрүзүнүң девискээрин хөрзүн үрелишкининге удур демиселе талазы-биле, база ол ышкаш оларны кезе бээринден болгаш малдың үрей бээринден камгалаарын организастаар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылырын доктаалда база көрүп турар.

Казах ССР-ге болгаш Сибирьнин ховуларлыг районнарынга хөрзүнүнүн хаттан үрелирин камгалаар сорулга-биле СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге болгаш ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунга дараазында чүүлдерни хандырарын хүлээткен:

1967—1969 чылдарда колхозтарга, совхозтарга болгаш кодээ ажыл-агыйның оске-даа бүдүрүлгелериниге хөрзүнү үрелген бүгү черлерни шинчилээр, хөрзүнү үрелип турар черлерни илередип тывар болгаш ол черлерни ажыл-агый бүрүзүнүе ажыглаарының чурумун тодаргайлаар;

хөрзүннү ажылдан кылырының болгаш кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүрениниң чаа технологиязын ажыглаарынче, калаа эргежок чугула болдур, аңаа ховү-шөл камгалалының арга-ыяш тарылгазын кылырынче, база ол ышкаш ажыл-агый бүрүзүнүң девискээрин хөрзүн үрелишкининге удур демиселе талазы-биле, база ол ышкаш оларны кезе бээринден болгаш малдың үрей бээринден камгалаарын организастаар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылырын доктаалда база көрүп турар.

Хөрзүнүнүн хаттан болгаш сугдан үрелирин чорупун камгалаарының айтырыгларының талазы-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш оске-даа ажыл-агыйларның удургукчуларының база тускай эртемнигелериниң мергежилии бедидерин даваа өөредиргеге чергелериниң чогуур факультеттеринге база СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың январь 15-те докталаалынга дүүштүр тургускуулаан кодээ ажыл-агый кадрларының билиниң бедидериниң школаларынга боттандырары доктааттынган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели саналдаан.

Хөрзүнүнүн хаттан болгаш сугдан үрелирге чорупун камгалаарының айтырыгларының талазы-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш оске-даа ажыл-агыйларның удургукчуларының база тускай эртемнигелериниң мергежилии бедидерин даваа өөредиргеге чергелериниң чогуур факультеттеринге база СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың январь 15-те докталаалынга дүүштүр тургускуулаан кодээ ажыл-агый кадрларының билиниң бедидериниң школаларынга боттандырары доктааттынган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели саналдаан.

Чүрттүү чер курлавырларын боттуг ажыглаарының болгаш хөрзүннерни үрелишкининден камгалаарының айтырыгларын эртем талазы-биле ажылдан кылырынга, чер ажыглалын болгаш чер тургузуун чурумчударының, черлерниң шынарын үчеттаарының болгаш үнелеп көөрүнүн (база оларны ажыглаарын баш бурунгаар билип сөгдээриниң аргаларын ажылдан кылырынга чер курлавырларының талазы-биле күрүненин эртем-шинчилел институдун Москва обласка организастаарын шиитпирээн. Оон аңгыда, эвилелдешкен республикаларның кодээ ажыл-агый министерстволарының чер тургузуунун талазы-биле күрүненин төлевилел институттарының (гипроземнерниң) боттандырып турар ажылдарын эртем-методика талазы-биле удурлаарын база үстүнде айыттынган институтка хүлээдип турар.

ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүне комитеди, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар болза колхозтарга, совхозтарга, ыяш ажыл-агый болгаш мелиоративтиг будүрүлгелерге база организацияларга хөрзүнүнүн сугдан база хаттан үрелирин камгалаар талазы-биле ажылдарны чорудар дугайында эргежок чугула дузаны көргүзер, часкы болгаш күскү ховү ажылдарның түннелдерин ёзугаар докталаттынган онаалгалар көрүп турар база хөрзүн камгалалының талазы-биле болгаш оон ууштүн-дүжүттүрүн бедидер талазы-биле ажылдарның чорудулгазында илереттинген четпестерни узуткаарынче угланган хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Хөрзүнүү хаттан болгаш сугдан үрелириниден камгалаарының, камгалалдың арга-ыяш тарылгазын кылырының болгаш бүгү улустүн ончуу баа кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин ковудедириниң кол үндезини — черни камның көөр талазы-биле хемчеглерни пропагандаларын парлалга, кино, радио, телевидение дамчыштыр болгаш оске-даа аргалар-биле күштедирери эргежок чугула даарзын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугулалап көрген.

Хөрзүнүнүн хаттан болгаш сугдан үрелиирнге удур доктаамал демиселди чорудары — бүгү улусчу улуг херек болуур деп, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап турар. Ол демиселдиң чедиишкиниг болуурундан кодээ ажыл-агыйның ажыглаалыг черлериниң шынарын камгалаары болгаш улам эжиндери, хөрзүннерниң ужуткуурун бедидери, ужуттуун болгаш кодээ ажыл-агый культураларының ниити чылдазының өзери, ыяш болганда, чер болгаш мал ажылының продуктуларының талазы-биле чуруттуу хереглелдерин улам долузу-биле хандырары хамаарыр.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТБ-лары болгаш Министрлер Чөвүлелдери, партияның крайкомнары болгаш обкомнары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар, облкүүскомнар болгаш колхозтарга, совхозтарга, ыяш ажыл-агый болгаш мелиоративтиг будүрүлгелерге база организацияларга хөрзүнүнүн сугдан база хаттан үрелирин камгалаар талазы-биле ажылдарны чорудар дугайында эргежок чугула дузаны көргүзер, часкы болгаш күскү ховү ажылдарның түннелдерин ёзугаар докталаттынган онаалгаларын көрүп турар база хөрзүн камгалалының талазы-биле болгаш оон ууштүн-дүжүттүрүн бедидер талазы-биле ажылдарның чорудулгазында илереттинген четпестерни узуткаарынче угланган хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Хөрзүнүү хаттан болгаш сугдан үрелириниден камгалаарының, камгалалдың арга-ыяш тарылгазын кылырының болгаш бүгү улустүн ончуу баа кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин ковудедириниң кол үндезини — черни камның көөр талазы-биле хемчеглерни пропагандаларын парлалга, кино, радио, телевидение дамчыштыр болгаш оске-даа аргалар-биле күштедирери эргежок чугула даарзын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чугулалап көрген.

Хөрзүнүнүн хаттан болгаш сугдан үрелиирнге удур доктаамал демиселди чорудары — бүгү улусчу улуг херек болуур деп, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санап турар. Ол демиселдиң чедиишкиниг болуурундан кодээ ажыл-агыйның ажыглаалыг черлериниң шынарын камгалаары болгаш улам эжиндери, хөрзүннерниң ужуткуурун бедидери, ужуттуун болгаш кодээ ажыл-агый культураларының ниити чылдазының өзери, ыяш болганда, чер болгаш мал ажылының продуктуларының талазы-биле чуруттуу хереглелдерин улам долузу-биле хандырары хамаарыр.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТБ-лары болгаш Министрлер Чөвүлелдери, партияның крайкомнары болгаш обкомнары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар, облкүүскомнар болгаш колхозтарга, совхозтарга, ыяш ажыл-агый болгаш мелиоративтиг будүрүлгелерге база организацияларга хөрзүнүнүн сугдан база хаттан үрелирин камгалаар талазы-биле ажылдарны чорудар дугайында эргежок чугула дузаны көргүзер, часкы болгаш күскү ховү ажылдарның түннелдерин ёзугаар докталаттынган онаалгаларын көрүп турар база хөрзүн камгалалының талазы-биле болгаш оон ууштүн-дүжүттүрүн бедидер талазы-биле ажылдарның чорудулгазында илереттинген четпестерни узуткаарынче угланган хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

„Большевиктиң“ хову турлааңда

Чөөн-Хемчик районуң «Большевик» колхозунуң тараа шөлдеринде часкы ховү ажылдары хайныккан. Ажыл-агыйда 400 га суттаттыг чер бар. Бо чылдың тарылга сезонунда 2300 га аңгыс болгаш кур черни аңдарар.

Амгы үеде 5 трактор агрегады шык базырыштыкының чорудуп турар. Оларны ийи эдилеглиг ажылдадыр. Бир агрегатка-ла ийи механизаторну быжыглаан. Буга-Шалы ховү турлааң бо чылын чедиичелиг дерээн. Ында механизаторлар чурттаар чырык, чылыг ниити чурттарга бажыңы, столовая бар болгаш аңаа политмассалыг ажылды чорудуп, мурнакчыларының чедиишкиниерин көргүскен агитхуудустарны, чалгааларны илередип шүүмчүлээн «Крокодилдерни» үндүрүп турар.

Ол ховү турлааңда дуржулгалыг повар, комсомолчу Хурал Кара-Салдың улуг поварга быжыглаан. Оон кылган чемниң шынарын механизаторлар мактап турар.

ЧУРУКТА: Х. Кара-Салдың (оң талазында) механизаторларны шөлге барып чемгерип олурарры.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотову.

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

Көдээ эмнелге

Баа-Хем районуң Ильинка суурунда өвээш ажылдакчылыг эмнелге пунктузу бар. Чоннуң арыг-шевер, культурлуг чурттал-газы, кадыкшылы дээш коллективтиң кежигүн бүрүзү күжүн, билинн берип турар. Зинаида Анай-ооловна Кызыл-оол эмнелге пунктузунуң аргелекчизинге ажылдаа-ла үр болбаан, бүдүн чартык чыл ажа дүшкен. Бо аразында организакчы болган ажылга кызымак чоруун коллективиниң кежигүннеринге, колхозчуларга Зинаида Анай-ооловна көргүскен.

Аныяк эмчи ажылдаан хүнүнден эгелээш, эмнелге пунктузун дерип херекселиринче, эмнедип келген кижилерге таарымчалыг байдалды тургузарынче кичээнгейни салып, көдээ Советтиң күүскому-биле, колхоз баштаар чери-биле, партия организациязы-биле быжыг харылзааны тургускан. Эмнелге пунктузунуң иштики херекселин четчелеп кылган, улусту чыттырып эмнээр өрээлди организастаан, аптеканы, рентгенни тургускан, дүрген дуза чедирериниң автомашиназын база алган.

Эмнелгеде чыдып-даа, киринддаа эмнедип турар кижилерни эмнээрде, оларның бажыңнарынга барып, чурттап, ажылдап турарыбиле таныжып алгаш, эмнеп, беседаларны кылып турар. Экирээн кижилерни ойлеп-ойлеп барып хынаар чүрүмну база тургускан. Эмнелге пунктузунуң аргелекчизи З. Кызыл-оол, сестра Т. Андреева олар Ильинка суурунуң чурттакчыларынга, фермаларда, бригаларда ажылдап турар колхозчуларга медицина темазынга лекцияларны, беседаларны доктаамал кылып турарлар. Ол ышкаш колхозтуң малчыннарынче кичээнгейни салып, ой-өйде чеде бергеш, профилактиктиг хемчегларни чорудуп турарын демдеглээри чугула.

Эмнерни чон ортузунга тарадыр талазы-биле организастыг хемчегларни база ап чоруткан. Фермаларда, бригаларда аптекалар тургустунган, эмнерни, шарыг материалларны үзүктелдирбейн чедирип турар.

Эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары хой-нийтиниң ажылдарынга база-ла идепкейлиг киржип турарлар. Чолаачыдан эгелээш сестраларга чедир эмнелгениң ажылдакчылары — колхозта партия, комсомол организацияларының агитаторлары, лекторлары. Ильинка суурда клубтуң бот-тывыгыр уран чүүл болгумунуң идепкейлиг киржикчилери. Олар медицина темазынга лекцияларны номчуп, беседаларны кылып, арыг-шевер, культурлуг чурттал-га дугайында тайылбыр ажылын чон ортузунга доктаамал чорудуп келген.

Зинаида Анай-ооловна Кызыл-оолдуң чүткүлдүг ажылын Ильинка суурнуң чону үнелеп көргеш, чоокта чаа ону Ильинка көдээ Советтиң депутадынга соңгаан.

Д. ДАГБА.

Ургларга ынак

Орбуй-оол Дембирелович Хомушкунуң кадайы аарааш номчуп каарга, ооң алды ургларын ие чок арткан. Ургларны шүптүзү бичии — улуу он үш хорлыг, а эң чажы кавайлыг турган. Чаңгыс адл кижиге ынча ургларны ажылдавышаан ажаап өстүрери берге дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчалза-даа аданың хүлээлгези—кандыг-даа таварылгада ургларын эки кижизидери болгаш өстүрери болур. Орбуй-оол Дембирелович ол хүлээлгезинге шынчы болуп арткан.

Ооң өг-бүле ажылынга Часкал Балдыровна дузалашкаш кирипкен. Бо болза ургларның сөөлгү чези болганы ол. Часкал Балдыровна биле Орбуй-оол Дембирелович бир өг-бүле болу береген. Ургларны кижизидери — күрүне ужур-дузалыг айтырыг деп чүвени олар ханызы-биле медерел, бичии чаштарны бир дөмей харыы-салгага алгаш, колхозтуң хөюн кады кадарып, ургларны кабы азырап, кижизидип киришкеннер.

«Сөөлгү ие ургларга каржы, ынак эвес боор чадавас» дээр бөдал чамдык кижилерге түрүлгар. Ол ындыг эвес болган. Часкал Балдыровнаны бо ургларны «ынак авазыс» деп турарлар. Ам он чыл эрткен. Ургларның өзүлдези-даа, кижизидилгези-дээ кайгамчык эки. Серемаа, Борис, Ким, Борбай олар үшкү, чедиги болгаш тоску класстарда, а Клара—Кызылдың эмнелге училищезиниң II курузунда өөренип турар. Эң улуу — Бичии-уруу — колхозтуң спанчызы.

Хомушкулар хөй кадарып келген чылдарында 5540 хураганны төрээн колхозунга өстүрүп берген. 8210 кг дукту дужаагам азы 81510 рубль оруганы кширген. Часкал Хомушку, Орбуй-оол Хомушку олар үчүле «Большевик» колхозтуң эвес, харын районнуң мурнакы малчыннарының одурукчуда санадыл турар.

Бо майрадлыг өг-бүлениң кежигүннери боттарының билиин база бедидип, хөвөөрөдилге белгумукче өөренип турар.

С. ЯМБИЛЬ.

Барыын-Хемчик.

Р. Я. МАЛИНОВСКИЙНИ Москва сөөлгү орукче үдээн

(Эгези 1-ги арыкта).

Дайын сөөлүндеги үеде шеригниң дээди албан-дужаалдарынга турбушаан, совет Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчүзүн бедидер талазы-биле чаа нарын соругаларны шиитпирээринге бүгү күштерин ол берип келген. Родион Яковлевич совет шериг теориязының, шеритлерни эң чаа дайынчы чепсек-биле чепсегээринiң, кадрларны белеткээрiниң айтырыгларын, дайынчыларны өөредир болгаш кижилдерiниң айтырыгларын ажылдан кылырын доктаамал чорудуп келген.

Дайынчылар ленинчи партияның кижизиткени полководчуюң кайгамчык шинарларының боттуг синнишкинiн Р. Я. Малиновскийден көрген дээрзин Е. Ф. Ивановский демдеглээн.

«Знамя труда» заводтуң шлифовщиги, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылы Г. М. Монеейкин чүве чугаалаан. Богун Москваның ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң Маршалы Родион Яковлевич Малиновскийден хаңы кажыдал-биле чарлып турар-дыр деп, ол чугаалаан. Бүгү улус-биле кады Москваның ажылчы чоннары Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкуи чылдарында боо-чепсекти холга тудуп, бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган мижиге сөөлгү ёзулалды, хаңы хүндүткелди, ынакшылды илергейлеп турар.

Өске-даа хөй совет кижилер-биле бир дөмей, Маршал Малиновскийниң командылалынга шериг албанын арттирер берик алдар медээ база онаашаан. Шериг албанының кадыг-шыңгыы школазын эрткен солдат чораан Родион Яковлевич солдаттарның сеткил-сагыжын эки билип, олардың дутаында аданың сагыш салышкынын салып чораан.

Бистер, дайынчылар, боттарывыстың командылакчывыска кызыгаар чокка бүзүрел, шеригниң удуртулгазы идегелдиг холда деп чүвенiн билип чораан бис. Ынчангаш ол чорук ээ аар, ээ нарын байдалда шүшүү болгаш бүзүрелди немеп берип турган.

Улуг Октябрьның 50 чыл юбилейи чедир Родион Яковлевич түгле наш ай чедир чурттавады. Москвачылар бүгү совет улус-биле кады ол кайгамчыктыг хүнүү күш-ажылчы чаа-чаа боттандырыышкынаар-биле, бистиң Төрээн чуртувустуң алдары дээш чаа-чаа чедиишкиннер-биле үткуурунга белеткенип турар.

Бистиң дайынчы эживис, сыныш дивес коммунист-ленинчи Родион Яковлевич Малиновскийни сөөлгү орукче үдеп турарывыс бо кажыдалдыг шакта-даа, Москваның ажылчы чоннары Совет күрүнениң экономикатиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынга, коммунизмниң улуг хөрээниң—Р. Я. Малиновскийниң бодунуң бүгү амыдырал-чурттал-газын берип чораан хөрээниң тиилелгезинге күжүн харамнанмазын Коммунистиг партияның Төп Комитединге бүзүредип турарлар.

СЭКП Төп Комитединiң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң камгалал министри Родион Яковлевич Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр ПУР-нуң национал камгалалының министри Мариан Спыхальский акы-дуңма социалистиг чурттарның болгаш олардың армияларының мурнуудан, Варшава керээниң чурттарының болгаш армияларының төлөөлекчилериниң мурнуудан хаңы кажыдалды илергейээн.

Бистиң улустарывыс, партияларывыс болгаш чазактарывыс, бистиң армияларывыстың дайынчылары бо ажыг-шүжүглүг үе-шакта бүгү совет кижилериниң, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың болгаш бистиң дайынчы өңнүктеривис—Совет Армияның дайынчыларының хаңы кажыдалын үлежип тур деп, ол медеглээн.

Ээ-не сураглыг болгаш ээ-не дуржулгалыг шериг начальниктериниң болгаш организакчыларның бирээзин Совет Чепсектиг Күштериниң хүрээленiнден өлүм аппарды. Боо-чепсек талазы-биле акы-дуңманың ёзулу-биле холбаалыг найыралчы социалистиг армияларның хүрээленiнден ону өлүм аппарды. Варшава керээзиниң киржикчилерiн чурттарның армияларының хүрээленiнден ону өлүм аппарды.

Варшава керээзиниң база социалистиг армияларның боо-чепсек талазы-биле акы-дуңма ёзулуң быжыглаарының болгаш хөгжүдүнiң хөрээнге Родион Яковлевич делегейниң ээ-не күчүлүг армиязы—Совет Армияга, бистиң камгаланыычы дем каттыштырылганыстың болгаш социализмниң бүгү чурттарының кол күжү, бүгү делегейде улустарының айыыл чок хоруунуң болгаш тайбыңның идегелдиг чеченгинжи болуп турар армияга ээ бедик албан-дужаалдарга үре-түңнелдиг болгаш эрес-маадырлыг ажылының ачызында бодуңуң найгамчык улуг салыышкынын киирген.

Амыдыралчы оруу улустарының хосталгазын болгаш хамаарышпас хоруун, инитилел дешилгезин болгаш социализмни чоок көрүп, эргим үнелеп чоруур бүгү кижилерниң чаңгыс эвиниң демдээ болур кижи бистен чарылды.

Совет Армияның хостаан улустарының чагай тураскаалынга Родион Яковлевичиннiң овур-хевирн кезээ шагда арттар, ол улустарны араатан фашизмниң зулдаңмышкыныдан Совет Армия камгалап алган деп, Мариан Спыхальский онзалап демдеглээн. Бистиң эвилелчи чурттарывыстың улустарынга болгаш бистиң акы-дуңма армияларывыстың дайынчыларынга ооң овурхевирн эргим болгаш чоок деп ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң элекке мөчээни-биле холбаштыр боттарының кажыдалын илергейээн фабрикаларның болгаш заводтарның, колхозтарның болгаш совхозтарның, албан чергелериниң болгаш организацияларның бүгү коллективтеринге, а ол ышкаш бүгү хамзатыларга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединiң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың муриундан хаңы хүлээп көрүүшкүнүң болгаш өөрүп четтиришкинiн А. Н. Косыгин митингиниң түңнелинде дамчыткан.

Социалистиг чурттарның акы-дуңма маркисчи-ленинчи партияларының болгаш чазактарының бистиң партиявыска болгаш чазавыска кажыдалдың сагыш-сеткилин илергейээнiн өөрүп четтиришкин-биле хүлээп ап тур бис деп, ол чугаалаан.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң мөчээнiн дугайты боттарының кажыдал илередиишкинiверiн бистерже чоруткав эскедаа чурттарның чазактарынга өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис. Акы-дуңма социалистиг болгаш бистиң-биле найыралдыг эскедаа чурттарның — Болгарияның Улус Республиказының, Венгр Улус Республиказының, Герман Демократтыг Республиказының, Куба Республиказының, Моол Арат Республиказының, Польша Улус Республиказының, Румынияның Социалистиг Республиказының, Чехословак Социалистиг Республиказының, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының болгаш Сирия Араб Республиказының ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң турасказын сактып ёзулаар дээш Москвадо келген төлөөлөрүнге өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

Бистиң эргим өңнүүвүс болган эживис, Родион Яковлевич, сээң-биле чарылдывыс!

Сээң дугайыңда турасказал бистиң улуг чаагай чонувустуң чүректеринге хөй-хөй чылдарда кадагалаттынын артар!

Кижыдал митингизи хагдыгган деп чарлаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары Мавзолейниң пиндириндеп бадып келген. Олар хааржактыг катафалкты көдүргеш, Кремль ханазынче угландыр чорупкан.

Артиллерия салюду чаңгыланып турда, А. Н. Косыгин Р. Я. Малиновскийниң мөчүзүн урган хүлдүг хааржакты Кремль ханазында тураскаал самбразы-биле хагдынар черге барып тургускан. Ол самбразында бижээни болза:

РОДИОН ЯКОВЛЕВИЧ
МАЛИНОВСКИЙ
23 / 99 XI
19 / 67 III

Артиллерия даштаалакшыннары Совет Эвилелиниң Күрүне гимниниң магалыг чаагай ыялгазы-биле аннажы берген.

Шериг кезектери чыскаал-биле марштап эртип турган. Шылгарангай полководчу, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң шынчы оглу — Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийге ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң шериг кезектери сөөлгү шериг ёзулалын бергеннер.

(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

Мурнуу-вьетнам патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Хосталга армиязының отрядтары база Куангчи болгаш Тхыатхиен мурнуувьетнам мөчүдарның чону марттың бирги чартыында дайзынның 3 муң ажыг солдаттарын чыскаалдан үндүрген. Оларның иштинде 2.300 американнар бар болган деп, ВИА агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, дамчыдып турар. Ол районнарга патриоттар чепсэ хураттыынган зонаны дамчыштыр ВДР-ниң девискээрин боолап турган ыракшыл дээштиг 14 улуг бооларны чок кылган, 19 самолёттуң аңдара атнан болгаш куиятыг 40 хире машиналарны узутказан.

Тайнинь мөчүга Хосталга армиязының дайынчылары март 17-дэн 29-ка чедир америк шаажылаичылар-биле тулчуушкуннарга дайзынның 900 хире солдаттарын чыскаалдан үндүрген, 64 бронемашиналарны болгаш 22 самолёттарны чок кылган болгаш үрей аткан.

Сөөлгү үениң иштинде патриоттар Мурнуу Вьетнамның өске-даа районнарынга чедиишкиннинг хемчегларни база чоруткан. Ол хемчегларниң түңнелинде дайзын улуг могаралдарга таварышкан дээрзин ВИА агентилел демдеглеп турар.

Сан өзүп турар

ХАНОЙ. Вьетнамның улус армиязының зенитчи көзектери республиканың Куангбинь болгаш Нгеан дээр мөчүларының кырынга апрель үште америк агрессорларның ийи самолёдун дужур аткан деп ВИА агентилел Ханойдан дыңнатнан.

Мынчангаш, 1964 чылдың августан бээр Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң кырынга аңдара аттырган америк самолёттарның нийти саны ам 1.748 четкен. (СЭТА).

Акы-дуңма найырал дээш

ПРАГА. (СЭТА). Совет-чехословак найырал нийтилелиниң болгаш РСФСР-ниң Культура министерствозунуң төлөөлериниң болгаш чехословак-совет найырал эвилелиниң төлөөлериниң аразында болган чугаалажышкыннар дугайында Прагага ат салдынган протоколда телевилеттинген хемчегler РСФСР-ниң болгаш Чехословакияның улустарының аразында акы-дуңма найыралды улам ынай быжыглаарынга бараан болур.

1967 чылдың ноябрь 28-тен декабрь 11-ге чедир Чехословакияга РСФСР-ниң культура хүнүн эртиреp. Оон-биле холбаштыр Федерацияның уран чүүл ажылдакчылары Чехословакияга баар. Янзы-бүрү делгелеер ажыттынар. Чехословак радио болгаш телевиление РСФСР-ниң улустарының амыдырал-чуртталгазынга, ажыл-ижинге, культуразынга болгаш уран чүүлүнге, Совет эргечагырганың 50 чылының дургузунда Совет Россияның чедиишкиннеринге тураскаадып холбаштырган дамчыдылгаларны белеткеп турар деп, ол протоколда айтып турар.

Хунвэйбиннерниң чаа хөделиишкиннери

ПЕКИН. (СЭТА). Хунвэйбиннерниң болгаш цзаофаньчыларның колонналары Пекинiниң кудумчуларында болган шөлдеримде база катап дола берген. Хой колонналарны шериг кижилер баштаан. Моон мурнунда хунвэйбиннер Мао Цзэ-дуннуң чуруктарын хөйү-биле тудуп алгаш чорун турган болза, бо удаада КУР-нуң даргазы Лю Шао-циниң, ККП ТК-ның чингине секретары Дэн Сяо-пиниң, КУР-нуң Күрүне човулелиниң премьерiниң оралакчызы Тао Чжуның каррикатура чуруктары көстүп келгилээн. Колонналарның киржикчилери Мао Цзэдунга алдар болдурган лозункларны салып, оон удурланыкчыларын «шүүт аайлап каар» деп кыйгырып турган.

Лю Шао-циге, Дэн Сяо-шинье, Тао Чжуга болгаш өске-даа ыяат удурткучуларга удур үгландырган чаа плакаттарны болгаш «дацзы базоу» бажыңнарның ханаларында болгаш херимнерде база катап чыпшырган.

ККП ТК-ның чанында культура революциязының херектериниң талазы-биле бөлүктүң кежигүнү Ци Бэнь-юйнуң «Патриотизм азы төрээн чурттуң өскерликчизи» деп чүүлүнге плакаттар байыр чедирип турар. Ук чүүлдү «Хунци» журналдың сөөлгү номеринге парлаан. Бо чүүл Лю Шао-циге болгаш оон талалакчыларынга удур чаа халдаашкынны эгелээринге медээ болган. Пекинiниң кудумчуларынга дола берген хунвэйбиннер болгаш цзаофаньчылар «Лю Шао-циниң дужурер», «Лю Шао-циниң, Дэн Сяопиниң болгаш Тао Чжуну ТК-дан үндүр сывырар!» деп кыйгырып турган.

Солуннарның дыңнатканы-биле алырга, мооннешкен хунвэйбиннерниң хөделиишкиннери Харбин, Шанхай болгаш Кыдаттың өске-даа хоорайларында база катап эгелээн.

КУР-нуң Күрүне човулелиниң премьерiниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Чэнь Иге удур угландырган хөй санныг плакаттар Пекинде көстүп келгилээн. Ол плакаттарның авторлары «бодуңуң кемниг үүлгедиишкиннерiнiң Мао дарганың мурнунга билин» деп Чэнь Иден негеп, «отту ажыдар», Чэнь Ини «дужур октаар» деп кыйгырып турар.

ПЕКИН. (СЭТА). КУР-нуң көскү партия болгаш күрүне ажылдакчылары Лю Шао-ци, Дэн Сяо-пин, Тао Чжу болгаш оларның талалакчыларынга удур чыскаалдар Пекинде үргүлчүлевишаан. Ол чыскаалдарга кол-дуунда хунвэйбиннер киржип турар. Мао Цзэ-дуннуң чуруктарын, туктарны болгаш транспаранттарны тутkан чыскаалчылар хоорайның төвүнде ККП ТК-ның болгаш КУР-нуң Күрчөвүлелиниң албан кылыр бажыңынга чеде берген.

Хунвэйбинчи солуннар КУР-нуң даргазы Лю Шао-циниң «кемниг үүлгедиглерiнiң» «сойгылаанын» болгаш «бүрүү шапканын» бижээн. Пекинiниң дээди өөредилге чергелериниң хунвэйбиннериниң органы «Шоуду хунвэйбин» солун «чурттуң дээди өөредилге чергелериниң хунвэйбиннер төлөөлекчилериниң конференциязының комитединiң» «далаштыг мобилизакчы дужаалын» парлап үндүрген. «Люнуң болгаш Дэннiң бүржуаз реакцылыг шугумун бүгү талазыбиле массалыг болгаш түрлүнге чедир шүүмчүлээриниң чаа кодургуушкунун доп-дораан организастаар, Лю Шао-циниң болгаш Дэн Сяопиниң ойтур октааш, чер кырынга бүт-биле таптай базар, ынчаарда олар кажан-даа өндейип шыдавас» деп ол «дужаалда» кыйгырып турар.

Албан ёзузунуң пардалгазы ам дээрезинде Лю Шао-циниң болгаш Дэн Сяо-пиниң аттарын ажыы-биле адавайн турар, ынчалза-даа «партияда эрге-чагырганы олуруп, капиталистиг орук-биле бар чоруур кол кижиге» удур демиселди үргүлчүлээр деп кыйгырып турар. «Мао дарганың пролетаржы революсчу шугумун» болгаш «партияда эрге-чагырганы олуруп, капиталистиг орук-биле бар чоруур кол кижиге» удур демиселди деткээн митингилерниң, хуралдарның болгаш чыскаалдарның Пекинге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болгулаан дугайын «Жэньминь жибао» болгаш «Гуанмин жибао» солуннар дыңнадып турар.

КУР-нуң Күрүне човулелиниң премьерiниң оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри Чэнь Иниң адрезинге шыгыы шүүмчүлел үргүлчүлеп турар. Пекинде тараткан лозунгларның авторлары «Кыдат Улус Республиканың даштыкы херектер министерствозунда ККП-ниң комитединге удур отту ажыдар» болгаш «Чэнь Ини ойтур октаар» деп кыйгырып турар.

(СЭТА, апрель 3).

Венгр Улус Республикада кылымал торгу бүдүреri сөөлгү каш чылда 8 катап көвүдээн. Ол продукцияның дең кезиин дашкаар үндүр садып турар.

Ньергешүйфалуда чоокта чаа ажыглалда кирген кылымал торгу фабриказының күчүзү өзүп турар. Амгы үениң дерии-биле чепсеглеттинген ол бүдүрүлгениң чал цеги (чурукта) чылда 1000 тонна полиамид торгузунуң удазының берип турар. Үшкү беш чылда бо фабриканың күчүзү үш катап улгадыр.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

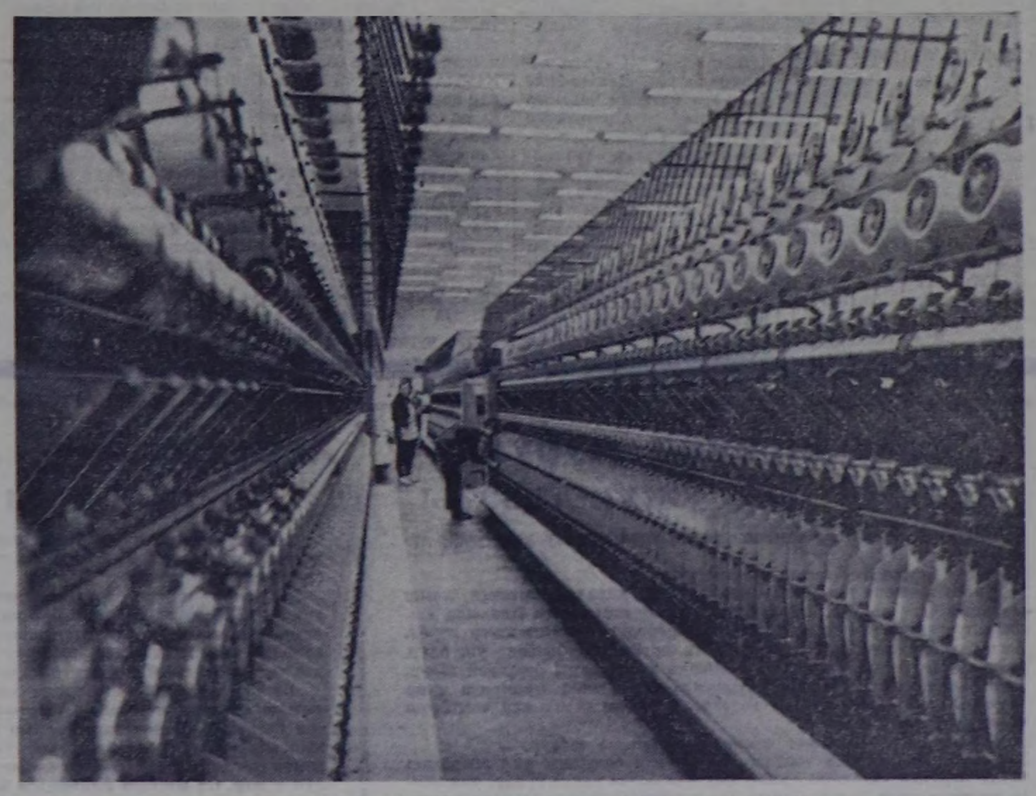

ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ БЕДИК АЛДАРЫ ДЭЭШ

«Көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүседир талазыбиле хемчегларни база соңгукчуларның депутаттарга чагырганын Тес-Хем район Советиниң сессиязынга чугаалашкан. Район болгаш көдээ Советтер, түс-түс депутаттар ажылагый болгаш политиктиг соруулгаларны күүседир хемчегler талазы-биле чамдык ажылларны чорудуп келгенин депутаттар демдеглээн. Ынчалза-даа, Советтериниң ажылында ам-даа чедир кылынмаан үүлдер хөй болуп турары чер-черде ажыл-херектиң амгы байдалындан илдең.

Коммунистиг партия болгаш чазак Советтериниң ролюн бедидер талазыбиле улуг хемчегларни ап, оларның ат-алдарын чаа бедикче көдүрериниң оруктарын айтып турар. Совет эргечагырганың 50 чыл болурунуң байырлалдыг чылында Советтериниң, оларның күүскомнарының база түстүе депутаттарның ролю улам-на улгатkан турарын СЭКП ТК бодуңуң доктаалынга онзалап шыйган.

Чер-чер Советтериниң ажылын экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы үнгенiнден бээр элээн үе эрте берген. Соңгукчулар округтар аймы-биле боттарының айбычыларынга чагырганын база бергилээн. Ам чугула доктаалды-даа, соңгукчуларның чагырганын-даа сегирип алгаш, ооң күүселдезин дээш ажылдаарының үези келген.

Самагалдай көдээ Совединiң бодуңуң шиитпирлезе чогуур айтырыгларын эрелгейлеп эртиpип келген. Район төвүн ногаанчыларының болгаш бажыңнарның девискээрин херимнеп кажаалларының айтырыгларын чон удаа-дараа көдүрүп турза-даа, ол күүселде чок арткан. Суур чурттакчыларының инектери казатка кирбейн келген, ол мал чоотунда «Чолураа» колхозтуң тараазын чип, базыңнар чанында тараан ыяштарны үреп келген. Район төвүнге амыдырал хандырылганың эрелжок чугула черлерин тургузар айтырыг база узамдыкkан. Баш дүгү таарыыр, чурук тыртар, идик сеттээр черлер амдаа ажыттынмаан, амыырал хандырылга комбинадын ажыдарын шиитпирлезе-дээ, шаг-үе эртип, айтырыг узамдыгып турар. Чонну ижер суг-биле үзүктел чокка хандырарының айтырыы база ыңдыг байдалда. Автобус хүннүң чедип турар районнарда автовокзалдың салбырларын тургускулаан, а Самагалдайда ол дугайын кым-даа бодавайн турар. Район төвүнүң чурттакчыларынга суг садыглаарын организастаар дугайында айтырыг каш удаа көдүрүлзе-дээ, ооң боттуг шиитпири база чок. Райпо чанында суг кухнязын ажыларын райпо баштаар черге дагзып каан турда-ла, ол айтырыгның күүселдезин кым-даа соңуургаваан.

Берт-Даг көдээ Соведи база-ла хөйхөй айтырыгларны күүселде чок эртирген. Ында, Самагалдайда ышкаш, суур чонунуң малынга кадарчыны тургуспаан. Ол көдээ Советтиң депутаттары хамзарышкан ажылды шуут харыылаар хүлээлгезинден дашкаар туруп турар. Ол көдээ Советте кижилерниң малды үчёттан чажырар чоруу ам-даа бар. Чижээ, бо чылдың чизезин чорудуп турда, А. Монгалбиниин аалынга ээзи чок 12 баш бода мал турган. Кажан оларны учётка тодаргай киирер деп барганда, олар «читкилей» берген. Бижилеринiң хууда малдарының арасынга совхозтуң малдары база тургулаан.

Самагалдай-даа, Берт-Даг-даа, Кызыл-Чыраа-даа көдээ Советтер бүгү-ниитиниң сес чыл албан өөредилгезин боттандырар дугайында хообшуунуң күүселдезин контрольдавайн турар. Чамдык школачылар аалдарынче чаңгылай бээрге, кандыг-даа хемчег албаан. Ындыг чорук «Тес-Хем» совхозтуң девискээринде, ылангыя Оруку-Шынза салбырында хой. Кожээлиг-Өдек деп черде 18 харлыг аныяк уруг Чечек Начын чурттап, ажылдап турар. Ынчалза-даа, ол аныяк кижи бижикти шуут билбес болган. Чүге? Ол школага өөредилгеден оспаксыраан. Совхозтуң № 1 — 2 сүт-бараан фермаларында школазын ара катташ, чаңыл келген өөреникчилер хой, ынчалза-даа оларны катап өөредириниче көдээ Совет кичээнгей салбаан. Совхозтуң Оруку-Шынаада Дондурнуң ийи школачы уруу чаңгылап келген. «Уругларыңарны школага чедирер силер!» деп, райондан барган ажылдакчылар чугаалаарга: «Чаңыл келген улустуң мен канчаар мен, харын силер-ле оларны өөредип ап көрүнер!» деп, Дондур чугаалап орар. Сес чылдың албан өөредилгеам Дондурга хамзарышпас болганы ол бе? Бир эвес көдээ Советтиң депутады ол дугайын Дондурга угаадып билиндирген болза, ол ындыг турбазы билдингир.

Совет эрге-чагырганың чер-чер органнары алдар-хүндүлүг турар ужуруг. Ынчалза-даа, ол айтырыгны тоол көрбейн турар чорук бар. Чижээ, Самагалдайның көдээ Соведи тускай ажылдаар чер чок, бир албан черинiң кыйынында кыстынып орар. Оон турчук, ук көдээ Совет суур иштинге хой удаа ыңай-бээр көжүп, чамдык кижилерге шуут тывылбас турган. Берт-Дагның көдээ Соведи базала денгиг булунда кыстынып алган олурар. Кызыл-Чыраа көдээ Совединiң байдалы оон дээредевес.

Район Совединiң болгаш көдээ Советтерниң организастыг сессиялары болуп эрткилээн. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ою болурунуң байырлалдыг чылында Советтериниң мурнунда организакчы болгаш кижизидикчи улуг ажыл онаашкаш. СЭКП ТК чер-чер Советтерiниң ажылын экижидер дугайында доктаалды үлээп алган, оон боттандырылгазы дээш улуг ажыл чорун турар чеде Советтерниң организакчы болгаш кижизидикчи ролюн көдүрери, эрге-чагырга организаның бедик алдары дээш демиселди чорудары бир ан чугула айтырыг болуп турар.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Тывадан Новосибирскиже

Бүгү-россиянын бот-тывынгыр уран чүүлүнүң девискээр аайы-биле Новосибирск хоорайга болуп көрүлдезинге киржири-биле бистин республиканың төлээлекчилери аттанып-каннар.

Бот-тывынгыр артистерниң аразында республиканың уран чүүл көрүлдезинге шылгараан талантылыг кижилер бар. Танцычылар, ыраажылар, хогжумчулер совет Тываның чедиишкиннерин алган-йөрээн номерлерни көрүкчүлерге бараалгалыр. «Оттуушкун» деп композицияны бистин төлээлекчилеривис программаның кол чүүлү кылдыр белеткээн. Феодалдыг Тывадан совет Тывага чедир улуг чаартылганы ында көргүзүп турар. Ол ышкаш Тываның сыгыт, каргыраа ансамбли көрүлдеге багай авес черни эвлээр дээрзинге бис бүзүреп турар бис.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга тураскаараан девискээр аайы-биле көрүлдеге киржири-биле көрүлдениң киржикчилериниң сеолгу болуу Кызылдың аэровокзалындан чоруп турза, бо чурукту бистиң фотокорреспондентивис С. Феоктистов тыртыргган.

Солун ажылдар көвүдезин

Хөрээженнер чөвүлелдериниң ажылы солун болгаш хөй талалыг болган түлүм, оларныч масса-биле харылзаазы улам быжыг болур. Бистиң районнуң хөй-хөй хөрээженнер чөвүлелдери, оларның активчилери ындыг чүгүлә соруланы салбышаан, алаан көскү ажылдарны кылган.

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырында хөрээженнер чөвүлели (даргазы Хертек Долчан) суурну 16 агитквартираларга үскеш, ооң ажылын удуртуру-биле башкыларны, эмчилерни быжыглаан. Агитквартира бүрүзү тускай булуңнуг, ажыл планныг. Кайы хүнде, кандыг ажыл чорударын, ону кым харылаарын тодаргай айытқан. Уран хөлдарның болгаш аъш-чем кылырының болгунерн неделяда бир удаа кичээлдеп турар. № 1, 2, 12, 3 болгаш 13 агитквартиралар суурга база Ээр-Хавак сүт-бараан фермалыңга концерт көргүскеннер.

Кызыл-Дагда хөрээженнер чөвүлелиниң (даргазы эш Хертек Мария) март 8-ке тураскаатқан кежээни организастааны солун болган. Үк кежээни ар улус бүрүнү-биле харылдап арттырген. Аңаа уран хөлдарның болгаш аъш-чемниң делгелгези болган. Уран хөлдарның делгелгезинге Успун-оол Шимиктиң даараазы тыва тон, шай хавы, Салчак Бакмаевның тыва тону, аргаан чүүлдери болгаш Достай Оржумаевның даараазы дииң кежи бөрт ээ эки үнелелди алган. Амданныг чем кылырынга Очуроол Шоваа биле Дарья Байыр тергиидээннер. Янтизи-биле ол делгелгелерге тергиидээн он кижи шаңнал алганнар.

«Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтарга болгаш «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырынга ындыг делгелгелер болгаш кежээлер солун болуп эрткен.

Ол ышкаш, район төвүнге шашка болгаш бооалга маргылдаалары болган. Аңаа хөрээженнерден база элээн кижи киришкен.

Т. НАМЧЫЛ.

Чазаглаашкынга белеткел

Бай-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» кодээ ажыл-агый артелиниң шаар малының оолдаашкыны адакталып, чаш төл менди алдынып, эки доругуп турар. Мөген-Бүренге моон сонгаар хат-шуурган улаштыр-улаштыр болгулаар. Ынчангаш колхоз башташ черн, партия организациязы, кадарчылар малдың часкы ажаалазынче, олар-белчиринче кол кичээнгейни салган.

Колхозта амгы үеде чазаглаашкынга белеткел ажылдары чоруп турар. Кадарчы Самбыннын Кужулуг-Хөвүда чазаның кажааларын Кызыл-Хая суурнуң чүүтакчылары шефбиле белеткээн. Ол ышкаш өске малчыннарның чазаглаарынга үш хураган, ийи хөй кажаалын мал киирериге белен кылдыр сеткеп кылган. Шеф ажылын организастап турган, малчыннарның чазаглаарынга белеткелди чоокку үеде доозарын суурнуң чүүтакчылары шиитпирлээн. Чонниң ол кодурлуушкунун колхоз башташ черн, партия организациязы, кодээ Совет деткээн.

Кыштагларже, чазаглаарже мал чеминиң болгаш дустуг, сүт чок Дөргүл, Кара-Даг, Куу-Даг болгаш өске-даа одарларда малчыннарже суглуу үзүтелиишкин чоокка смөртүп чедирип турар. Мал амчылары, зоотехниктер быжыглаттырган планнарын үргүлүү эргип, малдың байдалын кынап, илерээн четпестерни эдер хемчеглерни ап турарлар.

Мал ажылынга дуржулгалыг, мурнакчыларны демдеглээри чүгүзе. И. Лоссан, Н. Делгер-оол, С. Шоекүл, Х. Бады олар ниитизи-биле 727 хураганны кампалап алганнар. Мөген-Бүренниң малчыннары ниитизиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш шудурту ажылдап, күргенге хөй эът, сүт, дүк киирер талазы-биле хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар. Колхозтуң девискээрининге час база ширнин болур, ынчангаш кадарчыларның, колхоз башташ черниниң, партия организациязының, бүгү колхозчуларның чазаглаашкынга белеткелдерже кичээнгей салын турарының үжүрү ол.

Х. КУСКУН-ООЛ.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ ЧЫРЫК ОВУРУ

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨРУТТҮНГЕНИНДЕН БЭЭР 97 ЧЫЛ БОЛУРУНГА

Политинтиг мом үндүрер чер чоокну үеде Н. Кестинниң «Ленин дугайында чаа сайтыышкыннардан» деп номун парлап үндүрео. Аңаа Ленин-биле кады амыдап чораан киижилерниң сайтыышкынарын чыып парлаар.

Бо сайтыышкыннар В. И. Ленинниң амыдыраалының чаа-чаа солун фактылары-биле бистиң угаан-бодаалывысты байыдып турар деп, 1904 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Л. А. Фотиева ол номнуң эге чүүлүнге бижээн.

Солун сайтыышкынарның номундан Кремльдиң телефон белдиринең ажылдачызы чораан А. Н. Рудневаның сайтыышкынының үзүндүзүн СЭТА номчукчуларга сонуургадып тур.

Бир-ле катап Владимир Ильич Смольный-биле ламаштыг чугаа кылыр деп барган. Дөрт харылзаа турган эвес. Руднева Петроградты кыйгырып алгаш, телефоннуң түлээни Владимир Ильичиге түткүп берген. Ол ийи-үш сөстү соглаалекте-ле, телефон үстү берген. Каш-даа удаа ындыг болган. Владимир Ильич телефон ажылдакчызынга:

— Оларны чула кончуудуп көрем—деп-тир.

Ам-даа кончуттунуп өөренип албаан кижи боор мен деп, Руднева Ленинге харылаан.

— Ынчаарга мен чү-ле дээр болдур мен, ону өттүнүп чугаалаар—деп, Владимир Ильич сүмелээн.—Мен кончуп көрейн.

Ленин телефон ажылдакчызынга мынча деп адап берип-тир:

— Совнаркомнуң Даргазы чугаалажып тур. Чү деп мындыг чүвел бо, аза-ла алзын. Телефон шугумунда ажыл сандарап турардыр. Бир эвес Петроград-биле харылзаа ам база катап үстү бээр болза, телефон шугумунда дежурный эш Дзержинский-биле танышка бээр апаар.

Руднева дидимнеп, өнемчин келгеш, боду мынча деп немеп каан: хоорайлар аралының телефон шугумунуң бүгү ажылдакчылары багай ажылының үжүн харылаар үжүрлүг.

Владимир Ильич каттырыпкан.

— Магалыг-дыр оо! Ам-на харылзаа эки болуру черле албан.

Ооң соонда Ленин Смольныйбиле таваар болгаш делгереңгей чугаалажыгны кылган.

Ажылга аар-саар чүүлдерге Владимир Ильичиниң кайы хире хей күжү, энергиязы, алдын үнелиг үе-шагы үнмеди дээр. Совет аппарат чаа-ла тургустунуп турган. Ажылдакчылар күш-ажылдың чугула культуразын билбес турган. Советтиг, чаа чагырганың ёзузунга дүүшпес дүжүнетсиг болгаш коммунистиг хоолугжак чоруктбиле Ленин демисежип турган.

Совет ажылдакчының ат-алдарының, ооң моральдыг моозу-шынарының, чурумнуунуң дугайында чугаа болуп турда, В. И. Ленин бедик негелделиг болгаш эптеш чок чораан. Ол меңээргенириңге, даш чүректиг болурунга болгаш ажыл чылзырынга удур шиитпирлиг удурланып чораан. Ол төп аппараттың ажылдакчыларын амыдыралчы айтырыгларны овааырымчалыг шиитпирлээринге, ажылчы чонның мурнунга совет албан черлериниң ажиин кагбазынга, оларның негелделериниге, хереглелдеринге болгаш дилеглеринге дыннангыр болурунга өөредип чораан.

Владимир Ильич боду чежемейнин-даа чай чок болза, ырак черлерден чадаг келген тараачыннарны, фабрикаларның болгаш заводтарның ажылчыннарын хүлээп алыр үе-шагны үнмеди дээр. Совет Совнаркомнуң улус хүлээп алыр черни кежуруп каарга безин чонниң агымы Кремльге Владимир Ильичиже шүжүүп турган.

— Чангыс-ла Владимир Ильичиге ужуражыр бис—деп, келгеннер ынча дээр турган.

Ленинниң чайы чок, ооң дугаларының чамдык керектерни шиитпирлеп шыдаар деп, чонну бүзүредири берге турган. Ол дугайын Ленинге бо-ла илеткээр. Д Владимир Ильич кижи бүрүзүнүң кайын келгенин кончуг кичээнгейлин-биле айтырып бижип алыр чаңчылдыг чораан. Ооң соонда келген эштиң хөрээн тодаргай дыннаап, ону өөренип көргеш, чөптүг, дөрт харыны бээри-биле албан черлериниң ажылдакчызынга дагзып каар.

Кижилерни дыннаар, оларның чамдыкызы Кремльге Сүтү назынында чангыс катап кээп чораанны ол боор чадавас дээрзин үтпас херек деп, В. И. Ленин шыңгыы сагындырып турган.

— Ленинге кандыг бир хилегленг кижиниң келгенин ол черле үтпас турган—деп, Руднева сактып чугаалаан.

Тамбов кавызынган чалаг кылаштажып келген тараачыннарның дугайын Руднева сактып турар. Оларны ол Ленинниң кабинетинге хаптыг бижип эккеп чораан көрген. Дөгере-ле улгады берген улус, салдыг-салдыг. Бокайтыр олургулапкан, ооңум, топтуг чугаалажып олурар. Ленинниң хүлээп алырын маңан олурганнары ол. Фотиева үнүп келгеш, оларны баштынчыже чалаан.

Тараачыннар тыралып, иткилежип, шиитпирлээргеш берген. Эң улуг мурнап кирер бе аны бижик-биликтиң мурнаар бе деп аайын тыпайн турганзыг. Оларның бирээзи ажиктың ажылдар мурнунда бүдүү үйлүс хүлээп алыр черниң ажылдакчызынга дагзып каар.

Кижилерни дыннаар, оларның чамдыкызы Кремльге Сүтү назынында чангыс катап кээп чораанны ол боор чадавас дээрзин үтпас херек деп, В. И. Ленин шыңгыы сагындырып турган.

— Ленинге кандыг бир хилегленг кижиниң келгенин ол черле үтпас турган—деп, Руднева сактып чугаалаан.

Тамбов кавызынган чалаг кылаштажып келген тараачыннарның дугайын Руднева сактып турар. Оларны ол Ленинниң кабинетинге хаптыг бижик эккеп чораан көрген. Дөгере-ле улгады берген улус, салдыг-салдыг. Бокайтыр олургулапкан, ооңум, топтуг чугаалажып олурар. Ленинниң хүлээп алырын маңан олурганнары ол. Фотиева үнүп келгеш, оларны баштынчыже чалаан.

Тараачыннар тыралып, иткилежип, шиитпирлээргеш берген. Эң улуг мурнап кирер бе аны бижик-биликтиң мурнаар бе деп аайын тыпайн турганзыг. Оларның бирээзи ажиктың ажылдар мурнунда бүдүү тейлей-даа каапкан.

Ынчанмайн канчаар. Ол тараачыннар ырак черден Москвага, Кремльге бир-ле дугаарында ап четкен, ам Совнаркомнуң Даргазынга, эң улуг большевикке кирер болганда, девидеп, хөлзевес арга кайын турар боор.

Руднева телефонга дежурныйлап олурган. Даладыгы медээ чедип келген. Ону Владимир Ильичиге чедирни чораан, база-ла ол тараачыннарга ужурашкан. Демги хөлзеп, коргуп чорааны кайда боор, шуут-ла таныттынмас! Арыннары өөрүшкүлүт, хогаут. Төгериктей олургулашкан, Ленинниң чугаазын дыннап олурганнар.

Ооң соонда Владимир Ильич айтырыглар салып эгелээн. Стол кырынан бир номну алгаш, тараачыннарга бергеш, чангыс чер чуртуларынга таныштырарын дилээн.

Ой-ойлеп-ле Ленин телефон-биле чугаалажып, демдеглел дептерлерине чүве бижип ап олурган. А чугаа төнмес, чүге дизе, Ленин биле тараачыннарның чугаазы амыдырал ам-не кол чүүлүүн дугайында болуп турган.

Эгин ажылдыр тырыкылай октаары

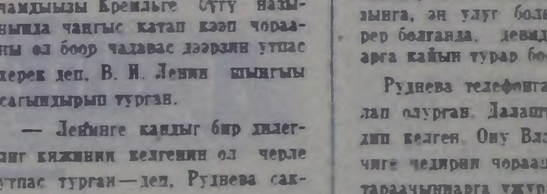

1 2 3 4

Бистиң республикада хостуг хүреш улуг сайзырал, нелтерел турар. Сөөлгү үеде хүрежир хевистер чүгле Ак-Довурак, Кызыл хоорайларда эвес, а районнар төптеринде болгаш харын-даа чамдык колхозтарда бар болуп турары өөрүнүүт. Ынчалза-даа дуржулгалыг тренерлер ам-даа эвээш. Ынчангаш эш-өөрге чамдык сүмелерни бээри күзенниг. Өөредилге-методиктыг литератураны ажыглавышаан, бодуңнуң дуржулгамдан алганың, хостуг хүрештиң аргаларының бирээзи — эгин ажылдыр тырыкылай октаар «ельницаз»—дээр арганы бо одуругларга таныштырып бижиийн.

Совет тренерлерниң болгаш мөгелериң ногбадыг турусканы, эгин ажылдыр тырыкылай октаарының бөлүк аргалары бистиң чүртүвүста болгаш даштыкыда улуу-биле сайзыраан. Ол арга бөдүүн, ону өөренип алыры белен. Бо бөлүк аргаларның бирээзин көрээлиңер.

Тырыкылай октаар арганы ажыглап турар мөге солагай талакы турушта: оң холу-биле удурламыкчызының солагай холундан тудуп алган, а солагай холу удурламыкчының эктинде, ол холунуң шеңээ удурламыкчының хөрээнде (чурук № 1).

Хемертем куш-биле солагай холду тырткаш, удурламыкчының адаанче олура каапкаш, хостуг солагай холбиле удурламыкчызының солагай будум алтар. Бо таварылгада мөге солагай будиңң дискээнин караанда олурур алган, ол будиң хевис кырынга дегбээн болур (чурук № 2).

Удурламыкчызының холун, будум чыпса тудуп, хевистен ушта көдүргеш, солагай толадан оң талаже, шала бурумгаар октаптар (чурук № 3).

Арганың сөөлгү девири. Удурламыкчызын хевис кырынга, ооргазын чыпшыр базар дей берген. Удурламыкчызының будум солагай, хостаган холу-биле ооң хөрээнден тудуп алыр. Арганың эгезинден танчугужке чедир мөге удурламыкчының солагай холуң салбаза чүүлүл.

Н. МУМБА,
спорт мастериниг кандидат.

Редакторнуң ораалчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Тываның кооператив профессионал-техниктиг училищези

1967—1968 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

Өөредилгениң хуусаазы:

Садыг салбырынга—1 чыл.
Белеткел салбырынга—1 чыл.
Кулинария салбырынга—2 чыл.

Училищеге долу эвес ортумак школаны доозкан, 17 хар четпеен ССРЭ хамаатыларын хүлээп алыр.

Практиктиг ажыл стажтыг кижилерни бирги ээлчегеге хүлээп алыр.

Училище хереглекчилер ниитилелдериниң үлетпүр бүзүрүлгелерининге болгаш организацияларынга специалистерни белеткеп үнүлүрер.

Өөренирин күзээн кижилер хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлеринден шынзылганы алыр.

Өөредилге черинге хүлээп алыр дугайында билдиришкинни өөренир дээш шилип алган салбырын айытпышаан, училищениң директориязынга киирер.

Билдиришкинге дараазында документилерни номжар:

Биликиин дугайында докумен (подлинник-биле)
Автобиография.
Эмчи шынзылгазы (№ 286 хевир-биле).
3×4 хемчеглиг үш фоточурук.
Практиктиг ажыл стажының дугайында шынзылга.
Сөөлгү ажылдап турган черинден характеристика.

Училищеге келген кижилер паспортун, шериг билетин (курлавырда шериг хүлээлгелиг кижилер), кинр бижидилгенин хереглелин (шеригге келдиртир назылыг кижилер) көргүзер.

Билдиришкиннерни май 1-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр.

Училищеге киргеи кижилерни ниити чурум ёзугаар стипендиязбиле хандырар.

Үнзезин национал кижилерни курунениң долу хандырылгазынга хүлээп алыр. (Өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылганы көргүзер).

Онза хереглелдиг кижилерни общежитие-биле хандырар.

Документилерни мындыг адресче чоруткар: Кызыл хоорай, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, 30.

ДИРЕКЦИЯ.

Чемненириниң чуруму болгаш ооң ужур-дузазы

Кижиниң кадымга чемненилгениң пын чуруму улуг ужур-дузалыг.

Хүнде чемни 3—4 катап чиге чогуур.

Эртен ажыляе аш ижин-биле үнери хоралыг, эртенги чемни ылаңыла чиге чогуур. Ажыл үезинде дыштанылганы ылаңыла кылыр, дүштеки чемни чиир азы будербодтуг шайны ижер херек. Ажыл үезинде чемненишкин эмин эртир хөй болбас ужурлуг, чүге дээрге, хүнүнүң ийиги чартында ажылдаары бергедей бөөр. Кежээки чемни удуурунуң мурнунда 1,5—2 шак мурнунда чиир херек. Уйгуну баксыратпас төлээде, кежээки чемге аар чемнерни чиивее чогуур.

Ол ышкаш аажок ыяш чемни база ишпеае чогуур.

Ажыг холукеваалар чокка чаңгыс-даа блюданы чип шыдавас: чемге перецти эмгежокту каап аар, чок болза укеус кудар, чок болза горчица биле эттп. харын-даа хлебти кылынавды чаар кижилерге ховар эвес таваржып болур. Ындыг холукеваларны артыкка ажыглавары кадыкка хоралыг деп чүвени билир херек.

Ижин ишти сынмас кылдыр чемненмеае чогуур. Суук үүлдерни хөй ижери база хоралыг. Чижээ, дүштеки чем чигенде, суук үүлдерниң саны 3 стакандан (мүң-биле кады) ашпае ужурлуг. Узук-соккаал чок хөй санныг чемненири болгаш суук чүве ижери чүгле ижинге эвес, харын чүректиң ажыл-чорудулгазынга хоралыг.

Чем эки хайындыртынган турар төлээде, ону эки холуп будгаар херек. Ол соруга-биле далаш чокка чемненир херек. Чемни багай холуп булгаары ижин аарлырынга чедирип болур. Эки дайнаныр чаңчылды бичии чажындан эгелеп хогжүтее чогуур.

Бодуңнуң диштерни хайгаарлары эргежок чүгүлә. Оларны хүнүңүн-не шётка-биле база дип чуур порошок-биле арылалар херек. Аарыг диштерни эмдедир, диштер дүжүп калганда протез диштерден кылдырып алыр херек.

Бир эвес ажыл доворак-доозуң-биле холбашкап болаа, чем чиринии мурнунда база ажыл соонда аас иштин суг-биле чайпа чогуур. Чемненип эгелээрининң мурнунда холдарны чуур, а могап шылаанда — бичии дыштанып херек.

Чемни эки хөөнүүг чиир болза, ол эки шиңгээттинер.

Бир эвес чемни үргүлүү чаңгыс аай шактарда чиир болза, чем чиир хөөн эжижир болгаш организм чемни эки шиңгээдип алыр.

Чем чиир хөөнүүн тыптып келириңге эмге-сеткелиг болгаш эки кылдынган блюда база салдарлыг болур.

Таакпылаашкын чем чиир хөөнүү (аппетитти) кудуладыр болгаш чем хайылдырылгазын бакырадыр.

Чемненилгенин чуруму кадык чорукту быжыглаарынга болгаш камгалаарынга аажок ажыктыг деп чүвени боданар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Херээженнер, арыг-шеверни сагыңар!

Арыг-шеверниң чурумнарын шыңгыы сагыры — кижиниң кадыкшыл күзелиниң болур. Бо чорук ылаңгыя ай демдээниң үезинде кончуг чугула.

Ай демдээ дүрүмчүдүп каан ышкаш чогуур үеде, каш хонук ишти-нде—21,28 азы 30 хонгаш бир катап, чамдык кижилер 3 хонуктта, чамдыктарынга 7 хонуктта үргүлчүлеп эртер. Ол үеде кижиниң организми аналдагылы дег эвес, улуг чидиглеңишкинниг. ай демдээ хөлүнде эрткенде кижиге ындыг-ла аарыгзыг байдал болбас.

Бо хүнзерде арыг-шеверниң чогуур чуруумнарын шыңгыы сагыры негеттинип турар. Сыртыкчыгаш хевирлиг кылдыр кылган тускай марлияны ажыглаарын сүмелээр, ону аптекалардан садып алыр болгаш белге чиңге пестү ничекилештир баглаап, аңаа демги марлиянын ужу-бажын быжыглаар, ону хирлеии бээрге-ле солуп турар. Ол ышкаш флакеседен болгаш саазындан кылган пестеи тускай дежекчигештерни ничекие өөктээр кылдыр кылып ап болур. Ындыг тускайлаан пестерни ажыглаапп, чуггаи соонда сутта хайындырып кургаткаш, ниит илнир-биле ооң ийи талазын базар, ооң соонда оларны катап база ажыглаар.

Ай демдээ чоруп турганының үезинде хайындырган чылыг суубиле хүнде ийиден эвээш эвес катап сава аскын савакпан чуур. Ол үеде чунар бажыңга, илаңгыя ванпага чумарын чөптээревес, ооң орнунга душ адаанга чунуп болур.

Ай демдээнин үезинде организм соок шыдавас, донуучал болур. Ынчангаш чамдык соок хүннерде чылыг ук, ботинка, чылыг муигаш трико чувур кедер болза эки. Ай демдээ чоруп турарының үезинде куш-культура кылырын чөптээревес, ындыг дүрген шимчээшкиннер кылырга хан төктүүшкүну көвүдел болур.

Ол үеде аъш-чемниң таарыштырып чиири чугула. Арага аймаа ижип, хөй перецтиг, горчицалыг чемнер чиир болза, хан төктүүшкүну көвүдээр.

Өзүлде тургузуу шын, арыг-шеверниң байдалды чөп сагыыр херээженнерге ай демдээниң үезинде шагамраңгай, аарыгзыг байдал турбас. Бир эвес ол үеде хөй хан төктүр, арай аарыксап турар ахы бар аларза, ынчаарда акушер-гинеколог эмчиге ылаңыла бдар херек.

Херээжен кижи бүрүзү, ылаңгыя ашактыг кижилер ай демдээ көрген үезиниң эге, төнчүзүн ай санында демдеглеп ап турза эки.

Херээжен кижи эртеиин-не гимнастиканы кылып, пестү эмин эртир соок эвес суула оттургеш, мага-бодуң ооң-биле чодуп, диштерни, аас иштин чүп чорза эки.

Арыг-шевер чоруур чорук кижиниң кадыкшылының магадылалы болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Өг ыяжындан эгелээш...

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда интеллигенция чөвүлели өг ыяжы кылып билир иргежилдиг ирей Ортум-оол Чолдак-Ойнуң киргилгези-биле 25 кижи 1.500 кезек санныг өг ыяжын Бүгүзек алагында кезип белеткээш.

— Мооң мурнунда өг ыяжы чазаар кижилер күстен эгелээш, часка чедир ыяшты боттары бичиилеп белеткеп ап турган. Ая дээрге магалыг чүве-дир, хереглеже чогуур бүгү өг ыяжын үрдаа болдурбайн, оолдар белеткеп каалты — деп, мастерлер чугаалаан, четтиргенин илереткеп.

Малчыннарга он өг белеткеп бээрииге болгаш ийи кызыл өг тургузарынга четчир, чазаглыг, бүрүн комплекттиг өг ыяжын чогуур хуусаада белеткеп доозар деп олар хүлээнген. Айыыр, дыргбаш, ыяш хуурек, шанактар чазап белеткээрииге хереглээр хаддыктары Даргаи-Хаа сынындан кезип экээр дээш интеллигентилер белеткенип турда.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Хереглелиг ниитилелдиң ажылы

Ак-Довурак хоорайның Ленин кудумчузунда 1 дугаар номерлиг хереглелиг ниитилелдиң ажылы эки-ле чорудулгада. Ол ниитилелдиң ажылчыннары ажыл-агыйның ынчангаш-даа ажыглаттынмайтыр, ыяштан кылган ыяк-ыяк, ыяш-ыяш, ыяш-ыяк, ыяш-ыяш, ыяк-ыяк, ыяш-ыяш, ыяк-ыяк, ыяш-ыяш, ыяк

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделип эдилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
АПРЕЛЬ
6
ЧЕТВЕРГ
№ 81 (6718).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

СЭКП ТК-га ужуражыышкын

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болгаш СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин шериг округтарының, шериг бөлүктериниң, агаардан халдаашкынга удур камгалал округтарының база флоттарының командылакчыларын болгаш шериг чөвүлелдериниң кежигүннерин апрель 4-те СЭКП Тыва Комитединге хүлээп алган.

Ужуражыышкын киржикчилериниң мурнунга эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан, делегейниң амгы байдалын доңчуулу-биле тодаргайлаан болгаш шериг тургузуушкунунуң, арминиң болгаш флоттуң бот составын өөредириниң база кижизидериниң чамдык айтырыгларынга доктаан. Совет улус, Коммунистиг партия болгаш Совет чалак тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказы бижыг болгаш чайтылыш чок чоруптушаан. Совет күрүшенин камгалал күчүзүн бижыглаар дугайында моон соңгаар-даа үргүлүг сагыш салыр дээрзин онзалап демдеглээн.

Түңнелинде эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан шериг чөвүлелдери, командирлер, политорганнар, партия организациялары база Совет Чепсектиг Күштериниң бүгү бот составы Улуг Октябрьның 50 чылынга уткуштур дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, серемтилдиг болур чорукту бедидеринге болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң камгаларын арказын бижыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр деп бүзурелиң илергейлээн.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчылары, Совет Армининг болгаш Шериг-Далай Флодунуң Политиктиг Кол эргелелиниң начальныгы, Чепсектиг Күштериниң аңгы-аңгы адырларының кол командылакчылары болгаш шериг чөвүлелдериниң кежигүннерин ужуражыышкынга олурушкан.

ЧАСКЫ СУГГАРЫЛГА

Тыванның долгем шөлдеринде часкы хову ажылдары эгелээн. Республиканың агаар-бойдус байдалдарын алырга, часкы хову ажылдарында тарылга мурнунуң суггарылгазы эң ноп мелиоративтиг хемчеглерниң бирээзи болур. Улуг Октябрьның чартык чүс чыл болган байырлалдыг чылында бедик дүжүттерни өстүрүп алыр дээш республиканың барыын таланы районнарының чамдык ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарын суггарылга болгаш шык базырыышкыны-биле эгелээн.

Апрель 3-ке чедир Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң тараажылары 130 гектар ажыг черни, Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң Буян-Терек салбырының Аймыырлыг бригадазы 100 гектар хире черни суггарып алган. Ол ышнаш Барыын-Хемчик районда «Барлык», Бай-Тайгада «Тээли», Таңды районда «Элегес» совхозтар часкы суггарылганы база эгелээннер.

1966 чылдың каңдаашкынныг байдалында Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары кол нуруузунда суггарылгалыг черлерден, ооң иштинде чазын суггарып тараан шөлдерден дүжүт алган болгай. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозу эртken чылын суггарылгалыг черлерге тараа культураларының га бүрүзүнден 8 центнер дүжүттү алган болза, суггарбаан черлерден чүнү-даа албаан. Колхозтуң баштаар чери эртken чылдарның дуржулгазын өөренип көргеш, бо чылын бүгү тарылгаларны суггарып тарыыр деп шиитпирлээн. Колхоз эртken чылын амаан алышкын собында нүскү суггарылганы чоруткан болгаш суггарылга бугаларын бо чылын амгыларынга белеткээн. Ам ында суггарыкчыларның звеноларын тургузуп, суггарар участоктарны оларга быжыглаан. Олар аразында социалистиг чарышты салып, хүлээлгелерни алгылаан.

Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхоз сөөлгү наш чылдарда тарылга шөлдериниң кол нуруузун чазын суггарып тараан, база чайгы суггарылганы эки чоруткаш, доктаамал туруштуг дүжүттерни ап келген. Дуржулгалыг хөөчүн болгаш аныяк суггарыкчылардан тургустунган суггарылга звенолары чыл бүрү доктаамал ажылдап, суггарар участоктарның байдалын, оларга суггарылганы канчаар чорударга ажыл дүрген болгаш шынарлыг болурун эки билирлер. Кижи бүрүзү «Суггарыкчы» деп паспорттуг ажылдап, алган хүлээлгезин, ажылдың хемчээлин, шынарын, чедип алган көргүзүүн ында бижип турар. «Большевиктиң» суггарыкчылары ам юбилейлиг чылдың часкы суггарылгазынче база кирипкеннер.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы ыяңгыя часкы суггарылгаже онза кичээнгейни салыыр негеп турар. Эртken чылдарга бодаарга, хар чуга болганы-биле тарылга шөлдеринде өл-шык эвээш моөңнеттинген. Чүгле ховуларда эвес, харын тайгаларда, хемнер баштарында безин хар чуга болганын ап көөрге, бо чазын хемнерниң суу ыызыы болуру чугаажок. Ындыг болганда, частың хар, дош суу-биле холушкан чайынды сугларын суггарылгаже бүрүн ажыглаары эргежок чугула. Бо үеде хөрзүн өл-шын болгаш чамдык черлер харлыг турда, суггарылгага чорударга суг чедингир болгаш дескі суггартынар болур.

Байдал ындыг турда, республиканың чамдык районнарында болгаш ажыл-агыйларында суггарылгаже кичээнгей салбас чорук ам база уламчылап турар. Маңаа Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем дээн ышнаш республиканың кол тараалаң районнарын, оларның ажыл-агыйларының удуртукчуларын база матап чемелезе чогуур. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары бо чылын 5600 га черни, ооң кол нуруузун чазын суггарар тургаш, амга чедир суггарылга бугаларын белеткеввэн, суггарыкчыларны четчелеп тургуспаан. Бии-Хем район 600 га черни чазын суггарар тургаш, база-ла белеткел чок бооп турар. Таңды районнуң «Элегес» совхозтан өске черлеринде часкы суггарылга талазы-биле белеткел ажылдары мөзүлбейн турар.

«Хөрзүннүң хаттан, сугдан үрелирин камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа үндүрген доктаалында хемнерни база суг үнер өске-даа черлерни камгалаарын, сугну чөп ажыглаарын база онзалап айыткан. Бо дээрге бүгү-ле бар суг курлавырын улус ажыл-агыйынга, ооң иштинде көдээ ажыл-агый культураларының суггарылгазынга чөп ажыглаар дээни ол-дур.

Бо юбилейлиг чылда республиканың чер ажылдакчыларының социалистиг хүлээлгелеринде апрель айда бүгү суггарылга системаларын суг дамчыдар кылдыр белетизээрин доозар, часкы хову ажылдары эгелээринге чедир 1500-тен эвээш эвес суггарыкчыларны өөредир, 35 муң гектар шөлге часкы тарылга мурнунуң болгаш чайгы суггарылганы чорудар. Суггарылгалыг черлерге тараа культураларының га бүрүзүнден ортумаабиле 14 центнерден куду эвес дүжүттү өстүрүп алыр деп айытнан.

Бо алдынган социалистиг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседир төлээде, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, оларның чер ажылының туснай эртемниглери болгаш бригадирлери бо хүннерде часкы суггарылгаже онза кичээнгейни салыыр ужурлуг. Суггартынып болдунар-ла черлерни суггарып тарыыр сорулга-биле суггарылга бригадаларын, звеноларын дарый четчелеп тургузар, оларны суггарылганың чепсек-херекселибиле, суггарыкчы бүрүзүн суг идии, хол хавы болгаш комбинезон-биле хандырар херек.

Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, ооң районнарда органнары каш чылдар дургузунда кылып чадап турар суггарылга системаларының ажыглалын эжижидер, эрги кагдынган суггарылга бугаларын ажыглалга киирер, суггарылганың шынарын эжижидер талазы-биле ажыл-агыйларга бо чылын боттуг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

Партия, профзвилел организацияларының часкы хову ажылдарының үезинде чорудар политмассалыг ажылы суггарыкчыларже база онза көрүнген турар ужурлуг. Суггарыкчыларның социалистиг чарыын калбартыр, ажылдың шынарын бедидер, мурнакчыларны илередир, оларның дуржулгазын нептередир болгаш материалдыг сонуургалды бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорудар херек.

«Космос-153» ужудуушкунда

СЭТА-ның дыңнадыы

Черниң «Космос-153» дээр кылымал спутнигиниң эзлечеглиг салып үндүрүүшкүнүн бо чылдың апрель 4-те Совет Эвиделиниң боттандырган.

1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлаан программазынга дүүштүр космос делгемнин шинчилээрин уругулчулээр сорулгалыг эртем аппаратуразын ол спутникте тургускан.

Спутникте тургускан эртем аппаратуразы ой-тавында ажылдап чоруур. Таарыштырылга-саналга төөү келген информацияны сайгарып, таарыштыр ажылдап турар.

ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунда

Часкы тарылгага чедиишкинниг белеткел болгаш оңу организастыг чорудары юбилейлиг чылдың бедик дүжүдү дээш демисежин турар көдээ ажыл-ишчилериниң эң чугула сорулгаларының бирээзи. Алган хүлээлгелерин күүседир, тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин база күрүнеге садарын көөдедир дээш социалистиг чарыш колхозтарда, совхозтарда кадбарын турар.

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коллегиязы көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязы-биле кады база эвилелдешкен республикаларның көдээ ажыл-агый министрлериниң оралакчыларының, кол тараа ажылдыг крайларның болгаш областарның көдээ ажыл-агый эргелелдериниң удуртукчуларының киржилгезиннге часкы хову ажылдарының чорун турарын болгаш көдээ ажыл-агый органнарының, колхозтарның, совхозтарның бо чылын бедик дүжүттү өстүрүп алыр талазы-биле сорулгаларын чүтаалажып көргеш.

Үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглап, ажылдап кылыр, чеминшидилгелерни белеткээр болгаш шөлдерге сөөртүп төгөр, техниканы хову ажылдарынга белеткээр, колхозчуларны болгаш совхоз ажылчыннарын күш-ажылдың мурнакчы методтарынга өөредир талазы-биле колхозтар, совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның туснай эртемниглери улуг ажылды чорудуп турар деп коллегия демдеглээн. Бо чылын часкы тарылганы чедиишкиннииг чорударынга бүгү эртежок чугула байдалдар бар. Чүрттүп мурнуу талакы районнарының колхозтары болгаш совхозтары часкы хову ажылдарынче кирипкен.

Бо чылдың чазынының тургустунуп келген байдалдары бүгү часкы хову ажылдарын онза бедик харыысалгалыг, өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг чорударын негеп турар дээрзин коллегия республикаларның, областарның болгаш районнарның көдээ ажыл-агый органнарының кичээнгейинге тургускан. Ажыл-агый бүрүзүнге, шөл бүрүзүнге агротехниктиг хемчеглерни, чеминшидилгелерни бүрүн болгаш шын ажыглаарынче, бедик дүжүт дээш демиселдын бүгү комплекслиг хемчеглерни боттандырарынче онза кичээнгейни салыр. Хөрзүннүң өл-шыгын мөөңнеп, камгалаар болгаш шын ажыглаарынче онза кичээнгейни салыр херек.

Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга хову ажылдарының баштайгы хүннеринден эгелээнле машина бүрүзүн бедик бүдүрүхүлүг ажыглаарын, агрегаттарның ййи аэлчеглиг ажылын организастаарын; механизаторларга культура-амыдыралдың эргежок чугула байдалдарын тургузарын; хову ажылдарын бедик шынарлыг, эң дээре болгаш кыска хүүсааларда чорудары дээш ажылдакчыларның харыысалгазын бедидерин база доктааттынган материалдыг совүүргалдың хемчеглерин ажыглаарын чедип алыры эргежок чугула.

Часкы тарылганы чорударынга, бедик дүжүт дээш демиселге эң чугула роль көдээ ажыл-агыйның туснай эртемниглеринге онаажыр. Бүдүрүлгениң организакчылары болгаш технологтары болур туснай эртемниглер болза тургустунган байдалдарны барымдаалап турган, шын агротехниканы чогаадыкчы ёау-биле ажылдап кылыр болгаш ажыглаар, шөл бүрүзүнге бедик дүжүттү өстүрүп алырын хандырар хүлээлгелиг.

Чер ажылының культуразын бедидер талаазыбиле ажылды күштелдиреринде көдээ ажыл-агый органнарының, эртем-шинчилел албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның туснай эртемниглериниң коллегия негээн. Бедик дүжүттүң быжыг үндезинин часкы үеде салыры, план-чагыгны күүседириң болгаш күрүнеге планнан ажыр продукция садарын хандырары—чүрттүң бүгү колхозтарының, совхозтарының алдарлыг хөрээ болур.

Абаканчылар-биле чарышка

Кызылдың күрүне садыынга хамааржыш турар бот-оруглга-чарылгалыг 8 магазинниң коллективтери чылдың бирги кварталында алган планныг даалгазын хуусаазының мурнунда ажыр күүседеннер.

Ол магазинниринин садыгжылары бирги кварталда 6 миллион 200 муң рубльдиң бараанын чоңга садыглаар түргаш, ону 6 миллион 880 муң рубльге күүседеннер, азы 680 муң рубльдиң бараанын планнан ажыр сатkан. Хоорайның эш Олина эргелекчилээн беш дугаар база эш Кияева эргелекчилээн ийи дугаар магазиннери квартал планын эң шалыпчы күүседеннер. Кызылдың садыг коллективтери Абаканның күрүне садыынын ажылдакчылары-биле социалистиг чарышты салган ажылдап турарлар. Чугула хереглелдин бараанарын чоңга долуулу-биле садыглап түргаш, ол чарышка көскү черни ээлээр, Совет эрге-чагырганың 50 чыл ионга чедиишкиннииг ужуражыр соруга кызылчыларның мурнунда салыынган.

ЧАЙГЫЗЫНДАН ХӨЙ

Эң хөй сүт саап алыр талазы-биле республиканың саанчыларының аразында қалбарган конкурска Бии-Хем районнуң ышчилери чедиишкиннииг киржип турар. Районнуң саанчылары Екатерина Бартымова, Мария Серекмаа, Нина Акулова, Роза Ховалыг бо чылдың эрткен үш айында эрткен чылдың бирги кварталының деңнелиндеп үсчок хөй сүттү саап алганнар.

Дуржулгалыг удуртукчу эш Шубинке баштаткан Могай фермазының коллективи сүттү бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле эки түнелди көргүскеш, районга бирги черже үнген. Фермакың саанчылары бирги кварталда сүт дужаар даалгазын бүдүн чартык катап аажыр күүседеннер. Могайжыларның бир инекке онааштыр саап ал турар суду чайгы саалдадан безин хөй. Могайжылар бо хүннерге чедир 30 аажыг тонна сүттү күрүнеже киширеннер.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫҢ ШАЛЫПЧЫ ИЖИ

ШУПТУЗУ КҮҮСЕТКЕН

Беш чылдың ийнги чылының бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжының бирги черин «Коммунизмиче орук» колхозтуң мал ажылдакчылары ээлээн. Мал ажылдакчылары юбилейлиг чылдың бирги кварталында эки ажылдап, эът садарының даалгазын 535,8, сүттүүн—198,7 хуурга күүседеп. Ол ышкаш «Тинилелге» колхоз база дээре көргүзүүлүг болган. Ук ажыл-агый эът садарының квартал даалгазын 450, сүттүүн—193 хуурга күүседип алган.

Ынчаарга моон мурнунда чылдарда хожудан турган ажыл-агыйлар болур «Октябрь 14 чылы», «Кызыл тук» колхозтар юбилейлиг чылдың бирги кварталында база эки ажылдаан. Бо ажыл-агыйлар эът, сүт садарының даалгаларын чедиишкиннииг күүседеннер. Ынчангаш мал ажылының бо продуктуларының хөвирлериниң талазы-биле даалгаларын күүсетпейн барган чаңгыс-даа ажыл-агый районда чок болган.

ЧЕР БУСТАЛЫП ТУРДА...

Репортаже

Частың башкы айы март төөүп турда. Чөөн-Хемчик районнуң ховушөлдериннге хар эрип калган. Черниң шыгы бүсталып, ыт-сиген сырынга эстеп-хадып чыдар апарган. Хүн караанның чылыы сүргей, ыяла-даа хамнаарактар өткелек.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кол механиги, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору Кара-оол Сандакович Чавыдак-биле Бора-Хөлдүң Куу-Даг баарында делгем шөлдүң ужунга чедип келгеш, чаа илиртээн черниң шыгын магадап көрүп, тараанның озумучге чеминиг будумелдер-биле байлак хөрөүнүү адыжывыска уштай түдүп, тараажының сеткилин өөртүп келир черниң хуулгаазын күжүн бодап турдувус. Бо юбилейлиг чылдың чазы онза өөрүшкүнүн болгаш күш-ажылчы сорук киришкиннииң чазы. Совет кедээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы соруу ынчангаш кыягаар чок.

Бо чаа тургустунган совхозтуң тараажылары шык базырар ажылды эрткен чылын апрель 6-да эгелээн болза, бо чылын мартың 26-да эгелээн. Бора-Хөлдүң тараа шөлдеринде № 1 трактор-ховуу бригадазының 9 агрегады шык базырар ажылды чорудуп турар. Бир агрегатта ийи ээлчег-биле ажылдап турар. Бо тос агрегатта 18 механизатор доктаамал бижиглаттынган.

Куу-Дагда 800 ажыг га черни илиртээрин үш агрегат март 30-да доозкан. Бо ажылга дуржулгалыг механизаторлар Кара-Сал Маадыр-оол биле Виктор Куулардың агрегаттары шалыпкын ажылдаан.

Бо ажыл-агыйның кайы-даа шөлдериниң часкы ажыл ишкә баштайгы хүннерден эгелээш хайыккан. Тамеханизаторлар шык базырыышкынның, үрезин чажылдазын кыска хүүсаада, бедик агротехниктиг деңнелге эртирер хүлээлгеин алган. Тус-тус бригадалар, механизаторлар аразында чарыш калбаргын. Бо чылдың часкы тарылгазынга 700 га черни

роөзинде, бистиң республиканга чер ажылының дуржулгазын тодаргай бижип көргүскен брошюраларны аскылаан. Оларның тараажыларга дузазы улуг. Тыва дыл кырында бижиттингеп. Ында көргүстүнгеп, чер ажылдакчызының үргүлчү ажыгмурнакчы механизаторлар К. Маадыр-оол, В. Куулар оларның ам кыдыр ажылдар дугайын чүгаалажып турарлы. Адаанда чурукта агрегаттар илиртеп киришкеп.

Авторнуң фотолары.

КВАРТАЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Юбилейлиг чылдың бирги кварталы төнген. Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының квартал планын канчаар күүсеткенин апрель 1-нин медээзи-биле көргүзерге мындыг (хуу-биле):

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ
Өвүр	253,0	242,4
Тожу	200,0	13,1 катап
Каа-Хем	166,8	263,8
Таңды	162,2	4,7 катап
Бии-Хем	149,4	3,0 катап
Барыын-Хемчик	131,6	3,6 катап
Чөөн-Хемчик	129,1	180,8
Кызыл хоорай Соведи	125,2	168,1
Эрзин	124,5	137,2
Бай-Тайга	118,9	113,8
Улуг-Хем	104,7	228,7
Тес-Хем	67,7	137,1
Республика	141,7	260,9
Эрткен чылдың бо үеэнде турганы	138,4	189,6
Ооң иштинде совхозтар		
«Межегей»	185,1	352,0
«Элегес»	150,5	298,3
«Чыраа-Бажы»	160,6	115,6
Дуржулга станциязы	143,7	10,0 катап
«Тээли»	138,4	145,2
«УТКА 25 чылы»	137,9	260,0
«Көк-Тей»	133,4	19,9 катап
«Барлык»	132,8	189,6
«Сүт-Хөл»	127,6	59,7
«Тинилелге»	123,8	276,8
«Шекпээр»	119,5	4,5 катап
«Найырал»	114,3	248,5
«Улуг-Хая»	106,9	232,0
«Өөк»	74,7	4,9 катап
«Тес-Хем»	49,0	139,0
«Тыва»	—	294,5
«Бурунгаар»	—	600,0
«Совет Тыва»	—	132,0
«Шивилиг»	—	100,0
«Сукпак»	—	35,3

Күрүнеге сүт садарының квартал планын совхозтар 138,7 хуу, колхозтар 144,7 хуу, эътти совхозтар 294,3 хуу, колхозтар 222,5 хуу күүсетиен.

КВАРТАЛ ТӨНЧҮЗҮНДЕ...

Райком бюрозунда

Чүртүүн бүгү черлеринде ышкаш, Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары байырлалга күш-ажылчы чеминишкиннерниг ужуражыры-биле белиткен социалистиг хүлээлгени алган. Ону парлап үндүрген-даа. Янзы-бүрү алырның ажылдакчылары оон күүселдези дээш ажылдап эгелээн. Алдынган хүлээлгелериниң күүселдези канчаар чоруп турарының дугайында белеткел комиссиязының даргазы эш Байыр-оолдуң доңчу илеткелин СЭКП райкомунуң бюрозу дыннаан.

Хүлээлгелерниң күүселдези районда ыракта четпес чоруп турар дээрзин райком бюрозу демдеглээн. Кодээ ажыл-агый продуктуларын күүнеге садарының квартал планын «Тес-Хем» совхоз 107 хуу күүсеткен, «Чодураа» колхоз ону чүтле 59,5 хуу чедирген, а «Октябрь 50 чылы» колхоз чаңгыс килограмми-даа эът сатпаан. Ынчангаш эът садарының квартал планын район күүсетпээн. Сүт садарының планын күүседири оон дора чоруп турар. Чүтле «Чодураа» колхоз сүт садарының квартал планын дээре күүсеткен, а «Октябрь 50 чылында» — 77,5 хуу болган. Бо талазы-биле совхоз планны чүтле 34,2 хуу күүсеткеш, ап-не соолунде чоруп турар. Ынчангаш сүт садарының квартал планын район чүтле 52,1 хуу күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйларында бода болган шээр малдарның солдаашкыны чоруп турар, ынчалза-даа малдың амгы үеде турза чогуур баш саны четпес. Торуттуугеп чаа малды ап турарында чидиргилер бар. Часкы шөл ажылынга белеткел амдаа ыракта конакак. Ынчангаш ажылагый болган культура тургузуушкунунуң талазы-биле мону кылыпкан бис деп, сеткил ханып чугаалаптар боттуг чүүл чок болганын райкомнуң бюрозу демдеглээн. Байырлалга белеткел чорударының комиссизы районнуң социалистиг хүлээлгезин ажылдап кылыр үеде кезек хайныышкынның ажылдаап, соолуурединг чавырлып баткан болган хүлээлгенің күүселдези канчаар чоруп турарынче кичээнгейни салбайн барган.

Районнуң иити социалистиг хүлээлгези парлаттынза-даа, ону чүстүе будурулге коллективтеринге болгаш күүседикчи кижилерге чедирери саалаан. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң салбырлары болган хойжу бригадалары тодаргай хүлээлге чок хевээр. Ынчангаш коллективтер болгаш кижилер аразынга боттуг чарыш калбарбайн турар. Ынчаар чорукту совхозтуң дирекциязы (эш Балчыр-оол), партия комитеди болгаш профэвилединиң ажылчын комитеди будурулгесаң-хөө планын тургузары саалааныбиле ынчап барган деп тайылбырлап турар. Совхозтуң будурулге участоктарында Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнга ажыл-агый болган культура тургузуушкунунуң айтырыгларын күүседиринче чоннуң кыйгырган коргузуг агитациязы ам-даа кылдынмаан. Сүттү будурерин болгаш ону күүнеге садарын организастаар хамаан чок, оон шын үчёлу безин кылдынмайн турар. Чижээ, совхозтуң № 2 сүт-бараан фермазында сагган сүттү сатпайн, ону чүтле чаңчаа аңаа тургускан майык ёзугаар «бызааларга ижиргеп» деп демдеглеп аап турар.

Социалистиг хүлээлгелерни күүселдикчилеринге чедирерп Самагалдай кодээ Советинде онза хөжудап турар. Кодээ Советтиң социалистиг хүлээлгези безин амга чедир чок болган. Кодээ Советтиң даргазы эш Даваа «ам-даа шаг-үе эртпээн» деп медеглээн, ынчалза-даа бир квартал эрткен деп чүрени бодавайн турар. Бир эвес чарыштың хүлээлгезин бижип тургузары саадаан, а чогум ажыл чоруп турар болза, ол кодээ Советти чемелевейн барып болдур турган. Ындыг бе дээрге, онда кылдынган чүүл чок болуп турар. Сууриун чаагайжыдылгазынга хамаарышкын ажылды ам дораан эгелээр үжүрлүг. Ынчалза-даа онда ам-даа шаг-үе бар деп хөөн колдап турар.

Район төвүнге сүт күзээзин, ачыдал пунктузун, конфитер цехин ажыдарын райпо башчаар черге дааскан турган. Ынчалза-даа райпо даргазы эш Айыр-Санаа бирога ол чүүлдернин кайыны-даа кылынмааның чугаалаан.

Амдырал хандырылга комбинадың район төвүнге ажыдары саадаан болган ам-даа ажыгзалда кирбээн. Бо айтырыгны холга тудуп алган, оон күүселдеан дээш кызыгыр хынап турар чорук тургустунмаанындан ындыг болган дээрзин бирө демдеглээн.

Социалистиг чарыштың хүлээлгезин күүседири дээш организакчы ажылды калбартпайн келгени бүрүү дээрзин «Тес-Хем» совхозтуң директору эш Балчыр-оол, райпо даргазы эш Айыр-Санаа, Самагалдай кодээ Советтиң даргазы эш Даваа оларга шыгзыныы-биле айыткан.

Социалистиг чарыштың хүлээлгезин күүседири, оон күүселдези канчаар чоруп турарын хынап турары, организакчы ажылды күштелдирери, чарыштың күүседикчилери-биле ажылды калбартын чорудары чергелиг аргежок чугула хемчеглерни ап чорударын ажыл-агый удурткучуларынга, партия, профэвилел, комсамол организацияларынга база кодээ Советтерниң күүскомнарынга бирө даскан.

Оон ынай райкомнуң бирозу чарыштың хүлээлгези канчаар чоруп турарын чүс-түс черлерге удаа-дараа чугаалажып көрүп турарын чер-черниң удурткучуларынга айытпан. Районда иити хүлээлгениң күүселдези канчаар чоруп турарын күштедирер сорулга-биле ону кичээнгейден дашкаарлаттайн бирога аза райкүскомнуң хүралдарынга докладаал көрүп турарын бирө айыткан.

Районнуң кайы-даа будуңунда чарыштың хүлээлгезин чедирген аскан, ону кижилер номчуп турар. Бедикен хүлээлгеде кылып алыры белен эвес хемчеглер-даа, күүседир сан-чугаайлар-даа бар. Ону байырлал хүнүнде күүсеткен турарын айтып каан. Ынчалза-даа чылдың баштайгы кварталы чавыс түнелдерлиг болган. Ынчангаш ам сорулга болза, алдынган хүлээлгени ыяап-да күүседири дээш партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылды күштелдирип чорударында болу берген.

С. ТАМБА,
«Шынның» корреспондентизи.

Долузу-биле хандырып турар

Ак-Довуракты хлеб заводунуң коллективи юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжының түгүн бедик тудуп турарлар. Бирги кварталдың даалгазын ол будурулге чедишкинниг күүсеткен. Эртвен кварталдың төнчүзүнге чедир планнан ажыр будурул үндурген 50 тонна хлеб болгаш 14 тонна булочка кылыгларын магазинверже киирген. Хлеб аймаанга чоннуң негелдезин завод долузу-биле хандырып турар.

Хлеб быжырар демирлерниң иштин үе-биле чаарын механиктиг аргабиле чорударын шингээдип алган. Оң чаа аргаиы шингээдиеин күш-ажылдың будурукчулуун 20 хууга бедидер аргаиы берген.

Михаил Хөөлүг Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң техника септелгезинге оң ажыг чыл ажылдап, чыл бүрүде 15 чедир селяканы белгаш эске-даа кодээ ажыл-агый машиналарын септеп турар. Ам ажыл-агыйның бүгү селякаларын ол септеп дооскаан.

ЧУРУКТА: М. Хөөлүг. И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

БАШТАЙГЫ ТҮҢНЕЛДЕР

Улуг Октябрьның бемин чыл оон чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннер-биле утпуур дээш, Өвүр районнуң ажыл-агыйлары социалистиг чарышты бо хүннерде улам калбартып туварлар. Баштайгы түңнелдер варүнчүг. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күүнеге эът садарының даалгазын район 179,7, а сүттүүн 176 хуу күүсеткен.

Колхозтар аразында калберган социалистиг чарыштың бирги чөрин бирги кварталда «Кызыл тун» кодээ ажыл-агый артели эзлээн. Бо колхоз сүт садарын 262,7, эътгиин 260 хуу күүсеткен. Колхоз малдың кыштаглаашкынын база организастыг эрттирген. Төрүзе чогуур бүгү хойнуң 96 хуузу оолдапкан, оларның чаш төлүн харын-даа артыкшыл-биле камгалап алган. Ынчангаш колхоз бо чылын чүс хойга онаштыр чүс хураганны камгалап алыр аргазы бар апарган. Фермада төрээн инектерниң бызаалары база мендн.

«Торгалыг» совхозтуң ишчилери сүт планын база күүсеткен. Ол чаагай херекке Сарыг-Хөл сүт-бирлан фермазының коллективи коску үлүүн киирген.

УЛАМ БЕДИК ДЕҢНЕЛЧЕ

Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң бирги организастыг сессизиязы болуп арткен. Анаа организастыг айтырыгны чугаалашкан. Оон аңчыда кодээ болгаш суур Советтерниң ажылын өжүжидер дугайында СЭКП ТК-ның докладалының талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Ш. Д. Куулар кылган. Кодээ Советтер чоннуң улуг идегелхүндүлелиң адилеп турар. Эрткен соңгулдада районнуң кодээ Советтериниң депутаттарынга 294 кижи соңгуттурган болгаш оларны дээш бүгү соңгукчуларның 99,56 хуузу бадылаашкынын бергеннер деп, илеткелчи демдеглээн.

Районда Ишкин (даргазы эш Найдын-оол), Шемн (даргазы эш Сечинпаа Куулар) кодээ Советтери боттарының сессияларын ой-шаанда эрттирип, ажыл-агыйның болгаш культура тургузуушкуннуң түгүла айтыгырыгларын тургузуп, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин үргүлчү хынап, докладаал комиссияларны дамчыштыр соңгукчулар оргузунга тодаргай ажылды чорудуп турар. Ол кодээ Советтериниң девискээрниде хөй-иитти организацияларының ажылы бедик деңнелде. Хөрээженер чөвүдели, эш-хуузунуң суду, дружина штабы, интеллигенция болгаш кырганнар чөвүлелдери үргүлчү ажылдап турар. Кудумчу болгаш квартал комитеттерин тургускаш, кодээ Советтиң күүсекому үргүлчү удуртуп турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл ойнга тураскаатқан кодээ Советтериниң чарыжынга Алдан-Маадыр кодээ Совет (даргазы эш Чассыг-оол) республиканга иитти черни аазаап, 250 рубльдиң шаңналын алган.

Суур чаагайжыдар, хөй-иитиниң корум-чурумун камгалаар, школа болгаш хөй-иитти организацияларын удуртур талазы-биле чаа организастаттынган Хаймракан кодээ Совет (даргазы эш Өнер) шору ажылдап турар.

«Хөй-хөй кодээ болгаш суур Советтериниң ажылының деңнели амыдралдың негелделеринден ам-даа хожудап турар, олар боттарынга тывыскан эргелерни долу эвес ажыглап, колхозтарның, совхозтарның будурулгелериниң болгаш айбан черлериниң ажыл-керектинче чогуур селдарны чедирбейн турар» — деп, СЭКП ТК-ның докладында айытқан. Бо болза бистиң районнуң чамдык кодээ Советтериниге бүрүү-биле хамаарыжыр — деп илеткелчи айытқаш, Чыргакы кодээ Советни чижекке шиирген. Ол Совет бодунуң организас-массалыг ажылын кошкак тургузуп, ында хөй-иитти организацияларын четпес удуртуп, совхоз будурулгезинге боттуг дуза чедирбейн келген. «Чыраа-Бажы» совхозтуң чыл бүрүде карылгалыг ажылдап келгенинiң бир чылдагааны ында. Эрткен чылдың бо үеэи-биле деңзээрге мыйыстыг бода малдың баш санын кудулаткан кара чаңгыс ажыл-агый ол болуп турар. Чыргакы болгаш Чыраа-Бажы суурларда дружина штабтарының ажылдавайн келгенин кодээ Советтиң чоокта чаа болуп эрткен организастыг сессизынга депутаттар шыгзыны шүүмүүлээн. Бо бүгүнүң түңнелинде Чыргакы кодээ Советиниң удурткучуларын солуур ужурга таварышкан.

Сүт-Хөл кодээ Совет районда бир эң улуг кодээ совет. Оон ажылында база улуг четчеңнер бар. Хөй-иитти организацияларын кодээ болгаш суур Советтериниң дорт хүлээлгеан болуру бүгүдеге билдингир. Бо чугула айтырыгны чогуур негелдезинге чедир тургуспаан. Бо Советтиң деңзээрниде турар школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары чавыс деңнелде. Байдал ындыг турда, оон удурткучуларыэш Даржайдан ангелээп арагаже хандыл турганы илереэп. Бюджет акшазы самчыгдаарының фактылары база турган.

Суурларга амгы үениң негелдезинге дүүштүр ёзулуг чаагайжыдылгазы чорудары кодээ Советтериниң чугула сорулгаларының бирээзи. Ишкин, Шемн, Чадаана, Хайыракан, Чыраа-Бажы, Алдан-Маадыр, Хорумнуг-Кежиг суурлар аазап чаагайжыттымгылаан. Ындыг-даа болаа Баян-Тала, Хорум-Даг, Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга суурларда чаагайжыдылга кончуг багай чорун турар. Чадаана хоорайда безин бо ажыл чогуур негелдезинге четпес. Чамдык кудумчуларда ыяап тарылгазы чоруттунмаан, бок, күзүрүм аштаттынмаан, арык-сумуннар чурумчуттунмаан, чамдык арыктарда новүрүттер чок.

Амыдырал хандырылгазының чамдык чугула айтырыгзары районга мынчага чедир шиитпирлеттинмейн турар. Ээзээн хөй суурларда амдыгаа чедир столоваялар чок. Чыраа-Бажы, Сүт-Хөл дээн чижекке улуг-улуг суурларда баш тааржыр, чурук тыттырар, хеп септээр, хеп бижар черлер ам-даа чок.

Советтериниң чанында докладаал комиссияларының хөй кезии ажылдаавас. Чижээ, район Советиниң чанында түгүе социалистиг хөөлүлар талазы-биле докладаал комиссия (даргазы эш Казылдаа) ажылдап турар. Ынчаарга эш Г. С. Юртьев даргалаан кодээ ажыл-агый талазы-биле докладаал комиссия база эш Кызыл-оол Куулар даргалаан культура болгаш улус өөредилгезиниң талазы-биле докладаал комиссия боттуг ажыл чорутпайн келген.

Суурларны болгаш хоорайны чаагайжыдар, оруктарны экижидер, школаларның, эмаелгелериниң, культура одаларының септелгезин шыпаржыдар, ыпаңгыя ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын үндезинни-биле экижитпишаан, оларның идей-политиктиг кижизидилгезин улам күштелдирер дээш оон ыяй-даа улуг болган чугула сорулгаларның Советтериниң мурнунда турун турарын СЭКП ТК-ның докладалынга хамаарыштыр санал-оналар бергеннер шыйын демдеглээннер. Сессизята шуптуу 9 кижи сес аи чүве чугаалаан.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнга төлептиг ужуражыры-биле бүгү ажыл-керекти экижидерниче Советтерни болгаш ажыл-агый организацияны кыйгырып, мобилизастап турар шиитпирлеп сессии хүлээп алган.

С. ПАВУ.

Хынамчалыг белөткөнир

Чаа системага холбаштыр

«Будурулгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын ийи дыштанар хүннүг беш ажыл хүннүг неделяже шилчидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң болгаш ВЦСПС-тиң докладаалы чоокта чаа үнген. Оон-биле чергелештир бистиң республикавыстың үлетнур будурулгелери болгаш түлүг организациялары планнаашкынның болгаш экономиктиг иднг бериишкиннин чаа системаныиче бо чылдан эгелеп чоорту шилчип эгелээрлер.

Будурулгенин моон соңгаарғы шапкын хөгжүдезин хандырып турар бо чүтүла чаартылгаларга баш удур белеткенири хүннүң чүтүла айтырыгларының бирээзи апарган.

Бо кыска чүүлүмге чаа системаже шилчиринниң мурнунда кандыг белеткел ажылдарын чорутса чогуурул дээрзин тодарадыксадым.

Экономиктиг реформа чүнүн-даа мурнунда будурулгенин хөгжүдезин хандырар дээш түс-түс будурулгелерниң бот инициативазын бедидеринче угланган. Бир эвес моон мурнунда кайы-бир будурулгенин күүседир техник-экономиктиг коргузуглериниң шупузуун үстүкү органнардан бадылап берип турган болза, ам оларның шиитинден чүгле дараазында коргузугларны сайгарар продукциянын хемчээли, продукциянын кол номенклатуразы, ажыл төлевириниң фондузу, орулга болгаш орулгалыг болуру, бюджет-биле санажылгаларны бадылап бээр апарган.

Күш-ажылдың будурукчулуу, ажылчыннарның саны, иитти продукция дээш оон-даа эске экономиктиг коргузуглер үстүнде коргузүглерде хаара түүгүнган. Бүүне планның үстүнден бадылаан коргузуглериниге үндезилээш, будурулгелер эске коргузуглерни боттары бадылап алырлар. Саарар продукцияның хемчээли, ону будурериниге хереглеттинер санхөө болгаш чиг-эт бердинген турда, будурул турар продукциязынга кайы хире чарыгдалдарны үндурери будурулгелериниң боттарындан хамаарыжыр апаар. Чарыгдал көвүдээш, продукцияның бот-үнези аартаарга будурулге карылгалыг, а чиг-этти камнаг ажыглап, хөй продукцияны будурерге — орулгалыг болуру биздингир. Ол чорук будурулгениң иити ажылы дээш ажылчын бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер, иштики курлавырларны ажыгзаарынга улуг рольду ойнаар.

Будурулгенин планнаашкынын бодуунчудуп, будурулгелерниң ажылагыйжы инициативазын калбартканы-биле чергелештир экономиктиг иднг бериишкинни күштелдирер сорулга-биле ажылчыннарны шаңнап, мактаарының системазын чаарткан. Будурулге бүрүзүнге ажыл-агыйны хогжүдериниң материаллыг деткимчезин — социал-культура ажыдарының, чуртталга тудуунуң түскай фондуларын тургустунар.

Планнаашкынның болгаш экономиктиг иднг бериишкинниң чаа системазынче будурулгелери шилчидери нарын айтырыг болгаш анаа баш удур хынамчалыг белеткенири чугула. Иниизи-биле орулгалыг болгаш бодунуң агар санынга четчир санхөөлүг будурулгелер чаа системаже шилчин болурлар. Моон алгаш көөрге, чаа системаже шилчилгени ажылагыйда хүннүң айтырыгларынан хоорудурбайн, кады шиитпирлээр аиаар. Продукция будурерининг күүне планын ажыр күүседири, продукцияның шынарын экижидери, күш-ажылдың будурукчулуун бедидери болгаш бот-үнеии чиигедири дээш демисел чаа системаже шилчиринге белеткелдин баштайгы базымы болур.

Чаа системаже шилчириниң база бир кол негелдези болза бригадаларга, участоктарга болгаш будурулгелерге бот-орулга-чарылганы калбаабиле нептередири болур. Чаа система дээрге бот-орулга-чарылганың дээди хевири деп чугаалап болур. Боторулга-чарылганың негелделерин ёзугаар ажылдап турган, орулганы тургузуп алыры кончуг чугула. Тургустунган орулгадан будурулгени хогжүдер, материаллыг деткимчени көргүзер болгаш оон-даа эске фондулар тургустунар болгай. Чаа системаны боттандырганы-биле чергелештир будурулгелериниң кол болгаш саарылга фондуларын канчаар ажыглап турары тодаргай илереттинге бээр. Бир эвес кайы бир будурулге мурнукузу ышкаш бодунга ажыгзаттынмас хөй чепсек-хереккелди тудуп турар болза, оларның амортизация төлелгезин будурулге боду киирер. Бо чорук күүнеиниң будурукчу күштерин шын, долу ажыглаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Дар өртектиг кол фондудан кайы бир станок ийикпе, эске-даа чепсек-хереккел будурулгеге ажыглаттынмас болза, ону эске будурулгелерге саарыштар эргени коллективтерге берген.

Бистиң республиканың будурулгелери тудуг болгаш транспорт организациялары чаа системаже шилчириниге белеткенин турарлар. Чижээлээрге, Кызылдың алгы болгаш автосептелге заводтары, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, № 1 болгаш 2 АТА-ларның коллективтери чаа системаның негелделерин, оон экономиктиг ажык-дүзелиин ажылчыннар оргузунга калбаа-биле тайылбырлап турарлар. Бо ажылды ам-даа үргүлчүзээр херек. Ылаңгыя төп областарның чаа системаже шилчээн будурулгелериниң дүржүлгазын төрелдешкек адырлар аайы-биле кичээнгейлиг өөренип көөр херек.

Бир эвес чамдык ажылдарны боттандырар болза бистиң автотранспорт организацияларывыс чаа системаже шилчин болурлар. Чүнүн-даа мурнунда чолаачылардың күш-ажылының организастаашкынын болгаш нормалаашкынын чүрүмчүдер херек. Чолаачыларның норматив чок ажылдап, чүгле дүүрер, чүдүрер черлерге хой үе эртирип, а чамдык таварылгаларда рейстен чүгле чок ээп кээр чоруктарының ам-даа таваржып туварды чажыт эвес. Чаа системаже шилчээн үеде мынаг чорук турбас ужуралуг.

Чаа системага холбаштыр бо хүннерде Иркутскиде семинар хурал өртип турар. Бистен ында он ажыг кижи барган. Олар чедип кээрге бо талазы-биле алаан тодаргай хемчеглер алынар аиаар.

В. ГЕОРГИЕВСКИЙ,
облсовпрофтуң инструктору.

ТЫВАНЫҢ БЮДЖЕДИ—ИЕ, ЧАШТАРГА

Россия империязының үезинде не болгаш чаштың эрге-ажыын камгалаан хоойлу дүрүмнер чок турган. Хөрээженнер—бөжүүр үезиниң соолганнар. Олар ам коммунистиг тургузуушкуннуң хөрээнде өр улус-биле дең эргелиг, идепкейлиг кижиип турар. Муң-муң тыва хөрээженнер күш-үүнеринге чедир-ле дыштанмайн ажылдап турган. А бичии уруглар хүнде 13—15 шак иштинде ажылдап турган. Хаанныг Россияның национал черлериниге хөрээженнериниң байдалы мырыңай черликсиг турган. Ону бистиң Тываның шаандагы байдалынган көрүп болур.

Шаанда Тывага хөрээжен кижи өгбөлөниң кулу болуп чораан. Феодал идегеттер хөрээжен кижиниң амызынга четкеп, харыысалга хүлээвейн турганнар. Хөрээжен кижи ашаанның төрелериниң алын адазас, оларның эт-севин эдилевес болгаш оларның чанынга тон болгаш бөрт чокка кылаштаншпас. Суг «бүжартай» бербезин дээш хөрээженнерни өжиндирбес турган. Хөрээжен кижи өтте оске кижилер турда чугаалажыр эргези чок. Оон туржук, тыва дылга «хөрээжен» деп сос безин чок, чүгле «хөрээ чок» деп сос турганы чугаалаттага-да бистиң аларныг авазарывыстың, чажыттарывыстың, үгба-дүнмаларывыстың, бичии чаштарының кандыг байдалды чүрттап чораанын билдингир мыкажыл.

Тываның хөрээженнери совет эргечагырганың чылдарында бодунуң хуу-салымнының долу эргелиг ээлери болганнар. Олар ам коммунистиг тургузуушкуннуң хөрээнде өр улус-биле дең эргелиг, идепкейлиг кижиип турар. Муң-муң тыва хөрээженнер күүнеринге чедир-ле дыштанмайн ажылдап турган. Хаанныг Россияның национал черлериниге хөрээженнериниң байдалы мырыңай черликсиг турган. Ону бистиң Тываның шаандагы байдалынган көрүп болур.

Тываның албан-хаакчыларының болгаш ажылчыннарының 40 хуузу хөрээженнер. Ол ышкаш садыгда, хойнитти чеменнилгезинде ажылдап турарларның 95, кадык камгалалында —86, чырыдыышкында—70 хуузу хөрээжен чон. Кадык камгалалында ажыдап турарларның 80 ажыт хуузу тыва хөрээженнер болуп турары оорунчүг. Бүгү башкыларның чартык кезии база тыва хөрээженнер.

ССРЭ-де не болгаш чаштың эргеажыын камгалаарының шыңгыы күүне системазын тургускан. Саатгыг хөрээженнерни ажылдап үндурер, азы ажылга хүлээп албас чорукту хөрээп. Божуур мурнунда болгаш бөжаанының соонда ийи-ийи ай иштинде төлевирлиг шөлээни, ажылга артарын хандырып турар. Медицинаның халас дузазын чедирип турар. Не болгаш чаштар амелге болгаш медицина албан черлериниң дузазын улуу-биле ап турар.

Бо дуза хөрээженнерге уругларны кижизидер, күш-ажылды болгаш өгбөлөргө ёзугаар ажыдың мурнакчы аргаларын болгаш техниказын шиңгээдип алган үзеттүр будурулгелериниде, транспортта, харылзаада, мал, чер ажылында күженнишкиннинг ажылдап турар. Чырыдыышкында, кадык камгалалында, эртем, литература, уран чүүлде чедишкиннинг ажылдап турар.

Тываның албан-хаакчыларының болгаш ажылчыннарының 40 хуузу хөрээженнер. Ол ышкаш садыгда, хойнитти чеменнилгезинде ажылдап турарларның 95, кадык камгалалында —86, чырыдыышкында—70 хуузу хөрээжен чон. Кадык камгалалында ажыдап турарларның 80 ажыт хуузу тыва хөрээженнер болуп турары оорунчүг. Бүгү башкыларның чартык кезии база тыва хөрээженнер.

ССРЭ-де не болгаш чаштың эргеажыын камгалаарының шыңгыы күүне системазын тургускан. Саатгыг хөрээженнерни ажылдап үндурер, азы ажылга хүлээп албас чорукту хөрээп. Божуур мурнунда болгаш бөжаанының соонда ийи-ийи ай иштинде төлевирлиг шөлээни, ажылга артарын хандырып турар. Медицинаның халас дузазын чедирип турар. Не болгаш чаштар амелге болгаш медицина албан черлериниң дузазын улуу-биле ап турар.

Бо дуза хөрээженнерге уругларны кижизидер, күш-ажылды болгаш өгбөлөргө ёзугаар ажыдың мурнакчы аргаларын болгаш техниказын шиңгээдип алган үзеттүр будурулгелериниде, транспортта, харылзаада, мал, чер ажылында күженнишкиннинг ажылдап турар. Чырыдыышкында, кадык камгалалында, эртем, литература, уран чүүлде чедишкиннинг ажылдап турар.

Школа иазыны четпээн уругларның албан черлериниге республика бюджединден акшалаидырыышкын чыглан, чыче өзүп турар. Чижээлээрге, 1961 чылда аиаа 1.493 муң рубльди берген болза 1966 чылда 2.465 муң рубльди берген, азы 61,1 хуу өскен-дир. 1967 чылдың бюджединден оон-даа хөй акшаны үндуруп бээр, азы өзүлде эрткен чылдан 11 хуу хөй болур. Ол чорук ясли-салтарга 500 уруглуг немей тургузар арганы болдурар.

Келир үениң салгакчыларының коммунистиг кижизидилгезинге өөренакчылери күүнеиниң долу хандырылгазында туруп турар школалар чанында интернаттар улуг рольду ойнап турар. Ындыг школаларның онзагай чүүлү болза чүгле өөредилгеден аңгыда күш-дамыр болгаш эстетиктиг кижизидилгени, ыдыгыы хүн чурумун (аиаа өөредилге кичээлдери, будурулгечи күш-ажыл, дыштанылга хамааржыр) шын болгаш биздилиг организастаиы болур.

Эрткен беш чылдарда ындыг интернаттарны туругзарынга бюджеттен 17.800 муң рубльди чарыгдаан. Чүгле 1961 чылда ол чарыгдал 2852 муң рубль турган, а 1966 чылда 3.268 муң рубль болган. Эрткен чылын интернаттарга 300 өөренакчы дөмежин киргеи. Бо чылын республика бюджединден интернаттарга 3.350 муң рубльди үндуруп бээр, бо чорук школалар чанында интернаттарга ыракты одарларда малчыннарның 7335 уругларын өөредир арганы болдуруп турар. Оон ыдай иитти хевирниң школа интернаттарынга бо чылын 1.145 өөренич өөренир апаар, аиаа чарыгдал 873 муң рубль болур.

Божупкан не кижилерниң (тыва националдыг) уругларынга бедик садыг бээри-биле бо чылын 90 муң рубльди берип турар. Чайгы үеде школа назыны четпээнгерни лачалларже, школачыларны пионер лагерьларынче чорудуп турары билдингир болгай. Эрткен чылын республикага 3890 уруглар пионер лагеринге дыштанган, а беш чыл дургузунда 17 муң уруглар дыштанган болуп турар.

Соолгу беш чылда хөй уруглуг болгаш бот нелерге бюджеттен ай санында болгаш хары угла дуза кылыр 5.665 муң рубльди төлөөн. Ам үеде бистиң республикада хөй уруглуг болгаш бот 12600 нелер күүне дузалажыр ап турар, оларга эрткен чылын 1.191 муң рубльди төлөөн.

Ажылчын болгаш албан-хаакчы хөрээженнерге тыпсып турар пенсиязарының чамдык хевирлерин колхозчу хөрээженнерге база тыпсыр дугайында партия болгаш чазактың 1964 чылда хүлээп алган Хоойлузу улуг ужур-дузалыг. Од хоойлуда колхозчу хөрээженнерге бөжүүр мурнунда болгаш божаан соонда дузалажыны көргүзери айтып турар. Ам үеде республикада 2000 ажыг колхозчу хөрээженнер ындыг дузалажыны ап турар.

СЭКП-ниң XXIII съездиниңниң хүлээп алган Программазында уругларны ниитилелдиң күсели-биле ажаапкадагаларынче чоорту шилчирин көрген. Ынчангаш уругларның ясли-салтарының четкизи дыка хөгжүүр. Оон түңнелинде баштайгы он чылдың төнчүзүнде уруглар албан черлеринге чоннуң херегзели долузу-биле хандыртынар. Баштайгы он чылда уруглар албан черлеринге турган уруглар дээш хөлези дыка чиигээр, а ийиги он чылда өг-бүле бүрүзү боттарының уругларын ясли-салтарга халас тургузар арганы алыр.

Школачыларның өөредилгезин болгаш кижизидилгезин күүнеиниң долу күселн-биле хандырар үе уламс келир. Школаларга эртенги чемни халас бээрин көрүп турар, а узаткан хүннүг школаларга дүштеки чемни халас бээр.

Ийиги он чылдың төнчүзүнде школа-интернаттарга болгаш узаткан хүннүг школаларга уругларын туругсеган ада-иелерден төлевир алырын соксадын магат чок. Уругларның культурлуг хандырылгазы—кино, театр, музей болгаш спортивиг маргылдаалар болгаш өске-даа ажылдар база халас болур.

Бистиң чүргүвүста күш-дамыр талазы-биле кадык-шыырак, сагыш-сеткил талазы-биле омак-сергек салгал өзүп турар, оларның аас-кежиктиг, чогаадыкчы амыдыралче бүгү орустар ажык. Хөрээженнериниң эргелерин камгалаар талазы-биле Совет күүнеиниң дүржүлгазын социализм чүрттарында калбаа-биле нептеретккен. Ында хөрээженнер ар улустар-биле бир демей чаа амыдыралды тургузарына идепкейлиг кирижип турар болгаш эрге-чагырганы башкарарынга улуг-хүүзүн киирип турарлар.

Хөрээженнер—кижи төрелгетенниң төөгүзүнүң хогжүдезин дүргедиринге кайгамчык улуг тургузукчу күш болуп турар. Социализм чүрттарының хөрээженнериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы, хөй-ат киирикчи соруу — оларның капиталистиг чүрттарда өнүктерин эрге-шөлээ дээш чиигг демиселче оттуруп турар бедик үлегер-чижек апарган.

В. ЦЫПКИН,
Тыва АССР-ниң Сан министерствозунуң улуг инспектору.

МАЛЧЫН ӨГ-БҮЛЕ

Аратыныңың кадарган хөю эртемин-ле одарие үнген, ам чүгле дүъш сөөнда кирип келир. Аалда арткан нимилер хураганнарны кедеи черже сүрүп үндүрүп турган черинге келдим. Санманщиктерниң хураганнары кажааны долгандыр. Дербе-Дашты ажылдыр дешнилектээн, магазаничыын канчаар оны!

— Чадагай кажаага чемгерип өреткен хураганнар айбадаарга-да кайым ыкаар, чаза басиаш турарлар-ла болгай, кажаазынга чемгерип каар-дыр—деп, хөйүу кыйгыра-дыр.

Хураганнарны одарие сүрүп чадашкан санманщиктерниң бирээзи көөшпаларда сула ура берди, өскеэзи демир айыыр түткаш, силөөсту тарады чашканнай кааптыы. Өске савада суг база белеи.

Хөйүу бо кыштыы хүр ашкан. Кыштаанның девискээри шээр малга таарымчалыг. Малчын мал чеминге камналгалыг. Ам бээзин сула, чарба, сиген, силос, дүс артынчыдыг. Оны түскай эртемнигларниң сүмелээзини ёзугаар чарыгдап, арта бергеими чазаанга аппарып алыр. Тюлюш Шойдакович санманщиктерге арга-сүмеэзин чугаалап турар.

Аратыналарның төрүүр хөю 361 баш. Артнан он хөйдан өскези төөу олдапкан. Төрээн хөйлардан 382 хураган четче камгалап алдынган. Баттарының уруу, комсомолчу санманщик А. Светлана 140 хураганны доруктуруп өстүрген. Оөң эжи комсомолчу Салчак Конгар 120 хураганны доруктурган.

Жданов аттыг колхөзтуң баштаар чери хөйүу өг-бүлениң күшанылчы чедимшиннерии бедиибиле үнелеп, демдеглеп турар. Оларның аалынга чөөкта чаа бүгү малчыннарның хуралын эртиргени таварылга эвес. Мурнанчы хөйүу өг-бүле-биле мады ашыыдап турган санманщиктер өртемтиг бараннар-биле шаңнатнан. Колхоз баштаар чери Аратыналарның өг-бүлезинге 3—3 хураганны немелде төлевирге тывысынан.

Малчын ореге Совет эрге-чагырганың бемен чылынга алдар бөлдурган социалистиг хүнээлгезин күүседип шыдаарынга бүзүвелдиг.

Д. АРАНЧАА.

Улуг-Хем.

ҮЕНИҢ БАЙДАЛЫ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫРАР

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның докталтын танышкан, Барыын-Хемчик районнуң партия организациялары идеологтуг ажылдың база бир чүгүла кезээ—коскү агитацияны организастаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Партия райкомунуң хуралдаар алында ооң пропагандистериниң фоточурүктарын, пропагандистерниң болгаш партия эге организациялыларының секретарьларының ажылының дүржүлгазын тускай стендилерге бижээн.

«Большевик» колхозта партия организациязы (секретары ооң С. Б. Очур) коскү агитацияны багай эвес организастаан. Ол колхозка барган кижилер ажыл-херектиң байдалы канчаар чорун турарын, мурнакчы кижилерни болгаш колхозтуң чыл-чылда экономиктиг хогжүдезин сонуургаар дээш, колхоз даргазын азы партия организациязының секретарын хүн бүрүнүң практиктиг ажылчорудулгазындан чардыктырын хөйле айтырыглар салып шүүдетнейн, колхозтуң конторазында, клубта болгаш сүт-бараан фермазында коскү агитация—диаграммалар, плакаттар, стендилер, хүндүлел, көргүзүт самбыралары, агитхуудустар болгаш ханаа парлалгаларындан чедиишкинин билип ап болур.

«Тыва даг-дүтү» комбинат эргелиниде (кол шолунде) хүндүлел, көргүзүт самбыралары, комбинаттың перспективтиг планын айыткан плакаттар бүгү-ниитининг кичээнгейин хаара түдүп турар. Ында бир стендиде мынчаар бижээн: «Арыглаар фабрика 1967 чылдың ийи айының иштинде 2320 тонна даг-дүтүн ажылдан кылган». «Комбинаттың ажылчы чоңу! Улуг Октябрьның 50 чыл байырлалының хүнүнде Төрээн чуртка 16 муң тонна даг-дүтүн бергээлинер!».

Районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, будурүлгелериниң, түдүгүнүң болгаш транспорттуң коллективтери Октябрьның байырладынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин алган. Ам чүгаа кандыг хүлээлгелер алганының эвес, а алган хүлээлгелерин амыдырала канчаар боттандырып турарының дугайында чоруп турар.

Март 23-те байдал-биле алырга, колхоз, совхозтар юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садарының планын 265,3 хуу, сүттүүн—103,7 хуу күүсеткен. Квартал планын күүседир талазы-биле «Большевик» колхозтуң болгаш «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери эң эки ажылдаанар.

Районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери квартал тоңчүзүнге чедир 56 тонна сүттү, 16 тонна эътиң планган ажыр дужаарын хүлээнгеннер. Колхоз, совхозтарда төрээн хөйларның хураганнары бүрүн камгалап алдынган. 100 хөйге онаашпыр хураган камгалап адыр талазы-биле алган хүлээлгелерин Хомушку Ууртак, Хомушку Байыр, Ооржак Агбаан, Сат Монгуш, Монгуш Агбы даэш оон-даа өскелер эки күүседип турар.

Партия, профэвиэл болгаш комсомол организациялары Октябрьның 50 чыл ооңга холбаштыр ажылчы чоннуң күш-ажылчы көдүлүүшкүнүн, мурнанчы коллективтерни болгаш түс-түе кижилерни көргүзүг агитациязында доктаамал чыыдыр хүлээлгелиг. Ынчыг түрбүже, чамдык партия организацияларында коскү агитацияның деннелии куду болгаш харын-даа чамдык талааларында ажылчы чоннуң күш-ажылчы идепкейиниден хожудап турар.

Хой санныг ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар мөөнеттинген арыглаар фабрикада, рудникте, транспорт цехинде, «Тыва даг-дүтү» түдүг эргелелиниң участоктарында болгаш ДБК-да «Октябрьның 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыылыңар» даэш чергелиг чаңгыс аай сестерлиг, эрекгей лозунгардан өске чогум кижи бүрүзүн күш-ажылче сорук кирип кыйгырып турар тодаргай болгаш даэштиг коскү агитация чок. Комбинат түдүгүнүң бирги эзлчээн чорудуп турар үеде ажыл нормазының күүселдеэни, кым мурнап, кым соңнап турарын агитхуудустарга, комсомолчу прожекторга болгаш көргүзүг самбыраларынга хүн бүрү чырыдып турган. Ам комбинат түдүгүнүң ийиги эзлчээн чорудуп, айтырыг күш-ажылчы кижи бүрүзүнден байырлалга чүүнүн-биле чедиишиннинг ужуражыр сеп деп, салдының турар үеде ол ажыл чүге сулгарай бергенин Ак-Довуракпың партия, профэвиэл, комсомол организацияларының улуртукчуларындан партияның район комитеди айтырза чогуур.

Район төөү — Кызыл-Мажалык суурнуң байдалын ам көрээлиңер. Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллиминиң ажыдакчылары эрги хүндүлел, көргүзүг самбыраларын база плакаттарны, стендилерни чаартып кылдырар даэш дужүрүп алганындан бээр бир ай ашкан. Оны кылыры-биле нерээ чарын алган Кызылдың чурулга мастерскаязының ажылдакчызы эш Май-оол оңза шүүлеп ажылдап турар болгаш чамдык ажыл хүннеринде арагалап алган тургузаар.

Районнуң ажылчы чону байырладыр чылдың бирги кварталының планын чедиишкинниг күүсеткен болгаш мурнакчыларның саны көвүдээн. Квартал тоңчүзүнге чедир каш санныг хонук арткан. Квартал планының күүселдезинге шылгаран үнген коллективтерни болгаш түс-түс кижилерни чогум кала көргүзер дугайында шыңгыы чугаалажышкын райкомга болуру чайлаш чөк апарган. Түге дээрте хүндүлел болгаш көргүзүг самбыралары белен эвес.

Октябрь кудумчуузун кежилдир херип каан кызыл посте «Октябрьның 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыылыңар!» деп чаңгыс лозундан өске Кызыл-Мажалык суурнуң кудумчуларында болгаш райпе, «Сельхозтехника» каттыжышкыны, амнелге коллективтеринде байырлал белеткелинге холбаштыр кылган коскү агитация дыка эвээш. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга алдар болдурган районнуң ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелерин район Совединиң сессизизинга бадылаан. Ол хүлээлгелерни ыынчага чедир коскү агитацияга илередип, чоннуң чылгыр черлеринде кылбаан.

Төөгүүг байырлалга утказытыр белеткелдер ам чорун турда, моон мурнунда кажан-даа коствун корбаан бүгү улустуң күш-ажылчы көдүлүүшкүнүнүң хүннеринде, социалистиг чарыштыг түдүгелин квартал, азы ай санында үндүрер деп ёзу барыындаалап, маңаа олурар чорук шын эвее. Арыглаар фабрика, рудник, «Тыва даг-дүтү» түдүг эргелелиниң, № 834 орук түдүг эргелелиниң участоктарында, сүт-бараан фермаларында болгаш часкы тарылга үезинде хөю бригадаларында күш-ажыл нормазын канчаар күүседип турарын хүн бүрү түүнеп, кым мурнап, кым соңнап турарын тодарадыр арга бар. Бо хереке коскү агитация чугула ролдуг ойнаар ужуруг.

Районнуң партия, профэвиэл, комсомол организациялары коскү агитация ажылында четпеетерни чоокку үениң иштинде чайлалып, колхоз, совхозтарга, будурүлгелерге, түдүгүларга, транспортка болгаш албан организацияларга идея талазы-биле бедик деннелиг коскү агитацияны организастап тургузаар ужуруг-дур. Бо чугула ажылга коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш чүруурунга, чаражтыр бижиринге мергежилдиг кижилерниң күжүн мобилизастаар херек.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

ДАЙЫНЧЫ АЛДАР БҮЛҮҮ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң төөү—Бали-Кол суурда ортумак школаның өөреникчилери Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң намдарларын бижип турар. Эртken чылын 7-ги класстың (удуртукчузу башкы Шаңмаа Яңмаа) Ада-чурт дайынының киржикчилериниң дугайында материалдарны чыгган, дайынчы алдарның бүлүүн тургускан.

Т. С. Нүреат, П. А. Бичe-кыс, П. М. Мартынов олар школага кээп, өөреникчилер-биле ужурашкан, совет Төрээн чуртту камгалаан парлалгаларындан чедиишкинин билип ап болур.

«Тыва даг-дүтү» комбинат эргелелиниң (кол шолунде) хүндүлел, көргүзүг самбыралары, комбинаттың перспективтиг планын айыткан плакаттар бүгү-ниитининг кичээнгейин хаара түдүп турар. Ында бир стендиде мынчаар бижээн: «Арыглаар фабрика 1967 чылдың ийи айының иштинде 2320 тонна даг-дүтүн ажылдан кылган». «Комбинаттың ажылчы чоңу! Улуг Октябрьның 50 чыл байырлалының хүнүнде Төрээн чуртка 16 муң тонна даг-дүтүн бергээлинер!».

Районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, будурүлгелериниң, түдүгүнүң болгаш транспорттуң коллективтери Октябрьның байырладынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин алган. Ам чүгаа кандыг хүлээлгелер алганының эвес, а алган хүлээлгелерин амыдырала канчаар боттандырып турарының дугайында чоруп турар.

Март 23-те байдал-биле алырга, колхоз, совхозтар юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садарының планын 265,3 хуу, сүттүүн—103,7 хуу күүсеткен. Квартал планын күүседир талазы-биле «Большевик» колхозтуң болгаш «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери эң эки ажылдаанар.

Районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери квартал тоңчүзүнге чедир 56 тонна сүттү, 16 тонна эътиң планган ажыр дужаарын хүлээнгеннер. Колхоз, совхозтарда төрээн хөйларның хураганнары бүрүн камгалап алдынган. 100 хөйге онаашпыр хураган камгалап адыр талазы-биле алган хүлээлгелерин Хомушку Ууртак, Хомушку Байыр, Ооржак Агбаан, Сат Монгуш, Монгуш Агбы даэш оон-даа өскелер эки күүседип турар.

Партия, профэвиэл болгаш комсомол организациялары Октябрьның 50 чыл ооңга холбаштыр ажылчы чоннуң күш-ажылчы көдүлүүшкүнүн, мурнанчы коллективтерни болгаш түс-түе кижилерни көргүзүг агитациязында доктаамал чыыдыр хүлээлгелиг. Ынчыг түрбүже, чамдык партия организацияларында коскү агитацияның деннелии куду болгаш харын-даа чамдык талааларында ажылчы чоннуң күш-ажылчы идепкейиниден хожудап турар.

Хой санныг ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар мөөнеттинген арыглаар фабрикада, рудникте, транспорт цехинде, «Тыва даг-дүтү» түдүг эргелелиниң участоктарында болгаш ДБК-да «Октябрьның 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыылыңар» даэш чергелиг чаңгыс аай сестерлиг, эрекгей лозунгардан өске чогум кижи бүрүзүн күш-ажылче сорук кирип кыйгырып турар тодаргай болгаш даэштиг коскү агитация чок. Комбинат түдүгүнүң бирги эзлчээн чорудуп турар үеде ажыл нормазының күүселдеэни, кым мурнап, кым соңнап турарын агитхуудустарга, комсомолчу прожекторга болгаш көргүзүг самбыраларынга хүн бүрү чырыдып турган. Ам комбинат түдүгүнүң ийиги эзлчээн чорудуп, айтырыг күш-ажылчы кижи бүрүзүнден байырлалга чүүнүн-биле чедиишиннинг ужуражыр сеп деп, салдының турар үеде ол ажыл чүге сулгарай бергенин Ак-Довуракпың партия, профэвиэл, комсомол организацияларының улуртукчуларындан партияның район комитеди айтырза чогуур.

Район төөү — Кызыл-Мажалык суурнуң байдалын ам көрээлиңер. Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллиминиң ажыдакчылары эрги хүндүлел, көргүзүг самбыраларын база плакаттарны, стендилерни чаартып кылдырар даэш дужүрүп алганындан бээр бир ай ашкан. Оны кылыры-биле нерээ чарын алган Кызылдың чурулга мастерскаязының ажылдакчызы эш Май-оол оңза шүүлеп ажылдап турар болгаш чамдык ажыл хүннеринде арагалап алган тургузаар.

Районнуң ажылчы чону байырладыр чылдың бирги кварталының планын чедиишкинниг күүсеткен болгаш мурнакчыларның саны көвүдээн. Квартал тоңчүзүнге чедир каш санныг хонук арткан. Квартал планының күүселдезинге шылгаран үнген коллективтерни болгаш түс-түе кижилерни чогум кала көргүзер дугайында шыңгыы чугаалажышкын райкомга болуру чайлаш чөк апарган. Түге дээрте хүндүлел болгаш көргүзүг самбыралары белен эвес.

Октябрь кудумчуузун кежилдир херип каан кызыл посте «Октябрьның 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыылыңар!» деп чаңгыс лозундан өске Кызыл-Мажалык суурнуң кудумчуларында болгаш райпе, «Сельхозтехника» каттыжышкыны, амнелге коллективтеринде байырлал белеткелинге холбаштыр кылган коскү агитация дыка эвээш. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга алдар болдурган районнуң ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелерин район Совединиң сессизизинга бадылаан. Ол хүлээлгелерни ыынчага чедир коскү агитацияга илередип, чоннуң чылгыр черлеринде кылбаан.

Төөгүүг байырлалга утказытыр белеткелдер ам чорун турда, моон мурнунда кажан-даа коствун корбаан бүгү улустуң күш-ажылчы көдүлүүшкүнүнүң хүннеринде, социалистиг чарыштыг түдүгелин квартал, азы ай санында үндүрер деп ёзу барыындаалап, маңаа олурар чорук шын эвее. Арыглаар фабрика, рудник, «Тыва даг-дүтү» түдүг эргелелиниң, № 834 орук түдүг эргелелиниң участоктарында, сүт-бараан фермаларында болгаш часкы тарылга үезинде хөю бригадаларында күш-ажыл нормазын канчаар күүседип турарын хүн бүрү түүнеп, кым мурнап, кым соңнап турарын тодарадыр арга бар. Бо хереке коскү агитация чугула ролдуг ойнаар ужуруг.

Районнуң партия, профэвиэл, комсомол организациялары коскү агитация ажылында четпеетерни чоокку үениң иштинде чайлалып, колхоз, совхозтарга, будурүлгелерге, түдүгүларга, транспортка болгаш албан организацияларга идея талазы-биле бедик деннелиг коскү агитацияны организастаар тургузаар ужуруг-дур. Бо чугула ажылга коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш чүруурунга, чаражтыр бижиринге мергежилдиг кижилерниң күжүн мобилизастаар херек.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

Библиотека көрүлдези чоруп тур

БҮТКЕН КҮЗЕЛ

Улуг-Хем районнуң Чаа-Холде библиотеканың ажылы эки. Ында бодунуң ажылын эки билир, аңаа ыяк ийи кыс: Аля болгаш Тоня ажылдап турар.

«Найырал» совхозтуң ажылчыннарының күш-ажылчы хүнү доозулбаан, мынчангаш библиотекада номчукчуларның хөй кезии өөренирлер болду. Оларның чамдыктары номнар шилээн, чамдыктары коктээн солуннар ашкан олурлар, а оңгу классчы Юра Южаков энциклопединдээ дүжүрүп бижээн олур — Школага артер кежээге илеткел кылырым ол-дур ийин, ультрауннер дугайы болбазыкле—деп, мээң айтырымга ол харылады.

Улуг библиотекарь Альбина Монгушевна Сарыг-оол хөйүү-ле кылып тур: «Аа, эш Дамбаев бе? Эки-и! Чагаан номуңарны тып алдым, чедип келиңер» деп телефоннаар-даа, ном шилип чадай берген бичии оолга дузалажы-даа бээр, дыңзыг үнбиле маргыжа берген өөреникчилерни сокеадып каапп, столунга олурган дораан бижиттине-даа бээр.

Кажан Альбина техникум дооскан-да, ону аңаа ажылдадыры-биле чоруткан. Ажылдың уу база билдинмес, чалгааранчыг, номчукчуларга чүгле кап пом берип каар ол-ла. Ном делгиринге Драйзерниң болгаш Золяның номнарын эмгелей салгаш: «чүгле дайын болгаш шпионнар дугайында номнар негээр өөреникчилер-дир бо, бо чогаалчыларның херээ чок апарган бе?» деп бодаардаа турган. Чамдык номчукчулар алган номнарының кезек арыннарын үзе тырткаш, экчеп дужнары база хораанчыг. Ындыглар-биле эптеш чок демиселдеп ол чорудуп турган. Альбина номга кам чок чамдык кижилер-биле изиленчип, оларга шынгы сагындыра бээр. Ооң чугаазын дыңнаарга чамдыкта каржы-даа мышкаш. Ынчангаш ооң эжи Вера чагыг бээр: «өршээп көр, дыка изиг-ленбе, кандыг кижи турбае дээр сен».

Альбина ажыл соонда чанып орташ, бодангылаан:—бисти мынчаш чүге-ле ынча дыка кымпп өөредип турган чоор. Үжен үш үжүк ылгап билир кижи-ле болза мээң орнумга ажылдап болур хире чүве шыкажыл.

Үе эртин турган. Библиотека ажылдакчылары ажылчыннарга, школага үргүлчү барып, номчулгаларны организастап, солун номнар кежээлерин эрттирип турган. Номчулга залын эде кылгаш, бажыңны чугайлап, шалаазын будаажып, бүгү номнарны эде салгылаан.

Чон библиотекаже күзелдин-биле кээп эгелээпкен олар экчеп каапнар. Беш чыл бурунгаар библиотекова. Кошкарова олар идепкейлиг киришкен. Ада-чурттуң дайынының киржикчиин, курлавырда подполковник эш Китайкин бодунуң сактыышкынын аңаа чугаалаан.

— Бистиң ажылывыста четпеетер база бар—деп, Альбина Монгушевна чугаалады. Бистиң эргевисте 4 кодээ библиотека хамааржып турар, оларга методиктиг дузаны чедирер үжүрүүг бис, ынчаза-даа чижээ, Үрбүнде библиотека эрги, буступ дүжер дей берген бажыңчыгашта болгай, оон ишти соок болгаш шык. Кызыл-Дагда, Кара-Талда библиотекаларынын байдалы база эки эвес. Тоня ам-даа бажың албаан, өске улустар бажыңнига хонуп чорун турарындан таарымча чок байдал тургустунуп турар.

Чамдык бергелер турза-даа, өөнүктер чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Чаа-Хол школазынның башкызы Лидия Петровна Саргованың чугаалап турары болза:

— Библиотекага кажан-даа киреерге, номчукчуну бичии-даа саадатпае улуг. Кижи бүрүзүнүң кандыг литературага хереглелин эки билир апарган. Оларның чымчак еткилдиг, сагыш човангыр, ээлдек чоруу бистиң өөрүп турар.

Чаа-Холдуң библиотека эргелекчизи Альбина Монгушевна Сарыг-оолдуң чуруун республиканың Хүндүлел самбыралында аскан. Бүткен күзелдиң ээлери Альбина Сарыг-оолдуң болгаш ооң эжи Тоня Додай-оолдуң ажыл-херээ мындыг.

К. ЛОПСАҢ.

Библиотека көрүлдези чоруп тур

рар, оларның чедиишкинниниң үндезини ында.

Библиотеканың шимелдези тергиин эки.

— Мээң дузалакчым Тоняның ажылы-дыр ийин. Чуруурунга ынак, парлап бижиири тергиин, Капекиниң библиотека техникумунуң доозукчузу кижи—деп, Альбина Монгушевна чугаалады.

Библиотекаже кирип чоруй-ла «Утпаңар, чаа номнар» деп делгиринги эскерии каар силер. Чаа келген номнарны ында делген турар. «Ада-чурттуң олар тургусканнар» деп стендиии Ленинчи комсомолдуң тураскаагаан. «Сеңээ, аныяк механизатор» деп делгелгеден механиктер, чолаачылар, трактористер боттарынга херек номнарны шилип алыр.

Тарылга, азы сиген кезилдезиниң үезинде Тоня Додай-оолду тывары берге апаар болгай: ол—чок-ла болза ыраккы Шаңчыда баргап, хуудус үндүрген турар, азы Терезиинде лекция номчаан турар. Ак-кок Улуг-Хемниң ортулуктарында сигенчилерге баргаш, Алдын-оол Даржаанның «Эрниң эрези» деп романынга конференция эрттиргенде кандыг маргылдааны үндүрбээн дээр силер! Ажаап алышкында механизаторларга конперт көргүзеринге олар үргүлчү киржип турар.

Библиотека чөвүзелиниң кежигүннери пенсионерлериниң бажыңнарынга номчулгаларны эрттирип, кежээлерге илеткелдерин кылып турар. Чижээ, «Төрээн чурт—дайынларга төрүттүнген» деп аас журналынга башкылар Паршенко, Гребендаан турары ол. Совхоз ажылчыннарының ортузунга лекция, беседа, диспут, кежээлер-даа эрттирбээн.

Моон мурнунда библиотека эргелекчизинге Күске Куулар ажылдап турган. Ону Таңды райкүүскомуун культура килдиин кандыг-даа чылдагаан чөкка ажылдан үндүргенин билир бис.

Совхозта партия, комсомол комитеттери, кедээ Совет бо четпеетерни көре тура хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас.

Д. КУУЛАР.

Ажыттынмас библиотека

«Тинделге» совхозтуң библиотеказынга шооча аскандан бээр үш ай хире үедө ажыттынмайын келди. Библиотекадан ном алыры-биле хүндүс-даа, кежээ-даа келген кижилер маңаа-маңаа чоруй баарлар.

Библиотека эргелекчиниңниң хүлээлгезин күүседип турар Зинанда Монгуш дыка-ла харыысалга чок ажылдап турар кижи-дир. Зинанда ооң мурнунда кежээки школага ажылдап турган, бодунуң мораль талазы-биле чуруу чок чоруктарының ужуп ажылдан үндүрткен кижи. Бо ажылга база-ла багай ажылдап турары ол. Совхоз ажылчыннарының ортузунга лекция, беседа, диспут, кежээлер-даа эрттирбээн.

Моон мурнунда библиотека эргелекчизинге Күске Куулар ажылдап турган. Ону Таңды райкүүскомуун культура килдиин кандыг-даа чылдагаан чөкка ажылдан үндүргенин билир бис.

Совхозта партия, комсомол комитеттери, кедээ Совет бо четпеетерни көре тура хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас.

Д. КУУЛАР.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

КНО-га совет санал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Агрессияны тодарадыр дугайында айтырыгның талазы-биле комитет КНО-га он чыл туруп келген. Ынчалза-даа бодунга дааскан соругланы ол комитет он чыл дургузунда күүседип-даа ыыжавзан. Агрессияны дээр билишкинниин тодарадыр талазы-биле ажылдарны катап чорудармыга эң-ве таарышкан үеии Кол Ассамблеяга сүмелеп-даа шыдаавзан.

Ол чугула айтырыгны Кол Ассамблеяның эдлечглиг XXII сессиязынга чугаалашкан турарын совет төлээлер чаа саналдаан. Агрессчи үүлгедиглер болгаш чепсектиг халдашкынчы улустарның бүгү-ниитин тайбыңнырга болгаш айыыл чок чоруунга кыжанын турар амгы үеде агрессияны дээр билишкинниин ылап тодарадыры онза чугула дээрзин эң-ве шинтпирлиг доктаамал төлээлекчизи Н. Т. Федоренко ол комитетке медеглээн.

Ол айтырыгны чугаалажырын үзамдыктырарының тактиказы харын барынын талакы күрүнелерге ажыктыг деп, Н. Т. Федоренко чугаалаан. Агрессияны тодаратқан чоруктуг Кол Ассамблеяга түүлдүг деп көрүүтер болза, оларның тайбыңга ынакшылдыг күрүнелерге болгаш улустарга удур дайын өөскүдерии бергедедиптер даэш Американың Каттыжыкан Штаттары коргун турар деп, ол чугаалаан.

Вашингтонуң Вьетнамда агрессиязынче комитет кежигүнериниң кичээнгейин совет төлээлекчи уламдырган. Ол чүрттүң маадырлыг патриоттарынга удур интервентилер чартык миллион кижилиг армияны, авианосецтерни болгаш күчүлүг бомбардировщиктерни, хүнөталдырын, өртендирер болгаш хораннаар газтарны октаан.

Вьетнамда дайын дээрге национал-хосталгалыг шинчээшкиниерге удур америк империалистерниң чарлап алган крестиглиг походунуң чарылбас безин-дир деп, Н. Т. Федоренко айыткан. Нейтралдыг Камбоджага удур өнчүн-чөнгээлерни кылын турар. Маадырлыг Кубага удур агрессчи чүткүдер үргүлчүлеишпээн болгаш мындыг янзымыг чижектерни хөйүү-биле коргүзүп болур деп, Н. Т. Федоренко чугаалаан.

Конференция ажыттынган

КАИР. (СЭТА). Африканың беш күрүнелериниң баштыңнарының конференциязы ажыттынган. Каттыжыкан Араб Республиканың президентизи Гамаль Абдель Насер, Алжир Республиканың президентизи Хуари Бумедьен, Танзанияның президентизи Джулиус Ньерере, Мавританияның президентизи Моктар Ульд Дадда болгаш Гвинеяның президентизи Ахмед Секу Туреның болунуң төлээлекчизи—Национал хуралдың даргазы Леон Мака ол конференцияның ажылында киржип турар.

Назым Хикмет дугайында тураскаал

СТАМБУЛ. (СЭТА). Назым Хикметтиң турци комитединң тургузаар дугайында саналды «Ант» журнал үндүрген. Ол комитет Назым Хикметтиң музейин тургузар, шүүлүкчүүнүң чогаалдарының долу чыыдазын парлап үндүрер болгаш ооң чогаалдарының өске-даа үндүрүкчүлериие дуза көргүзер. Назым Хикметтиң чогаадылгазын өөренип шинчилээр талазы-биле ооң институдун тургузар чергелиг болгаш өске-даа ол янзылыг айтырыглар-биле ажылдаар.

Сенегалда өөредилге хөгжүлдези

ДАКАР. (СЭТА). Сенегал улус бодунуң хамаарышпас чоруунуң чеди чылының дургузунда өөредилгениң талазынга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган.

Школачылар саны каш катап көвүдээн, студентилер үш катап өскен. Национал кадрларны белеткээринге Дакарның университединг ажаок улуг рольдуг болган. Ооң факультеттери эмчи, башкы, агропом кадрларны белеткеп турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ВЕНГРИЯ БАЙЫРЛААН

БУДАПЕШТ. Венгрияга апрель 4-те байырлал шинчи кире берген турган. Будапештиниң бажыңнарының баарында хосталганың байырлалын алдаржыткан лозунгнарны, туктарны болгаш транспарантыларны аскан. Аныяктарның колонналары дыка эрте турда Дожи проспектиге чедип келген. В. И. Ленинге уурасказалдың чанында аныяктарның хөй муң кижи киржиччилиг митингини болган. Аңаа ВСАП ТК-ның бирги секретары Янош Кадар, Революстуг аныячыннараачын чазакгың даргазы Дьюла Каллаи, ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери, күрүнениң болгаш хөй-ниитининг коскү ажылдакчылары, революцияның хоочун киржиччилери чедип келген.

10 шак турда кол индирниң баарынга күш-культуржуларның хөй муң кижилиг колонналары көргүзүгдерии күүсеткен. Күш-культуржуларның соонда чоокта чаа комсомолга кирген 10 муң ооглар, кыстарның чыскаалы эрткен. Даңгырактың сестери шолдуң кырынга чаңгыланып турган.

ВСАП ТК-ның өөредиинден ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВСАП Будапешт хооркомунуң бирги секретары К. Немит митингиниң киржиччилериие байыр чедирген. Бистиң төрээн чуртувустуң болгаш улузувустуң аас-кежиктиг салым-чолу совет улустуң төөгүлүг улуг ажыл-маадырлыг чоруу-биле, фашизмни чылча шапканы-биле шуут холбаалыг деп, ол чугаалаан. Хостуг социалистиг төрээн чуртту тургузуушкунунга совет улус хосталганың баштайгы хүнүнден ажеваан үнелеп четпес дузаламчыны биске көргүзүп келген.

Чаетын болган чалыы назынның байырлалы бүгү венгр хоорайларга болгаш суурларга болуп эрткен.

БОЛГАР-ПОЛЬША ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СОФИЯ. Польшаныц болгаш Болгарияның партия-чазак төлээлериниң аразында чугаалажышкыннар Софияда үргүлчүлеп турар. Чугаалажышкыннарга польша таладан ПКАП ТК-ның бирги секретары Владислав Гомулка, ПҮР-нүң Министрлер Чөвүзелиниң даргазы Юзеф Циранкевич, ПҮР-нүң даштыкы хереглер министри Адам Рапацкий, болгар таладан БКП ТК-ның бирги секретары, БҮР-нүң Министрлер Чөвүзелиниң даргазы Тодор Живков, БҮР-нүң даштыкы хереглер министри Иван Башев болгаш өскелер-даа киржип турар.

Болгар-польша кады ажылдажырганың айтырыгларын, делегейниң коммунистиг шимчээшкиниинiң, тайбыңның болгаш айыыл чок чорукту айтырыгларын чугаалажып турар.

Болгар солуннар польша партиязазак төлээлериниң Софияда чоруп турар дугайында делгеренгей информацияны «Ак-дүнма найырал болгаш чаңгыс эп», «Ак-дүнма Польшаның төлээлериниң чүректиң ханызындан байыр чедирип тур бис», «Социализм болгаш тайбың дээш демиселге өнүктер болгаш аныяктар» деп улуг эгелер-биле парлап турар. Польша удурүткүчүларының алынчуруу болгар-польша найырадың, социалистиг чурттарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкының улам ынай быжыглаарынга дузалаар дээримн парлалга демдеглеп турар. Софияда болуп турар чугаалажышкыннарда найырадың болгаш чүректиң ханызындан байдалды, найырал, кады ажылдажырга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында ам чарар деп турар керээнии чугула ужур-дузазын демдеглеп турар.

ГДР БИЛЕ ССРЭ-НИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

БЕРЛИН. ГДР-ниң Аар машина тудуушкунунуң болгаш прибор тудуушкунунуң министерствозу биле ССРЭниң Аар. энергетика болгаш транспорт машина тудуушкунунуң министерствозунуң араазында экономика болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажырганы улам ынай хогжүдер дугайында дугуржулгага ат салышкыны Магдебург хоорайга болган.

1975 чылга чедир ийи чурттарның үлетшүрүнүң ол адырының бүдүрүлгезин специализастаар болгаш кооперастаар талазы-биле хемчеглерни, а ол ышкаш шинчилел болгаш конструктор ажылдарны кады чорударын дугуржулгага көрүп турар.

КУДР-ДА «ХОВУ ВИТАМИННЕРИНИҢ» БҮДҮРҮЛГЕЗИ

ПХЕНЬЯН. Аодиде (Соңгу Ханген можу) химия заводунга азот чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле комплексиниң бирги эзлчээн ажыглалга киирген. Ол болза хогжүн орар ада-чурт химиязының улуг чедишкини-дир.

КУДР-га чоокку чылдарда гектар бүрүзүнге 500—1000 килограмм «хову витаминнери» онаажыр ыыдыр ол хире санныг химия чедишчидилгелерни бүдүрүлгезин хандырар соруглганы айтырылган.

(СЭТА).

Ирактың президентизин соңгаан

БАГДАД. (СЭТА). Абдель Рахман Арефти база дагын Ирактың президентизинге соңгаан. Министрлер кабинединиң болгаш камгалалдың национал чөвүзелиниң каттыжкан хуралынга ону соңгаан.

Эрткен чылдың апрель 13-те вертолетка болган авария үезинде ирак президент Абдель Салам Ареф өлген соонда, ооң дуңмазы генерал-майор Ареф бир чыл хуусаалыг президент болу берген турган.

Ирактың түр конституциязын бажаар, бир эвес президент албан-дужаал кандыг-бир чылдагаан-биле эвээ туруп бээр болза, министрлер чөвүзелии болгаш камгалалдың национал чөвүзелии каттыжкан хуралынга чаа президентиниң соңгуу алыр эргелиг болуп турар.

Демисел үргүлчүлевишаан

АЛЖИР. (СЭТА). Немеииң эжелеттирген Мурнуу түгүн хостаарының фронтузунуң түгунуң адаа-биле ам 25 муң демиселчилер тудчуп чорун турар деп, ол фронтунуң Алжирде доктаамал төлээлекчизи Абдель Азиз Мукбес медеглээн.

Аденде англи колонизаторларның араатазыг үүлгедиглерин Мукбес буруу шапкан. Ол үүлгедиглериниң сөөлгү илерээшкиниерииниң бирээзи болза йемен патриот Сахиб Добаниин өлүргени болур.

«Аажок улуг каражы-когараларга таваржып келген бистиң улузувус англи колонизаторларга камгалаткан хамаарышпас чорук дижир хооруун түвеге кажан-даа чөпшээрешпес» деп доктаамал төлээлекчи Мукбес онзалап демдеглээн.

Ырбап үнүүшкүн

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның чалча ёзу-чурумунуң каржызындан ырбап үнүүшкүнner дыка өскен.

АКШ-тың конгрезиниң дайынчы белен чорук айтырыгларының талазы-биле сенат комиссиязының кежигүннери Мурнуу Вьетнамга чораап барган. «Мурнуу-вьетнам шеригден ырбап үнүүшкүнner 1964 чылын 116 муң кижи ырбап чоруткан.

Ырбап үнүүшкүнnerниң чылдагааны болза армияның моральдыг деңнелиниң чавызында болу

ОКТЯБРЬНЫҢ 1917 50 ЧЫЛЫ

ТЫВА ДЫЛГА ЭҢ БАШТАЙ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының оонга тураскаатқан лозуңнарны Тываның Арattың Революстуг намының Төп Комитеди эң баштай тыва дылга үндүртеннииң бирээзи—1930 чылдың ноябрь 6-да «Тыва арattың шыны» солунга парлаттыткан. Оон мурнунда революстуг намның Төп Комитединиң лозуңнары моол дылга үнүп турган чадавас, мынчалаа-даа оны тыва арattар, моол бижиктиг билбес болган ужурунда, калбаа-биле номчуп танышпайн турган дээрэн билдингир.

А 1930 чылдың ноябрь 6-да тыва дылга парлаттынып үнген лозуңнарны тыва арattар эң-не баштай боттарының төрээн дылынга номчааннар. Лозуңнарның баштайгы үш түлүнде мынча деп турар:

«Октябрь революциязының 13 чыл болганы удам-на делгерезин! Бүгү делегейниң Октябры делгерезин! Бүгү делегейниң Октябрының паараны болур Коминтерна делгерезин!»

Лозуңнарның оон мынайы түлүлеринде интернационализминиң болгаш улустарның найырлыының ёзулуу сиңиккен. Лозуңнарның элээн наш түлүлерин СЭКП-ге болгаш ССРЭ-ге тураскаадып турар. Ол дугайында лозуңнар бо-дур:

«Коминтернаның идепкейлиг кежигүнү болгаш ССРЭ-ниң социализм тургузуулушкунуның удуртулчузу—Бүгү-эвилелдиг Коммунистиг намы делгерезин! ССРЭ—делегейниң арattарының адазы, Тываның социализминиң оруунче киреринге болгаш делегейниң революциязынга даянгыш болур! ССРЭ-биле харылзаавысты дмжыдаалыңар! Совет Эвилели делгерезин!

Капиталисминиң човуланыыг үе-чадазын таварбайн, тыва улустуң социализмче шуут шилчилгези түгле Совет Эвилелиниң чаагай сеткилдиг дузаламчызы-биле боттанып болур дээрэниниң алыс утказы бо үетүнде кыйгырыгда илереттиигеп. Оон мынай бүгү делегейниң ажылчы чоннарының Ада-чурту болур ССРЭ-ни империалистерниң халдашкынындан камгалаарынга белеп болурунче Тываның арат чоннарын Революстуг намның Төп Комитеди база кыйгырып турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүненің үндезилекчизи Владимир Ильич Ленининиң ачы-хамыызазы, оон бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалы лозуңнарда тодаргай илереттиигеп. Лозуңнарының бирээзинде мынча деп турар:

«Ленининиң сурталды делгерезин! Бүгү делегейниң революциязы оны бармидаалазын!»

Лозуңнарның оон мынайы хөй муруузу Тывада чаа ёзу-тургузугну, улустуң эрге-чагырганын быжыглаарынче, арattарның революстуг чаалап алышкынналарын ямзы-бүрү дайзынналарын халдашкынындан камгалаарынче уланган. Улуспу эрге-чагырганың, революстуг тургузугунуң ол үеде кол дайзынналары феодал-теократ идегеттер боон турган. Ынчангаш Арattың Революстуг намының Төп Комитединиң лозуңнарында мынча деп турар:

«Феодалдар, ламалар, байлар—арат түменниң аазы болгаш социализминиң оруунуң шаптыы. Феодалдар, ламалар, байлар-биле тулчур болза, социализмни быжыткаш ол болур. арattарны хостаары ол болур! Арattар! Одарның саналын одура кагыңар!»

Ажылчы арат чоннарның эрге-ажымының шынчы камгалакчызы, дайынчы удуртукчузу—Арattың Революстуг намы болган. Оон политиказын, чиңгине шугумун ажылчы арattар эдерип, оон сал-гаи сорулгаларын боттандырып, намның Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттышканнар. Арattың Революстуг намына тураскаткан лозуңнарда мынча деп турар:

«Тываның арattарын база социализм тургузарын удуртур Тыва Арattың Революстуг намы делгерезин! Хөлечиктерни намта киирер болза, Тываның Арattың Революстуг намының шынары сайгыраар. Хөлечиктер, намта киргеш, бодуңарның намыңарны быжыдыңар!»

Тывага феодалдыг тургузугну узуткаш, улус-демократтыг эрге-чагырганың тургустуганының соонда, чуртка социализмни тургузар оруукту тыва улус шилип алган. Ынчангаш Арattың Революстуг намының Төп Комитединиң лозуңнары ажылчы арattарны чуртка социализм тургузарыпче кыйгырып турар.

«Тываның социализмче депшии киирери делгерезин! Арattар, социализмни тургузарынга эрестиг киржидер!»

Социализмни хуу быдаргай ажыл-агый-биле тургузары болдунмас төлөөде, коллективтиг ködээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында идеялар лозуңнарда сиңиккен. Быдаргай хуу ажыл-агыйларны каттыштырарынга үндезилаш, чуртка мал болган чер ажылыи хөгжүдеринче намның Төп Комитеди арattарны кыйгырып турар.

Кадының коллективтиг ажылы оранның экономиказын дүргеп хөгжүдер, арattарның быдаргай ажыл-агыйларын каттыштырып, ködээ ажыл-агыйны болбаазырангай арга-биле чорудары—феодалдарның болгаш байларның холуидан ядыы арattарны хостаары, социализмче киреринн дүргедериң болур деп, нам ол лозуңнар-биле угаадып турар. Ол үеде феодализминиң политиктиг үндезининиң узуткаан-даа болза, оон экономиктиг үндезининиң узуткаар дээш шынгыы демнеел чорун турган. Ол демнеел—социализминиң оруунче хөгжүдениң чугула деп, ажылдаарын күзевес, үргүлчү-ле тамчыктаныксаар, улуурунга ынак, өг-бүлеге аъш-чем-даа белеткеп катбас, Эрес-оол ажылдап чораан келирге, «олоң-концерт кыраа, парк чоруул» дээш туруп бээр апарган. А аңаа баргаш, хөй үе-шинты эрттиреринге, оны түгле бодунуң хууда эргезинге ажыглаарынга Солуп-кыс ынак болганын Эрес-оол база биле бергеп.

Аныяктарның культурлуг негелделеринге моондак кадарын бодаваан, харын Солуп-кыска ажыл тып бээрин кызыткаш, Мижит Даваевич кенин туубу заводунга ажылдадып каан. Бо удаада кырганнарның сеткилин база бир ажылдал хомудадыпкан: үш-ле хүн ажылдаш, Солуп-кыс «ажылымдан үнүп алдым» деп кылаштап келген.

Кенининг не болурунга белеткеп бергенин удаваанда эскерип каап, Ширбиңжиктер оон ажылдаар-ажылдавазының дугайында айтырыгны соксаткаш, дун уруун божуур кенин сагыш човаңгыры-биле азырап турганнар.

Кеня-даа божупкан. Оглуның бичии уруглуг болганы Мария үтбайга улуг өөрүшкү болганы чугаажок. Ынчалзажок ол ажыл-ишчи кижиниң хүлээлгези ийи дапкыр улгаткан: дүне турган, Солуп-кысты оттургаш, уруун эмзиртип албас болза, чаш уруун ол үтту каапкаш болган. Бичии чаштың чөргек, чоорганын чүп, кеннинге аъш-чемни кылып берип, дыжын бодаваан, күжүн харамнанмайн турган.

Чайгы чылыг түннер чедип келген. Солуп-кыс удам-на амдажып, уруун каапкаш, ийи-үш хонудур бажыңга келбейн баар, харын-даа Тес-Хемден бээр беш-алты хонук «селгүүстээш» кээр апарган.

1965 чылдың октябрьда Эрес-оол шериг албаны арттирери-биле чоруптарга, кени мырыңай-ла холдан үнген. База-ла Тес-Хемнеп күзээш, соок дүжүп кээрге, Кызылга чедип кээп, олурга кыштаан. Эрткен чылдың эгезинде Солуп-кыс ийиги уруун божуп алган. Ак сеткилдиг, кээргөөчел кырганнар ийи уругтуг кеминге, бичиилерге сагыш човавышаан, мурнукузу мшкаап, кызыл-кылайын ажылдавышаан турганнар.

Дестүүмеп бак ажыл-чаң Солуп-кысты база-ла «сөөртүп» алгаш барган. Ол мартта бичии уруун алгаш, улуг уруун Ширбиңжиктерге арттырып каап, араы берген. Элээн болганда, Солуп-кыс Кызылга кестүп келгеп, чаа-ла алды ай чедип чоораан уруун оон отте эккеп каапкаш, хоорайлаш чорупкан болган. Кырганнар уругну чүп, тоттур чемгерни алган олурда, кени кирип келгеш, ол чугаа-менди-даа чок, уруун алгаш чорупкан. Оон соонда бир келгеш, улуг уруу Мариизаны күш-биле быламп алгаш барган. Кеннің каржы-дошкун ажыл-чаңынга шыдашпайн, кырганнар уругларын-даа быламшаанныр.

Солуп-кыс ийи уруун алгаш барганының соонда, ийи неделя хире болганда, Тес-Хем чүрттүт сургуун уруглар түрээн, кодурлай бергеп Маринапы Ширбиңжиктерге эккеп каарга, демги-ле кээргөөчел сеткилдиг кырганнар түгле ыглажып каап, бичии кижизин ажаап эгелээнвер. Маринапы чүп, арыглап алгаш, эмчээ чедирге бээрге, кодурдан аңгыда, чидиг рахидтиг болган, ижии ыжыкшыныыдан база аарый бергеп. Каш-ла хонук иштинде оң бичии чаштың өөдөжок ие. Солуп-кыс ынчаар хынчектеп каапы илдең-дир!

Мижит Даваевич хоорайга бяжыпаар кезип чоруп турган ол кенин албаи-биле дилеп турган тыпкан, уруун ыынчаар дүрөтпеэнн, ыыжыг чогенчиг ажыл-чаңын чидирерин аңаа сүмелээн. Солуп-кыс ону херекке албаан, харын «силер бичии уруумну алыраар, улуун бодум азыраар кижи мен» деп, база бир чаа негелдени арын-нүүр чогу-биле тургускан.

Ширбиңжиктер уруун бербээннер. Чидип-чидип келгеш-ле, чөңгээлиг чугаалар чугаалаар, уруун алыпаи, чер кезиңирииге ойлешкен Солуп-кыс ноябрь айда келгеш, ээп бажыңга бичии уруун база-ла каапкаш, оон соонда ис чок читкен.

Чаш уругларны азыраары берге болуп кээрге, ийиги ажылдап турар Мижит Даваевич биле Маша угбай аймга тыпнаи туруп-туруп, Кызыл хоорай Советиниң чөпшээрели-биле уруглары уруглар бажыңынга тургузуп каапнар. Ийи бичиилер ам ында эки доругуп өөүп турардар.

Чаш кижилерге кээргээр сеткил чок, не болур хүндүлүг адын оскуган, өг-бүле тудуп чүрттээны Эрес-оолдуң мурнуига сөглээн сөзүнге зө болуп шыдаваан Солуп-кысты тып, хемчег көргүзериниң тугуласын билгеш, хамаапы Ширбиңжик милиниа черииге хомудалын киргеп. Оон харыпзы мындыг болган: «Оюн Солуп-кыс мурнунда Тес-Хем районнуң Берт-Даг суурга чүрттап тургап, оон соонда Кызылга өг-бүделиг чүрттап тура, ийи уруун каапкаш чоруткан. Оон соонда «Тиилелге» совхозка чоруп тургап, ашакка баргап. Ол дугайын Тес-Хем районнуң шагдаа салбырындан дыңнаткан».

...Оюн Солуп-кыс 1917 чылда төрүттүнгеп, сес класс эртемнии, аныяк кижи-дир. Өөдөжок төөгүлүг не Солуп-кысты кезедир ужурлуг!..

Н. БЕГЗИ.

АЖЫЛЧЫННАР СТОЛОВАЯЗЫ

Хову-Аксы. Хоорайжыгаштa кызылдымаар өөүг, чаңгыс кат бажың бар. Оон чанында янзы-бүрү паркалыг машиналар, хөй чылган чон черле үзүлбес. Ажылчын суурнуң ийиги столовазы бо-ла болгай. Столованың бир үетә 100 кижи чеминиир залында дириг үнүштер, ханаларда көрүштүг чуруктар тур. Ында-ла бир черден чаагай чеминиң чыды кээп тур. Зал дээрге чырык-даа, чылыг-даа.

Столовая бот-хандырылганың аргазы-биле ажылдаар: чеминиктилер чем дажыыр түвелерни түткүлээш, үзекчи-поварның чанында баар. Хүлүмзүргей чазык чаңныг Ольга Семеновна Манзерова чеминиктилерге аъш-чемни кудуп турда, шалыктыны-даа ковчуг-ла. Меңээда бижээн чемнер янзы-бүрү: алды-чеди хире соок чемнер, мүннер аймаа үш аңгы, ийиги чемнер — он ажыг. Сускун аймаа бүрүи бар. Бежен-не көвеек-биле тоттур чеминиң алыр.

Чаагай болгаш сүүзүнүг чемнерни белеткээр мастерлерни шеф-повар Валентина Петровна Девлашова баштап турар. Кухняның ишти арыг. Чемнерни хайындырарын, быжырарын электроэнергия күжү-биле күүсседир. Ажылчын кижиниң күш-ажылын чиигеткен, аъш-чем белеткээриге механизацияны ында ажыглап турар. Сава чүүр Анастасия Гошина, кассир Нина Авоичено болгаш аштакчы Галина Макарец оларның кызымак күш-ажылын онзалап демдеглээри чугула.

Столованың эргелекчизи Тамара Николаевна Алексеенпева залда костүп келди.

— Чеминиктиниг ажылдап турарынарның чажыды түл, Тамара Николаевна?— деп айтырдывыс.

— Чажыт түрени канчап чугаалаарыл, моңар — деп, эш Т. Н. Алексеенпева баштакпаныыр, хүлүмзүрей-дир.

— Чеминиң өртээ бистииниде өске столовыялардан чиик болгай. Оон чажыды мындыг: электроэнергияның, одалганың, изиг болгаш соок сугнуң чарыгдазы дээн чергелиг — аъш-чеминиң ботунезиниге салдарлыг чарыгдалдарны «Тыва кобальт» комбинаттың директиназы болгаш мында тудуг эргелели бүдүрүлге күсели-биле дуглаап турар. Ынчангаш чем өртээ чиик. Бажыңче алырга 10—15 хүү чиигелдезиг.

Ишкинниң чеминиилге черлерии улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салымыкыны аъш-чем ажылдакчыларын соруг киргеп. «Тыва кобальт» комбинаттың тудуу доозулгап. Төрээн чуртка үнелиг кобальтыны берип эгелээл бээрге, мында ишкинниң чеминиилге черлериниге онза чаартылгалар болур: столовыяларда ажылчыларның болгаш поварларның талыдың комбинаттан төлээш, бүдүрүлгечи эвес гаражаларны комбинаттың төрелгизи-биле дуглаш, аъш-чемниң бот-түзүн улам-на кудуладыр. Ажылчынарның элээн везин халас дүштеги чеминер-биле хындыртыпар.

Ажылчын суурга аныяктар вафезин ажыдар деп турар. Оон бажыңын септээш, стол-сандайларны, дериг-хереклерни бе-зеткээ.

О. КОРОДА.

Ак-Довурак—Абаза орук тудугжуларының чурттап турар сууру. В. АНАНИННИҢ фотозу.

Солун-кыстың чөгенчиин

Фельетон орнунга

Механизация училищезиниң от салыкчызы Мижит Даваевич Ширбиңжик-даа, медицинаның дүргеи дуза чедирер станциязының ажылчызы Мария угбай-даа оглу Эрес-оол Оюн Солуп-кыс-биле өг-бүле тудуп чурттаарының дугайында 1963 чылдың чайынында чугаалап чедип келирге, өөрүп хүлээп алаадаа, өг-бүле болуп чурттаары ындыг-ла чиик эвес түве болгай, дылашкан херээ чок, эки боданза чогуур, бир эвес бот-боттарынарга шынап-ла ынак, ёзулуг бердинишкен болзунараа, өгленнирн кай баар ийик» деп, оларга өртектиг сүмезин катканнар.

«Өгленип-ле адлывысса, черле ажырбас ийин, оон соонда айтырыгларны боттарывыс шиитпирлеп шыдаар бис!...» деп, Эрес-оол биле Солуп-кыс өзрешкеннер. Оларның чугаазынга бүүрээн адаие эптиг-найыралдыг, аас-кежиктиг чурттаарын күзээш, ургуларын алган-йөрээп каапнар.

—Боттарының баш удур сеэнглеиип чугаалаан турганын Ширбиңжиктер удаптаанда көре бергеннер. Кенн ургуиун «чеан-холаазы» доктаапы ол болур! Арattар! Одарның саналын одура кагыңар!»

Ажылчы арат чоннарның эргеажымының шынчы камгалакчызы, дайынчы удуртукчузу—Арattың Революстуг намы болган. Оон политиказын, чиңгине шугумун ажылчы арattар эдерип, оон салган сорулгаларын боттандырып, намның Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттышканнар. Арattың Революстуг намына тураскаткан лозуңнарда мынча деп турар:

«Тываның арattарын база социализм тургузарын удуртур Тыва Арattың Революстуг намы делгерезин! Хөлечиктерни намта киирер болза, Тываның Арattың Революстуг намының шынары сайгыраар. Хөлечиктер, намта киргеш, бодуңарның намыңарны быжыдыңар!»

Тывага феодалдыг тургузугну узуткаш, улус-демократтыг эрге-чагырганың тургустуганының соонда, чуртка социализмни тургузар оруукту тыва улус шилип алган. Ынчангаш Арattың Революстуг намының Төп Комитединиң лозуңнары ажылчы арattарны чуртка социализм тургузарыпче кыйгырып турар.

«Тываның социализмче депшии киирери делгерезин! Арattар, социализмни тургузарынга эрестиг киржидер!»

Социализмни хуу быдаргай ажыл-агый-биле тургузары болдунмас төлөөде, коллективтиг ködээ ажыл-агыйны хөгжүдер дугайында идеялар лозуңнарда сиңиккен. Быдаргай хуу ажыл-агыйларны каттыштырарынга үндезилаш, чуртка мал болган чер ажылыи хөгжүдеринче намның Төп Комитеди арattарны кыйгырып турар.

Кадының коллективтиг ажылы оранның экономиказын дүргеи хөгжүдер, арattарның быдаргай ажыл-агыйларын каттыштырып, ködээ ажыл-агыйны болбаазырангай арга-биле чорудары—феодалдарның болгаш байларның холуидан ядыы арattарны хостаары, социализмче киреринн дүргедериң болур деп, нам ол лозуңнарбиле угаадып турар. Ол үеде феодализминиң политиктиг үндезининиң узуткаан-даа болза, оон экономиктиг үндезининиң узуткаар дээш шынгыы демнеел чорун турган. Ол демнеел—социализминиң оруунче хөгжүдениң чугула деп, ажылдаарын күзевес, үргүлчү-ле тамчыктаныксаар, улуурунга ынак, өг-бүлеге аъш-чем-даа белеткеп катбас, Эрес-оол ажылдап чораан келирге, «олоң-концерт кыраа, парк чоруул» дээш туруп бээр апарган. А аңаа баргаш, хөй үе-шинты эрттиреринге, оны түгле бодунуң хууда эргезинге ажыглаарынга Солуп-кыс ынак болганын Эрес-оол база биле бергеп.

Аныяктарның культурлуг негелделеринге моондак кадарын бодаваан, харын Солуп-кыска ажыл тып бээрин кызыткаш, Мижит Даваевич кенин туубу заводунга ажылдадып каан. Бо удаада кырганнарның сеткилин база бир ажылдал хомудадыпкан: үш-ле хүн ажылдаш, Солуп-кыс «ажылымдан үнүп алдым» деп кылаштап келген.

Кенининг не болурунга белеткеп бергенин удаваанда эскерип каап, Ширбиңжиктер оон ажылдаар-ажылдавазының дугайында айтырыгны соксаткаш, дун уруун божуур кенин сагыш човаңгыры-биле азырап турганнар.

Кеня-даа божупкан. Оглуның бичии уруглуг болганы Мария үтбайга улуг өөрүшкү болганы чугаажок. Ынчалзажок ол ажыл-ишчи кижиниң хүлээлгези ийи дапкыр улгаткан: дүне турган, Солуп-кысты оттургаш, уруун эмзиртип албас болза, чаш уруун ол үтту каапкаш болган. Бичии чаштың чөргек, чоорганын чүп, кеннинге аъш-чемни кылып берип, дыжын бодаваан, күжүн харамнанмайн турган.

Чайгы чылыг түннер чедип келген. Солуп-кыс удам-на амдажып, уруун каапкаш, ийи-үш хонудур бажыңга келбейн баар, харын-даа Тес-Хемден бээр беш-алты хонук «селгүүстээш» кээр апарган.

1965 чылдың октябрьда Эрес-оол шериг албаны арттирери-биле чоруптарга, кени мырыңай-ла холдан үнген. База-ла Тес-Хемнеп күзээш, соок дүжүп кээрге, Кызылга чедип кээп, олурга кыштаан. Эрткен чылдың эгезинде Солуп-кыс ийиги уруун божуп алган. Ак сеткилдиг, кээргөөчел кырганнар ийи уруглуг кеминге, бичиилерге сагыш човавышаан, мурнукузу мшкаап, кызыл-кылайын ажылдавышаан турганнар.

Дестүүмеп бак ажыл-чаң Солуп-кысты база-ла «сөөртүп» алгаш барган. Ол мартта бичии уруун алгаш, улуг уруун Ширбиңжиктерге арттырып каап, араы берген. Элээн болганда, Солуп-кыс Кызылга кестүп келгеп, чаа-ла алды ай чедип чоораан уруун оон отте эккеп каапкаш, хоорайлаш чорупкан болган. Кырганнар уругну чүп, тоттур чемгерни алган олурда, кени кирип келгеш, ол чугаа-менди-даа чок, уруун алгаш чорупкан. Оон соонда бир келгеш, улуг уруу Мариизаны күш-биле быламп алгаш барган. Кеннің каржы-дошкун ажыл-чаңынга шыдашпайн, кырганнар уругларын-даа быламшаанныр.

Солуп-кыс ийи уруун алгаш барганының соонда, ийи неделя хире болганда, Тес-Хем чүрттүт сургуун уруглар түрээн, кодурлай бергеп Маринапы Ширбиңжиктерге эккеп каарга, демги-ле кээргөөчел сеткилдиг кырганнар түгле ыглажып каап, бичии кижизин ажаап эгелээнвер. Маринапы чүп, арыглап алгаш, эмчээ чедирге бээрге, кодурдан аңгыда, чидиг рахидтиг болган, ижии ыжыкшыныыдан база аарый бергеп. Каш-ла хонук иштинде оң бичии чаштың өөдөжок ие. Солуп-кыс ынчаар хынчектеп каапы илдең-дир!

Мижит Даваевич хоорайга бяжыпаар кезип чоруп турган ол кенин албаи-биле дилеп турган тыпкан, уруун ыынчаар дүрөтпеэнн, ыыжыг чогенчиг ажыл-чаңын чидирерин аңаа сүмелээн. Солуп-кыс ону херекке албаан, харын «силер бичии уруумну алыраар, улуун бодум азыраар кижи мен» деп, база бир чаа негелдени арын-нүүр чогу-биле тургускан.

Ширбиңжиктер уруун бербээннер. Чидип-чидип келгеш-ле, чөңгээлиг чугаалар чугаалаар, уруун алыпаи, чер кезиңирииге ойлешкен Солуп-кыс ноябрь айда келгеш, ээп бажыңга бичии уруун база-ла каапкаш, оон соонда ис чок читкен.

Чаш уругларны азыраары берге болуп кээрге, ийиги ажылдап турар Мижит Даваевич биле Маша угбай аймга тыпнаи туруп-туруп, Кызыл хоорай Советиниң чөпшээрели-биле уруглары уруглар бажыңынга тургузуп каапнар. Ийи бичиилер ам ында эки доругуп өөүп турардар.

Чаш кижилерге кээргээр сеткил чок, не болур хүндүлүг адын оскуган, өг-бүле тудуп чүрттээны Эрес-оолдуң мурнуига сөглээн сөзүнге зө болуп шыдаваан Солуп-кысты тып, хемчег көргүзериниң тугуласын билгеш, хамаапы Ширбиңжик милиниа черииге хомудалын киргеп. Оон харыпзы мындыг болган: «Оюн Солуп-кыс мурнунда Тес-Хем районнуң Берт-Даг суурга чүрттап тургап, оон соонда Кызылга өг-бүделиг чүрттап тура, ийи уруун каапкаш чоруткан. Оон соонда «Тиилелге» совхозка чоруп тургап, ашакка баргап. Ол дугайын Тес-Хем районнуң шагдаа салбырындан дыңнаткан».

...Оюн Солуп-кыс 1917 чылда төрүттүнгеп, сес класс эртемнии, аныяк кижи-дир. Өөдөжок төөгүлүг не Солуп-кысты кезедир ужурлуг!..

Н. БЕГЗИ.

Кичээнгейивистиң төвүнде

Куш-культура болгаш спорт

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак спорт ажылын улам ыңай хөгжүдүп, спорт болгаш күш-культураны массалыг болдурарынче кол кичээнгейни үгландырып турар. СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылда үндүрген доктаалы — күш-культура болгаш спорт ажылын хөгжүдериниче пайы хире кичээнгейни үгландырып турарыи херечилеп турар.

Спорт болгаш күш-культура кижиниң кадыкшылыгына, күш-ажылга дадыгын быжыглырыга, төрээн чуртун камгалаар херекке бодун белеткээринге улуг ужур-дузалыг. Барын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта партия эге организациязы, колхозтуң баштаар черн бо чугула херекче база-ла кичээнгейни салып келген. Колхоз төвүнде Күш-ажыл аттыг стадионну тудуп тургускан. Бо стадионнуң иштинде ногаанчыдыгга кылдыгган болгаш спорттуң бүгү-ле хевирлеринге ойнап болур таарымчалыг девискээр шолдуг. Бистиң колхоз «Урожай» эки-тура спорт иштилелиниң кежигүнү. Колхозта спорт чөвүлелиниң ажылын аныяк спортчу Александр Ооржак эки удуртуп турар. «Урожай» иштилелиниң кежигүнеринииң саны бисте хүн бүрү ёзуп турар, амгы үеде 613 кижи четкен. Оларның иштиидеп спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге шилиидектер ёзуп, көвдеп орар. Ындыгларга аныяк хол бөмбүкчүдери: Саая Демир-оол, Хомушку Оскал-оол, Донгак Хүрең, Владимир Иргит, хостуг хүрешчилер: Кара-сал Шекпер-оол, Хомушку Эрес-оол, Ховалыг Девиг-оол, хоккейчилер: Хомушку-Сандыоол, Ооржак Дадар-оол, шыдыраачылар: Донгак Оюур, Алексей Европ, Кара-Сал Хунан-оол, Саая Балчыр, техниспилер: Саая Донзу, Александр Шлалы, оон-даа өскелер хамааржыр.

Спорт чөвүлелиниң тургусканы үе-чадазын таварбайн, хоккейниң секциялары амгы үеде доктаамал ажылдап турар. Колхозта спорт ажылы массалыг болуп, аныяк спортчуларның хүн бүрү ёзуп турарын мооң ёдаанда чижектер хереченип турар. Хол бөмбүүнүң талазы-биле арткен чылын бистиң районга болган маргылдааларга колхозтуң коллективи ийи удаа типплегени чедип алган, районнуң ийи дапкыр чемпионну болуп, шилчимир кубокту ийи удаа улаштыр чаалап алган. Хостуг хүреш талазы-биле тоокта чаа районга болуп артken маргылдаага ушкү черни эзлээн.

Ол ышкаш өске черлериниң спорттчу аныяктары бистерге аалдап кээп, эш-хуузунуң ужураашкынналарын кылып турардар. Ак-Довуракның Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң спортчу аныяктары эртken чылын биске аалдап келгеш, бут бөмбүүнге ойнааш барганнар. Хөнделеннің аныяктары биске чедип келгеш, хоккей талазы-биле маргылдаага киришкеннер. Өске колхоз, совхозтарның спортчу аныяктарының арга-дружулгалары-биле ынчаар артык эвес болгаш планныг үйүшкүннерни кылыры чугула деп, спорт чөвүлелиниң ындыг иишпиативазын партбюро, колхозтуң баштаар черн деткип турар.

Спорт хереклерни садып алырынга колхозтуң баштаар черн акшаны берип турар. Ынчангаш бистиң аныяктарывыс спортуң эргежок чугула хереклерни: коньки-лер, маймыктааштар, хол бөмбүү, баскетбол, ча, теннис болгаш өскелерда түүлдер-биле хандыртынган. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга чедишкинниг ужуражыр соруга-биле колхозтуң аныяктары боттарынга бедиткен социалистиг үдезелгелерин алгаш. Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң аныяктарын кыйгырган.

Бистиң спортчу аныяктарывыс «Торгалыг» совхозка, база Хандагайты суурга аалдап чеде бергеш, шыдыраага, хол бөмбүү, баскетбол, хоккей, теннис талазы-биле маргылдааларга киришкеп. Торгалыгжылар ам удавас бистиң колхозка аалдап келир. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны кылыр апаар. Бистер торгалыгжыларны эки үткүп-хүзээп алырынга белеткениг турар бис.

Спорт ажылы-биле холбаштыр уран чүүл ажылынче база кичээнгейни үгландырып турар бис. Колхозта бот-тывынгыр уран чүүл белүүмүнүң киржикчилери РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Кок-оолдуң «Самбажык» деп шиилии белеткеп турар. Шиилиин кол рольдарында колхозтуң улуг бухгалтери Х. Отугаш, колхозчулар Х. Баракпин, С. Базыр-оол, Н. Эрес-оол болгаш башкылар, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери киржип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга чедишкинниг ужуражыр дээш, ажылаттай адырларының аажы-биле алган социалистиг үдезелгелериниси күүсседириис-биле чергелештир, спорт база үрэп чүүл ажылчы удам ында сайзырадыры моон соңгаар-даа бистиң кичээнгейивистиң төвүнге турар.

С. ОЧУР,
партия организациязының секретары.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Республиканың аныяктар солуунуң шаңналы дээш организастап чорупкан хөл-шыдыраа маргылдаазы ай ажыр үламчылаап доозулган. Аңаа киришкен ойнакчы бүрүзү маргылдааның мурнуку одуруунче үнерии орлалдажып, боттарының күжүн мооңнап турган. Он бешки салыг соолунге тиилекчи илереттиигеп баргап, түге дизе, Монгуш Кенин-Лопсан, Николай Чыргал-оол болгаш Владимир Бай-кара 11,5—11,5 саннарны алгаш шииледе чүрүмүр чорудар үлүүга тоорушкан.

Ол маргылдаага бирги разрядчы М. Кенин-Лопсан бодунуң удурланыкчыларын үткаш, бирги черии чеплап алган. Аңаа «Тываның аныяктарының» шилчил чоруур күбогун болгаш өртектиг шаңналды тывыскан. Ийиги черии Николай Чыргал-оол, үшкүзүн Владимир Байкара алгаш, база өртектиг түүлдер-биле шаңнатканнар.

Үш кол шаңналдан аңгыда эң чараш салыг кылган ойнакчыга биза тускай шаңнал доктаатkан турган. Ону бо маргылдаага эки салыгларны кылып, эң тывыгыр аргаларны көргүскен кижиге—К. Тутаржыкка тывыскан.

Маргылдаа төнчүзүнде дүргеи салыг ооның база чорутkан. Аңаа мурнунда ойнаң-турганнарның шыдыраа талазы-биле республика чемпиону Матпа Хомушку болгаш хоочун шыдыраачы Монгуш Бичө-оол база киришкеп. Маңаа бирги черии база М. Кенин-Лопсан алган. Ийиги черии М. Хомушку, үшкүзүн С. Содунам эзлээп, өртектиг шаңналдарны алган.

В. МОНГУШ.

Олчалыг билет

«Тыва тудуг» трезинин КПП-де кочегар Иван Куликов кассадан лотерея билеттерин бо-ла садып алыр кижи. Бо чылдың акша-бараан лотереязының ийиги үндүрүүшкүнүнүң үш билединн садып алган. Чоркта чаа таблица-биле шүүштүрүп көөрге, оон бир биледи «Урал—2» деп 1250 рубльдиг мотоциклин ойнап алган.

Л. ЗОТОВА.

Аналыгин

Аналыгин—сугга эстиичел болгаш органимче сиңиичел, кристалданчаң ак порошок. Ол аажок үнелиг эм аймаа болур. Ширамидон дег дээштиг, мага-боттуун температуразын эвээжедир, аарпыглыг кылдыр сагындырарын чамдадыр болгаш аарыг тывылдырар болуушкуннарны сулаарадып бээр. Чүүл-бүрү чылдагаанналрның уламында баш аарааида, невралгияларга, моюн болгаш курлак радикулиттеринге—олут первазинниң аарыгларынга эм кылдыр, оорга, хөреткиң, үстүү база алдыы мочу үштарының ыыгааннар саргыыр аарыгларынга удур ону ажыглаар кылдыр эмчилер сүмелеп турар. Эът иидери аажок грипп, халыыдадыр аарыгларга удур ол эм аймаа ажыглаттынар.

Чүстерге халалыг ревматизмге аналыгин черле дүргеи болгаш өки дээштиг болур. Эмнии ишкеп соонда 15—20 минута болганда, эът изиирп чамдай бээр, чүстериин аарышылыы илдең-не сегип кээр. Аналыгин ижерге хөөн буштандырар, күстурар, аажок дериттирер, булактар түүлдер—артык болуушкуннар болбас, мынчангаш силиилаттардан оон ажыктыг ылгалдыы ышак ында. Оон бүткеп холундуларының хемчээ аввээш, уйгу келдирер дээштии кошкак.

Ревмокрадит (чүрекке тыптыр ревматизм зарыы) салиилл эм аймактарынга эмнеттирбес болза, аарыг кижиниң байдалындан хамаарыштыр эмчилер ашальгинни улуг хемчээлдиг—күнде 3—4 катаң быр-бир граммнап ижер кылдыр чурум доктаадып бээр.

Чамдыкта аналыгинни пирамидон-биле катай ижерп чогумчалыг болур. Ынчалдыр дүүштүрерге, ол эм аймактарының дээштии харын эки. Аналыгин ханга дүргеи иептерээр. мынчаарга пирамидон оортан орамчок оожум сиңер болгаш органимден үпер, оларның аки дээштиг болуру шак оон ачымызында чедип алдынар.

Бистиң үлетпүрүвүс аналыгинни таблеткалар кылдыр, мынчаарга инъекцияларга ажыглаарын — ампулаларлыг кылдыр будүрүп үндүрүп турар. Ол эм аймаан сумкаш, аастарын ыяк дуглагылап каан савааларны карааңгы черге кадагаларар болза чогуур, чырык черге ол үреливчел.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, РСФСР-ниң Чуруктчулар авилелиниң Тыва салбыры Тываның хоочун ўран-шевер чонукчузу, РСФСР-ниң Чуруктчулар авилелиниң бежингүнү

Чанзан Сурунович
САЛЧАКТЫҢ

ур болгаш аар ааракаш мечээнин дыңнатпышаан. мечээн кижиниң өг-бүледиигe ханы кажыдалын илергейлеп тур.

КИНО

АПРЕЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Норгулуушкун, чеме чонка» 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги серналары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дуруи чек оюн» 2.30, «Чаңдык» 4.30, «Даады-ла эпчем чоруптар» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Миниң болгаш Пожарскиий» 3, «Азамыгаш» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Иван Иванович, Иван Никифорович биле ынчап бактамы бергенин» 10, 11.50, 1.40, 3.30, «Хүрээ хилегзи» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

редакциянын адрези:

Кызыл, Шетинкин—Бравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторзуп 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харылсаалалы секретарының 23-35, партийдиң аныырал салиилзинин 23-54, агитацпя болгаш пропаганда салиилзинин 37-13, көдээ ажыл-агый киилзинин 21-47, улеттүүр салиилзинин 22-64, чагаа ажылчын болгаш көдээ корреспонденттер база совет тургузуг болгаш аныырал киилистерининг 21-27, иштинги информацпя салиилзинин 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуп кезбейн барганда 32-75 телефонче болгаан.

Тыва АССР-ниң Минист

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелининиң органы

1925 чылдан үнелеп чыткылаан

1967 ч.
АПРЕЛЬ
7
ПЯТНИЦА
№ 82 (6719).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

Ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында

ССРЭ-ниң Ниитиниң корум-чурум камгалалыының министерствозунуң организмнин удуртукчуларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы—семинары Москвага болуп эртиеп.

«Ниитиниң корум-чурумун үрээр чорутарга удур демиселди күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле ниитиниң корум-чурум камгалалыының организмнин ажылының дугайында» илеткеэди аңаа министр Н. А. Щелоков ыыткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлеринде көрүнгеи хемчегерни амыдырапга боттандырып чорудары чуртка ниитиниң корум-чурумун улам ынай быжыглаарынга эки салдарлыг болган дээрэн илеткелде болган чөвүлел хуралдың киржикчилериниң сөзүлдүрүнде онаалап демдеглээн. Хуралганнар болгаш эрге-чурумну үрээр еске-дээ үүлгедиглерге удур демиселге кол неттелде болза чонуң ортузунга киижиларынга болгаш сагындырыкчы ажылды күштелдирери болур деп демдеглеп турган.

Ажылчы чонларның хей-ниити организацияларының ниитиниң корум-чурум камгалалының организмнин ажылының дугайында илеткеэди аңаа министр Н. А. Щелоков ыыткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирлеринде көрүнгеи хемчегерни амыдырапга боттандырып чорудары чуртка ниитиниң корум-чурумун улам ынай быжыглаарынга эки салдарлыг болган дээрэн илеткелде болган чөвүлел хуралдың киржикчилериниң сөзүлдүрүнде онаалап демдеглээн. Хуралганнар болгаш эрге-чурумну үрээр еске-дээ үүлгедиглерге удур демиселге кол неттелде болза чонуң ортузунга киижиларынга болгаш сагындырыкчы ажылды күштелдирери болур деп демдеглеп турган.

Ажылчы чонларның хей-ниити организацияларының ниитиниң корум-чурум камгалалының организмнин ажылының дугайында»

ПАРТИЙЖИ амыдырал

КИЖИЗИДИЛГЕНИҢ ШКОЛАЗЫ

Партия хуралы — коммунистерниң кижизидилгезиниң школазы. Олар анаа боттарының бодалдарын болган саналдарын хөстүг-биле чугаалаар, партия ажылының ленинчи стилинге өөренир. Коммунистер айтырыгларны партия хуралынга күүне бүзүү-биле шиитпирлеп, четпестерге эптеп чөк болурунуң чанчылынга өөренип, массалар оргузунга ажылдың дүрзүлгезин ап, партийжи сагыыга-чүрүмну быжыглап тураалар.

Партия хуралдарын чогүүр үезинде чыылдырары — партия организацияларының хүн бүрүлеги ажыл-чорудулгазының негелдези болур. Эге организацияга хуралын айда бирден эвээш эвес чыылдырып турар үүрлүг деп, СЭКП Уставында айтыкан.

Тыва АССР-ниң салыг четкизинин партия организацияларының хөй кезии коммунистериң хуралдарын чогүүр ой-шаанда чыылдырып турар. Бии-Хем, Өвүр, Тожу, Каа-Хем райоларда болган респотребсоюзтуң АТА-зында партия эге организацияларының хуралдарыны ай санында чыылдырып, оларга ажыл-агыйның, амыдыралдың болган аажы-чаанын чугула айтырыгларын шиитпирлеп келген. Ынчангаш ук коллективтерде бүдүрүлге болган саарыга планнары чыл санында чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Ынчалза-даа партия хуралдарын чыылдырарының хуусааларын сагывайн турар парторганизациялар барын айтып көрээлиннер. Респотребсоюзтуң салыг базазында партия эге организациязының хуралдары 1966 чылда чүгле 5 катап болган. Улуг-Хем районуң «Найырал» совхозунуң райковунда партия организациязы чыл дурзузунда 6-ла хурал чыылдырган. Тыва АССР-ниң салыг министерствозунда, продснабта, Хову-Аксында, Ак-Довуракта, ОРС-та парторганизациялар хуралдарыны эвээш эрттирип турарлар.

Хурал чыылдырары — партийжи амыдыралдың эргежок чугула негелдези. Маңаа ёзу барымдаалар, эрегелээр чоруктуг болдуруп болбас. Чүгле «хурал болган» деп демдеглеп салып алырының эргежок болдаш, ук хуралдарны эрегей эрттирип турар организациялар бистер бары хөнүлеңнигт. Партия хуралдарының идей-политиктиг деңнелин бедидеры, анаа ол-не чугула болган кол, амыдыралдың ийин үлүгүп турары айтырыгларны чугаалажыры организастаар херек.

Бии-Хем райозунда партия эге организацииязы (секретары эш Магеря) партия хуралдарының белеткелдерин эки организастап турар. Кижилер-биле ажылдың, партийжи-политиктиг болган партийжи-организастыг ажылдарының айтырыгларын чугаалажыры мында чаңчыл ашаргай. Партийжи даалгаларны коммунистериң кайчаар күүсединп турарын, хөй-ниитин организацияларының ажылын улаа-дараа чугаалажып, оналакшаа ажыл дээш коммунист бүрүзүнүң харыысалгазын бедидип келгеи. Хурал бүрүзүнүң шиитпирлери тодаргай, оон күүселдезин организастаары тодарыңчалыг болуп келген. «Самчыгдакчы болган төтчелекчи чорук-биле демнеел дугайында» айтырыгны коммунистериң ниити хуралынга чугаалашкан. Анаа коммунист бүрүзү идепкейлиг киришкен. Херек кырында ажыл-даа багай эвес. Самчыгдалдың болган төтчелелдиң эвээжиниң талазы-биле бо райпо дээре болуп турар. 1966 чылда бо райпонуң сан-экономика көргүзүү эң дээре болган. Бараан саарыгазының чыл планын 107,8 хуу күүсеткен.

Республиканың түдүгларын бо чылдың баштайгы ийи аймында 870 кубометр ыяшты чедир албаан. Моон чылдагланы чүдел? Республиканың ыяш белеткекчилери байдалды эдер дээш чүү кылыр хүнзелгелиглерин?

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының Ырбанда, Чербиде пунктуларында, ыяш дилер, эткерексел чазаар пехтеринде машина-техниканы эки ажыглап шыдавайн турарын хыналдалар илереткен. Чүгле соолгу ийи-үш чылдардагы байдалды аналиэтээрге ажыл-агый механизмнерин, дериг-керекселдерин долу күүнбиле ажыглавайн турган. Чижээ, ыяш сөөртүр бир тракторнуң бо чылын бир эзлчегге ажылдап кылыышкыны 18—19,5 кубометр ыяш болган. А РСФСР-ниң бүдүрүлгелериниге 1964 чылда-ла ортумаа-биле ол көргүзүүт 35,8 кубометр чедип турган. Моон алырга бистиң ажыл-агыйда ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөйдүр. Ыяш сөөртүр, түдүрер механизмнер базы-ла долу күүнүүлүнбиле ажылдавайн келген. Бистиң дадылаттынган механизмнеривистиң бүдүргүчүлүүт чүгле 4160 кубометр ыяш чедип турда, РСФСР-ниң иниги ортумак көргүзүүт 6311 кубометр ыяш болган.

Ынчангаш кол фондуга хамаарыжыр бүдүрүлгенин дериг-керекселдериниң ажыглалы ук организациниң орулгалыг болурунга улуг салдарлыг. Бир механизмге оналаттыр ажылдап кылыышкынны бедидеринге болган машина-техниканың капитал септелгеже кирер хуусаазын үзадырыга ол керекселдериниң техниктиг ажыглалын эки организастаары чугула.

Бо талазы-биле чамдык дүрзүлгә бар. Чаа чыл эгезинден бээр Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунга хүндүс ажылдадып турган механизмнериниң профилактиктиг көрүлдезин дүне чоруудун, аргага тракторлар тургузар чыылгаан түр түдүгларны кылып, өлээн хемчеглерни алган. Моон ачызында дан бажында эзлчегниң ажыл шагы эгелээри билек, машиналар, тракторлар ажылдаарына белеп, оларны эргиверинге, оң-бо кезектерни эдерингге

ИНЖЕНЕР СҮМЕЛЕП ТУР

хөй үе-даа негеттинмес апарган. Ырбанда күн-ажылдың бүдүргүчүлүү кыптын берге соок хүнеринде безин бедээн. Ыяш белеткелчилери ай санында белеткээн ыяшты үндүр сөөртүр планын күүседип, үндүрген ажыл телевизинниң фондузун ажыр чарыгдавайн турар. Дүнеки үеде септелге кылып, профилактиктиг көрүлдерлер үезинде чамдык агрегат, кезектерни шуут солуп, чарыгдап үнер ажаа ажылдарны немей чоруткан-даа болза, ырбавчылар бүдүргүлгечи эвес артык чарыгдалды кылбаан. Пунктувун үдуртукчулары, инженерлери соолгу үеде бүгү механизмнер ыяш белеткелиниң технологиязын мык сагып ажылдаан турарын чедип алыр дээш хыналданы шыңгыыраткан. Ынчангаш трактор парыгының техника талазы-биле белеп болурунуң коэффициентизи бедип, эптеер Лапшин, Грахов, Биков оларның удуртқан бригадаларында оң көргүзүүт 88—90 хуу четкен.

А Чербинин ыяш белеткээр пунктузунда байдал сыр еске. Бо коллективте ай онаалгаларын үргүлчү күүсетпейн келген. Оларның бо чоруу боттарының Ырбанда эш-ооруңун чедиишкинин ерүлетпейн турар. Чүге дээрге ыяш үлетпүр ажыл-агыйының ниити көргүзүү оон бүгү цехтеринин ажылындан хамаарыжыр болгай. Кижин ыяш белеткээринге багай белеткенгевинден Чербинин пунктузунга хүнүүн-не үш хире трактор, 4—5 ыяш сөөртүр автомашиналар аваа туруп келген. Ыяш белеткелиниң механизмнерин тургузар чылыг гаражтар чогундан тракторларны арыгга тургузуп, оларның үүрмек септелгезин база багай организастап келген.

Ыяш белеткээр бүдүрүлгелер аразында аңгы үеде механизмнерниң ажылдаар эзлчегжерин көвүдедир арга калбарган. А бистиң ажыл-агыйывыста ыяш белеткелиң комплекслиг бичебичебригадалар чоруудар болганда, чүгле чаңгыс эзлчег ажылдаар үүрлүг деп бодап бар. Чүрттүн мурнакчы бүдүрүлгелериниң дүржүлгазы элээн каш эзлчеглиг ажылды организастаан болуруң бадыткап турар. Ындыг ажыл-агыйларда ажылды организастаанын чугаалаайн. Бригадаларның кескен ыяжын арыгдан үндүр сөөртүп, дескилей кезерип мичаар белеткээн ыяшты салдадыр черже доп-дораан эвес, а дараазында эзлчегге чүдүрүп чорудар болза, ыяш сөөртүр тракторларны база ажыглап болур.

Вологда болгаш Амур областарның ыяш үлетпүр ажыл-агыйларының үш эзлчег чыптинде ажылдаар дүржүлгазы солуп болгаш ажыктыг. Бо организацияларда ыяш кезер болгаш үндүр сөөртүр бригадалар бүдүн чартык эзлчег дүргүзүүнде ажылдап турар. Ол метод дутаймында ыяш үлетпүрүге хамаарышкан парлалга организарынга хөй катап бижээн. Оон утказы мындыг. Ажыл хүнүүн чартыында бригаданың кол составы ажылдаар. Ийи дугаар чартыында артказ кижилер келир. Олар кескен ыяшты арыгдан үндүр сөөртүрлер. Дүштеки чемин чип, дыштанып алган эртен ажылдап эгелээн кижилер дараазында ажылдап кирер кезектиң үндүр сөөртүр ыяжын кезер. Механизмнерни бот-бодунга дораанна дамчытчын бээр. Күш-ажылды мынчаар организастаарга механизм бүрүзүнүң бүдүргүчүлүүт чоруу 30—40 хуу үзагдыр.

Бүдүрүлгенин ажыктыг болурунга технологтуг чорудулгаларны комплекслиг арга-биле механизастаары чугула ролдүүт. Оон-биле чергелештир мораль талазы-биле эргилээн техниканы чаа, болбаазыраңгай керекселдербиле солуур херек. Ол хемчеглерге күрүвейиң капитал садыышкынын, бүдүрүлге фондузунуң хөренгизин болгаш Күрүне банкызының чээлизин ажыглап болур.

Бистиң ажыл-агый соолгу ийи чыылдарда банкыдан 32,6 муң рубльдиң чээлизин алган. Оон ачызында бис ыяш дилдирер цехке чаа-чаа дериг-керекселдерни тургустувус. Мурнунда турган, бүдүргүчү аргазы аваш хирээлериң орнунга чүдүкту хирээлээринче механизм күжү-биле киирер рамаларны садып ап, ыяшты дөрбелчиннеп чонар станоктарны ажылдадып турар бис. Ол цехте хол-биже кылыр ажылдар улам-на эвээжээн. А бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының бот-үнезин база чиигээни билдингир. Дилиг материалдарының бот-үнези 62 көпеекке чиигээн, ажыл-агый немей кылган продукциязының садып-сайгартам, 14 муң рубльдиң орулгазын алган.

Ыяш белеткелиң хөй орулгалыг адыр болдурарда, механизмнерни чөпүүт ажыглаары чугула-дыр. Ынчалза-даа кандыг-даа нарын, сайзыраңгай механизмни кижи ажылдадыр болганда, кадрлар айтырыы кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг. Амдызында бистиң ажыл-агыйның администрациязы, партия, профбилеп, комсомол организацилары доктаамал, бижикчан ажылчын коллектив тургузар дээш ам-даа суда ажылдап турар. Дуржулгалыг, билдиглиг механизаторларны ажылдап турар черлерге белеткээри чугула. Ынчаарда Тыванның үдептүр бүдүргүлгөр, чуртталга, социал-культура түдүгларының четчир санныг түдүт материалын — ыяшты ап болур.

В. ПЕРМИНОВ,
ыяш ажыл-агый черинин инженери.

Чөөн-Хемчик районуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозунуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги кварталында күрүнеге 30 тонна сүттү садар тургаш, ол планны алды тонналга ажыр күүсеттиеп.

Ол фермаңың мурнакчы саанчылары Ооржак Севен, Мария Сандыы-Бадырга, Сарыглар Кара, Монгуш Алдын-кыс олар боттарынга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не кижи бүргүү 450 ажыг кг сүттү саап алганнар.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты ферма ийи чыл мурнунда чедип ап, үш чыл үзаштыр чажыыл келгеш ол-ла районуң «Большевик» колхозунуң Даштыт-Тей сүт-бараан фермазының коллективиниң ыяш удаа тиилээн. Бо кварталда база тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: Солагай таладан (артында) М. Алдын-кыс, М. Сандыы-Бадырга, (мурнунда), К. Сарыглар, О. Севен оларның саалда эгелээриниң мурнуу талазында радио дыңнап олурарлы.

Д. Аний-оолдуң фотозу.

ТЕХНИКАНЫ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫГЛААР

БӨГҮН—МАЛЧЫННАРДА

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. «Большевик» кедээ ажыл-агый эртелиниң дуржулгалыг хойжуузу Ховалыг Опан-оол онашкан ажызынга чыл бүрүде эки көргүзүүлерни чедип албышаан, артельдиң малчынарының ортузунга калбаргап чарышка дээре черни эзлеп келген. Малчын беш чылдың бирги чылын база эки үдеп, төрүүр 100 хойга онаалаттыр 98 хураганны, хой бүргүзүнден 2,2 кг дүктү кыргын алган.

Ол юбилейлиг чылда алган хүзелгезин ажыл-херээ-биле карыштырбас дээш, эвээш эвес күжелиишкиннерни үндүрүп турар. Оон воданында төрүүр 310 ... хой бар. Төрээн 250 хойдан ... иеңди камгалап алган 60 хойнуң оолдың ортан үе... төрүттүүген хураган бүргүү менди камгалап алдынар болза, малчын 100-ле онаалаттыр 105 хураган алыр дээнн күүсеттинеп ол болур. Ындыг байдалды ыяап-ла чедип алыр дээш, коданда бар мал чемнерни планныг чарыгдап турар. Малчының кыштаанда ам-даа 5 тонна сиген. 2,5 тонна чарбалап каан суда бар. Чаш хураганнарга чидиртир көк сигенни немей чедиртип алган.

Х. АРАКЧАА.

• • •

БАЙ-ТАЙГА. «Кара-Хөл» колхозтуң №1 хойжу бригадазының төрүүр хойлары он беш коданнан кыдыр үстүнгеп. Оолдаашкынының соолгу түңнели-биле алырга, ниитизи-биле 2525 баш чаш мал менди камгалап алдынган. Оолдаашкынының түдүүнде хойжуларга дузалажыр кыдыр түе-түе коданнарже сакчапшиктерни чорутқан.

Берге үеде чаш малды могаралга таварыштырбас дээш бичеэвес күжүн үндүргеннерни артельдиң баштаар черн маңталга киирген. Коммунист Х. Сат 243, дуржулгалыг сакчапшиктер К. Сержиң 265, Х. Очур-оол 239 хураганны түе-түзүнде эки кадагалап доруктурганнар.

Соолгу байдал-биле алырга малчынарның ниитизиден юбилейлиг чылда алган хүзелгезин чедиишкинниг күүседип турарлар амдан илереп эгелээн. Х. Демүр-Маадыр бодунда быжыглаан 285 хоюндан 265 хураганны, Х. Мандалоол 253-тен 215-ти, Х. Шурузуюол 288 хоюндан 256 хураганны менди камгалап алгылаан.

С. САЯЯ.

ТҮДҮГНҮҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Кедээ ажыл-агыйны шапкыны-биле хөгжүдериниң айтырыглары партия болгаш Совет чазактың доктаалдарында тодаргайы-биле айыттынган. Ынчаарга кедээ түдүг, оон темпизи болгаш шынары база чугула черни эзлеп, хөй-ниитиниң кичээнгейинде туруп келген.

Бистиң кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының тудугга хереглээлин бо чылдың эгезинге чедир көвүүп чоруур № 62 механолонна хандырып турган. Бо чылын «Тыва кедээ түдүг» трези организастаттынган соонда № 585 механолонна ажылдап эгелээн. Түдүгжуларның ачызында бистиң ажыл-агыйывыс чугула объектилерни, банкыларны алыр аргалыг болдувус. Ол дээш оларга өөрүп четтиргенивисти илередир апаар бис. Ынчалза-даа кедээ түдүг чорудуп турар организацияларның ажылында бир четпес чүүл бар. Ону чайладыры эргежок чугула. Чүл ол? Туткан бажыңнарның шынарының багайы. Ажыл хемчээл-даа, шынар-даа талазы-биле эки болза хөй-ниитиге ажыттыг-ла болгай.

Түдүгнүң доозтур, чагыкчыга хүндүлүг ажыглаары үргүлчү-ле узап келген. Эгезинден эгелеп дең-досту эвес ажылдап келген, соолуңде, кажан чагыкчы иеген туруп бээрге, дараш-биле шимченип, буу-хва ажылдаар чоруктарны бо-ла эскерер мен. Чижээ, 1963 чылда Хадың-Аксыга түүйбу бызаа кажаазы түдүп эгелээн. Ук кажааны чүгле эртиен чылын иөлбрьда ажыглалга киирген. Түдүгда чедир кылбаан чүүлдер бар-даа турза, станциниң директизязы болгаш комиссиянның еске-даа киржикчилери оны хүлээп алыр үшүгга таварышкан. Чүл дээрге бистиң инвентеривис декабрьда төрүп эгелээр турган. Чаш бызаалар, азуп доругга берген бызаалар тургузар, инек төрүдер кезектерлиг кажаа болурга оны ажыглалга дүрген киирерин иүзээп бис. Хүлээп алырының актызында ук четпестерни айыткан түрган, а түдүг организациязы чогуур хуусаага оны эдерин аазаан. Бызаа ажаажычылары чемни болгаш одекти механизастаттынган аргалар-биле үлээр болгаш үндүр сөөртүр ужурлуг турган. Оны таарыштыр кылыры түдүгнүң телевилелинге-даа кордүнген болган. Ынчалза-даа түдүгжулар телевилелден хамыдыышын кылып, ук тургузуулгаларны чедир тутпаанвар. Оон кадында кажаага бызаалар азырап эгелээнден бээр бир ай ажа дүүн чорда сөөлгалар кастыктары база бадып эгелээн. Дээвиир ойлуп батпаан дээш кажаа ниитинде ыяш багажалар быжыглаап тургускан. Ынчап турбуше-ле дээвиир ойлуп дүшпүшаан. Оон ужурун тодарадырга хаканың түүйбулар быжыглаар цементиниң шынары багай болганы-биле тайылбырааттынган. Түдүгжуларга дыңнадырга, хүлээткен соонда бистиң херээвис эвес деп харылаан.

Эртиен-барган чүүлдерни ноптарып турган хөреи бар бе? деп айтырыг-даа тургустунуп келир чадавас. Мону бижээн ужурум болза, түдүг объектилерни хүзеадирде болгулаар четпестерни катаптавас дээш бижидим. Оон башка нүүрүнеиниң хүлээп алыр комиссиязы чаидык үүрнен четпестерни көрө тура оны чайладырым, түдүгну харылаан турар организацияга хүлээндиргеш, ат санып, бажыңны, бүдүрүлге көрпүзүн, кажаазыны-даа болза ажыглап болуруң дамдеглээр. А түдүгжулар дужаараң соонда ол ажылын эдерингге кажан-даа сагыыл салбас болгулаар. Бир-тээ ындыг болганда, дужаараң түдүг кандыг-бир хуусаа иштинде үрелип, четпестеринг болган болза, оны түдүгжулар эдип чайладыр тускай негелде тургузары чугула. Ынчаарда түдүгнүң шынарын экижидеринче чогуур кичээнгей салдынып хемчег алдынар ийик.

Н. АФОНИН,
инженер.

...ҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

...ен, амыдыралы улам солуп, чаагай | Ынчан дыка берге үе турган. Күш- | Кышкы соок агаарга кандыг-даа | чедип кээр. Оон соонда удатпайн аги-

АМ КЫМДАН НЕГЭЭРИЛ?

...кижи, аңаа барынар» деп каар. Хүндүүт дарга эш Васюковка кээрге, ...эш Севениниң ажылдап орар конторазынче имизээш, «ол даргага барынар» деп каар.

Солун чагыргазы чоруп турар үеде солун, сеткүүлдүң ужур-дузазын тайылбырлавас дарга районга ховар турар чүве болгай, а ам үеге чедир чаңгыс-даа солун албаан кижилериниң негелде хомудалынче кичээнгей салыр даргаларның хозартай бергенин элдептиг.

Солун, сеткүүлдерде Совет эргечагырганың төөгүлүг 50 чыл оюнга тураскаатқан, чоннуң маадырлыг ажыл-ажин чырыткан чагааларны солун албайн турар кижилер номлуксап турар. Чамдык чагыкчыларның чугаазын ёзугаар ап көөрге, чагылга чорутқан эш Ак-оол акшаның районнуң харылзаа конторазыиле чедир санашпаан хире болуп турар. Оон ап көөрге чагылга акшаның оон самчыгдашканы илдең хире. Сенди Ак-оолдуң четпес ажыл-ын илереткеш, аңаа харыысалганы үзээдип, чагыкчыларның негелдеии хавырар үе келгенин районда бо талазы-биле ажылды удуртуп турар ажылдакчыларга сагындырары кептуг.

Ч. ЧОРБАА.

ШЫН

Чаагайжыдылга — Советтерниң чугула сорулгазы

Ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Советиниң бирги сессиязына организастыг айтырыглардан ангыда, «Кодээ болган суур Советтериниң ажылын экижидер дүтайында» СЭКП ТБ-ниң докталын таныжып чугаалашкан. СЭКП ТБ-ниң докталында айтканы шыкаш, харын оон-даа хой четпестер бистиң районнуң хоорай, кодээ болган суур Советтеринде бар деп, илеткелчи райкүүсеком даргазы эш С. Т. Амырбит демдеглээн.

Район Советиниң депутаттары болган активтери СЭКП ТБ-ниң докталын чаңгыс үн-биле хүлээп алгышаан, ону амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкиниг ажылдаарын хүлээнгеннер. Район Советиниң сессиязына чоокку үеде соңгаарладыышкын чонга ыяап ужурлуг хоорай, суурлар чаагайжыдылгазының айтырыында кол кичээнгейни үгландырган.

Эрткен чылдарның дүргүзүнде аныяк Ак-Довурак хоорайның колкоз кудумчуларын болгаш даг-дүгү арыглаар фабрика-биле Кызыл-Мажалык суурларазында автомашина оруун асфальтылаан. Бо ажылга № 834 орук тудуунуң коллективи (начальниги аш Г. В. Шатунов) идепкейлиг киришкен.

«Тыва даг-дүгү» комбинат эргелелиниң болгаш бүс-турбина электростанциязының коллективтери элээп хой ыяштар олурткан болгаш оон ажааддазын эки чоруткан. Эрги-Барлык кодээ Совет (даргазы эш Иргит Севен) чүгле эрткен чылын безин күдумчуларда, ясли-сад, колхозчу стадион болгаш колхоз конторазының чанында 4500 дээ бүрүлүг болгаш 600 дээ чимистиг ыяштарны олурткан.

Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур төрээн суурун чазагайжыдар дээш бо хүннерде кодээ Совет болгаш колхозтуң баштаар черн практикчиг хемчеглерни чорудуп эгелей бергенин район Советиниң сессиязынга санал бергеннер чугаалаан.

Ындыг-даа болза районда ажылчын суурларның болгаш Ак-Довурак хоорайның чаагайжыдылгазының дүгайында айтырыг эң-не оожум болгаш организас чок шинчилеттинин турарын санал берген депутаттар шүгүмчүлээннер. Эрткен чылын Ак-Довурак хоорайга болган Кызыл-Мажалык суурга хой-ниитиниң күжүзүнде 10 муң ажыг дээ ыяштарны олурткан.

Чайын оларның суттарылгазын болгаш кампалалын багай организастаавының түңнелинде олурткан ыяштарның хой кезии курган калган. Кызыл-Мажалык суурда культура кудумчузунуң херимнерии сый баскылап каан.

Оны септеп чорударын суур Совединиң (даргазы эш Сарыглар), коммунал ажыл-агый конторазы (начальниги эш Баркова) мынчага чедир бодавайн турарлар. Моон үжүрүнде культура кудумчузу, «культурлуг авее» кудумчу апарган-дыр деп суурнуң турттакчыларының чугаалажып турары таварылга эвее.

Ак-Довурак хоорайның мурнуу талазында ниити чүрттелга бажыннарының чанында бок кижи кылаштаар аргажок кылдыр овааланы берген чыткылаар. Ак-Довурак ышкаш ындыг машина техникалыг хой сааның организацияларлыг хоорайга чаагайжыдылганы чедиишкиниг шинчилеп болур.

Кажан чаагайжыдылга дүгайында айтырыг тургузарга, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң, КПП-ниң удуртукчулары болгаш чамдык чүрттакчылар «бистер түр үеде чүрттап турар болгай бис, уламаа чоон чоруй баар бис» дээр хөөннер-биле тоовастар. «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның салбырларының төптеринде чаагайжыдылга ажыты багай чоруттунуп турар.

Аңгаты суурга мурнунда чылдарда чаагайжыдылганы үнүйн, ыяш олуруртуру организастап турган. А ам ол чорук шуут үттүндүрган. Кылган херимнер болгаш олурткан ыяштар шуптузу үзүткаттынган.

Аксы-Барлык, Доң-Терезин, Хөнделен суурлар база-да шак ындыг байдалче кирген. «Шекпээр» совхозтуң төвү—Бичe-Тей суур чоннуң чоон оруунуң кыдында туруп турар. Оон турар черн ыяш олуруттугазынга болган ногаа тарылгазынга дыка таарымчалыг. Бүгүлээп бадырган суг чай дүргүзүнде кудумчуларже докталмал агып чыдар. Ынчанмыжок суурнуң кудумчуларында олурткан ыяш аваазы, херимнер кылдынмаан, янзы-бүрү ногааларны чугаалаваска, чүрттелга бажыңнарының чанында картофель безин олурткайн турар. Бо бүгү фактылар болза хоорай, кодээ болган суур Советтериниң талазындан чаагайжыдылга айтырының кошкак удуртуп туварын хереглээр-дир.

Улуг байырлалга төлептиг ужуражыр төлээде, ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, кодээ болган суур Советтери чаагайжыдылгага удуртулганы үндезинин-биле экижидип, бо чүгүлэ ажылга депутаттарның, докталмал комиссияларның болган кудумчу комитеттериниң күжүн мобилизастаар ужурлуг. Советтер хоойлу ёзугаар боттарынга тывысскан эргелерин чеп ажыглап, чаагайжыдылга херээнге бүдүүрелеринң, транспорттуң, колхоз, совхозтарның удуртукчулары болгаш чүрттакчы чон идепкейлиг киржири-биле негелдени күштелдирери чүгүлэ.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

Репортаж

ЧАА РАЗРЕЗ: ЧЫЛДА 500 МУҢ

Улуг-Хемниң хөмүр даш бассейнинде Каа-Хем разрези оттулар чүүл-биле эң-не байлак, ону казып тыварынга таарымчалыг девискизер болуур. Республиканың кайысылалының бүдүрүлгелери болгаш хөмүр даш хереглээр осне-даа черлер аңда дыка чоон, разрез Тываның аар үлетпүрлери — «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарже дөрт автомобиль оруунуң эгезинде чыдар.

Каа-Хемниң разрез тудуг эргелелии организастап тургускакындан бээр, чаа-ла чыл ашкан. Ынчалза-даа бо кыска хуусаанның дүргүзүнде разрездиң үндезинии салыр талазы-биле хой ажылдар кылдынган.

Бо бүгүнү «Шыкның» новичукчуларынга сонуургадыры-биле Кызылдан ырак эвес, Сарыг-Сепче баар оруктуң оң талазынче углай хапкан бис. Бүс турбиналыг электри станцииниң эрткеш, 11-ги километоге чорувуста, «Каа-Хемниң хөмүр даш разрези» деп адагаштa бижээш, оң талазынче айтып каан болду. Олче ээй бээривиске, чаа кылган, кааламга делгем автомобиль оруу Хөрбис даанче сан дөрт шейлүп үнген чыдыр.

Хөмүр даш разрезиниң төвүнче хап олурувуста, удаткан чөн-ла тудугларның, машина-техниканың барааны көстүп келди. Хоорайныгаштың бетинде сарыг өңнүг ийи бажың көстүп турган ышкаш сагындырды, чоокшулап чеде бээривиске кайда боор ийик—«УЗТМ» деп аажок улуг ийи экскаваторлар болду. «Уаз»-деп бичии машинавыс-биле оон улуг ускуунуунуң чанынга доктаагаш, аңда турган бир кижиден конторанды айтырарывысса, экскаваторнуң бедик чадазынче үнгеш:

— Дүү ол турган чезек чаа бажыңнарның зң бетинде ол-дур—деп, бедик кажаа кырындан бараан харааи кижи дег, айтып алган тур.

Күчүлүг техниканы магадап көргеш, сонуургап айтырарывысса:

— Бо экскаватор хары угда 9 кубометр довурактy азы хөмүр дашты наш-ла семунда иштинде машинага чүдүрүптер — деп, демги-ле мөге-шыырак эр чоргаар чугаалай-дыр. Оон-биле мезек хөөрежип чоруй, контораже чоруптувус.

Бажыңга кире бээривиске, хой-ле кижилер чыылган, арын-шырайы өөрүшкүлүг, араазында чугаалашкан турлар.

— Электри тогу келгенде ажыл ам-на шулуудаар, ынчангаш бистен наш дамгыр күжениишкиннерни негээр апаар—деп, аныяк кижи өөрүнге чугаалаан тур. Танышып көэривиске ол—Каа-Хемниң разрез тудуг эргелелиниң ИОЛ инженери Валерий Петрович Бажин болду.

— Бо хүн бис Кызылдың электри станциязындан 35 киловаттыг энергияның шугумун ажыглалга кииргеш, тонту ап эгелединс — деп өөрүшкүзү илдең хөөреп олур. — Ам күчүлүг техниканы, ылаңгыя экскаваторларны, тудуг дериг-херекселдерии ажылдадып, шенээр аргалыг болган бис.

Шынап-ла хөмүр даш разрезиниң тудугмуларының өөрүшкүзү чөптүг болган. Чүге дээрге, олар апрельдиң баштайгы он хөмүүнден эртпес хуусаа иштинде хөмүр даштың кырында довурак, даштарын арыглап аштаап, баштайгы хөмүр дашты назын эгелээр хүлээлгени Совет эрге-чагырганың 50 чылынга уткуштур алган турганнар.

— Баштайгы хөмүр дашты казарынга машина-техниканыс бөлөн. Күчүлүг экскаваторлар, бульдозерлер, самосвалдар, оларны башкарар мергежилдиг кижилер бисте баштайгы удаада четчир — деп, тудуг эргелелиниң начальниги Иван Андреевич Ерохин бисте чугаалады.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрезиниң амгы төвүнде техниканы четчелеп турарын сонуургаар дээш чеде бердивис. Демги-ле ийи улуг экскаваторларның турган чери ол болду. Олардың чанында «Т-75» деп бульдозерлер, «КрАЗ» дээр автомобильдер-ле эмгежок. «Бичии» самосвалдар-даа бар.

Баштай көрүп турганывыс экскаватерниүң чанынга баргавыста, Валерий Петрович тайылбырлады.

— Таныжыңар, эш Силищев-ткр. Мындыг күчүлүг техниканы ол Совет Эвилелиниң улуг тудугларынга башкарып эгелээнинден бээр ам 20 чыл ажып турар кижи...

— Бистер таныш бис — дидивис. Эш Силищев ону база бадыткады. Ол аңда «Тыва даг-дүгү» комбинаттан чаладып келген болгаш боду ышкаш мергежилдиг экскаваторшу эзи Бөкербиле кады ийи күчүлүг машиналарны эптеп доозуп турар. Свердловскиден чагыдып алган ол техниканы апрель эгезинде башкарып кириптерлер. Ынчаарга моон соңгаар база ийи ындыг экскаватор оон келир.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрезинге олардан бичe күштүг элээп каш экскаваторлар база ажылдаар. Чүге дээрге, моон соңгаар разрезке чылдың-на 2 миллион 500 муң кубометр даштыг довуракты кастырып, өскээр төгер. Чылда-ла 500 муң тонна хөмүр дашты чүртка бээр. Ынчаарга ону сөөртүрүнге хөй санныг 7 тонна чүзьлтээр самосвалдар ажылдаар. Ол бүгүнү тайылбырлаваш, ноя инженер уламчылады:

— Ажыл шуудап, хөмүр дашты хөйү-биле ап турар апарганывыста, оон-даа күчүлүг автомобильдер бисте хөрен. Ынчангаш «БелАЗ-540» дээр 20 ажыг автомобильдерни ажылы чылдан бээр ажыглап эгелээр бис. Ындыг бир самосвал 27 тонналы чүзьлтээр чүве.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрези Тываның «кара алдыныңың» ёзулуг эгээртинмес эртинелиг шыгжамыры деп чугаалап болуур. Хөмүр даштың шынары-даа эки, хемчээли-даа хой. Аңаа разрездиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылданчыларының-даа чоргаарлаашкын турары чөптүг.

— Баштайгы разрездиң хемчээли дыка улуг болур. Узуну 3 километр, а доразы 1 километр болур—деп, хоочун бульдозерист, база-ла Ак-Довуракtан чаладып келген Куулар Баянович Очур-оол чугаалады. — А хөмүр даштың ханызы 35-тен 75 метр чедер деп бисте геологтар чугаалаан чүве. Бульдозеристерге ажыл-даа хой-ле болур эвеспе!

• • •

Репортаждың түңнелинде нөмчүчүлерге сонуургадып каар чүүлдер база бар. Чүл дээрге Каа-Хемниң разрез тудуг эргелели бодунуң чарыгдалдарынга ажылаары-биле күрүнеден 8,5 миллион рубль хөрөңгини алган. Чүгле бо чылын 1 миллион 112 муң рубльдиң ажылдарын күүсетмен турар үжүрлүг. Ынчангаш бо түңнүг күсели-биле «БелАЗ-540» деп 25 автомобильдер турар улуг гаражты, бирээзинге-ле 12 аал ишти чүрттаар ийи бажыңны, бир улуг складты бо чылын ажыглалга киирер. Ол тудугларда ажыл бо хүннерде хайныпып турар.

Тудугмуларның өртүзүнде Совет эрге-чагырганың бежен чылынның юбилейнин күш-ажылчы чедиишкиниг үжуражыр дээш чарыш налбарган. Оок мурнуку одуруунда зш А. Париловтуң удурткалы бетонщиктер бригадазы чоруп турар.

Келир чылдан эгелээш Каа-Хемниң хөмүр даш разрезиниң ажылчынкарынга кайызынга-даа 80 аал ишти чүрттаар ийи бажыңны болгаш 140 уруглар турар садты тудуп эгелээр. Ол ышкаш амгы үениң нарын техникazы-биле чепсегленген улуг мастерскаяны тудар. Ол дээрге кандыг-даа машина незектерин кылып шыдаар станоктарлыг, ёзулуг завод хевирлиг мастерская болур.

Каа-Хемниң хөмүр даш разрезиниң тудуг эргелелиниң коллективи 50 чылдың юбилейин күш-ажылчы чедиишкин-биле утмуур дээш чер казар ажылды эгелээринге бо хүннерде күжениишкинниг белеткенип турар.

Т. МОНГУШ,
С. ОЮН.

Буянныг кижи

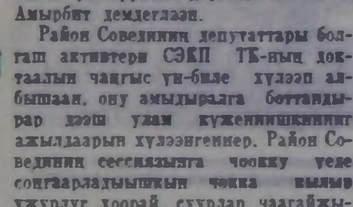

Районнуң Хүндүлел самбыралын сонуургап көрүп тур мен. Ийи аныяк кижи кылаштажып келгеш, мээң-биле чергелештир туруп алдылар. Бирээзи тургаш, өөрээн шинчилиг үн-биле:

— Көрдаан, эжим, «Бай-Тал незинниң» чуруун—дей-дир. Кожамның айыткан үүнче көре бердим. Шагда мен Бай-Тал школазынга турумда оолдар интернадының эки одакчызы турган Ооржак Таргын утбайны чуруундан танып кагдым. «Кижиниң чаңгыне адын чоп айытпаан чоор» деп дорааи-на бодадым.

...Автобустан дүшкеш, Малчын кудумчузун куду базыттым. Суурнуң адаа чарыында, салгын авйы-биле оон чаагай чыт кээп турар ак бажыңдан сарыг-сарыг хлебтер колдуктаан кижилер өрү, куду тарап чоруп тур. Мээң чаным-биле эртип чыткан кыргаадан бир оол, хлебти кайда садып турарын айтырды. Кырган: «Бай-Тал незинге чеде бер» дидир. Демги ак бажың суурнуң хлеб бышырар черн-дир. Таргын утбай ында ажылдап турар болду. Дөрт чыл дүргүзүнде хлеб бышырып келгеш, чаңгыс-даа катап бактадып көрбээн. Дивлеп-ээлдек, ажылынга кызымак боорга суурнуң чону ону аиаа-ла «Бай-Тал нези» дижи бергеи.

1966 чыл оон амыдыралынга эргилделиг үе болган. Чаңгыс чер чүрттүтлары Ооржак Таргынны СЭКП кежигүнүнге хүлээп алганнар. Ол кол ажылындан аңгыда хөй-ниитии хүлээлгелиин база ак сетчилдиг күүседип турар. Суурда эш-хуу судувун даргазы. Оон кежигүннериниң эки ажылдап турарындан чүрттакчыларның иштинден хөй-ниитиниң корумчүрүмүн үрээр чоруктар кончуг ховар.

Хлеб бижырар черде ийи-ле кижи ажылдап турар хиреде-ле кажан-даа хлеб үстүп көрбээн. Дуваакчызы Иргит Барыкмаа-биле ийилээ Таргын утбай айда 12 тонна долганны хлебтей бижырар нормазын 14—15 тонна чедирип, ажылын эки шынарлыг күүседип келген. «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының баштаар черн бөдүүн ишчи Ооржак Таргынның кызымаккай күш-ажылын үнелеп көргеш, ону районнуң Хүндүлел самбыраанда киирген. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга төлептиг ужуражыры-биле бижырыктылар хлебти бижырарының күн нормазын немей алган.

А. ЧАМЫР.

ХАЛДЫП ОЛУР, ЧОЛААЧЫ...

Бир-ле катап, «Улуг-Хая» совхозта чолаачы, мээң танышым Кыргыс Чалгын-оол-биле хөөрежип олурарымга, мындыг чүве дүгаалады: «Чамдык кижилерни көөрге, чаңгыс черге доктаамал, мергежип ажылдавас, албан, будүрүлге черлери кезии, ажылдан үнүп, кирип-ле чоруур, черле кижи кайгаар чүве».

Ынчаарга Кыргыс Чалгын-оолдуң дүгайында болза мен мынчаар чугаалап болур мен: «Кижиниң Төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг күш-ажыл кааставр болганда, бо утка-биле алырга. Кыргыс-ажылынга эң-не ынак, ажылдай берген үезиниде шагзыраарын-даа билбес, будурер дээш даалганы будурбээн шаанда, улуурун, дыштанырын-даа уттуптар кижилерниң бирээзи».

Чолаачы коммунист Чалгын-оол совхозта ам алды чыл чолаачылап турар болгаш машиназынга эң камныг, оон автомобили үрели берген деп чүвени кым-даа дыңнап көрбээн. Чылдың кайы-даа ээлчээнде, дүнеда, хүндүс-даа дижик, херек апарган болза, артык чугаа чокка, чоруур-ла дээр, ынчаарга оон машиназы кезээде белеп турар, бир өскээр чугаалаарга, ону совхозка ажыл талазы-биле «дүрген дузаламчының» кижизи дизе-даа хөөрем чок.

Чолаачының чүрттап олурары база культурлуг болгаш өскелерге үлегерлиг. Кок-Чыраа суурга эң эки культурлуг чүрттелга дээш деп чарышка кадайы Рая-биле кады бир катап тиилекчи болгаш, кызыл тукчугаштыи чаалап алганнар. Совхозтуң директору чери бүдүрүлге талазы-биле эки ажылы дээш Кыргыс Чалгын-оолду ортектиг чүүлдер-биле наш улаа демделээн.

Бистиң чолаачывыс хөй-ниитии амыдыралынга база идепкейлиг киржип турар. Оон боду совхозта партия комитединиң бюро кежигүнү болгаш агитатор. Чамдык кижилер бо мурнакчы чолаачының дүгайында ыр сөстери-даа чогаадып алган тургулаар, ол база таварылга эвее, чүге дээрге ол болза чоннуң хүндүткелдиг сеткилиниң илереэшкини-дир дээрэм чугаажок.

И. МААДЫР-ООЛ.

ЧЕРНИ КИЖИ КААСТААР

Бистиң чоруп олурганывыс машинавыс улуг оруктан үнгеш, солагай талаже эштерге, мурнувуста тарамык ыяштарлыг арыг, оон ол чарыында элаакта улуу аажок суур көстүп келген. Мен анаа каш чылдар мурнунда база бир чоразыным сагыжымга кирип келген. Ынчан бо суурже район төвүнден бээр кээрде орук суур машина дилээр турган чүве, а ам автобус хүнде ийи катап график ёзугаар кээп турар апарган болду. Кыдыкы кудумчуже киртелек чыткаш, пассажирлерниң чамдыызы автобусту доктаадырын дилей бергеи. Оларның-биле кады үнүп келгеш, ол-бо талаларже топтап көргүлеп, оон төвүнче базыттым.

Бичии оңгар кежер черде ковуругужгеш кылып каан. Беш чыл мурнунда ол чок турган. Оон ыяштыда шифер крышалыг бажың бар. Мурнунда маңаа чораап база-ла бо кудумчулаи эртип чыда, оон дужунга кок салдыг, бажының дүгү агарып калган кырган ирей-биле ужуражып чугаалашкан мен. Ынчан база час турган. Кырган бажыңының дужунда кудумчуга херим кылгаш, арыгдан туруп экелген ыяштарын тарып турган чүве. Чугаакыры суг салба ирей эрги, чаа төөгүлерни, каттырынчыг таварылгаларны чугаалап каапканын утпаан мен.

— Аныяктар часкы тарылга дээш олут орбастаан, мен кырган чүү боор, мыя бо багай бажыңым дужунга девээ хелегелиг-даа, каракка чараш-даа болзун дээш мыя бо ыяштарны чорук кылып арыгаан туруп, дажыглап экжеп алгаш, олуртуп турарым бо-дур ийин—деп, чугаазын төнүргеи.

Бо чылын баарымга ынчангы тарып каан ыяштар талыйтыг олуп уне бергеи, аиаа бир ловгун-биле земей апарган, чаражы-даа аажок.

Конторага баарымга, улус-таа чок, чүгле чаңгыс бухгалтер самага кирген кижи саат дайнаар» чүве болгай, дуимай, ырак эвес ыя ында чүү боор, чеде бээр силер дээш, пашта хайның турган шайны огиун хереэжен ээзи суттей бергеи.

— Пиээвистиң бирээзи чаа бызаалапкан. Оон аазы-биле суттээн шайдан таваар ижип ал —деп, бажының эр ээзи уламчылап каан.

Аап-саап чугаага элээп уе эрте берген. Бажының ээлери маңаа колхоз тургустунары билек кирген, багай эвее ажылдап, мактал сөстү-даа дыңнап келген улус дээрзин билип ап четтигипкен мен. Кижилерниң алыс чазык чаңы, оларның хуиулээчел сеткили, ажыл-агый ажыттыг ажылдаары, ажыл-ижии, кыымак чүткүлдүүн сеткилдиң ханызындан өөрүп мактаарлар.

Аныяк башкымның ажылынга боттуг дузаны чедирип турар эштерии мактавас аргажок. РСФСРиин школаларының алдарлыг башкызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ак-кыс Ашак-ооловна Оюннуң, школа директору В. Бавуу-Сюрюнүн аттарын маңаа адаары чугула. Кежээки школаның ажылынга оларның дузазы улуг.

Ийи-Талда кежээки школаның дүржүлгазын Торгалыг. Ак-Туруг суурларда база ажыглап турар апарган. Ийи-талчыларга өөредилиг, солуи чүүлдер хой. Бо бүгүнү чедип алырынга аныяк кыс Валентина Дагбалдайның салымшкыны улуг.

М. БИЧЕ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Анна Николаевна Галкина Кызыл хоорайның уруглар эмнелгезинге тос чыл ажыг поварлап ажылдап келген. Дүржүлгалыг поварның кылган чеминиң эки шынарлыын эмчилер-даа, эмнелгеге эмнедип турган уруглар-даа мактап дыңнаар.

Д. АНАЙ-ООЛДУН фотозу.

...ыс дээр

туп Улуг дайынының киржиктиги Кыргыс Норбу-оол, хоочун саанчы Кыргыс Доклак, оон ийи уругларның иези. Маадыр ие Серен-оол Анайбан сескн класста багай эвее өөренип, башкызының ажыл-ижии, кыымак чүткүлдүүн сеткилдиң ханызындан өөрүп мактаарлар.

Аныяк башкымның ажылынга боттуг дузаны чедирип турар эштерии мактавас аргажок. РСФСРиин школаларының алдарлыг башкызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Ак-кыс Ашак-ооловна Оюннуң, школа директору В. Бавуу-Сюрюнүн аттарын маңаа адаары чугула. Кежээки школаның ажылынга оларның дузазы улуг.

Ийи-Талда кежээки школаның дүржүлгазын Торгалыг. Ак-Туруг суурларда база ажыглап турар апарган. Ийи-талчыларга өөредилиг, солуи чүүлдер хой. Бо бүгүнү чедип алырынга аныяк кыс Валентина Дагбалдайның салымшкыны улуг.

М. БИЧЕ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Үшкү арын

ШЫН

ДЕЛЕГЕЙНИҢ КАДЫКШЫЛГА ХҮНҮ

ССРЭ-ниҢ Кадык камгалал министриниҢ оралакчызы Д. Венедиктов-биле беседа

Чыл бүруде-ле апрель айның эгезинде делегейнин дыка хөй чурттары КНО-нуң кадык камгалал талазы-биле делегей организациязының инициативазы-биле «ДелегейниҢ кадыкшылга Хүнүн» демдеглеп артырып турар. Бо чылын ол хүнүү апрельдиҢ 7-де демдеглеп турар болгаш ону бүгү эмчилерге, медицина сестраларынга, санитаркаларга, гигиена ажылдакчыларынга, лаборатория шинчилекчилеринге тускаглаган.

ДелегейниҢ кадык камгалал организациязы — КНО-нуң эң хөй төлээлекчилериг албан черлериниҢ бирээзи. Оон составында делегейниҢ 120 хире чурттары кирип турар. ДелегейниҢ кадык камгалал организациязы дыка хөй чурттарның, ылангыя Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының кадык камгалал хөгжүлдезинге улуг базымны болдурган. Ол организацияга делегейниҢ чамдык районнарының чурттакчыларының кадыын шинчилеп, ол талазы-биле хөй чурттарның чазактарының болгаш хөй-ниитизиниҢ, кадык камгалал ажылдакчыларының кичээнгейин үглаидырып турар.

ДелегейниҢ кадыкшылга Хүнүн таварыштыр делегейниҢ кадыкшылга организациязының чиңгине директору Марселино Кандаунуң медеглээни болза:

— Кадык камгалалының национал азбанының кадрларының айтырыын шинтпирлээри чугула. ДелегейниҢ дыка хөй чурттарында, ылангыя хөгжүп турар чурттарда, бедик мергежилдиг кадрлар чедишпейн турар. Дыка хөй чурттарда бир эмчи-ле 50 мун ажыг кижини эмнеп турар. Эмчилер, фельдшерлер белеткээр өредилге черлери, эмнелге оруннары болгаш медицина албан черлери чедишпейн турар. Өредилге хөлеазын эмин эртгир бедик болуп турар.

Чамдык чурттарда чоннуң калбак массазынга медицина дузаламчызы четпейн турар. Бедик хөгжүлделиг деп турар капиталистиг чурттарда эмнээшкин хөлеазын улуг. ДелегейниҢ дыка хөй районнарында оспа, холера, малярия, трахома болгаш өске-даа халдавырлыг аарыглар өөскүп турар. Ол аарыглар колдуунда-ла аъш-чем болгаш ижер сугнуң чедишпейн турарындан болуп турар.

ДелегейниҢ кадыкшылга Хүнүн бистиҢ чурттувус база демдеглеп артырып турар. Совет Эвилелде делегейниҢ кадыкшылга организациязынга улуг дузаны чедирип, оон ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Медицина дузаламчызының хөй айтырыглары бистиҢ чурттувуста чедишкинниг шинтпирлеп турар. Чижээ, бистиҢ чурттувуста бир эмчиге-ле 418 чурттакчы онаажып турар, а бүгү чуртта 551 мун янзы-бүрү мергежилдиг эмчилери, 1700 мун ортумак эртеминиг кадрлар ажылдап турар. Совет ЭвилелиниҢ чоннуң кадык камгалалында 4,3 миллион ажыг кижи ажылдап турар.

Бисте дыка хөй халдавырлыг аарыглары уштыкан. Совет Эвилелинде кижи бүрүзүнүң ортумак назыны 70 харга деннежип турар.

Кижи бүрүү чугула херек апарганда кандыг-даа медицина албан черинге кирип, оон бедик мергежилдиг кадрларның дузазын халас алыры чаңчыл болган.

Шинтпирлеттинимээн айтырыглар биште база барын утпас херек. Чижээ, тускай эртемниглерниҢ республикалар аайы-биле хуваалдазы ам-даа дески авес, кодаа черлерде медицина дузаламчызынга бергелер база таваржып турар.

БистиҢ чурттувустуң ажылчы чонунуң кадык камгалалында чүгле эмчилер, медицина сестралары ажылдап турар авес, харын хөрзүнүүн, сүтнүүн, агаарның хирлениин, бокталырын болдурбайн турар өске-даа мергежилдиг кижилерни бар.

Коммунистиг партия, Совет чазак, ажылчы чоннар депутаттарының Советтери болган профавилелдери ажылчы чоннуң кадыынче улуг кичээнгейни салып турар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде ажылдап турар чоннуң кадык камгалалын эмнижидер дугайында айтырыгны чоокта чаа эртикен ВЦСПС-тиң пленумунга чугаалашкан.

Чоннуң кадык камгалалынга совет Кызыл Крестиң санитар активчилери улуг күш болуп турар.

Ынчалза-даа эң-не кол черни ак халаттыг бижилер — эмчилер, медицина сестралары, санитарлар эзлеп турар. Олар үргүлүү чон-биле кады чоруп, амы-тын дээш демиселдиҢ эң мурнуку одурүүнде чоруп турарлар. Оларның маадырлыг ажылының, кижилер дээш үткүлдүг ажылының дугайын солуннарга хүн бүрүде бижип турар. Оларның маадырлыг күш-ажылын үнелеп көргеш, Совет чазак «Медицина ажылдакчызының Хүнүн» тургускан. Ону бүгү улус июнь айның 18-тиҢ хүнүнде байырлап эрттирип турар.

Совет эмчилер дыка хөй чурттарда медицина айтырыын шинтпирлээринге улуг дузаны чедирип турар. Совет эмчилер Африканың, Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарында болгаш делегейниҢ өскедаа районнарында ажылдап турарлар.

Совет Эвилелинде П. Лумумба аттыг улустар найыралының университединиҢ медицина факультединде эзээн каш муң даштыкы студентилер өөренип турар. Олар совет уруглар болгаш өөлдар-биле кады билиглерниҢ үндезиннерин шинээдип ап, боттарының чонунуң кадык камгалалынга ажылдаарынга белеткенип турарлар.

Кадык камгалалының болгаш медицина эртеминиҢ янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле бистиҢ чурттувуска чыл бүрүзе эрттирип турар семинарлар улуг үжүр-дүзалыг. Оон ажылынга дыка хөй чурттарның кадык камгалалының түскай эртемниглери болгаш үдүрткүчүлери киржип турар. Ындыг семинарларны бистиҢ чурттувуска 50 хирени эрттирген.

ДелегейниҢ кадыкшылга Хүнүн таварыштыр Совет ЭвилелиниҢ медицина ажылдакчылары, эмчилер, эртемденнер, фельдшерлер болгаш өске-даа ажылдакчылар делегейниҢ бүгү улустарынга аас-кежиин, кадыкшылды, бүгү делегейге тайбыны, улустар аразының найыралын күзеп турар.

„ЯК-40“ — ЧАА САМОЛЁТ

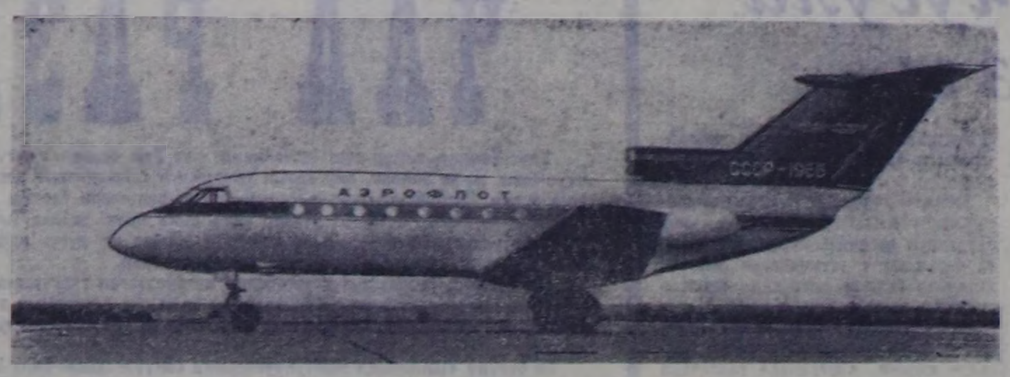

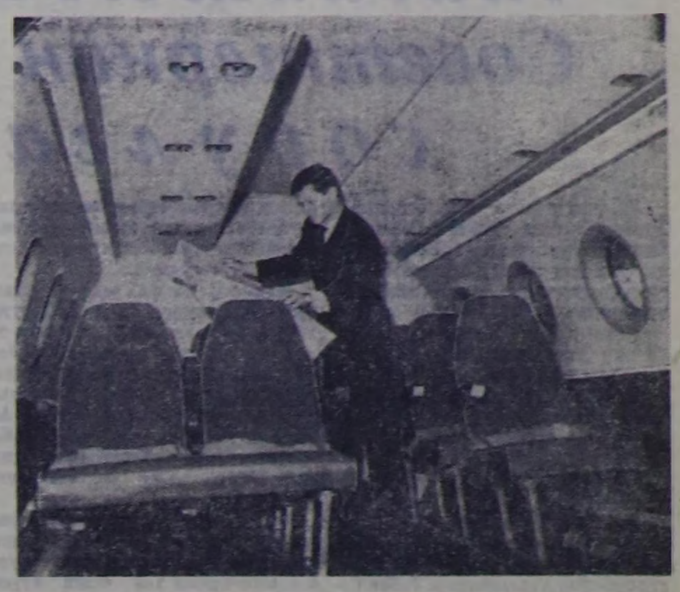

МОСКВА. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры Александр Сергеевич Яковлевтиң конструктор бюрозунда реактивтиг пассажир самолёду тургустунган. «ЯК-40» дээр ол самолёттуң хонарынга болгаш ужуп үнеринге 600—700 метр узун дурттуг шөл четчир. Аңаа 24 кижи олурар, шакта дургени 750 километр.

ЧУРУКТА: үстүнде — «ЯК-40», оң талазында — чаа самолёттуң иштики хевири.

(СЭТА).

Грецияның Компартиязының ТК-ның пленуму

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның Коммунистиг партиязының Төп КомитединиҢ X пленуму болуп эрткен. Пленум чуртта политиктиг байдалдың болгаш ГКП-ниҢ ажылчорудулгазының айтырыгларын чугаалажып көргеш, Грецияның Компартиязының бирги секретары К. Колияннис Политбюроның илеткелии пленумга кылган.

«Авги» солуннуң дыннаганы-биле алырга, эрге-чагыргага барымын күштеринҢ катап кирерин хандырырынче угландырган грек реакциязың планнарын үзе шавар деп, Грецияның ажылчы чоннарын пленум кыйгырган.

Грецияның Компартиязының ТК-ның X пленуму делегейниҢ коммунистиг шимчээшкинниҢ чаңгыс эвиинҢ болгаш сырый каттыжымышкымының дугайында резолюцияны хүлээп алган. Делегей империализмниҢ агрессия халдашкынары турда, хамыктың мурнуда Вьетнамга америк империалистерниҢ кемнинг дайынының күштелгенинiң ужурунда, коммунистиг болгаш ажылчын партияларының чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжымышкының бижыглаары ол партияларның аң чугула соңгаарлаттынмас хүлээлгеш болуур хөзараа пленум демдеглээн.

Бирги чергенiҢ ужур-дүзалыг ол сорулганы чедип алырынга коз мөөнээк болза. Мао Цзэ-дун баштаан Кытаттың Коммунистиг партиязының удуртукчу болүүнүң ханы-лыдырыкчы туружу болуп турар. ол болуп маркизм-ленинизмниң болгаш пролетарлы интернационализмниң принциптеринден ойталаан дээрзин пленум демдеглээн. ККПниҢ удуртукчу болүүнүң маркизм-ленинизмге түүдепшес политиказын болгаш антисоветчи халдашкынларын резолюцияда буруу шаап турар.

ДелегейниҢ коммунистиг шимчээшкинниҢ чаңгыс эвии бижыглаар, коммунистиг болгаш ажылчын партияларының чаа делегей чөвүлел хуралы чыылдырынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле маркизм-ленинчи партияларның күжээнишкиннеринге ГКП мурнуку хевээр идепкейлиг киржир деп турарын резолюцияда демдеглээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн бүгү кижи төрелгеген-биле кады демдеглеп эрттиреринге белеткенир деп партияны болгаш улусту пленум түскай резолюциязында кыйгырып турар.

Вьетнам улустуң маадырлыг демисел-биле эң-сеткил каттыжышкылгазын илергейлээр, ВДР-ни араатанзыг бомбалап турарын соңсадырын, америк шеригерин үндүрерин болгаш женева дугуржулгаларын боттандырарын чедип алыр деп, Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның грек улуска үндүрген кыйгырыын пленум база үүлдүгүзүүн көргеш.

АКШ-тың Коммунистиг партиязының медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязы парлалгага үндүрери-биле медеглелди кылган. Маккарэнниң бужар сураглыг хоойлузунга үндезилээш, АКШ-тың Коммунистиг партиязынга удур чорудуп турар суд херектерин соксадыр дугайында АКШ-тың Юстиция министерствозунуң шинтпиринге ол медеглел байыр чедирип турар. Коммунистиг партия ону Каттышкан Штаттарда конституция ёзугаар хосталгалар дээш демиселге тиилелге кылдыр көрүп турар. Маккарэнниң хоойлузун ёзугаар суд истеп сүрүүшкүнүнүң кол үүргезин 16 чылдарның дургузунда водунга чүктеп эрттирип келген Коммунистиг партияны деткээн муң-муң америк хамаатыларга хүлээп көрүүшкүнну америк коммунистер илергейлеп турар.

Водунуң медеглелинге АКШ-тың Коммунистиг партиязы төлээлекчилер палатазының антиамериканчы ажыл-чорудулганы истеп хынаар талазы-биле комиссиязын дүжүрерин чедип алыр, коммунистер дээш бадылаар эргени киништирбишаан, улустуң хамааты эргелерин катап тургузар дээш демисежир деп америк хамаатыларны кыйгырып турар.

Ол чорук хамааты эргелер дээш демиселге бурунгаар шимчээшкинге, агрессияның болгаш дайынның политиказын соксадырынга бараан болур дээрзин медеглелдиҢ түннелинде чугаалап турар.

ДАШТЫКЫДА

Кемниг үүлгедиглерни сойгалаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Вьетнамда дайынга хамаарышкан фактыларны истеп хынаар талазы-биле делегей комиссиязының кежигүннери чоокта чаа парлалга конференциязын Парижке эрттирген. Ол комиссияны юрист-демократтарның Делегей ассоциациязының чанында туругсканы билдингир болгай. Парлалга конференциязынга комиссияның кежигүннери Вьетнамның Демократтыг Республиказында чорүп турган үезинде көргеи үүлгединиҢ дугайын чугаалап берген. Комиссияның кежигүннери Вьетнамның Демократтыг Республиказынга 18 хонукта чорүп турган. Ол үенин иштинде олар Ханойга, Хайфонга болгаш чурттуң янзы-бүрү районнарында өске-даа хөорайларга барып чораан. ВДР-ниң президентизи Хо Ши Мин-биле, премьер-министр Фам Вам Донг-биле, Хосталганың национал фронтузунуң төлээлекчилери-биле ужурашкан.

Каттышкан Штаттар чүгле шериг объектилерин узуткап турар дээр чүвенин дугайында америк пропаганданың бадыткаашкыннарын комиссия сойгалаан. ВДР-же октаын үреглекчи дээштиг бир аңаа бомбага-да тайбын чонга удур октаан 50 бүзүлүлүг бомбазар онаажын туралын комиссияның кежигүннери айыткан.

Ындыг чепсекти Мурнуу Вьетнамга база ажыглаан турар. Мурнуу Вьетнамга комиссияның кежигүннери АКШ-тың шеригериниҢ газы болгаш өртемчилер бомбаларны ажыглаан туралының түннелинде чоннуң өртенген төлээлекчилери-биле база ужурашкан. Оларның чамдыктарының мага-бодуу кемдээн, өскелериниҢ караа бакыраан, нерви системазы санкыраан болган.

Америк самолёттар тайбың объектилерже сагыштыы-биле халдап турар. Крышазында кызыл крестер ажок тода көстүп турар бүзүлүлган эмнелгелерни көргеи бис деп, Ж. Фишер (Франция) чугаалаан. Вьетнамда дайынны соксадырының дээрзинге улуг роллу делегейниҢ хөй-ниитизиниҢ санал-оналы ойнаар ужурлуг деп түннелни комиссияның кежигүннери кылган. Оон ужурунда комиссия Вьетнамда болуушкуннарның дугайын хөй-ниитиге ыңнадыры-биле төлээлери АКШ-че болгаш Мурнуу Вьетнамче чорудар болап турар.

Вьетнамның улузунга качыгдалды чедирип турар хан төгүүшкүнүүҢ дайынга улуг шимчээшкинни кодуруп үнүрер сорулганы салбышаан. ук комиссия Вьетнамда бар фактыларның дугайында информацияны чыыры-биле Барыын болгаш Чөөн Европада, Азияда, Латин Америкада, Африкада (Алжир биле КАР) юристерниҢ национал организацияларыбиле кады ажылдажылганы база үүлгүчүлээр болан турар.

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

КҮР-нуң даргазы Лю Шао-цигe, ККП ТК-ның чиңгине секретары Дэнь Сяо-пинге, КҮР-нуң КүрчөвүлелиниҢ премьериниҢ оралакчызы Тао Чжуга удур хүнзэйбиннерниҢ митингилери Пекинде үшкү хүнде эртевден эңгээш кежээге чедир үргүлүүлеп турар. МитингилерниҢ организакчылары болгаш киржикчилери Кыдаттың хосталгаларының мурнуда болгаш хосталганының соңгүнде, ылангыя «культура революциязының» үезинде «кемниг үүлгедиглерни» үүлгеткен дээр чүве-биле Лю Шао-цигe хандап турар.

Лю Шао-цинiң 1962 чылда парлап үндүргени «Коммунистиг бот өөредилгезиниң дугайында» деп брошюразы шыгыы шүүмүүлеп турар. Пекинниң кудумчуларында чыпшырган дацзы баонуң авторларының созу-биле алырга, Мао Цзэ-дун ол брошюразы «антимарксисчи», а Чжоу Энь-лай «идеалисчи» деп айыткан.

Пекин парлалгазының дыннадыгларындан ап көөрге, Лю Шао-цигe болгаш Дэнь Сяо-пинге удур кампания соолгу үеде бүгү чуртка калбак-биле тараан. Дыка хөй хоорайларда эртип турар митингилерге «партияда эрге-чагыргага олуруп алган, капиталистиг орук-биле бар чоруур эң улуг дужаалдыг кижи» деп бадыткап турар. Өске талазынга «партияда эрге-чагыргага олуруп алган, капиталистиг орук-биле бар чоруур эң улуг дужаалдыг кижиниҢ каракка көзүлдүр үүлгеткен кеминг үүлгединиҢ киленнээшкинбиле бүрүү шаап турар» деп, «Жэньминь жибао» солуун бижээн. «Лю Шао-цидеи өжээн негеп алырынын үеэи келген» дээрзин ол митингилерниҢ киржикчилери медеглеп турар.

Амгы кампанияда ийи кол сорулга илереттинип турар: бирээде, Лю Шао-ци Кыдат Улус Республиканың тургустунган үезинде бээр «бүржуаз реакцылыг политиканы» чорудуп келген дээр үвени көргүзерин, ынчангаш кыдат удурткулганың бүгү экономиктиг болгаш политиктиг бууразашкыны дээш харысаллганы аңаа онаарын орландажын турар. Ийиде, партия болгаш күрүне кадрларын хүнзэйбиннерниҢ чыпча шапканы дээш харысаллганы Лю Шао-цигe болгаш оон талалакчыларынга хүлээдирип кыядын турар.

«Жэньминь жибао» солуунуң парлап үндүргеи «Мао Цзэ-дуннуң чогаалдарын өөренир талазы-биле активчы» деп чүүлү чижек болур. Бир талазында, ол «активчы» «партияда эрге-чагыргага олуруп алган, капиталистиг орук-биле бар чоруур эң улуг дужаалдыг кижи капиталзымны катап тургузарынче угландырган ажыд-чорудулганы чер болганга мактап база деткип турган» деп бадыктап турар. Өске талазынга, чүүлдүү авторлуң медеглээнибиле адырга, «культура революциязы» чорун турда «кара туразында аажылаашкынны» үүлгеткен «кандыг-бир эвээш санныг болук багай кижилерниҢ» ужун Лю Шао-ци буруулуг болуп турар.

Халдаашкынга болгаш шүүлдээшкинге таварышкан көскү кыдат ажылдакчыларның саны немежин турар. Даштыкы херектер министри Чэнь Инн шүүмүүлеп эгелээн соон дарый, ККП ТК-ның секретары, Кыдаттың улусту-хосталга шеринниҢ маршалы чораан Е Цзяньинге удур утландырган хөй санныг кыйгырыглар ПекинниҢ кудумчуларында көстүп келгеилээн. Лозункларның авторлары Е Цзянь-инин «өртедир» деп кыжаныл. «Мао дарганың мурнунга болуунуң кемниг үүлгедиин миниирин» оон негеп турар.

«Культура революциязы» чорун турда хүнзэйбиннер болгаш цзаофаньчылар Мао Цзэ-дуннуң болуунуң удурланыкчыларының карикатура чуруктарын калбак-биле тарадып турар. Ол карикатура чуруктар хүн келген түдүм-на улам бужар чүдек, araатанзыг шинчилиг болуп бар чоруур. Бир ындыг карикатура чурукка Лю Шао-инин бажын одура кескеш, кыпсын каяа одарга быжырын турарын көргүскеи.

(СЭТА, апрель 4).

Редакторнуң оралакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кино

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «МаксимиҢ үзэ келгени» 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Каин-18» 2.30, «Даазы-ла эпчеи чөрүктер» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын майыктааштың төөгүзү» 10, 11.50, 1.40, «Киленнээшкин» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол дугайын уттуп болбас» 3, 4.50, «Хуанэ-Ганьо» 6.40, 8.30 шактарда.

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01060.

КЛУБТУҢ ОДУ БҮЛҮРТҮҢНЭЭН

«Тыва» совхозтуң Хөндергей садбыры чурттакчы чон-биле районда эң сырый черлериниҢ бирээзи. Чон ортузунга «культурамассалыг болгаш киижилдилгелиг ажылды чорударынга улуг ролду клуб ойнаар болгай. Эң ылангыя чон киноларда мораль талазы-биле киижилдилгелиг үлегер-чижекти алыр турбуже, кино үндүрүлгези бисте багай.

Клубта кино механиги, хып дээн аныяк кыс Минчимаа Монгуш харысалга чок ажылдап турээр. Чамдык киноларны көрүп олурарга, чок-ла болза «келдирэ» үнүүг апаар, чок-ла болза кижилер «бажы-биле» кылаштажып турар апаар. А кино билединиҢ садарын кино орту эрте бергеидедээ чоруда бээр. Чамдык таварылгада эзирик кижилер залда шуугашкан турар.

Чамдыкта киноларны чогуур шагында эгелевес-тир. Кино чарлалын кылырда хөөредиҢ аарак, «шпионнуг, дайынныг» дээн чижектер-биле кылып турар. Ол ышкаш уругларга хүндүскү үеде кино үндүрер арга турда-ла, ону кызыгайн турар. Ынчангаш уруглар кежээки үеде улуг улус-биле кино көөр, а билет ортээ база улуг улустуу-биле деп. Чижээ март 1-де «Кутузов» деп киноны кежээ 6 шакта эгелээш, уругларга 20—20 көпеек, а улуг улуска 40—40 көпеектиҢ билеттерин саткан. Ук кино 13 кежегелиг (кезектиг) болганда, уругларга таарымча чок болганы ындеҢ ышкажыл.

Клубтуң иштин хирлиг, каналарының малгажы дүшкеп, ойбаксамдар. Клубка совхоз дирекциязы улуг өртектиг сандайларны саткан-даа болза, ону эдилеп турарывыс харааданчыг: даштындва чыдар сандайлар бар, а чамдыктары шыйбактарлыг, үрелик.

Бо четпестерни эдип алзын дээш кино механиги комсомолчу Минчимааны, клуб эргелекчизи Михаил Сатты республика радиозунуң «Шагар-Арызынга» ажыннадып, тус черниҢ уран чүүл болгумунуң шоодугларынга-даа киирип турган чүве. Ынчалза-даа ажыл сегивейн турары тааршпас. Четпестерни чайладып, юбилейлиг чылда клубтуң дериазин эжижидип, чоннуң дыштанылгазынга тааржымчалыг байдалды тургузар үезиниҢ келгени хамаарыжыр организацияларга билдинип келбээн деп бе?

Т. МОНГУШ.

Клубта кино механиги, хып дээн аныяк кыс Минчимаа Монгуш харысалга чок ажылдап турээр. Чамдык киноларны көрүп олурарга, чок-ла болза «келдирэ» үнүүг апаар, чок-ла болза кижилер «бажы-биле» кылаштажып турар апаар. А кино билединиҢ садарын кино орту эрте бергеидедээ чоруда бээр. Чамдык таварылгада эзирик кижилер залда шуугашкан турар.

Чамдыкта киноларны чогуур шагында эгелевес-тир. Кино чарлалын кылырда хөөредиҢ аарак, «шпионнуг, дайынныг» дээн чижектер-биле кылып турар. Ол ышкаш уругларга хүндүскү үеде кино үндүрер арга турда-ла, ону кызыгайн турар. Ынчангаш уруглар кежээки үеде улуг улус-биле кино көөр, а билет ортээ база улуг улустуу-биле деп. Чижээ март 1-де «Кутузов» деп киноны кежээ 6 шакта эгелээш, уругларга 20—20 көпеек, а улуг улуска 40—40 көпеектиҢ билеттерин саткан. Ук кино 13 кежегелиг (кезектиг) болганда, уругларга таарымча чок болганы ындеҢ ышкажыл.

Клубтуң иштин хирлиг, каналарының малгажы дүшкеп, ойбаксамдар. Клубка совхоз дирекция-

редакц адреэи

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫЛДАР!

1925 чылдан тывазылаттынгаш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 8 СУББОТА № 83 (6720).

Өртээ 2 көп.

Танды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарның механизаторларының болгаш хову ажылдакчыларының зона чөвүлел хуралының киржикчилериниң Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга болгаш тускай эртемниглеринге

КЫЙГЫРЫЫ

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарының механизаторлары, хову ажылдакчылары болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, Совет эргечагырганың 50 чыл оюн төлептиг утмуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, часы тарылгага белетеп, чедимишкинниг довуп турар.

Моон-биле кады, чер ажылын интенсивтиг чорударының, көдээ ажыл-агый культураларының дүмүдүн бедидеринің болгаш машина-трактор парыгын дээре ажыглаарының нурлавырларын болгаш арганарын чамдык ажыл-агыйлар ам-даа четче ажыглавайн турар дээрзин айтыр херек. Сөөлгү чылдарда элээн

Комсомолчулар амыдыралындан

КАЙДА-ДАА АЖЫЛ-ИШ

СЭКП-ниң XXIII болган ВЛКСМ-ниң XV съездилериниң шиитпирлерин амыдырапга күүсеттиргеш, Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга база В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры, кайгамчык байырлалдың хүннеринде ажыл-агый болдаш политиктиг чедиишкиннерлиг болуру дээш, «Тес-Хем» совхозтуң комсомолчулары болган аныяктары бедик кодурүүшкүнүбиле ажылдап турарлар.

Совхозтуң бүдүрүлгезинде комсомолчуларның болган аныяктарының киржилгези чок кандыгдаа адыр чок. Олар боттарынга онаашкан адырында ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн көргүзүп турарлар. Хой ажылында 32 өрегелерде 70 ажыг комсомолчу-аныяктар докгаамал ажылдап турарлар. Ылаңгыя аныяк хойжулар М. Доктуут, М. Маадыр-оол, Д. Ликсок, О. Седен, Н. Агбаан, Д. Шалык үлегерлиг ажылдап турарлар. Олар байырлал чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр чүс хураганны, хой бүрүзүнден-не 2,3 кг дүктү кыргыырын хүлээнип алган ажылдап турарлар. Ол аныяк хойжулар бо чылдың мал кыштагладышкынын болган маадың оолдаашкынын эки эргүрип, хоочун малчыннардан дудак чок болуп турарлар.

Сүт-бараан фермаларында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар аныяктар болган комсомолчулар база бар. Б. Сырат, А. Бадарчы, Б. Курдаа, С. Лапчаа, О. Шалык олар эртиен ажыл-агыйлың чылында кижи бүрүзү 1415—1550 кг сүттү инек бүрүзүнден саап алганнар. Фермаларда ажылдап турар 22 саанчы комсомолчулар ол кылып турар ажылынга докгаамал туруп, боттарының мергежилии улам-на бедидип келгеннер.

Чер ажылын чорударынга комсомолчуларның болган аныяктарның киржилгези улуг. Механизаторларның хөөү-ле аныяктар болган комсомолчулар. Олар байырлалдыг чылдың часкы тарылгаларынга хынамчалыг белеткенип турарлар. Ооң ачызы-биле тарылгага кирер техниканы белеткээри колдуунда дооступ турар. Механизаторлар эштер Т. Арапчор, М. Арапчор, Г. Дарыма, Д. Шалык, Б. Ээдем, Д. Чагар-оол эртиен чылдың сезоннуг ажылдарынга улуг-нормазын доктаамал 120—130 хуу күүседип келген болгаш техниканы часкы шөл ажылдарынга белеткээринге база эки ажылданнар.

Совхоз эртиен ажыл-агый чылында тудуг планын 112 хуу күүсеткен. Мында база-ла комсомолчуларның болган аныяктарның үлүү кирген. Тудугда 18 комсомолчу оолдар болган сес уруглар ажылдап турарлар. Олар бүдүрүге болгаш чуртталга тудугларын кылырынга идепкейлиг киришкеннер. Ылаңгыя комсомолчулар Д. Ноокай, Б. Делег, С. Ламажап, Т. Уштулаң олар эң эки ажылданнар.

Бүдүрүлгеде ажылдап турар комсомолчулар болган аныяктар өөредилгеже база хандыкшып турарлар. Партия болган комсомолдуң полит-өөредилге системазында 84, кежээки школада 63 оолдар болган уруглар өөренип турарлар.

Ооң-биле кады комсомолчулар болган аныяктар чонга бараан болур хүлээлгеден база үтпайн турарлар. Бот-тывынгыр уран чүүлдүн коллективиниң үнүүшкүнүнерни каш удаа организастап келгеш. Агиткультбригаданы комплексиниг кылдыр чорудары улуг ажыктыг болган. Бригаданың составынга лектор, кижи болгаш мал эмчилери, баш таарыыр, чурук тырттар кижилер чоруп турганы чедимчелиг болган. Ындыг үнүүшкүнүнер эртиен чылдың 13 удаа болган. Комсомол комитеди ындыг хемчеглерни чорударын ам-даа улам күштелдирер апаар. Комсомолчулар болгаш аныяктар А. Арбак, Б. Сүлдүм, Б. Делег, С. Иргит, А. Балчыр-оол, С. Хүлер-оол, М. Дирчин олар бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң ажылынга чүгле идепкейлиг киржип келген эвес, харын ынаар аныяктарны эвилелдеп киириштирериниг улуг рольдуг болганнар.

Совхоз төвүнде интеллигентилер төвүлели (удуртукчузу эш Ч. Сүлдүм) элээн ажылды кылып турар. Өг-бүле концерттери, янзы-бүрү кежээлер, ужуражыглалар, спортчу маргылдаалар ол төвүлелдиң организастааны-биле эрткилеп турар.

Комсомолчулар болгаш аныяктар спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге улуг хандыкшыдыглар. Т. Бүлчүн, К. Серең, Т. Монгал, Б. Чооду, А. Монгуш, Н. Агбаан, Б. Манчык-оол олар болгаш өскелээ комсомолчу-аныяктар бүдүрүлге коллективиниң спортчу алдарын хөй удаа камгалап келгеннер.

Совхозта комсомол организациязы биче эвес дээрзин комитеттиң составында 5 улуг комсомол эге организацииларга база 11 бөлүктер бары хереченип турар. Комитеттө хамаарыжып турар комсомол организациязында активчилер хөй. Оларны дамчып, чон ортузунга база аныяктарга политкижизидилгелиг ажылды чорудары эптиг болуп турар. Комсомолчу прожекторнуң штабы, лекторлар бөлүү, спорт комитеди, тывынгырларның болгаш ээлдектерниң төвүлели болгаш ооң-даа өске бөлүктер ажылдап турар. Комсомол документизин солаап, ону төлеринге тыпсып берип турар үеде база Совет Армияның хүрээленипче кижилерни үдеп чорудар апарганда, олар улуг дузаны чедирип турар.

Комсомол комитединиң ажылынга совхозта партия комитеди болгаш дирекция чери дузалажып, бистиң ажылывысты деткивишаан, күжүвүске даянып ажылдап турары өөрүнчүг.

Совет эрге-чагырганың байырлалдыг үезинге чедир шаг-үе улам-на эвээжеп чоруп орар. Ынчалза-даа бистиң комсомолчуларывыс ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг болур дээш ажылды улам-на күштелдирип турарлар.

С. АРТЫНА,
совхозта комсомол комитединиң секретары.

Бюрога чугаалашкан

Колхозчуларның болгаш малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлериниң күүселдези районда канчаар чоруп турарының дугайында айтырыгны СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бюрозу чугаалажып көрген.

«Май 1», «Совет Тыва» колхозтарның даргалары Ооржак Бичеоол, Оюн Кара-оол олар бюрога илеткелдер кылгылаан. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга алдар болдурган социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин колхозчулар канчаар күүседип турарын олар база чугаалагылаан.

Бо чылдың бирги кварталында күрүнеге эът садарының планын «Май 1» колхоз он сес катап ажыр күүсеткен. Сүт саалдазы эрткен чылдың бо үезинде турганындан 8 тонналга көвүдээн. Ону күрүнеге садарын 6 тонна көвүдеткен. Төрээн 614 хойнуң 619 хураганы менди доругуп турар. 74 инектен 74 бызаны алган. Колхоз бирги кварталда орулга киирип алырының планын база-ла ажыр күүсеткен.

Культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле кылдынган чүүлдерни демдеглевишаан, ам чүнү кылыр деп турарын тодаткан. Колхозтуң чазанылга мастерскаязы бо чылын колхозчуларга 60 сандайны болгаш өлээн хой столду чазап бээр дээн. Бирги кварталда 40 сандайны, 19 столду чазап берген.

Төп сүт-бараан фермазынга ийи аал ишти чурттаар бир бажыңны, ийи фермазынга 10 чуртталга бажыңын, кызыл булуңну болгаш чунар бажыңны тудуп бээр деп турар. Оон ынай чурттаганың 19 бажыңнарының капитал септелгелерни чорудар. Колхоз төвүнге чурттаганың болгаш культураның чаа-чаа тудугларны чоруттунар.

«Совет Тыва» колхозтуң тудугжулары бо чылын улуг ажылдарны кылыр. Фермаларга беш чуртталга бажыңнарын немей турар. Үш кызыл булуңну, 4 чунар бажыңны септээр. Талым сүт-бараан фермазын радиожудар. Капитал септелгеге киирер бажыңнарны бүрүн тодаргайлаан.

Колхозчуларның культурлуг амыдырал-чурттагазын улам экижидер хемчеглерде четпестерни партия райкомунуң бюрозу илереткен. «Май 1» колхозта 38, «Совет Тыва» колхозта 40 ажыг ереге ам-даа бажын чок. Колхозтар төптеринге чурттаганың бажыңнар немей турары сөөлгү чылдарда оожум чоруп турар. Чурттакчылыг суурларда арыг-шевер байзал багай. Фермаларның хөй кезиинде чунар бажыңнар ажылдавайн турар.

Илерээн четпестерни чайладыр, планнаттынган ажылдарны ыяшыла күүседир деп шиитпирни райкомунуң бюрозу хүлээп алган.

А. ДОРЖУ.

Часкы иштиң маадыры

Чүгле механизатор ажылга безин он дөрт чыл ажыг ажылдап келген дуржулгалыг механизатор Бырыт-оол Дагбыштаевич Кара-Сал «Большевик» колхозтуң хоочуннарының бирээзи. Ол чүгле бо ажыл-агыйның мурнакчызы эвес, а ооң эки күш-ажылчы чөвүшкиннериниң дугайы бүгү Чөөн-Хемчик районда сураагаан.

Б. Д. Кара-Сал «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Кур болгаш курукган черлерни шиңгээдип алганы дээш» медальдарның эдилекчизи.

Шык базырар ажылче ооң агрегады бир-ле дугаарында кирген болгаш баштайгы хүнден эгелээш, хүнде 56 га чер илиртээр нормазын хүн бүрүде 66 гага күүседип турар.

ЧУРУКТА: Б. Кара-Сал. Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

Соруктуг-ла агитатор

Холундан солуннар, журналдар салбас, шевергин кылдыр кеттинип алган, дөртен хар ажа берген хире назылыг, улус-биле омак-хөглүг чугаалашкан турар кижини колхозтуң конторазынга-даа, суурнуң кудумчуларынга-даа кым-даа эскерип каар. Ол болза кедээ ажыл-агый артелиниң трактор-хову бригадазының бригадири, дуржулгалыг агитатор Сандак-тыр. Оон-биле бистер колхоз конторазынга ужуражы бердивис. Бистиң Торгалыг суурда агитколлективтиң хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг агитаторларының бирээзи Монгуш Хавакович. Ажыл-ижи-биле таныжар болза, өскелерге өөредиглиг, дуржулга эвээш эвес—деп, партком секретары эш Кунгаа мактап чугаалады.

Шынап-ла эш Сандак 1952 чыдан бээр агитатор болуп, партийжи даалганы багай эвес күүседип келген. Бо аразында чон ортузунга янзы-бүрү темаларга беседалар кылырынга мергежилиг бедээн. Партия организациязы эрткен чылын Монгуш Хавакович агитация ажылын чорудары-биле суурнуң 16 бажыңнарын быжыглаан. Ында ангы-ангы билиг мергежилдиг, назы-харлыг 43 чурттакчы бар.

Агитатор бодунуң чаңчыккан аайы-биле чаа быжыглаткан черинiң чурттакчыларының билиин, назы-харын, колхоз бүдүрүлгезинге киржидгезин болгаш өске-даа амыдыралга хамаарышкан айтырыгларны сонуургап, демдеглел дептеринге бижип алган. Оон соолунде кайы бажыңга кандыг темага беседаларны, номчулгаларны чорударын дуржулгалыг агитатор тодарадып алгаш, ажылдап эгелээн.

— Хамаарышкан чериңерде кандыг агитация-массалыг ажылды чорудуп тур силер?—деп, эш Сандактан сонуургап айтырарывыска, мынчаар харыылады:

— 1967— юбилейлиг чылда агитатор кижиниң мурнунда харыысалгалыг хүлээлге онаажып турар. Чүге дээрге, Коммунистиг партияның бодгаш совет улустуң чартык чүс чыл дургузунда эртип келген төөгүзүнүң база маадырлыг тиилелгелериниң, экономиканга, культура тургузуушкунунга чедиишкиннериниң база СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, коммунистиг ниитилелдиң идеяларының ужур-утказын кижи бүрүзүнге чедир билдингирибиле тайылбырлаары болур. Бо дугайында беседаларны чорударда, чаа солун, журналдарны, радиодамчыдылгаларының материалдарын болгаш номнарны ажыглап турар мен—деп, ол кысказы-биле чугаалаар.

Агитатор Монгуш Хавакович түс черниң амыдыралчы чижектерин беседаларынга доктаамал ажыглап, социалистиг кодаа ажыл-агыйның чедиишкиннерин, юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерни, ону канчаар күүседип турарын болгаш мурнакчыларның арга-дуржулгазын калбаа-биле нептередип турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын база албан-хаакчыларын ийи дыштаныр хүнүүт, беш ажыл хүнүүт неделяже шилчидер дугайында» доктаалы парлалгага үнген дораан, ол талазы-биле элээн каш беседаларны быжыглаан бажыңнарынга эш Сандак арттырген.

Эш Сандак бодунуң арга-дуржулгазын эш-өөрү агитаторларга чаңгыс удаа эвес чугаалап берип, өскелерниин бодунга ажыглап келген.

Партия болгаш чазактың политиказын ажылчы чоннарга чедирер, билдингири-биле тайылбырлаар хүлээлгезин агитатор Монгуш Хавакович Сандак улам соруктуг күүседип турар.

Т. ХЕРТЕК.
Улуг-Хем район.

ТЫВАГА ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ ТЫВЫЛГАНЫ

Октябрьның 50 чыл ооңга

Революция мурнунда феодал-теократтарга дарлаткан тыва араттарның аразынга ядыылар, хөлчиктер дыка хөй турган. Ындыг-даа болза оларның экономиктиг болгаш политиктиг эрге-ажыын камгалаар массалыг кандыг-даа организация Тывага турбаан. Революция тиилээн соонда ажылчыннарның экономиктиг эрге-ажыын камгалаар хүлээлгелиг профэвилел организацииларын ынчаарда Тывага чурттап турган орус хамаатылар тургузуун эгелээн. Ындыг баштайгы профэвилел организациязын Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хемге алдын-уургайынга орус, тыва ажылчыннар 1922 чылда тургускан.

ТАР-ның найысылалы Кызылга (Хем-Белдиринге) чурттап, ажылдап турган орус ажылчыннар, албан-хаакчылар ол-ла чылын ажылчың, албан-хаакчыларның профэвилелин организастаан. Ол эвилел 1926 чылдың октябрь 16-да совет садыг ажылдакчыларының бирги улуг хуралын чыылдырып, аңаа делегей байдалының дугайында эш Наповтуң илеткелин, ынчаарда Хем-Белдиринге турган профэвилелиниң ийи комитединиң отчёт илеткелдерин база профэвилелдиң эчис сорулгазының дугайында С. К. Кочетовтуң илеткелин дыңнап чугаалашкан болгаш комитеттериниң удуртур органнарын база ревизия комиссияларын соңгаан. Ол съездиниң ажылынга шупту 60 төлээлер киришкен. Съездиниң С. К. Кочетов, А. Т. Старков, Новиков, Нацов олар удуртуп турган. Ындыг-даа болза ол съезд ТАР-га профэвилелди организастаар дугайында айтырыгны шиитпирлээн. Чүге дизе, аңаа чүгле совет хамаатылар киришкен.

ТАРН ТК-ның Политбюрозу Тывага профэвилелдерин организастаар талазы-биле 5 кижи составтыг тускай организастыг комиссияны 1926 чылдың ноябрь 29-та тургускан. Ол комиссия 1927 чылда ТАР-ның профэвилелиниң республика төвүлелин тургузуп. Тываның профэвилелин «Араттарның профэвилели» деп адаан. Ынчангаш ооң тыптып, тургустунган чылын 1927 чыл деп санаар. «Араттарның профэвилелинге» ынчаарда киреринг күүзээн кижи бүрүзү кирип турган. Ынчангаш ооң хүрээленинче ынчаарда күрүнеинiң албан организацииязы, бүдүрүлге черлеринче шургуп кирип алган турган феодал-теократ идегеттер база шургуп эгелээн. Ооң уламыдан ынчаарда профэвилелдиң чаа тургустунгулаан чер-чер комитеттерин ажылчыннар ортузунга массалыг таныдылга ажылын болгаш камгалал ажылын барык чоруттунайн турган.

Ындыг-даа болза тыва профэвилелдиң чаа тургустунган төп органынга ажылдап турган О. Шагдыр-Сюрюң, Көртикпен, Малышев, Чиканнихин, С. К. Кочетов сугларның кызымаккай ажылдааны-биле 1927 чылда ТАР-га Күш-ажылдың баштайгы Хоойлузуун чогаадып кылган.

Тываның Араттың революстуг намының 1929 чылда болган III Улуг хуралы национал-хосталгалыг революцияның херээн чонуң эрге-ажыынга таарыштыр улам хаңылаш, чурттуң экономиказын болгаш культуразын үндезиин-биле чаартырының эргежок чугулазын демдеглеп, кежигүн эвес массаларның ортузунга партийжи ажылды чорударынга партияның бир даяныр күжү болгаш ажылчың, албан-хаакчыларның массалыг организацииязы болур Тываның профэвилелдериниң революция херээнге улуг ролюн айыткан.

Мурнунда кожа, тус-тус ажылдап турган совет болгаш тыва профэвилелдер 1929 чылда каттышкан. Бүдүрүлге принциин барымдаалаан Даг ажылчыннарының профэвилели Тывага 1929 чылда тыптып, ооң Төп Комитеди тургустунган. Ооң-биле кады Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели тургустунган.

Профэвилелдериниң чаа тургустунган Төп Чөвүлели бодунуң ажыл-чорудулгазын эвилелдин организастыг тургузуун чурумчудары-биле эгелээн. Күрүнеинiң чорудуп турар хемчеглериниге профэвилелдериң кандыг хамаарылгалыг болурун тодаргайлаан, ооң дүрүмнерин чогаадып кылган. Төп Чөвүлел республикага профэвилелдерни калбаа-биле организастап, ажыл-чорудулганың херээнге оларның салдарын калбартып эгелээн.

1930 чылдың дургузунда Кызылдан эгелээш, кедээге чедир профэвилелдериниң эге организацияларын организастаан. Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалыкка, Чөөн-Хемчиктиң Чадаанага, Улуг-Хемниң Шагаан-Арыгга кожуунnар төптеринiң ажылчын, албан-хаакчыларын болгаш кедээ ажыл-агыйның хөлечиктерин каттыштырган профкомитеттерни, ол ышкаш Хараал, Кара-Белдир, Эйлиг-Хем аядын уургайларынга ажылчын, албан-хаакчыларның комитеттерин тургускулаан. Элегес күрэкономга ажылчыннар комитедин база тургускан.

Ол үеде Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели даг ажылчыннарының, садыг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының профэвилелдеринден аңгыда кедээ ажыл-агый ажылдакчыларыяның профэвилелин каттыштырып, удуртуп турар апарган.

1930 чылдың июньда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели Элегес күрэкономга кедээ ажыл-агый, тудуг болгаш садыг ажылдакчыларының бирги хуралын чыылдырган. Аңаа шупту 23 төлээлер киришкен. Ол хуралга «делегейде профшимчээшкиниинiң дугайында» база «Тываның күрүне тургузуу болгаш ол херекке профэвилелдериниң ужур-дузазы» деп илеткелдерни чугаалашкан. Аңаа организастыг айтырыгларны көргеш, профэвилелдериң баштаар черии, ревизия комиссияын база профэвилелдериниң делегей организацииязының Москвага болган 7-ги конгрезинге Тываның профэвилелдериниң төлээзин соңгаан. Төлээге мурнунда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң Президиумунуң даргазынга төмүйлаткан Оюн Шагдыр-Сюрюңну соңгаан. Тываның профэвилелдерин делегейниң профэвилел организацииязының чиңгине кежигүнүнге ол чылдың августуң 20-де хүлээп алган.

Составындан феодал-теократ идегеттерни арыглап, организастыг тургузуу быжыкканы-биле Тываның профэвилелдери Араттың революстуг намының чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылдар чорудар талазы-биле даянгыыжы— бир массалыг организация болу берген. Олар чуртка ажылчын ангының хенирлеттинiң тургустунарынга улуг дузаны чедирип, хөлечик араттарны бүдүрүлгелерже эвилелдеп, олардан эң эки бүдүрүлгечилерни белеткээн. Ол үеде профэвилелдери хөлечиктериниң эргежыын камгалап, ажыл беркичилери-биле хөлечиктериниң аразынга 600 чедир күш-ажыл керээлерни чарып четтигипкен.

Профэвилелдеринге араттарны хүлээп алырда, оларның хөлезиленнii ажылдаарын база ажылдаваын барымдаалавайн турган чорук профэвилелдериниң хөлечиктер ортузунга ажыл чорудар кол сорулгазынга шаптыктап, ол ажылды дыка кошкадып, улуг алдагдалга чедирип турган. 1930 чылда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели хөлечик араттар ортузунга ажыл чорударын чедир үнелевейн, харын күрэкономнуң болгаш алдын уургайларының эвээш санныг ажылчыннарынче кол кичээнгей салып турганы частырыг болган.

Профэвилелдериниң хөлечиктериниң болгаш ядыы кадарчыларның ортузунга ажыл чорудар талазы-биле чазыгларын ТАРН ТК өй-шаанда илередип, чогуур хемчеглерни алган соонда, ооң талазындан хөлечиктер ортузунга чорудар ажыл 1931 чылда экижээн, чыл эгезинде ТАР-ның чазаа хөлечиктериниң күш-ажылының дугайында ийи дүрүмнү бадылап үндүрген.

1931 чылдың декабрьда хөлечиктериниң, кадарчыларның болган күрэкономнуң ажылдакчыларының профэвилелин тургускан, профэвилелдериниң Бүгүтыва улуг хуралы Кызыл хоорайга болган. Кодээниң хөлечиктериниң, ядыы кадарчыларының ортузунга камгалал ажылын күштелдирер дугайында ТАРН-ның 8-ки улуг хуралының айтыышкыны Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели ынчаар күүсеткен.

ТАР-ның нам, чазаа 1930 чылдан эгелээш, республиканың найысылалын болгаш кожуунnарның төптерин хөгжүдеринге, чаа бүдүрүлгелерни организастап тургузарынга капитал салыышкыннар үндүрүп бээрин көвүдеткенибиле тудугга болгаш бүдүрүлгелерге мурнунда каяа-даа ажылдавайн чоруан, ядыы, хөлечик араттар кирип ажылдаары көвүдээн. Ооң-биле национал ажылчыннарның саны көвүдээн. Бо дугайында мындыг чижекти көөргеле билдингир: 1927—1929 чылга чедир Тывага хөлезиленип ажылдаар ажылчыннарның ниити саны безин билдинмес турган. 1930 чылда оларның саны— 1830 кижи, 1932 чылда— 3806 кижи апарган. Оларның иштинден 1929 чылдагы профэвилел кежигүннери түгле 100 кижи турган болаа 1932 чылда 2573 кижи апарган. Оларның иштинден тыва ажылчыннарның саны 1930 чылда 217 кижи турганындан 1932 чылда 1501 кижи чеде берген.

Даг үлетпүрүнге болгаш тудугга эвилелдеп киирген тыва ажылчыннарның амыдырал байдалын экижидип, оларны бүдүрүлгеге быжыглаар талазы-биле ажылды профэвилелдер организацииялары ол үеде база күштелдирип, мергежий берген тыва ажылчыннарны администрас-ажыл-агый ажылдарынче дешидип турар апарган. Ооң ынай оларның ажыл төлевирип улгаттырар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар ажылдарыны экижиткен.

Ындыг-даа болаа, ол үеде Тываның профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазынга алдагдалдар хөй турган. Чижээ, Тываның ынчаардагы онзагай байдалын билбезиниң Төп Чөвүлели хөлечик араттар ортузунга ажыл чорударын чедир үнелевейн, харын күрэкономнуң болгаш алдын уургайларының эвээш санныг ажылчыннарынче кол кичээнгей салып турганы частырыг болган.

Профэвилелдериниң хөлечиктериниң болгаш ядыы кадарчыларның ортузунга ажыл чорудар талазы-биле чазыгларын ТАРН ТК өй-шаанда илередип, чогуур хемчеглерни алган соонда, ооң талазындан хөлечиктер ортузунга чорудар ажыл 1931 чылда экижээн, чыл эгезинде ТАР-ның чазаа хөлечиктериниң күш-ажылының дугайында ийи дүрүмнү бадылап үндүрген.

1931 чылдың декабрьда хөлечиктериниң, кадарчыларның болган күрэкономнуң ажылдакчыларының профэвилелин тургускан, профэвилелдериниң Бүгүтыва улуг хуралы Кызыл хоорайга болган. Кодээниң хөлечиктериниң, ядыы кадарчыларының ортузунга камгалал ажылын күштелдирер дугайында ТАРН-ның 8-ки улуг хуралының айтыышкыны Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели ынчаар күүсеткен.

ТАР-ның нам, чазаа 1930 чылдан эгелээш, республиканың найысылалын болгаш кожуунnарның төптерин хөгжүдеринге, чаа бүдүрүлгелерни организастап турган чорук профэвилелдериниң хөлечиктер ортузунга ажыл чорудар кол сорулгазынга шаптыктап, ол ажылды дыка кошкадып, улуг алдагдалга чедирип турган. 1930 чылда Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели хөлечик араттар ортузунга ажыл чорударын чедир үнелевейн, харын күрэкономнуң болгаш алдын уургайларының эвээш санныг ажылчыннарынче кол кичээнгей салып турганы частырыг болган.

Профэвилелдериниң хөлечиктериниң болгаш ядыы кадарчыларның ортузунга ажыл чорудар талазы-биле чазыгларын ТАРН ТК өй-шаанда илередип, чогуур хемчеглерни алган соонда, ооң талазындан хөлечиктер ортузунга чорудар ажыл 1931 чылда экижээн, чыл эгезинде ТАР-ның чазаа хөлечиктериниң күш-ажылының дугайында ийи дүрүмнү бадылап үндүрген.

1931 чылдың декабрьда хөлечиктериниң, кадарчыларның болган күрэкономнуң ажылдакчыларының профэвилелин тургускан, профэвилелдериниң Бүгүтыва улуг хуралы Кызыл хоорайга болган. Кодээниң хөлечиктериниң, ядыы кадарчыларының ортузунга камгалал ажылын күштелдирер дугайында ТАРН-ның 8-ки улуг хуралының айтыышкыны Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлели ынчаар күүсеткен.

ТАР-ның нам, чазаа 1930 чылдан эгелээш, республиканың найысылалын болгаш кожуунnарның төптерин хөгжүдеринге, чаа бүдүрүлгелерни организастап турган чорук профэвилелдериниң хөлечиктер ортузунга ажыл чорудар кол сорулгазынга шаптыктап, ол ажылды дыка кошкадып, улуг алдагдалга чедирип турган. 1930 чылда Тываның профэвилелдериниң харааны-биле совет профэвилелдериниң дуржулгазын ол хевээрдирзин шуут өтүнер чоруктар турган. Оон ынай профэвилелдериниң демократиязын үреп, удуртур ажылдарга ажылдакчыларны томуйлаар чорукту практикалап турган. 1933 чылга чедир Тываның профэвилелдериниң конференциязын-даа, улуг хуралын-даа чыылдырбайн турган. Бо частырыгларны ТАРН ТК 1933 чылда илередип, өткен соонда, Тываның профэвилелдериниң бирги конференциязын 1933 чылдың декабрьда Кызылга чыылдырган. Аңаа кожуунnарның профэвилел организацияларындан 17, Кызылдан 31 төлээлер киришкен.

Ол конференцияга чурттуң социал-экономиктиг байдалы болгаш профэвилелдериниң сорулгалары деп илеткелди, организастыг айтырыгларны чугаалашкан. Бо конференция профэвилелдериниң ажылында частырыгларны илередип, оларны эдер талазы-биле тодаргай шиитпирни хүлээп ап, профэвилелдериниң демократтыг централизмин үндезилээн болгаш Тываның профэвилелдериниң төөгүзүнге улуг рольдуг болган.

Конференция Тываның профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң чаа составын соңгаан. Бирги организастыг пленум профчөвүлелиниң Президиумун соңгуп, даргазынга эш Оюн Шагдыр-Сюрюңну бадылаан. Тыва профэвилелдериниң демократиямга үндезилел тургустунган бирги Төп Чөвүлели ол болган.

Тываның профэвилел организацияларының организас-массалыг ажыл-чорудулгазы ол бирги конференцияның шиитпирин өзугаар үндезиин-биле экижээн. Тываның профэвилелдери боттарының бирги конференциязының соонда бүгү ажыл-чорудулгазын ажылчын, албан-хаакчыларның амыдырал байдалын экижидип, күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн бедидиринче, күш-ажыл камгалалын, боттарының массалыг ажыл-чорудулгазын экижидиринче угландыра берген.

Ол үеден эгелээш, ТАР-ның профэвилел организацияларының бижик билбес ажылчыннарга кежээки школаларны, ажылчыннарның техниктиг мергежилии бедидиринге техниктиг белгүмнерни организастап, бүдүрүлгелерге кадыкшылга ажылын чорудуп, профэвилел активчилериниг болгаш бүдүрүлгениң талыпчыларынга кыска хуусаалыг семинарларны чорудуп эгелээннер.

Биске профэвилелдериниң тыптып, хөгжүп келгенiниң баштайгы базымнарын допчузу-биле алырга мындыг-дыр.

О. ШИРАП,
Тыва АССР-ның Министрлер Төвүлелиниң чанында күрүне архивиниң килдизиниң эргелекчизи.

Чарыш канчаар чоруп турарыл?

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл болур ооңга алдар болдурган социалистиг чарыштың организастыг байдалын болгаш күүсеттиниң турарын совхозта парткомуун бюрозунга чугаалажып көрген. Бюрога салбырларда, школаларда партия эге организацияларының секретарылары, клубтар, библиотекалар эргелекчилери, совхозтуң тускай эртемнитлери киришкен.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур ооңга ажыл-агыйга болгаш культура тургузуушкунунга чедип алыр дээн сорулгаларын совхозтуң бүгү ажылчыннары, чырыдышкының, культураның бүгү ажылдакчылары чедиишкинниг күүсединип турарын бюро демдеглээн. Совхоз беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күрүнеге эът садар планын 206,5, сүттүн — 105 хуу күүсеткен.

Совхозта социалистиг чарыштың эгелекчизи Хайыраканда № 3 салбыр (эргелекчизи эш Начын-оол, профэвилел комитединиң даргазы эш Доржу) малдың баш санын өстүрер, ооң чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бирги кварталда ики түңнелдя чедип алган. Төрүүр чүс хойга онаалтыр чылдың 82 хураган алыр тургаш, март 25-ке чедир 83 хураганны доруктуруп алган. Күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле Көк-Чыраада № 2 салбыр (эргелекчизи эш Ревияк, профэвилел комитединиң даргазы эш Содунзам-оол) бирги черии эдээн. Сүттүн ниити чыылдазын көвүдедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле фермалар аразында сопиалистиг чарыштың бирги черии Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазының коллективи эдээн. Ферма кварталда күрүнеге сүт садар планын 110 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың чалгыы-биле мал ажылында мурнакчыларның хүрээленi өзүп турар. Саанчылар эштер Сарыг-оол, Бавуу, Данзы-Белек олар сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле бирги кварталда бедик көргүзүглерлиг болганнар. Хойжулар эштер Семис-оол, Дадар-оол, Доруун-оол, Дунгар-оол, Бадыжык олар беш чылдың ийиги чылының баштайгы үш айында төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 96—101 хураганнарны өстүрүп алганын бюро демдеглээн.

Социалистиг чарышты организастаарында, удуртурунда четпестер барын бюро айыткан. Ажылчыннар, албан-хаакчылар социалистиг чарышта бүрүн хаара туттунмаан, коммунистиг күш-ажылдың коллективи, бригадазы, шалыпчызы дээш шимчээшкин совхозта нептеревейн турар болгаш мурнакчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле ажылды партия эге организациялар, профэвилел, комсомол организацияларының четпес чорудуп келген. Партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары социалистиг чарыштың түңнелин салбырларның, бригадаларның, фермаларның ажылчыннарының ниити хуралдарынга доктаамал эвес чугаалажып, ажылчыннарның санал-онаалдарын алыр организастыг хемчеглерни кошкак чорудуп келген. Ооң түңнелинде чамдык салбырлар, бригадалар, фермалар бирги кварталдың планныг сорулгаларын чедир күүсеттээннер.

Совхозтуң, салбырларның планныг сорулгаларын болгаш тус-тус ажылчыннарның социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар талазы-биле организастыг ажылды күштелдирерин партбюро партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан.

О. ТАВАА,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

„Школа, башкы, хөй-ниити"

ЧЭЭРБИ БЕШ ЧЫЛДА

Хөөү-Аксының 8 чыл школазының эге классчар башкызы Мария Петровна Казанцева 25 чылдар дургузунда чаштарны киижизидип, өөредип келген. Ол үениң дургузунда 300 ажыг сайгакчыларга дээгем орукту ажыдып берген. Олар кана-даа чорза, кандыг-даа киижилер болу берзе, баштайгы башкызының дугайында чылыг сөстерни чугаалап чоруур.

Школа эжиин эң-не баштай ашканнарны өөредири нарын болгаш берге ажыл. Шынап-ла ынчангаш Мария Петровна башкылаашкынның мурнакчы дургузугазын өөренип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап чоруур. Башкының кичээл бүрүзү солун болгаш ханы утказыг эртер. Ылаңгыя арифметиканы онза-ла эрттиргизээр. Сан эртемин мөөрелдиг, быжыы-биле сайгарып, чогуур түңнелди үндүрүп билирин чедип ап шыдаан. Оон ийиги классчылары өөредилге программазын эки шиңгээдип алган деп өөредилге эргелекчизи Таиса Филипповна Пазина бадытпап олурар.

Мария Петровна өөренимчи бүрүзүндем, чүнүң-даа мурнунда, киижини, хамаатыны көрүп, оларны чүгле номчуп, биижир, сананар кыядыр өөредип каары-биле кызыгаарлаттынмайн, а харын Ада-чуртка ынаан, шынчы, ак сеткилдиг болурунга киижизидип турар.

Өөредилге болгаш киижизидилге ажылын ылгавайн, деңге бириктиргеш, ажылдап турары хоочун башкының ажыл-херээжиниң онзагай шынары апарган. Оон делгем болгаш чырык классында байдал ажыл-ишчи, оон өөренимчилери билигме чүтүлдүг, эптиг-сөлдеп, найыралдыг.

Ада-иелер-биле ажылче кол кичээнгейни салып, оларның күүнүге даянгаш, бедик түңнелди чедип ап турар. Төрелдерге лекцияларны номчуп берип, оларны база-ла киижизидип келген. Хөй чылдарда чыып алган байлак дургулгазын аныяк башкыларга дамчыдып, эге класстарның методиктиг каттыжылышкынын удуртуп турар.

Уре-түңнелдиг ажыры дээш хүндүлел биижиктер-биле наш катап шаңнадып келген. Бо чылдың үшкү үлүүнүнде башкының 2 «а» класы чүс хуу өөредилгени чедип ап, школада бүгү 23 класстарның дээрези болган.

Эш М. П. Казанцева хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг киришип, Хөөү-Аксы суур Советиниң депутадынга ийи удаа соңгуттуруп чораан. Ан ол улус судтарының төлээзи хүлээлгезин база эки күүседи турар.

Хоочун башкының уругнары эки өөренип турар. Улуг оглу 10 класс доосказ, кижи механиктеп турар. Бичe оглу 8 класста.

ЧУРУКТА: Мария Петровна Казанцева 5-ки классчы уруу Ирабиле хөстуг шагында.

О. КОРОДА.
А. АИРНИҢ фотозу.

Көдээ башкы

Көдээ черге башкы ышкаш
Хөглүг кижи ховар-ла боор,
Концерт үнген черге безин
Холдап туткан, үштаам турар.
Партия, чазаавыстың
Айтышкының тайылбырлап,
Башкы кижи эки чүүлдү
Базым самай чарлап чоруур.

А. ДУЛУШ.

Билиг дээш чүткүл

Сарыг-Хаяны дургаар кыштап турган аалдарга бантайгы тыва бижик өөредилгези агелеп турда. Комбу төс харлыг турган. Незиндеп чарлып, өскүс калган ооң аразының чагыы-биле болгумге өөренип киргеш, өөредилгеге чүткүлдүг, кызымаан коргузуп эгелээн. Ынчан аал-болук чырыдыкының кичээлдери түс-түс аалдарга эртип турган. Кичээл кайы-даа аалга болур дээн болза Комбу ханта хүнелиннин, чүве бижиир калбак ыяжын чүктеп алгаш чоруп каар. Үжүк-бижик кичээлинге саат чокка номчуп, сыыладыр бижип, санның дөрт аргазынга ыдык чокка өөренип алган. Өөредилгезин ооң соңгаар-даа уламчылаарын башкызы анаа ыяк чагаан..

1941 чылдың күзүнүнде Комбу Дагбы-Чанзанович Хертек Кызылдың каттышкан школазынга дөрт чыл хуусаалыг башкы техникумун дооскаш, эге чада школазының башкызы деп каан аддын бижиктиг шынзылгалыг, өскен төрээн Бай-Тайгазынга хан келген.

Ооң бөөр алаан хөй чылдар эртken. Ам таптыг-ла 26 чыл дургузунда аныяк салгакчыларны өөредир, киижилер ажылга бараан боол турары ол. Оларның чөөрбизин школа директору болуп эртирген. Ол ам Тээли ортумак школазында алдыгы классчың удуртукчу башкызы. Школада партия эге организациязын удуртушаан, политиктиг билигниң эге школазында пропагандистеп, география, биология эртемнерни башкылап турар. Ооң удуртуп турар класы школада дээре өөредилгелиг, бедик сагыыга-чуруумнуг классчарның бирээзи. Үшкү улдуннуң түңнелиннде 6 «а» класс 90 хуу өөредилгелиг болган.

Хоочун башкы класының пионерлери-биле школаның, Тээли суурнуң төөгүзүн өөренир аалгаларыг ажылдап турар. Шагдан бөөр ажылдап келген хоочун коммунистер пенсионерлер Күжүгет Топаа, Салчак Оңгай-оол олар-биле класынга үжүражыгаларны эртирген. Школаның болгаш суурнуң төөгүзүнүң дугайында материалларны, чуруктарны чыып, класында бүлүңге тургускан.

Партия организациязының ажылын удуртуп турары эки. Школаның башкылары болгаш ажылчыннары политөөредилгеже бүрүнү-биле хаара туттунган. Дээди эртемниг 15 башкы район төвүнде эртип турар теоретиктиг семинарда өөренип турар. Башкылар дөгерези агитаторлар. «Билиг» нимтилелиниң кежигүннери 14 киижи чон ортузунга янзы-бүрү темаларга лекцияларны номчуп келген.

Өөредилге-киижизи и л г е л и г ажылдарның шынарыже кол кичээнгейни салган. Класс башкыларының комсомол болгаш пионер ажылының дугайында информацияларны партияның ажык хуралдарынга дыннап, четпестерни чайгалырыже кичээнгейни салган. Пионер вожатыйы комсомолчу Бичии-ургунуң интересиг эргелекчизи коммунист Феня Очурнуң ажылының дугайында партия хуралынга чугаалаашкан соонда ында байдал экижээн.

Хертек Комбу болгунуң билиг мергежилин бедидерин үргүлчү оралдажып чоруур. Ол Красноярскиниң башкы институдунуң биология болгаш география факультединиң чедиишкининиг доосказ. Хоочун башкының шудургу ажыл-ижин партия райкому болгаш райкүүском каш улаа бедик үнелеп, хүндүлел биижиктер болгаш ортектиг белектер-биле шаннал келген.

26 чылдар дургузунда ажылдап келген башкының өөредип киижизидип каан салгакчыларының хөй кезии дээди эртеминг, янзы-бүрү профессиялыг киижилер апарган. Олар республиканың албан организация, колхоз, совхоз, өөредилге черлеринде ажылдап турарлар. Ооң чаа ажылдап эгелээн чылдарында Бай-Тал эге школазының доозуп үнгеннерден Крас Байыр-оолович Салчак (башкы институдунда), Чыргал Маадыр (Бай-Тайга районо эргелекчизи), Кандан Шожал (Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниле) дээш хөй-хөй киижилер бар.

Хертек Комбу бо юбилейлиг чылда бодуңун байлак арга-дургулгазын аныяк башкыларга дамчытпышаан, бичии салгакчыларны өөредип киижилер дээш улам сорук күүтүг ажылдап турар.

Б. БАРБА.

Культура албан гөрлери, анда байдал

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

«УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының клубунга ог-бүле концерттери, дыштанылга кежээлери болгаш оскеда массалыг ажылдар доктаамал артип турар.

Чоокта чаа эрткен дыштанылга кежээзин Ак-Туруг сес чыл школазының башкызы Елена Мокина ажыттаан, «Совет суд—делегейде ең-не демократтыг» деп лекцияны номчаан. Лекция соонда ферма эргелекчизи Чараш-оол Чигжиттиң ог-бүлезининг концерти болган. Өг-бүленің кежигүннери сески классчы Сергей Чигжит, дөртүү классчы Ирина Чигжит, Чараш-оол болган Мартыс Чигжиттер янзы-бүрү номерлерни солун күүседеткен. Оон соонда Бартыма болган Борбак Хөлчүктерниң концерти болган.

Концерт доозулганда, сценаже Москваның экономика институдунуң үшкү курузунуң студентизи Данзын Маадыр-оол үнүп келгеш, ог-бүле концертиниң киржикчилеринге өөрүп четтиргенин илереткеш, чүрттүң янзы-бүрү өөредилге черлеринде өөренип турар. ам дыштанылгазын эрттирери-биле Ак-Туругда келген студентилерниң күжү-биле концерт көргүзерин аазаан.

Студентилерниң дыштанылгазының сөөлгү кежээзинде оларның концерти болуу. «Студентилерниң ырыы» баянистерниң үлегери-биле иишти ыр болуу эки күүседеткен. Улан-Удэниң кодээ ажыл-агый институдунуң III курузунуң студентизи Сүгеш-оол Данзырын «Яблочко» деп матрос танцыны чедиишкининг ойнаан. Кызылдың башкы институдунуң биология факультединиң үшкү курузунуң студентизи Даржай Аибрал баянга күүседилгелерни мергежилдиг ойнаан. Талантылыг аныяктарның конперти дээш чаңгыс чер-чурттуглаарга өөрүп четтиргеннер.

Бистиң клубувустуң байдалы тергиин багайын маңаа демдеглексеп тур мен. Чүл дизе, клуб эргелекчизи Людуп Сүмүя кандыг-даа ажыл кылырынга хөнүү чок кижи-дир. Ооң түңнелинде клубтуң соңгалары өйбак. кино көөрү-биле келирде, чагы кедип алыр үжурга таваржып турар бис. Оттулар ыяш үстүп турарындан клубка турган сүт безин доңуп калыр болгай. Өг-бүле концерттеринге бичии уруглар безин киржир болгай. ынчаргаш болганда соок клуб оларга таарымчалыг эвес-тир.

Клубта хөгжүм херекселдери чок. Оон ужурунда концерт көргүзер киижилер баян дилеп, суурну бир кыдыр чүгүржүр. а хууда баянныг киижилер боттарының хөгжүм херекселин база бериксевес таварылгалар тургулаар. Клубтуң багай ажылының дугайында Николай Шойданың материалды № 24 (3893) дугаарлыг. февраль айның 24-те үнген «Тываның аныяктары» солунга база үнген. Ынчалза-даа түңнел өскерилбээн.

«УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дирекциязы болгаш ажылчын комитеди клубтуң ажылын сегидер, хөгжүм херекселдери-биле хандырар айтырыгны шиитпирдээр өй келген.

Г. ХЕНЕН.

„Совет Россия" солун 1967 чылда

СЭКП Төп Комитединиң солуну «Совет Россия» солун үнүп эгелээнден бөөр 10 чыл болуп турар. Ол үениң иштинде солуннуң кичээнгейниниң төвүнге совет киижи — коммунизминиң тургузукчузу туруп келген. «Совет Россия» бодунуң арыннарынга номчукчулар-биле чугула болгаш ажык чугаалажышкынны кылып, чаа-чаа чүүлдерни дыннадып, дамчыдып, ажыктыг сүмелерни берип, күш-ажылчы амыдыралдың янзы-бүрү айтырыгларын чырыдып келген. Четпестерни илереткен шүгүмчүлелдиг материалдар база доктаамал үнүп турар.

Солун бодунуң арыннарынга номчукчуларның сүмелерни болдунары-биле ажыглаарын ораалдажып келген. Редакциянның коллективи ажылчын болгаш көдээ биижиккилер-биле чорудар ажылдарының чаа, дээштиг аргаларын дилеп тывар, солун практиказынга хөй-ниити киржилгени нептередир дээш күжениишкинниг ажылдап келген.

«Совет Россия» солун бодунуң номчукчуларынга 1957 чылда чүнү бараалгадырыл, редакциянның моон соңгаарга соруглалары, планнары кандыгыл?

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлериниң боттанылышкынын чедип алырынга дузалаарары — солуннуң чурнунда тургустунган кол соруглга ол. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн болган Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгенинден бөөр 100 чыл болуруң демдеглээр үе база ырак эвес болгай, эртken чылдарның төөгүлүг чаартылгаларын катап тургузуп, ону амгы салгалдың киижилеринге чедирери, бо хүнинең болгаш келир үениң ажылхеректерин чедиишкининг күүседиринче киижилерни хаара тудары — солуннуң кичээнгейниниң төвүнде турар.

Партийкин амыдырал килдиистиң талазы-биле партия удуртукчуларының, партия эге организация секретарьларының, коммунистерниң партийжи-организастыг айтырыглар талазы-биле түүдерин парлап турар.

Номчукчуларның бодалдарын болган саналдарын, очерктерин, корреспонденциялаарын, чуруумалдарын «Партийжи аш-өөр-биле чугаа», «Үе, коммунист болгаш ооң овур-хевири», «Амыдыралды эгелеп турар салгалга» деп рубрикаларның адаапта парлаар.

Пропаганда килдизи марксизм-ленининчи теорияны өөренирингe хамаарышкан айтырыгларга харылардан аңгыда, амгы үениң хөгжүлдезинге Коммунистиг партияның политиказының чугула үе-чадаларын биилдингирп-биле тайылбырлап турар. Ук килдис солун ажылының янзы-бүрү жанрларынга бистиң чуртувуста социал-экономиктиг таартылгаларны, Федерацияның чонунуң амыдыралының дугайында чагааларын парлап турар.

Экономика хөгжүлдезинниң, коммуниамниң материал-техниктиг базазының тургузарының айтырыглары солуннуң чугула соруглаларының бирээзи болуп турар. Экономика, ажыл-агый темазының материалдары «Совет Россияның» арыннарынга көскү черни эзлеп турар. Чаа, мурнакчы үүлдерни деткип, четпестерни дидимп-биле сойгалап турар. Тодаргай экономиканы пропагандалаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукциянның шынарын эжиндери дээш демисел солуннуң үзелтүр болгаш көдээ ажыл-агый килдистерниң кол темазы.

Солунга бүдүрүгелерден, шалычы тудуглардан, колхоз, совхозтарның ховузларындан, фермалардан оперативтиг материалдарны парлап турар.

Эртем болгаш амыдыралдың, ортумак школаның, аныяктарның болгаш студентилерниң, дээди өөредилге черлеринниң айтырыглары эртем, школа болгаш дээди өөредилге килдизиниң ажылынга хамаажыл турар.

«Эртемни — бүдүрүлгеге» деп рубриканың адаанга эртемнин чедиишкиннерни бүдүрүлгеге болгаш көдээ ажыл-агыйга нептередир талазы-биле эртем ажылдакчыларының материалдарын парлап турар. «Дээди школаның айтырыглары», «Эртем делегейинде», «Школа болгаш амыдырал», «Амыдыралды эгелеп турарларга дуза», «Ада-иелерниң сүмелерни» деп эгелер база бар. Солунга культура болгаш хандырылга айтырыгларын, садыг, медицина хандырылгазы, совет улустуң материалдыг чаагай чорууң бедидерин болгаш продукциялар база парлап турар. Дыка хөй чогаалчылар, шүлүкчүлер, артистер болгаш чурукчулар, ураң түүл ажылдакчыларының номчукчуларның аалчылары болурлар.

Солуннуң дөртүү арынга колдуунда-ла информациялаарны чыдып турар. Оон эш-өөрүң, бодуң мергежилиниң киижилериниң, хүн бүрүде болуп турар маадырлыг күш-ажылдың чедиишкиннериниң, эш-хуу дузаламчы болгаш кичээнгейниң, хоорай, суурларның даартагы хүннериниң дугайын номчуп болур.

Солуннуң массалар-биле быжыг харылааазының бир херечизи болза номчукчуларның чагаалларының хөй болуп турары. «Совет Россия» чыл саныида-ла 200000 хире чагаалараны ап турар. Номер бүрүзүнге номчукчуларның чагаалары үнүп турар.

«Совет Россияже» чоруткан чагаа бүрүзү солун ажылдакчыларының кичээнгейинде. Солунга келген медээ бүрүзүнге хамаарыштыр хемчег алдынган турарын чедип алыр дээш редакцияның ажылдакчылары, корреспондентилери болгаш активчилер хемчеглерни ап турар.

Солуннуң материалдарының, утка-шыпарының, чыскаал, парлап турарының дугайында номчукчуларның саналдарын болгаш күзелдерни редакция манап турар. Солунну чагыкчыларга чедирип, чагыганы чорудуп турарының айтырыгларын «Совет Россия» база солуургап турар. «Совет Россияны» харылааның болгаш «Союзпечатьтың» бүгү салбырларынга, хөй-ниити нептередикчилеринге чагыдып ап болур.

П. КРАВЧЕНКО.

Аныяк эмчи

Тожуда аңныр-тывыш черинин Чазылар салбырында медпункт эргелекчизинде Ольга Папусова ажылап турар. Аныяк фельдшер ында үе эвес ажылдап турар болза-даа, чоннуң хүндүлелин чаалап алган.

Улуг аарыг улустарга медицина дузазын бодунда бар арталарына ажыглап, үргүлчү чедириш, оларны төп эмнелге черлеринче эмнедип чорудар хемчегларни база ап турар.

Бичe сеткилдиг, ээдек аныяк эмчи, кажан херек апарганда, түне-хүндүс, изиг-соок, ырак-узак дивейн, чоннуң чаалгазынга барып турар. Ольга Григорьевна бодунуң эмчи ажылынган аңгыда, ында хөй-ниити судунуң даргазы хүлээлгезин эки күүседип турар.

Ол бодунуң амыдыралының базымнарын кижиниң чаагай херээжине бараалгаткан, чонга төлептиг аныяк кижи.

А. КОЛ.

ЯНЗЫ-БҮРҮ ЧУРТТАРДАН МЕДЭЭЛЕР

БОЛГАР-ПОЛЬША КЕРЭЭГЕ АТ САЛГАН

СОФИЯ. (СЭТА). Наймырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугаймында 20 чыл хуусаага чарган болгар-польша керээге ат салган.

Керээге болгар талаадан БКП ТК-ның бирги секретары, Болгарияның Улуг Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков, польша талаадан ПКАП ТК-ның бирги секретары Владислав Гомулка биле Польша Улуг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Юзеф Циранкевич ат салган.

Керээге ат салыры турда, Болгарияның болгаш Польшаның партия-чазак төлээлериниң кежигүннери, Улуг хуралының Президиумунуң даргазы Георгий Трайков, БКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттары, ТК-ның секретарьлары болгаш өскеда болгар удуртукчу ажылдакчылар олурушкан.

Керээге ат салган соонда, Владислав Гомулка биле Тодор Живков чугаалар солушкан.

Беш африка күрүнелериниң баштыңнарының конференциязы доозулган

КАИР. (СЭТА). Апрель 6-да Каирге беш африка күрүнелериниң баштыңнарының конференциязы доозулган. КАР-ның президентизи Гамаль Абдель Насер, Алжирииң президентизи Хуари Бумедьен, Танзанияның президентизи Джулиус Ньерере, Мавританияның президентизи Моктар Ульд Адда болгаш Гвинеяның президентизи Ахмед Секу Турениң бодунуң төлөөлекчизи—Национал хуралдың даргазы Леон Мака конференциягa киришкен.

Конференция доозулган сөөлүнде парлап үндүрген түңнел дыннадымында айтып турары болза, ооң киржикчилери африка күрүнелериниң кады ажылдажылгазының дугаймында айтырыгны, мурнуу-родезий айтырыгны, Мурнуу Аравияның улузунуң хосталгалыг демиселин детиир дугаймында айтырыгны, вьетнам айтырыын чугаалажып көрген, амгы делегей байдалының чамдык ниити айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан. «Аксы-дуңма чуруттарның президентизеринiң ужуражышкыны боттарының ыдыктыг соруглгаларын боттандырарын—колониализмиин, расизмиин болгаш даштыкы мөлүүгдедиң бүгү артышкыннарындан дииги хостаарын чедип алырынга бүрүн шиитпирлиг Африканың улустарының тиилелгезиниң чайлаш чок болуруңга бүрүн бүзүрелдиң байдалынга эрткен» дээрзин дыннадыгда демдеглеп турар.

АМЕРИК-ТУРЦИ ДЫҢНАДЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Каттышкан Штаттарның президентизи Джонсонуң болгаш Турциянын албан ужурунда АКШ-та барган президентизи Сунайның аразында чугаалажышкынныар доозулган.

Ийи чуруттуң президентилериниң чугаалажышкынныары доозулганы-биле холбаштыр америк-турци дыңнадыг хүлээп алдынган. Джонсон биле Сунай чугаалажышкынныар үезинде «ийи чуруттуң аразында харылаазаларны база делегейниң тайбынынга болгаш айыыл чок чоруунга хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан» деп ол дыңнадыгда чугаалап турар.

«Чугаалажышкынныарының кол айтырыы Турциянын экономиктиг хөгжүлдезин» болган, ынчангаш Турциягa дузалажыры «дыка улуг хемчээлге хевээр арттырарын» президент Джонсон аазаан деп дыңнадыгда демдеглээн.

«Төөн болгаш Барыын чүткөрниң аразында харылаазаларны экижиерiниң база кайы-кайызынга бүүрежир чоруктуң байдалын тургузарының чугулаазын ийи президент онзалап демдеглээнө» деп дыңнадыгда айтып турар. Джонсон-даа, Сунай-даа ядролут чепсектиң нептередин болдурбас дугайында керээни дүрген чедип алыры чугула деп көрген.

«Мурнуу-төөн Азияда сөөлгү болуушкуннарны» чугаалажышкынныар үезинде көрген дээр ааи дыңнадыгда бар болуп турар, ынчалзажок америк чазактың вьетнам политиказын деткип, медеглел кылырындан Турциянын президентизи дадагалзаан деп турар.

Кипр айтырыга хамаарыштыр ийи президент «ортулукка-даа, сонуургалдыг талаларының аразында харылаазаларгадаа дүшкүүрлүг чоруктуу узгаттырарынга чедирип болгу дег кандыг-даа хөделишкинниерден дадагалзаарының эргежок чугулаазын демдеглээнө». Турциянын президентизин кипр айтырыг талазы-биле «тайбың дугуржулганы» чедип алырынче бодувуң чүткүлүң илергейлээн деп дыңнадыгда чугаалап турар.

Джонсон биле Сунай «Европага болгаш бүгү делегейге тайбынын база айыыл чок чоруктуң эргежок чугула магадылалы» НАТО болуп артар деп түңнелди кылган.

Агрессчи блоктуң алдар чок ою

НАТО дээр ат-биле калбак сураглыг Соңгу-атлантика эвилелди тургузар дугаймында керээге Вашингтонга ат салган үезинден бөөр апрель 4-те 18 чыл болган. Ынчалза-даа ооң ол сес чыл ою НАТО-нуң кежигүннеринiң чуруттарның найысылалынга мырынай эскет чокка эртken. Чоокта чаа НАТО-нуң штавы Париж чоогунда Рокамкур хоорайдан көжүп келгеш, Бельгияның дүмбей хоорайы Кастога базала ындыг яңылыг эрттирген.

Француз чазактың негелделин ёзугаар март 31-ге чедир Францияның девискээринден бүгү даштыкы шериглерни боо-чепсээ болгаш шериг херексели-биле кады үндүрген, НАТО-нуң бүгү шериг базаларын үзүткаан. Ынчангаш Франция НАТО шериг организациязындан шуут адырлыг үнген. Бо блоктуң кол политиктиг органы—НАТО-нуң чөвүлели ам дээрезинде Парижте арткан, ынчалза-даа ол база-ла келир күзүн Брюссельге көжүп келир.

Францiядан ниитилеп-биле 70 муң хире шериг албаннылар (колдуунда америкаанныр) болгаш оларның ог-бүлелериниң кежигүннери чоруткан, 820 муң тонна чепсекти болгаш шеригниң өске-даа техниказын сөөртүп үндүрген. НАТО-нуң штабтары болгаш албан черлери Бельгияда, Голландияда, Португалияда, Англияда сайгара тургустунган. Ындыг болза-даа Франциядан үндүрген бүгү америк штабтарны болгаш америк боо-чепсектиң хөй кезиин Барыын Германияда тургускан. Барыын Германияның девискээринде аэродромнар, ракета шөлдери, боодалга шөлдери, казармалар эңдерилген.

1955 чылда НАТО-нуң кежигүнүнге хүлээп алган Барыын Германия ол блокка дораанна кол европа күрүне болу берген. НАТО-нуң кежигүннери европа чуруттарның аразынга Барыын Германия 500 муң кижи ажыг эң хөй санныг шеригниг күрүне болуп турар. Өске-даа чеди чуруттар-биле кады Барыын Германия НАТО-нуң «ядролут планнаашкын бөлүүнде» бантааган. Ол бөлүктүң бирги сессиязы апрель 6 болгаш 7 түнеринде Вашингтонга болган. Боонуң генералдары болгаш офицерлери НАТО-нуң органнарында хөй чугула албан-дужаалдарда олуруп, НАТО-нуң политиказынга болгаш стратегиязынга улуг салдарны чедирип турар. Чижээ, НАТО-нуң Европаның төп зоназында шеригленнiң кол командылакчызы барыын-герман генерал Кильманзег болуп турар.

НАТО дүгаймында керээнiң хуусаазы 1969 чылда доостур. Ол чорук АКШ-ты ажжок дүвүреди бергеп, түге дээрге, өске-даа чамдык чуруттар Франциянын үлегерин ап, НАТО-дан үнер чадавас боор деп, Каттышкан Штаттар сестип турар апарган. Ооң ужурунда американнар ол блоктуң политика талазы-биле быжыглаарының хемчегларын ап турар. Бо үеш ораалчы президент Хэмфри НАТО чуруттарының найысылаадарын эргин, «атлантиктиг эң-сеткил каттыштырылгаанын» быжыглаарын ораалдажып турар. НАТО-ну «сеткилиниг таарыштырып алыр» база Каттышкан Штаттарның талазындан ыйыжыкмында европа чуруттарның улам хөйү-биле халлаазыраң турар амгы байдалдар-биле ону чамдык-кезик-даа бол хүүштүр тургузуп алыр сорулга-биле ол блоктуң болдунуп болур «реформаларын» чугаалажып көөрүн күштелдирген.

Сөөлгү үеде НАТО-нуң шериг ажыл-чорудулгазы база идепкейжээн. НАТО блоктуң чепсектиг күштери киришкен шериг өөредилгелерин чорткан дугаймында дыңнадыглар парлалгага бо-ла күүстүн кээр апарган. Ол өөредилгенiң чорударынга эптиг районнар Барыын Германияның девискээри, Европаның сөңгү талазы. Чер ортузу далай, социалистиг лагерьнiң чуруттарының кызыгаарларынга чоок черлер болу бергеп.

Ындыг болза-даа НАТО-ну политика болгаш шериг талазы-биле быжыглаары четпес деп америкаанныр санап турар. Барыын Европада боттарының тергиндекчи байдалын быжыг «экономиктиг база» кылып алырын олар күзеп турар. Ооң ужурунда америк монополиялар ам Барыын Европаже ёзулуг «халдаашкынны» организастаан болгаш ол чуруттарның үлетүрүүнүң чамдык чугула адырларын контролюнга тургузуп алырын күзеп турар. Дөрт чылдар дургузунда Барыын Европаның үлетүрүүнге шуут киирген америк капитал салышкыннар 9-тан 16 миллиярд долларга чедир көвүдээн.

НАТО блок Европада, түгле Европада эвес, харын база Африкада, Чоокку Төөн түкте болгаш делегейниң өске-даа районнарында тайбыңга улуг аймылды тургузуп турар. Ам америкаанныр Вьетнамда чорудуп турар агрессчи дайынынга НАТО-ну киир тыртарын ажжок ораалдажып турар. Бодаа, а ол ышкаш америк империалистериниң тургускан өске-даа бүгү агрессчи блоктарын үзүткаарын Европаның болгаш бүгү делегейниң улустарының шиитпирлиг иеген турарының ужуру-даа бо.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

БИСТИН ИНТЕРВЬЮВУС

ЭМ БОЛГАШ АПТЕКА

Мурнумда чылдарда республиканың район төптеринде, Кызыл хоорайга безин эвээш санның аптекалар ажылдап турган болгай. Олар чурттакчы чонуун эмге хереглелин долгу-биле хандырып шыдаавайн турганы бладиктир. А сөөлгү үеде чүгле төп аптекалардан аңгыда эмнелгелерде, малгыннырда эм сеглер дотоктар, киоскылер тыптып келгенин эскерип көргем боор силер, эрием номчуучулар.

Бистиң корреспондентивис республиканың чурттакчы чонуун эмхандырылгазының талазы-биле чаңдык айтырыгларны сонуурган, республиканың аптека эрелелиниң удуртукчузу Нина Николаевна САМОЙЛОВАДАН интервью алган.

— Республ ликаның чурттакчы чонуун эм-биле хандырып турар чеже аптека барыл?

— Республикада чиитизи-биле 23 бот-оруглга-чарыгалалы аптека, эмнелге чанының уш аптеказы база санитар-гигиенаның болгаш оптиканың магазиннери бар.

— Эм-биле хандырылганың кандыг хевирлерин ажыглап турар силер?

— Бот-оруглга-чарыгалалы аптекалардан аңгыда поликлиникаларда эм сеглер киоскилерни, лотоктарны тургускан. Сезонныг ажылдар үезинде колхоз, совхозтарның шүүлелерин эргежок чугула хереглемелдин эмнери болгаш санитар-гигиенаның хереглелерин чедирип садыглавры болур.

— Кадрлар айтырыгы кандыг бөйдәлдыгы?

— Ол айтырыг мунне чүгээр. Бо чылын Томскиниң фармацевт училищезинден 13 кижи доозуп келир.

— Аптека тудуушкунуун талазы-биле перспективтиг планда чүнү көрүп турарыл?

— 1970 чылга чедир Шагаан-Арыгга, Сарыг-Сепке, Кунгуртугга, Кызылга Енисейниң оң талазынга аптекаларны тударын планнап турар. Оң ышкаш районнар аразының бот-оруглга-чарыгалалы аптеказын тудары база планда көрдүлген.

— Районнарже эм чедирерде транспорттуң кандыг хевирин ажыглап турар силер?

— Колдуунда эмнерни автомашиналарга сөөртүп турар, а чагыг ёзугаар дүрген чедирер эмнерни почта дамчыштыр (авиапочта-биле) чорудуп турар бис.

Аптека эрелелиниң ажылдакчызы Алексей Романович БУЗЫКАЕВ Чоллавчы-садыгчы эш Микова ол ажылга ак сеткилдиг, кызымак чорууп көргүзүп турар. Аптека эрелелиниң коллективи оон ажылын үнелеп көргем, буруу делегейниң хереглеженнер хүнү—Март 8-те артектиг барааннарбиле шаңналаан.

Ам часкы сезонныг ажылдар үезинде хоюу турлаглармында, ферма, бригада төптеринде ажыл-ишчилерге эмнелге барааннарын чедирип садыг эгелээн. Кызыл-Хемниң Бурен-Аксы суурга Таңдының «Межегей» совхозунга, Черби суурга ол часкы чаа чорала келген.

Чуруктa А. Г. Микова.
С. Феоктистовтуң фотозу.

Кырганнарга...

...Колхозуминуң сууру болган.

Кончуг чараш Хөндергейим дээр одурулар чонга нептерээн бир ырыда бараш улуг эки билир. Ам ол суурдан ырак эвеспе. Улуг Хөндергейниң эрвиниде, хадың, тал, шивилер-биле бүргеттингген алаакчыгаштa база бир суурмуган тыптып келген. Ол—кырганнар чурттаарыла таварышпыр турускан корпустар болгаш адаа хамаарыштыкан тудугулар-дыр. Назылап кыраннарга бүгү-ле тавармычалыг байдалды тургузарын тудугчулар ылаңылап көргем: орээл санныга-да иен кижи чурттаар. Бир дугаар корпус баштайгы чурттакчыларны хүлээп ап эгелей бергеи. Иениг корпус база дооступ турар. Ол иен башкыга 120 кырганнар чурттаар. Проект саугаар ам-даа 60—60 орунналыг иен корпус база немей тууглуган турар.

Мында чурттап турар кырганнарны күрүне бүргү-биле халас-ка азыраар. Олар амчының болгаш ажаакчыларының донгаанал хөй-гаваралында турарлар.

ЧУРУКТА: кырганнар чурттаар суурнуң иениг хевири.
Сөзүг болгаш фотозу
В. МОНГУШТУУ.

АРГА-ЫЯШТЫ ӨРТТЕН КАМГАЛААР

Тываның девискээри бөйдүстүн байлаа—арга-ыяш-биле кайгамчык байлак. Республика девискээринде он бир миллион гектар черни арга-арыг ыяш алган. Бөйдүстүн бо байлаан болуур чогуурулуг-биле ажыглаш, өрт айыылыдан камгалап, өстүрери—Тываның бүгү чонунуң хүндүлүг хүлээлгези болур. Чүге дээрге арга-ыяш бүгү үлүстүң өөрүг-хөреңгези. Чамдык кижилериҢ хынамча, серемчилел чогундан арга-ыяш өртенип, күрүшеге уткар коргарал таварышты турар. Часкы үеде, ылаңгыя апрель айда болганчок-ла өрт үнүп кээрин үр чылдарның практиказы бадыткаан, мынчаштаа бо үеде черге чорааш кижилер от-биле аң серемчилелдиг болур херек. Бир мыштан миллион серединиң ыяш ап болур, а серемчилел чок кижиниң өөрүбейн октаашкан серединиң миллион мыштыг үзүткан болур.

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели арга-ыяшты өрттен камгалаарының тодаргай хемчеглерин айыткан доктаалды хүлээп алган. Өрттен арга-ыяш камгалалың күштелдирер талазыбиле организасс-техниктиг хемчеглерниң болгаш өрт аймыгы таварыжы берее, ону өөрүрелиниң тодаргай планнарын ажылдап кыырын, чурттакчы чонуун оргузугга тайылбыр-масселыг ажылды күштелдирерин, өрт өөрүрээдең өйталаан кижилерге харымсалга көргүзерин райкүүкомнарта болгаш ыяш ажылагый черинин эргелелиге хүлээтиген. Өртке удур хемчеглерни чогуур үезинде чорутпаан болгаш арга-ыяш өртенирге, ону өөрүрелиниң кижилерни шалыпкын организастаавааң дээш колхоздар, совхозтар болгаш ыяш белеткээр организацияларның удуртукчуларынга шыгыгы харымсалга хүлээдирин дотгаалда айыткан. Ыяш белеткеп турар организациялар болгаш будүргелеер өрт тыптып кээр үезин мурнунда ыяш кескен участоктарын арыглап аштаткан турар ужуртулар.

Тываның комплексилиг геология экспедициязы (эш Корж), республиканың туристер базазының (эш Журавлев) геология партиязының болгаш туристеринг чорууп турар черлерин ыяш ажылагый эргелелиниг баш удур дыннадыр хүлээлгелиглер. Аңыыр-тыныш кижилери тооруктаар азы аңнаар мурнунда өртке удур хемчеглер талазы-биле инструктажты алыр болгаш боттарының бар черлерин ыяш ажыл-агый черлеринин хайгаарактызарнга дыңнадыр ужуртулар. Бо талазы-биле харымсалгалыг болур аңнымыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниг (эш Оолак) болгаш республиканың хүлээдир, Каттаар, моогулээр ийикпе, азы коллективтин-биле дыштанырда албан, организацияның черлериниң болгаш колхоз, совхозтарның удуртукчуларын өрт камгалалының талазы-биле харымсалгалыг кижилерни автомашина бүргүзүнге түскайлаза чогуур.

Красноярскиниң арга-ыяш камгалалының авиация базазының Кызылда оперативтиг сазбырынга өрт өөрүрелиниг хереглээрибиле частыр будүмделерни (дотгаалган чүрүм ёзугаар) үндүрүп бээрин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың (эш Оңдар), Тываның руда эргелелиниң (эш Шалнахиев) болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың удуртукчуларынга сүмелээр. Өрттүң тыптып келгенинiң чылдагаанларын тодарадыр истелге ажылын эжиндерни болгаш бүрүүзүг кижилерге харымсалга хүлээдирин Хөй-ниитиниң көрүм-чүрүм камгалалының министерствозунга дагаар. Өртке удур демиселге кижилер күжүн болгаш транспорттуг мобилизастаарын колхозтарның болгаш совхозтарның, будүргелге, тудут болгаш ыяш белеткээр организацияларның удуртукчуларының, чер-черде эрге-чагырга организарының хууда харымсалгалы болдурар. Ыяш камгалалының организары-биле дүгүрүшпейн база өртке удур чогуур хемчеглерни кылып албайн тараа шалгарлиге саваң артыын орттедирин хорудаар.

Өртке удур демиселди күштелдирери-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орелакчызы эш Н. И. Купеевкага баштаткан комиссиязы республикада тургускан. Бо хүннерде бүгү районнарда ыяштың комиссиялар туругустуруп турар.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарынга

Эгe сөс

ЧАРЛАКЧЫ:

Эрес-кежээ, тараажылар,
Экии бенер, эргим эштер!
Ада-чурттуң күчүг кинргеп,
Ажылынар хүндүткелдиг.

Ховуларны андырганыпты,
Хорагай дег каастаптар.
Тракторнуң, комбайнның
Дынын туткан эрес силер.

Ажыл-ишке кежээ болгаш,
Арныңар-даа кара-хүреп.
Холдарыңдар мөге-шыырак:
Ховуларны чаартып түр.

Ойнакчылар силерлерге
Онза изиг байыр тутту!

Хөгжүм дынналыр. Агитбригадазының киржикчилери сценага шуптуг үнүп келир.

БИРГИ ҮН. Ырны.
ИЙИГИ ҮН: Шүлүктү.
ҮШКҮ ҮН: Рассказты.
ДӨРТКҮ ҮН: Тавцыны.
БЕШКИ ҮН: Хөгжүмнү.
АЛДЫГЫ ҮН: Хөглүг кожанны.
ЧЕДИГИ ҮН: Хөйге-чонга бараалгалыы!

ЧАРЛАКЧЫ. Бистиң көргүзүүлеривистиң хөглүг, солун, ак-даа, кара-даа талаларын. — шүптүзүн-на маңаа көрүп, ыңнаптар-ла силер ыйнаан, эштер.

БИРГИ ҮН: Сан-түңнү,
ИЙИГИ ҮН: Факч-барымдааны.
ҮШКҮ ҮН: Кижилерниң ат, фамилияларын база.

ЧАРЛАКЧЫ: Бистерниң шүптүвустүң күзел-соруувус чаңгыс:

БИРГИ ҮН: Тараанны.
ИЙИГИ ҮН: Эътти.
ҮШКҮ ҮН: Сүттү.
ДӨРТКҮ ҮН: Дукту
БЕШКИ ҮН: Улус-чонга, улуг Төрээн чуртка улам-на хөйнү бээри.

ЧАРЛАКЧЫ: Ырывыс, шүлүүвус Ыракже ужукеун-на!

Агиткультбригаланың киржикчилери Төрээн чурт, колхозниң ажыл-ишчилериниң дугайында ырны күүседир.

В. Волченконуң «Тоол ажыы» — деп чуруу

(Оөл. уруг ийи чарлакчы үнүп келир)

ООЛ (көрүкчүлерже көрүнгеш): Силер бистиң ийиҢдиривисти штатныг чарлакчылар деп бодаваңар. Концерт чарлаарынга штатныг кижиниң херээ чүү боор. Бүрүненин акшашылының каминаар-ла болгай.

УРУГ (оолче көрүнгеш): Бо турган Дузалакчы Чарлаарович концертти хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чарлап турар мындыг кижи чүве. Концерт көргүзүүн турар колээ артистерде штатныг кижи чок, олар база-ла хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чонга бараан болуп турар. Уран чүүлдүң үдуртукчуу болгаш, чүгле чаңгыс мен штатныг мен.

ООЛ: Бот-тывынгыр уран чүүлдүн бо хире улуг, хөй кижилиг коллективинин иштинден чүгле чаңгыс кижи штатныг, бодап көрүчер даан, кайы хире хөй акша, штат саминаттынын ап турар-дыр.

УРУГ: Бистиң артистернин бир чамдыызы мында концерт көргүзүп турда, чамдыктары бо кожеге артынга хурал база эрттирип турарлар болгур ийин.

ООЛ: Хүн айтырыы—камналга дугайы, аңаа хамаарышкан айтырыглар. Ында чүгле концерт көргүзериниң үе-шагын камнап алырын чугаалажып турар эвес, машина-техниканы, кывар-чаар чүүлдерни камнап алырының дугайында чугаа база чоруп турар.

УРУГ (артыкы кожеге чоокшулап чеде бергеш): Ээ, эштер! Санал бээр кижи бо карукчулер мурнунга үнүп келгеш санаадазын, эш-оор база ыңнаар болгай, арга-сүме кадып, шүгүмчүзел кыла каапгар кижи-даа турып келир магат чок.

ЧАРЛАКЧЫ: Эш Берген-оолга сөс бээр-дир, эштер. (Барактары көстүктерлиг кижи үнүп келир).

Камналга дугайында айтырыг

БӨРГЕН-ООЛ: Камналга дугайын чугаалажып турарывыс кончуг-ла чүүлдүг-дүр. Ол айтырыгны улуу-биле деткип, иези-биле хүлээп ап турар мындыг мен ийин. Камналга даап бүгү чон кодурлуг үнүп, пашта шай ышкаш хайның турда, бистиң бригадага камналга кончуг багай-дыр, эштер. Каракка костүп, кулакка ыңналып турар барымдааларны маңаа чугаалап көрейн. (Камналганың кандыг байдалының, кандыг кам чок чүүлдер барын бригадага келген дораан ында кижилерден, бригадир, учётчиктен айтырып, билип алган, карген чүүлдерин маңаа санап чугаалаар. Камналга чок кижилернин аттарын база адаар). Оон аңгыда, чамдыкта чем хайындырар, от оттуулар даап, соларканы өзектеп каан ыяшче күүшкаш, отту чалбыштадыр ужудуштары чажыт эвес-ле болгай. Чугаамны ам моонбиле доозуп каайн, шак-ле ийи кавыкчас болза хоржок-тур. (Көрген-оол үне бээр, чарлакчы оол, уруг үнүп келирлер)

ООЛ: Чүгүлә сакал базарыл эвеспе.

УРУГ: Шын-на чугаалады. Ынчалза-да чамдык чүүлдерни чугаалавайн бардылар.

ООЛ: Силер немептинер харың, Удуртуг Бышкараровна.

УРУГ: Сөөк, кардыг, частыг хүнгерде, ажыл чок олурупгар болгай бис. Ол чүл, кижилерниң күжүн камнап ап турарывыс ол бе!? Ажылче даа бажында үнер ужуртуг турган. 9, 10 шактарда, чамдыкта 11 шакта-даа үнгүлээр болгай бис. Ол чүл, шак ынчаар турарывыс ол бе?

ООЛ: Ол даарге чалгаа болгаш шүшпеп чорук-тур. Ажылдың дүрген доостурунга шаптык калып турары ол-дур.

УРУГ: Ховуга ажыддан турар кижилерниң чеми багай болуп, чамдыкта түгле кара шай, кара хлебтен өске чүве чок болур болгай. Ол чүл? Колхоздуң (азы совхоздуң) удуртукчуларының, склад эргелекчизиниң аът, сүттү камнап ап турары ол бе?

ООЛ: (Концерт көргүзүп турар бригадада чеминиң шынары багай болза, ажыл-агыйның удуртукчуларының адын адаар). Ховуда ажылдап турар кижилерниң аъш-чемнинге, амылырал-чуртталгазынче сагыш салбайн турары ол-дур. бо хову түрлаңга чаңгыс хондурунтар болза, четпестерни миниң келирлер ийин оң.

УРУГ: Часкы тарылганың чемнинең оожум-дур даарын төп черден телефоннап, райкомдан дүвүредип турда, бистер ыыт төккө олурупгар турар-дыр бис. Ол чүл? Күжүвүстүг, бар аргаларывысты камнап ап турарывыс ол бе?!

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ыттарның дузазы, коргуш чогу

РЕКСТИҢ ДУЗАЗЫ

Бо таварылга Канадага Сарина дээр черге болган. Томас Уард деп кижи дүне бодунуң машиназын башкарып чорып олурда, орук кыдыында турган ыяшка машиназын үстүрүпкеш, аар кемдээшкинге таварышкан. Мурнуу чарыы чыгырлы берген машиназының иштинге чедә, дуза дилеп алыргаан. Удаткан чок оон машиназынга Рекс дээр шолалыг, кончуг улуг-чаагай ыт халып келген. Ол ыт машинаның ажык сөөгаавын оттур бажын суккаш, кемдээшкинге таварышкан кижиниң холун чыгай берген, Томас Уард кадык холу-биле ыттан сирбектеткен. Рекс бүгү-ле бар күжүн мөөңнеп-мөөңнеп, ону машинадан үндүр тыртказ, бодунуң эзэзиниң бажыңынче сөөртүп алгаш чорун каан. Рекс кемдээшкинге таварышкан кижини 359 метр чедир сөөртүп эккелгеш, эзэзин кайгарып эдээ бергеи. Эзэзи Рекстиң эдергизин дыңнаан дораан-на маңнап келген, кемдээн кижини эмнелгеге чедирип каан.

АЙЫЫЛДАН КАМГАЛАП АЛГАН

1936 чылда кызыгаарчылар Карацупа биле Шилов ийи Индус дээр ыды-биле кады Суйфина хемге хемелеп, боттарының кызыгаарчы албан-хүлээлгезин күүседир чораан. Хемертем улуг шуурган келгеш, хемени аңдара шаалкан. Кижилер болгаш ыт терең, делгей хемниң ортузунга дүже берген. Индус кончуг дүргем эштип чорутқаш, хемниң эриинге үнүп, эзлерин аңаа маңаап олурупкан.

Кызыгаарчылардың шинель тоннары өткен, оон кадында ланчылары, граната-тары, сапыктары дээш бүгү-ле херектелдери аартап, эштири шуут-ла бергеден, аны-тыныга айыыл диргелип келген. Карацупа дузалаачы дилеп, Индусту кыйгырыпкан. Ыт эзлериве эштип чеде бергеш, Карацупаның шлём бөргүн ушта тыртказ, эштип чорупкан. Шлёмну эриже алгаш, дедир келген. Оон эктинден ызырыпкаштың эштип чорупкан. Удаткан чок Карацупаны эриже үндүр сөөртүп эккелген. Индус оон Шилоету камгалаары-биле база-ла сүзүп кирипкен. Ынчангаш ону база-ла эктинден ызырып алган, эриже үндүрүп келген.

— Кажан-даа ыглап чорбаан кижи мен. Шилов база-ла кортук эвес кижи чүве. Индус мени эриже үндүрүп келирге өөрээшкиндеп караан чажы төктүп келген. Сугга дүже баарывиске Индус бистиң арыннарывысты чыгаап, бис ийимиң араазында канчаар эштип халып турганын түү дээр оңу. Индус эвес болза бис Суйфина хемден кайы үеүл шиддаар бис—деп, Карацупа чугаалаан.

ЧААСКААН ОН КИЖИГЕ УДУР

Истелге органынга кончуг ховар дидия, эрес дээн, Гром деп шолалыг ыт турган. Даш бажыңның подвалынга чепсегленген дээрбечилер чаштына берген. Бажыңны шагдаалар болгаш истелге органының оперативтиг ажылдакчылары долгандыр бүзээлеткен. Аткылажыышкын-даа эгелээн. Подвалче кирер аргажок болган. Чүге дизе дээрбечилер дижиңге дээр чепсегленип алган. Громну подвалче кириптер деп шийтпир үндүрген.

Гром бузук соңга далчыытыр подвалче кире хөлээп. Адыышкын-даа дыңнатели-ле берген, удаткан чок соңсай хона берген. Подвал иштинде аажок шиңээн үнген.

Ол удуктелиишкинниг үени ажылдап алгаш, шагдаалар болгаш истелге ажылдакчылары подвалче кирипкен. Ынаар кире бээрге, Гром чаасказан он дээрбечиге улуг дыка-ла эрес тулчуп турган. Карак чиген дээр аразында оларның кырынче шыралыызырып турган. Дээрбечилерни аңаа дораан-на түдүп алкан.

Шак ол сегижил алыышкынның соонда Громну көрге, дыка хөй черде балыглаткан болган. Оңу ур-ле эниээн. Эниедип, жирээшкиниң соонда Гром бодунуң берге, аймылдыг ажылын хөй чылдар иштинде эрес-дидими-биле күүседип келген.

Редактормуң ораалчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Хар четпээн уругну эмиг сүдү-биле чемгерери

Чаш уругнуң күш болгаш нерви-психиктиг тавармычалыг өзүлдези, ону долгандыр турар бүгү чүвени шыы организастаанында, бирги залчерде уругнуң төрүттүнген баштайгы хүннеринден эгелээш чемгереринiң чеи болгаш шыы чүрүмүн тургускавда, чүгле мынчаарда чедип ап болзур.

Өзүп орар организмниң физиологтуг хереглелдеринге дүүшкеп чем уругнуң дескн өзүп дорутарын хандырып, ону долгандыр турар даштыкы байдалдарга оон аарымчал эвес болур чоруун болгаш шыдамыккайын бедидип турар.

Эмиг эмер уругнуң тавармычалыг өзүлдезин хандырып турар эки чем болза эмиг сүдү болуп турар. Ынчалза-да иези кадык болгаш долу үнелиг чем-биле хандыртынган тавармылгада ол болдувар. Иениң эмиг сүдүнде бүгү-ле эргежок чугула хоолуг: будүмелдер, минералдыг дуетар, микроэлементилер бар, олар болга биология талазы-биле долу үнелиг болгаш дүргеи хайлымчал чеминер болуп турар: ында витаминнер хөй бар, ферментилер, гормоннар, антителар бар.

Иениң эмиг сүдү уругну тотурбас болза, ылаңгыя баштайгы үш айларда ону эмиг сүдү-биле хандырарының бүгү-ле хемчеглерин ажыглары эргежок чугула. Чаа төрүттүнген кадык уругнуң бирги баштайгы эмзирилгезин төрүттүнген соонда 6—12 шак болганда чорудары ажыктыг, а оон дараазында 3—3 шак болгаш-ла эмзирип, дүне 6—6 шак болгаш-ла ыяпла эмзирерин чуруумчудары чугула.

Чаа төрүттүнген уругну эмзирерин үргүлчүлээри 20—30 минутадан ашпас ужурлуг.

Кадык уругну төрүттүнгенинiң баштайгы аймының дургузунда хүнде 6—7 удаа, 1-деп 4—5 айга чедир 6 удаа, 5 айдан чыл чедир 5 удаа эмзирер ужурлуг.

Уругну эмзирериниң шагын иениң аңмдырал байдалындан болгаш ажылының байдалындан хамаарыштыр доктаадып алыр. Ынчалза-даа уругну эмзирер шактарының хүн бүрүде доктаамал болуру, эмзирер үениң аразында шактарны шын сагыыры, дүвеки үзүктелиишкинниң 6 шактан ажыг эвес болзурун хандырары эргежок чугула.

Төрүттүнген соонда бүдүн чартык айдан эгелээш бүгү уругларны кылымнал чем-биле чемгерер үезинде 30 мг аскорбин кислотаныг С витаминнин азы яблоко, виноград болгаш кара-каттан кылган сокту хүнде бээр ужурлуг. Оон хемчээли хүнде чартык шай омаажыныдан эгелээш 40—50 мл (2—3 удаа) болур.

Уругларга сокту түгле чемнеген соонда берип болур, чүге дээрге, сокта чигир хөй болгаш чемненириниң мурнунда шиирттир болза, уругларның чемге хөөнү эвээжээр апаар. Ол үеден эгелээш балык үзү хевирлиг А биле Д витаминнерни бээр (хүнде 2—3 удаа 1—1 дамдыны бээр болгаш ийи он-он хонукчуң дургузунда чоорту көөдетпишаан. 3—4 айларда 1 шай омаажынга чедирер). Балык үзүн чемненген соонда бээри эргежок чугула.

2 айлыындан эгелээш уругга хлеб быжырар аңмыкмдан ылган паста хевириниң В дээр белүк витаминнерни хүнде 1 шай омаажының иштин азы кургаг пиво ачытқызының гидролизатазын 2 шай омаажының иштин бээр.

3 ай чартыктан эгелээш слива, яшпи, томат, абрикос, морковь, малина сокгарын бээрин сүмелеп турар.

Честек-кат, ылаңгыя киш-кузаандан кылган сокту бээрде оларымчалыг болуру чугула, олар-биле чемгерери чемге хөөн чокталмры ылереп келириниге чедирип болур.

4 айлыындан эгелээш картып аштап каан яблоко-сууң хүнде бүдүн чартык шай омаажының иштиндеп 3 столовая омаажынга чедир бээр.

4 ай чартык уругга хүнде чартыы чуурганың сарыы, фосфор, калыий, демир, А, Д, B_1, B_2 РР витаминнер кыдыр, а ол ышкаш бедик шынарлыг белокту болгаш үстү бээр (дагаа чуургазын хамидырган сарыы бээр).

Чем ижер уругнар иезериниң эминиңи сүдүнден хамаарылга чокка 5 айлар дургузунда эмер ужурлуг.

Немелде чемни эрте (дөрт айлыындан эгелеп) бээрин чамдык варыглардан аарып турар үеде, чижээлээрге, хан чедишпеетээн, рахиттаан, уругачу кегиртии, кустурар уругларга сүмелеп болур. А ижин-шөйүдүзүг, эът изидер аарыглардан аарааи уругларны немелде чем-биле эрте чемгербезе эки.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Спартак» (1-ги, 2-ги серилалары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тараачыын артист» 2.30, «Хаан болгаш генерал» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Харачыгай» 10, 11.50, 1.40, «Нилеңиззшкин» 3.20, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мистер Икс» 3, 6.40, «Мээң бичии өөүүм» 4.50, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, колээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш колээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01063.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛАРЫ, КАТТЫЛЫҢЫДАР!

1925 чылдан үнделеттингеп

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 9 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 84 (6721).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА болгаш ногаанчыдылга

Хүн мелеп тудуп-на кайгамчык улуг, төвегүлүг болуушкун—Октябрьның социалистиг революциязының 50 чыл ою чөвюшүлеп ора, Юбилейниң социалистиг чарыгының чалгыы аянып-агый болгаш культура түргузуушкунунуң бүгү адырларының ажылданчыларын хаара тутпан болгаш оок күүселдезиниң баштайгы түңнелдери иештүп турар апарган. Оок иштинде чер-чер Советтериниң аразынга калбарган чарышка хөөрайларны, суурларны болгаш чурттанчылыг черлерни чаагайжыдары база ногаанчыдары бир мөл черни эзеп турар. Ынчангаш чамдык хөөрай, район болгаш кодээ Советтер бо чугула ажыл-херекче улуг ынчэнгейни салып, частың эгелээни-биле чергелештир аңаа хөлбашпан хемчегларни нүштелдирген.

Кызылдың, Чадаананың хөөрай база Барыын-Хемчиктиң, Бии-Хеминиң район болгаш еске-даа чер-черде Советтериниң сөңгүлде совлунде эртнилээн баштайгы сессияларынга чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага хөлбашпан айтырыгларны тедаргай чугаалажып, оларның чамдыктары апрель 10-дан эгемен бо талазы-биле шаалыпчы айны чарлаарын шинтпирлээн. Кызыл хөөрай Соведи юбилейлиг чылда чаагайжыдылганың болгаш ногаанчыдылганың талазы-биле ылыр ажылдың план-даалгазын организация бүргүзүнге чедирген, бо чылын он муң 500 хире ыяштыг, 30 муң чавак үнүштөрни, 400 муң ажыг чечектерни тарып өлүртүрүн көрүп турар. Бүгү ажылдарның белеткелин хайныышкынныг чорудуп эгелээн болгаш хөөрюүскем суббота санында кудумчуларны, бажыңнар девискээрин арыглаар эштилга чорудар чаңгыс аай санитар хүнүн дөктаткаш, ону беттандырып турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл ююнга алдар кылдыр суурларның болгаш чурттанчылыг черлериниң чаагайжыдыктазы база бедик культуразы дээш эртнен чылын-на Чөөн-Хемчиктиң шемижилериниң эгелээшкини-биле ажыбарган чарыштың негелделерин күүседиринге чамдык кодээ Советтер бедик түңнелдерни чедип ап турарын сеткил хамыышкыны-биле демдеглээр херек. Маңда хамыктың мурнунда Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң Кызыл тугун быжы-биле тудуп турар Барыын-Хемчиктө Эрги-Барлың кодээ Соведии (дарказы эш Иргит Севээн) киирер апаар. Эрги-барлыкчылар бодуунуң төрээн суурун улам чаагайжыдып, чай бөөрга оок кудумчуларны «негаан төргу хевин» недип, сесерлиптер хевис ышкаш чечектер-биле шыптынган түрзүн дээш ап база-ла улуг амылдарны чорудуп эгелээн. Мында кудумчуларны чурумчудуп база ыяш, чечек тарылыр черлерни, газонпарны белетизин. Бо чылын коляозчуларның бажыңнарының чоогунга чимистиг ыяштарны, өгөрөдту елуртурунче улуг кичээнгейни салган. Чаагайжыдылганың, санитар культуразының талазы-биле амылдарга кодээ Совет депутаттарының, активчилерниң болгаш кудумчу комитеттериниң, хөрээленнер чөвүлелиниң идепкейлиг киржилгезин хандырып шыдаан. Ол ышкаш Чадаананың хөөрай, Бай-Тайганың Шүй кодээ Соведи болгаш есме черлерде бо амыл эдээн организастыг чоруттунуп эгелээн.

Ынчалза-даа чамдык хөөрай, район күүсөөннарының болгаш кодээ Советтериниң талазындан бо чугула ажыл-херекче нашпак ынчэнгей салып, ону ава-чайгаарлаашкынче киирип турар таварылгалар бар. Ынчангаш хөөрайларны, суурларны болгаш чурттанчылыг черлерни чаагайжыдар амыл ажыгаа чедир ююнчуг багай чоруттунуп келген дээрзин Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң чөөкта чаа болган сессиязынга чөптүүбиле демдеглээн. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Таңды, Тес-Хем болгаш еске-даа районнарда чамдык суурларның, чурттанчылыг черлериниң овурхевири шөөлүг чаартынып өскерилбээн, чаагайжыттынмайн турар. Ылаңгыя «Тээли», «Шенпээр», «Бөрлык» совхозтарда салбыр төптери — Бай-Тал, Аянгаты, Аксы-Бөрлык, Дөң-Терезин суурларда чаагайжыдылга дендии багай бөөп турар. Чигээ, Бай-Тайганың Бай-Талда эш Өрнүгү даргалаан кодээ Совет суур чаагайжыдылгазын ынчэнгейге албаанындан аңаа мурнунда кылдынган түүлдер: кудумчуларның херимнери, елуртпан ыяштар узуткаттынган болгаш бажыңнар чоогунда бок «үүже» болу берген чыткылаар. Бо киижи шыдаар аргажок факт бирги эзлчегде ол суурларга хамаарышкан кодээ Советтерни дүвүредир уе ам черле келген.

Оок-биле кады чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле кылдынган түүлдерни кайы хамаан чок үргедээр, ону камгалавас, хумагалавас чижектер база бар. Чигээ, эртнен чылын Кызылдың бажыдулга бажыңының коллективи Гагарин кудумчузунда бодунуң участогун эң эки кылдыр чаагайжыдып, ногаанчыткан. Ынчалзажок «Кызыл тудуг» тудуг эргелели (начальниги эш Остапец) ону шуптузун үреп каан. Черле ынчаш Кызылдың Ленин, Кочетова, Титов, Гагарин кудумчуларынга тарып елуртпан хей санныг ыяштарны, чадаң үнүштерни «Тыва тудуг» трезиниң тудуг организацияларының үреп, чок ылганын шыңгыы буруу шаарлаар херек.

Кызыл, Чадаана, Ак-Довуран ышкаш хөөрайларның безин санитарлыг—арыг шөөлүрүнүң байдалында ам-даа улуг четпестер бар. Ак-Довурак хөөрайның мурнуу талазында чурттанга бажыңнарының чанында болгаш еске-даа черлерде бок ниити ыяштаар аргажок дээрзиниң дугайында медээ «Шынның» редакциязынга келген. Ынчангаш хөөрайларга болгаш суурларга санитарлыг норум-чурумну тургузар дээш коммунал амылагый, кадыы намгавал болгаш шагдаа органнарының удуртукчулары шинтпирлиг хемчегларни алыр хүлээлгелиг.

Бүгү чурт Совет эрге-чагырганың 50 чылының юбилейин чаа-чаа чедиишкиннер-биле утпуур дээш улуг нүүленишкинниг амылдап турар. Чер-чер Советтери хөөрай, кодээ болгаш суур бүргүнүн чаагайжыдып, чечектелдирер база оларның культуразын бедидер талазы-биле байырлалга хөлбаштыр алган хүлээлгезинни төвептии-биле нүүседир дээш бо чугула ажылга депутаттардан, деитаавал комиссиялардан, квартал болгаш кудумчу комитеттеринден, бүдүүлеге, албан-организациялардан негелдени күштелдирер, елче бүгү ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар улуг-луг. Оок-биле кады чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага чонның күжү-биле кылган түүлдерни кайы хамаан чок үргедеп, төтчелээр чоруктарга удур шинтпирлиг демиселди Советтерниң талазындан чорудар улуг-луг.

Бистиң хөөрайларывыстың, суурларывыстың чаагайжыдылгазының дугайында партияның, чазактың улуг сагыш салыышкының, берип турар акша-хөрөңгизин, бар аргаларны чөп амытпал тургаш, юбилейлиг чылда оларны үнегерлиг чаагайжыдып, чечектелдирери база бедик санитар культурлуг кылдыр тургузары—чер-чер Советтериниң, бүгү хөй-ниити организацияларының болгаш ажыл-ишчи бүргүзүнүң алдарлыг херээ болурун утпас херек.

ЧАСКЫ ХҮННҮҢ УЛУГ ҮҮЛЕЗИ

Шык базырышкыны

Чөөн-Хемчик районда «Сут-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга, Киров болгаш Ишкин салбырлары сөөлгү хүннерге чедир 1200 гектар черни илиртеп, шыгын базырган. Киров салбырда 4 агрегат 800 га черниң шыгын базырган. Механизаторлар Ондар Санчат-оол болгаш Сат Пароход олар эзлчег мормазын 130—150 хуу күүсеп турар.

Ленин аттыг колхозтуң Сесегеде, Хараганныг-Ховуда 820 гектар черниң шыгын базырган. Оон-биле кадыы часкы чер андарылгазын эгелээн. Хараганныг-Ховуда 3 агрегат 70 ажыг гектар черни андарган. Чер андарылгазында Сат Эрес-оол, Тулуш Эртине, Алексей Монгуш болгаш аңаах кыс Монгуш Часка журнакчылар болуп турар.

«Большевик» колхозта шык базырышкыны аштап черлерден кедет черлерже бар чыдар, муң ажыг гектар черниң шыгын базырган. 3 агрегат 60 ажыг гектар черни андарган.

Тарылга мурнунуң суггарылгазы «Сут-Хөл» совхозта массалыг эгелээн. Оон Бора-Тайга салбырының суггарылга бугаларында 15 суггарыкчы ажылдап киргеп. А Киров салбырда Монгуш Кончук удуртпан 6 суггарыкчы 50 гектар черни суггарган.

Ховуже үнеринге белен

Совет эрге-чагырганың 50 чылының Улуг байырлалынга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш «Кок-Тей» совхозтуң механизаторлары кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин чыл эгелининден бээр организастыг, экю чорудуп келген.

Совхозтуң септелге мастерскаязы (эргелекчизи В. М. Черпаков) часкы тарылгага херегледеттинер тракторларны, илиптерни, сеңдикаларны, кожуктарны, андазыкнарны болгаш кукуруза тарып олуртур машиналарны, катоктарны база еске-даа чепсек-херекселдерни септеп белетизерин эки организастап, аңаа совхозтуң үш трактор-хову бригадаларының механизаторларын киириштирип, бригадаларга эң эки шынарлыг септелге дээш чарыпты организастаанының түңнелинде септелге чогуур үезинде, бүрүн доозулган.

Часкы, хову ажылынче үнеринге белен кылдың янзы-бүрү маркалыг 40 ажыг тракторларын септээн.

Септелгеге киришкен механизаторларның бригадалар аразының социалистиг чарыжынга № 1 трактор-хову бригадазы (бригадири И. Радзин) эң идепкейлиг киржип, бирги черни ап турар болгаш хүн бүрүнүң септелге планның 100—110 хуу чедир күүседип турган.

Механизаторлардан септелге планның Э. Васильев—115 хуу, А. Овенин—120 хуу, М. Салчак—120—130 хууларга күүсеткилээн, совхоз ам часкы чер ажылынче үнеринге белен байдалда туруп турар.

Сугну шөлдерже

Республиканың барыын зоназының районнарының ажыл-агыйларының шөлдеринде часкы хову ажылдары бо хүннерде үбүгү тала-биле калбарган.

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал салбырының агроному эш Дукур-оолга удуртпан 24 кижи составтыг бута деву аштаар бригада апрель 7-ге чедир Ак-Терек суггарылга бугазының дөзүн аштап дооскаш, элбек сугну шөлдерже аксып бадырган. Наңмал салбырының суггарылга бугаларының аштаарында ажылдап турар эш Кончыыр-оолга удурткан 25 кижи составтыг бригада Адыр-Мажалык суггарылга бугазының дөзүн аштап дооскаш, оок сугну бадырган. Ол бугаларның сугну-биле Хертек Чыдбакка удурткан суггарыкчылар авенозу тараа шөлдерниң суггарып эгелээн. А эш Кончыыр-оолдуң бригадазы бо хүннерде Дөң-Терек бугазының дөзүнүң дожун аштап, суг боор даштарны чыып, шиттерни тургузуп ажылдап турар.

«Мурнакчы» колхозтуң суггарыкчылары кыска хуусаалыг семинарынга чыглып келгеш, ажыл-агыйның суггарылга системазын экижилеринче утланган боттуг хемчегларын дутайын чугаалашканнар. Анаа түс-түс суггарыкчылар, авеноолар бо юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Дуржулгалыг суггарыкчылар Норбу-Дадар-оол олар кижи бүргүү 30 га черни суггарып ажаар нормалыг тургаш, түс-түста 60 га чедир черни бо чылдың хову ажылдарының сезонунда үш удаадан аваан авес суггарып, га чер бүргүүнге 18 центнерден аваан авес дүжүттү өстүрер бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганнар.

• • •

Барыын-Хемчик районнуң бүгү ажыл-агыйларының суггарылга ажылдарынга киптинип-биле 160 кижини хаара туткан. «Большевик» колхозтуң 45 суггарыкчызы бо хүнге чедир 200 ажыг га черни суггарган. «Шенпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырының тарва шөлдериниң 286 га черни суггартынган. Монгуш Байыр-оол, Ооржак Бобуштаан, Монгуш Бүрбеш-оол олар суггарыкчыларның мурнакчылары болуп, суггарылга эгелээнинден бээр экю ажылдап келгеннер.

Совхозтуң суггарыкчыларының ийи авеноозу бедаткен социалистиг хүлээлгелерин алганнар. Эш Сарылтар Саймы-Белекке удуртпан звено бо чылдың тарылга сезонунда 200 га черни үш удаадан аваан авес катаң суггарар болгаш га чер бүргүүнден 20 центнер дүжүттү, а эш Сава Дургун-оолга удуртпан звено 250 га черни база ынчаар суггарар болгаш га чер бүргүүнден 18 центнерден аваан авес дүжүттү алыр социалистиг хүлээлгелерин алган. Суггарылга-биле чергелештир бо ажыл-агыйда Аянгатының, Бичелей-Тейниң, Улуг-Хавактың тарва шөлдеринге механизаторлар шык базырап ажылдарны үргүүлеер, 350 га черни илиртээн.

ЧУРУКТАРДА: «Большевик» колхозтуң партия организациязының секретары эш В. Увек (үстүнде чуруктуг, солагай талазында ийи дугаарында), чер андарып турар трактористер Куулар Арбан-оол, Ондар Маадыр-оол, Ооржак Моразук-оол оларга эзлчеглиг бюллетенниң коргүзүүлерин сайгарып чугаалап турары. Аданда чуруктуг СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозта шык базырышкыны.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотолары.

Республиканың барыын зоназының районнарының ажыл-агыйларының тарва шөлдеринде юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдары хүн келген тудумна улам калбарып турар.

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозунуң Бора-Хөлде № 1 трактор-хову бригадазының механизаторлары шык базырышкынын үргүүлеп турар. А «Большевик» колхозтуң Бута-Шазында трактор-хову бригадазында часкы чер андарылгазы эгелээн. Колхозтуң партбюрозу политмассалыг ажылды хову турлагларында база калбартпин эгелээн.

Космонавтика хүнүнге уткуштур

МОСКВА. Космостуң чагырып алыкчыларынга алдар болдурган турас-наал. Космонавтриның алвеязын маңда тургузар.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ленинчи черлер-биле

УЛЬЯНОВСК. (СЭТА). Волгоградтан тусиай экскурсия поездизи Ульяновскиде чеде берген. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болурунуң будуузунде Волгоград областтың 400 пропагандистери ленинчи черлер-биле танышарын шинтпирлээн. Олар В. И. Ленинниң бажың-музейинге, Веводя Ульяновтуң өөренип турган школазынга чоргаан, хөөрайга аян-черүк кылып, Ильичиниң төрээн хөөрайының дугайында документалдыг фильмнерни көргөн.

—+—

Бедик үнелел

НОВОСИБИРСК. Апрель 8. Бистиң корреспондентивис, зона коруудезиниң киржикчизи эш А. Кумалактың оон телефон-биле дамчыткаңы болза, Совет эрге-чагырганың 50 чыл ююнга турасиаатаан бот-тывынгыр ураң үүл коллективтериниң Новосибирск зоназының аайы-биле коруудези Новосибирск хөөрайга апрель 4-те эгелээн. Ында Красноярск, Алтай крайларының, Кемерово, Новосибирск, Томск, Омск областарның, Даг-Алтай болгаш Хакасс автономнуг областарның, Эвенги болгаш Таймыр национал округтарның, Тыва АССР-ниң ураң үүл коллективтери боттарының ураң талантыларын көргүзүп эгелээн.

Бо коруудеде 2000 ажыг кижи киржип турар. Оларның аразында колхозчулар, ажылчынар, Совет Армиязының дайынчылары, студентилер ураң үүл талазы-биле талантыларының янзы-бүрү хевирлерин тывынгыр, чараш, ханы утка-шынарлыг кылдыр көргүзүп турар.

Апрель 7-ниң хүнүнде Чкалов аттыг заводтуң Культура бажыңынга Новосибирск зона коруудезиниң жюри кежигүнери эртпен концерттериниң түңнелдерин көрүп тура, Тываның төлээлекчилеринге байыр чедирип, бот-тывынгыр тыва артистериниң концертин бедии-биле үнелеишаан, программаның утка-шынарын экижилер, ураң үүл болгуниериниң ажылын сайзырадыр талазы-биле коскулуг чедиишкиннерин чедип алган бот-тывынгыр тыва артистериниң дуржулгазын көрүүлеге киржип турар чамдык коллективтер өөренип алырының ажык тывын демдеглээн.

Апрель 4-тен 7-ге чедир көргүскен концерттериниң түңнелинде, ангы-аңгы тывынгыр, чогаадыкчы номерлер күүсеткен 20 кижиге бирги чергенин дипломнары болгаш Хүндүлел бижиктер-биле шаннаан. 17 кижи Россия Федерациязының заүреаттары болган.

Зона көрүүдези үргүлчүзеп турар.

«Найырал» деп турисчи поезд-биле

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң, туризмниң тыва область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган, Кызыл — Абакан — Москва — Ленинград — Абакан — Кызыл маршруттуг турист-экскурсиялыг «Найырал» деп поездиин организастап белеткээр болгаш чорудар дээш саналты СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу үүлдүт деп деткээн. Ол поезд Абакан демир орук станциязыдан үнер. Бо чылдың октябрь 4-тен 17-ге чедир чоруур ол поездиге 464 турист чоруур.

«Найырал» деп турисчи поезд-биле чоруур эрге дээш социалистиг чарыпты чер бүргүүнге калбартып чорударын база туристиг поезднин организастап белеткээринге киржирин СЭКП Кызыл хооркомунга, СЭКП райкомнарынга, партия эге организацияларынга, хөөрай, район, кодээ Советтерниң бүүсекчи комитеттеринге болгаш профэвилел, комсомол организацияларынга бюро даазкан.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдарлыткан социалистиг чарыптың тиилекчилерин—бүдүүлелерниң мурнакчыларын «Найырал» деп поезд-биле чоруурунуң путёвкалары-биле шаннаар дугайында сүмезин киирерин министерстволарның, эргелелдерниң, бүдүүлгелерниң, албан черлериниң, колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларынга даазкан. Ол путёвкаларны садыл алыр хөрөңгини бүдүүлелерниң, колхозтарның болгаш профэвилел база, еске-даа хөй-ниити организацияларының фондузундан түскайлап бээрин сүмелээн. Турист-экскурсиялыг поездиге чоруурунуң путёвкаларын районнарга, хөөрайларга, ажылчын суурларга, министерстволарга, эргелелдерге, ниитилелдерге, профэвилел обкомнарынга түс-түзүнде хуваалдазын бюро бадылаан.

Совет ажылдакчыларга семинар

Бо чылдың апрель 3-тен 7-ге чедир Кызыл хөөрайга кодээ болган суур Советтериниң даргаларының семинары болуп эртпен. Оон баштайгы хүнүнде СЭКП Тыва обкомунуң лектору И. П. Соболев делегей байдалынын дугайында лекцияны номчаан.

Семинарның киржикчилери «ажылчы чоннар депутаттарының суур болгаш кодээ Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП Төп комитединиң шиитпирин күүседиринге хөлбаштыр сорулгаларның талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның чугаазын дыңнаан. Ол мынаан РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң организасмассалыг калдынының улуг инструктору эш П. И. Ермаков база аңаа чүве чугаалаан. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ююнга чедиишкиннинг ужуражыры-биле чер-чер Советтериниң сорулгаларын айтып, өске областар, крайларның мурнакчы ажылдыг Советтериниң дуржулгазындан чижектерни ол көргүзүп, ийи дыштанып хүнүүт ажыл неделязынче шилчиирининг дугайын база Советтериниң хөй-ниити организацияларының ажылын экижилеринче утланган сорулгаларга доктаагаан.

Семинарга хамаатты камгалалының штавының начальниги эш И. П. Зайцевтен плеткелин дыңнаан болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргалыгыя оралакчызы эш Н. И. Купенко кодээ ажыл-агыйга Советтериниң удуртулгазының, сан министри эш А. И. Каплунов кодээ болгаш суур Советтериниң бюджединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң секретары эш К. Н. Дмитриев Советтериниң организасмассалыг ажылының дугайында лекцияларны номчаан.

Семинарның сөөлгү хүнүнде оон киржикчилери хөөрайның школа-интернадынга, уруглар садтарынга, ясляларынга болгаш телецентрге база хөөрайның еске-даа ужуттур-будуулгелеринге экскурсиялап чоргаан.

Туктарны — мурнакчыларга

Чоон-Хемчик районнуң «СЭКП XXII съездизи» совхозунуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың бирги кварталында сүт саалдазының талазы-биле эки ажылдаанар. Олар сүт саалдазының планын 195 хуу күүсеткеш, мичээнгаш СЭКП Чоон-Хемчик райкомунуң болгаш райүзенчиниң сүт саалдазының талазы-биле шилчиир Кызыл тутуң ол совхозтуң коллективиниг тыныскан.

Районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери эът бүдүрер талазы-биле районда бирги черни алган. Беш чылдың иглиг чылының бирги кварталында эът бүдүрериниң планын колхоз 188,5 хуу күүсеткеш, СЭКП райкомунуң база райүзенчиниң ол талазы-биле Кызыл тутуң чаалап алган.

«СЭКП XXII съездизи» совхозтуң болгаш «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери, ында партия болгаш профсоюзтуң организациялары Улуг Октябрьның 50 чыл оюн-биле холбаштыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүселдирииге үлүг ооң-биле киргеннер.

Бо ажыл-агыйларда амгы үеде часкы тарылганы чедиишкиннииг чорудар дээш демиселди кидиң эгелээн.

Сөөлгү километрлер

Ак-Довурак—Абаза орук тудуун чорудуп турар № 89 механизатстыгның колонналың кол отряды Хакасиядан оларга үтүкшүтүр үнген тудугжуларга чедир чеди километр черде келген. Ам бо хүннерде бедик сыныар арасында чер чаза тенискичилери хая-дашты буза тепсип. Тыкадын үнер иглиг «сөөлганы» улам ынай ажыдып турарлар. Тыва АССР-ниң барыын районнарын демир орук харылзаалыг чер-биле удуштурар бо орукту ам беш чыл дургузунда тудуп келген. Бо үениң иштинде Кызыл-Тайганың, Барыын-Сазының кадыр-берт арттарын тудугжулар чагырып алкаанар. Оң орукка шапкын сүтүүр хемнерни, чоогаларны кежиндир дөрт үүе хире ковүрүглерни тудуп, кезээ мөңгеде доң чыдар черни казып, хой хемчээлдиг ажыдарны чоруткан.

Орук тудугжуларының коллективинде эң дээре ажылчыннардан экскаваторщиктер Н. Житких, П. Коринъон оларны онзалап демделеп болур. Келир үеде оруктуң үнүндэн хүнде 242 куб. метр довурак төгер нормазын олар 270 куб. метр чедирип турарлар, а чамдык хүннерде олар дыштанып шагын безин тоовайн ажыдып, 450 куб. метр довуракты чайладыр төп келгеннер. Оны кылыры берге болгай. Ынчалза-дада орукту тургузукчу ажыл-ишчин кижилери хүлээлгезин күүседир дээш кызымак ажыдып турарлар.

—◆—

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының алдарлыг юбилейлиг байырлалынга чедиишкиннииг ужуражыр дээш Кызылдың пассажирлер АТА-зының коллективи шудургу ажыдаан. Коллектив беш чыл планының иглиг чылының март айда аргыжыкка планның тонна-километр талазы-биле 114 хуу күүсеткен.

Ооң иштинде пассажирлер сөөртүрүүн планын автобустар талазы-биле—120,3 хуурга, чиик такелиниң—122,3 хуу күүсеткеш, күш-ажылчы чедиишкиннииг болган.

Пассажирлер транспортунуң коллективи апрельдиң аргыжыкка планын марттыңнан бедик көргүзүглүг күүседирин хүлээнген.

С. ОЮН.

ЧАРЫШ УЛАМ КЫПТЫККАН

Ус-шаг улуг-даа билдиртпээнинг артып турар. А календарда — частың ортан айы. Өскээр чугаалаарга, совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнга утку-шуур бүгү улустуң калбарган чарыкының эгелээнинден бээр дөртүү айы эгелээни бо-дур. Улуг-даа, бичи-даа коллектив ол улуг харыы-салганы угаап билип, бодунга алган социалистиг хүлээлгезининг күүседези-ниң баштайгы түңнелдерин үндүрүп турар.

Кызылдың № 1 чүк автоажыл-агыйының коллективиниң кежигүнери эрткен кварталда багай эвес ажылдаан. Үк ажыл-агыйда 11 бригада коммунистиг күш-ажылдың деп атты чаалап алган, а база бир он бири ыңдыг атты эдилээр эрге дээш демисежип турар. Партия, профсоюзтуң организациялары администрация-биле демнежип алган, коллективтиң базым бүрүзү чедиишкиннииг болуруун магадылап келген. Ол талазы-биле мындыг чижекти көрүп бо-лур. Автоажыл-агыйда 11 коммунистиг күш-ажыл бригадазының бежи Совет эрге-чагырганың 50 чыл ою деп бедик атты эдилээр эрге дээш социалистиг чарышче кирген. Ол чарыштың киржикчилериниң конкурузунуң негелделери мындыг: «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл байырлалын эң дээре күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демделээрин кол болгаш чугула соруглга кыдыр санаар» деп ында бижин турар. Дес-дараалай салган соруглгаларның эгезинде—күрүне планын ноябрь 7-ге чедир, азы чартык юбилей байырлалының хүнүнде бүрүн доозар дээн. Кывар-чаар материалдарны, аккуляторларны болгаш резина дугуйларны камнап алыр: хой-ниитиниң ажылынга эң идепкейлиг киржир дээн чергелиг улуг соруглгаларны мурнакчылар боттарының мурнунда салып алган ажылдап турарлар. Беш бригаданың аразында чарыш-конкурстуң түңнели ноябрь 6-да үнер, анаа бирги, иглиг болгаш үшкү черлерни ээлээнилерге Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг бригада деп атты эдилээр, ол ышкаш партия организациязының месткомунуң болгаш администрацияның шиитпирин ёзугаар бирги черни алган бригадага 70 рубль, а иглиг черни—50 рубль болгаш үшкү черни—30 рубль түңнүг акша шаңналдарын база тыпсыр.

50 чыл аттыг чарыш № 1 автоажыл-агыйының чүгле бодунда хын үнген эвес, а харын-даа ол коллективтиң бодунан дашкаар база калбарып турар. Чүл дээрге үк коллектив автоэргеледе улуг транспортуң коллективтериниң бирээзи—№ 3 АТА-биле аразында чарыштыг. Бо чылдың баштайгы кварталында оларның бо чарыжының экономиктиг болгаш бүдүүлгечи көргүзүглери ажыдында чедир тодаратынгалак. Ынчалза-дада баштайгы түңнел саналашкыннарны ёзугаар алырга, № 1 АТА чаржыкчызынга алзыр дире эвес апарган. № 1 автоажыл-агый кварталда бердинген онаалдазын күүседип алкан, а № 3 АТА тонна-километр талазы-биле планын чедир күүсеттейин барган. Бирги автоажыл-агыйның коллективи март айда чүк сөөртүр планын ниитизи-биле 110 хуу күүсеткен.

Бо ийи ажыл-агыйның автоколонналары база аразында чарыштыг. Чижээ, бирги автоажыл-агыйның эш Сандаковка удурткан № 2 колонназы № 3 АТА-да эш Бочаровтуң удурткаңы № 2 колонназы-биле социалистиг чарыштыг, ол чарыштың түңнелдерин үндүрүп, бот-боттарын хынашканнар. Бирги АТА-да 3 автоколоннаның ниитизин Анатолий Сандаковка удурткан № 2 колонна март айда багай эвес түңнелдиг болган: ниитизи-биле чүк сөөртүр планын 108,2 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа чаржын турары колоннага бо удаага аштырыпкан. Үшкү автоажыл-агыйның коргузуг самбыразынга каш хонук бурунгаар мындыг хуулус кестүп келген: «Ийнги автоколонна март дээнинерге ийи Шустовтуң бригадазы үшкү АТА-да сураглыг чолаачы бригадир эш Жбанов-биле, Виктор Мякишевтии—Иван Фроленкога удурткан комсомолчуланыктар бригадазы-биле, Ю. Н. Зюзинниң — А. М. Ишейкиннии-биле чаржып турар. Виктор Николаевич Мякишевтиң удурткаңы бригада юбилейлиг чылдың бирги кварталында планын тонна-биле 165,3 хуу, а тонна-километрниң-биле — 143,8 хуу күүседип, квартал дургузунда 5802 литр бензинни камнап алган. Ол сураглаан чолаачылар бригадазы чүгле март айда безин планын тонна-биле 54,7 хуу, тонна-километр-биле — 37,4 хуу ажыргаш, 2709 литр бензинни. Юрий Николаевич Зюзинниң чүгле март айда безин 2219 литр бензинни камнап алганнар.

«Беш чылды— дөрт чылга!» деп чарыштың республикага эгелекчизи болган үшкү АТА-да Василий Жбанов биле чаржып турар Гаврил Шустовтуң бригадазы база эки түңнелдери-биле шылгарап үнген. Бирги кварталдың планын тоннанызы-биле 131,9 хуу, тонна-километрнинн пландазындан 30 хуу ажырып, 6795 литр бензинни камнап алган.

Бирги автоажыл-агыйда мурнакчыларның хүрээлеңи улам-на ковуйжыр. Ынчангаш оолдаашкын — ажылдың эң-не шиитпирлиг үези болур— деп, Ооржак Акан-ооловна чугаалап орар. Ниитиниң малын эки ажаар, чаш төлүн менди алыр, шагның дөрт эзлчээнде ооң-биле түттүнчүп, хайгаарап келир деп чүве белең эвес херек.

Дуржулгалыг хойжулар мал ажылынга чугула чүүл—чайгы, күскү семиртилгеже кол кичээнгейни салып турар.

— Одар солуур чорук хойну семиртир, кышты ажып эртеринге магадылал ол. Чайын каш-даа одар солуур, кажан от-сиген быжа бергенде иштиктеп, тараа хоорзунурга болгаш дыг черлерниң кадар оттуг шаттарынга одарадыр кижи мен. Ооң ынай дус-кужур малга база бир кол чүве ол, ынчангаш кужур-дувуреңниг черлерни шилиири ажыктыг. Хой арыг сугга ынак. Хиринг, довуракты суг ишпес боор чүве. Ону СЭКП-нин Улуг-Хем райкому партия комитеттериниң болгаш партия эге организацияларының секретарьларының семинарын чылдырган, дуржулга солчуушкуюн организастаан.

Семинарның киржикчилери республиканың эң-не баштайгы ажыл-агыйларының бирээзи «УТКА 25 чылы» совхозка экскурциялап, ында партия комитединиң болгаш эге организацияларының ажылының дуржулгазын ооренип чораан. Ылангыя Ак-Туруг салбырның, Чаш-Тал сүт-бараан фермазының болгаш Арыг-Узуңүле төп хаван фермазының ажылы-биле танышкан. Совхозтуң ниити ажылынын дугайын совхоз директору эш Лаврененко семинарга чугаалап берген. Партком секретары эш Калын-оол совхозта партия ажылының дуржулгазын ажыдыкларга таныштырган.

О. ТАВАА.

Семён Потапович Коркин Сарыг-Септе колхозтар аразының тудуг организациязында дарганнап ажылдап турар. Кол ажылынган аңгыда ол слесарьның болгаш каңнанчының хүлээлгезин база күүседип келген. Коллективтиң киижилери эш Коркинни хүндүлээр, ылыбас ажыыны чок, бүгү-ле чүвеге мастер кижи дижирлер. Семён Потапович ук организацияда мурнакчыларның бирээзин. Шынап-ла, ажылынга немээ, амыдыралга ынак эш.

ЧУРУКТА: С. П. Коркин. А. Юртаевтиң фотозу.

ООРЖАКТАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

Хары эрээн, калбак-калбак тейлерлиг, адаан ыракта кадыр-кадыр кара даглардыг Даштыг-Өдекте кыштаг. Чайын шылбырт кок от-сигенниг чайлаа —Час-Адырдан Ооржак Хунай-оолович Үнүүн көжүп баткан, күзээнге келген, ооң соонда Даштыг-Өдекке кыштаглап чедип келир. Кышкы үеде шээр мал одарадыларынга дагларның арбын оълу, чылыг, ыжык черлери ажок тааржычалыг. Бичe-Аянгатының суглары суггатка база эки. Борта мал одарадырга күжү суларавас болур чер деп малчын чугаалап орар.

Ооржак Хунай-оолович бо черлериниң одар-белчиирин канчаар ажыттаарын эки билир. Даштыг-Тейнин, Бичe-Аянгатының хөнаштары «Барлык» совхозтуң бо хойжузунга шаандан тура таныш болгаш эргим чоок апарган. Каш сеспиле чугаалаарга, ол чажыннан ада-иезилеп чарылгаш-даа, аңгаашкан, ховуда чытканын тып алган. Өөкке хөөржүткен, анаа 500 ажыг кызыл гвардейжилер болгаш тараачыннар киржип, оларның херээн уламчылаарын дангыраглаан.

1918 чылдың июнь 11-де Советтерниң V край Съездизи Белоцарскиге ажыттынган, анаа край Советтериниң кылган ажылының отчёдундан ангыда Тыванын бот-башкартыларының ортаа болган тыва чонунуң съездилериниң каттышкан хуралынга Тыванын бот-башкартыларының ортаа болган тыва чонунуң аразында найырал болгаш бот-боттарынга дуглалмачы дугайынга Керзин түлээп алган. Съездиге А. Я. Барановту ажыл-агый коллективтериниң ажыл-ишчилериниң ортаа-биле ажыктаан. Ооң ышкаш Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг бригада деп атты эдилээр, ол ышкаш партия организациязының месткомунуң болгаш администрацияның шиитпирин ёзугаар бирги черни алган бригадага 70 рубль, а иглиг черни—50 рубль болгаш үшкү черни—30 рубль түңнүг акша шаңналдарын база тыпсыр.

50 чыл аттыг чарыш № 1 автоажыл-агыйының чүгле бодунда хын үнген эвес, а харын-даа ол коллективтиң бодунан дашкаар база калбарып турар. Чүл дээрге үк коллектив автоэргеледе улуг транспортуң коллективтериниң бирээзи—№ 3 АТА-биле аразында чарыштыг. Бо чылдың баштайгы кварталында оларның бо чарыжының экономиктиг болгаш бүдүүлгечи көргүзүглери ажыдында чедир тодаратынгалак. Ынчалза-дада баштайгы түңнел саналашкыннарны ёзугаар алырга, № 1 АТА чаржыкчызынга алзыр дире эвес апарган. № 1 автоажыл-агый кварталда бердинген онаалдазын күүседип алкан, а № 3 АТА тонна-километр талазы-биле планын чедир күүсеттейин барган. Бирги автоажыл-агыйның коллективи март айда чүк сөөртүр планын ниитизи-биле 110 хуу күүсеткен.

Бо ийи ажыл-агыйның автоколонналары база аразында чарыштыг. Чижээ, бирги автоажыл-агыйның эш Сандаковка удурткан № 2 колонназы № 3 АТА-да эш Бочаровтуң удурткаңы № 2 колонназы-биле социалистиг чарыштыг, ол чарыштың түңнелдерин үндүрүп, бот-боттарын хынашканнар. Бирги АТА-да 3 автоколоннаның ниитизин Анатолий Сандаковка удурткан № 2 колонна март айда багай эвес түңнелдиг болган: ниитизи-биле чүк сөөртүр планын 108,2 хуу күүсеткен. Ынчалза-дада чаржын турары колоннага бо удаага аштырыпкан. Үшкү автоажыл-агыйның коргузуг самбыразынга каш хонук бурунгаар мындыг хуулус кестүп келген: «Ийнги автоколонна март дээнинерге ийи Шустовтуң бригадазы үшкү АТА-да сураглыг чолаачы бригадир эш Жбанов-биле, Виктор Мякишевтии—Иван Фроленкога удурткан комсомолчуланыктар бригадазы-биле, Ю. Н. Зюзинниң — А. М. Ишейкиннии-биле чаржып турар. Виктор Николаевич Мякишевтиң удурткаңы бригада юбилейлиг чылдың бирги кварталында планын тонна-биле 165,3 хуу, а тонна-километрниң-биле — 143,8 хуу күүседип, квартал дургузунда 5802 литр бензинни камнап алган. Ол сураглаан чолаачылар бригадазы чүгле март айда безин планын тонна-биле 54,7 хуу, тонна-километр-биле — 37,4 хуу ажыргаш, 2709 литр бензинни. Юрий Николаевич Зюзинниң чүгле март айда безин 2219 литр бензинни камнап алганнар.

«Беш чылды— дөрт чылга!» деп чарыштың республикага эгелекчизи болган үшкү АТА-да Василий Жбанов биле чаржып турар Гаврил Шустовтуң бригадазы база эки түңнелдери-биле шылгарап үнген. Бирги кварталдың планын тоннанызы-биле 131,9 хуу, тонна-километрниң пландазындан 30 хуу ажырып, 6795 литр бензинни камнап алган.

Бирги автоажыл-агыйда мурнакчыларның хүрээлеңи улам-на ковуйжыр. Ынчангаш оолдаашкын — ажылдың эң-не шиитпирлиг үези болур— деп, Ооржак Акан-ооловна чугаалап орар. Ниитиниң малын эки ажаар, чаш төлүн менди алыр, шагның дөрт эзлчээнде ооң-биле түттүнчүп, хайгаарап келир деп чүве белең эвес херек.

Дуржулгалыг хойжулар мал ажылынга чугула чүүл—чайгы, күскү семиртилгеже кол кичээнгейни салып турар.

— Одар солуур чорук хойну семиртир, кышты ажып эртеринге магадылал ол. Чайын каш-даа одар солуур, кажан от-сиген быжа бергенде иштиктеп, тараа хоорзунурга болгаш дыг черлерниң кадар оттуг шаттарынга одарадыр кижи мен. Ооң ынай дус-кужур малга база бир кол чүве ол, ынчангаш кужур-дувуреңниг черлерни шилиири ажыктыг. Хой арыг сугга ынак. Хиринг, довуракты суг ишпес боор чүве. Ону база ооренип корүп турар бис. Оон ынай кышкы үениң кадыг-бергезин утпайн, аргалыг-да болза, мал чемин артыкшылыг болдурары чугула. Чыл санында-да бодуун болгаш концентраттыг чемнерни баш үдүр магадылаары биске чугаалаан.

Беш чылдың иглиг чылының күш-ажылчы чазы келген. Кыш ам үк малчыннарның соонда каазган деп чугаалап болур. Бо чыл онзагай чыл. Совет улус Совет эрге-чагырганың бежен чыл ою утказуур дээш социалистиг чарыштың эдлчээнде ажылдап турар. «Далайга дамды дуза» дээрн ышкаш, бо алдарлыг херекке бүгү улус-биле бир домей Ооржактар боттарының күш-ажылчы салдыышкынын киирер дээш, бедик көдүрлүүшкүнүүт ажылдап турар.

Малчыннарның богунгу байдалы, күш-ажылчы чедиишкиниң каңдыгыл? Хойнуң күжү каңчаманаан-даа, дүккүр, чаш хураганнары менди. Ооржак Акан-ооловна биле Ооржак Хунай-оолович хой бүрүзүнүң байлалын боттарының беш салазы дег билир. Совхозтуң мал өмчизи эш Тас-оол бо аалга бо-ла хап кээр, эргежок чүгула эмнерни бо малчыннарның чагыы ёзугаар эккеп турар.

Юбилейлиг чылда малчыннар чүс хойга онаалтыр 100 хураганны, бир баштан-на 2,6 кг дүктүг алырын хүлээнген. Төрүүр 259 хойдан 259 хураганны менди ап, бо талазы-биле хүлээлгени күүсеминкен.

«Барлык» совхозтуң хоочун хойжузу Ооржак Хунай-оолович Үнүүнүң чаагай ажыл-херээн кысказы-биле чугаалаарга ынчыт. Бо бодуун ишчилерге чаа-чаа чедиишкиннерни, хүүда аас-кежиктн, кадыкшылыг күзээри өөрүнчүг.

А. ПОНОМАРЁВ.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

ЧЕЧЕКТЕР ЧЕЧЕКТЕЛЗИН ДЭЭШ...

Өг-бүленин амыдыралының байдалы берге турган. Кажан Антон 9 харлыг турда иези чок апарган, ынчангаш куазакчыга халеччиктеп эгелээн. Хып дээн аныяк чылдар ынчаар өткен, а оруеянон дайыны эгелээнде ол разведчик болган, анаа дөрт дайынчы шаннадыг алган.

1909 чылда Антон Яковлевич Баранов Тывага көжүп келген. Алдын үүргайынга ажылдап турганының соонда 1916 чылда Туранга кээп, өг-бүле тудуп эгелээн.

1917 чыл. Тур чазакты дужургеп, Советтер чонунуң холунда киргеп болган Владимир Ильич баштаан Совет чазак тургустугнаан деп ооруучуг медээ Саян лагларын ажылдыр Тывага дыңналып келген. Антон Яковлевич ол ооруткуну болгунун эштери Прокоп Гилев, Тимофей Власов оларга дыңнаткан болган Тывага эрге-чагырганы Советтерге данчылын бээрибиле демиселди эгелээн.

Туранга тергиилеп турган куластар орус болгаш тыва ядыларның дарылдыг хостылар дээн бичия-де ортаажыышкынның каржыны-биле балыа турган. Край Советиниң болгаш Минусинскиизен келген экспедициниң дугаары-биле 1918 чылдың март айза тараачынвар депутатгарының Советин Туранга тургускан. Край Советиниң V Съездизинге белеткеп эгелээн, ол съездиниң делегадынга А. Я. Барановту сонгаан.

Революстуг күштерниң быжыглып турарын эскергеш, дайынчылар кандыг-даа хоралыг чорукку кылырындан чалдаанмаан. Өөкүүн кулактары 1918 чылдың майның эгезинде үймээнни үндүрген. Өөкче край Советиниң даргазы С. К. Беспаловту, Н. Г. Крюковту кызыл гвардейжилерниң эвээш санныг отрядынга удеткеш чоруткан.

Майның 4-те Өөкке турган кулак Мякишиниң бажыныызан боозашкындан Беспалов болгаш Крюков өлүрткен. Отряд командирин өлүрткен эштериниң мага-бодун Белоцарскиже, (ам Кызыл хоорай) алгаш чоруурун ораласкан, ынчалза-даа олар суурдан 7 км чорда азырык кулактар халдашкын кылганындан отряд олчерге саазаар үжурга таварышкан.

Кулактарның ол үймээнин Усинскиден келдиргеп. эш Филипповтуң командылааны кызыл гвардейжилери баскан, даарбечилерниң штавын эелеп алган болгаш үймээн үнүүрген кулактарның болуун тудуп алган.

Крюковтуң болгаш Беспаловтуң мага-бодун чүү-даа чок үрегленп. Ооң соонда Даштыг-Өдекке кыштаглап чедип келир. Кышкы үеде шээр мал одарадыларынга дагларның арбын оълу, чылыг, ыжык черлери ажок тааржычалыг. Бичe-Аянгатының суглары суггатка база эки. Борта мал одарадырга күжү суларавас болур чер деп малчын чугаалап орар.

Ооржак Хунай-оолович бо черлериниң одар-белчиирин канчаар ажыттаарын эки билир. Даштыг-Тейнин, Бичe-Аянгатының хөнаштары «Барлык» совхозтуң бо хойжузунга шаандан тура таныш болгаш эргим чоок апарган. Каш сеспиле чугаалаарга, ол чажыннан ада-иезилеп чарылгаш-даа, аңгаашкан, ховуда чытканын тып алган. Өөкке хөөржүткен, анаа 500 ажыг кызыл гвардейжилер болгаш тараачыннар киржип, оларның херээн уламчылаарын дангыраглаан.

1918 чылдың июнь 11-де Советтерниң V край Съездизи Белоцарскиге ажыттынган, анаа край Советтериниң кылган ажылының отчёдундан ангыда Тыванын бот-башкартыларының ортаа болган тыва чонунуң съездилериниң каттышкан хуралынга Тыванын бот-башкартыларының ортаа болган тыва чонунуң аразында найырал болгаш бот-боттарынга дуглалмачы дугайынга Керзин түлээп алган. Съездиге А. Я. Барановту ажыл-агый коллективтериниң ажыл-ишчилериниң ортаа-биле ажыктаан. Ооң ышкаш Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг бригада деп атты эдилээр, ол ышкаш партия организациязының месткомунуң болгаш администрацияның шиитпирин ёзугаар бирги черни алган бригадага 70 рубль, а иглиг черни—50 рубль болгаш үшкү черни—30 рубль түңнүг акша шаңналдарын база тыпсыр.

50 чыл аттыг чарыш № 1 автоажыл-агыйының чүгле бодунда хын үнген эвес, а харын-даа ол коллективтиң бодунан дашкаар база калбарып турар. Чүл дээрге үк коллектив автоэргеледе улуг транспортуң коллективтериниң бирээзи—№ 3 АТА-биле аразында чарыштыг. Бо чылдың баштайгы кварталында оларның бо чарыжының экономиктиг болгаш бүдүүлгечи көргүзүглери ажыдында чедир тодаратынгалак. Ынчалза-дада баштайгы түңнел саналашкыннарны ёзугаар алырга, № 1 АТА чаржыкчызынга алзыр дире эвес апарган. № 1 автоажыл-агый кварталда бердинген онаалдазын күүседип алкан, а № 3 АТА тонна-километр талазы-биле планын чедир күүсеттейин барган. Бирги автоажыл-агыйның коллективи март айда чүк сөөртүр планын ниитизи-биле 110 хуу күүсеткен.

Бо ийи ажыл-агыйның автоколонналары база аразында чарыштыг. Чижээ, бирги автоажыл-агыйның эш Сандаковка удурткан № 2 колонназы № 3 АТА-да эш Бочаровтуң удурткаңы № 2 колонназы-биле социалистиг чарыштыг, ол чарыштың түңнелдерин үндүрүп, бот-боттарын хынашканнар. Бирги АТА-да 3 автоколоннаның ниитизин Анатолий Сандаковка удурткан № 2 колонна март айда багай эвес түңнелдиг болган: ниитизи-биле чүк сөөртүр планын 108,2 хуу күүсеткен. Ынчалза-дада чаржын турары колоннага бо удаага аштырыпкан. Үшкү автоажыл-агыйның коргузуг самбыразынга каш хонук бурунгаар мындыг хуулус кестүп келген: «Ийнги автоколонна март дээнинерге ийи Шустовтуң бригадазы үшкү АТА-да сураглыг чолаачы бригадир эш Жбанов-биле, Виктор Мякишевтии—Иван Фроленкога удурткан комсомолчуланыктар бригадазы-биле, Ю. Н. Зюзинниң — А. М. Ишейкиннии-биле чаржып турар. Виктор Николаевич Мякишевтиң удурткаңы бригада юбилейлиг чылдың бирги кварталында планын тонна-биле 165,3 хуу, а тонна-километрниң-биле — 143,8 хуу күүседип, квартал дургузунда 5802 литр бензинни камнап алган. Ол сураглаан чолаачылар бригадазы чүгле март айда безин планын тонна-биле 54,7 хуу, тонна-километр-биле — 37,4 хуу ажыргаш, 2709 литр бензинни. Юрий Николаевич Зюзинниң чүгле март айда безин 2219 литр бензинни камнап алганнар.

«Беш чылды— дөрт чылга!» деп чарыштың республикага эгелекчизи болган үшкү АТА-да Василий Жбанов биле чаржып турар Гаврил Шустовтуң бригадазы база эки түңнелдери-биле шылгарап үнген. Бирги кварталдың планын тоннанызы-биле 131,9 хуу, тонна-километрниң пландазындан 30 хуу ажырып, 6795 литр бензинни камнап алган.

Бирги автоажыл-агыйда мурнакчыларның хүрээлеңи улам-на ковуйжыр. Ынчангаш оолдаашкын — ажылдың эң-не шиитпирлиг үези болур— деп, Ооржак Акан-ооловна чугаалап орар. Ниитиниң малын эки ажаар, чаш төлүн менди алыр, шагның дөрт эзлчээнде ооң-биле түттүнчүп, хайгаарап келир деп чүве белең эвес херек.

Дуржулгалыг хойжулар мал ажылынга чугула чүүл—чайгы, күскү семиртилгеже кол кичээнгейни салып турар.

— Одар солуур чорук хойну семиртир, кышты ажып эртеринге магадылал ол. Чайын каш-даа одар солуур, кажан от-сиген быжа бергенде иштиктеп, тараа хоорзунурга болгаш дыг черлерниң кадар оттуг шаттарынга одарадыр кижи мен. Ооң ынай дус-кужур малга база бир кол чүве ол, ынчангаш кужур-дувуреңниг черлерни шилиири ажыктыг. Хой арыг сугга ынак. Хиринг, довуракты суг ишпес боор чүве. Ону база ооренип корүп турар бис. Оон ынай кышкы үениң кадыг-бергезин утпайн, аргалыг-да болза, мал чемин артыкшылыг болдурары чугула. Чыл санында-да бодуун болгаш концентраттыг чемнерни баш үдүр магадылаары биске чугаалаан.

Беш чылдың иглиг чылының күш-ажылчы чазы келген. Кыш ам үк малчыннарның соонда каазган деп чугаалап болур. Бо чыл онзагай чыл. Совет улус Совет эрге-чагырганың бежен чыл ою утказуур дээш социалистиг чарыштың эдлчээнде ажылдап турар. «Далайга дамды дуза» дээрн ышкаш, бо алдарлыг херекке бүгү улус-биле бир домей Ооржактар боттарының күш-ажылчы салдыышкынын киирер дээш, бедик көдүрлүүшкүнүүт ажылдап турар.

Малчыннарның богунгу байдалы, күш-ажылчы чедиишкиниң каңдыгыл? Хойнуң күжү каңчаманаан-даа, дүккүр, чаш хураганнары менди. Ооржак Акан-ооловна биле Ооржак Хунай-оолович хой бүрүзүнүң байлалын боттарының беш салазы дег билир. Совхозтуң мал өмчизи эш Тас-оол бо аалга бо-ла хап кээр, эргежок чүгула эмнерни бо малчыннарның чагыы ёзугаар эккеп турар.

Юбилейлиг чылда малчыннар чүс хойга онаалтыр 100 хураганны, бир баштан-на 2,6 кг дүктүг алырын хүлээнген. Төрүүр 259 хойдан 259 хураганны менди ап, бо талазы-биле хүлээлгени күүсеминкен.

«Барлык» совхозтуң хоочун хойжузу Ооржак Хунай-оолович Үнүүнүң чаагай ажыл-херээн кысказы-биле чугаалаарга ынчыт. Бо бодуун ишчилерге чаа-чаа чедиишкиннерни, хүүда аас-кежиктн, кадыкшылыг күзээри өөрүнчүг.

А. ПОНОМАРЁВ.

ЧУРУКТА А. Баранов.

Өг-бүленин амыдыралының байдалы берге турган. Кажан Антон 9 харлыг турда иези чок апарган, ынчангаш куазакчыга халеччиктеп эгелээн. Хып дээн аныяк чылдар ынчаар өткен, а оруеянон дайыны эгелээнде ол разведчик болган, анаа дөрт дайынчы шаннадыг алган.

1909 чылда Антон Яковлевич Баранов Тывага көжүп келген. Алдын үүргайынга ажылдап турганының соонда 1916 чылда Туранга кээп, өг-бүле тудуп эгелээн.

1917 чыл. Тур чазакты дужургеп, Советтер чонунуң холунда киргеп болган Владимир Ильич баштаан Совет чазак тургустугнаан деп ооруучуг медээ Саян лагларын ажылдыр Тывага дыңналып келген. Антон Яковлевич ол ооруткуну болгунун эштери Прокоп Гилев, Тимофей Власов оларга дыңнаткан болган Тывага эрге-чагырганы Советтерге данчылын бээрибиле демиселди эгелээн.

Туранга тергиилеп турган куластар орус болгаш тыва ядыларның дарылдыг хостылар дээн бичия-де ортаажыышкынның каржыны-биле балыа турган. Край Советиниң болгаш Минусинскиизен келген экспедициниң дугаары-биле 1918 чылдың март айза тараачынвар депутатгарының Советин Туранга тургускан. Край Советиниң V Съездизинге белеткеп эгелээн, ол съездиниң делегадынга А. Я. Барановту сонгаан.

Революстуг күштерниң быжыглып турарын эскергеш, дайынчылар кандыг-даа хоралыг чорукку кылырындан чалдаанмаан. Өөкүүн кулактары 1918 чылдың майның эгезинде үймээнни үндүрген. Өөкче край Советиниң даргазы С. К. Беспаловту, Н. Г. Крюковту кызыл гвардейжилерниң эвээш санныг отрядынга удеткеш чоруткан.

Майның 4-те Өөкке турган кулак Мякишиниң бажыныызан боозашкындан Беспалов болгаш Крюков өлүрткен. Отряд командирин өлүрткен эштериниң мага-бодун Белоцарскиже, (ам Кызыл хоорай) алгаш чоруурун ораласкан, ынчалза-даа олар суурдан 7 км чорда азырык кулактар халдашкын кылганындан отряд олчерге саазаар үжурга таварышкан.

Кулактарның ол үймээнин Усинскиден келдиргеп. эш Филипповтуң командылааны кызыл гвардейжилери баскан, даарбечилерниң штавын эелеп алган болгаш үймээн үнүүрген кулактарның болуун тудуп алган.

Крюковтуң болгаш Беспаловтуң мага-бодун чүү-даа чок үрегленп. Ооң соонда Даштыг-Өдекке кыштаглап чедип келир. Кышкы үеде шээр мал одарадыларынга дагларның арбын оълу, чылыг, ыжык черлери ажок тааржычалыг. Бичe-Аянгатының суглары суггатка база эки. Борта мал одарадырга күжү суларавас болур чер деп малчын чугаалап орар.

Ооржак Хунай-оолович бо черлериниң одар-белчиирин канчаар ажыттаарын эки билир. Даштыг-Тейнин, Бичe-Аянгатының хөнаштары «Барлык» совхозтуң бо хойжузунга шаандан тура таныш болгаш эргим чоок апарган. Каш сеспиле чугаалаарга, ол чажыннан ада-иезилеп чарылгаш-даа, аңгаашкан, ховуда чытканын тып алган. Өөкке хөөржүткен, анаа 500 ажыг кызыл гвардейжилер болгаш тараачыннар киржип, оларның херээн уламчылаарын дангыраглаан.

1918 чылдың июнь 11-де Советтерниң V край Съездизи Белоцарскиге ажыттынган, анаа край Советтериниң кылган ажылының отчёдундан ангыда Тыванын бот-башкартыларының ортаа болган тыва чонунуң съездилериниң каттышкан хуралынга Тыванын бот-башкартыларының ортаа болган тыва чонунуң аразында найырал болгаш бот-боттарынга дуглалмачы дугайынга Керзин түлээп алган. Съездиге А. Я. Барановту ажыл-агый коллективтериниң ажыл-ишчилериниң ортаа-биле ажыктаан. Ооң ышкаш Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг бригада деп атты эдилээр, ол ышкаш партия организациязының месткомунуң болгаш администрацияның шиитпирин ёзугаар бирги черни алган бригадага 70 рубль, а иглиг черни—50 рубль болгаш үшкү черни—30 рубль түңнүг акша шаңналдарын база тыпсыр.

50 чыл аттыг чарыш № 1 автоажыл-агыйының чүгле бодунда хын үнген эвес, а харын-даа ол коллективтиң бодунан дашкаар база калбарып турар. Чүл дээрге үк коллектив автоэргеледе улуг транспортуң коллективтериниң бирээзи—№ 3 АТА-биле аразында чарыштыг. Бо чылдың баштайгы кварталында оларның бо чарыжының экономиктиг болгаш бүдүүлгечи көргүзүглери ажыдында чедир тодаратынгалак. Ынчалза-дада баштайгы түңнел саналашкыннарны ёзугаар алырга, № 1 АТА чаржыкчызынга алзыр дире эвес апарган. № 1 автоажыл-агый кварталда бердинген онаалдазын күүседип алкан, а № 3 АТА тонна-километр талазы-биле планын чедир күүсеттейин барган. Бирги автоажыл-агыйның коллективи март айда чүк сөөртүр планын ниитизи-биле 110 хуу күүсеткен.

Бо ийи ажыл-агыйның автоколонналары база аразында чарыштыг. Чижээ, бирги автоажыл-агыйның эш Сандаковка удурткан № 2 колонназы № 3 АТА-да эш Бочаровтуң удурткаңы № 2 колонназы-биле социалистиг чарыштыг, ол чарыштың түңнелдерин үндүрүп, бот-боттарын хынашканнар. Бирги АТА-да 3 автоколоннаның ниитизин Анатолий Сандаковка удурткан № 2 колонна март айда багай эвес түңнелдиг болган: ниитизи-биле чүк сөөртүр планын 108,2 хуу күүсеткен. Ынчалза-дада чаржын турары колоннага бо удаага аштырыпкан. Үшкү автоажыл-агыйның коргузуг самбыразынга каш хонук бурунгаар мындыг хуулус кестүп келген: «Ийнги автоколонна март дээнинерге ийи Шустовтуң бригадазы үшкү АТА-да сураглыг чолаачы бригадир эш Жбанов-биле, Виктор Мякишевтии—Иван Фроленкога удурткан комсомолчуланыктар бригадазы-биле, Ю. Н. Зюзинниң — А. М. Ишейкиннии-биле чаржып турар. Виктор Николаевич Мякишевтиң удурткаңы бригада юбилейлиг чылдың бирги

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛИ

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы юбилейлиг чылдың баштайгы кварталында ыяш белеткээр планын чедиишкиниг күүсеткен. Ырбанда болгаш Чербиде ыяш кезикчидери 46 муң ажыг кубометр тудуг ыяжын, 5 муң кубометр хире токпакты белеткээн.

Ыяш белеткелчилеринден Ырбанда коллектив дээре көргүзүглерлиг болган. Ырбанчылар квартал даалгазын, 105, марттыын—118,6 хуу күүсеткеннер. Чайын ыяш салдадып бадырар черге чедир 33200 кубометр, азы планнаанындан 1800 кубометр хөй ыяшты үндүр сөөрткен.

Чербиниң ыяш белеткээр пунктузу мартта эдээн чедимчелиг ажылдаан. Бо организацияга машина-техниканың ажылдаарын, кижи күжүн ажыглаарының хуваалдазы кошкак турган. Сөөлгү үеде ук четпестерни чайладыр дээш элээн хемчеглерни алган. Оок уламыннан марттың сөөлгү он хонуунда чербижилер шалыпкын ажылдаан. Бо пункт инитизи-биле квартал дургузунда чугула тудугларга 500 кубометр ыяшты чедир белеткеп бербээн. Ам кичээнгей салза чогуур айтырыглар болза тракторлар, автомашина парктарын эки ажылдадыр сорулга-биле профилактиктиг, үүрмек септелге хемчеглерин эки организастаары чугула. Чербиниң коллективинле бүдүмчелиг ажылдап, ескелерге арга-дуржулгазын берип болур эштер база бар. Ыяш кезикчилериниң Бухарев, Власкин, Крыловка удурткан бригадалары, хар эрип, орук баксыраан байдалды безин эрестиг тиилеп эртип турар чолаачылар Зайцев, Мирошников оларның деннелинге чедер дээш өске-даа эштер кызымак ажылдаар ужурлуг.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының коллективи бирги кварталда чыл планының 45,5 хуузун күүсеткен. Ийиги кварталда кезип белеткээн ыяшты хереглекчизинге чедирер харыысалгалыг үе—салдаашкын эгелээр.

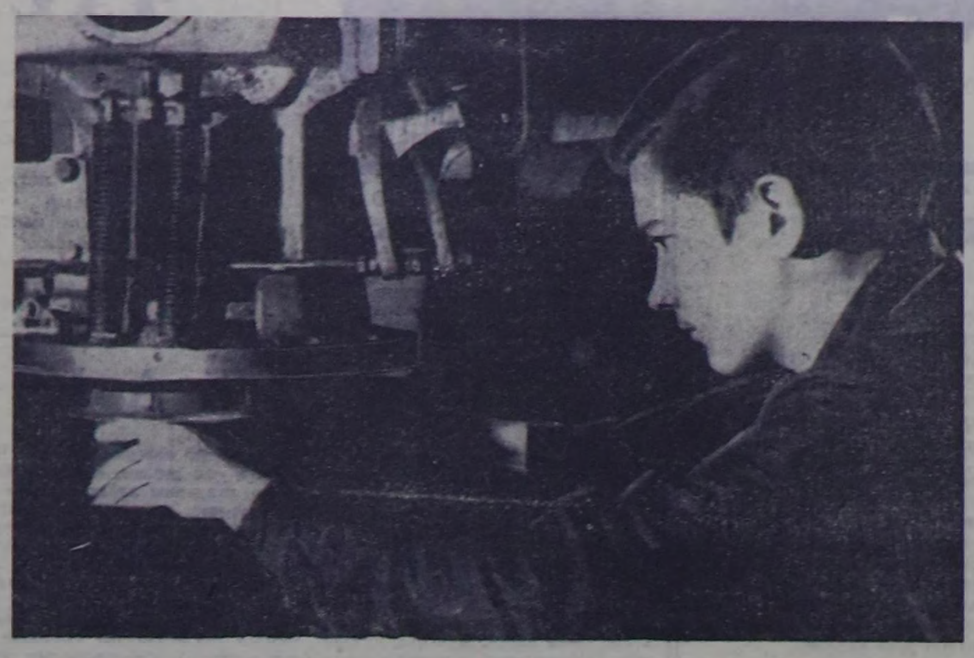

Кызылдың алгы заводу республикада мурнакы будурүлгелериниң бирээзи. Заводтуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары Май 1-ге эки белеткээр ужуражыр дээш хайымышкынныг ажылдап турааннар. Бо чурукта заводтуң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи комсомолчу В. Елькин. Будурүлгениң хоочун ажылчыннарының дузазы-биле идик бижер нарын техниканы шинчээдип алган, аныяк ажылчын хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Владимир будурүлгеге ажылдавышаан, өөредилгезин каш чыл уламчылап келген. Ол бо чылын политехникумунуң дөртүү курузун доозар.

В. УКОЛОВТУҢ фотозу.

КӨДЭЭ ТУДУГЖУЛАРДА

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

Юбилейлиг чылдың чаңы оңза өөрүшкүүнүң болгаш күш-ажылчы сорук киришкинниң чазы. Кодээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы соруу ынчангаш кымгаар чок.

«Искра» колхозтуң тудугжулары алдарлыг ойнуң күш-ажылчы эзчээнде төлептиг черни эзлеп, бо чылдың тудуг ажылдарынга ажыглаар 2500 кубометр тудуг ыяжының 1230 кубометрин чыл эгезинден тура Кара-Тал тайгазында белеткээн. Белеткеттинген ыяшты колхозтуң десовоз чолаачызы Моигуш Бюрбю чогуур черлериниче сөөртүп чедирип турар. Чурттаазга бажыңнары тудары-биле 9 кыштагга 357, дөрт кыштагга мал кажаалары кылырынга 88, пилорамага мавзы кылдыр дилдиреринге 785 кубометр ыяш чедиртинген. Ыяшты тайгадан сөөртүрү ап-даа үргүлчүлеп турар.

Артыкан 1270 кубометрин М. Доканн-оолга удурткан звено кезип белеткевишаан, кестинген ыяштарны чаңгыс черге балүп, штабелдеп турар. Ыяш ужурар «Дружба» деп хирээлерлиг 20 ажыг кижиде ДТ-54 деп бир трактор, аяттар база бызыглаттынган. Ажылды хуваажып алган, тыртар күштүг чоп ажыглавышаан, тудугжулар ыяш белеткелиниң планын хуусаа бетинде доозар сорулганы салган.

Х. Дорму.

* * *

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң О. Кертик-оолга удурткан тудугжулар бригадазы юбилейлиг чылдың байырлалынга чедир 1966 чылда шала түттүнген ийи кат клубтуг, бир чуңар бажыңны ажыглаага киирерип шинтипрээн.

Колхоз тудугларынга хереглээр тудуг материаладарын тудугжулар бригадазы тайгада кезип белеткевишаан, белен ыяшты чогуур участоктарже түдүрүп чорудуп турар. Берт черге ыяшты ужургаш, оны машина чеде бээр ап черже чедирип алыры дыка берге. Бо ажылды тудугжуларда бызыглаттынган тракторуң башкарыкчызы Куулар Стай-оол эки күүседип турар. Сөөлгү хүнге чедир 1500 кубометр тудуг ыяжы белектеттинген. К. Кертик-оол, К. Даңаан-оол, К. Баяндай, Э. Шалдан-оол «Дружба» деп хирээ-биле ыяш ужурар нормазын ажыр күүседип келген. Ам үеде тайгада ыяш белеткели организастыг үргүлчүлеп турар.

М. Байлак-оол.

* * *

КВАРТАЛ ХУРАЛДАРЫ

Бай-Тайга районнуң Бүлүң суурунуң чеди дугаар кварталының чурттакчылары нийтил хуралынга ол квартал комитединиң даргазы эш Шагдырның отчёдун дыңнаан. Ол кварталдың 19 бажыңарының чанында штакетниктерни кылган. Кварталдың чурттакчылары апрель-майда 15-тен эгелеп кварталының погаанчыдылга аяылып массалыг-биле эгелээрин шинтипрээн. Суурнуң өске кварталдарының чурттакчылары погаанчыдылга айтырыгларын чугаалажып көөр хуралдарын база эгелээн.

Е. КЫЗЫЛ-ООЛ.

БӨГҮН ПЛАНДА—ДААРТА КҮҮСЕЛДЕДЕ

Кыш төнген. Чылдың өөрүшүүр үелериниң бирээзи час бодунуң туружун быжыы-биле эзлеп апкан. Ынчаарга келир чай оңзагай үе болур. Улуг Октябрьның 50 чыл ою, ооң-биле кады күш-культуржуларның амыдыралынга, ССРЭ-ниң улустарының ол байырлалга тураскаатказ IV чайгы спартакиадазының түңнел оюннарының болур үези чоокшулап орар. Алдарлыг юбилейге чедишкинниг ужуражыр дээш, республиканың күш-культура коллективтери элээн ажылдарны кылып чоруткан.

Күш-культураның болгаш спорттуң улам ыяш хөгжүп орарын эрткен чылдың чижээ көргүскен. Күш-культуржуларның хүрээлеки 34 муң кижи турганнан 38411 чедир өскен. Спортчу разрядчыларның саны 580 кижиге четкен. «Оран камгалалынга белен» деп демдектинң нормазын 912 күш-культуржу дужааган. Спортчу демдектерниң эдилекчилери улам өскен. Спорттуң материалдыг баазазын тудуп, дериг-хереклерни тургузарының талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Барыын-Хемчиктиң «Большевик», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтары, «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбыры стадионнарны кылып алган. Эрзин, Өвүр, Бии-Хем районнарның төптеринде комплекслиг спорт шөлдериниң тудуу эгелээн.

Кызыл хоорайның чамдык школаларында болгаш Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык школазында спорт заалдары кылдынгылаан. Бо бүгү болза СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-культураны болгаш спорттуң улам ыяш сайзырадыр хемчеглериниң дугайында доктаалын күүседир дээш, республиканың партия, совет, комсомол, профсоюзтар, спорт организацияларының кылып чоруткан ажылдарының түңнели болган.

Бистиң спортчуларывыс девискээр аайы-биле болгулаан маргылдааларга чамдык түңнелдерни чедип алганын демдеглеэр чогуур. Баруун хоорайга болуп эрткен шыдыраа маргылдаазынга бистиң республиканың шыдыраачылары команда аайы-биле чедимче чок болза-даа, бирги разрядчы И. Шишигинниң мастерге кандидат атты чедип алганы, хостуг хүреш талазы-биле маргылдааларга Н. Мумба биле О. Мартаалэйниң шаңналдыг черлерни эзлээш, РСФСР-ниң бирги чери дээш Ленинград хоорайга болур маргылдаага хүрежир эргени чедип алганы, «Урожай» эки-тура спорт нийтилелиниң талазы-биле зона маргылдаазынга ийи чемпионнуг болганывыс чамдык түңээр түңнелдерни көргүзүп турары ол.

Юбилейлиг чылдың чайы ёзулуг спортчу үе болур деп чүвени республиканың күш-культура организацияларының планы бадыткан турар. Республиканың чайгы спартакиадазы баш удур көрдүвеен хемчеглериниң төвүнде. Спартакиада болза анза чемпионаттар, туралгылер, бирги чер дээш маргылдаалардан хамыктың мурнунда чүс-чүс кижилерни күш-культураже болгаш спортче хаара тудуп, чаа-чаа спорт дериглеринниң тудуун чорудуп, спортчуларның мергежилин бедидери-биле ылгалып турар. Бо улуг харыысалгалыг ажылды организастап эрттирера-биле чамдык түүлдер кылдынган. Спартакиадазы белеткээриниң болгаш ону бедик деңнелге эрттирериниң организастыг комитеттерин коллективтер база районнар болгаш республика масштабы-биле тургускулаан. Оргкомитеттериниң составында күш-культура ажылдакчыларындан ангыда советтер, комсомол, профсоюзтар организацияларының удуртукчуларын киирип, комитеттериниң ажылын партия организацияларының удуртулгазынга тургусканы улуг ужур-дузалыг. Чижээ, районнарда оргкомитеттерни партия райкомнарының пропаганда талазы-биле секретарлары, колхозтарда, совхозтарда, коллективтерде—партия организацияларының секретарлары, оларның оралакчылары удуртуп турар.

Чайгы спартакиадазының бирги этавы ам коллективтерде эгелей берген. Стол теннисиниң, боодалганың, баг кагарының, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң маргылдаалары коллективтерге болгаш районнарга май 15-ке, а республикага нийтизи-биле август 13-ке чедир янзы-бүрү хуусаалларда эрткен турар ужурлуг. Эртип турар маргылдааларны ёзулуг кадыкшылдың байырлалы болдурар сорулга-биле түңнел оюннарга киржир команда-ларвың санын спорт чөвүлели көвүдеткен. Хол бөмбүүнүң маргылдаазынга эрткен чылын түгле 5 команда киришкен болза, бо чылын эр улустуң база хереэженнериниң 18—18 командалары киржир кылдыр планнаан. Хол бөмбүүнүң, стол теннисиниң, баг кагарының маргылдаалары май 25—28-те хары угда эртер. Ол маргылдааларга 500 чыгам кижи киржир. Эрткен чылын болбаан оюннарны спартакиаданың программазында кииргени солун. Ынчангаш ам республикага болуп эртер түңнел оюннарга нийтизи-биле 1422 кижи киржир. Оон түңнелин күш-культуржулар хүнүң тавартыр үндүрер.

Республиканың чадаг тергежилериниң чарыжын «Урожай» экспедиция спорт нийтилели организастаар. Республиканың малчыннар наадымына моге хүрежи, аът чарыжы база болур. Планда көрдүгеп хемчеглериниң кол-колун безин көөрге мынды-дыр.

Мурнувуста салдынган сорулгалар ужут. Күш-культура коллективтериниң сорулгазы болза спортчуларның болгаш күш-культуржулардың санын улам көвүдедип, спортчу хемчеглерже чаа-чаа кижилерни хаара тудуп, дериг-хереклерни немей кылыр дээш ажылдаары болур. Спартакиаданың программазында киргеп маргылдааларны өй-шаанда эрттирери онза чугула. Ылаңгыя көдээниң спортчулары бригадалар, фермалар, салбырлар араазында маргылдааларны эрттирип алган турары иүзенчиг. Коллективтерге маргылдааларны эрттирбишаан, колхозтар, совхозтарның, районнарның чыныды командаларының составын амдыгааштан тургускаш, белеткелдин шын организастыра чугула.

Спорттуң кышкы хевиринге организастаан маргылдааларывыстың шынары ынчыг-ла бедик эвес болганын демдеглеэр чогуур. Республика масштабы-биле чаңгыс-даа хаак базазы, прокат пунктузу немешпээн.

Чайгы спартакиадазыны эрттирерде спортчу бүргүзүүнүң база командазының нийтизи-биле хеп формазын четчелеп таарыштырган турарывче кичээнгейни салыр ужурлуг. Спортчу оюннарның чурумун ёзугаар алырга, форма чок спортчуну маргылдаага киирбес ужурлуг болгай. Моны бис районнарга көлдүүнда-да сагывайн турар бис. Бо чорукту болдурбас төлээде, колхозтарның, совхозтарның, коллективтериниң командалары спортчуларга кедирер хевин амдыгаалтан белеткеп алыры чугула. Маргылдаага келген команда бүргүзү бодунуң тускай демдээн (эмблемазын) кызыы алыры база артык эвес. Шагаан-Арыгга эрткен хаак маргылдааларынга Ийи-Тал суурнуң спортчулары эмблемалыг келгеннер. Ол чараш болган.

Спорттуң дериг хереклеринден, хептерни садыл алырынга колхоз, совхоз бүргүзү акша-көрөңгини үндүрүп берип турар апарган. Сорулга болза спорт коллективтериниң удуртукчулары садыг организацияларыбиле дарыы чугаалакшап, бир эвес садыгларда чок болза ындыг хептерни эккелдиреринге амдыгаалтан дугуржуру чугула. Спорттуң национал хевирлеринге киржир спортчулар база-ла бо дүрүмнү сагыш, содаксшуудактарны, ча согунну, кедер хептерни ыяк белеткеп аары чугула.

Маргылдаа бүргүзүге киржип турар спортчуларның аразынга хереэженнер кончуг эвээш болгулаар. Хереэжен улустуң командазын тургуспаан, командаларны маргылдаага киирбезинге чедир көөр чурумну спорттуң республика чөвүлели көрүп турар. Бо чорук хереэжен чөв ортузунга эвээш эвес ажылды чорударын иегеп турар болгаш оларның мергежилин бедидерінге идиган бээр.

Спорт баазаларын тудары спартакиаданың сорулгаларының кол түүлү деп көрдүвүс. Спортчу шөлдерин, стадионнарны тудуп, оларның дериг-хереклерин четчелээринче кичээнгейни СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап айткан. Улуг өртектиг залдар, корпустар, ёзулуг стадионнар тудуп аптар бис дээр болза частырыг болур. Ынчалза-даа ажыглаар болза бисте аргалар хөй. Эрги ажыл-агыйлы бажыңнарын спорт заалдар кылдыр ажылап болур. Көдээ клубтарны, культура бажыңнарын маргылдаалар эрттиреринің төптери кылыр болза эки.

Барыын-Хемчик районнуң культура бажыңынга районнуң-даа, харын республиканың-даа маргылдааларын эрттирилээн болгай. Бо чижекти өске черлерге түгле ажылап болбас деп? спорт маргылдааларын эрттирип, спортчу секцияларын организастаары көдээ клубтарның, культура бажыңнарының база-ла хүлээлгези болгай. Күш-культураны болгаш спортту пропагандалаарының талазы-биле ажылды организастаары культура албан черлериниң, күш-культура коллективтериниң кол сорулгазы.

Спортту пропагандалаарының талазы-биле бисте чамдык дуржулгалар бар. Кызыл хоорайның «Найырал» кино театры сеанслар мурнунда ССРЭ-ниң спорт мастери эш Хасановтуң, Кызылда уруглариың спорт школазының директору В. Хопровтуң, бирги разрядчы А. Добрыниниңиң спорт темазынга беседаларын организастаан. Башкы институдунга, көдээ ажыл-агый техникумунга, педучилищеге тематиктиг спортчу кежээлерни организастап эртиргилээн. Мындыг ажылдарны көдээ клуб, культура бажыңнарынга спартакиаданың чоруп турарының үеэнде практикалаары онза чугула.

Үстүнде айытпыган хемчеглер республиканың күш-культуржуларының болгаш спротчуларының кылып шыдаар ажылы деп чүве чиганнаг чок.

Н. БЕГЗИ.
республиканың спорт чөвүлелиниң даргазы.

СЕССИЯ ДООЗУЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Национал хуралының үш хүнде үргүлчүлээн сессиязы бодунуң ажылын дооскан.

Национал хуралдың депутаттары Польша болгаш ГДР-биле чарган найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында керээлерни, а ол ышкаш Айны болгаш өске-даа октаргайларны киириштирбишаан, космос делгемин шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле күүнелерниң ажыл-чорудулгазының принциптериниң дугайында Чехословакияның база ат салганы кереэни түүлдүг деп санаан.

Национал хурал көдээ ажыл-агый министерствозун тургузар болгаш оон ажыл-чорудулгазының дугайында хоойлуну база өске-даа хоойлуларны хүлээп алган.

Депутаттар улусчу контрольдуң органнарының ажыл-чорудулгазының болгаш сорулгаларының дугайында дыңнадыгны түүлүгүнүп. Улусчу контрольдуң Төп комиссиязының составын соңгаан.

Оон дараазында Национал хурал эрткен үениң иштинде Национал хуралдың Президиумунуң болгаш комиссиязының ажыл-чорудулгазының дугайында отчёттуг дыңнаан болгаш түүлдүг деп санаан.

ДАШТЫКЫДА

Мао Цзэ-дуннуң „кызыл апрели“

Политика талазы-биле бодунуң удурланыкчыларында, бирги ачылгерде КУР-нуң даргазы Лю Шао-цигге болгаш ККП ТК-ның чинчиге секретары Дэн Сяо-пинге удур Мао Цзэ-дуннуң бөлүүнүң шаап халдаашкыны улам калбарып турар.

Мао Цзэ-дуннуң бөлүүнүң удурланыкчыларының ат-алдарын бужартадыр болгаш дүжүр октаар дээш ам бүгү-ле аргаларын мобилизастаан. Бүгү чуртта митингилер болгаш хуралдар эртип, оларга он-он муң кижилерни бируудадып, истеп сүрүп турар. Лю Шао-цигге болгаш оон талалакчыларынга удур утландырган материалдар парлалгада долган. Пекинниң кудумчуларында болгаш шөлдеринде тургускан ыыткыр радио Мао Цзэ-дуннуң удурланыкчыларын бак состер-биле дорамчылаарын үргүлчүлевишаан, хоорайда эргин чорун турар хүнөөбинчи агитмашиналар Лю Шао-цинин, Дэн Сяо-пинниң болгаш өскедаа удуртукчуларны «дүжүрерин» кыйтырып турар.

Ынчаарга түгле хүнөөбинчи парталга болгаш плакаттар Лю Шао-цинниң адын шуут айтып турар, а «Жэньминь Жибао» болгаш өске-даа төп солуннар «партияда эрге-чагырга олуруп алган, капиталистиг орук-биле бар чоруур кол кижиниң» дугайын чүлчуруп турары алдептиг. Ол «кол кижи» Лю Шао-ци дээрзи Кыдатта кымга-даа чажыт эвес деп чүве билдингир.

Албан ёзугунуң пропагандазы ол бүжар кампанияны «кол шаап халдаашкын», «эрге-чагырга дээш шинтипрээр тулчушкун», «кызыл апрель» деп адап турар.

Маонуң бөлүүнүң удурланыкчыларынче шаап халдаашкын эрге-чагырга дээш улуг дужаалдыг каш санныг кижилериң демисели болуп турар шинчизи улам тода болуп бар чоруур. КУР-нуң политика болгаш экономика талазы-биле бүгү буураашкыны дээш, чуртту кижи чыгашкан ол сандаргай, хоозураашкынныг чорук дээш харыысалганы Мао Цзэ-дуннуң удурланыкчыларынга сагыштыы-биле онаарын оралдажып турар. Ындыг болза-даа алыс херектиң ужуру-биле тодаргай буруудадыышкыннарны илередип кээрге, оларның бүгү-ле «кеминг үүлгедиглерни» «Мао Цзэ-дуннуң идеяларынга удур хөделиишкини болуп турар».

Буруудаттырып турар удуртукчуларның саны сөөлгү үеде улам көвүдээн. Ылаңгыя хүнөөбинчи парталга Күрүне чөвүлелиниң премьерниң оралакчызы Ли Синь-ниньга удур халдаашкын, шүүлдээшкинни күштелдирген. Чоокта чаа «Байдзин гунпэ» солуннуң бижээни-биле алырга, «улуг культура революциязының чорун келген үениң дургузунда» Ли Синь-ниньга «Люнуң болгаш Дэннинг шугумуя» чорудуп келген (мында чугаа болза КУР-нуң даргазы Лю Шао-цинниң болгаш ККП ТК-ның чинчиге секретары Дэн Сяо-пинниң дугайында болуп турар—редакциянын тайылбыры). «ТК-ның чанында культура революциязының хереткериниң талазы-ле болуктуг бужартаткан», «улуг культура революциязы бүдүрүлгеге таварымча чок сандарны чедирип турар» деп Чэнь И медеглээн. Чэнь И хоралыг чорукту тараадыр болгаш Мао даргага халдаары-биле таварылга бүргүзүп ажыглаан турган» деп, ол солун чүлчуран.

ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, шеригде «культура революциязының хереткериниң талазы-биле болуктуң» удуртукчузу, КУР-нуң камгалалының күрүне комитединиң даргазының оралакчызы, маршал чораан Сюй Сянь-цяньга удур «оттуу ажыдар» деп, Пекинде тараткан плакаттар кыйгырып турар.

Мынчангаш кыдат маршалдар чораан амгы тос кижиниң иштинден (бо үеде Кыдатта шериг аттарын дүжүргеп) чүгле чаңгыс Линь Бяо хүнөөбиннериң болгаш пзаофаньчыларның халдаашкыннарындан дашкаар арткан, Маршалдар чораан оон өске сес кижи—Чжу Дэ, Хэ Лун, Пын Дэ-хуай, Е Цзянь-ин, Чэнь И, Не Жун-чжэнь, Лю Бо-чэн, Сюй Сянь-цянь олар хоп-шүүлдээшкинге таваржып турар.

Төп болгаш можу парлалгазындан ап көөрге, төп-даа база чер-черде-даа Мао Цзэ-дуннуң болгаш анза чыгаалдаан кижилериниң удурланыкчылары демисел чокка дүжүп бээрин күзевейн турар. Чогум-на харын солуннар «боттарының күрээлеңин сырый каттыштырар болгаш арыглан аштаар» деп пзаофаньчыларны болгаш хүнөөбиннерни улам кызымакпайы-биле кыйгырын турарының ужуру-даа ол.

(СЭТА, апрель 7).

Хоругдаттырганнарга хосталга!

БОГОТА. (СЭТА). «Чазактың болгаш шериг командылалының дерзии үүлгедиглериниң түңнелинде кара бажыңнарда чыдар политиктиг болгаш профсоюзтар ажылдакчылары-биле улустуң эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын күштелдирер» деп, Колумбияның Коммунистиг партизының Төп Комитединиң Бүтсекому кыйгырган. Ол дугайын Компартияның ТК-ның чинчиге секретары Хильберто Вилйраның 56 хар харлааны-биле холбаштыр «Вос пролетариа» солунга парлап үнүргеен медеглеледе чугаалап турар. Хильберто Вилйра база кара бажында хоругдаттырган. Хильберто Вилйраның бүгү амыдыралы, колумбий улустуң хосталгазы дээш оон үжен ажыг чыда чорудуп келген демисели, коммунизмниң хереэнге оон шынчызы, партизны сырый каттыштырар, быжыглаар талазы-биле могаг чок демисели ону колумбий революсчунуң үлегер-чижээ болдуруп турар деп, медеглеледе демеглээн. Колумбияның Коммунистиг партизының удуртукчулары 56 хар харлааны-биле анда байыр чедирип, боттарының «низиг байырын дамчыдып, акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар».

Л. Джонсоннуң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вьетнамның Демократтыг Республикаазын Каттышкан Штаттарның бомбалап турарын чугаа чокка болгаш доктаамал соксадыр дугайында кыйгырыгларны АКШ-тың президентизин Л. Джонсон база катап хүлээвээн. Мурнуу-Чөөн Азияда Вашингтонуң агрессчи даштыкы политиктиг утланыышкынын Каттышкан Штаттарда-даа база ол ышкаш бүгү делегейде-даа шыгғыы шүүмүүлеп турарынга бодунуң таарзынмайн турар сеткилин ол илергейлээн. Л. Джонсон АКШ Вьетнамда политиказын ол хевээр үргүлчүлээр дээрзин демеглеп, ол политикага дузалажып, деткимче көргүзеринче американнарны кыйгырган.

Мурнуу Вьетнамга дайынга өлген америк солдат Д. Фернандести өлгеи соонда «хүндүлелдиң орденизиле шаңналаанынга холбаштыр Ак бажынга болган ёзулаашкынга Л. Джонсон чүве чугаалап тургаш, ындыг медеглелди кылган.

БУЖАР-ЧҮДЕК ЭВИЛЕЛЧИЛЕР

ПАРИЖ. (СЭТА). Австралияның премьер-министри Гарольд Холт дөрт хонукта албанның аяк-чорузун кылып, Мурнуу Көрейде чеде берген. Апрель 7-де Гарольд Холт Мурнуу Көрейниң премьер-министри Тен Ир Кваон-биле ужурашкан дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Сеулдан дыңнадып турар. Оларның вьетнам айтырын чугаалажып көрген ужуражыышкынынга ийи чурттарның чазактары «хүндүлүг» тайбыңы чаргыжеге чедир Вьетнамда дайынга сырый кады ажылдажылганы чорударын хүлээвээн дээрзин чарлаан.

МУРНУУ ВЬЕТНАМ. Меконг хемниң аксы. Ол районда шаажылакчы хемчеглерни чорутпушаан, АКШ-тың далай чадаг шерии тайбың суурларны ортедип, тараачыннарны, хереэженнерни болгаш бичии ургларын албадап, хилинчектээр лагерьлерже ойладып аппарын турар.

ЧУРУКТА: туттурган вьетнам кижилерни америк солдат сүрүп бар чор.

ЮПИ— СЭТА-ның телефотозу.

Хемчег алыр үе келген

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозу районнуң өлүк-тывыжының 75 хуузун эзлеп турар. Ында дуюглуг база өске-даа анзарның курлавыры кончуг элбек.

Ындыг болза-даа бо девискээрде сөөлгү үш чылдан бээр ап ажылагыйында хамаарышкан айтырыг кагдынган. 3 чыл мурнунда анза 35 кезек черге дус төккен. Ам ону кым-даа чаартып, солувайн келген. Анза 10 тонна сигең кезип турган тайгалардан тудум-даа сигең кеспештээн, көрдүгеп акша-хөреңгини орта ажыглавайн турар.

Хандаар хемниң бажындан ол ышкаш Сүт-Хөлдүң Акче, Хемчикче книр аккан балыктыг хемнериниң балыын тотчеглекчилер хлор-биле хораннап, четки-биле кырып узуткаан. Анчыларга кандыг-даа таарымчалыг байдал тургустунмаан. Озарның бажыңнарын тударда ону аңнаар черлерге эвес, а аалдар аразында тудуп каан. Кежээнин Хөлдүг-Адыр деп черде 1964 чылда Чадаананың белеткел конторазының инструктору Хуна бодунуң оолдары-биле кады анчылар аңнавас черде бир бажың тутка Акшаазын бодуп алган, ол бажыңга бо аразында чаңгыс-даа анчы хоймаан. 1966 чылдың аңнылыр сезонунда Хуна ону септевээн болгаш демир суугу-даа салбаан, харын бажыңның дээвирин бузуп октапкан. Ол-ла 1966 чылда Кежээде бир бажың тутка аттыг болуп, анчыларга эвес совхоз чылгычыларынга тудуп берген.

Чогум-на анчылар турлаа Хавдээриниң Күүгүк бажында, шокар аңнарда, Ары хемнерде, Төш бажында, Тоостуг чанында анчылар бажыннары туттунмаан болгаш өлүкчүлер чадагай черлерде сиригейнин олургулаар.

Анчылар баштайгы аңнавышкынбиле лимиттен артык киштерни өлүрүп алгаш келирге, ону илередип хемчег алырының орнуна харын немелде керээ деп чагдынгаш, күрүне мегелээр арга-биле төтчеглекчи кижилерниң өлүргеп киштерни хүлээп ап турары чаңчыл болган. Эштер Таспаяк, Аракчаа оларның чаргай керээзиндеп чедир күүсетпээн 7 кижиниң орнуна өлүк кежиң өске кижилерден хүлээп алган. Бо дээрге Хуналың «чаа аргазы-дыр».

Ооржак Хуна деп кымыл ол дээрге, Чадаананың белеткел конторазының инструктору деп үстүнде чугаалаан болгай мен. Оон аңгыда ол Сүт-Хөлдүң анчылар нийтилелиниң даргазынга 1964 чылда соңгуткан болза-даа, бо аразында оларның хуралын чаңгыс-даа удаа эрттирип, анчылар ортузунга ажыл кылбаан болгаш түгле ол нийтилелдиң таныышын белеткел конторазының таныышының орнунга базып олурар — ажылы бо-ла.

Үстүнде айытпыган четпестерни аңнаыр нийтилелиниң-даа талазыбиле, белеткел конторазының-даа талазындан Хунадан негээр үе келген.

А. ОРЛОВ.

Дыштанныр хүнге арын

Салчак МОЛДУРГА.

ЧАСКЫ ХӨӨННЕР

1. АНАЙ-ХААКТАР

Черимде ам ала харның холу эрткен
Челбик сырын хөрзүнүүн шык чыдын чанкан.
Сеткилиден кыштың аазы ырап, тайлып:
«Сергe, хөгле, селгүүсте!»—деп сымыранды.
Хөртүк, дожу чигжей берген хемчигештин
Хөөлбөзинде дазылын чуп, хөнүп турар.
Сербээ талдар чылыг уткүй будуун сунуп.
Селбегер ак анай-хаагын аадып турлар.
Частың кээрин четтикпейн, шагда маңаан.
Чалыы оол, кыс ында-мында эңгежок-тур.
Ыдык сөңү— кызыл чечек үнгелекте,
Ынакшааннар анай-хаак сөп канчаар болду!

2. ХИРИЛЗЭЛЕР

— Серим орта мээн-биле кожа чурттап.
Уругларым өнүүн болуп кыштадыңар.
Сестп-сестп, турааңар каай, дажыгланып.
Ужуп үнген хереэңер чүл, хириизэлер?
— Чоогуңарда дагдан аккан шоруудаат хем
Чазаг, чайлаг, кузээвис-даа болур чүве.
Шак аа барып уя дериш, чүүрга терүп.
Чочагайлап, ырааша дээш, көжүп тур бис.
— Уругларыи силерлерни чоктап каапкаш,
Семдер бора Днеспейге шаңнаар магат.
«Сервинстe хириизэлер кайдал?»—дижип.
Ушк кылын туруп берзе, канчаайн, куштар?

— Ырак эвес арыгже тур көже берген,
Ылап-ла келирлер!—деп дамчыдынар.
Ырлажырга улам хөглүг, солун кылдыр
Ыяштарын экп ажаан, суггарыннар.
— Ыңдыг болзун: чорук чогун, үүле бүтүн!
Ыяк деңгип, хөөрежиңер, костуг куштар!
Хартыгалаң, тээлдигендеп ээвартынып.
Хаттан, чаъстан менди бөөрүн күзээр-дир мен!

3. ДИЛЕГ

Өдүрек, кас, улаштыр куу—өөр-өөр куштар
Кыйгы салчып, үүрүк-суурук чанып кээп тур.
Өөренген, таныш черни мендилээп дег,
Кыңгыртайдыр ырлажыры дыңналып тур.
Хынамчалыг, суута чоруур ишик кеткен,
Мыдык чүктээп, хөөрекгээштиг кижи келгеш.
Хыргыныштыг шынаадарны, хемни, холду.
Мый-ыт ышкаш, ол-бо харап, кеденип чор.
Өөрүшкүнүн өңгүр чазын арте чарлап.
Чалгынында чалап алгаш, кээри билек.
Өрү үүн көөр, чурттаарынга чаяттынган.
Чараш күштү даштап үүкүүр эрге кымдал?
Күштү аңнаар чурум, өйну ылап сагыыр.
Хумагалап, кээрген билир бүгүдейн
Чаңгыс хуунун ажыын хаяан хыдыкчыны
Чандыр көрбейн, кезелирин дилеп тур мен.

ЧААА КИНО

Ыңдыг аттыг, ийи сериялыг, өйнүг киноны АКШ-на үндүрген. Сценарийинин автору Дальтон Трамбо, режиссёру — Стенли Кубрик. Эртебурунгу Римге тура хамыккан кулдарының тооллучугу баштымчызы Спартактың дугайында киноны ут-

ЧАСТЫН ДЕМДЭЭ

Кодыр даглар хөвең тонун
берзенди.
Хүнзөректе кодан хойлар
чавгыады.
Хамнаарактар аян тудуп
ырлаштыр.
Кузелдерде өөрүшкүлер
хайныктыр.
Чиктер сана аяган суглар
дагжады.
Чаргылчыннер хөлбендиржип
ойнадыр.
Хемниң дожу хээрел чигленп
көгерди.

Келген куштар хөлүг үнү
дыңналды.
Карандыда сарыг чечек
чазылды.
Хараачыгай карактады
кылыйты.
Делген хөвү чоорганы
шыгыды.
Дептеп, өдүп кара шөлкөр
ачарды.
Акыр чойгун орай кежээ
«хаммады»
Аас-кежиин шүүлүм ышкаш
алгандыр.

Солун чазын дүжүлгезин
эзилеп,
Чоргаараалып, ойлакшылып
дендеди.
Чалыыларның сеткилдерә
хөлзеди.
Ынакшылыг чүректерде
хайныктыр.
Сөөрүг дег өлөк ырлар
үзүктү.
Ырактарже чаңгыланып
тарады.

В. САГАН-ООЛ,
түдүгжү.

„СПАРТАК“

ка-шыгар чон, көөлүн кинозарга хамаарыштырып болбас. Киноны тыртырып тургускаңы, ында болуушкүннар көрүнчүүнүң сеткилинге тааржыр.

Бай рим патрицийнин даш бүзүн кылыр будурүлге черинде муң-муң кулдар ажыдап турар. Чаа эрага чедир 1 нең үезинде Рим Республиказы. Куз эдилези маңаа эң бедик хөгжүлдени алган. Муң-муң кулдарның ажылдап турган черинге гладиаторлар школазының эзэн кулдар садып алыры-биле чедип келген. Моге шимрак мага-боттуг Спартакты ол шилип алгаш, садып алган.

Ынчангаш Спартакты Капуяга эккелген, Гладиаторлар школазында алзөп хөй кулдарны бот-боттарын өлүрүлүрүнге өөредип турар. Камхаймра чок дерзин, өлүрүлүүн болурунта кулдарны азбадал-биле өөредип турары көстүр. Гладиаторлар школазының эзэнинге Спартактың неззэде чагырткас, хостаагаш ыяк хөөнү таарымча чок болур.

Кажс-шөн хүлээп алыңнынарны, хөглээшкиннерин байлар бо-ла эртирип турар. Школаның эзэнинге Римдеп бай шыдалдыг аалчылар чедип келген. Гладиаторларның демиселинп аалчыларның дилээн ёзутаар оларга бараалгадыр деп шиитпирлээп, кымнарны шилип алырыл деп айтырыг тургустуунуп келир. Нөнийн дөрт кижиниң арааныпа Спартак саат чонка шилип алдыктан. Арааган аңнар-биле бир дөмей, глаиаторларны демир калаадардан үндүрүп келгеш, бот-боттарынче ыдаалар. Үш адыр демир оның биле четки тутказ моге шыырак негр кижи-биле спартакты таварышкырган. Спартак эрестиг демисежнин турар. Ынчалза-даа негр оңу тиилеп аңнап. Четки-биле ораажыг барып дүшкеп Спартакка өлүп ниижанып келген. Оон удурлажыкчызы Спартакты өлүрөрин бодаалап. Долгандыр турган байлар дүвүреп, оңу дүрген өлүрөрин негеп, ыйгы салыр. Өлүмүү көөру оларга эң чаагай хөглээшкин. Чепсектиг негр бедик черден хайгаарап көрүп магадап турган байларже халдыар сагыышкыт турда, оңу таңнымыл чедип барып өлүрүп каар.

Спартактың маңаа чедип келген үези оон хүүда аңырыралыпта үжүрдүзалыг болген. Гладиаторлар школазының эзэн аңнык хөрээженнерин база хөйну экпеп алган. Оларны гладиаторлар-биле ужуратшкырын турган. Спартактың өрөөлинче аңнык хөрээженнерпнп эң-не чаражы Варинийпы киприптер. «Кижи дээрге аң-мең эвес» дээрзин Спартак-даа, Варинии-даа хандыр билген. Олар бот-боттарынга ынакшый бөөрлер. Оларның ижжинг ынакшыды байларга таарымча чок болур. Ынчангаш Варинийны Римче чорудар деп шиитпирлээп.

Шак ынчан Спартак өлүмден чайлаан. Ынчалза-даа эске бодалдар Спартакты дүвүредип эгелээр. Бүгү кулдарны каттыштырган, гладиаторларга удур демисеелче кодургуу үзеринин чугулазын ол бодаяыр. Тура хамыккан гладиаторлар школазындан эгелээн. Демир херимнерни чаза таварын эрүвеш, кулдар демисежнп киприпкеп. Кожаамнда планташкылардан кулдар, тараачыларар база каттыштыкан. Тура хамыккандарның саны хүн бүрү көвүдөөн. Кул эдилекчилерининң бажың балгадың орук дургаар чок кызып, ортедип турар. Бүгү тура хамыккандарның арнизы Римче үгаан чорун олурар.

Ол үеде Сенатта маргылдаалар өөскүп үнүп келир. Кулдарның тура хамыккыкпын базары-биле чорутканы, баштайгы кезек шеригларын Спартакчылар чер алыспаан. Баштайгы-ла дүве арагалап хөглеп турда, кулдар оларны тиилеп алган. Үүле оларның шерит баштымчызын

тыл менди салып чоруткан. Тура хамыккандарының күжүүне бүзүревейн турган, сенаттың чамдык пелигүүнери керектиг үжурун ам-на билип алган. Спартактың моон содгарты планнарын эскерип билген, ону какыр арга-биле тиилеп үнер планны тургускаңнар. Спартак финикийжилерден хөй корабльдер садып алгаш, далайже үнер сорулганы салып алган турган. Корабльдер садып алыр акына-төгерин-даа безен болур. Ынчалза-даа үе план боттанмаан. Ону мегелеттер.

Спартактың лагеринде кырганнардан эгелээш, мырыдай чаштарга чедир хөй-ле кижи чыылган. Хостуг чурттаза дээш оларның өөрүшкүзү кымгаар чок. Варинии база ол лагерьже барган, Спартак-биле кады эң аас-неженгиг хүннерни чурттап эрткп турар.

Тура хамыккан кулдар улам-на бурунгаарлап чораан, далай кымдыпта үнүп кээр. Спартактың күзел чораапы — далайже эжиндирип кирер дээш планы боттанмайн барган. Финикийжилер ону ыят чокка мегелээн.

Каржы болгаш шаарга чок Красска баштаткан арнизы кулдарны базарыпче чорудунаан. Спартакты дириптс тудуп алыры дээш Красс баш бурунгаар белеткенин, ону бижир ижжилер-биле сулчозежнп турар. Кадыг-дошкуи сегиржип алышкынының хүнү келген. Ол үеним-биле алырга, эң дээре чеңеергеп-геп армията удур муң-муң кулдар, тараачынар бот-боттарынга удур таварыжы келген. Спартакка баштатнан кулдар чеңеектиг күштеп коргуп дешкээн, сүрээлээн, харын бодүүн кижилерпнп зарааліга удур киленнп улам күштедирип, оларның сагыш сеткилин хайныктырган. Ук үзүчүшкүнга кулдар аштырган, ынчалза-даа хостаага дээш деменеелче орунгуун эгелп салдынган.

Киноның танчугүзүне келир үеге бүзүрелди көргүскен. Спартактың кадайы Варинии тулчуушкуи шеңдүүге божушкан. Олар ам оолдуг болганнар. Спартакты өлүрүп шаажылаары-биле адыр ышкыта дорт моғүүдүнден хере шаап каан турар. Өөүп бар чыткан Спартакка кадайы оон оглун көргүүп турар. Оон оглу хостуг кижи болур дээрзин Варинии чугаалаар.

Б. ДИРЧИН.

СОЛУШТУРУПКАН БЕЛЕКТЕР

Хөөкүй-оолдуң кадайының төрүттүнген хүнү чоокшулаш орган, ол хүнүнү дүрген шеңнрин Хөөкүй-оол четтикпейн турган. Суббота-даа бнлдиртпейн чедип келген. Хөөкүй-оол ол-ла хүн аваже акшазын совхозтан ап алгаш, хоорай автобузу көвүбее боорга, хоорайже чадаг базышкан.

Райгазга чедип келгеш, торгу аржымыл, духи, платье садып алырга, садыгжы белекти улуг ак саазыңга ораагаш, кызыл лента-биле шарып берген. Бележти садып алгаш, чоруур деп турда, садыгга оон экп Кошкар-оол кирип келген. Ийилээ мендилешкеп чугаалажырга. Кошкар-оолду шожазы ажык-кадай оглунүн 18 хар харааныңга чалап, бүгүн 8 шакта чедип келирнп чалаптада бижээн болган. Мынчангаш Кошкар-оол садыгдан белек садып алыр дээш чедип келгенп ол.

Кошкар-оол оолга тааржыр белектерни садып алгаш, ак саазыңга кызыл лента-биле ораадып алган. Ийилээн садыгдан үнүп келгеш, шакты ноорге, 5 шак чаа чедип турган.

Хөөкүй-оол Кошкар-оолдуң кудаанга акезп чоокшулады келгеп:

— Бөгүн суббота-ла болгай, чоруевйндеп антар бис бе?—деп, сымыранытарга, демгнээ амыдавас боду амыраи:

— Шын-дыр. Шымда-деите!—дээп чоогунда ларёкче көрүнгеп.

Бир шпа портвейн садып алгаш, садыг ишдынга баргаш, сүт эмгеп анай ышкаш хөпвеннер. Шилип Кошкар-оол кармактап алган.

Боданып, чугаалажып турарга, бир шпа «восковскалга» чүле 9 көпеек четпес боол-тур. Хөөкүй-оол тургап:

— Мээң бо белээмни тудуп тур, а мен сенде ол шилдя, шпа дужаар черге садышкаш, «кылаң-караны» таарыштырып экпзейн, а сеп удуека билдиртпейн чүве садып алыр кижи боол, садыгга тур аа—дпгеп.

Удаваанда ийи оңнуктер араганың чартымын чоогдап алган, ишг-ишг хөөрежнп органнар.

— Кошкар, мени дынна, сеңээ ырлап берейн аа?!

Ону дыңнаап, Кошкар-оол арай сестнп:

— Ой-ой, Хөөкүй-оол, чырык хүндүе ырлай бөөрүңге торжок эвес чүве бе моп?—дээп.

Хөөкүй-оол бүзүттүг карааи чере көргеп, мынча дээп:

— Чоп норгар сеп, Кошкар! Сеп койгун эвес-тир сеп, а Кошкар-дыр сеп. Ма, ам байын ижжинеш, Кок-Чыраавысче үтаап ораал.

Байын ишкеш, Хөөкүй-оол-даа ырлап эгелээп:

«Кок-ле Чыраа чурттаан сеп бе?—
Көкүүт чер боор, шыктыг чер
боор.
Хөөкүй-оолду билир сеп бе? —
Хөгүүт ор боор, баштак ор боор».

Кошкар-оол арай-ла чиктпп коичуг ашарган. Чүге дпзе, дружинниктер кудумчуда дежурнылап чоруп турганнар.

Кошкар-оол Хөөкүй-оолдуң белээн берпшеп, демги чалаан черинче баар дээп, далажып чорупкан.

Хөөкүй-оол бнчпп сергеп алгаш, бажыңына чедип келирге, төрелдоргулу, эң-өөрү Хөөкүй-оолдуң кадайынга төрүттүнген хүнүн таварыштыр чылыг сөстерин чугаалап, белектерни берип турган.

Хөөкүй-оол иштинде өөрүп, холунда белээн кадайынга суиарга, өгнүң хөрээжеп ээзп өөрүп, белекти чазыптарга, галстук, ар кижиниң угу, ар кижпге дыргак болган. Хамык улустуң караа Хөөкүй-оолдала барган. Ол, улам алаэрел, мядып, Кошкар-оолдуң белээн экпелгенин, а бодунуң белээн Кошкар-оолга солуштурупканын бодап турган.

Даартазында, дан бажында Хөөкүй-оолдуң эжпин кижи сокгаан, ажыдыптарга Кошкар-оол болган.

— Хай-халап болган, эш. Дүүн ол олдуң шайлаагазынга баргаш, белээмни бээрпнге платье, аржыыл, духи болду. Ыяткаштың өлүп каар чыгыы болдуун.

Эжпшкилер моон соңгаар арагадары ишпес, шын дыштанып, хөглээр деп дугуржуп алганнар.

А. ДАГБАЛДАЙ.
Улуг-Хем район, Кок-Чыраа суур.

ХОВАР СОЛУН ЧҮҮЛДЕР

ЫГЛААР ДУРУТ

Хабаровск крайда Бахалаза дээр дуруг бар. Чаашкын болурунуң мурнуу чарында «ыглай» бээри-биле ол дуруг суралгыг апаргап: дуругнуң хаяларынга борбак-борбак дамды сугаар тыпты бээр. Бахалазаның хаялары хаймрга ышкаш мөзүр нородаган бүткеп, ынчангаш ол-шыкты бодунче сиңирип алыр, а артыкшылдыг ол-шыты оон үнгеш, «карак чажы» хевирлиг апаар.

БЫЖЫРЫШТАР СҮГ

Алжирде Мамам Мескутпн дээр черниң чанында үргулчү-ле хайнып чыдар сүг бажы бар. Ымаар чиг эътти сүпкаш, каш-ла минут эрткенде үштүп экпзэрге быжа берген болур. Эътти дузаваадаа, чүге дпзе, оон сүү дустуг.

ЭЛДЕПТИГ ЧАҢНЫК

Лапзо деп черге (франциядa) диңмирээшкиниг чаашкын үезинде бир кодан хойга чаңнык дүшкеп. Кара хойлар шүүтү өлүг, а ак хойларның чаңгызы-даа өлбээн, кемдээшкинге-даа таварлашпаан болгаи.

ТӨШ КЫРЫНДА ТАНЦЫ ШӨЛҮ

Бир катап, Европаның бүгү делегей делгелгезинге секвойя дээр ыштың одура хирээлээн чаңгыс төжүн делгеп көргүскеп. Оон кырында пианино тургузуп каан, оон аңгыда дөрт хогжүмүү олурупкан, он алды эш кижилер (шүүтү 32 кижи) таиылап турган. Чаңгыс төштүң кырының шак ыидыг улуг хемчээлдни кижилерни кайтаткан.

Секвойя — дендин-ле улуг ыш, узуну 140 метр, куржалдыр хемчээ 46 метр. Ятокезп дээр төрел болукүүң баштыңчызы, индий бижиктпп чогаадыкчызы Секвойя дээр кижиниң ады-биле ол ышты адаап.

СЫРТЫК ҮНҮШ

Копет-Даг дээр бедик сыннын кырында сыртык хевирлиг чадаг үнүштер үнүп турар. Чидиг-погаан өңнүг, бөмбүк чартыы хевирлиг ол «сыртык» 1 метр 50 см диаметр хемчээлдиг. Олар коичуг сырый кылдыр тудушкан будукчугаштарлыг. Аът-биле ол «сыртыкты» бастырыптарга, аңаа кандыг-даа не чок болур, чаашкынны зөрүүге чедир өттүрбес.

ЫЯШ-ИНЕК

Бразилияның арга-арыгларында сорвейгл деп үнүш үнүп турар. Оон картын хевизг-ле партай аарак кезиптерге, оон сүт агып үнүп эгелзэр. Сорвейраның ол чудуунуң өңү болгаш амданы инек сүдүнге домей. Бир мяш бүргүү-ле чаңгыс саалдада 2—4 литр сүттүг берип турар.

ЕЗУЛУГ КРУЖЕВА

Ямайка ортулукта Лагетта Линтерия дээр мяш бар. Ол мяш коичуг чүгл, кружева ышкаш карт-биле шыптынган.

Түс черинп чурттакчызары ёзулуг кружеваны ол мяштан картап сойгаш, оон олатье, аржыыльг даарап ап турар.

КАТТЫРТЫР УНУШТЕР

Аравында чадаг үнүштер үнүп турар. Ол черниң чурттакчылары оларны каттыштыр үнүштер дижир. Бир эвес ол үнүштүң кадыы (чочая тарап хевирлиг кара) кижи читтер болза, 20—30 минута дургузунда каттырып туруп бээр.

ТООЛ ЧУГАА

Тоолай биле Тарбаган

Эртенгинин эртезинде болуп турган чүвеп иргин.

Бедик-бедик шаттар баарында чоогага, дес-дес хараганнар арааныпга, адыгыр үзүн саддарлыг, белеп-селеп кулак эпвежнр хире эвес узун кулактарлыг, дозураш сарыг каракгарлыг, чүлүүш дег таңдаш, чолдак кудуруктуг, узун, майтак буттарлыг, көдүрерде чиик, хөвү холдарлыг, көкпек сынныг, чер-биле өнпеш куу дүктерлиг, угаанныг болгаш улуургай-даа бербээн, мелегей болгаш бергедей-даа бербээн, тыныыг амытанга хор салбас, корткында хорүй бээр, дүн чоруктуг, чүс ыт четпес маңныг, чүс кижи төтпес ээп-эттиг Бора-Тоолай чурттап турган чүве-дир. Дүн боорга өдүп оттаар, суун суглаар, үүн үнерге бүзүп чыдыптар Тоолай-дыр.

Ол-ла шаттың хөрээнге оргулашка, ийи аастыг алама үңгүрге, калбак баштыг, шымыраш кулактарлыг, чолдак даваннарлыг, дулгу моюнуг, өртен-сарыг өңнүг, өлең сиген чыттыг, өлчейлиг болуп өөрүп көрбээн, бачыттыг диртип бактадып көрбээн, барба долу чаглыг, хүн чоруктуг Сарыг-Тарбаган чурттап турган чүве-дир. Хүн үнерге өдүп оттаар, суун суглаар, дүн дүжерге бүзүп чыдыптар амытан-дыр.

Тоолай биле Тарбаган кыйгыржым четпес кожа-келбээ чурттап, чаңгыс даазырның өдүп оттап, чаңгыс ойнуң суун ижип турлажок, кажан-даа ужуражып, чугаалажып көрбээнпердир эвеспе. Мында Тоолай чурттап турар дээрзин Тарбаган ооң көкпээн көргеш билип турган, а мында Тарбаган чурттап турар дээрзин Тоолай ооң үңгүрүн көргеш билип турган. Тоолай дүве оттаар болгаш «мооң-биле ужуражыр чайым чоктур» деп бодап турган. А Тарбаган хүндүс оттаар болгаш база-ла «мооң-биле ужуражыр чайым чоктур» деп бодап турган.

Тоолай бир-ле катап, кужур-дүнгээ чыгган, соруглаар дээш, адак үзап чоруп каап-тыр. Ол-ла чораап, орайтап, аңаадазында ышкаш, имиртинде эвес, а хүн шалып дээш келгенде хөкпеңгирлеп чаныи олурупгур. Тоолай олура дүшкеп көөрте, кедээзинде оргулашта, кажан-даа ужуражып көрбээнп, барба долу чаглыг, бардам Тарбаган дөө ол төвере берген хүнде дөгеленип олурупгур эвеспе. «Мооң-биле ам-на ужуражып көөр-дүр, адырам. Барба долу чаа чүүнде эвес. Моону көрүпкенде карак элей бээр эвес, хайбачыт болу бээр эвес» деп тоолай бодангаи.

Хүнге дөгеленип олурган Тарбаган хөкпээликтеп чораан Тоолайны база-ла көрүп каап: «Мооң-биле амна ужуражып көөр-дүр, адырам, чүс ыт четпес маңы чүүнде эвес. Мооңбиле ужуражышкында чаргы-чаазы болу бээр эвес» деп бодаан.

Тоолай бир дугаарында айтырган:

— Кожа турар хиремде танывас чөгенчимнп аа, сээң адың кайызы ийик? Тарбаган харыылаап:

— Сенп танывас мээң база-ла чөгенчимнп дивес сеп бе. Өлең сиген чыттыг, барба долу чаглыг, Сарыг-Тарбаган мен боор мен. Сээң адың кайызы боор?

— Чүс ыт четпес маңныг, чүс кижи төтпес ээп-эттиг, Бора-Тоолай дээр ийин.

— Чүс ыт четпес маңныг, чүс кижи төтпес ээп-эттиг Бора-Тоолай чиик-чаагай-ла саадап тур бе?

— Мендп чаагай-ла чурттап чор мен, ынчалза-даа чүс ыт четпес маңым киткээп, эстеп чоруур апаардым. Өлең сиген чыттыг, барба долу чаглыг, Сарыг-Тарбаган чиик-чаагайла саадап тур бе?

— Мендп-чаагай-ла чурттап чор мен, ынчалза-даа барба долу чаам көвүдөөп, адаам аартап, сокстап чоруур апаардым.

— Эртелевес бодуң чүге ынчап эртеледиң, Сарыг-Тарбаган?

— Үңгүрүмче чайык суу киргеш, донуп ол частым. ынчангаш эрте үнүп келдим. Орайтавас бодуң чүге ынчап орайтадың Бора-Тоолай?

— Кужур-дүнгээ чылган, соруглап чораап, орайтай бердим ийин.

Олар ол орта көржүп, танывып, хөөрешпээн чүвезин хөөрежип, сөглешпээн сөзүн сөглежип олурупгур.

— Сээң ооң-на шын—деп, корткан Тоолай чалбарган.—Өршээ-азыра, ам-на өңнүк боол көрээли.

— Өңнүктежпп канчаар бис—деп, Тарбаган херекке-даа албаан. Мен мындаа-ла өңнүк болур дээримге ынаваан болгай сеп. Сеп ам багып көргүскеш, меңээ сынныш келген болганында, сээң-биле өңнүктешпес мен.

— Баштай үшкан ажпп каттырбас чоор—дээш, Тоолай үнүп чорупкан.

Ооң соогда бир-ле катап, хүндүс, Тарбаган көктеп чпгр дээш холуун артыр ырап чоруй баар орта, хоюта бөрү оңу көрүп каап, хадыл-ла кээп-тир. Тарбаган маңнап чадап, чугаүп чорда-ла, бөрү мырыңай сетирпп алыр чыгап келген. Ол арасында Тоолай оңу көрүп каап. Тарбаганга дуза кадары-биле тура халаап, бөрүнүң аксын удур маңнап келир орта, белеп чүве бо-ла-дыр дээш, бөрү Тоолайны сывыргаш чорушкан. Тоолай бөрүзүү Тарбагандан алаактырар дээш, шоолуг маңнавайн, чүгле бөрү сегирип албас кылдыр, өй-тавында маңнап чораап. «Чоп коичуг адаска боор ам-на турар чыгады ышкаш» деп бодаап, бөрү кызып-кызып маңнап-ла олуртан. Чер аразы ырап, адак үзап келир орта, чүс ыт четпес маңныг Тоолай шимеп кыдыр халыккап, ында будулдурүп каапкаш, дедир ээп келирге, Тарбаган үңгүрүнүң аксында, корткан, сирнейнпп олуруп-тур.

— Өршээ-азыра, амы-тынымны сеп-не алдын—деп. Тарбаган Тоолайга чалбарган.—Сеп авес болзунза, бөрү чпп каар ийик. Улуг-ла бүзын кыдын. Мен мында хей черге хөөреп олурган-дыр мен, ам черле өңнүк болуп керээли.

— Өңнүктүң ажыын мен-даа көрдүм, сеп-даа көрдүң. Өңнүктер болуулу, харын—деп Тоолай чөпшээрешкен.

Тоолай биле Тарбаган бергеге таварышкаш, шак ынчаар өңнүктежп бергеннер. Ол олчаан-на Тарбаган үңгүрүнүң иштинге, а Тоолай үңгүрүнүң аксынга чыдар апарган.

К. АРАКЧАА.

Алексей ХУУРАК

ЫРЛА, САРЫЫМ!

Каттырыкзаан сарыын кыстың
сыным деңнээр
Балгазымдан ымдыг хадың
кайым тылтыр.
Карактарың чырыткыңыг
оттары дег.
Башкы чүктеп ымдыг шөлбөн
кайым үнүр.
Чывар-соокка доңгазында
чылыктырар.
Чылыг одаг, изиг ынах
сеткилинде.

Чымыкымдан сылдаңнынгы
сергедиттер
Чыргал таныым үем тоног
нарларында.
Ырла, сарыым! Сенп мени
тудуштурган
Ынакшылыг быжыг оокп
шивей.шксин.
Чсчпа, сарыым! Сеңээ бүрүн
бершвиткен
Чалыы чүрээм оду-көзүү
чалбырагын.

В. Волченконун «Часкы сесерликте» деп чуруу.

Редиктор К. К. КУДАЖЫ.

КИНО

АПРЕЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ус шеверлерниң хоорайы» 10, «Спартак» (1-гн, 2-гн сериялары) 12, 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шимткел тевиг» 10, 11.50, «Химни азмы-чаңын ескертип тур» (1-гн, 2-гн сериялары) 1.40, 8.30, «Хаан белгаш генерал» 5, 6.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дирмг-чурултар 10, «Кёр-Оглы» 11.15, 1.15, «Килеңиээшкин» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Кино чыыңды 10, «Ель королева үжей» 11.15, 1.15, «Часны диңмирээшкиннер» 3.15, 4.50, «Мээң музейим уруг» 6.40, 8.30 шактарда.

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Нотевский» 11.10, 1.10, «Спартак» (1-гн, 2-гн сериалары) 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хилис эртнен үешан дугайында тоол» 2.30, «Прокурорга сес бээр-дир» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аяга эвес хоорай» 11, 1.40, «Даады-ла эпчеи чоруктар» 3.30, 5.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Совдаттың адазы» 3, «Килеңиээшкин» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Кара думаалай-биле чамыртынып алгаш» 6.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажыи № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдыралының 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, колее ажыл-агый киллизинин 21-47, үзетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көзөө корреспонденгилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистерининң 21-27, ишгики информация киллизинин 20—60, бухгалтерлиниң 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01065.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда тегеленнип эгелээн

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 11 ВТОРНИК № 85 (6722)

Өртээ 2 көп.

Литератураның, уран чүүлдүң болгаш архитектураның талазынга ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитетте

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литератураның, уран чүүлдүң болгаш архитектураның талазынга ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң сессиязы Н. С. Тихоновтуң даргалаашкыны-биле Москвада ажыттынган.

Кандидатураларны чугаалажып коргенинниң соонда комитет 1967 чылдың Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыры-биле киирген ажылдарны база сессияга көөр болгаш конкурска киржир кандидатураларны шилип алыр.

НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИ

Бистиң Советтиг Төрээн чуртувус бодунуң тургустунуп бактаага-ла 50 чыл оюн байырлаар үе хүн бүрү-ле чоокшулап орар. Орденниг Тываның ажылчы чоннары кайгамчыктыг ажыл-херектери-биле хүн бүрүзүн демдеглеп, бурунгаарлап орар. База бир кайгамчык болуушкун — совет кижилерниң беш хонуктуг, ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчиири болур. Ол шилчилге Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде кол нуруузунда доозулган турар. Чугула ужур-дузалыг хемчег — СЭКП ТК-зы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын улам ыңай экижидериниң сорулгаларын чоокта чаа тускай доктаалынга тодаргайлаан.

Көдээ черлерде столоваяларны. хлеб бымырар черлерни болгаш чемненилгенің өске-даа черлерин республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черинде тускай бүдүрүлге эргелели башкарып турар. Бо чылдың баштайгы кварталында Тожу райпозунуң (даргазы С. Юмбуу) чемненилге талазы-биле бүдүрүлгечи коргузуу өске черлерден дээре болган. Хөй-ниитиниң чемненилгезинің квартал планын ук райпо 166,7 хуу, боттарының бүдүрүп үндүрер продукциязының планныг 153 хуу күүседип алган. Бо чылдың март 17-де болуп эртken хуучу кежигүннериң төлээлериниң конференциязынга чамдык хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң адрезинге шыңгыы шүгүмчүлел болган. Шүгүмчүлелге таварышкан черлерниң бирээзи Таңды районда Балгазын сельпозу (даргазы Н. Кононенко) болган. Ол дээрге херек кырында квартал төнчүзүнге чедир санныг хонук артнан үе турган. Ындыг эвээш үениң дургузунда ол сельпонуң Балгазын столоваязы шүгүмчүлеяди барымдаалап коргеш, байсалды чүгле экижидип эвес, а харын-даа план күүселдезинің талазы-биле безин эң дээрге черлерниң бирээзинің санынга кирген. Ук сельпо хөй-ниитиниң чемненилгезинің кварталда планын 126 хуу, боттарының бүдүрүп турар продукциязының планын 106,3 хуу күүседип алган.

Чурттакчыларны белен аъш-чем-биле хандырарын улам экижидер талазы-биле респотребсоюзтуң планын ёзугаар бо чылын чаа түүлдер чурттакчыларны сонуургадыр. Республиканың 6 районунга карамель чигир бүдүрерин шингээдип алган турары көрдүнген. ниитизи-биле бо чылын ол районнарның чурттакчылары 5 тонна ындыг чигирни алырлар. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем районнарның столоваязынга зефирни бүдүрүп эгелээр. Ооң чылда ниити хемчээли 3 тонна болур. Ооң-биле чергелештир районнар төптери (Бай-Тайганың төөв Тээлиден өске), ниитизи-биле 20 тонна мороженноени алырлар.

Кыска хүнүг ажылчы неделяже шилчээн соонда ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш интеллигенцияның дыштанылгазы узаар, а ону ажылчы чон ажыктыг болгаш эптиг эртирзин дээш бүгү-ле түүлдерни кылыр, дыштанылга черлеринге, массалыг селгүүстээшкининиң черлеринге аъш-чем садыгаашкынын, делгелге-базаарларны организастаары чүгула. Чер-черде партия, совет органнар чайгы үеде чурттакчыларның кол дыштаныр черлеринге столоваялар. чайнаялар, буфеттер ажыдарынга практиктиг дузаны чедирер үмүрлүг.

Бо чылын Тываның улуг хоорайлары Шагаан-Арыгның столоваязын. Туранның ийи столоваязын эде дериири көрдүнген. Ол ажыл чурттакчыларны белен изиг чем-биле хандырылгазынга үзүктелиишкинни болдурбазын ук райполарның баштаар черлери баш удур көөр хүлээлгелиг. Чадаана хоорайда колбаса цеги туттунуп турар. Бо чугула бүдүрүлге чери график ёзугаар май айга чедир ажыглалга кирген турар үмүрлүг.

Ниитиниң чемненилгезинің улуг ажылы — респотребсоюзтуң шүгүмүбиле чоруттунар болгаш ам чоруттунуп турар хемчегларде чөтпестер амдаа бар. Аңаа бир-ле дугаарында столоваяларда столга салыр аъш-чемниң дээжизининң ядыы болуп турары хамаармыр. Столоваяларның чемни

ЛЕНИНЧИ МӨЗҮ-ШЫНАРГА КИЖИЗИДЕР

Бистин чуртувуска коммунизминиң материал-техниктиг базазын тудуп турган ишчи-хемчиктиң, колхозчуларның, интеллигенцияның, Ленинчи комсомолдуң, Улуг Октябрьдың, Улуг Отечественный согуштуң ветерандарының, Ленинчи ленгерлерниң, Ленинчи партияның, Ленинчи Чазактың, Ленинчи Тываның, Ленинчи Чуртталганың, Ленинчи Чаагайның, Ленинчи Ленинниң, Ленинчи Сталинниң, Ленинчи Хрущевтиң, Ленинчи Брежневтиң, Ленинчи Косыгинниң, Ленинчи Подгорныйның, Ленинчи Суслованың, Ленинчи Шелестиниң, Ленинчи Мировой революцияның, Ленинчи Коммунизмниң, Ленинчи Ленинизмниң, Ленинчи Марксизмниң, Ленинчи Энгельстиң, Ленинчи Маркстиң, Ленинчи Пролетарлыг интернационализмниң, Ленинчи Пролетарлыг революцияның, Ленинчи Пролетариаттың диктатурузуның, Ленинчи Пролетариаттың гегемонузуның, Ленинчи Пролетариаттың партиязының, Ленинчи Пролетариаттың профсоюзузуның, Ленинчи Пролетариаттың Советтериниң, Ленинчи Пролетариаттың Коммунистиг партиязының, Ленинчи Пролетариаттың Коммунистиг Интернационалының, Ленинчи Пролетариаттың Коммунистиг Информбюроузуның, Ленинчи Пролетариаттың Коммунистиг Коминтерниниң, Ленинчи Пролетариаттың Коммунистиг Коминформ

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

ДААРАНЫКЧЫЛАРДА

Совет эрге-чагырганың бежен чылының алдарлыг байырлалына күш-ажылчы чедишкинниг ужуражыр дээш Кызылдың даараныла комбинадының коллективин социалистиг чарыштың бедиткен хүлээлгелерин алгаш, шудургу ажылдан келген. Ынчангаш комбинат бирги кварталды чедишкинниг доозында.

Даараныла комбинады март айның даараныла кылыгларының планын 103,6 хуу чедиргеп. Ол мынаан кварталда даараар дээш-бүрү хептерни ассортимент, шынар-даа талазы-биле эки күүседкен.

Тодартайлаарга, бараанныг продукциязын 114 хуу, белеш продукциязының сайгарылгазының планын—105 хуу, нимти продукция бүдүүлгезин—103,3 хуу күүседкен.

Комбинаттың бригадалар арозының чарыжынга март тың бүдүүлге планын эки доозкап, элээн каш бригадалар чарыштың дээре черлерин эзлээннер.

Улуг, биче хемчеэлдиг болган школа назыны четизин уругларының платьелерин даараар дөртку бригада (бригадири А. А. Дегтярева) чедишкинниг ажылдаан.

Ол бригаданың даараныкчыларының кварталдың планын күүседкени мынды. Бригадир А. Дегтярева квартал ончалазын — 120, даараныкчылардан А. Достоевалова—118 хуу, А. Тимошкова—108 хуу күүседкеннер.

Эр улустуң сорочка хейлеңнерин база бичии уругларның хептерин белеткээр үшкү бригада (бригадири П. С. Макарова) база күш-ажылчы чедишкиннерлиг болган.

Херээжең улустуң ишы-бүрү платьелерин даараар эш Н. Вахрушевага бичиктеп алдыгы бригада мартың бүдүүлге планын еске бригадалардан бедик көргүзүүнү—104 хуу күүседкени, бүдүүлгениң эң мурнакчы бригадазы болган.

Ол бригадада мартта боттарынга алган бот-күшөөлелерин сан болган шынар талазы-биле доодур күүседкеннер хей. Оларга даараныкчылар Е. Ерчукова, Е. Спасенкова, Е. Бичө-Кара, О. Монгуш оларны хамаарыштырып болур.

Үстүнде саннардан көөрге, даараныла комбинадының коллективи чылдың бүдүүлге планын хуусаазындан эрте, декабрь 20-де күүседир хүлээлгезин күүседиринииң барымдазы бар.

С. ОЮН.

КВАРТАЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Республика типографиязының литотип цехи юбилей чылының байырлалынга күш-ажылчы чедишкинниг ужуражыр дээш цехтиң бригадалар аразынга чарыштың бедик негелделиг организастаалы, идепкейлиг ажылдааннар.

Литотилистер беш чыл планының мөөгү чылының барга кварталының планын 114 хуузга күүседкеш чедишкинниг болганнар. Бригадалар ардының чарыжынга «Тувинская правда» солунну болган «Шын» солунга өруп турар литотилистер бригадалары эки түңнелди чедип алган.

С. ТАМЧАЙ.

Капитал чурттарында ажыл соксадыышкыны

ФРАНЦИЯ

ПАРИЖ. Чурттуң барыын талакы районнарының деңир руда бассейнинің дагжыларының ажыл соксадышкыны Францияда шөй болган кад бүдүүлгезин кыырарынга чедирген. Албанның сан-медээлери-биле алырга, ынчы ажылдан турар бүгү ажылчынарның 90 хуу хире ажыл соксадышкынынга киришкен. Ажыл соксатканнар деңир руданы чурттуң металлургия бүдүүлгелериниче болган дыштыкыже чоруларынга ухуранган.

Францияның Коммунистиг партиязы болган чурттуң улуг профэвиледлери ажыл соксаткан дагжыларны деткип турар дугайын недегизөөн.

Лионуң районунда «Родиасета-бель-этуаль» дээр хинаа заводунда ажыл соксадышкыны база үргүлчүлеп турар. Сен-Назериниң ажыл соксаткан металлургтары чыскаалды база катап эрттирип, ажыл төлевирин бедидер дугайында боттарының негелделерин хандырарын негээн.

ЮФИ агентиледдиң дыңнадызы-биле алырга, бо үеде Францияда ажыл соксадышкынның денисеглиг чурттуң янзы-бүрү районнарының чүс муң ажыг ажылчы чоннары киржип турар.

Ниццилеге ядих кылыр фабриканың ажылчыннары ажыл соксадышкынын үш хүнде үргүлчүлеп келген түңнелиниде ажыл төлевирин бедидерин чедип алган.

АКШ

НЬЮ-ЙОРК. Театрларның ажылчыннарын, телевиденниниң болган радионуң электриктерин болган оскө-даа ажылчыннарын каттыштырган 15 профэвиледдерни үш национал радионуң болган телевиденне компаниялларның актёрларын болган редакция ажылдакчыларының неделяда үргүлчүлеп турар ажыл соксадышкынын деткип турар дугайын чарлаан.

Ажыл соксатканнарның орнунга администрация албан черлериниң ажылдакчылары ажылдаар дээрзин компаниялларның администрациязы чарлаан. Неделя иштинде телевиденне станциялары пәйкадыр тыртырган эргижирээн медээлерни дамчыдып келген.

Канчаарга-даа администрация-биле ажыл соксатканнарның төлээлекчилериниң чугаалажышкыннарынга боттуг түүл мынчага чедир чедип алдынмаан.

Делаңоиуң (Калифорния штат) кодээ ажыл-агый ажылчыннары арага кылыр «Дискоуэйз» улус компаниязга удур 18 айда чорудуп келген ажыл соксадышкынынга тиилээн. Кодээ ажыл-агый ажылчыннарының каттышкан профэвиделиниң организастыг комитеди ажыл төлевирин бедидерин болган оскө-даа негелделерни эрээзи-даа бол хандырарын чедип алган.

КАНАДА

ОТТАВА. Канаданың Күн-ажыл министерствозунуң баштайгы сан-медээлери-биле алырга, февральда чуртка ажыл соксадышкынары 67 муза болган. Оларга 87 149 ажылчыннар киришкен. Ажылдан кылыр болган тудуг үлетпургүзүге эң хей ажыл соксадышкынынары болганы демдеглеттинген.

Январь айда ажыл соксадышкыны алдан муза болган, анаа 27 358 кижи киришкен турган.

АРГЕНТИНА

БУЭНОС-АЙРЕС. Аргентинаның башкылар конференциязы 200 муң ажыг башкыларның өөрүзээниден ажыл төлевирин бедидерин негээн недогледи жономика министриге чоруткан. Башкыларның ыңдажыр аргажок байдалы ажыл төлевирин бедидер дугайында айтырыгны дамчыштыг шинтиргизерин негеп турар деп, недегледе чугаалап турар.

МАЛАЙЗИЯ

СИНГАПУР. Малайзияның барыын талакы чаңдык штаттарында 10 муң башкыларның ажыл соксадышкыны ийиги неделяда үргүлчүлеп турар. Малайзия федерациязының хоорайларында болган мөөгүларында 477 школалар хагдынган. Ажыл соксаткаңнар чыыдышкын департаментиниң албан кылыр бажыңын долганыр бүзээлеп алган. Херээжеңнерге деп ажыл төлевирин тыпсырын, башкыларның медицина хандырылгазын болган чурталга байдалларын экижидерин олар негеп турар.

(СЭТА).

ХАРЫЛЗААЛАР БОЛГАШ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

БАГДАД. (СЭТА). «Ирактың болгаш Совет Эвилелиниң аразында найгамчыл эки харылзаалар туруп турар. Кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдеринге болгаш ийи чурттуң аразында харылзаа байдалдарны быжыглаарынга перспективалар база найгамчык эки болуп турар» деп, Ирактың дыштыкы херектер министри А. Пачачи апрель 17-де Совет Эвилелиниң алба-чоруун ыңай чоруттар деп турарын-биле холбаштыр СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыы берип турган недегизөөн.

ВДР соңгулдага белеткенип турар

ХАНОЙ. Чеонта чаа Ханойнуң бир башкынга Ханойнуң Бадинь өөрүгүнүң агитпунктузу деп бижимее каступ келген. Агитпунктуже киреп эжикте аскан трансларантылар ам болур соңгулдага чаңгыс эп-сеткилиле киржириниче чонну ыйгырып турар. Өөрүгүүң Улус советиниге кандидаттарның ат дамзызын аскан. Улус советиниге кандидаттарның «социал байдалы» деп көзенекте «ажылчын» болгаш «албан-хаанчылар» деп сөстерни бижээн. Улус советиниң кежигүннериниге кандидаттарның барыын чартык кезии херээжеңнер.

Эрге-чагырганың чер-чер органнары — уездилериниң, общиналарының болгаш хоорай өөрүгүүнүң улус советтериниге ниити национал соңгулдага чедир чүгле ийи неделя артыкан. Чер болганда соңгулдага белетиеп «Күрүнеии эргелеп башкарарынга улус массаларны калбаа-биле киржиштирер» деп лозуңнуң алаа-биле эртип турар. ВДР-ниң эң улуг хоорайлары — Ханойда болгаш Хайфонда, а ол ышкаш Хатэй болгаш Иенбай мөөгүларда улус советтериниң кежигүннериниге кандидаттарның ат дамзызын кылган, соңгулда комиссияларын тургускан. Өске мөөгүларга соңгулдага белеткеп чөөнкү хүннерде дөөстур.

Бо чыылын эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулда америк шпар чүүлдүң болгаш флоттуң ВДР-ниң девискээрин сөөлээл чөөнкө боомбалап база болап турарының байдалдарында эртер болгаш республиканың социалистиг тургузуунуң тендиш дивезиниң база бир көргүзүү болур.

(СЭТА).

Австралия шериглерин Вьетнамче чорудуп турар

КАНБЕРРА. (СЭТА). Австралия шериглерни Вьетнамче чорударын үргүлчүлеп турар. «Сидней» дээр шериг-транспорт суднозу Сиднейден Сайгонче үнүпкен. Ында 500 солдаттар, вертолёттар, чүүк машиналары болгаш амуниция бар.

Вьетнам улусту деткиири-биле

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). 160 муң дания кижилер ВДР-ниң бомбалаарын сөөлээрын негеп, АКШ-тың чазаанга чорудар ыйгырыгга ат салган.

ДАЙЗЫНГА СӨГҮҮШКҮН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының артиллерия кезектери бо чылдың апрель бешто Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээр сутларынга шүргүн кирип келген ийи америк корабльди үреэдир атканының дугайын ВИА агентилел дүүн дыңнаткан.

Ол-ла хүн америк шериг кораблъдер ВДР-ниң Хатинь болган Нгеан мөөгүларының эрик кавызының сыры тайбың чурттакчыларлыг районнарын артиллерия-биле бооган турган деп ВИА агентилелдиң дыңнадызында база чугаалап турор.

САДЫГЛАЖЫЫШКЫН ӨЗҮЛДЕЗИ

ДАКАР. (СЭТА). Африка чурттарбиле Совет Эвилелиниң садыглажышкынны делегейнин хөгжүп турар аныяк күүнелери-биле оон садыглажышкынының барык үшкүн бир кезии болуп турар деп Сенегалдың чазак солуну «Монитер Африкэн» бижээн. Ол садыглажышкын 1955 чылдан 1965 чылга чедир он ажыг катап өскен.

Джибутиде байдал

ПАРИЖ. (СЭТА). Джибутиниң чоогунда турар лагерьге Француз шериг эрге-чагыргаларының хоруглалда олуртканы африканнарның массалыг дезин үнүшкүнүн организастаар дээр орадажышкынның үезинде полиция 4 кижини өлүргеп.

Француз Сомалиниң административтиг төвүнден келген дыңнадыларны ёзугаар алырга, Джибутиниң африка кварталынга Француз шериг ниң болгаш полициязың чоруткан «үжеп-чиидир талазы-биле» хемчегларининиң түңнелинде ол лагерьге үш муң хире африканнарны хоруглаан, оон иштинде херээжеңнер болгаш бичии уруглар база бар болган. Француз шериг эрге-чагыргалары оларның хей кезиин чурттуң иштинден шолуп үндүрер бодап турар.

КАМБОДЖАНЫҢ НАЦИОНАЛ ХУРАЛЫНЫҢ ШИИТПИРИ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Дөрт чыган шак үргүлчүлээн дыңнаттыг саналдашкынынарның соонда Камбоджаның Национал хуралы бүгү-де эрге-чагырганы күрүне баштыңы, кыягуур салгакчызы Нородом Сианукка дамчыдып бээр кылдыр бадылаан. Национал хуралдың ол шиитпири болза, янзы-бүрү политиктиг бөлүктериниң аразында турүп турар чөрүүлээлербиле холбаштыр соолгу үеде чуртта иштики политиктиг байдалдың чидиглеңгени-биле болдунган.

Францияның чаа чазааның составы

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи А. Красиковтуң дамчыдып турары болза:

Жорж Помпидуның чаа, хөртку чаза муриидагы чазактан ыңгалы шоолуг эвес. Францияның чаа Национал хуралын соңгаан соонда тургустунган чазактың кежигүннериниң ат дамзызын анализтевишаан, баштайгы ыңдыг түңнелди кыяа чогуур.

Бол министрлериң албан-дужаалында муриидагы улуттуктулар хевээр арткан. Ол хамыктың муринда даштыкы херектер, экономика болган еан-хөө, чепсектиг күштер болгаш оскө-даа чамдык министерстволарга хамаарыжыр.

Франция делегей ареназында бодуңуң шилип алган ролюндан ойталавас бодап турар дээрзин париж солуннар чаңгыс дай демдеглеп турар.

Чаа чазакта 22 министрлер (муриидагызындан 4 министр хей) болгаш 7 статс-секретарлар (муриидагызындан 3 статс-секретарь хей) санаттынып турар. Ажыл тыпсыр айтырыгны эргелээр социал херектер талазы-биле статс-секретарының чаа албан-дужаалын тургускан. Бо соолгу хемчегни чөөн оппозициянның талазындан шүгүмчүлелди чазактың ожаарып көргени кыдыр Парижте демдеглеп турар. Чүл дээрге, соңгулда мурииуң кампаниязының үезинде чөөн оппозиция чуртта ажыл чокталыр чоруктуң ковудээнин эрге-чагырганың хамаан чок чүве кылдыр көрүп турарын шүгүмчүлээн.

Чазактың мурииндагы чедиг кежигүннери чаа чазакка кирбээн. Оон составында — сес чаа министрлер болгаш статс-секретарлар киргеп. Чазак кежигүннериниң хар-назының ортумаа-биле алырга, 52 болуп турар (мурииндагы чазакка 49 хар болган).

Политика талазы-биле ап көөрге, чаа чазактың бүгү кежигүннери оон мурииуда турганнар-биле бир домей генерал де Голльдуң талалакчылары болуп турар. Чазактың 29 кежигүнериниң 17 кижи ЮНР-ХДТ дээр башкарыкчы партииның төлээлекчилери, ооңгей ёзу-биле партия кежигүнү эвес болуп артсада башкарыкчы партиядан чөөк 4 кижи (олар болза премьер-министр Помпиду, даштыкы херектер министри Кув де Мюрвиль, чепсектиг күштер министри Месмер болгаш культура херектериниң талазы-биле күрүне министри Мальро болуп турар). 3 «хамаарышпас республиканчылар», эң янзы-бүрү партиялардан болгаш болгулелдерден деголгьчу лагерьге шилчип келген беш кижи болуп турар.

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Совет эрге-чагыргага удур демиселиниге олар иштики контрреволюциязиле каттышкан. Дайзының күштеринге бүгү талазындан бүзөлеттиргеп Советтер Республиказы бүзөлеттиргеп шивээниң байдалынга турган.

Хей саниың фронтуларының турустугааның чылдагаанында, боочепсек, шериг керексели, аъш-чем дыка чедишпейн турганының байдалында аажок улуг шыдамыккай чорук, дайзының чорударының бедик урав аргазы бистиң партивыстан, бистиң чазаавыстан болгаш шериг удурулгазындан негеттиинин турган. Ынчангаш партия интереенгилерин болгаш ак гвардейжилерни чылча шаварын организастаарының харыысалгалыг соруглаарын чедишкиниг күүседим шыдаан. Ленининң удурулгазы-биле Төп Комитет чепсектиг демиселдиң планнарын билдиглиг ажылдан кылып, фронтуларның хөделишкинин тазыыштыр каттыштырып, тыылдың үзүктелишкин чок ажылдаарын хандырган. Коммунистиг партииның удурулгазы-биле ажылчыннар болган тараажыннар революциянның чаалап алышкыннарын камгалап ап, дайзынналарны чылча шапкан.

Хамаатты дайзының тиилеглиг түңнелиниң төөгү талазы-биле аажок улуг ужур-дузаазын демдеглевишаан, Ленининң оон-биле кады айтып турганы болза: бис дайзынарның бир үезин доостувус, ийиги үезинге белеткеңнер ужурлуг бис, ынчалза-даа оон кажан болуруп билбес бис, ынчангаш оон болу берген үезинде бис бедикке туруп шыдаан турар төлээде түвеин шак ынчаар кылыр херек.

Тиилээн революциязының, пролетар диктатуразының хуу-салымы дээш бүгү харыысалганы медереп билбишаан. Коммунистиг партия болган совет чазак Совет күрүнеииң намталал күчүзүн улам ыңай быжыглаарының политиказын бүгү улустуң деткимчези-биле чорудуп келген, оон-биле кады ол политика ССРЭ-ге коммунистиг иштиларын тургузарының эргежок чугула нетелдези болган. Октябрьның улуг чаалап алышкыннарының быжыг камгалалын организастаарының ол соругазы бистиң иштиларның амыдыралының болгаш ажыл, чорузугазының бүгү адыраарын—экономика, политика, идеологиа, артем-техника болгаш ылангыя шериг адырын хаара туткан.

Аар индустриа чөөнкө социализмин тургузуп-даа база чаа күрүнеииң хамаарышпас чоруун камгалап-даа шыдавас дугайында ленинчи чагыны медереп билбишаан, СЭКП болган оон Төп Комитедиң улетпүрүүнүң күчүлүг баазазын чуртка тургузарын хандырган. Ол чорук техниктиг чепсегленнишкин талазы-биле империалистиг күрүнелериниң армияларындан Совет Армиязың хөгжүдашкынын үзүктаар аргаан бергеп, дайзын үезинде боо-чепсекти дүргеп бүдүрериниге бистиң техник-экономиктиг аргаларывысты калбарткан. Көдээ ажыл-агыйның коллективизациязы, чурттуң бүдүрүмчү күштерин шын сайгара тургусканы, материал, чиг-эт, аъш-чем болгаш оскедаа курлавырларны тургускан чорук ССРЭ-ниң камгалаңыр аргазын быжыглаарынга чугула рольду ойнаан.

ССРЭ-ге социализмин тиилээнииң түңнелиниде Совет күрүнеииң камгалалының төөгүде көзүлбээн экономика болгаш моральполитиктиг үндезиннери тургустугаан. Ажылчын ангының болгаш тараачыйларың эвилеп улам быжыккан, улустарның найыралы быжыккан, совет социалистиг патриотизм хөгжөөн. Бодуңуң Төрээн чуртуңга, төрээн черивге болгаш төрээн дыңнга улустуң ынакшылы совет күрүне болгаш иштилел тургузуунга оон кызыгаар чөөнкө бердингеңнибиле каттыжып, тудушкан. Төрээн чуртуңуң мурииуга боттарының хүлээлгезин чаазы-биле көөр ёзу совет кижилерде тургустугаан. Төрээн чуртуңуң хуу-салымы дээш харыысалганы бедик-биле медереп билир ол чорукка бүрүү дүүштүр ССРЭ-ниң Конституциязы Ада-чурттуу камгалаарын Совет Эвилелиниң хамааты бүрүзүүнүң ыдыктыг хүлээлгези, бүгү-иитиниң шериг хүлээлгези—бистиң күрүнеистиң хоойлуузу, Чепсектиг Күштериниң күрээлекинге албан эрттирери — ССРЭ-ниң хамаатыларының хүндүүг хүлээлгези болур кылдыр чарлаан.

Чуртка социалистиг чаартылгаларның болгаш оон камгалаңыр аргазының бажыккаңының ачызында совет улус бистиң Төрээн чуртувустуң кажан-бир шагда көрүп эрттирген бүгү дайзынарының эң кадыгдошкуну —Ада-чурттуң Улуг дайыңның чылдарында эң берге ыланган дайзынарының бөштайгы үези калбак улус массаларга. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериге онза аар болган. Ийи чыл дайзынчы дуржулгалыг, дажиге чедир чепсегленген гитлержи шериг кызыгаарларга баш бурунгаар мобилизастаттыган болгаш чажыды-биле мөөнлеттинген, Октябрьның чуртунче халдаан. Ол шериг чүгле Германияның бодуңуң эвес, харыы база Европаның бүгү капиталистиг чуртгарының экономика талазы-биле күчүлүг күжүге даянган турган. Ол чорук Совет Армиядан техника талазы-биле артык күштерни баштайгы үеде анаа хандырып берген.

Дайзының баштайгы үезинниң чедимче чок чоруктары чеже-даа аар туразажок, ол артык күштер совет кижилериниң дайзынчы угаан-бодалын сый шаан шыдааваан, шынныг херектиң тиилээринге оларның чайгылып чок бүзүрелиин чайгылдырып күш четпеен. Бистиң улуувус болган оон дайзынчылары баштайгы үезиниң частыыргаарын адып алыр, фронтуда болуушкуннаонын чорудуушкунун боттарынга ажыктыг кылдыр өскертир талазде эрес-дидим ёруукту болгаш энергиязы боттарынга тып алганнар. Камгалал тулчуушкуннарының үезинде дайзынга аажок улуг когарал, чидиргилерни таварыштырып, оон бүүдүүлүг чылчиин үскеп. Совет Армия стратегтиг иннициативаны бодуңуң холунга ап, шаап халдаашкынныг алаан хей улуг хемчегларын чедишкинниг доозуп, вермахтың кол бөлүүдлелдерин чылча шапкан болгаш гитлерлиг Германияны дүжүп бээринче албадаан, а оон дараазында империалистиг Японияның Квантуң армиязын чаңдык ышкаш согуушкун-биле аштырыштыкынга таварыштырган. Фашизминиң четкерлиг күштерин ашкан бистиң тиилелгевис ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң тургузуушкунуның болгаш хөгжүлдезинниң үндезинниде салдынган ленинчи принциптеринниң амыдыралчыын база катап чайынналдыр көргүскен.

Фашизмге удур ыдыктыг демиселге совет улустуң болгаш оон дайынчыларының патриотизми болгаш интернационализми, оларның моральполитиктиг бижыг чаңгыс эки хаңызы-биле илерээн, чижеглээр чүве чок эрес-дидим чорукта, массалыг маадырлыг чорукта ол моральполитиктиг чаңгыс эң тайынналдыр көргүстүнген. Бодуңуң ортенген самолёдү-биле дайзынчыны колонизазын хөме бастырган Николай Гастелловуң үлегер чижээн 74 ужудукчулар эдерген, дайзынның дөлүүнүң амбразуразын бодуңуң мага-бодү-биле хуй базырыпкан Александр Матросовтуң эрес-маадырлыг чоруун 200 дайынчыяр катаптаан. Чеди миллион ажыг солдаттарны, матростарны, сержантыларын, старшиналарын, офицерлерни болгаш генералдарны орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан, оң бир муң ажыг кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. Дижиниге чедир чепсегленген фашистиг аг-шериглерге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарга бүгү нациялардың болгаш удустарның төлээлекчилери хол-холундан туттунчуп алган, дайындашкан.

Бүгү улусчу дайын фронт биле тыылды каңнап тудуштурган, бистиң чуртувус чаңгыс аай дайынчы лагерь болуп турган, оон угланкчы, башкарыкчы күжү коммунистерниң маадырлыг партиязы болуп турган. Партияның политиказының ханы үндезилелдин, оон ёзулуг-да аажок улуг кижилдикчи болгаш органнакчы ажыл-чорудулгазы делегей империализминиң эң агрессиң отряды — герман фашизмин ажыл төлээр дээш ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенциянның, дайынчыларның, бүгү совет кижилерниң мужениишкиннериин чаңгыс ээй каттыштырган.

Эрткен дайынга бистиң улузувус болгаш оон Чепсектиг Күштери чүгле боттарының Төрээн чуртуңуң алдарын, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаан алган эвес, харын база оон-биле кады Европаның хей чурттарын фашистиг дарлалдан адырып ап, Азияның улустарының япон империализмден хосталырынга шиитпирлиг рольду ойнаан.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ХОСТУТ УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ КҮЧҮЛҮГ КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Дайын соолгудагы байдалдарда, кажан социализм чаңгыс чурттуң хемчээлиидеп дашкаарлаан үнген үеде, Совет күрүнеииң даштыкы хүлээлгелери калбарган болгаш хамылаан. Ам социализмин камгалаары бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының айыл чок чоруун хандырарын база киириштирип турар. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери чаа делегейнин оске-даа чурттарының армиялары-биле дайынчы демин каттыштырып алган, социализмин болгаш коммунизмин тургузуп турар улустарның чаалап алышкыннарын камгалаар ужурлуг. Национал хемчээлдериниң иштинге тускайлаңгы, социалистиг интернационализминден чайлаар болза, социалистиг тургузуутну анаа өжээниг күштерден-ам чедишкиниг камгалап болбас. Империалистериниң антикоммунистиг фронтузу турда индыг шугум социалистиг чурттарның күчүзүнүң кошкаарынга чедирер апаар.

Ам даштыкы политика талазыбиле Совет күрүнеииң болгаш оон армиязының чугула сорулгазы болза, бүгү делегейде тайбыңның херээн камгалаары, империалистиг агрессиниң оруун, контрреволюцияны экспорттаарын мооңдактаары база болуп турар. Хосталган улустарның чаалап алышкыннарын үзүктаар дээр делегей реакциязының элээн каш орадажышкыннарын Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг оске-даа чурттарның дузазы-биле үзе-шапкан деп чүве билдиптир болгай.

Ам, кажан АКШ-тың империалистери Вьетнамның улузунга удур дээрбечи дайынны чорудуп турар үеде, америк агрессорларга удур маадырлыг демиселдиң чорудуп турар аку-дүмна вьетнам улуска эң ээштиг дузалаачыны киргүзеринге социализминиң бүгү чурттарының күчүзүнүң кошкаарынга чедирер апаар.

Ам даштыкы политика талазыбиле Совет күрүнеииң болгаш оон армиязының чугула сорулгазы болза, бүгү делегейде тайбыңның херээн камгалаары, империалистиг агрессиниң оруун, контрреволюцияны экспорттаарын мооңдактаары база болуп турар. Хосталган улустарның чаалап алышкыннарын үзүктаар даар делегей реакциязының элээн каш орадажышкыннарын Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг оске-даа чурттарның дузазы-биле үзе-шапкан деп чүве билдиптир болгай.

Ам даарезинде империализминиң агрессиң күштери туруп турда, бистиң улузувус күрүнеииң камгалал күчүзүн быжыглаар, амгы шериг эртеминиң негелделеринге дүүштүр арииняны хөгжүдеринге аажок улуг тавариштыр турар дээрзин СЭКП-ниң XXIII съездизиниге айтып турган. Агрессорну ынчыктырбазының болгаш дайынга оны шиитпирлиг чылча шаварының кол чепсээ болза стратегтиг ужур-дузаанын ракета шериглери болгаш суг аваа-биле чоруур атом ракеталыг хемелер болур деп санавышаан. Коммунистиг партия болган Совет чазаи чогум-на харыы ол шериглерни хөгжүдеринииң бирги чергеинии ужур-дузаанын үнелеп көрүп турар. Ракета-ядролуг чепсектиг-биле чепсеглээринге холбаштыр кургаг чер шериглериниң от күчүзүн база бедидип, агаардан халдаашкынга удур камгалалдың шериглериниң дайынчы аргаларын күштелдирип, флоттуң болгаш ужар күчүзүн согуг бээр күжүн өстүрүп турар.

Демиселдиң чепсектериниң, хамыктың мурииуда ракета-ядролуг чепсектиң хөгжүдээниге аажок улуг депшилге-биле холбаштыр СЭКП шериглериниң политиктиг болгаш дайынчы белеткелиниге, дайзынның хенертен халдаашкынынга соогуну берип, ол агрессиң бодалдарыны үзе шаап билиринге дайынчыларны өөредир талазы-биле онза кичээлгейин көрүндүрүп турар. Амгы байдалдарда чепсектиг демиселдиң түңнелиол демиселдиң аар-бергe негелделерии чоонуң болгаш армиянның шыдажып эрттирер арталыышдан хей үезинде тодаратгынып турар деп чүвелии Коммунистиг партия болгаш оон Төп Комитедиң докгаамал сагыыдырын турар. Оон ужурунда чүгле шериг албаныыларының политиктиг болгаш дайынчы белеткелии бедидер эвес, харын база хамаатты камгалалды бүгү хемчег-биле сайзырангайжыдары, ажылчы чоннарның ортузунга, иларгыя аныяктарның ортузунга шериг-патриотчу ажылды эжижидери кажангызыдаан-даа артык негеттинии турар.

Улус чонга деткиттиргеп ССРЭниң Чепсектиг Күштери Октябрь революциязының оларга даасказ соруглаарын төлептиг күүседип турар. Кезектериниң болгаш корабльдериниң бот составының мораль-дайынчы шынарлары, Совет Армиязың болгаш Флоттуң амгы дайынчы чепсектери Советтер чуртунуң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының айыыл чок чоруун, бүгү делегейде тайбыңның херээн идегелдиг камгалаар талазы-биле оларның төөгүүт хүлээлгезинге дүүштүр турар.

Тудуг, чаагайжыдылга

Барыын-Хемчик районнуң «Шапкээр» совхозунуң тудуг шулары бо чылын будуурүгениң болгаш чурттаганың аазаа хей тудугларын кылып, аныктарга киирер. Бирги эзеңгеге тудугчулар белеткеңче ниҥээнгейни саларга, 300 кубометр тудуг ыяшын белеткээр, тудуг кылыр черлерде экипелдүмүргеп. Чыл эгезинден бээр чамдык аныктар кыадынган.

Бирги кварталда тудугчулар малчыннарга үш чурталга баштыкын, часкы, чайгы, күскү хонаштарга хереглээр он шинт камазаны кылып берген. Чазаныкга мастерскаязының чазаныкчы тудугчулары 93 хаалга, рамаяы, суттарынга 200 шиитти чазап белеткээн.

Тудугчу звеноза болгаш чазаныкга мастерскаязычка аныкпан турар ажылчыннардан М. Сумдуй, М. Маадыөөвээ, М. Кырып-ның аныкпан нөөмээзын үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку олурууунга чөөрүп турааралаа.

Суурларның чазагайжыдар талазы-биле совхозта аныкпан бөлө эгелээн. Кажаа-херимнерни септээр, ирип баксыраан элементри болгаш телефон чагыларын солуур, ыяш дуруторунуң белетиеп аныктарны эм чөөрүп турар. Суурларның чазагайжыдыңга тудугларынга чүгле тудугчулар аныкпаза эвес, харын суурларның бүгү чурттакчылары киномир. Чазагайжыдыңга талазы-биле чорудар организастыг хемчегларни совхоздуг директинязы, кодээ Советтер аныкпан ыяпган.

Э. ООРЖАК.

Ташкентите Совет эрге-чагырганың тургустунган хүнүн тавариштыр Кызыл тукту кадүрүп турары.

(ССРЭ-ниң Күрүнеииң революция музейиниден алган).

ЧАРЫШ ЭГЕЛЭЭН

(ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чеднишкиннериниң делгелгезинге киржириниң чаа негелделери)

Эрткен 1966 чыдын ажылдарының түңнелериңге үидешлээш, 1967—1969 чылдарда ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чеднишкиннериниң делгелгезинге коргээ ажыл-агый талазы-биле киржириниң негелделерин болгаш ында киржирлерни шилип алырының коргузуглерин ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чеднишкиннериниң делгелгезинин Кол комитеди бадылаан. Кол комитетиң доктаалының дугайында тайылбыр кылып бээрин «Чер ажылы» дээр каттышкан делгирлериниң директору С. Г. Скобкинден СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Социалистиг чарыштың чаа негелделери будурулгеге салып турар чаа бедитинен негелделерге дугжуп турар. Оң негелделериниң ноя утказы чүдэл?

— ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чеднишкиннериниң делгелгезинин коргээ ажыл-агый талазы-биле чарлаан чарыжының идезизи — үнүш болгаш мал ажылын бүгү хемчегледиле хогжудери болур. Делгелге дээрге, ам дээре чеднишкиннерниң коруудези болгай дээрэн билдингир. Ынчаарга ол чеднишкиннер соңак участоктар-биле, чамдык коргузуглер-биле кызыттаарлаттынмас ужуглуг. Чижээлээрге, боттарының бедик дужуттери-биле хай-хей колхозтар болгаш совхозтар чергаарлакның болур. Ол дээрге чер ажылының культуразының бедээнинин, сураглыг «Безостая-1», «Мироновская-808» болгаш өске-даа сортуун кызыл-тастарын нептереткенинин түңнелидир. Ынзыг болза-даа ам чаа геде дээрелериниң коруудезинге киржирингге чүгле дужут талазы-биле коргузуглер эвээш болур. Тарылганың хей хемчээлдиг шеддерингге таланың эң бедик чыылдазын алыр херек.

Будурулгенин кол коргузуглери болза тарааның ниити чыылдазы болур. Моон ужурунда дужуттуң көвей болурунга негелделерни чамдык тазарылгаларда—чамдык культуралар талазы-биле харын-даа бичe кудулаткан. Моон мурнунда, чижээлээрге, делгелгенин киржикчизи болур дээн болза, тараанын гектарга онааштыр 30 центнер дужудун өстүрер ужуглуг турган. Ам болза дужут гектардан-на 28 центнер болур болза четчир, ынчалза-даа ниити чыылда 42 муң центнерден эвээш эвес болур ужуглуг.

Лён тарыыр алаан хей районнарга база ында негелделерни ажылдап кылган. Оларга дужут талазы-биле коргузуглерни гектарга онааштыр 5 центнерден 4,5 пентнер чедир кудулаткан, ынчалза-даа ниити чыылдазы 500 центнерден 675 пентнер чедир бедиткен. Мында кол хордал—үрезин ажылын экижиглеринде, үрезин тарылгаларының шеддерни ковудедириде.

Амгы үеде эрте быжар картофель-биле чонну хандырары экижилер дугайында айтырыгны тургузуп турар. Бо дугайында база делгелге комитединин доктаалында кирип турар. Бир эвес моон мурнунда тускай колхозка азы совхозка делгелгеге киржирининг негелделеги кыдыыр коргузуглерни картофель талазы-биле оон ниити дужудун книр санап турган болза, ам олар үгле эрте быжар картофельди өстүргени хөш делгелгенин киржикчилери болу берип болурлар.

Делгелгеге эфир-үс болгаш эмге хереглээр культуралар талазы-биле база киржип болур.

— Моон мурнунда малчыннарның ажылын ажылгадыг чүс гектар черге онааштыр будурген продукциязын барымдаалап үнелеп турган болгай. Ынчаарга амгы чаа негелделерде бо талазы-биле кандыг чүүлдерни моруп турар ирги?

— Мал ажылының талазы-биле негелделерниң үндезининге улам ылавылалдыг коргузуглерни салган, ол чүл дээрге мал ажылының продуктулуу-дур. Чижээлээрге, бир инекке онааштыр сүт саалдазы, бир хойга онааштыр кыргаан лук, бир кыс дагаага онааштыр деп саналарга алдынган чуурганың саны.

Оон-биле кады, чижээлээрге, колхозтуң азы совхозтуң мал ажылынга когарал кылдыр, эң хей сүттү бээр чаңгыс инекти өстүрүп болбас-ла болгай деп чүвени барымдаалап турар. Ынчангаш негелделер болза Ферманың ажылдакчы бурузүнге чогуур негелделерни онаап турар. Малчыннарның күш-ажылын үнелеп көөрде, ылангыя продукция будуреринге чеже мал чемин чаргыланың моон сонгаар база барымдаалап саналар.

— Кодээ аның-агыйны улам ыңай хогжудериниң кол негелдези— будурүлге чорудулгаларын комплексиниг механизастаары, күш-ажылдың будурунчүлүүн бедидери болгай. Чаа негелделерде ол талазын канчаар коргенил?

— Механизаторларга тамударыштыр бүдүн улуг болук киргеп, ында болза социалистиг чарыштың тиилекчилерин шилип алырының негелделерин тодаргай айыткан.

Дужут талазы-биле коргузуглер моон сонгаар-даа эң кол негелде болур дээрэн билдингир. Ынзыг болза-даа чаа негелделерде гектар чымчак ападырылтага онааштыр ажылдап кылышкыннарны тодаргай айыткылаан, кывар, чаар материалдарның камналгазын, машиналарның техниктиг байдалын, ажылдап кылышкынның эдлчег нормаларын ажыр күүседип турарын база барымдаалап коор. Калбаа-биле алыр техниканы билдилии-биле ажыглааны, комплекснинг механизацияны чорутканы, коргээ ажыл-агый культураларын ажылдап кылырының чаа технологиялың неп-тереткени хөш шаңналдар бээрин база коруп турар.

Зоналар айы-биле байдалды коорунуң принцизи Прибалтиканың болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң. Ортаазкы Азиянын болгаш чүртүүн сонгу чүк районнарының колхозтарына болгаш совхозтарына аңгы-аңгы негелделерни онааштырып турар. Зона бүрүзүнге коргээ ажыл-ишчилер алдын, моңгун болгаш хүлер медальдар хөш, а колхозтар болгаш совхозтар ССРЭ-нин Улус ажыл-агый чеднишкиннериниң делгелгезинин хүндүлүг дипломнары дээш демисежип болурлар. Бистин чүртте ам калбарган социалистиг чарыштың кол түңнелдери Улуг Октябрьның 50 чыл ойнга коргээ ажыл-ишчилерниң белектери ол болур дээрэн чугаажок.

Тайбыңның ыяжы

Владимир Ильич Ленининиң мочээни Кубага чүгле 1924 чыдың январь 27-де дыынаалып келген. Бүгү делегейниң пролетариадының хереэ дээш чаныш-сыныш чок, кайгамчык улуг демисеглиге кажыдалын илередир дээш чүс-чүс кубачылар Гаванадан ырак авеспе Регла суурнуң Фортин дээр тейжигежинге чыглып келгеннер. Ажылчы чонуң кажыдалының митингизи болуп эрткен ол черге оон киржикчилерни тайбыңның чимистиг ыяжын тарып одуртканнар.

Оон бээр-де ам ол тейжигештиг суурнуң чурттакчылары Ленин аттыг тейжигеш деп алай берген. Май 1-де—Бүгү делегейниң ажылчы чонларының эң-сеткил каттыштырышкынының хүнүнде. Регланың болгаш оон чоок кавызынга суурларның ажылчыннары тайбыңның ыяжының чанынга чыглып келген. Оон соонза үр-даа болбаанда олар тейжигештиң ырыңай чоогунга боттарының акша-хөрөнгизин чыып турган «Күш-ажыл монументизин» тургускан. Оон ажыдыышкынынга 1927 чылдың май 1-де Кубаның Коммунистиг партизының үндезилевчилериниң бирээзи, ийи чыл эрткенде хөлилеттигирген олурукчулерниң холундан өлген Хулио Антонио Мелья чүве чугаалаан.

1930 чылдың дүнеминде диктатор Мачадоның айтыышкыны-биле полицейжилер Ленининиң ыяжын ужур келип каапнар.

Капиталистиг Кубага Владимир Ильичиниң дугайында чугаалаары коичүг айыылдыг турган. Буржуазтыг чазактың башкычылары база аңаа бараан болган, парлалга Россияда Октябрьның социалистиг революциязын, оон-биле ады ханы холбашкан кижини нүгүлдеп, хоозун чүлчүруушкуннарны кылып турганнар. Ынчалза-даа Регланың болуун кижилери истеп сүрүшкүнүнден болгаш хоругдаашкынындан сүртеп кортпааннар. Полицейжилерниң шак ыыдыг дерзин үүлгедиглеринге харыы кылдыр олар Гавананың портунга пассажирлер дажып эккеп турган бир судноону Ленин деп адап алганнар. Ленин аттыг ол судно Хосталга оргулуунга революциязын тиилегинге чедир чоруп келген.

Бистин амгы хүннерниште улустуң чаза Ленин тейжигеш Кубаның хоругларының дыштанылгазының үлүг тоң черин тургускан болгаш ону Владимир Ильич Ульянов — Ленин деп адап алган.

Л. МАКСИМЕНКО.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

«Час келген» С. Феоктистовтуң фотоэтюду.

Кежээки магазин

Өвүр районнуң төвү — Хандагайты суурда кежээки магазинниң садыгжызы Сат Серенмаа садыг ажылынга үр ажылдаан, дуржулгалыг садыгжыларның бирээзи. Ажылчы чонуң садыгга негелдезин ханыдыр талазы-биле төлептиг чоруун ол көргускен.

Мурнакчы садыгжы беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларының бараан саарылгазының планнарын оранчок ажыр күүседип келген. Ол дээрге Улуг Октябрьның аддарлыг юбилейинге садыгжының баштайгы белээ-дир. Чонуң садыг хандырылгазын каш чыл иштинде үлегерлиг организастаар келгени дээш СЭКП Өвүр райкому, райкүүсем болгаш респотребсоюзтуң, районуң баштаар черлери Сат Серенмааны каш удаа хүндүлеп бижиктер-биле, өртектиг чүүлдер-биле шаңнап келгеп.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ойнга күш-ажылчы чеднишкиннерлиг ужуражыр дээш садыгжы социалистиг чарыштың хүлээлгезин алган ажылдап турар. Беш чылдың ийиги чылының он айларының бараан саарылгазының планын октябрь 25-те, чыл планын декабрьда боттандырар соруулганы салгаш, Хандагайты суурда үлетүүр бараанарының магазининиң садыгжызы Ондар Анайны социалистиг чарышка кыйгырган.

Сат Серенмаа чүгле мурнакчы садыгжы эвес, хей-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, коммунист хүлээлгезин шеверген күүседип үүрар. Райпода партия организациязының эки ажылдыг агитатору, партбюро секретарының оралакчызы.

К. ХЕРТЕК.

Электростанцияны алгыткан

Ак-Довурак хоорай ай санында өзүп олурар. Үлетүүр будурүлгелери, чуртталга, культура амыралга ландырылгазының чаа-чаа тудуглары ажыттылга кирип турар. Ажылдап эгелээн объектилериниң көвүдээни-биле оларның электроэнергизига хереглели база өскен. Хоорайда чылыг кужубиле ажылдаар болгаш дизельдиг электростанцияларның күүзүү электриге хереглелди бүрүнү-биле хандырып шыдавас апарган. Ынчангаш эрткен чылын электри хандырылгазының күүзүзүн үагаттырар соруулга тургустунган. «Тыва даг-дүзү» комбинат ССРЭ-нин Түлүг материалдарының үлетүрүүнүң министерствозунуң хоорайда ажылдап турар станцияларга электроэнергия бүдүрер немелде агрегаттарны тударының чөпшээрелин алган.

Энергизга хереглелдин дыка өскенин барымдаалаан, дизельдиг электростанцияны алгыдарынче «Тыва даг-дүзү» түлүг эргелелиниң дөртүү участогун мобилизастаан. Участок эрткен чылдың дөртүү кварталында түлүгүнү чөрүдүп киришкен. Дүрүлгалыг түлүгчү Николай Малянычевке үлүткан комплексилиг бригаданың мурнунга ынчаарга хей бергелер турган. Барык бежен градус чедир турган соокта ажылдары берге болбайн канчаар. Ынчалза-даа түлүгчилер бергелерге торулбайн, ажыл шагын долузу-биле ажыглап, шүдүргү ажылданнар. План ёзүгаар станцияның алгыылгазын бо чылдың майга чедир доозары көрдүнгеп.

Ынчалза-даа участокка күш-ажылды болур-чогууру-биле организастап, ажылды шүүлдүр хей тывынгыр, чогаалыкчы саналдарны амыдыралга боттандырганындан түлүгчилер бирги кварталда планын күүседипкеннер.

Бригадир Малянычевтин бир саналы ажылды дыка дүргелеп арганы берген. Машиналар турар улуг өрээлдиң дээвирин төлевилеп, ёзүгаар алды метр хемчээлдиг плиталар-биле шывар, а ону алаан каш демир паганалар-биле быжыглаар ужуглуг турган. Дээвирниң шыварының бо аргазы хей чешак болгаш немелде чарыгдал үндүрерин негээр. Оон кадында демир паганалар машиналарны ажыдалдың турган кижилерге шаптыктап, артык шөл база эвлээр. Николай Малянычев алдың дээвирнин 6 метр эвес, а 12 метр плиталар-биле, оларны быжыглаарын шала биле дээвир араазынга турар паганалар-биле эвес, а өске арга-биле боттандырган. Бо дээрге түдүгулараның кижрген саналдарының бирээзи-дир.

Бригала кежигүннериниң коммунист Валентин Чевалов, комсомолчу Василий Колчин олар ам эки ажылданнар.

Ак-Довурак хоорайның үлетүүр будурүлгелери болгаш чурттакчы чонну энергизиниң немей алган. Дизельдиг станцизга 1200 киловатт электроэнергия күүзүлүг чаа агрегаттарны тургускан.

В. ИВАНОВ.

ДҮВҮРЭЭЗИННИГ МЕДЭЭ

ЧАРЖЫНЧЫГ КЛУБ

Республиканың хөгжүм-шинн театрының артисчери март айның 25-тен эгелеп, Бии-Хем районнуң бүгү суурларының, совхоз, колхозтарының ажыл-ишчилеринге Владимир Ильич Ленининиң олурхевширин көргускен «Боолуг кижи» деп шилеп, ол шыкаш Салчак Токаның «Боттанган күзел» деп шинжинден үзүндүлерни болгаш театрның артистеринин концертин көргүзүп чорудувус.

Бо-да чоруп чораан, районнуң культура албан черлериниң ажылы-биле база таныштывыс. «Хадын» колхозтуң клубу эмин артыр чаржынчыг байдалдыг болганын маңаа демделексеп түр мен. Клубка чедип кээривиске, кончуг улуг кара шоочаны адып каан тур. Суурнуң ол-бо талаларынче кижилер чүгүртүп турган. клуб эргелекчизин арай бооруа тып алдывыс. Улуг хаалга ажыттынган соонда, кире бээривиске соогун канчаар, оон-биле кады хир деп чүве бажын ашкан болду.

Ам канчаар, дедир чоруур дээрге чонуң бистн маңап, сонуургал турары ажык. Клуб эргелекчизи Бел Эрнинеден айтырывыс:

— Клубунар чүге соогун, кежээ чонга канчап бараан болур улус боор бис?

— Харын канчаарыл? Оттуулар ыяш чок болгай-ла. Артистер белеткеннир өрээлди дүй шаап каан болгай бис. Ол өрээлдин соңга шилп шуут чок болгай, деп. эш Бел серге-даа чок харылады.

Чон бурулуг эвес. ажылды удуртуп, баштап турар аштер бурулуг болганда, демги өрээлдин ажыын дүй кадаан кадагларны туре шапкаш, артистер Олег Намдарал, Оюн Болдукпан бистер кире бердивис. Хир-довурак, үрелип-бузулган сандайлар кижи кылаптаар аргажок чыгылаар болду. Ам канчаар бокту ширбиш, печкага от салып эгелединвис. Клубтуң соңгаларында хирлиг көжегелерни дужургеш, демги ойбак соңгаларны дуглап алырывыска ыяш чылып эгеледи.

Культура албан черн, ылангыя клуб — коску агитациянын төвү деп чүве билдингир болгай. А «Хадын» колхозтуң клубунда чүүдээ чок-тур.

Бистин ажыдан, чурттан артырип турарывыс бо чыл—Совет эрге-чагырганың тоогулуг 50 чыл ою болгай. Улуг байырлалга чеднишкиннер ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдап турар, а оон боттанышкынының дугайында коргузуг клубта чүү-даа чок.

«Хадын» колхозта клубтуң бо дүүрениглг байдалы колхоз дargазы П. Ершовтуң белгаан партия организациязының секретары А. Тугаржаптың талазындан чонуң культурлуг амыдыран-чурттагазынче сагыш салбаанын көрөчилеп турар-дыр.

Оттуулар ыяш чок деп чугаамы дыннаарга мадыңчыг болду. Чүге дээрге, «Хадын» колхоз шуут-ла арга-дарыгның чоогунда болгай. Ыяш сөөртүр аът, шары чок-даа болза, машина, трактор республиканың өске колхозтарында ышкаш силерде хей дээрэн чүүлдер. Моон мурнунда чылдарда «Хадын» колхозка столовая безин турган, ол чорук колхозчуларга, чорук кижилерниге таарымчалыг турган.

Колхозка 13 артист ойнап чорудувус, бис чүгле даартазында Туран хоорайдан чемненивис. Колхозтуң удуртукчулары биске чем кыдырын бээри-биле оралдалыышкын кылган база чадашкан.

«Хадын» колхозтуң дargазы эш Ершов оон кожазында «Өөк» совхозтуң удуртукчуларындан үлегер алырын сүмеледи. Үгле дизе, совхоз төвүнге ойнаары-биле чаргаа кызырывыска, директор эш Лихтин улуг оорушку-биле үнаан, ол-ла дораан 6—7 машинаны ыракны кадарчыларже, ферма-дарже кагыскылаан, чонну чыып келди. Директорнуң сагыш салыышкыны дээш малчыннар оорушкузун илередип турдулар.

Совет улус бодунуң күрүнеминиң тоогулуг 50 чыл байырлалын күш-ажылчы чеднишкиннер-биле үткүп, ажыл-агыйның бүгү ажырларынга патриотчу ёзу-биле ажылдап турда. «Хадын» колхозтуң культура ода — клуб бо хире чаржынчыг байдалга турарга, черле таарыышпас. Ону дораан алер херек.

М. МУНЗУК.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Усчу шеверлериниң хоорайы» 11.10, 1.10, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериалары) 3.10, 6.20, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Котовский» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Качаза, кырган ава!» 3, «Киленнээшкин» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Удуп чыдар аразында» 11, 1.40, «Дадзы-да эпчок чоруктар» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Кынчыктырбас барымдаалар» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Баштайгы болчагаар» 6.30, 8.30 шактарда.

АГРОНОМНУҢ СҮМЕЗИ — ПОГААЖЫ БОЛУҢАР

БАЖЫҢ ЧАНЫНЫҢ ОГОРОДУ

Погааларның ажык-дузалы кайтамчык. Кижиниң организмизиге хонукта 300—400 грамм хире погаа херек. Ынчангаш өг-булениң ниити бүрүзүнге чылда 120—150 килограмм погаа хереглеттинер.

ТААРЫШТЫР ОЛУРТУРУУ

Бир эвес кандыг-бир культураны чылдыңа-на чаңгыс черге тарып турун бээр болза, хөрээн бакырай бээр, ол культураның хоралакчыларыбиле аарыглар үрежин көвүдей бээр болгаш дужуду кудулаар. Ынчангаш чамдык культураларны чаңгыс черге 3—4 чылдан эртир тарыыза эки.

Бир эвес хөрээнде капуста дааның үреэр курттар бир апарза, капуста, редиска, ренка болгаш брюкваны ол черге 4 чылдан эвээш эвес уе эрткенде катап олуртур.

Помидор, огурец болгаш картофель база ол ышкаш бир аай аарыгларыг болгаш хоралакчыларлыг, ынчангаш ол культураларны ол черге үгле 2—3 чыл эрткенде катап тарып болур.

КАНДЫГ ХӨРЗҮНГЕ ЭКИЛ?

Погааларны янзы-бүрү хөрзүннерге тарып болур. Ылангыя олар шыпаажыргы черге эки үвер. Согуна, чеснок, фасоль, салат база огурец ышкаш культуралар, хөрзүнүү чүтүй чажыл экижиттээн болза, эки дужут бербес.

Кужурлуг хөрзүнге огурец, согуна, морковь багай үвер, а кызыл свёкла, капус, помидор олар кужурлу тоовас.

Черниң кыры оргу азы мурнуу-барыын түкче ийленчек черлерге тараан погаалар эки үвер. Участок болза соңгу талазындан, ол ышкаш соок болгаш жургат хат хадыыр талазындан тудуг, сад, кажаа ийикпе азы херим-биле дуглаттынган турар болза чогуур.

ТАРЫП ОЛУРТУР ХУУСААЛАРЫ

Согунаның, морковьтуң, редьканың, репаның, редистиң болгаш салаттың үрезиннерин аргалыг болза эрте тарыыр, ынчангаш тарыыр черин хөрээн курганы билек-ле, белеткеп эгелей бээр. Элээн каш хүннер артканде орте бижар ак кочанныг капустуң чаш үнүүжүп, согуналы олуртур, кызыл свёкланы, помидорны тарыыр. Ол ажылдар доостуру билек, орай бижар капусту олуртур. Огурецти соолгу доңатка чедир элээн каш хүннер бетинде тарыыр. Хөрзүнүүң 8—10 хире сантиметр ханызы 12 градус чедир чылый бергенде, эрте бижар огурецти тарып олуртур. Чылытта ынак огурецтиң, помидорлуң, перецтиң чылыг черге өстүргеи чаш үнүүтерин доңаттар үреэтер аймыл эрте бээрге олуртур.

Республиканың аптекаларында дээштиг чаа эмнер кирген

1. БИЛИАРИН—ДИРИГ АМЫТАННАРНЫҢ ӨДҮНДЕН ХАНДЫЛАП КЫЛГАН ЭМ БОЛУР

Ол эът-кеттиң болгаш чүстериниң мстап аарыырын намдатпышаан, ында-бүрү дустарының аңаа чыылбайн эстип тараарынга дузалаар.

Бо эмни дараазында таварылгаларда херегларр: Чаа эгелеп чоруур азы хоочураан чүстер ревматизмин, оорганың ревматизмин хемирлиг аарыгларны, радикулит, булчаан чүстерге тыптып келген ыжыктарны эмнээрингге херек. Сооктер ёмнаан соонда чаа чүүлүп чоруур үезинде азы гипе-бизе чаткыштап эмнеп турган таварылгада, хол, бутка кезиишкиннерге херек. Оон ыңай оорга сооктерниң болгаш чүстериң үрелишкиннинге чедирер ында-бүрү аарыгларны, өртеңген соонда киржеллдир эмнээн черлерге болгаш сооктерниң принелип аараан таварылгаларында өске эмнээшкиннер-биле чергелештир чорудуп болур.

Ажыглаар аргалары ында-бүрү аарыгларга эмчиниң сүмезин ёзугаар болур. Аарыгның аар, чиигиниң аймы-биле 6-дан 60 хонук чедир чиипеп болур.

4—5 каът нарлыны суг-биле оттүргеш, аарып турар балыг черге чыштырган, оон кырындан хылыргай чуга саазының салгаш, чуга хөвең-биле базырган кырындан нарлы азы дилиндек песпбиле быжыглай шарыыр. Бир эвес курган берзе, ону чешпейн, кырындан чылыг суг-биле оттүрүп ап турар болгаш бир хонгаштла солуур херек. Бир хонган соонда, ол чер кызыл азы аарыпкылыг апарган болза, 15—30 хонтанда ам катаптан болур. Оттуу 50—100—250 грамчыыг шиядерде үмдүрүп турар болгаш оларны сериин карадгы черлерге тургузар. Ажыглаар мурнунда эки хозуштур чаймп алыр.

* * *

2. ДАЛАЙ КАПУСТАЗЫ — ЧИГИРЗИГ ЛАМИНАРИЯ

Ховодур сокган каан карааымаар өөнүт, бо эмнин составында водтун дустары бар болгаш шөйүндүге барганда, хөөй бээр, ижжи-шөйүндүнүң ажылын экижидер.

Ынчангаш ук эмни шөйүндүлерниң ажылы бакырап, тырыктаанда чартык азы бир шай шопулаанның иштин хүнде 1 катаң ижер.

Баар аараан үелерде бо эмни ижип болбас.

Ук эмни республиканың аптекаларындан садып ап болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Бехтеревтиң микстуразы

Бо дедгереигей эмни сураглыг улуг орус невропатолог болгаш психиатр В. М. Бехтеревтиң адынбиле адаан. Сөөлгү чылдарда ында-бүрү эмнер көвүдеп турза-да невропатологтар болгаш терапевтер Бехтеревтиң микстуразы-биле аарыг кижилерни эмнээрде, ону ажыглап турар. Чүге дээрге, бо эмниң составында кирип турар хей янзы чүүлдер кизы-бүрү аарыгларны эмнээрге эки дээштиг.

Бехтеревтиң микстуразының составы мындыг: адонис, бромнуг натрий, кодеин. Адонис (азы горицвет) дээрге, лютиннер болуүнге хамаарыжыр, узун илезилиг от-тур. Ол Ортаа Азында, Сибирьде болгаш ортаазкы ховулуг куржагларда өөнтерээн. Ону суг-га эзилдиргеш, турунгуурун ижерге, хан эргилдезин эмнээдип турар.

Бромнуг натрий болза баш мээзинниң үстүнү нарын картын оожургадыр (торможение) шынарын үзлаттырып турар болгаш эң младшын кызыктыг, дүрген ажыныышчал кижилерниң оожургаар болгаш дүвүрээр (торможение и возбуждение) шынарларын арасында деңнештирип турар. Кодеин дээрге кижини оожургадыр болгаш аарыгын намдадыптар эм-дир. Бехтеревтиң микстуразы-биле эмчилер ында-бүрү невроларгаш, кылыктыг, ажыныышчал, уйгузу келбеетээн, ханының базыышкыны бедээн болгаш чүрээниң ажыдаарары бакыраан кижилерни эмнеп турар. Аарыг бүрүзүн чүгле ол микстура-биле эмнеп турган, эжиртн эмнептер дээрэн ыны эвес болгай. Чамдык таварылгаларда чүгле ол эмден өске ында-бүрү эмнерни берип турган эмнээр апаар.

Ол микстураны үргүлчү-зе аптекаларга чагыдып, кыдыртып ап турары аарыг кижилерге ырай тадырмича чок чүве болганда. ону сөөлгү үеде белеп, бортактап кылып каар апарган. Ону Бехтеревтиң борбак эмнерн дээр. Оон составынга калийниң бромиди, адонистиң болгаш кодеинниң кургаг дуңнары (концентраттары) кирип турар. Шак мындыг белеп, борбак эмнерниң бирээзинде бир улуг омаан ниити Бехтеревтиң микстуразын солуп турар.

Бехтеревтиң микстуразын болгаш борбак эмнерни брон аймаанга таарышпас кижилерге ижиртип болбас. Шак мындыг кижилер ол эмни ижипкенде, эът-кежи кижин, кежиниге бичe-биче шивишкилер тыптыгылап кээрлер. Ол болуушкуннар ук эмни ишпестей бээрге, дораан чиде бээрлер.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкому болгаш райкүүсем Барыын-Хемчиктиң орук эргелелиниң начальныгы

Михаил Чатыевич ШАРАВИНИҢ

ожал-ондакка таварышкаш элекке мочээнин дыңнатпышаан, оон ат-булеазиге болгаш төрелдеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгаазы секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, коргээ ажыл-агый киллизинин 22-17, үлетүүр киллизинин 22-64, чагаа ажылчын болгаш коргээ корреспонденттилер база совет тургузут болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, ынчаның информация киллизинин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солуп келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографизы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00350.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 12 СРЕДА № 86 (6723).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 чыыл

Агаар-бойдустуң хайгыылчызы

Агаар-бойдустуң «Космос-144» дээр ийиги совет спутниги планета кызырга бодунуң 600-гу долганышкынын апрель 10-да доозаан. 1967 чылдың февраль 28-де ону салып үндүрген болгаш оон баштайгы «ажыктың» долганышкынын март бирде Москвадан-биле 17 шак 22 минута турда эгелээн, мичээ ол спутник Атлантиканың кырынга чоруп турган. Чер девискээриниң барык 60 хуузунуң кырында агаар-бойдустуң байдалын доңчулап коргускен хой сайгыг информация ол үеден бээр СССР-ниң гидрометцентринге космостан хүн бүрү кээп турар.

Телевизионнуг борт камералары, чылгының көвүдее хереглеринде булуттачак дүрзү-хевирлерни дамчыдып бээр инфра-кызыл аппаратура, а ол ышкаш актинометриктиг тургузулгалар ой-тавында ажылдап чорүүр.

Делегейниң метеорологтуг төптериниң бирээзи болуп турар СССР-ниң гидрометцентриниден апрель 10-да бүгү-де сонгуургалдыг күрүнелерже «агаар-бойдустуң 27 карталарын» дамчыдып берген. «Космос-144-түк» хөнүк дүргүзүлгә эрткен делегейниң янзы-бүрү районнарында метеорологиялыг байдалын од карталарда коргускен.

КУЛЬТУРА-МАССАЛЫГ АЖЫЛДАРНЫ ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫНЧЕ

Совет эрге-чагырганың 50 чылын баймырлаарының бүдүүзүнде азбек дүжүттү ажаап алгап, ону улуг байырлалга эң-не үнелиг белек-соң кылдыр тударының сорулгазын бистиң тараажыларывыс, механизаторларывыс боттарының мурнунда салган. Шак ол сорулгазы күүседип, юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдүн өстүрүп алырының бир кол үндезини болза, часкы тарылганы бедик агротехниктиг чурумнар ёзугаар чорудуп, ону чогуур үе-хуузазында доозары деп үүнеми олар эки билип, бо хүннерде бүгү-де кичээнгейни хову-шоалдерже утпадыргап.

Республиканың барыын талакы районнарының тараа шолдеринде шык базырыышкыны, часкы чер андарылгазы дээш оске-даа ажылдар хайныыкшыны чорун турар. Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдү дээш ховуларда хайныыкан күш-ажылчы улуг иштиг одурүүнда туржун турар кижилерниң өртүзүнга культура болгаш агитация-массалыг ажылдарны чорудары политиктиг чугула айтырыгларның бирээзи болу берген.

Чөөн-Хемчик районнуң культура албан черлери боттарының ажылын хову турлагларынче угландырып тургузуп эгелээн. Ылаңгыя ол районнуң СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозунуң болгаш «Большевик», «Искра» колхозтарының хову турлагларында кызыл будуңнар ажыл-ишчилериниң культураг дыштанырынга тазырымчалыг кылдыр дериттингеи, содунналарны, журналдарның чаа номерлерин үргүлүү алдаа экпеп турар, кожуун чоруур библиотекаларны тургускан, оюн херекседелер-биле хандыртынган, агитхуудустарны үндүрүп, мурнакчыларны янда чыыдып, мактап, а шүгүмчүлелдиг хуудустарга четпестерни сойгалап турар. Шеми школазының башкылары болгаш янда культура ажылдакчылары ховунуң ажыл-ишчилеринге лекция, беседаларны кылып, агитхуудустуң, «Крокодилдиң» элчеглиг номерлерин үндүржүп, политмассаалыг ажылды чорудар талазы-биле партия организациязының ёзулуг дузалакчылары болу берген. Бо үеттүде адаанывыс ажыл-агыйларының төптеринде клубтарның бот-тывыышкыр уран чүүл коллективтериниң баштайгы үнүшкүнүүр концерттери ажыл-ишчилерни сонуургаткан. Ынчалза-даа бо районнуң ажыл-агыйларында байдал бир дескн эвес. «Тыва» совхозтуң, «Октябрьның 30 чылы» колхозтуң хову турлагларында кызыл будуңнар чогуур негелдеглер ёзугаар дериттинмээн, янда культура ажылдакчылары тараа шолдерин политмассаалыг ажылдар чорударын чыызын олуруп бергеи.

Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тожу районнарының ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынче арай-ла киргелек. Ынчалза-даа бо районнарның колхозтарының, совхозтарының партия, комсомол, профсоюзтар организациялары, райкүүскомнарның культура килдиглери часкы ховунуң ажыл-ишчилериниң өртүзүнга культура болгаш агитация-массалыг ажылдарны канчаар чорударының планнарын чүгаалажып көрген, бадылаан. Кызыл будуңнарны дерилер ажылды чорудуп эгелээн. Сарыг-Сеттиң болгаш Балгазының культура бажыңнарының, «Тилелге» совхозтуң товүүде клубтуң агитхулътбригадаларының сөөлгү шеңелде репетицияларны чорудуп турар. Агитбригаданың киржикчилери чүгле концерт коргузери-биле кызыгаарлаттынмайн лекция, беседаларны кылып, агитхуудустарны, шүгүмчүлелдиг хана парлалгаларын үндүрер. Таңды-пыыг, Каа-Хемниң кинофикаторлары ховунуң ажыл-ишчилерине кино көргүзүүн канчаар чорударының дугайын боттарының хуралынга чугаалашкан, кожуун чоруур киноларның маршрут графиктерин бадылаттынган.

Республиканың хогжүм-шин театры часкы тарылга үеэинде концерт, шин көргүзериниң тускай планын баш удур чогаадып тургускаш, ону боттандырып киргикеи.

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынче киргенден бээр эдээн каш хонуктар эрте берген. Ынчалза-даа Улуг-Хемниң культура-чымдыкпыкпы албан черлериниң ажылдакчылары боттарының ажылын хову турлагларынче угландыр тургуспаан. Ылаңгыя «Пайырал» совхозтуң ховуларында шык базырыышкыны, часкы чер андарылгазы, сүттарыла дээш оске-даа ажылдар хайныыкшыныыр чорун турда. Чаа-Хөлдүң Культура бажыңының агитбригадазы ховуларже үпер хамаан чок, харын оон составы безин амдыгаа дээр четчелеттинмээн.

Культура болгаш агитас-массалыг ажылдарның эң-не солуун, дээштиг хевирлерин тып ажылдаары эң-не кол үүл. Чон ортузунга культурамассаалыг, политкижизидилгелиг ажылдарны чорударының эң-не дүрген, чедингир болгаш дээштиг хевирлериниң бирээзи болур агитхулътбригаларының ажылынга онза кичээнгей херек. Мурнакчы ажылдыг агитбригада чүгле концерт коргузери-биле кызыгаарлаттынмайн, лекция, беседаны кылып, богун кымнарның мурнап чорун турарын коргузуг самбыразынга, хана парлалгазынга коргузүп, ажылда бар кетпестерни, чалгааларны шүгүмчүлелдиг хана парлалгаларынга илереңзер ужурлуг. Хову турлагларынга коргускен концертериниң репертуарлыгы-те черде ажыл, амыдыраа-биле хаяы харылзаалыг болзур. Моон мурнунда часкы, күскү хову ажылдарының үезинде комплекселиг агитбригада тараажыларга бүгү талазы-биле эки бараан болуп келген. Ол практиканы ам база-ла ажыглаар херек.

Юбилейлиг чылдың чаагай дүжүдү дээш туржун турар кижилериниң өртүзүнга политмассаалыг ажылды чорударынче, оларның культурлуг негелдезини хандырарынче хүн бүрүнүң кичээнгейин салмыры клуб, библиотека, кино ажылдакчыларының мурнунда харысалгалыг ажыл болуп тургустунган. Тараажылар, механизаторлар боттарының хөстүг шактарында солуун концерттерни, кинону көрүп, лекция, беседаларны дыынап, содунналарның, журналдарның чаа номерлерин, номнарны үргүлүү номчуп, хову турлаглары четчир санныг оюн херекселедери-биле хандырынган турар үжүрлүг. Бо бүгү ажылдарны чорударда партия, комсомол, профавилел организацияларының-биле бижыг харылзаа, оларның дузазы негеттинер. Ылаңгыя маңаа партия организацияларының кол удурткакчы күш болур.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң сессиязында

МОСКВА. (СЭТА). Апрель 11-де эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг ордузунга РСФСР-ниң Дээди Советиниң чедиги чыылдазының бирги сессиязы ажыттынган.

Улуг назылыг депутаттарның бирээзи, РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинниң секретары А. Г. Новиков сессияны ажыткан.

Президиумга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының оралакчызы А. А. Мюрисеп, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүннери көстүп кээрге, депутаттар оларга чылыг байырын чедирген.

Депутаттар Россия Федерациязының Дээди Советиниң Даргазынга СССР-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик М. Д. Миллионщиковту чаңгыс үн-биле сонгаан.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Даргазының сес оралакчыларынга депутаттар М. М. Амиров, К. Е. Борисенко, В. Ф. Мазовка, А. Т. Никандрова, Н. С. Приезжев, М. И. Субботин, Г. С. Файзуллина, Н. Д. Фрайонов оларны база сонгаан.

Депутат М. Д. Миллионщиковтуң даргалаашкыны-биле хурал үргүлүүлээн.

Сессияның ажылдаар шагын болгаш хүн чурумун бадылаан. Сессияга көөрү-биле дараазында айтырыгларны киирип турар:

1. РСФСР-ниң Дээди Советиниң Мандат комиссиязын сонгуур.

2. Улустуң хереглеп барааннарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайы.

3. РСФСР-ниң Дээди Советиниң Доктаамал комиссияларын тургузар дугайы.

4. РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары.

5. РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумун сонгуур.

6. РСФСР-ниң чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар.

Депутаттар РСФСР-ниң Дээди Советиниң Мандат комиссиязын 15 кижи составтыг кылдыр чаңгыс үнбиле сонгаан. Мандат комиссиязының даргазынга депутат Н. Л. Коновалов сонгуттурган.

Сессия хүн чурумунуң ийиги айтырыын чугаалажып көөрүн эгелээн. «Улустуң хереглеп барааннарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында» илеткелди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат А. М. Школьников кылган.

Бөгүн РСФСР-ниң Дээди Советиниң бирги сессиязы бодунуң ажылын үргүлүлеп турар.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ЭЭЛЧЭЭ

КЫЗЫЛ ТУКТУ КӨК-ТЕЙЖИЛЕР АЛГАН

Бодунуң ажылының кол угланышкыны күш ажылы болуп турар «Көк-Тей» совхоз Россия Федерациязының совхозтарының аразында социалистиг чарышка эрткен чылын кириишкеп, бистиң республиканың совхозтарының аразынга бирги черни эдээн. Совхоз беш чылын бирги чылынга чүүргалар саларының планын 111,4 хуу күүсеткен. Кёдээ ажылагыйның оске продуктуларын күрүнеге салдарының планын күүсеткени мынды: тараа салдарының 485 хуу, сүттүү — 129, эттиин —156 хуу.

Тараанын дүжүдү 1965 чылда гектарга онаалтыр түгле 3 центнер болган болза, эрткен чылын тараа болгаш тараа-бобы культураларының 11,9 центнер болган. оон иштинде кызыл-тастыы планда 6 центнер турда, алганы — 13,5 центнер. Тараа болгаш тараа-бобы культураларның үрезин үрүүлүкүнүн 115, оон иштинде кызыл-тастыын—127,7 хуу күүсеткен.

Бир инекке онаалтыр 1750 кг сүт саар планныг турган, а күүсеттингени — 2050 кг. Кыс дагаалардан чүүргелер алыры планы 104 хуу күүсеттингеи. Маңаа мал чемнерин четчири-биле белетккээш, оларның чемгерилгезин шын организастааны шиитпирлиг рольду ойнаан. Чижээлээрге, совхоз эртken чылын малдың бөдүүн чемнерин белеткээр планның 100 хуу, оон иштинде сигненнинн — 151,8 хуу дүүсетвеи. А силос белеткээри — 151,7 хуу күүсеттингеи.

Тараа культураларының дүжүдүн бедидерингe органиктиг болгаш минералдыг чемнич-индиглерни мурнунда чылаардаалындан дээре ажыглааны, часкы тарылгага болгаш чайгы ажылдага агротехниктиг хемчегларни шынгы сагыш турганы база үрезинерни шын шилип алганы чедиишкинни хандырган. Күскү ажаап алышкыны үезинде механизаторларның аразында моральдыг болгаш материалдыг идиг берииишкиннерининг хемчегларын, шаанал системазын чап ажыглап, социалистиг чарышты боттуг организастааны шиитпирлиг чүүлдерининг бирээзи болгап. Планның онаалгаларны ажыр күүседип турганың хараазында ажылдап турар бир кижиниң чылда орту-мак ажыл телевири 154 хуу кылдыр оскен.

Ынчангаш совхозту РСФСР-ниң Кёдээ ажыл-агый министерствозунуң база бээр Кёдээ ажыл-агый болгаш белеткел ажылдакчыларының профсоюзиниң ТК-зының шилчиир Кызыл тугу-биле (1900 рубльбиле кадыг) шаннаан.

ЧУРУНТА (солагай таладан): шилчиир Кызыл тукту СЭКП-обкомунуң секретары аш В. Н. Филипповтуң, совхоз директору аш А. И. Ломаевке тутсуп берип турары. Он талазында — тук тыпсып турда хурал залында.

В. КОНДРАШЕВТИҢ
фотозу.

БИСТИҢ РЕЙДИВИС

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА ШАК-ДАА ҮНЕЛИГ

Бистиң халбак Төрээн чүртүвүстүң бүгү бүлүңнарында ажыл хайныыкан. Чонуң үе ажылынга, чүткүлү Совет эрге-чагырганың 50 чылын чайынналчак чедишкин-биле үткууруүнче угланган. Юбилейлиг чылда элбек дүжүттү өстүрер, ону чидиргаг чокка ажаап алыр улуг соревнованы механизаторлар, ховунуң бүгү ажыл-ишчилери салып турар. Республиканың колхозтары, совхозтары беш чылдың ийиги чылының тарылгага чугаалажып келгенин айтыры чугула. Ынчангаш ам этелеп бар чыткан хову ажылдары ара докпаан, улуг-ла шуудавайн

Бөгүн—апрель 12—Космонавтика хүнү

КОСМОС ҮЕЗИНИҢ ЭРТЕНИ

Юрий Гагариннин космос делгеминче ужудуушкуну чер бөмбүрзээнин бүгү булуцларында кижилернин түректерин хайныктырган. Делегейде баштайгы космонавт космос делгемни чагырып алырына бодунуң социалистиг Төрээн чуртунуң бедик аталарын чүс-чүс чылдарда бадыткаарындаа айтыда, оон ужудуушкуну кижининг утаанынын арга-мергежилдининге бүзүредип чаа чадаже бедик көдүрген. Делегейниң салымхуузунга эртем-техниктиг деңшилгенин ролю чаа байдал-биле костүп келген.

Алды чыл мурнунда Совет Эвилелиниң Телеграф Агентилелиниң чарлап дыңнаткан допчу одуругларында мынча деп чугаалап турар: Космос делгеминче кижининг ужудуушкуну төөгүде бир-ле дугаарында Совет Эвилелинге 1961 чылдың апрель 12-де боттандырган. ССРЭ-нин ужудукчу-космонавы Ю. А. Гагариннин башкарганы «ВОСТОК» дээр космос корабли Чер спутнигинин орбитазынче салып үндүрген турган. Корабль-спутниктин денгээл чедирикчи ракетаның соолгу чадазы чокка 4.725 килограмм болган. Орбитаның перигейниң бедии 181 километрге, апогейниң бедии — 327 километрге деннежип, орбитаның йиленчээ — 64 градус 57 минута болуп турган.

Ам ол саннарны эң улуг үнелиг документалдыг материал кылдыр, Юрий Гагариннин хуулгаазынныг корабльге олурупкан, «Чоруптаалы!» деп кайгамчыктыг сөзүн сөглээн тураскаадыг хүнүнден бээр кижи төрелгетенниң кайгамчык улуг оруунуң баштайгы үе-чадалары кылдыр көргүскенин ол.

Ынчан делегей парлалгазының демделеп турганы-биле алырга, совет кижиниң космосче баштайгы ужудуушкуну космос делгеминче кижи төрелгетенниң шуут ханызын киреринниң үезин ажыдып, делегей деңшилгеэнииң эң-не улуг чаагай болуушкуннарының бирээзи болган.

«1957 чылда Черниң кылымал спутнигин бир-ле дугаарында салып үндүрген, 1959 чылда Айга бир-ле дугаарында четкен, адак соонда, эртken чылын космостан дириг амытаннарны Черже эдилдирип келген Совет Эвилели ам космос делгеминиң талазы-биле бодунуң Христофор Колумбузун делегейге бергени» — деп, ол хүннерде Франс пресс агентилелдик дыңнадыгларының бирээзинге чугаалаан.

Юрий Гагариннин ужудуушкунунуң соонда болуушкуннар хөгжүдезинин шапкының Черниң делегейде баштайгы совет кылымал спутнигинин ужудуу үнгенниден соңгаар космонавтика шимчээшкинниниң онзагай дүрген чоруу-биле деннеп болур. Космонавтиканың амгы хүнү чүгле Октябрьның бежен чылының улуг байырлалының эвес, харын космос үезиниң чоокшулап орар он чылының чырыткылыг хереп-биле демделеттингенин сагындырбайн барып болбас. Ол дээрге кайгамчыктыг байырлалдыг хүннериң анаала дүгжүп капсырлажымышкыны эвес-тир. Космосче орукту база кижи төрелгетенге социализмниң Төрээн чурту ажыдып бергенинде ханы утка-бодал бар. Ол революсчу базым турбаан болза, ам бүгү-ле улам ынайгы эртем-техниктиг деңшилгенниң дугайын бодаары-даа берге-дир.

Ынчан-на, 1961 чылдың апрельде, «Восток» дээр корабль-спутникке ужудуушкун белеткелдиниң түңнелдерин аналитевишаан, космос делгемни кижининг шимчээшкининиң совет артамының кол принципгерин специалистер тодаргайлаан. Ол хамыктың мурнунда аппараттың бодунуң конструкциязын шилип алгавынга хамаарыжыр. Космоска аян-чоруукче кижини шуут хандыкшыдарының сорулгазын эң дээре шилип-ширлеп шыдаар аргалыг аппарат болза космостуң корабль-спутнигин кылдыр көргени ам чайгаар-ла билдинин келген. Ынчаарга ынчан элээн хөй принципиалдыг, харын-даа маргылдаалыг айтырыгларны көөрүн болгаш шилип-ширлээрин ол чорук негеп турган. Бир янзы хевир чүл дээрге чогум үткээы-биле алырга космоска ужудуушкун болуп шыдавас, анаа-ла солун шуутаазын көдүрүп болгу дег, баллистиктиг траектория-биле ракетага ужудуушкун болуп турган, ындыг янзылыг ол хевирни хүлээп албаан. Совет эртемденнер болгаш конструкторлар мырнай эгезинден тура-ла боттарының күжениишкинин улуг деңзиглиг болгаш хемчээлдиг кылымал спутниктерни база корабльдерни тургузарынче утландырган. ССРЭ-ге космосче ужудуушкуннарны хөгжүдериниң принципиалдыг шугуму база ында болуп турган.

Эптиг кабиналардыг улуг корабльдерге идегел болза космос делгемниң хөй талазыг техниктиг чепсегелеништиин негеп келген бот-шынарларын ниик өөренип шимчээшкининиң казбак планнарын боттандырарынга дүгжүп турган. Бистиң кижилеривистиң хан-даммарында сиңниккен совет гуманизм база корабльдерниң конструкцияларында илергейлеттингеп. Кижининг организмнериниң чер кырынга мынчага чедир таварыжып көрбээни шак ындыг байдалдарга амыдыралп чурттарының болгаш ажылдаарының эң эки байдалдарын тургузар дугайында сагыш салдыкшыны бистиң космонавтикавыстың чарлып болбас демдээ болган. Чогумна харын ол чылдагаан-биле эртемниң чаа адыры— космос биологизы ССРЭ-де магалыг чаагай хөгжээн. Эртемниң ол адыры Н. М. Сисакяниң, В. В. Парининиң, О. Г. Газенконуң болгаш бистиң өске-даа шылгараңгай эртемденнеривистиң кайгамчыктыг эртем ажылдары-биле тургустунган.

Ю. Гагариниң «Восток» дээр корабли орбиталап бир долганымышкынны кылыр деп онаалганы алганы болгаш ону күүсеткени билдингир болгай. Ынчалза-даа аъш-чемниң, сугнуң, регенерацияның будумелдериниң курлавырлары болгаш электри бериишкинниң алдынар хемчээли он хонук чедир ужудуушкунга четчир турган.

Делегейде баштайгы космонавтың ужудуушкунунуң медицина-биологтуг түңнелдерин совет тускай эртемниглер түңнеп корген болгаш эртем талазы-биле идегелдиг үндезинге улам ыңайты шенелдер кылдыр тургускан. «Кижининг баштайгы космочу ужудуушкуннары» деп, ССРЭ-нин Эртемнер академиязының парлаан ажылында «баштайгы космонавт Ю. А. Гагариниң космосче орукту кижи төрелгетенге ажыдып берген ужудуушкуну космос корабльдеринге ужудуушкуннарның медицина хандырылгазының системазын ажылдап кылырының үндезинниерин тургускан» деп демделээн. Черден дашкаар оранга кижининг ужудуушкуннарының байдалдарын улам ынай ажылдап кылырынга кандыг-бир чергелиг киришкен бүгү-ле шимчээчилер баштайгы биличишкиниерни сортан алган.

Ю. А. Гагариниң шимчээн эмчилер боттарының «протоколунга» мындыг түңнелди бижээн:

«Космонавт Ю. А. Гагарин-де космоска ужудуушкун факторларының таарымча чок болдарларының чогу космонавт Г. С. Титовту космоска элээн үр ужудуушкунга белеткээрин эгелээр арганы берге».

Ю. А. Гагариниң ужудуп үнгенинин соонда түңгле дерт ай болганда ужудукчу-космонавт Г. С. Титов «Восток-2» дээр корабльге ужудуп үнген. Г. С. Титовтуң башкарганы «Восток-2» дээр корабль орбитага 25 ажыг шак болган. Космонавтиканың ийнги чугула чадазы ынчалдыр чедип алдынган — космос делгемниге кижининг үр чоруп болурунуң аргазы бүзүредилгенген. Даразында чылдарның дургузунда совет болгаш америк космонавтарының ужудуушкуннары-биле ол бүзүредилге каш катап бадыткаттынган болгаш улам көвүдээн. Ынчалза-даа бирги чер кезээде бирги чер болуп артар болгай. Ынчангаш «Восток-2» дээр корабльге Г. С. Титовтуң ужудуушкуну кижининг космоска үр ужудуушкунунуң делегейге баштайгы рекорду болуп космосту шиңгээдип алырының төөгүзүнге кезээде артар.

А. Г. Николаевтиң болгаш П. Р. Поповичиниң болук ужудуушкуну ол төөгүге арлыг чиптес иске арттырган. Ол ужудуушкуннуң үезинде олардың «Восток-3» болгаш «Восток-4» дээр корабльдери космоска аразынга барын 6 километр чоокшулашкан, ол чорук космоска корабльдерни ужураштырарының аргазын дараазындагы үеде ажылдап кылырынга принципиалдыг ужур-дузалыг болган. Дараазындагы, 1963 чылда-ла кады ужудуушкунуга В. Ф. Быковский-биле кады делегейде баштайгы хөрээжен космонавт В. В. Терешкова кирипкен.

1964 чылдың октябрь 12-де «Восход» дээр совет корабльге В. М. Комаров, К. П. Феоктистов, Б. Б. Егоров олар составтыг экипажты космос корабликке таарыштыр олуртурунуң аргазы онза чугула ужур-дузалыг. Астрономнарның, физиктерниң, биологтарның, медиктериниң, инженерлерниң космосче ужудуушкунунга боттуг байдалдар тургустунган.

Кижининг космосчу ажыл-чорудуягазы чүгле эртем-шимчилел ажылдары-биле кызыгаарыаттынмас деп, ам безин бүрүн барымдаалыг чугаалап болур. Космосту шиңгээдип алыры чоорту-на кижилерге хөрөн кырында эргежок чугула чүүл болу бээр. «Восход-2» дээр совет космос корабликаар кижи чурттап болган ажылдап болур бе дээрининг дугайында айтырыг болган. Ынчангаш ол айтырыгга тодаргай харыы удатпаанда алдынган. Кайгамчык шылгарыгай шенелде болдунган: космоска корабльден кижининг баштайгы үнүүшкүнүн совет космонавтар П. И. Беляевтиң болгаш А. А. Леоновтуң башкарып чораанны «Восход-2» дээр корабльге боттандырган. Планетаның кырынга космостан дашкаар үнген совет хамааты Октябрьның Төрээн чуртунуң шагалыг өндүр чагайының чаа демдээ болу берген.

Космос үезиниң он чылы Айны өөренип шимчилээринге эртемниң болгаш техниканың кайгамчыктыг чедимишкиннери-биле демделеттингеп. Совет техниканың чедимишкиннериниң ачызында Черниң кылымал спутнигин Ай орааныга чымчак арга-биле хондурары берге айтырыг болбастай берген, ону американнар база катаптаан. А Совет Эвилели Айның бойдузун шуут шимчилээринге чаа чедимишкинни чедип алган. «Ай-13» дээр совет автоматтыг станцияның аппаратуразы-биле Ай кырының довураан шимчилээр чорукту боттандырганы Ай кырының колкол характеристикаларын ылавылаан. Ол сорузга чедип алдынмаан болза Черге эң чоок дээр будумелин билип алырынга улам ыңайгы депшилге болдунар арга чок турган ийик.

Космосту өөренип шимчилээринге бистиң улустуң шылгараңгай чедимишкиннери —бистиң чуртувустуң өзүп турар күүү-шыдалының чырыткывычак илереи-дир. Ол чедимишкиннер болза космосту Черниң кижилеринге бараан болдурар деп кижи төрелгетенниң эң дээре угаанларының күзел-чүткүлдеринге тааржып турар.

Л. МАРКЕЛОВА,
СЭТА-ның эртем талазы-биле хайгааракчызы.

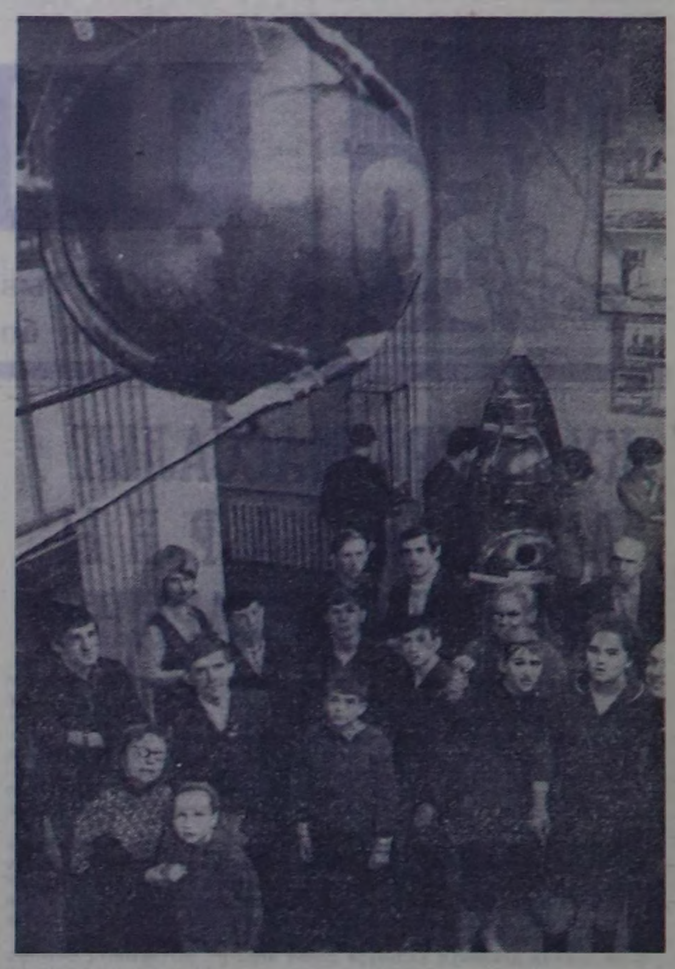

МОСКВА. Байырлалдың — Космонавтика хүнүнүң бүдүүлүкте ССРЭ-нин Революция музейинге кижилер кончуг хөй кээп турар. Космос делгемин шимээдип алырынга совет кижилериниң улуг маадырлыы чорукторының дугайын-да чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Черниң совет кылымал спутниктериниң модельдери-биле келген кижилер танышып турлар.

В. СОБОЛЕВТУҢ фотозы. СЭТА-ның фотохрониказы.

К. Э. Циолковскийниң төрээн чуртунда

Космонавтиканың хүнүнге, космосту шиңгээдип алырынга тураскаатнан лекцияларны, делгеелгелерни, тематиктиг кежээлерни бо хүннерде ажылчын болгаш кедээ клубтарда, школаларда болгаш дээди өөредилге черлеринде эрттирип турар деп, Калугадан СЭТА-ның корреспондентизи дыңнаткан.

Думминчи дээр ажылчын суурнуң клубунга болган кежээ чонга кончуг солун болган. К. Э. Циолковский дугайында сактыышкыннарын ол улуг өрүс эртемденниң оглунуң оглу Алексей Костин аңаа чугаалаан. «Космонавтиканың адазы» деп кино-кадрларны Костинниң чугаазынга тайылбыр кылдыр көргүзүп турган. Чыылган чүс-чүс кижилер К. Э. Циолковскийниң планеталар аразынга ужудуушкуннарның болдунар аргалыының дугайында чугаазы бижиттинген плёнканы-даа дыңнаан.

Она хемниң эриинде К. Э. Циолковскийниң чурттап болгаш ажылдап чорааны төөгүлүг бажыңга бо хүннерде кижилер дыка хөй барып турар. Олар улуг эртөмденниң эртем, чогаадылга ажылдары-биле ханы сонуургалдыг таныжып турар. Эрткен чылдың апрельден бээр маңаа 53 муң кижи чораан. Маңаа чүгле бистиң чуртувустан эвес, харын даштыкы чурттардан аалчылар база хөй иээп турар.

КОСМОС

Космос үези — чүгле космос корабльдериниң, автоматтыг станцияларның болгаш кылымал спутниктерниң ужудуушкуннарының үезин эвес, харын амгы шагның бөйдүс эртемининиң чедип алган хөгжүдезинин онза бедик ниити дөңгелининиң үезин-дир. Бистиң хүннеривисте эртем биле техника чер кырының байдалдарында ап болгу дег ындыг информация-биле хандыртынып шыдавас, харын ындыг янзылыг информация алыр черлерни улам калбартырын, космостан улам-на хөй санныг медээлерни алырын негеп турар.

Амгы үе-чадада кижи төрелгетенниң эргежинде бар эртем информациязының хемчээли он чыл санында-на барык ийи катап көвүдээр деп чүвени санап көрген. Ол дээрге анаа-на статистика фактызы эвес, харын кижи төрелгетенниң депшилгелиг хөгжүдезиниң хөөйлузу-дур. Ынчангаш тыптып кээп турар негелделерни чедимишиннинг хандырар төлээде, эртем биле техника аажок дүрген бурунгаярлаар ужурлуг. Моок ужурунда космос делгеми амгы үениң эртеминиң улам-на чугула лабораториязы болуп бар чыдар. Космос шимчилеядеринге кижининг шуут киржилгезиниң эргежок чугулазын ол хөй чүүлдер талазы-биле баш бурунгаар тодарадып турар.

Моок ужурунда совет космонавт Юрий Гагариниң баштайгы ужудуушкуну космосче анаа-ла эзелчеглиг базым эвес, харын космос делгемин шиңгээдип алырының чаа үе-чадазының эгелээни, а оок-биле кады Октяргайны шимчиээринге чаа үе-чаданың эгелээни ол болган.

Космосна ужудуушкуннарның эртем-шимчилел аргалары «Восход» дээр хөй

БОЛГАШ

олуттуг космос кораблиин совет эртемденнериниң тургусканыының болгаш совет космонавтар Комаров, Феоктистов, Егоров оларның чедимишкинниг ужуткаш келгенииң түңнелинде онза калбарган. Элээн маш кижи составтыг экипажты космос кораблинге таарыштыр олуртурунуң аргазы онза чугула ужур-дузалыг. Астрономнарның, физиктерниң, биологтарның, медиктериниң, инженерлерниң космосче ужудуушкунунга боттуг байдалдар тургустунган.

Кижининг космосчу ажыл-чорудуягазы чүгле эртем-шимчилел ажылдары-биле кызыгаарыаттынмас деп, ам безин бүрүн барымдаалыг чугаалап болур. Космосту шиңгээдип алыры чоорту-на кижилерге хөрөн кырында эргежок чугула чүүл болу бээр. «Восход-2» дээр совет космос кораблининиң ужудуушкуну космосче ужудуушкунарның хөгжүдезинге онза чугула базым болган. Совет космонавтар Павел Беляевтиң болгаш Алексей Леоновтуң чедимишкинин эртемниң болгаш техниканың эң улуг чаалап алысшкыны болган.

Космосту улам ыңай шиңгээдип алырынга совет ай станцияларының ужудуушкунары база аажок улуг ужур-дузалыг. Космоска келир үениң шимчилелдерин боттандырарынга совет эртемденнер дээрниң өске будумелининиң кырынга космос аппарадын хөндурар болгаш оок кылымал спутниктерин тургузар онза чугула сорулганы чедимишкинниг шимтпиряээр аргалыг болган. Ону чедип алырынга аппаратураның эң идегелдиг болгаш туруштуг амылаар чоруун хандырары онза ужур-дузалыг болган.

КИЖИ

Кижи төрелгетен кижининг космосче ужудуушкуннарының үезин эгелээнден бээр чедиги чылче кирип турар-дыр. Ынчангаш удавас келир үеде-ле бистер болза космоска чаа-чаа тимелелгелерниң херечилери боюу бээр бис. ол тимелелгелер кижининг амыдырал-чуртталгазынга улам улуг болгаш чаагай салдарныг болуру чигзининг чок.

Академиин А. БЛАГОНРАВОВ.

Чер кырында баштайгы хөрээжен космонавт Валентина Николаева-Терешкова оран делегейиң бүгү хөрээженнеринге тайбыңны болгаш аас-кежикти күзеп турар.

— Бистиң кайгамчык оран делегейивиске чаңгыс-даа «изиг одаг» артпазын, бүгү иелер болгаш кадайлар боттарының оолдарының болгаш ашактарының хуу-салыы дээш дүвүреевезик күзеп турар мен.

ЧУРУКТА: В. Николаева-Терешкова уруу Алена-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хойжулар чүнү чугаалашканыл?

Чөөн-Хемчик районнуң одарларында чылыг, хүнзээрек час келген. Хар эрээн. Районда мал кыштагладымышкыны сөөлүүреп, шээр мал оолдаашкынының түлүк үези адакталып турар. «Большевик» колхозтуң хойжуларының ниити хуралы чоокта чаа колхоз төөгүге болуп арткеп. Аңаа бо юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнелдерин, чазаглаашкынга, чайлаглаашкынга белеткелдерниң дугайын чугаалажып көрген. Бирги кварталда ажылагыйның бүгү коданнарында 2762 хой оолдаан, оларның 2827 хураганы менди алдынган. 45 өшкө ашайлаан, оларның ашайлары база шупту менди. Колхозтуң ийи хойжу бригадаларының аразынга калбертаа чарышка № 2 хойжу бригада тиилелчи болуп, төрүүр чүс хойга онаштыр 68 хураганны бо үеге чедир менди алган. Ол бригаданың коданнары хүр кыш ашкан. Дуржулгалыг хойжулар Ондар Чүлдүмүн коданыында 309. Куулар Ондар-оолдуң — 271 хой оолдаан, ол хойлардан менди алдынган 331 база 279 хураган семис-чаагай доругуп турар. Бо хойжулар колхозтуң эң хөөре хойжулары болур эргени тодуп алгаанар. Башкайгы чедимишкиннер-биле кады, чамдык харысалга чок хойжуларның бүрүзүзүнде болган шиңгыы четпестер хураага илерээн. Хойжу Донгак Кербүргээдеп 3,3 кг дүктү кыргып алырын хүлээнип тур мен.

О. Чүлдүм: Чамдык малчыннарда боттарының кылыр ажылдарын өске кижилерниң күзүү-биле кылдыр оралдаар. Ынчангаш ол ажылдарын ам-даа бар болуп турар шыңгыы четпестерни чайладырынче угланган боттуг хемчеглерни сүмелеп турар үнелиг саналдарны бергеннер. Оларның чамдыызы бо-дур.

М. Ооржак: Колхозтуң хой ажылының укшажыдылгазы куду, шокар хураганнар көвүдээн. Бисте бүдүрүкчү малдар эвээш. Төрүүр 5 муң ажыг хойда 30-не баш бүдүрүкчү кошкар, а төрүүр 500 баш өшкүде чаңгыс-ла хуна бар болуп турар. Бүдүрүкчү малдарның салгалын болгаш тарын боозадыгланың дузазы-биле алган эки уксаанның малдарын тускай коданнарга аңгылаар үе келген. Бисте бо ажыл кончуг эрең-гей тургустунган.

К. Ондар-оол: Тыва болгаш хайнактаан хойларның хураганнарын аңгылаар дугаймында эш Чүлдүмүн саналын деткип тур мен. Оон аңгыда, хойжулар боттарының күжү-биле кышка мал чеми сиген кезип бедеткээр шөлдерни амдыгаалтан эгелеп үлежип, оларны суггарар ажылдарны эгелээри чугула. Бо ажылды тодаргай кылбайн турарывыстан күзүү Дастай-оол Шокпаа-биле социалистиг чарыштыг. Дастай-оолдуң коданыында төрүүр 391 хой бар, ам оолдаан 387 хойнуң чаш төлүн менди кампалап алган ийикпе, азы бирги кварталда төрүүр чүс хойга онаштыр 98 хураганны өстүрүп алган.

Түлүш Аратынаның кадайы Маажык малдың чаш төлүн хүлээп ап, доругтур ажаап өстүрериниге улуг мергежилдиг. Хойжу өг-бүле ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле чыл бүрү эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнал-макталы ап келген. 1965 чылда 6, 1966 чылда үш хураганны немелде төлевирге алган. Малчыннарның уруглары адаиезии дээп, мал ажылынга мергежилди чедип ап турардар. Хеймер уруу Светлана дөрт чыл сакманшктеп келген. Бо чылын төрүттүнген 120 хураганны Светлана азырап өстүрген.

Малчын өг-бүле хоюн чайлагладып семирткеш, кышка уткуштур белеткелдя шагның эки үезинде бүрүн кылып алыр. Бо чылын он тонна эвес, а чайын, малчыннар чайлагга кодан-кодан кылдыр бөле кеже бээрге, бөлүк коданнар аайы-биле чорутсе кандыгыл деп сүмелеп турар. Чайгы үеде малчыннарның хостер үези хөй. Бо саннарны кичээнгейге ап болурунуң үндезини ынчангаш бар.

Хойжуларның ниити хуралы бо чылдың апрель 10-га чедир кыштагларның үүрмек септелгезин доосказ, чайлагларга кышка белеткел ажылдарын эгелээрин шиитпирлээн. Улут Октябрьның 50 чыл ионга төлептиг күш-ажылчы чедимишкиннер-биле ужуражыр — хойжуларның сорулгазы ындыг.

Д. АНАЙ-ООЛ.
«Шынның» корр.

Чарыштыг хойжулар

Түлүш Шойдакович Аратына Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелининиң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ниитиниң малын кадарып келген үзинде колхозунга беш муң ажыг хураганны остүрүп, хой дүктү кыргып берген. Сее чыл хой кадарын келгеш, чылчылда-ла төрүүр чүс баш хойга онаштыр түстен куду хураган ап көрбээн.

Юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойга онаштыр 103 хураган, хойдан 3 кг дүк кыргып алырын кадарчы хүлээнген. Кышка эки белеткеңгенибиле кодаңы кыштан хүр ашкан, малдың чаш төлү менди алдынып турар. Түлүш Аратынада ам 328 хой төрээн. 376 хураганны доруктурүп алган. Моон соңгаар хураганнаар 37 хой бар, оларның чаш молуң менди остүрүп аптарга, хойжунуң социалистиг хүлээлгези ажыр күүсеттинер. Аратына колхозтуң мурнакчы хойжузу Дастай-оол Шокпаа-биле социалистиг чарыштыг. Дастай-оолдуң кодаңында төрүүр 391 хой бар, ам оолдаан 387 хойнуң чаш төлүн менди кампалап алган ийикпе, азы бирги кварталда төрүүр чүс хойга онаштыр 98 хураганны остүрүп алган.

Түлүш Аратынаның кадайы Маажык малдың чаш төлүн хүлээп ап, доруктур ажаап өстүрериниге улуг мергежилдиг. Хойжу өг-бүле ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле чыл бүрү эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнал-макталы ап келген. 1965 чылда 6, 1966 чылда үш хураганны немелде төлевирге алган. Малчыннарның уруглары адаиезии дээп, мал ажылынга мергежилди чедип ап турардар. Хеймер уруу Светлана дөрт чыл сакманшктеп келген. Бо чылын төрүттүнген 120 хураганны Светлана азырап өстүрген.

Малчын өг-бүле хоюн чайлагладып семирткеш, кышка уткуштур белеткелдя шагның эки үезинде бүрүн кылып алыр. Бо чылын он тонна сигеннин кезип белеткээш, кышкы кажаалларын септеп чылыглап алыр дээш белеткел ажылын чоруда берген. Чазаанче коже бергеш кыштаанның кажаалларының иштин коптарып, аар-саар септелгезин кылып алыпы Түлүш Аратынага чанчыл болган.

Мурнакчы хойжулар, чаржып турар кадарчылар Түлүш Аратына биле Дастай-оол Шокпаа колхозтуң хүндүлел самбыразында, оларның социалистиг хүлээлгелери күүсеттинип турары база самбырада кижи бижиттингеп.

С. НАМЧАН.

КОММУНИСТЕР ДУГАЙЫНДА ЧУГАА

ҮҮЛЕ БҮТСҮН, БАРААН УГААНОВИЧ!

Ыяшка деттөн балдының сөөлгү чаңгызы аргага чаңгыланган, чоорту чиде берген. Бүдүмчелиг күш-амылдық хүнү төнген соонда, Бараан Угаанович башыңыче углапкан. Оок-биле комаланыдыр базып орган иүдөр кара бызаңчы эр—Далдай Зэриге даартагы даалгазын ылавылаан:

— Кастактарны чааскаан эптептер болдуң але, Угаанович?

— Ие, чааскаан шыдаптар боор мен. Сен, шылырак кижи, Хүртүмен сугларга дузалажып, шала тырыжып, чудуи чонзуңза зки боор. Чергелештир ылырга, үүле бүдүнгүр болгай—деп, Дугур змиңге тода харыылаан.

Хүн ашса-даа, ам-даа чырык. Дугур бажыңыңга келгеш, чаңчыкпан аайы-биле балдызын болгаш хирээзин аңмаарда турушгарынга салгылап каан. Далаш чокна чунгаш, дөрде стөл кырында улуг көрүнчүкке көрдүнген: додуктан хүрөк арынныг, кырлаң хаайлыг, назынының истери хаяны сыгылар хаваанда болгаш кастыында көстүп келген, төптуг, шоваа характырлыг, шилгедек мага-боттуг кижини—бодуң ам чаа көрүп каан чүве дег, кезек када топтагылап көргүлээн-даа. Солагай холунуң салаалары-биле чаагын, кастыын суйбай тутнулаан. «Ээ-та, дөгүй-ле берген-дир мен» кылдыр бодаан, бүдүү хүлүмзүрээн-даа.

Бараан Угаанович Дугур ам бежен харлыг. Аас-кежиктиң хайырлакчызы—Улуг Октябрь-биле, Совет күрүне-биле чедыг. Ам болур улуг байырлал оок хууда байырлалы-биле капсырлажып турар бооргa, көрүшкү-даа улам ыызыгаар чок! Ынчан ол бир хая көрүүр, эрткенин эгелеп, түңнеп аягаш, бурунгаар бүзүрелдиг дап бээр, хөйну кылыр-даа. Шак бо кижиниң мозу-шынарында бир онзагай чүүл бар, арыг арын-нүүр болгаш ак сеткил, сөглээн сөзүнге зэ болур, тутканда тура дүшпес, ажыл-ишчизи-даа кончуг-ла кижи. Эш-көрзүрөн, биче сеткилдиг, оок ындыызын эш-көрү, хө-дүңмазы зки билир болгаш, Бараан Угаановичини хүндүлээрлер.

Бежен чыл... «Чүстүң чартыын чурттаза-даа, чү-даа болбас—кырывас бис» дээн шүлүүнчүнүң сөстөри чөптүг. Оны бүдүн күрүнеге, бүгү чонга хамаарыштырган-дыр. Чаңгыс кижиниң назынында — ол таныгыр үе, узак орук-тур. Ол үениң иштинде Бараан Угаанович чүнү көрбээн дээр. Өске бүгү совет кижилер-биле бир дөмей хомудангай, бүдүүлүк амыдыралды-даа көрүп эртиен, амгы үениң ачы-буянын-даа көрүп чурттап чорууру бо. Арай сөөлзүредир, 1953—1954 чылдарда оок адын—мурнакчы бызаңчы болгаш аңчы Дугур Бараанны дээре-дээре мурнакчыларның аразынга адап турар апарганда, харын-даа оок бодун «коммунист болурунга төлептиг» деп турар болу бээрге, бир шыңгыы базыны кылган: СЭКП-ниң допчу төөгүзүн-даа өөренген, Уставтыда номчаан.

1957 чыл. Коммунистиг партияның организастыг үндезини—Устав, идейлиг үндезини—Программа-биле Дугур Бараанның бүрүн танышкан чылы ол. Идей-политиктиг билиинiң деңнели элээн бодип келген, амыдырал-чурттал-ганың чогум ужур-утказын хандыр угааган чылы ол. Зге организацияның ниити хуралынга баштайгы сүрээдел, эш-көрүнүң шенелде айтырыглары, чагыг-сүмези... Оок сөөлда СЭКП Тожу район комитединге киргени, район секретарының элдеп байыр чедиришкини, дыңзыг хөл түдуушкыну—бо бүгүнү Бараан Угаанович дүүн чаа белген чүве дег, тодазы-биле сактып-бодап орган. «Мен дег бодүүн кижи Совет Эвилелиниң коммунистерининг одуруунга киргени улуг аас-кежик-тир!» деп чоргаарланып орган.

«Совет Тыва» колхозта эң дээре хөй-ниитичилерниң бирээзи Дугур Бараан Угаановичини районнуң чону зки билир. Биче сеткилдиг, кызымаан амыя-ишчи, 1954—1964 чылдарда Улус амыл-агыйының чедиришкиниериниң Москвада долгелгезининг донтаамал киржиичизи, оок дөрт хүлер болгаш бир мөңгүн медальдарының эдиленчизи кижи. СЭКП Тожу райкомунуң, Тожу райүүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле, колхозтуң баштаар черииниң өртектиг белектери-биле ыаш-даа удаа шаңнаткылаан.

Алды уругнуң адазы, төптуг-томаанығ өг-бүлежи. Төрээн колхозунуң ажыл-агый сайзыралынга күш-амылчы салыышкыны дээш, Бараан Угаанович Дугур эртиен чылын «Күш-амылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

Эш Дугур колхозтуң эки тудугжузу боябушаан, хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Колхозка дружиннииттер командири турган, ам эш-хүү судунуң даргазы болгаш колхоз баштаар черииниң кежигүнү. Оок чаңгыс чер чурттугларын ону Азас кедээ Совединиң депутадынга чаңгыс кижи дег соңуп алганнар.

Шала туткан чурттагга бажыңының кырындан бүгү суурну эргий көрбүшаан, Бараан Угаановичиниң чугаалааны болза:

— Бо-ла чаттылып чорутпан бажыңнарда балды кампаан бажыңым ховар. Албан черлериниң бажыңнарын шуптузун ылыштым. Амылды ылгаш, сөөлүнде кээп түңнелин көөрге, көрүнчүг боор-дур. Бо-ла Эрестол, Шом суглар-биле он чеди чыл иштинде тудуг кылып келгенивистиң түңнели бо-дур.

Беседа соонда ажылдап кирипкен бызаңчының шалыпкын ижин магадавышаан, чарлып чоруптарда:

— Үүле бүдүнгүр болзун, Бараан Угаанович!—деп йөрээп кагдывыс.

К. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Б. У. ДУГУР.

Авторлуң фотозу.

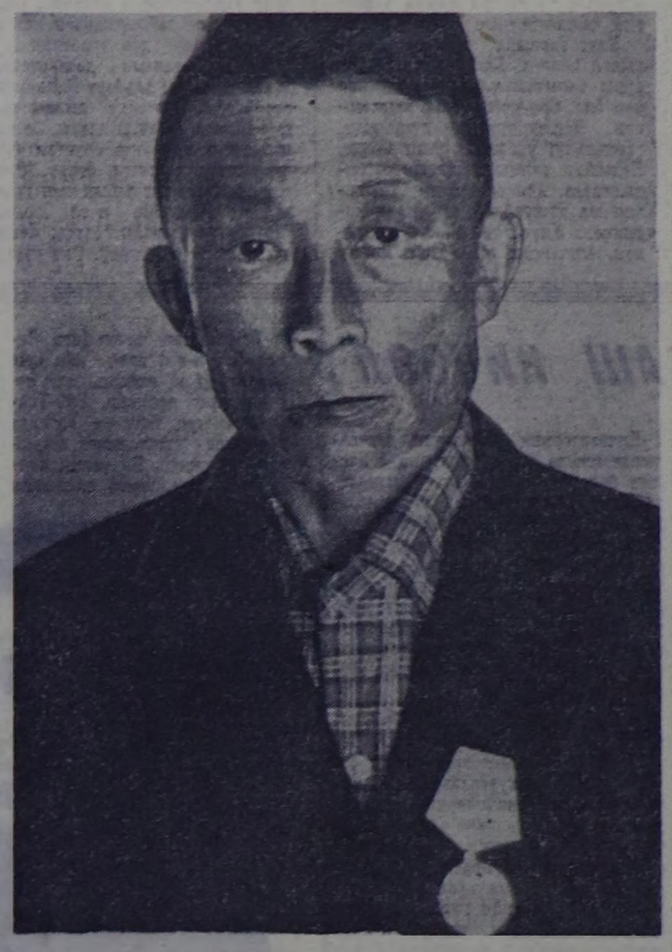

50 чылдың хрониказындан

СОВЕТ ДИПЛОМАТИЯ ТАЙБЫҢЧЕ КЫЙГЫРГАН

Генуя конференциязының дөртен беш чыл ою

«Генуя конференциязы хамааты дайынның үш чылдарының соонда Россияны аңда чалап келдирген баштайгы конференция болур, ол конференцияга Антанта талә болуп киришкен. Бо конференцияны бүгү-ниити тайбың конференция деп санап болур».
(«Правданың» 1922 чылдың январь 28-те шурнуну чүүлүнден).

Экономика болгаш саң-хөө айтырыгларының талазы-биле Генуя конференциязының ажыттынган хүнүнден бээр апрель 10-да 45 чыл болган. Совет Россияның төлөөлекчилериниң киржилгези-биле ол конференцияны чыыдырар дугайында шиитпирии 1922 чылдың январьда Канналарга эвилелчи күрүнелериниң (Великобритания, Франция, Италия, Япония болгаш Бельгия) дээдги чөвүлелиниң хуралынга хүлээп алган.

Оок соонда удаваанда РСФСР-ниң Даштыкы херектер талазы-биле Улус комиссарнады Италияның Министрлер чөвүлелиниң даргазындан мындыг телеграмманы алган: Генуя конференциязынга киржир кылдыр Совет Россияны чалаан. Бистиң чазаавыс ол чалалтага бодунуң чөпшээрежин турарын харыызынга айыткан.

В. И. Ленин ол конференцияның белеткелдинге аажок улуг кичээнгейни көрүндүрүп турган. РСФСР-ниң даштыкы херектер талазы-биле улус комиссары Г. В. Чичеринниң бижээни: «1921—1922 чылдың кыжында Владимир Ильич үр үеде хоорайдан дашкаар чурттап турзажок, Генуя конференциязын чыылдырары-биле холбашкан айтырыгларны ол чоок болгаш аажок сонуургап турган. Оон-биле холбаштыр ол алээн хөй демдеглелдерни бижээн, мынчангаш Генуяга бистиң саналдарывыстың ниити утказын оок бодунуң бижээн демдеглелдеринге үндезилээш докладтаткан чүве болгай». Бижиг тайбыңны болгаш улустарның экономиктиг кады ажылдажылгазын хандырары, Советтер Республиказы биле капиталистиг чурттарны аразынга садыг харылзаалар-ны тургузары совет төлөөлериниң соруглазы болур дээрзин Владимир Ильич демдеглеп турган.

1922 чылдың январь 27-де Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитединиң онза сессиязынга совет төлөөлериниң составын бадылаан. Совет төлөөлериниң даргазынга В. И. Ленинни соңгаан. Даштыкы херектер талазы-биле улус комиссары Г. В. Чичеринни совет төлөөлериниң даргазының оралакчызынга томуйлаан. Бир эвес байдал конференцияже В. И. Ленинниң чоруур аргазын болбурбайн баар болза, ол таварылгада дарганың бүгү-де эртезин Г. В. Чичеринге тывыскан. Төлөөлер чугаалажышкынарны чорудар, дугуржулгаларга болгаш керээлерге ат салыр талазы-биле делгереңгей бүрүн эртелерни алган.

Конференцияга түгле РСФСР-ниң төлөөлекчилерин чалаан. Бүгү совет республикаларының эрге-ажыктарын кады намгалаар төлөөде, РСФСР-ни долгандыр оларны сырый каттыштырары негеттинин келген. Хамаарышпас совет улус республикалар-биле (Азербайджан, Армян, Грузин, Белорус, Украина, Хорезм, Бухара, Ыранкы Чөөн чүк республикалар-биле) РСФСР дугуржулга чаргаан. Ол дугуржулганы өзүтаар бо республикаларның эрге-ажыктарын Генуя конференциязынга төлөөлөр болгаш камгалаарын, оларның өмүнээзиндек керээлерни болгаш дугуржулгаларны чарарын Совет Россияның чазаанга даскан.

Совет чазак Антантаның күрүнелери—интервенциянның киржикчилериниден негээр бодунуң негелдезин 39 миллиард алдын рубльге доктаадыг, белеткээн. В. И. Ленин ол документ-биле танышкаш, ону чүүлдүгүнгеп, а Г. В. Чичеринниң чугаалааны: «Бо улус тургузаар негелде Генуяга херектиг апаар боор».

В. И. Ленинниң амызынга хандан болурунуң айылдыын барымдаалаш, Совет чурттуң ажылчы чоннары Генуяже оок чоруурувуң ажыктыг эвес болурувуң дугайын шиитпирии-биле медеглээн. Ону барымдаалаш, а ол ышкаш В. И. Ленинниң кадыктыл байдалының биксираанын көргеш, партияның ТК-зы оок чоруурунга удур саналдаан.

Совет төлөөлер конференциязе орук аайы-биле Ригага Польшаның, Латвияның болгаш Эстонияның төлөөлекчилери-биле чөвүлешкен. Генуя конференциязынга чаңгыс аай хөделир дугайында олар-биле дугуржуушкун чедип алдынган.

Генуяга бирги пленарлыг хуралга түве чугаалап тургаш, Г. В. Чичеринниң ајытканы: «Эрги тургузугнуң болгаш чаа төрүттүүлү турар чаа социал тургузугнуң чергелештир догуннап болуруи күзээп амгы төөгүлүг үеде өөрүүнүң ол ийи системаларын төлөөлөөн күрүнелериниң аразынга экономиктиг кады ажылдажылга бүгү-ниити экономиктиг катап тургузуушкунга эргежок чугула чүүл болур дээрзин Россияның төлөөлери коммунизмниң принциптериниң үзел-бодалынга артышаан, хүлээп көрүп турар».

Бо болза янзы-бүрү ниитилел тургузугтуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш кады ажылдажылгазының ленинчи принцивин хөйнүң нуруунга албан ёзуу-биле чарланы ол-болган.

Совет күрүнениң төлөөлекчизиниң тайылбырлаан программазы бүгү чер ораның улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп, тайбыңны тургузарынче угланган тургаш. Совет төлөөлериниң ажыл-чорудулгазын чүүлдүгүнгенин илергейлээн телеграммалар болгаш чагаалар дыка хөй чурттардан оларның адрезинге келген.

Чепсегленнишкинин бүгү-ниитн кылырар дугайында конференцияга киирген совет саналдарны чугаалажып көрүүшкүн чокка хүлээвейн барган. Ынчалза-даа улус массаларның иштинге ол саналдарның ужурдузазын болгаш иептерээнин ол чорук бичеледип шыдаваан.

Экономиктиг эрге-ажыктарның эптеш чок адаан-демселги буржуаз күрүнелерниң чаңгыс аай фронтузуун бижыг эвес болдуруп турган. Рапалло деп черге РСФСР биле Германияның аразынга керээге ат салганы капиталистиг күрүнелериң фронтузун улам чарыдыргаи.

Ук керээ ол чурттарның аразында дипломаттыг болгаш консул харылзааларын катап тургузуп, кайы-кайызынга амыктыг садыг болгаш ажыл-агый харылзааларын тургузаар арганы берген. Германия Совет Россияга бүгү негелделериниден ойталаан. Совет Россияны боой тударының планнарын кылып турган антантачы болуктерге согугну керээ таварыштырган.

Генуя конференциязынга чораан совет төлөөлериниң отчётдуңуң талазы-биле Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитединиң докладчының төлевилелиниг капиталистиг күрүнелер-биле РСФСР-ниң харылзааларынга чүгле ыңдыг хевиринiң кереэзи чогумчалыг дээрзин Бүгү-Россияның Төп Күүсекчи Комитедн хүлээп көрүп турар дап бижиирин В. И. Ленин санаадаан.

• • •

Бо апрель хүннеринде СЭТА-ның корреспондентнаи Генуя конференциязынга совет төлөөлериң кол экспертизи, ам ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң делегей харылзааларының Москвада Күрүне институдунуң профессору Н. Н. Любимов-биле ужурашкан.

— Конференцияны эрттирер черии «төөгүлүг таварылганың» түңнелинде шилип алган чүве—деп ол чугаалаан. Кливаларга бо айтырыгны чугаалажып турган үезинде италь төлөө француз дыл-биле «Генуя» деп алгырган. Англияның премьер-министри Ллойд-Джордж чугаа болза Женеваже чаваар дугайында болуп турар-дыр деп бодаан, «чөпшээрежин тур мен» деп харыылаан. («Генуя» биле «Женева» деп сөстер француз дылга аажок демейлешкек дыңнаавыр). Ллойд-Джордж бодунуң эндер-биле салышкан частырыын минирии күзээзин, мынчангаш конференция Генуяга болганы ол.

Бирги пленарлыг хуралга Г. В. Чичеринниң чугаазын төлөөлер аажок кичээнгейлиг дыңнаан, залда мырыңай ыржым, кым-даа кыймыл бээнн дивээн чүве деп, профессор сактып чугаалап олурар. Кажан ол чугаазын доосканда, залга адыш часкаашкыны база катап чаңгыланып үнген. Ынчан конференцияның даргазы адыш часкаашкыны «таварышпас» дээр чүвенн сагыдырып киижээн. Элээн кан секунда иштинде маңан тургаш, Чичерин база катап, ол удаада француз дылга эвес, а англи дыл-биле чугаалажыр төлөөлер дыңнаазын дээш англи дылга чугаалаан. Чичеринниң чугаазы сагыш-сеткилди доюлдурган, адыш часкаашкыны база катап, диңмиреп үнген.

Ол кежээ хөй төлөөлер конференция дугайында допчу фильмни көрүүскен кинотеатрларга чораан. Кажан экранга Антанта чурттарының төлөөлекчилери көстүп кээрге, залда «сеснезинь!» деп алгы-кышкы, сыгыт дыңнавыл, шаланы буттары-биле деңгеглеп турган. А экранга совет төлөөлөр, шлаңгыя Чичерин көстүп кээрге, оларны адыш часкаашкыны-биле болгаш «Россия делегезинь!» деп лозунну салыры-биле утказан.

Генуя конференциязының түңнелдерин болгаш Совет Республиканың делегей байдалын айыткышаан, В. И. Ленинниң демдеглеп турганы болза, Совет күрүне «бүгү делегейниң күрүнелериниң мурнуга чедишкинин бодунга» хандырып алгаш, даштыкы политиканы чайгылыш чокка чорударын үргүлчүлеп турар. Совет Республика-биле ой-тавында харылзааларын тургузарынга удурланып турар кандыг-даа күрүне «социалдаашкынга таварыжы бээрииден, харыында элээн боттуг чүүлдүн талазы-биле ажыктыг эвес байдалга таварыжы бээрииден айылдарының турарын көргүзүп турары ол-дур» деп, В. И. Ленин чугаалап тургаи (т. 33, арыа 398).

Француз болгаи америк империалистериниң база оларның эвилелчилериниң чимээнишкиниериниң чыыдагаанында Генуя конференциязы херек кырында үүлгеи турзажок, совет дипломатиязы халас барбаан. Генуя конференциязы тайбыңның, экономиктиг кады ажылдажылганың идеяларын пропагандалаарынга улуг ролдуу ойнаап, чепсегленнишкинин дүжүрериниң айтырыынче калбак массаларның кичээнгейин хандыткан. 1922 чылдың май 19-та конференциянын түңнел хуралынга халдашпас дугайында керээнин төлевилелин (кыска-даа хуусаада бол) чаңгыс үн-биле үүлдүгүүнген.

Генуя конференциязы Совет күрүнениң дең эргелиг эвилелчи болуп киришкенө бирги делегей хуралы болган. Бистиң чуртувстуң делегейге ат-алдары белеп база бижыгып турар. Күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаапкынының ленинчи принцивин тиилеп турар. Совет Эвилелиниң төлөөлериниң киришпейн турар чаңгыс-даа делегей конференциязы, төвүлел хурал азы съезд ам чок болуп турар.

Шаажылакчыларга согуг

ХАНОЙ. Мартта Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының кезектерн Куангчи болгаш Тхыатхиен можуларга болган тулчуушкуннарга дайзынның 7.726 солдаттарын чыскаалдан үндүрген. оок иштинде 4.588 американнар бар болган. Ол үениң иштинде патриоттар 400 ажыг тулчуушкуннарны чорудуп, 21 улуг бооларны, 129 танкыларны, бронетранспортёрларны, чүүк машиналарын чок кылган, дөрт самолётту аңдара аткан. Апрель 6-да Хосталга армиязының кезектери Тухада (Тхыатхиен можу) болгаш Лаванда (Куангчи можу) америк болгаш сайгон шериглериниң шериг баазаларын бүрүнү-биле узуткаан. Ол ийи хемчегниң үезинде дайзынның 1.650 ажыг солдаттарын чок кылган.

ЛОНДОН. Апрель 9-та мурнуувьетнам патриоттар Сайгондан соңгу-чөөн талаже 260 миль ырак турар америк баазаны миномёттар-биле боолаан. Боолаашкынның түңнелинде 5 америк вертолёттарны чок кылган болгаш бертиндирген, беш америк солдаттар өлүрткен болгаш 17-зи балыглаттырган.

Патриоттар атакалап турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Бирги америк аэромобильдиг дивизияның кезектерине удур Мурнуу Вьетнамның патриоттары эрткен неделяның дургузунда Биньдинь можуга чедишкинниг удур халдаашкынны кылган.

Хосталга армиязының дайынчылары 700 америк солдаттарны сандан үндүрген болгаш америкалыларны деткинри-биле чоруткан чалча шеригниң 200 солдаттарын чок кылган. Патриоттар американнарның чеди самолёдун база дүжүр адып, 30 улуг бооларны болгаш өске-даа хөй дайынчы техниканы хунаап алган.

Мексиканың Компартиязының съездизинге

МЕХИКО. «Воса де Мехико» солуп партияның ам болур XV съездизибиле холбаштыр Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-ның материалдарын чарлап үндүрген.

Парлап үндүрген материалдарда чурттуң делегей болгаш иштики байдалын, а ол ышкаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде байдалды аналиэтеп турар.

Мексиканың Компартиязының ТКзы революстуг демиселдиң янзы-бүрү хевирлерин ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглеп турар. Партияның ажыл-чорудулгазы оок хүрээлениң бижыглаарынче, бүгү демократтыг болгаш антиимпериалистиг күштерни чаңгыс аай фронтуга каттыштырар дээш кызымаккай демиселди чорударынче углаврап турар ужурлуг.

Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-зы Мао Цзэ-дунуң болгаш оок бөлүүнүң чарымдырыкчы болгаш антисоветчи ажыл-чорудулгазын буруу шаап, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлөөлекчилериниң төвүлел хуралын чыылдырарының эргежок чугулазын демдеглеп турар.

(СЭТА).

Чажыт чугаалажыышкыннар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Ядролуг планнашкынның бөлүүнүң» вашингтон сессиязы доозулган соонда АКШтың камгалал министри Макнамара биле ГФРниң камгалал министри Шредер ийи талага үвдезилээн чугаалажыо турары-биле доктаамал ужуражыышкыннарны Пентагонга кылган.

Пентагоннуң тускай төлөөлекчилериниң дыңаатканы-биле алырга, америк болгаш барыын-герман шериг удурткулалары шериг политиказы, чепсегленнишкин болгаш шериг дериштикин талазы-биле ийи таланың айтырыгларын чугаалажып турарын-биле доктаамал ужуражыышкыннарны министрлериниң деңнелиниге үргүлчүлээрин дугурушкан.

АКШ-тың болгаш ГФР-ниң камгалал министрлериниң дараазындагы ужуражыышкыны чайын ГФР-ге болур. ГФР-ге ам кылыр деп турар аян-чорууның үезинде барыын-герман шериг объектилерине келзин деп Шредерниң чалалгазын Макнамара хүлээп алган.

Студентилериниң делегей эвилелиниң конгрези

УЛАН-БАТОР. Студентилериниң Делегей эвилелиниң IX конгрези бодувуң ажылын дооскан. 70 ажыг национал организацияларны төлөөлөөп 300 ажыг делегаттар амгы үениң чугула айтырыглары ийи неделяның дургузунда чугаалажып корген. Делегаттар АКШ-тың агрессиязынга удур демисежип турар маадырлыг Вьетнам-биле бүрүн эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн. Европаның аймыл чок чоруувуң, ядролуг болгаш оске-даа чепсектерни хорууp дээш демиселдиң айтырыгларының талазы-биле делгереңгей чугаалажыга болган.

Антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазын бижыглаарынга, империалистерниң агрессечи чиниишкиннеринге удур демиселди күштелдиреринге, национал-хосталгалыг шимчээшкинге дузаламчыны улам ынай калбартырынга, тайбынны бижыглаар дээш могаг чок демисежиринге депшилгелиг студентилериниң изиг чүткүлдүүн хүлээп алдынган резолюцияларда илергейлээн.

Конгресс студентилериниң Делегей эвилелиниң удуртукчу органнарын — секретариатны болгаш күүскомну соңгаан. Студентилериниң Делегей эвилелиниң президентизинге Чехословакияның төлөөлекчизи Збинек Вокроуглинский база катап соңгуттургаи, чиңгине секретарынга Нури Абдельди (Ирак) соңгаан.

Гидрологтарның конференциязы

БУДАПЕШТ. Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның суг ажылгагый удуртукчуларының IX конференциязы ажаа болуп эрткен.

Конференцияның киржикчилери будүүлгелерниң хирлиг сугларын шинчилээр, арыглаар болгаш ажылдап кылыр талазы-биле планнарны таарыштырарының айтырыгларын чугаалажып көрген. Үерден камгалаарының дуржулгазын болгаш ажыктыг аргазын солужар талазы-биле саналдарны конференция чүүлдүг деп санаан.

И. Клаустуң чугаазы

ВЕНА. Янзы-бүрү ниитилел системаларның байдалдарында чурттап турар улустар-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш кады ажылдажылга дээш Австрия туржуп турар деп, Австрияның федералдыг канцлери Иозеф Клаус радио дамчыштыр чүве чугаалап тургаи, медеглээн.

Совет Эвилелинге кылган бодунуң чугаалажышкынкынарында хамаарыштыр Клаустуң медеглээни: «делегей, европа болгаш ийи таланың айтырыгларының талазы-биле дыка ажыттачаыт чок санаа-оналдарның солчулгазы Москвага болган».

Бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның бүрүн бүзүредери улам ынай хөгжөөн дээрзин канцлер демдеглээн.

Тайбыңның эрге-ажыынга

РИМ. Польша Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң даргазы Э. Охаб-тың Италияга кылган аян-чоруу-биле холбаштыр парлап үндүрген дыңнадыгда чугаалап турары болза, италиалыша ийи чурттарның аразында чаңчыл болган кайыралдың ёзузунга дүүшкен ак сеткилдиң болгаш чүректиң хамы байдалынга ук аян-чорук эрткен.

Ийи талалар Чөөн биле Барыын Европаның чурттарының аразынга кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырын саналдап, «Европаның айыыл чок чоруумнуң айтырыгларының талазы-биле конференцияның чогуур белеткелин чорударының эргежок чугула болуп турарынга чаңгыс аай бодалдыг болган». Вьетнамда байдалдың бүгү делегейде тайбынга шынгыы айылдыг болуп турары-биле холбаштыр боттарының сагышсыралын ийи талалар илергейлээн.

Сиануктуң чугаазы

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Камбоджаның чазаанга болгаш улузунга чаа совет шериг болгаш транспорт самолёттарын, а ол ышкаш зенит бооларны чепсектиг күштерни чепсегленнишкинге удур белек кылдыр дамчыдып бээрининг ёзулалы болган. Белекти дамчыдып берип турда күрүнениң башты-ңы Нородом Сианук, чазактың кежигүннери болгаш дээди дужаалдыг офицерлер олурушкан.

Аңаа чүве чугаалап тургаш, Сиануктуң айыткыны болза, бо белек Камбоджаның болгаш ССРЭ-ниң аразында найыралдың сырый харылзааларын, антиимпериалистиг кады демиселге оларның эп-сеткил каттыштырылгазын база катап демдеглеп тирар-дыр. Ол үнелиг белек дээш Совет чазакка болгаш совет улуска хамы хүлээп көрүүшкүнү камбоджа күрүненің баштыңы илергейлээн.

Хөгжүлденің социалистиг оруу-биле

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгонуң ажылчын аңгыы болгаш оок дайынчы организациязы—Конгонуң профэвилелдериниң конфедерациязы эртемниг социализмниң идеяларынга үндезилээш, Конго Республиканың (Браззавиль) хогжүлденің социалистиг оруун шилип алганын деткип турар—деп. Конгонуң профэвилелдериниң конфедерациязының ийиги съездизинiң ажылы доозулганы-биле холбаштыр болган митингиге ол организацияның чипгине секретары Поль Банту медеглээн.

Конго революциянның амгы үе-чадавында конго ажылчын аңгының соруглалары тодаргайлаттынган шиитпирлерни болгаш резолюцияларны Поль Банту номчаан.

Республиканың президентизин Альфонс Массамба Деба күш-ажылдың болгаш национал тургузуушкуннуң фронтузунга боттарының күжениишкиннерин ийи катап өстүрериниче ыңгы ажылчы чоннарны кыйгырган.

Закир Хусейн—кандидат

ДЕЛИ. (СЭТА). Индия национал конгресс дээр чагырыкчы партияның парламент комитедн Индияның оралакчы президентизин доктор Закир Хусейнни чурттуң президентизин албан-дужаалга кандидат кылдыр дешиткен. Индияның оралакчы президентизин албан-дужаалга Майсор штаттың амгы губернатору В. Гирини депшиткен. Индияның президентизин болгаш оралакчы президентизин майның алдыда соңгуур.

Мооң мурнунда оппозиция бодунуң кандидаттарны кылдыр президент албан-дужаалга Индияның дээди судунуң кол шиитекчизин К. Суббаны болгаш оралакчы президентинге Аллахабад университединiң оралакчы каншлери Али Явар Джангты адап турган.

ШЫН 1967 ч. апрель 12 Дөртку арын

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 97 чыл долурунга

РОССИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ЧҮРЭЭ

Улуг Октябрьның тиилелгези дээш бистиң чүртүвүстүн миллион-миллион ажылчыннары-биле, тараачыннары-биле кады еске күрүнелериниң ажылчы чоннары демисежип турган. Революциянын даштыкы киржикчилериниң болгаш хереченнериниң сактымышкынарын «Октябрь революциязының дугайында» деп номга чыып парлаан. Оны политиктиг литератураның ноян үндүрер черн белеткээн. Авторларның аразында — Ф. Мишних, М. Залка, Д. Рид, Ж. Садуль, А. Вильямс болгаш өскелер-даа бар.

Россияга 1917 чылда чоруп турган америк журналист херээжен Битти Бессинин «Россияның кызыл чүрээ» деп очеригинден үзүндүнү СЭТА номчукчуларынга канчаатейинге бараалгадым тур. В. И. Ленин Битти Бессини ийи удаа хүлээп алган болгаш 1921 чылдың декабрьда оон Нью-Йоркка үнген ному-биле танышкан.

... Чаа чылдың бүдүүзүнүн дүнезинде эки-турачыларның баштайгы революстуг армиязы Петроградтан фронтуже чоруур дээн. Бо революстуг 1919 чылдың дургузунда янзы-бүрү хуралдарның болуп эрткени Михайловский манежинин бажынга шеригler митингиге чыглып келген. Эрги шагда маңаа ыыгуурттаннар кээп, ат мунарынга мергежээн «офицерлерни болгаш дээргилерни» көөр турган. Дайын эгелей бээрге, манежти куактыг машиналар тургузар гараж кылдыр ажыглаан, анаа революстуг баштакчылар сегиржип алырынга чедир маргыжып-даа турган. Митингини ийи шакта кылыр дээн, аңаа шериг күжүн көөрүг-биле Ленин келир ужуралуг турган. Черле ындыг улус-ла болгай, байырлыг ёзулалды чеди шакта эгелединер. Ногаан будуктар болгаш кызыл туктар шимээн ийи куактыг машина кирер эжикти камгалап турган. Тудугнуң иштинге үш дүгаар куактыг машинаны индир кылдыр тургузупкан. Медээжок улуг бажынның ийи талазынга чажыртынган будуктут коргунчуг машиналар чыскаалыпкан.

Кижи бажы кизирт. Көөрге-ле самдарактар, а оларның сагыш-сеткили дыка-да сергек. Оларның аразында каш солдат бар, кол нуруузу-ла фабрика ажылчыннары. Оларның шинели-даа, чоорганыда-даа чок, чолдак хөйленнинг азы узун тоннуг. Олар кайнаар-даа бааран чогум билбестер, ынчалзада-даа революцияның дайзыннарыбиле сокчуруп билир. Ооргазында баалыңныг кружкаларын болгаш барык-ла куруг шоодайларын чуктегилеп алган. Колдуунда-ла узун авес сынныг улус, чамдыктары коңгус чалыы оолдар, ынчалза-даа оларның чүректери ниити херектиң тиилелгезинге бүзүрелдиг.

Улуг гаражка арте-ле карангылап келген. Безек када кижи арны таныттынмас, ыры дыннап тур бис. Оон соонда лаа кыпсыпкан. Дошпулуурлуг, дүңгүрлүг, гармоньнуг үш кижи чедип келди. Кодээниң танцы аялгазын ырладыптарга, ийи солдат чүктешкизин-даа дүжүрбейн, танцылап кирипкен. Улус төгериктей турупкан, ынчангаш аңгы-аңгы мооху дайы-биле ынак таныларын тап турду. Ленин келди-ле деп сураг үш удаа үнген, шеригler үш удаа чыскаалы каапкан.

Адак соонда Ленин чедип келген. Ону күчүлүг «ура»-биле уткаан. Ленининн каразымаар каректары чырыткыланып, соокка доңган чаагы долбанналып турган. Ол ан кежи кара бөрттүг болгаш кара тоннуг болган. Арны чазык, хогулуг, дыка аянныг, оон кара бажынга тырттырган чуруктарынга коңгус-ле демей эвес...

... Мен индир баарынга турдум. Ленин индир кырынга үнер мурнунда, доктаагаш, мээң холумну тутту. Ол кыска, допчу чүве чугаалааш, революциянын салымчолу солдаттарның холунда, олар ону бүгү-ле дайзыннардан камгалаар үүрлүг деп уламтаган...

Ленин чугаазын доозуптарга, даргалакчыдан Альберт Вильямска сөс берген. Ол орус дылды кызып-кызып өөренип алган, бо кижилерниң мурнунга орустап чүве чугаалаксаан кижи болду. Олар оон орландажыышкынын чаш үүрлар дег магадаан, а ол кандыг бир сөстү тыппайн баарга, Ленин чугаалап берип турду. Оон чугаазайы-биле ынак таныларын тап турду. Ленин келди-ле деп сураг үш удаа үнген, шеригler үш удаа чыскаалы каапкан.

Адак соонда Ленин чедип келген. Ону күчүлүг «ура»-биле уткаан. Ленининн каразымаар каректары чырыткыланып, соокка доңган чаагы долбанналып турган. Ол ан кежи кара бөрттүг болгаш кара тоннуг болган. Арны чазык, хогулуг, дыка аянныг, оон кара бажынга тырттырган чуруктарынга коңгус-ле демей эвес...

... Мен индир баарынга турдум. Ленин индир кырынга үнер мурнунда, доктаагаш, мээң холумну тутту. Ол кыска, допчу чүве чугаалааш, революциянын салымчолу солдаттарның холунда, олар ону бүгү-ле дайзыннардан камгалаар үүрлүг деп уламтаган...

Ленин чугаазын доозуптарга, даргалакчыдан Альберт Вильямска сөс берген. Ол орус дылды кыз

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үнезилеттингенден

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 13 ЧЕТВЕРГ № 87 (6724).

Өртээ 2 көп.

Ам көдээ коммунистер, бүгү колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, агрономнар хөрзүнүңүн үреливиш баксыраар чоруунга удур демисел дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын ажыл-ишчи чугаалажып турар. Төлевилеттинген кемчеглерни изии-биле чүүлдүгээнмүшаан, олар ажыл-агый бүрүзүнүң тодаргай байдалдарында эң хөй экономиктиг ажыкты берип болгу дег практиктиг планнарны тодарадып тураралар.

Чер — бүгү улустуң байлаа, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң кол үнер дөзү-дүр. Чайгаар болуушкуннардан черни үреливишкинден камгалаар, гектар бүрүзүн эң-не үре-түннелдиг ажыглаар хүлээлтелиг бис.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң чедиги чыыжының бирги сессиязы

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерин көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлепиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат А. М. ШКОЛЬНИКОВТУҢ илеткели

Коммунистиг партияның болгаш ооң Төп Комитединиң удуртулгазы-биле совет улус бистин чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң улам ынайгы оруктары төлевилеттинген СЭКП-ниң XXIII съезтизиниң шиитпирлерин амыдырапла чедиишкинниг боттандырып турар деп илеткелчи чугаалаан.

Совет күрүнениң 50 чылын экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле үткүүр деп СЭКП ТК-ниң кыйгырыынга бистин чуртувустуң ажылчы чоннары изии-биле каттыжып харылаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кайгамчыктыг бежен чылынче үткүштүр чорбушаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары алдарлыг юбилейни төлептиг үткүүр. Совет Эвилелиниң экономиказының хөгжүлдезинге чөгүүр салыышкынны боттарының чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылы-биле киирер дээш күжениишкиннерин салып турар.

Беш чылдың бирги чылының онаалгаларын республика долуур болгаш ажыр күүседирнин чедип алган, юбилейлиг чылды чаа-чаа чедиишкиннер-биле эгелээн. Үлетүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдези, национал орулганың ковүдээшкини Россия Федерациязының ажылчы чоннарының материалдыг чаагай байдалын болгаш культурлуг деннелиң улам ынай бедидер арганы берген. Чоннуң кижи санынга онаалтыр боттуг орулгалар 1965 чылдыңга деннээрге 6 хуу өскен.

Бистин партиявыстың утланыышкынының шыныы, СЭКП-ниң XXIII съездизинге болгаш Төп Комитеттиң ажылдап кыдынган ооң экономиктиг политиказының ажыктыг, дээштиг чоруу тодаргай бадыткаттынып турар. Ам сорулга чүл дээрге үлетүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эрткен чылын чедип алынган түннелдерни Октябрь мурнуун чарыжынга улам быжыглавышаан, ол түннелдерни улам ковүдеири болур. Ол дээрге бистин Төрээн чуртувуска юбилейжи белек болур.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң сессиязында бөгүн чугаалажып турар айтырыг совет кижилерниң амыдырал-чуртталгазының материалдыг деннелиң улам ынай көдүрериннче угландыр бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың хемчеглериниң нигиттиг системазының ээн чүүлүл чүүлү болур.

Соолгу ийи чылда боттандырган хемчеглер чоннуң акша орулгаларын дыка бедиткен. СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң соонда көдээ болгаш хөорай чоннуун амыдыралының деңнелин дыка шапкын чоокшулажып эгелээн. Ол бүгү болза улустуң хереглел бараанналарына чоннуң негелдезин бедиткен болгаш оларны бүдүрерин ковүдеринге немелде аргаларны дилеп тывар деп илеткелчи чугаалаан.

Үлетүр бараанналарына, ылангыя хепке, идиктерге, соолгучуларга, мебельге, телевизорларга болгаш үр ажыглаттынар оске-даа бараанналарга негелде соолгу чылдарда дыка белээнин демдеглеэр чогуур. Оларны бүдүрерин үлетүр ковүдеткен, ынчалаадаа оларның чамдыктарынга негелде ам-даа долдур хандырынмайн турар.

Улустуң хереглел бараанналарын бүдүрер чорукту ковүдеринге бар курлавырларны болгаш чер-черниң арганарын ээн хөйү-биле ажыглаар дугайында тускай доктаалды партияның Төп Комитеди биле ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлези 1966 чылдың декабрь 30-де хүлээп алганын илеткелчи сагындырган. РСФСР-ниң улус ажыл-агыйында ажыглалга киирери эргежок чугула курлавырлар хөй. Ынчалажок улустуң хереглел бараанналарын бүдүрүп үндүрер чорукту ковүдеринниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң бүгү чугулазын ам-даа чедир үнелеп көрбейн турар чамдык министерстволар, ведомстволар болгаш чер-черниң совет органнары бар болуп турары хараалаңчыг-дыр. Чамдык областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның совет органнары бараанналар фондуларының чугаарыныкы дег бедик шынарлыг бараанналар ам-даа бисте чедиишпейн турар.

Салынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр болгаш ховар бараанналарга чоннуң хереглелдерин ээн чоокку чылдарда-ла долдур хандырар төлээде, бүдүрүлге күүлерин ээн-не бедик темпилер-биле немей өстүрер үжүрүлүг бис. Бо чылын Россия Федерациязының чиик үлетүрүн хөгжүдеринге 337 млн. рубльди берген, ынчаарга 1966 чылда ол сорулгага 312 млн. рубльди шингээдип алган болгай.

Ажыглалда чаа кирген бүдүрүлгелерниң төлевилел күүлерин оожум шингээдип ап турарывыстың уламындан хөй хемчээлдиг продукцияны чедир албайн турар-дыр бис. Чиик үлетүрүнүң ажыглалда соолгу чылдарда кирген 19 улус бүдүрүлгелериниң чүүле 4 бүдүрүлге долу төлевилел күүзүнде ажыллап турар.

Бүдүрүлгениң ажыктыг болурун бедидериниң чугула курлавырлары болза продукцияның ассортиментизин калбартыры болгаш шынарын бедидери болуп деп илеткелчи чугаалаан. Бүдүрүлгелерниң үдуртукчуларының негелдеден хамаарыштыр бараанналар бүдүрериң эде тургузарының эргежок чугулазын билип, бүдүрүлгениң технологиязын болгаш ону организастаарын сайгыраңгайжыдып, шынар дээш демисежип турар ыңдыг чөрлерге бүдүрген продукция хереглекчилериниң эки деп көрген үнелелин ап турар.

Чаа бараанналарны чогаадып тургузар талазы-биле бисте он-он конструктор бюролары, хеп болгаш идиктер модельдериниң бажыңнары, мун-мун модельдөрлер, конструкторлуг-технологтуг болгаш ногай консервалар-ның, ногаан чочак-тараанның чамдык хевирлерин болгаш натура сөктарның янзы-бүрү хевирлерин бүдүрер талазы-биле онаалга күүсеттинмээн.

Ам эът болгаш сүт үлетпүрүнде кол айтырыг белза, бүдүрүп турар продукцияның ассортиментизин калбартыры, шынарын бедидери болуп турар. Чер-черниң совет органнары эът-сүт бүдүрүлгелериниң күүлерин ажыглап турарын хынап, чедиишлейн турар эът болгаш сүт продукцияны ажыллап кылырын ковүдири-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр үжүрдүг. 1967 чылдың планында капитал салыышкыннарны 108 миллион рубль хемчээлге болгаш 100 ажыг эът-сүт бүдүрүлгелерин ажыглалга киирери көрдүнген. Оон ангыда хөй бүдүрүлгелерни аклаландырыышкынның төнүүшкөн үнер дестерининң күсели-биле тудар болгаш чаартыр деп турар. Капитал салыышкыннарның нийти хемчээли 225 миллион рубль болур, а эрткен чылда херек кырында күүсеткени 164 миллион рубль болган. Тудуг программазы аажок улуг күженишкинни үндүрерин негеп турар. РСФСР-ниң Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министерстволу, чер-чер Советтеринин күүскомнарының эът комбинаттарының, соолгучуларның, сүт болгаш быштак кылыр заводтарның үүлүүн хүн бүрүнүн контролюнга алыр үжүрүлүг.

Бодунуң доктаалынга партияның Төп Комитеди болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлези үлетүрүнүң бүгү алыларының бүдүрүлгелериниге культура-амыдыралдың бараанналарын болгаш ажыл-агый херекселдерин бүдүрүп үндүрерин калбартырын негээн.

РСФСР-ниң девискээринде ол бараанналарны бүдүрериңге эвилел болгаш республика министерстволарынга база төп албан черлериңге чагыртқан 4 муң ажыг бүдүрүлгелер ажылдап турар. Эрткен чылда олар 6,5 миллиард ажыг рубльниң бараанналарын бүдүрүп үндүрүп, 1965 чылдың-биле деннээрге бүдүрүүшкүнүү 731 миллион рубльге азы 13 хуу көвүдеткен. Улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерин хөгжүдеринге улуг инициативаны илергейлеп турар эвилел болгаш эвилел-республика чагыргазының хөй бүдүрүлгелери республикада бар.

Улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерин хөгжүдеринге улуг роль чер-чер Советтеринин күүскомнарының база хамаарыжып турар. Оон ангыда олар чагыргазында турар чүрт үлетпүрүнүң ажылы дээш харыысалганы шуут хүлээр болгаш контрольду боттандырар, боттарының девискээринде турар эвилел болгаш эвилел-республика чагыргазының бүдүрүлгелериниге бараанналарны бүдүрерин хөгжүдеринге дузалажыры көргүзүп, арганарын дилеп тывар үжүрүлүг. Бо херектиң талазы-биле Тула областың удуртукчуларының инициативазын кичээнгейге алыры чөрле чөптүг. Олар администрацияның, бүдүрүлгениң хостаган бажыңнарынга улустуң хереглел бараанналарын бүдүрер талазы-биле 11 бүдүрүлгелерни тургускан. Чамдык чөрлерде ыңдыг инициативаны илергейлевейн турары хараалаңчыг-дыр. Хөй бүдүрүлгелер улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерин ковүдеринниң бүгү чугулазын ам-даа чедир үнелеп көрбейн, оларны ийиги чергенин херээ кылдыр санап турар, а министерстволар ону ыыжыр ёзу-биле көрүп турар.

Чамдык эвилел министерстволары чазактың айтыышкынарын үреп, чонга садыглаар бараанналарны бүдүрүп үндүрерин хереглекчилер-биле дугуржуушкун чокка үүле кызырып турар эвес, харын бүдүрерин шуут соксадып турар дугайын А. М. Школьников ооң ында чугаалаан.

Бүдүрүлгени ковүдеири-биле калы бүдүрүп үндүрер продукцияның ассортиментизинге болгаш шынарынга улуг кичээнгейни көргүдүрер херек. Кылыгларның ассортиментизин ам-даа четпес чаартып база калбартып турар, амыдырал приборларның болгаш машиналарның чаа, эң камналгалыг конструкцияларын бүдүрүлгеге оожум неттерелин турар.

Культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агыйның элээн хөй чүгүлә бараанналарын бүдүрерин чүрт үлетпүрүнге мөөнээн.

Эрткен чылда чүрт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери продукцияны бүдүрүп үндүрерин 1965 чылдың-биле деннээрге 8,8 хуу ковүдедип, планнан ажыр барык 90 миллион рубльниң бараанналарын бүдүрүп үндүрген.

Ыңдыг болза-даа чүрт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниде дыка хөй айтырыглар ам-даа шиитпирлеттинмээн, хамыктын мурнуна үүс чериниң чиг эдиниң болгаш үлетүүр бүдүрүлгелериниң бүдүрүлгезиниң арттынчыларының күсели-биле бүдүрер продукцияның ассортиментизин калбартырының темпилери дыка өөкүн болуп турар.

Колдуунда топчүткен фондуларның күсели-биле чүрт үлетпүрүнүң ыылыгларының ассортиментизин калбартыр дээр чер-чер Советтеринин хей күүскомнарының шын эвес утланыышкыны чамдык областарга ажыл-агый херекселдериниң бөдүүн бараанналарын бүдүрүп үндүрерин кызырарынга чедирген болгаш садыг организациязары ол бараанналарны республиканың өске районнарындан сөөртүп киирер үжүрга таварышкан.

Соолгу чылдарның дургузунда ураң-чүрүлга тывыжын хөгжүдеринге кичээнгейни кошкаткан, ооң түннелинде оларның чамдык хевирлерин херек кырында чок болу берген. Чер-черниң совет органнарының удуртукчулары ол херекке киржип, хей ураң-чүрүлга тывыштарның мурнугы аларын катап тургузар херек. РСФСР-ниң Күрпланы болгаш чүрт үлетпүрүнүң министерстволу чер-чер органнарынга бүгү хемчегниң дузаламчызын көргүзер үжүрдүг.

Бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын бедидери чүрт үлетпүрүнүң ээн чүгүлә сорулгазы болуп турар. Чүрт үлетпүрүнүң улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерин ковүдеир талазы-биле партияның болгаш чазактың ап турар хемчегериниң системазынга улуг рольду ойнаар үжүрдүг.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң, бирги эдиктерге кеваазе амыдырал хандырылга бүдүрүлгеринниң четкинин калбартырын хандырарының эргежок чугулазын илеткелчи ооң ында айтыкан. Амыдырал хандырылганың аңгы деңнели күүсеткен турар ажылдарның шынарының-даа база чедирип турар ачы-дузаның хемчээлиниң талазы-биле чоннуң негелдезинге ыракта-ла дүүшпейн турар. Ажылды бедик кылдыр организастаанының үезинде ол адыр амыдырал хандырылганың талазы-биле үүрмек ажылдарынга сагыш салырындан ажылчы чоннарны элээн хостаарын үүле хандырар эвес, харын база күүрүнге хей орулганы берип шыдаар үжүрдүг.

Ылангыя көдээ чоннуң хандырылганың экижидериңге хей чүүлдерни кылыры негеттинип турар. Көдээ черде ачы-дузаны чедирериниң хемчээли бик ыраттанныр, онаалганың аңгыда хөй чүүлдерни чедип алыр, ооң-биле чоннуң амыдыралын улам ынай бедидер ажылдарны чедип алыр үе болган.

Ам көдээ коммунистер, бүгү колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары, агрономнар хөрзүнүңүн үреливиш баксыраар чоруунга удур демисел дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын ажыл-ишчи чугаалажып турар. Төлевилеттинген кемчеглерни изии-биле чүүлдүгээнмүшаан, олар ажыл-агый бүрүзүнүң тодаргай байдалдарында эң хөй экономиктиг ажыкты берип болгу дег практиктиг планнарны тодарадып тураралар.

Чер — бүгү улустуң байлаа, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң кол үнер дөзү-дүр. Чайгаар болуушкуннардан черни үреливишкинден камгалаар, гектар бүрүзүн эң-не үре-түннелдиг ажыглаар хүлээлтелиг бис.

(Төнчүзү 2-ги арынга).

Кызыл тукту тывыспышаан...

Бүгү улустуң улуг чырык байырлалы болур Октябрьның 50 чылын демдеглээр үезин чоокшулап олурар. Анаа белеткел чер бүрүзүнде калбарган. Таңды районнуң ажыл-ишчилери байырлалга белеткелди база шапкынчытканнар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш, районнуң ишчилериниң эрткен бирги кварталда эки ажылдааның партия райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском демдеглээн. Чылдың бирги кварталының түннелин ёзугаар алырга, район эът планын 479,9, сүттүүн 162,2 хуу күүсеткен. «Межегей», «Элегес» совхозтар, «Революцияның чалбыыжы» колхоз мал ажылынын продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле эки ажылдааның бюро демдеглээн.

Социалистиг чарыштың бирги черин совхозтардан «Межегей» ээлээн. Партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун ол ажыл-агыйга тывыскан. Оон-биле кады районнуң күш-ажылчы алдарының тугун ол совхозка тураскаадып көдүрген.

РАЙКОМ ПЛЕНУМУ

Апрель 12-де СЭКП Бии-Хем райкомунуң VI пленуму болуп арткен. Анаа «Октябрьның Социалистиг улуг революциязының 50 чылынга холбаштыр алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинин дугайында» илеткелди партия райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченко кылган.

Районнуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылга боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алган. Ылангыя планнан ажыр күрүнеге 286 тонна сүттү, 45 тонна эътти болгаш 8 тонна дүктү садарын бии-хемчилер хүлээнген. Алынган хүлээлгелерниң чедиишкинниг боттанып турарын эрткен кварталның түннелдери көргүскен. Күрүнеге эът, сүт садарының квартал планы ажыр күүсеттинген. Бүдүрүлге черлериниң көргүзүглери база-ла эки болган. Бо бүгүнү демдеглевишаан, арткен чылын көдээ ажылагый талазы-биле эки көргүзүглериг болганы дээш районга ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлединиң Кызыл тугун тывысканы районнуң ажылчы чоннарын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирген деп илеткелчи чугаалаан.

Ындыг болза-даа районнуң ажылагыйында чамдык четпестерниң барын илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер демдеглээн. Сүт саалдазының хемчээли «Өөк» совхозта болгаш «Кызыл тараачын» колхозта кудулап турар.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Ивижилерниң ажыл-ижи

Улуг Октябрьның бежен чылынга төлептиг ужуражыр дээш «Май 1-зи» колхозтуң ивижилери социалистиг хүлээлгени албышаан, «Совет Тыва» колхозтуң ивижилерин чарышка кыйгырган. Май 1-ден эгелээш июнь эгезинге чедир бүгү ивилер төрүүр. Ивиниң чаш төлүн менди алыр дээш кадарчылар олче шынгыы кичээнгейни салыпкан.

Иви фермалары эрткен чылын чүс ивиге онааштыр тозан анайны, кадарчы Күзенек чүс ийи ивиден 102, Мыаалай сезен ивиден сезен анайны, Суйбан төрээн 74 ивинин 73 оглун менди алган. Беш чылдың ийиги чылында ивиниң чаш төлүн чидириг чокка алыр дээш иви ажаакчыларының мурнунда улуг сорулга салынган. Үзүүде 2.700 ивилиг ийи ферма бар. Бо чылын ивиниң баш саны өзүлделиг болур. Чаш төлдү хорамча чокка алыр дээш кадарчы бүрүзү күженишкинниг ажылдап турар.

А. ЧУРГА,
иви кадарчызы.

МОСКВА. К. А. Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязы көдээ ажыл-агыйга атомнуг техниканы ажыглаар талазы-биле ажылды чүртка бир-ле дугаарында эгелээн өөредилге болгаш артем албан черн болган. Атомнуг Физиканы болгаш радиохимияны хереи кырында ажыглаарының кафедразын каш чыл мурнунда маңаа организастаан. Көдээ ажыл-агыйга изотоптарны болгаш ядролуг хереглелдиишкиннерни эң калбаа-биле ажыглаар арганы берги дег чаа приборларны болгаш аргаларны артем ажылдакчылары болгаш аспирантылар ажылдап кылып турар.

ЧҮРҮКТА: радио-изотоп лабораториязында. Микробиологиниң аспирантызы Т. И. КУЗЯКИНА микроорганизмнериң атрапкининиң чарлымышкынын тускай приборлуг аппаратиктиң дузазы-биле хайгаарап тур.

В. ХУХЛАЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Организастыг эрттирер дээш

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деннелге, кыска хүүсаала чөрүүр дээш Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң дирекциязы, парткому болгаш ажылчын комитеди организакчы ажылды хову турлагларынче калбартып, тарылга кампаниязында оңза шыллараган механизаторга, чолаачыга тыпсыр шилчиир вымпелдерни доктаатқан болгаш эдиг нормадын эки шыналыг ажыр күүсеткени дээш тыпсыр материалдыг сонуургал хемчеглерин ажылдап кылган. Тарылганың башгайы хүннеринден эгелээш түс-түс бригадалар, звенолар, тараажылар аразынга социалистиг чарышты калбартып эгелээн.

Совхозтуң Көк-Чыраа салбырының хоочун тараажызы, коммунист Д. Хууракайга удуртқан беш кижи составтыг механизастаттынган суггарылга звенозу бо хүнге чедир 130 ажыг га шөлүг суггарган. Суггарылга андазынныг МТЗ—50 деп трактордуң ол звено бүдүрүкчулуг ажыглап келген. Арыг-Бажындан батқан элбек сутну тараа шөлдерин суггарарынга звено чаш ажыглап турар.

О. ТАВАА.

Доозар чоокшулаан

«Найырал» совхозтуң Айлырлыг ковүзүнде часкы ажылдар калбарып турар. Хөлчүм механизатор Балчыка Бавуңдуң удуртқан алды агрегады 3040 гектар чернич шыгым базыра илиртээрин доозар чоокшулаан.

Ховуда ажылдап турар механизаторларның оргузунда калбарган социалистиг чарыштың муржу-ку одурүүн Д. Маадыроол, К. Тас-оол, Д. Бавуу, Ч. Чылбак ээлеп турардар. Олар хүнде кылыр ажылының нормазын 150 хуудан кудулаттынайн келгеннер.

Аймыралыг бугазының элбек суг тараа тарыыр шөлдерже чаптыып баткан. 24 кижилиг суггарачы алды звено 153 га черни суггарып доозупкан. Дуюүлгалыг бригадир Б. Байыс оларны удуртуп турар. Тараажыларны кыйгырып турар лозунгнар, плакаттар бригаданың төвүнде астынган.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА БЕДИК ДҮЖҮТ

С. ТОКА,
СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары.

Бүгү чүрттээзы-биле бир дөмей, Тываның делгемнеринде юбилейлиг час дүжүп келген. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга, Улуг-Хем районнарның тараажылары шык базырыышкынынче, ховуларны суггарарынче кириппкен, механизаторларга хову түрлагларын белеткеп турар. Каа-Хемниң, Таңдының, Бии-Хеминиң шөлдеринде хар ардып эгелээн. Час таарымча чок, озалдап дүшкен бо хүнверде колхозниң ажыл-ишчилериниң, партия болгаш кодээ ажыл-агый организаларының эң чугула сорулгаларының бирээзи — часкы хову ажылдарынга белеткелди доозары болгаш ону организастыг чорудары болур.

Алдынган хүлээлгелерни күүседири, тараапы болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрелин база күүнеге садарын ковудедири дээш массалыг социалистиг чарыштың республиканың колхозчуларының болгаш совхозтар ажылдакчыларының делгеренгейи-биле калбартканын демдеглээри оорунчуг. «УТКА 25 чылы» совхоз четчир санныг механизатор кадрлар-биле хандыртынган дээрзин хынаала коргускен. Илчирбелиг машина бүрүзү ында ийи эвлчег-биле ажылдап болур. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу сорттуг үрезиннер-биле, минералдыг чеминчидилгелер-биле, химикаттар-биле бүрүн хандыртының алган. Ында часкы хову ажылдарының ажылчын планын ажылдап кылгаш бадылаан, часкы ажылдарга турар колхозчуларның культурамидырал хандырылгазының талазы-биле хемчегларни ажылдап кылган. «Бок-Тей», «Өөк» совхозтар, «Х Улуг хурал», Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтар, күрүнеиниң кодээ ажыл-агый дүржулга станциязы болгаш республиканың өске-даа хой ажыл-агыйлары тарылгага белеппер.

Техника септелгези эртекен чылдан дээре болган. Республикага ниитизи-биле алырга, апрель 1-ге чедир 1500 ажыг трактор септеттинген, ол ийиниг онаалгалан дыка ажыл турар-дыр. Таңды районда «Революцияның чалбыыжы», Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтарның, «Россия», «Чараа-Бажы», «Сут-Хөл» болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтарның механизаторларының техника белеткелиниң талазы-биле эки ажылдааның демдеглээр херек. Оларда бүгү техниканы чогуур ойүүде септээш, белен кылдыр чыскаан тургускан, олар хову шөлдерни «штурмнаарынга» белеп.

«Тиилелге» совхозтуң дүржулгалыг трактористи Салчак Оюн-оол септекчи бүрүзүнүң ажылдап кылышкын нормазын ажыр күүседири дээш чарыштың эгелекчизи болган болгаш берген сөзүнге шынчызын херек кырынга коргускен. Шинчилекчилер септелгезинге Очур-оол Ондар база оон дүрлик чок ажылдаан. Чөөн-Хемчикте «Октябрьның 30 чылы» колхозтуң трактористи Бүүдар Шагдыр, «Межегей» совхозта эштер Астафьев биле Лапунов олар техника септелгезинге эки ажылдааннар, олар түгле боттарынга быжыглаан техниказын белеткээн эвес. харын тракторлар септээр талазы-биле эштерииге база дуглаанаар.

Хой колхозтарда, совхозтарда часкы тарылга ажылдары эгелээн. «Найырал» совхоз шык базырыышкынынче болгаш тарылга мурнунуң суггарылгазынче кириппкен. Ында 4 мун ажыг гектар черде шык базырыышкының кылган. Суггарылгага 60 кижи ажылдап турар. Чөөн-Хемчик районда часкы хову ажылдарынга СЭКП XXII съезжиниң аттыг совхозтуң механизаторлары Бужугет Дашоол биле Виктор Бүүдар бир дугаарында киргеннер, олар эрткен чылын суггатчыг черзерии шын ажалганының ачызы-биле гектар бүрүзүнден 15 центнер ажыг тараапы алганнар. Ол-да районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң трактористи Монгуш Маадыр-оол 8 хүн иштинде 720 гектар черниң шыгын базырган, дүжүтке немелдени ол иман бээр.

Колхозтарның болгаш совхозтарның хой-хой партия организацияларының мурнакчы эртемнинг болгаш шыгаттынган практиканың берип турары чаа, дешпилелиг түүлерни нептередиринче оныа кичээнгейни салып турар. «Кок-Тей», «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда, «Кызыл тараачыл» болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозтарда агрегаттарның болук ажылдар арказы ажыглап, ширинги аңдыра октавас аңдырылганы болгаш тарылганың дииилектелдир чорудар системазын ажыглаан турар. ол болза хөрээнүүн хаттаң үрелириниң камгалаар. Бо талазы-биле «Кок-Тей» совхозтуң механизаторларының дүржулгазы солуң болуп турар.

Олар 1966 чылда 1300 гектарга дииилектер ашы-биле күскү аңдарылганы болгаш 3800 гектарга ширикти аңдара октавас арга-биле чайгы аңдарылганы чорутқан. Юбилейлиг чылда дииилдек ашы-биле чайгы аңдарылганы 2000 гектар, күскү аңгыс аңдарылгазын 300 гектарга чорударлар. Совхоз болза хөрээнүнүң үрелиринге удур прессниг сеялкалар-биле 1700 гектар тараапы болгаш үлүредир сеялкалар-биле 300 гектарны тарыырын планнап турар. Часкы тарылганы чорударынга совхозта мергежилдиг механизаторларны шилээн, тракторларны болгаш көжүг машиналарын техника талазы-биле комплексилиг ажаарынга эдиикчи-мастерлерни тургускан. Мында чарыш болза түгле эвлчегге бедик ажылдап кылышкын дээш эвес, харын техника ажаалдазынга чарыгдалларны эвээжедири, центнер тараа бүрүзүнүң бот-үвезин чиигедири, кывар-чаар материалларны чөп ажыглаары дээш база чоруп турар. Тарылга соонда тракторларга үлүг септелге болбазын, олар шуутла чайгы аңдарылгаже база кур чер аңдарылгазынче кириппкен турзун дээш механизаторлар демисежип турар.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга аңдар кылыр бо чылын часкы тарылганы түгле кондициялыг үрезиннер-биле чорудар деп, республиканың кодээ ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгелери практиктиг сорулга болу берген. Бии-Хем районга хынап көөрге, барык бүгү үрезиннер бедик үнеии алган. Үрезиннерни бедик кондицияга чедирер дугайында Таңды, Каа-Хем районнарда оныа кичээнгейни салып турар, оларда тараа культураларының 80 хуузу чажарынга шагда-ла белен болгаш.

Оон-биле кады Бызыыга, Самагалдайга, Чаданаага болгаш Бызыл-Мажалыкка механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының эдээлер ажыл-биле болгулаан чөвүлел хуралдарынга тарылгага белениниң оргумак чүрагайларының артында юбилейлиг часка белеткел талазы-биле улуг четпестер база бар болганын ышнгы демдеглеп тургулаан. Ол четпестерни доп-дораан узуткавас болза, олар тарылгага моондактарны таварыштырып болур.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар үрезиннер-биле хандыртынганда болза, үрезии фондуларын чогуур чажар шынарынга чедир арыглап ап шыдавааннар. Харын-даа хөй ажыл-агыйлар үрезии солуур ажылды ам-даа доспаан. Бүгү үрезиннерниң 20 хуузу ам-даа чогуур шынарынга чедир арыглаттынмаан болуп турары партия райкомнарын, районнарның кодээ ажыл-агый эргелелдерин, республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозун дувуретпес арга чок. Солуза чогуур 3560 тонна үрезиниң үлүг 1206 тонназын ажыл-агыйлар бо хүнге чедир солаан. Ылангыя бо ажыл «Барлык» (директору эш Макальский), «Тээли» (директору эш Турген-оол) совхозтарда, Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг, Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтарында (даргалары эштер Монгуш. Дикунов) кенчуг четпес тургустунган.

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары үрезии арыглаашкынын саадалын келгенинден ам үрезиниин 64 хуузу чажар шынарынга четпес. «Улуг-Хая» совхозтуң (директору эш Буркутов) үрезиниин 70 ажыг хуузу ам-даа богундан арыглаттынмаан. Үстүнде аттары кирген удуртукчу эштер «үрезин кандыг болдур, дүжүт ыыдыг болур» деп чүвени канчаа бодавайн турарыл? А ону билир турган, үрезиниң чажар шынарынга чедир арыглаар хемчегларни албайн турар болза, бедик дүжүтту остүрериие үрезии коп түүл болур деп чүвени чедир үнелеп корбейн турары ол эвес чүве бе?

Шөлдерже органиктиг чеминчидилгелер соортулгези база четпес тургустунган. Бо чылдың дүжүдүнге шөлдерже 100 мун тонна четпес чеминчидилге соортулгеп, ол дээрге бир ыа черге түгле 3 центнер оныажыр-дыр. «Элегес» (директору эш Балабанов) , «Сукпак» (директору эш Моренов) совхозтар, «Коммунизмниң херели» (даргазы эш Благинин), Ленин аттыг (даргазы эш Долгов) колхозтар бо чыдыр шөлдерже чаңгыс-даа тонна иринди одек соортпээннер. Дүжүттү бедиларинге органиктиг чеминчидилгенин үжүр-дүзазын бо удуртукчулар чедир үнелеиби турары илден-дир.

Удуртукчулары болгаш партия организациялары механизатор кадрларны чугулалап көрүп, оларның ажылдаарынга болгаш дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның күш-ажылының төлевирин экижидер дээш доктаамал сагыш салып, мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчелерни чедирип турар ажыл-агыйлар хову ажылдарынга дээре түүнедерни чедип ап турарын хөй чижектер көргүзүп турар. Таңды, Каа-Хем. Бии-Хем болгаш Тожу районнарның кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының вона аайы-биле хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң депутаны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң агроному О. П. Чуева колхозтуң партия организациязы болгаш баштаар черн механизаторлар будурукчулуг ажылдазын дээш болдунар-да түүлдерни кылып турар деп чугаалаан. Ол колхозтуң бүгү хову түрлаглары болгаш кызыл булуннары септеттинген, спорт, хөгжүм керекселдери, ойнаар түүлдер саттынган. Тарылгада ажылдап турар механизаторларга күш-ажыл төлевирин бедиткен, мурнакчыларга акша шаңналын тыпсын турар.

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунга механизатор кадрлар дугайында эрткен чылын чорутқан хемчегler эки түүнедерни берген. Республикага чижекке алган бир тракторга онаалтыр ажылдап кылышкын 276 га болуп турда, бо ажыл-агыйга 513 га болган. А трактористер Санаров, Мусихин, Кудрявцев олар чымчак аңдарылгага шилчидерге 1163—1200 га, Алехин — 1853 га чедирген. Олар ам оон-даа бедик коргүзүглерни чедип алырынга бүзүредиг болгаш бо юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларда механизатор кадрларның байдалы ам-даа дувүрээшиниг болуп артышаан. «Тиилелге» совхозка (директору эш Сапелкин), трактордуң бир долу ээлчеглиг ажылдаарынга безин 123, «Межегей» совхозка (директору эш Юркевич)— 51, «Элегес» совхозка — 40 механизатор негеттинип турар. Моон алырга, Таңды районда механизатор кадрларны белеткээр ажылга дувүрээзин кодурбейн турары (СЭКП райкомунуң секретары эш Сухачев, бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Токарев) тодаргай болгаш тарылганы «канчап-чоон» эрттиреринге идеген турары илден-дир. Ала-чайгаарлаашкын эки түвеге чедирбес деп чүвени тандыжылар бодаар ужурлуг.

Тарылгага, чер аңдарылгазынга болгаш оске-даа кодээ ажыл-агый ажылдарынга техниканың ийи эвчеглиг ажылын хандырар дээш тодаргай хемчегларин озал чок, дарыы алыры чугула.

Часкы тарылгага чеминшкиннер болгаш оон түннелдери түгле техникадан, үрезинден, күш-ажылды организастаарындан хамаарыжыр эвес, харын оон-биле кады механизаторларның амыдырал байдалдарын, чижээ, аш-чемин, чурттапганы канчаар тургусканындан болгаш масса-политиктиг ажылды организастаарындан база хамаарыжыр дээрзин ам кымга-даа, харын колхозтуң, азы совхозтуң хожудангай удуртукчузунуң бодунга-даа оныа таймылбырлаары негеттинмейн турар. 129 хову турлагларының түгле 83-жү ажылга хире-чергези-биле белеткеттинген дээрзин хынаала коргускен. Эрзин районнуң Ленин аттыг, Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозтарының баштаар черлери, «Тес-Хем», «Совет Тыва», «Тиилелге» совхозтарның дирекциялары болгаш партия организацияларының хову турлагларын белеткээрииге эң харыысалга чок болганнар. Сорулга чүл дизе, часкы хову ажылдарының массалыг эгелээрииге чедир арткан хүннерде бригадаларга хову турлагларын, кызыл булуннарны, чунар бажынларны бүрүн септеп доозары болур.

Тывага амгы час, апрельдиң баштайгы он хонуу соок болуп турар. Хүндүс эрип, дүне донуп, өз-шыкты кургадыр хадып турар. Тургустунган байдалдарны шын үнелеп көөрүнден, агротехниканың эң дээре аргаларын шилип алырындан, хову ажылдарын бедик күжениишкиниг болгаш шынарлыг чорударындан тараажыларның чедиишкиннери хамаарыжыр. Соок болгаш чуга харлыг кыштың хараазындан ам тарылга үезиниде хөрүүк эки өз-шыкты болур деп кордаанының үндезини чок. Хөрээнде сугнуң курлавыры кончуг эвээш — бо чылдың кол бергези ол. Бо байдалдарда тарылганың хуусаларын, хөрээнүнү ажылдап кылырының аргаларын мурнукузу дег бир аай шилип алыр чорук онза айыылдыг. Моон ужурунда колхозтарның, совхозтарның түскай эртемнигериинден шоо бүрүзүнүң онза байдалдарын өөренип көрүп, ажылды чогаадыкчы, дидим шинтпирлээрин байдал негеп турар. Агрономнар хамыктың мурнунда ажылдарның шынарын, чажылганың нормазын сагыырын, үрезиннерниң шынары бедик болгаш ону чажарының ханызы шын болуруи чедип алыр дээрзин маңаа чугаалаап-даа канчаар.

Чамдык механизаторлар часкы хову ажылдарынга эң дээре түүнедерни кандыг агротехниктиг аргалар-биле чедип ап турарын, оларның дүржулгазын ажыл-агыйның бүгү арткан участоктарынга ажыглаарын бүгү хемчегler-биле чедип алырын партия организациялары түскай эртемнигler-биле кады өөренип көрзе чогуур. Чедиишкин бүрүзү кичээнгейге алдынган турар ужурлуг, ол дугайында социалистиг чарыштың боттуг, кескү чоруун күштедирер, хүлээлгелерни тода кылдыр көргүзер херек.

Часкы тарылганың үезиниде колхозтарның, совхозтарның партия организацияларының масса-политиктиг ажылын онза күш-биле көдүрери эргежок чугула. Коммунистерни, активчилерни тарылганың кол-кол участоктарынга: тракторларга, техниктиг хандырылганың звеноларынга, чажылга агрегаттарынга, автозаправка черлеринге тааргыштыр туруп турар ужурлуг.

Чылдың кандыг-даа үезиниде зооветеринариянның түскай эртемнигелери, мал ажылының бригадирлери, партия, комсомол, профвиилел организацияларының удуртукчулары бүгү үеде хойжуларга, саанчыларга болгаш инек кадарчыларынга барып, оларга эки салдарны чедирип, оларның байлак дуржулгазын нептередирин-биле таныжып ап турар деп чугаалажып турар болгай бис, а «часкы хүн чылды чемгерер» деп турарывыс часкы тарылга үезиниде ажылагыйларның удуртукчулары, агрономнар, бүгү коммунистер шөлге механизаторлар-биле база кады турар ужурлуг.

Дүжүттүң салым-чолуун шиитпирлээр бо харыысалгалыг үеде мал ажылын канчал-даа үттүп болбас ужурлуг бис деп чүвени кижи бүрүзү билир. Ам мал кыштагладышкыны дооступ турар. Чоокку үеде малчыннар часкы-чайгы одарларже көжүп эгелээр. Чаш малды бүрүн камгалап алыр, малдың баш санын дыка остүрерии, оон продуктулуун бедидерии чедип алыр дээш партия организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары фермаларда, хойжу бригадаларда бүгү ажылдарыны боттарының хайгааралынга ап, малчыннарга чогуур дузаны көргүзер, оларның ажылдаарының, дыштанылгазының байдалдарын экижидер дугайында сагыш салыр ужурлуг. Тарылганы чорудуп турган, кайыдаа черге тараан мал чеми культураларның күселп-биле ниитиниң малын бодуун болгаш шыктыг чемнербиле черле хандырар херек деп чүвени бодаза чогуур.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары ам дүжүт дээш демисеглин мурнуку шугумунда турун турарлар. СЭКП ТБ-ниң болгаш Совет хазактың докталдарының биске айтып турары экономиктиг база моральдыг идиг берииишкиннерин калбаа-биле ажыглавышаан, кодээнин партия организацияларыи бүгү чер ажылдакчыларын социалистиг чарышка хаара түдар ужурлуг. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү, бригада, звено бүрүзү, тарааны бүрүзү шөлдерии дүжүттүүн бедидерииге толептиг салыышкынын киирзин, оон-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының юбилейинге алдар кылдыр алган бодуиун социалистиг хүлээлгелерии күүседирии чедип алзын!

«Найырал» совхозтуң Аймыырлыг бригадазының тараамылары болгаш механизаторлары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээш бо хүннерде хайнышкынныг ажылдап турар. Шык базырар илиртээшкинде алды агрегат ажылдап турар болгаш олар 3040 гектар черниң шыгын барын 5 ажыл хүнүнде базырып илиртээн. Механизаторлар хүн нормазын кижи күруг чок дыка ажыр күүседип турар. Ам олар 1860 га черни аңдарар деп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) ДТ-75 дээр трактор агрегаттарының башкарыкчылары САТ КАРА-ООЛ биле ВИКТОР СИИРИҢ олар Ак-Дагның арты чарыында шык базырар илиртээшкинде ажылдап турлар.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң чедиги чыыжының бирги сессиязы

СОВЕТ КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

(Төнчүзү. Эгезем 1-ги арында).

Чонуиуң садыг хандырылгазын экижидери совет улустуң чаагай амыдыралын бедидериниң ниити программазының чардынмас кезии болуп турар. Бо чылда безин Россия Федерациязынга бараан саарылгазы 70 миллиард рубльден ашкан турар, ол болза 1956 болгаш 1957 чылдарда саткан барааннарны катай алырга ыыча хире барааннарны чонга садар дээни ол-дур. Бо деңнеп керген санмедээлер соолгу чылдарның иштинде бистиң улузубустуң чаагай амыдыралының деңнелиниң улуу-биле бедээнии тодаргай бадыткан турар.

Баазаларда барааннар четчири-биле бар хирезиниде-ле ол бараанпар-биле чонну хандырарынга узуктелишкинии чамдык черлерде болдуруп турарын илеткелчи оон ыпай демдеглээн. Бо болза мырнай болдуруп болбас болуушкун-дур. бо талазы-биле бирги ээлчегде садыг организациялары бууулуг. Олар бараанпарны магазиннерге ей-шаанда киирбейн, оларның эргежок чугула курлавырларын тургусгайн турар. РСФСР-ниң Садыг министерствозу болгаш Роспотребсоюз ыңдыг янзылыг фактылар-биле шиитпирлиг демиселги чорудар ужурлуг. Садыг организацияларының ачы-дузазын хүн бүрүде хөй миллион кижилер ажыглап турарын, оларның чаагай хөөнү хереглелдги хандырганыидан болгаш хандырылганың культурazындан кол хамаарыжып турар деп чүвени уттуп болбас.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай амыдыралын бедидеринде, чурттапга болгаш культура-амыдырал байдалдарын экижидеринде кол фактор болза, партияның болгаш чазактың ажылдап кылган ниити күрүне хемчегларни болуру чугаа чок. Ол хемчегларни күрүне бюджединиң хөрецгилери болгаш ниитилел будурулгезиниң продуктузу-биле хандырып турар. Ында болза-даа ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң ол херекке ролю улуг. Советтер чер-черниң ажыл-агыйын, тудуун кайы хире биидиниг удурткаиындан, садыгны, амыдырал хандырылга будурулгелериниң ажылын организастаанындан дыка хөй түүлдер хамаарыжып турар.

Советтер РСФСР-ниң Конституциязында болгаш автономнуг республикаларның конституцияларында тодаратқаны ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуиуң талазы-биле делгеренгей бүрүн эргелерии ажыглап турар. Соолгу үеде бо ажылгыларның талазы-биле чер-чер Советтериниң эргезин элээн калбарткан. Моон мурнунда үстүнде турар күрүне органнарының хүлээлгезинге хамаарышкан дыка хөй айтырыгларны Советтер шиитпирлээр кылдыр шилчидип берген.

Бо бүгү чаа хүлээлгелерни хүлээдип, хамыктың мурнунда чоннуң хандырылгазының, оон негедде, хереглелдерии хандырарының айтырыгларының талазы-биле чер-чер Советтериниң харыысалгазын бедидип турар.

• • •

Депутат А. М. Школьниковтуң илеткелиниң соонда депутаттар илеткелди чугаалажып кирипкен.

Бир-ле дугаарында СЭКП-ниң МХБ-нуң секретары депутат Р. Ф. Дементьева санал берген. Улустуң хереглел барааннарын будүрерии ковудедир болгаш шынарын бедидер дугайында айтырыгны амгы сессияниң Моренов) совхозтар, «Коммунизмниң херели» (даргазы эш Благинин), Ленин атты. (даргазы эш Долгов) колхозтар бо чыдыр шөлдерже чаңгыс-дээ тонна иринди одек соортпээннер. Дүжүттү бедиларинге органиктиг чеминчидилгенин үжүр-дүзазын бо удуртукчулар чедир үнелеиби турары илден-дир.

Удуртукчулары болгаш партия организациялары механизатор кадрларны чугулалап көрүп, оларның ажылдаарынга болгаш дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның күш-ажылының төлевирин экижидер дээш доктаамал сагыш салып, мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчелерни чедирип турар ажыл-агыйлар хову ажылдарынга дээре түүнедерни чедип ап турарын хөй чижектер көргүзүп турар. Таңды, Каа-Хем. Бии-Хем болгаш Тожу районнарның кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының вона аайы-биле хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң агроному О. П. Чуева колхозтуң партия организациязы болгаш баштаар черн механизаторлар будурукчулуг ажылдазын дээш болдунар-да түүлдерни кылып турар деп чугаалаан. Ол колхозтуң бүгү хову түрлаглары болгаш кызыл булуннары септеттинген, спорт, хөгжүм керекселдери, ойнаар түүлдер саттынган. Тарылгада ажылдап турар механизаторларга күш-ажыл төлевирин бедиткен, мурнакчыларга акша шаңналын тыпсын турар.

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунга механизатор кадрлар дугайында эрткен чылын чорутқан хемчегler эки түүнедерни берген. Республикага чижекке алган бир тракторга онаалтыр ажылдап кылышкын 276 га болуп турда, бо ажыл-агыйга 513 га болган. А трактористер Санаров, Мусихин, Кудрявцев олар чымчак аңдарылгага шилчидерге 1163—1200 га, Алехин — 1853 га чедирген. Олар ам оон-даа бедик коргүзүглерни чедип алырынга бүзүредиг болгаш бо юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларда механизатор кадрларның байдалы ам-даа дувүрээшиниг болуп артышаан. «Тиилелге» совхозка (директору эш Сапелкин), трактордуң бир долу ээлчеглиг ажылдаарынга безин 123, «Межегей» совхозка (директору эш Юркевич)— 51, «Элегес» совхозка — 40 механизатор негеттинип турар. Моон алырга, Таңды районда механизатор кадрларны белеткээр ажылга дувүрээзин кодурбейн турары (СЭКП райкомунуң секретары эш Сухачев, бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Токарев) тодаргай болгаш тарылганы «канчап-чоон» эрттиреринге идеген турары илден-дир. Ала-чайгаарлаашкын эки түвеге чедирбес деп чүвени тандыжылар бодаар ужурлуг.

Тарылгага, чер аңдарылгазынга болгаш оске-даа кодээ ажыл-агый ажылдарынга техниканың ийи эвчеглиг ажылын хандырар дээш тодаргай хемчегларин озал чок, дарыы алыры чугула.

Часкы тарылгага чеминшкиннер болгаш оон түннелдери түгле техникадан, үрезинден, күш-ажылды организастаарындан хамаарыжыр эвес, харын оон-биле кады механизаторларның амыдырал байдалдарын, чижээ, аш-чемин, чурттапганы канчаар тургусканындан болгаш масса-политиктиг ажылды организастаарындан база хамаарыжыр дээрзин ам кымга-даа, харын колхозтуң, азы совхозтуң хожудангай удуртукчузунуң бодунга-даа оныа таймылбырлаары негеттинмейн турар. 129 хову турлагларының түгле 83-жү ажылга хире-чергези-биле белеткеттинген дээрзин хынаала коргускен. Эрзин районнуң Ленин аттыг, Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозтарының баштаар черлери, «Тес-Хем», «Совет Тыва», «Тиилелге» совхозтарның дирекциялары болгаш партия организацияларының хову турлагларын белеткээрииге эң харыысалга чок болганнар. Сорулга чүл дизе, часкы хову ажылдарының массалыг эгелээрииге чедир арткан хүннерде бригадаларга хову турлагларын, кызыл булуннарны, чунар бажынларны бүрүн септеп доозары болур.

Тывага амгы час, апрельдиң баштайгы он хонуу соок болуп турар. Хүндүс эрип, дүне донуп, өз-шыкты кургадыр хадып турар. Тургустунган байдалдарны шын үнелеп көөрүнден, агротехниканың эң дээре аргаларын шилип алырындан, хову ажылдарын бедик күжениишкиниг болгаш шынарлыг чорударындан тараажыларның чедиишкиннери хамаарыжыр. Соок болгаш чуга харлыг кыштың хараазындан ам тарылга үезиниде хөрүүк эки өз-шыкты болур деп кордаанының үндезини чок. Хөрээнде сугнуң курлавыры кончуг эвээш — бо чылдың кол бергези ол. Бо байдалдарда тарылганың хуусаларын, хөрээнүнү ажылдап кылырының аргаларын мурнукузу дег бир аай шилип алыр чорук онза айыылдыг. Моон ужурунда колхозтарның, совхозтарның түскай эртемнигериинден шоо бүрүзүнүң онза байдалдарын өөренип көрүп, ажылды чогаадыкчы, дидим шинтпирлээрин байдал негеп турар. Агрономнар хамыктың мурнунда ажылдарның шынарын, чажылганың нормазын сагыырын, үрезиннерниң шынары бедик болгаш ону чажарының ханызы шын болуруи чедип алыр дээрзин маңаа чугаалаап-даа канчаар.

Чамдык механизаторлар часкы хову ажылдарынга эң дээре түүнедерни кандыг агротехниктиг аргалар-биле чедип ап турарын, оларның дүржулгазын ажыл-агыйның бүгү арткан участоктарынга ажыглаарын бүгү хемчегler-биле чедип алырын партия организацияларының түскай эртемнигler-биле кады өөренип көрзе чогуур. Чедиишкин бүрүзү кичээнгейге алдынган турар ужурлуг, ол дугайында социалистиг чарыштың боттуг, кескү чоруун күштедирер, хүлээлгелерни тода кылдыр көргүзер херек.

Часкы тарылганың үезиниде колхозтарның, совхозтарның партия организацияларының масса-политиктиг ажылын онза күш-биле көдүрери эргежок чугула. Коммунистерни, активчилерни тарылганың кол-кол участоктарынга: тракторларга, техниктиг хандырылганың звеноларынга, чажылга агрегаттарынга, автозаправка черлеринге тааргыштыр туруп турар ужурлуг.

Чылдың кандыг-даа үезиниде зооветеринариянның түскай эртемнигелери, мал ажылының бригадирлери, партия, комсомол, профвиилел организацияларының удуртукчулары бүгү үеде хойжуларга, саанчыларга болгаш инек кадарчыларынга барып, оларга эки салдарны чедирип, оларның байлак дуржулгазын нептередирин-биле таныжып ап турар деп чугаалажып турар болгай бис, а «часкы хүн чылды чемгерер» деп турарывыс часкы тарылга үезиниде ажылагыйларның удуртукчулары, агрономнар, бүгү коммунистер шөлге механизаторлар-биле база кады турар ужурлуг.

Дүжүттүң салым-чолуун шиитпирлээр бо харыысалгалыг үеде мал ажылын канчал-даа үттүп болбас ужурлуг бис деп чүвени кижи бүрүзү билир. Ам мал кыштагладышкыны дооступ турар. Чоокку үеде малчыннар часкы-чайгы одарларже көжүп эгелээр. Чаш малды бүрүн камгалап алыр, малдың баш санын дыка остүрерии, оон продуктулуун бедидерии чедип алыр дээш партия организациялары, ажыл-агыйларның удуртукчулары фермаларда, хойжу бригадаларда бүгү ажылдарыны боттарының хайгааралынга ап, малчыннарга чогуур дузаны көргүзер, оларның ажылдаарының, дыштанылгазының байдалдарын экижидер дугайында сагыш салыр ужурлуг. Тарылганы чорудуп турган, кайыдаа черге тараан мал чеми культураларның күселп-биле ниитиниң малын бодуун болгаш шыктыг чемнербиле черле хандырар херек деп чүвени бодаза чогуур.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары ам дүжүт дээш демисеглин мурнуку шугумунда турун турарлар. СЭКП ТБ-ниң болгаш Совет хазактың докталдарының биске айтып турары экономиктиг база моральдыг идиг берииишкиннерин калбаа-биле ажыглавышаан, кодээнин партия организацияларының бүгү чер ажылдакчыларын социалистиг чарышка хаара түдар ужурлуг. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү, бригада, звено бүрүзү, тарааны бүрүзү шөлдерии дүжүттүүн бедидерииге толептиг салыышкынын киирзин, оон-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының юбилейинге алдар кылдыр алган бодуун социалистиг хүлээлгелерии күүседирии чедип алзын!

Депутат Г. И. Вороновтан РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының адынга киргеи билдириишкинии ноомчаан.

СЭКП ТБ-ниң Политбюрозуиуң кежигүнү, СЭКП ТБ-ниң секретары депутат М. А. Суслова сөс берген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының билдириишкинии хүлээп алыр болгаш республиканың Министрлер Чөвүделиниң ажыл-чорудулгазын чүүлүг деп көөр дугайында саналды ол киирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазына Геннадий Иванович Вороновту база дагын томуйлаар дугайында саналды СЭКП ТБ-ниң даасканын ёзугаар М. А. Суслов киирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң ажыл-чорудулгазын чүүлүтүнген докталды депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Ол докталда чугаалап турары болза:

«РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазына Геннадий Иванович Вороновту томуйлаар болгаш РСФСР-ниң чазаанын составының дугайында саналды РСФСР-ниң Дээди Совединиге киирип келирии аиаз дагыыр». РСФСР-ниң чазаанын чаа составын тургускуже чедир бодуиун хүлээлгелерии күүседип үргүлчүлээрин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниге дааскан.

• • •

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат А. М. Школьниковтуң илеткелиниң талазы-биле саналдар бээри апрель он бириниң кежээки хуралында үргүлчүлээн.

Чазак ложаларында эштер Г. И. Воронов, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, И. В. Капитонов, М. С. Соломенцев.

Улустуң хереглел барааннарыны будүрер чорукту хөгжүдүрииии талазы-биле айтырыгларны болгаш шиитпирлеттиимээн сорулгалаиы чугаалаашпышаан, депутаттар ол кылыгларны будүрүп үндүрерии планнаар чорукту ажикиндиреге болгаш оларнын шынарын бедидериите хамаарышкан тодаргай саналдарны киирип турган. Ораторлар планнаар органнарның ажыл-чорудулгазын анализтеп, улустуң хереглел бараанпарының будүрүлгезин организастаарын ам-даа чогуур кичээнгей-биле кербейн турар чамдык министерстволарны, чер-чер Советтерии шугумчүзээн.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады Совет күрүнеиин 50 чылын байырладыг демдеглээрииге белеткеиип, улуг юбилейиин алдары дээш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш шудургу демисежип турарын депутаттар саналдарынга онзалап демдеглээн.

Илеткел талазы-биле кежээки хуралга депутаттар: Новосибирск областың Бердскиде электро-механика заводунуң директору М. И. Валентович, Владимир облкуускомнуң даргазы Т. С. Сушков, РСФСР-ниң Чүргүлеттүрүнүң министри И. Т. Марченко, СЭКП-ниң Хабаровск крайкомунуң ийиги секретары И. Ф. Клепиков, Киров областың «Белка» хөөр фабриказының ажылчыны З. И. Перевозчикова, СЭКП-ниң М. К. Фоменко, Тула облкуускомнуң даргазы Г. Л. Камаев олар санал берген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы дүүн бодуиун ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Хураганнар ам-даа немежир

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң № 2 хойжу бригадазының кодаптарында 2007 хой оолдаан, оларның 2035 хураганы мендн алдынган. Оларнын башкылыы ам дөтпелер аварган. Улуг-даа, чаш-даа хураганнар семис-шыырак. Кодаптарда мал чеми концентратларның курлавырлары ам-даа бар.

Ол бригаданың мурнакчы хойжулары Хомушку Орбуй-оол, Саая Сарыг, Хомушку Онак олар төрүүр чүе баш хойга онаалтыр ам безин 100 хураганы мендн алганнар. Бригаданың хойжулары ам оолдаар хойларнын хураганнарын база мендн алыр. ниити бригаданың төрүүр чүе хойга онаалтыр кангалап алыр хураганнарын улам ковудедир хээш чарыштыг калбарткан.

О. ОХЕМЧИК.

Бугаларны алгыткан

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдары үргүлчүлеп турар. «Большевик» колхозтуң инчилери бо чылын 2800 ажыг гектар тарылга шөлүн чазын тарырыр планныг. Оон иштинде 1500 га черниң часкы суггарылгазын чорудары-биле бугаларның чамдыызын алгыдыр каскан.

Суггатчы звенолар тарылга мурнунуң суггарылгазын апрель айның эгелиинден бээ

РЕПОРТАЖ

Саггап сүт савазырап, сагыш сеткил хайныккан

Бileлиг—Бии-Хем районда «Кызыл тараачыны» колхозтуң эки ажылдыг фермазының төвү. Фермаңың 428 саар инээнге 6 кадарчыны, 17 саалчыны быжыглаан. Наймаалдыг ол коллективтиң мөнгүннери юбилейлиг чылда боттарының мурнунга улуг соруулгаларны салгап: 729 тонна сүттү ноябрь 7-ниң бетинде күрүнеге сатпак турар. Культура ажыдырлы, тудуг-суур болгаш оске-даа улуг хемчегларни боттандырар апаар.

Маңган баштыг тайга базында чаптылган сууржугашка кежээликтей хап келдивис. Мурнукузуңдан улуг өскерилге чок ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа дораан-на эскерип кагдывыс: Пальчиниң лампочказы суурга дүн-түн чок кывар апарып-тыр, ферма Кызылдың электри станциязының энергиязын ап турар. Партия болгаш чазактың чоңнуң ажыдырлын экижиндериниче ада сагыш салышкынының бир херечили ол.

Эртенгинин 5 шак. Ажыдырлының барык хөй кезии мал ажылынга эрттирген, кежээ-шоваа үбай Менги Эник-оол бистиң оттуп кээр иңне дээш шончуг оожум тургаш, далаш-биле кеттинге берди. Бистер база-ла шалып вет-тингилээш кажааларже чоруттувус. Чуртталга бажыңнарының чыры хып турар боордан башка суургузундан ыш бурт кыныр бажың бээн чок, түге дизе ферманың пычилери тура халышкаш-ла ажылынче маңнап-кыр чүведир.

Механизастаттынган кажаага кирип кээринисе, саалчылар шагда-ла чыгган болду. Дежурный механик Б. Максыров вакуум ажылдадыр моторну хыпаан, үе кутказ тур. Ферма эргелекчизи Василий Серенович Чүлдүм база чеде хонуп келген, ниити байдалды хыпаан тур. Василий Серенович бистиң-биле золдек мендилешкеш, тайылбырлап эгелээн:

— Эрткен чылдың бо үезинге байдал-биле деңнээрге бо чылын черле ыяру бис. Үш айның планныг даалгазы күүсеттингеп. Кварталда сүт саар планын күүсеттээн саалчы чок...

Л. Байкара, А. Оруспай, Э. Бэлэр, Г. Хандыгай болгаш өске-даа саалчыларның моргуу-зүү эртикен чылдың бо үезинде турганындан дыка бедрээн.

Комсомолчу кыстар Галина Аранчаа болгаш Карын Янхуурак олар комсомолчу-шыыктар бөлүүн баштаан, түе-түе ажылдаар черлеринче чоруур дей бергенде, оларны чурунка тырттырып алдывыс.

Ам бистиң «уламчыныс» фермада мал эмчизи. Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу комсомолчу Анай-оол Мандараа апарган. Ажылын-даа, ажылдап турар кижилерин-даа эки билирин илдең болду.

Саалчы Нина Байкара «Дөвер-Шилги» деп шолаалыг шээн саапкаш, «Сайлыктыг» ооң орнунга тургузушкан. Инектиң эмнин чылыг суг биле чутташ, чоткан соонда саалда аппарадын кожуп-кан. «Сыг, сыг» кылдыр сагдыпкы турары бир дески. Саалчы Б. Оюмаа база бир аппаратты кожушкан. База-ла «Сыг, сыг»... Элээн каш аппараттар хары угда ажылдай бээрге оларның шимчээнин хөгжүм аянын тургуза бээр болду.

— Бо турар уруг—солукчу саалчы Зинаида Маадыдыр. Кандыг-бир чылдагаанбиле саалчы белбээде, азы шолээлей бергенде, Зинаида ажылдаар болгай, аныяк-даа болза ол ажылды эки күүседи турар кижи—деп, Мандараа чугаалады.

— 17 саалчыда 428 инек быжыглаан болганда солукчу кижи ол инектерни барык шупгузуп саар ужурга таваржыр апаар шыкажы? — деп, айтырдывыс.—Оларны шупгузуп саар хамаан чок, чүзүвү, шолазын бээнги танып алыры берге шыкажы?—деп, кады чораан эш немеп кагды.

— Чок, чо-ок. Берге эвес. Солчуп саарын билдилиг кыларын кажаалар иштинде ажаап турар-дыр. Демги тапыш үгбанын Менги Эник-оол бодувуң дузалакчызы, комсомолчу Зоя Баймыр-биле чай чок ажылдаан турлар. Быжаларга дожей салган чадыгны солуур, орээлдерин агаарадыр, эмискинтеп чемгерер, эмчиге көргүзер, быжаа бүргүзүнүң документизинге демдеглеп кылыр дээш ооң-даа еске ажылдар хөй.

— Шаандагы үеде чаш уругну бээнги мынчаар азырабайн чораанын бистиң бурунгуларывыс билир, чаш малды азыраарының харыысалгазы кижи азыраары-биле барык дожей апар чыдар болгай—деп, Менги үбай чугаалады.

Ийи шак артикенде, саалчылар боттарының күш-ажылчы хүнүнүң эгезин дооскаш, бажыңнарынче чоруп турлар. Чогум-на ооң соонда бажыңнарның еүүгуларындан мыгтар далаштыы-биле үнүп эгеледи. Дазыр шолчүгеш ыяш-кынган ээрбээ чоруурун бээр, черле мынчаш ажырбас чүве—деп, Зинаида Маады чугаалап турар аразында база чурукка тырттырыпкан бис.

Ооң соонда бызаа кажаазынга келдивис. Чаш бызааларны кончуг шевер, чылыг, ыяш эккерип эгелей бээр, черле мынчаш ажырбас чүве—деп, Зинаида Маады чугаалап турар аразында база чурукка тырттырыпкан бис.

Ооң соонда бажыңнарның еүүгуларындан мыгтар далаштыы-биле үнүп эгеледи. Дазыр шолчүгеш ыяш-кынган ээрбээ чоруурун бээр, черле мынчаш ажырбас чүве—деп, Зинаида Маады чугаалап турар аразында база чурукка тырттырыпкан бис.

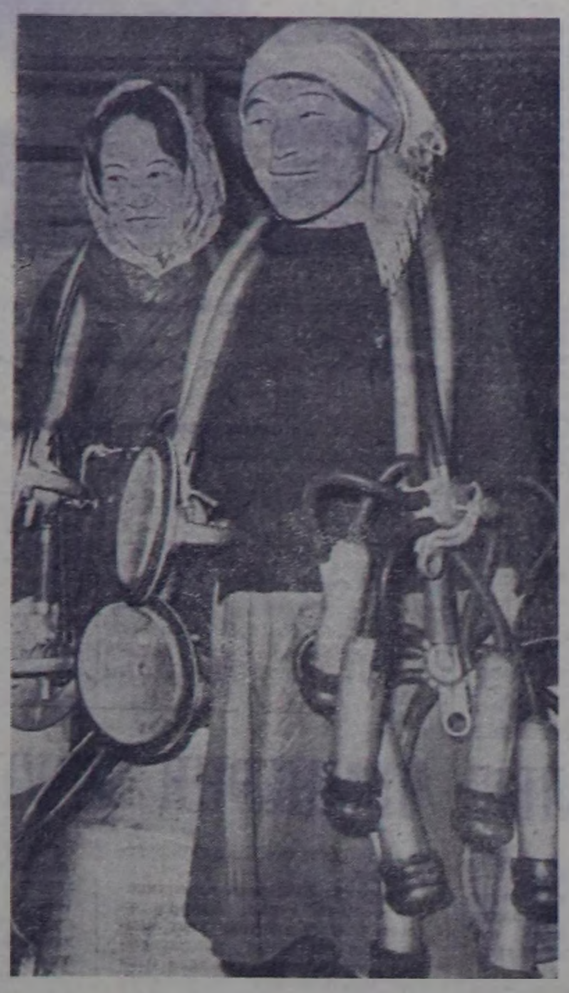

Ийи шак артикенде, саалчылар боттарының күш-ажылчы хүнүнүң эгезин дооскаш, бажыңнарынче чоруп турлар. Чогум-на ооң соонда бажыңнарның еүүгуларындан мыгтар далаштыы-биле үнүп эгеледи. Дазыр шолчүгеш ыяш-кынган ээрбээ чоруурун бээр, черле мынчаш ажырбас чүве—деп, Зинаида Маады чугаалап турар аразында база чурукка тырттырыпкан бис.

Ооң соонда бызаа кажаазынга келдивис. Чаш бызааларны кончуг шевер, чылыг, ыяш эккерип эгелей

1967 ЧЫЛ БОЛГАШ АЯН ЧОРУК

Бо чыл улустар аразының туризм чылы кылдыр чарлаттынган.

Парлалганың медээлер агентилели туризм талазы-биле Тоо човулелдиң даргазының оралакчызы Владимир БИБИНИҢ түүлүп номчуктуларның кичээнгейниге бераалгадып турар.

Бистиң чуртувусче даштыкы аалчыларның аалдап келирин күзелиивис-биле манап турар бис. Совет эрге-чагыргазының 50 чылының дургузунда бүгү-ле чедип алган чедиишкиннеривисти оларга сонуургадырынга белеп бис. Мурнуунда ышкаш, бо чылын база дыка хөй совет хамаатылар даштыкыга аалчылар болуп, аян-чорук кылыры уртулчулээр. Эртиен чылдарга бодаарга 1967 чылда даштыкыже баар ССРЭ хамаатыларының саны барык 20 хуу көвүдээр. Бо болза, сөөлгү он чылдарда совет хамаатыларның делегейниң бүгү чурттарының улустары-биле туризм харылзааларын кавбартыр дээн сонуургалының ажык өскенинин хереглиэ болур.

Ылангыя социалиимииң аян-чорук кылыры бисте нептерээн. Совет туристер ол чурттарның улустарының төөгүзүү, культуразы, амгы амыдырал-чуртталгазы-биле болгаш чаа ниитилел тургузуушкунуурга оларның чедип алган чедиишкиннери-биле улам ханы танылжып алыр аргалыг болур болгаш чанып келгеш, «аңчүктериниң дуржулгазындан кандыг-бир чаа, солун үүлүдү амыдыралга ажыттаарлар. 1966 чылдың туризм сезонунда бистиң-биле кызыгаарлажып турар социалистиг чурттарның областарының, крайларының, округтарының база чамдык бүдүрүлге черлериниң туризм бөлүктери Совет Эвилелиниң ындыг черлериниң туризм бөлүктерибиле бот-боттарынга аалдажып турган. Ындыг аалдажышкыннар ССРЭ-биле Болгарияның, Венгрияның, Польшаның, Чехословакиянын аразынга болган. Туризминиң бо хевири бистиң чурттарының улустарының аян-дүнма харылзааларыя быжыглаарынга чугула хемчег боон келген.

Сөөлгү үеде хары угда ийи чурттче аян-чорук кылыры практиказап турар. Муң-муң совет туристер ындыг аян-чорукче путёвкалар алгаш, Венгрияга, — Чехословакияга, Румыниага — Болгарияга, Польшага — Чехословакияга чорааннар. 1967 чылда хары угда Румыния — Югославия, Польша — Герман Демократтыг республика болгаш Венгрия—Югославия бо чурттарже чоруп болур.

Хөй-хөй черлер кезип экскурсиялаары, ужуражылгалар кылыры — массалыг дыштанылганың база бир кол хевири. Күзелдиг кижилер даштыкы курорттар төптери — Венгрияда Балатон холге, Закопанаже (Польша), Болгарияның болгаш Румыниянын Кара далай эриктериче, ГДР-ге база Польшада Балтий далай эриинче барып дыштанып болур. Дыштанмышаап эмнедип алыры күзээннер Карлов Варыже, «Алдын элезинче» болгаш минералдыг сугларын дыка хөй аарыларга удур ажылган турар Болгарияда Хисар курортче барып болур.

Бо чылын чиик машиналарлыг аян-чорук кылыр совет туристерниң саны озер. Ылангыя Румынияже болгаш Болгарияже ийи неделяның 15 хонуктуң — Польшаже болгаш Чехословакияже 16 хонуктуң— Венгрияже болгаш Чехословакияже аян-чоруктары дыка солуп. Бо чурттарже баар туристерни бир бөлүкке-ле бет машина чоруур кылдыр организастаар.

Бистиң-биле кожа турар өске чурттар-биле туристи харылзаалар улам калбарар. Мурнуку чылдарда Финляндияже баары онза сонуургал чок турган болза, ам ынчаар баар күзелдиглер үүлбес апарган. Финлянд хоорайларының чурттакчылары совет аалчыларны наймылчы хүлүмзүрүг, чылыг күзел-биле хүлээп ап, бүгү-ле ажы түүлдерни көргүзүп турар. Ылангыя ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетшүрүүн тускай артемниглери Финляндияже аалдап баарын дыка сонуургап, туристи болүктер кылдыр каттыжып алгаш аян-чорук кылырга солуп-даа, ажыктыг-даа. Дыка хөй башкылар, эмчилер, культураның алдарлыг ажылдакчылары, химиктер, үлетшүрүүн өске-даа төлээлери болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай артемниглери түгле социалистиг чурттарже эвес, Англияже, Францияже, Италияже, Австрияже, Финляндияже болгаш өске-даа чурттарже аян-чорук кылып чораанзар. Ам Японния-биле бистиң туристи харылзаалар улам быжыгып, сайырап турар. Совет чазактың бистиң Ыраккы Чөөн чүктө кожавыс-биле найырадчы харылзааларывысты быжыктырар дээн күжениишкиннери, ол чурттуң туристери-биле аалдажылгада илереттиниип турар. Япов аалчылар Ыраккы Чөөн чүктүң чурттакчыларының күш-ажылчы чедиишкиннери, амыдырал-чуртталгазы-биле танышкап, оон соонда Хабаровскидеп эң-не дургеш-биле Москвага чедип келгеш, аян-чоруун оон ыңай Европаже уламчылаар аргалыг болур. А совет аалчылар Японнияга барган чүш-ажыктыг япон улустуң төөгүзү, культуразы-биле танышкар. Хиросима, Нагасаки хоорайларга база чедип болуктулар.

Далай оруу-биле аян-чорук кылыры туризминиң база бир нептереңгей хевири апарган. 1967 чылда туризминиң ол хевирииге дыка хөй совет кижилер киржир. Оларның «аштап чоруур турбаазылары» «Иван Франко», «Литва», «Урицкий», «Аджария», «Дунай», «Амур» болгаш оон-даа өске пассажирлер сөөртүр судноолар болур. Дунай хемнеп чораап, Болгарияга, Румыниага, Венгрияга, Чехословакияга, Югославияга, Австрияга чедип болур аян-чорук онза солуп. 1967 чылда Сирия, Ливан, Ирак, Канада бо чурттарже туристер баары бир дугаар организастаттынар.

Кандыг бир спортчу маргылдаалларга киржир азы аңаа-ла көрүкчү боон даштыкыже баар совет туристер база турар. Римге болгаш Токиога болган Олимпий оюнларының үезинде ыяш болган. Туризминиң бо хевири моон соңгаар база үргүлчүлээр болгаш нептереэр. Бо чылын спортчу-туристер Австрияже хоккей талазы-биле бүгү делегей маргылдаазынга баарлар. Шак ыңдыг туристи аян-чорук өске чурттарже база организастаттынар.

Туризм хереэҥге бо чыл дыка хөй солуп, ажыктыг түүлдерни бээр дээраи чигзинниг ток. Моон-биле кады туристи аян-чорукка совуургалдыгларның саны база өзер апаар.

Владимир БИБИН,
Туризм талазы-биле Тоо човулелдиң даргазының оралакчызы.

(ПМА).

Улуг-Хем районнуң бат-тывынгыр уран чүүл коллективиниң танцы болуу «Кадриль» дээ танцыны ойнап тур.

А. АИРНИҢ фотозу.

КОНКУРС

Кызылдың садыг четкилеринде бүгү делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы Май 1-ге үткүштүр «Тергиин садыжы» дээш конкурс бо чылдың эгезинден бээр чорун турар. Ачаа садыг бригадаларының, садыбырларының ажылдакчылары тустузунда кирзир эргелиг. Конкурстуң кол сорулгазы—чоннуң өзүп турар негелделерин долгузу-биле хандырары, садыглаашкынның культуразын бедидери болгаш ажылга мурнакчы аргаларны доктаамал ажыглавары болур.

Бо дугайында белеткел ажылдарын оруулга-карылгалыг садыг бүргүзүүге көөр талазы-биле хоорайның садыгчеринин профорганизациязының чорудуп турар ажылы халас барбаан. Бо хүннерде садыгны бүргүү бодунга онаашкан планныг даалгаларын күүседир, садыгның шатыгы дашгыкы шинелдезин корудар, сонга витриналарын доктаамал чартыр болгаш чоннуң хандыртымнаан чагыглалын дыңзылаар дептерни магазиннерге түргүзүр дээш күженишкиннээ ажыглдап турар. Оон база бир кол негелделеринин бирээзи садыжы бүргүүнүң хөй-шиитиниң ажылынга идепкейлиг киржирин болгаш өг-бүлезиниге үлегерлиг болурун негеп турар.

Конкурстуң түнелинде бирги чевни алган кижиге дыштанылга бажыңныче халас путёвканы, ийиги чевни алган үш кижиге хол шактарны болгаш үшкү чевни алган үш кижиге өртектиг шанналдарын тыпсыры көрдүнген.

Тиилекчилерниң аттарын Май 1-ниң, байырлалының будүүзүнде илередир.

Улуг Октябрьның оюнга

Октябрь революциязының 50 чыл оюнга үткүштүр Моол Арат Республиканың найысылалының театрлары делегейниң болгаш чурттуң сураглыг чогаалчыларының чогаалдарын сценага көргүзеривиле белеткеп турарлар.

Күрүненің Д. Нацагдорж аттыг хөгжүм-шии театрының сценазынга Э. Войничиниң «Шаашка» деп шишин үндүрүп эгелээн. Оон аңгыда Н. Погодинниң «Боолуг кижизин», С. Удвал биле Ч. Лодойдамбаның чаа шишин ойнаары-биле белеткеп турар. Ооң-биле чергелештир күрүненің опера театры «Чио-Чио-Сан» деп операны, «Эсмеральда» деп опереттаны, база сураглыг совет композитор В. Мураделиниң «Октябрь» деп операзын белеткеп турар.

Күрүненің улустуң ыры болгаш танцы ансамбли «Тиилелгенің ыры» болгаш «Акы-дүнманың ыры» деп ийи чаа концерт программаларын белеткеп турар.

Совет Эвилелиниң кинематографистери-биле кады белеткеп турар кинода Моол чуртунга Октябрьның Улуг революциязының салдар-хавыяазының болгаш революциянық баштайгы чылдарында моол улустуң сураглыг маадыры Хатан баатор Магсаржав болгаш Сухэбаатор чанчын оларның ажыл-амыдыралының дугайын көргүзер.

ХООЛУЛУГ, ШЫНАРЛЫГ ЧЕМНЕРНИ УРУГЛАРГА

СЭКП Төп Комитедиң болгаш ССРЭ-виң Министрлер Чөвүлелиниитиниң чемненилге черлерин улам ыңай хөгжүдер болгаш экижидер талазы-биле хемчетлер дугайында айтырыгны көрүп, чогуур доктаалды чоокта чаа хүлээп алган. Ниитиниң чемненилге черлериче партияның болгаш чазактың онза киҥээнгей салып турары чонпуң дыштанылгазын, өөредилгезин эки организастап, урутларны киҥизидерииге хөй киҥээнгей салыр арганы ажылчы чоннарга берип турарын хереглиэп турар.

Школачыларны эртенги болгаш дүштеки изиг чемчер-биле өйлаанда хандырар талазы-биле айтырыг бо доктаалда онзагай черде. Ындыг турбуже хоорайның школаларында урутлар чемгереринге таарыштыр тургускан буфеттериниң ажылында четпестер бары арткен чылдың сентябрьда чоруткан хынаанының түнелиндеилереттиниген-даа болза, амга чедир онзалап демдеглеп болгудет өскерилгелер чок хевээр арткан.

Хоолулуг болгаш эки шынарлыг чем урулгарның шын өзүп зоругарынга улуг ужур-дүзалыг болбушаан, ханзы-бүрү аарыларга удур оларның организмин дадыктырар. Урулгарның хүнде үндүрүп турар чарыгдаларын катап эгидерииге эге класстарның өөренекчилериие 2200-тен 2700, үстүкү классстарның өөренекчилериие 2800-тен 3200 чедир калория негеттиниип турар. Ооң иштинде школага ажкелген чемнерден эге класстарның өөренекчилери 400-тен 600, үстүкү классчылар 600-тен 800 калорияны алган турар ужурлуг.

Бо таварылгада ыңдыг фактыны маңаа киирип болур, школа кухнязының эмчиэп Р. П. Котельникованың киржилгеш-биле март 15-те болгаш 17-де бээр ужурлуг, шилип алдынган чемнерниң калориязын санап корген. Баштайгы хүнде өөренекчилер 286 калорияны албышаан, чүгле 9 грамм белоктуг, 11 грамм уе түүлдерни болгаш 37 грамм углеводтарны шингээдип алган. Дараазында хүнде калорияның саны 390, белок— 12 грамм, уе аймаа 8 грамм болгаш углеводтар 80 грамм. Ынчаарга школа назылыг урулгар норма ёзугаар 70-деп 100 грамм чедир углеводтарны бир хонуктуң дургузунда алыр турган болза, бо таварылгада олар чүгле абоиемент ёзугаар алган 10 көпеек өртектиг чем-биле 75 грамм углеводтарны шингээдип ап турар болган. Бо чорук школа буфеттеринде далган аймаандан кылып белеткээн чемнериҥ доктаамал колдап турарын хереглиэп турар.

Чемнин эки шингээдип алырынга ооң ассортиментизин янзы-бүрү болуру онза чугула. Ынчангаш эттеп, балыктан, сүт кылыларындап, погаадан кылып белеткээн чемнерни аралаштырып турары чугула. Ындыг болза-даа хоорайның школа буфеттеринде байдал шуут өске. Маңаа барымдаа кылдыр школа буфеттеринге бир неделя дургузунда экжеп турган чемни көрүп болур. Март 13-деп 18-ке чедир школа буфеттеринге муи—2 катап, гарнир чок котлеттер— 2 катап база сүт аймаандан кылган чемнин 2 катап берген. Ооң иштинде погаадан кылган чем болгаш изиг сүт пиижпе, компот чок болганы таварылга эвес.

Ногаа хөй турган эрткен күзүн безин школа буфеттеринге ногаадан кылган чемнер кончуут эккеш турганы биидиигир. Ынчаарга часкы үеде урулгарының аъш-чемин шингээдип алырын бедидеринге болгаш оларның иштин кадыкшылыгына ногаа аймаа, ылангыя ногаан согуна, чеснок, моогу дээн мышкаш түүлдер улуг ужур-дүзалыг. Ол бүгүнү школа буфеттеринче чорудуп бээр арга бар, ынчалаа-даа ада-не комитеттериниҥ негелде чок чоруун ажыгааш, иштин чемненилге черииниҥ ажылдакчылары бо ажыңче киҥээнгей салбайн турар-дыр.

Хоорайда 5600 хире өөренекчилер өөренип турар. Оларны эртенги болгаш дүштеки изиг чемнер-биле доктаамал хандырарының айтырыында эске тала база бар. Маңаа школа кухнязының ажылдаар девискээриниҥ улугбичээн, ооң технологтуг дериглеэи болгаш тускай белеткелдиг кадрлар-биле четчелеттиигени онза рольдут. Өөренекчилерге экелген чем изиг турарыга мармиидтер эргежок чугула, ынчаларда 500-тен 700 чедир өөренекчилерлиг дугаары 2, 7, 1 школаларда мармиидтер чок, а бар-даа болза, херек кырында ажылдавайн турар. Школа кухнязынга изиг чем чедирер ишкир термостарының барык шуптузу чылыг тутпас пиижпе, дамдылап турар.

Кухня ажылдакчылары далганы ам-даа хол-биле чөвүлүп турар хевээр. Кухняның девискээри (ишти) хөлүн арттыр дапкыш, белететтиниизи болгаш белеп продукциялярны кадагалаар тускай ороолдер чок, вентиляция чок. Оон аңгыда школа кухнязының бүгү ажылдакчыларында иштин чемненилге талазы-биле тускай эртемниг чаңгыс-даа кижи чок. Аъш-чемни кылып белеткээриниге технологтуг бүгү аргаларны ажыглавайн турарын түгле оонбиле тайылбырлап болур.

Урулгарның кадык, шымырак өлүп дорулары түгле бистерниң эвес, а иштиниҥ херээ. Ооң ужурундан иштин чемненилге черлериниҥ ажылдакчыларынга бо айтырыгны шиитпирлээри чугула.

С. ДОРЖУ.

Артистер көдээге

Республикавың хөгжүм-шии театрының артизи Д. Дамба-Даржаагы үдурткан тыва артистер бөлүү «Ай туттургаи дүне» деп шишин Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилериниго көргүскеннер. Ук шишин артистер Шагаан-Арыг хоорайга, Чодураа, Бөлүң-Терек суурларга көргүүп турда, чурттакчылар ажжок сонуургаан.

Д. АРАКЧАА.

* * *

РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Мунаукка үдурткан тыва артистер бөлүү Каа-Хем районнуң ажылчы чоннарынга хөй, солун программалыг концертти көргүскеннер. Бо бөлүктүң программазынга сураглыг совет драматург Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шишиндеи В. И. Ленинниң өөүр-кевиирии көргүскеи үзүүдү. Күрүне таңналдынын лауреады С. К. Токаның «Ботаигаи күзел» деп шишиндеи үзүүдү, эстрааттыг концерт номерлери киирип турган.

Ол бөлүк апрель 7-де районнуң Культура бажыңынга концерт көргүскеш, даартагы хүннерде «Тиилелге», «Коммунизмче оруқ» колхозтарның, «Бүрүлгазар» совхозтуң ажыл-ишчилериниге концерттерии көргүскен.

С. АДОНОВ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Урулгарга дириг-чуруктар 10, «Джура» 2, «Луговая станциязын утпа» 12, 4, 5.45, 7.30, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» (1-ги, 2-ги серииялары) 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Корабльдер шиидеже шаап халдап тур» 3, 8.30, «Прокурорга состеп бээр-дир» 4.50, 6.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Котовский» 11, 1.40, 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Урулгарга дириг-чуруктар 11, «Парижтиң бурган незинин дуганы» (1-ги, 2-ги серииялары) 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Урулгарга дириг-чуруктар 4, «Даады-ла эпчок чоруктар» 6.30, 8.30 шактарда.

АДАНЫҢ ООЛДАРЫ

Ак-Талга баштайгы бажың туттунганындан бээр дыка ур уе арткен. Кыргыс Бора-Тараанның аалы оон ырак эвеске турумчаан. Бызаңчылап билир ол ядыы арат ийи улуг оглу-биле кады, чаа бажыңны тудуп тургузупкан. Баштайгы бажың ики туттунганынга өөрүшкү-даа улуг болган. Оон соонда адашкылар аларын үеиин дургузунда бажыннар тудуун үргүлчүлээн. Адазының мергежилинге оолдары өөренген. Оглу Толдуг-Зиниктиң ажылга кызымаанга болгаш өөренинчелинге адазы өөрүп турган.

Хөгжүлде, ажыл-херек, амыдырал-чуртталга улам-на бурунгаарлаан. Шагаан-Арыг хоорайның тудугларын кылышсын дээш олче Бора-Тарааны аппарган. Школа, эмнелге бажыңнарын бызаңчы туттуп доозушкан. Ол үеде бызаңчының амыдыралы улам бурунгаарлаан. Оон ийиги оглу Толдуг-Зиник шериг албанын эрттиргеш келген дораан-на өөренип чоруур дээнин адазы деткээн. Ак-Довуракты механизация училищезинге өөренгеш, ол трактурист болган. Арыг-Бажында оон андарган чери хөй.

Бора-Тараанның улуг оглу база хову ажылынга кирген. Оон үшкү оглу Бызаңчы акызының трактурунуң соонда олурупкан, база-ла шудургу ажыл-ишчи болу берген. Оон бичези Тараачы трактордан чарылбас кижи апарган. Ам Бора-Тараалар шупту Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунда ажылдап турар. Бызаңчы аданың оолдары ажыл-ишке дадыккан.

Кыргыс Бора-Тараевич Толдуг-Зиник Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Арыг-Бажының, Ак-Талдың, Хөлчүктүң ажылчы чоннары ону республиканың дээди эрге-чагырга органынга бир үн-биле соңгаан. Он дөрт чыл дургузунда ол кадаа ажыл-агыйтехниказынга ажылдаан. Арыг-Бажы ховуларында ооң аңдарбаан болгаш тарышпаан черлери барык чок. Ажылдаан бүгү үезиниң дургузунда Толдуг-Зиник тозан кижини трактурист кылдыр өөредип каан. Олар совхозтуң Хендерге, Арыг-Бажы, Көк-Чыраа салбырларында ажылдап турар. Ооң иштинде, тижээ, бирги трактор-ховубригадазының бригадири, район Совединиң депутады Н. Сереп бар. Ооң бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы дээш демисежип турар. Ийиги трактор-ховубригадазының бригадири, мурнакчы тракторист М. Хууракка база ооң өөренекчизи.

Бо хүннерде бирги салбырның механиги Толдуг-Зиник септелгеге моогаг чок ажылдаан. Оон башкарылгазы-биле механизаторлар тракторлар септелгезин соңгулдалар хүнүнде-ле доозупкан. Март чээрби бешке чедир бүгү агрегаттар тарып кирип-терииге белеп.

Бора-Тараа Бызаңчы Көк-Чыраа кожуун Совединиң депутады, совхозтуң эки ажылдыг трактористериниң бирээзи. «МТЗ-5» деп трактору ол үш чылда камныг эдилээн болгаш чаңгыс-даа септелгеге кирбээн. Ам Бызылдың кожээ ажылагый техникумунуң үшкү курузунуң суругулу. Эрткен чылын Бызаңчы механизаторларның социалистиг чарыжының тиилекчизи болуп, 678 гектар черни андарган. Дуймазы Тараачы социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен болгаш эрткен чылын 648 гектар черни андарган. Ол ийи чыл дургузунда трактору камныг эдилээн. Эрткен чылдың күзүнүде оон эки ажылын совхозтуң дирекциязы үнелеп көргеш, ону дөртку салбырның бригадир-механигиниге томуйлаан. Комсомолчу будурүзге онаалдазын, хөй-ниити даалгазын эки күүседип келген. Ол ам комсомол эге организациязының секретарының оралакчызы болгаш агитатор.

Бора-Тараанның оолдары чеди кижи, оларның шупгузу-ла ажылдап, өөренип чоруур. Ындыгларга чон чоргаарланыр апаар.

Натпий-оол КАРА-ООЛ,
Ак-Тал клубунуң эргелекчизи.

КОРУМ-ЧУРУМ ХАЙГААРАКЧЫЛАРЫ

Социалистиг хоойлу-дүрүмну шыңгыы сагыырын, кем-херек үүлгедиглерин үзүткээр болгаш ооң тыптып келир чыллагааннарын болдурбас хемчеглерни ап чорударын СЭКП-ниң Программазында онзалап айыткан. Бо чугула сорулганы боттандырынга бир-ле дугаарында шагдаа органнары улуг рольду ойнаар.

Кем-херек үүлгедир, арагалаар, хулиганнаар дээн ышкаш эргиниҥ артыышкыннарын үзүткээр демиселди шагдаа органнары чорудуп турар. Ооң хүрээлелиниде партияның болгаш комсомолдуң, ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның төлээлекчилери, албан-хаакчылар болгаш интеллигентилер хаара туттунган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал органнарынче кол киҥээнгейни угландырып, оларның ажылын леткип, чогуур дузаны көргүзүп турар. Хулиганнааны дээш харыысалга онаарын күштелдирер дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июльда үндүрген Чарлыы кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди күштелдиреринии чугула программазы болу берген.

Социалистиг эрге-чурумнарны быжыглаар болгаш чоннуң эрге-ажыын камгалаар харыысалгалыг хүлээлгезин күүседир талазы-биле бистиң республикада шагдаа органнарының ажылдакчылары боттарының ажылын экижиткен. Аңаа шагдаадан кезектиң начальныгы четкен. Төрээн чуртунуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип чоруур шагдаа ажылдакчылары бисте хөй. Эрес Ширинднвиевич Маадыр корум-чурум камгалал шугумунга чээрби ажыг чылда ажылдап келген. Ол аңаа шагдаадан министерстволуң килдис начальныгынын оралакчызынга чедир депшээн. Ол дээрге топтуг-томаанныг, чазык, чугаакчыр, ээлдек-эвилен-даа кижи. Ынчалза-даа кем-херек үүлгедикчилериие, оорларга, хулиганнарга ол кажан-даа эптеп чок. Херек үүлгедикчизин истеп тып албаан шаанда оон сеткили черле амыравас. Шагдаа начальниктери С. Н. Колесников (Кызыл), Б. Д. Чулдум (Бай-Тайга), Т. Ч. Даваа (Тес-Хем), оперативтиг ажылдакчылар Б. Т. Бюрбю (Чөөн-Хемчик), С. С. Доржу (Барыын-Хемчик) база шагдаалар Д. Л. Шагдыр-оол (Улуг-Хем), М. А. Бекасов (Кызыл), М. Д. Адыг-оол (Барыын-Хемчик) олар үе чылда ажылдап, чоннуң дыхын камгалаарынга күжүн харамнанмайн, онаашкан хулээлгезиниге ак сеткилдиг чоруун көргүзүп келгеннер.

Шагдаа органнары кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди чорударындан аңгыда, бак чаңчылга алыскан кижилерни эде кижизидер хүлээлгелиг. Арага-биле өңнүктешкеш, корум-чурум үрээн чамдык кижилерни шагдаа ажылдакчыларының сургап кижизиткен таварылгалары база хөй.

Назы четпээн урулгарның корум-чурум үрээр чоруун болдурбас хемчеглерни чорудары чугула сорулгаларның бирээзи. Каидыг-бир чылдагаан-биле өөредилгезин катташ, кем-херек үүлгедиринге «хөөнүүр» алырган назы чатпээн урулгарны эде кижизидери белеп эвес. Оларның-биле каш катап сүмележир, сүртаал ажылын чорудар апаар. Ынчалза-даа улуг оперативтиг ажылдакчы Л. А. Санников, урулгар комнатазының инспектору Н. А. Сермавкина олар назы четпээннерниң корум-чурум үрей бээр чылдагааннарын тодаргай илереттиишаан, кижизидилгенин янзы-бүрү аргаларын ажыглап турган, урулгарның эттиниң алырынга дээштир салдарны чедирип турарлар.

Бо чылын бүгү шагдаа ажылдакчылары, совет кижилер-биле бир демей, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн демделеп эрттирбишаан, совет милицияның тургустунганындан бээр бежен чыл болур оюн база демделээр болгай. Ийи улуг юбилейлиг байырлалга чедиишкиниҥ ужуражыр төлээде, кол сорулганы шиитпирлеттиимейн турар айтырыларже, бистиң мурнувуста салдынган ээлчеглиг сорулгаларже угландырар ужурлуг бис. Кем-херек үүлгедишкиннерин баш удур болдурбас хемчеглерни чорудары база херекти шын истеп тывары шагдаа ажылының база бир чугула көргүзүү ол. Ынчалзажок бисте кем-херек үүлгединшкиннерин баш удур болдурбас хемчеглер кончуг эвээш чоруттунуп турар. Оон чылдагааны чүдел? Хөй-ниити биле шагдаа органнарының аразында харылзаа кончуг кошкак болуп турарында. Экитура улусчу дружиналарның, эштхүүзүүнүң судтарының, назы четпээннер комиссиязының аразында быжыг харылзаа чогунда.

Кеминг херектерни истеп хынаар ажыл Улуг-Хем Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның шагдаа салбырларында багай тургустунган. Истеттинмээн херек бүргүү шагдаа ажылының чедир көрбээн ажылыы. Херек үүлгедикчизи хостуг чоруп турган, база бир онза айыылдыг херекти кылыптын болур. Ынчангаш истелгеге киргеи херек бүргүү ойлаанда шын хынаттынган турарын чедип алыры чугула.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун сагыырын социалистиг хоойлу-дүрүмге дүүштүр чорудар ужурлуг. Шагдаа ажылдакчылары корум-чурум үрекчилери-биле шыңгыы демиселди чорутпушаан, боттары хоойлу-дүрүмнүң негелделерин сагыыр хүлээлгелиг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун каржызы-биле хажыдар кижилерге болгаш ылангыя хулиганнарга шыңгыы кеземчеии онаар херек.

Социалистиг эрге-чурумнарның камгалакчылары—шагдаа ажылдакчыларының чоруп чоруур байдалы, даштыкы хевири, чугаазының культуразы ескелерге үлегер болур болгаш болунга бедик негелделиг болур ужурлуг.

Кем-херек үүлгедикчилери-биле база хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери-биле демиселди чорударынга шагдаа ажылдакчыларының идей-политиктиг билиниң бедидеринге, оларның ажыл-чорудулгазын хынап көөрүнге, шагдаа органнарын кадрлар-биле хандырарынга партия организациялары практиктиг дузаны көргүзери улам-на негеттиниип турар.

Партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга харыы кылдыр шагдаа ажылдакчылары боттарының бүгү-ле күжүн, билиин Төрээн чурттуңун мурнунга бараалгадырлар.

В. КОЧЕТКОВ,
Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министриниң оралакчызы.

Ажаалга кассаларында ойнаашкынныг салыышкыннар

1967 чылдың апрель 8-те Улуг-Хем районнуң Чодураа суурунга болган ойнаашкыннының 49-ку тиражының

НҮҮРТЭЭР ТАБЛИЦАЗЫ

Тыва АССР-ниң бүгү ажаалга кассаларында ойнаашкынныг салыышкыннар талазы-биле счёттарның дараазында номерлеринге ойнаашкыннар таварышкан.

Счёттарның номерлери	Салыышкыннының ортумак түңүнге ойнаашкыннының хемчээли хуу-биле	Счёттарның номерлери	Салыышкыннының ортумак түңүнге ойнаашкыннының хемчээли хуу-биле
25	25	543	25
76	25	595	25
96	25	601	25
123	25	650	25
190	25	692	200
225	25	748	25
271	100	783	25
296	50	836	25
334	25	873	25
360	25	891	25
422	25	928	100
472	50	966	25
515	25		

Счёттарның саны 1000-даи ажыы турар ажаалга кассаларында бүгү сүрүшкек мунарының баштайгы муңу ышкаш, ындыг номерлериг счёттары, шлавыларга, А-1025, А-2025, А-3025, А-1076, А-2076, А-3076 болгаш оон-даа өске счёттары ойнап алган.

Тираж комиссиязының даргазы — Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозтуң партком секретары О. ШЕВИТ-ООЛ.

Комиссиязының харыысалгалыг секретары—Күрүненің күш-ажылчы ажаалга кассаларының болгаш күрекредиттиг эргелелиниң улуг инспектору Т. ИЛЬИН.

редакциянның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылыгал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көзээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үзетөүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көзээ корреспондентилер база совет тургузуут болгаш амылыгал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда үлгы катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00355.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫН 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелининиң органы

1925 чылда тургузулуптуңгер

1967 ч. АПРЕЛЬ 14 ПЯТНИЦА № 88 (6725).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелинин Маршалы А. А. Гречкону ССРЭ-нин камгалал министринге томуйлаар дугайында ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунум ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Президиумунуң доктаалыры болза:

Совет Эвилелинин Маршалы Андрей Антонович Гречкону ССРЭ-нин камгалал министринге томуйлаар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың апрель 12.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң чедиги чыыжының бирги сессиязы

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумун соңгуур дугайында

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң доктаалы

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Соведининиң ДОКТААДЫРЫ болза:

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумун дараазында составтыг кылдыр соңгуур:

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы

Яснов Михаил Алексеевич — Татар АССР-ниң Челябинский соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары:

Колчина Ольга Павловна—Москва областың Люберецк соңгулда округундан депутат;

Каримов Мустафа Сафич—Башкир АССР-ниң Бураевский соңгулда округундан депутат;

Хахалов Александр Уладаевич — Бурят АССР-ниң Октябрьский соңгулда округундан депутат;

Эльдарова Роза Абдул-Басыровна — Дагестан АССР-ниң Хасавюрт соңгулда округундан депутат;

Геттуев Магомет Исмаилович — Кабардин-Балкар АССР-ниң Прохладненский соңгулда округундан депутат;

Сангаев Эрнежен Агильджанович — Калмык АССР-ниң Яшкульский соңгулда округундан депутат;

Прокофеев Павел Степанович — Карел АССР-ниң Медвежьегорский соңгулда округундан депутат;

Катаев Евгений Федорович — Коми АССР-ниң Сыктывкарский соңгулда округундан депутат;

Мосинчев Иван Романович — Марий АССР-ниң Звениговский соңгулда округундан депутат;

Яскина Ефимия Давыдовна — Мордва АССР-ниң Краснослободский соңгулда округундан депутат;

Хетагурова Тамара Солтановна — Соңгу-Осетин АССР-ниң Орджоникидзе соңгулда округундан депутат;

Батыев Салих Гилимханович — Татар АССР-ниң Куйбышев соңгулда округундан депутат;

Долчамаа Бай-Кара Шожулбеевна — Тыва АССР-ниң Тыва соңгулда округундан депутат;

Сысоев Петр Петрович — Удмурт АССР-ниң Арапульский соңгулда округундан депутат;

Алмазов Ильяс Абдулаевич — Чечен-Ингуш АССР-ниң Назрановский соңгулда округундан депутат;

Ахазов Тимофей Аркадьевич — Чуваш АССР-ниң Шумерлинский соңгулда округундан депутат;

Овчинникова Александра Яковлевна — Якут АССР-ниң Якутский соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары

Нешков Христофор Павлович — Калинин областың Торопецкий соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң кежигүннери

Алексеев Михаил Николаевич — Саратов областың Аткарский соңгулда округундан депутат;

Алексеева Мария Петровна — Ульяновск областың Новоспасский соңгулда округундан депутат;

Герасимов Виктор Яковлевич — Саратов областың Энгельс соңгулда округундан депутат;

Елисеева Антонина Семеновна — Краснодар крайның Ленинград соңгулда округундан депутат;

Калашников Алексей Максимович — Москва хоорайның Жданов соңгулда округундан депутат;

Кириленко Андрей Павлович — Ленинград хоорайның Политехнический соңгулда округундан депутат;

Конончук Гений Иванович — Кемерово областың Рудник соңгулда округундан депутат;

Лавунов Петр Павлович — Амур областың Сковородинский соңгулда округундан депутат;

Мартынов Александр Тимофеевич — Челябинск областың Металлургия соңгулда округундан депутат;

Масленников Николай Иванович — Горький областың Советский соңгулда округундан депутат;

Мирошниченко Николай Михайлович — Воронеж областың Хохольский соңгулда округундан депутат;

Рябов Яков Петрович — Свердловск областың Верхнесалдинский соңгулда округундан депутат;

Сизов Александр Александрович — Ленинград хоорайның Куйбышев соңгулда округундан депутат;

Филатов Виктор Андреевич — Новосибирск областың Новосибирск көдээ соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың апрель 12.

РСФСР-НИҢ ЧАЗААН—РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИН ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң доктаалы

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Соведининиң ДОКТААДЫРЫ болза:

РСФСР-ниң чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиң дараазында составтыг кылдыр тургузар:

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазы — Воронов Геннадий Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының бирги оралакчызы—Школьников Алексей Михайлович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының бирги оралакчызы — Пысин Константин Георгиевич.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы — Бирюков Анатолий Ефимович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы. РСФСР-ниң Күрүне план комиссиязының даргазы — Герасимов Константин Михайлович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы — Демченко Владимир Акимович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы — Дьяков Валентин Александрович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы — Карпова Евдокия Федоровна.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы — Кочемасов Вячеслав Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчызы — Лыкова Лидия Павловна.

РСФСР-ниң дээди болгаш ортумак тускай эвередилге министри — Столетов Всеволод Николаевич.

РСФСР-ниң геология министри — Горюнов Сергей Васильевич.

РСФСР-ниң кадык камгалал министри — Трофимов Владимир Васильевич.

РСФСР-ниң даштыкы харектер министри — Меньшиков Михаил Алексеевич.

РСФСР-ниң культура министри — Кузнецов Николай Александрович.

РСФСР-ниң чиик үлетчүр министри — Колостов Федор Яковлевич.

РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый министри — Воронов Иван Емельянович.

РСФСР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри — Корнев Константин Сергеевич.

РСФСР-ниң эът болгаш суг үлетчүр министри — Барабаш Серафим Трофимович.

РСФСР-ниң аъш-чем үлетчүр министри — Клеженчук Алексей Петрович.

РСФСР-ниң тудуг материалдар үлетчүр министри — Пикомасов Анатолий Константинович.

РСФСР-ниң чыргыдыкшын министри — Данилов Александр Иванович.

РСФСР-ниң балык ажыл-агый министри — Ванеев Николай Алексеевич.

РСФСР-ниң көдээ тудуг министри — Гущин Валентин Михайлович.

РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министри — Флоренсов Леонид Яковлевич.

РСФСР-ниң садыг министри — Павлов Дмитрий Васильевич.

РСФСР-ниң сан министри — Фадеев Иван Иванович.

РСФСР-ниң автомобиль транспорт болгаш чазаглыг оруктар министри — Трубицын Евгений Георгиевич.

РСФСР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри — Гандурин Александр Николаевич.

РСФСР-ниң коммунал ажыл-агый министри — Бутусов Сергей Майлович.

РСФСР-ниң чурт үлетчүр министри — Марченко Иван Тихонович.

РСФСР-ниң хем флот министри — Кучкин Сергей Андреевич.

РСФСР-ниң социал хандырылга министри — Комарова Домна Павловна.

РСФСР-ниң одаар чүүл үлетчүр министри — Панкратов Юрий Александрович.

РСФСР-ниң хлебопродуктулар болгаш холуксаалыг мал чем үлетчүр министри — Меркулов Павел Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Тудуг херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — Басилов Дмитрий Петрович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Күш-ажылчы курлавырларны ажыглаар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы—Новиков Константин Александрович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Профессионал-техниктиг эвередилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — Кирпичников Петр Иванович.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң «Россельхозтехника» Бүгү-россия катыжышкынының даргазы — Шевченко Сергей Васильевич.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң чанында Төп статистика аргелелиниң начальныгы — Колпаков Борис Тимофеевич.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль, 1967 чылдың апрель 12

КИЖИ ДУГАЙЫНДА САГЫШ-БОДАЛ-БИЛЕ

Бедик шынарлыг бараанарны хейнү бүдүрер дээш чүүл кылза чогуурул, чонга бараан болуушкунну кавчаар эжиитсе чогуурул деп эйтырыларны шинтипирээрининг аргаларын тывары РСФСР-ниң Дээди Соведининиң чедиги чыыжының бирги сессиязынга саналь берген депутаттарның кичээнгейин хаара туткан турган. Апрель 12-де сессия бодунуң ажылын Кремльдиң Улуг ордузунга үргүлчүлээн.

Хуралды РСФСР-ниң Дээди Соведининиң даргазы М. Д. Миллионщиков даргалаан.

Чазак ложаларында — эштер Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, Л. Ф. Устинов, Н. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, М. С. Соломенцев.

Илеткел кылыры-биле Мандат комиссиязының даргазы, депутат Н. Л. Коновалова сөс берген. РСФСР-ниң Дээди Соведининге соңгулда политиктиг болгаш күш-ажылчы улус кедүрүүшкүнүнүң байдалынга, СЭКП-ниң XXIII съездиниң шинтипирлерни амыдыралга боттандырар, Улуг Октябрьның 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш демиселдиң демдээ-биле эрткен дээрэниң ол онаалаан демделгээн. Россия Федерациязының Дээди Соведининге 884 депутат соңгуттурган. Оларның арасында Коммунистиг партиянның болгаш Совет чазактың удуртукчулары бар. 481 депутат — үлетүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары. Депутаттарның арасында херээженнер — 229.

Депутаттарның ниитизи санының 85,9 хуузу орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаттырган. Депутаттарның арасында Совет Эвилелининиң Маадырлары 12, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары 120 кижи, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары 49 кижи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединде — республиканың 37 националдарының болгаш улус чоннарының төлээлекчилери. Ол дээрге биктинг чүртүзүстә чүрттаан бүгү нацияларның болгаш улустарының ден эргезинең болгаш бузулбас ыйыраанының чырыкылавчак херечизи-дир.

Илеткелчи солуун саннарны көргүскен: 660 депутат РСФСР-ниң Дээди Соведининиң эрткен чыыжының депутаттары турбаан. Соңгуттурганнарның арасында амыдыралдың улуг дуржулгалыг, социализмни тургузуул, оон чаалап алышкыннарын камгалажып ап келген кижилер база аныяктар дыка хөй. Депутаттарның ниитизи составы совет улустуң салгакчыларының салгалы кел чыдарын тодаргай көргүзүп турар-дыр.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң 1967 чылдың март 12-де соңгуттурган бүгү депутаттарының бүрүн эргелерин сессия чаңгыс үн-биле үүлүдүр дээш көрген.

«Улустуң хереглеп бараанарын бүдүрериң көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының Бирги оралакчызы депутат А. М. Школьниковтуң илеткелиниң талазы-биле санал беришкиннери Мандат комиссиязының илеткелиниң соонда үргүлчүлээн. Депутаттар: Волгоград хооркүүскомвуң даргазы Н. М. Королев, СЭКП-ниң Башкир обкомунуң секретары В. П. Манаев, Костроманың Ленин аттыг колхозунуң председатели Н. Н. Смирнова, Ленинградтың Кировский заводунуң директору Н. А. Семичастнов, Ленинградтың Ленин аттыг комбинадының аргыначызы ажылчыны В. Н. Плетнева, РСФСР-ниң аъш-чем үлетүрүнүң министри А. П. Клеменчук болгаш оон-даа өскелер санал берген.

Илеткел талазы-биле 21 депутат санал берген деп, дараалакчы чарлаан. Ынчангаш санал бээрин сорадыр деп шинтипир хүлээп алдынган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының Бирги оралакчызы А. М. Школьников депутаттар алээн хөй үевелиг санал-онаалдарын кирген, оларны өөренип көөр апаар дээрзин түңнел соңгуже демделгээн.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды депутаттар чаңгыс үн-биле хүлээп алган. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелериниң, ажылчы чоннар депутаттарының край, область, Москва болгаш Ленинград хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң эң чугула соруулгаларының бирээзин чүл дээрге чонга хереглеп бараанарын бүдүрериң улам шаа дыка көвүдедирин, оларның ассортиментизиң калбартыры болгаш шынарын экижидери болуур деп мында айыткан. 1967 чылда улустуң хереглеп бараанарын немей бүдүрүп үүлдүрер дугайында республиканың үлетүрүп бүдүрүлетелериниң коллективтериниң саналдарын үүлүдүр деп көрген.

• • •

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң түңнел хуралын депутат М. Д. Миллионщиков даргалаан.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, М. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев олар чазак ложаларынга кестүп келирге, депутаттар ниит байыр чедирип уткаан.

Сессия хүн чурумунуң дараазындагы айтырыгны көөрүнче — РСФСР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларын тургузарыныче шилчээн. Депутат В. П. Васильевке сөс берген.

Дараазындагы комиссияларның тус-тус составын болгаш даргаларын бадылаан:

Хоойлу дүрүмнер саналдаар комиссия 21 кижи составтыг, даргазы депутат Г. В. Подельщиков.

План-бюджет комиссиязы — 41 кижи, даргазы депутат И. Е. Клименко.

Даштыкы харектер талазы-биле комиссия — 13 кижи, даргазы депутат Д. П. Шевлягин.

Үлетүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссия — 39 кижи, даргазы депутат В. И. Воротников.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссия — 35 кижи, даргазы депутат Н. Г. Маслов.

Улус өөредилгезиниң, культуранын болгаш спорттуң талазы-биле комиссия — 37 кижи, даргазы депутат А. П. Бойкова.

Кадык камгалалының болгаш социал хандырылганың талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат С. И. Сергеев.

Садыгның, ниитиниң чемненилге черлериниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат Р. Ф. Дементьева.

Тудугуң болгаш тудуг материалдарының үлетүрүүң талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат Е. Т. Самодаев.

Коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат А. Д. Мотешитин.

Бойдус камгалалының талазы-биле комиссия — 31 кижи, даргазы депутат Т. С. Сушков.

Оон соонда РСФСР-ниң Дээди Соведининиң сессияларының арасындагы үеде хүлээп алдынган Чарлыктарны бадылаан. Ол дугайында депутат С. Д. Орлов илеткел кылган.

Ажылдарның хемчээлиниң өөрү турары-биле холбаштыр сессия РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң сан составын 33 кижи чедир көвүдедирин болгаш Президиумнуң Даргазының өске ажылдардан шуут хостуг оралакчызы албан-жураалды тургузарын чүүлдүр деп көрген. Ол саналды Дээди Соведтиң депутаттар төлээлекчилеринең чөвүлелиг чүүлдүгүнүң көргеп турган.

Сессия РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумун соңгуур дугайында айтырыгны чугаалажырыче шилчээн.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары депутат А. П. Кириленкога сөс берген. РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазынга депутат М. А. Яснову соңгуур дугайында саналды СЭКП Төп Комитединиң даасканын ёзугаар ол киирген. Ол саналды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Оон соонда М. А. Яснов бедик идегели дээш депутаттарга өөрүп четтиргенин илертейлээн. РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларының, РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретарының болгаш кежигүннериниң дугайында саналды депутаттар төлээлекчилеринең чөвүлелиниң даасканын ёзугаар ол киирген.

Дээди Соведтиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларынга даразындагы депутаттарны соңгаан: О. П. Колчина (Москва область), М. С. Каримов (Башкир АССР), А. У. Хахалов (Бурят АССР), Р. А-Б. Эльдарова (Дагестан АССР), М. И. Геттуев (Кабардин-Балкар АССР), Э. А. Сангаев (Калмык АССР), П. С. Прокофеев (Карел АССР), Е. Ф. Катаев (Коми АССР), И. Р. Москвичев (Марий АССР), Е. Д. Яскина (Мордва АССР), Т. С. Хетагурова (Соңгу-Осетин АССР), С. Г. Батыев (Татар АССР), Б-К. Ш. Долчаннаа (Тыва АССР), П. П. Сысоев (Удмурт АССР), И. А. Алмазов (Чечен-Ингуш АССР), Т. А. Ахазов (Чуваш АССР), А. Я. Овчинникова (Якут АССР).

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретарынга депутат Х. П. Нешковту (Калинин область) соңгаан.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң он дөрт кежигүннерин база сессията соңгаан.

РСФСР-ниң чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар дугайында айтырыгны көөрүнче сессия шилчээн. Республиканың Министрлер Чөвүлелининиң Даргазы, депутат Г. И. Вороновка сөс берген.

Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелининиң Даргазынга томуйлаан, менээ көргүскен улуг алдарнаар дээш силерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиринишкинни илередирин чөпшээрел көрүнер деп, эш Воронов чугаалаан. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Соведи дүүн хүлээп алган доктаалы-биле чазактың ажыл-чорудулгазыны үүлүдүргүүнүң көргеп болгаш РСФСР-ниң чазаның составын Дээди Советке киирип келирин менээ дааскан болгай. Силерниң көргүскен идегелиңерни коммунисче эң бедик шаңнал, удуп Ленинниң идеяларын амыдырала боттандырар дээш, коммунистиг тургузуушкунуң соруулгаларын чедишкинниг шинтипирээр дээш чүткүдүг демисешсин деп чонның сонгаанарының даалгазы кылдыр көрүп тур мен. Совет Эвилелининиң Коммунистиг партиязының XXIII съездиниң шинтипирлерин күүседир чорукту хандырар база силерниң идегелиңерни бадыткаар дээш бүгү күжүмүң, билиминни болгаш дуржулгаңны бээримни силерге бүдүредирин чөпшээрел көрүнер.

РСФСР-ниң Дээди Соведининиң даасканынга дүүштүр эш Воронов Россия Федерациязының чазаанның составын сессияга көөр кылдыр киирген.

РСФСР-ниң Дээди Соведи РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының Бирги оралакчыларынга А. М. Школьниковту болгаш И. К. Пысинни, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелининиң Даргазының оралакчыларынга А. Е. Бирюковту, К. М. Герасимовту, В. А. Демченкону, В. А. Дьяковту, Е. Ф. Карповаңы, В. И. Кочемасовту, Л. П. Лыковаңы бадылаан. Россия Федерациязының министрлерин база бадылаан.

Сессияның хүн чурумунуң бүгү айтырыглары көрүлгеен. РСФСР-ниң Дээди Соведининиң чедиги чыыжының бирги сессиязы хаглыгган деп чарлаан.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелининиң Маршалы Андрей Антонович Гречко

1903 чылда тараачың кижиниң огбулезинге төрүттүнген, 1928 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. 1919 чылдан бээр Совет Армиязында. Совет Эвилелининиң Маадыры. 1963 чылда М. В. Фрунзе аттыг Шериг академиязын, а 1941 чылда Кол штабтың Шериг академиязын өөренип доосказ. 1938—1939 чылдарда — полк командири, аътты шериг дивизиязының штабының начальныгы. Ада-чуртуң Улуг дайынының үезинде дивизиянны, корпусту болгаш арминны командылап база фронтуның командылакчызының оралакчызы турган. 1945 чылдан 1953 чылга чедир—шериг округунуң шериглериниң командылакчызы. 1953 чылдан 1957 чылга чедир—Германияда болук совет шеригленнин кол командылакчызы. 1957—1960 чылдарда—кургаг чер шеригленнин кол командылакчызы. 1960 чылдан бээр—ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы.

Партиянның XIX болгаш XX съездилеринге СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидатка, а партиянның XXII болгаш XXIII съездилеринге—СЭКП ТК-ниң кежигүнүнге соңгуттурган. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң ийиги—чедиги чыылдаларының депутатыды.

Эртем конференциязы

Пталиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчиниң, шылтаранггай теоретик болгаш марксисчи Антонио Грамшиниң мөчээн хүнүнден бээр 30 чыл болганын холбаштыр Москвада апрель 12-де ажыттынган эртем сессиязы «Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шинчилекчиниң айтырыгзары» деп темага уткасказтаан.

Делегейниң ажылчын шинчилекчиниң институдунга совет эртемденнер-марксисчилер, ажы-дүжүнде коммунистиг партияларның кезек ажылдакчылары, марксисчи тептерниң удуртукчузары чыылган.

Оларның арасында — Испаниның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури, Венесуэланың Коммунистиг партиязының Чиигшие секретары Хесус Фариа, Эквадорнуң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигшие секретары Педро Антонио Салз, Италиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының секретариат болгаш удуртулга Бюрозунуң кежигүнү Паоло Буфалини, Франциядан, Финляндиядан, ГДР-ден, Болгариядан, Чехословакиядан болгаш өске-даа хөй-хөй чүрттардан эртемденнер-марксисчилер келген.

СЭКП ТК-ниң кежигүнү, академик А. М. Румянцев сессияның ажыттыкан.

СЭКП ТК-ниң секретары Б. Н. Пономарев СЭКП ТК-ниң мурнундан сессияның киржикчилеринге байыр чедирген.

Допчу медээлер

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эш Сергей Георгиевич Лапинни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Совет Эвилелининиң Телеграф Агентилелиниң (СЭТА-ның) Кол директорунга томуйлаан.

• • •

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эш Д. П. Горюновту өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Совет Эвилелининиң Телеграф Агентилелиниң Кол директорунуң хүлээлгезинден хостаан.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумуу эш С. Г. Лапинни өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Кыдат Улус Республикада Онза болгаш Бүрүн аргелиг алчыныың хүлээлгезинден хостаан.

Бедик шаңнал

Татар АССР-ниң ажылчы чоннарының коммунистиг киржикилгезинге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң соруулгаларын күүседиринче оларны моцциээринге ачы-хавыналары дээш база баштайгы номери унгенинден бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму «СОВЕТСКАЯ ТАТАРИЯ» дээр республика солуун КҮШ-АЖЫЛЧЫ КЫЗЫЛ ТУК орден-биле шаңнаан.

(СЭТА).

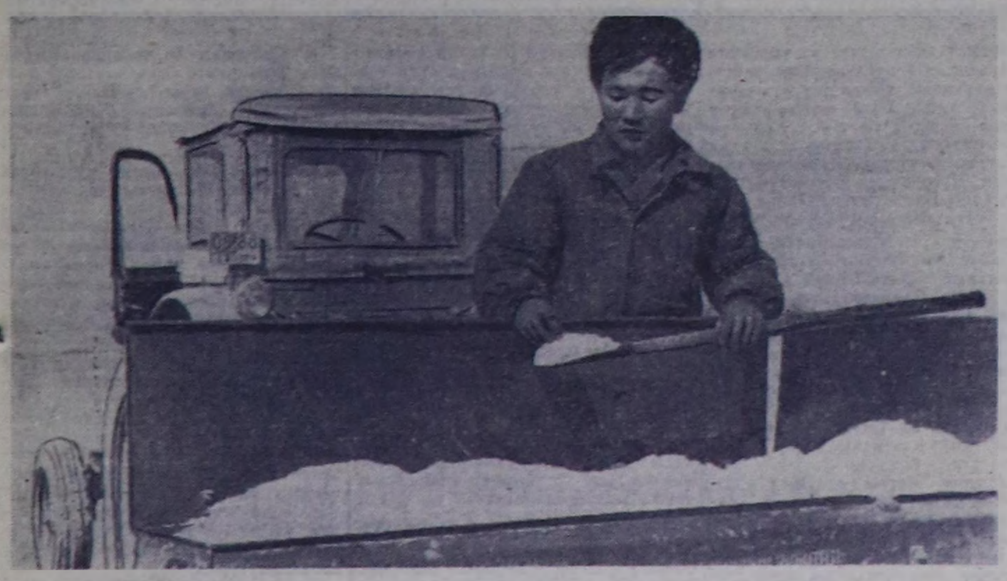

Сарыглар Далаа «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи. Ибилейлиг бо чылда кукурузаның бир гектар шөлүндеи 200 центнер погаан массаны алыр соруулганы ол бодунуң мурнунда салган. Хүлээп алган, башкарып чоруп турары «Белорусь» трактору ол ам аады чыл иштинде капитал септелгеге кирбейн ажылдап турар.

Амгы бо хүннерде эш Далаа кунуруза тарыыр шөлде минералдыг чемнишчидилгени чаштырып турар.

ЧУРУКТА: сеялкада ургаа минералдыг чемнишчидилгени С. Далаанын хынап көрүп турары.

М. СҮГЕ-МААДЫРНЫҢ фотозу.

ӨСКЕ ПЛАНЕТАЛАРЖЕ КИЖИ БАЗЫП ТУРАР

Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал

Космонавтика хүнүнге холбаштыр Кремльдиң Съездилер ордузунга апрель 12-де байырлыг хурал болган. Космостуң маадырлары, хөй санныг аалчылар аннаа келген.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Л. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев олардың чыылганнар чылыыбиле утказ. Партиянның болгаш чазактың удуртукчулары-биле кадыы президиумда олуттарны бистин Төрээн чүртүвүстү шылтаранггай ужудушкуннары-биле алдаржыткан ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтары эзлеткен.

Космонавтика хүнүнге холбаштыргаан байырлалдыг хуралды СЭКП-ниң МХК-ның секретары В. Я. Павлов аге сөлү-биле ажытказ.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи, академик М. В. Келдыш илеткел кылган.

Бодунуң бүдүргелгезиниң хөй кижилиг коллективиниң мурнундан, найысылалдың бүгү ажылчы чоннарының мурнундан «Кадыр болгаш Маска» заводтуң кан эзилдирикчиги В. В. Клюев бүгү улустуң байырлалы — Космонавтика хүнү-биле холбаштыр эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге болгаш техниктерге, маадыр космонавтарга иштин байырын дамчыткан.

«Өртемчейниң бирги хамаатызы» ужудукчу-космонавт Ю. Гагаринниң олуттанныр диниттиг адыш часкалашкыны-биле уткаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилерин СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаазы хүлээп алган.

(СЭТА).

Партийжи амыдырал

Партбюро секретарының ажыл хүнү

Монгуш Хорлуевич эртенги даң халазында-ла бажыныңдан үнүптер. Эртенин-не базар черн — сүт-бараан фермазы. Эш Шикпер-оолдуң шак ыңдыг эртежизин, бир дугаарында-ла саанчыларга келирин салбырның ажылчыннарыны билир болгаш аңаа мынчаар баштактаның чугаалагылаар-даа:

— Эки-н, Монгуш Хорлуевич! Саанчыларда черле кандыг ынакшыл тып алдынар моңар, харга?! Бодунарның ажыддаар черинер оске-даа болгай, а үргүлүү-ле мында чедип келген турар-дыр Силер.

—Адыр-адыр, ыңдыг бе. Мээң ажыддаар черим шуптузунда-ла болгай—деп, эш Шикпер-оол харыылаар.

— Ыңдыг харын, шын—деп бир эш аңаа чөпшээрежир.

«Эш Шикпер-оол салбырның агроному-ла болгай. Ынчангаш ол часкы тарылганың үрезин, техника белеткелиниче сагыш салыр ужурдут кижи-дир» деп-даа бодап болур.

Шынап-ла чаңгыс талалап ажыддаар үе аңаа база турганна, харын. Ынчалза-даа партия организациязының чартык чыл бурунгаар болган отчёт-сонгуулдыг хуралы оон ажылын шуут оскерткен. Коммунистер ону партбюро секретарынга сонгуп алганнар. Ынчангаш эш Шикпер-оол ам үгле хову ажылын харыылаар эвес, харын херээженнер ортузунда кандыг ажыл чоруттунуп турарын, кодээ клубтуң уран чүүл болгулууның коллективи чаа чүүл кылып алганын, малчыннар социалистиг чарышка хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын, хүндүскү болгаш кежээки школаларның өөренikчилериниң өөредилгезин, агитаторлар беседаларының кандыг темазын шилип алганын база-ла сонуургап көөр хүлээлгелиг апарган. Допчузубиле чугаалаарга, салбырда болгаш фермада бүгү-ле ажыды хайгаараар, кижи дугайында, оон күш-ажылының, ажыл, амыдыралының болгаш кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыр партийжи баштың болгаш.

Эртенги саалда төнчүзүнче чоокшулап келген. Сүт хүлээп алыр өрээлге эвээн хой саанчылар чыглып келгилээн.

—Эртенгиниң байыры-биле!—деп, эш Шикпер-оол саанчылар-биле мендилешкен.

— Эки-н, Монгуш Хорлуевич. Ынчалза-даа четпестеривис базала бар-дыр. Инекторни каранғы черде саап тур бис. Бажан эки от салыкчылыг болур ирги бис. Кормозапарник ажылдавайн тур-Кызыл булуң дугайында айтырыгны шиитпирлеве чогуур. Чыглып чугаалажыр, өөренир, дыштаныр черивис чок-тур.

Саанчыларның бо негеделерин секретарь чөптүт деп көрген болгаш алыр хемчеглер дугайын доораан-на шиитпирлей берген. Электролампалар болгаш кормозапарник дугайында ферма эргелекчизи Борбак Сүгежикке, зоотехник Николай Шарапка негеделеин тургускан. «Эки от салыкчылыг болур дугайында айтырыгны салбыр эргелекчизинге тургузар херек, харын коммунистерниң иштинден бир кижини берип болур бис. Кызыл булуңну тургузуп бээр бис, ам оон түрар бажыңын септедир» деп, секретарь чугаалаан. Чугаа оон ыңай солун беседаже шилчий берген. Социалистиг хүлээлгелерниң күүседелемнеден семиртилгезин ортумаабиле килограмм чедирер деп соруга салып алганнар-дыр. Шивит-оолдуң база оон дузалакчызы Хемер-оолдуң олурар оран-саразының дугайында айтырыг шиитпирлеттинген — деп, эргелекчи парторгка илеткээн. Бүгүле часкы ажыл-иш дугайында чугаа дооступ турда, эмнелге пунктузунуң эргелекчизи эш Кок-кыс Далбыр-оол кирип келген:

— Мен Силерге чор мен, Монгуш Хорлуевич. Херээженнер човулелиниң айда чорудар ажыл планын көре каастар бис бе?

Парторг биле херээженнер човулелиниң даргазы планда айытқан хемчеглерни бүрүнү-биле чөпшээрежип чугаалашкан.

— «Маадыр нелер-биле ужуражышкын кежээн». Ону канчаар эрттирер деп бодадынар?—деп, эш Шикпер-оол айтырган.

Эш Кок-кыс ол дугайында бодалын чугаалап берген. Секретарь ону изин-биле деткээн болгаш харын-даа ону организастап эрттирижиринге дузалажыр кыдыр партбюро кежүннери Рая Махутова биле Александра Сатты сүмелээн. Олар херээженнер активиниң киржилгези-биле ол кежээнин белеткелин эки организастаан. Маадыр нелерниң өг-бүле амыдыралы-биле, уругларының кижизидилгези-биле ыяк танышкын алган.

Кежээге хой чон киришкен. Мария Базыр, Монгуш Көшкендей болгаш оон-даа оске нелер уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле боттарының ажылының дүржүлгазын чугаалап бергилээн. Кежээнің төнчүзүнде уран чүүлдүң өг-бүле конкурси болган. Ол ажыл планын ёзугаар өскө-даа солун чүүлдер болгулаар.

Монгуш Хорлуевич оон соонда школада партия бөлүүнүң хуралынга чорган. Анаа база-ла ажыл иштинин, агитаторлар-биле ажылдың дугайында чугаа болган.

— Башкылар силерниң ажылыңар берге болган чай чок дээрэн билдингир. Ынчалза-даа партийжи, хой-ниитичи даалгалыг болуп, ону күүседири базала хүлээдге болгай. Александра Сюрюновна Сат — агитколлектив удуртукчузу болгай силер. Соолгу үеде агитация ажылы кошкап турар-дыр. Юбилейлиг болган хайнымышкыныңар бо чылда агитас-массалыг ажылды кошкадыр эргевис чок. Фермага болгаш механизаторларга агитаторлар ховар даалчылар болуп турарлыр—деп. секретарь алаан шынгы сагындырган.

Агитколлектив удуртукчузу болгаш оске-даа эштер парторгтуң саналынга чөпшээрежип. байдалды экижидерин сүмелешкеш, малчыннарга болгаш механизаторларга беседалар чорударының хүннерин, үе-шагын годараткан. Агитаторларның ажылының шынарынга контрольду күштелдиреринь, оларга дузалаарын дугуржуп алган.

— СЭКП обкомунуң кежигүнү, тракторист-агитатор Амырбит Чомукуктуң беседазынга олурушту. Ыңдыг солун беседаны кында-даа дыңнаксаар. Амыдырал болгаш ажыл-иш-биле шуут холбашкан болур-дур. Агитаторларның ажылының дүржүлгазын солуштурааны, оларны беседага ажыглаар материалдар-биле хандыраалы, оларның семинарын чыылдырып тураалы — деп, секретарь чугаалаан.

Ажыл шагы доозулган. Ынчалза-даа Монгуш Хорлуевичиниң ажылы ам-даа үргүлчүлевишаан. Кежээки школаның кичээлинге олуржуп, улустуң өөренип турарын сонуургап көөр херек. «Чамдык эштер кичээл үзүп турардыр» деп, школа директору эш Даваа медеглел кылган болгай. «Өөренириниге сонуургал чок чүү кижилерил, оларны херек кырында барып көрбээже хорлок. Кичээл үзүп турар кижилер-биле чугаалашса чогуур» деп бодал оон сагыжынга кирген. Ол бодалды ёзугаар кичээлге барып олурушкан-даа, кежээки школа ажылын экижидер талазы-биле школа директорунга дузалашкан-даа.

Чон иштинче кирер, чон-биле кады ажыддаар. Суурда чүү болуп турарын базын санында хайгаарап көөр. Кижилерниң ажылының, чүрттелгазының болгаш өөредилгезиниң дугайында доктаамал сагыш салыр. Бо негеделерни Монгуш Хорлуевич эки билип, актив-биле кады ажыддап, партбюро. партия хуралдарын доктаамал чыыдырып, ажылга коллективтиг удуртулганың принцивин сагыш, партбюро секретары хүлээлгезинге шынчы болуп, коммунистерниң бедик идегелин шак ынчаар чүткүлүг күүседип турар.

В. АНКУДИНОВ.

Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг атты А. Б. Чыргал-оолга тыпсыр дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Соведиңиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Республиканың уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалыг болганы дээш, Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг атты композитор Алексей Вокгалевич Чыргал-оолга тыпсыр

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты Максим Чаламович Дакпайга тыпсыр дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Соведиңиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Республиканың бот-тывыңгыр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалыг болганы дээш, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты Чөөн-Хемчик районунуң Ленин аттыг колхозунуң клубунуң эргелекчизи Максим Чаламович Дакпайга тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Республиканың культуразының бөлүк ажылдакчыларынга, бот-тывыңгыр уран чүүлдүң киржикчилеринге Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг аттарны тыпсыр дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Соведиңиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Республиканың бот-тывыңгыр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыяалыг болганы дээш, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп атты тыпсырлар болза:

Иван Григорьевич Мининге—Кызылдың хөгжүм училищезиниң башкызы.

Анатолий Кузьмич Огиёвка—Кызылдың хөгжүм училищезиниң директору.

Кызылдың күрүнениң башкы институдунуң студентизи Алексей Александрович Пановка—Кызылдың хөгжүм училищезиниң директору.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Республиканың культуразының болгаш уран чүүлүнүң бөлүк ажылдакчыларын база бот-тывыңгыр уран чүүлдүң киржикчилерин Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-нин Дээди Соведиңиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Республиканың бот-тывыңгыр уран чүүлүнүң хөгжүдезиниге чедиишкиннерлиг болганы дээш, Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаардар болза:

Тамара Петровна Антановоны—Кызылдың урутлар поликлиниказының фельдшери.

Маадыр-оол Кечилолович Борбаандыны—Чадаананың Культура бажыңының директору.

Иосиф Семенович Выщегородскийни — балетмейстер.

Донгак Чөгертиевич Хунашпаанны—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

Светлана Владимировна Козлованы—«Тувинская правда» солунның литература ажылдакчызы.

Малина Комбуевна Күжүгетти—Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң саанчызы.

Сергей Кончуков Ламбыны—чурукчу.

Хорагай Калын-оолович Ооржакты—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

Сини-оол Лакпаевич Оюнну—режиссёр.

Седен-Дамбаа Бошкажыкович Ондарны — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң трактористи.

Борис Семенович Патраковту—Кызылдың хөгжүм училищезиниң башкызы.

Александр Мургутович Салчакты—Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң клуб талазы-биле улуг инспектору.

Сайзо Даржаевна Сашык-оолду—Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң уран чүүл талазы-биле инспектору.

Светлана Семеновна Саяпаны—Тываның комплекслиг геология экспедициязының техник-геологу.

Өшкү-Саар Маадыр-ооловна Таспаанчыкты—Тыва радионуң болгаш телевидениениң ажылдакчызы.

Михаил Күжүлович Хорлуг-оолду Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң мал кадарчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң Президиумунуң Секретары К. ДИИГА.
Кызыл хоорай, 1967 чылдың апрель 12.

Ш е ф - б и л е

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы школазының 1967—1968 өөредилге чылында одаар чүүлү бо-ниитизи болгаш ажыл-ишти шефтелдирер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң депутады Кыргыс Тодуш-оолдуң информациязын өөренип алган. Школаның ада-иелер комитеди суурнуң чурттакчыларының хуралын чыгаш, одаар ыяш белеткээр дугайында школаның директору Комбуй-оолдуң информациязын өөренип алган. Школаның ада-иелер комитеди суурнуң чурттакчыларының хуралын чыгаш, одаар ыяш белеткээр дугайында школаның директору Комбуй-оолдуң информациязын өөренип алган. Апрельниң шилее суурнуң чурттакчылары шефорганизастаан, 153 кубометр ыяшты белеткээн. Ол хүн эвээн ыяш сөөртүнген болгаш белеткээн ыяш дараазында хүннерде школа чанында бүрүн дүжүртүнген. Ол хүннүң шевин Тыва АССР-ниң Дээди Соведиңиң депутады Кыргыс Тодуш-Эжик, Кызыл Советтиң депутады Мария Натпит үлегерлиг организастааннар. Ада-иелер Арбыя Чаш-оол, Ховалыг Комга, Түлүш Даваа болгаш өскелер-даа шефке идепкейлиг ажылдааннар.

Ада-иелерниң кижи хуралының шиитпиринiң күүседедизин кодээ Соведиңиң депутаттары болгаш школада ада-иелер комитеди организастап, ада-иелерниң белеткээн ыяжын удур-ла школа чанында дүжүртүп турар.

А. ТУГАРЖАП.

ХОЙЖУНУҢ ҢОДАНЫНДАН

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА ХОЙЖУЛАР

Таңды районнуң «Межегей» совхозунда мурнаичы малчыннарның бирээзи Сырат Балдарович Оюннуң ноданында 580 хой бар. Хөйлар ыштыг эки ашкан, чүге дээрге малга чем четчир турган, намаалар база эки болгаш одарны шын ажыглаан. Ылаңгыя кылын харлыг одарларга харны даябыйлаарын массалыы-биле организастап турган.

Ам бо хүннерге чедир малчыннның ноданында 324 хой төрээн, оон аңдынган хураган 362 болгаш олар бүрүнү-биле эки өзүп турар. Маңаа саанмащин Сиирик Кара-мыс эң эки ажыддаан, ол болза хөй ажылынга совхоз тургустунарындан бээр туруп турар, бо талазы-биле оон дуржулгазы улуг.

— Мени эки ажылдап турар деп эш-өөрүм ынча-даа дигилээр-дир. Төрээн чуртунуң байлаан ковудедир дээш кижи кызып ажылдавайн канчаар, хөй ажылынга зооветеринарлыг хемчеглерни долузу-биле сагыыры чедимишкинни магадылаар чүве—деп, ол чугаалаар.

Өске-даа сакманщиктерниң эки ажылдап турарын база айтыр херек, чижээлээрге, Оюн Сиириң, Оюн Шува, Оюн Шура, Оюн Бүрүл-оол олар база мактаалдыглар.

Чаш хураганнарның чемгерилгезин мында эки организастаан. Оларга көк сиген, сула, чарба, дус бүрүн белеп.

Улуг хойжу Сырат боду эрткен чылын 100 баш төрүүр хойга оңааштыр 90 хураган алгаш, ажылының немелде төлевиринге 400 рубльди алган. Бир хөйдан-на кыргып алган дүгү—2,5 кг.

Хойжунуң ноданында 324 хой төрээн, оон аңдынган хураган 362 болгаш олар бүрүнү-биле эки өзүп турар. Маңаа саанмащин Сиирик Кара-мыс эң эки ажылдаан, ол болза хөй ажылынга совхоз тургустунарындан бээр туруп турар, бо талазы-биле оон дуржулгазы улуг.

— Мени эки ажылдап турар деп эш-өөрүм ынча-даа дигилээр-дир. Төрээн чуртунуң байлаан ковудедир дээш кижи кызып ажылдавайн канчаар, хөй ажылынга зооветеринарлыг хемчеглерни долузу-биле сагыыры чедимишкинни магадылаар чүве—деп, ол чугаалаар.

Өске-даа сакманщиктерниң эки ажылдап турарын база айтыр херек, чижээлээрге, Оюн Сиириң, Оюн Шува, Оюн Шура, Оюн Бүрүл-оол олар база мактаалдыглар.

Чаш хураганнарның чемгерилгезин мында эки организастаан. Оларга көк сиген, сула, чарба, дус бүрүн белеп.

Улуг хойжу Сырат боду эрткен чылын 100 баш төрүүр хойга оңааштыр 90 хураган алгаш, ажылының немелде төлевиринге 400 рубльди алган. Бир хөйдан-на кыргып алган дүгү—2,5 кг.

— Улуг Октябрьның 50 чылы болур бо чылда чүс хойга оңааштыр 95 хураган алыр хүлээлгелиг кижи мен, бир эвес ийистээшкин хөй болур болза, төрүттүнген бүгү хураганнарны негарал чокка бүрүн алыр дээш турмүр бис—деп, ол чугаалап турар. Малчыннның ноданында ам-даа 200 ажыг хой төрүүр. Ынчангаш олардың хураганнарын эки хүлээп алыр дээш, кажаада дүн-хүннүң демурнийлаашкынын организастаан.

— Бистиң ам нол сорулгавыс—юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелеривисти чүгле доллур эвес, харын ажыр күүседир дээш бүгү күштү үндүрүп ажылдаарывыс болуур—деп, хойжу Сырат боду-даа, сакманщиктер-даа бүзүрелдиг чугаалап турарлар.

С. САЛЧАК.

БИСТИҢ ДИЛЭЭВИС

Кызыл хоорай Советиниң «Тере-Хөл» колхозунуң хойжу бригадаларының малчыннары ноданнарын кыштан түр ажыргаан, малдың чаш төлүн чедирип чокка камгалап ап турар. Бригадаларда ам 2500 ажыг хой ооладынган, хураганнары бүрүн камгалап алдынган.

Хойжу бригадаларның кадарчылары, сакманщиктерн юбилейлиг чылда хөй хураган, дүк дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ам дээрезинде 200—200 хураганнарны өстүрүп алган, № 1 хойжу бригадаының хойжулары Х. Самдан, Ч. Седип, № 2 бригадада Х. Сегбе, Л. Даңаа социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Бо кадарчыларның ноданнарында моон соңгаар хураганнаар 150—150 хой бар.

Артельде малчыннарже чогуур кичээнгей салдынган. Бүгү ноданнарда көк сиген, сула, дус болгаш оске-даа чемнер четчир бар. Хойжу бригадаларга олдаашкын өгелээрн билек, 48 сакманщиктн чоруткан, олар бо хүннерге чедир 30—30 хураганнарны доруктуруп өстүргеннер. Сакманщиктер Шагдыр Өшкүсаар, Дичин Чечек малдың чаш төлүн хүлээп ап, ажаап-тежээринге мергежилдиин өскелерге көргүзүп, боттарының дуржулгазын дамчыдып берип турарлар. Малдан хөй чаш төлдү, продуктуну ап турган, колхозтуң экономиказын улам-на кедүрер, күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседир дээш малчыннар хөйнышкынныг ажылдап турар.

Бистиң хойжу бригадаларывыс колхоз төвүнден ырак одарларда, садыг талазы-биле хандырылгазы эки. Кунгуртуг селыозу бригадалар төптеринде садыг четкилерин организастаан, аъш-чемнин, үлетүүр бараннарын үзүктелдирбейн чедирип турар. Медицина дузалажчызы малчыннарга улуу-биле негеттиниң турар апарган. Кунгуртугнуң эмнелге пунктузунга үзүамчи ажылдавы сметада көрдүнген-даа болза, ам чаңгыс эмчи ажылдап, колхоз төвүнден чүс ажыг километр черлерде ажылдап, чурттап турар кадарчыларга баар аргазы чок болуп турар. Кунгуртугнуң эмнелге пунктузунуң штадын четчелеп, ырак одарларда малчыннарны медицина дузалажчызы-биле хандырарын Кызыл хооркүүскомдан улуу-биле дилеп турар бис.

С. СЕДИП.

ШӨЛДЕРЖЕ БАТКАН

Хүннүң алдынналчак херелдерн даг артындан чоорту дээп келгеш, оон улам чырыза-чырыза шөлдерни, пынаваларны сергедиптер. Ынчалза-даа хүн өрүлеп келгижекке чедирле соокеумаары аажок. Чамдыкта дээр бүргей бергенде барык дүшке чедир соок сырын намдавас. Хемчиктиң үнүнда частың байдалы мындыг.

Ынчалзашок агаар-бойдустуң таарыжа оон байдалы сүт-көлүүлерни даг артындан чоорту дээп келгеш, оон улам чырыза-чырыза шөлдерни, пынаваларны сергедиптер. Ынчалза-даа хүн өрүлеп келгижекке чедирле соокеумаары аажок. Чамдыкта дээр бүргей бергенде барык дүшке чедир соок сырын намдавас. Хемчиктиң үнүнда частың байдалы мындыг.

Ынчалзашок агаар-бойдустуң таарыжа оон байдалы сүт-көлүүлерни суларадыл шыдавааш. Совхозтуң механизаторлары, тараажылары беш чылдың ийиги чылының чазыында улам соруктуг ажылдап турарлар. Совет эрге-чагыргавның 50 чылында кажангызындан-даа элбек дүжүттүг алгаш, ону Төрээн чуртка, чонга бараалгадыр соругга күш-ажылчы кижилерниң мурнунда туруп турар.

Бора-Тайга салбырның хову турдаа Улуг шанны долгадыр хемнерниң ээстеринде ажыглаар үрезиннээс бо-дур. Колдуунда-ла белеп. Кызыл-тастың 230, суланың 73 тонна үрезинин хораннап доозаупгувус. Үрезинниң иштин хемчээли часкы тарылгага четчир. Ынчалза-даа арбай биле сула чогуур ковдициязынга чедир ам-даа арыглаттынмаан. Ам ийиги арыглаашкынны кылыр деп турар бис. Күжүвүс четчир — дээш, шанда чай чок ажылдап турган бөлүк кижилерже айыттыы.

Шында-ла эвээн кижи ында чоруп тур. Үрезинин хораннаар, арыглаар машиналардан үнген доозун ол чоок кавыны туманнаңдыра бергилээр. Тараа эшкен хүүректер хүнге кыланайны кагылай каан тур. Агроном-биле чугаалажып турар аравыста салбырның бригадирлери бистиң чанывыска четкилеп келдилер. Дүштеки чем үези турган.

Хову бригадазының удуртукчулары биле совхозтуң тускай эртемниглери ажыл-херекчи ёзу-биле аразында чугаалажып, часкы тарылганы канчаар чорударын сүмележип, амгы үеде байдалды тайылбырлажып турарлар. Хову бригадазының бригадири Василий Бүрбү өөрүнге мынчаар чугаалады:

— Шеми аксының ховузунда ийи трактор ажылдап турар. Трактористер Монгуш Дукур-оол биле Ондар Мартаа. Олдарның ажылдап турарын чугаалажы бөөрвинске, шанда тараажа айыткап тайылбырлайбыс. Соок дүнелерде доңган сугнуң кайы хире сыыган чыдары эрикте магадылалдыг дүжүттүң үндезинин сугтарылга. Ол дугайын бора-тайгажылар утпайн, харын-даа бар аргаларны долузу-биле ажыглаарын ханыр болдап турарлар. Шынаалыг бедик дүжүттү алырының чугула сорулгазы оларның мурнунда салдынган. Чүге дээрге совхозтуң 3200 га сугтаттыг төлүвүн 1200 гектары Бора-Тайга салбырга оңаажыр.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң эвээш эвес кичээнгейи сугтарылгаже утланганын аңаа барган кижи эскерип каар. Тараажыларның боттарының казып алганы ханы бугалырындан батқан сут тараа шөлдериниң баштарындан эгелеп чавылдыр алгаш, черни бир дескн кылдыр шыгыдып чоруй баргылаан. Сут аңаа-ла углаан черинче бадып чыттаазы билдингир. Ону кижилер башкарып, чогуур хереглеттинип турар шөлче углап бадырар болгай.

Шалыпчы сугтаттчыларның ажылын магадап көөрү күзевчиг. Ынчангаш бис мурнакчы ажыл-ишчи Сарыглар Хеймер-оолдуң звеноузунуң ажылы-биле танышжар, оон дуржулгазын республиканың оске суггарымчыларынга кысказы-биле-даа бол тайылбырлап биживр дээш Көк-Чыраа бугазын куду бадыптывыс. Соок дүнелерде доңган сугнуң кайы хире сыыган чыдары эрикте магадылалдыг дүжүттүң үндезинин сугтарылга. Ол дугайын бора-тайгажылар утпайн, харын-даа бар аргаларны долузу-биле ажыглаарын ханыр болдап турарлар. Шынаалыг бедик дүжүттү алырының чугула сорулгазы оларның мурнунда салдынган. Чүге дээрге совхозтуң 3200 га сугтаттыг төлүвүн 1200 гектары Бора-Тайга салбырга оңаажыр.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң эвээш эвес кичээнгейи сугтарылгаже утланганын аңаа барган кижи эскерип каар. Тараажыларның боттарының казып алганы ханы бугалырындан батқан сут тараа шөлдериниң баштарындан эгелеп чавылдыр алгаш, черни бир дескн кылдыр шыгыдып чоруй баргылаан. Сут аңаа-ла углаан черинче бадып чыттаазы билдингир. Ону кижилер башкарып, чогуур хереглеттинип турар шөлче углап бадырар болгай.

Шалыпчы сугтаттчыларның ажылын магадап көөрү күзевчиг. Ынчангаш бис мурнакчы ажыл-ишчи Сарыглар Хеймер-оолдуң звеноузунуң ажылы-биле танышжар, оон дуржулгазын республиканың оске суггарымчыларынга кысказы-биле-даа бол тайылбырлап биживр дээш Көк-Чыраа бугазын куду бадыптывыс. Соок дүнелерде доңган сугнуң кайы хире сыыган чыдары эрикте магадылалдыг дүжүттүң үндезинин сугтарылга. Ол дугайын бора-тайгажылар утпайн, харын-даа бар аргаларны долузу-биле ажыглаарын ханыр болдап турарлар. Шынаалыг бедик дүжүттү алырының чугула сорулгазы оларның мурнунда салдынган. Чүге дээрге совхозтуң 3200 га сугтаттыг төлүвүн 1200 гектары Бора-Тайга салбырга оңаажыр.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң эвээш эвес кичээнгейи сугтарылгаже утланганын аңаа барган кижи эскерип каар. Тараажыларның боттарының казып алганы ханы бугалырындан батқан сут тараа шөлдериниң баштарындан эгелеп чавылдыр алгаш, черни бир дескн кылдыр шыгыдып чоруй баргылаан. Сут аңаа-ла углаан черинче бадып чыттаазы билдингир. Ону кижилер башкарып, чогуур хереглеттинип турар шөлче углап бадырар болгай.

Шалыпчы сугтаттчыларның ажылын магадап көөрү күзевчиг. Ынчангаш бис мурнакчы ажыл-ишчи Сарыглар Хеймер-оолдуң звеноузунуң ажылы-биле танышжар, оон дуржулгазын республиканың оске суггарымчыларынга кысказы-биле-даа бол тайылбырлап биживр дээш Көк-Чыраа бугазын куду бадыптывыс. Соок дүнелерде доңган сугнуң кайы хире сыыган чыдары эрикте

— Суттарылга-даа эки чоруп тур. Ынчалза-даа дүне сут доңа баар болгаш эвээш дыртыла бээр-дир. Элбеп кээрин манагаш турувуста хүн өрүлеп кээр. Дыштанып хүндаа дивейн, тура дүшпейн ажылдап тур бис. Ам 20 га ажыр суттара бердивис.

— Силерниң бо черинер андарбаан аңгыс-тыр. Өске черлерде болза андарган черни суттарып турар боор-дур. Мынчаар суттарарга ажыл-көдээ хирээ?—деп, айтыра бээривиске ол:

— Андарбаан шөлдү суттарарга сут эки четчир, ойук-делик чок болур. Оон аңгыда сугнуң бадары дүрген-даа болур. Баштай мынчаар суттарып, каан черинң шыгы белеп кургавас болур чүве. Тараа үүүчел-даа. Андарбайн суттарган шөлдеп эрткен чылын бистиң суттатчыларывыс элээн арбын дүжүттү алган — деп тайылбырлайдыр.

Совхозтуң Киров салбырында хоочун суттатчы, пенсионер Ооржак Чүлдүмүнүң звеноузу 70 га хире черни ам суттарып каапкан. Кожазында салбырда мурнакчыларга зетекеш, көргүзүт талазы-биле оларны эртер сорулга эш Хеймер-оолдуң звеноузунуң мурнунда салдынып турар. «Сорулгага чедер бис» деп сөзүн ол берген-даа. Юбилейлиг бо чылда бора-тайгажылар мынчаар ажылдап турарлар.

М. СҮГЕ-МААДЫР.
бистиң корр.

ЧУРУКТА: (солагай талазан) С. Хеймер-оол, О. Сүүр-оол, М. Кожай-оол.

БАЗА БИР ЧАА БАЗЫМ, ЧЕДИИШКИН

Бо сөстерни самолёт пассажирлерин үдеп чоруур уруг чугаалаан. Ол черле чөптүг. Чүге дээрге Тываның ураң чүүлүнүң төлээлекчилери Бүгү-россияның бот-тывынгыр ураң чүүлүвүн Новосибирск хоорайга эртикен көрүлдезинге киришкеш, төрөөн Тывазынче, Саян дагларывның кыры-биле, булуттарның-даа үстүже ужуп оргаш, орук дургаар ырлажып эрткени ол чүве-дир. Октябрьның хереливден одунган Тыва улустуң ооллар, кыстары Совет күрүнениң 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыр дээш боттарының ураң талантызын чедиишкинниг бараалгатканынга чоргаарланыш чорааннары ол. Эрес хейлер!

Барымн Сибирьниң индустриалдыг төвү — Новосибирск хоорайга эрткен ураң чүүл көрүлдезинниң дугайын «Шынның» номчукчуларынга таныштырарын бистиң тускай корреспондентивис Тыва АССР-ниң культура министри Матпа Сумбуевич Хомушкудан дилээн. Министрниң чугаалаавы болза:

— Мындыг көрүлделер чүгле Сибирьде эвес, а бүгү чуртта болуп турар, ынчангаш чурттуң культурлуг амыдыралынга кажан-даа болуп көрбээн көдүрүлүшкүнүүт болуушкун болгай.

Сибирь областарының, крайларының, АССР-лериниң болгаш национал округтарының 11 коллективтери көрүлдеге киришти. Ооң киржикчилериниң саны 2 муң ажыг. Көрүлде жюризиниң даргазы Ф. Глушков, Новосибирск обкомуның бирги секретары Ф. Горячев, профессионал артистер, ураң чүүлдүң мастерлери көрүлдениң киржикчилериниң байыр чедиргей, оларга чогаадыкчы чедиишкиннерин күзээн.

Апрельдиң 5-те Новосибирскиниң опера болгаш балет театрынга Омск, Томск, Кемерово областарының бот-тывынгыр артистери ойнады. Ооң дараазында хүнде Алтай крайның, Даг-Алтай автономнуг областың болгаш Тыва АССР-ниң коллективтери ойнааннар. Кымны кандыг дээр! Бүгү киржикчилер тергиин ойнап турган. Ынчалза-даа тыва төлээлекчилер черле дээре ойнаан. Улустуң хөгжүм хереселдерининң оркестри. «Оттуушкун» деп композиция, «Чечек» деп ансамбль, «Эдилек шыңгыраан» деп танцы болгаш өске-даа номерлер бедик үнелелди алган. Бүгү-россияның бот-тывынгыр ураң чүүл көрүлдезиниң лауреаттары деп хүндүлүг атты 17, а дипломантылар атты 30 ажыг кижи алган. Тываның төлээлекчилериниң көргүскен номерлеринден шаңнал албаан номер чок деп чугаалап болур.

— Матпа Сумбуевич, ураң чүүл көрүлдезинге Тывадан барган киржикчилериң составы кандыгы?

— Хөй янзы. Эмчилер, башкылар, колхозчулар, интеллигенция, саанчы... кымны чок дээр! Республиканың ыраккы «Кара-Хөл» колхозтан Малина Күжүгетти демдеглексеп тур мен. Боду саанчы кижи. Ол Алексей Чыргал-ооллуң «Кадарчының ырыш» бадырыптарга чүгле кадарчылар эвес, бүгү кижилер таалай бээр болгай! Ураң талантыларны уштап-баштап чоруур кижилер-биле кады шупту 162 кижи Тываны төлээлеп чордувус.

Республиканың бот-тывынгыр артистери өске черлерге оюн көргүскен бе?

—Йе. Новосибирскиниң Калинин аттыг Культура Ордузунга баргаш, В. П. Чкалов аттыг, Ленин орденнигт улуг заводтуң коллективинге концерт көргүскен бис. Заводтуң кижилери бистиң чылыы-биле уткаан болгаш ойнакчыларга бедик үнелелди бергеннер. Кажан ооң чоруп турувуста заводтуң администрациязының, партия, профсоюзтар, комсомол организацияларының төлээлекчилери турускаавадыг белекти биске тывыскан.

«Тыва АССР-ниң ураң чүүлүнүң бот-тывынгыр артистериниң концерти бистиң сеткил-чүректеривисти хайыктырды. Социалистиг уткашынарлыг, национал кевирлиг солун концертти таалап көрдүвүс. Силерниң дугайыңарда аң-не чаагай, чырык сактыышкынны кезээде кадагалап чоруур бис. Найыралдыг харылзаавысты улам бижиглээлиң» — деп, туразыраалдыг бижикте бижээн.

Түңнелинде бир демдеглеп каар чүве болза аныяк Тыва АССР-ниң төлээлекчилерин Новосибирскиниң хөй-инитизиниң чылыг болгаш хүндүлээчел ёзу-биле хүлээп алганывыр.

• • •

Апрельдиң 12-де Сибирь зональныың бот-тывынгыр коллективтериниң Новосибирск хоорайга эрткен көрүлдезинге киржип чоргаан ойнакчылар боттарының отчёттуг концертин Кызылдың чурттакчыларынга ийи катап бараалгаткан.

Концерт соонда көрүкчүлериниң чугаалары чаңгыс уткалыг болгулаан: «Эки-дир, эки-дир». Көрүкчүлериниң бодалдарынга хамаарыштыр кыска тайылбырны кылырын РСФСР-ниң алдарлыг артистери, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктардан «Шынның» корреспондентизи айтыргаан.

Максим Мунзук: — Шын, шын. Хөйүү-ле көрүп келген мен, ынчалза-даа мындыг солун концерт моон мурнунда черле турбаан. Республика көрүлдезинниң соонда чамдык номерлерни сайгара, эде кылган хире-дир, ынчангаш улам чаартыпа бергеи. Белеткел хуусаазы четчир турган болза ооң-даа артык болур иймек.

1948 чылды сактып тур мен. Ынчаарда Тываның төлээлекчилери Москвага болган көрүлдеге эң баштай киришкен. Мен, артист Монгалбин, Лагба, Манчакай, Өргелдей — мындыг беш кижи барып ойнаан бис. Бистиң түңнелливис хирелиг-ле болган чүве. Ам дээрге 150 ажыг бот-тывынгыр кижилерни чоруудуп турар апартаң. Ойнаар талантызыкаш катап бедээн-дир.

Кара-кыс Мунзук. — Дыннап, коруп олурарга, таптыы кончуг-дур. Хып дээн аныяк ооллар, кыстарның келир үезинче бүгү орук ажык. Ынчангаш оларның мергежил талантызы ам-даа өзер, бедикир. Хоочун артистерге төлептиг салгакчылар өзүп орарынга өөрүвес аргам чок.

Чонуңга бараан болуру — аас-кежик. Оңу чалгаа чок, кызымаа чүүкүл, сорук-биле чедип алыр. Ынчангаш аныяктар ураң чүүлүң чоп ортузунга нептередикчилери болурда, чүүн-даа мурнунда боттарының негелделиг, кызымак, бүгү талз-биле үлегер-чижектиг болур ужурлуг. Тываның ураң чүүлүн алдаржыткан бедиктерни ам-даа чедип алырын бот-тывынгыр артистерге күзээп турар мен.

• • •

Кежээки концерт өгелээриниң мурнунда республикавың бот-тывынгыр ураң чүүл көрүлдезиниң оргкомитединиң даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдениниң даргазының оралакчызы Х. А. Алчима тыва төлээлекчилериниң Новосибирскиге чоргаанының дугайында дыннадыгны кылган.

ВЛКСМ Тыва обкомуның бирги секретары Г. Ч. Ширшин бот-тывынгыр артистерге байыр чедиргеш, чамдык киржикчилерни ВЛКСМ обкомуның Хүндүлел бижин-биле шаңнаанын дыннаткан.

Түңнелинде партияның Тыва обкомуның бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады С. К. Тока чүве чугаалаан.

ЧУРУКТАРДА: «Чечек» деп ансамбльдин аныяктар хору. Солист сыгытчы М. Дакпай. М. Күжүгет ырлап тур.

Фотоларны С. ФЕОКТИСТОВ тырттырган.

ЯНЗЫ=БҮРҮ ДИПТЕРДЕН

Ажылчы чоннар боттарының эргелерин камгалап турар

АКШ

ВАШИНГТОН. Демир орук транспортунуң 137 муң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл соксадыышкынын болдурбазы-биле базымнарны баш бурунгаар алыр деп, конгрессти президент Джонсон тускай бижии-биле кыйгырган. Бодунуң негелдезинге чылдак кылдыр АКШ-тың президентизи ажыл соксадыышкыны демир орук транспортунуң 95 хуузун керек кырынга сандарадыр болгаш Вьетнамда дайын-биле холбашкан үүктерни соортүрүнге таарымча чок салдарны чедирер деп айтып турар.

Эрткен чылын АКШ-тың чазаа күштүг турар хоойлуну ажыглавышаан, демир орук транспортунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажыл соксадыышкынын түр үеде соңгаарладырын чедип алган. 1966 чылдың октябрьдан бо үеге чедир ажылчыннарның төлээлекчилери биле бүдүрүлге эзелериниң аразынга чаа коллективтиг керээни чарар дугайында чугаалажыышкыннар чоруп келген. Ажыл төлевирин бедидер дугайында ажылчыннарның негелдезин хандырарындан бүдүрүлге эзелериниң ойталаавы-биле холбаштыр профзвилел бүгү чуртка ажыл соксадыышкынын чарлаар дугайында шийтирин хүлээп алган.

НЬЮ-ЙОРК. Үш национал радио болгаш телевидение компанияларының артистериниң болгаш редакция ажылдакчыларының 13 хонукта үргүлүлээн ажыл соксадыышкыны доозулган. Ажыл соксадыышкынының киржикчилери ажыл төлевирин бедидерин негээн. Телевидение болгаш радио артистериниң америк Федерациязының төлээлекчилериниң чарлаавы болза, компаниялар-

удур калчаалыг халдаашкынны» кылган деп ол солун чүлчүраан. Ол солуннуң сөзү-биле алырга, бо «удур таап халдаашкынны ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ККП ТК-ның Мурнуу-Барының талакы бирозунуң бирги секретары Ли Цзянь-цюань баштаан.

Хунвэйбиннериниң болгаш цзаофаньчыларының боттарының аразында шош-содаа баа үргүлчүлеп турар. Чоокта чаа «найысылалдың ортумак школаларының хунвэйбиннер төлээлекчилериниң болуп эрткен конференциязынга» удур лозуннар Пекинде кестүп келген. «Бо конференция ККП ТК-ны, Мао дарганы болгаш культура революциязының талазы-биле болуктуг» мегелээни болган кыдыр лозуннарның авторлары мегеглеп турар. Хунвэйбиннериң айыткан конференциязының чыыдырары ортумак школаларның өөреникчилерин каттыштырар сорулганы салган турган. Төп парлалга ол конференциязы «Мао Цзэ-дунуң идеяларының улуг тиилелгезин» кыдыр айтып турган.

Бодунуң үезинде кедээ районнарже чоруткан болгаш «культура революциязының» үезинде хоорайларже дезип, дургузынап чедип келген аныяктарның чамдык кезии (ооң ишти-нде эрткен чылда школалар доосканнар) кедээже катап чоруурунче капы удаа кыйгырып турзажок.хоорайларда ам-даа артышаав. «Цаияси жибао» солуннуң медеглээни-биле алырга, ол аныяк кижилер кедээже катап чоруур дугайында дужаалга чагыртырындан шуут ойталап, «хөй-инитизиниң коруы-чурумун үреп, оорлаар чорукку үүлгедип база күрүнениң хереңгилерин үредип турар».

(СЭТА, апрель 12).

Дайынчы чылдарның алдарлыг түңнелдери

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Коновалоотуң дамчыдып турары болза:

Оларр шериг хейлеңерилиг, додуккан арыннарлыг, орукка үр чоралыындан турунган 200 ажыг кижи болган. Лампаның чырыында ВДР-ниң дөртку шериг зоназының чепсектиг күштериниң офицерлери болгаш солдаттары 1966 чылдың дайынчы түңнелдерин үндүрер болгаш 1967 чылда сорулгаларны айтып алыры-биле боттарының эзлчегиг съездизинге чыылган. Зоналың мааднрлыг беш коллективтериниң төлээлекчилери болгаш ВДР-ниң маадырлары ол съездиге олурушкан.

ВДР-ниң партиязы болгаш чазаа америк агрессинга удур вьетнам улустуң демиселиниң ниити херээнге дөртку шериг зоназының чепсектиг күштериниң киирген салыышкынын бедии-биле үнелеп корун турар дугайын Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-ның кежигүнү Во Тхук Донг дыннадырга, съездиниң киржикчилерн ону дикпиттинг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Эрткен чылда дөртку шериг зоназының маадырлыг камгалакчыларының дайынның 289 самолёдун аңдара аткан. Эрик камгалалының батареяларының дээштиг адыышкыны-биле 25 америк корабльдерни болгаш катерлерни өртеңдир аткан. Чазак дайынчы улуг ачы-хавыязы дээш дөртку зоналың Хамаарышпас чоруктуң бирги чергенниң ордени-биле шаңнаан. Ол зонада Нгеан, Хатинь, Куангбинь можулар болгаш Виньлинь район кирип турар.

ВДР-ниң агаарынга

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының зенитчиктери апрель 9 болгаш 10-да ВДР-ниң девискээринин агаарынга АКШ-тың дөрт самолёдун аңдара аткан болгаш элээн каш америк ужудукчуларны тудуп алган.

Дайынның аңдара аттыртқан самолёттарының ниити саны 1.752 четкен.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

АМЫДЫРАЛЫН ЧОНГА БАРААЛГАТКАН

ЭРТКЕН ЧҮС ЧЫЛДЫҢ ТӨНЧҮЗҮНДЕ Маны хемниң (Енисейниң оң талакы адыры) солагай талакы эриинге Хову-Баджейск деп чер турган. Ооң чурттакчылары боттары маныыларын бис дижи берген. Красноярскиден мурнуу-чоон чүкке турган ол ээнзиргей-дүмбей район хамааты даймнның болгаш даштыкы интервенциянның чылдарында Сибирьнин партизан шимчээшкиннериниң база бир төвү апарган. Ол тура халыкчыларны Александр Диомидович Кравченко баштап турган.

Кравченко 1880 чылдың сентябрь 3 (15)-те Воронеж губерниязының Гончаровка Острогожск уезднзинге украин тараачынның ог-бүлезинге төрүттүнген. 1896 чылда ол Саратов губерниязыйын Маринскиге чер ажыл-агый училищезинге өөренип кирген. Ол студент чораан-ла, тараачыннар ортузунга револючуу пропаганданы чорудуп турган. 1902 чылда түттуруп хоргыттыргаи болгаш ийи чылда кара бажыңга чыдар кылдыр шиттирген. Ол ынчан-на Ленинниң ажылдары-биле танышкан. Царицын кара бажыңының чаңгыс кижи чыдар аэзиргей камериниге чыткаш-ла, Кравченко экзаменнерге белетеннип алган, оон хосталып үнген дораан-на 1904 чылда экзаменни кончуг дүрген дужаап, ортумак билигниг агроном атты алган. Кравченко кара бажыңдан акпеди аараак хосталып үнген. ынчалза-даа полицияның доктаамал хайгааралынга турган.

Баштайгы үеде Александр Диомидович Козловск районга белеткелдер талазы-биле дузалакчылап ажылдап турган. ынчаарга 1906 чылда ону Тамбовка шериг хүлээлге эрттиреринбиле кыйгырты берген. 1907 чылдың төнчүзүнде, өөредилге командазын дооскан соонда, Кравченко Енисейск губерниязынче көжүп келгеш, Маныга арга-арыг даамыды болуп ажылдай берген. Бодунуң кадыкшылы чоортуу эжижий бээрге, ол Енисейск губерниязының хову ажылының талазы-биле улуг инструктору болбушаан, Минусинск уездизинниң агрономунга ажылдап турган.

Делегейниң бирги дайыны Кравченконуң хуу-салымынга бир янзы өскерлиишкинни чедирген. Миллионниллион өске кижилер-биле бир демей, ол бодунуң ынак ажылын каар ужурга таварышкан. Ону мобилизастаап, Ачинск станциязынга шериг садыг-саарылга пунктузунуң начальнигинге томуйлаан.

Февраль революциязының соонда А. Д. Кравченко Ачинск Советиниң идепкейлиг кежигүнү апаар болгаш аңаа ол черниң кызыл гвардейжилерин шериг херээнге өөредип турган. Октябрь революциязының тиилээнинин соонда ол аңаа Совет эрге-чагырганың бир дугаар организакчыларының бирээзи болган. Чонның аас-кежии дээш демисел ону 1918 чылдың июньнуң эгезинде коммунистер партиязының хүрээленнинге киирип алган. Ынчан билдингир-ле болгай, интервентилерниң дузазы-биле контрреволюция түр үенин Советтерин дужургулеп, боттарының эрге-чагырганын тургузуп турган. 1918 чылдың чайынында хөй-хөй большевиктер, совет ажылдакчылар, кызыл гвардейжилер дайындан дезип чаштынмышаан, Хову-Баджейск деп черниң Маныга чедип келгеннер. Оларның-биле кады боже Кравченко база чедип келген. Заманьяның тараачынары ак гвардейжилерниң чазаан хүлээп көрбээн болгаш оларга үндүрүг төлээрин база шеригже улус чорударын ойталап турганнар. Колчактың дээрбечилериниң оларны боттарынга күш-биле чагырып алыр ээп күзели боттанмайн барган: күш-ажылчы кижилер боттарының холдарынга оксүмээн туткаш, оларга удур демисежип үнген. 1918 чылдың ноябрьда ол черниң большевик организациязы Красноярскиниң чажыт РКП(б) комитединиң удуртулгазы-биле колчакчыларга удур ажылчы чоннуң тура халышкынын кодурүп үндурген. Александр Диомидович бир дугаар партизан организациязын тургузарынга эң идепкейлиг киришкен. «Бистиң отрядывыс каш санныг бердан боолар болгаш шактырлар-биле чепсегленген 53 кижиден-не тургустунган турган — деп, Кравченко сактып чугаалаар чораан. — Нарваже чылыкпан бис. Дайзынның каш санныг дээрбечи отряды бистин-биле ужуражырындан хидинмейн, баш удур дезипкен... Бис тур үеде дагдан дүшпес деп шиитпирлеп алган бис. Дайзын-биле шыңгыы демисежиринге белеткенип, дары, коргуунун, тараа ок белеткеп, октар белеткээр мастерскаяны дораан-на тургузуп алган бис».

Тараачынларның күштүг тура халышкынын Красноярскинин болгаш Казанск уездилериниң мурнуу чүгүн шыва алы берген. Ынчан үш полк, бир кавалерия эскадрону тургустунган турган. Тарамык шак мындыг тура халыкчыларлан бүдүн улуг партизан шерии ынчаар тургустунган. 1919 чылдың мартта Хову-Баджейскинин Совет республика кыллыр чарлаан. Ынчаарга хөй-хөй лайынчы чүлчүүшкүннүүн организакчызы А. Д. Кравченко шеригниң кол командылакчызы болган. Партизаннар ону кончуг эки билир болгаш аңаа ынак турганнар.

П. Е. Щетинкинниң лайынчы өнүү Васса Андреевна Щетинкина мынча деп чугаалаар: «Кравченко кончуг эки оратор турган болгаш, улус мурнунга хөй үлаа чүве чугаалап чаңчыккан. Улусту бүзүредип кээр турган. «Шериг советиниң агитация кидизинге ол үеде ажылдап турган Г. Н. Попов (1918 чылдың декабрьза) Александр Диомидовичиниң дугайын мынчаар чугаалаан: «... шилиндек боттут. Бажыңын дүгү дурулгек. үстүкү эриинде кирбей салдыг, шоваалан хүргүл-кок каракчыл, улустуң улуг идегелин, хандыкпылын хайныктырып келиринбиле өөрүнден ылгалыш кеспстур турган. Ооң чүве чугаалаары билдингир, тода. Ооң украин аян-биле чүве чугаалаары, чугаалап турар үезинде солун үлегер домактарны тывынгыр ажыглап билири ооң чугаазын улам-на бүзүредиг, шынныг болдуруп кээр турган».

Походка Кравченко-биле кады ооң ог-бүлези — кадайы Зинаида Викторовна, 14 харлыг оглу Тарас болгаш 5 харлыг уруу Галина кады чоруп турган. Тарас хайгыылчы бооп, түлчүүшкуннарга улуг улус-биле бир демей демисежип турган. Черле ынчаш партизан шерииңге аныяктар хөй турган. Кравченконуң бажыңына барган командирлер болгаш аңаа-даа кижилер Александр Диомидовичини адавыс дээр, а Зинаида Викторовнаны невис дижир. Олар кончуг хүндүлээчел болгаш бодуун аажы-чанныг. Оларның бажыңында улус черле үзүлбес — чүү-ле бар болдур, олар келген аалчылары-биле деңге үлежирлер. Озалдыг сургакчылаашкынче ең чоок эштерин үдеп тура, азы олар ээп келирге, ужуражып, мендилежип тура, Кравченко оларның-биле ылавыла ең-не чоок төрелдери дег ошкажып, куспактажыр турган...

1919 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬДЕ

Кравченконуң шеринге партизан П. Е. Щетинкининиң отряды каттышкан. Партизан шимчээшкининиң киржикчилери ол дайынчы каттышылганын дугайында ең-не улуг үнелелдн берип турар.

Болчакчылар-биле партизаннарның демисели улам-на нарлыдап бар чыткан. Тайга черлерден олар Сибирьнин демир орук шугумунче кирип, Камарчага-Канск девискээринин 200 ажыг километр узун дуртуг шолун хайгааралга алган. Кызыл Армияга удур демисежирн-биле бар чыткан шериг эшелоннарын буза тепсип турган.

1919 чылдың май төнчүзүнде генерал Розановка удуртқан колчакчылар болгаш интервентилер тура халыкчыларга удур калбак шавар халдаашкынны эгелээн. 25 үгер бөлүктерниг болгаш 50 пулемёттарлыг ак гвардейжилерниң офицерлериниң болгаш солдаттарының саны 12 муң чедип турган. Ол бүгү күш алды пулемёттуг 3300 кызыл шеригжилерге удур демисежип эгелээн.

Дайзынга удуг чидиргини таварыштырбышаан, кадыг-берге тулчуушкуннар-биле олар аткаардап турган. Колчакчылар оларга удур чаа-чаа күштерин немей-октап-ла турганнар. Партизаннарның окчемээ төнер чоокшулап, балыглаган кижилерниң саны көвүдээн. Тура халыкчылар Хову-Баджейскизин Минусинск уездизинче чоруткаш, оон Тываже углапкан. Олар аңаа баргаш, шериг кезээп быжыктырып алгаш, оон соонда яок-ла болза Минусинск уездизинче, чок-ла болза Моолду таварааш, Совет Туркестанче кирип, чоон Фронтуиун Кызыл Шериниин кезектеринге каттыжарын планнаан турган.

Моңге ээп тайга, кадыр-кашпал хеннер, чалыннар, Саян сыннарын таварты кызыл дайынчылар, балыглаган кижилер, хереженнер болгаш бичии уруглар чоруп орган. Кандыгдаа салыг, харылзаа чок турган, олар оът-сиген, кат-чимис-биле чемненип чораан.

Актар партизаннарның ол хире бергелерни эрте бээринге, оларның шерии бүгүн четче артып каарынга бүзүревээннер. Ынчалза-даа партизаннар таварышкан бүгү бергени ажып эрткеннер, ынчангаш Минусинск уездизинге башка дүшкен хар дег чеде хонуп келгеннер. «Минусинск уездизинге чеиип келгенивис бүгү колчак чагырыкчыларга болгаш оларның талалакчыларынга ынмирээшкин дүшкени-биле домей боолары кайгаткан — деп, сөолуңда Кравченко бижээн. — Минусинск хоорай санзарап үнген, ол черниң буржуазиязы хөлэээшкинни үндүрген...»

(Улаңчызы 4-иу арыда).

КЫДАТТА БОЛУУШКУННАР

«Культура революциязы» чуртту мурнуку хевээр ышкамнадып турар. Апрельдиң эгезинде чаа күштүү-биле хөделиг эгелээн пропагандисчи машина КУР-нуң даргазы Лю Шао-пи, ККП ТК-ның чиргине секретары Дэн Сяо-пин болгаш өскелээ чайдык кыдат удуртукчуларга удур калчаалыг хоп-шүүлдээшкинни үргүлчүлеп турар. Ажыл төлевирин бедидер дугайында ажылчыннарның негелдезин хандырарындан бүдүрүлге эзелериниң ойталаавы-биле холбаштыр профзвилел бүгү чуртка ажыл соксадыышкынын чарлаар дугайында шийтирин хүлээп алган.

НЬЮ-ЙОРК. Үш национал радио болгаш телевидение компанияларының артистериниң болгаш редакция ажылдакчыларының 13 хонукта үргүлчүлээн ажыл соксадыышкыны доозулган. Ажыл соксадыышкынының киржикчилери ажыл төлевирин бедидерин негээн. Телевидение болгаш радио артистериниң америк Федерациязының төлээлекчилериниң чарлаавы болза, компаниялар-

удур калчаалыг халдаашкынны» кылган деп ол солун чүлчүраан. Ол солуннуң сөзү-биле алырга, бо «удур таап халдаашкынны ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ККП ТК-ның Мурнуу-Барының талакы бирозунуң бирги секретары Ли Цзянь-цюань баштаан.

Хунвэйбиннериниң болгаш цзаофаньчыларының боттарының аразында шош-содаа баа үргүлчүлеп турар. Чоокта чаа «найысылалдың ортумак школаларының хунвэйбиннер төлээлекчилериниң болуп эрткен конференциязынга» удур лозуннар Пекинде кестүп келген. «Бо конференция ККП ТК-ны, Мао дарганы болгаш культура революциязының талазы-биле болуктуг» мегелээни болган кыдыр лозуннарның авторлары мегеглеп турар. Хунвэйбиннериниң айыткан конференциязының чыыдырары ортумак школаларның өөреникчилерин каттыштырар сорулганы салган турган. Төп парлалга ол конференциязы «Мао Цзэ-дунуң идеяларының улуг тиилелгезин» кыдыр айтып турган.

Бодунуң үезинде кедээ районнарже чоруткан болгаш «культура революциязының» үезинде хоорайларже дезип, дургузынап чедип келген аныяктарның чамдык кезии (ооң ишти-нде эрткен чылда школалар доосканнар) кедээже катап чоруурунче капы удаа кыйгырып турзажок.хоорайларда ам-даа артышаав. «Цаияси жибао» солуннуң медеглээни-биле алырга, ол аныяк кижилер кедээже катап чоруур дугайында дужаалга чагыртырындан шуут ойталап, «хөй-инитизиниң коруы-чурумун үреп, оорлаар чорукку үүлгедип база күрүнениң хереңгилерин үредип турар».

(СЭТА, апрель 12).

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

АМЫДЫРАЛЫН ЧОНГА БАРААЛГАТКАН

(Төнчүзү. Эгези 3-ку арыында).

1919 ЧЫЛДЫҢ ИЗИГ ЧАЙЫ ТУРГАН. Уралды кыш четпээнде ылавыла алыр деп, В. И. Ленинниң даалгазын күүсетпишаан, чоон фронтуга Кызыл Шериг тиилелгелиг шавар халдаашкынны чорудуп турган.

Ол-ла үеде талыгыр ырак Саян артының чонунуң чалбыыштыг демисели кыптыгып үнген. Орус болгаш тыва-даа тура халыкчылар ак гвардейжилерниң отрядтарын чылча шаап турган, колчактар Белоцарскиже далаштыы-биле аткаарлап эгелээн. Ынчаарда соңгу түктен Кравченко болган Шетинкиниң партизан шерии чоокшулаан орган. Июль 18-те олар Белоцарскиге кирип келген.

Крайның орус болгаш тыва-даа чурттакчылары Саян артындан келген кызыл партизаннарны улуг оруушку-биле уткаан. Оларның Тыва-сеениң солагай талазы ярлыгже камгаланып алганнар. Солагай талазынга Манск подугу, Белоцарск мурнунга —Тальскийниң, Белоцарскиге—Соңгу-Ачинскиниң болгаш оң талазынга —Канский подугунуң кавалер кезектери белеткенген. Ол үеде партизаннарның шеринге 16 пулемёттуг ийи мун хире дайынчылар санаттының турган. Боо-чепсек янзы-бүрү хевирнин турган: орус үш болгаш дөрт араалыг ланчылар, япон, итальян, немец, австрия ланчылар, хол бооларының. Кол-ла чүве чүл дээрге—тулчүүшкүн эгелээринде мурнунда ак мурнуку шугумга 1200 ажыг кижи турганы болур. Ынчаарга өске кижилер хайтыылчылап база өске-даа даалгаларны күүседип турган.

Хенертен соңгу таварыштырарынга кордаап, ак гвардейжилер августың 29-та эртенгинин 3 шакта халдаашкынны эгелээн. Чер кыры бүдүртүп-балыртып чыпкан келгенде, тулчүүшкүн дээрге изиг түлүк турган. Хүндүскүнүн бир шакта Манск подугун камгалалындан үндүр ыйыткан. Пулемёттарның болгаш үгер боларның одунуң деткиишкинин-биле актар баш бурунгаар белеткеп алган хемелерин-ге олурупкаш. Енисейниң солагай талакы ярынге хоме таварып кежип келгеннер. Партизаннар хоорайны каар үжурга таварышкан болгаш Белоцарскинин мурнуу түгүнде тейлерге быжыглаптып алганнар.

Ындыг чиик тиилелгени чедип алгаш, актар аажок өөрээннер. Оларның кижи бүгүдези-де бодунуп бодаан түүлүн кызып турган. Казактар кандыг-даа буруу чок тайбың чурттакчыларны түүп хорутаан, шыдаарла шаа-биле үптеп турганнар. Офицерлер «дайынчы тиилелгезинге» мактанып, танцылап турганнар. Кравченко биле Шетинкиниң отряды дезипкен деп телеграмманы Минусинскиже дораан-на чорутканнар.

Партизаннарның мурнунга шынарыы аңгыдыр тургустуунуң келгени: чүнү канчаарыл? А. Д. Кравченконуң удуртулгазы-биле командылалдың дүрген болгаш кыска дугуржуушкун хуралы болган. Амы-тын харам чокка демисежир изиг сорулгалыг кызыл шеригжилериниң хей-аъдынга даянгаш, дайзын-биле тиилелгиг төнчүзүнге чедир демисежир, каранғы дүнү ажыглап алгаш, дайзынга өлүмнүг согуунуң ынавыла таварышыгыр деп шиитпирни аңаа үндүргеннер.

«Чүгле бурунгаар! Тулчүүшкүнче! Дайзынны узуткаар!» деп лозуннарны шериг агитаторлары полк болгаш рота бүрүзүнге дамчыдып чедирген.

Белоцарск дээш тулчүүшкүн орай кежээ эгелээн. Ол дугайын Александр Дионисович мынчаар сактып бижээн: «Калбак шолге ийи верста хире черге бистиң 14. дайзыныын—16 пулемёттарының оттары чалбыштадыр бүлүртүп-ле турган. Каш муң ланчыларның лаштаашкыны диниттиг-ле апарган. Шуурган дег ол күштүг от дириглип келген диниирээшкининг чазе-биле холушкаш, кайгамчык дувураазининг, девиденчиг байдалды тургускан. Белоцарскиде быжыглаанган дайзынче хелбээвис-биле чоокшулавышаан, оон бүгү талазындан диниттиг «Ура!»-биле шавар халдаашкынны эгелээн бис. Дайзынны Белоцарскиден кайгамчык шалыпкын үндүр сывыргаш, ону Енисейге чыгап келдивис. Бологов бир-ле дугаарында командылал составы-биле кады хемеге олурупкаш, хемниң оң талазынче кеже берген. Сымыдыр кыстырып келген казактар сүзүг шуран эгелээн, чалаг шеригжер аъттар челинден туттунупкаш, канчап-чоап-даа болза хемни кежерин оралдажып турган. Енисейниң шапкын, соок суу кижилерни одунуң дувунче долгай тырттып киирип-даа турган.

Кежээкинин он шакта ыржым ашаанда, Белоцарск биеги черде Тыва улустуң хуу-салымынга улуг ужурдузадыг болган. Саян артының бодүүн ажыл-ишчи чону Сибирьге Кызыл шериг келгиже чедир иштики контрреволюшакка болган интервентилерге үзүр камгаламыр ыңдыг ыналыштыг камгалакчыны партизаннар шеринден корүп турганнар. Белоцарск тулчүүшкүнү тиилелге-биле доозулган соонда, армия штабынга моол шериг отрядының командири Хатан-Батор Максаржаб (Максырган) байыр чедирип келген. Ол хүлүмзүреэш, оң колун ору кодурүп, Кравченкога чугаалаан:

— Кайгамчык-ла тудуштуң, тергиин-не тулуштуң! Мен корүп турдум. Оон соонда ол Моолче киперин дораан-на чопшаарээн. Ынаар баарының кандыг-даа чугулазы ынчан чок турган, партизаннар Минусинскиже чорупларынга белен турганнар...

ІІІ ЕРИГ ПОХОДЧЕ ҮНҮПКЕН. Баштай соңгу түкче Манск подугу чорупкан (ону А. Д. Кравченко бодуу баштап чорутkан). Тальский подугун (П. Е. Шетинкин баштаан), оон соондан еске кезектер улажыпкан. Бологов отрядының артынчызы болгаш Минусинскийнин ак гвардейжи дружиназы партизаннарны Белоцарск-Усинск оруктарының белдиринге доктаадып тургузарын ораласпаннаар. Ынчалза-даа олар үр-даа болбайн, боттары аткаарлаар ужурга таварышканнар. Григорьевканы партизаннар тулчүүшкүн чокка эделеп алганнар. Минусинскиден 25—30 кизометр хире черде Думна даанга ак гвардейжилер партизаннарны соолгу катап ара доктаадырын оралдашканнар, ынчалза-даа оон чүү-даа үнмаан —чедимишкин чок болганнар.

Сентябрь 13-те кызыл партизаннарның кезектери Минусинскиге чедип келген. Актар дезипкен. Хоорайның чурттакчылары үр үеде маналап аалчыларын улуг оруушку-биле болгаш байырлал-биле уткаанныр. Бижилерниң хей нуруузу-ла ыглажып тургулаан. Кравченко биле Шетинкинге хей-хей айтырыгларны салып тургулаан. Кравченко терге кырыга турун алгаш, дайзын-биле демисеэдин кадыг-бергедин шыны-биле тугаалаарга, ыңдыг турган кижилер:

— Бис силерни хандырып шыдаар бис...

— Бис силерни шеринерни одуруунга кады тулчур бис! — деп, бүзүредим-биле кый деп чугаалап тургулаан.

Минусинск уезднин енисей партизаннарының кол чугула бөлүзү апарган. Анаа Совет эрге-чагырга катап тургустунган. Партизан шеринин командылалы Тываны хайгаарал чокка кагбаан.

Ийи генералга баштаткан актарның шавар халдаашкын кылыр дээш кузели бүтпээн. Хем туттулары билек-ле, партизаннар боттары буруягаарлапкан. Ийи улуг колонна биле партизаннар Кызыл Шеригни деткип, Ачинск болгаш Красноярск талазынче үглай чорупкан. 1920 чылдың январь 4-те Ужур-Медведевские партизаннар бир-ле дугаар кызыл шеригжилер-биле ужурашкан. Ол дээрге ходунга чейсек түткаш, демисежин турар ажишкилерниң кайгамчык-ла оорушкулуг ужуражыгазы болган. Партизаннар болгаш кызыл шеригжилер күспактажып, ошкажып турганнар. Димниттиг «Ура» чангыланып турган. «Совет республика болгаш оон баштынчызы делгерезин!» деп кыйгылар дыңналып турган. Партизан шерии бодунуң маадырлыг командири А. Д. Кравченко-биле шак ынчаар эрес-маадырлыг оруктуу эрткен. Оон командирлери болгаш дайынчылары 3000 километр хире оттуг шуурганның, тур үеде бергедээшкинниң, аштырыышкынның болгаш хей муруузунда-ла улуг тиилелгелерниң алдарлыг оруун эрткен. Ол үенин дургузунда олар дайынның 30000 хире солдаттарын болгаш офицерлерин уэуткап, холга түдүп ап, 250 хире пулемёттарын, 30000 ажыг ланчыларын, он-он хире үгер-боларын хунаап ап, аъдаш каш перит ашелеонларын үзүткеп. 1920 чылдың январьда партизан полугунга 30000 дайынчылар 174 пулемёттар болган 6 үгер-боолар бар апарган.

Тура халыкпан ажылчыннарның, Кызыл Шеригнин болган партизан полугунуң күжү-биле Красноярскиниң хостап алганы-биле. (ол 1920 чылдың январь 4—8 хүннери турган) ак гвардейжилерниң шерии долазу-биле чылча шаптырган. Иркутскинин революсчу комитединиң шиитпели ёзугаар болу адаптынган «Россиявыя дэди башкарыкчызы» Колчакты болгаш оон премьер-министри Пепеляевти адып олурген.

Сибирь хостуг чаагай тынын эгелээн.

1921 чылдың январьда Александр Дионисовичиниң фронтуган Наркомземниң эргелинче шилчиткен. Бодунуң ынак тайбың ажылынче ол ынчаар катап кирген. Ол ынчан колхозтарның топ башкарылгазынга, ыяш белеткел талазы-биле район эргелелинге база Енисей губерниязының транспорт талазы-биле бөрөзүнүн даргазынга ажылдап турган. 1922 чылдың октябрьда ону РКП(б) ТК-зының эргелинче чорутkан болгаш Терск губерниязының чер эргелелинниң эргелекчизинге томуйлаткан. Эң соолгу ажылдап келген черлелиниң эргелекчизинге 1923 чылдың ноябрь 21-де Донда-Ростовка мончаан.

В. ДУБРОВСКИЙ.

Бии-Хемге ужуражылгалар

Туран сүт-бараан фермазынга ол эртен мурнуудаазынга бодаарга, алаэн халаэзининг турган. Оларга кожалары болур Тожунуң малчыннары дурзукулга алыры-биле чедип келгеннер. Оларның аразында «Май 1» колхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизи Федор Байыр-Белек, мурнакчы саанчы Кол Чашпайк, «Совет Тыва» колхозтуң зоотехниги Ондар Очур, ында сүт-бараан фермазының эргелекчизи Ак Ээрилге, бызаа ажаакчызы Кол Шөл-Сюрюн болгаш өске-даа малчыннар бар.

Ферманың ажылдакчылары келген аалчыларны чылыы-биле хүлээп алган. Фермада партия организациязының секретары, саанчы Шыырап Саара база саанчылар Лена Серет-оол, Анна Захарова электри саалдага шнектерни саарын айтып, оларны саар машинага чаңчыктырарын тодаргай чугаалап бергеннер. Бызааларны канчаар өстүрүп турарының бүгү чорудулталарын бызаа ажаакчылары Настья Хертек, Андрей Железняков бызаа кажааларын эргап турган, тайылбырлап чугаалаан. «Совет Тыва», «Май 1» колхозтарның сүт-бараан фермаазының эргелекчилери Ак Ээрилге, Федор Баир-Белек кормушкаларның хемчээлин чуруп ап, бызааларга берип турар рационну блокноттарынга бижип ап турган.

Аалчылар бызаа кажаазын ол ферманың үлегери-биле кылып ап болурунуң арталарын сүмелешкеннер. Мал ажылдакчыларының төлевири канчаар организастаанын ферма эргелекчилери база сонуурган. Бүгү-де таварылгаларда каналгалыг болурун саанчылар сагындырып турар кескү агитацияа база бар. Саанчы бир шнектен 100 грамм сүттү чедир сагбас болза, колхоз хүнде 90 кг, айда 2700 кг, чылда 32850 кг сүттү чидирип, алы 5256 рубль когаралдыг болурун сагындырып турар. Ында түс-түс шнектерни шолаазы-биле адап бижээш, эдергилгени арткенин, төрүүр ойу чедип келгенин, инек бүрүзүнүң сүдүнүн үскүрүнүң хуузун, хүн бүрүде чежеин саап ап турарының көргүүтлерин бижээв. Саанчыларга ажыр саптаан литр сүт бүрүзүнге немелде төлевирин берип турар. Чижээ, саанчы А. Балагашева ажыр саптаан 1 тонна 240 литр сүдүнге 19 рубль 95 копеекти немей алган. Ол ышкаш саанчыларга оларның мергежилин, үр ажылдаанын барымдаалап, түскай класстарны тыпсып, ажыл төлевирин оон база хамаарыштыр төлеп турар.

Дараазында хүнде тожучулар «Оок» совхозтуң аалчылары болганнар. Ында мал ажылын канчаар хогжүдүп турарының дугайында беседаны аалчыларга совхозтуң коп зоотехниги эш Сметанина кылып берген. Совхоз 1956 чылдан бээр хой-ларының уксаазын экижидип келгенинин түңнелинде, ам хой малдың 98 хуузу чартык нарын болгаш нарын дүктүг болуп, дүктүн шынары бедээн. Совхозка хойнуң баш саны 1970 чылда 25 муң чедер, оларның 50—60 хуузу төрүүр хой болур. Хой-ларның оолдаашкынын кыжын болгаш чазын эрте чорударга, оларның дүгүнүң шынары бедик болурун тайылбырлаан.

Совхозтуң директору эш Лихтин ажыл-агыйның байдалын шинтиндыр турар кескү агитацияа база бар. Саанчы бир шнектен 100 грамм сүттү чедир сагбас болза, колхоз хүнде 90 кг, айда 2700 кг, чылда 32850 кг сүттү чидирип, алы 5256 рубль когаралдыг болурун сагындырып турар. Ында түс-түс шнектерни шолаазы-биле адап бижээш, эдергилгени арткенин, төрүүр ойу чедип келгенин, инек бүрүзүнүң сүдүнүн үскүрүнүң хуузун, хүн бүрүде чежеин саап ап турарының көргүүтлерин бижээв. Саанчыларга ажыр саптаан литр сүт бүрүзүнге немелде төлевирин берип турар. Чижээ, саанчы А. Балагашева ажыр саптаан 1 тонна 240 литр сүдүнге 19 рубль 95 копеекти немей алган. Ол ышкаш саанчыларга оларның мергежилин, үр ажылдаанын барымдаалап, түскай класстарны тыпсып, ажыл төлевирин оон база хамаарыштыр төлеп турар.

Дараазында хүнде тожучулар «Оок» совхозтуң аалчылары болганнар. Ында мал ажылын канчаар хогжүдүп турарының дугайында беседаны аалчыларга совхозтуң коп зоотехниги эш Сметанина кылып берген. Совхоз 1956 чылдан бээр хой-ларының уксаазын экижидип келгенинин түңнелинде, ам хой малдың 98 хуузу чартык нарын болгаш нарын дүктүг болуп, дүктүн шынары бедээн. Совхозка хойнуң баш саны 1970 чылда 25 муң чедер, оларның 50—60 хуузу төрүүр хой болур. Хой-ларның оолдаашкынын кыжын болгаш чазын эрте чорударга, оларның дүгүнүң шынары бедик болурун тайылбырлаан.

Совхозтуң директору эш Лихтин ажыл-агыйның байдалын шинтиндыр

Уругларның чогаадылга ажылы

Бо чылдың март 24-тен 26-га чедир Шагаан-Арыгның дүгаары бир школазынга районнуң сес чыл, ортумак школаларының Совет эргечагырганың 50 чыл ооңга турасказаткан техниктиг делгелгези болган. Уругларның чогаадылга ажылының делгелгезинге районнуң сес чыл, ортумак школалары организастыг киришкеннер. Үк делгелге уругларның чогаадылга ажылынга мергежилинин өскенин көргүзүп турар.

Ортумак школаларның талазы-биле делгеге бирги черни Шагаан-Арыгның дүгаары бир школазы (куш-ажыл башкызы Владимир Денисович Мареев) алган. Ол школаның делгелгезинден слесарылар бөлүмүнүң «Худумзуруг» деп бичии мотоцикли, дүрген чорутkут демир орук македи, чондурар чартык автомады бедик үнелээшкинин алган.

А ийиги черни Шагаан-Арыгның дүгаары ийи школазы алган. Ол школаның делгелгезинден чазанныкчылар бөлүмүнүң кылган ажылдары болгаш Володя Өшей-оолдуң Тываның эрте шагдагы төөгүзүнге тураскаадып чураан чуруктары эң эки болган. Үшкү черни Ак-Туруг школазы алган.

Сес чыл школаларының талазыбиле бирги черни Арыг-Узуң сес чыл школазы, ийиги черни—Ак-Турут сес. үшкү черни — Көк-Чыраа сес чыл школалары түс-түзүнде эдээнивер.

Район школаларының делгелгезинге Ийи-Тал сес чыл школазының делгеп салган түүлдерин жюри кулу ыңналыг деп демдеглээн.

Директорларның, куш-ажыл башкыларының буруузу-биле район делгелгезинге Чааты, Эйлиг-Хем, Иштии-Хем сес чыл школалары болгаш эге школалар киришпээннер. Делгелгеге дээре черии алган школалар болгаш түс-түс өөреникчилер өртектиг белектер-биле мактатылдаанар.

Район школаларының чогаадылга делгелгезинин эң эки кылыгларын республиканка школаларының чогаадылга-техниктиг делгелгезинге киришкиреры-биле шилиттингеп.

А. БЕГЗИ.

ЧУРУКТА: Уур, бала, аактар болгаш дести—Арыг-Узуң сес чыл школазының чазанныкчылар бөлүмүнүң ажылы; аът бажы, кас—Үрбүн сес чыл школазының өөреникчилериниң ажылы.

А. СПИРИДОНОВТУҢ фотозы.

Кинону малчыннарже

Бай-Тайга районнуң ыраккы одарларында малчыннарга кино көргүзүлгези багай организастаттынган.

Хойжу бригадалар төптеринге, фермаларга районнуң кинофикация черинин көжер кинозу келбейн турар. Оон чаңгыс чижээн «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының Туралыгда хойжуларының чугаазы-биле бадыткаайн: бригаданың кежигүннери чаңгыс черге чыглып келгеш, көржен казып, ажылын доозупкаш, даартагы ажыл хүнүнүң дугайын чугаалажып органнар. Бо удаала бригаданың чоргаараалы И. Эренчин чугаалап үнду:

— Ам дораан көжер кино маналып келген болза чаагайын. Каранғы черге үндүрер төөр болза кажаанның ойбактарын дуглаап-даа олурупкайла — дии.

— Мен болза кодээ ажыл-агый дугайында кыска кинолар көрүксээр мен. Октябрь, Ленин башкы дугайында киноларга черле оңза болгай — деп, М. Чымба немеп кагды. «Дүнхүнү-биле улаштыр арагалаар кижилерни шоодуп, оларның таваргайын черге бастырбайн турар кинолар көргеш, сеткилим хаиар ийин» деп К. Кандан бодалын илереткен.

Тодаргай чижектер ол-дур. Районнуң кинофикация черинин ажылдакчылары малчыннарның негелдезин хандырарынче кичээнгейин утландырар үе келген.

Ч. НАМДАРАА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хамнаарак» 10, «Луговая станциязыны утпас мен» 12, 2, 4, 5.45, 7.30, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» (1-ги, 2-ги серилары) 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шумавалариың хаазы» 3.30, «Шыргай арыгдан келген уруг» (1-ги, 2-ги серилары) 5.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Котовский» 11, 1.40, «Ала-чоруктар» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫН КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Стамбул казначейнин салгалы» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Прокурорга состеи бээр-дир» 6.30, 8.30 шактарда.

Арага кижиниң кадыынга хоралыг бе?

1. Арагалаар чорук хөй-ниитиге улуг хора чедирип турар болганда, араганы бүдүрүп үндүрерин болгаш садыглаарын түскай хоойлу ёзугаар чүге хорувайн турарыл?

Араганы садыглаарын хоойлу ёзугаар хорудаары аки түңнелдер бербес дээрзин мурнуку чылдарның дурзулгазы көргүскен. Садыгларга арага чок апаарга, чамдык чыдып калган кижилер аъш-чем продуктуларындан арага хайындырып, оларны кам чок тотчеглеп турганының фактылары бар. Ол ышкаш чамдык спирт холуктуг химиктиг составтарны арага орунуга ажыглаал, хоранданган кижилер тургулаан, арага тигер херекселди чажырар соруга-биле шала адаанга, кладовкалар, мунгаш кажаалар иштиге от салып турганындан орттер, частымышкынналр болгулап турган таварылгалар тургулаан.

Арагага хандыкшыыр чорукту хоойлу ёзугаар хорудап турган эвес, а чонуң культура дөңгелии, социалистиг медерелин бедидип турган, үзүткен болурунуң бүгү аргалары бистиң чуртувуста бар.

2. Арагага хандыкшыыр чорук мызыгуур салгаар бе?

Чок, арагачы кижилериң уруглары мызыгуурундан база арагачылар болур деп бадыткаары окта тыш эвес. Бичии уругларның арагага хандыкшыл бээри, оларның ада-иелериниң төлеп чок багай үлегер-чижээнден кол хамаарыжыр.

Иштиг не кижи арагага хандыкшыыр болза, оон келир үедеги уруунуң азы оглуунуң кадыкшылы кошкак, олуттези өске чажыт өөрүндеш оожум болур.

Урут эмнирер не арагага хандыкшыыр болза, бодунуң уруунуң кадыкшылыына канчаар-даа аажок улуг хора чедирип турары ол болур.

3. Кандыг арагаларны ижери аң-не хоралыгыл, водка бе азы кызыл арагалар бе? Чаңгыс үгда дыка хөйүү билбестедир ижиптер болза, азы үр үеде үргүлүү бичилеп ижип-ле турар болза бүгү-ле арагалар шупту хоралыг. Эң ылаңгыя араганы аш ижиниге ижерге кошчуг хоралыг.

Бир эвес арагаларның составында оларның азыртыр келээ арыг алкогольду аң көөр болза, водка каттан кылган арагалардан артык хоралыг деп санап болур.

4. Бичии уругларның аъш-чемге хөөнүүн, удуурун экижидер дээш оларга кызыл араганы бичелеп ижиртип болур бе?

Бичии уругларга арага ижиртири шуут хорулуг. Уругларның болгаш улуг-даа кижилериң чемге хөөнүүн, удуурун экижидериниге ажыглап болур туспай эмнер дыка хөй болгай. Ынчангаш ол эмнерни ажыглаар, а араганы эвес.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КҮРҮНЕНИҢ 1966 ЧЫЛДА ҮНДҮРГЕН 3 ХУУЛУГ ИШТИКИ ОЙНААШКЫННЫГ ЧЭЭШКИНИ

1967 чылдың март 30-де Минск хоорайга болган ойнаашкынның 4-ку тиражының мүүртээр таблицазы

Чээшкинниң бүгү чедиг разрядтарының аайы-биле сериялардың болгаш облигациялардың дараазында номерлеринге ойнаашкыннар тавары-шкан:

Сериялардың №-ү	облигациялардың номери	ойнаашкынның үнези рубль-биле
100006	39*)	500
100612	08*)	500
101355	1—50	40
101492	23*)	1000
101953	01*)	500
102178	1—50	40
102399	1—50	100
103031	1—50	40
103061	19*)	2500
103355	14*)	500
103743	11*)	500
104970	35*)	500
105062	38*)	1000
105297	27*)	500
106019	1—50	40
106343	27*)	500
106595	04*)	500
106133	03*)	1000
106287	1—50	40
106478	31*)	500
103394	22*)	500
110504	35*)	500
111473	17*)	500
112894	01*)	500
113441	1—50	100
114945	12*)	500
117539	35*)	500
117542	35*)	500
117770	38*)	500
117979	16*)	500
118325	40*)	500
118676	09*)	1000
119125	35*)	500
119369	29*)	500
120542	46*)	500
120943	43*)	500
121951	49*)	500
122050	17*)	500
122568	37*)	500
123200	02*)	500
123213	1—50	100
123303	28*)	500
124229	1—50	40
124827	34*)	500
125151	1—50	40
125645	40*)	1000
125740	20*)	1000
126637	06*)	2500
127022	33*)	500
127969	44*)	500
128086	1—50	100
128643	17*)	1000
129282	1—50	40
130555	1—50	40
131472	1—50	40
131765	41*)	500
132109	13*)	500
132662	1—50	100
133076	30*)	500
133572	1—50	100
135634	15*)	5000
136566	27*)	500
137070	33*)	500
138177	30*)	500
138421	04*)	500
139550	1—50	40
140427	39*)	500
140431	05*)	500
140512	24*)	1000
140821	19*)	500
141135	28*)	500
141241	1—50	40
141506	15*)	500
142863	1—50	100
143023	29*)	500
143401	34*)	500
143416	11*)	1000
143624	33*)	1000
143966	22*)	500
144434	1—50	100
144942	1—50	40
145169	14*)	500
145780	40*)	500
145886	50*)	500
145956	23*)	500
146702	44*)	1000
147573	41*)	1000
148524	12*)	1000
148584	31*)	500
149065	1—50	40
149588	15*)	500
149643	1—50	100
149854	25*)	500
150193	12*)	500
150272	16*)	500
150345	1—50	100
150856	41*)	500
150794	1—50	40
151249	08*)	1000
151350	1—50	40
151410	24*)	500
151670	10*)	2500
153756	1—50	100
154183	1—50	40
154289	21*)	500
154641	1—50	40
155411	1—50	100
156128	23*)	500
156237	08*)	500
156585	25*)	500
156905	10*)	500
157312	42*)	500
157714	27*)	500
158059	44*)	500
158207	35*)	500
158370	12*)	500
158698	21*)	500
159624	14*)	500
159710	1—50	100
159774	09*)	500
160283	39*)	2500
161152	02*)	500
161162	1—50	40
161633	28*)	500
161713	31*)	500
161915	1—50	40
162031	19*)	2500
162355	32*)	500
163677	40*)	500
163809	1—50	100
164071	11*)	500
164081	1—50	40
164754	21*)	500
167033	39*)	500
170627	22*)	500
171258	31*)	1000
173174	47*)	500
173704	40*)	500
173790	15*)	500
174513	1—50	40
175350	14*)	500
175630	1—50	40
175973	35*)	500
176118	10*)	500
176144	50*)	500
176876	06*)	500
177455	1—50	40
177733	1—50	40
178253	22*)	1000
179602	36*)	500
179313	18*)	500
179680	43*)	500
181336	04*)	500
182006	02*)	500
183059	41*)	1000
183578	1—50	40
184031	12*)	500
184612	1—50	40
185330	1—50	40
185866	30*)	500
186655	38*)	500
186752	05*)	500
186792	26*)	500
188161	1—50	40
188555	15*)	500
188965	09*)	500
189010	48*)	1000
189672	1—50	40
189778	1—50	40
190625	08*)	500
190727	14*)	5000
191365	1—50	100
191942	1—50	40
192206	01*)	500
192364	1—50	40
192506	03*)	500
194255	02*)	500
194264	1—50	40
194321	22*)	500
195173	1—50	40
195249	1—50	40
196444	09*)	500
196633	43*)	1000
197069	50*)	500
197100	1—50	40
198420	28*)	500
198573	39*)	1000
199294	20*)	500

*) Бо сериянын облигацияларының оон ооң 49 номерлеринге 40-40 рубльдин ойнаашкыны таварышкан.

Чээрби рубль ертектиг облигацияга таварышкан ойнаашкынны таблицада айыткан.

Он рубль ертектиг облигацияларга таварышкан ойнаашкынның чартык кезиин төлээр.

Облигацияның бодунуң ертээн ойнаашкын түңүвде киирген.

редакцияның адрези:

Кызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгазыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизиниин 23-54, агитацияа болгаш пропаганда киллизиниин 37-13, коллээ ажыл-агый киллизиниин 21-47, үлетөүр киллизиниин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш коллээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информацияа киллизиниин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниин чанында Партиялга эргелелиниин типографиязы. (Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

Солуң неделяда үлды катап үнер

ТС—00357.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

1925 чылдан үнелеп эгелээнивис

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 15 СУББОТА № 89 (6726).

Өртээ 2 көп.

Улуг Октябрьга алдар кылдыр

Немелде хүлээлге

Совет эрге-чагыргазын 50 чыл оюн тудугжулар база-ла күш-ажылчы чедишкинин-биле үтүүрүнге бүзүрелдиг. «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң Салчак Чайзын бригадызаан коммунистиг күш-ажыл бригадазы наймыллалдың чаа туттунуп турар Енисей кварталында дөртку корпустуң тудуунда ажылдап турар. Оларның кылып турары 5 каът бажың белеп болзурга. 60 ог-бүле мынаар кожуп кирер.

Тудуг ам ол бажыңның ийиги каъдымның хевинирин шыпканнар. Юбилейлиг чылдың бирги кварталында олар планныг онаалгазын 104 хуу күүсеткеп. Ол бригада апрель айда 202 кубометр түүйбуну салыр. Тудугжулар ай төнчүзүнге чедир 50 кубометр түүйбуну пландан ажыр салыр немелде хүлээлгезин алган.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА БОЛГАШ СОВЕТТЕР

Республиканың барыын таланы районнарының тараа шөлдеринде мөңгейлиг чылдың дүжүүдү дээш демиселдиң өрантузу бо хүннерде кидин-не калбарып эгелээзин, а чеен таланы районнарныында тарылга эгелээри амдыызында бичии-ле элек. Шөлдер хар шывыгдан бүрүн хосталыры билек, маңаа база-ла ол сезонныг үүле хаймыгып эгелээр.

Бо онзагай чылда эң чаагай дүжүттү остүргеш, Төрээн чурттуң шыгжамырын алдын тараа-биле дөлдур урар деп изиг нүзел ам бистиң тараамыларывыстың сагыш-бодалын дестүндүрбес. Ол ыңдыг болур-даа үжүрлүг, чүге дизе олар бөттарының бо төөгүлүг байырлалынга күш-ажылчы чедишкиннерни бараалгадыр дээш хөйнү ылырын хүлээнген.

Бачым үениң чугула кампаниязы — часкы тарылганың кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эртери, аңаа бүтүү таланың хынамчалыг белеткелинден шуут хамаармыры билдингир. Ынчаарга бо чугула кампанияны харыысалгалыы-биле медереп билген, аңаа ыяк догеринген ажыл-агыйларда часкы шөл ажылдары организастыг ёзу-биле эгелээш, шаалыпкын темпилер-биле чоруп турары көрүнчүг. Чижээ, Барыын-Хемчикте Александр Шаалы даргалаан «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын часкы тарылганы мурмуну чылдарныындан дыка эрте, элээн организастыг эгелээн. Тарылга эгелээриниң ыраак мурмунда-ла маңаа хамыы чүве: техника-даа, үрезин-даа, кожуг херекселдери-даа шуутла белеп турган. Магадылалдыг дүжүттүң үндезини—суггарылгаже колхоз чогуур ойунде кичээнгей салганы-биле ам ооң баштайгы эзлчээ дээстурунга чөвешүлээн. Техника башкарар механизатөр кадрлар четчир, хову турлаглары оларның ажылдаарынга болгаш дыштанырынга эң-не таарымчалыг кылдыр дерип кылган.

Мындыг эки белеткел, организастыг чорук тарылганың бедик шынарга, дүрген темпилер-биле чоруттунарынга дыка идиглиг болуп турар. Ук колхозтуң тараа шөлдеринде ам суггарылга-даа, шын базырышкынывыда-даа, часкы чер аңдарылгазы-даа бичии-даа үзүктелишкинин чөвкө чергелештир чоруп турар. Ында тараамнар ортузунда күш-ажылдың организастыгы бедик, масса-политиктиг ажыл чедишкининиг үргүлчүлеви-шаам. Колхозтуң часкы тарылга белеткелинге болгаш ооң амгы чорудулгазынга Эрги-Барлык кодээ Совет (даргазы эш С. Иргит) эң идепкейлиг киржип турарын онзалап демдеглезе чогуур. Ук Советтиң депутаттары, ылаңгыя ооң кодээ ажыл-агый талазы-биле домтаамал комиссиязы тарылга ажылының шиитпирлиг участоктарында быжыглаттынган болгаш ажылдың чорудулгазын билдилии-биле башкарып, ооң-биле колхоз башкаар черге дээштиг дузаны чедирип келген.

Ол ышкаш Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң, СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң, Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң тараа шөлдеринде часкы хову ажылдары база-ла элээн организастыг эгелээш, ам хайныышкынның үргүлчүлеп турар. Тандының «Революцияның чаябыыры» колхозу, Кызыл хоорлүүсконың «Кок-Тей» совхозу бо юбилейлиг чылдың тарылгазынга белеткелди хынамчалыг чоруткаш, ам эгелеп киритеринге шуут белеп.

Бо чугула кампанияга чогуур ойунде шымаралыг белеткелди чоруткамы, бедик организастыг байдалды коргускени дээш, республикамың барыын болгаш чөөн эзоналарынга чөвкө чаа болуп эртилээн кодээ ажыл-агый ажылдамчылэрының чөвүлел хуралдарынга үстүнде ажыл-агыйларны болгаш оларның хамаармын турары Советтерни онзалап мактааны черле таварылга эвес. Шынап-ла ол колхозтар, совхозтарның база Советтерниң удуртуучулары «часкы хүн чылды чемгерер» деп улустуң мерген чугаазының хамы, середиглиг үткалының эки билген дээрзи тодаргай-дыр.

Ынчаарга чер-черде херектиң чагыы байдалын таптыг аналиэтеп көөр болза, байырлалдыг чылдың часкы тарылгазынга белеткелде, ооң амгы чорудулгазында эвээш эвес четпестер илереп турар. Ылаңгыя Чөөн-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтары, Улуг-Хемде «УТНА 25 чылы» совхозтуң чамдык салбырлары часкы хову ажылдарын дыка кошкак белеткел-биле организас чөк эгелээн. Ооң үжүрунда бо ажыл-агыйларның шөлдеринде тракторлар ам безин үрелишкинге таваржып, үзүктелишкининг ажылдап турар, механизатөрлар чөвишпес, хову турлагларында ам-даа таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

Республиканың чөөн таланы болгаш мурнуу районнарынга часкы тарылга чөвкүү хүннерде эгелээр үжүрлүг. Ынчаарга ол чугула кампанияга белеткел чамдык ажыл-агыйларда амдыгаа чедир довузулбаан. Ылаңгыя Бии-Хемниң «Хадың», «Тинлелге», Тожуның «Май 1» колхозтарда, Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозта байдал ам-даа дүвүрөзиннинг.

Бо болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда белеткелдиң нашкаа, үнүү-даа мурнунда механизатөр кадрларның чедишпези, шөлде химизерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарның чогууру-биле тургустунмааны оларның хамаармын турары кодээ Советтериниң, оларда хөй санныг депутаттарның сеткилин дүвүредир, бодандырар үжүрлүг турган. Шынында ыңдыг байдал чүгле удуртуучуларның талазындан ажыл-ишти чикин көргенинден тургустунган деп санаар херек.

Юбилейлиг чылдың бо сезонныг кампаниязы ажылда бар четпестерни, организас чөк байдалды дүрген чайладырын, аңаа оперативтиг удуртулганы хандырарын хамыытың мурнунда кодээде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан шыңгыызы-биле негеп келген. Маңаа хамаарыштыр кодээ Советтерге база биче эвес харыысалга онаажып турар. Олар онза кичээнгейни тарылганың бүгү техниказы үрелишкин чөк, бедик бүдүрүүчүлүг ажылдаан турарынче угландырбышаан, механизатөр кадрларны четчелээринге дузалажыр, ийи эзлчег-биле ажылдарының графигин тургускаш, ооң боттуг күүседдезинге хынаддаңы күштелдирер үжүрлүг.

Депутаттарны болгаш улусчу контрольдуң инжилерин тарылганың шиитпирлиг участоктарынга доктаамал быжыглаашаан, оларны дамчыштыр хову ажылының дүрген темпизинге, бедик шынарынга шыңгыы контрольду боттандырары — Советтерниң чиңгине хүлээлгези. Шөлдерниң ажыл-ишчилери аъш-чем, өран-башың-биле дээре хандыртынган, кыска-турлуу-биле дыштанган, кадыкшылыы эки турар болза, олар ынчаарда чаам бедик бүдүрүүчүлүг ажылдап шыдаар дээрзи билдингир. Мынчангаш хову турлагларында инити чурттаага чөрлери эки дериттинген, чылыг, чырык, чунар башкылар, кызыл булуңнар, столовайлар доктаамал ажылдаан, медицина ажылдакчылары тараажыларның кадыкшылынга хайгаараалды күштелдирген турзун дээш, кодээ Советтер оларның ажылынче кичээнгейни бичии-даа кошкатпайн, хандырылга бүдүрүлгелериниң удуртуучуларынга негелдени улгаттырза чогуур.

Тарылга кампаниязының үезинде боттарының организаичы, мобилизаичы ажыл-чорудулгазын күштелдирбишаан, кодээ Советтер бедик дүмүт дээш бистиң тараамыларывыстың амгы демиселинге улуг дузаны чедирип шыдаар дээрзинге шуут-ла бүзүреп болур бис.

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының хойжузу Александр Дагбаевич Кара-оол ниитиниң хой мал ажылын хогжүдеринге чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чеэн чылдың бирги чылында төрүүр үче хойга онаалтыр 95 хураганны остүрүп, хойдан-на 2 килограмм 900 грамм дүктү кыргып алган.

Юбилейлиг чылда бо малчын төрүүр үче баш хойга онаалтыр 100 хураганны алырын болгаш хойдан-на 3 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген. Александр Дагбаевичиниң малдаан хой малы хүр кыш ашкан болгаш төрээн үче баш хойга онаалтыр ам безин 98 хураганны алган. Хой солдаашкыны үргүлүлеп турар.

Малчыннын дузалакчызы — ооң кадайы Елена Намдаковна Кара-оол база дуржулгалыг болгаш билдилиг кадарчы.

ЧУРУКТА: комсомолчу сакманның ЗОЯ ЫПБААН биле ЕЛЕНА НАМДАКОВНА КАРА-ООЛ хураганнар арагында.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

БИРГИ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭН

Бирги кварталда мал ажылының продукциязын будурер болгаш күрүнеге садар талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының социалистиг чарыгының түңнелдерин партияның Улуг-Хем райкомуның бюрозунга чугаалажып көрген. Партия райкомуның база райкүүскомуның ажыл-агыйлар арагында шилчилер Кызыл түгүн бирги черни алган «Найырал» совхозка тыпсыр деп шиитпирлээн. Ол ажыл-агый бирги кварталда күрүнеге эът садарының онаалгазын 247, а сүттүң 114 хуузга бодаттыр. Мал бажын өстүрериниң планын база ажыр күүсеткен.

Фермалардан эң дээре черни «Найырал» совхозтуң Кара-Тал сүт-бараан фермазы эзээн.

БАШТАЙГЫ ОН ХОНУКТА

«Тыва даг-дүтү» комбинаттың арыгдаар фабриказының ажылчыннары апрельдиң баштайгы он хонуунда 529600 ш сорттуг даг-дүтү арыгдаар онаалгалыг турган. Күжениишкининиг күш-ажылдың түңнелинде ол сөөрүгө 717300 ш кылдыр күүсеткеннер.

Фабриканың ажылчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың бирги черин эш Федоровскийге баштаткан эзлчег бо удаада хоорэн. Ол эзлчегниң кижилери айның эрткен хонуунда 174 тонна даг-дүтүн арыгдаавнар.

Республикада продуктулар садып алыышкыны

кодээ ажыл-агый продуктуларының садып алыышкыны (1967 чылдың апрель 10-га чедир хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эът
Каа-Хем	66.0	49.9
Таңды	64.7	88.9
Бии-Хем	61.4	56.9
Барыын-Хемчик	51.1	65.8
Кызыл хоорсовет	50.7	84.7
Чөөн-Хемчик	49.8	37.7
Өвүр	44.6	36.9
Улуг-Хем	43.1	43.7
Бай-Тайга	40.7	19.4
Тожу	29.4	210.5
Эрзин	27.2	22.1
Тес-Хем	20.5	24.2
Республика ниитизи-биле	54.4	51.2
Эрткен чылын бо үеде турганы	52.8	35.9

Хову турлаанда

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының № 3 хову-трактор бригадазында шык базырышкыны үргүлүлеп турар.

Бригаданың хову турлаан механизаторларының болгаш өске хову ажылдакчыларының ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг кылдыр тургускан. Ында 31 оруннуг, чырык, чылыг ниитии чурттаага бажыңнын тургускан. Столовая, чунар-бажың ажылдап турар. Трактористерниң ажылын көргүзүг самбызынга хүн санында бижип турар. Кызыл булуңга кирген кижи социалистиг чарыштың негелделерин, ажылдың нормазын билип алыр. Чаа солуннарны доктаамал чедирип турар.

О. ТАВАА.

Улуг-Хем район.

Шиитпирлиг бурунгаар базым

1967 чылдың бирги кварталында Тыва АССР-ниң үлетпүр планының күүселдезиниң дугайында Статистика эргелелиниң дыннадыы

1967 чылдың 1-ги кварталының планын республиканың бүдүрүлгелериниң ниитии продукция будурериниң талазы-биле 108 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үеэн-биле дениээрге продукция будурери 6 хуу өскен.

Эвилелдиң чагыргазынга хамаажыр бүдүрүлгелер бирги кварталдың планын ниитии продукция будурериниң талазы-биле 107 хуу күүсеткен, эрткен чылдың ол үеэн-биле дениээрге продукция будурулгезиниң хемчээли 9 хуу өскен. Республика чагыргазынга хамаажыр бүдүрүлгелер бирги кварталдың планын 109 хуу күүсеткен, эрткен чылдың ол үеэн-биле дениээрге продукция будурериниң хемчээли 6 хуу өскен.

1967 чылдың бирги кварталында ниитии продукция будурериниң планын республиканың будурулгелериниң күүсеткени болза:

	Бирги кварталдың планының күүсеткени	1966 чылдың 1 кварталынга үдүр (хуу-биле)
Эвилел чагыргазында будурүлгелер	107	109
Ооң иштинде: «Кызыл-Хавак» шахтазы	103	106
Чадаананың хөмүр даш разрези	108	116
Кызылдың электростанциязы	112	135
«Тыва даг-дүтү» комбинат	103	104
Республика чагыргазында будурүлгелер	109	106
Ооң иштинде: Эът комбинады	115	111
Сүт комбинады	117	111
Аъш-чем үлетпүр	106	112
Кызылдың хлеб заводу	109	112
Ак-Довуракты —»—	104	108
Чадаананың —»—	100.0	111
Хову-Аксының —»—	91	91
Пиво заводу	108	126
Хлеб продуктулар эргелели	107	102
Кызылдың сайгарылга базазы	107	99.2
Чадаананың тараа пунктузу	106	112
Кызылдың типографиязы	118	118
Даараныгга комбинады	100.0	107
Алгы заводу	124	112
«Тыва тудуг» трестиң будурүлгелери	104	80
«Тыва тудуг» үлетпүр будурүлгелер комбинады	106	77
«Тыва даг-дүтү» тудутпуң үлетпүр будурүлгелер комбинады	95	88
Тудуг материалдарының эргелели	82	96
Кызылдың түүйбу заводу	92	105
Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу	60	52
Тыва кодээ тудуг	130	123
Ыяш ажыл-агый эргелели	143	181
Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агыйы	105	106
Автосептелге заводу	110	114
Республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкыны	100	96
Амыдырал хандырылга министерствозу	106	109
Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинады	103	111
Туранның —»—	105	106
Сарыг-Септиң —»—	112	115
Чадаананың —»—	100.0	95
Тожуның —»—	111	83
Кызылдың —»—	109	109
Бай-Хаактың —»—	167	250
Ак-Довуракты —»—	129	150
Хову-Аксының —»—	114	160
Самагалдайның —»—	33	20
Эрзиниң —»—	133	—
Өвүрүң —»—	100	—

Ниитии продукция будурер талазы-биле бирги кварталдың планын Хову-Аксының хлеб заводу, «Тыва даг-дүтү» тудутпуң үлетпүр будурүлгелер комбинады, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары болгаш Самагалдайның амыдырал хандырылга комбиназы күүсеткеннер.

Үлетпүрүн кол-кол адырларының талазы-биле бирги кварталдың планының күүсеттингенин дараазында көргүзүттер-биле тодаратпышаан:

	Бирги кварталдың планының күүсеткени	1966 чылдың 1 кварталынга үдүр (хуу-биле)
Эвилелге үлетпүр	105	111
Электроэнергия будурүлгези	112	125
Машина тудуу болгаш металл ажылдан кылыышкыны	103	102
Ыяш үлетпүр болгаш ыяш ажылдан кылыышкыны	112	110
Тудуг материалдарының үлетпүрү	101	93
Чиик үлетпүр	114	114
Аъш-чем үлетпүрү	111	110
Полиграфия үлетпүрү	118	118

1967 чылдың бирги кварталында продукциянының кол хевирлерин будургенинин хемчээли:

	Бирги кварталда будурүлгези	Кварталда планнаттынган күүсеткени (хуу-биле)	1966 чылдың 1 кварталынга үдүр (хуу-биле)
Электроэнергия — млн. квт-шак	29	106	118
Хөмүр даш — муң тонна	96	104	110
Тудуг түүйбузу — млн. кезек	4.6	93	109
Чугай — муң тонна	0.3	105	77
Демир-бетон кылыглар болгаш детальдар — муң руб. метр	2.9	112	112
Даг-дүтү (казышкыны) — тонна	3900	100	103
Тудуг болгаш одаага ыяжының сөөртүлгези — муң куб. метр	105.6	99	109
Ооң иштинде: тудуг ыяжы — муң куб. метр	77.2	104	99.7
Дилген ыяш — муң куб. метр	23.2	126	68
Мебель муң руб.	174	96	95
Хем идик — муң экш	11.6	145	118
Кидис идик —»—	15.3	102	103
Даараан кылыглар — муң руб.	181	111	125
Эът, 1 категориянын субпродуктулары-биле — тонна	966	121	127
Колбаса кылыглары — тонна	189	102	103
Саржаг — тонна	110	220	124
Сүттеи кылган продуктулар тонна	1976	90	103
Далган — тонна	3248	90	88
Хлеб болгаш булочка кылыглары — тонна	3541	106	105
Кондитер кылыглары — тонна	169	106	101
Пиво — муң дкл.	47	104	96
Элиртеес сускуннар — муң дкл.	16	107	94
Дус (касканы) — тонна	940	92	—

Эрткен чылдың ол үеэниве дениээрге 1967 чылдың бирги кварталында 4475 муң квт. шак электроэнергияны, 8.9 муң тонна хөмүр даштыг, 391 муң кезек түүйбуну, 0.3 муң кубометр демир-бетон кылыглардың болгаш детальдарны, 122 тонна даг-дүтүн, 8.5 муң кубометр тудуг болгаш одаага ыяжын, 1.8 муң экш хем идиктерни, 0.5 муң экш кидис идиктерни, 206 тонна эът, 63 тонна сүттеи кылган продуктуларны, 176 тонна хлеб болгаш булочка кылыгларын, 21 тонна саржагны хөйнү будурген.

Республиканың үлетпүрү күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң кварталда планын 106 хуу күүсеткеп. Ажылдап турар бир кижиге онаалтыр ниитии продукцияны планда көрдүнгенинден 64 рубль хөйнү будурүп үндүрген. Эрткен чылдың ол үеэн-биле дениээрге күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң 3 хуу өскен. Күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң планын аъш-чем үлетпүрүнүң пиво заводундан өске будурулгелер, Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу, Амыдырал хандырылга министерствозу болгаш ыяш ажыл-агый эргелели күүсеткеннер.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини

МОСКВА. (СЭТА). «Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини» деп темалыг эртем сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

Совет эртемден марксисчилер, акы-дүмө коммунистиг партияларның төлээлекчилери, башкыры элээн хөй чурттарның марксисчи эртем төптеринниң удуртукчулары: «Революсчу теория болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң амгы практиказы», «Капиталистиг чурттарда амгы демиселиниң социал-экономиктиг болгаш политиктиг айтырыглары», «Революсчу шимчээшкининиң идеологтуг айтырыглары база эртемниг социализмниң үндезиннерин хажыдып турар төрүктәрга үзүүр демиселдиң айтырыглары» деп, үш болук айтырыгларны чугаалажып турарлар.

СЭКП ТК-ниң секретары Б. Н. Пономарев сессияның киржикчилеринге байыр чедирбишаан, сессия болза кайгамчыктыг чылда — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылында эртип турардыр деп чугаалаан. Ол юбилейни байырлап демдеглээри марксизм-ленинизмниң идеяларын улам ыкай иептередиргине, бистиң теориявыстың делегейге ат-алдарын болгаш революсчу саттарын бедик кодүреринге идиг бээри чигинниг чок. Ол юбилей болза практиказа орукту шын чыдыын берип турар ол теориянын улуг ужур-дузазының дугайын бистерге бүгү күш-биле сагындырып турар-дыр.

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үеэ-чадавын — делегей хемчээлинге капитализмден социализмче шилчишкининиң үе-чадазының эгелээнин Октябрь революциязы айыткан. Салгакчыларның сагышбодалынга ол үе-чада эң улуг революсчу база делегейниң коммунистиг болгаш хосталгалыг шимчээшкининиң эң улуг теоретиги — Ленининиң ады-биле кезээ шагда холбаалыг болур. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кайгамчыктыг ажыллакчыларын — Ленининиң соратниктерин болгаш өөренакчилерин ол үеэ-чада өстүргеп, оларның арагында: Эрнст Тельман болгаш Вильгельм Пик, Марсель Кашен болгаш Морис Торез, Антонио Грамшин болгаш Пальмиро Тольятти, Георгий Димитров болгаш Василь Коларов, Бела Кун, Хосе Диас, Сэи Катаяма, Ли Дэчжао, Богумир Шмераль, Клемент Готвальд болгаш ооң-даа өске хөй-хөй кижилер киргип турар. Амгы сессияны шылгарангай марксисчи-ленинчи, Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Антонио Грамшиниң тураскаалыгга холбаштырган, ол кижи 30 чыл мурнунда, 1937 чылдың апрельде өлген. Грамши дээрге кайгамчыктыг революсчу бодалчылардың бирээзи чораан, ооң идеялары болгаш ажыл-херектери акы-дүмө Италия компартиязының демиселиниң чедишкиннерлиг болуруңга бараан болуп турар.

Бо сессияның бодунуң характери алыс будужүндев-не коммунистиг шимчээшкинге үүлдешкек пролетаржы интернационализмни көргүзүп турар деп чүвени айыткаш, амгы үениң байдалдарында интернационализмниң ужур-дузазын Б. Н. Пономарев тодаргайлап көргускен. Коммунистиг шимчээшкин болза бодунуң интернационализми-биле, интернационалчы апсеткил каттыштырылгазы-биле болгаш кайы-кайызынга деткижишкини-биле кезээде күштүг болуп келген болгаш болурда деп, ол чугаалаан.

Эртемденнериниң-марксисчилериниң ужуражышкыннарының, эртем конференцияларының, делегей сессияларының болгаш сангал-онаалдар солчуушкунуңуң акы-дүмө партияларга чугуланын Б. Н. Пономарев түңнелинде чугаалаан. Соолгу үеде ындыг үүлдер эки чаңчыл болуп бар чыдарын ол айыткан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентиэн, академик П. Н. Федосеев ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиумунуң мурнундан чыылганнарга байыр чедирген. Ооң соонда Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунуң директору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүзү Т. Т. Тимофеев үүве чугаалаан.

Испаниянын Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррурие сес бергеп. Кижи инитилелиниң төөгүзүнүң эң чугула болуушкуннарының арагында, чаа үе-чадаларны ажыткан болгаш үндезин ескерлиишкиннерни тодаратқан болуушкуннарның арагында 1917 чылдың Октябрьның социалистиг революциязы бистиң төөгүвүстүң эң улуг, эң чугула болуушкуну болуп турары деп, ол чугаалаан.

Италияның Коммунистиг партиязының ТК-ның секретариадының болгаш удуртулгазының Бюрозунуң кежигүзү Паоло Буфалинни үүве чугаалаан. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга база Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Антонио Грамшиге турасказал кылдыр эртем сессиязын организастаан кижилерге хамы өөрүн четтириишкинни ол илергейлээн.

Франциязың Коммунистиг партиязының төлээлекчизи, Морис Торез институдунуң административтиг чөвүлелиниң директорун оралакчызы Виктор Мишо, СЭКП ТК-ның кежигүзү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Экономика салбырының академик-секретары А. М. Румянцев болгаш ооң-даа өскелер база санал бергеп.

50 чыл мурнунда

БАШТЫҢЧЫНЫҢ РОССИЯЖЕ

1917 чылда Февральдың буржуаз-демократтыг революциязы Россияга тиилээн. Хаан чазактың каргыс шагдаларының истеп-сүрүүшкүүнүден чайлаар, Россияның ажылчын ангызының, бүгү күш-ажылчы чонунуң хосталгазы, эрге-шөлээзи дээш могаг чок демиселиш, революсчу ажыл-херээн уламчылаар дээш, оң ажыг чыл дургузунда Россиядан ыраакка, еске чурттарга хоргадан чораан В. И. Ленин 1917 чылдың апрель 16-да (эрги сан-биле апрель 3-те) Петроградка ээп келген.

Хаан чазак дүшкен, буржуаз Түр чазак тургустунган болзажок, пролетариаттың узуут баштыңчызы кайы хире бергелерин, айыылды ажыр өртин чорааш ээп келгенин, Россияже, оон пролетариадынче Ильич кайы хире күрөл-чүүкүлдүг чоруп органын, а Питериң большевиктери, ажылчыннары, солдаттары баштыңчызы кайы хире ынакшыл, хүндүткел болгаш идегел-биле уткуп алганын Р. Видтиң «Политическое самообразование» журналга бижээн чүүлүнден алган материалдар тодартай чугаалаан турар.

ЧУРТЧЕ ОРУК ДИЛЭЭШКИННЕРИ

«Бир-ле катап, дүштеки чем соолунде Ильич библиотека баар дээш мырыңай белетхенип алган турда, а мен аяк-савазы арытпап доозупкаымда, Бровский келгеш: «Силер чүү-даа билбээн силер бе?! Россияда революция!» деп соглээн — деп, Надежда Константиновна Крупская сактып бижээн. Ол үезге 1917 чылдың март 2-де (15-те) болганы ол.

Ам еске түшүп-даа дүтээш бодаар арга чок болган. Азаалар адаанда бүгү солуннарны делгеп каан турар Цюрих хөлдүң эриинче чүгүрүштүүвүс. Ында эмигрантылар хөй чымыган болду. Солунда парлаан «Россиядан» телеграмманы харамдыгып, катап номчаннар. Үш хүнүң түлчүүшкүннарының соолунде Россында революция шынап-ла тиилээн.

«Февраль революциязының дугайында медээ келтенииң башгайы минуталындан эгелээп-ле, Ильич Россияже чүткүп турган»—деп, Надежда Константиновна соолээреп бижээн. Угаан бодал талазы-биле бо хүнүң байдалын Ленин Кларанга (Швейцарияда) турган Инесса Федоровна Армандыга бижээн хомудаан сестер долган чагаазынга илереткен: «Скандинавияже чоруп шыдаазымдан мен биезеги бодум эвес болдум!! 1915 чылда-ла чоруптарын шенеэзинимни бодумга өршээп шыдавас-тыр мен!» (Чог. долу чыыдазы, т. 49, арын 339).

Россияда революция шупталыныр үезинде Ильич кайы хире күрөл-чүүкүлдүг чоруп органын, а Питериң большевиктери, ажылчыннары, солдаттары баштыңчызы кайы хире ынакшыл, хүндүткел болгаш идегел-биле уткуп алганын Р. Видтиң «Политическое самообразование» журналга бижээн чүүлүнден алган материалдар тодартай чугаалаан турар.

Март 6-да (19) Ленин Женевада В. А. Карпинскийже чагаа чоруткаш, оон документилери-биле Англияны таварты Россияже эртер бодап турарын дыңнаткан. Ынчалза-да большевик Карпинский бир катап Женеваның кара бажыңынга олуруп турган болганда, Швейцарияның шагдаазы оон чорупкаанынга дугайын француз кызыгаар албанынга ынап-ла дыңнадыр болгай. Бир эвес мынчар чораан болза, Ленин кызыгарга туттуурар турган.

Өске арга-биле, швед министр бергеш паспорттуң дузазы-биле Россияже үнүтпеин Владимир Ильич база бодап турган. Ол Стокгольмда большевик Я. С. Ганецкийже дашты картының иштинде бодунуң чүрүүн сүккан ием чоруткаш, оңза чүгүлээ чагаа чоруттуг деп телеграмма-биле безин дыңнаткан. Ленинниң бодап турганы-биле, Ганецкий аңаа домей шведти тыпаар, бир тээ Ильич швед дыл билбес болганда, ол кижи үнү чок кижи болуур ужурлуг турган. Ол планды база ойталаар апарган.

Россияже орук амдыызында тывылбаан. Март 6-да (19) Женевага болган орус эмигрант-интернационалистер болүүнүң хуралынга меньшевиктериң бир баштыңы Мартов Германияны дамчыштыр, Россияда докталаттырган немецтер болгаш австрийлер-биле соңчулга ыыдыр эртериниң планын идип үндүрген деп А. В. Карпинский Ленинге дыңнадырга, Ильич ол саналды сегирип-ле алган. Эмигрантыларның чамдыызы удурланып турза-даа, бир эвес большевиктер Россияже чаңырын Германияны дамчыштыр организовастаар болза, дайынналар кандыг шүүгээзин иодүрелин биле турза-даа, ол саналдың ажыктыын Ленин дөрээн үнелээн. Ол оң боттуг ылаң турган: дайылдажып турар империалистерниң лагерьлеринде чөрүүдээлерин ажыглаан, Германияны таварты эртерин чедип алыр.

Швейцар чазак-биле чугаалажыышкыннарны эгелээрин Циммервальд каттыжыышкынының даргазы Роберт Гримме дакпаан. Антантының чазактары нейтралитетти үрээн ыыдыр санай бээр деп сезинтеш, аңаа-биле дутуруштурукчу болуруңдан Швейцарияның чаза ойталаанын ол дыңнаткан.

Канчап-даа турган Германияны таварты эртериниң чугулазынга Ленин улам бүзүреп турган. «Социал-патриоттарның хорадаашкынын херекке албайн, бисти Россияже чорудуптарынга эрес-дидимни четчир ыыдыр, оода чаңгыс социалист Швейпариядан тыптыр ужурлуг!»—деп ол чугаалап турган. Ыыдыг кижи удаваанда тывылган-даа: носку революсчу-интернационалист, Швейпарияның социал-демократтыг партизының удуртучуларының бирээзи Фриц Платтен большевиктерниң бүзүреттирген кижизи болуп, герман администрация-биле чугаалажыышкын кылырын чөнүүзээн.

Германияны таварты Россияже ээп чанар талазы-биле орус эмигрантыларның оргузунга чаңгыс аай бодал чок турган. Эмигрантылар язы-бүгү составтыг: большевиктер, меньшевиктер, эсерлер, бундучулар... Интернационалистер болгаш социал-патриоттар. Олар Февраль революциязын ангы-аңгы үнезеп, оон хөгжүүр перспективазын янзы-бүгү көрүп, Россияның дайынга киржингээнинге талазы-биле удурланышкак бодалдарлыг турганнар. Түр чазакка хамаарыштыр азыырга, чүгле большевиктер ону реакциялыг, чонга тайбың-даа, тараа-даа, хосталга-даа берип шыдавас деп санап турган. Өскелери демократия, «революстуг хөөлөү-дүрүм» деп санап, адактың соолунде, Түр чазактың чөпшээрели чокка Германияны таварттыр чоруурундан коргун турган.

Ол үеде молдуу бичче буржуаз партияларны төлөлеп турган орус эмигрантыларның хөй нуруузу айлаваан турган. Олар гайзержи Германияның чазаа-биле «сүүчээлешкен» деп бурууданыра бээрийдеп аажок коргун турган. Олар пролетариаттан ырак, оон революсчу угаңсарыылынга бүзүреес турган, ынчангаш Россияның эрге-ажыктарына дүүштүр, ада-чурттуг камгалаары, революциянның чаалап алышкынарын камгалаар деп мете дозунарның аңаа-биле үргүлүүзээри бе? Петроградта большевиктер шын тактиканы ажыдап кызып, ону массага тайылбырлап шыдаар ирги бе?

Ол хүнден эгелээш, Ленин Россияже дүрген чоруурунуң кандыгдаа аргазын дилеп турган. Март 5-те (18) Инесса Армандыже чоруткан ажык чагаазынга Владимир Ильич Англияны таварты чоруп болур арга дугайын тодарадып көөрүп оон дилээн... Англияның-даа, Францияның-даа империалистери, буржуаз Түр чазак шуут-ла Ленинниң чүртүнче дүрген ээп келгенин күзевейн турганнар. Олар россий пролетариаттың баштының ырак Швейпарияга хаан алырын, ону революсчу массадын башкаларын ораалдажып турган. Чүртче өске оруктарны дилеп тывары эгелээн.

Март 6-да (19) Ленин Женевада В. А. Карпинскийже чагаа чоруткаш, оон документилери-биле Англияны таварты Россияже эртер бодап турарын дыңнаткан. Ынчалза-да большевик Карпинский бир катап Женеваның кара бажыңынга олуруп турган болганда, Швейцарияның шагдаазы оон чорупкаанынга дугайын француз кызыгаар албанынга ынап-ла дыңнадыр болгай. Бир эвес мынчар чораан болза, Ленин кызыгарга туттуурар турган.

Өске арга-биле, швед министр бергеш паспорттуң дузазы-биле Россияже үнүтпеин Владимир Ильич база бодап турган. Ол Стокгольмда большевик Я. С. Ганецкийже дашты картының иштинде бодунуң чүрүүн сүккан ием чоруткаш, оңза чүгүлээ чагаа чоруттуг деп телеграмма-биле безин дыңнаткан. Ленинниң бодап турганы-биле, Ганецкий аңаа домей шведти тыпаар, бир тээ Ильич швед дыл билбес болганда, ол кижи үнү чок кижи болуур ужурлуг турган. Ол планды база ойталаар апарган.

Россияже орук амдыызында тывылбаан. Март 6-да (19) Женевага болган орус эмигрант-интернационалистер болүүнүң хуралынга меньшевиктериң бир баштыңы Мартов Германияны дамчыштыр, Россияда докталаттырган немецтер болгаш австрийлер-биле соңчулга ыыдыр эртериниң планын идип үндүрген деп А. В. Карпинский Ленинге дыңнадырга, Ильич ол саналды сегирип-ле алган. Эмигрантыларның чамдыызы удурланып турза-даа, бир эвес большевиктер Россияже чаңырын Германияны дамчыштыр организовастаар болза, дайынналар кандыг шүүгээзин иодүрелин биле турза-даа, ол саналдың ажыктыын Ленин дөрээн үнелээн. Ол оң боттуг ылаң турган: дайылдажып турар империалистерниң лагерьлеринде чөрүүдээлерин ажыглаан, Германияны таварты эртерин чедип алыр.

Швейцар чазак-биле чугаалажыышкыннарны эгелээрин Циммервальд каттыжыышкынының даргазы Роберт Гримме дакпаан. Антантының чазактары нейтралитетти үрээн ыыдыр санай бээр деп сезинтеш, аңаа-биле дутуруштурукчу болуруңдан Швейцарияның чаза ойталаанын ол дыңнаткан.

Канчап-даа турган Германияны таварты эртериниң чугулазынга Ленин улам бүзүреп турган. «Социал-патриоттарның хорадаашкынын херекке албайн, бисти Россияже чорудуптарынга эрес-дидимни четчир ыыдыр, оода чаңгыс социалист Швейпариядан тыптыр ужурлуг!»—деп ол чугаалап турган. Ыыдыг кижи удаваанда тывылган-даа: носку революсчу-интернационалист, Швейпарияның социал-демократтыг партизының удуртучуларының бирээзи Фриц Платтен большевиктерниң бүзүреттирген кижизи болуп, герман администрация-биле чугаалажыышкын кылырын чөнүүзээн.

Германияны таварты Россияже ээп чанар талазы-биле орус эмигрантыларның оргузунга чаңгыс аай бодал чок турган. Эмигрантылар язы-бүгү составтыг: большевиктер, меньшевиктер, эсерлер, бундучулар... Интернационалистер болгаш социал-патриоттар. Олар Февраль революциязын ангы-аңгы үнезеп, оон хөгжүүр перспективазын янзы-бүгү көрүп, Россияның дайынга киржингээнинге талазы-биле удурланышкак бодалдарлыг турганнар. Түр чазакка хамаарыштыр азыырга, чүгле большевиктер ону реакциялыг, чонга тайбың-даа, тараа-даа, хосталга-даа берип шыдавас деп санап турган. Өскелери демократия, «революстуг хөөлөү-дүрүм» деп санап, адактың соолунде, Түр чазактың чөпшээрели чокка Германияны таварттыр чоруурундан коргун турган.

Ол үеде молдуу бичче буржуаз партияларны төлөлеп турган орус эмигрантыларның хөй нуруузу айлаваан турган. Олар гайзержи Германияның чазаа-биле «сүүчээлешкен» деп бурууданыра бээрийдеп аажок коргун турган. Олар пролетариаттан ырак, оон революсчу угаңсарыылынга бүзүреес турган, ынчангаш Россияның эрге-ажыктарына дүүштүр, ада-чурттуг камгалаары, революциянның чаалап алышкынарын камгалаар деп мете дозунарның аңаа-биле үргүлүүзээри бе? Петроградта большевиктер ыыдыг

ЭЭП КЕЛГЕНИ

социал-патриоттар өг-бүлелеря-биле Франциядан Англияже хостуг үнген, оларны шериг параходу-биле Россияже чорудушкан.

Ынчаарга чуртувче ээп ыаэрин оралдашкан даймига удурланыкчыларны, интернационалистерни англи, француз эрге-чагыргалар шуут күүгүлээринге чедир шаптыктап турган. Большевик Э. Ясон, эсер П. Карпович ынчаар олген. АКШ-тан чоруп орган 6 интернационалистер туттуруп хоруудаткан.

В. И. Ленин революсчу-интернационалистерниң чуртувче ээп келирин Тур чазак канчаар көрүп турарын шынаы-биле үнелеп турган. Ол бодунуң Гонецкиге чагаазында мынчаар бижээн: «Англо-француз капиталдың чалчазы болгаш орус империалист Милюков (и К°), интернационалистерниң Россияже ээп келирин моондактаар дээш бүгү чүвени, мегелээшкинни, саттынышкыны, бүгү-ле, бүгү чүвени кылып болуру билдингир» (Чог... долу чыылдазы, т. 49, 419 арыы).

Партия бодунуң баштынчызын маңаа, оны Россияже кыйгырып турган. Большевиктерниң ол үеде бодалын партияның ТК-зының Москва бюрозунуң, МК-зының 1917 чылдың март 11-де (24) «Правдага» парлаавы, оок соонда даштыкыже чоруткан телеграммазында эки илерге-йлээн: «Эргим болгаш ханы хүндүткелдинг ээп Владимир Ильичиге, могаг чок демиселчиге болгаш россий пролетариаттың ёзулуг идейлиг баштынчызынга изиг байыр чедирип тур бис. Реакцияның думбей чылдарында, бистиң чуртта турганывыс идейлиг ундараашкынывыңың чылдарында силер ажылчын аңгының эрге-ажыывың камгалалыңга кезээде могаг чок тургав болгаш революцияның база социализмниң тугун бедик тудуп турган силер. Бистиң хүрээлеңивисче силерниң ээп келириңерни четтикпейн маңаа тур бис».

ТК-ның орус бюрозунуң кежигүнү турган Е. Д. Стасова большевик Мария Ивановна Стецкевичиин Стокгольмче ийи удаа чоруткан. Большевиктерниң Германияны таварту чавар дугайында планын ТК-ның бюрозунуң түүлдүгүүрген докгаалын болгаш Ленинге: туттуларының айыылы-ла чок болза, кандыг-даа арга-биле дүргеи чедип келирин дилээн чагыгы. ТК-ның барла хирези-биле дузаалаан орук акшазын Стокгольмга ол чедирген.

УЗУН ОРУК...

Чоруурун оок ыңай саададып болбас турган, ынчангаш Германияны таварты чапарын организастаарының инициативазын Ленин холга алган. Фриц Платтен орус эмигрантыларның Германияны таварты чоруурунга бүткен чөпшээрежилгени Бернге турган герман элчин Ромбергтен алган. Март 22-де (апрель 3-те) Ленин чоруурунуң дугуржулгазының герман чазакка киирер сөзүн Платтенге дамчыдып бергев. Оок кол түүлдери ыңыдыг: 1) эмигрантылар оларның политиктиг угланышкыны болгаш дайынга хамаарылгазы ылгал чокка чоруур; 2) эмигрантыларның чоруур вагону хаалчак эргелиг. Платтеннің чөпшээрели чокка ыңаар кым-да киирер эрге чок. Паспорттарны болгаш чүүктү шуут хынавас; 3) эрттиргеи эмигрантыларның саныга дүүштүр австро-герман туттуруп саадаткавнарны солчуруп Россияга барып суртаалдаарын чоруп турар кижилер хүлээвир.

Март 24-те (апрель 6-да) Германияның чазаа негелделерни хүлээп алганын Платтен дыңнаткан. Ленин чамдык швейцар болгаш француз сураглыг социалистерже дораан телеграммалар чоруткаш, Россияже чоруурларның чыглыр болган чери Бернге келирин дилээн. Аңаа орус эмигрантыларның Германия таварты Россияже «чоруурунуң дугайында Протоколе» тургустунган болгаш түүлдүг деп көрдүнгеи. Март 25-те оок адаанга даштыкы элээн каш социал-демократтар хереченлер болуп ат салгыпаан.

Эмигрантылар акша талазы-биле коичуг кызамдаан турган. Ленинниң дилээ-биле Ганецкий акша шилчиткеи. Четпес түүнү Ильич боду чээп ыаган. Партия архивин, номнарын болгаш эдилелдерни Ленин Женевада В. А. Карпинскийже сөөлүнде Петроградче чорудуптар кылдыр чоруткан.

В. И. Ленин март 26-да (апрель 8-те) «Швейцар ажылчыларга чарлырының чагаазын» бижээн, ону эмигрантыларның — РСДРП кежигүннериниң хуралынга ыомчаан болгаш бир үн-биле хүлээп алдынган, Ленинниң бижээни ескс бир чагаазны «Кара бажында хилиичектеттирип чыдар эштерже» чоруткан.

Цюрихтеи март 27-де (апрель 9-та) аъттавган. 32 кижилиг болүк Тайнген деп кызыгаар станцияны дамчып. Швейцариядан үнүпкеи. В. И. Ленин, Н. С. Крупская олар-биле кеды чуртувче большевик партияның көскү ажыдаачылары И. Арменд, Г. база Е. Успенскилер, М. Цхакая, Д. Сулиашвили, ажылчын И. Линде болгаи ескелер-даа чоручкан. Болүкте 19 большевик чораан.

Швейцар-герман кызыгаарның туу талазында Готтмадингеи станцияга Ленинге болгаи оок кады чораанчарынга пассажир вагону берген, оок кондуктор купезинге оларны үдеп чоруур немец офицерлер чораан. Олар харылзашпаан, арасында шыйган шугумну чүгле Платтен артаар эртелиг турган.

Март 30-де (апрель 12-де) поезд Засниц деп герман станцияга менди келген. Оон демир оруктуң далай парому-биле Треллеборг деп швед станцияга келген. «Бис бөгүн 6 шакта Треллеборгка чедер бис» деп, Засництен Платтен биле Ульяновтуң телеграммазын ёзугаар уткуп келген Ганецкий болгаш швед чөөн солуп «Политикеннің» ажылдакчызы Отто Гримлунда олар Ленинни болгаш оок өөрүн кужактапкан. Олар эмигрантыларны кожа Мальме хоорайже апаргаи, оон дүве поезд Стокгольмче үнер турган. Март 31-де (апрель 13) Швецияның пайысылаңга Ленинни оок бир бодалдыг өөрү — шведтер болгаи аңаа турган орус революсчулар чечектерлиг байырлап уткуп алган.

Швед эштер Ленинни илеткелдер кылып берип, Стокгольмга саадаарын дилээн, мынчалза-даа ол чуртувче чүткүдүп орган. «Эң-не чугула чүве болдунар-да дүргеи-биле Россияга чедери. Хүн бүрүзү үнеллиг. Чорукту бергедедир дээш, чазак бүгү чүүлдерни кылган деп Ленин изин-биле чугаалаан» — деп «Политикен» солуп эртенинде бижээн.

Стокгольмга ол хүн Ленин эң-не чай чок болган. «Регина» отельниң аалчы хүлээп алыр черинге орус эмигрантылар биле швед интернационалистерниң каттышкан хуралын эрттиргеи. Сөөлүүреди Ленин РСДРП (б) ТК-ның Стокгольма Даштыкы бюрозун тургускан большевиктер хуралынга олурушкан. Стокгольмда орус чиигине консульство Ленинге Россияже баарының хереченлин берген.

Швецияның болгаи Россияның интернационалистери хуралдан турда, швед барыын социал-демократтарның бирээзи Эрик Пальмшерна, ол партияның бир баштыңы Яльмар Брантингиже телефоннаап, Стокгольмдан Петроградче орукка Ленинни олурерин организастаарын санаадаарга, аас-кежик бооп, оозу хүлээвээн болгаи. Ол дутайы Эрик Пальмшерваның чөөкта парлаан хүн демдеглелиидеи түгле билдингеи. Тур чазактың элчинин сөөлүнде кээп: «Маңа эргим баровум, Россияның хуу-салымы силерниң холуңарга турган-дыр!» деп аңаа мыгаи ора чугаалаан деп хоралакчы бижээн.

Швед кызыгаар станция Хапарандаже чоруп орган поездиге Ленин ээп чаныр орар политэмигрантыларның хуралын эрттиргеи. Аңаа кызыгаарга туттурган азы Тур чазактың комиссарларынга байысаатказа таварылгада канчаар туттунарын чугаалашкан.

Хапарандадан Ботническ мугулдуну таварту швед-орус кызыгаарда Торвео деп фин станцияга чедир шонак-биле чорааннар. Аңаа Антанты шеринин хайгыылчылары ээ болуп турган. Болүкту үжеө чиидээн. Владимир Ильич ол дорамчылалдыг чорукка аажок келеңнээн. Ол Миха Цхакаже көрүнгеи: «Ажырбас, эш Миха, бо сөөлүүүдүр. Бис—чуртувустуң келир үедеги телеитиг ээлери бис дээрзин көргүскей бис ааи»—дээн. Фриц Платтенни Тур чазак Россияже эрттирбээн, ону туткаш, Швецияже таныылга сурдүргеи чорудупкан.

Кызыгаардан Петроградка чедир оруктуң бүгү доктаар черлеринге ажылчыиларның, солдаттарның болгаш матростарның, чер-черде большевик организацияларының удурткучуларына баштаткан хөй санныг телеэлерни Ленинни байыраалдыыбиле уткуп турган. Баштыңчыны утхуур-биле РСДРП(б)-ниң Төп болгаш пайысылал комитеттериниң, большевиктерниң Шериг организациязының, «Правданың» редакциязының кежигүннери Белоостровка чедип келген. Оларның араанга Мария Ильинична Ульянова база бар болгаи.

Ынчалзажок Ленин болгаш оок өөрү Тур чазак оларны Петроградка түдуп хоругдаарын ораадашпас боор деп бүзүреейн турган. Чамдык кижилер Ильичиниң Широкая кудумчуда төрелдеринге чедирип каар улаалы тыптыр ирги бе деп дүвүрей бергилээн. А Петроградтан эштери, Владимир Ильичиге Финляид вокзалда кандыг уткуушкун белеткеи алганын ыыттаишайн, хүүмзүрүп турганнар.

УЖУРАЖЫЛГА

1917 чылдың апрель 3-түң пасхалыг повседьнигиниг Петроградка чанчыл ёзугаар эгелээн. Фабрикалар, заводтар ажылдавайн турган. Солунныар үнмээн. Трамвайлар беэин чорбастаан. Хоорай дыштанылгада. Широкая кудумчуда 489 бажыңның 24-кү квартираында Ульянова утбашкыларының адынга аиаа-ла хуу телеграмманы эртен чедирип берген почтальон Петроградтың бүгү күшажылчы кижилерин, революсчу солдаттарын, матростарын шуут-ла хайыыктырыптар медээ аккелгеи мен деп кайын эскерген боор.

Мария Ильинична, телеграмманы номчун көргеш, большевик партияның Кшесинский ордуга турган Петроград комитединче далажыккан. Шак-ла оок хоорайның ажылчыннарлыг кыдыгларынче, солдаттар казармаларынче элчилер каранаадып-ла эгелээн. Ам болур болуушкуи дугайын Кронштадттың матростарынче телефон-биле дыңнаткан:— Финляид демир орүү-биле кежээ эш Ленин келир ужурлуг!

Ол «бүгү революсчу орус пролетариатка өөрүнчүг медээ бүгү районнарга тарай бергеи. Россиядан ыракка, эмигрантымын аар байдалынга он чыл ажыг чурттаар ужурга таварышкан кижиге, ынчалзажок хавынның кавдыг-даа шаптыктажыкпинары турза, үнү мыткыр дыңнаалы, бодунуң сөө-биле революсчу пролетариатты эдертип чораан ол кижиге аажок улуг ужуражыышкынга ажылчыннар белеткеиин турган» деп, ийи хонганда «Правда» бижээн.

Хөй санныг революстуг организациялар шимчеп үнген. Шериг иезеитери хүндүлүг таныылга бодунуң роталарын Финляид вокзалче чоруткулаан. Кронштадтчылар, доъш бадың турар-даа болза, ону мыап-ла Петроградла чедир чара булгаап, бодунуң хүндүлүг таныылын болгаш оркестрин чорударын дыңнаткан. Бүдүүгелерниң большевик партия үүлерииге, РСДРП(б)-ниң район чанының болгаш район комитеттериие онаа кедүрлүүшкүн тергиидеи турган. Оларның туктарының адаабиле улуг хоорайның бүгү булуңнарындаи ажылчыннарның колоннары вокзал чанының шөлүнче шимчеп үнген.

Кежээ. Шөл шыгырт долган. А чөн немей келбишаан. Хөй арынныг, ишзы-бүрү үнүг моөң чөн кожун база шимээргеп турган. Чалгып турар кижи далай. Революсчу бүгү Россия башкынчыга ужуражыр дээш бир утда келгензиг. Оруун фарлары-биле чырытпышаан, куиктыг дивизионнуң машиналары шелче оожум сөөп кээп турар. Инженерлиг ротаның прожектористери чырык берип турган. «Ленинге байыр!» деп бижиктиг кызыл тук, чыдалар, өөрүп хайыккан кижилер арны.

23 шак 10 минутада поезд перрога доктаай бергеи. В. И. Ленин вагонда Петроградче ужурлуг. Социалистиг чурттары-биле садыглажылышкынны кызыгаарлаан шинтпир 20 чыл мурнунда хүлээп алдынган болгаш илергей-ле эргижээн чүве-дир, ынчангаш АКШ-тың чазаа ону күш чок болдурар ужурлуг» деп Мортон медегээн. Садыг айтырыгларының талазы-биле сенат комиссиязының даргазы Магнасок ол бодалга каттыжып турар.

РЕВОЛЮСЧУ МАССАНЫҢ БАЖЫНДА

«Социалистиг революция делгерезин!»—деп Ленинчи лозуң ол дүне хөй катаи чаңгыланган. Ону Кшесинск ордуже бар чораан куик машинаны үдээп, ордунуң балконнарында турган кижилер катаптап турган. Ленин доочу, тода чугаалар чугаалап, пролетариаттың дүргеи болгаш туюлунга чедир тиилелгезинге бодунуң ханы бүзүрелин, оок төтүнмес чогаадыкчы күжүне шынаргар сеткилин ол чугааларынга бүгү күжүү-биле киирип чораан.

Ильич-биле кайгамчыктыг ужуражыга болза, чөпшээрежикчи партиялырының баштынчарының массаны чайып алыр дээн оралдажыышкыны шуут бууран дүшкенин көргүскен. Ленинниң «кедергей чөөн» туружу деткимче аябас боор, ынчангаш ол айгыа кирип бээр деп кордап турган меньшевиктерге болгаш эсерлерге бүзүреддиг харыы — Финляид вокзалдың шөлүнге чыыган чок ол болган. Ленинни мурнай келген Плехановту Петроград безин уткуваан.

Революсчу Россия чүү маңаа турганын Ленин билип турган. Буржуаз-демократтыг революцияны социалистиг революцияже өстүрүп киирериниң тодаргай болгаш делгеренгей планы бар турган. Төөгүге аддарлыг Апрель тезистерин деп алдынган кирген ол программаны Ленин гондаи дүргеи ковчуг үнүп келгеш, хүндүлүг таныылдың рапортун хүлээп алган. Ону эргин көрүп чораан, байыр чедирген» эзэн каш кыска чугаалар чугаалаан. Шериг оркестри «Марсельезаны» дыңнаттелдирипкен. Күүгүдүг «Ура!» чаңгыланып үнген, ону бүгү шөл улаштырыпкан.

Вокзалдың мурнуку өрөөлдериндеи Ленинниң төрелдери, чоок кижилери болгаш эштери, Петроград ажылчыннарының, солдаттарының, матростарының төлээлекчилери. РСДРП(б)-ниң Выборг райкомунуң өмүүзэзинден ажылчын, 1911 чылдаң Лонжюмога ленинги партия школазынга өөренип чораан И. Д. Чугурин Ленинге чүве чугаалаан:

— Владимир Ильич... Төрээн чуртунаарже чанып келгенивердиң демдеглээри-биле Силерге партия биледиң тыпсырын меңээ даскан чүве. Выборчу-большевиктер Силерни бодунуң район организациязының кежигүнү деп санап турар.

Прожекторларның чидиг чырыынга Владимир Ильич вокзал мурнуңуң шөлүнге көстүп каарге, байыр чедирген ыыт-шимээн дыңнирел-ле үнген. Шупту кижилер баштынчыны эки көрүп, дыңнаа алырын күзеп турган. Он-он холдар Ленинни кодүргеш, куяк машинаның башкызынга тургузупкан. Ол-ле дораан, холунда бедидир кодүргеи кызыл туктуг ажылчының дүрүзүү, сымвол дег, оок артында костүп келген.

Владимир Ильич база катап чүве чугаалаан, чугаазын «Социалистиг революция делгерезин!..» деп кыйгырыг-биле доозаан. Ажылчыннарның болгаш солдаттарның революсчу массазы баштынчызын ынчаар уткаан.

ДЕПУТАТ ТУДУГЖУ

Апрельдиң ажыл-ишчи эртенериниң бирээзи. Ыраакга өөрү районунуң «Кызыл тук» колхозунуң конторазынга кижилер-ле хөй. Колхоз даргазының кабинединге ажыл-херектиң чугула айтырыгларын шиитпирлээри-биле бригадирлер, уруглар ялизиниң эргелекчилери, кижи эмчизи дээш кыынарны чок дээр. Колхоз даргазы Сергей Чыдыг-Кысович Седен чамдык бижиктерге аттарны салып, чамдык эштерге аас-биле ажыл-иштиң сүмезин берип турган.

Шак-ла ынчаар колхоз баштаар черииниң конторазынга эртенги хайыышкын төнген соонда, колхоз даргазы-биле чугаалажы бердивис. Бистиң чугаавыстың ноя угланышкыны Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга уткуштур колхозтуң ажыл-ишчилериниң алган социалистиг хүлээлгезиниң ынчаар күүсеттинип турарын, эң ылаңгыя суур чаагайжыдылгазының, культурлуг бажың-байгат дээш кандыг чугула хемчеглерии колхоз баштаар чери, партия организациязы болгаш херээженнер чөвүлелиинден ап турарының дугайында чугаалажыышкын болган. Колхоз көдээ ажыл-агыйның продуктуларын бүдүрүп, ону күрүнеге садарының талазы-биле бирги кварталда багай эвес түүнелдиг болуп, күрүнеге эът, сүт садар планын ыракта-ла ажыр күүсеткенин колхоз даргазы чугаалааш, колхозчу суурну чаагайжыдарының талазы-биле колхозчу херээжен эштериң кызымаң ажыыын мактап, эң ылаңгыя Серен Байыровна удуртиан херээжен колхозчуларның тудугжу бригадазының чиик эвес ажыл-ижии чугаалап олурда, дарганың кабинединге ээлээп үлгады берген, часны хатка арны үрерип дөвүга берген херээжеи кижи кирип келген.

— Чедип келгениңер ковчуг ани-дир Серен Байыровна, олуруңар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болуп эрткен сессиязының ажыыының дугайында допчуулай чугаалап көрүңер. Силерии хөойлу-дүрүм санаадаар комиссиянның кежигүнүнге база соңгаам болду — дээш, Серен Байыровна-биле мендилешкеш, ону мээң-биле таныштырды.

Колхозтуң суоралыг тулугжузу Монгуш Серен Байыровнаның берге болгаш хүндүлүг ажыл-ижииниң дугайында мооң мурнунда республика солуннарынга, радио дамчыштыр каш удаа дыңнаан болгаш ооң боду-биле ужуражып, ажыл-ижииниң чажыдыының дугайында чугаалажыры меңээ база-ла дыка таарымчалыг болган.

Колхозчу херээженнериың тудуг ажылынга киржилгезиниң, ол ышкаш Серен Байыровнаның бодунуң тудугга дорт хамаарылгазының дугайында оон ээлээп сонуургап айтырарывыска, ол бодунуң дугайында мактанырынга дыка-ла хөөн чок болду.

— Мээң ажылымда кандыг-даа онзагай чүве чок. Бодумнуң чүс-чүс колхозчу өөрүм-биле бир домей ажылдап турарым бө—деп, ол чугаалады. Шынап-ла Монгуш Серен Байыровнаның ажылында онзагай чүве чок ышкаш сагындырар. А бир эвес оок күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ханызы-биле көөр болза, эң ылаңгыя колхоз тудуун хөгжүдерииге кайгамчыктыг ажыл-херектерии ол бүдүрген. Ол, Барыын-Хемчик районнуң Аянгатыга организастаан «ВЛКСМ-ниң 30 чылы» колхозтуң эң баштайгы организачыларының болгаш артельдиң эң баштайгы кежигүннериниң бирээзи. Серен Байыровна 1958 чылдан бээр «Кызыл тук» колхозтуң тудуг бригадазында ажылдап турар. Бо үениң дургузунда чеже бажыңнарны, мал камзаларын кандыг тудугларны тударынга киришпээн дээр. Түгле сөөлгү 4—5 чылдарда безин Серен Байыровнага удурткан 30 кижи составтыг херээженнер бригадазы 50 уруглар чыдар интернатты, 165 сургуулдар өөреиир школаны, 12 чуртталга бажыңнарын, колхозтуң автомашина турар гаражын штукатурлап, чугайлап, ону холдан үндүр кылып, ажыллага киирген. Колхоз төвүнде аъш-чем садыының, колхоз баштаар черииниң хөй өрээлдиг конторазының тудуун ажыллаага киирер дээш херээженнериың тудугжу бригадазы дыка улуг күштү үндүрген. Серен Байыровнага удурткан херээженнер бригадазы эрткен ажыл-агый чылында дыка улуг үүле-херектерни бүдүргеннер. Ук колхоз-биле кожа хелбээ турар Моол Арат Республиканың Сагиль сумузунуң ажылчы чоннары сумузунуң төвүнге чаа школа тудуп бээрин дилеп, колхоз баштаар черинден дуза көргүзерин дилээн.

Аны-дуңма моол улуска найыралчы дузаны чедирип, чаа школа тудуун кылырынга кыынар киржирил деп айтырыгны колхоз баштаар черииниң хуралынга шиитпирлеп турда, Серен Байыровна бир-ле дугаарында бодуның күзелин илереткеи. Оок ботиделкейин үндезилээш, Сагиль сумузунуң төвүнге чаа школа тудуу кылыр бригаданы удуртуруп аңаа даскан. Серен Байыровнаның удуртулгазы-биле 30 ажыг эштер 160 уруглар өөренир чаа школаны Сагиль сумузунга тудуп бергеннер. Шак ол кайгамчыктыг найыралчы күш-ажылы дээш бригаданың бүгү кежигүннери аймактың нам болгаш советтер организацияларының Хүндүлүг бижиктери-биле, ол ышкаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнатканнар.

Чаңгыс бо чимек, ук бригаданың күш-ажылчы ныызымаан болгаш Совет улустуң аны-дуңма тыныың көскү ажыдаачылары И. Арменд, Г. база Е. Успенскилер, М. Цхакая, Д. Сулиашвили, ажылчын И. Линде болгаш өскелер-даа чоручкан. Болүкте 19 большевик чораан.

Швейцар-герман кызыгаарның туу талазында Готтмадингеи станцияга Ленинге болгаи оок кады чораанчарынга пассажир вагону берген, оок кондуктор купезинге оларны үдеп чоруур немец офицерлер чораан. Олар харылзашпаан, арасында шыйган шугумну чүгле Платтен артаар эртелиг турган.

Март 30-де (апрель 12-де) поезд Засниц деп герман станцияга менди келген. Оон демир оруктуң далай парому-биле Треллеборг деп швед станцияга келген. «Бис бөгүн 6 шакта Треллеборгка чедер бис» деп, Засництен Платтен биле Ульяновтуң телеграммазын ёзугаар уткуп келген Ганецкий болгаш швед чөөн солуп «Политикеннің» ажылдакчызы Отто Гримлунда олар Ленинни болгаш оок өөрү кужактапкан. Олар эмигрантыларны кожа Мальме хоорайже апаргаи, оон дүве поезд Стокгольмче үнер турган. Март 31-де (апрель 13) Швецияның пайысылаңга Ленинни оок бир бодалдыг өөрү — шведтер болгаш аңаа турган орус революсчулар чечектерлиг байырлап уткуп алган.

Швед эштер Ленинни илеткелдер кылып берип, Стокгольмга саадаарын дилээн, мынчалза-даа ол чуртувче чүткүдүп орган. «Эң-не чугула чүве болдунар-да дүргеи-биле Россияга чедери. Хүн бүрүзү үнеллиг. Чорукту бергедедир дээш, чазак бүгү чүүлдерни кылган деп Ленин изин-биле чугаалаан» — деп «Политикен» солуп эртенинде бижээн.

Стокгольмга ол хүн Ленин эң-не чай чок болган. «Регина» отельниң аалчы хүлээп алыр черинге орус эмигрантылар биле швед интернационалистерниң каттышкан хуралын эрттиргеи. Сөөлүүреди Ленин РСДРП (б) ТК-ның Стокгольма Даштыкы бюрозун тургускан большевиктер хуралынга олурушкан. Стокгольмда орус чиигине консульство Ленинге Россияже баарының хереченлин берген.

Швецияның болгаи Россияның интернационалистери хуралдан турда, швед барыын социал-демократтарның бирээзи Эрик Пальмшерна, ол партияның бир баштыңы Яльмар Брантингиже телефоннаап, Стокгольмдан Петроградче орукка Ленинни олурерин организастаарын санаадаарга, аас-кежик бооп, оозу хүлээвээн болгаи. Ол дутайы Эрик Пальмшерваның чөөкта парлаан хүн демдеглелиидеи түгле билдингеи. Тур чазактың элчинин сөөлүнде кээп: «Маңа эргим баровум, Россияның хуу-салымы силерниң холуңарга турган-дыр!» деп аңаа мыгаи ора чугаалаан деп хоралакчы

КАЙЫЗЫ-ДАА АЛДАРЛЫГ

Кызылдың Ленин кудумчузунда 63 дугаар бажыңның үшкү каъдында бир квартира бар. Оон орталыкы өрээлинден ой-йде музыканың янзы-бүрү аялгалары куттулуп-ла турар. Ону билбес кижи шында хөгжүмчүлер сургуулдан азы кандыг-бир конверт бооп турар кылдыр бодагылаар. Чок, ол ындыг эвес. Бажыңның орта өрээлинче кире бээрге узун, шилгедек сынныг, шевергин кеттинген кижи пианинода ойнаан, бижиттингеп орар, бичии ойнай каапкаш, карандаш-биле бижий тыртыкаш, база катап ойнай бээр. Чамдыкта пианинога орус, тыва болгаш еске-даа ырларны сургулук чокка салгылай каапканын ол боду белиг билбес. Ог-бүленің ийи кызындан аңгыда, бир оглу бар, оозу адаамның ойнап, бижиттингенин аажок кичээнгейлиг дыңнап көрүп, ора «Мен чоонган мен а-адыр-ам» дээнгир, улуг серге ымйызы дег, кларнет деп хөгжүмү-биле суукусуук кылдыр бадыргылаар.

Ог-бүленің херээжен ээли ол-ла үеде бала бир өрөлде кандыг-бир чүүлдүн дугайын кичээнгейлиг бодавган, сымыранып чугаалаттынган, чамдыкта мырыңай хорадаан азы аажок каттырган, мглаан хевирлиг, а бирде бээрге кандыг-ла бир кижи биле аажок чугаалашкан дег, шимчевген, хөделген турар. Бо бүгүнү көрбээн кижи башкаар шүдүргү, күжениишкинниг өөренир, белеткенир ужуру ол.

I.

...Өөредилгенин күжениишкинниг дөрт чылдарының эртиени Ростислав Кенденбильге шоолуг-ла билдиртпээн. Ынчаарга мынан чүгле эң харымсалгалыг экзамен—диплом алырынга сөөлгү ийи чыл дургузунда кылган ажылын дужаары апткан турган. Ол болза чогаалчы Сарыг-оолдуң «Чечен биле Белекмаа» деп либреттозуунга оон бижээни үш көжеге баштайгы тыва оперетта болур. Экзамен мурнунда Ростиславтың сагыш-сеткилин ынчалдыр хайгымтып, «Консерватория директору эш Брюшов баштаан күрүне комиссиязы оон ол башкыдыр чогаадыкчы улуг ажылын канчаар үнелеэр ирги?» деп, бодал оны бичии-даа амыраттайын турган.

Ол ындыг болур-даа турган ынчалш. Бо хире улуг хемчээлдиг чогаалды бижиирине чеже хире күш, үгаап-бодал үнмээн дээр! Оон башкайгы варианттыларындан үүле кол «ооргалын» арттыргаш, башкы-профессорларның сүмеэи-биле каш катап эде кылгылаан. Бижип-бижип алгап апаарга-ла «оозу-моолу таарыппас-тыр» дээш башкылар холуп каапкаптар. Оларның аразында аажок узун кылчыгыр, арганызмлар, делгем хөректиг, көстүктүг карактыг, кончуг шыңгыы бир кижи бар. Ол болза Ростиславтың туесиязы оон ол башкайгы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛАРЫ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылдан тудевилеттингеп

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 16 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 90 (6727).

Өртээ 2 көп.

ЛЕНИНИЗМ БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫН ШИМЧЭЭШКИНИ

МОСКВАДА ЭРТЕМ СЕССИЯЗЫ

Апрель 14-те Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунга эртемденнер — марксистер, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери, хөй чурттарның марксисчи эртем төптериниң удуртукчулары «Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң айтырыглары» деп теманың эң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн. (СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СОВХОЗТАРНЫ БОЛГАШ КҮРҮНЕНИҢ ӨСКЕ-ДАА КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИН БҮРҮН БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЛЫГ БОЛУР ЧОРУКЧЕ ШИЛЧИДЕР ДУГАЙЫНДА

Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериңге экономиктиг идиг бериишкинии күштелдирер болгаш бүдүрүлгелериниң ажылының түннелдерин экижидериңге совхозтар ажылчыннарының база күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле СЭКП-ниң Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Совхозтарны болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Совхозтарны, үрежилге болгаш чылгы мал заводтарын, куш фабрикаларын, питомниктерни, көдээ ажыл-агыйның дүржүлга болгаш өөредилге-дүржүлга ажыл-агыйларын база күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче чоорту шилчидерин боттандырарын доктаалда көрүп турар.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен ажыл-агыйлар бүгү бүдүрүге чарыгдаларын дуглаарын, дагын бүдүрүүшкүнүг бүдүрүлгени улам ынай калбартырын (бүдүрүлге ужур-дүзалыг капитал салыышкынарны, кол өөр малды тургузарын, бодунуң саарылга хөреңгилериниң немелде өзүлдезин болгаш өскелерни-даа), экономика талазы-биле идиг бериишкинииң фондуларын болгаш өске-даа фондуларны тургузарын, а ол ышкаш банкының чээлилериң бодунуң хөреңгилериниң күсели-биле ой-шаанда эгидип төлээрин хандырар.

1967 чылда 390 совхозтарны болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери-биле чөпшээрешкенин ёзугаар шенелге кылдыр бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидерин ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң күрүнеге садар көдээ ажыл-агый продукциязының өртээн колхозтарга доктаактан немелделер-биле кады садып алыр өртектерни ёзугаар төлээрин чүрүммүткан. Продукцияны садыг четкизинге болгаш хереглекчилерге шуут садар үезинде сайгарылганын болгаш санажылгалар негелделериниң күштүг турар чүрүмүн бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериңе хевээр арттырган.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш колхозтарның ажыл-агый талазы-биле бот-тускайлаң чорүүн калбартыры база моок-биле холбаштыр ол ажыл-агыйларга үстүнде турар организацияларның бадылап бээр план көргүзүглериниң санын кызырарын, ол план көргүзүглерин дараазында көргүзүглер-биле кыягаарлаарын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдели аргежок чугула деп санаан:

бүдүрүлге талазы-биле — улус ажыл-агый планында көрдүнген продукцияның эң чугула хевирлерин натура хевир-биле күрүнеге садарының хемчээлин, а специализастаан ажыл-агыйларга оон аңгыда продукцияның чогуур хевирлерин (малдың үрежилгелиг чаш төлүн, соруглуг үрезиннерни, олуртур материалдарны болгаш өскелерни-даа) садарының хемчээлин;

иүш-ажыл талазы-биле — ажыл төлевириниң ниити фондузун;

сан-хөө талазы-биле — арыг орулганың, бюджеттен үнүүрүп бээр дөзевилелдиң болгаш көдээ ажыл-агый ужур-дүзалыг кол бүдүрүлге фондулары дээш төлевириниң ниити түңүн;

бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажылчагый бүдүрүлгелериниң планныг арыг орулгазының ниити түңүн ол ажыл-агыйлар боттары доктаадырын болгаш үстүнде турар организар бадылаарын моон-биле кады көрүп турар. Ол ажыл-агыйларга айтыкан чүрүмүну ёзугаар бадылаан арыг орулганың түңүн ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелин чогаадыр үезинде барымдаалаар;

капитал салыышкынар талазы-биле — төпчүткен капитал салыышкынарның ниити хемчээлин, оон иштинде түзүт-монтаж ажылдарының хемчээлин болгаш төпчүткен капитал салыышкынарның күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киирерин акша-биле;

материал-техниитиг хандырылга талазы-биле — тракторлар, автомобильдер, көдээ ажыл-агый машиналары, дерилге, чемиштидилгелер, түзүт материалдары болгаш үстүнде турар организацияларның хуваар бүдүрүлгезиниң өске-даа чепсек-херекселдери-биле хандырарының хемчээлин.

Бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен бүдүрүлгелериниң планнарының оон өске көргүзүглерин үстүнде турар организациялар бадылавас, а бүдүрүлгелер боттары ажылдап кылыр болгаш план органнары оларны планнар чогаадырынга санажылга материалдары кылдыр ажыглаар.

Кол бүдүрүлге фондуларын даарга ажыглаарынга совхозтарның болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң сонуургалдыг болур чорууң бедидер сорулганы барымдаалаан, бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен бүдүрүлгелер көдээ ажыл-агый ужур-дүзалыг кол бүдүрүлге фондуларын (продуктулуг болгаш ажылчын малдың база хөй чылдарда олуртулганың ортаанден аңгыда) тургусканы даэш бюджетке төлевирни херек кырында алынган арыг орулгадан ол фондуларның ортаанин бир хуузу хемчээли-биле киирер. Ажыл-агыйны быжыглаар болгаш калбартыр фондунуң күсели-биле тургустунган бүдүрүлге фондуларыны даэш төлевирни ийи чыл дургузунда база банкы чээлилериниң күсели-биле тургустунганын — чээлини төлегижеге чедир, а ол ышкаш чогуур адырларның хереглелдерин хандырып турар бүдүрүлгелерде (цехтер, участоктар, установкалар) дүржүлга бүдүрүлгелериниң кол бүдүрүлге фондулары даэш төлевирни ыртпас. Арыг орулгазының хемчээли сайгарган продукциязының бот-үнезинден 25 хуу куду болуп турар бүдүрүлгелерни фондулар даэш бюджетке киирер төлевирниң хемчээлин тодаратқан соонда арыг орулганың ниити түңүнден шилчилгелерни дараазында фондуларга киирер:

материал талазы-биле деткип шаннаарының фондузунга — планныг арыг орулганың 15 хуузун, а пландан ажыр алынган арыг орулгадан шилчилгенин айыткан нормазын үстүнде турар организың шиитпирин ёзугаар 50 хуу чедир өөскеждир, ындыг болза-даа шилчилгенин ниити түңү ажыл төлевириниң чылда фондузунуң 12 хуузундан ашпас болур:

социал-культура хемчеглерниң болгаш чурттарга тудуунуң фондузунга — 10 хуу;

магалылал фондузунга — 20 хуу;

ажыл-агыйны быжыглаар болгаш калбартыр фондуга — 10 хуу.

Арыг орулганың оон арткан кезиин бүгү-авилелдиң социалистиг чарыжының талазы-биле шанналарының төлевириңе, бодунуң саарылга хөреңгилериниң немелде өзүлдезин акшаландырарынга, кол өөр малды тургузарынга, банкының чээлилерин төлээрингe, төпчүткен капитал салыышкынарның акшаландырыышкынырга, чурттарга-коммунал ажыл-агыйларның каражазын дуглаарынга, а ол ышкаш өске-даа чарыгдаларга киирер.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериңе ажыл-агыйны быжыглаарының болгаш калбартыының фондузун арыг орулгадан шилчилгелерниң, кол фондуларны бүрүн катап тургузарынга көрдүнген амортизация шилчилгелерниң кезиинин күсели-биле, а ол ышкаш ажыглаттынмаан артыын дараазында чылче шилчидер болгаш ол арткан түңнерни совхозтардан болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериндеи ап болбас.

Материал талазы-биле деткип шаннаарының ниити фондузу бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болур чорукче шилчиткен совхозтарның болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң арыг орулгазындан шилчилгелерниң 15 хуузундан ашпас, министерство, көдээ ажыл-агыйның край, область эргелериниң болгаш трестиң ажы-биле ортумаабиле алырга, бүдүрүлге бүрүзүнүң ажыл төлевириниң чылда фондузунуң 12 хуузундан ашпас кылдыр материал талазыбиле деткип шаннаарының фондузунче шилчилгелерниң хемчээлин чагырганында турар бүдүрүлгелерге таарыштыр хуваар эргени министерстволарга, көдээ ажыл-агыйның область, край эргелелериниң болгаш совхозтар трестеринге тывыскан.

Материал талазы-биле деткип шаннаарының фондузу биле социал-культура хемчегларининиң болгаш чурттарга тудуунуң фондузунуң араазынга хөреңгилерни профэвилел организацияларыбиле чөпшээрешкенин ёзугаар фонду бүрүзүнүң түңүнүн 20 хуу чедир хемчээли-биле эде хуваарын совхозтарның болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң директорларынга чөпшээрээн.

Материал талазы-биле деткип шаннаарының фондузунуң күсели-биле совхозтарның болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларын материал талазы-биле деткип шаннаарын ажыл төлевириниң дугайында болгаш шаннал дугайында күштүг турар дүрүмнерде доктаатқан шанналлардан дашкаар чорударын доктаатқан.

Бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериңе план ёзугаар көрдүнүп турар төпчүттүнген капитал салыышкынарны дараазындагы чүүлдерден акшаландырарын СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиң доктаатқан:

көдээ ажыл-агый техниказын, транспорт херекселдерин болгаш дериглерни садып алырынга, бүдүрүлге объектилерин тударынга болгаш бүдүрүлге угланыышкынныг өске-даа капитал салыышкынарны орулталарын, кол фондуларны бүрүн катап тургузарынга баар амортизация шилчидиишкиннерининг база бодунуң өске-даа хөреңгилериң күсели-биле, а чамдык чылдарда ол хөреңгилер четпейн барганда, колхозтарга доктааттынган хуусаалларга болгаш негелделерге банкының берип турар үр хуусаалыг чээлиниң күсели-биле;

бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериңе бүдүрүлге угланыышкынының капитал салыышкынарын акшаландырарынга болгаш айыттынган сорулгаларны күүседиринге бердинген планныг орулгаларның түннериниң хемчээлдеринге таарыштыр кол коданны тургузарынга кыска хуусаалыг чээлини тыпсыр, ону чыл дургузунда хөрек кырында алынган орулганың болгаш магалылал фондузунуң хөреңгилериниң күсели-биле төлээр. Капитал салыышкынарга баар кылдыр планнаттынган орулганы боттарының ажыл-чөрүдүлгазындан хамаарышпас чылдагаан-биле ажыл-агыйлар албаан таварылгала, совхозтарга болгаш бүрүн бот-орулга-чарылгалыг болурунче шилчиткен совхозтарга болгаш күрүненин өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериңе оларның зилээн ёзугаар беш чыл чедир узун хуусаалыг чээлиниң тыпсыр;

(Төнчүзү 2-ги арымда).

Василий Ефстафьевич Шадрин Кызылдың автосептелге заводунуң хоочун ажылчыннарының бирээзи. Будурулгеге хөй чылдарның дургузунда ажылдап келген мурнакчы ажылчын бодунуң мергежилиңге хөй аныяктарны өөретикен.

Хоорай Совединиң депутады, автослесарь эш Шадрин хүнүң нормазын үргүлчү 110—120 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: В. Шадриниң ажылдап турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Мурнуку чылдардан эрте

Тараалаң Таңды районнуң шөлдеринде часкы хову ажылдары эрткен чылдарга деңнээрге неделя ажыг хуусаада эрте эгелээн. «Межегей» совхозтуң ийи болгаш алды дугаар хову бригадаларының механизаторлары шык базырыышкынымче бир дугаар киргеннер. Ол ажыл-агыйның № 2 бригадазында дөрт трактор агрегады база-ла ажылдап, говунуң ыржыжын үреп турар. Механизаторлар часкы ажылдарның баштайгы хүннеринден тура-ла илиирээшкинниң түн нормазын ажыр күүседип эгелээннер.

Делгем шөлдүг улуг ажыл-агый болур «Тиилелге» совхозтуң 7, 8, 9 дугаар хову бригадаларының механизаторлары шык базырыышкынынче база киргеп. Ажыл-агыйдарның хову турлагларын белеткээни эки. Тараажыларның орту-зинга агитас-массалыг ажылдарны партия организациялары калбартып турар.

Чаагайжыдылганың а й ы

Төрээн хоорайын ногаанчыларының болгаш чаагайжыдарының шалыпчы айын Туранның чурттакчылары чарлаан. Оон хуусаазы апрель 15-тен май 15-ке чедер. Туранчылар ол үеним иштинде 6 мүн дөс ыяшты бажыннар чанынга олуртурлар.

Хоорайның аныяктары болгаш комсомолчулары ам стадионну чаартып эгелээннер. Район төвүнүң парыгын алгыдар ажыл база чоруп турар. Таңчылаар шөлдү ында кылып турар. 300 олуттуг ногаан театрның түзүү база эгелээн. В. И. Ленинниң тураскаалы хоорайның төвүнге турар. Ону кылырының белеткел ажыллары шалыпкын эгелээн.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА ҮЖҮҮР-ШАЛЫП ИШ

Хөрзүннү камгалаар

Хөрзүниүң хаттан болгаш сугдан үрелирин камгалаар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чугаалажып көрген айтырыгны көдээжиң ажыл-ишчилери зң чугула деп санап турар. Ол айтырыг бистиң «Сут-Хөл» совхозка улуг хамаарылгалыг. Ажыл-агыйның суггат чок черлерге тарыыр тараазының хөрзүнү хаттың үрегдээшкининге таваржып турар. Хаттың хөрзүнүү үрээринге удур ажылдарны чорударын совхозтуң дирекциязы планнап көрген.

Бистиң девисиззривистиң чамдык черлери, тодаргайлаарга. Ишкин салбырның Дугай, Көк-Эл, Бора-Тайганың Чиңге-Хову аксы ол ынчаар, сугнуң үрегдээшкининде таваржып болур. Ынчаарга Өлеңниң болгаш Шеми аксының тараа тарыыр хөвулары хаттың үрегдээшкининге таваржып турар. Ындыг черлерниң ширини аңдара октавайн тарыырын, аңда хөй чылдың сигеннерин үндүрерин сүмелеп турар болгай. Ынчалза-даа бисте чогуур техника чок болганындан хөрзүнүү аңдара октавас аңдарылганы кылыр аргавыс чок. Ындыг ажылдар кылырынга эргемон чугула техника-биле хандырарын Чадаананың «сельхозтехника» маттыжыышкынындан совхоз иеген турар.

Сугнуң үрегдээшкининге таваржып турар черлерге гидротехниитиг тудуглар кылыры чугула дээрзин база-ла бодап турар бис. Хөрзүннү хаттың болгаш сугнуң үрегдээшкининге удур ажылдар чорудар техниканы алган соолувусте, болдунар хемчеглерни ап, келген техниканы доюзу-биле ажыглаар апаар бис.

Бистиң совхозта суггаттыг черлер хөй. Бо хүннерде суггарылганы калбартып турар бис. Бугаларның суун халас агыспайн чөп ажыглап тургаш, часкы суггарылганы дүрген чорудар сорулга ажыл-агыйның суггатчыларының мурнунда салдынган.

В. ХҮЛЕР-ООЛ,
совхозта гидротехник.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛЫ

Ажыл түлүктээн, а байдал кандыгыл?

Часкы хову ажылдары эгелээнден бээр элээн каш хонуктар эрте берген. Муң-муң га черлериниң шыгы базыртынган, суггарылга болгаш чер аңдарылгазы чоруп турар. Кыры-биле көөрге, часкы хову ажылдары ыяк түлүк апарган, а байдал кандыгыл даэш көөрге, ам-даа чедир кылдыымаан чүүлдер хөй. Чоокта чаа Чөөн-Хемчиктиң, Улуг-Хемниң, Өвүрүүң тараажыларының Чадаанага болуп эрткен човудел хуралынга бар четпестерни демдеглээн. Чөөн-Хемчик районга септелге багай чоруттунган. Ам-даа 20 ажыг трактор белеп эвес. Өвүрде «Коммунизмче» орук» колхозтуң механиги эш Чылбак-оол үш аңдазынны, бир сеялканы чартык чыл дургузунда септээш, доолуп чадаан. Улуг-Хем районда септелге планында көрдүнген 8 трактор, 30 ажыг сеялка, 7 аңдазын база септеттинмээн.

Тракторлар септээр талазы-биле «Сельхозтехниканың» салбырлары бо чылын база багай ажылдаан. «Чыраа-Бажы» совхоз «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырында 7 тракторну, четпестерин удур эде кылып тургаш, чеди хонук дургузунда хүлээп ап келген. Ол хирезинде 2 трактор совхозка четпейн барган. Өвүрүүң «Кызыл тук» колхозунуң маңаа капитал септелге эрткен «ДТ-54» трактору мастерскаяның керимнеринден үнгеш, 20 км чедип чораат база үрелген, септелге үезинде чедир кылбаан чүүлдерлиг болган. 180 километр черни ол трактор бүдүн ай иштинде эрткен.

Баштайгы хынаалдадан илерээни болза, бүгү трактортарның шимчээр кезектери, башкарыкчы дугуйлары ковчуг багай септеттинген, эвриилдерни стандарттыг эвес, үзүк, кывар чүүлү дамдылап төктүп чоруур болган. «Сельхозтехника» салбыры бо чылын базала септээн тракторларына магадылал паспортту бербейн турар. Ынчангаш эрткен чылгы шынар чок ажылын бо чылын база катаптаары ол-дур деп, хуралга санал берген эштер сагыш аарып чугаалап турганнар.

Үрезин дугайында айтырыг дүвүрээннинг. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында үрезиннериниң 20 ажыг хуузу, Улуг-Хемде — дең кезии, Өвүрде — барык шупту чажар шынарга дүүшпейн турар.

Үш районда 15 муң ажыг гектар суггарылгалыг шөлдер бар. Дүжүттүң ниити чыылдаашы арбыдадырының бо чугула курлавыры долузу-биле ажыглаттынмайн келген. Бо чылын часкы суггарылга четпес белеткел-биле эгелээн. Чөөн-Хемчиктиң ажыл-агыйлары 750 га черге дөт булукталдырар турган, оның чүгле 560 гага чоруткан. 516 суггарылга доскалары херек болза, белеткеп алганы чүгле 53. Өске-даа херекселдер дыка четпес. Суггарыкчыларга ам 57 эт резина идиктер четпес.

Бо чылын бо районнарның иштинки ховуларында өл-шык барык чок болган. Шык базырыышкынның дургедетпишаан, суггарылгажө онза күштүг салырын чылдың нарын байдалы иеген турар. Тарылганы чогуур хуусааларда бедик шынарлыг чорудар төлээде, хамыктың мурнунда үстүнде бар четпестерни дораан эдерп чугула деп, хуралга шыгыы демдеглээн.

С. ПАВУ.

Партийжи амыдырал

УРУГЛАР КИЖИЗИДИЛГЕЗИ —ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Бистиң Совет күрүнеевистиң төөгүлүг 50 чылдарының иштинде экономика, ажыл-агый болгаш культура хөгжүдеминге чедип алган улуг чедиишкиннерин совет кижи бүрүзү улуг оорушку-биле магадап көрүп, аңаа чоргаарланып турар. Бистиң чуртувус ону Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында, чоннуң культуразын, ооң эртем биилии бедидер ёзээ Коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салып келгенинин түннелинде чедип алган.

Чээрби ажыг чылдар бурунгаар чаңгыс-даа школа болгаш уруглар албан черлери чок турган Таңды районда, бо хүннерде 6 ортумак, 6 сес чыл, 7 эге школалар болгаш 2 көдээ болгаш ажылчын аныяктарның школалары ажылдап турар. Ында колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш интеллигенциянын 5058 уруглары өөренип турар. Районнуң 3 музыка школаларында болгаш 14 уруглар албан черлеринде бир муң ажыг уруглар бар. 5 интернаттарда малчыннарның 400 уруглары күрүненің долу хандырылгазында кирген.

Соолгу ийи-үш чылдарда районда 320-ден 520 чедир уруглар турар 4 ортумак школаларны тутkан. Бо беш чылда Бай-Хаакка, Кочетово болгаш Кур чер суурларынга чаа ортумак школалар туттунар. Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгези партия организацияларының болгаш коммунист бүрүзүнүң кичээнгейининиң төвүнге турар ужурлуг. Ынчангаш районнуң партия организацияларының школаларның болгаш уруглар албан черлериниң ажылынче доктаамал кичээнгей салып, уруглар кижизидилгезинге контрольду школага, оң-бүлеге болгаш коллективке үргүлчү тургузуп келген. Партия хуралдарынга, партбюроларга ол талазы-биле айтырыгларны чугаалажып, уруглар кижизидилгезинге кошкак кичээнгей салып турар коммунистерге негелдени кажангызындан-даа бедиткен.

Бо талазы-биле эки ажылдарны дуржулга станциязында, «Россия» совхозта, Балгаын болгаш Хову-Аксы школаларында партия организацияларының чорудуп турарын демдеглээри чугула. «Россия» совхозта партия организациязы школа ажылынче хүн бүрү кичээнгей салып, ада-иениле ажылды эки чорудуп турарындан, ында коммунистиниң уругларының эки сагыша-чүрүмүнүг болгаш чүгле «4», «5» демдектерлиг өөренип турарлар.

Дуржулга станциязында партия комитеди школа-биле быжыг харылзаа тудуп, аңаа партийжи удуртулганы ажыктаткан. Дүрген суурда ада-ие комитеди үргүлчү ажылдап, боттарының хуралдарынга уруглар-ның өөредилге-кижизидилгезинин, сагыша-чүрүмүнүн дугайында айтырыгларны чугаалажып турар. Партия комитеди көдээ Советтиң депутаттарын ада-ие комитединиң ажылынга калбаа-биле киништирип келген. Чоок-та чаа Дүрген сес чыл школазынга ада-ие комитединиң, көдээ Советтиң депутаттарының болгаш башкыларның каттышкан хуралын чыладырган. Ол хуралдан үш кижи составтыг болукту тургускаш, суурнуң чурттакчыларының бажыңнарын кезип, уруглар-ның чурттал турар байдалы-биле болгаш материалдыг хандырылгазы-биле танышкан. Уругларын эки кижизиттейн, оларга багай сандар чедирип турар коммунистерни болгаш өске-даа ада-иелерни хуралдарга тургузуп, хемчег ап турар.

«Тиилелге» совхозтуң партия болгаш ажылчын комитеттери школага улуг дузаны чедирип турар. Совхозтуң коммунистерининиң ниитя хуралынга «Коммунистиң бедик харыысалгазының дугайында» айтырыгны уруглар кижизидилгезинге хамаарыштыр чугаалашкан. Партком болгаш ажылчын комитеди уруглар кижизиделинче кичээнгей салбас, харыысалга чок коммунистерге болгаш ада-иелерге негелдени шыңгыыраткан.

Бо дээрге ажылдың эки талалары-дыр. Ынчалза-даа чамдык партия организацияларының, коммунистерниң талазында бо чугула хереги кичээнгейге албас, ону тоол көрбес фактылар бар. Ылангыя «Элегес» совхозтуң партия комитеди, райпода, суд, прокуратура болгаш милиция черлеринде, лесхозта, харылзаа конторазында, орук тудуунуң участогунда партия организацияларының бо чугула ажылче кичээнгей салбайн келген болгаш аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезинин дугайында айтырыгларны партия, профавилел хуралдарынга чугаалашпайн турар. Ол коллективтерде уругларының кижизидилгезинге кичээнгей салбас, оларны багай кижизидип турар ада-иелер хөй.

Кайда-ла партия организациялары аныяк салгакчыларның кижизидилгезинге хүн бүрү кичээнгей салып, школаларга партийжи удуртулганы күштелдирип турар болдур, ол черлерде бичии чаштарның кижизидилгези шын чорун турар болгаш уругларның талазындан чүрүм үрээр чоруктар болбайн турар.

Соолгу чылдарда партия организацияларының талазындан школаларның ажылынга удуртулганы экижиттенининиң түннелинде, райониун школаларының ажылы элээн экижээн, идей-кижизидилгелиг ажылдарның деннели болгаш өөреникчилерниң өөредилгезининиң шынары бедээн. Ылангыя Балгаын, Владимировка, Хову-Аксы ортумак болгаш Хову-Аксы, Кара-Булун сес чыл школаларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылдары кескүзү-биле экижээн. Бо школаларда 1966—1967 өөредилге чылының үшкү удунунуң өөредилге түннелдери ең-не дээре болгулаан.

Үк школаларда партия, профавилел болгаш комсомол, пионер организациялары, школаларның дирекция черлери бир демниг ажылдап, ниити күш-биле өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның экижидилгезин чедип ап турар. Совет улустуң революсчу, күш-ажылчы болгаш дайынчы чаңчылдарынга өөреникчилерни кижизидери кажангызындан-даа экижий берген. Колхоз тургузукчулары-биле, күш-ажылдың мурнакчылары-биле болгаш хамаалы база Ада-чурт дайынарының кирижикчилеря-биле ужуражылгалар ылыры бо школаларда чаңчыл болу берген. Уругларның эстетиктиг, интернационалчы, патриотчу кижизидилгезинче кичээнгей салган, интернационалчы кежээлерни, шеригзиткен ооннарны организастап турар. Күш-культура болгаш спорт уругларның бир сонуургалдыг хевээ болду берген. Массалыг хаактаашкыннарны, туристиг походтарны организастап турар. Бо талазы-биле Хову-Аксы школазының күш-культура башкызы эш Малютинниң кызымаккай, организакчы ажылын демдеглээри чугула.

Чамдык школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарында четпестер ам-даа бар. Бай-Хаак, Чедер школаларының турар оран-савазы кончуг кызыы болуп, амгы үеним негелделеринге шуут дүүшпейн турар. Хөй чурттакчылыг ол суурларга чаа школалар бажыннарын туттурар хемчегларни алыры ам негеттинип келген.

Коммунист бүрүзү чүгле бодунуң уругларының кижизидилгезинге сагыш салыры-биле кызыгаарлаттынмас, харын бүгү уругларының эртем билиглиг, культурлуг болурунга сагыш салыр хүлээлгелиг. Боттарының уругларын кижизидер талазы-биле өскелерге үлегер коргузуп турар коммунистер бисте хөй. «Тиилелге» совхозта Монгуш-оол, Дажы-Серен, «Россия» совхозта Боровиков, Агапова, дуржулга станциязында Оглезнек, Варникова оларны эки чижекке киирип болур. Бо коммунистерниң уруглары кончуг эки сагылга-чүрүмнүг, өөредилгеге, хөй-ниити ажылынга шылгарап турарлар.

Уругларының кижизидилгезинге, өөредилгезинге сагыш салбас коммунистер барын база-ла айтыса чоттуур. «Тиилелге» совхозта Дамый-оол, Кострюлов, дуржулга станциязында Куклин, Рыженков, Бай-Хаак суурда Полунин олар совет ниитилелге уруглар кижизидип бээр хүндүлүг хүлээлгезин үттуп турарлар. Оларның уругларының багай сагылга-чүрүмнүг, кошкак өөредилгелиг болуп турары ынчангаш таварылга эвес.

Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезининиң хераңге партийжи удуртулганы улам акжидер, бо айтырыгны партияның эге организацияда, коммунист бүрүзүнүң кичээнгейининиң төвүнге тургузар ужурлуг бис.

С. ХИРЛИГ-ООЛ,
СЭБП-ниң Таңды райкомунуң секретары.

Кварталдыын күүсеткен

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозукуң Даштыг-Тей сүт-бараан фермазының коллективи беш чылдың ийиги чылының бирги кварталынга 28 тонна сүт бүдүрер, күрүнеге 20 тонна сүт садар планныг турган. 31 тонна сүттү бүдүргеш, 24 тоннаны саткан.

Иргит Анай, Анна Ондар, Татьяна Куулар, Ооржак Биляймаа олар саанчылар аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнакчылары. Олар бир инекке өнаштыр 210—273 кг сүттү саап алган.

Инек тарып бөөдээдир техниң Ооржак Доозат бызаалаан 73 инектиң 67-зи тарып бөөзаткан.

П. СЕРГЕЕВ.

Юбилейге бараалгаткан

МАЙГА БЕЛЭЭВИС

Улуг-Хем кварталы. Кызылчылар ам дээрезинде бо кварталды билбес болганындан, кайда ирги деп айтырыгырлар. Удавас ол 26-гы кварталга ышкаш кызылчыларга билдингир апаар. Улуг-Хемниң улуг көвүрүүнүүң дужу. Частың шала кыржаң соок эртени чырып, хөөрайның ниитя шимчээшкини, ажыл-ижи эгелээри билен-ле, чаа бедип орар тудугнуң краны ажылдап, ооң узун согуну эрткен дүшкен кижилерге чаа хүннүң байырын чедирген дег, чоргаары кончуг таваар мөгейгилээр. Тудугжуларның бир демниг ижи ынчаар эгелээр.

Ур эвес үе эртерге, 26-гы кварталдың алдыы талазынга улуг көвүрүүнүң таптыг-да чиге дужунга Улуг-Хем кварталдың беш-беш каът бажыңнары төрээн Кызылывысты каастай бээр.

Бо хүннерде ында «Кызыл тудуг» эргелелиниң ийиги тудуг участогунуң база бир мурнакчы бригадазының кежигүннери ажылдап турар. Бистиң бригаавыстың кежигүннери юбилейлиг чылга холбаштыр алган хүлээлгелерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Юбилейлиг чылдың чазының байыралы — Май 1 чөвюшуулаан тудум күш-ажылдың темпизи улам бедээн.

Алдынган хүлээлгелериниң чедиишкинниг боттанныышкыны ай, кварталдың планнарының канчаар күүсеттинип келгенинден ыол хамаарыгырын бистер тудугжулар эки билир бис. Беш чылдың ийиги чылының эртикен айларының бүдүрүлге планын бригада ниитизи-биле ажыр күүседип келген. Тодаргайлаарга, квартал планы 118 хуу, а март айның онаалдазы 121 хуу күүсеттинген. Бо дээрге бүгү-делегейниң ажылчы чоннарының эп-сетиил каттыштырылгазының хүнү—Май 1-ге бистиң күш-ажылчы белээвис болур.

Бистиң бригадавыс Министрлер Чөвүлелиниң капитал-тудуг килдизининиң чагыын ёзугаар 60 квартиралыг беш каът чурттаалга бажыңын тудуп турар. Улуг-Хем кварталының баштайгы үш ындыг чурттаалга бажыңнарының тудуу хүн келген тудум өзүп орар.

Чоокта чаа бригадиривис Михаил Данилович Шиповаленко бисти чыып алгаш, эртикен кварталдың түңнелдерин дыңнаткаш:

— Удавас май байырлалы болгай, анда кандыг белектерлиг ужураыр бис — деп, чугаалады.

Ёзулуг хурал кылдыр чыылдырбаан чыыпывыска, майга сөңнээр белээвисти дугурушкан бис. Май бирге белек кылдыр апрельдиң планын беш хонук бурунгаар күүседир деп сорулганы салган бис. Бо хой нүүнеишкинни негээр, улуг хүлээлге. Ону тодаргайлаарга, бо айның дургузунда 20 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр ийикпе, азы 311 кубометр тууйбуну ханага салып, корпустуң ийиги каъдын доозаш, соңга, дээвиирин бүрүн холдан үндүрери белүр. Бир эвес тудуг материалдарынга үзүктеишкин бел

БИСТИН ИНТЕРВЬЮВУС

ЧЕМНЕНИЛГЕДЕ ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Ниитиниң чемненилге черлерин, оон ажылын улам ыдай эжиндерин Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чугулага көрүп, ол талазы-биле түскай доктаалды хүлээп ап турары тавар-ырлага эвес. Кижи бүрүзү улам бүдүрүкчүлүг ажылдазын дээш, дыштанылга, селгүүстээшкин, байырлал үезинде оон амыралчы негелдезин хандырар дээш, беш ажыл хүнүг неделяже шилчилге-биле кады, ниитиниң чемненилге черлери кандыг чаа чүүлдерни кылыр деп турары солун. Бо юбилейлиг чайын республика найысылалының столовайларынга, рестораннарынга, кафеларинге кандыг-кандыг чаартылгалар болурун таныштырары-биле бистин корреспондентивис Кызылдың столовайлар трезинин директору Ф. Т. Селигеев-биле интервью кылган.

Корреспондент: Найысылалга бо чайын кандыг немелде дүдүг кылырыл, Федор Тимофеевич?

Ф. Т. Селигеев: Кызыл хоорккүскомунуң шиитпирин ёзугаар автовокзал чоогунда 50 олуттуг столовая туттунуп турар. Оон түдүү шала саадан турер. Ону дүргедиринде «Коммунтүдүг» септелге-түдүг эргелезинин үлүртүкүлэрингә хоорккүскон дааскан. Пассажирлер АТА-зының ында амгы үедеги столовайның базазынга школалар кухнязын болган кулинарлыг магазинини ажыдар бис. Бо айтырыг дүвүренчиг болуп келген. Хоорай төвүнде хлеб магазининиң бир үжүнда амгы кухня школачыларны ниит чем-биле хандырып шыдавайн турар. Ынчангаш ол биске чугула объект болуп турар.

Корреспондент: Чемненикчилерни кандыг чаартылгалар манап турарыл? Ылангыя бо юбилейлиг чайын хоорайның ажылчы чоннарын аъш-чем-биле хандырарын столовайлар трези канчаар организастаар деп турарын чугаалап көрүнерем?

Харыы: Бистин чемненикчилеривисти чаа чүүлдерни манап турар. Хоорайның 26-гы кварталында № 5 магазинни ол чоок кавының чурттакчыларының кулинария, кондитерлиг кылыглар садар магазини кылырын Кызылдың күрүне садыы-биле дугурушкан бис. Ол удавас ажылдап эгелээр. Хоорайның чөөн талазында столовая чогу оон чурттакчыларын хомудадып турар. Ынчангаш орта 80 олуттуг столовайны тударының чөпшээрели алдынган.

Эң-не дүвүренчиг айтырыг, столовайларда аъш-чемниң дээжизинин чангыс ай болуп турары болгай. Ол талазы-биле бистиң түскай мергежилдиглеривис хемчегларни ажылдап кылып турар. Бир-ле дугаарында бисти чиг продуктулар-биле хандырып турар бүдүрүлгелер-биле харылзаалы экижидерни чугула деп санап турар бис. Чижээ, эът комбинады-биле, пиво, сүт заводтары-биле быжыг демниг ажылдаар бис. Ниитиниң чемненилге черлерииниң ажылын экижидери-биле респотребеноотуң крахмал цегининиң базазынга бистин трестиң хайындырар кылдыр белеткээн чиг чемнериниң, чигир-боова болган кулинарлыг кылыгларның цегин ажылдар деп турар бис. Ол ам бо чайын азы ийнги кварталда ажыглалга кире бээр. Ол дээрге биске тончуг чугула цех. Болап көрүнерден, кажан ол цех ажылдай бээрге, бистиң столовайларывыстың ажылчыннарының 50 хуузу кызырлыр. Чүге? Ынаы-бүру продукцияларны, чем кылыгларын белеткээринге столовая, ресторан, кафе бүрүзүнде түскай штат тудуп турар болгай. Ол бүдүрүлге черин ажыткан соонда пирогилерни, котлеттерни, далган кылыгларын түс-түе черлерге хол-биле кылып турбас, ол ажыл төпчүттүнер апаар. Бис ам бээнин бир автомашина алган бис. Өскези орукта кел чыдар. Ийнги кварталда «Москвич» маркалыг үш машина кээр. Оон ынай экономика талазы-биле ол улуг ужур-дузалыг — саарылга чарыгдалынга ол хөй камналганы бээр.

Бистиң столовайларывыс, рестораннарывыс боттарының бүдүрүн үндүрген продукцияларның садыгаашкынын, бажыннарже дүштеки чемни садарын калбаа-биле практикалаар, чингетккен ортек-биле комплексилиг дүштеки чемнерни садар апаар. Кулинарлыг кылыгларның делгелгезин неделя санында-ла 3-кү, 4-кү столовайларда, «Улуг-Хем» ресторанда, «Отчугаш» деп кафеде эртгирип турар.

Корреспондент: Силерниң бүдүрүлгелериниң кылыгларын материалдыг түүлдерни бүдүрүп турар кижилер—ажылчыннарга чоокшулаларынын талазы-биле чүнү кылып турарынарны номчукчуларга чугаалап болур силер бе?

Харыы: Ийе, сонуургадып болбайн аан. Ийнг чемнер-биле ажылчыннарны хандырары биске моон соңгаар, кажан бүдүрүлге черлери 5 хонуктуг ажылчы неделяже шилчий бээрге, бистиң шуут дөрт хүлээлгевие болу бээрин угаап билип турар бис. Бистиң садыгжывыс, поварывыс чок чангыс-даа бүдүрүлге чери турбас кыдыр ажылдаар бис. Ол бистиң хүлээлгевис. Типография база дааранылга болгаш хоорайның амыдырал хандырылга комбинатгары ышкаш бүдүрүлгелерге бистиң ажылдакчыларывыс үргүлүү баар.

Корреспондент: Аъш-чемниң ассортиментизининиң дугайын номчукчуларга таныштырып көрүнерем?

Харыы: Трестиң ол талазы-биле түскай чөвүлели ажылдан турар болгай. Силерниң бүдүрүлгелер кандыг хемчегларни ажылдап кылганыл, Федор Тимофеевич?

Харыы: Май 1-ге чедир эң эки повар деп конкурс чарлаан бис: база-ла ол байырлалга чедир эмне арыг-шевер столовая дээш чарыш чоруп турар; соок чемнерниң делгиринииң конкурузун 50 чылга алдар болдуруп турар, ол март 1-ден ноябрь 7-ге чедир чарлаттынган. Оон ынайгызы оске бүдүрүлге черлери-биле барык домей. Кысказы-биле ол-ла. Ынчаарга техниктиг дериглелер дугайында чугаалаары база чугула. Амгы үеде пединститутчуң, кодаа ажылагый техникумунуң буфединде кофе хайындырар түскай машинаны тургузуп каан. Удавас № 3 магазинге, төп гастрономга болгаш башкы училищезинге ындыг дерилгени тургузар бис.

Беш ажыл хүнүг неделяже шилчээн соолунде бистиң кызылчыларывыс таарымчалыг дыштанызын дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр. Чижээ, амгы үеде бисте түскай шилден эптеп кылыр ийи «Чудесница» («Хүүлгаазын») деп кафени эккелген. Оларны хоорккүскон-биле сүмележип тургаш тургузар бис. Оон бирээзинге-ле 40 кижи хары угда чемненир. Бирээзин хоорайның төвүнге, өскеээн—чөөн талага тургузар бис.

Корреспондент: Бирги кварталда план күүселлдээн силерге кандыг болганыл?

Харыы: Планны күүсетпейн барган бис. Ол бистен хамаарыңнас чылдагаан-биле болган чүве. Хоорайның харылзаа конторазы ам туруп турар бажыңны 2-ги столовая кылдыр санап, аңаа план бердинген, а ону хоставаалыңдан план күүсеттинмээн. Экономиктиг коргүүзүүс дыка эки. Бо чылдың бараан саарылгазының бирги кварталында ол коргүзүт мырыңай кайгамчык—32 хуу ашкан! Планның даалга күүседир талазы-биле арга-дүржүлга бистиң коллективтерде бар даярзын ол хереглеп турар.

Биске дүза херек. Чүл даярге кадрлардан чегей улус бис. Болап көрүнер, бистиң системавыста 546 ажылдакчының 492-зи дээжеңнер. Аныяктар биске келбес болур-дур. Чамдык ажылдакчылар уруг-дарыны столовайларже ап алгаш ажылдаар үжүрга таварыжып турар, а ол даярге ниитиниң чемненилгезинин дүрүмүнге шуут таарышпас болгай.

2-ги столовайны эрткен чылдың январьдан июньга чедир харылзаа чери алгаш, мынчага дээр хоставайн келген. Хоорккүскон болгаш партия хооркому бо айтырыглар талазы-биле биске деткимчеии көргүзер болза, бистиң коллективтеривис бодунуң мурнунда соргулгаларын күүседип шыдаар даярзын бүзүредип болур бис.

СИГЕН ШӨЛДЕРИН ЭКИЖИДЕР

КИЖИ БОЛГАШ ЧЕР

Бистиң республикада мал чемниң рационунда сиген улуг черни ээлеп турар. Оон четчир, эки шынарлыңдан малдың продуктулуу, оон баш санының өзүлдези улуг-биле хамааржыр.

Республиканың ажыл-агыйларында сигенниң хөй вуруузун чайгаар үнген сиген кезилдезинден алыр. Моон-биле холбаштыр малдың чем суурун быжыглаары гектар бүрүзүнүн дүжүттүүнден база мал чемнеринин шынарындан хамааржыр.

Баштайгы медээлер ёзугаар алырга, Тыва АССР-де чайгаар үнген от-сиген черлериниң шөлү 48,5 муң гектар, оон иштинден түгле 0,3 муң гектар экижиттинген. Сөөлгү чылдарда чайгаар үнген сигенниң дүжүткүрү куду болуп, чайгылып турар. Оон ындыызының чылдагаазы сиген кезер черлерни ажыл-агыйжы эвес ажыглап турарында. Бисте от-сигенниг черлерни мынчаар ажыглап турар: чазын — одарга, чайын — сиген кезилдезинге, күзүн — база одарга.

Республиканың чаңгыс-даа ажыл-агыйында сиген кезилдезинин ээлчештирилгеи неперевээн, малды одарладырының ёзулуг планныг системазы чок, бо байдал сиген шөлдериниң дүжүткүр болурунга болгаш ботаниктиг составывнга багай салдарны чедирип турар. От-сигенниг черлерни шын эвес ажыглаларга, мал чеми оттар бок үнүштерге, мал чивес азы багай чинир база хоранныг үнүштерге кыстырыптар. От-сигенниг черлерде белик шынарлыг, үнелиг үнүштер хөй, чижээ, тимофеевка, костер, люцерна, эспарцет, мятлик, пырей, вика, клевер болгаш оске-даа.

Амгы үеде шынааларда бок үнүштерни узуткап, үнелиг мал чеми сигеннерни остүрериичe калбак орукту ажыдары эргежок чугула. Мону баңналаазаш, чайгаар үнген сигенперни экижидерииче кичээнгей салыры чугула сорулга болур.

Чайгаар үнген сиген черлерин экижидерин ийи болукке үзүп турар: черниң кырын экижидерн болгаш үндезин ханы экижидери.

Кырын экижидерииге болза чайгаар үнген сиген долузу-биле азы чамдызы артып калыр, мынчаладаа оон дүжүдү бедирир, оон-биле чергелештир чемгир шынары база ковудээр, шак ындыг хемчегler кирер. Ындыг экижидиишкинниң кол хемчеглериниге кирер чүүлдер: черниң кырын аштап-арыглаары болгаш планнаары, ону дескилеп кылыры (ширикти дискалаары, фрезеровкалаары болгаш оске-даа), чемишчидилгелер төгерн, сигеннер тарыыры болгаш оон-даа оске. Үстүнде айтыышаан хемчегler бүрүзү чүнү бээрил база чайгаар үнген сигеннерни экижидер ажылларны кандыг хуусаларда чорудары дээре болуруя?

Участоктарны аштап-арыглаар болгаш планнаары ажыглалдыг черниң ажыктыг шөлүн калбартыр арганы бээр, от-сигенниң өзериниң байдалын экижидер болгаш ажаап алышкын ажылын механизастаарынга негеделерни тургузуп турар.

Шынааларда ширикгерни дескилеп кылырын хөрзүн 10—12 см эрип бады барганда, шынаа оттарының өзүп эгелээр мурнуу чарыында чазын эрте чорудуп болур. Ширикти үдүредирин шыгы четчир участокка чорудар болгаш сут аартадыр кудуп аар катоктар-биле ыяавыла катоктаар үжүрлүг. Ынчаар катоктаар чорук ширикгер аразында агаарлыг хостарны чок кылыр, ынчангаш хөрзүнүүн сут-шыгын катап тургузар, а бо болза оттарның өзүп үнеринге эки болур.

Чайгаар үнген сигенниг черлерге от-сигенни хөрзүн кыры-биле тарыырын янзы-бүрү байдалга чоруткулаанының хуршулазын көөрге, дүжүттү ол ыка бедидип тургап. Бистиң республиканың байдалынга бо арга черле таарымчалыг, ынчаар кылыр дизе, черде үнген от-сигенниң үрединнерин чыыр апаар. Түе черинн байдалынга таарышкан, черде үнген от-сигенниң үрединнеринбиле тарылганы чорударга, оске областардан эккелген үрединнер-биле тараанындан артык ажыктыг.

Шынаа от-сигеннериниң дазыл системазын үревейн тургап, дишгерлиг каток-биле катоктаары хөрзүннүн микробиологтуг чорудулгазын экижидер болгаш эчизинде барып оларның продуктулуун гектар бүрүзүнге онаалтыр 5—7 центнерге ковудедир. Суггаттыг черлерге бир дөрбелчин метр черге онаалтыр 70—90 үттээшкинниг кыдыр катоктаар болза эки. Эмин эрттир ширикгелген черлерге катоктаашкын үезинде каток диштери-биле үттээшкинни ковудедир, ону диштерлиг каток-биле ийи-үш катап бастырып тургап чедип алыр.

От-сигеи талазы-биле түскай эртемниглерниң болгаш мурнакчыларның дуржулгазындан доктааттынганы болза, минералдыг-даа, органиктиг-даа чемишчидилгелер дүжүттү 2—3 катап ковудедир, а чемишчидилгени суггаттыг черлерге чорудары ол-ла дүжүттү 4—5 катап ковудедир.

Мал фермаларының чанында сигеи шөлдериие 4—5 чылда бир катап мыйыстыг бода мал өдээн гектарга 20—30 тонна онаажыр кылдыр чажар. Шынаа от-сигенниниң өзүп эгелээриниң мурнунда одекти төгерн дээре болур, а суггаттыг участоктарга баштайгы суггарылгазының мурнунда чорудар, оон соонда оон кырын волокуша-биле азы ыяш балур-биле дескилээр.

Чөөн Сибирь зоназында хемчегlерниң ындыг комплексизин Бурят АССР-де, Иркутск областа калбаабиле практикалап турар. Бистиң республикага сигеи кезер шынааларны эжижидериниң болгаш дескилеп кылырының аргаларын чоокгаи бөөр ажыглап келген, мынчангаш бо талазы-биле практиктиг дуржулга өөскп. Амгы үеде дуржулга станцизизында оон чоруттунуп турары багай эвес түзиедерни берип турар, чижээлээрге, одекти чазын эрте төккен черге от-сигенниң дүжүду бир гектарга 39,3 центнер болган турда, чемишчидилге чокка ол дүжүт 23 центнер болган. Мынчангаш от-сигеи үнер черлерге одекти теп тургап, гектар бүрүзүнге онаалтыр дүжүттүүн дыка бедидирии чедип ап болурунуң аргазы бардыр.

Үстүнде айыттынган хемчегlерни ажыглаар чорук малдың продуктулуун бедидирииге хереглеп, чиик өртектиг болдуң чемнериниң байлакшылын чедип алыр арганы бөөр.

Л. ДАВЫДОВА,
дуржулга станцизизының мал чемн бүдүрер талазы-биле кылдизиниң эртем ажылдакчызы.

Аденниң патриоттарының демисели

Чоокку Чөөн чүкте англи колонизаторларның чугула төлевилиижи—Аден хоорайның кудумчуларында эрткен неделяда аден патриоттар биле англи колониалисчи шериглерниң аразында ёзулуг тулчушкун болган. Каттышкан Нацизлар Организациязының төлээлериниң ында келгеии-биле холбаштыр бүгү-ниитн ажыл соксадышкыны хоорайның болгаш порттуң ажылын савдаратkан. КНО-нуң ол төлээлери КНО-нуң Кол Ассамблеязының даасканын ёзугаар Аденде байдалды истеп, хынаар ужуруур турган. Ындыг болза-даа, англи колониалисчи эрге-чагыргалар төлээлериин келгенин боттарының сорулгаларына ажыглаарын шиитпирлээн, колонияда «дүвүрээлиг чок чорук болгаи корум-чурум» неперээн дээр чүвеге бодалды тургузарын орадашкан. Ынчаарда аден патриоттар ол англи колонияда херектиг шиниыг байдалын бүгү-ниитн ажыл соксадышкыны-биле көргүзерин шиитпирлээн. Ынчангаш аденчилерниң чаңгыс эң-сеткилдиг кодургүүшкүнү КНО-нуң төлээлер кежигүннерииге улуг бодалды болдурган. Олар Аденден хуусаа бетинде үнүп чоруткан, чүге даярге төлээлериниң кежигүннериниң медеглээни-биле алырга, англичаннар оларның ажылынга моондактаан.

128 чылдарның дургузунда англичаннар Аденден салдынмайн келген. Оон ужуруи билип алыр дизе, делегей чүрүүн каксы көөрге-ле четчир. Аден — эң улуг далай порту болгаш англи шериг баазазы. Англи шериг баазазы Европадан Азияже Чер ортузу далайны, Суэц каналды болгаш Кызыл далайны таварты эрткен кол далай оруун контрольдап турар. Аравий өчартык ортулуктуң болгаш Персид ээтнекгиң районунда ол тергиидеп турар. Эрткен чылын ол черлерден 417 миллион тонна нефтини алган. Англи капиталистер ол нефтини садыглаап, ажжок хөй кончаалларны ап турар. Оон ангыда Аден Чөөн Африканың чурттарынга чоок турар, ол чурттарның хөйү чоокка чедир-ле англи колониялар турган болгаш аңаа Англия бодунуң салдарын хевээр арттырып алырын оралдажып турар.

Англия моон соңгаар-даа артып каарынга күзелдиг. Ындыг болзада, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң көдүрүүшкүнү Англияның күзелиниң боттанышкынынга аргаы бербейн турар. Оон ужурунда 1968 чылда Аденден үнүп чоруур бис дээрзин англичаннар чарлаан. Ындыг болза-даа, колонизаторлар кара сагыштыг кажар аргаларны болганчок-ла кылып турар деп чүве билдингир болгай. Аденге хамаарыштыр база-ла ындыг болган. Оон чонунуң күзелинге чөрүштүр Аденни англичаннарның тургускаиы Мурнуу Аравияның чалча федерациязынга кирген. Ол федерацияның составында 17 феодал хаан күрүнелер бактаап турар. Оларны хааннар болгаш шейхтер башкарып турар. Ол хааннар, шейхтер англичаннардан бүрүн хамаарылгалыг.—Аденниң чону ол кара сагыштыг планга удур шиитпирлиг демисели чорудуп турар. Ол демисели «Иеменниң эжелеттирген Мурнуу чүгүнүң хосталга фронтузуу» удуртуп турар.

Аденге контролюн хевээр арттырар дээр планнарының талазы-биле англичаннар кожазы Сауд Аравияның дузалаамчызынга кордал салып турар. Англичаннар ол чурттуң чепсегларын күштелдирип, ону Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте реаксылыг ёзу-чуруминрнң чөлевилиижи болдурарын оралдажып турар.

Ындыг болза-даа, бо бүгү тураажок, Аденге англи колонизаторларның турарынга санныг хонуктар арткан. Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүк чурттарының удустары, бүгү делегейниң тайбыңга ынакшылдыг кижилери Аденниң улузунуң демиселии калбаа-биле деткип турар. Африка күрүнелериниң баштыңнарының бо чылдың апрель 6-да Каирге доозулган чөвүлея хуралының киржикчилери англи империализмге удур Аденниң улузунуң маадырлыг демиселии бүрүнүбиле деткиирии медеглеп, ол районда англи шериглериниң дерзии болгаш өлүрүкчү үүлгедиглерии киленнээшкин-биле буруу шапкан.

Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

ДАШТЫКЫДА

VII съездизинге уткуштур

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республикаиың хоорайлары болгаш суурлары байырлал шинчи кире берген, чурт болза политиктиг чугула болуушкунуң — Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң бүдүүзүнде турар. Ол съезд даарта Берлинге ажыттынар.

Ол съездиге бүгү улустуң белеткеяң тиилелгеден тиилелгеже аппар чыдар марксисчи-ленинчи партиязынга ажылчы чоннарның ынакшылының илереяи берган. Социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунуң калбартырынга, бодунуң күрүнезин бүгү талалыг быжыглаарынга төөгүлүг чедиишкиннерни олар ол партияның шылгаттынган удуртулгазы-биле чедип алган.

Съезд мурнуида ГДР-ниң районнарынга болгаш өнругтарынга партияның отчёт-сөңгүлдалыг конференциялары болган. Ол конференциялар болза бодунуң Төп Комитединн долгандыр партияның сырый каттыжыышкынының, партияның болгаш чөмнүң чаңгыс эвинин бүзүрелдиг көргүзүү болгам. ГСЧП-ниң VI съездизиндеи бээр партияның хүрээлеңиигe 220 муң чаз кежигүн кирген.

Бо чылын ГДР-ге политиктиг чугула болуушкуннар хөй болур. Хөстуг немец амыяктар эвилелиниң сескн съездизи болур. Делегей байырлалы болур Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга улуг белеткея чөруп турар. ГДР-ниң ажылчы чоннары герман-совет найырал ниитилелиниң тургустукгакындан бээр 20 чыл оон дедегээзиинге белеткенип турар.

Ажылчы чоннарның политиктиг болгаш иуш-ажылчы идепкейн бо хүннерде база улуг. ГСЧП-ниң VII съездизиниң, Совет күрүнениң 50 чылының алдары дээш калбарган социалистиг чарыш миллион-миллион ажылнишчилерни хаара туткан. Ол болза Германияның төвүзүнде баштайгы ажылчын-тараачын күрүненин тургузуичуларының бедик медереядииниң болгаш политика талазы-биле бышкан билиглииниң, чаңгыс кижиниң болгаш бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарын оларның чарыябас хөлбаалыг кылдыр биляп турарының дугайын чугаалап турар.

ГДР-ниң делегейге ат-алдары чылдың өзүп орар. Тайбың болгаш депшилге дээш чайгылыш чок демиселчи, Европада болгаш бүгү делегейде айыыл чок чоруктуң чөлевилиштериниң бирээзи кылдыр ГДР бүгү делегейде ынчалдыр сурагнаан. ГДР—Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өскө-даа чурттарның өөнүү болгаш кады ажылдакчызы.

Пал Лошонци—Венгр Улус Республиканың Президиумунуң даргазы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). ВУР-нуң Президиумунуң даргазы хүлээлгеден хостаар дугайында Иштван Добинин дилээн ВУР-нуң Күрүне хуралының сессиязы хандырган болгаш ол албан-дужаалга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш анаа өөрүп четтириишкинни илергейлээн.

ВСАП ТК-ның болгаш Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң бүгү-венгр Чөвүлелиниң саналын ёзугаар ВУР-нуң Президиумунуң даргазынга Пал Лошонцини, дарганың оралакчыларынга — Шандор Гашпарны болгаш Эден Кишхазини, секретарынга — Лайош Четеркини соңгаан. ВУР-нуң Президиумунуң чаа составын болгаш Күрүне хуралының доктаамал комиссияларын база соңгаан.

Германияның Компартиязының ТК-ның кыйгырыы

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди ажылчы чоннарның делегей хүнү — Май 1-де чыскаалга үнер деп, ГФР-ниң ажылчы чоннарын кыйгырган. Социал айыыл чок оруқ дээш, чепсегленнишкинии дүжүрер дээш база демократтыг эргелер дээш демиселге боттарының күзел-соруун илергейлээр деп, кыйгырыгга чугаалап турар. ГКП ТК-ның «Фрайдес фольк» солунга парлап үндүрген ол кыйгырыында демлеглеп турары: Боннуң политиказы тайбыңга айыылды тургузуп, демократтыг эргелерни улам ынай уруткаарынче угланган. Ол чайгытың ажыл-чорудулгазы Барыын Германияның алаанзырак, өжээнзирек болгаш милитарисчи белүктериниң агрессчи сорулгаларын удуртулга болдуруп турар.

Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнүнде барыын-герман ажылчыннарның хүлээлгези болза, АКШ-тың Вьетнамза агрессиязын соксадыр дээш, ол бужар-чүдек дайынга ГФР-ниң чазаанның деткимчезиинге удур демисежирии болур даярзын кыйгырыгга чугаалап турар. Атомнуг чепсекке негелделериидеи ГФР-ниң ойталаары дээш, шериг чарыгдалдарын доп-дөрээн кыырелры дээш турүжурунче ГФР-ниң ажылчын ангызын ГКП ТК кыйгырып турар.

Боин ГДР-ге удур бодунуң өжээнниг политиказын соксадыр болгаш немец улустуң кара чаңгыс төлевилекчизи болур даяр негелделиидеи ойталаар херек деп, ГКП ТК медеглээн.

Йене Фок — ВУР-нуң чазаанның баштыңы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр Улус Республиканың Президиумуу Венгр Улус Республиканың Революстуг ажылчын-тараачын чазаанын составының дугайында Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң болгаш Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң бүгү-венгр Чөвүлелиниң саналын чугаалажып көргеи болгаш чүүлдүт деп санаан.

Венгр Улус Республиканың Президиумунуң сүмелээнин ёзугаар Күрүне хуралының сессиязы Венгрияның Министрлер Чөвүлелиниң составын бадылаан, а чазактың даргазы Йене Фок болган.

Чөвүлеп хурал доозулган

ПУНТА-ДЕЛЬ-ЭСТЕ. (СЭТА). Америк күрүнелер организациязының көмигүннери чурттарның президентилериниң чөвүлеп хуралы доозулган. Джонсон болгаш 18 латин-америк президентилер «Американың президентилериниң декларациязынга», Латин Америкага «ниити рыноиту» чоорту тургузарын дөмтаадып турар «ходелимишкиннер программазынга» ат салган. Эквадорнуң президентизи ол документилерге ат салырындан ойталаан. Вашингтоннуң Латин Америкада политиказын ол шыңгыы шүүмчүлээн.

ВДР-ниң артиллеристерининң чедиишкини

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң девискээр сугларынче шургүп кирип келген америк шериг корабльди Вьетнамның улус армиязының артиллеристери апрель он үште үредлир аткан.

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк агрессияга удур демиселге чедиишкиннерлиг болуп турары дээш Вьетнамның улус армиязының артиллерия кезектеринче чагаа чоруткаш, ВДР-ниң президентизи Хо Ши Мин байыр чедирген.

Овурнуң «Коммунизмче орук» колхозупуң Хам-Дытта хойнуу бригадазының бригадири Монгуш Калга-оол районнуң мурнакчы кижилериниң бирээзи. Оон удуртуп турар бригадазының малчыннары 17 кодан хойнуу кадарып турар. Юбилейлиг чылдың эрткен кыжында бригаданың хойжулары хойнуң чаш төлүн менди камгалап алыр, малды хүр чыл ажырар талазы-биле көскү чедиишкинии чедип алганнар. Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинің депутады эш Калга-оол малчын коданнарны эргип көргеш, хойжуларның аимдырал-чурталгазын сонуургап, оларның негелде, хереглелдерин колхозтуң баштаар черинге дыңнадып турар.

ЧУРУКТА: бригадир М. Калга-оол.

М. Сүге-маадырның фотозу.

ШЫН

1967 ч. апрель 16

Дөртку арын

КАЙЫЗЫ-ДАА АЛДАРЛЫГ

Чогаадыкчы интеллигенция дугайында чугаа

(Тоңчуу. Эгээн № 89 «Шында»).

Эмчилерниң түскай бижии-биле Ростислав Кенденбиль кускөөр Лоразмя Калининградка чедирген, эмчилер эмнеп эгелээн. А боду Ленинградка оореди гезин үргүлчүлеп-шаан, урууна ой-ойде чедип турган. Ыракты Тывада ог-бүдези, уругларга база бар, бир уруу аараан, боду студент, ынчан хөөрге оон өөренип эрткен чылдары амыдыралга белен эвес школа болган. Мырыңай бергеден хөөрге, ол чамдыкта дуне будурулгелерге одаклыпан ажылдай бээр, а ынчалзажок оореди гедеп чаңгыс-даа шак ооалдавас турган. Ол-ла чылдарда Ростислав Кенденбиль Тыва чогаалчылар С. Сарыг-оол, С. Сүрүн-оол, К. Күнзегеш, С. Тамба олар-биле чогаадыкчы харылзааны тургузуп, 40 ажыг аялгаларны бижээн.

Амыдыралга ол хире бергелер турза-даа оореди гезин чедишкинниг доосказ, билиг-биле чепсегленип алган соонда, аңаа чалгынныг-биле домей сагындырар апаргын. Баштай Кызылда уругларны музыка школазынга башкылаанылаан, чамдык лирактиг ырлар аялгаларын бижигилээн. Оон-биле кады Ростислав Докур-оолович бодунуң чогаадыкчы ажылын шудургүзу-биле үргүлчүлеп-шаан, бот-тывыгыр уран чүүл болгүмеринге ажылын удуртуруже улуг кичээнгейин салып келген. Кызылдың № 2 школазынга ниити ырының, хөгжүмүнүң болгүмериниң дыка үр удуртуп келген, ам шында башкылап турар бот-тывыгыр композитор Альберт Таяов оон дугайын сеткил хамышкыны-биле мынчаар чугаалаган:

— Музыка бижириниже түргүдүү, черле ынчаш чогаадылга ажылынга орукту эң баштай-ла бо школага Ростислав Докур-оолович удуртуп турган болгүмүнге алган мен...

Кызылдың музыка училищезиниң сүргүүлдарының концерттери болу бергенде национал хөгжүм херекселдерин игидер, бышаанчылар, чадагааннар, доштулдуурлар түткен болгу аныяктарны көөр бис. Ол болза училищениң национал тыва хөгжүм херекселдерин-биле ойнаар бөлүү-дур. Сөөлгү чылдарда Ростислав Докур-оолович оны удуртуп, хөгжүмүнү кадрларны белеткээринге улуг-хуузун киирип турар. Ол хөгжүм херекселдерин Москвада түскай мастер Шоңуң кылган. Тыва, уйгаң ырларны илдик чокка ойнап турар.

Чогаадыкчы кандыг-даа ажылдың бижилериниң чогаадылга ажылынга код черии Төрөэн чуртуң, партия, совет патриотизм дугайында тема кол черии эгээр. Ынчаарга композитор бо темаларга холбаштыр кижиниң слыш-сеткилин хайыкшыруш, соруук киирип көөр эвээш эвес ырларны бижээн. Бо ырларда партияның башкарыкчы күжүүнүң ондур удуруу, Төрөэн чуртуң бойдузуюң кайгамчык чараш чаагай чурумалын көргүскен, Коммунистиг партияга, Төрөэн чуртка улустуң кызыгаар чок мнакшылы сиңиккен. Оларның чамдыктары чүгле Тывага эвес, Москваның, Новосибирьиң театрларының спеналарында, аңы-дүүмэ Моолдуң ховуларында улуг чагайлыбиле чаңгыланып, он-он муң көрүкчүлерни магадаткан.

Композитор сөөлгү чылдарда Кызылдың музыка училищезинге башкылаашкан, ында тускай эртемнигнер: ниити ыры башкарыкчылы Лесников, ыраажы Калинина олар-биле дем каттыжышкынныг ажылдап, чаа ырларның аялгалары, болүүк хөгжүмүлер ойнаар музыкаларны, хөөрүү ырларын бижип турар. Башкы Лесников-биле кады «Чечен биле Белекмаа» деп оперетазының хөөрүү ырыңга ырлаар үзүндүлерни белеткээн. Ыланғыя Улуг Октябрьның 50 чылыңга холбаштырган Тываның бот-тывыгыр уран чүүлүүң төлөзолекчилериниң Новосибирьке көргүскен концерттеринге оон «Аъдым» деп ырызы болган өскеда музыкалары бедик үнелелди алган.

II.

Театрның көрүкчүдер залы ыыт-ырт долу. Шин-даа үргүлүлелиишаан, каткыжылар каттыра каап, а уян кижи карааның бүлдеңейнин келген борбак-борбак чаштарын чода тыртып, килең-кылыы хайыгыш вээр черинге сеткилиниң хавыымнан шыны-биле аажок хорадап каап олургаан.

— Ах, Павлик Морозовтуң ролюнда артист-даа экк-зе ойнаар-дыр.

— Ол чүү дээрин ол. Федя Морозовта ойнап турар оол черде амыр эвес-тир.

— Оолдарның иезинге ойнаан артист база-ла кончуг-дур.

— Чо-ок, Федя Морозовта артистиң ойнаары тергиин-дир...

Бир көргүүге доостурга ыңдыг чугаалар, хөглүг катыг залдың ой-бо талаларынче кожуп, дынмяттиг адыш часкаашкынары улажып-ла турган. Шиң төөе берген-даа болза, көрүкчүлерниң залдан үнер хөлүү чок.

Ол аразында артистериң ойнаарын магадап орган, демги көрүкчүлерниң бирээзи Федя Морозовка ойнаан артисче байыр чедирер дээш, сцена артыга чеде бергеи.

— Ол рольду ойнаан кижиге бо-ла бээтай — дээш, театрның сураглыг артистериниң бирээзи Виктор Кокоол көрүкчүүк мурнунда бажын дыраап турган, даштындан көөрге бязчи урутларыг болзажок, оожум, толтуу зажок, шилареек сыныы чолдакпаан херээжен кижиниге айытпаан.

— Чо-ок, Көк-оол сээң баштаан черле ажыг эвес, кайын ыңдыг боор, эр кижи болдады бе—дээш бирээзи черле бүзүрекпээзи. Виктор Шогжапович анда база катап бүзүредирип орал дажыы чорда, уруг боду олар ның чанында чедип келгеи:

— Федя Морозовтуң ролюнга мен ойнадым ийин, акым — дээрге, эпчда алээп үр кайгай бергеи турган.

— Ынчаарга мырынай тергиин эки-дир. Силерге экн ойнаашаар дээш—байыр чедирдим —дээш, ол оон өскө чүве-даа чугаалавайн чорупкан.

Бо болза алээп каш чылдар мурнунда Тываның хөгжүм-шин театрында Губаревтиң «Павлик Морозов» деп шинээнде сураглыг маадыр пионер Павлик Морозовтуң дуңмазы Федя Морозовтуң ролюнга Екатерина Седип-оловна Кенденбильдиң кончуг эки ойнаашының соонда болган тавармлга-дыр.

Көрбес силер бе, бодуңуң онзагай салым-чаяаны, сценага ойнаарының кайгамчык мергежии-биле Екатерина Кенденбиль ол шинде эрес-дидим, орган соолдуң ыыттики сагыш-сеткилинин нарын, берге байдалыы, оөң даштыкы чүүл-хевирин кайы хире чедиишкинниг ойнааны мөөнга тодаргай-дыр.

Екатерина Кенденбиль театр уран чүүлүүнүң берге болгаш нарын ажылдыңга бодуңуң чаагай оруун мырыңай бичии чылдарында 1943 чылда эгелээн. Баштайгы үеде ол ынчаңгы Кызылга турган театр студиязынга оореммишаан, чаа тургускан шиларге шоолуг улуг эвес рольдарга ойнап эгелээн болгаш ниити ырының дирижёр салбырын база чедиишкинниг доосказ. Бир-ле дугаарында Салчак Токаның «Тоңгүр-оол» деп шиизинге пионер уруг Бичилектиң ролюн ойнаа күүсткен. Оөң баштайгы көргүүүү болган соонда кайы артистиң канчаар ойнаарының дугайында сайгарылга боол турда, шиинги тургускан кол режиссёр Иван Яковлевич Исполнов:

— Бо шинге Катя Кенденбиль Бичилектиң улуг эвес ролюн черле ыяш ойнады. Улуг, алдарлыг артистериң тоогүүүн аң көөрге, олар базаза-ла баштай бичии рольдардан эгелээн боор чүве. Катяга моон соңгаар харыысалгалыг, берге рольдарны чигзинниг чокка дагзыр бис— дээн.

Хоочун башкының ол чугаазы амыдыралга бадыткаттыңган. Оөң соонда чыл-дарда Михаилоөүүн «Кызыл галстуктуга» Марина деп пионер уруунуң, үстүнде чугаалаанывыс Губаревтиң «Павлик Морозовта» Федяның ролюнга, кыдат драматург Ван Ши фунүүң «Топкен хува»ден шиизинде рольдарыңга ойнагылаан, көрүкчүлериниң улуг сонуургалын, бедик үнелелин чедип алган.

Яңзы-бүрү шиилерде аңы-аңгы маадырларының иштики сагыш-сеткилин болгаш даштыкы оөур-хевирин көрүкчүлерге ыыш дамчыдып бээри дыка-ла берге дээрэи билдингир. Оңу аяшы эртерингге театрның хоочун артистери РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи—Виктор Кок-оол болгаш база Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол, РСФСР-ниң адарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим биле Кара-кыс Мунзуктар болгаш оске-даа эп-оорү Екатерина Кенденбильге улуг дузаны чедирген. Оөң колдуунда-ла таварымчалыг оөур-хевирлиг маадырларга, ыламгыяа ынакшылды көргүзүп турар рольдарга кончуг эки ойнап турарын «сценадан бо-ла көөр бис. Бир эвес ыңдыг шиилерге оөң ойнаан рольдарының дандызын көөр болзуувусе, саны 50 ажа берген. Оларның чамдыктары бо-дур: «Бапгайтагы часъ дең шинден оңу ак сеткилдиг агроном кыс болу берген турарын, а «Эртиве-Булакта» улуг хоорайга чүрттап чаңчыккан, бодун тогудывар, хедер аажы-чаңныг болзажок, соолүнде барып берге байдаага таваржыш келгеи, бодуңуң бүрүүзүн мииниң алган, Төрөэн чуртка шынчы чоруун көргүскен Алла деп кыс апаргаиын, «Бустуушкуу» деп шинде коп рольдарның бирээзи — Татьяавыны, Островскийниң «Чаңчыдыда» — Катериизиың, Горькийниң «Ввасса-Железновазында» Вассавың рольдарын ойнап турарын көөр бис. «Чаңчык» деп шиите ойнаан соонда «Шын» солунга мынчаар бижээн: «Кол рольду — Катериианың ролюн баштайгы үндүрүгеэинде дуржулгалыг артист Екатерина Кенденбиль эки күүсткен. Катериизың иштики сагыш-сеткилин, оөң ескө кижилер-биле харылзаазын артист тывыгыр ойнаан».

Бир эвес аажылчыл, колхозчу, малчын, саанчы азы тараажы кижи бодуңуң күш ажылы-биле материалдыг чаагай кежиктэ бүдүүрүп, чонның ол талазы-биле хереглеэлин ханалырын турар болза, чогаадыкчы интеллигенциязың оларның үгаан-бодаг байлаан берип турар база-ла оң чугула ажыл-ишчилер болур. Ынчангаш Екатерина Кенденбиль бодуңуң артис ооруңгүлеле кады тээрби ажыг-чыл хире Тываның бүгү бүдүүлүүрга чоруп, төрөэн чонга аяа тудуп, баразаган келгеннериниң бирээзи-дир. Ындыларга чон чоргаарланыр апаар.

III.

Чыл келирге-ле амыдырал, хөгжүүлге улам бурунгаарлаар, аңаа чаа чүүлдер немежир апаар болгай. Кенденбильдериниң чогаадыкчы ажылдыг ог-бүлезинге база-ла ыыдыг болган. 1964 чыл оларга үттүнүдүбас чыларының бирээзи. Тываның культура хөгжүлдезинге ачы-хавыыласы, улуг чедиишкиннери дээш Ростислав Докур-оолович Кенденбильге Тыва АССР-ниң күлтуруның ады-дарлыг ажылдакчызы деп атты, а театр уран чүүлүүнге үр чыларда үре-түңнедиг ажылдаанын дээш Екатерина Седип-оловна Кенденбильге Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп атты тывыскан. Төрөэн чонуңга толептиг бараан болуп чораш ыңдыг чаагай аттар чедип алырындан бедик үүү турар боор! Оөң-биле кады уруг-дарыг база-ла кадык чаагай маңдыш өскен. Аарыг турган Лоразы Калининградка дөрт чыл ажыг эмнеткен, кан-кадык болган. Ам Кызылдың медицина училищезинге сөөлгү курстарының бирээзинде. Элээп каш чыл мурнунда тура албас, берге аарыг турган уруг ам удавас ам халдың кеткен, аарыг кижилерни боду эмнеп эгелээр. Ол дээрге черле тергиин-дир! Өскелерни база-ла ажылдап, өөренип турар. Өске бүгү совет ог-бүлелерде ышкаш оларда амыдырал, ажыл-ишоорүшкүүт болгаш чаагай солун, хөглүг. Шаанда ядыы-түрегни чорааи тыва араттарның уруглары Совет эрге-чагырганың чылдарында өзүп үнген тыва интеллигенциниң хөй-хөй төлөзолекчилери ышкаш. Ростислав биле Екатерина Кенденбильдер ол хире алдарлыг бедиңке кодурлуп үнгеннер. Ол дээрге Ортабрынын, улуг Ленининң, Коммунистиг партияның ачызы-дыр.

Оларның моон соңгаарғы чугаалдыкчы ажылының планы черле соолуун. Ол айтырыгны Ростислав Кенденбильге мынчаар харыылаар:

— Ам Совет эрге-чагырганың 50 чылынга, В. И. Ленининң төрүттүнген хүнүнге холбаштыр конкурска киржир. Аңаа симфониялыг ораторияны болгаш партия дугаанында ырыны бижиир. Бо талазы-биле чогаадычылар Сүрүн-оол, Сувакпит, Молдурга олар-биле чогаадыкчы демжаттыжылгалыг ажылдап турар мен —дээш, ол элээп бодангаш, база уламчылады: — Хар-назыны үзүлдү берген кижиге өөренири белеи эвес деп чүвени билир болгай силер. Ынчалзажок, келир күзүн база катап Ленинградче өөренир — кол күзел мыңдыг.

— А моөң бодалдарым база бар— дээш, Екатерина Седип-оловна мынчаар үзамчылаан: — Кол үүве чонуңга улам толептиг бараан болуру, чаа-чаа шиилерге ойнаары, концерттерге киржири болур-дур. Улуг байырлалга үткүштүр бистиң театрывыс «Революцияның ады-биле», «Боттанган күзел» деп шиилерни белеткээн. Ында чекист уругнуң болган башкы Анна Васильевнаның рольдарын ойнаан мен. Оларны улам сайгырангайзыдар, театрның чаа тургузар шиилеринге, концерттеринге идепкейлиг киржир сорүзүгә бо-дур—дээн. Бистер оларга:

— Улуг ажыл-херекке үүленер бүтүүн, оңнуктер! — деп чаагай күзелди илереткеи бис.

С. ШОҢУ.

«ХОЙЖУНУҢ УРУУ» деп А. Остапчуктуң фотозүзүү.

Спортка, ажылга-даа...

СПОРТ

ССРЭ-ниң баштайгы чемпиону

1959 чыл. Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионга Тываның малчынарының наадымынга алдар болдурган мөге хүрээни болган. Кижи ортузундан ажа дүүжүп чоруур күдер нара мөге онагларын саадаткайн ырыг дүжүргеш, чыңдыңнадыр девип-девип, чыыларан чонче мөгейип каап турган. Кымыл оң? Бии-Хем районда «Кызыл тараачыны» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазының саар инекгериниң кадарчызы Хуурак Кыргыс-тыр. Кыргыс ынчан үшкү черни эзлээн. Мөгениң чедишкинии чүгле ол эвес, свелгү он чылдарның дургузунда Бии-Хем районнуң деенсизрининге болган хүрештерге, оөң мурнунда Улуг-Хем районнуң колхозтарынга, совхозтарынга үргүлчү шүглүп үнер чораан.

Кыргыстарның аг-бүлези замжон найырадыг, күш-ажылга кызымак. Өгнүң хөрээжен эзэи Дыспын Кыргыс ферманың мурнакчы саанчызы турган. Хуурак кадайының инекгерин бо-ла сагжы бээр. Инекгер ону өскелевес, таныыр.

1965 чылдың төнчүзүнде Хуурак кадайынга мынча дээн:

— Божуур мурнуңуң шөлээзинче үнер өйүң келген болгай. Сээң орнуңга мен саанчылап көрейн деп дилег кылызыма чүү ирги? Инекгеримни өглүвүс Гриша кадаргай-ла.

— Аа, шынап-ла чүүлдүг санал-дыр. Мен ынчаар бодап турдум. Ам дораан ферма эргелекчизинден барып дилегден кылыылы — деп, Дыспын өөрүп чугаалаан.

Ферма эргелекчизи Дмитрий Спиридонович Доронин күш-ажылчы аг-бүлениң эзлериниң санадын детиизи. Адазы саанчылап, оглуу инек кадарчылап кирипкеи. Бир ай ажыг уе эрткеи. Кыргыстарның аг-бүлезиниге оон төрүттүнгеи. Хуурак ынан оглуунуң адын Хүреш деп адап алган. Хүреш — аг-бүлениң дөртку өөрүшкүзү болур.

Хуурак Кыргыс эртиен чылын саалдада 38 инээниң бирээзиниге онаашты 2122 килограмм сүттү саггаш, республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген.

Хуурак Кыргыс бо юбилейлиг чылда бир саар инекке онаашты 2500 килограмм сүттү саарын хүлээнгеи. Эртиен кышты чыкылама соок хүннеринде Кыргыстың инектериниң сүдү бичии-даа кудулаавакан, харын немежип турган. Инектиң сүтүүрүү — ыыдында. Саанчы оны эки билир. Республиканың уран чүүлүнүң Совет эрге-чагырганың 50 чыл иөнгө турасказатнан көрүлдезинге Хуурак Кыргыс чедиишкинниг кирипшеш, шаңнаяга четкеи. Ол мергежилдиг сыгытчы. А бо хүннерде Тываның уран чүүлүнүң төлээлери-биле кады Новосибирск хоорайга болган уран чүүлдүң зона аайы-биле көрүлдезинге кирипшеш зэп келген.

Саанчы, сыгытчы, мөге Хуурак Кыргыс ынчаар кызымак амыдап, уран чүүлге идепкейлиг киржип турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

ДЕЛГЕЛГЕГЕ БОДААЛДАР

Республиканың музейиниң эртелдүрүү төөгү салбырының залында шимен-сиилбиир уран чүүл кылыдарының делгелгези ажыттынган. Этнографияга хамаарылгалыг улустуң уран чүүлүнүң экспонаттары музейиниң шыгжамырынга чыдыг турган. Оң эт-херекселдерни шупту-зун хары угда делгиидерге делгеп болдуунуң аргазы чок-ла болгай. Ол ышкаш музейиниң фондузу үргүлүү өзүп, чаа-чаа солун, хөвар чүүлдер-биле долуун турар. Ынчангаш шыгжамырда материалдарны көрүкчүлерге сонуургадып, бо дег делгелгелерни ажыдары ажыктыг.

Делгээн экспонаттарда тыва усдарганнарның кааспал шүүкаал кааспалга хереклеерди (дергилер, чавага, таажылаар кижиниң одилеги дүрүну-биле), мастерлерниң кылганы чес-кола, ыяш савалары көрүкчүлериниң соңуургалын чаалап алган. Бо чүүлдерни көрген кижи чонның уран чүүлүге сундулуун, оон чаңчылдары салгалче шилчип, сайзыраи келгеиин эскерер. Национал үгулааны шүүкүчулар демир аймаанга, чазаныкчылар машкы, дашка, хөмдеи тепсе, төрепчи кылып турган кижилер ол эдилеелеринге сиилбин, эстетиктиг сонуургалын хандырып ап турганнар-дыр. Тускай өөредилге черлерииге өөренип чорбаан-даа болза уран чүүлге салыныг, талантылыг тыва чүүркүлерниң шеверии, мергеиии, тывыгырын делгелгеге киргеи экспонаттар бадыткап турар.

Моөң-биле чергелештир амгы үеде ус-дарганнарның, чазаныкчыларның хөвар кылыларын чонга саздарын организастап, улусчу ол мастерлерге ажылдаарынга, арга-мергежилдерии сөдиерииге таарымчалыг байдалды тургузары чугула. Оң дугаарында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тускай докталы-даа бар болгай. Харын-даа Кызылга суй-белек садар киосктиниң ажыттынганын хөөрүжилар, залчылар сеткил хавышкыны-биле хүлээп алган болгай. Чүгле үк киоск хагдынганынаң бээр шаг болган. Республиканың чүүркүлер эвилелиниң баштаар чери, ураи чүүл кылыларының бүдүүлге мастерскаазының дирекциязы. Культура министерствозу ураи-шевер, ус-дарган кижилериин ажыылын организастап, оларның кылган чүүлдерин салып-сайгарарын таарыштырар талазы-биле ам-даа шоолуг-ла шимчевейин түрары четпес.

Музейде делгээн материалдар тыва чөвүүң ураи чүүлге түткүлдүүлеларының культуразында бедик мергежилдиг мастерлер барын база дагын сагындырбышаан. чаагай чаңчылды улам уламчылап сайгарыдарын бөгүнгү салгалдың кижилериидеи неген түрар-дыр.

М. ДУЛҮШ.

Редактор К. К. КУДАЖЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дың хаазында шаажылаткан» 10, 2. «Шүптүүн сактып тур мен, Ричард» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Цирк артистери» 9.30, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериязары) 11, 2.10, 5.20, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Нотовский 9.30, 1, 6.40, «Корабль командири» 11.15, 4.40, 8.30, «Хонар чер чок дун» 2.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Бир поликаның хөгжүмчүзү» 11.15, 1.15, «Луговая станциязын утпас мен» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Уругларга дириг-чуруктар 2, «Нарнаваль дүнези» 4, «Килеңиээшкин» 6.20, 8.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Катя болгаш крокодил» 2, «Аян-чоруктар» 4, 6 шактарда.

САРГЫДАН КАМГАЛАНЫШАР

Кижилерге болгаш малдарга улуг хораны сарғылар чедирип турарлар. Чүртүүн арга-шыыт районнарында мөөнүш аар ларлы болзур сарғы эпцефалидиниң неитередиктилери—сарғылар бар болуп турар. Хөвүүрү районнарда сарғының шивишкилээн таварынден аартыр ол-ла мангыстарының оске бир хевирлери тывылган. Ортаазы Азияның, Закавказьеның республикаларында сарғының кадагнаар тиивиниң неитередиктилери болзур «Орнитодорус» деп сарғылар бар.

Кайда сарғылар бар болдур ол черлерге хөвү турлагларыг турғузар черлерии оиза ыламчалыны-биле шилип алыр херек. Ол турлагларыиы маз одарларындан, сиген, саваи сараатгырындан, мланғыя эрткеи чыдыңнадан артказ эрги сараатгырдан мрадыр тургузары чугула. Оларда хөй санныг хемирикчилер (оргелер, кускелер, кужүгеннер) болгаш сарғылар кезээде-ле бар болур.

Чыраа үиүиттер араазында, шыргай араазында, эргижирөзин черии ыяш, дөшпер, чиңистер-биле күзүүмнелеген арга-ыыш шыырыжының иштииге турлагны тургузуп болбас. Сарғыларны узуткан ооң кылыры-биле турлагны долгандыр 20 метр хире черниң оът-сигеиии кескеш, оиу мрадыи каантарып чугула.

Турлагны долгандыр туруп турар оът-сигеиии болгаш чыраалары эмулыска азы ДДТ деп курғат хорап-биле ийикпе чок болза гексахлоран-биле хораннап арыглаар.

Сарғылардан кижиии комбинзои эки камгалаап болзур. Бир эвес комбинзои чок болза. чүвүрүүң койчузуп идиктер иштииче. хойленииң азы хөректээштиң эдээи чүвүр иштииче киирген. дыиамдыр куржаиын алыр херек. Сарғы моюи тавартыр эртеи курбезии дээш. академик Е. Н. Павловскийниң сүмелеп чугула. Бөдүүи балык четкизии улуугу 75—80 сантиметр. дооразы 70 сантиметр кылдыр үзе кезии алыр. Оон соонда оларны скипидарлыг нафталвазодуун он хуулуг эзилдириишиң хөлумаанга эдээи каш шактың иштииде суп оттургеи. оон соонда курғадып алыр. Башты дуй каап алыр ыиды четкилер болза. сарғыларны болгаш хан сорар ымыраа-сээктерии хөөзуултар.

Ажылдың чапсарлаарының үезииде ылаңгыя. ажылдың доозуулганының соонда бүгү мага-ботту. бир дугаар эзлчерде чүпкуунуу. моюииу. коддуктар адаан топтап көөру чугула. Бир эвес ында сарғылар кадалып кире бергеи болза, оларны кирген даванивары-биле катай эът-кештеи адыра тыырткаи октаптар. Сарғыны кандыг бир үе-биле чагташ. оон эдээи каш минута эрткеи соонда хынамчалыы-биле үшта тыртыи каантары чугула. Үе-саржаг болза. сарғыиың тыыиы чөрүүр үдүүи дуй ап. дээмчырады бээр. ынчангаш сарғы кештеи белеии-биле адырлыр. Сарғыларны малдардан тургузуу адырыл. аштап турары чугула. Адырыи чыгаи сарғыларны кероспииие савага суккаш ортедиптер. Оон аңгыда. сарғыларны олүүүп каантар ДДТ деп курғат хораииы малдарның дүгүиүи аразыиче быаап тургаи арыглаар херек.

Үстүиде чугаалаан чүүлдерден алырга, чамдык халдавырлыг дарыгларның иептередиктилери болур сарғылардан камгаланыш болур болгуи болгаи белеи хереглеттиибеп хораи эм чүүлдери бисте бар-дыр.

Сарғылар-биле демнеелге бистиң чүртүвүста боттандырып турар бойдус чаартылгазы улуг ажык-дүзалыг. Бойдус чаартылгазы-биле арга-ыыштың арыглаи, тарамыктаалдырып. бистиң чүртүвүстүң амдыгаа чедир кижи дүрттеи көрбээи эзи райоииарыи ажыглалга киирип, кур чердерии аңдарып, ол орта культуралуг үүүү аймаан тарып остүрүп турар. Ол-ла бүгү хемчегер дээш чүртүвүстүң чүгле байлаан көвүдедир эвес, а чоииу кадыкшыдырына база дүзалыг болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Аңчыларның кичээнгейинге

Бо чазын суг куштарын 1967 чылдың апрель 30-ден эгелээш, майның 9-ка чедир аңнап өлүрерин чөпшээрээн. Бир аңчы хүнде мыңдыг санныг куштарны өлүрер: кастарны 2-ни, өдүректи 6 чедир, бекастарны болгаш куликтерни 10-дан хөйну эвести.

Хову болгаш арга-арыглар куштарын өлүрери хоруглуг.

АҢНЫЫР ЭРГЕЛЕЛИ БОЛГАШ АҢЧЫЛАР НИИТИЛЕЛИ.

Чагыдыкчыларга

1967 чылдың солуннарын болгаш журналдарын чагыдып алыры, ол ышкаш чартык чылда чагыткан солун, журналдарны узадыры уламчылап турар. Чагылганы «Союзпечатьтың» агентилелдеринге, киоскилеринге, харылзаа салбырларынга болгаш ажылдап турар черииниң аайы-биле парлагланын хөй-ниити тарадыкчыларынга кылдыртып ап болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

редакциянның адрези:

Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчуу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийзи амыдырал кылдызының 23-54, агитация болгаш пропаганда кылдызының 37-13, сөөлө ажыл-агый кылдызының 21-47, үлетүүр кылдызының 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көөлө корреспондентилер база совет тургузу болгаш амыдырал кылдыстеринин 21-27, иштики информация кылдызының 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаида 32-75 телефонче доңгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиинең типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчуу, 1).

ТС—00368.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, ЯАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан чедип чыдыышкын

1967 ч. АПРЕЛЬ 18 ВТОРНИК № 91 (6728).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

Ленинниң тургусканы, Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

1967 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 1-ГЕ СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү-бүгү делегейниң ажылчын ажгызының чаңгыс эвиниг болгаш ажы-дуңма бзузунуң хүнү — Май 1-зи делгерезин!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

2. Моңгеде дириг, улам-на тиилеп турар революсчу өредиг — марксизм-ленинизим делгерезин!

3. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарышты кайбаа-биле нептередиңер!

Алдарлыг юбилейни коммунистиг түргүзуушкунга чаа-чаа чедишкиннер-биле үтүүлүңер!

4. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн болгаш жаңгаланыр аргазын улгаттырыңар! СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга бөттандырар дээш, беш чыл планын күүседи дээш улам улуг күжениишкинниг демисеминер!

5. Бүгү делегейниң ажылчын ажгызының болгаш ажылчы чоннарының дайынчы авангарды — ажы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларга чалбыышты байыр!

6. Марксизм-ленинизмге болгаш пролетарлы интернационализмге үндезилээш, делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкыны делгерезин!

7. Социализм чурттарының улустары, национал-хосталгалыг демиселди чорудуп турар улустар, делегейниң ажылчы чоннары! Империализмге болгаш колониализмге удур, национал хосталга дээш, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселге күжениишкиннериңерни каттыштырыңар!

8. Бүгү чурттарның улустары! Дайынның империалистиг кыпсынчыларының чимзенишкиннерин сейгелээн илередиңер! Чепсегленишкиннерни эңдерге бүдүрер чорукту соксадыр, ядролуг чепсекти хорудаар, чепсегленишкинни бүгү-нимти болгаш бүрүн дуңмурер, бүгү делегейге тайбың дээш демиселди нүштелдириңер!

9. Делегейниң улустары! Вьетнам улуска удур Американың Каттышкан Штаттарының агрессчи дайынын соксадыры дээш демисеминер! ВДР-ни бомбалаарын чугаа чокка соксадырын болгаш Мурнуу Вьетнамдан америк шериглерни доп-дораан үндүрерин негеңер!

Маадырлыг вьетнам улус-биле делегей эп-сеткил каттыштырылгазы кайбарып база бышыгып турзун!

10. Европаның улустары! Европа дипке тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту бышыглаар таласы-биле ажыктыг хемчегларни бөттандырар дээш демисеминер!

11. Делегейниң улустары! Барылын-германи милитаристерге болгаш өзээмзиреитерге ядролуг чепсекти бээринге удур, улустарның тайбыңынга болгаш айыыл чок чоруунга кыжанып турар ГФР-де неонацисчи күштериң өзеринге удур демисеминер!

12. Делегейниң ажылчын ажгызының болгаш бүгү ажылчы чоннарының кол чаалап алышкыны — делегейниң социалистиг системазы делгерезин!

Социализм чурттарының улустарының сырый каттыжышкыны, ажы-дуңмалышны кайраны болгаш чаңгыс эви бышыгып турзун!

13. Социализмни түргүзуп турар Бөлгар Улус Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш болгаш улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

14. Социализмни түргүзуп турар Венгр Улус Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш венгр улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

15. Социализмни түргүзуп, боттарының төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш чаңгыс эви дээш, америк агрессорларга удур маадырлыг демисеминп турар Вьетнам Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш вьетнам улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

16. Социализмни түргүзуп турар Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустарының аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

17. Социализмни түргүзуп турар Кыдат Улус Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш кыдат улустарның аразында кайырал база кады ажылдажылга дээш!

18. Социализмни түргүзуп, демократтыг эгелерге боттарының төрээн чуртун тайбың каттыштырар дээш демисеминп турар Корей Улус-Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш корей улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

19. Социализмни түргүзуп турар Куба Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш куба улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

20. Социализмни түргүзуп турар Моол Арат Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш моол улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

21. Социализмни түргүзуп турар Польша Улус Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш польша улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

22. Социализмни түргүзуп турар Румыниянық Социалистиг Республиказының ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш румын улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

23. Социализмни түргүзуп турар Чехословак Социалистиг Республиканың ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш чехословак улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

24. Социализмни түргүзуп турар Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш югослав улустарның аразында моңге, бузулбас кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

25. Социализмни түргүзуп турар Албанияның Улус Республиказының ажылчы чоннарынга ажы-дуңманың байыры! Совет болгаш албани улустарның аразында кайырал дээш!

26. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнени түргүзуп, бодунуң чуртунуң хөгжүлдезинин социалистиг оруу дээш демисеминп турар Каттышкан Араб Республиканың улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, бышыгып турзун!

27. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнени түргүзуп, бодунуң чуртунуң социал депшилгези дээш демисеминп турар Алжирниң улустарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Алжир Улус Демократтыг Республиканың улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, бышыгып турзун!

28. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнени түргүзуп, бодунуң чуртунуң социал депшилгези дээш демисеминп турар Сирия Араб Республиканың улустарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Сирия Араб Республиканың улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, бышыгып турзун!

29. Бодунуң хамаарышпас, демократтыг күрүнезин түргүзуп, бодунуң чуртунуң социал депшилгези дээш демисеминп турар Бирманың улустарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Бирманың улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, бышыгып турзун!

30. Хамаарышпас, национал, демократтыг күрүнелерни түргүзуп, боттарының чурттарының социал депшилгези дээш демисеминп турар Гвинеяның, Малиниң, Конгонуң (Браззавиль) улустарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң улустарының болгаш Гвинеяның, Малиниң, Конгонуң улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп, бышыгып турзун!

31. Хосталга болгаш хамаарышпас чоруг дээш, даштыны холгаарлаашкынга удур эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база бышыгып турзун!

32. Индияның ажылчы чоннарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының аразында чаңчыл болган кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база бышыгып турзун!

33. Пакистанның ажылчы чоннарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Пакистанның улустарының аразында кайыралчы, чазагай кожа-хелбээ харылзаалар хөгжүп база бышыгып турзун!

34. Индонезияның ажылчы чоннарынга кайыралчы байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Индонезияның улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база бышыгып турзун!

35. Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш чаңгыс эви дээш, америк империализмниң чепсектиг интервенциязынга болгаш антиулусчу саттынакчы ёзу-чурумга удур маадырлыг демиселди Хосталганың национал фронтузунуң удуртулгазы-биле чорудуп турар Мурнуу Вьетнамның эрес-маадырлыг улузунга ажыг байыр!

36. Афганистанның ажылчы чоннарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Афганистанның улустарының аразында кайыралчы, чазагай кожа-хелбээ харылзаалар быжыгып база хөгжүп турзун!

37. Бодунуң төрээн чуртунуң тайбың катап каттыжары дээш, америк шериглерни үндүрер дээш демисеминп турар Мурнуу Корейниң эрес-маадырлыг улузунга ажыг байыр!

38. Боттарының хамаарышпас чоруун болгаш социал депшилгезин быжыглаар, колониализмни бүрүн узуткаар дээш демисеминп турар араб чурттарының улустарынга ажыг байыр!

39. Хосталга болгаш хамаарышпас чоруг дээш, империализмге удур эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Мурнуу Аравияның болгаш Оманның улустарынга ажыг байыр!

40. Боттарының хамаарышпас чоруун бышыглаар дээш, национал экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер дээш, колониализмге болгаш империализмге удур демисеминп турар африка күрүнелерниң улустарынга ажыг байыр!

41. Хосталга болгаш хамаарышпас чоруг дээш, империализмге болгаш расизмге удур маадырлыг демиселди чорудуп турар Ангеланың, Мозамбиктиң, «португал» Гвинеяның, Родезияның, Мурнуу Африканың улустарынга ажыг байыр!

42. Боттарының чурттарының бүрүн хамаарышпас чоруу дээш, империализмге удур демисеминп турар Латин Американың улустарынга ажыг байыр!

43. Францияның ажылчы чоннарынга ажыг байыр! Совет болгаш француз улустарның чаңчыл болган кайыралы болгаш кады ажылдамылгазы бүгү-нимти тайбыңның болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң эрге-амыктарынга быжыгып база хөгжүп турзун!

44. Великобританияның ажылчы чоннарынга кайыралчы байыр! Дайын айыылынга удур демиселге Великобританияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында кады ажылдажылга Европаның тайбың хөгжүлдезинин болгаш бүгү делегейге тайбыңны хандырарының эрге-амыктарынга хөгжүп база быжыгып турзун!

45. Американың Каттышкан Штаттарының ажылчы чоннарынга кайыралчы байыр! АКШ-тың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында кады ажылдажылга делегей дайынын болдурбазының сорулгаларынга болгаш бүгү-нимти тайбыңның эрге-амыктарынга хөгжүп турзун!

46. Италияның ажылчы чоннарынга кайыралчы байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Италияның улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга бүгү-нимти тайбыңның болгаш Европага айыыл чок чорукту эрге-амыктарынга хөгжүп база бышыгып турзун!

47. Совет улус биле Иранның болгаш Турцияның улустарының аразында чазагай кожа-хелбээ харылзаалар хөгжүп база бышыгып турзун!

48. Милитаризмге болгаш фашизмниң кара тодуштуктуулукунга удур демисеминп турар Германияның Федеративтиг Республиказының ажылчы чоннарынга болгаш бүгү демшилгелиг күштерине ажыг байыр!

49. Фашистиг диктатураны узуткаар болгаш демократтыг түргүзүгнү түргүзар дээш демисеминп турар маадырлыг испан улуска ажыг байыр!

50. Фашистиг ёзу-чурумга удур, хосталга дээш эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Португалияның демократтыг болгаш депшилгелиг күштерине ажыг байыр!

51. Совет Эвилелиниң улустарының база Австрияның, Швецияның болгаш Швейцарияның улустарының аразында кайырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин!

52. Финляндияның ажылчы чоннарынга ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Финляид Республиканың улустарының аразында кайыралчы чазагай кожа-хелбээ харылзаалар быжыгып, хөгжүп турзун!

53. Совет улустуң болгаш Бельгиямың, Голландияның, Грецияның, Данияның, Исландияның, Норвегияның улустарының аразында кайыралчы харылзаалар хөгжүп, быжыгып турзун!

54. Канаданың улустарынга кайыралчы байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Канаданың улустарының аразында кады ажылдажылга быжыгып, хөгжүп турзун!

55. Демократтыг, хамаарышпас Япония дээш, америк шериг базаларынга удур, ядролуг чепсекти хорудаары дээш демисеминп турар япон улуска ажыг байыр! Совет Эвилелиниң болгаш Японияның улустарының аразында кайыралчы харылзаалар хөгжүп, быжыгып турзун!

56. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшыядыг ленинчи даштыны политиказы делгерезин!

57. Совет дайынчылар! Совет Армияның болгаш Флоттуң маадырлыг чаңчылдарын ыдыктыы-биле намгалап болгаш новүдедиңер, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыңар, шеригниң сагыыга-чурумун быжыглаңар, кандыг-даа агрессорну чылча шаварынга неззэде болып болуңар!

Тиилелгелерниң алдары-биле бүрүттүнген, Улуг Октябрьның чаалап алышкынарын намгалап турар эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштер делгерезин!

58. Совет социалистиг күрүнениң бузулбас үндезини — ажылчын ажгызың болгаш колхозчу тараачыннарның эвилели быжыгып, чечектелип турзун!

59. Октябрьның социалистиг революциязының улуг чаагай чаалап алышкыны — ССРЭ-ниң улустарының ажы-дуңма кайыралы болгаш бузулбас чаңгыс эви моңге шагда чурттап, чечектелип турзун!

60. Коммунистиг күш-ажылдың шалычыларынга болгаш коллективтеринге алдар! Будуруглеғиниң мурнакчыларынга болгаш чаартынчыларынга алдар!

61. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар белдурган социалистиг хүвээлгелерни чедишкиннинг күүседир дээш, үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның улам ыңайгы кодуруглуушкуну дээш демисеминдер! Будуруглеғиниң ажыктыг болурун бедидиңер, капитал салыышкынкарны эки ажыглаңар, чаа күчүлерни дүрген шиңгээдип алыңар!

62. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Күш-ажылдың будуруктуглуун бедидиңер! Материалдыг нурлавырларны болгаш күрүне хереңгилерин каминалгалыг чарыгдаарын чедип алыңар! Продукциянын бөт-үнезин чиигедиңер, шынарын экижидиңер!

63. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Будуруглеғни комплексилиг механизастаарын болгаш автоматчыдарын боттандырыңар! Күш-ажылды эртем ёзузу-биле организастаарын, эртеминиң, техниканың эң чаа чедишкиннерин болгаш мурнакчы дурмулганы улус ажыл-агыйынга чүтүлдүт нептередиңер!

64. Совет металлургтар болгаш дагжылар! Руда тывыжын, шөй, нак, прокат, хөөрзээр, өңнүг болгаш хөөр металлдар будуруглеғни новүдедиңер! Чиг-этти комплексилиг ажыглаар дээш демисеминдер, металлдың ассортиментизин калбартыңар, шынарын экижидиңер!

65. Совет энергетиктер, электростанцияларның болгаш электрочетимелерниң тудугчулары болгаш монтажчылары! Электростанцияларда күчүлерни болгаш электри дамчыдылгаларның чаа шугумнарын ажыглаага дүрген киириңер, энергосистемаларның тудуунуң болгаш ажыглалының бөт-үнезин чиигедиңер!

66. Машина тудуушкунунуң болгаш приборлар тудуушкунунуң ажылдакчылары! Улус ажыл-агыйынга сайзыраңгай каминалгалыг болгаш идегелдиг машиналарны, приборларны, механизацияның болгаш автоматчыдылганың чепсек-херемселдерин тургузуңар!

67. Хөмүр даш үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Хөмүр даш тывыжын новүдедиңер, өөң бөт-үнезин чиигедиңер! Даг техниказын эң эки ажыглаңар!

68. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Нефть болгаш газ чыдар чаа черлерни дүрген шиңгээдип алыңар! Нефть болгаш газ тывыжын новүдедиңер! Нефтиниң болгаш нефть химияның продуктуларын будуруглеғни новүдедир болгаш шынарын бедидер дээш демисеминдер!

69. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Улус хереглелиниң баразаларын будуруглеғниң химия продукцияларын будуруглеғни новүдедир болгаш шынарын бедидер дээш демисеминдер! Минералдыг чемишчидилгелерни болгаш үнүштөр намгаланының будуглеғни кодээ ажыл-агыйга хөйну берээлиг!

70. Совет геологтар! Бистиң Төрээн чуртувустуң делгеминдеринде эгээртиннеес байлантарны дүрген ажыдыңар, геология-шинчилел ажылдарының ажыктыг чоруун бедидиңер!

71. Тудуг материалдар үлетпүрүнүң болгаш тудуг индустриязының ажылдакчылары! Будуруглеғ күчүлерин өстүрер болгаш эң эки ажыглаар дээш шудургу демисеминдер! Улус ажыл-агыйын болгаш беш чылдың тудугларын шынарлыг материалдар, кылыглар болгаш конструкциялар-биле эң доозу хандырыңар!

72. Совет тудугчулар! Хөөрайда болгаш кодээде будуруглеғ, чурттаалга, коммунал болгаш культура-амыдырал объектилерин ажыглаага дүрген киириңер! Тудугнуң шынарын экижидиңер база бөт-үнезин чиигедиңер!

73. Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Чурттаа бедик шынарлыг тудуг ыяжын, диляг материалдарын, целлюлозаны, саазымны болгаш мебельдын хөйну берээлиңер!

74. Чиик үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Пестерни, трикотаж кылыгларны, хөптү, идикти болгаш чөнгө өсиө-даа бараанмарны будуруглеғни новүдедиңер, ассортиментизин калбартыңар, шынарын болгаш каастагалгазын экижидиңер!

75. Аъш-чем болгаш эът-сүт үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Аъш-чем бараанмарын будуруглеғни новүдедиңер, ассортиментизин калбартыңар, шынарын бедидиңер!

76. Балык үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Балык тударын новүдедиңер, балык продуктуларының шынарын экижидиңер база бөт-үнезин чиигедиңер!

77. Транспорттуң ажылдакчылары! Үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның сөөртүлгелер талазы-биле хереглелиглерин эң доозу хандырыңар! Пассажирларны эң эки хандырыңар! Чүүнүг чедиреринде хуусаазын кызырыңар, сөөртүлгениң бөт-үнезин чиигедиңер!

78. Харылзаанның ажылдакчылары! Харылзаанның, радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң чепсек-херекселдерин хөгжүдүңер база сайзыраңгайжыдыңар! Чөнну хандырарын экижидиңер!

79. Кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Улуг Октябрьның 50 чыл өөн кодээ ажыл-агый будуруглеғзин улам ыңай новүрер дээш демиселге чаа-чаа чедишкиннер-биле демдеглээлиңер!

80. Колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидиңер! Эртеминиң, техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дурмулганы практиказа идепкейлиг нептередиңер! Кодээ ажыл-агый будуруглеғзиниң бедик ажыктыг болуру дээш демисеминдер!

81. Кодээ болгаш суг ажыл-агыйының ажылдакчылары! Чер ажылының бедик культуразы дээш демисеминдер, черни мелиорастарының калбак программазын боттандырыңар, хөрзүннүң үнүш-дүжүттүрүн бедидиңер!

82. Колхозтарның болгаш совхозтарның механизатторлары! Кодээ ажыл-агый будуруглеғзиниң кодурлуушкуну дээш демисеминдер! Техниканы эң эки өөренип база будурүнчүлүг ажыглап, камнаңар!

83. Садыгның ажылдакчылары! Садыгны болгаш ниитининиң чемненилгезин сайзыраңгайжыдыңар база хөгжүдүңер, чөнну эң эки хандырыңар!

84. Хандырылга албан черлериниң ажылдакчылары! Совет ниитилерни хандырар ажылдарның шынарын болгаш культуразын бүгү хемчег-биле бедидиңер, оларның хереглелдерни эң эки хандырыңар!

85. Совет албан черлериниң ажылдакчылары! Чөнүүң хереглелдерин болгаш негелделерни кичээнгейлиг көрүңер, бюрократизмниң болгаш ажыл чылзыр чоруктуң илерээшкиннеринге удур демисеминдер!

86. Улусчу контрольдуң ажылдакчылары болгаш активчилери! Күрүненин сагыыга-чурумун быжыглаары дээш, улус ажыл-агыйынга камналга болгаш хумагалал дээш демисеминдер! Контрольдуң хөрзээнге ажылчы чоннарны калбаа-биле кижиришкиңер!

87. Эртеминиң болгаш дээди өредилге черлериниң ажылдакчылары! Эртеминиң улам ыңайгы чечектелишкинни дээш, техниктиг депшилге дээш демисеминдер! Эртеминиң будуруглеғ-биле харылзаазын быжыглаңар! Коммунизминиң үезинге төлептиг түсмай эртемниглерни белеткеңер!

88. Космос делгемин шиңгээдип алырынга чаа делгемнерни ажыдып турар совет эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга алдар!

Эрес-маадырлыг совет космонавтарга алдар!

89. Культураның ажылдакчылары! Улуг Октябрьның юбилейнин социалистиг культураның хөгжүлдезинге чаа-чаа чедишкиннер-биле уткуулуңар! Совет ниитилерниң культурлуг хандырылгазын экижидиңер, культураның материалдыг базазын калбартыңар база бышыглаңар!

90. Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары! Чогаалдарның партийни болгаш улусчу чоруу, бедик идейлии болгаш уран-чечен мергежилдии дээш демисеминдер! Совет улустуң ажыл-херектериниң өндүр улуун болгаш каас-чаагайын, өөң чалбыыштыг патриотизмин, коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш демиселди чайыннандыр көргүзүңер!

91. Чырыдышкынның ажылдакчылары! Улус өредилгезин сайзыраңгайжыдыңар, билиглерге, күш-ажылга ынан болур чорукка, коллективизмге, коммунизминиң хөрзээнге бердинген болур чорукка езуп орар салгалды кижизидиңер!

92. Медицина ажылдакчылары! Совет кижиниң кадыы дээш демисеминдер! Медицина эртеминиң эң чаа чедишкиннерин практиказа нептередиңер!

93. Улуг Октябрьдан төрүттүнген бистиң төрээн социалистиг күрүневис делгерезин! Совет демократия хөгжүп база бышыгып, чурттуң херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның идепкейн езуп турзун!

94. Коммунизминиң шкелазы — совет профсоюзилдери делгерезин!

95. Коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг түргүзукчулары — совет хөрзээннер делгерезин!

Уругларның кижизидикчизин, будуруглеғде болгаш амыдыралда моогаг чөн ажылышчы не хөрзээннерге алдар!

96. Октябрь революциязының, күш-ажылдың болгаш дайынчарның хөвчүн кижилери! Чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга, совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга аныяктарны кижизидеринге идепкейлиг кириңер!

97. Парлаалганың, радионуң болгаш телевидениениң, ном үндүрер черлериниң база культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары! Марксизм-ленинизминиң, совет патриотизминиң болгаш пролетарлы интернационализминиң ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидерде партияга идепкейлиг дузалажыңар!

98. Коммунистиг партияның шынчы дузалакчызы болгаш күр күжү — Ленинчи комсомол делгерезин!

99. Оолдар болгаш кыстар! Билиглерни чүткүлдүг шиңгээдип алыңар!

Октябрь революциязының хөрзээниң шынчы үргүлчүленчилери, чаа ниитилелдиң идепкейлиг түргүзукчулары болуңар! Улуг назылыг салгакчыларның чаалап алышкынарын намгалап база новүдедиңер!

Алдарлыг совет аныяктар делгерезин!

100. Пионерлер болгаш школачылар! Эки өөрениңер, күш-ажылга ынак болгаш ону хүндүлеп новүңер! Ленинниң хөрээ дээш, коммунизм дээш идепкейлиг демиселчилер болурунга белеткениңер!

101. Коммунистер! СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш, ССРЭ-ге коммунизмни түргүзар дээш демиселдиң мурнуку одуруунга туруңар.

102. Коммунизминиң эрес-маадырлыг түргүзукчузу, чер ырында бүгү кижилерниң хосталгазы, тайбыңы болгаш аас-кежии дээш маадырлыг демиселчи — улуг совет улуска алдар!

103. Партияның болгаш улустуң бузулбас улуг чаңгыс эви делгерезин!

104. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делгерезин!

105. Бистиң төрээн Совет чазаавыс делгерезин!

106. Ленинниң тургускапы, Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Бистиң чуртувуска коммунизминиң тиилелгези дээш демиселге чаа-чаа тиилелгелерже бурунгаар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди.

СЭКП-ниң төлээлери Берлинде барган

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң чалааның ёзугаар Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң амылыңга киримири-биле СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев баштадыр СЭКП-ниң төлээлери Берлинде чеде берген.

Байырлалдыы-биле шиметтинген Чөөн чүн вокзалыңга СЭКП-ниң төлээлерин Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт болгаш ГДР-ниң партия база күрүне талазы-биле удуртур амыдавичылары утпуп алган.

Вокзал кавызының шөлүнге чыыгган чүс-чүс берлинчилер СЭКП-ниң төлээлеринге изиг байыр чедирип турган.

Бедик шаңнал

Ростов областың ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгези, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринче оларны мөөннээр дээш үретүнелдит ажылдап келгени дээш база бирги номери үнген хүнден бээр 50 чыл болганын хөлбаштыр Ростов областың «Молот» солунун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу Күш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Хүлээлге күүселдези

СӨГЛЭЭН СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Бай-Тайга районнуң бүгү ажылчы чону, ылаңгыя көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бөтарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле бо чылдың бирги кварталында чамдык көскү түннелдерни чедип алган.

Бүгү чүүүн малдың баш саны 1966 чылдың бирги кварталы-биле деңнээргe, бо чылдың апрель 1-де 2-деп 5 хуу чедир өзүлделиг болган. Оон иштинде мыйыстыг бода малдың баш саны «Мурнакчы» колхозка 8,5, «Тээли» совхозка 8 — хуу өзүлделиг болган. Малдың баш санының мындыг өзүлделиг болуп турарының кол чыдагааны болза, эрткен күүүн малдың эдержилгезин эки чорутканындан бо чылдың апрель 1-де районнуң ажыл-агыйларында төрүзе чогуур хой, өшкүнүң 72 хуузу төрүп. Ниити район төрүүр 100 хой, өшкүге онаштыр 71 баш чаш төлдү алганы болур. Моон ап көөрге, бо юбилейлиг чылда төрүүр 100 баш шээр малга онаштыр 90 баш чаш төлдү алыр дээш социалистиг хүлээлгени күүседип ап болурунуң бүгү барымдаалары бар-дыр. Ам-даа 22 муң ажыг хой, өшкү солдаар. Төрүттүнген хураганнарның 99 хуузу, анайларның 98,1 хуузу менди алдынганын ап көөрге, бо чылын чаш малдың хорамчазы кончуг эвээш болганы ол.

Малдың продуктулуу эрткен чылгызындан база бедип турар. Эрткен чылдың бирги кварталында турганыңдан ам сүт бүдүрери 4 хуу, бир инекке онаштыр саап алыр сүт 22 кг өскен, бо көргүзүт «Тээли» совхозка 48, 6 кг болган. Ол ышкаш районга эът бүдүрери 35 хуу өскен. Ынчангаш район бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планнарын ажыр күүседткен. «Тээли» совхоз күрүнеге пландан ажыр 10 тонна эътти, 17 тонна сүттү саткаш, ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн.

Улуг Октябрьның 50 чылынга чедишкинниг ужуражыр дээш фермалар, бригадалар, ажыл-агыйлар аразынга чорудуп турар социалистиг чарыш кижилерни удам сорук киирген. Ам районда 25 хойжу чүс хойга онаштыр 90-дан өрү хураганнарны камгалап алган. Оон иштинде «Мурнакчы» колхозта Х. Баадан 100 хойга онаштыр 102 хураганны, «Тээли» совхозта И. Серен-Чимит, С. Чүлдүм — 100 болгаш 101 хураганны алган.

«Тээли» совхозтуң Ээр-Хавакта аныяктарның сүт-бараан фермазының ажылы экижип, сүт саалдазының чартык чыл планын бирги кварталда күүседип апкан болгаш күрүнеге садарын ырак ажырган, фермалар аразында социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун бо ферманың коллективи чаалап алган.

Бирги кварталда планын күүсеткени дээрге чылдың планын, ылаңгыя Улуг Октябрьның байырлалынга үткүштүр алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге түгле зге базым болур. Ынчангаш бистиң мурнувуста соруглараны күүседиринге улуг күжениишкиннер, организаторлуг болгаш политиктиг ажылдар неттинер дээрэни районнуң партия, совет, комсомол болгаш өске хөйниити организацияларының, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, бүгү ажыл-ишчилер медереп билип турарлар.

Бирги кварталда «Кара-Хөл» колхоз күрүнеге сүт садарының планын түгле 57,1 хуу күүседип, өске ажыл-агыйлардан дыка дора болган. Ол ышкаш «Малчын» колхоз күрүнеге эът садар планын база күүсеткээн.

Районнуң мал ажылында четпестер ам-даа хой. Ажыл-агыйларда ажыл-агыйжы эвес чоруктан малдың олуп хоразары энир чыггызындан эвээжезе-дээ, эрткен үш айларның түннелинде 104 баш бода мал, 1632 баш шээр мал хорамчага таварышканын ой-тавында деп санаш болбас. Оон иштинде чаш мал 743 баш. Ажыл-агыйлардан «Малчын» колхоз хөй когаралдыг болуп, 700 баш чыгам малды ышкынган. Моон ап көөрге, район бо чылын эвээш эвес эът, дүктү чидиргеп-дир.

Мал ажылынга берге үе ам-даа мурнувуста. Частын хат-когурумнуг, ол-шыктыг үезин мал ажылынга кышкызындан-даа айыылдыг. Ынчан ылаңгыя чаш мал хөй когарап турганын эрткен чылдарның практиказындан билир бис. Ындыг болганда, ажыл-агыйларның, партия организацияларының удуртукчулары мал ажылынга кичээнгейни бичии-даа кошкадып болбас. Бүгү малчыннарның харыысалгазын улам бедидип, оларга зооветеринария талазы-биле дузаны улам күштелдирип турган, малдың өлүг чоруун соксадыр, чазаглаашкынны организастыг эртиирер ужуруг.

Чазагларже көжерде кыштаг каазаларның көрженин коптарар, зарсаар септелгелерни кылып каар деп сорулга салган болгай бис. Мону врешгей чугаа болдурбайн, херек кырынга күүседир дээш хойжу бригадаларның бригадирлери, мал ажылының тускай эртемниглери кыштаг бүрүзүнге чүнү кылза чогуурун хынап көрүп, ажылды организастап чогуур.

Чамдык ырак-узак черлерде малчыннарга эмнелге дузаламчызы, салыр, кино, концерт барбайн, почта чедирилгези үстү бергилээр болгай. Ам чазаглаашкын үезинде боже онза кичээнгейни салып, четпестерни дарый эдер херек.

Улуг Октябрьның 50 чылынга чедишкинниг ужуражыр дээш чылдың бирги кварталында 371 тонна эътти, 355 тонна сүттү, 86 тонна дүктү күрүнеге садар планныг бис. Бо сорулганы түгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир төлээде, ажыл-агыйларга бирги кварталдың түннелдерин фермалар, бригадалар аайы-биле чугаалажып, четпестерни, ажыглаттынмайн барган курлавырларны илередип, ийиги кварталда ап чорудар хемчегларни тодарадыры чугула.

Чазагларда байдал кыштагларныңдан дора деп түвө билдиптир. Ам чамдык черлерге малга бедүүн кажааларны, ылаңгыя чаш малды хат-кавысканга алыспазы-биле оран-савааны белеткээри, малчыннарның чурттарга, амыдыралынче чогуур сагыш салыры чугула.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ,
СЭКП райкомунуң секретары.

№ 2 АТА-ның чолаачылары болгаш септемчилери бирги кварталдың планын ажыр күүсеткен. Ында эш Осипова удуртқан чолаачылар бригадазы социалистиг чарыштың бирги одуруумда чоруп турар. Ол бригаданың кежигүннери эрткен чылын камнап алган 15.144 литр бензинибиле бирги кварталда ажылдаан.

ЧУРУКТА: мурнанчы бригаданың бригадири М. С. Осипов.

В. РАЧКОВСКИЙНИҢ фотозу.

САДЫГ ЧЕТКИЛЕРИ КАЛБАРАР

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ошпга алдар болдурган социалистиг чарышка республиканың күрүне садыг организацияларының, бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларының коллективтери улуг кодурлүүшкүн-биле киржип турар.

Кызылдың холушкак садыг четкилери бирги кварталда бараан саарылгазының планын 110,6 хуу күүсеткен, азы чонга планнан ажыр 660.400 рубльдың бараанын саткан. Бо чорук күрүне садыының ажылдакчыларының күш-ажылга эки чедишкиннерни херечилеп турар.

Юбилейлиг чылга чаа садыг четкилерни ажыдары, ажылдап турар чамдык магазиннерни болгаш столоваллары эде дерииры база чоннуң өзүп турар негелделериниге дүүштүр садыгның чаа аргаларын дарый ажыглаары, бараан саарылгазының күүселдезинге база бир дээштиг болур чоннуң бараанны чагыг ёаулаар садыш алыр байдалдарын аналитэп көөру дээш ышкаш чугула хемчегларни боттандырары көрдүнген. Ол ышкаш чонга садыгларының культурazын бедидеринче болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезинче онза кичээнгей салдынган.

Кызылдың холушкак садыг четкизи бо ажылдарның талазы-биле элээн эки түннелдерни чедип алган. Хоорайның дугаары 32 хлеб садар тускайжыктан магазинни кыска хуусаада эде дериттинген болгаш ажыглалга киргеп. Ында хлеб болгаш оонак далган кылыгларын салыр тускай полкаларны тургускан. Садыш алыкчылар бараанны боттары шилип алыр аргалыг. Улуг-Хем ол чарыында 2 кижи, аэропорт чоогунда 3 кижи ажылдаар аъш-чем магазиннери ажыглалда кирген. Оларның даштыкы хевири бо үениң байдалдарынга таарышкам болгаш иштин эптиг кылдыр дерип кылган. Ботоорулга-чарылгалыг садыг четкилериниң бедиткен хүлээлгелериниң биркол көргүзүү бараан саарылгазының күүселдези болуур. Ону бүгү ажылдакчыларга көскү болдурар төлээде, төп конторада тускай самбыраны кылган. Анда садыг четкилериниң декада санында план күүселдезининң көргүзүглерин биижип турар.

Хоорайның бүгү садыг четкилериниң ажылдакчыларының барык 45 хуузу аныяктар. Оон иштинде дээди эртемниг болгаш ортумак эртемниглер 120 кижи, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде 36 кижи бот өөредилге-биле өөренип турар. Кызылдың садыг четкилериниң болгаш столоваллarының трестизиниң хөрөнгизи-биле түгле янзы-бүрү курстар дамчыштыр 440 кижини өөредир болгаш квалификациязын бедидер.

«Совет садыгның шылгараңгай ажылдакчызы» деп хөрек демдээниң адилекчилери Т. Е. Асабина, садыгжы А. Р. Маринцева, бот-оруулга-чарылгалыг магазинниң директору М. Г. Князева, салбыр эргелекчизи П. П. Быкова, «Улуг-Хем» ресторанның повары Н. Н. Костылецкая болгаш өскелер-даа боттарының хөй чылдарда чедип алган арга-мергежилин аныяктарга дамчыдып, хамаарышкан черинде ажылга эки түннелдерни чедип ап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, өскелерге үлегер болуп турарлар.

Садыгның дыка хөй коллективтери алдарлыг 50 чылга уткуштур баш удур бедиткен хүлээлгелерни ап турар. Ынчалза-даа чамдык таварылгаларда будуң коллективтерниң алган хүлээлгелери күүсеттинмейн баары харааданчыг. Кызылдың столоваялар трестизи 1967 чылдың баштайгы ийи айларының планын ниитизибиле 94,9 хуу күүсеткен. Ол дээрге дыка хөй аъш-чем бараанын чонга чедир сатпайн барганы болгаш он-оон кижилерниң сеткил-сагыжын хомудатканы болур-дур.

Хоорайда күрүне садыының садыгжылары, товароведтери, поварлары, технологтары брягаш удуртур ажылдакчылары алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш ажылдап турар. Оларның мурнунда амдаа күүседир сорулгалар хөй. Алдарлыг 50 чылга уткуштур чоннуң культурлуг хандырылгазын бедидер сорулга-биле садыг четкилерингe мурнакчы аргаларны ажыглаары көрдүнген. Оон Күрееди кудумчузунда 4 кижи ажылдаар аъш-чем магазинин, 24 кварталга эът, сүт садар тускайжыктан салбырны ажылдары көрдүнген. Авиация кудумчузунда дугаары 10 магазинге тускай культура бараанnарын садар, а бир дугаар төп бараан магазининден культура бараанnары садар салбырның көшкенинден пос-таавы садар салбырның ажылдаар шөлү улгадыр. Дендизи аар болгаш ниити габариди улуг бараанnарны садып алган кижилер ону бажыңынга чедирип алыр дээш улуг бергедээшкиннерге таварыжып турары билдингир. Бо таарымча чок байдалды болдурбайн, чоннуң негелдезин хандырар сорулга-биле дугаары 1, 7, 12, 27 магазиннерге садып алыкчының бараанын бажыңынга чедирип бээрин организастаар.

Юбилейлиг чылдың бүдүүзүнде витринаны ээ тывынгыр, чараш каастаану дээш, бараанnарның рекламазын таарыштыр кылганы дээш деп конкурстуң түңнели үнер.

Байырлалга чедир хуусаа эвээш арткан. Ынчалза-даа күрүне садының ажылдакчылары бүгү хемчеглерин шагда-ла ап эгелей берген. Бо бедик хүлээлгелерниң күүселдези — хоорайның бүгү садыг ажылдакчыларының Улуг Октябрьның 50 чыл ойында сөңү болур.

С. ДОРЖУ.

Партшколаның кичээли

СЭКП Таңды райкомунуң чанында партия активиниң школазы өөредилгезин уламчылап турар. Ээлчеглиг бир кичээл чоогта «Тинлелге» совхозка болуп эрткен. Анда партком кежигүннери, бригадаларга парторганизация секретарьлары, партия болуктарының организаторлары, профэвилел комитединиң кежигүннери, профболуң даргалары болгаш агитаторлар чыглып келген.

Кичээлдиң киржинчилери элээн каш сөлүн беседаларны, лекцияларны, оларның иштинде «Масса ортузунга идеологтуг амылдың хевирлери», «Партияга хүлээп алыышкын», «Улусчу контрольдуң болуктеринге болгаш постуларынга партийни удуртулга», «Социалистиг чарышты калбартыры болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин» дээн чергелиг чугула темаларга иштеткелдерни, лекцияларны СЭКП райкомунуң инструктор эргелекчизи, харыысалгалыг ажылдакчылары амыдырал-биле хөлбаштыр кылгылаан.

Болуп эрткен кичээлдерге өөрушкан дыңнавчылар дуржуулга солчуп, саналга-оналдарын чугаалаан, совхозта партия, комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларның ажыл-чорудулгазын анализтеп чугаалашкан. Совхоз коллективиниң ортузунга партийни политиктиг, организастыг болгаш кижизидилгелиг ажылды эңнижидеринче угланган элээн хөй эки саналдарны, бодалдарны киирген.

Өөредилгениң түңнел кезээнде дыңнавчылар кичээлдериниң идепкейжи, ханы утка-шынарлыг эрткенин демдеглээн болгаш моон соңгаар ындыг өөредилгелерни чер-черге организастап турар болза кадрларның билимин, практиктиг мергежилин бедидеринге улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

С. ТУШКОВ,
СЭКП райкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизининиң эргелекчизи.

Улуг Октябрьның 50 чылына

СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЛЕНИНЧИ

Большевик партияның ленинчи стратегтиг утланыышкынының база тактиктиг лозуңнарының шынның Улуг Октябрь бадыткаан. Февраль революциязы үгле хаанныг монархиязы дүжүр октаан эвес, харындаа пролетариаттың база тараачынарның революстуг-демократтыг диктатурazынга четкен болгаш Октябрь революциязының эге белеткели болган. В. И. Ленин демократтыг революциянның социалистиг революцияже шилчип киреринь бодуунда, ол революстуг чорудулганың ажыл-ишин, ол революстуг чорудулганың ажыл-ишин, ол революстуг чорудулганың ажыл-ишин

Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини

Эртем конференциязы доозулган

«Ленинизм болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкини» деп эртем конференциязы Москвага болуп эрткен. Италияның Коммунистиг партиязының үндезилекчизи Антонио Грамшиниң мөчээн хүнүнден бээр 30 чыл болганын холбаштыр ол конференцияны Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институду организастаан.

Революсчу ленинчи теорияның хөгжүлдези-биле болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң амгы прантиказы-биле, капиталдың чурттарында пролетариаттың болгаш ооң организацияларының аңгы демиселиниң янзы-бүрү талалары-биле, а ол ышкаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң идеологтуг айтырыглары-биле холбаалыг айтырыгларның талазы-биле 60 чыгаа илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны сессияның ажылдап турган дөрт хүнүнүң дургузунда дыңнап, чугаалашкан.

Ол айтырыгларны делегерецгей болгаш үре-түңнелдиг чугаалажыры-ла Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң институдунуң кол-кол эртемденнери-биле болгаш Совет Эвилелинден өске-даа эртем ажылдакчылары-биле чергелештир ажы-дүкпа коммунистиг партияларның новсуг ажылдакчылары база Италияның, Францияның, Испанияның, Финляндияның, Австрияның, Американың чамдык чурттарының, Польшаның, Чехословакияның, ГДР-ниң, Болгарияның болгаш өске-даа чурттарның марксисчи эртем төптериниң төлээлекчилери идепкейлиг киришкен.

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАЗАР

(Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң конференциязындан)

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур хүнүнге чедир каш-на айлар арткан. Кандыг-даа байырлалды демделеп эрттиреринге кол үүлү кичээнгейни шинтирлеттинмээн айтырыларже углавдырары болур деп, улуг Ленининиң чагыын совет кижилер ажылга удуртулга болдургаш, хүн келген түдүм-на чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерни чедип ап турар. Бистиң республиканың ажылчы коннарының аңаа канчаар ужуражыр деп турарының, профэвилелдериниң эдлчелиг сорулгаларының дугайында айтырыгларны чоокта чаа Кызылга болуп эрткен көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер профэвилелдериниң область комитединиң отчёт-соңгулдалыг конференциязынга чугаалажып көрген. Тыванын көдээ ажыл-агыйының ажылчыларының эрткен ажыл-агый чылын чедишкининиг дооскан болгаш бо чылдың бирги кварталында база чамдык өөрүнүүр түңнелдерни чедип алган.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тывага улуг социал-экономиктиг чаартылгалар болган. Ол дугайын, ССРЭ-ниң ажы-дүкпа улустарының бот-бүлезинге Тыванын киргени, 1944 чылдан эгелээн 1966 чылга чедир көдээ ажыл-агыйның ниити продукциязы 7,3 катап, күрүнеге садар эът планы 2,3, сүттүү—10,5, дүктүү—7 катап өскени, тараа дужаалдазы 9,2 муң тонна тургавындан 137 муң тонна четкени тодаргай херечилеп турар. Республика үлетпүрүүт апарган, чонның бижик билбес чоруу узуткаттынган, аныяктарның бүгүнгиниң сес чыл өөредилгези болтанган. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары экономика талазы-биле быжыккан, мал болгаш чер ажылын чедишкинниг хөгжүдүп турарлар.

1965 чылда республикага түгле үш совхоз орулгалыг ажылдап турган болза, эрткен чылын бүгү 17 совхозтуң 16-зы орулгалыг ажыл-агыйлар апарган. Республиканың колхозтарының хөй пуруузу база орулгалыг ажылдап турарлар. СЭКП-ниң XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң март (1965 чыл), май (1966 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, республиканың ажыл-ишчилери эрткен чылын га бүрүүзүнден 11, а Таңды район—14,1, Бии-Хем—13,4, Каа-Хем болгаш Эрзин районнар — барык 13 центнер дүжүттү өстүрүп, Төрээн чурттуң шыгжамырынга 137 муң тонна тарааны урган. Тывага ындыг дүжүттүр чыл кажан-даа болбаан. Эрткен чылын бистиң республика мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талаы-биле Чөөн Сибирь зоназынга калбарган социалистиг чарышка Бии-Хем, Таңды районнарның, «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарының малчыннары онза идепкейлиг киришкеннер.

Чер болгаш мал ажылының ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинин организастаар талазы-биле чамдык эки түңнелдерни «Межегей», «Тинелге» совхозтарның ажылчын комитеттери (даргалары эштер Дардаш, Моңгушоол), дүржүлга станциязының, «Революцияның чалбыжы» колхозтуң профэвилел организацияларының (даргалары эштер Чистобаева, Сафонов) чедип ап, республикада дээре ажылдыг организациялар болуп турар. Оларның ажылында, дүржүлгазында республиканың өске профэвилел организацияларынга өөредиглиг, ажыктыг түүлдер хөй.

Социалистиг чарыштың чаа хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде республикада 123 бригадалар, фермалар киржип, ында 2928 кижи хаара туттунган. Бо ажылды «Шекпээр» совхозтуң ажылчын комитеди (даргазы эш Ооржак Каң-оол) ажы тургускан. Ында 287 кижини хаара туткан 6 бригада, 196 ажылчын ол бедик ат дээш демисежип турар. «Сукпак», «Тыва» совхозтарда (ажылчын комитеттериниң даргалары эштер Гавриченко, Куулар Санчык), «Сельхозтехника» каттыжышкынының Таңды район салбырында мурнакчылар бар-даа болза, коммунистиг күш-ажылдың чаңгыс-даа шалыпчызы чок. Чамдык ажыл-агыйлар бо шимчээшкинни ёзу барымдаалап чорудуп, чарышка тааржыр кидис өглерни, от иштиниң шевергин, чараш эт-херекселдерни кылып бээрин элээн каш чыл улаштыр аазап келзе-даа, бо талазы-биле боттуг хемчегларже амдыгаа чедир шилчивейн турары дээш шынгыы шүүмчүлелди кылганнар. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң ажылдакчылары ажыл-агыйларга практиктиг дуза чедирери-биле сургакчылап баргаш, аңаа үр болбас, дедир далажыр чоруктарны «Тыва» совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы эш С. Куулар болгаш өскелер-даа саналынга шүүмчүлел чугаалаанвар.

Отчёт-соңгулдалыг конференциянга комитеттиң чаа составын соңгаан. Областың профэвилелдер Чөвүлелиниң отчёт-соңгулдалыг конференциязынга киржир көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелдериниң 35 кижи составтыг төлээлерин база соңгаан. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң чаа соңгуткан комитединиң бирги организастыг пленумунга комитеттиң даргазынга эш С. Д. Кировту соңгаан.

Профэвилел организациязының ажылы хөй талалыг. Ооң чер-черде организацияларының болгаш чаа обкомунуң ажылын экижидиринче угланган доктаалды конференция хүлээп алган.

Д. АНАЙ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

Коретникована күш-ажыл камгалалының талазы-биле негелделер кезээде түге чогул деп айтырыг тургузарга, оларны ол билбес болган.

Күрүне планнарын күүседиргиже кескү үлүг-хууну чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар киирип турар. Бо ажылды «Межегей» совхозта ол коллектив эки тургускаш, арткен чылын 71,4 муң рубль камналганы алгаш, республикага бирги черни алган. Бо чугула ажыл «Тес-Хем», «Шекпээр», «Сукпак», «Совет Тыва» совхозтарда амдыгаа чедир шуут тургустунмаан.

Профэвилел организацияларының күш-ажыл төлевирининг байдалын кошкак хынап турар. «Өөк» совхозка (директору эш Лихтин, ажылчын комитединиң даргазы эш Селезнев) чамдык трактор ажылдарын бирги болукке хамаарыштырар турбуже, бүгү ажылдарны ийиги болукке хамаарыштыр төлеп келген. Мал ажылынга база ындыг четпестер турган. Ол ажыл-агыйның Чкаловка сүт-бараан фермазынга механизастаттынган саалдага бир центнер сүттүң төлевири 1 рубль 51 көпеек болур турбуже, 1 рубль 46 көпеек, а хол-биле саалдага 2 рубль 21 көпеек турбуже, 2 рубль 13 көпеек кылдыр санап, төлеп турган.

Хуралга саналберген эштер республиканың Амыдырал хандырылга министерствозунуң адрезинге (министри эш Даржаа), бо министерство малчыннарга тааржыр кидис өглерни, от иштиниң шевергин, чараш эт-херекселдерни кылып бээрин элээн каш чыл улаштыр аазап келзе-даа, бо талазы-биле боттуг хемчегларже амдыгаа чедир шилчивейн турары дээш шынгыы шүүмчүлелди кылганнар. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң ажылдакчылары ажыл-агыйларга практиктиг дуза чедирери-биле сургакчылап баргаш, аңаа үр болбас, дедир далажыр чоруктарны «Тыва» совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы эш С. Куулар болгаш өскелер-даа саналынга шүүмчүлел чугаалаанвар.

Отчёт-соңгулдалыг конференциянга комитеттиң чаа составын соңгаан. Областың профэвилелдер Чөвүлелиниң отчёт-соңгулдалыг конференциязынга киржир көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелдериниң 35 кижи составтыг төлээлерин база соңгаан. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң чаа соңгуткан комитединиң бирги организастыг пленумунга комитеттиң даргазынга эш С. Д. Кировту соңгаан.

Профэвилел организациязының ажылы хөй талалыг. Ооң чер-черде организацияларының болгаш чаа обкомунуң ажылын экижидиринче угланган доктаалды конференция хүлээп алган.

Д. АНАЙ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

АКШ-тың Компартиязының медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Кажан тайбың дээш демиссел түс чылдың сөөлгү үзэрби чылдарының иштинде АКШ-ка болгулап турган бүгү шимчээшкиннерден эң артык калбак массалыг шимчээшкинче шилчип болур ындыг үе эгелээн» деп, АКШ-тың Коммунистиг партиязының «Уоркер» солунга парлаан медеглелинде чугаалап турар.

АКШ-тың Коммунистиг партиязы бо түңнелди чурттуң политиктиг амыдыралында болгулаан чамдык бурунгаар базымнарны барымдаалаан кылган. Чижээ, «негрлерниң хостуг эргези дээш шимчээшкининиң эң салдарлыг болгаш дайынчы элементилери Вьетнамда дайынга удур шимчээшкинге каттышкан» деп, медеглелде демдеглеп турар. Оон аңгыда тайбың дээш шимчээшкин профэвилелдерни үзэра тударын эгелээн болгаш шеригге келдиришкинге удур кампания калбарып турар, ук кампания түс-түс кижилерниң удурланыышкыны болуп тургандыңдан организастыг массалыг удурланыышкын болу берген. АКШ-тың политиктиг албан черлеринге болгаш социал системалынга чигзинер чорук чуртта күштелип, 1968 чылда саналдан кииреги-биле политиктиг айтырыгларны дилеп тывары-биле ажылдап турар кижилериниң саны көвүдээн.

«Тайбың дээш база чаа политика дээш шимчээшкиннер бот-боттарындан сырый холбаалыг, ынчалза-даа ол дээрге, чаңгыс аай чүүл эвес-тир. Коммунистиг партия хамаарышпас политиктиг угланыышкын дээш шинтирлиг туржүп турар. Ындыг угланыышкын тайбының болгаш хосталганың идеалдарынга бердинген хамаарышпас президентиниң кандидатуразын 1968 чылда депшидеринге чедирер ийик дээрзин санап турар бис» деп, медеглелде оон ыңай чугаалап турар.

Демократтыг болгаш республиканчы партияларның иштинде дайынны буруу шавар чорукту киништирбишаан, демиселди бүгү деннелдерге идепкейжидерин сүмелеп турар бис. Ындыг болза-даа бо ийи партиялардан дашкаар хамаарышпас массалыг политиктиг организацияларның четкизин тургузары оңза чугула дээш саналтурар бис.

Мексикада совет культура неделязы

МЕХИКО. (СЭТА). Улуг Октябрьның 50 чылы-биле холбаштыр Мексикада совет культураның неделязын эрттирип турар. Неделяның байырлыг ажыдымыкчыны чурттуң эң улуг хоорайларының бирээзи Халапага болган. Халапа университединиң ректору Гарсиа Барна чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан. Мексиканың болгаш Совет Эвилелиниң аразында ийираачы харылзаалар-ның хөгжүлдезиниң дугайын ол чугаалаан.

Халапа хоорайга совет культураның неделязының үезинде янзы-бүрү чурук делгелгелерни организастаан. 50 чыл дургузунда совет экономиканың хөгжүлдезиниң дугайында, ССРЭ-де дээди болгаш ортумак өөредилгени канчаар тургусканының дугайында, М. Шолоховтуң чогаадыкчы ажылының дугайында уни-верситеттиң улуг залында лекциялар болгулаан.

Национал консерваторияның доозукчулары орус болгаш совет симфониялыг музыкага тураскаадткан концерт көргүзүп. П. Чайковскийниң болгаш Д. Шостаковичиниң чогаалдарын күүседткен.

Мексиканың Морелиа дээр өске хоорайында база совет культураның неделязы эртип турар. Хоорайның төп шөлүнде совет чурук делгелгеан ажыттынган. Мексикага совет культураның неделязының хүннеринде ол дээре совет кинофильмнериниң фестивалы база эртип турар. Мексика парлалга бо неделяны эрттирип турар чорук ийи чуруттуң улустарының аразында ийиралды быжыглаарынга бараан болур деп, демдеглеп турар.

Чөвүлел хуралдың түңнелдеринге хамаарыштыр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың президентиниң Джонсон Уругвайның найысмалалы Монтевидеодан ужудуп үнүптериниң мурнунда «америк күрүнелер башкыларының ужуражышкынындан эки хөөнүүт чорup тур мен» деп медеглээн.

Пунта-Дель-Эстеге болган чөвүлел хуралга Джонсон болгаш 18 латин-америк президентилер «Американың президентилериниң декларациязынга», Латин Америкага «ниити рывокту» чоорту тургузарын доктаадып турар «хөделиишкиннер программазынга» ат салган. Эквадорнуң президентиниң Аросемена ол документилерге ат салырындан ойталаан. Вашингтоннуң Латин Америкада политиказын ол шынгыы шүүмчүлээн. Эквадорнуң документилерге ат салырындан ойталаан чоруу АКШ-тың Америк дүпте политиказынга ажыы-биле хөөн чок болгаш ооң-биле чөпшээрешпейн турар чорукту херечилеп турар. Пунта-Дель-Эстеге ат салган документилер ол политиканы өскерилишкин чок артырып турар-дыр.

Делегей садыгажыышкынынга тариф моондактарын чайладыр дугайында болгаш Каттыжкан Штаттарның тыпсыы турары «дузаламчының» кулданыкчы негелделерин дүжүрер дугайында латин-америк чурттарның бүгү негелделерин Джонсон хүлээвээн.

Пунта-Дель-Эстеге АКШ-тың төлээлериниң кол тиилелгези болза латин-америк чурттарның тодаргай негелделерин «чедишкинниг ойтур шапканы» болур деп Вашингтонда санап турар. Ынчаарга чедимче чок болган чүвези түл дээрге, ат салдынган документиде «бөмбүрзектиң барын талакы чурттарынга коммунистиг аймылдың» дугайында түүлдүң кирбээни кылдыр АП агентилел санап турар.

Латин Американың чурттарынга ээ-не соңуургавчыг болуп турар айтырыгларның талазы-биле кандыг-даа тодаргай шиитпирлер хүлээп алдынган документилерде чок болуп турар.

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Совет чазак төлээлери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы Н. К. Байбаков баштадыр Иранга он хонук аян-чорук кылган. Парлалгага дамчыдып берген медеглелде чугаалап турарын ёзугаар алырга, Совет Эвилели биле иран национал нефть компаниязы нефтини шинчилеп тывырынга болгаш казарынга база газ салыглажырын көвүдиринге кадыы ажылдажырын талалар дугуржуп алган. Үлетпүрүүн, оруктарның, электроэнергияның, плотиналар тударының, ирригацияның, демир болгаш өске-даа рудаларны шинчилеп тывырының талазынга төлевилелдерни белеткээринге Совет Эвилели чепшээрешкен болгаш ол талаларга Иранның хөгжүлдезиниң дөртку планын боттандырар талазы-биле аңаа дуза көргүзер. Ол дузаламчыны көргүзеринин чарыгдалдарын Иран газ болгаш нефть-биле төлеп бээр болган.

3. Клишконуң чугаазы

ВАРШАВА. (СЭТА). Гданьскиде судноолар тудуунуң заводунга В. И. Ленининиң адын тыпсыры-биле холбаштырган байырлыг хуралга ПКАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Зенон Клишконуң чүве чугаалап турган, демдеглээни болза, улустарның дең эргезининг болгаш пролетаржы интернационализминиң ленинчи принциптери улусчу Польша биле Совет Эвилелиниң аразында харылзаалларның, байыралдың, эвилелиин болгаш бүгү талалыг кадыы ажылдажырының үндезинниде салдынган.

Полицейжилерни тудуп хоругдаан

ДЕЛИ. (СЭТА). Делиде 657 полицейжилерни тудуп хоругдаан. Олар ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын ажыгдерин негеп турар. ПТИ агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, тудуп хоругдаашкын үезинде мессиндежиишкин 20 ажыт минутада үргүлчүлээн. Туттурганнарны сөөртхен түүк машиназы кара бажыңче базар орукка андырылган түңнелинде өлгеннер болгаш балыглавганнар бар болган.

Иштики херектер министри Чавайның медеглээни-биле алырга, Делиниң чамдык районнарында хөй санныг полицейжилер дежурныйлаар албанныче үмнээн. Төп курлавыр полициянның болгаш аймак чок чоруктуң кызыгаар күштериниң отрядтары хоорайның чамдык черлеринде таныжыл албанны эрттирип турар.

Бо чурукту Ассошиэйтед Пресс дээр америк агентилелдиң корреспондентизи Мурнуу Вьетнамга, чепсээн хурааган зонадан элээн мурнуу талага тырттырган. АКШ-тың далай чадаг шеринниң солдады «каразын көргени» ийи вьетнам кижиниң аппар чыдыр. Ол солдат чепсеи чок кижилер-биле дайылдажыры белен-дир дээнзиг, сетинии оруун, хүлүмзүруун ора ышкамыл...

СЭТА-ның телефотозу.

ТЕОРИЯЗЫ БОЛГАШ АМГЫ УЕ

диалектиктиг ёзу-биле көөрүн, пролетариат диктатуразын догуннадып тургузары дээш демиселдиң янзы-бүрү хевирлерин билдилиг болгаш чогуур ойүнде ажыглаарын негеп турар. Коммунистер болза, капитализмден социализмче шилчилгениң кандыг-бир чаңгыс хевири-биле боттарының холуун хүлүп алгаш олуруп шыдавас болгаш олурбас-даа ужурлуг, а харын тодаргай төөгүлүг байдалдан хамаарыштыр оларны шинээ алыр, тергиндекчи аңгыга өлүмүүр согуушкуняу таварыштырар болгаш чаа ниитилелди тургузары-биле эргечагырганы чаалаан алыр дээш, чуртта тургустунган революстуг байдалды мергежилдиг ажыглаар ужурлуг деп, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң документилериниде онзалап демдеглеп турар.

Буржуаз-демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчип киреринин дугайында ленинчи өөредиг амгы бо үеге өскерлиш чок ужур-дузалыг. Ол өөредигниң хөгжүлдезинге чаа базым Апрель тезистеринге болгаш Ленининиң өске-даа ажылдарынга кылдынган. Революцияга пролетариаттың гегемониязының дугайында болгаш ооң талазынче тараачын массаларны хаара тудар дугайында, тараачыннарның шимчээшкинин деткиринин болгаш бүгү хемчег-биле калбартырының дугайында ленинчи өөредигниң ужур-дузазын үнелеп четтинмос.

Ленин демократыг революцияга бүгү тараачыннарның революстуг болдунар аргаларын тодаратказ, тараачыннарның чамдыызы, а тогум-на пролетаржы болгаш чартык пролетаржы келзе, революцияның социалистиг үе-чадазында ажылчын аңгының шынчы авилелчия боол болур дээрзин ооң-биле кадыы көргүскен. Пролетариат ол ядыы тараачыннар-биле авилелдиниң алгаш, ыраакы келир үеже соңгаарлатпайн, эрге-чагырганы бодунуң холунга алырының практиктиг болдунар аргазын алыр. Ленининиң ол чаа салыышкынының ужур-дузазыг үдел дээрге, демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчип киреринин төөгүлүг шыңгыы үзүктелиишкин чокка хандырып болур иштики социал күштерни ооң айыткынында болур.

Социалистиг революция болза, капиталистиг чурттарның түгле база колдуунда революстуг пролетарийлериниң демисели болур эвес, а бүгү-ле дарлаткан улустарның империализмге удур демисели болур дээр ленинчи теорияның ол түүлүдаа ооң дудак чок ужур-дузалыг. Октябрь хоойлу ёлугаар болур чаа түүлдү ажыткан, ооң күжүнде хожудангай чурттар мурнакчы чурттарның пролетариадының дузазыбиле хөгжүлдениң капиталистиг чадазын таварбайн, социализмче шилчип болур деп, Ленин бадыткаан.

Ол орук совет Чөөн түктүг республикаларынга, Моол Арат Республикага социализм тургузуушкунуңуп практиказы-биле хынаттынган. Амгы үеде, кажан социализмниң делегей системазы тургустунганда, мурнунда хожудангай турган чурттарның капиталистиг эвес хөгжүлдезинге улуг болдунар аргалар бар апарган. СЭКП-ниң Программазында демдеглеп турары-биле алырга, делегейниң социалистиг системазы түрүп турда кайы-даа чурт, ооң бодунуң хөгжүлдезиниң деннелиндеи хамаарылга чокка, социализмге чедире бээр орукка туруптуп болур. Чаа ниитилелдиң тургузуушкунунга ук чурт социалистиг күрүнелериниң бүгү талалыг дузалаамчызын алыр.

Колониалдыг болгаш национал дарлалдан хосталган чурттарның улам ыңайгы хөгжүлдезиниң оруктарының дугайында айтырыгны Ленининиң тургусканы солуун болуп турар. Буржуаз тажмылыкчылар болза, революцияны ыяавыла дайын-биле холбаштырып турган революсчу кылдыр Ленининиң ынчаар көргүзүп турарлар. Ындыг төөгүчүлериниң бирээзи—Бертран Вольф (АКШ) болза, Ленин бистиң вегивистиң онгу чылдарында, ындыг «аас-кежиктиг» болдунар аргаңың барынга бүгүреевейн турган хирединде-ле, Россияның Австри—Венгрия-биле дайынга үскүлежирин кончуг-ла күзеп турган болдур эвеспе деп бижээн. Ол дээрге мере-хоозун болгаш шүүлдээдэцкин дээрзин ындыг факт-биле бадыткап болур. Делегейниң бирги дайынының мурнунда даштыкы журналистерниң бирээзи Ленинден Европага дайын үскүлежиишкинин күзеп турар силер бе деп айтыраргга. Владимир Ильич мынчаар харылаан: «Мобилизацияга болгаш дайынга шаптыктаар дээш, бодумга күш четтинер бүгү чүүлдерни кылып турар болгаш тулунга чедир кылыр-даа мен. Капитализминиң угаан-сарыыл чок чоруунуң ужун миллион-миллион пролетарийлер бот-боттарын кырышкан турарын күзевес мен. Аңаа хамаарыштыр чедир билбес чорук турбас ужурлуг. Дайынны объективтиг-биле баш удур көөрү, ол айыыл-халап кыптын үнген таварылгада ону болдунар-ла дээреэн-биле ажыглаарывче чүткүүрү—ол дээрге бир ынзы херек-тир. Дайынны күзээри болгаш аңаа ажылдаары—ол дээрге мырыңай өске херек-тир» («СЭКП төөгүзү», т. 2, арыы 439).

Амгы үениң оппортуунистери буржуаз идеологтарның холунда ойнавышаан, революцияның эргежок чугула негелдеэн дайын болур деп санап тураарлар. Олар болза, революцияның ленинчи теориязының пйи социал системаларның тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынының идеялары-биле харылзаазын хүлээп корбейн, тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынын революстуг чорудулганың хөгжүлдезинге шаптыктап турар деп бадыткап турарлар. Тайбың кожа-хелбөө догуннаашкыны — ол дээрге, революстуг шимчээшкинге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар, күрүнелер аразының аңгының болгаш социализмниң талазынче чаалап алырының дугайында айтыыр интернационалчы ужур-дузалыг деп, Ленин айтып турган. Ол дээрге, делегей айтырыы-дыр, хөөремче чок долегей айтырыы-дыр деп. Владимир Ильич оңаалап демдеглээн. Бүгү делегей масштабынга капиталимден социализмче шилчилгениң темпилерни ол айтырыгны шиитпирлээриндеи хөйүнде хамааржыр. Чогум-на ону барымдаалаап, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар капиталистиг чурттарның пролетариадының социалистиг демиселин дарлаткан улустарның антиимпериалистиг, антифеодалдыг демиселибиле тудуштурарынче угланыышкынны быжыы-биле чорудуп турарлар.

Национал хосталгалыг шимчээшкин озуп турар дээш, «Европаның болгаш Американың пролетариадын революстуг күштерден» казып турган ындыг кижилерге В. И. Ленин шиитпирлин-биле удурланып турган. (Чог. бүрүн чылдазы, т. 45, арыы 175—176). Капиталистиг чурттарның ажылчыннарының революстуг демиселининг болгаш колонияга улустарның хосталгалыг демиселининг бот-бодундан хамааржырын демдеглевишаан, Владимир Ильич болза, ол демисел чедишкинин үүлзе делегей пролетариадының деткимчези-биле болгаш Совет республиканың делегей империализминге удур революстуг демиселибиле ынак холбаага чедип ап болур деп онзалап айыткан.

• • •

Амгы үениң фактыларынга холбаштыр алырга, революцияның тиилелгезиниң байдалдарының дугайында айтырыгны Ленининиң тургусканы солуун болуп турар. Буржуаз тажмылыкчылар болза, революцияны ыяавыла дайын-биле холбаштырып турган «чөөн» коммунистерге удур үлгаган Ленининиң чугаалары маңаа холбаштыр улуг принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар. «Социалистиг революция үүлзе улуг ажыл соксадымышкынындан азы кудумчу чысхаалывдан, азы аштаанналрның үймээнинден, азы шериг тура халышкынындан, азы колониалдыг үймээнден кыптыгып үнүп кээп болур эвес, харын каңдыг-даа политиктиг кризистен кыптыгып үнүп кээп болур» — деп, Владимир Ильич чугаалаан. (Чог. бүрүн чылдазы, т. 27, арыы 255).

Революстуг байдал дугайында революсчу күштерни сырый каттыштырарының болгаш политиктиг армияны тургузарының эргежок чугулазының дугайында, массаларны революцияга белеткээринин дугайында ленинчи идеяларның ужур-дузазы өскерлиш чок. Субъективтиг факторну чедир үнелеп көрбейн, капиталдың каңдыг-бир «демократизациялыныкы» дугайында, ол бодунуң дарлакчы моңу-шынарын «чидиргенининг» дугайында чулчуруп, аңаа үндезилээп, революцияның марксисчи-ленинчи теориязын хүлээп көрбейн турган барының оппортуунистерин Ленин кам-хайыра чок шүүмчүлеп турган. Ооң-биле чергелештир Владимир Ильич «чөөнненрининг» авантюризминге удур база-ла демисежип турган. Алыс утказы-биле алырга, объективтиг байдалдарны херекке албазы, доозулбаан үе-чадаларны ажа халыры, ажылчын аңгының күжүнге болгаш ажыажылчы тараачыннарны револючуазынга бүзүревеэн болуп турган «перманентилиг» революцияның троцкисчи теориязын Ленин шиитпирлиг шүүмчүлээн.

Пролетариаттың тиилелгелиг революстуг демисели чорударының кол объективтиг эге үндезини болур тургустунуп келген революстуг байдалды болгаш революстуг кризисти тоомчага албайн, «чөөн» чулчурукчулар ындыг демиселге массаны ыяк болгаш кызымак шудургу белеткээринин эргежок чугулазын хей деп турарлар. Ынчаарга Ленининиң өөретккеи-биле алырга, партияның тактиказы массаларның түгле революстуг хөөнүнге оорганаттынын шыдавас, ооң туржук түгле чаңгыс авангард-биле тиилелгелиг революцияны үндүрериниг ынаныл болбас. Амдыызында революцияның объективтиг байдалдары чедишкелек турда, эрги тургузугну шуут штурмнаарынче революстуг күштерни киирер чорук болза, революстуг демиселге эдер арга чок когарадды таварыштырып болур өнчүк-чөңгээ болур ийик деп, Ленин онзалап демдеглеп турган.

Чижээ, Германияның Компартиязынга «чөөннер» 20-ги чылдарның этээнде, бодунуң талазынче массаларны чаалап албайн чыда-ла, «авангардчы тулчуушкуннар» дээр чүүлче кыйгырып турганы билдингир болгай. Буржуазия ол өнчүк-чөңгээлиг халымак тактиканы барымдаалап коргеш, 1921 чылдың мартта барыын үзелдиг социалистиг удуртукчуларның дузазы-биле Ортаакы Германияның ажылчыларын чепсектиг тура халышкынынче ыдалап үндүргеш, ону кадыгдошкуну-биле бастырып каан. Ленин Германияга ынчаардагы болуушкуннарга хамаарыжыр материалдарны өөренип көргеш, марттың тура халышкынны «революстуг ажылчынарның маадырлыг камгалалы болган..., ынчалзажок ол кандыг-даа маадырлыг болган болза, 1919 чылдың январьдан бээр өнчүк-чөңгээлиг чоруктар-биле 20.000 ажылчыннарны өлүргеп чазактың өнчүк-чөңгээлиг халдаашкыны-биле иеоп соңгаар, хей пуруу чүгле бичии районга эвес, а бүгү чуртка коммунистерниң талазынга болу бербээже, ындыг тулчуушкуну кылбаза чогуур» деп бижээн (Чог. бүрүн чылдазы, т. 52, арыы 268—269).

Коммунистер болза, ала-чайгаарлашкынның аайынга кирип, быдаргай-сандаргай сегиржип алышкынар дээш туржуп шыдавас, а организастыг, четче-бүрүн, деминг, чогуур ойүнде, белеткелдиг хөделип үнериниг массаны өөредир хүлээлелгеи дээрзин Ленин өске түүл дугайында чугаалаан. Революстуг чинистин бүрүн четчин быжармыын дугайында айтырыгны ол тургузуп турган. Орус революциязының болгаш өске чуруттарда революстуг шимчээшкининиң дуржулгазын өөренип көргеш, Ленин польша коммунистерге чоруткан чагаазында мынчаар сүмелээн: «...элекке үнген тура халышкынны хан төгүүшкүнүүт базары-биле революцияны бөөй тударының аргазын чазакка болгаш буржуазияга бербес. Өнчүкчөңгээге алыспас. Улуг чалгының болу бээрин маңаар: улуг чалгыг бүгү-ле чүвенп арыадыр шаактар болгаш коммунистер тиилелгени бээр». Бир эвес буржуазия «кыржыр чорукту күткүп үндүрүпкеш, 10—30 муң ажылчыннарны өлүртүп кагза, ол чорук революцияны савадыпп, харын-даа элээн каш чылдарда саададып болур» (Чог. бүрүн чылдазы, т. 44, арыы 180—181).

• • •

Социалистиг революция дугайында кол-кол ленинчи идеяларны делегей болуушкуннарының бүгү хөгжүлдези, амгы үениң бүгү болуушкуннары бадыктап турар. Ол идеялар акыдүкма коммунистиг партияларның Москва чөвүлел хуралдарының документилеринде, чогаадыкчы ёзу синнекен документилерде, илерегтингеп. Түгле марксизм-ленинизминиң, социалистиг революцияның ленинчи идеяларын болгаш теориязын чаңгыс аай билир чоруктуң оруктарыбиле оларның тиилелгези дээш демиселдиң оруктары-биле чораап, ажылчын аңгы, бүгү-ле дешилгелиг ниитилел-политиктиг күштер империалистиг реакцияга аштырышкынны таварыштырар, тайбынның, демократтыг болгаш социализмниң улуг херээжең тиилелгезин чедип алыр.

Л. СЛЕПОВ,
төөгү эртемденниң доктору.

Удавас-эжиндириишкинге

Эртеп арте Кызыл хоорайның жудумчуларының-биле эргилей берген «ЗИС-5» баш удур доктаадың алган черлеринде машинаны манап турар кижилерни олуртупкан, Енисейниң оң талазынче хаптар.

Абаканче баар оруктап бичии халдып олургаш, ол оң талазында кижи чаалап, түтпаан-даа, а шагдан бээр олап Кара-Хаак биле Кызыл аразынга аргышкан автомашиналарның таптап каапканы

орукту өрү довурак-доозунуп бурулады халаат. Доте баарында, Бии-Хеминиң эриинде хем судноларының чыскаал каан черге доктаар. Ол дээрге Үстүү-Енисейниң пароход чери-дир.

Тывада транспорттуң кол хевири автотранспорт. Оон дузаазы-биле пассажирлерни чурттаалга пунктуларының аразынга дажыглап, улус ажыл-агыйынга херектиг чүүктерни сөөртүп турар. Сөөлгү каш чылдарда бистең транспорттуң база бир хевири — пароходтар ажылдап эгелээн. Олар ыраккы Тожуже аъш-чемнии, үлетүүр бараанналарын, нефть продуктуларын болгаш өске-даа чүүктү чедирип, а оортан ыяш салладып бадырып турарлар.

Пароход черинде төрбеп бир судно бар. Оларны мергежилдиг, боттарының херээнге хандыкшылдыг улус башкарып турар. Бо коллектив, хемниң доожу эриири билек, ажиндиришкинче кириптер. Сезон октябрь ортан үеэнге чедер. Кыжын ол-ла ажылчыннар корабльдерни септеп кириптерлер. Ынчангаш мында харыы үтүн яазы-бүрүү мергежилдерни шинчээдип алган кижилер ажылдап турар. Чайгы капитан-механиктер ам дунналалакчылар, чамакчылар апарганнар.

Суг оруу ажыттынарга судноларны ажиндиришкинче киреринге барык белеп. Ам сөөлгү үш пароходту чедир септеп-селиири арт-

② Суг адаавын „телегазы“

кан. Оны чорудуп турар кижилер-биле номчукчуну таныштыраал.

Василий Поздняков (№ 1 чурук) судноларның ойлуп, тиглевген кезектерин чаартып чамаарынга мергежээн кижи. Оон кылган ажылын өөрү үнелеп, «хлбышидичи» холдуут Василий Дижирлер. Шынап-ла оон чамаан черлерни дозулаанда көөрге чаа эттеп турдан чок көстүр болду.

Дуржулгалыг капитан-механик Георгий Кириллов (№ 2 чурук) электри-биле демир кезектерни дузаалап турар. Ол хүн ыормазын үргүлүү ажыр күүседип келген. Октябрь революциязының бежен чылының оюн удуртуп турар экипажы-биле күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үүкүүрүн шинчилээн. Ынчангаш ыяш салладыр үеде үзүлелиишкин чок ажиндирер сорулгаты мурнунга салгар.

Пароход черинде бригадир, чайгы үеде капитан-механик Виталий Константинович Тарлецкий септекчилериниң ажыл-ижи-биле бистең таныштырып чораат. Марат Ашак-оолдун (№ 3 чурук) ак сеткилдиг, кылымак ажылдап турарын демдегледи. Енисейскиге хем училищеэнге доозкаш келген авыйак тыва оолду оон эштери кичээнгейлиг хүлээп алганнар. Өөренип, теория талазы-биле билиглер-биле чепсегленген-даа кижиге практика кырынга ажылдап эгелээнде бергелер таварышпайн канчаар. Ажылдың эвин, аргазын тывары база белеп эвес-ле болгай. Анда үе-шак-дуржулгалыг кижиниң сүмезин негеттивер. Марат ыңдыг эштерни коллективинден тып алган: капитан-механик Геннадий Владимирович Еремпов ашыяк механикке дузаалажып, оон өөрүү болу бергеп.

Коллектив ажиндиришкинге бо чылын мурнуудаазындан дээре белеткеэрген. Суднолар сентябрь графикти эки сагып, ажылдың шынарын улам бедидткеп.

Ажыл-ишке чүткүлдүг бо коллектив моон-даа дээре наргузугдерлиг ажылдап болур турган. Эрткен чайын чүк сөөртүрүүн планы чедир күүсеттинмээн. Оон чылдагааны — Улуг-Хем мыш үлетүүр ажыл-агыйы салладыр мяшты чогуур хуусаазында белеткеп бербейн турганы болур. Ынчангаш суднолар чүк маган хой шакты халас эртирер ужурга таваржып турган. Оз ышкаш экипажтарының кежигүннери Ырбанда мыш белеткекчилериниң салдарны багай кожуп турарынга хомудап чүтээладылар. Пароходтар безин чокта катерлер-биле мыш салладып турган хоочун сугжу Михаил Иванович Шикин салдарны бакка кожарга хей каража болуп турарын тодаргай чижектер-биле бадыткап чүтээлады. Салдарны болүк сывырындак демирзер-биле быжыглап шаршыр. А бакка шараан чудуктар салдаашкын үелиинде үшүүнүн чыдып каар, сывырындак демирни база хере тырттар болур.

Экипаж чүдүүтү чидирбес дээш хемчет ан хөлөөге-даа, хей-хей тудут мяжы ышкындырып турар. Сывырындан демир база сыйлын, үстүн каар. Ан ол база ажыгладдан үнер. Мындыг байдал пароход черинге-даа, мяш ажыл-агыйынга-даа могаралдыг. Ынчангаш хемчилерниң хилээн ёзугаар сөлүп дамчыштыр Улуг-Хем мяш үлетүүр ажыл-агыйының ажылдакчыларын салдарны ай-шаанда болгаш бажыт ыяштыр кожарынче кичээнгей салгырын сагындырар апаар.

База бир сайалды өөренип коорү чүгүлээ. Удавас бет ажыл хүнүүт неделяже шинчилер болгай бис. Республика пайызылалының ажыл-ишчилери ийи хүн дыштанып. Улуг-Хемни өрү, кыду пароходка олурупкаш, селүүстекеесес кижи кайда боор. Бир эвес пароход черинге пассажирлер сөөртүр бир пароходуу быжыглаар болза, кымга-даа ажыктыг. Сөөлгү үеде хары үүлә 60 кижи олуртур «Хем автобустарын» Сая мындыда хоорайларда ажыглап-ла турар болгай. Ындыг пароходтар үнтен чарыгдалды ыяка хуусаада дугаан болур. Ынчангаш чогуур органнар бо дугайында шинтпирни хүлээп ап, кылычыларга болгаш хемчилерге дузаалажыры нүзенчиг.

М. ДҮЛҮП.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

Репортаж

③

«Эзиржигешке»

Чоокта чаа бистиң республикадан өң эки өөренген болгаш эки чурумнуг болүк пионерлер Кара далай кыдыында «Эзиржигеш» деп пионер лагеринге чораан. Аңаа чораанналарның бирээзи, Тожу районнуң Ий сес тыва школазының өөренекчизи Полина Кол мынчаар чугаалап турар:

— Эки өөренген, пионержи ажылта эки киришкен дээш, мени Кара далай кыдыынга дыштаныры-биле чоруткан, улуу-биле өөрээн мен. Аңаа бистиң Тывадан 30 кижи чораан бис. Чеде бергеш, дыштанырындан аңгыда, өөренип турар аңгыланы дыштаныры база өөренип турдувус, чижээдээрге мен немец дыл өөренип турган мен. «Эзиржигеш» пионер лагеринде уруглар дерт улуг болүк кыдыр дыштанып турар, бир болүктү-де база пионер лагери дээр, бистер каш школалылар Строительная дээр пионер лагеринге турган бис, аңаа шуптузу 450 пионерлер турган.

Азас школазының өөренекчизи Рита Чигжит база солун түүдерни чугаалап турар.

— Бистиң республикадан аңаа барган уругларның аразында Бай-Тайгадан, Өвүрдеп, Тожудан, Тес-Хемден болгаш өске-даа районнардан школачылар бар турган. Аңаа 40 хонук иштинде өөренип, дыштанган бис—деп. Рита чугаалап турар. —Пионер лагери конгут чаран. Аңаа тургаш, хүн санында чаа-чаа ырларны, танцыларны өөренип ап турдувус. Ында аъш-дүмүн социалистиг чурттардан база бистиң Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы бүлүнарындан уругларга бар. Бистер шуптузуу, эпнайыралдыг, чаңгыс өг-бүленип уругларга дег чурттап турган бис. Улуг-хүн санында-да бир пионер отряды концерт көргүзер. Понедельник болгаш четверг санында-да чогаал, механизация болгаш өске-даа болгүмнерге улуг сонуургал-биле кирижип, аңаа өөренип турдувус. Күш-культура болгаш спорт талазы-биле ыяы-бүрүү маргылдаалар үргүлүү болур. Мээн турганым «Отважный» аттыг отрядывыс шыдыраа маргылдаазынга бирги черни алгаш, шаңнаткан.

К. ХЕРТЕК.

ОРГАНИЗАСТЫГ КОМИТЕТТЕ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга холбаштыр ССРЭ-ниң улустарының IV Спартакиадазының организастыг комитединиң эзеглиг хуралы болган.

ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының программазын ёзугаар спорттуң техниктиг хевирлериниң талазы-биле маргылдаалар ДОСААФ организацияларынга арттырериниң дугайында, ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының Украин болгаш Узбек республикаларда кедээ чонуң ортузунда чоруп турарының дугайында, Спартакиаданың хемчеглерни парлалгага, радиога, телевиденнеге болгаш кинога чырыдарының дугайында, а ол ышкаш ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазының болгаш школачыларның бүгү-эвилел Спартакиадазының кыргыкчилериниң медицина хандырылгазының дугайында айтырыгларны организастыг комитет көрүп, чогуур шинтпирлерни хүлээп алган.

(СЭТА).

А. Леонов—Кемеровонуң хундулуг хамаатызы

Космонавтика хүнүнге аддар кылдыр база космосту шингээдип алырынга улуг ачы хавыяалы дээш Кемеровонуң хоорай Советиниң күүскому ужудукчу-космонавт, Совет Эвилелиниң Маадыры А. А. Леоновка Кемерово хоорайның хундулуг хамаатызы деп атты тывыскан. Кузбасс чурттуг Алексей Архипович чаш болгаш школачы чылдарын Кемеровога эрттиргенинге уламындан бодунуң чаңгыс чер чурттугларыбиле сыгый харылзаавы түдүп турар.

Орденни тывыскан

Брест шивээзининиң маадыры Борис Афанасьевич Мокровка дайынчы Кызыл Тук орденни тывыскан. Бүг шивээзининиң өлген камгалакчыларының даазы бижинге оон ады 25 чылдың дургузунда кирип келген. Төрээн чурттуң бедик шаңналыын «Кызыл Выборжу» заводтуң слесары дайынчы алдарның завод хуралынга алганын СЭТА-ның корреспондентизи Ленинградтан дыннаткан.

Бүгүнү эриинде улус оңгу онгар ам-даа чер-биле деңнешпээн. 1941 чылдың июнь 22-де пулемётчик Борис Мокров баштайгы тулчуушкуунга аңаа таварышкан. Гитлержи бүзөлээшкинниң даярбаан шуут өттүр чаза таварып эрткеш, Б. Мокров дайынның оруждары-биле Волганың эриктеринден Варшава четкен, Солдаттың хөрээн дайынчы беш шаңналдар каастаан. Ам алдыгы шаңнал-биле оон өөрү аңаа шаг байырны чедирип турар.

Ийи хойдан 7 хураган

Ак-Дашта хойжулар Оюн Дажый-оолдуң, Ондар Чотпанның ажаал турар хойларының аразындан ийи хой чеди хураганны ийистээн. Ийи хойжу бир-ле эртен хойларын чемгерип турда, дунгужүн төрүүр бир хой долгады бергенин эскерип каан, кадарчылар ону түрә хайгаарал турган.

Чыткан хой хураганнаптарга, баштайгы хураганны хойжу кичээнгейлиг ажаал алкан. Оон соонда ол хой турбас-даа, хевээр чыдар болган. Аңаа хайгаарал үзүктел чок болган, оон ийиги хураган база төрүттүнген. Оон улаштыр ол хой база ийи хураганны төрүпкен. Ийис хураганнарны дуржулгалыг сакманщик Татьяна Тежит хүлээп алган, коңчуг эки ажаал түрар.

Оон даартазында эртен хойну одарже үндүрүп турда, база бир хой үш хураганны төрүпкен. Сакманщик Оюн Долума чаш хураганнарны доруктуг өстүрери-биле хүлээп алган. Сакманщиктер шүстерни суттуг хойларга чагыытыр эмзирип, оларның кенди доругуп өөрүнче бүгү кичээнгейлиг салып турар.

Х. ДАДАР-ООЛ.

Таңды район «Тиилелге» совхоз.

Суг адаавын „телегазы“

МОСКВА. Суг адаавын шимчеп чоруур телевизин установказы көвүрүгнериниң, плотиналарның, суг өртээлдериниң тудугжуларынга дузалажы бергеп. Ам гидротехниктиг тудугнуң суг адаанда кеэзээн көөр төлөөдө, тускай эртемнит кижилер суг адаанче он-он метр ханылап кирбес. Ону ам суг иштинге шимчеп чоруп болур суг адаавын «телегазы» кылыр. Тускай чыдыкчы керексел чүве көзүлбес булургей сутта безин хайгааралды чорударынга дузалаар.

Бо машинаны транспорт тудуунуң Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң болгаш «Газприбораватоматика» дээр тускай конструктор бюрозунуң ажылдакчылары чогаадып тургускан.

Сезон ажыттынган

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хураг» колхозунуң күш-культурчулары частың каан хүннеринин бирээзинде чайгы сезонунуң ажылышкынын чоруткан.

Диск болгаш ядро октаарынга баштайгы маргылдаа эгелээн. Аңаа Николай Базыр тимлээн. Копьё октаарынга Оксур Арапчор тергиндээн. А граната октаарынга Кечин Хүргүлек. кымга-даа аштырбайн, 49 метрни октаан.

Ча аларының маргылдаазынга Михаил Аранчив биле Байкара Бичее-оол олар тергиндекчилер болган. Хол бөмбүүнге 4 команда ойнаан, аңаа школа командазы тикпээн, күбокту чаалап алган, а Оттүк-Даш суг-баразын фермазының аныяктары ийиги черни залээннер.

Б. МАНДЫП-ООЛ.

СПОРТ

Баштайгы салыышкын

ССРЭ-ниң спорт комитединиң болгаш организацияларының эвилелиниң Чөвүлелиниң шыдыраа федерациязының шинтпири-биле Октябрьның 50 чылынга турасказаткан шыдыраа фестивалы бистиң чүртүвүстә чоруп турар.

Ол фестиваль спорт коллективтеринден эгелээш, түк-түс эге-чаагайлыг эрткилээр. Ам бистиң республикада фестивальдың 2-ги чадазы болур, эки-тура «Спартак» спорт комитединиң маргылдаазы эрткен воскресеньеде Кызылда эгелээн. Ында 14 ор. 7 херээжен, 8 оолдар ойнап турар.

Эр улустуң таблицазында Тываның шыырак ойнакчылары Николай Шишигин, Монгуш Кенин-Лопсан, Соян Кан-оол оларның киргени солун болуп турар.

Баштайгы ойында бир-ле дугаарында М. Кенин-Лопсан Ооржак Бегекти уда шаан алган. Өске ооннардан Хову-Аксының оолдары Станислав Панов биле Чапай Сотпаның эки ойнаазы шыдыраага сонуургалдыгларының кичээнгейин хаара туткан. Олар боттарының хоочун-даа, шыырак-даа дээн удурланыкчылары эштер Тугражык биле Берковичиниң түс-түзүнде удуп алганнар. Хову-Аксынга болган маргылдаага бирги черни Сотна, ийиги ниин — Панов алган, Н. Шишигин биле Н. Чыргал-оолдуң оюну төнмээн. Байзал колдуунда дең, ынчалза-даа Н. Шишигининиң нояны шимчеңгирибиле кара талага бичии айыылдыг.

Фестивальдың маргылдаазы хүнүн-не кежээкинин 5 шак 30 минутада Кызылдың дыштанылганың болгаш культураның Гастелло аттыг парыгының хаак баазазында болуп турар.

Ч. НИКОЛАЕВ.

Солун чүүлдер, Болгушкунчаар фактылар

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ХОВУ ТУРЛААНЫҢ ГИГИЕНАЗЫ

Хову ажылдарының үезинде эр, херээжен колхозчулар, совхозтар ажылчыннары хову бригадаларынга үр үеде ажылдап турарлар.

Хову турлагларын тургузуп тургаш, ховуга ажылдаар кижилериниң культура-амыдырал талазы-биле негелделерин хандырары колхоз баштаар черлериниң, совхозтар директиларының чүгүлә сорулгазы болур.

1953 чылда болган СЭКП ТК-ниң сентябрь Пленумунуң соонда хову турлагларынга иинти чурталга бажыңнарын, кухняларны колхозтар болгаш совхозтар тудуп турар.

Ынчангаш бо үеги хову турлагларын чаагайжыды түүтүнген, кажаалаттынган болур ужурлуг, оларга уруглар ясляларын, иинти чурталга бажыңнарын, машиналарны кадагалаар, техника талазы-биле ажаарынга херектиг шыырлыг оран-савалларын, нефть шыгжаар черлерин, кухня-столованы, чем продуктуларын шыгжаар чер бажыңны, чүнар бажыңны, душтуу, ажыл-агый түдүлгаларын тургузары чүгүлә.

Кижилериң кадыкшылын камгалаар сорулга-биле хову турлагларын тургузар черлерин шилип, оларны планнаарынга болгаш түдүлгаларны чорударынга баштаар черлер онза кичээнгейниң салган турар ужурлуг.

Хову турлаан тургузар черни шилиирде санитар-гигиенанын даразаамдагы негелделерин күүседири чүгүлә.

Хову турлаан бригаданың ажылдан турары хову участоктуунуң төвүнге, шынаадан 3 км, база довурак довудурар оруктардан 100 метр ырак бедик черге тургусса чогуур. Хову турлаа арга чоогунда болза улам эки. Нагаан үнүштер кижиниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Хову турлаанын чурталга бажыңнарының будурулге түдүлгаларының, а ол ышкаш уруглар ясляларының чанынга кат-чимистиг чараш ыяштарны, чадаң үнүштерни, чечектерни тарып олуртуруун сүмелеп турар. Хову ажылының байдалдарында кижилериниң кадыкшылын камгалаарынга арыг суг улуг ужур-дузалыг. Ажык агып чыдар суглу довуратпайн, хириктирбейн ажыглаары чүгүлә.

Узуп каан ижер суглу кыры шыырлыг ыяш, демир доскаларга азы бөөшкүнүүт доскаларга шыгжаар херек. Ажык суг шыгжамырларындан үскан суглуун хораазын хлорлуг чугай-биле арылдырган, бир болза хайындырган ижери чүгүлә. Хову ажылының байдалдарында суглуу шын хереглээрин хайгаарал кылдыр колхоз баштаар чери азы совхоз дирекциязы санитарин талазыбиле хей-иинтиниң тускай төлөзин тургузар, ол төлөө суглуу канчаар хлорлаарының дугайында тодаргай сургаалдалыг участок эмнелгезининден азы фельдшер-акушер пунктузундан алыр хүлээглиг.

Хову ажылының байдалдарында эки организастаан иинтиниң чемненилгеэн ажыл-ишчилериниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Кижилерге эки шынарлыг, сүүлүүнүг чемни хандырар, ижии-шөйүүдү аарыгларын болгаш чемден хораннанымышкынны болдурбазын магадылаар бүгү хемчеглер алдынган турар ужурлуг.

Хову турлаанын кухнязын арыгланыр бажыңдан, бок төгөр оңгардан, мал кажаазындан бетп дээрге-ле 50 метр ырак черге тургузар херек.

Аъш-чем продуктуларны кухняга салып, түскай савалларга; эът, балыкты иштин чайырлап каан демир хааржактарга; хлебти түскай муңгаш ыяш хааржактарга азы арыг шоодайлар иштинге; сүттү чайырлыг видоннарга азы баалыңныг савалларга кудуп шыгжаар.

Дүргеп үрели бээр чем продуктуларны хонук иштинде хереглеттинер хемчээли-биле соөртүп ап турза эки.

Кухняга чем белеткээринге хереглеттинер хереселдерни иинтиниң столованыларынын-биле бир демей кылдыр халдырары чугүлә. Балык аштаар, эът кезер, ногаа аштаарынга белеткээн манзаларлыг столдарны түс-түс кылдыр тургускаш, оларның чанынга: «ЧЭ» (чиг-эът), «ХЭ» (хаймыдырган эът), «ЧБ» (чиг балык), «ХБ» (хаймыдырган балык), «ЧН» (чиг ногаа) «ХН» (хаймыдырган ногаа) деп бижимелдерни кылдыпан каары чугүлә.

Чемни чаймырап каан шой паштарга азы баалыңныг савалларга белеткээр херек. Белеткээн чемни муңгаш савага салыр болгаш 4 шактан хой эвес, а соок чемнерни (винегретти) 2 шактан хой эвес үеде кадагалаза чогуур. Бир эвес белеткээн чем дараазының хүнүнге артып калза, ону чер бажың иштинге салыр.

Чайгы үеде столованың кухнязиле кожа организастаан, кухняны кожегелеп каап болур. Кухня ажылдакчыларынга болгаш чемненикчилерге чунар демирни түе-түе кылдыр белеткээр. Кухняга-даа, столованга-даа сээктерни, күскелерни тургуспас дугайында хемчеглерни ап, олар-биле демнеежир херек.

Савалар мырыңай кылаң арыг кылдыр чугдуунган турзун дээш онза кичээнгейни салыр. Хирлиг савалар ижии-шөйүүдүүнүң халдарлыг аарыгларының, чемден хораннанымышкынның чылдагаанын боон болур. Чемненикчилер чемненген соонда саваларны доораан чуур херек. Чуурунуң мурнунда олардан чем артымышкынарын аштаар. Санаяк баштай хора арылдырар поташ деп порошок эвилдиргиг ижии суг-биле, оон соолунде арыг ижии суг-биле чугташ, кургадырын сүмелеп турар.

Хову турлаанда чуттуг бокторны, сүрээни аштап арылдырар. Турлагны арыг-шевер тургузары сээктер-биле демнеседиг, ижии-шөйүүдү, кыжа аарыгларын болдурбазының кол хемчеглери болур. Ынчангаш курлаг сүрээлерни өртедирип, чем артымчыларын амыдыраар чемгереринге чарыгдарын, чуттуг түүдерни, өдектин хораазын арылдырып каапторын сүмелеп турар. Хову турлагларынга арыгланыр бодуун чернерни кылып алыры албан болур. Ындыг черлерни чурталга бажыңнарындан, кухнядан, кудуктан 30—35 метр ырак черге кылыр. Хову турлаанын арыглаңыр бодуун онгарын кожуруп эптээр тускай маңнылар-биле дуглаар. Арыгланыр чер ажыглаттынмас үеде оон кырынга курлаг довураатты хөме алыры каар.

Хову турлагларынга санитарияның чурумнарын сагыыр талазы-биле кижилериниң бот идепшейин калбаа-биле организастаары чугүлә, чүге дээш участок эмнелгезининң фельдшер-акушер пунктузунуң ажылдакчылары аңаа хайгаарадлы үргүлчү-де чорудуп шыдаваас, турлагның арыг-шевер турарынга кижилер боттары сагыш човаар, ким-бир кижи кемдээшкинге, ондактыг аймыга таварышканда эмчи келгиже чедир баштайгы дузаламчыны аңаа көргүзүп билир болзуру чугүлә.

Хову турлагларынга санитария талазы-биле хей-иинтиниң төлөзлерин, Кызыл Крестиниң санитар албанының болгаш санитар бөлүктериниң кежигүннерин төмүйлээ тургускулар турар, ол ажылчылер аңаа арыг-шеверинң байдалын хайгаарап, ижер сугну хлор-биле арыглап, ким-бир кижи кемдээшкинге, ондактыг аймыга таварышканда эмчи келгиже чедир баштайгы дузаламчыны аңаа көргүзүп база ажылчыларның өртүзүнга санитарин талазы-биле тайылбыр ажылдарын чорудуп турар.

Хову турлагларынга аптеканы азы санитар сумказын организастаап, аңаа шарыг материалдарын болгаш ан-не эртежок чугуза эмнерин белеткеп тургузары колхоз баштаар черлериниң, совхоз дирекциларының чугуза херек.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пущик Прагаже бар чер» 10, 2, «Пар мугулдуру» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бонсёр болгаш олуң» 2.30, 6.30, «Луговая станциязын утпас сен» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Токиога болган олимпиада» 3, «Стамбул назначейниниң салгалы» 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өвүм чок Кащей» 11, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30, 5.40, 8.50 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Даалы-ла эчен чоруктар» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Хаан болгаш генерал» 6.30, 8.30 шактарда.

редакциянның адрези:

Кызыл, Шетинкин—Бравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылыралының 23-54, агитацияның болгаш пропагандаларының 37-13, хөрээ ажыл-агый киличининиң 21-47, үлетүүр киличининиң 22-64, чагаа, ажылчыл болгаш хөрээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амылыралының 21-27, иштики информацияның киличининиң 20—60, бухгалтериянның 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Бравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда алды катап үнер

ТС—01074

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЫЛАРЫ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан тывалыдыттынган

1967 ч. АПРЕЛЬ 19 СРЕДА № 92 (6729)

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Улуг Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чарышты калбаа-биле нептерединер!

Алдарлыг юбилейни коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуулуңар!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң экономиктиг күүзүн болгаш камгаланыр аргазын улгаттырыңар! СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга бөттандырар дээш, беш чыл планын күүседир дээш улам улуг күжениишкинниг демисежиңер!

(СЭКП ТК-ниң Май 1-ге кыйгырыгларындан).

КӨДЭӘ ЧОННУҢ КУЛЬТУРАЗЫ

Көдээ биле хоорай аразында бөттуг ылгалдарны чөөрту чайлаарга социал талазы-биле чугула болгаш харылсалгалыг соруулганы Коммунистиг партия бистиң чуртувустуң мурнунда салган. Ол бүгү улусчу, төөгүлүг херекти ам үеде бүгү черлерде амыдыралда бөттандырып кирипкен.

Көдээ биле хоорайның аразында бөттуг ылгалды ажып эртер соруулганы шиитпирлээри, бирги эзэлчеде, көдээ черлерге амыдыралдың болгаш культураның деңнелин сонсаал чокка бедидерин негеп турар. Бо талазы-биле аажок улуг ажылдар, бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикада чоруттунуп турар. Өвүр районнуң «Кызыл тун», Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», Каа-Хем районнуң «Коммунизмче өрүк», Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхоздарда, Улуг-Хемниң Ийи-Тал суурда болгаш еске-даа он-он колхоз, совхоз суурларында чоннуң культуразын көдүрер дээш бөттандырып турар улуг ажылдарның социал-политиктиг ужур-дузазы үнелеп четтинмес. Хей-хей фермаларда, бригадаларда, поданнарда чаагаймыды туттунган бажыңнар, электри чырыы, чунар бажыңнар бар.

Төп суурлардан ыракта турар малчыннар аалдарында радиеприёмниктер, а Бии-Хемниң Зэрбекте — телевизор — кижилерни кайгадыр чаа чүүлдер эвес, а амыдырала аңаа бөттуг чүүл апаргылаан. Колхозчу азы совхоз ажылчыны кижилерниң аг-бүлезинге киргеш, оларның эдилелинде шифоньер, улуг ортектиг хевис, хеп чуур машина, шевергин, коя орун, стол, сандай турарын көөрге сеткил өөрүп нээр. А бөдүүн амылдаачы кижилерниң чараш, улуг ортектиг платье, костюм, пальто болгаш еске-даа хептерни хере баскаш, арыг-сыйыг кедип чөөруурун жагдап көрбес арга чок.

Кижи бодунуң арыг-шеверин үргүлчү хайгаарап, арыг кылдыр чунуп алган, бажының дүгүн чараштыр таартып азы ажаап дырап алган, ээн хевирлиг кылдыр кеттинип алган чоруурун көөрү, ылаңгыя ындыг хевирбиле хей-ниитиниң черлеринге — Культура бажыңнарынга, клубтарга, кызыл бурунчаларга нээп, кино, концерт көрүп, хурал, лекция дыңнап өөрүп номаларынга дыка таарымчалыг.

Кижилерге, ылаңгыя көдээ чоннуң калбак массазынга ындыг культурлуг, чаагай чаңчылды нептередири аяа-чайгаар болу бербес, маңаа чүтнүлдүг болгаш хей талалыг ажыл херээ дээрзи чугаажок. Чижек кылдыр Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык суурну чугаалап болур. Колхозта партия, комсомол организациялары, көдээ Совет, колхоз баштаар чери, херээжемнер чөөрүлеп ниити суурнуң культуразын болгаш колхозчу араттарның культура амыдыралын бедидер дээш хей янзы, байлак хевирлиг ажылдарны бир демниг чорудуп турар. Суурну чаагаймыдары, колхозчуларның, малчыннарның оран бажыңын септээри, чонну культура-массалыг хемчегларже эвилелдээри, беседалар, лекциялар, диспуттар, аг-бүле концерттери доктаамаа чоруттунуп, арыг-шевер комиссиязы чурттаага бажыңнарының, кудумчуларның, фермаларның санитар байдалын үргүлчү хынап, кижилерниң арыг-шевер болуп, чунар бажыңнап турарынче, эки идик-хептиг, ону сиилиг кетиеп чоруурунче улуг кичээнгейни салып турар. Шак ындыг ажылдың бистиң республиканың суур бүрүзүнге нептередип болуурунуң бүгү аргалары бар болгаш ону кылыр-даа ужурлуг бис.

Моөң-биле кады совет кижи бодунуң амыдыралы, культуразы дээш, ниитилел мурнунга база арын-нүүрлүг, харылсалгалыг болур ужурлуг. Ол дээрге совет хамаатыны хүлээлге-дир. Көдээ-даа черге хоорайныындан тудан чон бедик культурлуг амыдырап чурттаарының экономиктиг бүгү ындезиннери бисте бар. Партияның болгаш чазактың боттандырып турары экономиктиг реформаның түңнелинде, бүгү чон-биле бир демей, көдээде чурттап турар чоннуң боттуг оруулгалары, колхозтарның болгаш совхозтарның оруулгалары дыка өскен. Ниитилелдиң хереглел фондузундан оларның ап турар үлүү улгаткан. Колхозчуларга ай санында магадылалдыг ажыл төлевирин берип, пенсия тыпсып турары, ырак одарларда малчыннарның ажыл төлевирин колхозтарга — 20, совхозтарга — 40 хуу өстүргени, культура одагларын, садыг четкилерин, амыдырал хандырылга черлерин, эмнелгелерни, уруглар албан черлерин, спорт шөлдерин көдээ черлерде калбаа-биле тудуп турары, хереглел баразаннарын сан, шынар болгаш ассортимент талазы-биле калбартканы — көдээге бедик культураны чедип алырының экономиктиг үндезини ол-дур.

Ынчалзажок, партияның болгаш чазактың кижи дээш үндүрүп турар ол эгээртиннес хөреңгизин чөп амыглавас, боттарының күш-амылындан айган ажыын сарыыл чок амыглаар, хир-чамдан ам-даа бужарзынмас, идик-хевин хайгааранмас, өран-бажыңын сегитпес ындыг кижилер көдээ черлерде, ылаңгыя үндезин чоннуң ортузунда ам-даа хаая эвес дээрзин айтыры чугула.

Ындыглар «шаандан бээр ынчаар чурттап чораан бис» дээр эрги хевирге алыспаш, амгы совет үениң кижизи мен дээрзин уттуп, совет хамаатыны деп бедин атты, өөң алдар-хүндүзүн, национал чоргааралын хандыр бодап биилбейн турарлар. Олар Төрээн чуртунуң, бодунуң, эш-өөрүңүң аттарын өжегээр үнелевейн турар эвес-ле харын. Ынчалзажок, чон аразынга, хей-ниитиниң черлеринге, дыштанып шаантарда, хураа-суглаага, нүдүмчуга ындыг байдалы-биле чораашаа, ниитилелге кайы хире эрчөн кестүп, эш-өөрүңүң сеткилин кайы хире чевадып база бодунуң амыдыраанынга, культурлуг өзүлдезинге канчаар шаптыктап чоруурун бодаар болза эки. Амыдыралдың культуразын көдүрериниче чогуур сагыш салбас кижилерниң аразында бүдүүлгениң мурнанчылары — хөлмулар, саанчылар, тудугжулар, механизаторлар, ол ышнаш коммунистер, комсомолчулар безин бээ болуп турары харааланчыг. Харын олар бе бичии чүүлден эгелээр улуг ажылдың эгелекчилери, нептередикчилери болур хүлээлгелиг.

Бүгү совет улус Октябрьның 50 чылын байырлаарынга белеткенип турар. Совет аг-бүленің, кижи бүрүзүнүң хууда чуртталгазы, культурлуг өзүлдези дээш демисел ол белеткелдиң база бир чугула кезээ. Моөң ужурунда көдээ черлерде партия, профзвилел, комсомол организациялары, көдээ Советтер, херээжемнер болгаш интеллигентилер чөвүлелдери — черле бүгү хей-ниити көдээ чоннуң культуразын бедидер дээш тайылбыр массалыг, организастыг амыдырашы бүгү черлерге налбартыр, бо талазы-биле үлегер-чижектиг аг-бүлелериниң, түс-түс кижилериниң чижээн всеяерже дамчыдар, нептередир ужуруыг-дур. Моөң-биле кады көдээ чоннуң амыдыраа хандырылгазынга ачы-дуза чедирип турар бүгү черлер, культура ялбак черлери, бүдүүлгелер чоннуң негелдезин четче хандырган туртуп дээш боттуг хемчегларни алыр херек.

Бедик культураыг, чаагай чаңчылдыг болуруп совет хамаатызы кижи бүрүзүнге хүлээндирип, оон негеп турар. Ындыг болганда кижи болганы, аг-бүле бүрүзү бо талазы-биле чүнү чедип алганын шүгдүнер апаар. Совет эрге-чагырганың ачызынга оөң 50 чылының 23-иүн тыва чон совет аг-бүледе чурттап турда, эрги байдал-биле хирлиг, чударгай чурттап болур бе дээрзин хандыр бодаары чугула. А ол бүгүнү тоомчага бодавас, хереңге алыысавас ийи-чаңгыс кижилерден совет культураны үнелеп хүлээлээрин хей-ниити негей бээри чугаажок.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА, МАЙ БИРГЕ УТКУШТУР

УЛУГ ҮНЕЛЕЛ

Кызыл тукту — тиилекчилерге

Бии-Хем районнуң төвү — Туран хоорайның Культура бажыңынга апрельдиң 14 кежээнде саанчылар, хөлжулар, механизаторлар, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемнилери, партия болгаш совет актив долдур чыглып келген. Кижи бүрүзүнүң арыннарында өөрүшкү илден, чүге дээрге бии-хемчилерниң күш-ажылчы тиилелгелерин партия болгаш Совет чазак бедии-биле үнелеп, эрткен чылын районнар аразының Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришкеш, бистиң республиканың районнарынга бирги черни алганы дээш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчилер Кызыл тугу-биле (10 муң рубль-биле кады) Бии-Хем районну шаннаан, ол тукту районга тыпсыр дээш хуралга кижилерниң чыглып келгени ол.

СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченко хуралды ажыткаш, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токага сөс бергеш.

— Тыва АССР-ниң 11 районнарындан бир дугаарында тукту силерниң ап турарыңар өөрүшкүлүг-дүр — деп, ол чугаалаан. — Эрткен чылын бистиң республиканың 500 ажыг кижизин ССРЭ-ниң орденнери-биле болгаш медальдары-биле шаңнаткан болгай, оларның иштинде Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилерин өске районнарга деңээрге эң хөй кижи ол шаңналдарны алгылаан.

Моөң-биле холбаштыр бии-хемчилер Төрээн чуртун улам улуг чедиишкиннээр-биле өөртүр дээрзинге идегелин илереттиишаан, районнуң ажыл-ишчилери бо чылдың часкы хову ажылдарына эки белеткенип алганын эш Тока айыткан. Көдээ ажыл-агый техниказы бүрүн септеттинген, оларны агаар-бойдустуң байдалын көрүп турган, ажылга киришпээринге белеп кылдыр чыскаап тургускан. Район бо талазы-биле ажылды эки эгелээн. Механизатор кадрлар четчир, чамдык черлерге харын ийи эзэлчеби-ле ажылдап болур.

Колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының культурлуг депшилгезиниң улам бедип турарын оратор чугаалаан, бо талазы-биле чамдык өөрүшкүлүг түүлдерин база демдеглээн. Чижээлээрге, «Искра» колхозка клуб батай турган болгай, ам ында Культура бажыңы түзүп эгелээн, «Хадын» колхозта база клуб тудуу калбарган. Моөң мурнунда ылаңгыя хөлжулар даараныр машина, радио дугайын бодап турган болза, ам телевизор херек, хеп чуур машиналар херек деп турар болу бергеш чорук улуг өөрүшкү-дүр. Оон ыңай мотошкл херек, бети дээрге-ле «Запорожец» автомашина херек дижирлер база кавүдээн. Оөң-биле кады ыракны одарларда малчыннарның дугайында сагыш салыышкынын улам дыңыдарынче, колхозтар, совхозтар салбырлары суурларны чаагаймыдар дугайында киткээнгейин күштелдиргинге районнуң көдээ ажыл-ишчилерин эш Тока кыйгырган.

«Кызыл тараачын» колхозтуң саанчызы Н. Иргит чүве чугаалаш, саанчылар аразында шилчилер Кызыл тукту ол фермаңын ам ийи ай иштинде тудуп турарын чугаалавышаан, саанчылардан кым чарышка бирги черни эзэзинин доктаадырда, бир киекке оваашпаан сагган сүдү хей-даа тургаш, чурум үреп турар болза, ындыг саанчыны бирги черде кылдыр чарлавас бис дээрзин ол онзалап демдеглеп турган.

Эш Харченко чүве чугаалаш, эрткен чылын районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының планын 66 тоннага, сүттүн — 917,5 тоннага болгаш дүктүн — 35 тоннага ажыр күүсеткенин айыткан. Тарааны 12 муң тоннага ажыр дужааган. Беш чылдың бирги чылының хүлээлтелерин күүседириңге «Кызыл тараачын» болгаш «Искра» колхозтар, Могай, Өөк, Туран фермалары болгаш еске-даа коллективтер эки ажылдаан.

Күрүне мурнунга планның онаалгаларны күүседириңиң хереэнге улуг салыышкынны кылган мурнакчыларны база ол адагылаан. Ол болза саанчылар М. Серенмаа, А. Байкара, С. Хеппе, хөлжулар М. Шаң-оол, Б. Дүктүй-оол, О. Содуй-оол, бызаа ажлакчылары Е. Бичен, Т. Хомутова олар-дыр. Мурнакчы механизаторлар Н. Федорченко, А. Толстиков, Б. Допчаа, Г. Астафьев оларны база адагылады.

Түңнелинде оон чугаалааны болза:

— Бии-Хем районга бо бедик шаңналды тывысканы юбилейлиг чылда бистиң мурнувуска чаа улуг соруулгаларны тургузуп турар. Чүгле чедип алдыгаан күүлдерин быжыглаар эвес, харын бүрүнгээр улам дүрген базып ажылдаар ужуруглуг бис. Бистиң районнуң колхозтары болгаш совхозтары дүктүг даап демиселдиң харылсалгалыг үеэниң — часкы тарылганың бүдүүзүнде турун турар. Ынчаарга агаар-бойдус бо чылын ындыг таарымчалыг эвес-даа бол, бөйдалды көрүп турган, хөрээнүүн тарылга мурнундагы ажылдап кылышкынын эки организастаар, тарылганың хуусаазын шын шилип алыр, ону агротехниктиг эртемниң негелделериниге шыңгыы дүүштүр чорудар ужуруглуг бис. А малчыннар мал кышкатладымышкынын организастыг дооскаш, чайгы одарладымышкынын үлегерлиг эрттирер дээш бүгү күжүн салырлар. Ынчангаш Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир дээш, бистиң районнуң ажыл-ишчилери бүгү күжүн, билиин бээрлер.

Районга тук тывысканының бо хуралынга Моол Арат Республиканың Завхан аймаанның партия комитединиң бирги секретары эш Цендийн Адья аймактың ажылчы чоннарының мурнундан байыр чедирбишаан. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң чылында улам улуг чедиишкиннерлиг болуруп Бии-Хем районнуң ажылчы чонунга күзээн.

ЧУРУКТА: (он таладан): СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока шилчилер Кызыл тукту СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш М. С. Харченкога тутсуп бериң турары.

С. САЛЧАК.

Фото Ю. Косарыковтуу.

ШАЛЫПКЫН ЭГЕЛЭЭН

Май мурнунуң ээлчээ

Часкы хову ажылдарынче баштай киргеш Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери темпинин кудулаттнас дээш шудургу ажылдап турарлар. Партияның XXII съездиниң совхоз база Ленин аттыг колхоз биле чергелештир Чыраа-Бажы совхозтуң механизаторлары часкы ажылдарже база киришкеннер. Улуг-Ховунуң, Дагыр-Шемиңиң, Төжектиниң тараа шөлдеринде ажыл кидиш хайныккан.

Ажыл-агыйның Дагыр-Шеминде механизаторлары чоокку хүннерге чедир 1500 гектар черниң шыгын баамырганнар. Оөң-биле чергелештир чер андырылгазы база шалыпкын эгелээн. Дагыр-шеминжилер 105 га шөлдү андарганнар. Ынчангаш ам илиртээшкин колдуунда дооступ турар. Совхозтуң үш звенозу чер суттарылгазынче киргеп. Моңгуш Хыйыр-оол биле Куулар Маңнай-оолдуң звенолары тараа шөлүн 70 га ажыр суттара бертеннер.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Кызылдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи болур алгы заводунуң ажыл-ишчилери Май 1-ниң байырлалынга күш-ажылчы чедиишкин-биле ужуражыр дээш, бо хүннерде кызымак ажылдап турарлар. Бүдүрүлгениң идик кылыкчылары апрельдиң бирги чартыында 35,6 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүргеш, алган даалгазын ажыр күүседиккеннер.

Заводтуң ишчилери хоорайның болгаш республиканың садыгларынче 300 эжеш кидис, 200 эжеш хөм идиктерни чорутткан. Продукциянын саны болгаш шынары дээш чаржып турарларның аразындан Тамара Бихтаеваның бригадазы мурнуку одургуну ээлээн.

Шык базырыышкыны доозулган

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң механизаторлары шык базырыышкынын бүрүнү-биле дооскан. Ам часкы чер андырылгазын шалыпкын доозар дээш демисел удам-на калбарган.

Моңгуш Дооскара бригадирлээн Чинге-Оорганың № 2 хову бригадазы 160 га черни андырган. А Моңгуш Даржан-оолдуң № 1 хову бригадазы 150 гаңы андырган. Бригадалар аразында часкы чер андырылгазын дүргеп доозар дээш социалистиг чарыш калбарган.

Механизатор бүргүү кызымаккай ажылдап турар. Ындыгларга Куулар Сенденмаа, Ооржак Ким-оол, Түлүш Анай-оол, Куулар Хензиг. Карасал Брыт-оол олар хамаарлыр. № 2 хову бригадазының поварлары Татьяна Моңгуш, Куулар Сереп. Допгак Өлчеймаа оларның эки шынарлыг аъш-чем аймаан белеткеп, хову шөлдерге азыг чемни чедирип берип турарынга механизаторлар өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

Смольныйда бүгү-эвилел конференциязы

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Апрель 17-де Смольныйның хуралдаар төөгүлүг залынга «Улуг Октябрь—социалистиг революциянын ленинчи теориязының тиилелгези» деп темалыг бүгү-эвилел конференциязы ажыттынган.

Баштайгы пленарлыг хуралга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези дээш демиселге ленинчи партияның төөгүлүг дужулгазының дугайында ылеткедиг академик П. Н. Поспелов кылган. Оон дараазында Октябрь революциязының бүгү-делегейге ужур-дузазының болгаш амгы үеде идеологтуг демиселиниң дугайында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүү Т. Т. Тимофеевтиң ылеткелиг дыңнаан.

Конференция дөрт хүн үргүлчүлээр. СЭКП ТК-ның чанында Маркизм-ленинизм институду, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнер академиязы база еске-даа организациялар оз конференциязы эртиирин турар. Тос социалистиг чурттарның эртемденнери ында киржип турар.

КВАРТАЛ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Хайыракан салбырының шөөр малынын 82 хуузу оолдаан, хураганнар шупту менди алдынган. Төрүүр чүс хойга онаалтыр хөлжулар Ховалыг Сымчит-оол 107, Доруун-оол 101 хураганны менди алганнар.

Т. СУНДУЙ.

* * *

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының малчыннары юбилейлиг чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт дужаар планнарын ажыр күүсеткен.

Т. ДОНГАК

* * *

Түлүш Седен-оол Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң Чозада хөлжу бригадазынга ам дөрт чыл ажыг бригадирлеп ажылдаан, ажылга бедик үлегерчижээ-биле, эки организаторчу шынарлары-биле бригадазының ажылын эки-жидип, чылдан чылче эки түңнелдерни чедип ап келген. Бо чылын оон бригадазының коданнары хүр кыш ашкан, чаш хураганнар менди алдынып турар. Бригадир боду бо үеге чедир төрүүр чүс хойга онаалтыр 101 хураганны алган. Ам Седен-оол Аранчаевич көдээ Советтиң депутады күлээлгезин база эки күүседип турар.

Б. СЕРЕН.

* * *

Юбилейин эки күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш калбарган чарышка «Тес-Хем» совхозтуң Ү-Шынаа салбырының малчыннары идепкейлиг киржип, бирги кварталын түңнелинде 10 малчын коммунистиг күш-ажылдың шалыптылары деп бедик атты чедип алган. Оларның аразында хүржүлгелиг хөлжулар Чоолу Чагар-оол, Чүруктан Даланзай, Бидиспей Кевдеп олар бар.

Х. Бөрбай-оол.

* * *

«Өөк» совхозтуң Маливовка сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталда күрүнеге 28 тонна сүттү дужаар турган, 30 ажыг тонналы дужааган. Саанчылар Д. Чамзырай бир киектенне 385, А. Түлүш — 339, Т. Сат 330 кг сүттү саап алганнар.

А. САНЧАЙ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң ажыл-ишчилери бирги кварталда күрүнеге эът садар планын 130 хуу күүсеткен. Колхозтуң хөлжулары бо үеге чедир төрүүр чүс хойга онаалтыр 80 хураганны менди алган.

Ч. ООРЖАК.

* * *

Өвүр районнуң ажыл-ишчилери бирги кварталда күрүнеге садар эът болгаш сүт планнарын 2,5 катап ажыр күүсеткен. Эрткен чылын район бо үеде күрүнеге түгле 31 тонна сүт саткан болза, бо чылын оон 44 тонналы хөлжу саткан. Эът эрткен чылын бир грамм-даа дужааттынмаан турган. «Кызыл тукө колхоз районда эң мурнакчы колхоз болуп, күрүнеге дужаар продукциянын планын 4 катап ажыр күүседип, республиканың мурнакчы колхозтарының санында киргеп. «Коммунизмче өрүк» колхоз, «Торгалыг» совхоз күрүне планнарын 2 катап ажыр күүсетиилээннер.

Район малдың баш санын өстүрериниң күрүне планын 112 хуу азы эрткен чыл-биле деңнээрге, 5367 баш хойну хойну өстүрүп алган. Районда төрүүр хойнуң 78, өшкүнүң 16, инектиң 8 хуузу оолдаан боон турар. Оон алгаш көөрге, малдың баш санын өстүрериниң күрүне планы оон-даа ажыр күүсеттинер арга бар.

Өвүржүлер боттарының бар аргадан санап тургаш, Улуг Октябрьның 50 чылынга чедиишкиннер ужуражыр дээш боттарының кожазы Тес-Хем районну сопиалистиг чарышка кыйгырып, күрүнеге 50 тонна сүттү, 21 тонна эът немей садарын хүлээнгеннер.

Ш. МАЖАА.

* * *

Юбилейге күш-ажылчы бедек кылдыр төрүүр чүс хойга онаалтыр чүс хураганны менди алыр соруулганы Улуг-Хем районнуң «Х Улуг Хурал» колхозунуң хөлжулары салган. Амгы үеде ажыл-агыйда 6930 хураган менди доругуп турар. Хөлжилер аразынга калбарган чарышка дүржүлгелиг хөлжулар Э. Чаштук, С. Допгак, Б. Дүрбүлек олар мурнуку одургуда чоруп орарлар.

М. СЫГЫР-ООЛ.

* * *

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының төп сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги кварталында эрткен чылдың бо үезинден 17 тонна хөй сүттү соап ап, совхозунуң еске сүт-бараан фермаларындан бо талазы-биле дээрге көргүзүүнү чедип алган. Фермаңың мурнакчы саанчылары Д. Борбай, Т. Моңгуш, А. Ховалыг олар дараазында кварталда оон-даа бедик көргүзүүнү чедип алырынче өөрүп кыйгырган.

И. СЫМЧАН-ООЛ.

БОТ-ТЫВЫНГЫР ТАЛАНТЫЛЫГЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

— «Дүүн, силерниң концертиңерниң түңнел номери «Партияга алдар» деп ыры дооступ турда, сцена кырындан В. И. Ленининиң портрединиң бадып киирге бир эвес Ильич бөгүн бистиң аравыста турган болза бодунуң шолулгеге турган черинден ырак эвесте чурттап турар тыва улустуң дугайында та чүнү чугаалаай эртик» — деп, сураглыг новосибиржи шулукчу Василий Пукначев өөрүшкүзүп илергей согледи.

Совет культураның сураглыг ажылдакчылары композитор Александр Павлович Долуханян, хормейстрлер Михаил Наумович Поляк, Иван Матвеевич Гуляев, балетмейстр Игорь Валентинович Смирнов, Совет Армияның политэргелелиниң төлээзин полковник Тарасюк, РСФСР-ниң Культура министерствозунуң главко начальниги эш Будряков, СЭКП-ниң Новосибирск обкомунуң бирги секретары Федор Степанович Горячев база өске-даа эштер бот-тывынгыр артистерниң оюнун «уран чүүлдүң кайгамчыктыг байыры-дыр», «тывалар уран чүүлду организастаар талазы-биле чайыннанчак үлегерни көргүзүп», «уран чүүлду каминг кадагалап байлакшыдып, бедик культура-биле көргүзүп билириңер магалыг-дыр», «номер бүргүзүм онза сонуургалчыг, төлептиг, амдан-сүүзүнүүг кылдыр белеткээн болдунар», «хомус-чымчак, чаагай чыттыг чечээңерни Новосибирскиге экелгең-дир силер», «спектакльдерниң программаларын өөрүнчүт медээ дамналы берген: Бии-Хем район Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйлыг районнарының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Адаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бо бедик шаңнал районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажамытының түңнелинде чедип алдынган.

Бии-Хемчилер чаа беш чылдың ийиги чылын база эки эгелээнер. Кайы-даа ажыл-агыйга азы будүрүлгеге бааргa, тургузукчу ажыл-иш хайыккан. Малчыннар бо чылдың бирги кварталының планын чедишкиниг боттандырып, эът планын ийи ажыг катап, а сүттүүн элээн ажыр күүсеткеннер. «Кызыл тараачын» колхозтуң коллективи социалистиг чарыштың түгүн бедик түтпушаан. Ол ажыл-агыйның Турап сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының эки күш-ажыл иниек кадарчылары багай ажылдан турганнар болза, сүт саалдазы база ковудевес ийин. Ынчангаш саанчылар иниек кадарчылары Кыргыс Маадыр-оол, Ширап Сагаа-оол оларның дугайында чоргаарал-биле чугаалажып турaрлар. Кадарчыларның ажылы механизастаттынмас. Чайның изиниде-даа, кыштың соогунда-даа, ажыкъста-даа, хар-дүүвүде-даа коданын өөн кагбас, оларның ажылы база берге. Фермада иниг-даа ажылдар бот-боттары-биле түдүш хозбашкан. Бо сүт-бараан фермазының коллективиниң деминг күш-ажылының түңнелинде, сүт саалдазы сээлгү 6—7 чылдарның дургузунда барык үш катап ковудээн.

Бедик продуктуулуг малдарны өстүрер дээш эртемниг болгаш мурнакчы дуржулганмыц чаа түүлдерни ажыглаар талазы-биле чамдык чедимчелиг түңнелдерни бо ферманың бызаа ажаакчызы Домна Завьялова чедип алган. Ооң дуржулгазын республиканың хөй ажыл-агыйларының малчыннары өөренип ап турар. Д. Завьялованың өөренкинчилери, ол ферманың апаак бызаа ажаакчылары Күжүгет Сургакчы, Мария Железнякова олар ам бызаа бүргүзүнден хонукта 800 гр. чедир немелде деңзинги ап турар апарган.

Шынап-ла көрүлдениң түңнелин кижи өөрүп демделевес аргажок. Аныяктарның ыры коллективинге, кыстарның ыры бөлүүнге, улусчу хөгжүм оркестринге, танцы коллективинге, хөөмейжилер ансамблинге, «Оттуушкун» деп композиция тургускан драма коллективинге Бүгуроссия көрүлдезиниң лауреаттары ажылчы чедишкиннериниң дугайында хөй мактелдыг сөстерни чугаалап болур. Хөй сүт саарының, немелде деңзи алырының, укеаажылдыга ажылының талазы-биле бо ферма республиканың дээре ажылдыг фермаларының бирээзи. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бо чылын ферма сүт саалдазын дыка ажырган. Домна Завьялова, Антонина Балагашева, Анна Романова олар ышкаш, фермага он болгаш ооп-даа хөй чыл ажылдап келген хоочулларның аттары бүгү Тываның малчыннарынга билдингир. Олар ышкаш кызымак ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы холдары фермазын эки ажыл-херектер-биле алдаржыткан. Ам оларның соо-биле колхозтуң аныяк малчыннарының саалгалы чоруп орар. Аныяктар Наталья Иргит, Лидия Сарыг-оол, Анна Захарова, Елена Серет-оол олар мурнакчыларның одурунда быжыы-биле киргеннер. Хоочун-даа, аныяк-даа саанчыларның соруглагы чаңгыс — сүт саалдазын өстүрери. Туранчылар оны чедип алыр-даа, оларга бүзүреп болур. Эрткен чылын саалчы бүргүзүм бир инектен-не 2500 кг ажыг сүттү саап алган-на болгай. А бир Хүндүкте 600 ажыг баш инектиг кадарып турар. Ол алды коданнарның кадарчылары Ямаа Хүүрек, Николай база Санчываа Баяннар, Валентина Лапаа, Маадыр Кертик-оол олар база дуржузгалыг малчыннар, эки ажылдап турaрлар.

Улуг Октябрьның 50 чыл ооңга төлептиг чедишкиннер-биле ужуражымылыңар деп кыйгырыг «Кызыл тараачын» колхозунуң малчыннарының, саанчыларының девизи болу берген.

П. МИЛОНОВ.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда чуруктa) солагай талазындан кадарчылар Н. Баян, С. Баян, В. Лапаа, Ч. Маадыр олардың чугаалажып турары. (ортузунда чуруктa) А. Захарованың инек саап олурары. (үстүнде чуруктa) солагай талазындан аныяк саапчылар Е. Серет-оол, З. Дубровская, С. Ендан олардың ким хөй сүт сапканын көрүп турары.

Чүүлдүң зона көрүлдезиниң — «Дүүн, силерниң концертиңерниң түңнел номери «Партияга алдар» деп ыры дооступ турда, сцена кырындан В. И. Ленининиң портредин бадып киирге бир эвес Ильич бөгүн бистиң аравыста турган болза бодунуң шолулгеге турган черинден ырак эвесте чурттап турар тыва улустуң дугайында та чүнү чугаалаай эртик» — деп, сураглыг новосибиржи шулукчу Василий Пукначев өөрүшкүзүп илергей согледи.

Совет культураның сураглыг ажылдакчылары композитор Александр Павлович Долуханян, хормейстрлер Михаил Наумович Поляк, Иван Матвеевич Гуляев, балетмейстр Игорь Валентинович Смирнов, Совет Армияның политэргелелиниң төлээзин полковник Тарасюк, РСФСР-ниң Культура министерствозунуң главко начальниги эш Будряков, СЭКП-ниң Новосибирск обкомунуң бирги секретары Федор Степанович Горячев база өске-даа эштер бот-тывынгыр артистерниң оюнун «уран чүүлдүң кайгамчыктыг байыры-дыр», «тывалар уран чүүлду организастаар талазы-биле чайыннанчак үлегерни көргүзүп», «уран чүүлду каминг кадагалап байлакшыдып, бедик культура-биле көргүзүп билириңер магалыг-дыр», «номер бүргүзүм онза сонуургалчыг, төлептиг, амдан-сүүзүнүүг кылдыр белеткээн болдунар», «хомус-чымчак, чаагай чыттыг чечээңерни Новосибирскиге экелгең-дир силер», «спектакльдерниң программаларын өөрүнчүт медээ дамналы берген: Бии-Хем район Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйлыг районнарының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Адаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бо бедик шаңнал районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажамытының түңнелинде чедип алдынган.

Бии-Хемчилер чаа беш чылдың ийиги чылын база эки эгелээнер. Кайы-даа ажыл-агыйга азы будүрүлгеге бааргa, тургузукчу ажыл-иш хайыккан. Малчыннар бо чылдың бирги кварталының планын чедишкиниг боттандырып, эът планын ийи ажыг катап, а сүттүүн элээн ажыр күүсеткеннер. «Кызыл тараачын» колхозтуң коллективи социалистиг чарыштың түгүн бедик түтпушаан. Ол ажыл-агыйның Турап сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының эки күш-ажыл иниек кадарчылары багай ажылдан турганнар болза, сүт саалдазы база ковудевес ийин. Ынчангаш саанчылар иниек кадарчылары Кыргыс Маадыр-оол, Ширап Сагаа-оол оларның дугайында чоргаарал-биле чугаалажып турaрлар. Кадарчыларның ажылы механизастаттынмас. Чайның изиниде-даа, кыштың соогунда-даа, ажыкъста-даа, хар-дүүвүде-даа коданын өөн кагбас, оларның ажылы база берге. Фермада иниг-даа ажылдар бот-боттары-биле түдүш хозбашкан. Бо сүт-бараан фермазының коллективиниң деминг күш-ажылының түңнелинде, сүт саалдазы сээлгү 6—7 чылдарның дургузунда барык үш катап ковудээн.

Бедик продуктуулуг малдарны өстүрер дээш эртемниг болгаш мурнакчы дуржулганмыц чаа түүлдерни ажыглаар талазы-биле чамдык чедимчелиг түңнелдерни бо ферманың бызаа ажаакчызы Домна Завьялова чедип алган. Ооң дуржулгазын республиканың хөй ажыл-агыйларының малчыннары өөренип ап турар. Д. Завьялованың өөренкинчилери, ол ферманың апаак бызаа ажаакчылары Күжүгет Сургакчы, Мария Железнякова олар ам бызаа бүргүзүнден хонукта 800 гр. чедир немелде деңзинги ап турар апарган.

ФОТОРЕПОРТАЖ

АЖЫЛ-ИШЧИ АЯН

Тывада чаг келген. Хонук эрткен түдүм-на хүн караа улам чылып, чылыг салгын-хаттар дагларда арткан харны эргизип турар. Хову—шөлдер шагда-на карара берген. Судаптар шулуражып бады баргaн. Чүгле тараажыларга эвес, а малчыннарга база чымыштыг үе келген.

Бо часты, күш-ажылчы хүннерде Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге өөрүнчүт медээ дамналы берген: Бии-Хем район Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйлыг районнарының социалистиг чарыжының тиилекчизи болган. Адаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бо бедик шаңнал районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажамытының түңнелинде чедип алдынган.

Бии-Хемчилер чаа беш чылдың ийиги чылын база эки эгелээнер. Кайы-даа ажыл-агыйга азы будүрүлгеге бааргa, тургузукчу ажыл-иш хайыккан. Малчыннар бо чылдың бирги кварталының планын чедишкиниг боттандырып, эът планын ийи ажыг катап, а сүттүүн элээн ажыр күүсеткеннер. «Кызыл тараачын» колхозтуң коллективи социалистиг чарыштың түгүн бедик түтпушаан. Ол ажыл-агыйның Турап сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының эки күш-ажыл иниек кадарчылары багай ажылдан турганнар болза, сүт саалдазы база ковудевес ийин. Ынчангаш саанчылар иниек кадарчылары Кыргыс Маадыр-оол, Ширап Сагаа-оол оларның дугайында чоргаарал-биле чугаалажып турaрлар. Кадарчыларның ажылы механизастаттынмас. Чайның изиниде-даа, кыштың соогунда-даа, ажыкъста-даа, хар-дүүвүде-даа коданын өөн кагбас, оларның ажылы база берге. Фермада иниг-даа ажылдар бот-боттары-биле түдүш хозбашкан. Бо сүт-бараан фермазының коллективиниң деминг күш-ажылының түңнелинде, сүт саалдазы сээлгү 6—7 чылдарның дургузунда барык үш катап ковудээн.

Бедик продуктуулуг малдарны өстүрер дээш эртемниг болгаш мурнакчы дуржулганмыц чаа түүлдерни ажыглаар талазы-биле чамдык чедимчелиг түңнелдерни бо ферманың бызаа ажаакчызы Домна Завьялова чедип алган. Ооң дуржулгазын республиканың хөй ажыл-агыйларының малчыннары өөренип ап турар. Д. Завьялованың өөренкинчилери, ол ферманың апаак бызаа ажаакчылары Күжүгет Сургакчы, Мария Железнякова олар ам бызаа бүргүзүнден хонукта 800 гр. чедир немелде деңзинги ап турар апарган.

ажылчы чедишкиннериниң дугайында хөй мактелдыг сөстерни чугаалап болур. Хөй сүт саарының, немелде деңзи алырының, укеаажылдыга ажылының талазы-биле бо ферма республиканың дээре ажылдыг фермаларының бирээзи. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бо чылын ферма сүт саалдазын дыка ажырган. Домна Завьялова, Антонина Балагашева, Анна Романова олар ышкаш, фермага он болгаш ооп-даа хөй чыл ажылдап келген хоочулларның аттары бүгү Тываның малчыннарынга билдингир. Олар ышкаш кызымак ажыл-ишчилерниң күш-ажылчы холдары фермазын эки ажыл-херектер-биле алдаржыткан. Ам оларның соо-биле колхозтуң аныяк малчыннарының саалгалы чоруп орар. Аныяктар Наталья Иргит, Лидия Сарыг-оол, Анна Захарова, Елена Серет-оол олар мурнакчыларның одурунда быжыы-биле киргеннер. Хоочун-даа, аныяк-даа саанчыларның соруглагы чаңгыс — сүт саалдазын өстүрери. Туранчылар оны чедип алыр-даа, оларга бүзүреп болур. Эрткен чылын саалчы бүргүзүм бир инектен-не 2500 кг ажыг сүттү саап алган-на болгай. А бир Хүндүкте 600 ажыг баш инектиг кадарып турар. Ол алды коданнарның кадарчылары Ямаа Хүүрек, Николай база Санчываа Баяннар, Валентина Лапаа, Маадыр Кертик-оол олар база дуржузгалыг малчыннар, эки ажылдап турaрлар.

Улуг Октябрьның 50 чыл ооңга төлептиг чедишкиннер-биле ужуражымылыңар деп кыйгырыг «Кызыл тараачын» колхозунуң малчыннарының, саанчыларының девизи болу берген.

П. МИЛОНОВ.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда чуруктa) солагай талазындан кадарчылар Н. Баян, С. Баян, В. Лапаа, Ч. Маадыр олардың чугаалажып турары. (ортузунда чуруктa) А. Захарованың инек саап олурары. (үстүнде чуруктa) солагай талазындан аныяк саапчылар Е. Серет-оол, З. Дубровская, С. Ендан олардың ким хөй сүт сапканын көрүп турары.

Чүүлдүң зона көрүлдезиниң чурттакчы чоннуң өзүп олурар негелдезинге ыракта дүүшпейн турар. Ылаңгыя көдээ черлерде чоннуң хандырылгазы коңчуг кошкак.

Республиканың чурттакчы чонунуң амыдырал хандырылгазын хөгжүдериниң беш чыл планында 1970 чылга чедир амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң чонга дуза чедирер хемчээлин 3,6 катап, ол ышкаш көдээ черлерге 4,5 ажыг катап улгаттырары көрүнгең. Хептиң химиктиг асталгазын чорудары 17 катап, эт-херексел болгаш транспорт херекселдерни септээри 2,5 ажыг катап өзер. Чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң четкизин калбартыр, ук будүрүлгелерге доктаамал болгаш көжүп чоруур мастерскаяларны, хүлээп алыр пунктуларны тургузар. Колхоз, совхозтарга хүлээп алыр пунктуларны, хандырылга комбинаттарын организастаар.

Зона көрүлдезиниң жюриэи хөй янзы үнверден тургустугган ыры коллективтериниң чедишкиннерин демделиишиннаа, чаңгыс үнүүг ыры алгаларын чонга төрүттүнген байдалы-биле күүседир чорук база-ла чугула деп демделээн. Моон-биле чергелештир тыва улуста бот-будүштүг солун хөгжүм керекселдерин чыып, ону амгы үеним аргаларын хереглеп тургаш, каас болгаш өткүр кылдыр ажыктыг алгам, национал оркестрден тургузуп көрүнер деп сүмелээн.

Совет патриотизминиң, социалистиг интернационализминиң ёзузунга бүгү совет кижилерни, ылангыя аныяк өскенни кижизидери амгы үеде онза чугула соруглга бооп турар. Бо талазы-биле уран чүүл, литератураның ролю коңчуг улуг. Ынчалза-даа эрткен көрүлдеге Хамааты, Ада-чурт дайынчарының үезинде чогаттынган ырылар эвээш болган. Харын сөглеттинимээн ынакшылдың карак чажы, сарымы, хомудаан-хоргастаан сеткил долган лириктиг ырылар чамдык программаларда колдай берген. Ындыг ырылар херек чок деп кым-даа санавайн турар. Соруглга болза ооң-биле чергелештир совет кижилерниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарларынга калбаа-биле кирери боор-дур.

Чамдык коллективтер аку-дүүма өөрүнчүт түңнелдерни чугаалап тура, четпестер дугайында, чамдык шинтпирлеттинмээн айтырыглар дугайын чугаалавайн баар болза, окта шын эвес, харын-даа мактелгага, таалалашкынга баш дээскинер, бот-тогдунар чорукка чедире берип болур. Хамыктың мурнунда демделгезе чогуур чүүл болза, январьда Кызылга болуп эрткен бүгү Тываның уран чүүл көрүлдезинген кирген түс-түс коллективтерниң программалары утка-шынар, уран-чечениниң талазы-биле шимбай болган-даа болза, тыва литература, уран чүүлдүң чедишкиннерин долу хемчээли-биле хаара түшпеан. Көрүлдеге кирген хөй санныг танцыларда катаптажып турар чүүлдер эмгежок, тодаргай чуруу чок, аяның хөгжүм үдегези четпес болган. Ындыг байдал танцылар белеткээрде ону чиик көөр, буу-хаа шөрбажылай тыртып аар, бедик чогаадыкчы арга-биле көрбес чоруктуң уржуундан болган. Кызылдың улусчу ансамбли бо талазы-биле улуг ажылды бүдүрзе-даа, танцыларның орус танцыларын ёзулуг каас-шиник хептер-биле хандырбаан. Бо дугайында Новосибирскиге болган көрүлде түңнелдериниг тураскаатказ конференцияга тодаргай айыткан. Чиктээ, наа ыңыларны, эрги аяннар-биле күүседи кааптар, чаа тывылган танцыларны бурунгу үеним хевш-биле ойнадыр, окрошка дээр бидаа ышкаш холумак аялгалар-биле танцылар үдедир чорук таарымча чок дээн.

Чаа беш чылда амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң тудуун чорударынга 1800 рубльдиг капитал салыышкынын үндүрери көрдүнгең. Ол акша-хореңгинни амыдырал хандырылга комбинаттарының тудуунга ажыглаар. Оларның үжү эрткен чылын ажыгналда киргең. Чылда 510 муң рубльдиң дузаламчызын көргүзер комплексилиг будүрүлгениң тудуун 1968 чылда Кызылга эгелээр. Районнарга чаңгыс аай хевирниң амыдырал хандырылга комбинаттары, Чадаанага химиктиг асталга чери, эт-херексел септээр павильон туттунар.

Амгы үеде амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң тудуун ажыл-агыйжы арга-биле чорудуп турар. Септелге-тудуг участогунда будүрүлгелериниң капитал тудуунуң дериг-херекселдери болгаш механизмнери чок болуп турар. Мергежилдиг кадрлар база чедишпес.

Чурттакчы чонунуң амыдырал хандырылгаяының хемчээли улгадып, будүрүлгелериниң четкизи өзүп турар болганда, мергежилдиг ажылчыннар негеттинер аңнаар. РСФСР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозу чылдың-на кадрлар белеткээр өөредилге-будүрүлге комбинаттарынга бистиң республикадан 25 кижини өөредирин планнап турар. Эрткен чылын аңаа 37 кижи өөренгеш келген. Москваның технологтуг институдунче 5 кижини өөредип чоруткан. Ынчалза-даа кадрларга негелде ам-даа долузу-биле шинтпирлеттинмейн турар. Ынчангаш үлетпүр будүрүлгелерниң, албан организацияларының, чер-черде комсомол организацияларының удуртукчулары аныяктар ортузунга бо талазы-биле тайылбыр ажылын чоруткушаан, амыдырал хандырылганың өөредилге черлеринге өөренириниче оларны хаара тудар ужурлуг.

Амыдырал хандырылга

Хандырылганың культуразын болгаш кылган ажылдың шынарын бедидери база чагыгны өй-шаанда күүседирги хандырылга ажылдакчыларының база бир соруглгазы ол. Хандырылга ажылдакчыларының мурнунда салдынган чугула соруглгаларны шинтпирлээринге партия, совет органнарның талазындан практиктиг дуза чедирери эргежок чугула. Сөөлгү үеде дыка хөй партия, совет органнар хандырылга будүрүлгелериниге удуртулганы ажыктыккен. Чиженээрге, СЭКП-ниң Бии-Хем, Каа-Хем райкомнары болгаш райүүскомнары, Эрзин районнуң Нарын, Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлык көдээ Советтери, Тандының «Коммунизмниң черели», Бай-Тайганың «Мурнакчы», Каа-Хемниң «Бурунгаар» колхозтары чонунуң амыдырал хандырылгазынче кичээнгейин утландырып турары коңчуг өөрүнчүг. Ынчалза-даа ажыл-агыйның чамдык удуртукчулары бо чугула айтырыгны тоон көрбес чоруктар бар. Чадаананың амыдырал хандырылга комбинады ийи чыл улаштыр будүрүлге-даа, сан-даа талазы-биле планын күүсетпейн келген. Бай-Хаактың амыдырал хандырылга комбинадында байдал база шак-ла ындыг. Ол чүнү көргүзүп турарыл? Үк районнарның удуртукчулары комбинаттарның хереглелин сопуургап көрбейн, оларның ажылынга практиктиг дуза чедирбейн келген.

Мынчангаш чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазынга боттуг удуртулганы хандырарын амгы үе шыңгыызы-биле иеген турарын утпас ужурлуг бис.

В. МУРЫГИН,
Тыва АССР-ниң Амыдырал хандырылга министерствозунуң кол инженери.

Баштайгы көргүзүглер

Юбилейлиг чылда малчыннар

ШЕГЕТЕЙНИҢ МАЛЧЫННАРЫ

Юбилейлиг чылда малдың баш санын өстүрер, ооң продуктуулуг чоруун бедидер талазы-биле социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң малчыннары амыдыралда боттандырып, боттарының сөзүнге ээ болуп турaрлар.

Малчыннарның чүткүүдүг күш-ажылының түңнелинде совхоз бирги кварталда күрүнеге эът садар планын 448, сүттүүн — 143 хүү күүсеткен азы 55,2 тонна эътти, 22 тонна сүттү пландан ажыр саткан. Эрткен айларның дургузунда сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле чамдык саанчылар эки түңнелдиг болганнар. Т. Монгуш бодунга бызыглаан инектериниден ниитизи-биле 6 тонна, О. Бычылдай — 5,8 тонна, С. Ооржак — 4,7 тонна сүт сагган. Ол ышкаш хөй сүттүг саап, совхозтуң күрүнеге садар планын күүседиринге үлүг-хүүзүн киирген саанчылар салбырларның фермаларында хөй. Фермаларның саанчылары юбилейлиг чылда саар инектенне ортумаа-биле 1300—1500 кг сүттү саарын хүлээнген, ажылдап турaрлар.

Совхозтуң кадарчылары, саанчылары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери социалистиг хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар, күрүнеге хөй эът, дүк, сүт бээр ээш бүгү-ле аргаларны хереглеп турар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Шегетей кадар оттуг, хар дүшпес, мал одарладып өстүрерниге таарымчалыг орын. Бай-Тайга районнуң «Моген-Бүрен» көдээ ажыл-агый артелиниң № 2 хойжу бригадазы ында, бежен ажыг колхозчулар 7.300 ажыг хойну чээрби үш коданда үзүп алган, малдан турaрлар. Юбилейлиг чылда бистиң кадарчыларывыс чүс баш төрүүр хойга опаалтыр 92 хураганны алыр, күрүнете 60 тонна эътти, 10,5 тонна дүктү дужаар хүлээлгелиг. Бо чылдың бирги кварталында бригадада төрүүр чүс баш хойга опаалтыр 92 хураган алдынган, чедишкиннин бижыглаар соруглга-биле кадарчылар, сакманщиктер, мал эмчилери дем-биле ажылдап турар. Социалистиг хүлээлгелерин күүседир аргалар Шегетейниң малчыннарында бар.

Бистиң мурнакчы хойжуларывыс Иргит Кенден ам төрээн 289 хойдан 291, Салчак Сагаан 280 хойдан 282 хураган алган. Хоочун малчыннарның дуржулгазын ооренип, сүмезин ап, мал ажылынга мергежин чоруур аныяк кадарчылар бригадада хөй, оларның хөй вурузу комсомолчулар.

Малчыннар чазаглаашкынга белеткелди организастыг чорутkан. Часкы хонаштарда бажаларның септелгезин доозулган.

Колхоз баштаар черн, партия организациязы, бодээ Совет малчыннарже кичээнгейин күштелдирген. Партия организациязы агитаторларны айда үш катап кадарчыларже аътkарып, политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар. Агитаторлар малчыннарже чоруурда дерги садыын ап чоруур. Бо ажылды организастаарынга агитатор садыгжы, Кызыл-Хая суурда магазинниң садыгжызы коммунист Хертек Холуғу улуг ролдуг болуп турар. Малчыннар аъш-чем болгаш үлетпүр бараапларыбыле хандыртынган.

Колхозтуң девискээринде арга-ыяш чок болгаш, таарымчалыг кажаалар, чурттаалга бажыңнары туттунмайн турар. Моон соңгаар даш-биле тудуг ыларыны колхоз баштаар черн шинтпирлээн, колхозчулар ол шинтпирни деткээн.

«Моген-Бүрен» колхозтуң хөй, сарлык, чылгы, теве бригадаларының, малчыннарының арасында юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжы каззбарган, бригаданың кижи бүргүзүм социалистиг хүлээлгелерин боттандырар дээш демиссжио турар. Шегетейниң малчыннары, бистер боттарывыстың мурнувуста салдынган соруглгаларны болгаш алган күлээлгелеривистн Улуг Октябрьның алдарлыг байырлазының бетинде күүседир дээш бүгү-ле арганы хереглээр бис.

Д. КОДАН-ООЛ,
№ 2 хойжу бригаданың бригадири.
Х. КУСКУН-ООЛ,
чолаачы.

«ЭЧИЗИНГЕ ЧЕТКЕЙ МЕН»

Алдан бир харлаан хойжу Ооржак Дизишжикович Намзырайдан ам чуге дыштанып албас силер деп айтырар болзуңарза, ол сердедаа чок мынча дээр:

— Ха-а. Мындыг магалыг үеде канчал дыштанып орар боор. Соруглгамның эчизинге четкей мен.

Ооң соруглгазы шынап-ла улуг. Эрткен чылын ол төрүүр чүс хойга онаалтыр 100 хураганны, хой бүргүүкден 2,5 кг дүктү алган. Бо чылын ол көргүзүглерин улам бедидерин бодап турар. Амгы үеде ооң коданында 252 хой ооллаам, оларның ийизи ийистээн. Хураганнары шупту менди. Чаш төл амдаа немежир. Кажааларының көрженин ийи катап хоорган, одалгага ажыглаар кылдыр чыып алган. Чазаглаашкынга белеткелди шагда-ла эгелээн. Ажыл-ишчи совет кижиниң өндүр-чаагай тура-соруу хүн бүрүнүң ындыг бөдүүн, эскет чок ажыл-херектеринден тургустунуп келир деп ол ыяк билир. Ынчангаш ол Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дөң-Терезин салбырының сураглыг хойжуларының бирээзинге чөптүүбиле санадып турар.

А. ДОПЧАА.

ТАРААЖЫЛАР! БЕДИК ДУЖУТ СИЛЕРНИҢ ХОЛУҢАРДА

ХӨРЗҮННҮ ЭКИЖИДЕРИ

Хөрзүнүң тарылга мурнунда ажылдап кылырының кол сорулгалары болза, хөрзүнде ол-шыкты бар-ла шаа-биле камгалап алыры, бок-үнүштерни узуткалары, культурлуг үнүштерниң озуп үнеринге таарымчалыг байдалдарны тургузары болур. Бо талазы-биле баштайгы ажыл чайын болгаш күзүн андарган черлерни чазын эрте илиртээри (шых базырышкыны) болур. Бо чугула агротехниктиг хемчегни өй-шаанда болгаш эң дүрген чорудары негеттинер. Чазын эрте илиртээшкинни аар азы ортумак илиирлер-биле 1—2 иетиг кыдыр, андарган черни доора азы шавыштыр чорудар.

Илиртээшкинни бүгү шөлдүң хөрзүнү чүүү-биле эриири маиавайн, эрээн шаа-биле аралап чорудар. Бо ажыды эң дүрген чорудары-биле баштайгы уеде бүгү тракторларны олче киирер. Бир эвес илиир чедиштпейн баар болза, чамдык тракторларны лущильник, культиватор-биле хөрзүн улдуредириие киирер.

Механиктиг составы чиик хөрзүнге чазын эрте илиртээшкинни чорударда, диштерлиг катоктар-биле дескилей бастырары база чугула.

Бир эвес кандыг-бир участок үр уеде илиртеттинмейн артар болза, хөрзүнде ол-шыкты дыка чидирер болгаш дүжүттү чедир албааны ол. Оон туржук часкы эрте илиртээшкинни каш шак ооалдап чорудар болза, бистиң байдалывыста дүжүттү кудулатканы ол.

Хөрзүнүң тарылга мурнунда ажылдап кылырының чугула сорулгаларының бирээзи бок үнүштер-биле демисел болур. Бок үнүштер частың сөөлгү уезинде эидерлип үнер болганда, орай тарыыр культураларны (чаңгыс чылдыг сигеннерни, чиңге-тарааны, кукурузаны, картофельди болгаш оонда оскелерни) тарыырының мурнунда оларны узуткаары ажыктыг. Хөрзүнүң эрте ажылдап кылырга, бок үнүштерниң үрезиннериниң эрте үнүп келириие база таарымчалыг болур. Ынчангаш хөрзүнүң катап илиртеп, дискалап, диштерлиг каток-биле бастырып тургаш, оларны тарылга мурнунда узуткаар. Хөрзүнүң ынчаар ажылдап кылган соонда, үрезии чажылгазын үр үзүктелдиритер болза, демги бок үнүштер база катап тыптып келир апаар.

Республикада тарылгаларның аазы хөй кезиин чазын андарган черлерге тарыыр апаар. Ындыг андарылганы часкы хову ажылдарының баштайгы хүннеринде илиртээшкин-биле кады чорудары ажыктыг. Андарган соонда, дораан каток-биле дескилей, дыгый бастырар. Шөлдүң кыры дескн болурун оралдажыр төлээде, хөрзүнүң ажылдап кылырын андарган черни доора, чок болза шавыштыр чорудар. Хөрзүнүң кыры дески болганда, машиналарның ажылының бүдүрүкчүлүг бедиир, үнүштер бир-дески үнер болгаш ажаап алырының уезинде чидирер аазы болур. Ынчангаш аиаа үидүрген немелде чарыгдалдар ыяавыла дуглаттынар, харын-даа немелде орулгалыг болур.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕЛЕР

Көдээ ажыл-агый культураларының үнүш-дүжүткүрүи бөдидеринге, оларның шынарларын экижидерииге чемиштиң бүдүмелдериниң ролю улуг.

Органиктиг чемишчидилгелер. Иринди өдекти үнүштерниң өзүмүиге эргежок чугула чемиштиг бүдүмелдер кончуг элбек. Бистиң республика мал ажылдыг, ынчангаш ындыг чемишчидилгелериниң элбекшилии тургузарынга таарымчалыг байдалдар бар. Ындыг чемишчидилгелерни хөрзүнге үргүлчү топ, ажыглаи келирге, оон физик-химиктиг шынарлары, сугпу, агаарны бодунга сиңирери экижиир. Бо чылын тараа шөлдериие 225 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерни төгер арга бар.

Ирииди өдекти колдуунда-ла картофель, кукуруза, ногаа тарыыр шөлдерге топ турар. Картофель болгаш ногаа тарыыр шөлдериің га чер бүргүзүге 30—40, а кукурузаныига — 20—30 тонна ирииди өдекти төгерип чугула. Өдекти чайын болгаш күзүн андарган шөлдерге база топ болур. Ындыг чөрлерге, үр чылдарда ирээн өдекти га чер бүргүзүге 15 тонна өдек оиаажыр кылдыр чедиштирип чемишчидерии чугула. Шоолут шык дүшпес районнарга эки ирээн өдекти ажыглаар.

Тараа культуралары чажар шөлдерии чемишчидерп ол культураларның база оон орнунга чажып тараи өскө-дээ культураларның дүжүткүр болурун хандырар. 1966 чылда мурнунда кукуруза тарып, чемишчидип тургаи шөлге кыналтас тараап, дуржулга станциязы га чер бүргүзүнден 31,5 центиер дүжүтүү алган.

Чемишчидилге чүдүрер, дүжүрер, шөлге тарады төгер ажылдарны болдунар-ла аргазы-биле механизастарыы ажыктыг. Механизастаттынган хүүректер аскан ДТ-75 деп тракторларны болгаш экскаваторларны бо ажылдарга бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар. Ындыг механизация херекселдери чок болза, чемишчидилгелерии чүдүрериие мяитан кылган херекселди бульдозериің дузазы-биле ажыглап болур. Өдекти шөлге тарады эжериие өдек тарадыкчыларын ажыглаар.

Минералдыг чемишчидилгелер. Ындыг чемишчидилгелериің чемиштиг бүдүмелдери дүрген эстинчеи болгаш үнүштүң өзүмүнүи баштайгы хонуктарында-ла оон өзүмүнте эки салдарын чедирип эгелей бээр. Бо чылын бистиң республиканың тараа шөлдериие ажыглаарыбиле 10,2 муң тонна ындыг чемишчидилгелерни сөөртүп экижирии көрүп турар, а 1970 чылда бо чемишчидилгелер 34 муң тонна чедер. Республиканың ажыл-агыйлары чоокку чылдарда минералдыг чемишчидилгелер-биле долу хандыртының шыдатынмазын барымдаалаш, бар чемишчидилгелерии будүрүкчүлүг ажытлаар соруига-биле, оларны эң-бек шык дүжер болгаш суггаттыг тараа шөлдери бар районнарыиа ажыл-агыйларынга ажыглаары чугула.

Чазын чажып тарыыр кызыл-тастың фосфорлуг чемишчидилгелерге негелдезп улуг. Хөрзүнүүң чемиштиг бүдүмелдериниң көргүзүглерии тодарадып алган ажыл-агыйлар бо чемишчидилгени чоорту, камналгалыг ажытлап болур. Оны даразында хемчөлдерге чорударын сүмелеп турар. 100 грамм хөрзүнге P_2O^5-нуң хемчээли 15 миллиграмм болур болза, ол шөлдүң га бүргүзүге 19,5 хуулуг суперфосфатты 3 центнерии, 15—25 миллиграмм болур болза, 1,5—2 центнерии чедиштир төгер, а бир эвес 25 миллиграммдан көүдээр болза ол шөлдүң га бүргүзүге 50—70 кг ындыг суперфосфатты чедиштир төгер. Дуржулга станциязында эртиеи чылын га шөл бүргүзүге ындыг суперфосфатты 3 центнерии топ чемишчидерге, кызылтастың дүжүдү 4,8 центнерге бедөөп, азы га бүргүзүиден алган дүжүт 31,5 центиер болган. А чемишчитизоп шөлге 26,7 центиер болган.

Суперфосфат хөрзүнүүң шык черлерииге четчип, озилзип дээш черии илиртеп эгелээрииің бетииде оиу шөлге тарады төгер болза улам экп. Кызыл-тасты орай андарган аңгыска чажып тарыырының мурнунда, ол шөлдүң га бүргүзүге 1—1,2 центнер аммиак селитразын тарады топ, чемишчидерп чугула. Кукуруза чажып тарыыр шөлге азоттуг болгаш фосфорлуг чемишчидилгелерни төгер. Ол шөлге суперфосфатты ындырарының мурнунда га бүргүзүге 1—1,2 центнер оиаажыр кылдыр төккеш, ол шөлге кукурузаны чажып эгелээрииің мурнунда га бүргүзүге 0,8—1 центнер оиаажыр кылдыр чемишчидер. Шөлдү илиртээрииің мурнунда селитра топ четтикпээн болза, оиу чашкап сөөлүнде база топ, ол шөлдү чемишчидип болур.

Калийлиг чемишчидилгелерии кол андарылганың бетииде га шөл бүргүзүге 0,5—0,8 центнер оиаажыр кылдыр төгер. Ол чемишчидилгеиің дустары-биле байлак шөлге бо чемишчидилгени топ, артыкшыдарыг база ажык чок. Дуржулга станциязында үш чыл улаштыр чоруткан (1963—65 ч.ч.) шеиелде чажылда уезинде, азот-фосфор чемишчидилгелер (га шөл бүргүзүге 1,7 центнер аммиак селитразын, 2 центнер суперфосфатты төккеи) га чер бүргүзүге кукурузаның 71 центнер немелде ногаан массазын берген, а ол чылдарның гадан ортумак дүжүдү 267 центнер ногаан масса болган. Хөй чылдыг сигеннерии суперфосфат-биле га бүргүзүге 1 ц. кылдыр кады чажып чемишчидер болгаш ол шөлге чазын га бүргүзүге 0,5—0,8 ц. аммиак селитразын немей топ чемишчидер.

Микро чемишчидилгелерге. Тываның байдалдарынга ПМУ—7 деп цинк колдаан комплексиглг чемишчидилгени хамаарыштырып болур. Ону кукурузаның 1 тонна үрезиииге 4 кг оиаажыр кылдыр холуп тургаи чажар. Марганец холаан суперфосфатты ындыг чемишчидилге кылдыр ажыглап болур.

Колхозчулар, совхозтарның ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидинер! Эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага идепкейлиг иептерединер! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бедик ажыктыг болуру дээш демисежиңер!

(1967 чылдың май 1-ге СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Республикада часкы хову ажылдары калбарып турар. Юбилейлиг чылда бедик дүжүттерни өстүрүп алыр дээш тараажылар бедиткен хүлээлгелерии алганнар. Бүгү хову ажылдарын өй-шаанда, бедик шынарлыг чорудары, шөлдерниң эң эки агротехниказы болза, алдынган хүлээлгелерни чедип алырын шиитпирлээр.

Бо арында көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының эртем ажылдакчыларының бижээн чүүлдерин парлаан. Хөрзүнүү ажылдап кылыр, үрезин участоктарынга агротехника, чемишчидилге, хөрзүнүү хат алырындан камгалаар, тарылганы чорудар талазы-биле авторлар боттарының практиказынга үндезилээш, элээи каш сүмелерни берип турар.

Агрономнар, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо чүүлдерде берип турар сүмелерни тус черниң хөрзүн-бойдус байдалдарынга таарыштыр бодамчалыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаза чогуур.

ЧҮҮЛДЕРНИҢ АВТОРЛАРЫ:

Т. ШПАК, көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының директору.

М. АХАНЯНОВ, үрезин ажылының килдизииің эргелекчизи.

В. НАЗЫН-ООЛ, станцияның директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.

Н. ВАРНИКОВА, агрохимия килдизииің эргелекчизи.

ЧАЖЫЛГА

Тарылганың хуусаазындан болгаш чажар нормазындан көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдү дыка хамаарыжыр. Тарылганың хуусаалырын, чажылганың нормаларын шын тодарадыры участоктуң үнүш-дүжүткүрү. Хөрзүнде ол-шыктың курлавыры, тарылганың аргазы, үрезииниң шынары, чемишчидилге, агаар-бойдустуң байдалы дээи ышкаш чугула чүүлдерден хамаарыжыр. Моон үжүрүлүа үрезии бүргүзүге, участок бүргүзүге тарылга мурнунда хөрзүнүү ажылдап кылырының агротехниказын, чажылганың хуусаазын болгаш нормазын ажылдап кылыры аргежок чугула.

Төп зонага ииитизиби-биле моок дараазыиза хемчегларии сүмелеп болур.

Тарылганың хуусаалары. Тарылганың эң кыска хуусаала чорударын тодарадыр кол чүүл ол-шык болур. Республиканың байдалдарынга хөй чылдарда медээлерииің көргүзүп турары болза, июньиүн төнчүзүнде болгаш июльде хөй ол-шык дүжер. Өске талазында, бүгү культурлар ол-шыкты чаңгыс аай негевес болгай. Чижээ, тараа культураларын алырга, үнүштер баш тыртып турар үезинде ол-шыкты 80 хуу чедир хереглээр. Бистиң сөрүлгавыс болза, тарааның баш тыртпар үезииниң эгези июньиилдүн чаашкыиның үезииии эгези-биле дүүшкеи турар кылдыр тарылганың хуусаазын шилип алыры болур. Бирги ээлчегле ол-шыгы четчир, эки арыг участокка чажылганы чорудар болгаш орай быжар сорттарны чажар.

Хөй чылдарнын дүржулгазындан алырга, бистиң байдалдарывыска кызыл-тас, чочак-тараа, арбай, сула культураларның тарылгазынга эң дээре хуусаа майның ийиги он хонуу; кукурузага, чиңге-тараага, картофельге, чаңгыс чылдыг сигеннерге — майның үшкү он хонуу болур.

Чажылганың нормазы. Чажылганы нормазы үрезииниң сортундан, шынарындан, участоктуң үнүш-дүжүткүрүнден, тарылганың хуусаазындан, аргазындан болгаи оске-даа үүлдерден хамаарыжыр. Үр үеиин иштинде үрезиннерии денилээр норма-биле чажарын сүмелеп турган. Ынчангаш үрезииниң шынарын, оон ботküр чаагай талазы-биле деңзизин болгаи үнүүчелиниң шынарын мырыңай өөренип көрбейн турган. Ындыг аргыйның чаа чепсек-хереклерии ажыл-агыйларга хөрзүнүү ажылдап кылырының хемчегларии план бүүгаар боттандырары чугула.

Хөрзүнү хатган үреягеи шөлдерге агротехниканы ук черлериің хатган чүү хире үреягении барымдаалаш чорудары чугула. Тарылга шөлдериниң хөрзүнү хаттан үрелири иептерээи, кандааачал районнарга частың байдалы агаарның бедик температуразыны, күштүг хат-камыскалар-биле тодаратгынар. Ынчангаш шыкты чогуур уеде базырып алыры хөрзүн ажылдап кылышкынында бир чугула соруига болур.

Эрте-часкы ажылдап кылышкыны чокка шыктың бүгү нол курлавыны бир, ийи неделя дургузунда чидиринии болур. Чалгыныыг андаамыбиле күзүн андартынган ажгыны эрте-чазын илиртээр херек. Ийи болгаш оон-даа хөй катап чораанда диштиг илиирлер черии үегүкү кадыы 4—5 см чедир хаиылай үздүредир. Ынчан черииң оон ындыгы каттарывың шыгы белеи үмнес болур. Хөрзүнүү андара каап чарган аңгысты эрте-часкы илиртээшкин соонда диштерлиг каток-биле таптай бастырары чугула.

Хөрзүнүү андара каг6айн ажылдап кылган черлерге хөрзүн кырында хоорзуиуи камгалап артырарыбиле шык базырышкынын диштиг илиирлер-биле чорудуп болбас. Бо тавариылгада үскай техиика келгиже чехир, калбак дискалыг лущильниктерии ажытлаары ажыктыг. Хөрзүнүүң хатка доозуиналырыи болдурбас база оон кырынын дески болзуруи чедип алыр төлээде, шык базырышкынынын соонда үр болбайн, илиртеттинген шөлдү диштиг катоктар-биле дескилей бастырары чугула. Черииң кыры муртай берээде бастырар болза, хөрзүн доозуиналгаш, хаттан үрелип болур. Күзүн хөрзүнүү андара каг6айн ажылдап кылган шөлдерге агротехниктиг хемчегларии хөрзүнүү андара каап тараи черлерге бодаарга, эрте чорудары чугула.

Шык базырышкынын чоруткан соонда үнүп келген бок үнүштерии чок кылырга, а ол ыпнаи тарылга мурнунуи культивацияиын чорударда хөрзүн ажылдап кылыр чепсек-хереклерии тазыыштыр ажытлаар херек. Хөрзүнү андара кагбынган аңгысты база чайын андартынган черлерии үүлүредирде чайыг андарган черлерге ажытлаар культиваторларны, азы дискалыг лущильниктерии шөлдериің бөлталгаиын барымдаалаш тургаш, бир азы ийи иэей чорудуп ажылгаза чогуур. Хөрзүнүү андара каг6айн ажылдап кылган шөлдерге культивация чорударда, хөрзүн үрелиишкиннге удур чепсектп ажытлаар. Борта КНШ-3,6, КШ-3,8 болгаш КНШ—3-5, КП—2-250 деп культиваторларны ажытлаары тавтыимчалыг.

Чайын андартынган арыг шөлдерге болгаш хөрзүнүн андара каг6айн чарган черлерге тараа культураларын чаштырарда, чаштынган черлерии дескилей бастырбышаан, минералдыг чемишчидилгелерии үрезинбиле катай хемдүрүп чоруур СЭП-24 деп сеялкаларны ажытлаар. Хөрзүнү хаттан үрелири күштелген районнарга тараа чаштырылгазын чорударда, тараа хоорааларының 70 хире хуузун камгалап алыр арганы бээр, хоорааларлыг сеялкаларны ажытлаар. Ындыг сеялкалар ам ажыл-агыйларда кээп турар апарган.

Хаттан үрелген шөлдерге агротехниканы ук черлериің хаттан чүү хире үрелгении барымдаалаш чорудары чугула. Хөрзүнү хатка аажок алыскан черлерии тарылгага ажытлаарын болгаш орта хөй чылдыг сигеннер тарыырын сонсадыр херек. Хатка ортумак чергеан-биле алыскан черлерге чер ажылын диливтектей хувваар арганы ажытлап чорутпушаан, ындыг черлериің хөрзүнүн хөрзүн үрелиишкиннге удур чепсектерии ажытлап тургаш, ажылдап кылыры эртежок чугула. Хөрзүнү хатка шоолут алыспаан болза-даа, аиаа таваржып болурунуң айыылы бар участоктэрны диливтектерге хувваап тургаш, тарылга ээлчештирилгезин чорудар болгаш ындыг черлерге, чаштыс чылдыг үнүштерии тарып ажытлаар.

Зона аайы-биле, хөрзүн үрелиишкиннииің бүгү байдалдарын өөренип көрүп тургаш, ажыл-агый бүргүзүг хөрзүнүүң хатка алырынга удур чогуур агротехниктиг хемчегларии ажылдап кылыр болгаш чер ажылының культуразын бедидериниң чаа-чаа аргаларын ажытлаар ужурлуг.

ХӨРЗҮННҮ ХАТ АЛЫРЫНДАН КАМГАЛААР

Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда, а ол ышкаш Кызыл девискээрииге хамаарыжыр ажыл-агыйларда хөрзүнүү хат алыр чорук көдээ ажыл-агыйга улуг коргаралды чедирии турар. Кандашкын болгаш кавыскан-биле холбашкандан күштүг хаттар ол районнарда болганчок-ла хөрзүнүү үрей хадып, чамдык шөлдерии ажыглалдан үидүрүп турар.

Элээи хөй районнарның суггаттыг черлериидe тарып болдунар хөрзүнүүг шөлдер хөрзүнүү сут алыр чоруктан үрелип, оон үнүш-дүжүттүү, ол-шык сиңирер арганы кудулап, сут-физиктиг шынары баксырап турар. Черии арыктавайн, сутпу хамаан чок бадырып чер суггатгар эрги арга шөлдерии оңгаралдырып үрээр болгаш ол черлерге тарыттынган көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн кудуладып, продукциияның бот-үнезии аартадып турар.

Көдээ ажыл-агыйда хөрзүнүү хат, сут үрээриинден болдуиуп турар улуг коғаралдар туруа-даа, республиканың ажыл-агыйларында хөрзүн камгаланының хемчегларии ындыг-ла калбак эвес хемчөлдө чоруттунуп, харын-даа чамдык черлерде шуут чорувайн турар. Хат алган тарылга шөлдериидe, одарларда база сиген кезер шөлдерде хөрзүн үрелиишкиннге удур хемчегler доктаамал эвес чоруттунуп турар. Тарылгага ажыктыг арга — ийемдик черлерии доора дургаар чарарын калбаабиле иептеретшейн келген.

Ийемдик черлер харын-даа узун дургаар ажылдап кылдынып, хөрзүнүн хаттан үрелириие салдарлыг боол турар. Эң чиик арга— тарылганы болгаш чайгы андарылганы диливдектер айны-биле хувааи тургаш чорудары ам-даа четче ажыглаттынмайн турар. Хөрзүнүүң хаттан үрелири иептерээи районнарга хөрзүнүү андара кагбайн ажылдап кылыры болгаш хатка ажоок алыскан черлерии илиртээри ажылагыйларда багай шиигээттиивп турар.

Хөрзүн үрелиишкиннге удур хөрзүн ажылдап кылыр көдээ ажыл-агыйның чаа чепсек-хереклерии ажыл-агыйларда дыка четпес болган болганчок-ла эвес ажыглаттынын турар. Бо четпестерии аиаа көрүп болбас. Ынчангаш ажыл-агыйларга хөрзүнүү ажылдап кылырының хемчегларии план бүүгаар боттандырары чугула.

Хөрзүнү хаттан үрелген шөлдерге агротехниканы чорудары чугула. Тарылга шөлдериниң хөрзүнү хаттан үрелири иептерээи, кандааачал районнарга частың байдалы агаарның бедик температуразыны, күштүг хат-камыскалар-биле тодаратгынар. Ынчангаш шыкты чогуур уеде базырып алыры хөрзүн ажылдап кылышкынында бир чугула соруига болур.

Эрте-часкы ажылдап кылышкыны чокка шыктың бүгү нол курлавыны бир, ийи неделя дургузунда чидиринии болур. Чалгыныыг андаамыбиле күзүн андартынган аңгысты эрте-чазын илиртээр херек. Ийи болгаш оон-даа хөй катап чораанда диштиг илиирлер черии үегүкү кадыы 4—5 см чедир хаиылай үздүредир. Ынчан черииң оон ындыгы каттарывың шыгы белеи үмнес болур. Хөрзүнүү андара каап чарган аңгысты эрте-часкы илиртээшкин соонда диштерлиг каток-биле таптай бастырары чугула.

Хөрзүнүү андара каг6айн ажылдап кылган черлерге хөрзүн кырында хоорзуиуи камгалап артырарыбиле шык базырышкынын диштиг илиирлер-биле чорудуп болбас. Бо тавариылгада үскай техиика келгиже чехир, калбак дискалыг лущильниктерии ажытлаары ажыктыг. Хөрзүнүүң хатка доозуиналырыи болдурбас база оон кырынын дески болзуруи чедип алыр төлээде, шык базырышкынынын соонда үр болбайн, илиртеттинген шөлдү диштиг катоктар-биле дескилей бастырары чугула. Черииң кыры муртай берээде бастырар болза, хөрзүн доозуиналгаш, хаттан үрелип болур. Күзүн хөрзүнүү андара каг6айн ажылдап кылган шөлдерге агротехниктиг хемчегларии хөрзүнүү андара каап тараи черлерге бодаарга, эрте чорудары чугула.

Шык базырышкынын чоруткан соонда үнүп келген бок үнүштерии чок кылырга, а ол ыпнаи тарылга мурнунуи культивацияиын чорударда хөрзүн ажылдап кылыр чепсек-хереклерии тазыыштыр ажытлаар херек. Хөрзүнү андара кагбынган аңгысты база чайын андартынган черлерии үүлүредирде чайыг андарган черлерге ажытлаар культиваторларны, азы дискалыг лущильниктерии шөлдериің бөлталгаиын барымдаалаш тургаш, бир азы ийи иэей чорудуп ажылгаза чогуур. Хөрзүнүү андара каг6айн ажылдап кылган шөлдерге культивация чорударда, хөрзүн үрелиишкиннге удур чепсектп ажытлаар. Борта КНШ-3,6, КШ-3,8 болгаш КНШ—3-5, КП—2-250 деп культиваторларны ажытлаары тавтыимчалыг.

Чайын андартынган арыг шөлдерге болгаш хөрзүнүн андара каг6айн чарган черлерге тараа культураларын чаштырарда, чаштынган черлерии дескилей бастырбышаан, минералдыг чемишчидилгелерии үрезинбиле катай хемдүрүп чоруур СЭП-24 деп сеялкаларны ажытлаар. Хөрзүнү хаттан үрелири күштелген районнарга тараа чаштырылгазын чорударда, тараа хоорааларының 70 хире хуузун камгалап алыр арганы бээр, хоорааларлыг сеялкаларны ажытлаар. Ындыг сеялкалар ам ажыл-агыйларда кээп турар апарган.

Хаттан үрелген шөлдерге агротехниканы ук черлериің хаттан чүү хире үрелгении барымдаалаш чорудары чугула. Хөрзүнү хатка аажок алыскан черлерии тарылгага ажытлаарын болгаш орта хөй чылдыг сигеннер тарыырын сонсадыр херек. Хатка ортумак чергеан-биле алыскан черлерге чер ажылын диливтектей хувваар арганы ажытлап чорутпушаан, ындыг черлериің хөрзүнүн хөрзүн үрелиишкиннге удур чепсектерии ажытлап тургаш, ажылдап кылыры эртежок чугула. Хөрзүнү хатка шоолут алыспаан болза-даа, аиаа таваржып болурунуң айыылы бар участоктэрны диливтектерге хувваап тургаш, тарылга ээлчештирилгезин чорудар болгаш ындыг черлерге, чаштыс чылдыг үнүштерии тарып ажытлаар.

Зона аайы-биле, хөрзүн үрелиишкиннииің бүгү байдалдарын өөренип көрүп тургаш, ажыл-агый бүргүзүг хөрзүнүүң хатка алырынга удур чогуур агротехниктиг хемчегларии ажылдап кылыр болгаш чер ажылының культуразын бедидериниң чаа-чаа аргаларын ажытлаар ужурлуг.

Ростов облазының Азовск районунуң «Пльичиниң чагыы» колхозтуң ажыл-ишчилери шынарлыг андартынган хөрзүнге кызыл-тастың үрезиниң чажып эгелээн.

Чаштырылганы мында үш сеялканы кожуп тургаш эде тургусиан агрегат-биле чорудуп турар болгаш нуш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн 15 хуугa бедиткен.

Чуруктa: бир дутаар бригадала чаштырылга.

В. Турбиниің фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

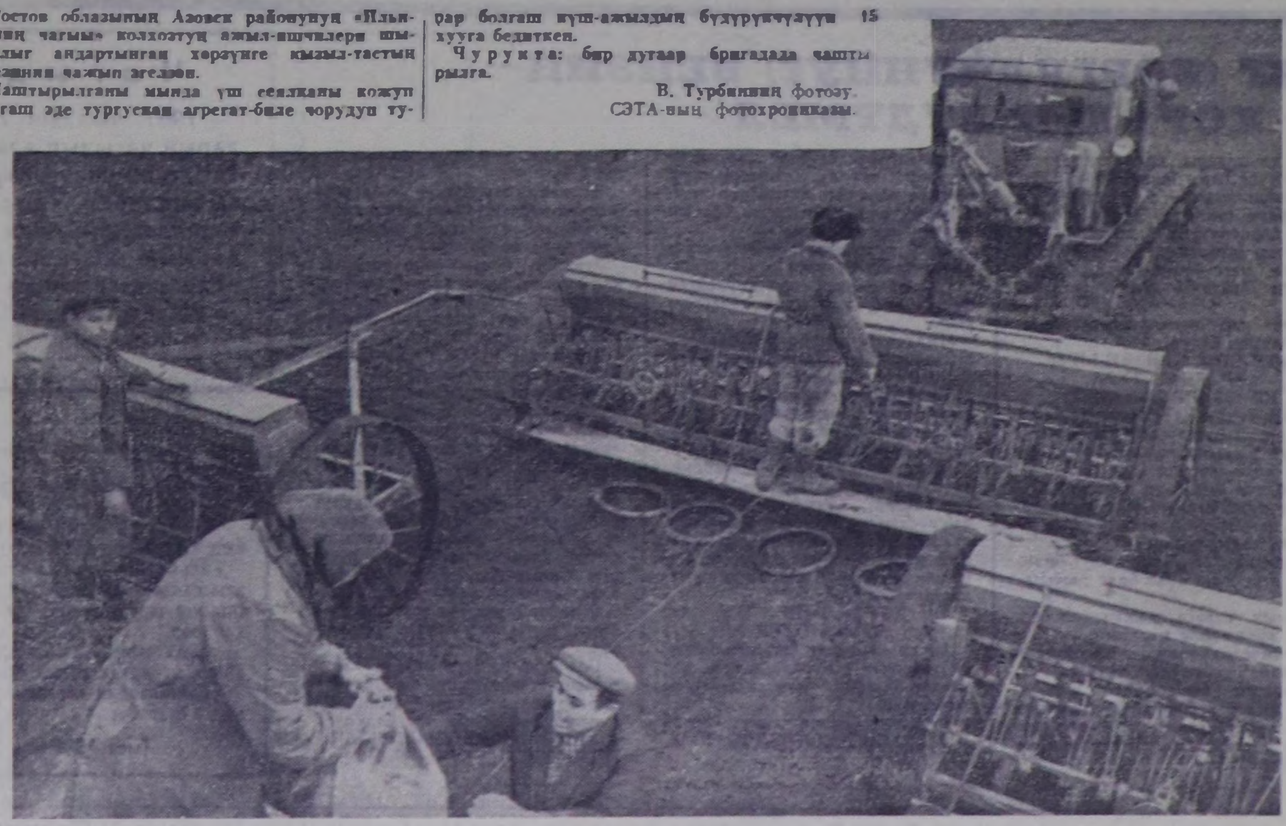

Үрезин участоктарынга агротехника

Үрезин участоктарынга хөрзүнүү ажылдап кылыры аиаа тарылгалар чорудар хөрзүнүү ажылдап кылырындан барык ылгалбас. Оиу чорудары колдуунда хөрзүнүнүң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринче, бок үнүштер-биле демиселче угланган. Шөлдериің оиза байдалдарын, районнуң хөрзүн-симиктиг байдалындан хамаарыштыр культураларның негелдезин өөренип көрүп тургаш, оиу өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг чорудар. Үрезин участоктарынга чайын андарган аргы черлер болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культуралар тараан черлер таажыр. Тараа культураларының үрезин участоктарының тарылгазын ындыг культуралар тарып турган шөлге чорутпаза чогуур, чүге дизе ында төгүлген тараалар холужуп үнгеш, бокталдырып болур.

Үрезин тарылгаларын эки чемишчидер херек. Чемишчидилгелерниң хевири, оларны шөлдерге төп ажыглаарының нормазы болгаш хуусаазы янзы-бүрү тарылга ээлчештирилгезинге болгаш культураларның хөрзүнбойдус байдалдарынга база сортунга таарыштыр чоруттунар ужурлуг. Чемишчидилгени шын ажыглаарга дүжүт дыка немежир. Чижээ, дуржулга станциязы 1965 чылда минералдыг чемишчидилге-биле чемишчиткен участоктуидан дараазында дүжүтту алган: бир гадан дүжүт 23,9 центнер, чаңгыс молдурук башта тараанның саны 19,2 кезек, тараанның 1000 санныг чеминиң деңзизи 44,8 грамм, оон шилденчек кылагары 78 хуу. А чемишчидилге ажыглавааи участоктуң туңнели ындыг болган: гадан дүжүт 20,5 центнер, чаңгыс молдурук башта тараанның чеми 13,4 кезек, тараанның 1000 чеминиң деңзизи 37,5 грамм, оон шилденчек кылагары 65 хуу. Моон көөрге, ылгал улуг-дур.

Үрезин участогунга чажар үрезин арыг сорт талазыбиле I, II категория болгаш IV репродукция, а тарылга стандардының II клазындан куду эвес шынарлыг болур.

Чажылганың хуусаазы сорттан болгаш культурадан хамаарыжыр. Орай быжар сорттy ортумак болгаш эрте быжар сорттарны мурнадыр тарыыры чугула.

Үрезин участоктарынга үрезинни чажарының нормазы бараанныг тарылгаларга бодаарга, 10—15 хуу куду болур үжурлуг. Хана-каактай болгаш кызаа одуруглуг арга-биле үрезинни чажары ажыктыг болур. Чажылга соонда хөрзүнүнүң кырын дескилей бастырар.

Бир сорттy чажып тургаш, өскени чажар апарганда, агроном сеяканы хынамчалыг арыглап аштаар ужурлуг. Үрезин тарааларның чеми бир ааи эвес болза, оларның үнери, баш тырттары чаңгыс ааи эвес болур. Үрезин участоктарынга бо сүмелерни сагыыр болза, эки дүжүттерни черле чедип ап болур.

Үрезин участогун тарып ажаарынга дуржулгалыг механизаторларны тургузар болгаш оларга эки техниканы бээр.

ДАШТЫКЫДА

ГСЧП-ниң VII съездизи ажылын эгелээн

БЕРЛИН. СЭТА-ның туснай корреспондентилери Ю. Борисов биле М. Никаточкин оларның дамчыдып турары болза:

Апрель 17-де Берлинге Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи байырлалдыг байдалга ажыттынган.

ГДР-ниң найысылалының «Вернер-Зееленбиндер-Халле» дээр эң улуг залын байырлал шинчи кижи шимээн. «Бүгү-ле чүвени — бистиң социалистиг ада-чурттувус — ГДР-ге» деп лозунну аскан.

Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарының бүгү тилелгелериниң сорук кирижикизи болгаш организакчызы — партияның дээди шуулганынга оон эң дээре төлээлекчилери — съездиниң делегаттары чыылган. Олар партияның VI съездиниң болганындан бээр эрткен 4 чылда ГДР-ниң ажылчы чоннарының тилелгелиг оруунун түннелдерин үндүрер.

Съездинге 67 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлери, оон иштинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери келген.

Ол чергиниң-биле эртенгинниң 10 шак турда, президиум столунда олуттарга ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Вальтер Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунун кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттары олурушкан. Делегаттар болгаш аалчылар оларга ыяш адыш часкаашкыны-биле байыр чедиргеп.

Вальтер Ульбрихт съездиниң ажыттынганын чарлаан. VI съездиниң соонда делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң мөчээн шылгарагай ажылдакчыларының турасказалын олурушканнар минута иштинде ыыт чок, туруп ёзулаан.

Оон дараазында Вальтер Ульбрихт съездиниң делегаттарынга, ажы-дүнма партияларның төлээлеринге чылыг байырны чедирип, чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлеринге В. Ульбрихт байыр чедирерге залга динмиттинг адыш часкаашкыны чаңгыланып үнген.

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары ажы-дүнма партияларның съездинде келген төлээлекчилерин президиумга сонгуур дугайында саналды киирген. Ол саналды чүүлдүгүнеп адыш часкаашкыны залга динмиреп үнген.

В. Ульбрихт төрээн туруттун чаагай чоруунга кайгамчык күшлиг чорудуп, ГСЧП-ниң VII съездизинге белеткелге идепкейлиг киришкенин дээш ГДР-ниң бүгү чоннуң өөрүн четтирипшкинин илергейлеп, ол бойза чоннуң өзүп турар медерелинин, тайбыңга ынакшылдыг социалистиг ада-чурт-биле сырый харылзаазының илередиишкинин болур дээрзин демдеглээн.

Съездиниң президиумун болгаш өске-даа удурткучу органнарын сонгаан соонда делегаттар дараазында хүн чурумун бадылаан:

1. «Социализмни тургузарын дооскарыңга чедир үеде Герман Демократтыг Республикада нинтилел хөгжүлдезин». Илеткелчи ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Вальтер Ульбрихт чугаалаан.

2. «Улус ажыл-агыйжы соруглаларының күүселдезин». Илеткелчи ГСЧП ТК-ның Политбюрозунун кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Вилли Штоф.

3. «Социализмниң тургузарын дооскарының үезинде партияның ролю». Илеткелчи ГСЧП ТК-ның Политбюрозунун кежигүнү Эрих Хонеккер.

4. Шинтпирлерни хүлээп алыр болгаш төп органнарны сонгуур.

ГСЧП Төп Комитединиң отчёт илеткелин болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин пөрлаан, съездиниң делегаттарынга тарадып берген.

«Социализмни тургузарын дооскарыңга чедир үеде Герман Демократтыг Республикада нинтилел хөгжүлдезин» деп илеткелди ГСЧП Төп Комитединиң Бирги секретары Вальтер Ульбрихт кылган. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары оны чылыы-биле уткаан.

Социализмниң программазын боттандырарынга ГДР бурунгаар дыка улуг базымны кылган болгаш ону чедип азырынга Совет Эвилели-биле найырал улуг ужур-дузалыг болуп турар дээрзин В. Ульбрихт онзалап демдеглээн. «Ол найырал биске үнелиг дузаламчыны көргүзүп келгей болгаш көргүзүп-даа турар. Германияның төөгүзүнде баштайгы демократтыг күрүнениң — социалистиг ГДР-ниң тургузуушкунунга болгаш ону быжыглаарынга бистиң күштеривисти улгаттырып турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңга үткүштүр бүгү талаларга чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг бар чыдар Совет Эвилелиниң улустарынга, СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка бистиң съездивис чүректиң хавызындан байырны чедирип турар» деп, ол чугаалаан.

ГДР-ниң чонунуң материалдыг денгелеи бедидеринге айтырыгларынче илеткелчи улуг кичээнгейин угландырган. Бо чылдың сентябрьдан эгелээш, 5 ажыл хүнүт неделяны тургузарының, ажыл төлевирииниң болгаш пенсияларның, а ол шыкаш хөй урутларлыг өг-бүлелерниң пособиелеринин эвээш дээн хемчээлдерин бедидеринге дугайында саналдарны ол киирген.

Делегейниң амгы байдалының хөгжүлдезин тодарадып турар кол чүүл болза таңбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм күштеринің улам ыңайы ааулдези, экономиканың, политиканың болгаш шеригниң талазында нүштеринің деңгүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр улам ыңайы өскерилгенин ол болур деп, илеткелдиң даштыкы политика кезинде чугаалаан турар.

Бодунуң хосталгазы дээш демисежин турар вьетнам улуска Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чүрттүр бүгү талалыг дузаламчыны көргүзүп турарын демдеглээш, империалистиг агрессияга удур акы-дүнма вьетнам улустуң аар-берте демиселинге шыдаар-ла дузаламчыны көргүзер дээш ГДР-ниң чону моонсонгаар-даа бүгү-ле чүүлдерни кылыр апаар деп, В. Ульбрихт чугаалаан.

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге улуг хораны таварыштырган КҮР-ниң удурткучуларының антимарксисчи туружун болгаш антисоветтиг политиказын моон-биле холбаштыр В. Ульбрихт буруу шапкан.

ГДР-ниң даштыкы политиказының кол соруглагалары чүс дорге Варшава керээзининиң күрүнелериниң кады ажылдажылгазын үргүлчү быжыглаары, Азияның, Африканың, Латин Американың чүрттары-биле политиктиг болгаш экономиктиг харылзааларны хөгжүдери, Европаның бүгү күрүнелери-биле харылзааларны чогумчудары болур деп, В. Ульбрихт медеглээн. ГДР болза ядролуг чепсектиг иепперелин болдурбас дугайында керээни чарар дээш, ийи герман күрүнениң ядролуг чепсектен өйдаулаан турары дээш, атомнуг чепсектен хостут зоналы тургузар дээш, ийи герман күрүнениң девискээринге ядролуг кандыг-даа чепсек турбазын дээш быжыы-биле туружу турар деп илеткелчи демдеглээн.

ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктериниң милитаристчи болгаш аштырганының өжээнин негеп алыр дээр политиказын В. Ульбрихт шинтпирлиг буруу шапкан. ГФР-ниң чазаа ам туруп турар кызыгаарларны өскерлиг соруглаганы бодунга салып алган, Европада кара чаңгыс чазак болуп турар.

Совет Эвилели-биле, Польша-биле, Чехословакия-биле найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында ГДР-ниң чарган керээлериниң Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарынга улуг ужур-дузалыын ГСЧП ТК-ның Бирги секретары моонбиле холбаштыр айтып чугаалаан.

Ийи герман күрүнениң араазында харылзааларның айтырыглары илеткелде дыка улуг черии эзлээн.

Суданның Коммунистиг партиязының медеглели

ХАРТУМ. (СЭТА). Суданның Коммунистиг партиязының амыр-чорудуягазын херек кырында хораанын бадыткап турар Суданның Дээди күрүне чөвүлелиниң шинтпирин Суданның Коммунистиг партизы бүрүү шаап көргеи. Парлалга конференциязынга Суданның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң төлөзлекчилери медеглелди кылган. Дээди күрүне чөвүлелиниң ол шинтпири конституцияны болгаш судан улустуң демократтыг эргелерии үрээни болур дээрзин ол медеглелде чугаалап турар.

ВДР-ниң агаарыпа аңдара атқан

ХАНОЙ. (СЭТА). Апрель 10 болгаш 12-де Вьетнам улус армиязының агаардан халдаашкынга удур камгалал кезектери Нгеан болгаш Хатинь можуларның агаарынга ийи америк самолёттуу аңдара аткан.

Вьетнам информас агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң агаарынга аңдара аткан америк самолёттарының нийтн саны 1.755 болган.

Ганага күрүне эргилдезин кылырын оралдашкан

ЛОНДОН. (СЭТА). Ганага бөлүк шериг офицерлериниң шериг эргилдези кылыр дээн оралдажыышкыны буурап дүшкен. Ол дугайын Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Аккадан дыңнаткан.

Эргилденин удурткучулары эргечагырганы болгарының холунга алган дугайын чарлаан соонда төрт шак болганда, Гананың радиозу аргилде буурап дүшкен дээрзин дыңнаткан.

Подполковник Ассасе баштаан бөлүк шериг офицерлери чүртта эргечагырганы эжелеп алган болгаш генерал Анкра удурткан башкарыкчы органны — Хосталганың национал чөвүлелии дужүрген дугайын чарлаан деп, оон биче-ле мурнунда дыңнаткан турган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Апрель 17-ниң эртенинде Гананың бөлүк шериг офицерлериниң шериг эргилдези кылыр дээн чедимче чок ораллажыышкынының үезинде гана шеригниң командылакчызы генерал-лейтенант Котока өлүрткен деп, Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Аккадан дыңнадып турар. Котока чүртта Хосталганың башкарыкчы национал чөвүлелиниң база бир эң салдарлыг кежигүнү болуп турган. Парлалга төлээдекчилеринге Хосталганың национал чөвүлелиниң даргазы генерал Анкраның медеглээни: гана шеригниң бир каттыжышкынының чүгле шоолуг эвес кезии эргилдеге киришкен. Эргилденің киржикчилерин түдүп хоругдаан.

УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ ТЕАТР

Тываның хөгжүм-шиин театры чаа шинилерни белеткээш, көрүкчүлерге бараалгадып турар. Театрның орус бөлүүнүң артистери Л. Шейниннин «Шынгыы буруудадыышкын» деп шинизин белеткээш, оон баштайгы көргүзүүн кызылчыларга улут сонуургал-биле көргүскен.

Кижиже, оон кылган үүлгедиглерин кичээнгейлии-биле көөрүнүң дугайын бо шиинде көргүзүп турар. Артистер ол шинии районнарның ажылчы чоннарынга көргүзери-биле чоруптар.

ЧУРУКТА: Логиновтуң ролүн артист Черников, генерал Колотовтуң ролүн артист Карябкин оларның күүседип турары.

И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

Массалыг болдураалыңар

Күш-культураны болгаш спортту массалыг-биле сайгарыр хемчеглер дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шинтпирлерин амыдыралга чайгылыш чокка күүседири — комсомол организацияларының чугула соруглазы деп. ВЛКСМ Төп Комитеди онзалап айыткан. Бо талазы-биле ВЛКСМ Өвүр райкому болгаш районнуң спорт чөвүлели чамдык ажылдарны чоруудуп турар.

Кышкы үеде спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны 12 катап эрттирген. Хоккейниң хаактың, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң, теннистиң секциялары Хандагайтыга, Торгалыга кыжын доктаамал ажылдап турган. Районнуң коньки спартакиадазынга 94 кижи киришкен. Ол маргылдааларга 11 кижи ийиги, 20 кижи үшкү разрядтарның нормаларын дужааганнар. Доңгак Кара-оол, Степан Достай, Кара-оол Сайчай, Лида Хуран-Кара олар эки түңнелдерни көргүскеннер. Аныяк шыдыраачы Ооржак Кызыл-оол «Урожай» ажы-тура спорт ниитилелиниң республика чемпионы атты чедип алган.

«Оран камгалалынга белен бол» деп хөрек демдээниң нормативиниң массалыг дужаалдазын чоокку үеде чорудар бис. Амгы үеде район төвүнде болгаш колхозтарда хол база бүт бөмбүүнүң, баскетболдуң, теннистиң, Хандагайтыда баг кагарының секциялары ажылдап турар. Районнуң 13 санныг спорт коллективтеринде 1220 күш-культуражулар, оон иштинде 200 ажыг хөрээженнер бактаан кирип турар.

Бистиң муривусута сорулгалар улут. Оларның чамдыызын айтырга мынаар. Спорт шөлдерни аныяктарның күжү-биле колхозтарга кылыр. Спорттуң комплексивиг шөлүн Хандагайтыга дерип кылыр дээш оон-даа ынай. Юбилейлиг чылдың IV-ку чайгы спартакиадазының программазында киргеи маргылдааларны ёй-шаанда эрттирери чугула. Стол теннизиниң, боодалгавың, баг кагарының, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң маргылдааларын май 15-тин бетинде эрттирер. Районнуң чыынды командазын амдыгаавтан тургускаш, май 25—28 хүнүнде болур республика маргылдаларынга эки белеткеңнери негеттиниин турар.

К. ДУГУР,
ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретары.

ТӨРЭЭН ЧУРТУҢГА ТӨЛЕПТИГ БОЛ!

Чоокта чаа Чөөн-Хемчикке шеригге келдирикчилерниң слёт ыдыг девиатиң адаа-биле эртикен. Слётка районнуң шериг комиссары аш И. А. Грива илеткел кылып, келдирикчилерниң бүдүүлге черлериидге кызымак ажылын демдеглеп тура, ыңача дээн: «Бистиң районнуң улетпүр бүдүүлелери, колхоатары болгаш совхозтары боттарынга бердингеи бүдүүлге программаларын багай эвес күүседип турар. Оон адгыда бистиң районнувус бот-тывынгыр уран чүүл көрүдезиигге, хоккей маргылдазынга республиканың бирги черии чаалап алган. Бо бүгүде шеригге келдирикчилерниң үдуттуулу биче эвес. «Тыва» совхозта Георгий Разумов, Владимир Монгуш, СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозта Григорий Сат, Александр Сат, Байлак Ондар, Владимир Пярлей, АТА-да Александр Герасимов, Михаил Кара-Сал, Алексей Балганов, «Сельхозтехника» салбырында Николай Монгуш, Владимир Сундуй, Николай Ооржак болгаш оон-даа өске хөй-хөй келдирикчилер бүдүүлге талазы-биле ийи көргүзүгелрии чедип ап турарлар».

Бо слётка үш салгалдың киижилерь,— хамааты дайыннын база Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, бо чылдың шеригге келдирикчилери ужурашкан. Хамааты дайынның киржикчизи Иннокентий Никонович Волченко Иркутскиии болгаш Волочаевканы хостаанының дайынчы эпнэодтарын сактып чугаалап тура, аныяктарга мынча диди: «Силерниң салгалынар бүгү-ле ыы болгаш бүгү-ле кайгамчыктыг чаагай түүлдерни алган-дыр. Мээң үемниң аныяктары ындыг чаагай түүлдерни чүгле күзээр чордувус. Силерниң аас-кежиктиг бо хүнүнер дээш хөй хан төгүлген, хөй-хөй амытын бердингеи дээрзин утпанар».

«Херээ чок» деп ададың чораан тыва кадайның уруу мен боо-чепсекти холга тутпаш, тыва эки-турачылар-биле кады немец-фашистиг дерзин араатаннарга өлүмнүг согуушкунну бержип, чонумнуң хосталгазын болгаш аас-кежиин камгалажыр аргалыг болган мен. Ам тос урутуңң мези, совхозтуң хойжузу мен. Урутларымны чонунга төлептиг бараан болурунга кижилиптишаан, төрээн совхозумнуң малын өстүрер, оон продуктулуун бедидер дээш амыр-дыжыын бодавайн ажылдап чор мен. Силер, келдирикчилер, Төрээн чуртуңарның идегелиниге төлептиг болуңар!» — деп. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозтуң хойжузу Байлак Вера чугаалады.

Слётка шериг кезектериидеи келген аалчылар болгаш шеригдеи шөлзолеп келген дайынчылар база киришкен. Н кезектиң шылгаракчы дайынчызы Попов сес алгаш, шеригге бижиг сагылга-чурумнуң, бот-бодуң детки-жериниң болгаш мага-ботту канылдырарының чугулазын шыйыр чугаалаан. Шөлзолеп келген дайынчыларның мурнуидан Ооржак Эрес байыр чедирип чүве чугаалаан.

Н кезектиң командириниң политик талазы-биле оралакчызының комсомол ажылының талазы-биле дузалакчызы эш Новиков чүве чугаалаш, слётка чалаттырган аныяк кыстарга мынаар чагыны берди: «Силериң мынчы найырлыңар солдатты дидим маадырлыг чоруктарже кезээде сорук киирер. Найыралга кезээде мынчы болунар, кыстар».

Бистиң өгбелериивистиң хосталга дээш демисежин чораанын, овур-хевирин, амгы салгалдың кижилериниң ол аас-кежиктиг улам мөңгежидер ужурлуун Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап чугаалаш, Совет Чепсектиг Күштериниң төлептиг дайынчылары болуруи келдирикчилерге чагаан.

Келдирикчилериниң мурнуидан Волченко сес алгаш, чонның идегелии мынчы күүседириин, Төрээн чуртунуң идегелдиг камгалакчылары болуруи дангыраглаан.

СЭКП райкомунуң секретары эш А. И. Стрельников районнуң ажыл-ижиниге келдирикчилериин болгаш шериг албанын эрттиргеи келген аныяктарның улуг киржилгезиниң дугайын чугаалаан. Бистиң районнуң шериг албанында барган аныяктарның дайынчылар болгаш политиктиг белеткелдерге шылгаран турарын демдеглээш, оон бодыткалы кылдыр Н шериг кезээниң командылалының, партбюрозунуң, ВЛКСМ бюрозунуң СЭКП райкомунуң адынга чоруткан чагаазын номчаан. Кезектиң шылгаракчызы сержант Куулар Чехов Баян-Монгеевичиниң дугайында ол чагаага мынчаар бижээн:

«Шериг албанының эгезинден тура-ла сержант Куулар сагыыга-чурумнуг, күүсекчи шериг кылдыр бодуи көргүскен. Кыска үеиин дургузунда анаа быжыглаан чепсекти туюлунга чедир өөренип, ону тергиин эки аныыглап билир кылдыр шингээдип алган.

Взвод командириниң дузалакчызы дужаалга томуйлатканда, эки организакчы болгаш киижидикчи болуп илерээн. Политик талазы-биле шыырак, бедик билиглиг болганындан солдаттарны өөредип киижиидеринге командириниң идегелдиг дузалакчызы болуп турар.

Келектиң мурнуига хүндүткелди база алдарны чаалап алган.

Эки спортсмен, спорт маргылдааларының организакчызы болгаш киржикчиин.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдерге кончуг эки көргүзүлери дээш «Совет Армияның тергиинии» деп хөрөк демдээ-биле шаңнатнан.

Төрээн черинче чангаш келдирииің кыска хуусаалыг шөлээзи-биле шаңнаткан.

Шериг албанын эрттирип келген үеиинің дургузунда 30 ажыг аас шаңналдарын алган.

Тергиин дайынчы, спортсмен, комсомолчу кезектиң бүгү составының үлегер-чижээ болуп турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңун чылында силерниң районнуң келдирикчилери, Совет Армияның хүрээленнинге киирер оолдар чаңгыс чер чуртуунар Чехов Куулариың шериг албанын эрттирип турары ышкаш, Төрээн чуртуң мурнунга шериг хүлээзегенерии шынчы, ак сеткилдиг эрттирер дээрзинге бүүреп турар бис.

Хүндүткел-биле:

Семёнов.
Партбюро секретары
Никитин.
ВЛКСМ бюрозунуң
секретары
Шахманов»

Чагааны номчуп дооскаш, бо чылын районнан шеригге баар аныяктар бо идегелди болгаш СЭКП райкомунуң идегелии бадыткап шылдар дээрзинге бүүреп эш Стрельников илередикеп.

Слётка шупту он кижи сес ап, чүве чугаалаан. Слёттуң киржикчилери Тыва АССР-ниң бүгү келдирикчилериге кыйгырыны хүлээп алган. «Тыва», СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозтарының, «Сельхозтехниканың» мурнуидан алаан хөй келдирикчилерге хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер тывыскан.

С. ПАВУ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

ЭТИЛДИГ (КОРГУЛЧУННУГ) БЕНЗИН— ХОРАЛЫГ БҮДҮМЕЛ

Этилдиг бензин болза, карбюраторлуг шимчедикчилерге одалга кылдыр ажыглаттынып хереглеттинер.

Этилдиг суун чүүл болза, күштүг болгаш аймылдыг болур, мынчангаш этилдиг бензин бөзала коичуг хораннып чүүлдүг болур.

ЭТИЛДИГ БЕНЗИННИҢ ОРГАНИЗМЧЕ КИРЕР ОРУКТАРЫ:

Кешти дамчыштыр—суун чүүл болгаш бүс хевирлиг, тыныш оруктарын дамчыштыр — бүс хевирлиг, чем оруктарын дамчыштыр — суун чүүл хевирлиг.

Этилдиг бензин, организмче киргеш, кешти, тынар болгаш чем оруктарын анчыгзындырып кемдетпейн, ааршыныг болуушкуннарны тыныдырбайн, чоорту чыгып алгаш, төп нерви системазынга хоралаашкынныг хөделиишкинии болдурар.

ЭТИЛДИГ БЕНЗИН-БИЛЕ ХОРАННАНГАНЫҢ ДЕМДЕКТЕРИ:

Баш күштүг аарыр, чем чивестээр, уйгу үреляр (удуп шыдавас, коргунчуг сүртенчиг дүштүт), чараа болгаш дер хөй төктүр, салаалары, дылы, карактарының хавыктары сирилээр, аяста өске чүве бар ышкаш болур; аар хораннанганда — уйгу улуу-биле өскерлир (уйгу чок болур, медээжок коргунчуг дүш дүжээр). Медерелии ышкынар, биязөөн түүлдерии меге байдал-биле көөр, ниити байдалы дүвүренчиг болур.

Аар хораннанныышкын өлүмге чедирип болур.

ЭТИЛДИГ БЕНЗИН-БИЛЕ АЖЫЛДАП ТУРА КИЧЭЭНИР ЧҮҮЛДЕР:

Аъш-чемниң дажыглаарынга болгаш шыгжаарынга савааларны, харын мырыңай арыглап-даа каапың ажыглаарын;

этилдиг бензинии автобустарга, чиик машиналарга, бүгү хевирниң автомобильдериниң кабиназынга дажырын;

этилдиг бензинии улуг-биле, азы өске-даа чүүк-биле дажырын;

ажык савага дажырын болгаш кочал-биле кударын;

шимчедикчиниң кезектерии этилдиг бензин-биле чууруп;

этилдиг бензин-биле хирленген эт-херекселди бүдүүлгениидээ, чурттаалганың-даа банкыларынга пургадып, агаарладырын болдурбас;

этилдиг бензин-биле хирленген оттулар чүүлдү, материалдар болгаш өске-даа чүүлдерии печкаларга, шииг-демирлерге болгаш плиталарга одаарын;

бензосистеманы аас-биле соорын болгаш үрерин;

этилдиг бензин-биле хирленген аъш-чем чүүлүн чемге ажыглаарын.

этилдиг бензин-биле ажылдаар ажылдарга санитар-техниктиг дүрүмнү сагыырын;

этилдиргичи шынарлыг кылдыр (резина хырбазынга, будунка) ажыглаарын, янзы-бүрү чүүлдерии чуурунга (хептн болгаш өске-даа чүүлдерии), кыпсыр чүүл ышкаш кылдыр (прямуска, керосинага, лампага, фонарьга, зажигалкага болгаш өске-даа чүүлдерге), ам ышкаш ажыглаарын клоп, кара-быт болгаш өске-даа чүүлдерии хораннап ажыглаарын болдурбас.

ХУУДА БАШ УДУР КАМГАЛАНЫРЫ:

Ажыл үезиндэ быжыг, бодунга тааржыр тускай хептн, хол хавын болгаш идикти ыяап-ла ажыглаар.

Этилдиг бензин токту берген

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чагыдыкчыларга

1967 чылдың солуннарын болгаш журналдарын чагыдып алыры, ол ышкаш чартык чылда чагыткан солун, журналдарны узадыры уламчылап турар. Чагылганы «Союзпечатьтың» агентилелдеринге, киоскилеринге, харылзаа салбырларынга болгаш ажылдап турар черинин аайыбиле парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга кылдыртып ап болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

Колхозтар баштаар черлеринге

Колээ ажыл-агый культураларын эки-тура-биле камгаладырының керээлерин курстрахованиенин инспекциялары-биле чарынар.

Тарыга шуурганга таварышканда, долуга кагысканда, соокка алысканда база үер болгаш өске-даа бойдустуң чайгаар болур халаптарынга таварышканда курстрахование чери камгалаткан түңүн эгелип бээр.

1967 чылда камгаладырының керээлерин чүгле тарылга эгелээринин мурнунда кылып болур.

Камгалалдың керээзин чарары-биле курстрахование инспекциязынга баар.

Тыва АССР-ниң талазы-биле Нүрстрахованиө эргелели.

Кино

АПРЕЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кибальчиш соючугаш дугайымда төөгө», «Пар мугуладуру» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Шуптузуун сактып тур мен, Ричард» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Луговая станциязын утпас мен» 3, 6.40, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Диомг амытаннарының ораны» 11, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30, 5.40, 8.50 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА «Котеосний» 4, 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Хонар чер чон дүн» 6.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адреси:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң ораалакчыларының 35-24, 25-38, таварысалгалыг секретарының 23-35, партийжи аныырал киллизиниин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниин 37-13, колээ ажыл-агый киллизиниин 21-47, үлегүүр киллизиниин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш колээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш аныырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефончо болгаш.

Солун неделя да ялды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01076.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫШЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнелеп чыткаш

1967 ч. АПРЕЛЬ 20 ЧЕТВЕРГ № 93 (6730).

Өртээ 2 көп.

Социализмни тургузуп турар Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акыдуңманың байыры! Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң улустарының аразынга мөңге, бузулбас найырал болгаш кады ажылдажылга делгерезин! (СЭКП ТК-ның Май 1-ге Хандырыгларындан).

ГЕРМАНИЯНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАҢГЫС ААЙ ПАРТИЯЗЫНЫҢ VII СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди совет коммунистериң хөй миллион армиязының өнүмзээнинде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң делегаттары силерге, ГСЧП-ниң бүгү кежигүннериңе болгаш Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннарынга акы-дуңманың коммунистиг байырын чедирип база съездиниң ажылынга чедишкинниерни күзеп тур.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы герман ажылчын шимчээшинниң революсчуг эки чаңчылдарын эдилевишаан, марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин болгаш делегей социализминиң дүржүлгазын бодуның чуртунуң байдалдарынга чогаадыпчы ажыглап, ГДР-ниң ажылчы чоннарын социалистиг өрүк-биле бүзүреткиг баштап, бүгү немец улустуң келир үезиниң тугун бедии-биле тудуп чоруур.

Силериң партияңар, Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары империалистерниң өнчүк-чоңгээлерин болгаш социализм тургузуушкунунга шаптык чедирер дээш оларның оралдажыышкыннарын сейгалавышаан, ГСЧП-ниң VI биле VII съездилериниң аразындагы үеде республиканың ажыл-агый, ниитилел болгаш культура амыдыралының бүгү адырларынга улуг чедишкинниерни чедип алган. Социалистиг герман нүүрениң ажыл дайыннары безин ам бо чедишкинниерни маргыышыл шыдавас. ГДР-ниң ажылчын аңгызы, кооперастаашкан тараачыннары болгаш нуш-ажылчы интеллигенциязы боттарының марксисчи-ленинчи авангардызының удуртулгазы-биле немец черге сайзырааңгай социалистиг ниитилелди тургузарының серулгаларын аңдарыыы-биле шинтирлээр дээрзинге бүзүрээр бис.

Европага тайбыңның болгаш айыыл чок чоруттуң херээниң тиилелгези дээш. Барыын Германияда милитаризмниң, аданзырак, өмүзинирен чоруттуң болгаш неонацизмниң айылыдыг өдааргә удур Европа диптиң тайбыңга ынакшылыг нүүтериниң демисеелиниг Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Герман Демократтыг Республиканың чазааның болгаш ажылчы чоннарының шылгаракгай салыышкынын совет коммунистер, бүгү совет улус бедии-биле үнелеп көруп турар.

Амгы үениң эң чугула бүгү айтырыгларын шинтирлээрин көөрүгче шыычы ажы-дуңмалышкы ёзунуң, бүрүн бүзүреядиң, бот-бодуң биичир чоруттуң болгаш чаңгыс эртиң харылзаалары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының аразында тургустунганын болгаш хогуруп турарын нүүлевистиң хамыр хангаңы-биле демдеглеп турар бис, ол болза бистиң улустарывыстың болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чаагай чоруунга Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың бузулбас найырылының болгаш ажы-дуңмалышкы нады ажылдажылгазының улам ынайгы чечентелишкинниниң дендиш дивес магадылалы болур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы социалистиг чурттарның сырый каттышыышкының бедидеринче база делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынче угландырган боттарының күшенишкиннериниң эп-сеткиини каттыштырып турар. Ажы-дуңма партияларның каттыштырган күшенишкиннерин депшилгелиг болгаш революстуг бүгү нүүтеринң улам ынай каттыжарын база бистиң ниити улуг хөрээзивистиң тиилелгезин хандырар дээрзинге чигзинмейн турар бис.

Герман Демократтыг Республиканың социализминиң долу тиилелгези дээш, бөлүкларның улузуңарның тайбыны болгаш аас-чемнин дээш демисеелге чаа-чаа улуг чедишкинниерни силерге күзеп тур бис, эгээм эштер. Бо чаагай хереңге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус силер-биле кезээде кады дээрзинге бүзүреп болур силер.

Социализминиң тиилелгези дээш демисеелге ГДР-ниң ажылчы чоннарының дайынчы авангарды — Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы делгерезин!

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың улустарының аразында бузулбас ажы-дуңмалышкы найырал делгереп база чечиктелзин!

Социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны делгерезин!

Марксизм-ленинизмниң улам тиилеп турар өөредии делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

Германиянһың Социалистиг чаңгһыс аай партиязһынһың VII съездизи

БЕРЛИН. (СЭТА). Апрель 18-те Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизинге ГСЧП Төп Комитединиң отчёт илеткелиниң, Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелиниң болгаш «Социализмни тургузарын дөзазарынга чедир үеде Герман Демократтыг Республикада ниитилел хогжүлдези» деп ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Вальтер Ульбрихтиң илеткелиниң талазы-биле санал беришкиниң үргулчилээн.

Съездиниң делегаттары — ГДР-ниң алдарлыг ажылчын аңгызының, кооперастаашкан тараачыннарының, социалистиг интеллигенциязының төлээлекчилери, партия болгаш күрүне ажыллакчылары удаа-дараалаштыр индирже үнүп, саналдарын берип турган. Бодуның ажыл-чорудулгазынга улустуң эрге-ажыктарын удуртулга болдуруп, марксизм-ленинизмге, пролетаржы интернационализмниң хөрээнге шынчы болур чорукку мыкты-биле кадагалап чоруур партияның политиктиг угланышкынын олар чаңгыс үн-биле чүүдүгүнүп турар.

Делегаттар өртекен оруктуң дугайын, республиканың амыдыралының бүгү азыларында чедишкиннерниң дугайын чорааарал-биле чугаалап турааллар. Чедип алган чедишкиннерни болгаш республиканың мурнунда тургустунган сорулгаларны аналитээрин ажыл-ишчи, бодангыр болгаш негелделиг көөру — оларның саналдарының үлка-шынары ыңдыг.

Ол черния-биле 11 шак Хуралды дараалаан ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары З. Конеккер, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлериниң баштыны, СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневке сөс берген.

Залда олурганнар туруп келген. «Вернер-Зееленбиндер-Халле» залда СЭКП-ге, совет улуска болгаш совет күрүнеге алдар болдурган диимиттиг адыш часкаашкыны үр-ле үргулчилеп, чаңгыланып турган. Делегаттар болгаш аалчылар «Найыра!» деп йөрээлерни салып, «ура» дыңналып турган.

СЭКП ТК-ның Чингине секретарының чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш диимиттиг, үргулчүдээн адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

Эш Л. И. Брежнев совет чуруттуң Владимир Бузвецовтуң «Социалистиг революция делгерезин!» деп чуруун СЭКП ТК-ның мурнунда ГСЧП-ниң VII съездизинге белек кылдыр дамчыдып берген.

Оон дараазында СЭКП-ниң төлээлериниң баштыны ГСЧП-ниң VII съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазының текстизин дамчыткан.

Эштер Л. И. Брежнев биле Вальтер Ульбрихт залга диимиттиг адыш часкын турда, холдарын дыжыг тудушкан.

«Интернационалдың» байырлалдыг аянгазы дыңналып турган.

ГСЧП-ниң VII съездизинге эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев ГСЧП-ниң VII съездизинге апрель 18-те түве чугаалаан, съездиниң делегаттарынга, ГСЧП-ниң бүгү кежигүннеринге болгаш ГДР-ниң ажылчы чоннарынга СЭКП-ниң, оон Төп Комитединиң, бүгү совет коммунистериниң болгаш бүгү совет улустуң мурнундан аңы-дуңманың изиг байырын дамчыткан.

Герман Демократтыг Республикада социалистиг революция делегейге коңчуг улуг үжүр-дузалыг. Социалистиг болгаш капиталистиг ийи Европаның аразында кызыгаар эрткен немец черде ийи системаның аразында чарыш оваа чидиг хевирлерде калбарып турар. Мында социализм биле капитализм таварлажы берген, харын-даа шуут көрүжү берген деп чугаалап болур деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Чуруттуң кол экономиктиг күүндү, кол кижи күрлавырлары Барыын Германияның девискээринде болу берген шак ыңдыг байдалдарда ол төөгүлүг чарышка Герман Демократтыг Республиканың киргени бүгүдеге билдингир болгай. Ынчалзажок Герман Демократтыг Республикада социалистиг тургузуг ийи системаның чарыжынга маргыш чок тиилелгелерни чедип алган деп чугаалаарының бүгү барымдаалары бар.

Чүвениң үжүру дээрге чаа ниитилел тургузуунуң байдалдарында экономика өскүлдезиниң эң бедик темпилерин ГДР-ниң хандырып, капиталистиг моңчуттуруушкунден хосталган ажылчы чоннарга эң-не байлак буржуаз чурттарда безин чок социал талазы-биле чаагай ыңдыг түүлдерни тыпсып бергенинде эвес болдур ийин. Чарыштын өске чугула талазы база бар, оон чугулазын үнелеп чедери берге.

Дайынның болгаш тайбыңның дугайында, немец улустуң, бүгү Европаның улузун фашизмниң болгаш дайынның коргунчуг айылдарының катаптаарындан магадылаар дугайында айтырыгга харын социализминиң төөгүлүг артык күштерлиң онза күш-биле илереп келген. Чүгле социалистиг тургузуг харын тайбыныың болгаш демократияның орүү-биле ГДР-ниң хогжүлдезин хандырып, чүгле фашизмге эвес, харын милитаризмниң, чаа шериг авантюраларының қатап төрүттүннерине оруктуң кезээ шагда дуглап шыдаан. Герман Демократтыг Республика Европаның айыыл чок чоруунуң эң улуг факторларының бирээзи. Европага тайбыныың чеденгинзи болуп, делегейде быжыг туруштарны болдунга хандырып алган.

Ынчаарга эрге-чагыргазында монополистиг капитал арткан Барыын Германияның хогжүлдези өске орукбиле чоруп турар. Делегейде оон үгланышкынында герман милитаризмниң чаңчыл болган политиказының шагда-ла биидингир демдектери киргеп. Ол — агрессинже болгаш девискээрлер ажелеп алырынче чүткүлдүр. Ол — милитаризмниң шапкын өлүдезин болдуруп турар шериг күжүнге идегел-дир. Ол — делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң болгаш дайын кыжаныышкының чайлап чок тургузуп турар калчаалыг национализмидир. Ол — күрүне политиказы кылдыр көдүрген антикоммунизм-дир. Ол дээрге, адак соонда, үшкү делегейниң дижир улустарга хамаарышпас неоколониализмниң политиказы-дыр. Боннуң амгы политиказының алыс үткалын америк империалистерниң Вьетнамда ханныг дайынын деткинери, португал колонизаторларга дузалап турары. Мурнуу Африкада болгаш Родезияда кеш-соок ылгаар ёзуруруннар-биле найырладжыш турары чергелиг ыңдыг хөделинишкиннерни илередип турар эвес пе?

ГФР-ниң иштики хогжүлдезин база тодаргай барымдаа болуп турар. Милитаризмчи, аданзы негекчи утканың янзы-бүрү хевирлиг чүс-чүс организациялары чуртта турып турар болгаш идепкейлиг хөделип турар. Бөгүн албан ёзуулу-биле национал-демократтыг партия кылдыр адаттынган нацизм база дагыы бажын ковайтып турар. Амгы барыын-герман ниитилелде боттарының амыралчы аргазын ам-даа хевээр арттырбышаан, фашистиг хамчыктарның нептереэринге ол партияның хартаачылары идиг берип турар. Ол хамчыктыг кижилер Гитлериниң «аштырганының түңнелин эде көөрүнче» ажыы-биле кыйгырып турар. Ол партияның ажыл-чорудулгазын ГФР-ниң чазааның талазындан коңчуг шыдажыышкынныг, харын-даа чаагай күзээшкин-биле көрүп турар.

Чаа чазак — Боннда эрге-чагыргада кирген «улуг коалициянын» дижир чазак «чаа политиканы» чорударынга бодунуң белеңинин дугайында аазаашкыннарын күүсетпээн дээрзин Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Политиканы сөстерге эвес, харын боттуг фактыларга үнделиизээш үнелеп чаңчыккан бүгү кижилер Боннуң «чаа угланышкыны» дижир үүледен чүгле тактиктиг кажарлаашкынны көрген деп, СЭКП-ниң төлээлериниң баштыны чугаалаан. Ынчалдыр чугаалаарынга четчир тодаргай барымдаалар бар.

Оон-биле холбаштыр, эң-не дайынчырак империализмниң туруштары чаәрби чыдын дургузунда Барыын Германияга дүрген темпилер-биле быжыглап келгенин, өске чурттарның девискээрлерин. Барыын Берлинни Боннуң алыксап турарын, «бүгү герман улустуң» төлөлээр эргенин оон алыксап турарын, ядролуг чепсекти чедип алырын Боннуң орадлажы турарын айыткаш, Л. И. Брежневтин өнзалап демдеглээни болза: ол бүгү дээрге Европага айыыл чок чоруктуң системазын тургузарынче. Европада политиктиг байдалды кадыкшыдарынче утланган орукка моондактарны тургузуп келген болгаш тургузуп-даа турар. Ынчангаш Барыын Германия делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга Европада тайбыныың болгаш айыыл чок чоруктуң кол дайзынны кылдыр көстүп турарында кижи кайгар чүве чок. ГФР-ниң политиказының алыс үтказы мыччага чедир кандыг болуп келгенин ышкаш, шак-ла ынчалдыр: аданзы негезяринин политиказы, милитаризмниң политиказы. Европаза боттуг байдалды хүлээп корбестин, өске күрүнелериниң болгаш улустарның эргеларынга база девискээрлеринге кыжанырының политиказы, янзы-бүрү ниитилел тургузуглар күрүнелериниң байдалды хүлээп корбестин, өске күрүнелериниң болгаш улустарның эргеларынга база девискээрлеринге кыжанырының политиказы, янзы-бүрү ниитилел тургузуглар күрүнелериниң тайбың догуннаашкынының нормажиктерин хүлээп корбестин политиказы болуп артпышаан деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

«Тайбынга ынакшыл» дугайында база «Чөөн чүк-биле харылзааларны» тааржыгыр күзел дугайында оларның чүү-даа чүвеге хүлээтпейн турар сөстеринге Европаның улустары бүзүрээр боор деп маназарының канды барымдаалары ГФР-ниң удуртукчуларында барыл ыңчаш? — деп айтырыг салдының турар. Барыын Германияның болунуң дыка хөй ажылакчылары болгаш ол чуруттуң парлалгазы «Чөөн чүк-биле харылзааларының» кавызынга дипломаттыг харылзаалыкшынарны Европаның социалистиг чурттарынга удур демисеэдин чепсээ, ол чурттарның аразынга чарлышкын киирерининг, халмыктың чүрүнүнда Герман Демократтыг Республиканы чаасказанзырадырының чепсээ кылдыр Боннуң көрүп турарын черле чамырбайн турар. Бонна шынап-да Европаның социалистиг чурттарынче хөлүн сунган. Ынчаарга ол хөлүа ханы өскактаттынган болгаш ол ханыы коммунистер аскербес боор деп идегел салыр чүве болза, коммунистер коңчуг кенеп кижилер болган турда ийин.

Европаның социалистиг чурттары болза тайбының херээнге ажыктыг кылдыр. ГФР-ни киништирбишаан, бүгү күрүнелер-биле политиктиг, экономиктиг база культурлуг холбааларның талазында бот-боттарынга ажыктыг болур кылдыр, шак ыңдыг ёзулуг, ак сеткилдиг таарыштырыгга болгаш хогжүлде дээш турлжуп турааллар. Ыңдыг болза-даа олар ону боттарының чаңгыс эвин каражаладып турган, социалистиг дем каттыштырылгазының ниити эрге-ажыыл азы ында кирип турар түскай бир чурттуң, ылаңгыя ажыдуңма чурт — Герман Демократтыг Республиканың эрге-ажыын каражаладып турган кылырынга кажанда чөпшээрешпестер. ГДР-ниң эргелери болгаш эрге-ажыктары, силериң республиканы социализм тургузуушкунунуң эрге-ажыктары болза силерге-биле бир домей биске чоок болгаш үнелиг. Ынчангаш ону бис быжыы-биле, шинтирлиин-биле, бүгү күүндүүс-биле камгалаар бис дээрзин силериң съездиңерниң индиринден медегле деп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазак ыңдыг бүрүн эргени мөңээ берген чүве!

Эштер! Европаның төвүнде политиктиг байдалды чугаалап турган коммунистер бистер болза ГФР-ни аскарыдыг чоок болгаш чаңма-биле кезээде базып каапкан дайзын-дыр

(Төнчүзү 3-ну арында).

Чаа кран

Юбилейлиг чылдың чазынында Кызылдың тудуг объентилеринде «КБ-100» дээр кран чөвүкта чаа көстүп келген. Тудуг шөлдеринде көрүп чаңчыкамывыс краннарга бодаарга, оон түргузуу бир янзы. Кран башкарыкчызы хөорза ишти дамчаап башкарылга кабинказынга баар. Краннық күчүзү 5 тонна чүүк кодуртүр болгаш ону чээрби метр черге дамчыдар. Бистиң республикавыстың найысылалыкда ыңдыг ийи кран келген.

Келген краннарның бирээзин Кызылдың универсалдыг магазининиң тудуунда Б. Осипеова удуртукан эптекчилериниң бригадазы тургускан. Чаа кран ажыглалче кирген болгаш ону будуруугенниң мурнакчылары Ю. Тихонов, С. Макаров олар башкарып эгелээннер.

ЧУРУКТА: чаа краннық ниити хевири.

А. СОДУНАМНЫҢ ӨӨТҮЗҮ.

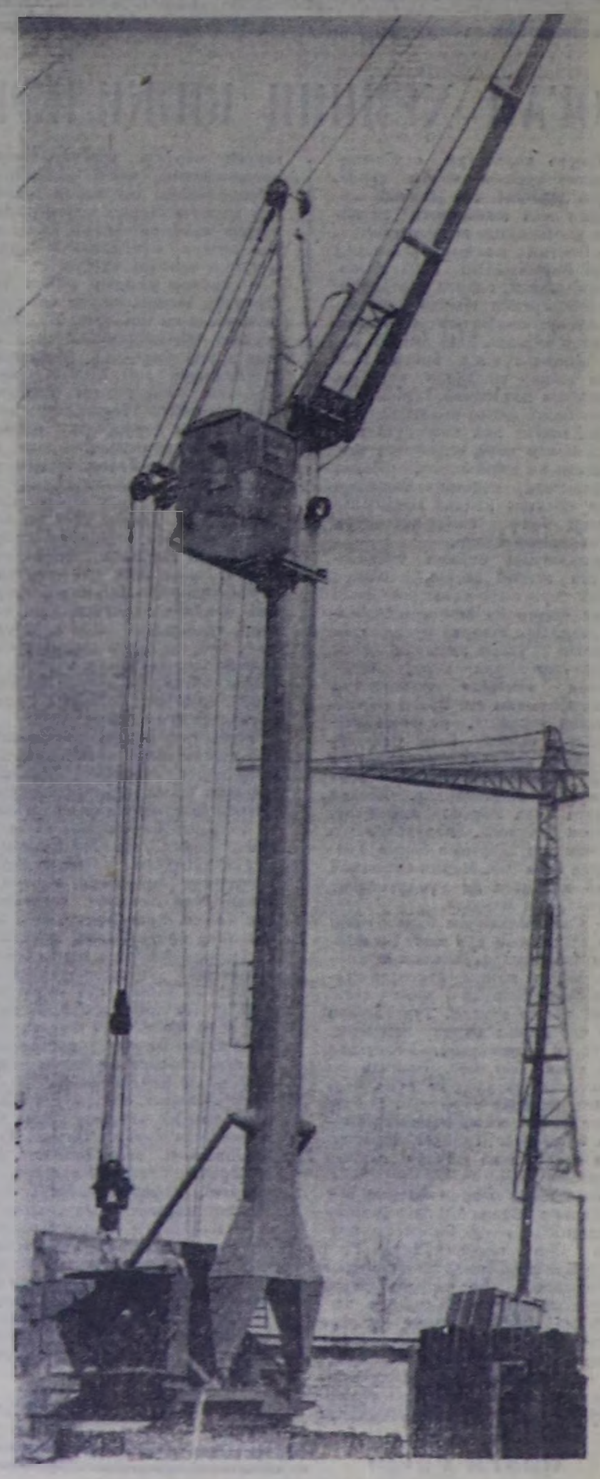

Кызылчылар юбилейге

План күүсетпээни чок

Республиканың коммунал ажыл-агый АТА-зы Кызылдың мурнакчы ажыл-агыларының бирээзи. Коллектив кежигүннери юбилейлиг чылга белек кылдыр боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Автотранспортчылар ниитизи-биле ок аңгарның будурузге планның юл көргүзүглер талазы-биле октябрь 20-де күүседирип хүлээлген. Юбилейлиг чылда пландан ажыр 7 мың тонна чүктү сөөртүшаан, 130 мың тонна-километрни ажыглап кылыры хүлээлгеде көрдүнген. Оон аңгыда күш-ажылдың будуруккулуун планнаанындан 1,5 чүү бедидери, бир тонна-километрниң бот-үнезин 0,1 көпеекке кудуладыры болгаш 22 мың литр бензинни, 10 комплект авторезинаны камнап алыры хүлээлгеге бижиттинген. Бо бүгүнүң түңнелинде планнан ажыр 3 мың рубль орулга камнап алдынар.

Алдынган хүлээлгелерни чедишкиннинг күүседиринче коллектив кежигүннериниң күжүм администрация болгаш хөй-ниитизи организацияларны мобилизастап келген. Күш-ажылдың будуруккулуун бедидип, чолаачыларның ажылынга таарымчалыг байдалдың туруузары-биле ажыл-агыйның бүгү машиналарын үш колоннага үскеш, оларның аразынга социалистиг чарыштың организастаан. Чарыштың түңнелдерин ай санында үндүрген, бот-боттарының ажылын тыныжырын чурумчуткан.

Бо болгаш оон-даа өске организастыг хемчеглерни ап чорутканындан алдынган хүлээлгелер эки боттанып эгелээн. Оон дугайын эрткен кварталдың түңнелдеринден көрүп болур.

Чүүк сөөртүлгезинин кварталдың планы тонна талазы-биле 119,5 чүү, тонна-километрнин — 153,6 чүү күүсеттингеп. Эрткен үш айларда 5497 литр бензин камнап алдынган.

Юбилейлиг чылдың бирги кварталында автоажыл-агыйның ажылында болган бир улуг чедишкин болза, АТА-да ажылдап турар 138 чолаачы болгаш 60 тире сеткиил бүргүзүнүң бодунга алган хүлээлгезин ажыр күүсеткени болур.

Ажыл-агыйның планын күүседиринге эң Гаврюшкинге удуртукан бирги автоколоннаның чолаачылары улуг салымышкынны киргеннер. Бригадир боду квартал планын 246 чүү күүседип, өскелерге күш-ажылчы үлегерин көргүскен. Чолаачылар эштер И. Машин, В. Алехин, И. Вертипраков болгаш оон-даа өскелер квартал планын ийи катап ажыр күүсетпишаан, кижи бүргүзү 360-дан 600 литр бензинни камнап алган.

Автотранспорттуң бедик будуруккулуг ажылдаарынга кыштың байдалы таарымча чок соок-даа болган болза, эш Прибытковга удуртукан ыяш сөөртүкүлериниң бригадазы бирги кварталда шудургу ажылдаан. Коммунистиг күш-ажыл дээш бежесекпп турар бо бригаданың ажылында план күүселдезинден аңгыда база-ла онзагай чүүл бар. Бригада кежигүннери автомашиналарның техниктиг белен чорүүм бедидер дээш болдунар-ла хемчеглерни ап турар. Үүрмек септелгелерни айыткан хуусаазында чорудуп, автомашиналарның ажаалда, эдилелин экижидип турган, ыяш сөөртүкчүлери бүгү машиналарның рейсче үзеген турар чорүүн чедип алганнар.

Бүгү-делегейниң ажылчы чоннарының байырлалы — Май 1 чоокшулаан түдүм, социалистиг чарыш улам кыптыккан. Майга белек кылдыр апрель планның он хонук бурунгаар күүседир дээш хүлээлгезин боттандырар дээш чолаачылар кызымаккай ажылдап турарлар.

А. КИСЕЛЕВ, АТА-ның нормировщиги.

Чаңгыс-даа чидириг чокка

Эрзин районда «Мөрен» колхозтуң хөйжүүзү Ч. Ыналай баштай төрээн 197 хоюнуң хураганын чаңгыс-даа чидириг чокка алган. Чүс хөйга онааштыр чүс хураганы өстүрер, бир хөйдән-на оргумаа-биле 2 кг 500 грамм тукту кыргып алыр деп кадарчының хүлээлгези ыңдыг.

Аныяк хөйжү М. Налын база кызымак ажылдап турар. Оон ажаалтазында хөйдән бо чазын төрүттүнгеп 137 хураганы өстүрүп турар. Ында ам-даа төрүүр 240 хой бар, оон чаш төлү чидириг чокка алдынар.

К. ХАНГАЙ.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН. Юбилейниг чылда элбектилдиг дүжүттү өстүрүп, күрүнеңиң чагыг-даалгазын амыдырала боттандырар дээш «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылын калбарты берген. Тарылганы кыска хүүсаада бедик агротехниктиг байдалга чорудар дээш агрегат, кижи бүргүзү аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

Чыргаңы салбырның тарылга шөлдеринде үш трактор шык базырышкынында ажылдап турар. Трактористер Кууларбай Доржу, Кууларбай Дугур-оол, Монгуш Сарыг-оол норманың 110—130 хуу күүседип, баштайгы үш 300 гектар черниң шыгын базырып ылыптаан. Салбырда ниитизи-биле 600 гектар черниң шыгы базыртынган болгаш 160 гектар чер айдартынган.

Совхозтуң тараажылары суггарылгаже кичээнгейни салгап, 56 кижи составтыг суггатчы звенону организастап тургускан. Суггарыкчылар бо хүннерге чедир 600 гектар черни суггарган. Шаандан тура-ла суггатчы, хөй тараа берип келген. Карадөңде, Көк-Талда тарылга шөлдерни бүрүн суггартынган.

С. ОЙДУП-ООЛ.

• • •

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН. «Х Улуг хураа» колхозтуң ажыл-ишчилери чыл-чылда-ла эки дүжүт өстүрүп ап, колхозчуның экономиказын кадырбышаан, Төрээн чуртунуң шыгжавырынга боттарының улуг-хуузун киирип келген. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур оюн чер ажылының талазы-биле бедик көргүзүглерлиг үткүүр дээш суггарылгаже кичээнгейни салган.

Күр болгаш курукан черлерлиг Шынаанның суггарылга системазын аштап, септеп эгелээн. Бо ажылда 25 колхозчулар быжыглаттынган ажылдап турар. Ам дөрт километр эрги буганы аштап септээн болгаш чаа бутаны база кааа берген. Суггарылга бутазын септеп кылырынга колхозчу төрээннер идепкейлиг киржип, улуг үүлени будуржуп турарлар. С. Лаваа, М. Көк-ыс, Д. Дадарык, Д. Каваа болгаш чер ажылынга дуржулгалыг, мурнакчы төрээнниер бүгө тудуунда ажылдап турарлар.

Колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылынга белеткелдерни организастыг чорутнап, хову турлагларын дерип кылган, тарылгага киреп техниканы эки септеттингеп. Механизаторлар ам шык базырышкынынче киришкен. Бистиң тараажылар-ывыс беш чылдың ийнги чылында суггарылганы калбаа-биле ажылгаар сорулганы салып алган.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Партийжи амыдырал

АНЫЯК КОММУНИСТЕР-БИЛЕ АЖЫЛ

Бистиң ленинчи Коммунистиг партиявыс — совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү. Оон хүрээлеңинге турары кижи бүрүзүнге бедик алдар болуур. Коммунист дээрге чоргаараалдыг, ханы уткалыг ат. Ында дээди шын, амыдыралдың дээди утказы сиңниккен...

Бо дугайында чугаамы чөөмге чаа бис Эрзин районнуң аныяк коммунистериниң хуралынга кылган бис. Аңаа районнуң ыракчоок колхозтарындан, фермаларындан, хойжу турлагларындан СЭКП кежигүнүнге болгаш оон кандитадынга соолгу ийи-үш чылда кирген кижилер чыглып келген. Хуралга бис хөөчүн салгалдың кижилерин — кырган коммунистерни, районнуң ажылагыйының мурнакчыларын чалап алган бис. Чугула айтырыгга шыңгыы чугаадан аңгыда эш-хүүнүң чугаалашылгаларын, селүн концерт көрүлдезин база организастадывыс.

Бистиң районда аныяктарга эки үлегер болуур коммунистер хөй. Ленин аттыг колхозта пенсионер Даваа Чап партияга 1927 чылда кирген, оон хүрээлеңинге 40 чылдың дургузунда туруп, амыдыралдың мурнуку одуруунга турмуп келген. Нам үүрүнүң даргазы, бригадир, МЧАЗ даргазы — үжендертен чылдарда оон аныяк чараан оруу ыңдыг. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эш Чап Кызыл Шеригге дузаламчы организастаарынга идепкейлиг киришкен. Ленин аттыг колхозта Канзыда Кыргыс 1932 чылда ак дээрбечилериң үймезинин базарынга кызымак болган, ол ынчаарда ТАРН-ның ийи чыл стаждыг кежигүнү чораан. «Мөрен» колхозта эш Алексей Согаа фронтуга хөй акша белекти берип, тыылды быжыглаарынга күш-амыдыңчы патриоттуг чөрүүн көргүскен. Ындыгларны оон-даа хөй-ну чугаалап болуур. Партияның хүрээлеңинге ийи-үш чыл болуп чөрүүрларга ыңдыг чижектер номчуг өөредигинг. Ылаңгыя хөөчүн коммунистерниң партия хүрээлеңинге ийи-үш чыл стаждыг чораан кандыг эки херектерни кылганын онзалап сактып чугаалашкан бис.

Аныяк коммунистер дугайында, оларның хөй-ниити амыдыралынга кирмилгезин, бүдүрүлгеге ролюн, ами-хүүда амыдыралын чугаалажыры бистиң районнуң байдалынга доң чугула херек. 1964 чылдан бээр коммунистиг биледин холга тутканнар районнуң бүгү коммунистериниң дөрттүң бир кезии болуп турар. Олар — хойчулар, механизаторлар, саанчылар, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери, эмчилер, башкылар, албан-хаамчылар. Ынчалза-даа ниитизи-биле ап көөрге, оларның барын 57 хүүзү ортуман эртем чок болган. Ынчангаш хуралдың кол түңнелдериниң бирээзи аныяк коммунистерниң билиг-медерелин бедидерин чугулалап көргени ол болуур.

Аныяк коммунистериң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазы-биле чергелештир оларның партия организацияларының амыдыралынга шуут киржилгезин база шүглүнүп көрдүвүс. Оларның чартык кезин агитатор, 8 кижи пропагандист, 4 кижи партия бөлүктериниң организаторлары, ескелери янзы-бүрү доктаамал болгаш түр даалгаларны күүседип турар. Партийжи даалганың күүселдези — ол дээрге коммунистиг мөзүшынарының илерели, оон кызымаанының, билдилиниң көргүзүү деп биилип турар бис.

Эрзин школазында партия организациязы (секретары эш Бичче) аныяк коммунистер болгаш кандидаттар-биле ажылады эки тургускан. Секретарь эш Бичче оскезин өөрүүр, чоргаарлыыр — коллективтиң чаңчылы ыңдыг. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медалы Мария Середиваның хөрээн кавстап чоруур. Оон эртин келген күш-ажылчы үзүп оруунуң төнчүзү ол-дур.

— Эрткен чылдың ийиги чартыынган эгелеп, ферма бот-оруулга-чарылгаже шилчээн. Бо дээрге бистиң чедишкинневе деп саналып турар бис — деп, ферманың эргелекчизи эш Шубин тайылбырлады. Оон соонда фермага мал чеминиң чарыгдалы эвээжээн, кижи бүрүзүнүң ажылга харымсалгазы бедээн.

— Мурнунда болза, чамдык үелерде сиген төөе бээрге, оны экжеп берииер деп чарбыттынар турдувус, ам ыңдыг эвес, ол бүгү боттарывыстан камаржыр. Эрткен күзүн фермага сиген төөе бээрге, моон беш чүе метр хире черде сараатган сигенни боттарывыс чүктеп турдувус. Ам канчаар, транспорт маңап олурар эвес, хой сүт дээш кызып ажылданда, ыңдыг сеткил, чүткүл кижини чайгаар-ла эдерти бээр-дир — деп, саанчы Екатерина Бардымова чугаалап турар.

Ферманың коллективи юбилейлиг чылда бир ниектен-не 2500 литр сүттүг саарын хүлээнгеп. Сос-биле ажыл карыыпайн турар. Эрткен чылдың бирги кварталынга бодаарга бо чылдың ол-ла үезинде ферма сүт саалдазын 38 хүү көдүлеткен. Саанчылардан Екатерина Бардымова, Нина Акуова, Роза Ховалыг мурнакчылар болуп, ниек бүрүзүнден 545-675 литр сүттү бирги кварталда саптаннар. Фермада ниити байдал кандыгы? Бирги кварталда күрүнге 30 тонна сүт садар турган, 56 тонналы саткан, 62 тонна сүт саар планын 79 кылдыр күүсеткен. Бо дээрге могайжылар соглаан соңгүнге ээ болуп турар дээрзиниң херечизи-дир.

Наймаалдыг, соруктуг кижилер ажылдың культуразы дээш база деңнесежин турар. Оларда чүге боттарының эвес, еске-даа фермаларының көргүзүүлерин ай, квартал соонда, ыңзы булунга бижип азары чаңчыл апаргап.

— Колхозтуң саанчылары ниити сүт чылдазын бедиткени өөрүүчүт, ынчалза-даа аргаларын ам-даа четче ажыглавайн турар бис. Чүл дээрге, Сайгара фермазында бараанныг сүттүң чылдазы кончуг экижи. Ол чөптүт шүглүмүлел ынчазигейге алдынган турар ужурлуг.

С. ХЕРТЕК.

Ол чүнү көргүзүп турарын дээрге, районнуң чамдык партия организацияларының кежигүнге хүлээп алыышкынынны эрең-гей көрүп, аныяк коммунистер-биле ажылды кошкан тургузуп турарының херечизи ол-дур. Оон-биле кады ол организацияларда аныяк коммунистерниң өзүлдезинче, дадыгыышкынынча эвээш ынчаргей салып турары илдең. Кандидат стажы ёзу барымдаалаашкын эвес, а шыңгыы шылгалда дээрзин утпас ужурлуг.

Юбилейлиг бо чылда районнуң коммунистери дыка хөй чаагай херектерниң мурнуку одуруунда турупкан. Оларның аразында аныяк коммунистер база төлептиг орнун эзлээн. Чылдың бирги кварталында район күрүнеге сүт садарының планын 124,5 хүү, эттиниң — 127,2 хүү күүсеткен. Районнуң мал ажылын сайзырадырынга эки эгелээшкинner көстүп келген: «Чаа орун» колхозтуң сүт-бараан фермазынга бус-биле чылыдылганы тургускан, «Мөрен» колхозтуң сүт-бараан фермазында саар инектерни баглап, тургузу азырап эгелээш, сүт саалдазын улгаттырган, ол-ла колхозтарда бызаалларны кыымал сүт-биле чемгерип эгелээн. Нарын кодээ Советке хамаарышкан айбан, организация черлеринге одаар ыяш сварточгезин массалыы-биле чорудуп турар. Бо бүгү ажыл-херектерге коммунистерниң ролю улуг.

Оон-биле чергелештир коммунистер, ылаңгыя аныяк коммунистер оргузунга ажылады улам күштелдирер, нижизидилгениң чаа-чаа хевирлерин тып ажыглаар, районнуң партия организациязының дайынчы аргаларын көвүдедир ужурлуг бис.

К. ЧАМЗЫРЫН,
СЭКП Эрзин райкомунуң секретары.

Эрзиниң чазы

ЛИРИКТИГ РЕПОРТАЖ

Эрзин хемниң дошкун чалгыын
Эзегип алган дозуп
иштим...

Үш чылдың мурнунда бо-ла кадыр эриктиң кырынга туруп алгаш, чаа-ла чунганын сүүнүң серииннин сагынмышаан, ыңдыг одуруглар-биле шулүктү эгелээн мен. Малчын чоннуң ажыл-херектери-биле, эки кижилер-биле танышкаш, ол дугайын мактаан шүлүүмнү база-ла ынчаар—байырлалдыг аян-биле дооскан мен:

Дириг чалгыг сыырыпкаш,
Диниттели бербээн мен бе?!

Хамык ужур Эрзиниңиң сүүнде эвес-ле болгай. Чалгыг дээрге, бир эвес, шулүктүң овур-хевирин ылавылап бодаар болза, бир янзы чалгыг болгай-за ол. Амгы амыдыралдың, амгы ажыл-иштиң, эрзинчилериниң чаагай херектериниң чалгыының дугайында чугаа болуп турар. Бо удаада база-ла Эрзин хемниң кадыр эриинге үнүп келгеш, каш кудумчуну кешкеш, довурактыг часкы оруктап базып олуур мен. Дээр аяс, ак-көк, хүн караанын чылны сүргей. Хенертен ырак эвестен хөглүг каткының, ыыткыр үннериниң, чыыткылыг арын-шырайның чалгыы куттулуп келди. Езулуг-ла чалыы назынның, частың, өөрүшкүнүң чалгыы ол болду.

— Комсомол биледи солудуп алыры-биле ырак Нарындан чедип келдивис—деп, уругларың ээн үзүнү хүлүмзүрүй аарак харыылап кагды.—42 өөренидчи, 42 комсомолчу үлүс бис.

Кыынын кандыг ажылды келир үеде шилип алырын сонуургавадым. Ынчалза-даа чангыс түүлду часпайн билип турдум: Эрзиниин келир үези бо, оон чаартыкчылаашкын, ыяш-ла ыяш, ыяш-ла ыяш. Ынчангаш ыяш-херектиг комбинатка ажылдаар деп шиитпирлээн мен.

ГСЧП-ниң VII съездизинге эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

кылдыр санавайн турар бис. Аңаа болу берип болур чаа түүлдерни баш бурунгаар балап кааптар бодал бисте чок.

Делегейниң бүгү улустары-биле бир дөмей, Европаның улустары болза Федеративтиг Республика оске өрүк-биле, бодунуң бүгү кожаларыбиле тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың оруу-биле чөрзүн дээш сонуургалдыг болуп турар. ГФР-ниң миллион-миллион хамаатыларының туружун боон өжээнзиректериң болгаш неонацистериң туружу-биле бис черле дөмейлевейн турар бис.

Европаның айыыл чок чөрүүнүң айтырыын ап көргеш, Варшава Кеңээзиниң киржикчилери күрүнелер тайбыңның болгаш ниити европа кады ажылдажылгазының калбак болгаш тодаргай программазын саналдап киирген, ону 1966 чылдың Бухарест Декларациязынга бижээн дээрзин Л. И. Брежнев сагындырган. Ол программаны боттандырары дээш демисел бодунуң үрелиг үүнелии шагда ам бээр болгаш. Европаның күш-

нелериниң тайбың кады ажылдажылгазы быжыгып база калбарып турар деп ол чугаалаан.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуинаарыкың принциптериҢе үндезилээш, Европаге тайбыңны база айыыл чок чөрүктү быжыглаарының оруунга ажыктыг боттуг базым болза күрүнелерниң ол айтырыгларга холбаштырган ниити-европа чөвүлел хуралы болу берип болур. Ындыг чөвүлел хуралды чыыры дээш, чөөн база барыын чүктүн улам хөй чүрттары чугаалап турар апарган дээрзин ам билдингир болгай. Ынчаарга ындыг чөвүлелдиң чедиишкинниг болурунга ийи герман күрүнелерниң — ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аңаа киржири кончуг чугула.

Барыын-герман милитаристериҢ ядролуг чепсек талазы-биле хоптактаашкының барымдаалап алгаш көөрге, Европага болгаш бүгү делегейге дайын айыылың бичелеринге ядролуг чепсекти неитеретпес дугайында делегей керээзин чарары улуг ужур-дузалыг болуп болур. Ораи демисел бодунуң үрелиг үүнелии шагда ам бээр болгаш. Европаның күш-

чепсээниң улам ынай көвүдээрин чайладып, ядролуг дайынның айыылын эвээжедиринче угланган улам ыңайгы хемчеглерже шилчидгени чиигедип турар ындыг керээни чарарының перспективазын тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустар түүлдүгүнүп көрүп турар.

Европага айыыл чок чөрүк дээш демиселге хөй чүрттарның калбак улус массалары улам идепкейлии-биле киржип турар апарган. Ынчангаш оларның бирги одуруунда — улус массаның эрге-ажыктарының турушкуг кампалакчылары — коммунистер туруп турар. Ам удавас Карловые Варыларга ажыттынар деп турар Европаның коммунистиг партияларының чөвүлел хуралы Европа динке тайбың болгаш айыыл чок чөрүк дээш демиселдиң миллион-миллион кижилерни дүвүредип турар айтырыгларын чугаалажып көөр. Өске-даа акыдуңма партиялар-биле бир дөмей, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы ол чугула чөвүлел хурал чедиишкинниг болурунга ийи герман күрүнелерниң — ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аңаа киржири кончуг чугула.

Империализминиң агрессчи хөделиишкиннери аңгы үениң делегей байдалын улуу-биле нарыидадып турар деп, Л. И. Брежнев уламчылап чугаалаан. Ындыг байдал турда, делегейниң бүгү революсту, дешпилгелиг күштериниң чаңгыс эвин, хамыктың мурнунда социализм чүрттарының чаңгыс эвин болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынын быжыглаарының эргежок чугулазы онза күштүү-биле илереп турар-дыр. Моонбиле холбаштыр Вьетнамда болуушкуннарны ап көргеш, бодунуң Төрээн чүртүнүң салым-чолун вьетнам улустуң бодунуң шиитпирээриҢе моондак болур дээн АКШ-тың чагырыкчыларының соруглалары кажандаа чедип аддынмас дээрзин Вьетнамда дайынның бүгү чорудулгазы көргүзүп турар-дыр дээрзин ол демдеглээн. Бир эвес демисежип турар вьетнам улуска дузаламчыны планнаарынга болгаш практика кырынга боттандырарынга, Быдатты киришпейн, бүгү социалистиг чүрттарның хөделиишкиннериниң калбак чаңгыс эви чедип алдынган турган болза, Вьетнамга дузаламчы улам боттуг болган, империалистиг агрессорларының авантюразының бүүраашкыныңың шагы улам дүрген чоскшулаан турар ийик дээрзин Л. И. Брежнев демдеглээн. Совет Эвилели, СЭКП-ниң Төп Комитеди болгаш Совет'чазак болза, интернационализминиң принциптерин чайгылыш чокка эдербишаан, хөделиишкининиң ындыг чаңгыс эвин ең-не калбаа-биле боттандырарынга мурнуку хевээр белен дээрзин бо индирден база катап мөөгеглексеп тур мен деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынының херээнге марксисчи-ленинчи партияларның төлээлекчилериниң ужуражыышкыннарыбелгаш чөвүлел хуралдары боттуг роль-ду ойнап турган болгаш моон соңгаар-даа ойнаар дээрзин ол оон ынай демдеглээн. Коммунистерниң чаа делегей чөвүлел хуралын чорударының айтырыын болуушкуннарның чорудулгазы боду тургузуп келген. Акыдуңма хөй-хөй партиялар бо айтырыгларны сонуургап, оларның санал-бодалдарын билдирип турарын ол демдеглээн.

Бодунуң интернационалчы чаңчылы-биле билдингир Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының съездизи марксизм-ленинизминиң принциптиг үндезинге акыдуңма партияларның сырый каттыжыышкынынга тааржымчалыг идигни бээр дээрзинге совет коммунистер бүүгүреп турар. Пролетаржы интернационализминиң принциптеринге силерниң партияңарның чайгылыш чок бердингеңи аңаа ең-не ынчы магадылап болуп турар.

Ажыныңга чедиишкиннерлиг болуруң, социалистиг тургузуушкуңга чаа-чаа тиилелгелериг болуруң съездиниң делегаттарынга Л. И. Брежнев күзээн.

• • •

СЭКП ТК-ның Чигине секретарының чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш дикмиттиг, үр адыш часкаашкыннары-биле удаа-дараа үзе киирип турган.

(СЭТА).

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа суурда дөртен хире кижилиг агитколлектив ам каш чыл улаштыр доктаамал ажылдап турар. Агитаторларның хөй нуруузу оруумак, доостаан дээди болгаш дээди эртемниг. Олар дээрге колдуунда башкылар, эмнелге ажылдакчылары, «Улуг-Хая» совхозтуң тускай эртемниглери, библиотека, клуб ажылдакчылары-дыр.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл өнүнга белеткеништээн, совхозтуң ажыл-ишчилери, алдарлыг байырлалга чедиишкинниг ужуражыр сорулга-биле иштики күрлавырларны, бар аргаларны эң долузу-биле ажыглаарын оралдажып турар. Агитколлектив бодунуң бүгү-ле ажылчорудулгазын үк ажыл-агыйның ажылчыннары, механизаторлары, малчыннары, тудугжулары ыбилейлиг чылда айтып алган деңнелин чедип алган турарын хандырарынче утландырган.

Политиктиг агитацияның дээштинин болгаш боттуун бедидер, көдээ ажыл-ишчилерниң угаан-бодал талазы-биле хөй янзы негелде хереглелдерин эң долу хандырар сорулгабиле агитколлектив бодунуң составын бөлүктээрин боттандырган.

— Бистиң агитаторларывыста чоннуң чүрттап турар черлеринге, сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының ортузунга, хөйжуларга, механизаторларга ажылдаар бөлүктер тургустунган — деп, Көк-Чыраа школазының директору, агитколлективтиң удуртукчузу Владимир Күлбүзекович Комбуй-оол чугаалап турар.

— Агитаторларның иштинде көскү агитация дериирин организастап турар тускай агитаторлар база бар. Ай санында бир, ийи катап агитасмассалыг ажылдың тускай айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралды азы семинарны эрттирип турар бис —деп, агитпункт эргелекчизи чугаалайды.

Агитколлективтиң ажылының хевирлери янзы-бүрү: беседалар, ыыткыр номчулгалар, ааc журналлары, тематиктиг кежээлер, хоочун кижилер болгаш будуруле мурнакчылары-биле ужуражылгалар дээш оске-даа. Чүгле сөөлгү үеде бөзин агитколлективтиң күжү-биле «Моңге кириг Ленин», «Коммунистиг партия — совет улустуң тиилелгелериниң организакчызы болгаш баштыңчызы», «Совет эрге-чагырга чылларында бистиң суурувыста кандыг үзартылгалар болганыл», «Юбилейлиг чылда совхозтуң ажыл-ишчилери чүнү чедип алырыл?», «Бистиң чүртүвүс чаа беш чылда», «Совет улус тайбың күзээр» дээн чергелиг оске-даа темаларга беседаларны, кежээлерни чөрүткүлээн.

Улусчу байырлалдар бо суурда ыыка сураглып турар. Часкы тарылга сөөлүнде — күш-ажылдың байырлалы. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының бүгү эвилел хүнү кижилериниң сеткилинде быжыг арткан. Ол хүн клубтарга байырлыг уткулга хуралдары болгулаан. А оон мурнунда агитаторлар боттарының участоктарынга барып, ол байырлал хүнүн совхоз ажылчыннары кандыг чедиишкиннер-биле үткүп турарын кижилерге чугаалап бергилээн. Көдээ ажыл-ишчилерге тураскаатканкежээге совхоз будурулгезинин мурнакчыларынга белектерни болгаш хүндүлел бижиктерни тывыскылаан. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери солун концертти көргүскен. Ол хүнге холбаштыр плакаттарны, лозуңнарны кылып, хана парлалгаларын болгаш дайынчы хуудустарны үндүргүлээн турган.

Соңгулдага белеткелдер үезинде агитколлективтиң кежигүннери база хөй ажылдааннар. Участоктарга болгаш чүрттелга бажыңнарынга беседалардан аңгыда, агитпунктуга хөй ажылдарны чорудуп, депутаттар-биле ужуражылгаларны, оларның отчөттарын организастаан. Көдээ, район Советтериниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советинге депутаттарга кандидаттар-биле хөй ужуражылгаларны эрттирген.

Агитаторларның аразында ол чугула партийжи даалгага элээн хөй чыл ажылдап келген хоочун кижилер база бар. Ындыгларның бирээзи Валентина Семиповна Шурук-тур. Ол өг-бүле бүрүзүн, оларның сонуургалдарын болгаш хереглелдерин эки билир. Бижи бүрүзү-биле чугаалажып, оон сеткилинге таарыжыр сөстү тып шыдаар. Лекция, беседа, чечен чогаалдың чаа түүлдери-биле таныштырылга, кино-фильм көөрүнче чалаары дээш оске-даа хевирлерни ол бодунуң ажылынга калбаа-биле ажыглап турар.

Бодунуң участогунга допгаамал ажылчылар — Алевтина Уйнук, Инна Егорова, Анатолий Дагбалдай, Севээн Сарыг-Лама олар чүрттакчы чоннуң хүндүткелин чедип алганнар. Олар сүт-бараан фермазынга, хойжулар коданнарынга барып, беседаларны кылып турар. Ол дээрге агитаторларның бүгү черлерге партийжи сөстү чедирип, кижилерниң практиктиг ажылынга дузалап, оларның мурнунда турар сорулгаларны тайылбырлап турары ол. Агитаторларның эки ажылдааныңың түнелинде өг-бүле бүрүзү чагыгалыг болган, хөй санныг кижилер политиктиг болгаш чечен чогаал литератураларын хындыкшыл-биле номчуп турар апарган.

Ам үеде совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары ыбилейлиг чылда бедик дүүгүт өстүрүп алыр дээш шыңгыы демиселче кирген, а малчыннар эң хөй сүт, дүк, эът дээш туржуп турар. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ол сорулгалары агитколлективтиң ажыл планында база илереттинген. Ам үеде агитколлектив часкы хову ажылдарының үезинде болгаш малчыннар ортузунга калбартып чорудар агитасмассалыг ажылдың тематиктиг планын ажылдап кылып турар. Көк-Чыраада агитколлективтиң чорудуп турар ажылдары Октябрьның 50 чыл өөнга белеткел-биле сырый холбаалыг болгаш совхоз ажылчыннарының практиктиг ажыл-херээнге бөттүг салдарны чедирип турар.

В. БЕРЕГОВОЙ.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙПОЗУ

Эрткен ажыл-агый чылында чоннуң аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарынга өзүп олурар хереглелдерин хандырар талазы-биле районнуң хереглел кооперациязы багай эвес ажылдаан. Бараан саарылгазының планын 102 хуу, оон иштинде садыг черлери —101, ниитиниң чемненилге черлери — 112 хуу күүсеткен. Планнаттынган бараан фондулары барык шуптузу алдынган. Часкы-чайгы болгаш күскү үелерде базаарларны, ярмарканы организастагылан. Хеп чуур машиналарга, мотоциклдерге, доозун сорудуруучуларынга, соодукчуларга, хевистерге болгаш хевис кылыгларынга чоннуң хереглели калбарып турар. 26 магазин, 3 столовая, 5 буфет, 3 ларёк, 4 автолавка районнуң сан-ажыл-агый планын күүседир дээш социалистиг чарышка киржип келген. Беш бригадада 37 кижи коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш демисежип турар. Раймагтың белен хеп салбыры (эргелекчизи эш Маратканова, садыгжылары Рогачёва, Баженова) коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп аттыг чедип алган. Автолавка садыгжылары И. Чертков, И. Ростовцев олар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болганнар. Ийме магазининиң эргелекчизи Ондар Сүтдерек коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш шудургу ажылдап турар. Ийме, Баян-Тала, Хөндергей, Чадаана сумуларының магазиннери эки көргүзүглерлиг.

Чамдык магазиннерде, чижөө, ном болгаш ажыл-агый магазиннерин чаа дериг-хередселдер-биле хандырганының түнелинде садыг алыкчыларга таарымчалыг байдал тургустунган. Чадаана хоорайның столовааяларында болгаш дыка хөй магазиннеринде хүндүскү чырыктан калышпас чырыдар лампаларны киирген. Эрткен чайын кондитер цегин дерип ажыктан болгаш кондитер кылыглары садыглаар магазинни организастаан.

Үстүнде демдеглеттинген эки көргүзүглер-биле чергелештир районнуң ажылында улуг четпестер бары чоокта чаа болуп эрткен хуучулар төлөөлериниң хуралынга илереэн.

Аныяк кадрлар-биле районбаштаар черн багай ажылдап турар. Садыг-кооператив школазы дооскан 6 кижи Хөндергейде, 5 кижи Теве-Хаяда ажыл чок олуруп турар дээрзин районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы эш Кавай-оол демдеглээн. Совет садыгның чурумун үреп, эрги, эдилеп каан чүвелер садып турган Поздееваны райкомдан үндүргеш, гастрономда киирип, садыг шугумунда хевээр артырган. Чемнер болгаш хлеб ортээ үлгаттырар фактылар № 1 столоваяга (эш Грачёва), «Сельхозтехника» буфединге (эш Диденко) турбугдаан. Школа буфединге чылыг чемнер чок болуур, оларның орнунга арага, тәакпы колдаан турар.

Стол, сандай, шифоньер, буфет ышкаш бажың хередселдериниң амдаа ыракта чедиишпейн турарын, дозуларның алифаның ам-даа ховарын, торгуларның ховартаанын Баян-Таладан келген хуучу төлөө эш Эрензен чугаалаан. Ылаңгыя бистиң районда чугайны будурүп турар хирееде-де, чугайны тып алырының берге апарганынга, Баян-Талага хлеб-булочка аймаан улуг үүктелиишкин-биле чедирип турарынга ол дыка хомудаан турар.

Ийменең келген хуучу төлөө эш Дакпай Иргит садыг-кооператив школазының сургуул чылдазының херээн чугулага көрбейн турарынга докчаагаан:

— Мен башкы кижи мен. Школага өөренгеш, өөренип чадап каан, хулиган, дүржок кижилерни чыып алган боор-дур. Ындыг кижилер ол школадан үнүп ажылдаан, самчыгдал кылыр. Төлептиг кижилерни шилип өөредир херек.

— Ховар барааннар келгенде, райпо складындан-на үлежи бээр-дир, деп бистиң садыгжывыс чамдыкта хомудан турар—деп, эш Дакпай уламчылаан. Булгаар индиктер, шой паш (оңгар ижиниг), шаажан аяктар талазы-биле чоннуң хереглели улгадып турарын ол чугаалаан. Малчыннарны автолавканың четче хандырбайн турарын, автолавка чолаачызы эш Шурышевтиң танышкөрүп тыртып чорун турарын база шугумчүлээн. Ол ышкаш хуучулар кежигүннерниге кирип алыр талазы-биле чон ортузунда ажыл кошкак. Районнуң чурттакчы чонунуң чүгле 45 хуузу кожаа кежигүнү. Салгышкынның түңү база эвээш, чедир салыр дадывырының түңү чээрби муң ажыл турар ийикпе, кожаа кежигүнү бүрүзү ам-даа 11 рубль 40 көпеектн чедир салыр ужурлуг.

Райпонуң садыг кылдызы, оон товароведтери хойжулар бригадаларынга барбайн, малчыннарның чагыт хереглелдерин сонуургап көрбейн турар.

Культура барааннарының магазини (эргелекчизи эш Таракапова), дежурный магазин (эш Дёмина), АТА магазини (эш Конышина), идик магазини (эш Колчинаева), «Сельхозтехника» магазини (эш Лепешкина), раймагтың пос салбыры (эш Кашина) эрткен чылын бараан саарылгазының планын күүсеткейн барган. Эрткен чылын райпо шугумунга самчыгдалдарның 10 таварылгазы болган. Райпонуң төлеттирер өрелери 51 муң 600 рубль четкен. Райпо шугумунда ажылдап турар кадрларның дөртен ажыг хуузу үгүле чыл хире ажыл стажтыг. Бо чорук райпо баштаар черн кадрларбиле ажылды күштелдиреринче кичээнгей салырын негеп турар. Ындыг турбуже хоочун садыг ажылдакчыларының дуржулгазын непчередир, аныяк кадрларны ажыгга дадыктырар талазы-биле ажыл чорутпайн келген.

Садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын улам экижидер дугайында хуучуларның чагыгларын күүседирин райпо баштаар черинге хүлээткен.

С. ПАВУ.

КИЖИЛЕРНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Эрзиннің чазы

(Эгези 2-ги арында)

Мен база катап ЭрзиниҢ кудумчузунга келдим. Ажыл шагы төнүп турду. Хүн караа чылыг боорга, кижилер кудумчуже үнүп, часкы чараш хептерин кеткилепкен. Районнуң культура бажыңының чанынга тевер карыш ээжектиг туфли кеткен аныяк кыстыкөрдүм. Оон базымы чиик, сүгда салзаан куу куштуң сагындырар. Эң-не сөөлгү, алиныг хевирниң модазын ёзугаар бышкан платьелиг. Ол чаа хеп тыва кыстың хевирин мырыңгай бир янзы онзагай кылыпты. Оон-биле карыштыр база бир аныяк кыс эртти: кылаң кара сапыктыг, хээлеп туруп даараан тыва платьелиг, бажының дүгүн ийи чара өрээш, курлак чедир бадырып алган. Ол ийи кыстың хевири аразында чежемейнин-даа ылгалдыг болза, көңгүс «чогушпас», харын кижиниң сагыжынга чаңгыс аай магадалды оттуруп кээр-дир...

ЭрзиниҢ амыдырал хандырылга комбинады. Эрзинчилерниң хеп быжыкчызы Има Хереловна Сотпага комбинаттың даараныкта мастерскаязынга ужуражы бердим. (Солагай талада чурукта). Оон холунда сантиметрлиг хередсел, чүтай, янзы-бүрү шугумнар бар. Калбак столдуң ол-бо талазында далаш чокка баскылап, хемчээп, шыйып, быжып ажылдап тур.

— Мен чээрби чылдың мурнунда чеди дугаар классты дооскан мен—деп, Има Хереловна эгеледи.— Сөөлгү чылларда Кызылдың садыг-кооперативтиг училищезинин даараныкта салбырын доозун алдым. Оон соонда Куйбышевже 7 ай хуусаалыг тускай курска база өөренип чордум. Эр-кыс, өруе-тыва, модалыг болгаш бодүүн — чагыкчының күзээни-биле кандыг-даа хептн кылып күүседип болур бис.

Има Хереловна тыва улустуң ус-шевер аргаларын дыка мерген шингээдип алган, ол чорук оон ажылынга бир янзы аянны киирип турар. Мастерскаяга хеп даарадып алыр дээн кижилер Эрзиниң бүгү булуннарындан келир, эң ырак малчыннар бөзин четкилеп көөр, сагыжынга таарыжыр чагыгларны кылдырып алыр ужуру ында.

— Хамык ужур хептиң нарыында база эвес — деп, Има Хереловна уламчылады.— Ажылдаарга эптиг, чылыг, эдилелдиг хептиг болуруң малчыннар кончуг күзээр. Бистиң байдалларывыска хөвеңнг тыва тондан ойталаары барык-да болдунмас. Ынчаарга ону малчыннар боттары даарап алыры улуг шүүлелдиг болгай. Бистиң мастерская ындыг чагыгларны күүседип эгелээн. Районнуң эң ырак девискээри Божалыгга малчын Хомушку Чурук торгу-биле каастаан тыва тонну, Кудукта малчын Севил Чечек нарын угулзалыг платьени даарадып алган.

Комбинаттың директору Галина Донмутовна даарачыкчыларын ижин сонуургатты. Мында 10 кижи бар. Оларның аразында будурулгенин мурнакчызы Соян Долгар база бар. (Оң талакы чурукта).

— Он ийи чылдың мурнунда даараныр эгелээн мен — деп, ол таныштырды.— Баштайгы үеде өөреникчилеп турдум. Оон тускайлаң ажылдап эгелээн.

Соян Долгар будурулге даалгазын чыл-чылда ажыр күүседип келген. Оон ажылының бо чылдың баштайгы кварталында көргүзүү база хамыктың дээрези болган, чүгле март айда бөзин ажыл үлүүн 216,6 хуузга күүсеткен.

— Кандыг чажыт турар боорулаан ында?—деп, ол мээн айтырымга харылай-дыр.— Бижиниң кызымаадан, будунгурундан чүрекпиринден хамаажыр ыыңаан. Оон башка чү дээр боор! Эрткен он ийи чылдың дургузунда мен биче-ле чүвени көрүп, немей билип, өөренип алыксап, эш-өөрүмүнүң арга-мергежилин көрүп, оларны ажыглап келдим. Сонуургалдыг болур болза, кижи чү-даа чүвеге өөреши бээр-дир ийин.

Эрзинчилерниң омаа... Ынчаар чугаалап болур. Культура бажыңының сценазынга кылагар кара костюмнарлыг оолдарны, национал тыва хеп-сынныг ыраажы, уран танцычы кыстарны көрдүм. Будумчута, бажыңнарга база-ла аныяктар, улуглар аянныг кеттинипкен чоруур болду. Ол культураның база бир одаа — даараныкта мастерсказы ол-дур деп билдим. Даараныкчылар ыбилейлиг бо чылдың бирги кварталының планын 126 хуу күүсеткен, комбинаттың бир салбырын ырак Нарында ажыктан. Ол дыка-ла магалыг-дыр!

(Төнчүзү 4-ку арында).

Поварларның үлүү

Чаа беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдары Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң тараа шөлдеринде база изиг түлүк. Терезинниң, Аймыырлыгның, Шаңчының ховуларында шык базырар, черсуггарар, суггарылга бугалары аштаар ажылдарда ажылдап турар тараажыларның эки күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында өөрүнчүг медээлерни республика солуннарынга парлап, радиога чугаалап турар. Шөлде ажылдап турар механизаторларга изиг чем, ажыл сөөлү шактарда чунуп алгаш, культурлуг дыштаныр чунар-бажыңнар база чугула. Совхозтуң үш трактор-хову бригадаларының төп турлагларында бо ажылды чедимчелиг тургускан. Столоваяларда дуржулгалыг поварларны быжыглаан, чунар бажыңнар, кызыл булуңнар ажылдап турар.

М. ДАПЫК.
агроном.

ӨСКЕ СӨӨК ДЕП ЫЛГАЛ ЧИТКЕН

Эрзиннің чазы

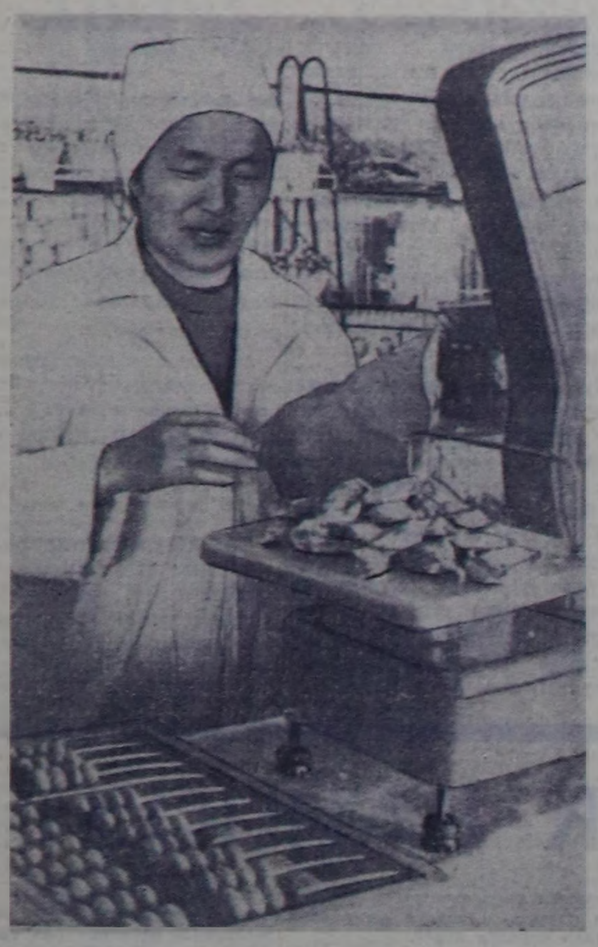

(Төнчүзү. Эгези 2-3 арыннарда).

Ол-да чорааш бир солун өг-бүлеге база ужураштым. Эң-не баштай үш ооланы көрүп кагдым. Олар бот-бодундан ылгалышпас, узун-кысказы эвес болза, салчап-даа болур. Угдаалап каан платье кеткен тыва херээжен оларның эң бичезин кускактап алган, назын үезинде орус эр ийи элээдиг-дир.

Михаил Борисович Степаков, бөлә садыгның садыгжыны, ол чыл төнчүзүнде амыдырал хандырылганын аныяк ажылдакчыларының республика сӧёдүнүң киржип чораан.

Михаил Борисович бистиң республикага Орел облазындан чедип келген. Оон адазы — темир өрүк белдирнинң хөөчүн дарганы, ажы-төлүн төлептиг чадга, күш-ажылды үнелеп билириниг, ак сеткилдиг болурунга өөредип чораан. Михаил оон ол күженишкиннерин бүрүн бадыткап, төрээн черинден ырак булунга эки ажылдап, быжыг өг-бүлеин тургускан.

— Эң улуг оглувус Саша ам чеди харны харлаар — деп, Михаил чоргаарал-биле чугаалады. — Ол ам кырган аваазының аалында. Моол. тыва дылдарны билир, орустап база чугаалаар. Оон бичелери Вова, Сережа, Толя бистиинде. Сережа биле Толя ялиде турар, ынчаарга Вовавыс бистиң чанывыска хүнзээр-дир.

Михаил ол дугайын чугаалаан, кадайынче көрүп, «өскээр чугаалаптар бөлдүм бе» даан ышкаш, хүлүмзуруп каап турду. Бо бүүдүн, биче сеткилдиг ишчининң сагыш-сеткилиниң чаагайын ыя ол байдал безин херечилеп келир.

—Мен сес класс дооскан мен —деп, Елизавета Шоюновна бодунуң дугайын сонуургатты.—Оон соонда аар-саар ажылга кирдим. А 1959 чылда Кызылдың салыг школазын доосканым соонда садыглай бергеним бо...

Орел область биле Тываның аразында үзүдбес найыралдың бир удазыны ынчаар шойлу берген. Михаилдин адазы, Борис Степанович Эрзинге ийи удаа аалдап чораан. Чаа төрелери оон сагыш-сеткилинге дыка таарышкан. Ынчанмайн канчаар: Тываның бурунгу болган чалыыткан черинде Степаковтарның чаа салгалы өзүп орар-дыр... Мен Кызылче үнүптерим ортекинде Михаилди ийи удаа көрдүм: баштай ийи оглун ялиге чедирип чорду, оон соонда Вовазын эдерткеш, ажылдап бар чытты, ол бичии оол хая көрнүп каап, холун чайып чорду...

А Полина Ивановна Тырышкина Эрзинге он беш чыдың мурнунда Иванов облазындан чедип келген. Ол аңаа үш чылдыг фельдшер-акушер школазын дооскан, ону бөөр Эрзинче чоруткан.

— Баштайгы үеде маңаа ажылдаары берге-ле турду — деп, Полина Ивановна миниин олурар.— Ынчан бо эмнелгеге чанғыс машина-даа турбаан, ынай-бээр баарда, аът мунар турган. Ам дээрге магалыг чүве-дир...

Полина Ивановнаны эрзинчилер хүндүлеер. Эрткен он беш чылдың дургузунда ол эмнелгениң лаборантызы болуп келген. Амгы үеде ол — эмнелгеде профэвилел комитединиң кежигүнү, көлээ Советтиң депутадынга ийи удаа соңгуткан...

Полина Ивановнаның оолун баштайгы ээзи аарыгдан өлген, бичии Оксана болгаш оон кырган-авазы артып калган. Ам үеде олар-биле кады Полина Ивановнаның чаа ажы, харылзаа шугумунуң монтеру Иван Никифанрович Жуланов чурттап олурар. Ол өг-бүлеге бичии Татьяна немешкен, дөрт харлыг уругну Полина Ивановнаның баштайгы кунчуу алырап олурар.

— Чок, бис ялиг хереглевейн турар бис— деп, ол дугайты Полина Ивановна хүлүмзуруу.— Бистиң кырган-ававыс бар.

Эрзиннии черинге кижилерниң база бир солун салымы-биле ынчаар танышкан мен.

...База катап Эрзин хемниң кадыр эриинге үнүп келдим. Ам хем доштуг, ынчалза-даа доштуи соогу холумда хевээр.* Сактырыпга, хем чалгып чыткан ышкаш болду. А херек кырында ындыг эвес. Мен Эрзинде чаа амыдыралдың чалгыынын дугайын бодап чораан боор мен.

Алдын-оол ДАРЖАА.

Эрзин—Кызыл.

АҢНААРЫНЫҢ ЧУРУМУН САГЫЫР

(Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалындан)

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели республиканың девискээрининге аңнаарының хуусаазын 1970 чылдың январь 1-ге чедир узадырын чоокта чаа хүлээп алган доктаалында айыткан.

Үнелиг аңнарның болгаш куштарның камгалалын күштелдирери-биле 1967 чылдың апрель 15-тен эгелээш, 1969 чылдың октябрь 1-ге чедир арга куштарын аңнаарын хоругдаан. 1967—1969 чылда элик чөпшээреливиң (лицензияның) саның Тожу райондан, «Тере-Хөл» болгаш «Кара-Хөл» колхозтардан өске черлерге мурнуку чылдарда турганындан ййи катап эвээжедирин аңныыр-тывыш эргелелинге хүлээткен.

ӨРТ АЙЫЛЫН БОЛДУРБАС

Өрт айылы улус ажыл-агыйынга улуг когарадды таварыштырып турар. Улут-даа, бичии-даа орттүн тыпкын келгенинең чыдавааннарын илередип тодарадырга, оларның хөй кезии-ле өртке удур хемчегерин сагываанындан болгаш чамдык кижилерниң серемчилел чогундан болуп турар.

Маңаа холбаштыр чамдык чижектерни көргүзүп болур. Эрткен кыжын одалга системазының доңа бергеи хоолайларын керосин өртедип эргизип тургаш, № 2 бажың эргелелиниң болгаш сүт заводунуң ажылчыннары өрт айылын болдурганнар. Үк организацияларның удурдукчуларынга ындыг арганы ажыглаваас дугайында айтымшкынны каш удаа дыннадып турган.

Бо чылдың январьда Тандының «Сельхозтехника» каттыжышкынының (директору эш Митрофанов) сеттелге пегинге өөрүбээн таакпы одуңдан өрт болган. Ол таварыла коллективтиң удурдукчуларынга өртке удур хемчегерни болгаш негелдерни күштелдирер ужурлуг турган. Ынчалзажок кандыг-даа хемчегер алдынмаан, оон түңнелинде февраль айның 29 үезинде аңаа база-ла улуг өрт болур часкан. Артык кежектер складының эргелекчиин хүндүлеп турган электропилталын өөрүбейн, складын шоочалаан, чана берген. Түгле дүнеки таңнымадың серемчилелдиг болганындан хып эгелээн өрт өөскүзээн. Бо ышкаш чижектерни ам-даа уламчылап болур.

Бо бүгү чамдык будурүлге болгаш аайбан, организацияларның черлеринең удурдукчулары өртке удур хемчегерни сагымырынче кичээнгей салбайн турарын тодаргай хереченип турар. Харын-даа чамдык организацияларның удурдукчуларының өрт херекселдерин өскээр ажыглап турарын буруу шаан көөр херек. Чижээдээргe, № 62 механизастаттынган колонналың удурдукчулары өрт насозунуң моторун чиик машиназынга алгаш, насосто үрелик моторну салып каапнаар. Аэропорттуң девискээринде өрт херекселдерни шагдап бээр септеттинмээн, чер быдарай чыдар.

Часкы үе—өрттүң эң айылыдыг үези. Кургаг өзүт-сиген, кыштадыр чыгдып келген бок бичии-ле серемчилел чок чоруктан улуг өртке чедирип болур. Чурттазга болгаш будурүлге чоогунуң богун баш удур ашаап, өрт кыва бээр хире черлерге шыңгыы хайгаарадып тургузар херек.

В. ЧЕРКАШИН,
инструктор.

Спорлуг

Хоорайның бирги чери дээш

РСФСР-ниң улустарының Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга турескаткан IV чайгы спартакиадазының программазынга киргиштир. Кызыл хоорайның бирги чери дээш хол бөмбүүнүң маргылдаазы эртекен дыштанар хүнде күш-культура бажыңының спорт залында эгелээн. Ында наймыслалдың будурүлге, өөредилге черлериниң, школаларының болгаш «Спартак» эки-түрү спорт янтилелиниң командалары киргип турар.

Бо удаада баштай херээжен улустуң аразында хоорай чемпионду тодаратпына бээрге, ер улустуң эдлеглиг оюннарын эгелээр кылдыр чүрүмчүткен. Залга эң-не баштай Кызылда күрүенің башкы институдунуң уругларының ийиги командазы-биле башкы училищеңиниң хол бөмбүкчүлери ойнаан. Дээди өөредилге черинің студентилери удураанныкчыларын ийи удаа уткаш, баштайгы тиилелгени чедип алган. Оон соонда студент кыстарның бирги командазы № 1 школаның уругларын тиилээн. Ынчангаш башкы институдунуң студентилери маргылдааның эгелээн хүнүнде чедиишкиниг болган.

№ 2 школаның уруглары эмчи училищеңиниң сургуулдарынга удур ойнаан. баштайгы оюнда 15:1 санга, оон соонда 17:15 санга үлаштыр уттурганнар.

Маргылдаа чидиг демнеелде үргүлчүдеп турар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ

Сибирь язвазы—чидиг халдавырлыг аарыг, ол аарыгдан бүгү малдар—инек, хой, ошку, чылгы, буйбол, элчиген болгаш хаван аарыыр.

Аарыгның кижиге халдавырының кол дозу болза аарыг малдар болур.

Микроскоп-биле дыка улгаттырып тургаш көөрге, шөйбек хевирлиг кеткүр түскай микробтар сибирь язвазы деп аарыгны тывылдырар. Ол микробтарның онзагай байдалы болза спорланы бээрп (таарымча чок байдалдарда быжыг туруштуг чоруктуг бодунга тургузуп аптар арганы) болур. Спорлар — ол болза быжыг карт-биле пыштынган микробтарның коңчуг быжыг туруштуг хевири болур. Спорларның тургустунарынга агаарның кислородунуң четчир санныг бар болуру эргежок чугула: малдың организминге сибирь язвазының микробтары спорлар болуп хуулуп шыдавас.

Сибирь язвазының спорлары канчаар-даа ажок быжыг туруштуг болуп турар: олар суггa каш чылдарның дургузунда, а хөрүнге — он-он чылдарда амыдырап шыдаар арганы камгалап артып каарлар. Хайындырышкын азы дезинфекциязор (халдавырны хора чок болдуруп өлүрер) эмнер сибирь язвазының спорларын чүгле үр үеде хайындырарга азы хораннаарга өлүрдер. Кижиниң азы малдың организминге киргеш, спорлар микробтар кылдыр хуула бээр, олар өзүп көвүдээр болгаш аарыгны тывылдырар.

Сибирь язвазының спорларынга бодаарга, микробтарының тыны шоолуг быжыг эвес— өлүүчел болур. Оларны хайындырышкын болгаш дезинфекциязор эмнер дүрген өлүрүп шыдаар.

СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ КИЖИГЕ КАНЧААР ХАЛДААРЫЛ?

Аарыг малдың дашкаар үнүп чоруур чүүлдери-биле (ышкын, өдээ) үнген микробтар өзүт-сигенге чыпшынар, ону чиген мал сибирь язвазындан аарый бээр.

Чайгы үеде хан сорар чамдык сээктер (маастар болгаш өске-даа сээктер) сибирь язвазын тарадырынга арганы берип турар.

Кижиниң организминче сибирь язвазының тывылдырыкчызы кеш кырынын карттарының балыгланып үрелген черлерин, чем хайындырар оруктарны дамчып, база тынар оруктарны дамчып кирип болур.

Кижилерге колдуунда-ла аарыг малдардан дөрт халдаар. Оон аараан малды өлүргеп, соңп-бузуп турда, сибирь язвазының микробтары халдай берген продуктуларны аъш-чемге белеткеп азы чемге ажыглаанындан. аарыг малдарны ажаап турар үеде бодунуң гигиенязын (арыг-шеверни) сагымрынын дүрүмнерип хажыттаанындан кижи ол аарыгны халдадып ап болур.

Аарыг малдарның чиг эъдин (дүгү, кежи, ылы болгаш өске-даа чүүлдери), база ол ышкаш, халдавыр чыпшынган чиг эъттеп бөрт, алгы хөректээш тон, хол хаптары, чүлүттүнерине хереглээр киеточкалар болгаш өске-даа чүүлдерни кылган эдилелдерни дамчыштыр база-ла аарыг болур.

Кижилер холун дамчыштыр алгы-кеш дээп ышкаш шала кылган кылыглар алыры коячуг айлылдыг. Мындыг арга-биле сибирь язвазындан кижи аарып болур.

Сибирь язвазындан көдээ ажыл-агый ажылчыннары — кадарчылар, ветеринар ажылдакчылары, мал согар черлериниң ажылдакчылары болгаш алгы-кеш ажылдан кылып, ону даарап турарлар хөй аарып турар. Ынчалза-даа аараан малдарны өлүрер. аарыгның халдавыры чыпшынган чиг эъттерни шыгжап кадагалаар дутайында ветеринариянын арыг-шевер талазы-биле дүрүмнерин күүсеп болза, кандыг-даа ажылдыг кижи сибирь язвазындан аарый бээрп болур. Аал-оранга мындыг аарыг малды өлүргенинiң, өлген малды сойганының, ол малдың эъдин чемге ажыглаанының уламыдан сибирь язвазындан өг-бүле инти шуптуду аарып болур.

Моон аарыыр чоруктар колдуунда-ла чайгы үеде таваржып, чартыы хирезин июль-август айларга онаажып турар.

АЫРЫГНЫҢ КАНЧААР ААРТЫП ЭРТЕРИ

Малдарга аарыгның халдавыры эгелээнинден тура көскү демдектери тывылгыже чедир 3—6 хүнүер эртер.

Бир эвес халдавыр кемдээн кешти дамчыштыр болган болза, микробтарның нептерээн чери тударга илиг ыжык болур болган дораан-на билдинип келир. Аарыгның мындыг хевирининг үезинде эки эмнээрге мал сегий берип болур.

Малдың шойүндүзүнче халдавыр киргенде, аарыгның олурыгут хевири дораан өөскүй бөөр. Аарыг малдың температуразы дүрген беднир, тыныжы дүргедеп, дапкыжаар, ол ана-да хаанныг чүве өдер, сидин кызыл өңнүг апаар. Аарыг эгелээнинiң соолунде удатпайн суду соглуп эгелээр. Колдуунда-ла аарыг мал 2—5 хоногаш өлүп каар.

Хойларга сибирь язвазы нургулаймында-ла коячуг дүрген эртер. Оон чылдагаанны-биле көпүге кадык мал хенертен моорап кээп дүжер, оон бүдүн чартык шак хире болгаш, өлүп каар. Чамдыкта сибирь язвазының шак ол чаңныктыг хевири мыйыстыг бода малга (инекке) база таварышкылаар.

Кижиге сибирь язвазының үш хевири хөстүү турар: кештиң, шойүндүүнүң болгаш өкпениң.

Аарыгның халдаан үезинден эгелээп, баштайгы демдектери көстүп келириниге чедир үе бирдеи чеди хоноук (ортумаа-биле 3 хоноук) болур.

Аарыгның кешке халдап аартыр хевири кижилерге хөй таваржып турар. чүнүң-даа мурнында арыгга азы мага-боттуг чанагаш чоруур черлериниге дээп аартыр. Микроб халдай берген кештиң оңу кыза бээр, оон кеште бичии суглаңгыжыгаштар кылдыр ол хувуда бээр: оон кижиниге шыдаашпайн аарыг кижи суглаңгыжыгаштарны чара дырбаптар. азы ол боду чарлы бээр болгаш балыгланган кештиң эккирип турар үезинде карара бээрп ышкаш, ол чер карт-биле пыштынар. Кеште кара карты долгандыр үүрмек суглаңгыжыгаштар үнүп кээр, олар сибирь язвазының карбункулуну (кадыгазы) деп адап турары карттар-биле пыштынымшаан, чаңгыс улуг кара карт болуп каттыжа бээрлер. Долгандыр турар тканьнар мыжа бээр. Сибирь язвазының карбункулунуң характерлиг байдалы болза оон ине-биле кадаарга безин коячуг аарышкылыг эвези болур.

Сибирь язвазының кешке дээп халдаар хевири-биле аараанда кижи шагыргай, мага-боду чуурук байдалдыг болур болгаш баш аарыыр; аарыг кижиниң температуразы (эъдининң ишки) 39—40 градус чедер.

Чамдык таварылгаларда сибирь язвазының кешке дээп халдаар хевиринде микробтар ханга тарап, ишти аартырынче шылчий бөөр. Мынчангаш аарыгның кешке дээп халдаарының чиик хевири-биле беашн аарый бээрге, аарыг кижиниң эмнелгеге чыттырары чугула: ханче тарап, ишти аартырын чүгле аңаа болдурбайн барып болур.

Сибирь язвазының кешке дээп халдаар хевири бир эвес ханче тарап, ишти аартырынче шылчий берзе, аарыг кижиниң байдалы коячуг бакшыраар: медерели үнүп-кирип турар апаар, эъдининң ишки дыка беднир, бир эвес чүректиң ажылы көпкөөр болза аарыг кижи өлүп болур.

Сибирь язвазының шойүндүзер аартыр хевири дыка эвээш таваржып турар. Аараан малдың эъдин чедир азы бижыр хайындырбайн, азы эвээш таварылгаларда аарыг малдың сүүдү хайындырбайн чемге ажыглаарга. ол аарыгның шойүндүге дээп халдаар хевири тыштыр.

Шойүндүге дээп халдаар хевириниң демдектери болза, баш аарыыр, кустуруксаар болгаш кустураар чоруктар кестүр, куду олуртур, оозу колдуунда-ла хан холумактыг болур; а чамдыкта тырыктаар. Бо аарыгның үезинде чүректиң ажыл-чорудулгазы чидип-биле кошкаар, мындыг байдал 3—4 хоноктарда үргүлчүлээр болгаш колдуунда-ла өлүрүнге чедирер.

Сибирь язвазының өкпеге дээп халдаар хевири канчаар-даа ажок эвээш таваржып турар. Аарыгның ол хевири өкпениң дегдиргишкини ышкаш байдалдыг болуп эртер болгаш хилинчектиг берге чодуа-биле чодурүүн, хан холумактыг дүжүү дүктүрер, температуразы дыка беднир, тыныжы ажок бачымнаар болгаш чүректиң ажыл-чорудулгазы кошкаар, ынчаар аараанда колдуунда өлүр.

БАШ УДУР КАМГАЛАНЫРЫНЫҢ ХЕМЧЕГЛЕРИ БОЛГАШ СИБИРЬ ЯЗВАЗЫ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

Кижиниң сибирь язвазындан аарыырын болдурбас дизе, малдарның оортан аарыыр чоруубиле демисежир херек. Мынчангаш сибирь язвазындан аараан малдарны чогуур үезинде илередип тывары болгаш колхоз, совхоз база өске-даа ажыл-агыйларны сибирь язвазының халдавырындан баш удур камгалаар чорук улуг ужур-дузалыг. Сибирь язвазы деп каразын болгу дег мал аарыы илереттинзе, аарыгның шын диагнозун (шинчип тургаш. аарыгны илередирп) тургузары-биле мал эмчизинге ук малды көргүзер херек. Кандыг-бир чылдагаан-биле мындыг хемчег алдынмас хире таварылга турар болза, өске кадык малдан аарыг малды аңгылаш, кыырга-сээктер кирип шыдаавас хаалгыг каажага тургузар. Аарыг малдың одээн аңгы болгеш, өртедир. Аарыг азы өлген малдарга чоокшулап дегген өске бүгү малдарны ол аарыгдан камгалаар дээш карантинже тургузар. Ол черинiң бүгү малынга баш удур камгалаарының тарымышкынын чорудар. Сибирь язвазы деп каразын болур аарыглар тыптып келгенде, ветеринарлыг чыналданың чөпшээрели чокка малды өлүрүп чиирин шүүт хоруур. Бо аарыгдан аараан малдарны аңаа удур сыворотка-биле эмнээр, ынчалдыр эмнээрге эки түңнелди бээр.

Халдавырны неитеретпес дээш, мал сегий хора чок болдурар. Мал сегий хора чок болдурарының дээрге аргазы оңу өртедирп болур. Бир эвес ону боттандырар аргажок болза, элезинниг, кургаг довуракпыг черге, чурттазга туудугларындан, оруктардан, одарлардан, мал каажаалармдан ырак черге, 2 метрден кыдыра эвес кылдыр хандыр каскаш, мал сегий хемер, өлген малдың болгаш хемген довураанның кирынга өртеткен азы хлордуг чугайны 10 сантиметр кылын кылдыр төгер.

Чоннуң ортузунга сибирь язвазы тыптып келзе, аараан кижини эмнелгеге дүргей чыттырары эргежок чугула.

Аарыг кижини эмнелгеге чыттырган соонда, оон чурттап турганы орай-савазын, бүгү эткеркелин дезинфекциледп арыглаар.

Сибирь язвазындан баш удур камгаланыр дээш демселдиг чугула хемчээ болза, малдың чиг эъдин ажылдап кылып турар будурүлгелериниң санитар талазы-биле көрүлдезин экижидеп болур. Маңаа доозун сорудуар чүүлдү ажыглаарын. түскай хепти кедерп, ажылчыннар бодунуң арыг-шеверин сагыыры удуг рольду ойнаар. Мал согар черлерден аңгы өскээртен алган малдың чиг эъдин лабораторлуг шинчилгеге киирер; ол чиг эъттн чүгле дезинфекциязор соонда болбаазырадырынче ам киирер. Малдың чиг эъдин балбаазырадып кылып турар будурүлгелериниң ажылчыннары сибирь язвазындан баш удур камгалапырының хемчегерив-биле эки танып болур ужурдут.

Баш удур алыр бүгү хемчегерни шыңгыы болгаш ой-шаанда чорудары сибирь язвазындан аарыырындан малдарны камгалаар болгаш кижилерге халдадырыпың аймылын хөзөжедир.

ТЫВА АССР-НИҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Буратиноның ушуралдары» 10. «Мандат» 12. 2. «Пар ортулуу» 4. 6. 8. 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шуптузун саитып тур мен. Ричард» 2.30. 6.30. «Чүрем ирешээвес» 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ажыл-херекчи кижилер» 3. 6.40. «Карамбель» 4.50. 8.30 шактарда.

«ЕННСЕЙ»: «Шиитки тевиг» 11. «Спартак» 2.30. 5.30. 8.50 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: Уругларга аниг-чуруитар 11. «Хаан болгаш генерал» 6. 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Луговая станциязын утпас мен» 4. 6.30. 8.30 шактарда.

редакциянын адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторуң 24-63. редакторуң орадакчыларының 35-24. 25-38. харыысалгалыг секретарының 23-35. партийжи аныырал киллизининиң 23-54. агитация болгаш пропаганда киллизининиң 37-13. көзээ ажыл-агый киллизининиң 21-47. үзетүүр киллизининиң 22-64. чагаа. ажылчын болгаш колхоз корреспонденттер баш совет туругуут болгаш аныырал киллистериниң 21-27. иштики информация киллизининиң 20—60. бухгалтериянын 31-75. корректораларын 27-41. Солун келбейн баргаага 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда үлды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1). ТС—01078.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан тейлевилеттингеш

1967 ч. АПРЕЛЬ 21 ПЯТНИЦА № 94 (6731).

Өртээ 2 көп.

Бүгү чурттарның улустары! Дайынның империалистиг кыпсыкчыларының чимзениишкиннерин соңгалап илерединер! Чепсегленишкиннерни эндере бүдүрер чорукту соксадыр, ядролуг чепсекти хоругдаар, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер, бүгү делегейге тайбын дээш демиселди күштелдириңер!

(1967 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 1-ГЕ СЭКП ТК-НЫҢ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН)

ЮБИЛЕЙЛИГ чылдың тарылгазы

Республиканың барыын таланы районнарында часкы хову ажылдары хүн бүрү улам нарбарып турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарның колхоштарының, совхоштарының шөлдеринде ам наш-наш муң гектар черлерниң шыгын базырып илиртээн, чүс-чүс гектар черлерни суггарган болгаш часкы чер аңдарылгазы, хөрзүнүү өскеваа чепсектер-биле ажылдап кыпкы түлүктеп турар.

Чоокку хүннерде Таңды районнуң бүгү ажыл-агыйлары часкы хову ажылдарынга кирип, баштайгы дөрт хонукта 13 муң гектар ажыг черниң шыгын базырган. Оон иштинде «Межегей», «Тиилелге» совхоштарның кайызы-даа 4000 гектар чедир илиртепкеннер. Таңдыжылар юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик темпиинг эгелээни ол-дур. Оларның белетиели багай эвес болганын баштайгы хүннерде чаңгыс-даа агрегатка үрелиишкин болбааны хереченлеп турар. Бүгү ажыл-агыйлар хову ажылдарын ийи эзлчег-биле чорудуп эгелээн.

Ол ажылдарның эгелээрининиң мурнуу чарыында СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Хөрзүнүү хат болгаш суг үрээр чоруктан камгалаар талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ол доктаал бистиң республиканың байдалынга дөрт хамаарыжыр болганда, ында айытнан комплексилиг хемчеглерни боттандырары чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин нөвүдедиринге улуг умур-дузалыг. Республиканың тараажылары маңаа улам сорук кирген болгаш боттандырып чорудар немелде хемчеглерни ажылдап кылыр шиитпирлиин илереткен.

Часкы хову ажылдарының мурнаичыларының дугайында чер болгандан өөрүнчүг медээлер нээп турар. Улуг-Хемде «Найырал» совхоштуң шөлдеринде эртнен чылын аңдартырган черлериң кол нуруузу илиртеттинген, ылаңгыя Шаңчының делгем ховуларында шык базырыышкыны доозулган болгаш ам чамыгланың үезин манап турар. Б. Конгар-оол, К. Тасвол, Б. Бавуу, М. Хураган-оол болгаш оон-даа өскелер ажыл нормазын хүн бүрү амыр нүүседип турарлар.

Чөөн-Хемчикте «Тыва» совхоштуң Хөндергей салбырының № 3 трактор-хову ажылының бригадазында комсомолчу аныяктар ажылдап турар. Шын базырыышкынында ажыл нормазын нүүседтейн турар кижи оларда чок, ылаңгыя механизаторлар Х. Ким-оол, Д. Очур, М. Отүк-оол эзлчег нормазын 120—140 хуу дөртээмал нүүседип турарлар.

Улуг Октябрьның юбилейинге аңдар болдурган социалистиг чарышка хаара туттунган механизаторларның, хову ажылдакчыларының бо ажылды организастыг эгелээнин, хей-аът киргеп ажылдап турарын өөрүп демдеглезе чогуур. Ынчалза-даа ол эни эгелээшкининиң артында улуг четпестер, чедир кыдынмаан түүлдер ам-даа барын окып эртип болбас. Республиканда тараа культураларының үрезиннериниң 20 ажыг хуузу чамар шынарынга чедир белеткеттинмээн. Оон өске культураларның үрезиннерин четчелеп албаан ажыл-агыйлар хөй. Удавас, майның чылыг хүннери келирге, чамыда эгелээр болгай. Четчир хемчээлдиг, эки шынарлыг үрезиннер чонга, белеткеп алган черни канчаарыл? Чүгле үрезин барда, тарылга чоруттунар ужурлуг. Агрономнар, бригадирлер чамар шынарынга четпээн үрезиннерни эң дүрген ажылдап доозар ажылды организастаап, чамыда эгелээрингe чедир бригадаларже, участоктарже бүрүн сөөртүп алган турар ужурлуг. Оон ыңай картофельдиң, ногааларның, кукурузаның болгаш өске мал чеми культураларның үрезиннерин белеткээрин нарай хаара чорудар ужурлуг.

Ам бүгү трактористерни, хөрзүнге ол-шыкты доктаадыр болгаш хөрзүн үлүүртүр чепсектерни бүрүн ажылдадып киирер хөрек. Ынчалза турбуже чамдык ажыл-агыйларда септеттинмээн тракторлар, новшуг чепсектери ам-даа бар. Маңаа улуг буруу «Сельхозтехника» организацияларынга онаажып турар. «Шекпээр» совхоштуң 8 трактору «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының септелге мастерскаязының керииниңден ам-даа үнмээн. Бо частың байдалдарында хөрзүнде ол-шыкты камгалап аларын дээш демисел — тараажылардың бирги эзлчегде сорулгазы болур. Шын базырыышкыны чаа эгелээн төп зонага, ылаңгыя Каа-Хем, Бии-Хем районнарга бо ажылды онза дүрген болгаш шынарлыг чорударын организастаар хөрек.

Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчыларынга бо чылдың чазы улуг харыысалганы онаап турар. Хемнериниң чазын эрип батнан сугларын сугларылгага бүрүн ажылаар төөзээде, бүгү суггарылга системаларын амыглалга киирер хөрек. Бо талазы-биле Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарда тодаргай хемчеглер алдынмайн турарын база катап демдеглезе чогуур.

Часкы хову ажылдарынга чедиишкиннерни механизаторлар шиитпирлээр. Техниканы ажыл-агыймы ёзу-биле билдилиг амыглап, ажылды ийи эзлчег-биле чорударын организастап, болүнтеп ажылдаар методту калбаа-биле ажылап тургаш, агрегат бүрүзүнүң бедик бүдүрүмчүлүг ажылдаашын чедип аларын дээш, шөлдерге ажылдап турар механизаторларга аъш-чемнин чедирип бээр, агрегаттарның ажылын соксатпайн, ол черинге заправка кылыр хөрек.

Хову турлагларынга чурттаганың оран-сууру четчир болгаш таарымчалыг болурун, аъш-чем, садыг, медицина болгаш культура талазы-биле хандырылга бүрүн турарын юбилейлиг чылдың тарылгазының эрге-амзы негеп турар.

Үениң байдалынга таарыштыр бүгү тарылгаларны эң дээрэ хуусааларда, бедик шынарлыг чорудар дээш ажылдың шынарынче онза кичээнгейни салыр. Агрономнар, бригадирлер, учётчиктер ажылдап нылдынган гектар шөл бүрүзүнүң шынарын хынаар, кижилерниң ажылын сан болгаш шынар талазы-биле катай үнелеп нөвү үжурлуг.

«КОЛХОЗЧУЛАР, СОВХОЗТАРНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ, НӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ ТУСКАЙ ЭРТЕМНИГЛЕРИ! НӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ КУЛЬТУРАЛАРЫНЫҢ ДҮЖҮДУН БОЛГАШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУН БЕДИДИҢЕР! ЭРТЕМНИҢ, ТЕХНИКАНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИН БОЛГАШ МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫ ПРАКТИКАГА НЕПТЕРЕДИҢЕР! НӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ БЫЖЫГ АЖЫКТЫГ БОЛУРУ ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИҢЕР!»

Нөдээ коммунистер, комсомолчулар бо чылдың дүжүдү дээш, социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкининг күүселдээри дээш демиселдиң мурнуку одуруунга чоруп, СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыгларында бо лозунгже бүгү тараажыларны улам сорук киирер, социалистиг чарышты калбартыр, оон дээштиг, чаагай үре-түңнелдиг болуурун чедип алыр хүлээлгелиг.

УЛУГ ОКТЯБРЬГА, МАЙ 1-ГЕ УТКУШТУР

СЭКП обкомунда, Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофчөвүлелде

БИРГИ КВАРТАЛДА СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел 1967 чылдың I кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш, республиканың нөдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге болгаш оон продуктулуун бедиреринге чамдык эки түңнелдерни чедип алган деп демдеглээн. Күрүнеге эът садарының квартал планы 260,9, сүттүү—141,7 хуу күүсеттинген. Республиканың колхоштарында, совхоштарында сүттүң ниити саалдазы эртнен чылдыы-биле дөңнээрге 504,4 тонна, азы 9,6 хуу, сүттү күрүнеге садары—383,8 тонна, азы 8,9 хуу нөвүдээн. 1967 чылдың апрель 1-де эътти эртнен чылдың ол үези-биле деңнээрге 454,9 тонна, азы 30,4 хуу хөйну бүдүрген. Малдың хорамчазы 42,3 хуу эвээжээн.

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери эки ажылдап, күрүнеге сүт садарының планын 166,8 хуу, эъттинн—263,8 хуу күүсеткен, малдың баш санын өстүрбүшаан, сүттү бүдүрерин 17,6 хуу, эътти—14 хуу нөвүдеткен. Таңды, Тожу, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнарның колхоштары болгаш совхоштары күрүнеге сүт, эът садар талазы-биле багай эвес көргүүглерни чедип алганнар.

Оон-биле кады чамдык районнар мал ажылының продуктуларын садарының болгаш бүдүрериниң планын күүсетпээн, чамдык ажыл-агыйларда малдың хорамчазы улуг болган, инектерниң сүткүр продуктулуу кудулаан деп, СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели демдеглээн.

Чижээ, Бии-Хем районга күрүнеге сүт садары эртнен чылдың деңнелиниден 54,3 тонна эвээш, бир инекке оналаштыр сүт саалдазы 94 хуу болган, а малдың хорамчазы 2,9 катап нөвүдээн. Тес-Хем районнуң ажылагыйлары бүгү чүзүн малдарның хорамчазын 9,9 хуу нөвүдеткеш, оон-биле оларның баш санын кудулаткан, а күрүнеге сүт садарының планын чүгле 67,7 хуу күүсеткеннер.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң **доктаатынаны болза:**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун 1967 чылдың бирги кварталының түңнелдеринде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын нөвүдеткени дээш 500 рубль акча шаңналыбиле кады **Каа-Хем районга** (СЭКП райкомунуң секретары эш **Федоров**, райкүүскөм даргазы эш **Очур-оол**, нөдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелининг начальныгы эш **Киселев**) тыпсыр.

СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, бүдүрүлге эргелелдеринге, партия организацияларынга болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даасканы болза:

а) малды кышкы ажаалдадан часкы-чайгы одарларже шилчидерин организастыг боттандырар, малдың продуктулуун бедидериниң хемчеглерин алыр, кыргылда пунктуларын, оларга чогуур механизминерни болгаш материалдарны өй-шаанда белеткээр, кыргыкчыларны өөредир;

б) мал ажылын хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннер дээш, 1967 юбилейлиг чылда нөдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседири дээш районнар, колхоштар, совхоштар, бригадалар, фермалар болгаш түс-түс кижилер араазынга социалистиг чарышты улам калбартып чорудар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

1966 чылда тарааны бүдүрерин болгаш белеткээрин нөвүдедиринге чедип алган чедиишкиннери дээш Казах болгаш Молдав ССР-перниң, Алтай, Красноярск болгаш Ставрополь крайларның, Амур, Волгоград, Днепропетровск, Донецк, Запорож, Кемерово, Куйбышев, Курган, Луганск, Новосибирск, Омск, Оренбург, Пенза, Ростов, Саратов, Свердловск, Томск, Тюмень, Харьков болгаш Челябинск областтарның, Башкир, Калмык болгаш Татар автономнуг республикаларның хөй мурнакчы колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын, нөдээ ажыл-агыйның тускай эртеминиглерин, белетиел организацияларының, «Сельхозтехниканың» ажылдакчыларын, партия, совет, профзавилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму бо чылдың апрель 19-та үнген Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдарыбиле шаңнаан.

Ленин орденi-биле 777 кижини, Күш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле 2321 кижини, «Хүндүлеалдың демдээ» орден-биле 4074 кижини, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальбиле 5167 кижини, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальбиле 5354 кижини шаңнаан.

Нөдээ ажыл-агыйның онза шылгараан 100 мурнакчыларынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

(СЭТА).

Эртем-практиктиг конференция

Кызыда күрүнеиң башкы институдунга студентилерниң болгаш башкыларның эртем-практиктиг конференциязын чыл бүрү арттырери эки чаңчыл апарган. Бо чылгы эртем-практиктиг конференцияны Совет эргечагыргының 50 чыл болур юбилейинге тураскаадткан.

Институттуң актовый залын студентилер, башкылар, аалчылар долдур олурупкан турда, ректор Х. С. Алдын-оол конференцияны эге сөс ап ажыткан. Конференцияга ниитизи-биле 25 илеткелерни дыңнаарын, оон иштинде студентилериниң 17 илеткели киргенин ректор дыңнаткан.

«Тыва АССР-ниң экономика болгаш культура хөгжүдеринiң перспективалары» деп баштайгы илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока кылган. Октябрьның ачызында тыва улустуң амыдыралынга болган улуг өскерилгелерге илеткелчи доктаавышаан, республиканың экономика болгаш культура амыдыралынга моон соңгаар болур таарттылгаларны сонуургаткан.

«Тыва үлегер домактарда болгаш чечен сөстерде үлүсчү педагогика» деп темага илеткелди педагогика эртемниериниң кандидады М. И. Анисов кылган. «Тыва аас чогаалында В. И. Ленинни болгаш Октябрьны көргүскенiниң» дугайын институттуң башкызы Б. Х. Оргу илеткээн.

Баштайгы илеткелдер соонда түс-түс секциялар аайы-биле конференция болдунуп ажылын үргүлчүлээн. Төөгүнүң, дылдың, физика-математиканың, биология-химияның, педагогиканың секциялары ажылдап турган. Үш секцияларга илеткелдерни институттуң студентилери, башкылары база конференцияга киржири-биле аалдап келген. Абаканның башкы институдунуң студентилери кылгылаан. Тываның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары төөгү, дыл секцияларынга олурушкаш, боттарының санал-оналын бергеннер.

РЕПОРТАЖ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ СУДАЛ

Хиндиинде хир чок частың дүдүскек даярындан хүнүң сарымык хереддери черже төктүп турган. Сактырге хүн бодунуң чылыг, чырык хереддеринден мурнуку чылдардан артык, харам чокка төөгаанзынгыр. Кайда-даа чылыг, кайда-даа бүгү-ле түве дирилген, амыраан.

Чер болганда ышкаш. Таңдының байлак, тараалаң шөлдеринге күш-ажылчы частың девиги эгелээн.

Улуг-биче Шоолдарның бедиксимээр артчыгажының кырынга бистиң машинавыс үне түгүртүп келген. Таңдының делгем ховуларынадыштa түве дег көстүп чыдыр. Мурнувуста улустуң ырында сураггажаан Межегейниң хову-шөлдери. Ында-мында доозуп, ыш даярже дүвдүүштелген, кан машиналарның каргыраалаан күш-ажылчы аялгазы дыңнаалыр болду.

Ийет, Межегей сураглыг. Эрткен чылын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң совхозтар араазынга шилчиир Кызыл тугун межегейжилерге тывыскан болгай. Олар юбилейлиг чылды база-ла эки эгелээннер. Бирги кварталдың түңнелин ёзугаар районнуң совхозтарының араазында калбарган социалистиг чарыжының бирги черин бо совхоз ээлээн. Ажыл-агый черининг мал ажылдакчылары эът, сүт садарының даалгаларын ажыр күүсеткен. Аңаа партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун ырыңай чоокта тыпсып, район төвүнде күш-ажылчы алдарның тугун база межегейжилерге бараалгадып көдүрген болгай. Ол дээрге чүгле мал ажылдакчыларының эвес, совхозтуң механизаторларының база күш-ажылчы тиилелгезидир.

Кырында кызыл туячуштыг чаа, төөргүн бажыңнарлыг турлагта кедиргес. Дүъш четкелек. Тайга-таңды эдээ бо черге хүнүң шак бо чылыг, магалыг үезинде кым турлагга турар деп. Чүгле ак халаттарлыг ийи кыс мырыңай чап-чаа туткан столованың кухняязында чем белеткээн турлар. Хову турлаан ыяк дерээн: чуртталга бажыңында чаа кылын болгаш ак чоорганнар, чымчак сыртыктар-биле өткен оруннарлыг, арыг-сылгы талаларлыг. Бажыңнарның иштиндашты арыг-шевер. Бо болаа Межегейниң 6 дугаар хову турлаа. Күш-ажылче сорук киирген лозунг, плакаттарны бо-ла номчуп болур. «Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын бедик деңнөлге эрттиреэлиңер!, «Черниң культуразы—бедик дүжүттүң үндезини!», «Кым шак-үеви билдилиг ажылаар болдур, ол удуглуг болур!»—дээп күш-ажылче сорук киирген лозунг, плакаттарны бо-ла номчуп болур. Турлаг чоогу чиргилчин бырлаанаан ховуларны кара девис кылдыр илиртеп каапкан. Ажылчын хептиг, механизатору, мастери, бригадири-даа билдинмес узун дурт-сынныг кижи-биле ужуражы бердивис. Ол болаа 6 дугаар бригаданың учётчиги Федор Романович Инюхин болган. Бригадир аш Алкогорский херек ужунда совхоз төвү киргеп, оон орнун ол төлээлеп турар болду.

— Ажыл-херээңер кандыг чоруп тур?—деп, бистиң айтырывыска ол саат-даа чок:—Чаа-ла шулуудан тур. Илиртээшкинни доозуп тур бис. Чеден гектар черниң шыгын базырары арткан чүве, дүштээр шак ажыл турар, механизаторлар чоп сураг чоор — дээш, шагынче көредир.

Межегейжилер бо чазын өске ажыл-агыйлардан мурнап, шык базырылдазын чоруткан болгаш ам ажыл-агый черд колдуунда баштайгы күш-ажылчы базым —бүгү шөлге илиртээшкинни бо неделяда доозар сорулга салган. Бөгүн алды дугаар бригаданың механизаторлары кол культура кызыл-тас тарыыр 2400, чиңге-тараа чажар 900, чаңгыс чылдың сигенин тарыыр 250 га черлериниң шыгын базырарын дооуп турлаар. Ам часкы чер аңдарылгазынче киреринге белеткенип турар. Мында 8 трактор агрегаттары ажылда хаара туттунган.

Күш-ажылды, социалистиг чарышты дээштиг организастап, шупту деминг, найырлыдыг ажылдап турарындан мында өөрүнчүг түңнелдерни чедип ап турар трактористер Александр Кинцел биле Федор Кузнецов «ДТ-75» деп тракторларда пайлаан социалистиг чарыштыг ажылдап турар болгаш ам оларның кайызының-даа үлүүнде илиртээр 400-400 га шөл артканын дыңнаттылар.

Бригаданың төвүнде алдын сарыг кызыл-тасты автомашиналарда ууктың чок сөөртүп, дүжүрүп турар. Бо хүннерге чедир үрезинге хереглээр 200 ажыг тонна арыг кызыл-тасты аккеп дүжүргеп.

Алды дугаар бригаданың ажылхерээ-биле кыска танышкаш, дараазында бир дугаар хову турлааңче хаптывыс. Мында база-ла күш-ажылчы ыш хайныккан, кара девис кылдыр илиртээн шөлдер-ле, шөлдер...

Мында 10 трактор агрегаттары бар болду. Эш Белоозеровка удурткан бо бригаданың кежигүннери база-ла шалып ажылдап, чер шыгын базырарын доозуп турарлар. Ховунуң маадырларынга ам дээреминде трактористер Михаил Хорунжин, Оюп Кара-оол, Василий Каркалов, Куулар Седип-оол хамааржып, кижи бүрүзү хүн нормазын 140—150 хуу чедир күүседип турар. Бригада ам 4000 ажыг га черниң шыгын базырып дооскан.

Бир дугаар хову турлааңдан ырак эвесте самолёт даажы дыңналды. Ында оргу шөлде ужудукчулар нөдээ шпчилерге дуза чедирип, минералдыг чеминчидилгенi чаңгыс үнүүкүн-ужудуушкунда 300 метр черге чажып төп турар.

Онгар-Хову. Бо даярге ол-ла районнуң «Коммунизмниң херези» колхозунуң кол хову турлаа. Мында кожаазы совхозта ышкаш, часны ыш хайныккан.

— Бистер 4360 га черге шык базырар, 900 гектарга часкы аңдарылганы, 1008 гага лущевне чорудар хүлээлгелиг бис. Хүлээлге чедиишкининг күүсеттинин болурун мактанышкын чокка чугаалап болур бис—деп, Онгар-Ховунуң бир дугаар хову бригадазының бригадири Олег Алексеевич Васильев тайылбырлады. Мында 15 трактор ажылдап турар. Барык шупту гектар илиртеттингеп, 500 гага лущевне кылган. Күш-ажылга колхоштуң хоочун механизаторлары шык базырыкчылары Георгий Бухтуев, Николай Миңков, Бүрбү Кара-оол, Оюп Адыг-оол, луцшеведе Дыртык Лапчаа, Михаил Ротов, Федор Комбужап кончуг эки ажылдап, хүн нормазын 140-деп 160 хуу чедир күүседип турарлар.

Ындыг-даа болза мында күш-ажылдың чуруму кошкак. Чамдык, харын-даа херээжен колхозчулардан эгелеш, кампания үезинде арагалаар кижилер бар. Ындыгларны «Крокодильде» ол-ла дораан шүүмчүлээн. Төп шаңда хөй тараапы — үрезиннi ованалай төккеп. Эш Васильевтиң чугаалап турарын ёзугаар алырга, үрезин ам-даа чогуур чажар шынарынга чедир арыглаттынмаан болуп турар. Оон ыңай чамдык шөлээ, чопшаэрел чокка ыңай-бээр арлы бээр ийи-чаңгыс кижилер база бар. Ынчангаш ол хүн, бистиң аңаа келириивистиң мурнуу чарыында, колхозта партком секретары эш Аракчаа бригадага хуралды кылгап, недельдиң түңнелин үндүрген мурнакчыларны демдеглээш, бүгү тараажыларны ажыл-ишче башкаргап барган болду.

Хүлээлгелер, даалгалар, кым, чүнү кылыры база чүнү кылганы кызыл булуңда тодараттынган.

Шак ындыг көскү агитацияны ажыл-агыйларның өске-даа турдаларындан көрүп болур.

Ынчангаш юбилейлиг чылдың чазында келир күстүң чаагай дүжүдүнүң суурун магадылаар дээш ажылиштың фронтузу Таңдының делгем шөлдеринде үргүлчүлевиттаан.

Сөзүн А. СОДУНАМ биле Ч. ЯНЧАТТЫП.

ЧУРУКТА: «Межегей» совхоштуң № 1 хову бригадазының механизаторлары О. Соскал-оол, М. Иргит болгаш Д. Көк-оол.

Ханы четтириишкин

СЭБП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновскийниң мөчээни-биле холбаштыр боттарының кажыдалын чоруткан Совет Эвилелиниң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының бүгү коллективтеринге, түс-түс хамаатыларынга, а ол ышкаш марксизм-ленинчи акы-дүнмалышкы партияларның Төп Комитеттеринге, социалистиг болгаш өске-даа найыралчы чурттарның чазактарынга, даштыкы күрүнелериниң күрүне болгаш шериг ажылдакчыларынга, дипломаттыг төлээлекчилеринге, хөй-ниити организацияларынга болгаш түс-түс хамаатыларынга чүректиң ханызындан хүлээп көрүүшкүнүн болгаш ханы четтириишкинни илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ.
ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.
ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ГСЧП-ниң VII сеъздизинде

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII сеъздизиниң апрель 19-та болган хуралынга Польшаның Кәттышиан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары В. Гомулка биле Чехословакияның Компартиязының ТК-зының Президиумунуң кежигүнү, ТК-зының секретары И. Гендрих олар боттарының партияларының мурнундан байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Сеъздиге болган илеткелдер талазы-биле ГДР-ниң национал камгалал министри Г. Гоффман, Хостуг немец аныяктар Эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң бирги секретары Х. Шуман, ГДР-ниң тудуг министри В. Юнкер болгаш оон-даа өскелер база санал бергеп.

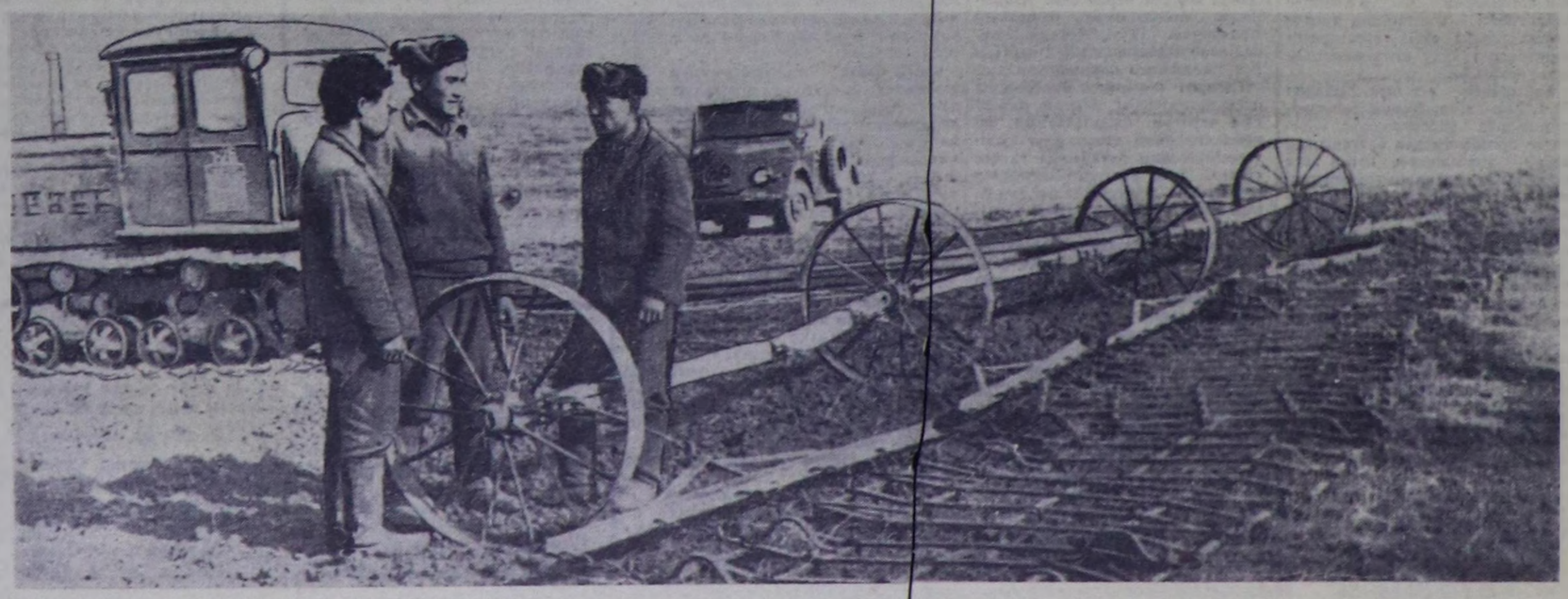

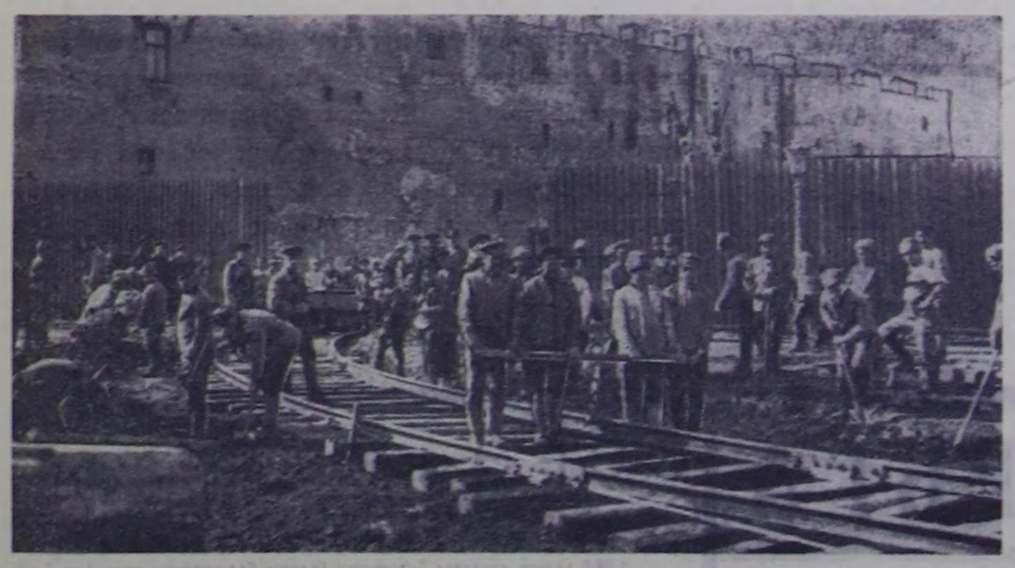

ЧУРУКТА: телеграф-телефон дивизиязының шериглери Петроградың будумчузунга трамвай шугумун салып чорудуп туру. 1920 чыл.

РАЙКОМ ПЛЕНУМУНДАН

Коммунистерниң кичээнгейинге турза чогуур айтырыг

Ёзулуг хамаатыларны, коммунистиг шинчиледдиң болеттиг кижилерин өөредип кижизидеринге бодувуң биилии болгаш амыр-дыжыы харамаанмас, бичии чаштарга ынак, оларны хүндүлээр кижилер улустуң ёзулуг башкылары болуп шыдаар. Хайыракан сес чыл школазында ийи бирги классетарда 60 оореникчи өөреним турар. Чоокта болган хыналда ажылып олардан 40 кижи чугле «4» болгаш «5» деп-дектерге күүседкен. Ол классетарның башкылары Г. Ховалыг биле Г. Монгуштуң эки ажылдап турарын ол коргүскен. Ындыгларның санынга С. Пауу, Х. Долума, О. Бичел (Чадаана № 1 школазы), Карелина (№ 2 школа), К. Сунчукова (Теве-Хая) Х. Дагба (Хорум-Даг), М. Панина (Суг-Аксы), А. Монгуш (Шемы) болгаш оон-даа өскелерни киирштирип болур. Районда эге классетар башкыларындан 19 кижи боттарының класзынга, чуе-чуе эртемнер башкыларындан 56 кижи башкылап турар эртемнерниң 100 хуузун өөредилгени чедип алган. Эки ажылдыг башкыларның чыл келген чүдүм-ни өзүп турары база Хөндергей, Баян-Тала, Хор-Тайга, Бажын-Алаак болгаш Чадаана хоорайның № 1 школазы мшкап өөредилге-кижизидилгелиг ажылды бедик деңнелге тургускан школаларның бары сагышка өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза чамдык школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың куду деңнелдиг болуп турары черле хомудавчыг. Үшкү үеде үүнүң түңнели-биле алырга. Ийме, Бора-Тайга, Ак-Даш, Суг-Аксы, Кызыл-Тайга школазары өөредилге талазы-биле куду түңнелдерниг болгулаан. Чыраа-Бажының, Чыргакының школазы олардан база-ла дээредевес. Классар аайы-биле дыка куду түңнелди «Суг-Хөл» совхозтуң школазы берген. Суг-Аксыда башкы Монгуштуң удуртуп турар класзының өөредилгези 63-ле хуу, Бора-Тайгада К. Бичө-оол, О. Байлак оларның класстары 65-ле хуу өөредилгелиг болган. Суг-Аксы школазында башкы Аксеновайның удуртуп турары сескн класзының 23 оореникчилериниден 8 кижи багай демдектиг. Оон дүржүк школа удуртуп турар чамдык эштериниң безин ажылының түңнели чогенчиг. Алдан-Маадыр, Бора-Тайга школаларының өөредилге эргелекчилери эштер С. Аржак, О. Дудак оларның башкылап турар эртемнерниге оореникчилериниң 21—30 хуузу чүүдэа биилип албайн турар. Өөредилге чылының үшкү үздүүнүга эш Аржак 23-ле кичээлге олурушкан, а эш Дудак каш кичээлге олурушканын безин билбес. Улус өөредилге киидээп ол ийи чогенчиг ооредилге эргелекчилерин келир чыдыңа башкылар четчелээшкинниде хензор артырып каапы эдеп. Боттары башкылай албас, кады ажылдап турар өөрүнүң ажылын контрольдавас, оларга дуза чедирбес кижилерин тутпан херээ бар бе деп чөптүг айтырыг тургустуунуп турар.

Школалар директорларының, школаларда хөй-ниитп организацияларының, ыладгын партия, комсомол организацияларының, районнуң улус өөредилге киидээнинең талазындан түе-түе башкыларның ажылын доктаамал контрольдавайн, үе-шак эрттирерин бодаар, ажылга харымсалга чок кижилерни чогуур үезинде чайлатпайн келгенинең түңнелинде, дыка хөй классетарның өөредилгези куду шынарлыг болуп турары бо.

Хайыракан сес чыл, Чадаана № 1, Хөр-Тайга, Хорум-Даг школаларының директорлары, өөредилге эргелекчилери боттарының албан хүзээлгезин багай эвес күүседип, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарының бедик деңнели дээш доктаамал демнеежин турар. Ол черле эки. А РайОНО-нуң сорулгазы болза инспектор хынаалдарының түңнелдеринге даянып алгаш, эки ажылдыг школаларның, школа удуртукчыларының болгаш башкыларның хүржүлгезин бүгү школаларга иептередири болур.

Кызыл-Тайга сес чыл школазының сескн класзынга март айда оруе дылдың хынаида ажылып шугуу ооренчилер программаның негелдезинге дүүштүр бижип шыдаваан, а дөртүү класстың чүге чаңгыс ооренчизи «3»-ке бижээн. Ол школаның директору эш Доктугу, өөредилге эргелекчизи эш Оскал-оол оларның талазындан башкыларның ажылын кошкак контрольдап турганынмң, чамдык орус дыл болгаш сан башкыларының боттарының чогенчиг байдалын ол эртемверниң «бергезинниң» дугайында «тоожу»-биле көжегелеп турар чоруу-биле тайбың эргежип келгенинең түңнели мындыг болуп илерээн. Боттарының башкылап чоруур эртемнин башкыларынга, ооренчилерге биилиг бээрнинге мергежизээн, оон уламы-биле ооренчилер хилинчектээр, оларның ол эртемге чүткүлүл сыгар. хөй багай демдек салыр башкылар-биле райОНО шыңгыы демнеел чоруткып турар. Эрткен чылын Чадаананың № 3 школазының математика башкызы эш Глушкова 16 ооренчизин күсүү шылгалдага артырган. А чайын ол башкы өске черже чоруурун дээрге, райОНО ону аваа-ла салып чорудуннан, ооренчилер ол-ла класзынга катап өлүрер үеэ тараарышкан.

Чамдык школаларда ооренчилерге хол дээй бээр (эттептер) башкылар бар. Ындыг башкылар мораль талазы-биле эргежи оскунган кижилер-дир. А олар анда-ла башкы болуп артышпаан. РайОНО оларга хамаарыштыр чогум кандыг санаалдыгы? Бажың-Алаак школазында башкы М. Анай-оол чедиги класстың бир ооренчизиниң караан көгерти шаап каан. Ындыг ямыллыг херек Шеми школазынга турган. Сат Дүвей-оол бир ооренчизиниң бажынче демир-үүк кирер шапчыпкан. Мындыг дерзин чорукбиле ук коллективтер чүге эштежип турарыл?

Өөредилге программазын хажык чокка күүседири башкының бир кол сорулгазы. Өөредилге программазын, оон шак хуваалдазын чүге улус өөредилгезинин үстүкү органнары өскертир эргелиг болгай. Ындыг турбуже Хайыракан сес чыл школазының төөгү башкызы эш М. Обуе «Кыдат» деп теманы шууг оюп каапкаш, программада чок «Япония» деп теманы немей кирген. Олла школаның дөртүү класы 30 шак оолдаан. Сесни класска программа ёзугаар Грибоедовтуң дугайын 9 шак ооренир турган, чүге 5 шак иштинде эртьен. Пушкинниң дугайын 24 шак ооренир турган болза, 11-ле шак ооренген. Хайыракан школазында мшкап фактылар Чадаананың № 2, Чыргакы, Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы школаларда бар.

Комсомол райкому ооренчилер ортузунга ажылды багай удуртуп турар. Үшкү үздүүнде 538 пионерлер, 56 комсомолчуктар багай ооренген. Ол болза бүгү школаларда багайлыг ооренчилерниң 71 хуузу болган.

Методдуг каттыжылгалар, себциялар башкыларның методиктиг мергежилии бедидеринге улуг рольдуг болур дээрэн черле билдингир. Ындыг-даа болза оларның ажылының доктаамал, дээштиг эвээш, сезонныг характерлии хомудавчыг. Чамдык школаларда урокторга олурружурунуң графиги иетынган. Бо талазы-биле Хорум-Даг школазында байдал черле эки. Чыраа-Бажы школазында башкылар Калдар-оол Туң, Куулар Эзир-оол өске башкыларның чаңгыс-даа кичээлинге олурушкаан.

Партия, комсомол, профсоюлел организацияларының болгаш директция черлери башкыларның, ооренчилерниң культурлуг дыштанылгазының дугайында сагыш салыр үези келген. Башкылар ортузунда политмассалыг, идейжизидилгелиг ажылдың четчелиниң уламынан чамдык школаларның башкылары (мээңгиэ Ак-Даштың, Алдан-Маадырның) дыштанып хүнзерде, баймдал хүнзеринде ооренчилер-биле ажылдарынын орнунга, массалыг арагалашкынынар кылырынче хандыы турар. Чамдык школаларда ооренчи кижи безин арагалаптар бүжар чоруктуг фактылары бар.

Чамдык водзо Советтерниң болгаш башкылар коллективтериниң хайгаралының кошкаамның түңнелинде, ийи-чаңгыс аза-лезер ооренир ужурлуг урутларын школаже чоруткайн турар. Чижээ, Ленин аттыг колхозтуң хойнузу Сат Сапык-оол 1954 чылда төрүттүнген школачы ог-хуу ооретпейн барган. Оң-ла колхозтуң малчыны Кундектиң 1952 чылда төрүттүнген оглу ооренмейн турар. «Суг-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында Монгуш Борбак-оол 13 харлыг уруу—Лидаям школаже чоруткаан. Бүгү-шиитиниң ооредилгезиниң хоолдузун үреп турар ада-иелерни хоойлу ёзугаар бир янзы коор ужурлуг.

Интернат дээрге ооренчилерниң ийи дугаар бажыңы болур. Интернатта чурттап турар ооренчилерниң ооредилгези, сагыш-чуруму ында кижизидилге ажылдың канчаар организастаныидан бүрүү-биле хамаарыжыр. Хөндергей, Хорум-Даг школаларында мшкап эки ажылдыг интернаттар районда бар. Шынында интернатта чурттап, күрүшенип долу хандырылгында турар ооренчилерниң багай ооренир барымдаазы чок. Ындыг-даа болза интернат уругларын-биле кижизидилге ажылын багай организастап турарының уламынан багай ооренчилер-биле ажылдарынын орнунга. массалыг арагалашкынынар кылырынче хандыы турар. Чамдык школаларда ооренчи кижи безин арагалаптар бүжар чоруктуг фактылары бар.

Комсомол райкому ооренчилер ортузунга ажылды багай удуртуп турар. Үшкү үздүүнде 538 пионерлер, 56 комсомолчуктар багай ооренген. Ол болза бүгү школаларда багайлыг ооренчилерниң 71 хуузу болган.

Методдуг каттыжылгалар, себциялар башкыларның методиктиг мергежилии бедидеринге улуг рольдуг болур дээрэн черле билдингир. Ындыг-даа болза оларның ажылының доктаамал, дээштиг эвээш, сезонныг характерлии хомудавчыг. Чамдык школаларда урокторга олурружурунуң графиги иетынган. Бо талазы-биле Хорум-Даг школазында байдал черле эки. Чыраа-Бажы школазында башкылар Калдар-оол Туң, Куулар Эзир-оол өске башкыларның чаңгыс-даа кичээлинге олурушкаан.

Партия, комсомол, профсоюлел организацияларының болгаш директция черлери башкыларның, ооренчилерниң культурлуг дыштанылгазының дугайында сагыш салыр үези келген. Башкылар ортузунда политмассалыг, идейжизидилгелиг ажылдың четчелиниң уламынан чамдык школаларның башкылары (мээңгиэ Ак-Даштың, Алдан-Маадырның) дыштанып хүнзерде, баймдал хүнзеринде ооренчилер-биле ажылдарынын орнунга. массалыг арагалашкынынар кылырынче хандыы турар. Чамдык школаларда ооренчи кижи безин арагалаптар бүжар чоруктуг фактылары бар.

Чамдык водзо Советтерниң болгаш башкылар коллективтериниң хайгаралының кошкаамның түңнелинде, ийи-чаңгыс аза-лезер ооренир ужурлуг урутларын школаже чоруткайн турар. Чижээ, Ленин аттыг колхозтуң хойнузу Сат Сапык-оол 1954 чылда төрүттүнген школачы ог-хуу ооретпейн барган. Оң-ла колхозтуң малчыны Кундектиң 1952 чылда төрүттүнген оглу ооренмейн турар. «Суг-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында Монгуш Борбак-оол 13 харлыг уруу—Лидаям школаже чоруткаан. Бүгү-шиитиниң ооредилгезиниң хоолдузун үреп турар ада-иелерни хоойлу ёзугаар бир янзы коор ужурлуг.

Интернат дээрге ооренчилерниң ийи дугаар бажыңы болур. Интернатта чурттап турар ооренчилерниң ооредилгези, сагыш-чуруму ында кижизидилге ажылы дыка багай. Районнуң улус ооредилгезинде болгаш школалар директорларды интернатка ажылдаар кадрларны хынамчалыг шилип албайн турарындан, интернат эргелекчилери, кижизидикчилер удаа-дараа солчур чоруктар бар.

Ооренчилерниң чайгы дыштанылгазын организастаарында улуг четчеестер бар. Чоон-Хемчик районда чаңгыс-даа тускай тутунган пионер лагери чок болуп турары черле элдептиг. Колхозтарның болгаш совхозтарның күжүн кадмп тургап, чечек-чимистиг, арга-арыглыг, арыг агаарлыг черлерге пионер лагерьлерин тудуп, дерип алыры чугула.

* * *

Ниити биилигиниң ортумак школаларының ажылын улам экижидер хемчеглер дугайымда СЭКП Чоон-Хемчик райкому чамдык ажылдарны кылган. Бажын-Алаак сес чыл школазының ооредилге-кижизидилгелиг ажылдарының дугайын райкомнуң бюрозунга чугаалашкан. Школаларның ниити ажылын экижидер сорулга-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылган болгаш Шеми сес чыл школазында партболуктүң ажылының дүржүзүгазын иептеретккен. Чадаананың № 1 школазында партия организациязының хөй-ниити организацияларын удуртуп турарын бюрога дыңнаан.

СЭКП Чоон-Хемчик райкомунуң эзлегликг пленумунга школаларда ооредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгазының дугайында СЭКП райкомунуң секретары эш А. Салчактың иэтксзнп дыңнап чугаалашканынган алдырган фактылар мындыг-дыр.

Санал-оолга берген эштер школаларда ооредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидерниң бир чугула кезээ ооренчилер-биле класстан дашкаар ажылдарны уругларга солун кылдыр эртеирн болур дээрэн онзалаан демдеглээнер. Оң мшкап будурулге болгаш ажыл-агый черлерниң базы хөй-ниити организацияларының, ада-не комитеттерниң школа-биле сырый харылзаалыг болурунуң эргежок чугулазын айтысканнар.

Школаларга ооредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер хемчеглерни айыткан докладалды пленум хүлээп алган.

С. ПАВУ.

1967 ч. апрель 21.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

БОЛЬШЕВИКТЕР ПАРТИЯЗЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯЖЕ ЛЕНИНЧИ ЧИГЕЛЭЭШКИНИ

1917 чылдың февраль 27-де (чаа календарь-биле Март 12-де) Россияга ийиги буржуаз-демократтыг революция тиилээш, хаан чазакты дүжүрүп,—1905 чылдың баштайгы буржуаз-демократтыг революциянның бөттандырып шыдавазан сорулгазын күүсеткен. Ол болза, оон соон дарый, октябрьда барып тиилелгелиг доозулган социалистиг революциянның эге медээзи болган.

Буржуаз-демократтыг революциядан социалистиг революцияже шилчиринниң теориязын болгаш тактиказын бистиң партивыс, В. И. Ленин канчаар шинтпирлеп база бөттандырып турганы — чогаадыкчы марксизминиң чайынванчак үлегери, революстуг теориянның болгаш практиканың дээдн чадазы болуп турар. Ол бүгүнү бистиң үениң амгы салгакчыларының биилип алыры чүгле солун эвес, ол дээрге бистиң партиявыска, улут Ленинге чоргаарлывысты хайныктырып, коммунизим дээш бөгүнгү демиселче удам сорук киирип турар.

I. ФЕВРАЛЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ СООНДА ЧУРТТУҢ ИШТИКИ БАЙДАЛЫ

Хаан чазактың дүшкени кайгамчыктыг дүргей болгаш хеп-хенертен болган. 1905 чылдагы ышкап хан тогуушунгуг улуг тулчуушкуннар найысылалга-даа, өске хоорайларга болган кодзоге-даа онза болбазын. Моон ужурунда чамдык буржуаз теогүүлер ынчаарга болгаш даштыкыда ам-даа безин, февраль революциязы болза пролетариаттың болгаш ажылчы чоннуң өөскүткен революциязы эвес, а буржуаз партияларның боттандырган херээ деп илергейле шүүлдээшкинни кылып турарлар. Херек кырында революцияны Россияның ажылчын ашгыны, чурттуң өске ажылчы чоннары-биле кады өөскүткен, ирий берген хаан чазакты ап октаан. Фактыларны ап көрээлиңер.

Россия экономика талазы-биле алырга, империалистиг улут күрүне турзажок, эң-не хожудангай турган. Дайын мурнуунда эң бедик бүдүрүлгелиг дээн 1913 чылда безин Россия үлетпүр будурулгезинниң талазы-биле Франциядан 2,5 катап, Англиядан—4,6, Германиядан—5,1, АКШ-тан—14,6 катап хожудап турган. Оон хожудаңгайның мындыг чижээ чаржынчыг көстүр: 1915 чылда дайынче 5 млн. ажыг кижини мобилизастаан турда, чуртта бүгү-де бар винтовка 4,8 млн. болган.

1917 чылда, барык үш чылдың дайынының дургузунда чуртгуң экономиказы шуут хоозуралга кирип, мырыңай буступ дүжүшкүнге шуут чоокшулап келген. Дайынның ниитилел амыдыралынга чедирген уржуунун дугайын 1917 чылдың кузуунде В. И. Ленин мынчаар бижип турган: «Азы өлүр бе, азы дүргени-биле болгаш үндезинии-биле оон бедик бүдүрүлге аргазынче шилчиир дээш бодунуң салымын эң-не революстуг адыга тутсуп бээр бе—деп бо ийининң кайынын кижи төрелгетен шилип алырыл дээр хире—шак ындыг кызыгаар чок кризисти дайык тургузуп, чоннуң материалдыг болгаш моральдыг күштерин шак мынчаар дыңзыктырып, амгы ниитилел организациязынга шак ындыг согуушкуннарны берген». Ындыг болбайн канчаар: Россияга 1917 чыл эгезинде 15 млн. ажыг кижи мобилизаска хаара туттургаш, ажыл кылыр эр кижилерниң барык чартыы чораан, хомүр даи казыишкыны барык чартык кезии кызырылган, оон үжүрүндан шой, кан эвилдирер будурулгелериниң үштүң бири, транспорттуң база ол хирези ажылдавайн турган. 1916 чылда 50 млн. пуд арай четпес тарап белеткээн болза, 1917 чылда чүгле 27 млн. пудту белеткээн. Чер бүрүге, ылаңгыя хөй пролетариаттыг хоорайларга аштың айыылы шуут диргелген. Мынчаардагы байдалды большевиктер партиязының ТК-зының Россия бюрозунуң бир угуулгазында мынчаар бижээн:

«Чурттаар арга чок болган. Чинир чүве чок. Кеттинер чүве кайда боор. Одаар чүве чок. Дайында хан, бертик-бежел, өлүм... Кара-бажыңга кирбезе—оък. оъкка таварышпаза—аарыг, аарываза—аштап өлүр. Хлеб негээрге—коргулчун-биле харылаар. Ыыт чок туруп болбас!

...Ол дээрге утка чок, кеминг, чүден-баък кортук чорук-тур! Шунту демиселче! Шунту кудумчуже! Боттарывыс, уруг-дарывыс, ажы-дүмаларывыс дээп!»

Февральдың тээрби үезинде найысылалга байдал онза чидиглеиип, пролетариат ажыл соксадыышкынарынче удаа-дараа он-он муну-биле үнүлеп турган, а 23-те 100 муң, 24—25 хүннеринде 200 муң, 26-да 300 муң ажыг кижи забастовкага үнүп, байдал шуут боо-чепсектиг тура халыышкынче шилчип, Петроградтың шериг гарнизонунуң солдаттары массалыы-биле ажылчыннарның талазынче шилчип эгелээн. Даартазында, чүнү-даа башкарар харык чок апарган, иштинден ираан хаан чазак дүшкен. Петрограджа ажылчыннар болгаш солдаттарның Совети тургустунган, а оон сөңгүзү хүнүнде (март ийнде) буржуазия бодунуң Тур чазаан база тургузуп алган. Ийи эрге-чагырга тургустунган.

Чурттуң иштики байдалы бодаар аргажок нарын: Дайынны эгелээн хаан чазак дүшкен. ол хиреде дайын уламчылавышаан. Революцияны пролетариат болгаш солдат шинедиг тараачыннар кылза-даа, эрге-чагырганы буржуазия-биле үлежип, ийи удурланышкак эрге-чагырга тургустунган. Революцияже большевиктер партиязы кыйгырып, большевиктер үезиге удуртказ пролетариат хаан чазаан дүжүрзе-даа, оон орнунга тургустунган Советтерде большевиктер эвес, а меньшевиктер биле эсерлер чергелиг биче-буржуаз партиялар тергиндээн. Мынчангаш революциянның өөскүп үнгеи чылдагаанары шинтпирлеттинмейн хевээр арткан болгаш харын-даа байдал улам нарын болуп, оон соңгааргы өскерилгелерниң болуру негеттинип турган.

Байдал кайнаар өскерлир ужурлугул, кажан өскерлирил, чүү үүвени кым шинтпирлээр, кажан шинтпирлээр, өлүминг катастрофаже бар чыткан чурттуң тыныи кым алырыл, кандыг орук-биле, кандыг күш-биле камгалап алырыл, бо бүгүнү шинтпирлээр күш кайдал?—айтырыг мындыг турган. А шинтпирлепки дег күштер үш янзы:

Бирээде—даштыкы империализм. Чок болза Россиянның дайынга эвилелчи күрүнелери (Англия, Франция, АКШ) сулчээлер күжү-биле чурттуң колония кылып алыр деп турар, чок болза удур дайындажып турары германский империализм фронтуну чаза тавараан, чурттуң эжелеп аптар деп турар. Ийиги күш—чурттуң буржуазизы болгаш помещиктери Советтерни тарадыр сывыргаш, ийи эрге-чагырганы үзүткен. Тур чазактың буржуаз диктатуразын тургузуп, дайынны уламчылавышаан, кедизинде барып чурттуу база-ла улуг күрүнелериниң кожундузуиче хуулдурарын үнүп турар. Ажылчыннар радиону дыңнаан, телевизорну көрүп турээр.

Мурнуу Вьетнамның төлээзи бо чыышка база санал бергеш, Вьетнамның чонунуң америк агрессорларга удур демиселиин, америк солдаттарның кижи коор аргажок каржы-дергии чоруктарын болгаш үүлгединп көргүскен кино-чурукту чыыштың киржикчилеринге көргүскен.

Совет кижилериин 50 чыл дургузунда чедип алган улуг чедиишкиннерин, Октябрь революциязының делегейге чаагай салдарын үнелээн сестер бүгү-де санал берген ораторларның чугаазындан дыңнаалыр турган.

Делегейнин бүгү чонунуң хостагазы, аас-кежии, чаа салгазының чыыткылыг келир үези дээш эң-сеткил каттыжышкынының үнүнеи бо чыышка улам чидип-биле дыңнаалыр турган. Америк халдакчыларның Вьетнам чонга удур бүжар-баак үүлгедилеринге удуралган киленээшкинниң делегей хөрээеңиерниң бо чыжынын бүгү киржикчилеринге илереткен. Чыыштың киржикчилери тускай медегээл хүлээп алган.

Ш. ШЫЫРАП,

чыыштың киржикчизи.

ЧАҢГЫС ЭҢ-СЕТКИЛДИҢ ДЕМДЭЭ

ДЕМДЕГЛЕЛ БЛОКНОДУНДАН

Юбилейлиг бо чылда делегей хөрээеңиериниң хүнү — Мартың 8-зии баймдаан эртиверябиле база «Хөрээеңиериниң социалистиг ниитилелге ролюнуң дугаймында» айтырыгга делегей хөрээеңиериниң чыыжы болуп эрткен. Аңаа Совет хөрээеңиер комитединиң даргазы Нина Васильевна Попова илеткел кылган. Хаанныг Россия үезинде хөрээеңиериниң аарберге көдүрүлдүрбейн баавлар. Кандыг бергелерге таваржып, канчаар демиселиин турарывысты силер билир силер. Вьетнамның хөрээеңиери бүгү бергелерни эртип. Төрээн чуруузунуп, хамаарыштыг эрге-шөлээвис дээш, Америк халдакчыларга удур туюлунга чедир демиселиин бис.

Залга үргүлчүлелдиг болгаш күштүг адыш часкаашкынары болган. Ол болза делегейниң дөпшилгелиг кижилери кезээде вьетнам улустуң талазында дээрэнниң база бир көргүзүү болган.

Марттың тостан он бирге чедир Найырал бажыңында

БОЛЬШЕВИКТЕР ПАРТИЯЗЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯЖЕ ЛЕНИНЧИ ЧИГЕЛЭЭШКИНИ

тилиин алдарлыг, дуржулгалыг, дадыкан күштери ол хүннерде Петроградка турбаан. Чүвениң үжурун революцияның соонда он хонуң чергда чыгып келгилээн ТК-ниң орус Бюрозу болгаш Петроград Комитединиң кежигүннери П. А. Залуцкий, В. М. Молотов, А. Г. Шляпников, М. И. Калинин, М. С. Ольминский, М. И. Ульянова, А. И. Ульянова-Елизарова болгаш өскелер-даа база шала сөөлзүреди — март 12-де шолулгеден четкилеп келген М. Б. Муранов болгаш И. В. Сталин олар база нарын байдалдың үжурун тыппайн, харын 1905 чылдагы революцияның лезүүнарын бодап ажылдаар хөөнүүг түргүлээн. Кол айтырыглар болур — эрге-чагырга, дайын, өске партияларга хамаарыжылга дээн чергелиг айтырыгларга чайгылчак, чартыкталчак, дадагалзак шиитпирлерни хүлээп ап турган.

Революцияның кол айтырыы болур эрге-чагырга дугайында айтырыгга хамаарыштыр Петроград Комитеди баштай март 3-те Түр чазакты деткиир деп окта болбаан резолюция хүлээп алган турган, а март 4-те ТК-ның Бюрозу хүлээп алган резолюциязынга «Түр чазак болза контрреволюстут.., оны пролетариат биле тараачыл чонуң диктатуразы болур Түр революстуг чазак-биле солуур» деп шын айыткан. Ынчалза-даа оон соон дарый, март 22-де резолюциязынга «буржуаз Түр чазакты Советтиң талазындан контрольдаар херек — деп чартыкталчак резолюция база үнүп келген турган. Чамдык черлерде партия организациялары (чижээ, Уралдың организациязы) чазак тургузар үндезилекчи хурал чыыр деп-даа турган.

Дайын дугайында айтырыг онза чидиг турган. Ындыг болбас арга чок, түге дээрге Россия дайындашпышаан турган. Большевиктер партиязы дайынны эжелекчи, империалистиг дайын деп санавышаан, ону кандыг-даа чурт-девискээр эжелеп чокка, демократтыг тайбың-биле доозар деп негеп турган. Ынчалза-даа дайын айтырыын В. И. Ленинниң шиитпирлеп турганы ышкаш, эрге-чагырга-биле холбаштыр көөр шиитпир ол үедеги партия документилеринге база турбаан. Оон туржук, харын-даа контрреволюстут Түр чазакка базышкын кылып турган, дайынны соксадыр дээр хөөннерлиг документилер болгаш түүдер «Правдага» үнүлеп турган.

Өске партияларга хамаарыжылга дугайын март сөөлзүреди болган советтер хуралынга киржип турган большевиктер тускай чугаалашкан. Анаа И. В. Сталин илеткел кылган болгаш база-ла мооренгей резолюцияны хүлээп алган, түл дизе өске партиялар-биле (колдуунда-ла меньшевиктер дугайында чугаа бооп турган) кады кылыр хуралга баар, хуралды түгле информастыг хурал кылдыр санаар деп шиитпирлээн.

Революция үезинниң кол айтырыгларының талазы-биле тодаргай чингине шугум биилингелек турда, өске тактиктиг айтырыглар чаңдыр-соора шиитпирлеттинип турганы хаая эвес тургулаан. Партияның баштыны, революцияның улуг стратеги В. И. Ленинниң Россияда чогу онза чидиг биилингиин турган. Моон-биле холбаштыр мындыг үвени база демдеглээри чугула. Сталинга чүдүүге үезинде кылдынган тоогу ажылдарында үстүнде айыткан түр үениң дугайын таймылбырлаарда хамык чүве тодаргай турган кылдыр. В. И. Ленин чүгле «белен черге» чедип келген, ол белеткелди шуптузуп Сталин удуртуп турган кылдыр шын эвес тайылбырлаар турган. А ийи-чангыс киживе чүдүүр чорукту партия илередип, оон үржүүн үзүткээн соонда, чамдык төөгүчүлер ам эмин эртир, ол үедеги хамык-ла будулгаазыннар, частырыглыг чүүлдерни түгээ И. В. Сталиниче чүүй каар дээр шын эвес хөөннер база тургулаан. Херек кырында И. В. Сталин партияга ынчаарда партияның өске ажылдакчылары-биле бир домей байдалдыг турган. Партияга чаңгыс баштыңчы — В. И. Ленин турган, ол оңза үениң айтырыгларын шын шиитпирээринге түгле В. И. Ленинниң шылараңгай угааны, оон төөгүнү хандыр билири, оон байлак политиктиг дуржулгазы шыдажыр турганындыр.

III. «БО РЕВОЛЮЦИЯГА ПРОЛЕТАРИАТТЫҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА»

1917 чылдың апрельдиң үште (чаа сан-биле апрель 16-да) партияның, чурттуң, революцияның төөгүзүнде шыгаранггай болуушкун болган — ол хүннүң кежээзинде В. И. Ленин он чедиг чыл эмигрантыга (даштыкыга) чорааныңын соонда ынчаардагы найысылад — Петроградка кезек оруу-биле кады чанып келген.

Партия, ажылчын ангы, революцичу масса бодунуң баштыңчызын ханы ынакшыл, бедик бүзүрел болгаш улуг оорушку-биле уткуп алган. Ильич ону уткуп турган муң-муң массаның мурнунга байыр чедирген чугаалын «Социалистиг революция делгережин!» деп отуп билген төөгүдүг сөстер-биле дооскан. Ол дораан В. И. Ленин дүне када партияның Петроград комитединиң болгаш ТК-ның Бюрозунуң ажылдакчыларынга ээлчеглиг сорулгалар дугайын чугаалап берген. Ленин дүне ТК-ның турган бажыңының чанынга чыглып кээп турган чонга балкондан үнүп келгеш, каш улаа чүве чугаалап турган. Эртенинде Советтериниң март сөөлзүреди чыылган хуралынга келген большевиктерниң тускай хуралы болган. Ол орта «Бо революцияга пролетариаттың сорулгаларының дугайында» илеткел кылган. Ол илеткелдиң допчу демдегледелери төөгүде Апрель тезистери деп ат-биле алдаржаан.

Тезистер (Чогаалдарның долу чыылдазының 31-ги томунуң 113—118 арыннарында) он үүдээн тургустунган онза күштүг, революстуг марксизминиң дээди үлегери болур партияның болгаш пролетариаттың революцияны уламчылаарының сорулгаларын тодаратқан документ-тир. Тезистерде В. И. Ленинниң сөөлгү үеде эртем талазы-биле шинчилеп ажыткан улуг ажылын допчулап бижээн.

Бир дугаарында В. И. Ленин дайын дугайында айтырыгны тодаратқан. Ажылчын ангы эжелекчи дайынны соксадырда, түгле эрге-чагырганы чаалап алган, ам ёзулуг тайбыңны тургузуп болур, капиталистиг чазак эрге-чагырганы холга тудуп турда ол дайын доозулбас. Ол бүгүнү «револючу кангалакчылар» массага тайылбырлаар.

Ийиде, В. И. Ленинниң бижээни: «Россияда амгы байдалдың онзазы чүдел дээрге,— пролетариаттың мөдерелиниң болгаш организастыының четпес болганының, харааһынаан, буржуазияга эрге-чагырганы бериккен революцияның баштайгы чалазындан оон ийиги чалазынче шилчимри болур, ол ийиги чада эрге-чагырганы пролетариаттың болгаш ээн ядыы тараачыннарның холунга бээр».

Үште, Түр чазакка кандыг-даа деткимче көргүспес. Оон аалдашкыннарының бүрүн мегезин илередир. Ол чазактан негелделер салып турган оон империалистиг эвес апаарын чедип алыр деп хөөзүн бодалды база сойгалап илередир херек.

Дөрте, бистиң партиявыс Советтерде ам дээреде эвээш кезик бооп турар болганда, массаларга кызымак, үргүлчүүнүң, шудургу, практиктиг сорулгаларга таарышкан тайылбырны чорудар. Ынчап турган, бүгү эрге-чагырганы Советтериниң холунче шилчитпишаам, ук массаны бодуунуң частырыышкынынан чарып алыр. Оон бетинде Түр чазакты дораан дүжүр сывырар дээр болза шын эвес, түге дээрге массаның хөй иеруузу анаа бүзүревишаан турар-дыр.

Беште, ажылчын ангының тургузуп алыр чазаа болза, парламентарлыг республика эвес,— ол дээрге дедир бааын-дыр,— а Советтер республиказы болур үжүрлуг.

Алдыгы, чедиги, сескн түүлдерде В. И. Ленин бүгү черни помещиктерден хураагаш чоннуң, күрүнениң ончузу кылырын, банкыларны хуу ончу эвес, күрүне ончузу, чаңгыс банк кылырын, ниитилел будурулгезин организастаарының дугайын айыткан.

Тоску түүдө В. И. Ленин партийжи сорулгаларга доктааран: съездини чыыры, программаны чаартыры, ылаңгыя бирги программаның чамдык түүлдерни күүсеттингенин барымдаалап эдер база партияның адын «социал демократтыг ажылчын» деп эвес, а коммунистиг партия деп эдер дугайын айыткан. Онгу түүлде шовинистиг орукче кирип, буурап дүшкен ийиги интернационалдың орнунга чаа Коммунистиг интернационалды тургузар дугайын айыткан.

Бо допчу демдегледелер партияны, ажылчын ангыны, бүгү чүртту социалистиг революцияже чигелээн. Оларны удатпаанда большевиктерниң Бүгү-Россия конференциязынга чугаалашкаш, бүгү партия бодунуң практиктиг ажылының программазы кылдыр хүлээп алган. В. И. Ленинниң өөредиинниң ылап шынының соонда болган болуушкуннар бүрүнүбиле бадыткаан болгаш бистиң чүртувуска Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгелеринге чедирген.

С. СОНАМ.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң Политчырыдышкын бажыңының эргелекчизи.

Чөен-Хемчиктиң районунуң «Большевик» колхозунуң хөөчүн хөйүзү Куулар Байындыевич Ондар-оол он бир чылдың дургузунда төрээн колхозунга чеже хураган остүүрүл, чеже дүк кыргып бербээн дээрил! Бо чылын оск коданында 338 төрүүр хөй бар. Оларның 287-зи оолдаан болгаш 294 хураганны берген. Чөөнта чаа оон бир хөю үш хураган төрээн.

Хөйүзү К. Ондар-оол Совет эрге-чагырганың юбилейлиг чылында 100 хөйга онааштыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү алырын хүлээнгеш, бодунуң колхозунуң хөйүзү Монгуш Балчырны социалистиг чарышка кыйгырган.

ЧУРУКТА: хөйүзү Ондар-оол үш ийистери-биле.

О. САНДЮНУҢ
фотозу.

Юбилейлиг чылдың часкы тарылгазынга

БИСТИҢ КУРЛАВЫРЫВЫС

Органиктиг чемиштчидилгени, бистиң районнуң байдалынга шууду-биле чугаалаарга, одекти чазын болук-болук кылдыр овааланып каар, түге дээрге одек овааланы берген чыткаш, изиш, чоорту ортенгензиг болу бээр. Ынчангаш ол изиишкинге бок үнүш айнаа үзүткаттынып калыр. Оон соонда чайын ол одекти ховуга чажар. Ындыг арга-биле белеткен каан одекти эрткен чылын, чарган керээ ёзугаар, Таңды районнуң «Сельхозтехника» каттыжышкыны 20 муң тоннаны шөлге топ берген. Өдекти баштай самосвал-биле төкпүлээш, оон соонда МТЗ-5 дээр чиик агрегат-биле тарады дескилээр.

Маңаа бис биче ышкындырыг кылган бис, ол чүл дээрге эрткен чылын вектарга-ла 20—30 тонна одек төгер турда, 50—60 тонна болуу берген, тодаргайларга, одек санаазга чокка токтуунган. Инвентизи-биле чугаалаарга, бисте органиктиг чемиштчидилге ажыглаары четпес болуп турар. Чижээлээрге, бо чылын база-ла Таңдының «Сельхозтехниказы-биле» керээ чарып турар бис, ында чугаалап турарындан алырга, эрткен чылы-биле бир домей, одекти шөлдерге 20 муң тоннадан ажыр төп берип шыдавас хире. Мынчап келирге, бис чыл бүрүзүнде-ле оргумаа-биле 500 гектар черге органиктиг чемиштчидилге төгер апаар-дыр бис, ол бистиң тарылга шөлүвүстүн мырынай-ла ынай кеззе-дир.

Минералдыг чемиштчидилге талазы-биле байдал оон-даа дора. Чүл дээрге, ону садып ап турар бис, ынчалза-даа ону биске бээри кончуг эвээш. Ыланғыя бо чылын вүдедир. Амгы байдалывысты алырга, чайын аңдарган чер 3 муң гектар. Чазын 2600 гектарны удур аңдарар, оон өскезин күзүн аңдарган шөлдерге чорудар.

Дараазында коз хемчег — хөрзүнүүң чайгы ажаалдазын эки чорудары. Ылаңгыя бок үнүштер-биле демиселдя күштелдирер. Чижээлээрге, авиахимиктиг прополка чорудар. Ону бо чылын 3 муң гектар черге чорудар дээн бис. Эрткен чылын бо талазы-биле чорутқан ажылывыска четпестер бар болган, чүл дээрге авиахимиктиг прополка чорутқан соонда, улуг чаашкыннар болганы-биле оон түннели эки эвес болган, ынчалза-даа ону шуут чорутпаанынга бодаарга черле ажыктыг болган дээрзи чугаажок. Моңу тараа баш тыыттарының мурнуу чарылында, бүрүленип турар ойде чорудар.

Дараазында чугуа хемчег — агротехниктиг ан-не тааржылчалыг хуусаада тарааны чажып тарыыры, бистиң районнуң байдалынга, чижээлээрге, эрткен чылын чажыышкынны май 11-деп эгелээш, 18-те доозын турган бис. Бо чылын база-ла агаар-бойдустуң байдалын көрүп тургаш, ан дээре хуусаада бедик шынарлыг кылдыр тарылганы чорудар. Оон-биле кады шык базырыышкыны чогуур ойүнде ыяап-ла чорудары черле биилингир. Бистиң планнап турарывыс — тарылганы 7—8 ажыл хүнүнде чорудар.

Бедик дүжүттү алыр талазы-биле бистиң районнуң байдалынга ан кол негелделериниң бирээзи — үрезинде. Түгле сорттуг үрезин-биле тарылга чорудар. Бо чылын «Саратовская-29» үрезин-биле тарылга чорудар бис. Ол үрезин бистиң районга эки тааржыр. Чижээлээрге, эрткен чылын ол үрезин-биле тараан участоктарга, шөлдүң байдалынга хамаарыштыр, бир гектардан-на 18—22 центнер дүжүттү алган бис. 1966 чылдың тарылгазынга «Скала» база турган, ынчалза-даа Бии-Хем районнуң байдалынга ол «Саратовская-29-ка» четпес. Ынчангаш ону бо чылын шуут тарывас бис.

Бистиң колхозка үш чыл дургузунда дуржулга участогунга кызыл-тастың «Восток-1» деп сорту шевеп келген чүве, оон дүжүт бээри «Саратовская-29-тан» артык болган. Бо чылын ону ковүдеилир тарыыр дээрге оон үрезинни чок. Ынчангаш эвээш хемчээлиг черге ол сорту тараап, оортан үрезин белеткеп алыр кылдыр планнаттынган.

Бо хемчеглер болза агротехника талазы-биле кол түүлдер олдур. Часкы тарылганы чедиишкинниг чорудар, күзүн эки дүжүттү алыр төлээде, хову ажылдакчыларының ортузунга организастыг ажылды база бедик деңнелге тургузары билдингир. Механизатор кадрлар бисте четчир болган чамдык черлерге ийи ээлчег-биле-даа ажылдадып болур, ону үениң негелдезин көрүп турган тварыштырар.

Бодээ ажыл-агый техниказының септелгези бүрүн доозуган, механизаторларның хуралын кылгаш, кымнарның кала ажылдаарын, чажыганы каш хонуг иитинде доозарын, ажылдың графигин чугаалажып көрген, механизаторлар бо бүгү түүлдерни эки билир. Материалдаг болгаш мораддыг иниг бернишкиннинге холбашкан хемчеглер база ажылдап кыздыган.

Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын чедиишкиннинг чорутпушаан, тараа культураларының бедик дүжүдүн алыр төлээде, механизаторларның, бригадаларның аразында социалистиг чарыш шагда калбарган болгаш оон түннелин чогуур ойүнде үндүрүп, ол түннелге үндезилээш, ажылга холбашкан аналитерни кыдыл турар чорук ажылга улуг бурунгаар шинчээшкин болур дээрзин эки билип турар бис.

Эрткен чылдың дуржулгазындан алырга, часкы чер аңдарылгазынга четпестер биске хөй турган. Ол түл дээрге чер аңдарылгазынга, тараа чажыышкынынга оорганр артырып каар, аңдарылганың кайы хире ханы болуруи сагывас дээн чергелиг түүлдердир. Бо чылын ол дугайында шыгыны контрольду тургузары кердүнген. Бедик дүжүттү алыр талазы-биле бистиң курлавырарывыс мындыг-дыр.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оң болур бо төөгүлүг чылда ховуларга чаагай дүжүттү остүрүп тургаш, Төрээн чүрту төлептинбиле өөртүр дээш бүгү күжүвүстү салып ажылдаарынга белен бис. Эрткен чылдың кодээ ажыл-агый талазы-биле түннелдерни ёзугаар бистиң районга чоокта чаа ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделиниң болгаш ВЦСПС-тиң Кызыл түгүн тывысканынга сорук киргеи бистиң кодээ ажыл-ишчилериивис юбилейлиг чылда эрткен чылдан артык чедиишкиннерлиг болурунга шыгыны бүзүрелдиг, мындыг бүзүрел турда, ажылдың чедиишкиннинг болуур чугаажок.

В. ИКОННИКОВ,
«Кызыл тараачыл» колхозтуң кол агроному.

Туран хоорай.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

ХҮННҮҢ МААДЫРЛААРЫ

Чөен-Хемчикте «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының № 3 ховутрактор бригадазының механизаторлары Уялыг-Даштың делгем ховуларында юбилейлиг чылдың бедик дүжүдү дээш часкы хову ажылдарын тудунгур чорудуп турарлар. Сөөлгү каш хонуктарда 600 ажыг га черниң шыгын базырган.

Ам чамдык агрегаттар Аныяк Хөндергейниң Ак-Баадыкта кээп, шык базырыышкынын чорудуп турар. Частың бо улуг үүлезинде ажылдап турар механизаторларның аразынга хүннүң маадырлары шылгаран үнүп турарлар. Хертек Ким-оол ажыл нормазын 130—140 хуу, Долаан Очур — 120—125 хуу, Моңгуш Отук-оол —125 хуу чедир күүседи турар.

Бригаданың 26 механизаторларының хөй кезии комсомолчулар. Ынчангаш комсомолчу-аныяктарның бригадазы деп адааны ол.

Бригаданың механиги, инженер Иргит Кошкар-оол мынча деп чугаалап турар: «Бистиң бригадага часкы сезоннуң үезинде техниканы үреливишкин болдурбайн, хүнде ажыл нормаңы 115 хуудан кудулатпайн ажылдаар бис. № 2 хову-трактор ажылының бригадазыны социалистиг чарышка кыйгырган бис.

Шынап-ла, тракторларның септелгези эки болганындан бо хүннерге чедир чаңгыс-даа трактор үредбээн болгаш хүн нормазын күүсетпейн турар механизатор чок.

С. БАДЫ.

Садыг ажылын бедик деңнелче

ажылга районда ниитиниң чемненил- | ажыл хүнүн үезин, оон уламыжын- | печказы эргилиреп үрелгенниинден

ның ядепкейлиг ажылдааны демдеглеттингеп.

Эрткен чылгы түүнелдерден

К о м а н

Сергей Кузьмич Кочетов Тываның ажылчы чонунга хостуг эрге-шөлээни тыпсып бээринге шиитпирлиг рольду ойнаан кижилерниң бирээзи. Сергей Кузьмич партизан шеринниң сураглыг командири чораан болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга база киришкен.

Эрзин районда «Чаа өрүк» колхозтуң амгы девискээринге шаанда бол-

«Кызыл тудуг» эргелелиниң ийи тогунда Салчак Чайдыпка удурт гада бо хүннерде Улуг-Хем кв 60 аал ишти чурттаар беш кият тудуп турар. Бригада юбилейлиг бирги кварталында чедимчелиг дап, планны 104 хуу күүсеткен.

Бүгү делегейниң ажылчы чон ап-сеткил каттыштырылгазының лалынга туразаатқан күш-ажы чегже киржип, бистиң тудугжу социалистиг хүлээлгени алган.

Бажыңның хаваазын, өрээлдер ишткиги ханаларын салып турар лар шалыпкыв ажылдаан. Моон дан бо айда хана салыр планывы

1967 ч. апрель 21.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ажылдары хайныккан

де суггарылга кирии түүлүк эгелээн. М. Шожукайга баштаткан 20 кижи составтыг бригада суггарылга бугаларының унуп аштап, бок сигенперни өртедип, шалыпкын ажылдап турар. Суггарылга-биле кады тараа шөлдеринде шык базырыышкыны

ургулчүлээн. Бо хүннерге чедир 450 га черни илиртээн. Эвр-Хавакта кур чер аңдарылгазы база эгелээн. Ажыл-агыйның хову турлагларында сеяжаларны четчелеп, чажып киритеринге белеткеп турар.

Д. МОНГУШ.

АКЧЫ ДЕП САНААН

хойга онааштыр 95 хураганны бо кыжын камгалап алганнар. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң ажыл-агыйлар аразынга шилчимир кызыл тугун ол колхозка тыпсырып бюро шиитпирээн.

Бүдүүлге, тудуг черлериниң талазы-биле бирги черни Чадана кежээ тудугнуң Хандагайтыда салбыры эдээн. Салбырның тудугжулары бирги кварталдың планын 200 хуу күүсеткен. Олар чыл даалгазын сентябрь 1-ге чедир күүсеткеш, ийи ааг ишти чурттаар 140 дөрбелчин метр бажыңны планнан дашкаар кылыр хүлээлгени алганнар.

«Нок-Тей» совхозтуң амыл-ишчилери юбилейлиг чылга эки сеңнүг ужуражыр дээш күженишкинниг ажылдап турар. Инкубатор цеги. Бо амыл-агыйда өнза харылсалгалыг участок. Ында дыка хөй дагаалларны азырап, өстүрүп, оон арбын оруглганы ап турар. Инкубаторнуң амылчыннары боттарының планның сөрүглгаларын чедишкинниг күүседип келген. Коллектив эртнен чылын 100 дагаа чүүргазындан 70 дагаа оглу алган болза, бо чылын ол көргүзүүн бедидип, 85-ти алырын көрген. Өскелерге үлегерлиг мурнанчыларның саны өзүп турар.

М. Метёлкова коллективтиң чөргээралы. Ол кызымаң күш-амылыг-биле өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: М. Метёлкова.

В. КОНТРАШЕВТИҢ фотозу.

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Кичээңгейниң төвүнде

(Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧУГААЗЫН ДАШТЫКЫ ПАРЛАЛГАНЫН КАНЧААР КӨРУП ТУРАРЫ)

Делегейниң парлалгазы Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазынга улуг кичээңгейни көрүндүрүп турар.

ВАРШАВА. «Белир үе коммунизмниң болур», «ССРЭ ГДР-ниң эргезин болгаш эрге-ажыктарын бодуунуң бүгү күчүзү-биле камгалаар», «ГДР—Европада айыл чок чоруктуң болгаш тайбыңның чугула фактору» — ындыг эгелер-биле бүгү польша солуннар Л. И. Брежневтиң чугаазының делгереңгей допчулалын парлап үндүрген. «Трибуна люду» солуунуң бижээни: «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге чугаазы чугула болуушкун болган. Оон чугаазында ГСЧП-ниң болгаш ГДР-ниң чедишкиннериниг берген үнелээшкинни, а ол ышкаш герман айтырыының болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң талазы-биле ылаптыг тайылбырлаан туружун съездиниң делегаттары чүректиң ханызындан хүлээп алган».

ПРАГА. Бүгү чехословак солуннар ГСЧП-ниң съездизинниң ажыдының ийиги хүнүнүң дугайында дыннадыгларны бирги арыннарынга парлап үндүргеп. Ол хүннүң болуушкуну болза СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңының чугаазы болган дээрзин ЧССР-ниң парлалгазы демдеглеп турар. «ГДР—Европада тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң чөленгижин», «ССРЭ биле ГДР найыралдың харылзаалары-биле холбашкан» — чехословак солуннарның эгелери ындыг болган.

БУДАПЕШТ. «Непсабадшаг» болгаш өске-даа венгр солуннар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын бирги арыннарынга парлап үндүрген. «Непсабадшаг» солуунуң эгелериниг демдеглээни: «ГДР-ге социализминиң тинилээри чугаа чок. Боннуң политиказы дүшкүүрлүг байдалды тургузуп турар. Безингернин «чаа политиканы» тактиктиг кажарлаашкын-дыр. Социалистиг чурттар Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш туржуп турар. СЭКП бүгү делегейниң коммунистеринниң чаңгыс эви дээш туржуп турар».

БЕРЛИН. ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуунуның бирги арнынга «Бистиң найыралывыс улам сырый, ханы болгаш быжыг болуп бар чоруур» деп эгени бижээн. Ол эгенин адаанда «Социализм—герман ажылчын ангының өндүр улуг чедишкини» деп сөстерни парлаан. Ол солун Л. И. Брежневтиң чугаазының бүрүн текстизин болгаш ГСЧП-ниң VII съездизинге СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазын парлап үндүрген. «Белир үе кызыл Октябрьның салгалдарыныы болур» — ындыг эге-биле «Берлинер цайтунг» солун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазының дугайын дыннадып турар.

СОФИЯ. Болгар солуннар Л. И. Брежневтиң чугаазын «Чаңгыс эп ам онза аргежок чугула», «ГДР—Европада тайбыңның чугула фактору», «Акы-дүшмалышкы партилэр каттышкан күжениишкиннери-биле бистиң ниити хөрээвистиң тинилегезин хандырар» деп эгелер-биле бирги арыннарынга парлаан.

БЕЛГРАД. Югославия парлалга ГСЧП-ниң VII съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазының допчулалын эң көскү черлеринге үзүг эгелер-биле парлап үндүрген. «Борба» солуунуң демдеглеп турары: «Л. И. Брежневтиң чугаазында кол черни Боннда коалисчи чазактың адрезинге шүгүмүлел әәлээн». Барыын Германияның башкарыкчы болүктери герман империализминиң чаңчыккан политиказының оруу-биле бар чоруур дугайында Л. И. Брежневтиң медеглелии «Борба» солун онзалап айтып турар.

«Делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң сырый каттыжыышкыныың хөрээнге боттуг ролдуу марксисчи-ленинчи партиларның төлээлекчилериниң ужуражыышкынары болгаш чөвүлел хураллары ойнап келген болгаш моон соңгаар-даа ойнаар» дээрзинин дугайында Л. И. Брежневтиң сөстерин «Борба» солуун айтып турар.

Боон шыында Европаның социалистиг чурттарынга холун сунган, ындыг болза-даа ол холда даштыы чудуруктап алган дугайында Л. И. Брежневтиң сөстерин «Политика» солун демдеглеп турар.

БОНН. ГСЧП-ниң VII съездизинге СЭКП-ниң төлээлериниң баштыңының чугаазы ГФР-ниң радиозунуң, телевиденнезининң болгаш парлалгазының кичээңгейниң төвүнде турар. «ССРЭ аргежок чугула таварылга болганда ГДР-ниң эрге-ажыктарын бүгү күштери-биле деткинир» деп, «Штукартер цайтунг» солун демдеглеп турар. Барыын-герман чазак Европа дүпке политика талазы-биле бүрүн түскайладырының айыылында турар дугайында Л. И. Брежневтиң сөстерин ГФР-ниң солуннары демдеглеп турар. Боин чазактың чүүр-девискээр талазы-биле негелделерин Л. И. Брежневтиң сойгалаан чугаазының дугайын ГФР-ниң чамдык солуннары иледе шүгүлдаашкыныыг үнмер-биле бижип турар.

ЛОНДОН. ГСЧП-ниң VII съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазының допчулалын Англияның бүгү улуг солуннары парлап үндүрген. ГФР-ниң амгы чазаа мурнундагы адаанзырак, өөрээзинрек, милитаристчи болгаш боттуг эвес политиканы чоруун турар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының медеглелинге кичээңгейни англи солуннар көрүндүрүп турар.

НЬЮ-ЙОРК. Демисежип турар Вьетнамга дузаламчыны күштедиреры-биле коммунистиг партияларның чаңгыс эвинче Л. И. Брежневтиң кыйгырыыны америк парлалга демдеглеп турар.

Чаңгыс эптиң болгаш сырый каттыжыышкынның лозуңкунуң адаа-биле

БЕРЛИН. (СЭТА-ның түскай корреспондентилери). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи бодуунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Чугаалажылга чоруп турда санал берген делегаттар массаларның хүлээп көрүнүген организакчызы болгаш баштыңчызы— ГСЧП-ниң политиказын чаңгыс эп-сеткилбиле чүүлдүзүүнүп, партияның удуртучу ролүн, оон политиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының ажыктыын демдеглеп турар.

ГДР-ниң ажылчы чоннарының онза кичээңгейи «Вернер-Зееленбиндер-Халле» заавче көрүнген. Партияның улус чон-биле үзүлбес тудуш харылзазы онза илереп турар.

Эртенги хуралдың эгезинде съездиниң президиумунда олуттарга ГСЧП-ниң бирги секретары В. Ульбрихт, ГСЧП ТК-ның Политбюрозуның кежигүннери болгаш кежигүннүге кандидаттары, акы-дүшма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери, оон иштинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев бөлүзаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери олурупкан. Делегаттар болгаш аалчылар бүт кырында туруп келгеш, оларга изиг байырын чедирген.

ГСЧП ТК-ның Политбюрозуның кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Вилли Штоф «Улус ажыл-агыйыы сорулгаларның күүседезин» деп илеткелди кылган. Чыылганнар ону изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

У Танның медеглели

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). Пакистанның даштыкы харемтер министри Пирзада ИНО-нуң чиңгине секретары У Танга алдар болдурган дүштеми шайпалганы тургускан. Аңаа чүве чугаалаан тургаш, У Танның медеглээни: «Вьетнамның хуу-салымын вьетнам үзүг шиитпирээр үшүлүг». Чүгле «политиктиг болгаш дипломаттыг аргаларны ажыглап тургаш, вьетнам айтырымын шын өрүнбиле шиитпирлеп болур» дээрзин ол бодунуң чугаазынга демдеглээн. Бо айтырыгны 1954 чылдың Женева дугурмүлгаларынга үндезилээш, тайбың шиитпирээриниң эргежок чугулазының дугайында пакистан удурткучуларның бодалын У Тан дөткээн.

Пакистан-индий харылзааларга хамаарыштыр чүве чугаалап тургаш, У Тан ол чурттарны башкаландырып турар айтырыгларның талазы-биле тайбың дугурмүлганы чедип алырынче ийи чурттарны кыйгырган. Атомнуг чепсекти таратпас дугайында айтырыгга хамаарыштыр У Танның демдеглээни: кижин төрелгетенге кыйынган айыылды үзүткээр төлээде атомнуг болгаш термоядрыг чепсен талазы-биле чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүмүрери дээш бүгү чурттар демисежир үшүлүг.

Найырал съездизи

ТОКИО. (СЭТА). Япон-совет найырал нинтилелиниң үшкү съездизи апрель 19-та япон пайысылалда ажыттынган.

Съездиниң делегаттары эрткен чылдың иштинде кылдыкан ажылдың түңнелдерин чугаалажып, бо чылда ажыл-чорудулгазының программазын айтыр болгаш нинтилелдиң удуртукчу органнарын соңгуур.

Япониянын профсоюзиледдериниң Кол чөвүлелиниң даргазы Хориниси съездиниң киржикчилеринге байыр чедирип тургаш, демдеглээни: япон болгаш совет улустарның аразында харылзааларны быжыдар херекке нинтилел ачы-хавыяалыг болган.

Бо чыл Октябрь революциязының юбилейлиг чылы, япон-совет найыралды хөгжүдеринче утландырган нинтилелдиң ажыл-чорудулгазынга онза таарымчалыг болуп турар дээрзин ол демдеглээн.

Мурнуу Вьетнамда тулчуушкуннар

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары Кантхо можуда дайылдажып чоруп турар патриоттарга удур шаажылал хемчегларынга киришкен чалча шериглерниң кезектеринге күштүг согугну таварыштырган.

Хосталга агентилелдиң дыннадыын барымдаалааш, ВИА агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, патриоттар дайзынның 400 солдаттарын чок кылган, 4 самолёттуу аңдара аткан болгаш хөй санныг шериг хереселин хунаап алган.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

СПОРТ

Демисел улам чидигленген

«Спартактың» бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазының ам үш сакыы эрткен. Ийиги салыгдан сонуургамчыр болган Кенин-Лопсаң биле Шишигининиң оюнун онзалап демдеглөзе чөгүүр.

Бо ийи ойнакчы кайызы-даа сураглыг шыдыраачылар. Ынчангаш аларның салыының түңнелининден бирги чер-даа шиитпирлеттинип болур чадап чок. Чөгүм салыг үезинде демисел чидиг байдалдыг чоруп турган. Оюнуң ортаа үезинде Монгуш Кенин-Лопсаң хенертен тевезин ооягa берипкен. Шишигин ону албас аргазы чок болу берген. Оон эгеләп-ле Кенин-Лопсаң удурлажыкчызын сыындыра берген. Чадаарда соңгаарлатkан байдалда Кенин-Лопсаңның удары чугаамок.

Үшкү салыгда Сотпа биле Чыргал-оолдуң оюну көрүштүг болган. Аныяк шыдыраачы удурлажыкчызының оюн эгезинде чазыгларын чеп амыглаваш, эмдшпильге чедир-ле чер алыспайн келген. Оларның салыын база соңгаарладыр умурга таварышкан. Бе-ла салыгда чоокта чаа Барнаулга зона маргылдаазынга чораан эмишкилер Шишигин биле Соян кийлээ таварышканнар. Теоретиктиг туруш талазы-биле чөзөрби көш кылбаан-даа болза, бо удаада карз таланың стратегиязы шын дээрзин шөлде байдал көргүзүп турган. Ынчалза-даа Соян чазыглыг план кылып алгаш, уттурган.

Үш салыгның соолунде Түлуш Иван 2.5 санныг мурнап турар. Оон соонда эки байдалда соңгаарлатkан салыгларлыг Кенин-Лопсаң биле Сотпа 2-2 санналыг чөруп орарлар. Соян, Бөрнович, Комев олар база 2-2 санналыг.

Үчүге үш салыг эрткенде безин сан чидирбейн турар кижи чөгү болгаш бо маргылдаазда киржип турарларның ёзулуг-ла боттарының спорттуу мергежилин бедидер дээш ам сеткилдиг шыырап ойнап турары черле өөрүнчүг.

Н. САТ.

• • •

Үениң байдалы негеп турар

Партия болгаш чазак совет кижилериниң хостуг үелеринде дыштанылгазын солун болгаш культурлуг эрттиреринче улуг кичээнгейни салып турар. Бистиң чуртувустуң колхоз, совхоз, албан организация, будуруңге черлери колхозчуларның, ажылчыннарның, албан-хаанчыларның культурлуг дыштанылгазын чөп организастап эрттирер дээш спортчу массалыг оюннарны бо-ла чөрүткен турарын көрүп болур.

Оон тодаргай чижээнге Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозун ап көрээликер. Мында дыштанып хүн бүрүзүн халас эрттирбейн турар. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге сонуургалдыглар кайы хөй. Ылаңгыя шыдыраа талазы-биле командарывыс Сүт-Хөл, Баян-Тала, Хөр-Тайга дээш өске-даа черлерге удур-дедир аалдажып, спортчу харылзаавыс улам-на быжыглып, суббота, воскресеньеде күжүвүстү бо-ла шенежи берген турар бис.

Эртнен айларда ишкинчилер-биле хөр-тайгажыларның чалааның өзүгаар шыдыраа талазы-биле ужуражышкынынга бистиң командавыс Иймениң адын сыпайн, тиилелгелиг чанып келгеннер. Дараазында ишкинчилер Иймеге аалдап келгеш, өрезин 7:6 санга негеп алганнар. Чөөкта чаа бир хоккей командалыг, 18 шыдыраачылар база-ла ишкинчилер-биле ужуражып чораан бис. Ишкинчилер спортна дыка ынакшылдыг чөм. Бистиң ол ужуражышкынывысты сонуургап көөр дээн көрүкчүлер хөй чыылган. Аңаа Иймениң шыдыраачылары бодунуң удурлажыкчыларын 11:7 санга уткан. Ылаңгыя Т. Моңгун-оол, О. Дажы-Болдар, Х. Даңзыт-оол, М. Хаматы-оол, О. Алдын-оол олар удуп алганнар. Ишкинден Меңниг-оол, Мезил-оол, Оюн-оол олар база тиилелгелиг болганнар. Хоккейге бистиң командавыс ишкинчилерге 3:1 санга уттурганнар.

Шыдыраага команда аайы-биле маргылдаалар эрттирерге тус черниң чурттакчылары дыка сонуургап көөр бөөр чүве-дир. Ынчангаш республикаңың спорт чөвүлели база «Урожай» спорт зим-тура ниитилели республика шүгүмү-биле командалар маргылдаазын чорударын күзеп турар бис. Оон ыңай республикада херээжен шыдыраачылар кончуг ховар. Ындыг болганда команда аайы-биле чорудар маргылдааларга ылаваыла херээженнерни киирери эргежок чугула деп бедаар мен. Нояхоз, совхозтарның болгаш районнарның төптеринге шыдыраа клубун тургузарын үениң байдалы негеп турар апарган.

М. ШААЛЫЙ.

Үлүүвүстү киирээлиңер

«Хөрзүннүң хаттан болгаш сүттан үрелирин камгалаар талазы-биле сонгаарлаттынмас хемчегler дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң докталы ханызы-биле өөренип көргеш, бо чугула докталды амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык чүүлдерни пионерлериниң болгаш комсомолчуларның киржилгези-биле республиканың школаларынга кылып болурун эскердим.

Ниити биилиг школазының бешки класстарынга «Хөрзүн, оон составы болгаш структуразы» деп ат-биле ботаника кичээлдеринге хөрзүнүң өөренип эрткен болгай. Ам бо темага катаптаашкын чорударда Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаа докталы-биле сырый холбаштырып, чаа утка-шынарны киирерия чугула. Хөрзүнүң үрелирин болдурбазының дугайын чаа документтиг тодаргай айыткан. Ынчангаш ол-ла бешки классчылар-биле эләэн ажылдарны кылып болур. Чижээлээрге, хооргалдар-биле демисежирининг ажылын чорудуп болур. Моңу школа программазында айыткан, канчаар чорударын башкылар билир. Бир эвес чамдык школаларга бо ажылды кылбайн турган болза, ам ону чорудары ийи дагыы чугула апарган.

Хөрзүннүң үрелип турар черлерин идередип тывар талазы-биле чугула ажылдарны школачылар кылып болур. Олар дээрге чөрбес-барбас чери чок, көрүнгүр-тывынгыр улус деп чүвени утпаза чогуур. Колхозтар болгаш совхозтар чанында школаның өөреникчилери башкының удуртулгазы-биле часкы походтарны кылып, үстүнде айыткан ажылды кылып болур аргалар бар. Шынап-ла ону билгеш, хөй-ниитиниң идепкейлиг киржилгезя херек деп чаа докталда айыткан болгай.

Хөрзүннүң сүтган үрелирин болдурбас талазы-биле эләэн ажылдарны медереддиг хамааты бүрүзү-ле кылып, чогуур үлүүн киирип болур. Маңаа чижек кылдыр «Элегес» совхозтуң төп турлаан көрээли. Капитал бүтадан бадырган сугну суурнуң ол-бо кудумчулары-биле оңгаар-дескээр бичии арыктар-биле бүгалааш бадырыпкан. Хамааты бүрүзү туралаан черинге-ле арыкты бадырып алыр. Түңнелинде хөрзүнүң суг үрел, хооргалдарны тывылдырып, ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Бо чазын Хову-Аксында АТА-ның бир автобузу Чал-Кежигге суурнуң кудумчузунга бичии бүгага дүшкеш, алды шак ажыл чок турган болгай. Совхозтуң бир малчынының улуг инээ хооргалга дүжүп өлген болгай. Часкы тарылга келгени-биле хамаатыларның сугну хууда ажыглаарын чүрүмчүтса чогуур.

Чаа докталга барымдаалааш, мындыг саналды киирикселим. «Элегес» совхозтуң Кулуулуң деп черде чоогаларга, ой-чиктерге суг хөөлбээн кылып болур чер.

О. КОРОДА.

Ында чаңгыс-даа тускай тутган пионер лагери чок болуп ары черле элдептиг. Колхозның болгаш совхозтарның күн кадып тургаш, чечек-чиктиг, арга-арыглыг, арыг агаарлыг черлерге пионер лагерьлерин дуп, дерип алыры чугула.

• • •

Ниити биилигниң ортумак школаларының ажылын улам экилдер хемчегler дугайында ВКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң докталы үнген соонда СЭКП-нин Чөөн-Хемчик райкому чамдык кылдарны кылган. Бажыңнак сес чыл школазының өөренилге-кижизидилгелиг ажылынга дугайын райкомунуң бюрога чугаалашкан. Школаларның ниити ажылын экижидер соңгаа-биле тускай хемчегlерни кылдап кылган болгаш Шеми-Бек чыл школазында партболүктиң ажылының дуржулгазын неп-эткен. Чадаананың № 1 школазында партия организациязының хөй-ниити организациязыларын сөртүп турарын бюрога дыңнаан.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң хемчегlиг пленумунга школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидерин талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгазының дугаайында СЭКП райкомунуң секрелары эш А. Салчактың плеткелип чыдап чугаалашкынындан алган фактылар мыдыг-дыр.

Санал-оваа берген эштер школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидеринин үе чугула кезээ өөренинчилер-ле класстан дашкаар ажылдарга чугаалаага солун кылдыр эртерлүү болур дээрзин онзалап демдеглээнпер. Ол ышкаш будурулге алган ажыл-агый черлеринин хөй-ниити организациязыларынга, ада-не комитеттеринин школа-биле сырый харылзаалыг болуун эргежок чугулазын атпаанар.

Школаларга өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны экижидер хемчегlерни айыткан докталды улуг хүлээп алган.

С. ПАВУ.

Үениң байдалы негеп турар

Партия болгаш чазак совет кижилериниң хостуг үелеринде дыштанылгазын солун болгаш культурлуг эрттиреринче улуг кичээнгейни салып турар. Бистиң чуртувустуң колхоз, совхоз, албан организация, будуруңге черлери колхозчуларның, ажылчыннарның, албан-хаанчыларның культурлуг дыштанылгазын чөп организастап эрттирер дээш спортчу массалыг оюннарны бо-ла чөрүткен турарын көрүп болур

Оон тодаргай чижээнге Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозун ап көрээликер. Мында дыштанып хүн бүрүзүн халас эрттирбейн турар. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге сонуургалдыглар кайы хөй. Ылаңгыя шыдыраа талазы-биле командарывыс Сүт-Хөл, Баян-Тала, Хөр-Тайга дээш өске-даа черлерге удур-дедир аалдажып, спортчу харылзаавыс улам-на быжыглып, суббота, воскресеньеде күжүвүстү бо-ла шенежи берген турар бис.

Эртнен айларда ишкинчилер-биле хөр-тайгажыларның чалааның өзүгаар шыдыраа талазы-биле ужуражышкынынга бистиң командавыс Иймениң адын сыпайн, тиилелгелиг чанып келгеннер. Дараазында ишкинчилер Иймеге аалдап келгеш, өрезин 7:6 санга негеп алганнар. Чөөкта чаа бир хоккей командалыг, 18 шыдыраачылар база-ла ишкинчилер-биле ужуражып чораан бис. Ишкинчилер спортна дыка ынакшылдыг чөм. Бистиң ол ужуражышкынывысты сонуургап көөр дээн көрүкчүлер хөй чыылган. Аңаа Иймениң шыдыраачылары бодунуң удурлажыкчыларын 11:7 санга уткан. Ылаңгыя Т. Моңгун-оол, О. Дажы-Болдар, Х. Даңзыт-оол, М. Хаматы-оол, О. Алдын-оол олар удуп алганнар. Ишкинден Меңниг-оол, Мезил-оол, Оюн-оол олар база тиилелгелиг болганнар. Хоккейге бистиң командавыс ишкинчилерге 3:1 санга уттурганнар.

Шыдыраага команда аайы-биле маргылдаалар

Мөңгеде дириг, улам-на тиилеп турар революсчу өөредиг—марксизм-ленинизм делгерезин!

(1967 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның кыйгырыгларындан).

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделип эгелээнге

ШЫН

1967 ч.
АПРЕЛЬ
22
СУББОТА
№ 95 (6732).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ЛЕНИНИЗМ—БИСТИҢ ТУГУВУС

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, совет улустуң болгаш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгенинден бээр бөгүн 97 чыл болуп турар.

Күш-ажылдың инжилеринге ынак болгаш кызыгаар чон бедүүн, аңгының дайзынналарынга чаныш-сыныш чок кадыг-шыңгыы Ильичиниң өвүр-хевири совет улусха эң эргим болгаш үнелиг. Сая-сая ажыл-ишчилерге Ленининиң адындан бедин ат чок.

Ленин — бистиң үевистиң, капитализмден коммунизмче шилчиир үениң тугу-дур. Ленин өлүм чок, Ленин кеззеде бистиң-биле кады. Ол, коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин делегейни чаартырының эртемге үндезилеттинген чаа программазы-биле — социалистиг революсиялың, социализмни болгаш коммунизмни тургузарының теориязы-биле чепсегдээн. Ол бистиң партиявысты, чаа хевирмиң пролетаржы партиязын үндезилеп тургускан, кижизиткен болгаш каңнаан. Ленинге баштатқан Коммунистиг партия бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарын Октябрьның социалистиг Улуг революсиязының тиилелгезинге эккелген, социализмниң күчүлүг төлевилиими — Совет Эвилелин тургускан. Ленинге баштатқан Коммунистиг партия ажылчын аңгы-биле тараачыннарның бузулбас эвилелин быжыглаан болгаш бистиң чуртувустуң хөй националдыг массаларын социалистиг инитилел тургузуунче углап баштаан.

Улуг Октябрьның бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгези ыяшкы төрелгеттенниң төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыткан болгаш империализмниң даязын божаңнадып, делегейниң революстуг база национал-хосталгалыг шимчээшкининге күчүлүг идигни берген. Бо улуг хөделиишкиннерниң башында В. И. Ленин турган. Бистиң Төрээн чуртувустуң эртип турар чартык чүс чыл оруу ленинизминиң чайгылыш чок амыдыралчы күжүн хереченлеп турар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, кижи төрелгеттенниң төөгүзү Ленининиң өөредиин ёзугаар хөгжүп орар дизе, ында чазыг чок.

Бистиң партиявыс болгаш чонувус Владимир Ильичиниң төрүттүнгенинден бээр 97 чыл оюн онза хайыышкынныг хүннерде демдеглеп эртирип турар. Үүл дээрге совет улус бодунуң социалистиг күрүнезиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болуп байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш, ажыл-агый, экономика болгаш культура тургузуушкунунда камангызындан-даа артык бедик кедүрүүшкинүн оруунда кирген.

Иштикиниң болгаш даштыкының дарлалының адаанга чүс-чүс чылдарда түрүп чораан тыва араттар Ленининиң өөредининиң шынныын, оок ачы-хавыязын кымдан-даа артык үнелеп билирлер. Шаг шаанда дарлаттырган, караңгы будүүлүнке туттурган чөннүг, биче буурай күрүне чораан тыва улус чүгле улуг Ленининиң болгаш оок тургусканы Коммунистиг партияның ачызында инитилел хөгжүлдезиниң эң мурнуку одуруунга кээр аргалыг болган.

Ам Тыва автономнуг республиканың тугунда совет күрүнениң эң дээди шаңналы — Ленин ордени чайнап турар. Ленининиң идеяларының тыва черге бөттанын турарын оон артык кандыг хавыяа хереченлээр боор! Совет Тыванның ажылчы чоннары орта хөөйлу өзугаар чоргаарланырлар!

Совет эрге-чагырганың 50 чылын болгаш Ленин башкының төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурун улуг чедишкиннер-биле үтпүүр деп Тываның ажыл-ишчилери ындыг изиг күзелдиг, ындыг улуг сорулгалыг чурттап, ажылдап турарлар.

Бо хайыышкыныныг ажыл-иш баштайгы үре-түңнелдерин бере бергөн деп чүвени баштыңчының төрүттүнген хүнүнде чугаалаары өөрүнүүр.

Бо чылдың бирги кварталында будүүрүлгенниң кол көргүзүүлериниң талазы-биле планнарын «Кызыл-Хавак» шахтазы, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүргү» комбинаттар, Кызылдың элентри станциязы, алгы заводу, республика типографиязы эки күүсетикиннер.

Республиканың кедээ ажыл-агыйында база демдегленчиг чедишкиннер бар. Бирги кварталда бо талазы-биле Каа-Хем, Чөөн-Хөмчүк, Тожу, Өвүр, Барыын-Хөмчүк болгаш Бай-Тайга районнар бедик түңнелдерлиг болган. Кедээ ажыл-агыйның мурнайчыларының саны хүн бүрү өзүп турар. Оларга: бирги кварталда бир саар инектен 778 кг сүт саап алган М. Сабельникова, 768 кг сүт саап алган Л. Серемева (кайызы-даа «Межегей» совхозтуң саанчылары), 609 кг сүт саап алган А. Донгак (Бии-Хөмниң «Хадың» колхоз), 100 төрүүр хойдан 120 хураган алган Оюн Төкел-оол («Межегей» совхоз), мурнайчы хөймулар Оюн Орамбал («Элегес» совхоз), Дүлүш Сердип («Найырал» совхоз) болгаш өскелер-даа хамаарлыр.

Үстүнде айыттынган эвээш чимектер Совет Тыванның экономиказының чайгылыш чок кедүрүлүп турарын тодаргай бадыткап турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының ачызында Тыва чүгле экономика талазы-биле эвес, харын культура тургузуушкунунуң талазы-биле сайзырааңгай республикаларның бирээзи апарган. Дээди билиглиг национал кадрларның саны чыл келген тудум-на өзүп орар. Тыва кижилерниң дээди эртем чедип алыры ам онза болуушкун эвес апарган. Тыва эртемниң, уран чүүлдүң, литератураның хүрээлеңинде хөй-хөй мергежилдиг кижилер ажылдап турарлар.

Совет Тыванның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразының чечекителгенин чөвкта чаа Новосибирск хоорайга болуп эрткен уран чүүл көрүлдези база катап бадыткаан. Бот-тывынгыр уран талантылыгларның ол байырлалынга барыын Сибирь зоназының дыка хөй областары, крайлары, автономнуг республикалары киришкен. Аңаа бистиң республиканың төлээлекчилери онза мантанды ап, Тываның социалистиг культуразының бедээнин чайыннандыр көргүзүп шыдааннар.

Совет Тываның бүгү ажыл-ишчилери боттарының чедишкиннери дээш улуг Ленининиң өөредиин йөрээп, ленинизмге кеззе мөңгеде шынчы болурун бо найгамчык хүннерде даңгыраглап турарлар.

Ленин Коммунистиг партияны бистиң үениң угааны, алдары, арыннүүрү кылдыр көрүп чораан. Марксизм-ленинизм-биле чепсегленген Коммунистиг партия Ленининиң чагыгларын хамык чокка күүседип, совет улусту коммунизмниң тиилелгелеринче аппар чоруур.

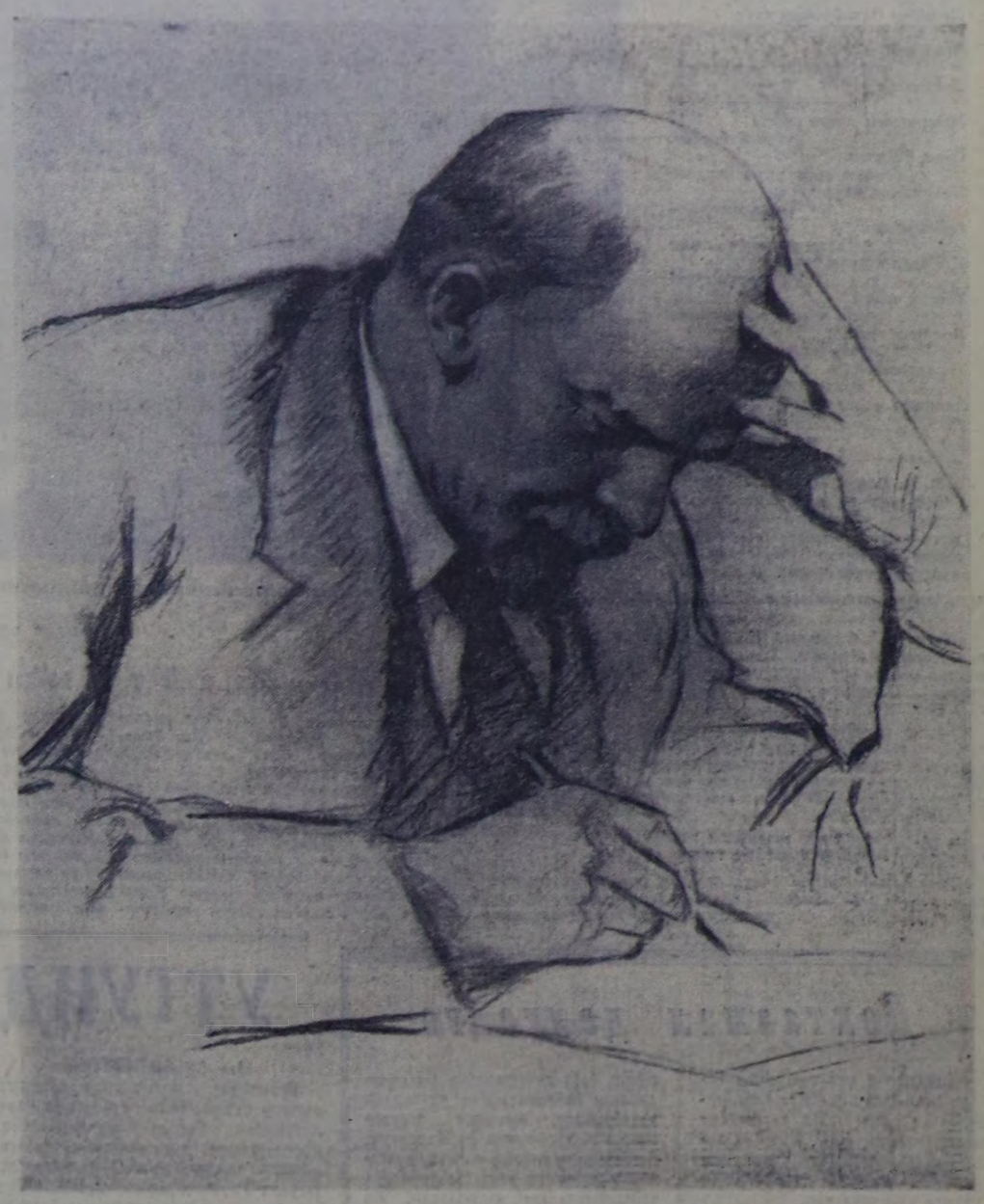

В. И. ЛЕНИН АЖЫЛДАП ОЛУР. П. ВАСИЛЬЕВТИҢ чуруу.

УЛУГ ЛЕНИНИҢ МӨҢГЕ ТУРАСКААЛЫ

☆ *МОСКВА. В. И. ЛЕНИННИҢ ЧОГААЛДАРЫ кижи төрелгетеннин угаан-бодалының дээди байлаа болу берген. Оларны делегейниң 110-дан хөй дылдарынга очулдурган. 1917—1966 чылдарда Ленининиң ажылдарының тиражы ССРЭ-ге 330 миллион 691 муң санныг болган.*

☆ *БАРАНОВКА. УКРАИНАНЫҢ ХООЧУН БУДУРУЛГЕЗИ — Барановканың В. И. Ленин аттыг шаажак заводунда Ленинчи залды дерээн. Ында улуг баштыңчының овурун чураан шаажак саваларны тургускан.*

☆ *ОМСК. ТЕЛЕВИДЕНИЕНИН СТУДИЯЗЫ «Онза даалгалыг поезд» деп документалдыг кинону үндүрген. Ында В. И. Ленинге белек кылдыр чоруткан тарааны чедиргенин көргүскен.*

☆ *ЕРЕВАН. «БАШКЫ-БИЛЕ КАДЫ» деп улуг хемчээлдиг композицияны сураглыг армян чурукчу А. Аветисян кылып доозкан.*

☆ *АЛМА-АТА. В. И. ЛЕНИНИҢ ОВУР-ХЕВИРИН көргүскен чогаалдарны казах чогаалчылар үндүрген. Оларның аразында С. Маленниң «Апрель чаашкыны», М. Алимбаевтиң «Чүректиң сымыранныы» деп номнары бар.*

☆ *НОРИЛЬСКИДЕ БОЛГАШ ГДР-де ИЙИ ДЕЛГЕЛГЕ В. И. Ленининиң ады-биле холбашкан. Ол делгелгелерде нориль ажылчын И. В. Рехловтуң чыгган чуруктарын тургускан.*

(СЭТА).

Иенаның ажылчы чоннарынга аалдап чораан

Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының VII съездиниинге СЭКП-ниң төлээлерин баштап баргаң СЭКП ТК-ның Чингине секретазы Л. И. Брежнев апрель 20-де Берлинден Иенага баргаң. ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Г. Миттаг, ГДР-ниң Күрплан комиссиязының даргазы Г. Шюрер болгаш оон-даа өскелер эш Л. И. Брежневти үдеп чораан.

Эрфуртта аэродромга, оортан Иенаже орук дургаар Л. И. Брежневке болгаш ону үдээн кижилерге он-он муң ажылчы чоннар чүректиң ханызынан байыр чедирип турган.

Хүннүң ийиги чартыында Л. И. Брежнев болгаш ону үдээн кижилер ГДР-ниң эң улуг будүүрүлгеен—оптиканы болгаш ылаатыг ажылдаар механика приборлары будүрер «Карл-Цейсс-Иена» дээр заводка чораан. Заводтуң коллективин үндүүлүг совет аалчыга сагыш-сеткилдиң ханызындан изиг байыр чедирип турган.

Завод-биле таныжыышкын соонда митинг болган. ГДР-ниң ол сопиалистиг улуг будүүрүлгезиниң коллективинге чылыы-биле уткуттурган Л. И. Брежнев ол митингиге чүве чугаалаан.

Боттарының будүүрүлгеениче наланы дээш, байыр чедирген чаагай сөстери болгаш өөрүшкүлүг хүлээп алганы дээш заводтуң ээлериге чүректиң ханызындан өөрүп четтирипкинин эш Л. И. Брежнев чугаазының мурнунда илергейлээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс ай партиязының VII съездиниинге ажылынга киржир дээш бистин төлээлер Герман Демократтыг Республикада келген деп ол чугаалаан. Съездиге тайылбырлаттынган программа болгаш оон шинтипрлеп ГДР-ге социализминиң улам ынайгы чедишкиннинг тургузуушкунунга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болур дээрээнге бүүрелдиг бис. Бистиң чуртувустуң улустарының бурулбас найыралы улам ынай быжыглаарынга. Европада болгаш бүгү делегейде тайбыннын база айыыл чок чоруткуң херээнге олар изиг бээр.

Бүдүүрүлге коллективиниң алдарлыг күш-ажылчы херектеринге СЭКП ТК-ның Чингине секретары бедик үнелелдэ бергеп.

Совет күрүнениң алдарлыг юбилейин—Октябрьның социалистиг Улуг революсиязының 50 чылын байырлалдыг демдеглээринге белеткенип турар совет улустуң амыдыралчуртталгазының болгаш ажылының дугайын эш Л. И. Брежнев оон ынай чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, инитилел ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының чедишкиннериниң дугайын ол чугаалаан.

Совет Эвилелиниң, Герман Демократтыг Республиканың, социалистиг өске-даа чурттарның улустары чүгле чаңгыс чүүлдү: чаа, аскежиктиг амыдыралдың тургузуушкунунга, социализминиң болгаш коммунизминиң тургузуушкунунга боттарының бүгү күжүн бээрин күзеп турар деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Ону чедип алыр төлээде, бистеринең шупту-вуска бижиг тайбың херек.

Делегей байдалының айтырыгларынга хамаарыштыр Л. И. Брежневтиң онзаалап демдеглээни болза, империалистиг реакциянның күштеринге оруктуң дуглаар, делегей дайынының кыжаныышкынын улустардан чайладыр деп бирги чергенни сорулгазы делегей социализминиң мурнунда турар. Делегей байдалы ам дыка нарын деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Америк империалистер маадырлыг вьетнам улуска удур агрессчи дайынын калбартырын үргүлчүлеп турар. Америк империалистерниң ыйыскынын вьетнам улус каш чыл улай чүгле шыдажып эртип келген эвес, харын шак ол калчаараан дээрбечилерге шинтипрлиг согуушкунну таварыштырып, оларны чылча шаап турар. Хосталга дээш вьетнам демиселчилер агрессорларга удур чөптүг демиселинге делегейниң хөй-нинтичи саналы-онзалынын чүгле моральдыг деткимчеэнин ап турар эвес, харын акы-дуңма социалистиг чурттарның шуут идеокейлиг дуаламчызын — политиктиг, экономиктиг болгаш шериг дуаламчызын ап турар деп, СЭКП ТК-ның Чингине секретары недеглээн. Вьетнамның улузун империалистер кажан-даа кулданыр ап шыдавастар.

Шериг чөрүдээзинин айыылы амдаа эчизинге чедир чайлаттынмаан Европага тайбыңнын туруштарын быжыглаарынга ам-даа эвээш эвес чүүлдерин кылыр апаар деп, Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга демдеглээн. Делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин эде көөр чорукту чедип алырын болгаш ядролуг чепсекти холга алыксап турар империалистиг болгаш неонацисчи күштерниң Рейнде дагыл төрүттүнүп турары-биле эптежип болбас.

Немец ажылчыннарының болгаш тараачыннарның республиказы-биле кады, Варшава керээзинин киржикчилери өске-даа чурттар-биле кады Совет Эвилелиң социалистиг дем каттыштырылгазының кыягаарларының, оларның аразында ГДР-ниңдаа кыягаарларының сыныш эвес чоруун быжыы-биле камгалажып турар деп, Л. И. Брежнев медеглээн. Европага тайбынны баксырадырының планнарын кылып, Европаны бодунуң дайынчырак байдалынга таарыштыр эде хуваарын күзеп турар ГФР-ниң политиктеринге ол дугайын утпаза чогуур ийик деп, ол онзалап демдеглээн. Европада болгаш оон ашкаар-даа черлерде күштеринин амгы денгиңүүрү силерге чүгле чаңгыс утаңгыр орукту арттырып турар, ол чүл дээрге делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин хүлээп көөрү. Европаның туруп турар кызыгаарларын хүлээп көөрү. Германия Демократтыг Республиканы хүлээп көөрү, ядролуг чепсекти алыр дээр орландажыышкынардан черле шуут ойталаары-дыр деп чүвеин ол дээргилерге харын шуут чугаалаар ужурлуг бис. Социалистиг дем каттыштырылгазының күжү—оон сырый каттыжыышкынында болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс эптиинде, социализминиң болгаш коммунизминиң улустар аразында тайбынының болгаш найыралдың инити идеалдарын амыдырапта боттандырар дээш дем каткан демиселде дээрээн Л. И. Брежнев түңнелинде онзалап демдеглээн. Ынчангаш СЭКП, ГСЧП болгаш акы-дуңма өске-даа партиялар бистиң чаңгыс эвилистиг улам ынай быжыглаар, империалистиг агрессинята удур, Европага болгаш бүгү делегейге тайбынны быжыглаар дээш демиселге бистиң күженишкиннериниң таарыштыр вайлаттырар дээш шулургу ажылдап турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээн.

(СЭТА).

Найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың керээзи

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин олар Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары В. Гомулкага, ПУР-нуң Бүрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Охабка болгаш ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Циранкевичиге телеграмма чоруткаш, Совет Эвилелиниң болгаш Польша Улус Республикаларының аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээниң 22 чыл болган оюн холбаштыр польша удуртукчуларга.

Совет-польша керээ «Совет Эвилединиң болгаш Польша Улус Республикаларының аразында бүзүлбас найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың херээнге идегелдиг бараан болуп, бистиң чурттарывыска социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуңуң сорулгаларын чедишкиннинг шинтипрлээринге, социализм чуртталының чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынын улам ынай быжыглаарынга изиг берип турар» деп телеграммада чугаалаан.

ТЫВАНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов дүүн Тывада келген.

Кызылдың аэропорттунга Г. И. Вороновту СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчаннаа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме, партия, совет болгаш хөй-нинти организациялариның төлээлекчилери барып уткаан.

Г. И. Воронов Кызылда кедээ ажыл-агый техникумунуң болгаш № 2 школаның башкылары-биле болгаш өөреникчилери-биле, база куш ажылдыг «Кем-Тей» совхозтуң ажылдакчылары-биле ужурашкан. Өөредилгениң, кедээ ажыл-агый экономиказының айтырыгларының дугайында Г. И. Воронов оларның-биле чылыг бесеаны кылган.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

РЕСПУБЛИКА КОНКУРУЗУНУҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

(1967 ч. бирги кварталдың түңнели-биле)

Колхозтар болгаш совхозтар

Ажыл-агыйларның аттары	Району	1967 ч. I кварталда бир инектен сагганы	1966 чылга удур хуузу
«Коммунизмниң херели» к-з	Таңды	247	170,2
«Кызыл тук» к-з	Каа-Хем	253	157,1
«Октябрь 14 чылы» к-з	—«—	280	148,9
«Революсиянның чалбыыжы» к-з	Таңды	411	145,7
«Мурнакчы» к-з	Бай-Тайга	75	142,0
«Чаа орук» к-з	Эрзин	84	137,7
«Хадың» к-з	Бии-Хем	354	134,6
«Тээли» с-з	Бай-Тайга	209,6	130,1
«Тиилелге» к-з	Каа-Хем	308	125,2
«Россия» с-з	Таңды	128	123,8
«Большевик» к-з	Барыын-Хөмчүк	150	122,9
«Кара-Хөл» к-з	Бай-Тайга	70	120,6
«Чыраа-Бажы» с-з	Чөөн-Хөмчүк	155	120,2
«Тес-Хем» с-з	Тес-Хем	52	115,5
«Тиилелге» к-з	Бии-Хем	273	111,9
«Коммунизмче орук» к-з	Эрзин	29	111,4
«10 Улут хурал» к-з	Улут-Хем	134	110,7
«Тиилелге» с-з	Таңды	253	110,0
«Искра» к-з	Чөөн-Хөмчүк	107	109,0
«Шекпээр» с-з	Барыын-Хөмчүк	161	100,6

Бызаа ажаакчылары

Фамилиялары	Район	Колхоз, совхоз	Сыныглаан бызаа саны	Хонукта ортумак немелде деңги (грамм)
Л. Поль	Таңды	«Межегей»		837
Е. Попова	—«—	«Революсиянның чалбыыжы»		903
М. Микрюкова	Каа-Хем	«Коммунизмче орук»	42	840
И. Мат	Бии-Хем	«Искра»	35	832
Л. Маады	—«—	—«—	58	807
З. Тоспакай	Улут-Хем	«УТКА 25 чылы»	37	800
Е. Огнева	Таңды	«Россия» с-з		790
А. Жукова	—«—	«Межегей»		785
Н. Толстикова	Бии-Хем	«Өөң»	26	777
М. Железнова	—«—	«Кызыл тараачын»	40	765
Е. Огнева	Таңды	«Революсиянның чалбыыжы»		762
М. Тераско	—«—	—«—		759
Е. Бичеп	Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	43	758
П. Фунтикова	—«—	—«—	37	756
Т. Хомутова	—«—	—«—	36	736
Л. Эйснер	Таңды	«Межегей»		733
М. Ануфриева	Бии-Хем	«Кызыл тараачын»	35	718
Е. Мамонтова	Каа-Хем	«Коммунизмче орук»	40	705
Е. Шуплецова	Таңды	«Революсиянның чалбыыжы»		702
А. Васильева	Таңды	Революсиянның чалбыыжы»		700
Д. Мамонтова	—«—	—«—		700

(Уланыышы 3-ку арнида).

ТӨРЕЛДЕШКЕН МӘӘҢ ЧОНУМ ЧҮРЕКТЕРИ

ЛЕНИННИ МӨҢГЕ ШАГДА АЛГАП ЙӨРЭЭР

Октябрьның тугу

Ленинчи Октябрьның тугу
кинәзәэн —
Мәәң чонум
чалгынларын херивиткеп.
Ленинниң
өөредининң ачызында
Мәәң черим мөңге шагда
чырый берген.
Саяп, Таңдым
бедиин орта үнүп нелдим:
Ильичниң бодалдары
ында-мында ·—
Сайзыралда,
чогаалдыгда, ажыл-ишке
Иле тода нөстүп туру,
өөрүчүүн!
Төрээн черим
ээ-ве чараш чечектериң
Ленинчи туктуң
демээн шимеп наастаар.
Төрелдешкеп
мәәң чонум чүректери
Ленинни мөңге шагда
алгап йөрээр.

Б. ХӨВЕҢМЕЯ.

В. И. Ленин биле Н. К. Крупская 1919 чылдың май 6-да школадан дашкаар өөредилге дутаймында I Бүгү-россия конференциянның сөөлүнде Москвада Эвилелдер бажыныңдан үнүп орары. (Кинокадр).

«Петроград. Смольный. Комиссарлар Чөвүлелиниң Дарғазы Ленинге. Хаырткынган өөчү-кодаңнарның үнелиг чүүлдерин канчаарын дыңнадып көрүмер. Острогож Соведи. Дарғазы Крюков. 1917 чылдың XII. 5-те».

«Үнелиг чүүлдерниң ылаатыг даңзызын туругзар, оларны кадагаладыг черге шыгжаар, оларның менди турары дээш силер харыылаар силер. Өөчү-кодан — улустуң хөреңгизи. Ону уптээннерни судче кширнер. Судтуң шиитгелдерин биече дыңнадыңар. Ленин».

Бо телеграммаларда шаамдагы кандыг болуушкуннарның дугайын чугаалап турарыл?

...Эсерлерниң болгаш анархистерниң салдарынга кирген Острогожскиниң чамдык тараачыннары, революцияның башпайгы хүннеринде помещиктерниң өөчү-кодаңнарын үптеп база үнелиг чүүлдерни боттарынга шиңгээдип эгелээн. Большевиктер ону соксадыр дээп шиитпирлээш, Ленинден сүме айтырып турганы ол.

Острогожскиниң коммунистери тодаргай харыны алгаш, үнелиг чүүлдерни — алдым, бриллиаттыларны, ювелирлиг кылыгларны чыырын болгаш камгалаарын организастааннар. Ындыг чүүлдерни бүдүп чыдыр — 28 шанакты коммунистерниң болгаш ажылчыннарның отрядтарынга камгалаткаш, Москваже чорудар кылдыр Воронежке чедиртken. Шаап халдап турган красноармыдып адааны «Мөөрүк» бар, а херен кырында аажок кезип чаапкан, ёзулуг хөлеге безин чок (ынчалзадаа честен-кат хөй), амдыызында мээң чүгле дыңнаанын болгаш чедип көрбээнин (ол моон 30—40 верст) сибирь тайгазынга домейлежир чүзүдаа чок багай аъргамыгаш. Даглар... ол даглар дугайын аажок шын эвес бижипкен-дир мен, чүге дээрге, олар моон 50 верст хире ырак, ындыг болганда, оларны чүгле булут дуглавайн турда бараанын көрүп болур... Мооң ужурунда мээң шүлүүмнүң бирги (база сөөлгү) одуруглары «эдектер» талазы-биле чогаадыкчы гипербол (шүлүкчүлерде ындыг хевир бар ышкамыгай!) ышкаш апарган боор... Ынчангаш сээң: «Мен кандыг даглarже үнүп чоразамымны» айтырганыңга чүгле: «Мөөрүк» деп аваар элезиннииг доннеже — деп харыылап шыдаар-дыр мен. Чөрле ынчаш мында элезин эмгежок чаг.

(«Смена» журналдан.)

Документ чугаалап тур

Ленинниң айтыышкыны-биле

Острогожскиниң коммунистери тодаргай харыны алгаш, үнелиг чүүлдерни — алдым, бриллиаттыларны, ювелирлиг кылыгларны чыырын болгаш камгалаарын организастааннар. Ындыг чүүлдерни бүдүп чыдыр — 28 шанакты коммунистерниң болгаш ажылчыннарның отрядтарынга камгалаткаш, Москваже чорудар кылдыр Воронежке чедиртken. Шаап халдап турган красноармыдып адааны «Мөөрүк» бар, а херен кырында аажок кезип чаапкан, ёзулуг хөлеге безин чок (ынчалзадаа честен-кат хөй), амдыызында мээң чүгле дыңнаанын болгаш чедип көрбээнин (ол моон 30—40 верст) сибирь тайгазынга домейлежир чүзүдаа чок багай аъргамыгаш. Даглар... ол даглар дугайын аажок шын эвес бижипкен-дир мен, чүге дээрге, олар моон 50 верст хире ырак, ындыг болганда, оларны чүгле булут дуглавайн турда бараанын көрүп болур... Мооң ужурунда мээң шүлүүмнүң бирги (база сөөлгү) одуруглары «эдектер» талазы-биле чогаадыкчы гипербол (шүлүкчүлерде ындыг хевир бар ышкамыгай!) ышкаш апарган боор... Ынчангаш сээң: «Мен кандыг даглarже үнүп чоразамымны» айтырганыңга чүгле: «Мөөрүк» деп аваар элезиннииг доннеже — деп харыылап шыдаар-дыр мен. Чөрле ынчаш мында элезин эмгежок чаг.

(«Смена» журналдан.)

Ленинниң айтыышкыны-биле

Владимир Ильич Ленин Чер бөмбүрзээнде бүгү ажылчы чоннарның, бүгү улустарның башкызы, өөрүү, эң-не чоок болгаш эргим кижизи апарган. Чыл келген тудум, ол улам күштелип, көвүдеп өөрү. Бистиң кайы-выс-даа, бир эвес Ленинни кажан эң баштай дыңнаанын,— ол бодүүн атты билип алганын, ол кезээде үнелиг ажыл-ишчини, улуг бодаичыны, бөдүүн кижини кажан эң баштай көргенин сактып кээр болза, ынчан кижи бүрүзүнге Ленинни ол төрүттүнген хүнүндеп эгелээшле билир ышкаш сагындырар деп бодаар мен. Ол дээрге Ленин чүгле бистиң партиявыстың баштыңчызы болгаш улуг революсчу чораанындап ындыг эвес, ылаңгыя ол ёзулуг кижи кандыг болурун бодунуң бүгү амыдыралыбиле көргүскен ужурундан база ындыг болур. Владимир Ильич кижиниң идеалын — ооң хөрээ дээш бистиң чурттап база демисеминп чоруурувус, бөдувустуң амыдыралывыстың алыс утказы деп көрүп чоруурувус ол эчис соруланы бүгү кижи төрелгетенге берген.

Эрткен чылын Мосиваны тавартыг эртип бар чораап, В. И. Ленинниң Мавзолейинге чөрүм. Ыыт-шимээн чон болгаш боттары онза-ла кичээнгейлиг апаргылаан кижилерниң чыскаалы-биле кады Мавзолей эжиинге чедип келгештиң, аңаа эвээш-биле сеткил-сагышты доюдурун келир ындыг онзагай байдалдыымны база катап эскердим. Ол минуталар иштинде чурттап эрткен үеңче чайгаар-ла аажок хынамчалыг көрүп, бодуңдан: шын чурттап чоруур ирги сен бе, шын бодап, угаап, ажылдап чору сен бе, душ болган таварылгаларның дузаанга ораажып, кызыгаарланчаң, чөңгээчи шаар болу бербээн сен бе деп, кижи бодундан болганчок-ла айтыртына бээр. Бодунуң амыдыралының бүгү үелериңде — бергедаа, өөрүшкүлүг-даа үелериңде Мавзолейге үргүлчү кирип, сеткил-сагыжын хынап аптар кезээде аргалыг москвачыларга бичии адааргаксап-даа турдум.

Мавзолейниң кыдында улуг, чараш болгаш байырымыг венок-чечектер, кезээдээзи ышкаш, эмгежок болду, оларны бистиң улузувус болгаш даштыкы аалчылар салгылаан: кижилер Мосиваже бүгү чурттан болгаш делегейниң бүгү чүктериниден кээп турар-ла болгай, ынчан төлээлекчилер Ильичиге ыяавыла келгеш, чечектер салгылаар. Ынчан мен Таңды районга чораап, ында Байгазын кодаа Советте Ленинниң портрет-чуруун көргенимни хөнертен сактып келген мен. Ооң рамазының оң талакы бүлүңүнда улуг эвес боодал чечекти быжыглап каан болду. Ол хүн байырлал-даа эвес, аңаа хүн чүве, ынчангаш ажыл-ишчи хөлээзэнниг байдал турда-ла ол боодал чечек чурукта хүлүмзүруп орган Ильичиниң арнынга кижизиг чылыг хевирин кирип турган. Портретте ол чечекти Байгазын кодаа Советтиң секретары Людмила Сергеевна Ростовцева кадап каан даарзын сөөлүнде билген мен.

Владимир Ильичиниң чуруун база бир черге көргенимни ынчан сактып келген мен. Ол дээрге 1945 чылда, дайын төнген соонда удаваанда, бичии австри хоорайшыгаш Бад-Веслауга чүве. Мен ынчан комендант взводунуң ишкинчири тургаш, бир-ле катап австри ажылчын өг-бүлеге аалчы боол бардым. Ынчан олар, даштындап көөрге чүү-даа көзүлбес, арыг ак стол шывыын мөңге көргүскеннер. Ону чырынче тудуптарга В. И. Ленинниң портрет-чуруу кончуг эки көстүп кээр болган. Фашистиг эжелелдиң бүгү чылдарында ол стол шывыын өг-бүлениң бүгү кежигүннери шыңгыы кадагалап келген чүведир. Аныяк база халымак болганымдан, ол шывыгның ол өг-бүлеге кайы хире эргимии база ол дээрге аалеринге ортаа турбас эртинде дээрэми угаап бодавайн, ону мөңге бээрин азы садарын дилей берген мен. Кайын бүдөр! Төрээн чуртумдан ырак тура, Ильичиниң чуруун көргеш, сеткил-сагыжым дойлу бергени ол-дур ийин.

Ленинче бар чораап, дыка хөйну бодап, угаап келир бис. Мавзолейже кире бергеш, демисеевге болгаш аарыгга чеваап, саргарымсай берген арынны көрүп каарга— оон адырлыр арга чок кынын келир. Кижи бүрүзүнге ол ындыг эргим болгаш үнелиг апарган-дыр! Бо белен эвес болбайн ааи, ынчалзамок Чер кырында миллион-миллион кижилер Ленинни — ооң медерелин, угаанын чүректеринде кадагалап чоруур. Ынчангаш олар ооң амыдыралын, кижи төрелгетенге бараан болуп чораан ооң берге болгаш өөрүшкүлүг хөрээн үргүлчүлеп чораан-даа дег.

Ленин—
тиилелгенниң хей-ъды,
Ленин —
гениилерниң гениий — деп.

Ленинниң ийиги, өлүм чок чурталгазының дугайын чогаалчы Сергей Бакизович Бюрбю ынчаар бижээн.

А сөөлүнде мен, Тываже ээп келгеш, Ленин дааның кыры-биле умудуп эртип чыда, ол эргим болгаш бүгү делегейге билдингир атты ол дагда Тыванның школачыларының бижип каанын база номчудум. Ол даг дээрге, бодунуң бүгү аас-кежиин, тывааларның шагдан бээр чугаалажыры ышкаш, башны Ленинниң ачызындап тыпкан бичии улустуң чуртун каастап чыдар чараш черлериң бирээзи болгай.

Канчаар чурттаврын, амыдаавырын, кижилерии болгаш бодун канчаар үнелээрин Ленинден болдунар-ла хөйү-биле авеннирп бистиң шуптувуска эргежок чугула. Бир эвес кижи бүрүзү ол дээш орландажып чоруурун чедип апсывысса, Чер кырында бүгү кижилер ёзулуг-ла аас-кежиктиг болур.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

Доктаамал делгелге

«Коммунизм үезинде кижи бүгү талазы-биле Ленинге дөмейлежиксээр» деп эгелиг делгелгени республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказында тургузуп, ону В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскаатkан.

Ол делгелгеге улуг баштыңчының бижээн ажылдарын парлаан янзы-бүрү номнарны, ол ажылдарны оон канчаар бижип тургускаңының база Ильич дугайында сактыышкынналарны парлаан кандыг номнар барының допчу тайылбырын кылып тургынывыстың түнелинде В. И. Ленин дугайында номнарны номчуур талазы-биле сонуургал улгадып, хүнүп-не 10—15 номнарны номчукчуларга бижип берип турар.

Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүн таварлаштыр Кызылдың музыка училищезинниң, кодаа ажы-агый техникумунуң профтехучилищениң сургуулдарында база Кызылдың аныяк түзүгжүларының чурттаа турары общежитиеге Ленинниң чогаалдарының база оон дугайында сактыышкынналарны парлаан номнарның тайылбырларын кылгылаан бис.

Ленинниң чогаалдарын пропагандалаар ажыл бистe доктаамал болу берген. «Ленин — баштыңчы, эш, кижи» деп аттыг доктаамал делгелге бар. Чуруктар-биле шиметтинген ол делгелге чаа литератураларны немеп, ону чаартып турар. Ылаңгыя Ленин дугайында кандыг-ла бир чаа литература азы чурук келирге оларны ол делгелге ылавыла көргүзери албан болу берген.

Н. КЫЗЫЛ-ООЛ.

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Кыска рассказтар

I. СУББОТНИКТЕ

Кремльдиң девискээрин арыглап аштаар талазы-биле субботник чарлаттынган. Кызыл командирлерниң курстарының дыңнакчылары шолге эртен чыскаалыпкан. Оларның ужунга Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң ажылдакчылары болгаш Кремльдиң чурттакчылары база улай чыскаалыпкан. «Томаанныг! Деннежиңер!» деп команда үнген. Ленинниң чорун органын улус шупту көрген. Ол бичии-даа саадавайн, чыскаалганнарның ан ужунга кээп туруп ап-тыр. Курсантыларның начальныгы Ленинни бажынга барып туруп алырын дилээрге, Владимир Ильич мынча деп харыылаан:

— Маңаа-даа турарымга ажырбас ийин.

Оон курсантылар начальныгы:

— Шериг чурумун ёзугаар чазак баштыңчызы чыскаалдың бажынга турар ужурлуг дээрзин илеткээрин чөпшээреп көрүңер — диген.

— Аа, ындыг чүве-дир аа. Бир эвес ындыг ужурлуг чүве болза, ам канчаар, күүседир апаар-дыр ийин — деп, Ленин чугаалап-тыр.

Ынчангаш чыскаалдың бажынче базыпкан.

Субботник эгелээн. Ильич бүгү кижилер-биле деңге, турбайн-даа ажылдап турган. Курсант Ереминге чедип келгеш, ол мынча диген:

— Бо чудукту кады көдүре бээлем.

Еремин мөге-шыырак болгаш, Ленинге чиик болзун дээш, чудуктуң барык-за орту үезинден тудуп алырга, Ленин аңаа удурланы берген:

— Чок, эш курсант, ол шын эвес-тир, меңээ көдүрер чер артпайн баар-дыр.

— Владимир Ильич, бүгү күшбиле ажылдаксал тур мен. Силер бодунар сес шактыг ажыл хүнүнүң дугайында хоойлуга ат салган хиреңерде-ле, силер хөнүкта 20 шакта ажыладап турар-дыр силер. Ол чөп бе ынчаш? Бистиң курсантылар ол дугаймын үргүлчү чугаалажыр-дыр — деп, Еремин харыылаан.

Ленин мынча деп хүлүмзүрээн:

— Ам хөй ажылдаар дээрзин силер эштеринерге тайылбырлап берингер. Черле дыка хөй ажылдаар херек. Революцияның дайынналарын тиилеп, үрелип, сандараан ажылагайны катап тургузуп алганывыс соонда, ынчаарда хөнүкта 8 шакта ажылдаар мен. 6 шакта-даа ажылдаар үевис чедип келир.

2. КУРСАНТЫНЫ ИЯЬИЧ КАНЧААР КАМГАЛААНЫЛ

Хөнертен звонок өткен соонда, ногаан лампа кыва берген. Ол дээрге, Кремльче машина чоруп орар дээрзиниң дугайында даштыыртан медээ-дир. Таңныыл орукче үнүп келген.

Спасск суургазының каранғы ажиинден чиик машина кирип орган. Таңныыл холун көдүрерге, машина оожумнавайн-даа ийи-биле эргип чыткан. Чүү болган? Улус Комиссариаттарының машиназы болуп алган өске машина болуп чадавас. Таңныылдың серемчилелин Улус комиссары хынаар дээп чадавас ирги бе? Чүү-даа болза, машинаны эрттирип болбас. Ынчангаш таңныыл ланчыыбиле сагындырып агаарже боолапкан.

Хөлэээшкин үнген. Машина хөнертен турупкан соонда, оон иштинден Троцкий үнүп кээп-тир. Таңныылга ширинни кончуг чоокшулап келгеш, каржы үн-биле мынча деп дужааган:

— Таңныыл начальныгын келдиринер.

Оон соонда ол мынчаар дужааган:

— Бо таңныылды дужүрүнер. Тулуп хоруглаап, судка бээр!

Долан-далаң кылдыр ээлгеш, машинаже чорупкан. Оон таңныылдың боозун ап, курун чежип алгаш, олуртур черже чорудувуткан.

Курсантылар алдепсинип, ажинин дугайында сагыш човап, хомудап турганнар. Таңныылга бүгү чоң дээрзин олар шупту билип турган.

Троцкийниң туразында чоруун олар билир. Фронтуга шоолуг-ла эвес чүве дээш, бодунуң поездиниинин камгалакчызын ол боолап каан чоруу база бар.

Кремльдиң курсантылары аңаа черле ынак эвес. Оон чурттап турган бажыңын таңныыларынга төмүйлавазын олар даңгаар-ла дилээр турган.

Курсантыларның комиссары Ленинге барган. Оон чугаазын Владимир Ильич дыңнаап, олурган черинден тура халып кээп, өрээл иштинге базып тура:

— Чүге бистиң саавырывысты ол хевээр күүседткен дээш курсантыны олуртуп каан ышкажыл. Дүрүм саавырны боттарывыс бижип алгаш, боттарывыс ону чөрчүп, ону шын сагаан кижини бүрүүладып турар ышкажыл бис. Ол дээрге ёзулуг-ла бүтпес чүве-дир. Бир эвес ынчаар ажылдаар болзувусса, биске улус бүзүревес алаар. Кижилерниң бүзүрелии осхунары дээрге, эң-не коргушчуг чүве-дир. Курсантыны дон-дөрээн хоругдалдан хостадыр херек-тир, эш комиссар. Оон сеткил-сагыжын оожургадып, оон мурнунга бүрүүзүнүп миинир херек, а Троцкий-биле бис партияның ТК-ының хуралынга чугаалажыр бис.

М. ВЕРХОВИЧ.

ӨӨРЕНИР— В. И. ЛЕНИННИҢ ЧАГЫ

Чыл бүрүде-ле апрель 22—бүгү совет улустуң, делгейниң депшилгелиг бүгү кижилериниң сагыш-сеткилиниң ханызындан ооруур улуг байырлалы. Бо хүн делегейде эң-не улуг, эң-не кижизиг кижи — Владимир Ильич Ленин төрүттүнген болгай. Бо хүнну демдеглеп тура, совет кижилер чүгле өөрүп магадап турар эвес, оон-биле кады Ильичниң мерген угаанныг, өлүм чок чагыгларын боттандырар, оон теоретиктиг байлак эртинезин угаап билип алыр деп улуг күзелин база илергейлеп турар.

Бо чылгы ленинчи хүнүң ою Октябрьның 50 чылынга белеткелдер-биле холбашкан. 50 чыл кыска эвес. Кижиниң назыны оң хире болза, дөгүй берген дижир, а күрүменiң бежен чылы — аныяк чалыы хөгжүлдеин хереченлеп турар.

Ам бо бешки чылдың ийиги чылы — юбилейлиг бежен чылды бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары байырлап эрттирер, аңаа уткуштур улуг-улуг чедиишкиннерни чедип аар даэш могаг-шылаг чок ажылдап турарлар. Ленинниң өөренир деп чагыын ёзугаар бо төөгүлүг чылда коммунистерниң эге политиктиг школазы база бар. Өөредилге эгелээнден бээр чеди ай ажып турар. Шупту коммунистерниң саны — 13, а школада өөренип турарларның саны — сес коммунистер.

Дыннакчыларның аразында будуруглеринiң мурнакчылары, шолбаннар база бар. Оларның санында коммунистиг күш-ажыл дегинiң мастери Елизавета Викторова, ажылчын коммунист Клавдия Блинкова, Ленин орден эдилекчизи, ээлчег мастери Мария Зимениа болгаш өскелер-даа бар. Бо чылгы программада — совет күрүнеиин улуг баштынчызы, чоннуң эргим болгаш ынак башкызы В. И. Ленинниң амыдырал-чурттазгазының дугайы.

— В. И. Ленинниң ажыл амыдыралын өөренирп — хөй-нинтиажыглап ап база бир черге көргенимни ынчан сактып келген мен. Ол дээрге 1945 чылда, дайын төнген соонда удаваанда, бичии австри хоорайшыгаш Бад-Веслауга чүве. Мен ынчан комендант взводунуң ишкинчири тургаш, бир-ле катап австри ажылчын өг-бүлеге аалчы боол бардым. Ынчан олар, даштындап көөрге чүү-даа көзүлбес, арыг ак стол шывыын мөңге көргүскеннер. Ону чырынче тудуптарга В. И. Ленинниң портрет-чуруу кончуг эки көстүп кээр болган. Фашистиг эжелелдиң бүгү чылдарында ол стол шывыын өг-бүленiң бүгү кежигүннери шыңгыы кадагалап келген чүведир. Аныяк база халымак болганымдан, ол шывыгның ол өг-бүлеге кайы хире эргимии база ол дээрге аалеринге ортаа турбас эртинде дээрэми угаап бодавайн, ону мөңге бээрин азы садарын дилей берген мен. Кайын бүдөр! Төрээн чуртумдан ырак тура, Ильичниң чуруун көргеш, сеткил-сагыжым дойлу бергени ол-дур ийин.

Ленинче бар чораап, дыка хөйну бодап, угаап келир бис. Мавзолейже кире бергеш, демисеевге болгаш аарыгга чеваап, саргарымсай берген арынны көрүп каарга— оон адырлыр арга чок кынын келир. Кижи бүрүзүнге ол ындыг эргим болгаш үнелиг апарган-дыр! Бо белен эвес болбайн ааи, ынчалзамок Чер кырында миллион-миллион кижилер Ленинни — ооң медерелин, угаанын чүректеринде кадагалап чоруур. Ынчангаш олар ооң амыдыралын, кижи төрелгетенге бараан болуп чораан ооң берге болгаш өөрүшкүлүг хөрээн үргүлчүлеп чораан-даа дег.

Ленин—
тиилелгенниң хей-ъды,
Ленин —
гениилерниң гениий — деп.

Ленинниң ийиги, өлүм чок чурталгазының дугайын чогаалчы Сергей Бакизович Бюрбю ынчаар бижээн.

А сөөлүнде мен, Тываже ээп келгеш, Ленин дааның кыры-биле умудуп эртип чыда, ол эргим болгаш бүгү делегейге билдингир атты ол дагда Тыванның школачыларының бижип каанын база номчудум. Ол даг дээрге, бодунуң бүгү аас-кежиин, тывааларның шагдан бээр чугаалажыры ышкаш, башны Ленинниң ачызындап тыпкан бичии улустуң чуртун каастап чыдар чараш черлериң бирээзи болгай.

Канчаар чурттаврын, амыдаавырын, кижилерии болгаш бодун канчаар үнелээрин Ленинден болдунар-ла хөйү-биле авеннирп бистиң шуптувуска эргежок чугула. Бир эвес кижи бүрүзү ол дээш орландажып чоруурун чедип апсывысса, Чер кырында бүгү кижилер ёзулуг-ла аас-кежиктиг болур.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

Улуг Ленин

Кыдыы дээрде тутчу берген,— чиндиңнедир.
Кырдаңнадыр шурал-мөөреп тепкиленген
Океаннар чалгыындан бис кортпас-даа бис,
Ону эштип, шыдап эртер чакпалыг бис,—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистер-биле чарылбас-даа!
Сувур бажым буттар баспас,— меңгиленген,
Сүнезиннер чедер дижир бедиктерни
Чайлыг кырдал, майгын тиккеш, оргулаар бис,
Чагырыкчы, төттүнмес күш чүгленген бис,—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистиң-биле чарылбас-даа!
Караңгыда чаъстыг уер кудуп турда,
Харлыг шуурган хайыражок үлдап турда
Дедир ырбап, күзел өөүп, чаңчыклаан бис,
Делгемнерже орук изеп, өөренген бис,—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистиң-биле чарылбас-даа!
Чыргалаңныг чадаларын дидим эртип,
Чырык көрүп, частыг чечээн чурттап чор бис.
Шын дээш туржуп, тайбыңнавыс меңгежидип,
Шыдалывыс хемчээл чокка өстүрген бис—
Улуг, биче херектерге
Улуг Ленин бистер-биле чарылбас-даа!

О. СУВАКПИТ.

Ильичиниң төрелдериниң дугайында

Владимир Ильичиниң ада-иези — Илья Николаевич болгаш Мария Александровна эртем-билиглиг, сагыш човаачал, бичe сеткилдиг улус чораан. Илья Николаевичиниң ажылдаар өөредилге кире бөргеш, оон ажыл-ишчи кежээзин кижи дораан эскерип каар. Симбирск губерниязында улус өөредилгезиниң байдалының дугайында түнелдер болгаш допчулаалдар парлаан чыындылар бижик столунуң кырында чыткылаар. К. Д. Ушинскийиниң кижизидилге дугайында ному, Некрасовтуң шүлүктери, Белинскийиниң, Добролюбовтуң чогаалдарының чыындылары столда чыдар.

Мария Александровнаның өөредилинде база-ла номнар-ла номнар. Улуг эвес стол кырында эрги шагның комодунда номнар чедип келгеш, ол мынча диген:

— Бо чудукту кады көдүре бээлем.

Еремин мөге-шыырак болгаш, Ленинге чиик болзун дээш, чудуктуң барык-за орту үезинден тудуп алырга, Ленин аңаа удурланы берген:

— Чок, эш курсант, ол шын эвес-тир, меңээ көдүрер чер артпайн баар-дыр.

— Владимир Ильич, бүгү күшбиле ажылдаксал тур мен. Силер бодунар сес шактыг ажыл хүнүнүң дугайында хоойлуга ат салган хиреңерде-ле, силер хөнүкта 20 шакта ажыладап турар-дыр силер. Ол чөп бе ынчаш? Бистиң курсантылар ол дугаймын үргүлчү чугаалажыр-дыр — деп, Еремин харыылаан.

Ленин мынча деп хүлүмзүрээн:

— Ам хөй ажылдаар дээрзин силер эштеринерге тайылбырлап берингер. Черле дыка хөй ажылдаар херек. Революцияның дайынналарын тиилеп, үрелип, сандараан ажылагайны катап тургузуп алганывыс соонда, ынчаарда хөнүкта 8 шакта ажылдаар мен. 6 шакта-даа ажылдаар үевис чедип келир.

Марии Александровна бодунуң уруглаарынга дээдиг эртем чедип алыр арганы берген болгаш оларны ёзулуг революсчулар, чоннуң аас-кежиин дээш демисеглиг кылдыр кижизиткен. 1896 чылда М. А. Ульяновага, оон алдан харлаанында тывысхан паспорт архивте арткан. Чурттуң аңгы-аңгы булуңнарынга кылган дөртен ажыг демдеглелдерии паспорттан көрүп болур. Кезээде-ле уруглары-биле олардың аас-кежиин дээш неан бир губерниядан өске губерниняже көжүп чоруп турган.

Чуг шын тодарадылга-дыр!

«САЯН ЭДЭЭНДЕ, ШУШЬТА...»

Шушенскоеге амыдыралының дугайын В. И. Ленинниң төрелдериниң болгаш өөчүктериниң бижип тургулаан сезен ажыг чогаалары чугаалап турар. Владимир Ильич аваазынга болгаш кыс дыңназынга мынчаар бижээн:

— Шу-шу-шу — багай эвес суур. Ынчалза-даа барын чадагай черде турар, ынчалзамок ырак эвесте (1,5—2 верстада), аажок кестинип калган-даа болза, ээрга бар. Енисейже кирер чер чок, ынчалза-даа Шушь хем суурнуң мырыңай чанында агып чыдар, а Енисейниң элээн улуг адырлыы ырак эвес (1—1,5 верста), ынчангаш аңаа эштип болур. Дээр хараазында — Саянның даглары азы оон сыннары; оларның чамдыктары шуут ак, оларны башында хар кажан-даа эривес чүве боор оң. Ынчаарга уран-чечен талазы-биле чүү-хөө бар-дыр, харын ынчангаш мен «Саянның эдээнде, Шушьта» деп шүлүкту Красноярскиге-ле бижий бергенин таварылга эвес болган, ынчалза-даа бирги шүлүктен ыңай чүнү-даа бижиивээнин хараадачыг-дыр!..

Дүүн 12 верст хире чораап, өөүректер бооладым. Куш хөй-дүр, ынчалза-даа ыт чокка база мен ышкаш багай адыгныга аңнаары элээн берге-дир. Зыиктер безин бар, даглярда болгаш тайгада (бо черниң тараачыннарының аңнап чоруп турары 30—40 верст черлерде) дииң, киш, адыг, сыын база бар... Бо черниң агаары дыка өскерлинчел. Дүүн мен аңнап чөрдүм; эртен найгамчык эки агаар турган, чайгы аажок изиг хүн. Кежээ кээп, аажок соок көргүнчүг хат зегелээн болгаш чаъс хөлүй чаап келген. Шуптувус ол, малгаштыг чанып неидивис, бир эвес дүктүг төн чок чораан болза, орунка дөңүп каап болур турган.

Левин Шушенскоениң дугайын июль 19-та дүңмазынга бижээн чагаазынга элээн тода бижип турар:

— Шу-шу-шу суурнуң дугайын бижиирин дилеп турар-дыр сен. Маняша... Гм, гм! Мен оон дугайын бир катап бижээн ышкаш ийин мен. Суур улуг, элээн каш кудумчуларлыг, черле ындыг болуру ышкаш, элээн малгаштыг, довуракты. Ховуда турар — садтар болгаш ыяштар чок. Суур... оден-биле хүрээлетken, ону бо черде шөлче сөөртпейн турар, а шуут-ла суур чанында төп турар, бир эвес суурдай үнүп чоруур дизе, барын-ла үргүлчү мезек оден-бокту кыяап эртер. Суурнуң мырыңай чанында Шушь хемчигеш ам шуут сыыгаан. Суурдан 1—1,5 верстада Шушь Енисейже кирип чыдар, ында аажок хөй ортулунчугаштар болгаш адырыктар тургустунган, ынчангаш Енисейниң үлүг үнүнче эртиннес. Эң-не улуг адырыкта эштип тур мен, ол ам база аажок сыыгап калган, Өске талазында (Шушь хемче улуг). 1,5 верст черде тараачыннарның аярмыдып адааны «Мөөрүк» бар, а херен кырында аажок кезип каапкан, ёзулуг хөлеге безин чок (ынчалзадаа честен-кат хөй), амдыызында мээң чүгле дыңнаанын болгаш чедип көрбээнин (ол моон 30—40 верст) сибирь тайгазынга домейлежир чүзүдаа чок багай аъргамыгаш. Даглар... ол даглар дугайын аажок шын эвес бижипкен-дир мен, чүге дээрге, олар моон 50 верст хире ырак, ындыг болганда, оларны чүгле булут дуглавайн турда бараанын көрүп болур... Мооң ужурунда мээң шүлүүмнүң бирги (база сөөлгү) одуруглары «эдектер» талазы-биле чогаадыкчы гипербол (шүлүкчүлерде ындыг хевир бар ышкамыгай!) ышкаш апарган боор... Ынчангаш сээң: «Мен кандыг даглarже үнүп чоразамымны» айтырганыңга чүгле: «Мөөрүк» деп аваар элезиннииг доннеже — деп харыылап шыдаар-дыр мен. Чөрле ынчаш мында элезин эмгежок чаг.

(«Смена» журналдан.)

1967 ч. апрель 22.

ШЫН
2-ГИ АРЫН

РСФСР-ниң үлетпүрү бирги кварталда

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты налбарткаш, Россия Федерациязының үлетпүрүнүң амылданчылары будүрүүшкүнүнүң ниити хемчээлиниң болгаш үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хой нуруузунуң талазы-биле бирги кварталдың планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Эртиен чылдың бирги кварталында турганынга бодаарга ниити продукцияның хемчээли 10,7 хуу нивүдээн. РСФСР-ниң үлетпүрүнүң туспуспуспу

„ШЫННЫҢ“ ПОЧТА ХААРЖААНДАН

Тес-Хем районнуң охотоведи Чоозу Чорбаа болгаш оон-даа өскелер «Шын» солунну дамчыштыр алаан каш айтырыглар салган. Оларны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аңныр-тывыш ажылагай эргелелинден харыылаан.

Айтырыг? Кызыл дилги болгаш дилги кырзазының кежи база ондатра, киш болгаш өске-даа аң кештерибиле күүненип доктаатқан таңмазы чок турда, хуузунда бөрт, хөректээш, тон моюндуруу болгаш өске-даа хеп аймаа кылып ап болур бе?

Харыы: РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың октябрь 10-да доктаалыңга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1964 чылдың декабрь 17-деги доктаалы-биле Тыва АССР-ниң девискээринге аңныыр ажылын чорударының дугайында дүрүмде айтып турары болза, кандыг-даа өлүктүң болгаш черлик аңнарның кештерин хуу кижилерниң боттарынга ажыглаары-биле эттеп болбаазыразыр болгаш садыглажыр чоруун хорудаан.

Бүрүненип доктаатқан таңмазы чок, эттеп каан черлик аңнар кештерин белеткел организациялары, бүхүдүлге черлери садып алырын, а ол ышкаш мастерскаалларга хүлээп алган, кандыг-бир хеп кылырын шуут хорудаан. Бир эвес ындыг таварылга турар болза, ук кештерни хавырар болгаш организацияның удуртукчуларын штрафтаар.

Аң кештери-биле бөрт, хөректээш, тон моюндуруу болгаш өске-даа элдел аймаан чөпшээрел чокка кылып алган хуу кижилерниң ажыглаан кештерин хавырар болгаш кешти күүненин садыг-белеткел организациязынга акт өзүгаар дужаар.

Айтырыг? Оранның аң байлаан өстүрер сорулга-биле кандыг аңнарны кыш чыл үүсаалыг өлүрбес кылыр хорааның?

Харыы: Тыва АССР-ниң девискээринге он чылдың дургузунда чээренни, те-чүүмаңы, аргарны, кундузуны, кырзаны, ак коданны, бора тоолайны, куунуу, тоглукуу, куртуну, кара шиленни, дуруяаны, уларны ол ышкаш кедээ ажыл-агыйга ажыктыг куштарны болгаш хораларын үзүткаан чоруур бүгү-ле араатан куштарны болгаш үүлерниң бүгү хевирлерин аңнаарын хораан.

Киштик, сарыг кундуста, бүүрүг, сыынны, алык-хулбуста, тооргуну, чер хаванын болгаш ивини аңнаарын Аңныр-тывыш ажыл-агый эргелелинден тывыскан чөпшээрел (лицензия) өзүгаар чорудар. Бир хар четпээн бүгү-ле дүүглуг аныяк аңнарны өлүрерин болгаш туларын шуут хорудаан.

Айтырыг: Кандыг араатан аңнарны болгаш куштарны, оларның, үнүүлерин, ижээннерин база үяларын үзүткаарын чөпшээрээнил?

Харыы: Чекпени, бөрүүг, дырбактыгны, оргени, суг болгаш кургаг чернин кускелерин, кускуннарны болгаш саасканнарны бүдүн чылдың дургузунда үзүткаарын чөпшээрээн. Бөрүнүң улуг болун-даа, оон бөрзектерин-даа өлүрген аңчылар бөрүнүң кештерин райпонуң, сельпонуң белеткел контораларынга дужаар, белеткел конторалары кештин өртээн төлевишаан, оон баш санынга 50 рубльдың шаңнадырын тыпсыр.

Аңнарының хорутлуг хуусаалында аң түрлагларынга болгаш аңнаар черлерге чораан уксаалыг ыттарны тудар, а оларның, әдлерин дүрүм чок аңнаашкын кылган кылдыр көргеш, харыысалгага киирер.

Аңныыр ажыл-агыйынга когарал чедирип, хорутлуг аңнарны өлүрген кижилерге штрафтарны болгаш негелделерни онаар: бүүр 500 рубль, сыын 150 рубль, иви 100 рубль, хаван, чээрен, элик-хулбуус, аргар, тевчүнча болгаш өске-даа дүүглуг чинге аңнар 50 рубль, күндус 400 рубль, моруук 20 рубль, коданны (ак коданны, тоолай) 5 рубль, тоглук, куу, кара-куш, кас, дуруяа, ак шилен 10 рубль, күртү, аганак, бора-торлаа, күшкүл болгаш өске-даа дагаа, өлүрек төрелдиг куштар 5 рубль, бүгү хевириниң куликтери, көге-бүгаар болгаш өске-даа ырлап әдер, ажыктыг куштар 2,5 руб.

Дилги, моруук, тарбаган болгаш өске ажыктыг амытаннарның үнүгүрүн үреп, чок кылыр болгаш кылымал үяларны, аңга салган чемнерни үзүткаар, аңныыр ажыл-агыйының, хорутлуг черлерниң, хайгаарал участогунуң, өстүрер черлериниң кызыгаарын айтып каан демдектерини, азып каан чарлалларны үреп чок кылыр, черлик аңнарга белеткээн сигенни, төккен дусту болгаш өске-даа үүлдерни алыр, бодунга ажыглаар болза, үзүткаан үүлдериниң өртээн үш дапкыр өстүргеш бүрүүлүг, кижиге тәлеттирер.

Коммунистиг партиниң, Совет күрүненің туруузукчузу, депшилелиг кижи төрелгеттенің аң чоок өөнүү болгаш баштыңчызы Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнгенинден бээр 97 чыл болуруңга утказыттыр Кызылда Н. К. Крупская аттыг библиотека номчукчуларга улуг баштыңчының ажыл, амыдыралының дугайында оон төрелдериниң, өйнуктериниң, кады ажылдан турган кижилерниң сактыышкыннарын болгаш Ленининиң бижээн ажылдарын номчуурун сүмелеп турар. Ол талазы-биле чамдык чижектерни көргүзейн. 1920 чылда болган комсомолдуң III-гү съездизинге В. И. Ленининиң «Аныяктар эвилелиниң соруулгазы» деп чугаазын тускай ном кылдыр үндүрген. Ажылдавыпаан өөренип турар аныяктарга ону номчуурун, аныяктарга хамаарыштыр тускай программаны барымдаалап, сүмелеп турар. Номчукчулар Александр Абабкин, Валерий Жданов, Виктор Донтак номинарын дужаап турган, ук ажыл оларның мурнунга тодаргай соруулганы айтып бергенин, баштыңчының чагыг сөстерин амыдыралынга боттандырар дээш ам-даа хөйүү кылырын демдеглээн.

Идепкейлиг номчукчулар В. Кайгородцев, И. Аракчаа, В. Отиев болгаш өскелер-даа А. Контеловтуң «Чалбының үнер», Е. Марның «Кремльдиң таныылдары», П. Мальковтуң «Москва Кремлиниң комендантызының демдеглелдери» деп номинарын сонуурган номчаап, библиотекага ном алыр дээш келген эштерге оларны номчуурун сүмелеп турган.

Библиотеканың номчулга залында «В. И. Ленининиң чурттаазы — аныяктарга үлегер-чижек» деп ном делгелгезин организастаан. Онда «В. И. Ленининиң допчу намдары», В. Мароненконуң «В. И. Ленин — Улуг Октябрьның баштыңчызы», «Аныяктарның чоок өөнүү» деп Владимир Ильичиниң дугайында коммунистерниң сактыышкыннарының чыыпдызын, баштыңчының аныяктарга хамаарыштыр бижигилээн ажылдарының «Аныяктар дугайында» деп чыындызын болгаш өске-даа номинарны делгээн. «Ленининиң чаш чорааны», «В. И. Ленининиң чораан черлери-биле...» деп чурукчуг альбомнарны база кылган бис.

Эң-не кижиниг кижиниң амыдыраа-чурттаазаазы, ажыл-херээ өзүп олурар салгалга өөредилгелиг, үнелиг үлегер-чижек болур. Ынчангаш улуг баштыңчының өвур-хевирин, өске кижилерге, ажылга хамаарылгалын көргүскен ажылдарны бичии өөреникчилерден эгелээш, пенсионерлерге чедир сүмелеп, ону номчуурунче хаара тудуп турар бис. Ленининиң өөреникчи чораан чыларының, студент үезининиң дугайында номинарны эң аныяк номчукчуларга илаңнаан номчуурун сүмелеп, оларга айтырыглар салып турар бис. Школачыларга хамаарыштыр «Төрүттүнген хүнүнер-биле, бистиң ынак Ильичивис» деп делгелгеин ажыттыныс. Онда киргеш: А. И. Ульяновааның «Ильичиниң чаш болгаш школачы чылдары», Б. Волинин «Студент Владимир Ульянов», Н. К. Крупскаяның «Ленин дугайында сактыышкыннар» «В. И. Ленининиң аныяк чылдары» деп аттарлыг оон өөнүүктериниң сактыышкыннарын өөренип-чилер сонуурган номчуп келген. Владимир Ильичиниң дугайында хөй номинарны өөреникчилер Андрей Чабуров, Галя Назарова, Люба Неакова, Галя Гончарова олар үргүлүү номчуп, билбейн барган үүлдерин библиотекарьлардан айтырып ап, чогаал аажылдарын номчуп, оларны сайгарып өөренирингге чаңчыгып турар.

В. И. Ленининиң дугайында номчукчуларга хөйүү биилин алдын дээш бистиң коллектив хүн бүрү пропаганда ажылын калбартый келгенинден үзүрелиндир бо чылдың түгле үш айларында номчукчулар өз талазы-биле 600 шенеен номнар-биле танышкан. Ол ышкаш бистиң библиотеканың ажылдакчылары биеке хамаарышкан микрорайонда бүдүрүлге, албан черлеринге — завод-ымыла комбинадымга, орук тудуг эргелелинге, хоорайның шериг комиссариадынга болгаш «Восток», «Кая-Хем» кинотеатрларга болгаш өске-даа черлерге «Ленин, эш, кижи» деп литература допчуладын болгаш ленинчи номчулга кежээлерин улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнге чедир эрттирген. Чамдык черлерге, чижээ, поликлиниканың дишинарыгларын аминээр салбырыга, школаларга бистиң ажылдакчыларывыс барып, Ленин дугайында номнар допчуладып кылган.

М. МАРТСАЙ,
библиотекарь.

Польшада Ленинчи хүннер

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша улус улуг Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болганын байырлалдыы-биле демдеглеп турар. Хоорайларда болгаш кедээ суурларда Владимир Ильичиниң амыдыралынга болгаш амыл-чорудулгазынга хөлбаштырган кежээлерни, комиурстарны болгаш концерттерни организастап турар.

В. И. Ленининиң Варшавада, Краковта болгаш Прониноза музейлеринде кижилер бө хүннерде долу. Муң-муң болдар, ыыстар ленинчи черлерже турист походтарга кирип турар. Варшавада «Ленин—делегей пролетариадының баштыңчызы» болгаш «Ленин—улуг революсчу, боданыынчы, кижизиг ниити» деп делгелгелер улуг сонуургалды болдуруп турар.

«Ленин—Польша» деп бүгү-польша студенчи семинар Краковта ажыттынган. Оон ажылынга Совет Эвилелиниң, ГДР-ниң болгаш Чехословакияның студент аныяктарының төлээлери киришип турар. «Дириг Ленин», «Ленин дугайында рассказтар», «Ленин Польшада» деп фильмнер чурттуң кино театрларында үүлүп турар.

ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААТКАН

ТОКИО. (СЭТА). Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чылынга болгаш Совет күрүненің 50 чыл ооңга тураскаал болдурган фото-чурук делгелгезиин япон найысылалдың төвүнде бир залда ажыктан.

Совет күрүненің баштыңчызының амыдыралының орунуң дугайын болгаш чаа амыдыралдың туругзуушукунга совет кижилерниң чедишкиннериниң дугайын чугаалап турар 300 фото-чурактарын делгелгеде көргүскен.

ГСЧП-ниң VII съездизинде

БЕРЛИН. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери). Апрель 20 Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизиниң ажылының дөртку хүнү. Республиканың чонунуң янзы-бүрү бөлүктериниң төлөлекчилери саналдарын берип турар. Оларның саналдарында партияга болгаш социалистиг адачуртка янакшыл, пролетаржы интернационализмниң өзүзу, Совет Эвилели болгаш социалистиг өскедаа чурттар-биле бузулбас найыралды быжыглаар болгаш калбартыр чүткүл синишткен.

Германияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары Макс Рейман съездиге чүве чугаалаан. ГДР-де социализм тургузуушкувуның чедишкиннери Барыын Германияның ажылчы чоннарының демократтыг чаартылгалар дээш демисселинге чаа идигин берип турар дээрзин ол демдеглээн.

Боннда чаа коалисчи чазактың политиказынга хамаарыштыр чүве чугаалап тургаш, Макс Рейман Европага барыын-герман империализминиң тергиндээр дээр чүткүлүн илергейлеп турар «европа чаа корум-чуруумну» боттандырарынче Бонн чүткүн турарынче кичээнгейни көрүндүргеп.

ГКП ТК-ның бирги секретары ГФР-ниң чазаанның буураан политиказын өскертирин негээн. Ол политика чурттуң иштинде ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга удур угланган болгаш Европада тайбыңга айылыды тургузуп турар.

ГФР-де неонацизминиң өскенин, бүгү амыдыралды милитаризастаалын антикоммунистиг калчаараашкынының күштелгенин айытказ, М. Рейман Барыын Германияга күштүг ажык коммунистиг партияның турарының эргежок чугулаазын демдеглээн. Совет Эвилели болгаш оон Коммунистиг партиязы-биле сырый каттыжыышкынга кады демдеглээр деп турарывыс Октябрьның 50 чыл оюн Германияның Коммунистиг партиязының кежигүннериниң саны чоокку айларда көвүдеприн ажылаар деп турар бис дээрзин М. Рейман оон ынай демдеглээн.

Макс Рейманның демдеглээнин: «Бистиң партиявыс пролетаржы интернационализмниң өзүзунга бижыы-биле туруп турар. Империализмге удур коммунистиг болган ажылчын партияларның кады хөделиишкинин эргежок чугула деп санап турар бис. Марксизм-ленинизмге үндезилээн делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвилеге болгаш сырый каттыжыышкынынга дузалаарынче чүткүп турар бис».

«Социализмин тургузарын доозарының үезинде партинның роли» деп илеткелди ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү болгаш секретары Эрих Хонеккер кылган.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы бистиң үевистиң кол күжү—делегейниң социалистиг системазын быжыглаарын, коммунистиг болгаш ажылчын партияларны бижыглаарын бодунуң интернационалчы хүлээлгезин кыдыр санап келген болгаш санап-даа турар дээрзин Эрих Хонеккер медеглээн.

ГДР-ге социализмнин калбаа-биле тургузары, немец ажылчын-тараачын күрүнени бүгү талазы-биле быжыглаары социалистиг дем каттыштырылгазының күүзүн улам ынай күштелдиреринің херээне, бүгү делегейге социализмнің салдарын күштелдиреринің болгаш калбартырының херээге бистиң чугула салыышкынывыс болур деп, Эрих Хонеккер демдеглээн.

Тайбың демократия болгаш социализм дээш эрес-маадырлыг демисселчи—Германияның Коммунистиг партиязын хораанын күш чом болдурарын илеткелчи съездиниң индивиденен негээн.

Э. Хонеккер Мао Цзе-дун болүүнүң улус күрүнежи, шовинисчи болгаш авантюрисчи политиказын буруу шапкан.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ам болур чөвүлел туралының дугайын чугаалээн турган, Э. Хонеккерниң демдеглээнин Европада тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар ол ужуражышкынының улуг ужур-дузазын ГСЧП үнелеп көрүп турар.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы СЭКП-биле дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарын бодунуң бирги чергезинге сорулгазы кылдыр кезээде көрүп келген. Политиктиг болгаш идеологтуг бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс аайы бистиң партияларывыстың аразында туруп турарын күзел ханывыкшы болгаш чоргаараллиге демдеглеп болур бис. Бистиң партиявыс ол дайынчы дем каттыштырылгазын карак огу ышкаш камгалаары-биле бодунуң шыдаарлы бүгү үүлдерин моон соңгаар-даа кылыр дээрзин Эрих Хонеккер илеткелиниң түңнелинде медеглээн.

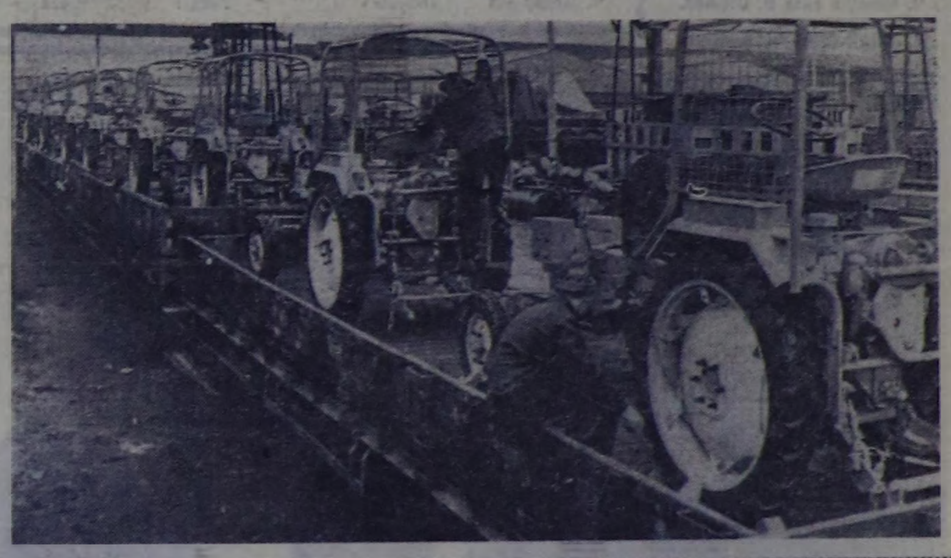

ГДР-ниң Шенебек заводунуң бүдүргеи тракторлары Чехословакияда. ССРЭ-де, Румынияда болгаш делегейниң өске-даа чурттарында ажыглаттынып турар. Көдээ ажыл-агыйга олар коңчуг таарымчалыг кылдыр дериттинген.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Кичээнгейге алза эки

Чинге-Хову бажы, Сарыг-Сиген, Сесеге, Теректиг-Чарык бо черлерниң одарларында хой коданнары хөй. Хой ооллаашкыны адактаныл турар, хөй хойжуларның олчазы чаагай, оларның өөрүшкүзүү улуг болду. Коммунист Ховалыг Күдеректиң коданында 320 хой ооллаан, оларның 326 хураганы менди, арткан хойлары ам-даа ооллап турар. Оон оглу Тазар-ооллуң коданында хураганнар база менди алдынган.

Сарыг-Сигенде хойжу бригада төвү каш чыл мурнунда бүгү Тывага эки талазы-биле сураглыг турган, а ам... Тарып каан ыыштары шагда-ла куурарып кургап калган, кажаалларның чамдызын өскээр көжүре берген. Дөрт аал ишти чурттаар бажыңның ийи квартиразы эзэнзирээн. Кодан девискээринің чуттуг аажок.

Чинге-Хову бажында Моңгуш Дажы-Чимиттиң кадарган хою төс хар ашкан-даа болза, ол кырган хойларының ооллаан хураганнары менди алдынып турар. Ынчалза-даа бо дуржулгалыг хойжуның назыны улгатқан хоюнуң төлү база хорамчалыг болу бээр чүве деп чугаалап турарын база кичээнгейге алза эки.

С. ПАВУ,
«Шынның» корр.

Төвән-Хемчик район.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА.

МЫНДА ГЕНЕРАЛДАР ӨӨРЕНИП ТУРАР

(Совет Армияның Төп штабының академиязындан репортаж)

Бо бажыңның чаны-биле эртken санымда-ла, кылажым оожумнай бээр. Оон кудумчу талазында ханада Суворов орденинің I чергезининң хевирин чураап, хүлерде алдын үзүктерибиле: «ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп штабының Суворов орденниг шериг академиязы» деп бижип каан. Мурнунда шериг журналист кижи болгай мен, ол бажыңга баргаш, ында генералдарның канчаар өөренип турарын көрүксей берген мен.

Редактордан «бо академияның дугайында репортаж бижиир даалганы алгаш, марттың ыржым эртенгеринин бирээзинде аңаа чедип келдим. Баштай көөрге, бо академия Москваның өске шериг академияларындан шоолуг ылгалыг хире чүвезин чон ышкаш сагындырар. Ынчалзадаа сетkинивин арай дүүгеркеен чораан. Сактырымга-ла, коридорнуң ыржымын өттүр базымнарның чыккылаан дажы дынаалып, хөнү ыяштыг офицерлер көстүп келген ышкаш болур. Шаанда бо коридорлап сураглыг совет шериг ажылдакчылары Антонов, Баграмян, Василевский, Захаров база базып чоруп турган.

Академияның иштинге мени дежурный аныяк офицер үдеп чораан. Төөгү болу бергеи үелерни сагындырып келир: 1936 чылдың эгези. Партияның Төп Комитединдеги болгаш Совет чазак бедик квалификациялыг командир кадрларны белеткээри-биле ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштер системазынга Төп штабтың академиязын ажыдар дугаймында шиитпирни хүлээп алган. Чаа өөредилге чери хөй-хөй кадрларны белеткеп үндүрериниң төөгүлүг хулчуушкуннары ол академияның доозукчулары Совет Эвилелиниң Маршалдары Леонид Говоровтуң, Александр Василевскийниң, Матвей Захаровтуң, куштыг таик шеригларининң кол маршалы Павел Ротмистровтуң, армия генералдары Николай Ватутининиң болгаш Павел Курочкинниңң аттары-биле холбашкан.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның шериг генералдары база маңаа өөренип турганнар. Германи Демократтыг Республиканың камгалал министри Гейнц Гофман. Болгар Улус Республиказының камгалал министри армия генералы Добри Джуров, Чехословак Социалистиг Республиканың камгалал министри, армия генералы Богумир Ломский, Вьетнам Демократтыг Республиканың камгалал министри, армия генералы Вон Нгуен Зиап, Моол Арат Республиканың камгалал министриниң оралакчызы, генерал-лейтенант Цог, Венгр Улус Республиказының камгалал министриниң оралакчызы, Венгр улус армиязының Кол политиктиг эргелелиниң начальниги, генерал-майор Пал Ковач, Польша Улус Республиказының агаарга удур камгалал шеригларининң командылакчызы, дивизия генералы Чеслав Манкевич болгаш өскелер-даа Төп штабтың бо академиязын доозаннар.

...Академияның начальниги, армия генералы Иванов тун ажыдап олурар кабинединге кирип келдим. Генерал хүлүмзүрүп уткуп алгаш, олурарынче чалаган бээри — бистиң иол сорулгавыс бо. Өөредилге программазы чоокта тургандыгын безин ам дыка нарын апаргаш. Ракеталыг болгаш ядролуг чепсек тыптып келген. Совет Армиязың кол күжү — ракеталыг шериг тургустунган. Кургаг чер шерин эде организастаттынган. Бо бүгү шериг хөрээнің чаа теориязын чогаадырын, программаны өскертирин негеп келген.

— Өөредилге кандыг янзылыг тургустунганыл? — деп сонуургап айтырдым.

— Кол черни лекциялар, семинарлар кичээлдерни эзелеп турар. Ынчалза-даа дынаакчыларның өөредилге материалдары-биле боттары хуузунда ажылдап билирин база чугулаалаар апаар.

— Мен бодаарымга, Төп штабтың академиязы дайын төлүүге хөй шеригларни башкарып билир ажылдакчыларны белеткеп үндүрер чер болуп турар чүве. Бо айтырыг кандыг янзылыг шиитпирлеттинип турарыл?

Маңаа хамаарышкан шериг онзнарын академияның чорудун турармының дугайын генерал таймылбырлап чугаалады.

— Сөөлгү чылдарда өөренип кирген дынаакчылар дугайында чүнү чугаалаар силер?

— Оларның аразында чүгле Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржыкчылеря эвес, дайын сөөлүнде чылдарда кижизиттинген офицерлер база бар. Олар шуптуу эки билиглиг, бедик культурлуг улус.

Академияның дыка хөй дынаакчылары-биле чугаалашкаш, бо бүгү шынап-ла ындыг дээрзинге бүзүрей берген мен. Өөренип турарларның аразында тергиин эки чедишкиннерлиг улус эвээш эвес бар. Чижээ, ийиги курстун дынаакчызы генерал-майор Сергей Ахрамеев. Ол дайын үезинде немец-фашистиг эжелекчилерге удур эрес дидим туачуп чораап, тиллелге соонда механизастаттынган шериглерниң болгаш куштуг танкаының академиязын доозкан. Оон сөөлүнде алды чыл дургузунда танк дивизиязының командири турган, Төп штабтың академиязынче өөренип келген.

Полковник Алексей Макридин база-ла Сергей Ахрамеевтен калыышпае. Ол Ада-чурттуң дайынының чыдарында баштай анаа дайынчы турганындан сержант чедир дешпээш, Днепрни кежип турда, онаа маалырлыг чоруктуң кылганы дээш Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты алган. 1951 чылда ол В. И. Ленин аттыг шериг-политиктиг академияны доозкаш, ам бодунуң биилиин уламчылап турар.

Тускай факультет дээр факультетке база барган мен. Оон начальниги — генерал-полковник Иван Людников. Оон ады совет улустуң алдарлыг төөгүзүнүң армиинарында кижи бижиттингеп. Мен Людниковтуң чугаазын дынаап олургаш, Сталинград тулчуушкунун сактып олургаан мен. Иван Людников ынчан 138 дугаар адыгжы дивизияны командылап турган. «Барриказда» деп заводтуң девискээринге хевшир черге демисселин турган ол дивизия сан талазы-биле каш катап хөй куштуг дайынының шаварлалдашкынын доктаамал ойтур шаап турган. Гитлержи генералдарынын сагнап турганын бүзүгаар алырга, Людниковтуң дивизиязы шагда-ла чок болур ужурлуг турган. Ынчалза-даа дивизия бодунуң турган черинден аткаарааайн, фашистерниң бүгү-ле аталарын доктаадып шыдаан.

Иван Людниковтуң хөрээнде Совет Эвилелиниң Маадырының Алдын сыдызы кылаңнаан.

— Сталинград дээш алганынар ол бе?— деп айтырдым.

—Чок. Днепрни кешкени дээш. Аңаа база иезит-ле турган болдур шиин—деп, ол харылады.

Оон соонда генерал мени факультеттиң чамдык дынаакчылары-биле таныштырды. Герман Демократтыг Республиканың улусчу национаал армиязының полковнигы Альфред Пальмер. Ол оруе дылды-даа. Москваныдаа эки билир. А Пальмер 1959 чылда В. И. Ленин аттыг шериг-политиктиг академияны доозкан. Ам Төп штаб академиязының дынаакчызы.

— Мындыг академияга өөренири маңа шагдан тура күзелим чораап — деп, Альфред Пальмер чугаалап олурар.

Венгр улус армиязының генерал-майору Карой Кутика Москвада өг-бүлеэн — кадайы, үш уруу-биле чурттап турар. Ол үш өрээлдиг квартиралыг, пайысылалдың чараш черлерин үргүлүү сонуургап көрген чоруурлар.

— Политиктиг ажылдакчы кижиге меңээ шериг эртемни коңчуг чугула херек, ону мен мында ап турар мен—деп, Карой Кутика чугаалады.

Чехословак армиянның полковнигы Эмиль Гаек «академияның бүгү дынаакчылары — совет болгаш даштыкы офицерлер, генералдар эп-найыралдыг чурттап турар бис. Бистиринең сорулгавыс-даа, күзелиивис-даа чаңгыс» деп чугаалады.

П. БОЙКОВ,
ПМА-ның тускай корр.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

Апрель 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ленин шынчызы» 10, 12, 8. «Ынакшаашкын кинин» 2, 4, 6, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм чок Кащей» 10. «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.15. «Ленин Октябрьде» 6.30 «Ленин 1918 чылда» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даң хаваазында шажылаткан» 3. «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 5.30, 8.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ленин чүрээ» 11, 3.30, 7.30. «Блокноттан бир саазын» 1.40, 5.30, 9.20 шактарда.

ЮРИСТ БОЛУР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

1967—1968 өөредилге чылында ССРЭ-ниң МООП школаларынга нурсантылар хүлээп алырын чарлап тур. Ол школалар юридиктиг ортумак тускай эртемнигларин белеткээр. Өөренириниң хуусаазы 2 чыл. Совет Армияга шериг албанын эрттирген, ортумак эртемнит, кадыкының байдалы шериг албанынга таарыжыр, 30 хар чедир назыдыг эр кижилерни хүлээп алыр. Курсантыларга айда 40 рубль стипендия бээр болгаш чурттаар чер, идик-хеп, аъш-чем-биле халас хандырар.

Киреринің экзаменнери: орус дыл, литературага бижимээбиле (сочинение) болгаш аас-биле. ССРЭ төөгүзү аас-биле. Өөренирин күзээнвер эмчи комиссиязын эртеря-биле Кызылда МООП-туң кадрлар килдизинге келир. Шериг биледин, билимиңиң дугайында ортумак школа доозканывың документизин (боду-биле), сөөлгү ажылдан турган черивден характеристика, 3×4 сантиметрлиг ийи фоточурук алгаш келир.

Билдиримишкиннерни 1967 чылдың май 30-га чедир хүлээп алыр.

редакциянның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийже аныырал киллизиниң 23-54, агитациял болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көзэ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үзетүүр киллизиниң 22-64, чагаа ажылчын болгаш көзэ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш аныырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20—60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ІС—01082.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чыхаа үнелээлгеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 23 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 96 (6733).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ—ОКТЯБРЬНЫҢ ХЕРЭЭНИҢ ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРИНЧЕ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл оюнга холбаштырган байырлыг хуралга эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ илеткели

Эштер!

Чээрбиги чүс чылдың улуг революсчу чаартылгалары-биле холбашкан алдарлыг аттарның аразында Владимир Ильич Ленинниң ады ажылчы кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң-не эргим болгаш чоок ат болуп турар. Бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнеевистиң үндезилекчизи, бүгү чурттарның ажылчы чоннарының баштынчызы болгаш башкызы — Ленинниң чырыткылыг овур-хевири бистиң болгаш келир үениң бүгү салгакчыларының сагыш-сеткилинде чурттап турар болгаш мөңге шагда чурттаар апаар.

Бөгүн совет кижилер, делегейниң бүгү депшилгелиг күштери Ленинниң төрүттүнген хүнүн демдеглеп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылы-биле холбаштыр бо чылын ол кайгамчыктыг хүн оңза үжүр-дүзалыг, Совет чурттуң улустары болгаш бистиң даштыкы чанчуктеривис Улуг Октябрьның 50 чылынга кайгамчык улуг сорук киришкин-биле белеткенип турар.

Бүгү делегей төөгүзүнүң чаа үечадазының эгезээнин айыткан Октябрьның тиилелгези, социализмни тургускаары, совет черде бүгү-ле магалыг чаагай боттанылгалар бистиң улустуң медерелинде Ленинниң ады-биле болгаш өөредип-биле, ленинчи партияның маадырлыг ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас холбаалыг. Демиселдиң болгаш турүзукчу күш-ажылдың чартык чүс чылының түнелдерин үндүрбүшаан, совет кижилер Ленинниң улуг чаагай амыдыралчы эрес-маадырлыг чоруктары дээш анаа боттарының кызыгаар чок ынакшылын болгаш өөрүп четтиришкинин бараалгадып турар.

Амгы шагның эң-не мурнакчы болгаш революсчу ангызы — ажылчын ангыда бар бүгү-ле эң дээре болгаш чаагай түүлдерни Владимир Ильич Ленин болдунга сиңниктирген. Күчүлүг угаан-боданыл, эртем талазы-биле өттүр көөр арга-мергежил, улус масаларның чогаадыкчы күштерине изиг бүзүрел, диңим болгаш шиитпирлиг чорук, революсчу кодургуушкун, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарының дээш демиселге бүгү күжүн бээринге белеп чорук — коммунистерниң партиязының байлаа болу берген ол кайгамчыктыг ленинчи демдектер ол партияны тиилеттирбес болдурган.

Маркстың болгаш Энгельстиң өөредиин чогаадыкчы хөгжүткени, марксизмни социал чаартылгаларның бот-туг практиказы кылдыр боттандырып турары Ленинниң, оон тургусканы болгаш каңнап быжыглааны Коммунистиг партияның төөгүлүг ачы-харыязы болган. Марксизмниң Ленинге үнелиг болган чоруу «чаңгыс түрле эрткен үени тайылбырлап турарының утказында эвес, харын келир үени коргуп чок өттүр көөр утказында болгаш ол үени боттандырарынче угланган диңим практиктиг ажыл-чорудулгазында болган (чогаалдарының долу чыылдазы, т. 26, арын 75).

Ленинчи идеялар бистиң улустуң амыдыралының хүн бүрүзүн, улус эчис сорулгаже—коммунизмче оруктап оон базым бүрүзүн чырыдып турар. Болунуң иштики болгаш даштыкы политиказының кол-кол угланыышкынарын тодарадып, ажылагый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринин ажыктыг оруктарын айытпышаан, бистиң партиявыс болгаш оон Төп Комитеди ленинчи чагыгларны чайгылыш чок эдерип турар. Социализм чурттарында чаа ниитилелдиң тургузукчулары, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар эң чугула айтырыгларга харыяларны Лениндеп дилеп турар болгаш тып ап турар. Социал депшилге, национал хамаарышпас чорук болгаш демократия дээш, империализмге болгаш реакцияга удур, быжыг тайбың дээш демиселчилер Ленинниң идеялары-биле сорук кирип турар.

Ленинизм — бистиң чуртувуста кызыгаар чок тергиндеп турар идеология-дыр, кижиниң депшилгезиниң дээди бедиктеринче бистиң бурунгаар шимчээшкиннивистиң туғу-дур. Бистер, совет коммунистер, совет кижилер, ленинчи улуг херектиң үргүлчүлекчилери болуп турарывыска чоргаарланып турар бис.

Социализм — ленинизмниң дириг боттаныышкыны

Эштер! Бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң маадырлыг күш-ажылының болгаш демиселиниң Октябрь соонгадагы беш он чылдары социалистиг революцияга дугайында, социализмни болгаш коммунизмни тургузар дугайында ленинчи өөредигни амыдыралга боттандырарынга тураскаатынган. Ол үениң дүргүзүнда бистиң чуртувуска боттанган революсчу чаартылгаларның хемчээлдери болгаш ханызы база кижи төрелгеттенниң салым-хуузунга оларның аажок улуг салдары ленинизмниң төөгүлүг талазы-биле шынныын бүзүредип бадыткаан.

Ленинге баштаткан большевик партия чурттуң салым-хуузу дээш харыысалганы бодунга алган ол шиитпирлиг үеден бээр бисте ниитилел амыдыралының бүгү талалары үндезини-биле чаартынган. Ниитилелдиң социалистиг өнчүзү, күш-ажыл кижилериниң эң ёзузунуң кады ажылдажылгазының болгаш кайы-кайызынга дузалажырының харылзаалары кызыгаар чок бадыткатынган. Национал дарлалды болгаш көрүшпес чорукту чок кылган, хостуг болгаш дең эргелиг улустарның бузулбас аку-дүңма эвилели тургустурган. Кижини кижи мөлчүүр чорукту совет тургузуг бүрүн чок кылган. Ниитилелдиң бүгү кежигүннери социалистиг бүдүрүлге-биле холбаалыг, ынчаарга ниитилелге ажыктыг күш-ажыл амыдыраш чурттаарының аргазының кара чаңгыс үнер дээр болуп турар. Калбак хамааты эргелерни болгаш демократтыг хосталгаларны совет кижите магадылап берген.

Социализм болза хостуг болгаш медерелдиг хамаатыларның ниитилели болуп турар, ол ниитилел демократияның чаа, дээди хевирин боттандырып турар деп. В. И. Ленин онзалап демдеглеп чораан. Социализм болза көдүрүп-ажылдың кижизиң бедик көдүрүпону ниитилел байлаанын медерелдиг тургузукчузу болгаш ээзи кылып, ниитилелдиң күчүлүг хөгжүдээнинин чаа күштерин төрүттүндүрүп турар. Капиталистиг корум-чурумнарга базындырган байдалдан чаа-ла адырлып эгелеп турганывыс Совет эргечагырганың баштайгы айларында-ла Ленин мынча деп чугаалаан: «Ажылчы чоннарның массазында кандыг байлак күштер барын..., ниитилелдиң социалистиг тургузуушкунунуң үезинде кандыг күштер бар болурун болгаш олар канчаар калбарып болурун амгы үеде ылап билип безин шыдавас бис» (чогаалдарының долу чыылдазы, т. 36, арын 153).

Социалистиг тургузугнуң чогаадыкчы арганыларының күжүн болгаш эгээртинмезин Совет Эвилели кайгамчык улуг төөгүлүг дүржүлгазынга көргускен. Социализм болза болун ниитилел амыдыралының эң-не депшилгелиг организациязы кылдыр көргускен, ол дээрге бистиң чуртувустуң социал-экономиктиг болгаш культураг хөгжүдээнинин темпилерин көстүп көрбээни-биле дүргедеткен, ынчаарга оңза чугула чүве чүл дээрге депшилгениң түнелдерин бүгү-ниитилелдиң чаагай чорууңга бараалгатканы болур.

Ленинчи өөредигни амыдыралга боттандырар талазы-биле партияның болгаш совет улустуң демиселинин, күш-ажылының кол түнелдери болза ССРЭ-ге социализмниң бүрүн болгаш түүлүнга чедир тиилээни база коммунизмни тургузарынче шилчип киргени болур.

Эштер! Совет улустуң чедип алган бүгү түүлдериниң өндүр улуг. бир эвес эрги, буржуаз-помещикчи тургузугдан кандыг чүвени салгал кылдыр алганывысты сактып көөр болза, улам тода болу бээр. Россия өбүдүрүлгенин амгы үедеги чепсек-херекселдери-биле Англиядан дөрт катап, Германиядан беш катап, Америкадан оң катап дора» хандырыңган дээрээн Ленин демдеглеп турган (чогаалдарының долу чыыңдызы, т. 23, арын 360). Ынчалзадаа чуртка бар турганы ол бүдүрүкчү күштерни делегейниң бирги дайыны, оон соонда империалистиг интервенция болгаш мөлчүкчү аңгыларның өөскүдүп үндүргени хамааты дайын харыксыратқан турган. Чурт ажылагыйның хоозураашкынынга болгаш аш-чутка таварышкан турган. Ынчаарда чүгле дайзыннар эвес, харын база хөй-хөй кижилер Россияны электрижидилгенин болгаш улуг үлетпүрүнүн чүрту болдурар деп ленинчи диңим бодалды боттанмас күзел кылдыр санап турган.

Ындыг болза-даа капитализминиң байдалдарында экономиктиг хөгжүдениң аргаларының талазы-биле тоолзуг чүве ышкаш кылдыр сагындырар турган чүүл социалистиг тургузугнуң баазазынга эң боттуг чүүл болу берген. Октябрь соолундеги бежен чылдарның барык чээрбизи империализминиң биске дөгеп келген дайыннары болгаш улус ажыл-агыйын оон соңгаар катап тургузарынга эрте берген болза-даа, Совет Эвилели амгы делегейниң күчүлүг улуг индустриалдыг чурту болу берген. Ол үениң иштинде бистиң үлетпүр бүдүрүлгевис 66 катап өскен. Кан шуткулгазы, нефть тывары, машиналарны болгаш үлетпүр продукциязының өске-даа хевирлерин бүдүрүп үндүрери хемчээл чокка көвүдээн. Чурт электростанцияларның сырый четкиин-биле шыптынган турар дугайында ленинчи күзел боттанып турар. 1913 чылдың-биле деңнээргe, электроэнергиның ажыллап үндүрери 267 катап көвүдээн.

1928 чылдан, ылавылаарга, бирги беш чылдың эгезээнинден бээр, 1966 чылга чедир үениң дургузунда үлетпүр бүдүрүлгениң немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпизи 11 хуу ажыг болганы солундур, ынчаарга ол-ла үениң иштинде АКШ-тың темпизи 4-ле хуугa дең болган, а Барыың таланың өске-даа чурттарының хөй нуруузунда — оон-даа эвээш болган. Үр үениң дургузунда үлетпүр өзүлдезиниң темпилериниң талазы-биле алырга. Совет Эвилели-биле капиталистиг чаңгыс-даа күрүне деңнежип шыдавазын көрүп турар-дыр бис.

Күчүлүг индустриалдыг хөгжүдениң түнелиниде делегей экономиказынга бистиң чуртувустуң ролю болгаш деңзизи улуу-биле бедээн. Хаанныг Россия делегейниң үлетпүр продукциязының чээрби бешки кезииниң чүгле бир кезиин бүдүрүп үндүрүп турган деп чүве билдингир болгай, ам делегейниң үлетпүр бүдүрүлгезиниң бештиң барык бир кезии Совет Эвилелиниң улууне онаажып турар.

Совет экономикада аажок улуг бурунгаарлаашкынның дугайын чүгле чедип алынган хемчээлдер херечилеп турар эвес, бистиң чуртувус ам сайзырангай, техника талазы-биле мурнакчы үлетпүр структуралыг болуп турар. Барык бүгү чурттарже үндүрүп турар совет бүдүрүлге маркалыг кылыглар делегей рыногунга улам улуг негелделиг болуп турар.

Совет Эвилелиниң бүдүрүлге, эртем болгаш техника талазы-биле депшилгези чүден тода болгаш иле, ону капитализминиң эң-не кызымак камгалакчылары безин бистиң чедиишкиннеривистиң дугайын чугаалаар ужурга таваржып турар. Ам, кажан Советтерниң чурту делегейниң эртем-техниктиг хөгжүдезинин хөй адырларында кол черниң эзлеп турар үеде, ону ыыттавайн низастаттынган бригадазының бригадири Турсуной **Ахуновага** — хевең ажаар. вертикалдыг-шпиндельдиг ийи одуруглуг машинаның тургузуун ажылдап кылганы, ону калбаа-биле бүдүрүп үндүрүнү болгаш машиналарны көлээ ажыл-агыйга шиңгээткени дээш.

8. Техниктиг эртемнериниң доктору, көлээ ажыл-агый механизациязының болгаш электрижидилгезиниң грузин эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы, ажылдың удуртукчузу Шалва Ясонович **Кереселидзеге**, ол-ла институттуң лаборатория начальниктериниң оралакчылары Давид Сергеевич **Насаридзеге**, Георгий Отанесович **Оганезовна**, трактор болгаш көлээ ажылагый техниказының талазы-биле күрүненин түскай конструктор бюрозунуң ажылдакчылары кылдыс эргелекчизи Теймураз Александрович **Чейшвилиге**, кылдыс начальнигининң оралакчызы Гиви Константинович **Эдиберидзеге**, кол конструкторуның оралакчызы Шалва Элизбарович **Дарджаниягa**—шай бүрүлерин шилип чырыын механизастаарынга «Сакартвело» дээр шай ажаан алыр машинаны чогаадып кылганы болгаш нептереткени дээш.

9. Техниктиг эртемнериниң доктору, машина тудуунуң технологиязының төп эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Абрам Моисеевич **Ляссуга**, техниктиг эртемнериниң кандидаты, ол-ла институттуң улуг эртем ажылдакчызы Павел Афанасьевич **Борсукка**, техниктиг эртемнериниң кандидаты, Уралмашзаводтуң кол металлургу турган Евгений Тихонович **Доябенкога**, Москваның «Станколит» дээр шай эзилдирер заводунуң кол инженери турган Иннокентий Александрович **Онуфриевне**, Серго Орджоникидзе аттыг «Запорожсталь» металлургия заводунуң цех начальнигиниң Андрей Сафронович **Тканенкога**, техниктиг эртемнериниң кандидаты, Харьковтуң В. И. Ленин аттыг политехниктиг институдунуң доценгизи Иван Васильевич **Рыминовна**—шуткулга бүдүрүлгезиниң принцип талазы-биле чаа технологиязып — ол. боду кайыгланы бээр холумактардан өзектери болгаш хептекчилерни ажылдап кылганы болгаш бүдүрүлгеге нептереткени дээш.

10. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Алексей Андреевич **Коротковна**, химиктиг эртемнериниң кандидаты, синтетиктиг каучуктуң академик С. В. Лебедев аттыг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Владимир Александрович **Крольга**, техниктиг эртемнериниң кандидаты, синтетиктиг каучук үлетпүрүнүн күрүненин төлевилел болгаш эртем-шинчилел институдунуң кол инженери Борис Сергеевич **Коротневичиге**, химиктиг эртемнерниң доктору, нефтехимиктиг чорудулгаларның Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи Марк Семенович **Немцевка**, химиктиг эртемнериин кандидаты, Ярославльда синтетиктиг каучук заводунуң лаборатория начальнигининң оралакчызы Петр Андреевич **Виноградовка**, химиктиг эртемнерниң кандидаты, синтетиктиг каучуктуң Ефремовта С. В. Лебедев аттыг заводунуң лаборатория начальнигининң оралакчызы Владимир Иванович **Аносовка** — таарымчалыг каучукту болгаш ону үлетпүр талазы-биле алырынын технологиязын чогаадып тургузар талазы-биле кылган комплекс ажылдары дээш.

11. Техниктиг эртемнериниң доктору, дугуйлар кылыр үлетпүрүнүн эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы Василий Федорович **Евстратовна**, техниктиг эртемнериниң кандидаттары, ол-ла институттуң кылдыстер эргелекчилери Владимир Александрович **Пинегинге**, Иван Иванович **Селезневке**, Бировтуң дугуй заводунуң кол инженери Галина Павловна **Голоулинага**, ол-ла заводтуң кол конструктору Николай Степанович **Голошумовка**—чүүк автомобильдериниң чаа хевириин болбаазын дугуйларын бүдүрелиниң конструкцияларын болгаш технологтуг чорудулгаларын ажылдап кылганы дээш.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1967 чылда эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи болгаш Бүрүне шаңналдарының комитединиң кинрген саналдарын чугаалажып көргеш, 1967 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсырын доктаатканы болза:

1. Ажылдың удуртукчулары ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының ядролуг физика институдунуң директорлуу, академик Герш Ицкович **Будкерге**, ол-ла институттуң директорунуң оралакчызы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Алексей Александрович **Наумовка** болгаш физика-математика эртемнериниң доктору Александр Николаевич **Сиринскийге**, физика-математика эртемнериниң кандидаты Вениамин Александрович **Сидоровка**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының ядролуг физика институдунуң лаборатория эргелекчизи, техника эртемнериниң доктору Вадим Семенович **Панасюкка**, — бодуун кезектер физиказының шинчилелинге бот-бодунче үткүштүр үндүрген болгаш машиналарны көлээ ажыл-агыйга шиңгээткени дээш.

2. Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының физика-техника институдунуң киллис эргелекчизи, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Илья Михайлович **Лифшицке** — металлдарның электроника энергетика спектрин шинчилээнин дээш.

3. Лаборатория директору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Георгий Николаевич **Флеровка**, болуктуң удуртукчузу, ядролуг шинчилелдерниң каттышкан институдунуң ажылдакчылары: физика-математика эртемнериниң кандидаты Виктор Александрович **Друинге**, химия эртемнериниң доктору, киллис эргелекчизи Ивo **Зварга**, лабораториянын директорунуң оралакчызы, физика-математика эртемнериниң кандидаты Сергей Михайлович **Полиановна** — трансуран элементилериниң шынарларының дугайында шинчилелер болгаш оларның синтезин ажылдаанны дээш.

4. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының В. А. Стеклов аттыг математика институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Сергей Петрович **Новиковка** — дифференцастаттынар хөй хевирлериниң талазы-биле кылган. 1964—1966 чылдарда парлаан бөлүк ажылдары дээш.

6. Академик Юрий Александрович **Орловка**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының геология болгаш геофизика институдунуң киллис эргелекчизи, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Борис Сергеевич **Соколовка**, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының палеонтология институдунуң лаборатория эргелекчизи, биология эртемнериниң доктору Василий Ермолаевич **Руженцевке**, геология-минерология эртемнериниң кандидаты Борис Павлович **Марковскийге** — 1954—1964 чылдарда парлаан 15 томнуг «Палеонтологияның үндезиннери» деп ажылы дээш.

7. Хөвең ажыл-агыйының машиналарының талазы-биле күрүненин түскай конструктор бюрозунуң ажылдакчылары: бюронуң начальнигининң оралакчызы Павел Федорович **Глазатовна**, кылдистер эргелекчилери Аполлинарий Николаевич **Приходькога**, Владимир Дмитриевич **Тютьковна**, Ортаакы Азияның «Малек» деп маашына шенээр станциязының дүржүлга ажыл-агыйының трактор-комплексилиг бригадазының бригадири Джават **Кучиевне**, Ташкент область Янгиюль районунуң Киров аттыг колхозунуң комплексилиг механизаторлуг бригадазының бригадири Николай Калинович **Воронов** мал ажылынга ажылдап турар кижилериниң күш-ажылының организациязын болгаш төлевирин, оларның амыдыралын, культурлуг хандырылгазын сонуургап, хойнуң ажаалда, азыралын экижидериниче угландырган элээн саналдарны айыткан.

Ооң дараазында Г. И. Воронов бистиң республиканың партия-совет болгаш ажыл-агый ажылдакчыларынга үдедип алгаш, ол ажыл-агыйының бешки ховуг бригадазынга чеде берген. Бригадир Николай Калинин болгаш өске-даа механизаторлар-биле чугаалажып турган үезинде РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы ховуг ажылдарының чоруп турарын сонуургаан. Чугаа агротехниканың аргаларының дугайында болуп турда эш Воронов ылаңгыя хөрзүнүң үрелирин баш бурунгаар болдурбас арганы берип турар диликдек системаны, чемнипчилелгелерин ажыглаар дугайында, чажылганың эң эки хуусаларын шилип алыр дугайында, мал чеми культураларны тарып өстүрер дугайында үнелиг сүмелерни тараажыларга берген.

Г. И. Воронованың механизаторлар-биле беседазынга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока, СЭКП тыва обкомунуң секретары В. Н. Филиппов, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме, дүржүлга станциязының директорунуң оралакчызы И. С. Юртаев болгаш өске-даа партия, совет, ажыл-агый ажылдакчылары киришкен.

Чурукта: СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов (ортузунда) ужуражышкынынар үезинде.

А. ОСТАПЧУКТУҢ фотозу.

КРЕМЛЬДИҢ СЪЕЗДИЛЕР ОРДУЗУНГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

МОСКВА. (СЭТА). В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл болганын холбаштыр дүүн Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал болган.

Эштер А. П. Кириленко, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов президиумга көстүп келирге хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

СЭКП-ниң Москва хооркомунуң секретары В. Я. Павлов байырлыг хуралды ажыткан.

«Ленинизмниң тугунуң адаа-биле—Октябрьның херээниң чаа-чаа тиилелгелеринче» деп илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко кылган.

КЫЗЫЛГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскаатқан байырлыг хурал хөгжүм-шиин театрынга дүүн кежээ болгаш. Республика найысчылының ажылчы чоннарының төлээлекчилери анда чыыгаан.

Байырлыг хуралдың президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Г. И. Воронов, республиканың партия, совет болгаш хөй-ниити организациялар-ның удуртур ажылдакчылары, бүдүрүлгелерниң мурнакчылары олурган.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока эге сөзүү-биле байырлыг хуралды ажыткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын хүнүлүг президиумга дыммиттиг адыш часкаашкыны-биле сонгаан.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл оюнуң дугайында илеткелди СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш П. Т. Киселев кылган.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге улуг концертти көргускен.

Тыва черге ужуражыышкыннар

СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов дүүн Тываның көдээ ажыл-агый дүржүлга станциязынга барып, эртем ажылдакчылары болгаш түскай артемниглер-биле бээда кылган. Дүржүлга станциязының директору Т. Г. Шпак ам эртем ажылдакчыларының ажылдап турар айтырыгларының дугайын чугаалаан.

Г. И. Воронов СЭКП ТК-ның март Пленумунуң көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунга тургускан сорулгаларының дугайын чугаалап турган, экономиктиг ажылды дүргеп ажыжиринин эртежок чугулазынче дүржүлга станциязының ажылдакчыларының шынгыы кичээнгейин көрүндүргеп. Бүдүрүлгеде аңша, материал болгаш күш-ажылчы курлавырларны, кайы бир продукциязы санап билбес болза, ажыл-агыйны чаа ёзу-биле баштарып болбас дээрзин демдеглээн. Ылаңгыя хову ажылын болгаш мал ажылын эртемге үндезилээш чорудар талазы-биле сүмелерни колхозтарга болгаш совхозтарга бээр ужурлуг дүржүлга ажыл-агыймның ажылдакчылары ол дугайын доктаамал билип чоруур ужурлуг.

Бээданың түнелиниде Г. И. Воронов станцияның ажылдакчыларының адресинге шүгүмүлекчи демдеглелди кылган. Ылаңгыя экономиктиг ажылды экижидеринге, хову болгаш мал ажылын эртемге үндезилээш организастаар болгаш күш-ажылдың төлевирин-биле база бүгү курлавырларны долу ажыглаары-биле холбашкан айтырыгларга кичээнгейни олар четпес көрүндүрүп турар. Мал ажылынга үрежилге ажылын улам ыңай экижидерин дүржүлга станциязының эртем ажылдакчыларының, республиканың бүгү ажыл-агыйларының түскай артемниглериниң болгаш ажыл-ишчилериниң мурнунда тургустунган база бир эң чугула сорулга кылдыр Г. И. Воронов айыткан.

Түскай артемниглер-биле ужуратқан соонда Г. И. Воронов станцияның ажылчыннары: механизаторлар, хову ажылдакчылары, тудугжулар-биле беседа кылган болгаш оларның салган хөй-хөй айтырыгларына харыылаан.

Хүнүн ийиги чартыында Г. И. Воронов дүржүлга станциязының шенелде ажыл-агыйының хойжулар

1967 чылда литератураның болгаш уран чүүлдүң талазы-биле Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литератураның, уран чүүлдүң болгаш архитектураның талазынга ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң киирип келген саналдарын көргеш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1967 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсырын доктаатканы болза:

1. Михаил Аркадьевич **Светловна**, шулуктчу—«Совлгу чылдарның шулуктери» деп ному дээш.

2. Абдульфаз-оглы Кара **Караевке**, композитор, ССРЭ-ниң улустуң артизи—«Динмирээшкин көкпазы-биле» деп балеттиң музыказы дээш.

3. Игорь Александрович **Моисеевке**, балетмейстер, ССРЭ-ниң улустуң артизи—ССРЭ-ниң улусчу танцы ансамблиниң 1965 чылда концерт программазы дээш.

4. Юрий (Георгий) Иванович **Пименовка**, РСФСР-ниң улустуң чурукчузу—«Чаа кварталлар» деп чуруктары дээш.

5. Рубен Николаевич **Симоновка**, режиссёр, ССРЭ-ниң улустуң артизи—Курунениң Евг. Вахтангов аттыг театрынга классиктиг болгаш совет драматургиязының шилдерин тургусканы дээш.

ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ—ОКТЯБРЬНЫН ХЕРЭЭНИҢ ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРИНЧЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ илеткелиниҢ уланчызы

баар арга база-ла чок. Совет эртемденнер математика, идролуг физика, атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаар, химия, биология, медицина талазы-биле шылгарангай ажыдыышкыннары-биле делегейни байыткан.

Бистин улузувустун эртем-техниктиг өндүр улуг чедиишкини — Чернин кылымал спутнигин делегейге эң-не баштай салып үндүрген хүнүнден бээр он чылы бо чылын болур. Бо төөгүлүг боолуушкун космос шинчилелдериниң бүдүн үезин ажыткан, янгыраш совет эртемденнериниң болгаш ажылчыннарының, инженерлериниң болгаш техниктериниң маадыр космонавтарның кылган эрес-маадырлыг чоруунуң бүтүг улуг чаагайын бөгүн өнза тодазы-биле көрүп турар бис.

Эштер! Совет улустуң чедип алган бүтүг чүүлдерин, экономиканың, культураның, эртеминиң бүтүг чедиишкиннерин совет кижиге бараан болдурган бис. Революция соонда кижилер эки чурттарын күзээри черле чүүлдүг деп Ленин санап чораан. Советтерниң V Бүтүг-россия съездизинге кылган илеткелинге оон чугаалааны болза: «Кажан чаа негелделерни бүтүг талаларын көргенивисте мынчаар чугаалаар бис: ол ыңгыс болур-даа ужурлуг, ол дээрге кижи бүрүзү болунуң байдалын экижилерин күзеп турар, бүгү кижилер амыдыралдың кежиктерин ажыглаарын күзеп турар социализм-дир» (чогаалдарының долу чыындызы, т. 36, арын 501).

Коммунистиг партия ленинчи чагыгны кезээде сактып чоруур болгаш оңу ыдыктыы-биле күүседип турар. Бистиң улузувус улам-на эки чурттазын дээр дугайында сагыш салыышкынны, партияның сагыш салыышкынын, социализм дугайында ленинчи өөредигни амыдырага боттандырганының түңнелдерин көрүп турар-дыр.

Бистиң чуртувустуң экономика болгаш культура хөгжүдезиниң, улустуң чаагай чоруун бедидеринин улуг чедиишкиннеринин дугайын чоргаарал-биле чугаалаар бүгү барымдаалардыг бис. Оон-биле чергелештир, түгле чедиишкиннерни бөлүр-чогуурү-биле үнелээр эвес, харын четпестерни база көөр херек деп партия өөредип турар. Партия коммунизмни тургузуп турар совет кижи. Бистиң чуртувуста эртем болгаш уран чогаадылга калбак улус массаларның хераа апарган.

Эртеминиң болгаш техниканың, литератураның болгаш уран чүүлдүң төлээлекчилериниң иштинден, бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга шылгарангай чедиишкиннери дээш ол бедик атка төлептиг болган, Ленинчи шанналдың лауреаттарының чаа отряттарының бөгүн тыптып келгенни демдеглээри сеткилге таарымчалыгдыр.

Ынчангаш, кандыг-даа таланы ап көөрүвүскеге, совет кижи бүгү-ле талаларга иниитилелдиң сагыш салыышкынын, партияның сагыш салыышкынын, социализм дугайында ленинчи өөредигни амыдыралга боттандырганының түңнелдерин көрүп турар-дыр.

Бистиң чуртувустуң экономика болгаш культура хөгжүдезиниң, улустуң чаагай чоруун бедидеринин улуг чедиишкиннеринин дугайын чоргаарал-биле чугаалаар бүгү барымдаалардыг бис. Оон-биле чергелештир, түгле чедиишкиннерни бөлүр-чогуурү-биле үнелээр эвес, харын четпестерни база көөр херек деп партия өөредип турар. Партия коммунизм тургузар дээш болунуң хүн бүрүдеги, шыңгыы демиселиниге партия организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының, бистиң бүгү кадрларывыстың көл кичээнгейин болгаш күженнишкинин бистиң бүрүнгээр шимчээшкинивиске моондактап турар шаптыктаашкыннарны чайладырынче, үлетпүрүнүн, капитал тудугунун, көдээ ажыл-агыйның ажылында, чоннуң хандырыга кавызында болгаш бистиң партивыстың болгаш күрүневистин хөй талалыг ажыл-чорудулгазының өскө-даа талаларында бар четпестерни чайладырынче мөөнеп турар.

Социалистиг тургузуунуң магадылап турары улуг социал эргелер хамааты хүлээлгелер-биле база хамыктың мурнунда совет кижи бүрүзүнүң коммунистиг иниитилел тургузуушкунунуң кандыг-даа участогунга шынчы болгаш ак сеткилдиг ажылдаар хүлээлгези-биле чарызбас харылзаалыг болуп турар.

«Бым ажылдавазыл, ол кижи чем чивес» деп болгун болгаш ылаптыг шыңдан Ленин социализмниң үндезинин, «оон күштүүнүң эгээртинмес үнер дөзүн, оон алыс тимелгезинин бүза шаптынмас үндезинин» бүзүрел көрген (чогаалдарның долу чыылдазы, том 36, арын 358).

Социализм үезинде хостуг коллективтиг күш-ажылда түс-түс кижилерниң хөгжүдезинче угланган кол күш салдынган. Бүгү улустуң күш-ажылының иниити агымынче каттыжып кирип турар боттарының хууда күш-ажылы дээш чоргаарланыры, бүдүрүлгениң чедиишкиннери дээш, бистиң планнарывыстың салым-чолу дээш бот-харысалганы медерел билири, иниитиниң байлаан өстүрери дээш чүткүүрү совет кижилерниң моозугуже чүүдешкек.

Эштер! Ленининиң партиязы болгаш совет улус иниитилелдиң политиктиг, экономиктиг, социалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле амыдыралын социалистиг ёзу-биле эде тургузарының үлегер-чижээн делегейге берген. Эртеминиг социализм чаа-чаа иниитилел харылзааларының бүдүн системазында боттанып бадыткаттынган. Ол дээрге делегей депшилгезинин хөгжүдезинге улуг салымшкын болган.

Ол салыышкынның төөгүлүг ужур-дузазы чүдел дизе, иниитилелдиң улам-на бедик, социалистиг организациязынче шилчиринин эргежок чугулазын болгаш болдунар арганың эгээртинмес улуг чурттуң амыдыралынга бадыткаанында, ол шилчитиниң практиктиг арганың болгаш хевирлерин ажылдап кылганында болур. Социалистиг революция дээрге, ажылчын аңгыга башаткан ажылчы чоннарның эрге-чагыргазын бадыткадып тургузары дээрге, социализмни тургузарының шинтпирлиг байдалы ол дээр дугайында ленинчи номналды амыдырал болу-ла бадыткап көргүскен. Болунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазын марксизм-ленинизмге үндезинээн боттандырып турар партияның удуртулгазы-биле чораан, ажылчы массалар социалистиг иниитилелди тургузуп, оон улам ынайгы хөгжүдезин хандырып шыдаар дээрзи херек кырынга бадыткаттынган.

Дириг, боттуг социализм — ол дээрге Ленининиң улуг хөрээнин тиилелгези, ленинизминиң олум чок идеяларының практиктиг боттанышкыннары-биле көөрүнүп турар. Ленинизм — ол бистиң чепсек-хереккелдерин болгаш хереглелдиң барааннарының бүдүрелгезинин үлгатканы бистиң өөртүп турар. 100 миллион тонна ажыг каанны чылда бүдүрериң хандырып турар деннелге совет металлургиязының бирги кварталда үнгени онза демдеглексенчиг-дир. Кедээнниң ажыл-ишчилери эът, сүт, чуурга белеткээриниң квартал планын ажыр күүсеткен, ол-ла үениң дургузунда мыйыстыг бода малдың, хойнуң болгаш ошкунуң баш саны өскен. Ам үеде колхозтарда болгаш совхозтарда часкы хову ажылдары чоруп турар, көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдү база мал ажылының продуктулуун ковудедири дээш социалистиг чарыш калбаргап.

Экономиканың болгаш культураның сайзырадынга, партияның XXIII съездизинин салганы сорулгаларны боттандырарынга бистиң улустуң чаа-чаа улуг чедиишкиннери-биле бежен дутаар совет чыл демдеглеттинер дээрзинге чигинниг турбас.

Эштер! Соолгу чылдарда чедип алдынган чүүлдерни болгаш бүгү эртекен орукту эргий көрбүшаан, бистер совет улустуң салым-чолунга ленинчи партияның ажыл-чорудулгазының кайы хире улуг ужур-дузалыг болганын тодаргайы-биле көрүп турар бис. Коммунистиг партияны тургузарынга, оон теориязын, революстуг стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырынга Ленин бодунуң генийин, бодунуң бодакчы болгаш организакчы чайыннаачак талантызын киирген.

Ленинчи чалбыыштыг идеяларны чепсегленишкин кылдыр алган, большевиктер ажылчын аңгыга, ажылчы чоннарның калбак массаларынга социалистиг революциянын тимелээринге ханы бүзүреллин олуп кывыскан, миллион-миллион массаларның кайгамчык улуг энергиязын оттургап, ол энергия чаа иниитилелдиң тургузуушкунунга сиңниккен болгаш сиңнигнин турар.

Ам үеде, кажан бистиң 1917 чылдың «хайныышкынныг болуушкуннарындан чартык чүс чыл аңгылап турар апарганда база чурт хөй-хөй шылгалдаларны болгаш бергелерни тимелгелин-биле эртип келгенде, ленинчи партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролю улам-на быжыккан, улам улгаткан Совет улустуң чедип алганы бүгү-ле чүүлдерни партияның удуртулгазы-биле чедип алган. Ленинчи партия кезээде чон-биле кады, ол ажылчы чоннарбиле кады тимелгелерниң өөрүшкүзүн-даа, тур үеде чедимче чок чүүлдерниң бергезин-даа үлежип келген болгаш үлежип турар.

Ленининиң чагааны ышкаш, иштики болгаш даштыкы политиканың бүгү-ле эң чугула сорулгаларын бистө Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле боттандырып турар. СЭКП акы-дүмелышкы марксизм-ленинчи партиялар-биле кады делегейниң амгы хөгжүдезинин эң чугула айтырыгларын теория ёзугаар ажылдап кылырынга улуг салыышкынны киирип турар. СЭКП-ниң Программазында, XXIII съездиниң шинтпирлеринде коммунистиг иниитилелди тургузарының көл-көл сорулгалары тодаратынган.

Ол чедиишкиннерни чедиишкиниг шинтпирлээриниң өргежок чүүлге негелдези болза партийжи удуртулганың стилин болгаш методтарын чүткүлдүү-биле сайырадынгайжыдары, партийжи амыдыралдың ленинчи чижек-нормаларын хажык чокка сагыры болур деп, партия санап турар. Кажан иниитилел-политиктиг болгаш экономиктиг болуушкуннарны бүгү талалыг анализтээринге, кадрлар-биле болгаш бүгү ажылчы чоннар-биле организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылга партия организацияларының көл кичээнгейи моонненттинген турар болдур, түгле иниитилелди удуртукчу ролюн улгаттырары болдунуп болур. Соолгу чылдарда ол талазы-биле кайгамчыктыг оскертилгелер болган. Партия организацияларының болгаш оларның удуртукчу органнарының бүдүрүлге айтырыгларын, Советтерниң болгаш массалыг организацияларның ажылчорудулгазын, идеологтуг ажылды көрүп турары улам-на ханы болу берген. Ынчанмыже партийжи удуртулганың чаа-чаа методтарын шинтээдип алыр, оон стилин сайырангайжыдар талазы-биле бистиң бүгү организацияларывыска болгаш кадрларга ам-даа хөйнү кылыры негеттинип турар.

В. И. Ленин мынча деп демдеглеп чораан: «Өске бүгү социалистиг теориялардан марксизминиң ылгалы болза, ажыл-херектиң боттуг байдалын база сайырадының боттуг чорудулгазын анализтээринге бүрүнүбиле эртемге үндезилээн болалды база революстуг энергияның, революстуг чогаадыкчы чоруктуң, массаларның революстуг эгелээшкинниниң ужур-дузазын эң-не шинтпирлии-биле хүлээн көөрүн кайгамчыктыы-биле каттыштырганы болур...» (чогаалдарының долу чыындызы, том 16, арын 23).

Бүгү совет кижилериң үре-түнелдүг ажылдаарынга болгаш сагышсеткил өзүдезинге, оларның инициативазын болгаш энергиязын хөгжүдеринге бүгү-ле болдунар арганы тургузарын партия орадажып турар. Кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы күженнишкиннеринден, политиктиг медерединиден болгаш хөй-иниитиг идепкейинден бистиң иниитилелдиң хөрээвистиң чедиишкини хамаарыжыр. Партия массалар оргузунга политиктиг ажылды күштелдирип, ажылчы чоннарның, илаңгыя аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинин хевирлерин болгаш методтарын сайырангайжыдып, партияның бүгү кежигүннериниң бедик идейлиг, организастыг болгаш сагылга-чуруунуг чоруктуң үлегер-чижээ болуур хүлээлгелиниге негелдени бедидип турар.

Партияның күжүнүң көл үнер дөзү, оон тимелгелериниң магадылалы — улус чон-биле үзүлбес харылзаада, ажылчы чоннарның массаларын сорук киирип база организастап билиринде деп, улуг Ленин өөредип чораан. Совет улус бодунуң партиязынга бүзүрээр, оон бүгү-ле эгелээшкиннерин болгаш планнарын идепкейлии-биле деткип турар. «Коммунистиг партия моон соңгаардаа чоннуң аас-кежии болгаш бистин Төрээн чуртувустуң чечектелиишкиний дээш, коммунизм дээш демиселдиң хөрээнге бодунуң бүгүле күжүн бээр, совет улустуң улуг бүзүрелин бодунуң практиктиг ажылхеректери-биле шынзыдар» деп, СЭКП-ниң XXIII съездизинге Төп Комитеттиң отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Ленинчи партияның удуртулгазы-биле бис бүзүрелдиг чоруп олурар бис, коммунизминиң бүрүн тиилелгезинге чедер-даа бис!

СЭКП Ленининиң интернационалчы чагыгларынга шынчы

Эштер! Улуг ленинчи өөредиг төөгүнүн шылгалдазын чүгле национал эвес, харын база делегей хемчээлинге база тудуп шыдаан. Ол өөредигниң түгүнүн адаа-биле социалистиг революциялар боттанып, хөй-хөй чурттарда чаа иниитилел тургустунуп турар. Ленинчи идеяларның чаартыкчы ролю делегейниң коммунистиг болгаш бүгү хосталгалыг шимчээшкининиң күчүлүг калбарышкыны-биле шынзыттынган. Иниитилел хөгжүдезинин янзы-бүрү чадаларында туруп турар улустарның мурнакчы кижилери амгы үеде өйү келген социал болгаш национал айтырыгларны шинтпирлээринге дилээшкиннерин ленинизмче угландырып турар.

Ханы эртем ёзунуң талазы-биле бүгү талалыг күчүлүг болбушаан, ленинизм ажылчы чоннарның бүгү делегей акы-дүмелышкызының болгаш эң-сеткил каттыштырылгазының улуг идеязын, бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарының болгаш салым-чолдарының иниитилешкээниң идеязын киирип турарыбиле база-ла ажылчын аңгының революстуг демиселиниң чепсээ болу берген.

Ленинизмге, пролетарлы интернационализмге шынчызы СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының алыс утказын илередип турар. Ленининиң өөреткени-биле алырга, интернационализм херек кырында — ол дээрге «революстуг шимчээшкининиң болгаш революстуг демиселдиң хөгжүдези дээш бодунуң чуртунга карак-кызыы ажылдаары, кандыг-даа ылгал чокка бүгү-ле чуртталга шак-ла ындыг, чаңгыс-ла шак ындыг демиселди, шак-ла ындыг утланышкынны (пропагандабиле, сагыш-сеткил-биле, материалдыг байдал-биле) деткинри болур» (чогаалдарының долу чыындызы, том 31, арын 170).

Революстуг демиселдиң боттуг тодаргай байдалдарында национал болгаш интернационалдыг сорулгалар канчаар дүшкен турар ужурлугул дээрзин билириниге ленинчи ол бадыткал дузалаан турар. Чаа иниитилелдиң тургузуушкуну азы монополиязының бүгү чагыргазын чок кылыры, национал хамаарышпас чорукту быжыглаары азы империализминиң динзенишкиннерин ойтур шавары-даа дээш дижик—кандыг бир чурттуң ажылчы чоннарының мурнунда туруп турар иштики сорулгаларны шинтпирлээри дээш идепкейлиг демиселден дашкаар интернационалчы хүлээлгелериниң күүселдезинниң дугайында чугаалаан турул болбас дээрзин ленинчи ол бадыткал тодаргайы-биле көргүзүп турар. Оон-биле кады социализминиң делегей системазын быжыглаары, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткиири, тайбынны болгаш бүгү-иниги айыыл чок чорукту быжыглаары дээш ышкаш ындыг чугула иниити айтырыгларны шинтпирлээринге дээштиг киржилге чокка национал сорулгаларны чедиишкининиг боттандырары база болдунмас.

Чамдык кижилер ленининизминиң ады-биле революсчу чорудулганың болгаш интернационализминиң концепциязын ленинчи эвес концепциязын болгаш тайылбырын чаар орадажыышкыларын кылып турары-биле холбаштыр айтырыгны ленинчи ёзуларының революстуг эгелээшкининиң ужур-дузазын эң-не шинтпирлии-биле хүлээн көөрүнүн ужур-дузазын онзалап айтыры эргежок чугула. Ынчалза-даа демиселдиң чылдары коммунистерни ёзулуг революсчу чорукту мееге чагдыныышкынган ылгал бидиринге, делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазынга шынчызының дугайын сөөбиле эвес, а ажыл-херектер ёзугаар көрүп көөрүнге өөреткен. Марксизм-ленинчи кижи болза революстуг, интернационалчы политиканы биле көөрүнүн ужур-дузазын онзалап айтыры эргежок чугула. Ынчалза-даа демиселдиң чылдары коммунистерни ёзулуг революсчу чорукту мееге чагдыныышкынган ылгал бидиринге, делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазынга шынчызының дугайын сөөбиле эвес, а ажыл-херектер ёзугаар көрүп көөрүнге өөреткен. Марксизм-ленинчи кижи болза революстуг, интернационалчы политиканы

Ленинчи угланыышкын-биле— коммунизмче

Эштер! В. И. Ленининиң төрээн хүнүн бөгүн бистер Октябрьның алдарлыг юбилейинче үткүштүр бар чоруур совет улустуң бедик чогаадыкчы кодурлуушкунунуң байдалында демдеглеп турар-дыр бис.

СЭКП ТК-ниң октябрь (1964 ч), март база сентябрь (1965 ч.) Пленумнарынга ажылдап кыдынган болгаш СЭКП-ниң XXIII съездизинге боттарының улам ынайгы хөгжүдезин алган улуг-улуг социал-экономиктиг, политиктиг, идеологтуг болгаш организастыг хемчеглер совет иниитилелдиң хөй талаларлыг амыдыралынга кайы хире таарымчалыг салдарны чедирип келгенин улам тодазы-биле көрүп турар бис. Ол политиканы бүгү совет улус чангыс эң-сеткилдиг деткээн болгаш амыдыралга чайтылыш чок боттандырып турар. Тургузукчу ажылдың хемчээлиниг, боттандырып турар хемчеглерниң болгаш боттуг чедиишкиннерниң социалдыг ужур-дузазының талазы-биле алырга, бистиң чуртувустуң амыдыралыының амгы үезин эң-не хөй болгаш эң-не үре-түнелдиг болуушкуннар-биле долдунган.

Коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазының онзагай чүүлү чүдел дизе, ажыл-агыйны болгаш иниитилел амыдыралын удуртуп башкарарынга эртеминг арганы улам-на калбаа-биле, улам-на чүткүлдүүбиле неитередип турарында. Партийжи удуртулгага коллективтиг ёзу калбарып, быжыглып келген; партия, күрүне ажыл-агый аппарадының бүгү звеноларынга ажыл-херекчи чорук бедип турар апарган.

В. И. Ленининиң чугаалааны: «бис коммунизмни кажан ол экономика талазы-биле үндезилеттинген турда, түгле ынчаарда үнелеп көөр апаар бис» (чогаалдарының долу чыындызы, том 38, арын 179). СЭКП-ниң XXIII съездизинниң Директиваларын ёзугаар чаа беш чылда коммунизминиң материал-техниктиг базазын тудушкак харылзаага хөгжүдери, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидери болгаш социал-экономиктиг харылзааларны улам сайырангайжыдары көрдүнген. Партия эң чугула кичээнгейни экономикаже—үлетпүрүнү, көдээ ажыл-агыйны, тудугну, транспорттуу, иниитилел бүдүрүлгезинин бүгү-ле ажырзарын улам ынай хөгжүдеринче угландыр салып турар. Ам бистер ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культураг хереглелдерин шуут хандырза чогуур улус ажыл-агыйының шак ындыг ажырларын улам бүрүнгаар хөгжүдүп болур аргалыг апарган бис. Ынчангаш бо беш чылда будүрүлгезинин чепсек-хереккелдерин болгаш хереглелдиң барааннарын будүрериниң өзүлде темпилерин чоокшулаштырарын боттандырып эгелээн бис. Коммунистиг тургузуушкунну түгле социализге түүлдешкек боттуг дүрүмнерни долузу-биле, чайгылыш чок ажылгаларының үндезинниг ажыл-чорудулгазының экижилерине ажылдакчыларның сонуургалдыы ыка өзүп, күш-ажылды болгаш социалистиг өнчүнү улам медередин-биле көөр чоруккa кижизиниң ылаан көскүзү-биле өзүп турар апарган. Оон түңнелинде будүрүлгенин үре-түнелдиг болурунуң эң бедик көргүзүлгези чедип алдынып, күш-ажылдың будүрүкчүлүү дүрген өзүп, дирилге, чиг-эт, материалдар дээре ажыглаттынып турар. Бо бүгү болза, совет кижилериниң национал орулгазының болгаш чаагай чорууның өзүлдезинниң темпилерин дүргедиринин перспективаларын ажыдып турар.

Ажыл-агый реформазы — болүүн херек эвес, ынчаарга оны чорудары улуг күженнишкиннерни болгаш кичээнгейни негеп турар. Ажыл-агыйны чорударының чаа методтарын боттандырарының эң-не ажыктыг арганы ылап алыр дугайын, чаа системаның ажылдап турар бүгү механизмин улам ынай тазыштырар дугайын сөглеп турары ол-дур. ССРЭ-ниң Күрпланы, министерстволар болгаш ведомстволар, будүрүлгелер, эртем шинчилел институттары улус ажыл-агыйынга

1967 ч. апрель 23.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

Эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ илеткелиниң төнчүзү

(Эгези 1—2 арыннарда).

циязын бүдүрүп үндүрген. Ол үеним дургузунда капиталистиг делегей үлетпүр бүдүрүлгенин хемчээлин чүгле 3,7 катап ковүдеткен.

СЭКП болгаш социалистиг чурттарның марксисчи-ленинчи партиялары социализминиң делегей системазының хогжүдезинин идип үндүрүп турар айтырыгларын күжениишкиннерин кады үндүргеш шиитпирлеп, социалистиг чаартылгаларның делегей дуржулгазының берип турар бүгү-ле эки чүүлдерин чаа ниитилел тургузуушкунунга ажыглап, таваржы бээр бергелерни шудургу ажып эртип турар. Чаңгыс эпче бижыг күзел-соруктуун, социалистиг чурт бүрүзүнүң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чедишкининг хогжүдезинге бот-боттарының сонуургалдыын сөөлгү үеде Чехословакияның, Болгарияның, Венгрияның, Герман Демократтыг Республиканың акылунма партияларының болгулаан съездилери чайыннандыр коргускен.

Бистиң партиявыс делегей ареназынга социалистиг чурттарның эпсеткил каттыштырылгазын бижыглаарынга кичээнгейин доктаамал көрүндүрүп турар. Ам, социалистиг дем каттыштырылгазы улуг күчүлүг болуп турар үеде, ол чурттарның даштыкы политиказының принциптериниң болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс аайы делегей болуушкуннарының чорудуушкунунга аажок улуг салдарны чедирип шыдаар аргалыг болуп турар.

Бистиң хүннеривисте делегейниң ээн чидиг айтырыы болза Вьетнамга удур Американың Каттыштан Штаттарының кем бууулуг дайыны болуп турар. Вьетнам улустуң маадырлыг удурланыышкынынга, америк агрессияны бүгү улустарның шиитпирлиг бүрүү шаап турар чорунга таварышкаш, АКШ-тың чаза Мурнуу-Чөөн Азияга тайбыңны тургузарынга база-ла сагышсыраң турар дээр янзылыг чүвезин ыят чокка чулчуруп турар апарган. Хөрек кырында АКШ-тың чазаа бодунуң дээрбечи дайынының хемчээлдерин соксаал чокка калбартып турар. Апрель 20-де америк ужар чүүлдүн Хайфоннуң объектилеринче халдааны ышкаш, америк агрессорларның ындыг бужар-чүдек үүлгедиглери совет улустуң болгаш бүгү депшилгелиг хөй-ниитизиниң киленвээшкиниң болгаш хөрадаашкының хайныктырын турар.

Совет Эвилели болгаш социалистиг эске-даа чурттар америк агрессиялга удур демиселивге аҥы-дүнаның бүгү талаалыг болгаш өзүп турар дузаламчызын ВДР-ге көргүзүп турар. Демисежип турар Вьетнамны делегейниң бүгү аҥ сеткилдиг кижилери деткип турар. Америк империалистер ол дайынывга боттарының бужар-чүдек сорулгаларын чедип ап шыдавас болгаш вьетнам улустуң чөптүг хөрээ тиилээр дээрзинге чигааныг чок!

Бир эвес Вьетнамга дузаламчыны, Быдатты киириштирбишаан, социалистиг бүгү чурттарның хөделиишкиннериниң чаңгыс аай чоруу турда боттандырган чүве болза, ол дузаламчы улам ажыктыг болур иймк. Ындыг чаңгыс эпче Совет Эвилелиниң болгаш социализминиң эске-даа чурттарының чүткүлү Мао Цзэ-дунның чарылдырыкчы, национализчи бөлүүнүң кызымаккай удурланыышкынына таваржып турары хараадаҥчыг-дыр.

Мао Цзэ-дунның бөлүү коммунистиг шимчээшкинниң кол шугумунче калчаалыг халдаашкынны кылып, делегей хемчээлдеринге социалистиг чурттарның политиказынга удур демисежип турар деп чүве билдингир болгай. Марксизм-ленинизмни «Мао Цзэ-дунның идеялары» дээр чүве-биле солуур деп хоозун оралдажыышкыннарны бүрүү шаап турар коммунистиг партияларже ол болук национализчи, улуг күрүнезирек ёзубиле халдап турар.

Бистиң партиявыс, аку-дүнма эске-даа партиялар-биле бир дөмей, Быдаттың Компартиязы-биле, Быдат Улус Республика-биле найырал болгаш интернационалчы ээп-сеткил каттыштырылгазы дээш өскерлиш чокка туржуп турар, империализмбиле демисежип марксисчи-ленинчи партияларга болгаш социалистиг чурттарга удур, бирги эвлчегде, Совет Эвилелинге болгаш СЭКП-ге удур демисел кылып алган Мао Цзэдунның бөлүүнүң антиленинчи үзелбодалдарын чайгылыш чокка, шиитпирлиг сойгалаарын бодунуң хүлээлгезин кыдыр кады санап турар.

Мао Цзэ-дунның болгаш оон бөлүүдиглери совет улустуң болгаш бүгү депшилгелиг хөй-ниитизиниң киленвээшкиниң болгаш хөрадаашкының хайныктырын турар.

Совет Эвилели болгаш социалистиг эске-даа чурттар америк агрессияга удур демиселиниг аку-дүнаның бүгү талаалыг болгаш өзүп турар дузаламчызын ВДР-ге көргүзүп турар. Демисежип турар Вьетнамны делегейниң бүгү ак сеткилдиг кижилери деткип турар. Америк империалистер ол дайынывга боттарының бужар-чүдек сорулгаларын чедип ап шыдавас болгаш вьетнам улустуң чөптүг хөрээ тиилээр дээрзинге чигааныг чок!

Бир эвес Вьетнамга дузаламчыны, Быдатты киириштирбишаан, социалистиг бүгү чурттарның хөделиишкиннериниң чаңгыс аай чоруу турда боттандырган чүве болза, ол дузаламчы улам ажыктыг болур иймк. Ындыг чаңгыс эпче Совет Эвилелиниң болгаш социализминиң эске-даа чурттарының чүткүлү Мао Цзэ-дунның чарылдырыкчы, национализчи бөлүүнүң кызымаккай удурланыышкынына таваржып турары хараадаҥчыг-дыр.

Мао Цзэ-дунның бөлүү коммунистиг шимчээшкинниң кол шугумунче калчаалыг халдаашкынны кылып, делегей хемчээлдеринге социалистиг чурттарның политиказынга удур демисежип турар деп чүве билдингир болгай. Марксизм-ленинизмни «Мао Цзэ-дунның идеялары» дээр чүве-биле солуур деп хоозун оралдажыышкыннарны бүрүү шаап турар коммунистиг партияларже ол болук национализчи, улуг күрүнезирек ёзубиле халдап турар.

Бистиң партиявыс, аку-дүнма эске-даа партиялар-биле бир дөмей

ЛЕНИН БИЛЕ ОКТЯБРЬ— ИЙИС ТӨРЭЭН АЛЫШКЫЛАР

1917 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының кайгамчыгыг кызаңнаажы делегейниң аңаок дээрниге чырыткыланып, улуг диңмирээшкиндеп чер сиринкейни берген.

Улуг революция чаа амыдыралче бистерниң түткүлүвүстү хайыктырган. Оон улуг хөрээ дээш чогаалчылар Христо Ясенов, Гео Милев болган өске-даа чогаалчылар боттарының амы-тынын бергеннер.

1919 чылда бистиң «сырый социалистер» деп партиявые коммунистиг болуп, III Интернационалга каттышканда, Христо Ясенков кандаа катап мөңээ мынча диген: «Мен ам кирер мен. Ыяап-ла кирер мен,— өске орук чок». 1922 чылда «Млидеж» деп журналды редакторлай бергенимде, Христо партия кежигүнү болган оон идепкейлиг ажылдакчызы апарган болган.

Болгарияга 1923 чыдың революстуг тура халышкынының соонда Гео Милев «Сентябрь» деп өлүм чок шүлүглелиг бижээн. Христо Смириенский «Хүн келир» деп чымындыга бодунуң револючу шүлүктерин берген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы чүгле чогаалчыларга эвес, харын база демократтыг болган революстуг хоон кирген шынчы интеллигенциягa болган ажылчын аңгыга, бүгү ажылчы чоннарга шинтпирлиг салдарны берген. Ол революция делегейни силгип, кижиниң угаанын ленинчи партиязының төөгүлүг улуг херээнге шаптык ужураштырып шыдавае. Ленинчи партия Болгар компартиязының болган өске-даа бүгү коммунистиг партияларының башкызы.

Улуг Ленинге баштаткан большевиктер партиязының удуртулгазыбиле улуг чаңчыл диңмиреп үнген. Ам чүгле Совет Эвилелиңде эвес, а Болгарияның Улуг Республиказында болган социалистиг лагерьниң өскедаа чурттарында кижилер хостуг тынып, бодап, чурттап турар. Революстуг кызаңнаат бүгү чер бөмбүрзээниң улустарын оттурган.

Диңмирээшкин чыжырт дээптөөгүнүң могаг чок дугуюнуң бурунгаар шимчээшкинии чүү-даа соксадып шыдавае.

ТОДОР ПАВЛОВ,
болгар эртемден.

ДИҢМИРЭЭШКИН

ТАЙБЫҢНЫҢ ОРАНЫ

1917 чылда-ла Совет революциязга байыр чедирип, ону камгалаар дээш демисежип турган мен. Ынчаарда мен ыраккы Австралиязга —Брисбейн университединге өөренип турган мен. Ол үеде 1917 чылдың болуушкуннарының үжүр-дүзазын долузу-биле үгаап билбээн-даа болзумза, мени ханызы-биле бодандырып турган чүве. Октябрь революциязының алыс үтказының дугайын чүгле 1935—1936 чылдарда тодаргай алган ийик мен. Амыдырал болгаш уран чүүл дугайында мээң бодалдарым кезээде-ле революциядан чоок. Ынчангаш ол үннерде безин мээң туружумнуң тодаруттынарынга революция чугула рольду ойнаан.

1917 чылдан Совет Эвилелиниң туруп келгенииниң фактызы делегей культуразының хөгжүлдезиниге улам өзүп турар күчүзүт салдарлыг болган. Ынчангаш литераторлар ол дугайын бижиивейн барып шыдавас апарган. Социалистиг Улуг революция бүгү делегейге кыйгырыг болуп турар.

1917 чылда материалдыг күш болу берген революциянын идеялары делегей культуразынга өзек болур улуг салыышкынны киирген. Оон үжүр-дүзазы болгаш хемчээли чыл бүрүде өзүп турар. Келир үениң төөгүчүлери бистиң үениң культуразының дугайын өөренип шинчилээрде, Октябрьның идеяларын үндезин болзурар боор деп бодаар мен. Октябрьның идеяларының күчүзүн болгаш үре-түңнелдиниң биляеп культура кылдыр келир үениң төөгүчүлери үнелээр апаар.

Революция болза тайбыңның идеязынга чаа күштүг болгаш боттуг чорукту берген. Тайбыңның идеязы үжен чылдарда амыдыралга канчаар боттанып турганын көрген бис. Фашизмге удур дайынның түлүктеп турган үезинде безин ол идеяның быжыгып турганын көрген бис. Дайын соолуңде чылдарда оон салдарының канчаар өзүп, калбарып келгенин көрген бис.

Кандыг-даа айтырыглар талазыбиле, кандыг-даа тактика, кандыг-даа политика талазы-биле, кайыда хире маргылдаалар боор турда, Совет Эвилели — тайбыңның ораны дээрзинге удурланып шыдавас.

Октябрьдан хосталып, чалгыннаган Совет Эвилелиниң улустарының улуг чедишкиннерлиг болурун, оларда боттуг үүл болу берген тайбының болгаш аңы-дүнмалышкы ёзунуң хүн келген түлүм-на быжыгарын күзеп турар бис.

Джек ЛИНДСЕЙ,
англи чогаалчы.

Йөрээп тур мен

Мээң чурттум чазы үнген—
чечектелген,
Аныяк-даа, күчүлүг-даа
болу берген.
Мээң чокум мөңге шагда
хостуг болгам,
Аас-кежик холда кирген—
шынык, омак.
Бодап чораан бодалдарым
бөгүн келгеш,
Боттанган-даа, көстүп турар—
өөрүнчүүн!
Ынчангаштың чылыг холуң
бисче сунган
Ынак башкым Ильичиин
йөрээп тур мен!

Розия ОЗОД,
таджик чогаалчы.

—◆—

ДАГЛАР

Даглар, даглар, эргим даглар!
Аткан даңым баштай үткүүр,
Ашкан хүнүң соңнап үдээр
Даглармын дег болукеаар мен!
Шорээн баштыг эргим даглар!
Өпейлеңин баштай чөргеп,
Өгбелистиң сөөлүн көрүп,
Чонга тудуш чорукеаар мен!

Шатра ШАТИНОВ,
алтай шүлүкчү.

СУББОТНИКТЕ

Кремльге субботник-даа хайыышкыныыт,
Эмчилери хоржок дижип турунда-ла:
— Кижи канчап олурар боор, ажылдаайы—дээш,
Эштерге кээп. Ленин болу шуут сөглээн.
Ажылчын бөрт кедип алган Ленин бо

Илдик чокка дидим шөлээн базып келген.
Аар, улуг, баскылашкан чудуктарга
Ильичиниң холдары-даа барып деткен.
Ак-көк дээрден кара булут арлы берген,
Ада-чурттуң кырын дургаар хүн-даа чыраан.

Коммунаның тудуувудува чудуктар-даа
Коңгударыр, улай-улай шуужуп үнген.
Алдаржаан ленинчи үе-шагда
Ажыл-иштиң үлүүн черле түү дээр оңу!
Баштыңчывыс назылаксай берген-даа бол.

Баксырадым, шаам төңдү черле дивээн.
Болуушкуннар ынчаарда-ла эрткен-даа бол.
Бодум-биле Ильичиге чеде бергеш:
— Быралаштың эктиңерге салчыптайн,
Владимир Ильич — деп дилеп тур мен.

Эм ЯНВАРЕВ.

ОКТЯБРЬ

Часкы үлүг үер ышкаш
Чалгып үнген Октябрьдан
Ыяштар безин ногаарарып.
Ырак чердер чоокшулашкан
Чаа үе делегейге
Чарлаттынып ажыттынган.

Мага-ботту хилинчектээн
Маңгыс ёзу эстип хайлыр.
Үё-човуур, ыы-сыы-даа
Үттүндүруп читкилей бээр;
Күштүг ыр-даа күттулуп тур.
Күжүр чуртум, Алжир, дыына!

Октябрьны ырлаан үннер
Октаргайда диңмиреп тур.
Ырак-чоокта миллионнарның
Ырлаан үнү шуургандан-даа
Баш чүс катап артык күштүг.
Каяа-даа оон торлуру чок.

Карангыны чырыдыптар,
Халап чааны соксадыптар,
Каптагайны хайыктырган
Кайгамчыктыг шак ол ырны
Бодум таалап дыңнап тур мен,
Бодум база ырлап тур мен.

Бергелерге торулбайн,
Бедик дагда үнүп келгеш,
Октябрьның сылдызынын
Оду үлам чырызын деп,
Ырак черден йөрээл салып,
Ынак ырым ырлап тур мен.

МОХАММЕД ДИБ,
алжир шүлүкчү.

Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының Май 1-де чыскаалының планы

Ажылчы чоннарның чыскаалы 1967 чылдың май 1-де эртенгинии 10 шакта болур. Чыскаалга ажылчы чоннар чыыглан колонналар болуп алгаш келир. Колонна бүрүзү айыткан черинге чыглыр.

№ 1 колонна — Эвилелдешкен республикаларниң туктарын тутқан ДОСААФ-тың мотоциклчилери. Чыглыр чери ДОСААФ обкомунуң бажыңы. Эш Л. Н. Ефимов харыылаар.

№ 2 колонна — спортчу ниитилелдерниң тук тудукчулары болгаш күш-культуржуларның колонналары. Чыглыр чери — хоорайның күш-культура бажыңының чаны. Эш Н. К. Беган харыылаар.

№ 3 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөреникчилери болгаш башкылары. Чыглыр чери — Ленин кудумчузу, Борум-чүрүм камгалалының министерствозунуң бажыңы. Эш П. В. Маркелов харыылаар.

№ 4 колонна — пединституттуң, сельхозтехникумунуң, № 3 профтехучилищенин, садыг-кооператив профтехучилищезиниң, медицина училищезиниң, музучилищенин, педучилищенин, политехниктиг техникумнуң, № 35 профтехучилищенин студентилери болгаш сургуулдары. Чыглыр чери — культураның болгаш дыштанылганың парыгының чаны. Эш А. В. Дятлов харыылаар.

№ 5 колонна — Коммунистиг күш-ажылдың коллективтери болгаш май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилерү. Чыглыр чери — Культураның болгаш дыштанылганың парыгының чаны. Эш В. Н. Чемков харыылаар.

№ 6 колонна — Амыдырал-хандырылга министерствозунуң, хоорайның хандырылга комбинадының, дааранылга комбинадының, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелинин, эът комбинадының, пиво заводунуң, хлеб заводунуң, сүт комбинадының, республиканың болгаш хоорайның харылзаа эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — республиканың харылзаа эргелелиниң бажыңы. Бочетов ыыдыңчылаан, парк аксы тавараан, Ленин кудумчулап чыскаалче кирер. Эш А. Д. Лутанин харыылаар.

№ 7 колонна — «Тыва түдүг» трезинии болгаш аңаа чагырткан база оон-биле кереэлиг ажылдап турар түдүг эргелелериниң болгаш организацияларының: механизация эргелелиниң, «Кызыл-түдүг» түдүг эргелелиниң, дүзалал будүрүлгелериниң комбинадының, 48-түдүг эргелелиниң, 12 АТА-ның, № 3 түдүг-монтаж эргелелиниң, «Будүрүлгетүдүг» түдүг эргелелиниң, № 11 түдүг-монтаж эргелелиниң. Кызылда көжүп чоруур механизастаттыгның колоннаның, «Восток сантехмонтаж» трезинии, Сибиртехмонтажтың, Сибирьэлектромонтажтың, а ол ышкаш «Тыва кодээ түдүг» трезинии, көжүп чоруур № 62 механизастаттыгның колоннаның, түүйбу заводунуң, түдүг материалдар эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — «Тыва түдүг» трезинии бажыңы. Комсомольская кудумчуну таварыр. Эш В. Г. Каганков харыылаар.

№ 8 колонна — автоэргелелдин, автосептелге заводунуң, АТА—1, 2, 3, пассажирлер АТА-зының, автооруктар септелгезиниң болгаш түдүунуң эргелелиниң, орук түдүт эргелелиниң болгаш орук ажаалга эргелелиниң, хем пароходствозунуң коллективтери. Колонна культураның болгаш дыштанылганың парыгын таварып чыскаалче кирер. Эш Ф. Г. Круговой харыылаар.

№ 9 колонна — кодээ ажылагый министерствозунуң, «Сельхозтехниканың» республика болгаш Таңды каттыжышкынының, «Мал семиртир» Тыва трестиң, «Бок-Тей» болгаш «Сүкпак» совхозтарның, «Кодээ электротүдүг» түдүг монтаж эргелелиниң, зооветснабтың, Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый будүрүлгезиниң, ыяш ажыл-агый эргелелиниң, «Тыва суг-түдүг» түдүг монтаж эргелелиниң, чер тургузуунуң черинин, сайгарылга баазазының, хлеб-продуктулар эргелелиниң, одалга будүрүлгезиниң коллективтери. Чыглыр чери — Кызыл партизан кудумчузунда дээрбе бажыңы. Чыскаалче Кызыл партизан, Интернационал, Ленин кудумчулаш кирер. Эш М. А. Хазбулатов харыылаар.

№ 10 колонна — Тыва комплексилиг геология экспедициязы болуунуң будүрүлгелери-биле, материал-техниктиг хандырылга салбырының, рудо эргелелиниң, Каа-Хемниң разрезтудуг эргелелиниң, республиканың даг-техниктиг инспекциязының, ДОСААФ-тың, метеостанциязының, аэрология экспедициязының, спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының чөвүлелиниң, аңчылар болгаш балыкчыларның эки-тура ниитилелиниң, «Хотнспекцияның коллективтери. Чыглыр чери—Интернационал кудумчузу. Эш И. И. Корж харыылаар.

№ 11 колонна — бүгү редакцияларның, Тыванын «Билиг» ниитилелиниң салбырының, башкылар билиги бедидер институттуң, эртем шинчилел институдунуң, чырыдышкын министерствозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелинде республиканың ном үндүрер черинин, радио хамчыдылга болгаш телевидение комитединин, чурукчулар эвиделинин салбырының, чурулга мастерскаязының, кинофикация эргелелиниң, кино театрларның, кинопрокаттың, культура Бажыннарының, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының, «Красноярск хамааты түдүг» институдунуң комплексилиг проект салбырының, стат эргелелиниң коллективтери. Чыглыр чери — СЭКП хооркомунуң бажыңы. Чыскаалче Комсомольская кудумчулап кирер. Эш П. М. Самороков харыылаар.

№ 12 колонна — СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, хооркүүскомнуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хооркомунуң, социалка хандырылга министерствозунуң, хоорайның социал хандырылга черинин, облсофпрофтуң, профэвилел обкомнарының, үруглар салгарының, ясли-лерниң, банкыларның, сан министерствозунуң, ажаалга кассалар коллективтери. Чыглыр чери — облсовпрофтуң бажыңы. Чыскаалче Комсомольская кудумчулап кирер. Эш Ю. З. Ковенский харыылаар.

№ 13 колонна — республиканың, прокуратураның, материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң, хоорайның коммунал ажыл-агый килдизиниң болгаш оон будүрүлгелериниң, «Коммунстрой» түдүг-септелге эргелелиниң, чаагайжыдылга болгаш орук-көвүрүг ажыл-агыйының конторазының коллективтери. Чыглыр чери — Коммунал ажыл-агый министерствозунуң бажыңы. Эш А. М. Литвиненко харыылаар.

Бүгү колонналар айыткан черлеринге эртенгинии 9 шак 30 минута турда келир. Чыылган колонналарның чыскаалы болгаш чыскаал үезинде шимчээшкинниң чуруму дээш хоорайның шериг комиссары В. Д. Омеленчук харыысалгалыг. Чыскаал үезинде корум-чүрүмну тулары дээш харыысалганы хоорайның шагдаа кылдызының начальниги Б. Т. Сонзунма даазнаан.

ХООРАЙ КОМИССИЯЗЫ.

Кызылчыларның слёду

Апрель 21-де СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң хуралдаар залын республиканың наймеылалының мурнакчы ажыл-ишчилери, будүрүлге удуртукчулары, партия, совет ажылдакчылар долдур олурукан. Хоорайның түдүт, транспорт болгаш өске-даа будүрүлге организацияларында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилери боттарының слёдүнга чыглып келгени ол.

Партияның Кызыл хооркомунуң секретары С. М. Кудажи слёттуң ажыттынганын чарлаан, бүгү делегейге чырыткылыг келир үениң үидезин суурунче орукту иезээн Улуг Октябрьның чартык чүс чыл болур оон төлептиг үткүүр талазы-биле чарыштың дугайында илеткел кылыры-биле хооркомунуң киидве эргелекчиин эш Забоевке сөс берген.

— Бистиң мурнакчыларывыстың бо чымыжы кайгамчык байырладың будүүзүнде эртий турардыр, чүл дизе, бистиң улуг баштыңчывые Владимир Ильич Ленинниң төрүттүүнген тураскаалдыг хүнүн бүгү чурт демдеглеп эттирип турар болгай — дээн чылыг сөстер-биле илеткелчи чугаазын эгелээн.

Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республиканың база бистиң хоорайывыстың үлетпүр будүрүлгелеринде, түдүт, транспорт болгаш өске-даа аңбан организацияларда ол аңдарлыг байырлады төлептиг күш-ажылчы белек-биле үткүүрүнга ыяк белетиниң турар. Ол чарыштың мурнуку одуруунда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, бригадалары, пехтери, коллективтери чоруп турар.

Хоорайның үлетпүрү юбилейлиг чылдың бирги кварталында чедишкинниг болуп, продукциязының будүрелиниң планныг онаалдазын 107,9 хуу күүседип, чылдың эгезинден бээр 511 муң рубль түңнүг үлетпүр продукциязын плаңдан ажыр бергеп. Үлетпүр будүрүлгезиниң хемчээли эрткен чылдың бирги кварталы-биле дециээрге, бо кварталда 11,2 хуу өскен болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүү 108,2 хуу күүсеттинген.

Хоорайның автотранспортчулары бирги кварталда планныг онаалдазын бүгү көргүүглер талазы-биле күүсеткеш, 171,8 муң литр кывар, чаар чүүлдү камнап алган.

Ол бүгү чедишкиннер коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар болгаш ындыг атты эдилээр эргени чаалап алган типография, бустурбиналыг электростанцияның ышкаш мурнакчы коллективтериниң түткүлүг киржилгези-биле чедип алдынган. Бирги кварталда эки ажылдаан коллективтерге ол ышкаш хлеб, алгы заводтары, даараныла комбинады хамаарыжыр.

Слёттең хоорайның мурнакчылары болгаш өске-даа эштер саналберип, боттарының коллективтериниң юбилейлиг чылда планнарының болгаш сорулгаларының талазы-биле арга-дружулга солушканнар. Бо улуг чыыштың түңнелиниде Кызылдың будүрүлгелериниң, транспорт, түдүт, садыг, хөй-ниитиниг эргээн хөй коллективтериниң болгаш түс-түе мурнакчыларын эртектиг белектер-биле шаңнап демделээн.

Н. КЫРГЫС.

«Шынның» шаңналы дээш

Кызыл хоорайның тыва хүреш талазы-биле хүүнүң болгаш команда аайы-биле чорудуп турары. Бүгү делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — Май 1-ге алдаржыткан маргылдаазы чыл бүрүде чаңчыл болуп эртип турар. Ол маргылдааны ам «Шын» солуннуң шаңналы дээш чорудар.

Маргылдаага чүгле күш-культура коллективтериниң чыынды командалары киржир. Команданың составы 4 меге, оон 2-зиниң эки хүрешкенин саналаш, команда талазы-биле түңнелди үндүрер. Хөй санны чаалап алган команданы «Шын» солуннуң шилчип чоруур кубогу болгаш республиканың спорт чөвүлелиниң 1 чергенин диплому-биле шаңнаар. А ийиүшкү чердерни эзээн командаларга түс-түс чергенин дипломнарын бээр. Бирги дөрт черлерни алгылаан мөгелерни өртектиг болгаш мактал бижиктер-биле шаңнаар.

Май 1-зинге болгаш юбилейлиг чылга аддаржыткан хүреш Кызылда культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионунга Май 1-де хүндүскүнүн 3 шакта эгелээр.

Маргылдаага киржир командалар заявказын «Шын» солуннуң редакциязынга апрель 29-ка чедир киирер. Судья коллегиязы апрель 29-та 14 шакта «Шынның» редакциязынга болур.

Хенертен өскерилген

«Спартан» спорт ниитилелиниң шыдыраа маргылдаазының 6 салыы эртикен. Баштайгы салыгларда уттурза-даа соолгу оюннарга чедишкинниг оймааш, Петр Моисеевич Берковеич ам хамыкты мурнай бергем. Ооң саны 5.

Ооң дараазында 4 санныг Н. Чыргал-оол биле Шишигин болгаш Соян биле Кенин-Лопсаң олар 3—3 санныг. Соолгу ийи салыгларда Монгуш Кенин-Лопсаң чедимче чок салгаш уттургулаан. Ол Ам биле ийиги разрядчы Хертекке уттурган. Ынчалзада ол бирги чер дээш демисеиин ам-даа оспунмаан. Баштайгы салыгларда эки ойнап турган Сотпа биле Попов ийи-ийи уяштыр уттургулааннар.

Хөрээжем улустуң аразындан хөөчүн шыдыраачы Зинаида Бай-Кара тергиидеп турар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10.30. «Революциянын адыбиле» 12, 1.45. «Ынакшаанын кижизи» 3.30, 5.30, 7.30 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Олүм чок Кащей» 10, «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги серилялары) 11.50, 2. «Пар ортулуу» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Буратиноиун ужуралы» 10, «Дан ханазында шаажылаттаан» 12, «Спартак» (1-ги, 2-ги серилялары) 2, 5.10, 8.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Стрипуха» 11.15, 1.15, «Шуптузуун сактып тур мен, Ричард» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Шугуманчак рейс» 4, «Луговая станциядан утпас мен» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Алгының кырында шуурган» 1, 3, «Балтийнин дээри» (1-ги, 2-ги серилялары) 5.30 шактарда.

20 ХАРЛЫГ ШКОЛА

1947 чылдың чазынында Кызылга уругларның хөгжүм школазы ажыттынган. Ол дээрге Тывага эң баштай-ла тургустунган хөгжүмнүң тускай өөредилге черү болуп, оон ажыттынганы Тываның культурлуг амыдыралынга чаа болуушкун болган.

Баштайгы чылында школа типографияның клубунга турган, ынчаарда түгле чаңгыс башкылыг фортепьянно салбыры бар. Школаның материалдыг баазазы эң-не багай болуп, үш пианинодан аңгыда кандыг-даа хөгжүм херекселi чок.

Оон бээр чээрби чыл эрткен. Партия болгаш чазак уругларны музыка талазы-биле билиглиг болдурарынче, одарлыг эстетиктиг кижилидилгезинче хүн-бүрү сагыш салып келгенинин ачызында школаның материалдыг баазазы быжыккан, уругларның хөгжүмге өөренип, тускай мергежил чедип алырының төөү болу берген. Ам школада фортепьянонуң, скрипканың, үрер хөгжүмүнүң болгаш улустуң хөгжүм херекселдериниң—шупту дөрт салбыры бар. Материалдыг баазазы быжыккан, бо үстүнде адаавывыс салбырларга херектиг бүгү-ле хөгжүм херекселдерин-биле тетчир кылдыр хандыртынган. Чээрби чылдың дургузунда Кызылдың уругларының хөгжүм школазы республиканың музыка культуразын хөгжүдерииге, хөгжүмчү кадрларны белеткээр херекке улуг салдарны чедирген.

1947—48 өөредилге чылдарында ол школага 20 өөреникчи түгле фортепьянога өөренип, чаңгыс башкылыг турган болза, амгы үеде ында 320 өөреникчилер өөренип, 22 башкылар оларга музыка талазы-биле билигни бээр дээш ажылдап турар. Туруп келген чылдарының дургузунда ону 100 ажыг өөреникчилер дооскан, удавас 12 кижи доозуп үнер. Өөреникчилериниң саны чыл келген тудум-на көвүдеп турар чорук болза, республикада музыка культуразының денелиниң улуг өзүделиг болуп турарын тереччилеп турар. Ол школаны моон мурнунда доозуп үнген оолдар, уруглар чуртуң чамдык хөгжүм училищелериниде киргеп. Кызылдың хөгжүм училищезинде амгы үеде 15 кижи өөренип турар. Чамдык доозукчулары хоорайның уруглар садтарында хөгжүм башкылап, чамдыктары бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин удуртуп турар.

Кызылдың хөгжүм школазы республиканың культура албан черлеринге баянныг кадрларны белеткээр херекке улуг салдарны чедирген.

Школаның ада-иелер-биле харылзаазы дыка экижээн. Класстар аайы-биле болгулаан концерт-хуралга ада-иелер үргүлүү олуржуп, өөреникчилериниң биилиинии болгаш сагылга чурумуун талазы-биле кандыг четпестер болу бергении аңаа чугаалажып турар.

Моон мурнунда чылдарда болгулаан отчёттуг концерттерге чүгле баяннар, фортепьянолар дыңналып турган болза, амгы отчёттуг концерттеринге баяннстериниң оркестри, аккордеонистериниң ансамбли, хөйүүн ырлары, скрипачылар бөлүүнүң ойнаары чаңгыланып турар.

Солагай талазында чурукта болүк баяннст оолдар киржээл үезинде. Оң талазында эң бичe, талантылыг скрипачы Олег Бегзинниң ойнап турары.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Авторуун фотолары.

хөрекке чедишкиннииг ажылдап турар.

Сапогова, Горелова, Старухин, Иванченко, Шербаков олар Кызылдың хөгжүм школазын чедишкиннииг доосказ, каш-ла чыл бурунгаар өөренип турганы школазында ам башкылап ажылдап, кызылчыларга концерттерин белеткеп көргүзеринге идепкейлиг киржикчилер болуп ажылдап турар. Ол ышкаш башкылар Сидорова, Марьясова олар кызымак ажылы-биле улут макталды чаалап алган.

Школаның ада-иелер-биле харылзаазы дыка экижээн. Класстар аайы-биле болгулаан концерт-хуралга ада-иелер үргүлүү олуржуп, өөреникчилериниң биилиинии болгаш сагылга чурумуун талазы-биле кандыг четпестер болу бергении аңаа чугаалажып турар.

Моон мурнунда чылдарда болгулаан отчёттуг концерттерге чүгле баяннар, фортепьянолар дыңналып турган болза, амгы отчёттуг концерттеринге баяннстериниң оркестри, аккордеонистериниң ансамбли, хөйүүн ырлары, скрипачылар бөлүүнүң ойнаары чаңгыланып турар.

Солагай талазында чурукта болүк баяннст оолдар киржээл үезинде. Оң талазында эң бичe, талантылыг скрипачы Олег Бегзинниң ойнап турары.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Авторуун фотолары.

редакциянын адрези:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, таныысалгалыг секретарьның 23-35, партийже амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, кодээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш колээ корреспондентилер база совет түргүзүт болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, яштыкы информация киллизинин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргавал 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда үлды катап үнер

ТС—01084.

БҮГҮ ЧУРТТАРЫНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛАРЫ, КАТТЫШЫҢДАР!

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнедип эдилеттингеш

1967 ч. АПРЕЛЬ 25 ВТОРНИК № 97 (6734)

Өртээ 2 көп.

СЭКП-НИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИ КАРЛОВЫ ВАРЫДА ЧЕДЕ БЕРГЕН

КАРЛОВЫ ВАРЫ. Европаның Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлерин баштап чоруур. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев Карловы Варыда чеде берген. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Шелепин оон-биле кады база ында келген.

СЭКП ТК-ның секретарылары Ю. В. Андропов биле Б. Н. Пономарев төлээлерниң составында кирип турар болгаш Карловы Варыга төлээлерге каттышкан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Космостуң баштайгы чагырып алыкчыларының бирээзи, космос корабльдериниң талантылыг шылгакчызы, СЭКП кежигүнү, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаров «Союз-1» дээр космос кораблинге шенелде ужудуушкуну дооступ турарының үезинде 1967 чылдың апрель 24-те айыылга таварышкаш мөчээнин СЭКП-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыдал-биле дыннадып тур.

СЭКП-ниң Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели мөчээн кижиниң өг-бүлезинге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

СЭКП-НИҢ ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаровтуң мөчээнииниң дугайында

СЭТА-ның ДЫННАДЫЗЫ

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаров башкарган «Союз-1» дээр чаа космос кораблин Чериин орбитазынче шенелде ужудуушкуннар кылыр соруга-биле Совет Эвилели салып үндүргенин 1967 чылдың апрель 23-те дыннаткан болгай.

Бир хонук ажыг уе үргүлчүлээн шенелде ужудуушкуннуң дургузунда В. М. Комаров чаа корабль системазын эдиктирип ажыдыдыр талазы-биле төлевилеттингеи программаны бүрүн күүседип, а ол ышкаш эртем талазы-биле планнаттынган шенелделерни кылган.

Ужудукчу-космонавт В. М. Комаров ужудуушкун үезинде корабль башкарыдгазын кылып, янзы-бүрү байдалдарда оон кол системаларының шенелделерин чоруткан болгаш чаа космос кораблиниң техниктиг характеристикаларынга мергежилдиг үнелээшкинни берип чораан.

Апрель 24-те, кажан шенелделериниң программазы доосту бээрге, ужудуушкунну соксадырын болгаш кээп хонуптарын аиаа саналдаан турган.

Хондурарының байдалынче шилчиишкин-биле холбаалыг бүгү операцияларны боттандырганының соонда корабль агаарның сырый каттарынга доктаадыышкынның эң-не берге болган харыысалгалыг участогун таарымчалыг чоруп эрткеш, космоска баштайгы дургедээшкинниң долузу-биле соксадышкан турган. Ынчалзажок баштайгы медээлер ёзугаар алырга, чеди километр бедикке чорда, парашюттуң кол купулу ажыттынарының үезинде оон хендирлери ораажы бергенинин түүнелиниде космос кораблі азажок дүргеи балыкка болгаш ол чорук В. М. Комаровтуң өлүмге таварышканының чылдагааны болган.

Шылгарандгай космонавт, космос кораблдериниң инженер-шылгакчызы Владимир Михайлович Комаровтуң элекке мөчээни бүгү совет улуска аар-берге чидириг болуп турар.

Космос кораблдерин шылгаарының талазынга бодунуң ажыдары-биле Владимир Михайлович Комаров космос техниказын хөгжүдериниң болгаш сайзырангайжыдарының хереэнге үнелеп четтинмес салыышкынны киирген.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Михайлович КОМАРОВ

В. М. Комаров.

1967 чылдың апрель 24-те «Союз-1» дээр космос кораблинге шенелде ужудуушкунну доозуп тургаш, космосту чагырып алыкчыларның баштайгыларының бирээзи, СЭКП кежигүнү, Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаров айыылга таварышкаш мөчээн.

В. М. Комаров 1927 чылдың март 16-да Москва хоорайга ажылчын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Ол чажындан тура-ла шүүргедекчи-ужудукчу болурун күзеп чораан.

Шериг-Агаар Флодунуң тускай ортумак школазын доозкан соонда, Владимир Михайлович Батайскиге ужудукчуларның шериг-ужар түүл училишезинге киргеш, ону 1949 чылда доозкан, оон соонда Шериг-Агаар Күштериниң шүүргедекчи ужар түүл кезээнге албан кылып турган. В. М. Комаров бодун эрес-маадырлыг, дуржулгалыг ужудукчу кылдыр көргүзүп, бодунуң бүгү дайынчы эштеринге үлегерлиг кылдыр бараан болуп чораан.

1954 чылдан эгелээш, Жуковский аттыг Шериг-Агаар инженер академиязынга ол өөренип киргеш, ону 1959 чылда доозкан.

Эң-не мергежилдиг ужудукчу-инженерлернин бирээзи болурга, ону ужар түүл техниказының чаа хевирлерин шенээр ажылче чорудупкан. Анаа оон билдиглиг организакчы болгаш инженер болур бедик шынары илереп келген. В. М. Комаровтуң мергежили болгаш талантызы космонавтар отрядынга онза илереп келген, ону анаа 1960 чылда киирип алган.

Владимир Михайлович эң чаа космос техниказын кайгамчыктыг харыысалгалыы-биле шиңгээдип ап, ужудулга, парашют болгаш тускай белеткелдин калбак программазын эң ылавылалдыы-биле күүседип турган.

В. М. Комаровтуң ужудукчу-инженер болгаш космонавт болур бедик мөзү-шынарлыын барымдаалап көргеш, 1964 чылда: хөй олуттуг баштайгы совет космос корабли «Восходтун» экипажын баштаар болгаш космоска эртем-шинчилелиниң болгаш шенелденик иарын программазын күүседир деп, партияның болгаш чазактың харыысалгалыг даалгазын анаа онааган. Төрээн чурттуң ол даалгазы алдарлыы-биле күүсеттинген.

Владимир Михайлович улуг ажыл-ишчи чораан, Жуковский аттыг академияның адъюнктуразынга өөредилгени уламчылавышаан, бодунуң тускай болгаш политиктиг билиглерин чүткүлдүү-биле болгаш кызымаа-биле ол бедидип турган.

Ленинчи комсомолдуң кежигүнү, а 1952 чылдан эгелээш—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү, оон боду идепкейлиг иити-политиктиг ажылды чорудуп, партияның болгаш комсомолдуң удуртур органнарынга удаа-дараа соңгудуп, эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринге совет улустуң чедиишкиннериниң чалбыыштыг пропагандизи болуп, ол хүлээлгени чурттуң иштинге-даа, даштыкыгадаа төлептии-биле күүседип чораан. Идепкейлиг коммунист, бөдүүн кижи, кичээнгейлиг болгаш ээлдек эш, эки өг-бүлечи болур ол болза шериг кезээнин бот составынга принципиалдыг, сагылга-чурумнуг болурунуң, партийжи болгаш албан ажыл талазы-биле хүлээлгезин хажык чокка күүседириниң үлегери болуп чораан.

Космос делгемин шиңгээдип алырынга партияның болгаш чазактың даалгаларын үлегерлиг күүсеткенн дээш, Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды тывыспышаан, Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты В. М. Комаровка тывыскан. Ол болза Кызыл сылдыс орден-биле, хөй-хөй медальдар-биле шаңнаткан база ол ышкаш элээн каш даштыкы чурттарның чазак шаңналдарын база алгылаан.

Бистиң Ада-чуртувустуң шынчы оглунуң, кайгамчыктыг коммунистиң, космосту эрес-маадырлыг чагырып алыкчының, дайынчы өнүктүн болгаш эштин дугайында чыриткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээ-мөнгеде кадагалаттынар.

Оон ады маадырлыг, эрес-дидим болгаш коргуш чок чоруктуң кезээде үлегери болуп, бистиң улуг социалистиг Төрээн чурттувустуң алдары дээш чаа-чаа маадырлыг ажыл-херектерин бүдүрериниче кезээде кыйгырып чоруур.

Л. Брежнев, Г. Воронов, А. Кириленко, А. Косыгин, К. Мазуров, А. Пельше, Н. Подгорный, Д. Полянский, М. Суслов, А. Шелепин, П. Шелест, В. Гришин, П. Демичев, Д. Кунаев, П. Машеров, В. Мжаванадзе, Ш. Рашидов, Д. Устинов, В. Щербицкий, Ю. Андропов, И. Капитонов, Ф. Кулаков, Б. Пономарев, М. Соломенцев, Н. Байбаков, В. Дымшиц, М. Ефремов, В. Кириллин, М. Лесечко, В. Новиков, И. Новиков, Л. Смирнов, Н. Тихонов, А. Гречко, М. Келдыш, С. Афанасьев, С. Зверев, П. Дементьев, В. Калмыков, А. Шокин, В. Рябиков, М. Захаров, А. Епишев, К. Вершинин, Н. Крылов, И. Сербин, Н. Савинкин, Н. Егорычев, В. Конотоп, С. Руденко, А. Рытов, Н. Каманин, А. Благонравов, Л. Седов, В. Парин, Ю. Гагарин, В. Николаева-Терешкова, Г. Титов, А. Николаев, П. Попович, В. Быковский, К. Феоктистов, Б. Егоров, П. Беляев, А. Леонов.

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы В. М. Комаровту „Алдын сылдыс" ийги медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

«Союз-1» дээр чаа совет космос кораблининиң шенелде ужудуушкунун беттандырарынга маадырлыг, дидим болгаш эрес болганы дээш Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт Владимир Михайлович КОМАРОВТУ «АЛДЫН СЫЛДЫС» ийги медаль-биле (мөчээн соонда) шаңнаар болгаш Маадырның төрээн чиринге бюст тураскаалды тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1967 чылдың апрель 24.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин доктаатканы болза:

1. ССРЭ-нин ужудукчу-космонавы, инженер-полковник В. М. Комаровту орнукшударын организастаары-биле чазак комиссиязын эштер М. А. Суслов (даргазы), Д. Ф. Устинов, Л. В. Смирнов, А. А. Гречко, С. А. Афанасьев, В. Я. Павлов, М. С. Смиртюков болгаш Ю. А. Гагарин олар составтыг кылдыр тургузар.

2. В. М. Комаровту Кызыл шөлге Кремль ханазынга орнукшудар.

Хемчиктиң аалчызы

Бо чылдың апрель 23-түн ийиги чартымында район төвүнүн чурттакчылары болгаш Барыын-Хемчик районунуң удуртукчулары аалчыларыы — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Вороновту, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тоокны, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. Мейдуменн болгаш эске-даа партия база совет ажылдакчыларын утпуп алганнар.

Г. И. Вороновтуң болгаш республиканың удуртукчуларының район төвүнүң ажылчы чону-биле беседазары мырынай кудумчуда, суурнуң төвүнге болгаи. Чымыгап чонга Г. И. Воронов чүректиң хамыдызын байырны чедирген, оларның хөй санныг айтырыгларынга харыылаан, культура-амыдырал хандырылгазының годарғайы-биле сонуургап турган.

Дүүн Г. И. Воронов оон бодун үзеп чоруур кижилер-биле кады аквоварчыларның аалчызы болуп, Тываза ол эң улуг будүрүлгенни удуртукчулары-биле беседазагылаан. Будүрүлгенни ажылчыннары Октябрьның 50 чыл ойнга алдар кылыр чаржып турар болгаш харын-на бо хүн—апрельның 24-те — ай планын чедиишкинниг күүседип, 1550 тоина даг-дүгүн берген хоорайн «Тыва даг-дүгүү комбинаттың кол инженери Виктор Алексеевич Ухов дыннаткан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы удуртукчуларның ажыл телевирин сонуургап, удуртукчуларга-даа, удуртучу ажылдакчыларга-даа бодунуң сүмелерин чугаалаан, түл даярге ажылчын кадрларны быжыглап алыр дээш ажылдаар херек. Ол даярге—күш-ажылды эң экизи-биле организастаары, аккорд-шаңналдыг төлээшкиннин калбак нептередири болур.

— Ажылчыннар эки чурттазыннар, боттарының негездерин долуу-биле хандырттынып турузунар дээш байдалды тургузар херек—деп, Г. И. Воронов чугаалаан.

Чурттала тудуун дургедедиринче, столоваяларның, культура-чыр-ымышкын албан черлериниң, спорт организациаларының ажылдарын улам экижиттиринге эргежок чугулазынче кичээнгейин ол үлегидиргеп. Ажылчыннарның боттарында иогаа тарылгазы, дуалал ажыл-агыйы бар бе даярын Г. И. Воронов сонуургаш, оларны хөгжүдеринге дуза көргүзерин удуртукчуларга сүмеләәп.

Ййи дыштанар хүнүүг, беш хонуктуг ажыл неделязынче шилчиири дугайында айтырыг беседага удуг черни эглеэп. Ол даярге будүрүлгенни кызырыган ажыл неделязынче шилчиир дээш ол эвес-тир даярны Г. И. Воронов демдеглээп. Ол болза ажылчыннарга болгаш албан-хлакчыларга немелде дыштанар хүннерни бээр дээш ол-дур. Будүрүлге болза мурнукузундан эвээш эвес, харын хөй продукциязы бээр ужурлуг. Ынчаргы болгаида, беш хонуктуг ажыл неделязынче шилчиирнин айтырыын ылаигыы тудугчулар тургузазы-биле эки болзар херек.

Комбинаттың кол инженери болза будүрүлгенни коллективи ынзыг шилчиишкинни чай айза-да боттазырар даярын будүретпеп.

Чарыш дугайында чугаалап турган, ону ам-даа ёзу барымдаалап организастап турар-дыр. ынчангаш ол экн түннелдерни бербейн турар деп. Г. И. Воронов демдеглээн. Чарыштың массалыг болдуунче киэрээшкейин ол уткаан.

Оон соонда аалчылар даг-дүгү ирыглаар фабрикаиың пехтеринге чорааи, ол ойде аиаа Юрий Шагдырның эң даярге ээзи-чаа ажылдап турган, рудниикке база чорааннар. Беседалар чылыг, ажыт-чажыт чок болган. ол болза будүрүлге, культура-амыдырал хандырылгазының дугаймда болуп тургуланп. Г. И. Воронов даг-дүгүүлериниң хөй санныг айтырыгларынга харыылаан.

Хүнүүн ортаа үезинде төлээлер Ак-Довурак — Абаза аразының орук тудуугуна барып, оон тудуушун чорун гурарын сонуургаан. Октябрьның 50 чыл ойнга чедир орукту ынды-биле тудуштурарын, а келир чылдың баштайгы чартымында орукту бүрүнү-биле ажыглалга киирерин азаапнар.

Ак-Довурак — Абаза аразының орук тудуугуидан келгеш, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов, Тыва АССР-ниң удуртукчулары болгаи оларны үзеп чоруур кижилер Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң төвүнге чеде берген. Эргим аалчыларны колхозчу ажыл-ишчилер байыр чедирип уткаан. Колхозтуң баштаар черинге сонуургалдыг ажыл-херекчи, төлээи беседа болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов колхозта кедээ ажыл-агый будүрүлгенинин хөй айтырыгларын сонуургап, Эргн-Барлыктың ажыл-ишчилеринге ажылагыйны канчалдыр камналгалыг чорударын, күштү болгачи акша-хөреигнни эң эвээштн чаргаан турганы, ёзулуг түннелдерни канчаар чедиш алырыл дээр дугаймда сүмелерин бергилээп.

Беседа соонда аалчылар сууруу көрүп, уруглар садыига болгаш школага чорааннар. Оларны чер болганга өөрүшкүлүг, хүлүледдиг ёзу-биле үткүп турган. Эргн-Барлыктан аалчылар колхозтуң мурнакчы хойжузу Сая Очуриун коданынче чорупкан. Г. И. Воронов болгаш өскелээ удуртукчулар хойжулар-биле чугаалажып, оларның амыдырал-чурттазыгазын, ыракта турар хойжу коданнарының чонуи садыг, культура талазы-биле канчаар хандырып турарын сонуургааннар.

Мурнунда — Таңды район

Республикада күрүнеге сүт, эт садарының чартык чыл планының апрель 20-ге чедир канчаар күүсеттингенин хуу-биле көргүзерге мынчыг:

Районнар	Сүт	Эт
Таңды	72,5	89,2
Каа-Хем	69,9	52,0
Бии-Хем	68,1	59,4
Кызыл хоорай		
Соведи	57,3	84,7
Барыын-Хемчик	56,5	76,8
Чөөн-Хемчик	56,3	42,3
Улуг-Хем	47,5	46,3
Өвүр	47,1	38,9
Бай-Тайга	43,5	20,4
Тожу	32,1	210,5
Эрзин	27,2	22,1
Тес-Хем	24,0	24,6
Республика	60,0	53,6
Эртеи чылдың бо үезинде турганы	57,8	36,5

Карловы Варыда конференция ажыттынган

Карловы Вары, апрель 24. (СЭТА-ның тускай корр.) Бугун Карловы Варыда европейжи коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Европага айыыл чок чоруктуң айтырыының талазы-биле конференциязы ажыттынган. Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары А. Новотный эге сес чугаалаан, акы-дүнма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилерин ниит байыр чедирген. Конференцияда харазында партияларның делегаттары олуржуп турар үезин ыыннаткан:

Бельгияның Коммунистиг партиязының.

Болгарияның Коммунистиг партиязының.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының.

Данияның Коммунистиг партиязының.

Финляндияның Коммунистиг партиязының.

Францияның Коммунистиг партиязының.

Сонгу Ирландияның Коммунистиг партиязының.

Ирландияның Ажылчын партиязының.

Италияның Коммунистиг партиязының.

Кипрнин Күш-ажылчы улузунун Депшилгелиг партиязының.

Люксенбургтуң Коммунистиг партиязының.

Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының.

Германияның Социалистиг Чаигыс аай партиязының.

Германияның Коммунистиг партиязының.

Германияның Социалистиг Чаигыс аай партиязының — Барыын Берлин.

Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының.

Португалияның Коммунистиг партиязының.

Австрияның Коммунистиг партиязының.

Грециянын Коммунистиг партиязының.

Сан-Маринонуң Коммунистиг партиязының.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының.

Испаниянын Коммунистиг партиязының.

Швейцариянын Күш-ажыл партиязының.

Великобританиянын Коммунистиг партиязының.

Швецияның Коммунистиг партиязы делегация чоруткаан. Ынчалзаза ол бодунуң конференциягa олуржур төлээлекчизин чоруткан.

Конференцияга чазаашкынны Албаниянын Күш-ажыл партиязы болгаш Нидерландыларның Коммунистиг партиязы хүлээп албаан деп А. Новотный дыннаткан. Югославиянын Коммунистер Эвилели, Румыниянын Коммунистиг партиязы, Норвегиянын Коммунистиг партиязы, Исландиянын Чаигыс аай Социалистиг партиязы, олар-биле алаан каш чугаалажышкыннарны кылгаи болза-даа конференцияга киришпейн турар деп ол чугаалаан.

Конференцияның ужур-тузазының дугайын чугаалал тура, Новотный-ның чугаалаиы болза: бистиң чыглып келген конференциявые делегайнин коммунистиг шимчээшкиннерге биче эвес ужур-тузалыг. Бо болза, ажылчын ангының болгаш бүгү делегайнин ажылчы чонларының ниити эрге-чыыттары үезин демисежип турар болгаш бистин шимчээшкиннерге модулеп илекпейжи чагаадыкчы интернационализмни бөлүүг удуртулга болдуруп турар революсчу күштерниң чаигыс эвин чаңып алырыга херек кырында салыышкын болур.

ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Новотный бодунуң чугаалаының түнелиниде конференцияның киришкенилерине чедиишкиннерни болгаш уре-түнелиг ажылдарын күзээн.

МАЙ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

ПЛАНДАН АЖЫР

Совет мүрүнеиң 50 чыл болур байырлалыңга төлептиг белекти республиканың будурулге коллективтери, мал, чер амылдаичылары сөңнеп турар. Улуг байырлалга алдар бөлдургам социалистиг чарышка киришкеш, хүн бүрү чедип ап турар чедимишиннериниң дугайын Төрээн чуртка олар рапорттап тураралар.

Юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнелин Ак-Довурак хоорайның будурулге коллективтери үндүрген. № 12 автобазыя-згыйга хамаарыштыр алырга, ооң чолаачыларының ортузунга калбарган чарыштың бирги черин ийи дугаар автоколоннаның эзэлээн. Автоколоннаның чолаачылары эрткен үш айның мштинде 342 мүң тонна-километрни пландан ажыр амылдап кылган.

ШАЛЫПКЫН ТУДАР

«Коммунтудуг» тудут-септелге эртелелиниң бөлүк тудугжулары 106 өрээлдиг ийи каът улуг бажыңны Бай-Тайга районнуң төвү Тээлиде тудуп эгелээннер. Ол улуг тудугнуң таваан салыры ам доозулган. Тудут материалдары сөөрткен машиналар аңаа хүн бүрү үзүк чокка кээп турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга белек кылдыр, ол бажыңны октябрь 1-де ажыглалга киирер хүлээлгеня тудугжулар алган. Бажың туттуна бээрге, партия райкому, райкүүском, кодээ Совет, кодээ ажыл-агыйның будурулге эртелели даэш районнуң еске-даа организациялары аңаа ажылдаар.

Чагаалардан одуруглар

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң № 1 хойжу бригадазының хойжузу Кинин-оол Донгак беш чыл дургузунда адазы Седен Донгакка дузалакчы шдарчы болуп чораан. Оон 1965 чылда совхозтуң 320 баш хоюн хүлээп алган. Ол баштайгы чылында-ла чүе баш төрүүр хойга опаштыр 96 хураган, бир хойдан 1,9 кг дүк алган. Ол—бөгай эвес коргузуг.

Юбилейлиг чылда түе баш төрүүр хойдан-на 100 хураганны, бир хойдан ортумаа-биле 2,5 кг дүктү кыргып алырын Кинин-оол Донгак хүлээнгеш, ажылдап турар. Кадарчының коданында 368 төрүүр хой бар, ам 290 хой солдапкан, оон 310 хураган алдынган. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Седеп Донгактың оглу адазының болгаш еске-даа мурнакчыларның сүмелеин ап, дуржулгазын өөренип чораан, мал ажылын хөгжүдеринге мергежилдэп шңгээдип алган.

Малдың одек-хонажынче, мал чеминиң белеткелинче, одар-белчирни чөп ажыглаарынче кичээнгейни ол салып келген. Хойжу бо чылын 12 тонна сигенни. 5 тонна будук-бүрүү белеткеп алырын база хүлээнгеп.

С. ОЙДУП-ООЛ.

• • •

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хураа» кодээ ажыл-агый артелиниң хойжу бригадаларының кадарчылары кыштагаашкынны хүр эрттиргеш, түм оттуг чазагларже көжүп эгелээн. Баштайгы көшкен хойжулар Улуг-Хем болгаш Баян-Кол унарында кээп хонгулаан. Чазагларда малдың чаш толуп тургузар кажаалар болгаш мал чемин четчирибиле бар, чаа хонаштарда келген мал овча-менди одарлап турар.

Колхозтуң хою 24 кодаңда үстүнген, солдаашкын үргүлчүлеишаан. Кадарчылар ниитизи-биле 6500 хураганны камгалап алган. Бирги кварталдың түңнелинде чамдык кадарчыларың көргүзүү бедик болган. Чүе баш төрүүр хойга опаштыр үстүнген

дутайында азы пашиям дарлап турар - кинчибекке удур демисел дутайында чугаа чоруп турар болза, мындыг даймига бичин-даа удурланмас мен...»

В. И. Ленинге баштатка Коммунистиг партия биле Совет чалак хамаату даймиңың эгезинден тура-ла дайзынга ойтур шавышкыны организастаар талазы-биле кайтамчык улуг ажылды калбартка. Ажылчыларың болгаш тараачыннарың эрге-чагыргазын камгалап ап, халдакчыларың болгаш ак-гвардейжиларың доктаамал армиялары чыгча шаап шыдаар аргалыг шак мындыг чепсектиг күштер Советтериниң аныяк республиказынга хамыктың чугула турган. Ажылчын-Тараачын Кызыл Армиязы болгаш Ажылчын-Тараачын Кызыл Флотту туругзар дутайында тоогүлүг дёкреттерни Ленининн бодунуң киржилгези болгаш шуут удурултазы-биле ажылдап кылган. Ленин болза армия дээрге доктаамал, шынгыы сагыыга-чуруумкут, эки чепсегледттинген болгаш өөреттингеп турар ужурлуг дээрин барымдаалап көрген. Ол дээрге ажылчы чоннарның армиязы, бүгү националдарның улустарының пайгалыңың армиязы, хостакчы армия болган турар ужурлуг.

В. И. Ленининң удурултазы-биле Совет республика чаңгыс аай дайынчы лагерь болу берген. Тыылды фронтуга бараан болур кылдыр тургускан, бүгү албан черлериниң болгаш организациялардың ажылын дайын байдалынга таарыштыр тургускан болгаш дайзынны ашкан турар тинилелгениң эрге-ажыктарынга чагырткан. Хамаату дайынның баштайгы хүнинериден эгелээш-ле, Ленин чепсектиг демиселди удурутуруп боду боттандырып, Кызыл Армиянның дайынчы чорудугаларын дайзынны шинтиирлиг чыгча шаварынче угландырып турган. Дайзынны ашкан турар демиселдиң болгаш тинилелгенің программазы тайылбырлаттынган партияның болгаш чазактың барык бүгү кол-кол документилериниң автору Ленин чораан, шеригледрбиле харылзаанны ол сырый тудуп, дыка хөй командирлерни болгаш комиссарларны эки билип, оларга сүмелерин болгаш айтышкыннарын берип турган.

Хамаату дайынның чылдарында республиканың чепсектиг күштериниң Кол командылакчызы турган С. С. Каменев В. И. Ленининң шериг удурултазы «шериг херээниң чаа школазы апарган» деп бижээн.

Чырыткылаачак стратег В. И. Ленин халдакчыларның болгаш иштики контрреволюциянын таптыкан күштериниң кол-кол согуушкунарывың угланышкынарын баш бурулгаар өттүр көөр билдилиг чораан, ол чорук чоннуң күжүн болгаш чүүтүң камгалал курлавырларын дайзынны чыгча шаварынче соруктут мөөнүзөр арганы берип турган.

Чиижө, барыын талаку күрүнелериниң империалистиг бөлүүтеринге күткүттүрген болгаш организастаткан ак-чех корпустуң 1918 чылдың чайынында антисоветтиг халдаашкынарының уламыңдан Совет республикага өң улуг айыл чөөн талага диргелип келирге, Ленин Чөөн фронтуну шеригler-биле ёзу күштелдирерининң эргежок чүүлүзээн айтып, «эң хөй санныг кезектерниө Барыын фронтудан эң ыыска хуусаазы хүжүрер деп айтышкынны берген.

1918 чылдың тоңчүзүнде демиселдиң кол черн чөөн таладан мурнуу талаже шилчий берген. Англи-француз халдакчыларының шеригleри аңаа дүжүрттүрген болгаш ак-гвардейжи генералдар Краснов биле Деникин боттарының хөделиишкиннерин идепкейжиткен. «Барыын талаже ажырбас, хөй эвести чөөн талаже, шуутү чүвени (барык шуутү) мурнуу талажее» деп, Ленин иегээн.

1919 чылдың чазынында, ак-гвардейжи адмирал Колчактың интервентилерге эки чепсегледип алган армиязы Совет эрге-чагыргага кыжанып келирге, В. И. Ленин Чөөн фронт хамаату дайынның база катап кол фронтуну болуп бар чыдыр деп айтып турган. «Чөөн фронтуның байдалы-биле холбашкыр РКП(б) ТК-ның телистерниге» чүрттүң болгаш Кызыл Армияның мурнуда турар кол шериг-политиктиг соруулгаларны Ленин ажыдап кылган. «Бүгү күштү салыр, революсчу энергияны калбартыр керек. ынчав харын Колчак дүргеп чыгча шаптырар. Уралны, Сибирьни «камгалап болгаш чаалап алган» туруп болур болгаш болур-даа ужурлуг» деп телистерде чугаалаан.

1919 чылдың июльде Ленин — «Бүгү күштү Деникинге удур демиселче!» деп чаа стратегтиг соруулганы төлевилээн. Чүрттүң болгаш армияның кол-кол политиктиг база шериг күжениишкиннери Чөөн фронтудан Мурнуу фронтуже шилчээн. «Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бүгү күжүн. Совет республиканың бүгү күжүн Деникинниң халдаашкынын ойтур шаварынче болгаш Кызыл Армияның Уралче, Сибирьже тинилелгиг шавар халдаашкынын ара доктаатпайн. Деникинни тинилээринче угландырган турар ужурлуг. Үениң кол соруулгазы ол болуп турар» деп, В. И. Ленин бижээн.

Бистиң армиябыстың күжүнүң чамдыызын

улус ажыл-агыйын катап тургузарынга ажыглай берген 1920 чылдың февраль-мартта Ленин армиянның дайынчы болеп чоруук бүгү хемчегбиле деткиринииң эргежок чүүлзазын айтып, буржуаз-помещик Польшаның болгаш Крымда оңгуланы берген ак-гвардейжи баруи Врангельдиң талазындан өзүп орар кыжанышкынның дутайын хөречилеп турган. Белетелдиг дайынчы күрлавырлар болгаш материалдыг хөрениглер чедишпейн турган хамаату дайынның чылдарында кайы-бир фронтуга азы дайынчы участотока дайындан эргежок чүүлээ артык күштүг болур чорукту шеригlерни бир угланышкынын өске угланышкынче тавыштыр болуктээрининң аргазы-биле чедип ап турган. Тинилелгиң чедип алырынга ол кайгамчыл улуг ужур-дузалыг болган.

ШЕРИГ УДУРТУЛГАНЫҢ ЛЕНИНЧИ СТИЛИ

Ленининң шериг ажыл-чорудулгазы дайынның үе-чада бүрүзүүде чоннуң болгаш армияның мурнуунда чүтле кол-кол стратегтиг соруулгаларны тодаргайлаары-биле кызыгаарлаттынмайн турган. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиин өске-даа удуртур ажылдакчылары-биле кады В. И. Ленин совет шериг уран аргазының үндезиниерин тургускан.

Кызыл Армияның бүгү эң чугула операцияларын В. И. Ленининң шуут киржилгези-биле ажылдап кылган. Кремльде Ленинчи кабинет фронтуларже кол айтышкыннар бердинер бир янзының штавы болуп турган.

Ленининң секретары чораан Л. А. Фотиева мынчаддыр сактып чугаалаан: «Ол чылдарда Владимир Ильичиин бодунуң ажылдаар кабинединде стол кырында чада салып алганы чүрт чуруунче көрүп алган ханы боданган турарын үргүлүү кижи көөр. Бистиң шеригlеривистиң турар черлерин, дайынның күштериниң шимчээшкиниң ол демдеглеп ап, дайзынны чылча шаварының стратегтиг планнарын партияның болгаш Совет чазактың өске-даа удуртур ажылдакчылары-биле кады ыяк бодап, чугаалажып турган. Владимир Ильич кампалалды организастаарының бүгү-де чүүлдерин хандыр көрүп турган. Ол бүгү-де чүүлдерни баш удур көрүп чораан. Доочу болган ыяштыг отчёттарны, керек кырында бар сан-медээлерни ол негеп, бодунуң айтышкынарының күсселдезин үргүлүү контролдап чораан».

Даштыкы шериг интервенциязының болгаш хамаату дайынның чылдарында Ленининң шериг ажыл-чорудулгазын тодаргайлап турар материалдар болгаш документилер (чүрттүң кампаланың болгаш армияның база флоттуң дайынчы чорудулгаларын удуртурунуң айтырыгларының талазы-биле В. И. Ленининң 600 ажыг телеграммалары болгаш чагаалары бар) шериг удуртулганың ленинчи стилининг дараазындагы эң чугула демдектерни илередип турар:

— чүртте политиктиг, иштии политиктиг байдал-биле шериг сорулгаларын холбаштырып билирин;

— бүгү фронтуларда, ылаңгыя чепсектиг демиселдиң шинтиирлиг участоктарында байдалды ханы билирин;

— политиктиг, экономиктиг, моральдыг болгаш шериг факторларны, дайын чорудулгаларының чедишкининиг болуруи тодарадып турар чепсектиг демиселдиң дүрүм ёзугаар түүлдерин чөптүү үнелеп билирин;

— байдалды бүгү талазыт анализтээрин, кол фронтуну (участоктуг, демиселде кол звенону, кол угланышкынны) ыяап болгаш дүрген тодарадып билирин;

— бодунуң күштериниң болгаш дайзынның күштериниң байдалын шинчилеп, эң-не чогумчалыг болгаш ажыктыг апарган чөрлерге күштерни болгаш курлавырларны мөөнүзөп, дайзынга согуушкун таварыштырарынга эң-не таварымчалыг үеэн шилип ап, шеригlериниң бедик уран аргалыг болурун хандырып билирин;

— коллективтиг дүржулгага, практиканың саннедээлеринге даянып билирин, шинтиирлер хүлээп алырда, хоозун бодалдарны, далаш чоруктарны болдурбазын;

— директиваларның болгаш тус-тус айтышкыннарының күүселдезин эң шыңгыы хынаарын, партияның Төп Комитединиң ажыдап кылган болгаш базыдап пландарын база шериг айтырыгларының талазы-биле хүлээп алган шинтиирлерни амыдыралга чайгылыш чок күүседир дээш контрольду тургузарын;

— шеригlерниң негелде-хереглелдерин эвилеп болгаш кичээнгейлиг көөрүн, шеригlерни өөредиринің болгаш политика талазы-биле кижилдеринің дутайында могаг чок сагыш салып чораанын көргүзүп турер.

Антанта империалистериниң кара сагыштыг бодалдарын ажылчы массаларга тайылбырлавышаан, дайынга тинилелгени чедип алыр төлээде, чоннуң чогаадыкчы күштериң база мөлүүтүргүшкүнден хосталган ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революсчу көдүрүлүшкүнүн эң улуу-биле ажыглаарынче В. И. Ленин чүткүл салып чораан. «Хөй курлавырларлыг, неметтиниң кээп турар күштүг, хөй чоннуң ортузунга улуг шыдажымышкынныг кижи дайынга тинилеп үнер» деп, Ленин өөредип чораан. Тинилелге болгаш дайынның доостуру революсциянын херээже шеригlериниң бердинишкининиинден, кижи бүрүзүнүң дидим болгаш шинтиирлиг чорууунуң чүртүнүң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга чөрүүлүр Тинилээдиы ыяштан улуска удур америк агрессорларының чорудуп турар дээрбечи дайынынче кинр тыртып турар-дыр.

Кожазы ыяштан улуска удур кезиниг дайынга Тинландының киржилгези болза делегей эргезиниң бөдүүн нормаларын болгаш Ыяштан талазыбиле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын дорамчылаанны. КНОнуң Уставын болгаш күрүнелериниң иштии херектериниге холгаарлаашкынны болдурбас дугайында Декларациянны үрээни болуп турар.

Ыяштан улуска хамаарыштыр Тинландының агрессия үүлгедиглериниге удур Ыяштанның Демократтыг Республиказының бо чылдың март 31-де шинтиирлиг удурланышкынын болгаш тинланд эрге-чагыргалар Ыяштамче агаардан халдаашкынга Тинландының девискээрин ажыглаарын Каттышкан Штаттарга чөпшээрээнин сөкседыр, боттарының дайынчы кезектерин Мурнуу Ыяштамче чорудар деп турар бодалыдан ойталаар болгаш бүгү тинланд шериг ажылдакчыларын оортан үндүрер дугайында ВДР-ниң негелдерин ССРЭ-ниң чаза бүрүү-биле деткип турар.

Ыяштанның улузунга удур тинланд чазактың баш бурунтаар ап турар иелишкининерин эң шыңгыы бурулгашавышкынны болдурбайн барып шыдавас. Ыяштан улуска удур агрессия дайынга Тинландының киришкенин дээш харысалганы Тинландының чаза бүрүү-биле хүлээр апаар».

Таиландының ССРЭ-де элчин черинге ССРЭ-нин Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

Ыяштанның Демократтыг Республиказынга удур АКШ-тың агрессиязынга Тинландының киржилгезинин калбарып турары-биле холбаштыр ССРЭ-нин Даштыкы херектер министерствозунуң дараазында медеглелин бо чылдың апрель 22-де Тинландының Москвада онза болгаш бүрүн эргелиг элчининге кылган.

«Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш чаңгыс эки дээш чөптүг демиселди чорудуп турар ыяштан улуска удур Каттышкан Штаттар агрессчи дайынын улам ыңай калбартырының ыледе айыылдыг оруу-биле баарын үргүлүүлеп турар деп чүвени сөөлгү үеде Индий-кыдат чартык ортудукта болуушкуннарның хөгжүдээн көргүзүп турар. Каттышкан Штаттар Мурнуу Ыяштамда бодунуң шеригlерин болгаш чепсегленишкинин ковудедип, Ыяштанның Демократтыг Республиказының девискээрин бомбалаарын күштелдирип турар. Оон-биле чергелештир АКШ-тың чаза шериг блоктарының талазыбиле бодунуң эвилелчилерин болгаш эптечилерин ыяштан улуска удур дайынынче кинр тыртпарын шыргайн турар.

Ыяштамда америк агрессиянның киржикчилери бойу берген күрүнелерниң аразында онза черни Тинланд эжелеп турар. Тинландының чаза Ыяштанга удур дайынга плацдарм кылдыр тинланд девискээрин ажыглаар арганы Американың Каттышкан Штаттарынга тыпсып берген. Ам Тинландыда 35 муң ажыг америк солдаттар болгаш офицерлер туруп турар, АКШ-тың шериг-агаар болгаш шериг-далай базаларының база өске-даа шериг объектилериниң калбак четкиин тургузуп турган. Америк самолёттар Ыяштанче халдаашкынынның хөй нуруузуун Тинландының девискээринде турар аэродромнардан үүлгедип турар. «Б-52» дээр америк стратегтиг бомбалакчы самолёттарны ам Саттахипте Утапао шериг-агаар базазынче чорудуп турар. Америк шериг командылалының медеглээни-биле алырга, ол самолёттар Ыяштанның Демократтыг Республиказының чурттакчы чоннуг болгаш үлетүүлүг пунктуларынче халдаашкын кылыр деп турар. Харын оон туружук, Тинландының чаза тинланд чепсектиг күштериниң кезектерин Мурнуу Ыяштанче чорударын бодунуң бодап турар дугайын албан ёзугу-биле чарлаан.

Мынчатташ тинланд чазак бодуунуң чуртунуң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга чөрүүлүр Тинландының ыяштан улуска удур америк агрессорларының чорудуп турар дээрбечи дайынынче кинр тыртып турар-дыр.

Кожазы ыяштан улуска удур кезиниг дайынга Тинландының киржилгези болза делегей эргезиниң бөдүүн нормаларын болгаш Ыяштан талазыбиле 1954 чылдың Женева дугуржулгаларын дорамчылаанны. КНОнуң Уставын болгаш күрүнелериниң иштии херектериниге холгаарлаашкынны болдурбас дугайында Декларациянны үрээни болуп турар.

Ыяштан улуска хамаарыштыр Тинландының агрессия үүлгедиглериниге удур Ыяштанның Демократтыг Республиказының бо чылдың март 31-де шинтиирлиг удурланышкынын болгаш тинланд эрге-чагыргалар Ыяштамче агаардан халдаашкынга Тинландының девискээрин ажыглаарын Каттышкан Штаттарга чөпшээрээнин сөкседыр, боттарының дайынчы кезектерин Мурнуу Ыяштамче чорудар деп турар бодалыдан ойталаар болгаш бүгү тинланд шериг ажылдакчыларын оортан үндүрер дугайында ВДР-ниң негелдерин ССРЭ-ниң чаза бүрүү-биле деткип турар.

Ыяштанның улузунга удур тинланд чазактың баш бурунтаар ап турар иелишкининерин эң шыңгыы бурулгашавышкынны болдурбайн барып шыдавас. Ыяштан улуска удур агрессия дайынга Тинландының киришкенин дээш харысалганы Тинландының чаза бүрүү-биле хүлээр апаар».

Бир фермада

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендергеде № 4 салбырының сүт-бараан фермазының быжаа ажаакчылары бешчылдың ийиги чылының бирги кварталында эки көргүзүүлерни чедип алганнар. Чаа төрүттүнген быжааларны онча-менди доруктуруп, хонукта бедик немелде деңзинни ап турарлар.

Монгуш Дадар-кыс, Зоя Хуурак, Тюлюш Энин-кыс чыл эгезинден бээр төрүттүнген 77 быжааны эки доруктуруп өстүрген. Быжааларның хонукта ортумак өзүлде деңзини бирги кварталда 699 грамм азы нитизи-биле 4.8 центнер болган.

Ферманың быжаа ажаакчылары малдың чаа төрүттүнген чаш төлүн хүлээп алган, зоотехниктиг чурумнарны шыңгыы сагып, ажаан, чемгерин, оран-савазын арыг тудуп турар. Бирги кварталда чедип алган чедишкиннерин быжытхан, малдың чаш төлүн чидирип чокка алыр, өзүлде деңзинни бедидер дээш быжаа ажаакчылары аразында социалистиг чарыштыг калбарткан.

О. ТАВАА.

Улам калбарган

Чөөн-Хемчиктиң хөвуларында часкы ажылдар улам калбарган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң № 1 салбырының механизаторлары бо хүннерге чедир 310 га черни андырган. Чер андырылгазында 12 трактор ажылдап турар. Трактористер Куулар Чылбак-оол, Кара-Сал Бопай-оол, Куулар Намчыл-Доржу хүнде 5 га черни андарар нормазын 8—10 гектар чедирип келген. Механизаторлар 2500 га черни илиртээш, шык базырыышкынын оон-биле доозупканнар.

Совхозтуң тараажылары кур черни шингээдип алыр соруулга-биле Кызыл-Чыраага 48 га черниң хараганын сөп аштап турарлар. Ооржак Алдын-оолга баштаткан 32 кижи Шанчыт-Артының хөвүзүнүң дажын аштап турар. Бо үеге чедир 60 га черниң дажы арыглаттынган.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң саанчызы Надежда Козырева Улуг Октябрьның 50 чыл юбилейге тураскаатказын бүгү улустуң социалистиг чарыныга идепкейлиг киржип, март айда бөзин инек бүрүзүнден 169 кг сүттүг саап алган.

А. ЮРТАЕВТИҢ фотозу.

Вьетнамны деткииринің Совет комитединиң медеглели

Делегейниң бүгү-зе норма-чижектерни дора көрүп, делегейниң хөй-ниитизининң база Каттышкан Штаттарның бодунуң улузунуң-даа чөптүг киленгээшкиннерин, шинтиирлиг удурланышкынарын херекке албайн, америк агрессорлар хосталгага мнакшылдыг Вьетнам улуска удур кеминг дайынын улам-на калбартып турар-дыр. Дайынны калбартырының оруунга АКШ-тың империалистери апрель 20-де онза айылдыг базымны кылып, Хайфон хоорайның сырый чоннуг чуртталга кварталдарын араатавзыг ёзу-биле бомбалаан. Вьетнам улуска удур дерзин немнинг үүлгедиглерин кылбышаан турган-да, АКШ-тың чагырыкчы болүктери боттарының «тайбың чүткүлдер» дижир хоозун чулчуруушкунарын база сокеатпайн турар. Ол медеглелдер болза Пентагонның эжелекчи бодалдарын чаап чажырар соруулгалыг.

Америк халдакчылар кандыг-даа кажарлаашкынарны кылып турган, делегейниң хөй-ниитизининң санал-оналын негелеп шыдавас, АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга удурланышкынарының чагыны бистиң бүгү планетавыста улам-на өзүп база калбарып турар.

Америк агрессиязыны сокеатказ турар чорукту чедип алыр дээш улам идепкейлиг болгаш шинтиирлиг демисежириичче чаагай тура-соруктуң бүгү кижилерин, бүгү-зе дептиилелиг кижи төрелгетеринге миллион-миллион совет кижилериниң мурнуудан Вьетнамны деткииринің Совет комитеди кыйгырып тур. Эң улуг капиталистиг күрүнениң чартык миллион кижилиг армиязы тайбыңга мнакшылдыг улусту узуткаар соруулгалыг дайынны чорудуп, Б—52 дээр стратегтиг бомбардировщиктер тайбың хоорайларже болгаш суурларже өлүрүүчү түүтүн хүн бүрү октап, өртеидирер бомбаларның чалбыжыкынга херээженнер, кырганнар болгаш бичии уруглар өртенип өлүп турар мындыг байдалда, ак сеткилдиг чаңгыс-даа кижи сагыш аимыр артпас ужурлуг.

Тайбынны, улустарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун эргим үнелеп турар бүгү кижилериниң каттышкан болгаш шинтиирлиг хөделиишкиннери калчаараан агрессорну кыңчыктырбайн барын шыдаар. Америк аг-шериг маадырлыг вьетнам улусетүң тура-соруун кажандаа сып шыдавас!

Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш чөптүг демиселди чорудуп турар маадырлыг вьетнам улусетүң талазынга совет кижилер кеззеде туржуп келген болгаш туржуп арттар-даа!

ВДР-ге удур бомбалаашкыннарны болгаш өске-даа агрессчи үүлгедиглерин доп-дораан сокеадырын, америк шеригlерин болгаш АКШ-тың чалчаларының шеригlерин Мурнуу Вьетнамдан үндүре бээрин Вьетнамны деткииринің Совет комитеди совет хөй-ниитизиниң мурнудан негеп тур. Бодунуң салын-хуузун вьетнам улус боду шинтиирлээр ужурлуг.

Агрессорлар Вьетнамдан холуң мратсынар!

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

ПРАГА. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европаның айыыл чок чоруунун айтырыгларының талазы-биле конференциязынга материалдар белетээр талазы-биле Редакция комиссиязының хуралы апрель 21-де Прагага болган дээрзин ЧТК агентилел дамчыдып турар. Конференция 1967 чылдың апрель 24—27 хүннеринде Карловы Варыга болур.

Дараазында аку-дүнма партиялардың: Австрияның Коммунистиг партиязының, Бельгияның Коммунистиг партиязының, Болгарияның Коммунистиг партиязының, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, Великобританияның Коммунистиг партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Германияның Коммунистиг партиязының, Германияның Барыын Берлинниң Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Грецияның Коммунистиг партиязының, Данияның Коммунистиг партиязының, Италияның Коммунистиг партиязының, Испанияның Коммунистиг партиязының, Ирландының Ажылчын партиязының, Люксембургтуң Коммунистиг партиязының, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Сан-Марионуң Коммунистиг партиязының, Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Финландияның Коммунистиг партиязының, Францияның Коммунистиг партиязының, Чехословакияның Коммунистиг партиязының, Швейцарияның Күш-ажыл партиязының төлээлекчилери Редакция комиссиязының хуралынга киришкен.

Редакция комиссиязының хуралы аку-дүнмалышкы кады ажылдажылганың болгаш бот-бодуң билчир чоруктуң ёзугуунга эрткен.

Редакция комиссиязының хуралы

ГСЧП-ниң VII съездизи ажылын дооскан

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VII съездизи бодунуң ажылын дооскан. Герман Демократтыг Республиканың коммунистериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттышканын, ажылчы чоннарның калбак массалары-биле партияның сырый харылзаалдыын, марксизм-ленининизминиң болгаш пролетарлыг интернационализминиң улуг тугунга ГСЧП-ниң шынчызын съезд көргүскен.

Съезд чугаалашкан айтырыгларының талазы-биле документилерни бадылаан болгаш Герман Демократтыг Республиканың чонунга манифестини хүлээп ап, ГСЧПниң удуртукчу органнарын сонгаан.

ГСЧП-ниң чаа сонгуткан ТК-ның пленуму болганын съездиниң делегаттарынга дыңнаткан. ГСЧП ТК-ның бирги секретарынга Вальтер Ульбрихти чаңгыс ун-биле сонгаан дугайында дыңнадыгны делегаттар болгаш аалчылар адыш часкаашкыны база байыр чедиримишкинибиле уткаан.

Кол Ассамблеяның тускай сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының Нью-Йоркта ажыттынган тускай сессиязының төлээлери Кол Ассамблеяның 21-ги сессиязының даргазы турган Абдул Рахман Пажвакты (Афганистан) бо сессияның даргазынга база чаңгыс ун-биле сонгаан.

Оон дараазында Ассамблея саналдан киргеп айтырыгларны өскерилге чокка бадылаан болгаш бодунуң ажылының чурумун тодарадып. Кол комитетти (ында сессиязының даргазы, 17 оралакчы даргалары болгаш чеди комитеттерниң даргалары кирип турар) 21-ги сессията турган ол-ла составы-биле хевээр арттырар) деп доктаатказ.

КАР-ның парламент төлээлери ССРЭ-ге келир

Каттышкан Араб Республиканың Национал хуралының төлээлери ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиумунуң чалаавыр ёзугаар албан ёзугуунуң пайыралчы аян-чорууун кылып, апрель төнчүзүнде Совет Эвилелиниге келир деп турар.

КАР-ның Национал хуралының даргазы Анвар Садат төлээлерни баштап келир.

(СЭТА).

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Бо чылдың бирги кварталында аъш-чем үлетүүрүүнүң эргелеп ниити продукция бүдүрер планын 106 хуу күүседкен. Хлеб болгаш булочкалар кылыгларын 3541, кондитер кылыгларын 169 тонналы, пивону 47 муң, эзиртпес сускуннарны 16 муң декалитрни бүдүрүп үндүргеп.

Коллективтиң ажылчыннары юбилейге үткүштүр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Хүлээлгениң кол утланмышкыны кижи бүрүзүнге оваштыр эки шынарлыг, четчир санныг продукцияны белеткээри болган. Бо чылын эрткен чылга бодаарга човга улам хөй аъш-чем кылыгларын белеткеп бээри планнаттынган. Чаш уругларга таарымчалыг «Петушок» («Аскыр дагаажыгаш») болгаш «Белочка» («Диинчигеш») деп карамельдерни бүдүрүп үндүрериң көргүп турар. Оон ыяй кондитер кылыгларындан «Хүреш», «Азияның төвү» деп национал угулза-биле хевирлээн торттарны кылыр. Амгы үеде аъш-чем үлетүүрүүнүң аргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчылары Кызыл хоорайда коммунистиг күш-ажылдың кондитер цехинде шеверде дүржулгаларны организастап, чаа кылыгларны ыаастап хевирлээрин шингээдип, майда продукцияның шынарын тодарадыр комиссияга киирип бадыладыр соруулганы салган.

Мастер Надежда Сороковыкка удурткан янзы-бүрү булочкалар бүдүрер цехтың ажылчыннары үш янзы чаа ассортиментиниң продукциязын бүдүрерин шингээткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерн, продукцияның шынарын экижидерн болгаш ассортиментизин калбартыры, күш-ажылдың байдалын таарымчалыг болдурарының айтырыгларын шинтиирлээр талазы-биле элээн хемчеглер боттанып турар.

Кызылдың хлеб бүдүрер заводунда ажылдылар белеткээр чаа цехти, продукцияны технологтуг чорудулга айы-биле дамчыдар транспортёрларны, сугну болгаш сугга хоюткан дусту дамчыдар автоматтыг станцияны ажыглаага киирген. Оон уламыңдан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ийи катаа улгатказ. Ынчангаш ажылдап турар бир кижиге хамаарыштыр хүн нормазын эде көөрү кончуг чугула болуп турар.

Ийиги чартык чылдың сөөлгү айларында улуг бүдүрүкчүлүүн механизастаттынган машиналар-биле дериттинген төгерик далганнар бүдүрер цехти ажылдар. Оон тудугмонтаж ажылдары кидин түлүк чорун турар. Цехти ажыглаага киирген сөөлүнде чүгле Кызыл хоорайның чурттакчы чону эвес, а харын көдээ суурларның, совхозтарның, колхозтарның ышчилери 150 тонна төгерик далганы алыр. А цех механизастаттынган болур, кижи холу-биле кылыр ажыл эвээжээр.

Кызылда пиво бүдүрер завод бар. Оон бир чылда күүзүү 195 муң декалитр пиво кылырынга деңнежир. Бүдүрүлгенин технологиязы чүгле ийи янзы ассортиментиг пиво бүдүрүп үндүрер кылдыр көрдүнген. Өске сорттарны бүдүрерине технологиязы таарышпас, а чаартылгалар кылыр дээрге бүдүрүлгенин шолу кызыы. Ынчангаш беш чылдың планында Кызыл хоорайга хөй ассортиментиг пиво бүдүрер заводту тударын көрүп турар. Оон төлевилээн күүзүү чылда 350 муң декалитр пивону белеткээр кылдыр көрдүнген. Амгы үеде Кемерово хоорайның төлевилел институдунуң экономика кылдазының начальныгы эш Золотарева заводтуң техника-экономиктиг көргүзүглерин таарыштыр чогаадып эгелей берген.

Юбилейлиг чылда бүдүрүлгенниң эстетиказын болгаш культуразын экижидер дээш чамдык ажылдарны чорудар бис. Ажыглаага турар дериг-херекселдерни, машиналарны таарымчалыг будуктар-биле доозулар, корпустуг ниитики хавааларын ак плиталар-биле шыпар. Ындыг ажылдарны Ак-Довурак, Чадаана хлеб заводтарында база чорудар. Продукцияның шынарын, ассортиментизин негелдезиниге чедирер дээш, бригадалар, цехтер аразында социалистиг чарыштыг улам калбартырыг чугула. Ол ажылдар Кызылдың, Ак-Довуракның хлеб бүдүрер заводтарында чедимчелиг организастаттынган. Ай санында ажылдың түнелин үндүрүп, шыгараан ишчиге эң эки аттарны тыпсып, социалистиг чарыштың тинилекчилерин бүгү кижилерге таныштырып, көргүзүг самбыраларында оларны демдеглеп турар.

Чонну өй-шаанда эки амданныг, сүүзүнүг чем аймаа-биле хандырары, оон шынарын экижидери совет улустуң амыдыралын чаагайжыдар херектиң чардынмас кезээ-дир. Ынчангаш республиканың аъш-чем үлетүүрүүнүң аргелелиниң коллективтериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнаа алдаржыткан социалистиг хүлээлгелерни күүседип шыдаарынга бүзүрел бар.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
инженер.

1967 ч. апрель 25.

ШЫН
3-КУ АРЫН

Мурнунда — Сафронованың бригадазы

Совет арге-чагырганың 50 чылынын алдарлыг юбилей байырлалынга «Тыва тудуг» трестиниң № 48 тудуг эргелелиниң коллективи чурттаалга болгаш культура-амыдырал тудугларын кылыр планын күүседип, совет кижилериниң өзүп олурар негелделерин хандырарынга боттарының үлүгүн киришкилеп, социалистиг чарыштың аңгы-аңгы участоктарга калбарткан.

№ 48 тудуг эргелели беш чылдың ийиги чылының баштайгы кварталының планын 100,5 хуу күүсеткен. Тодаргайларга, эргелел квартала 200 мун рубльдиг тудуг ажылдарын кылыр хүлээлгезин 201 мун рубль чедир кылып, чедимчелиг ажылдаан.

Эргелелдин Кызылда, Ак-Довуракта, Хову-Аксында участоктарының аразынга калбарган чарыштың түнелиниде Ак-Довурак тудуг участогу боттарынга алган хүлээлгезин ажыр күүсеткеш тиилекчи болган.

Тудуг эргелелиниң Ак-Довуракта № 3 участогу бирги квартала 84 мун рубльдиг тудуг ажылдарын кылып бүдүрер сорулгазын 92 мун рубльге күүседип, шеверлел ажылдарының шинчилиг база экижиткен.

Ийиги черни Кызылдың № 1 тудуг участогу ээлээн. Кызылдың тудугларында ажылдап турар участок квартала планнаан ажылдарын бүрүн кылган.

Найысылалга участоктуң бригадалар аразынга калбарган чарышка аки шинелди Мария Сафронованың удуртканы штукатур-маляршиктер бригадазы чедип алган. Мартта боттарынга алган социалистиг чарыкшылың хүлээлгезин ол коллектив 122 хуу күүседип шылгаран. Ында шуптуг 12 кижи ажылдап турар болгаш аразында ап-найыралыг бижыг коллектив болган.

Бригадада штукатур-маляршиктерден Матюшенко, Доронина олар нинги херекке боттарының төлептиг үлүгүн киирип турарлар. Ол ышкаш Алексей Верхбицкийниң баштааны 9 кижилиг экижктер, соңга чаактары, рамалар чазаар бызанчылар бригадазы бедик көргүзүлүг ажылдаан.

Тудугчулар ам Май 1-ге тураскаатқан ээлчегде ажылдап, чаа бедиткен хүлээлгени алган.

С. ТАМЧАЙ.

Улуг-Хемден

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының хойжу бригадазында төрүүр 3.800 хой бар, ам оолдаан 2966 хойнуң хураганнары мендиг алдынган. Малды ажаан-тежээринге, чаш төлдү өстүрүп ажаарынга кадарчы коммунистер өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Коммунистер Монгуш Артаа, Монгуш Күдер, хойжу бригаданың бригадири Монгуш Дыдый-оол болгаш өскелер-даа социалистиг чарыштың, малчыннар ортузунга чорудар партийжи-политиктиг ажылдың организакчылары болуп турар. Салбырының кадарчыларында беш чылдың ийиги чылының арткен айларында малга чидириг болдурган кижи чок, төрээн малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээн сөзүнге эр болуп турар.

Юбилейлиг чылда чүс баш төрүүр хойга онаштыр хойжу бригаданың кадарчылары чүс хураган, бир хойдан-на 2,5 кг дүк алыр хүлээлгелиг, чаш төл алыр хүлээлгениң күүсеттинип болуруң бирги квартадың түнелги көргүскен. Бригадада моон соңгаар оолдаар 834 хой бар, олардың хураганнарын онча-менди камгалап алгаш, социалистиг хүлээлге күүседирин хойжулар шинтирлээн. Кыргызстага белеткел ажылын кадарчылар ам эгелей берген.

М. ОСКУР.

Бистиң календарывыс

ХАНДЫКШЫЛДЫГ ЫРЛАРНЫҢ АВТОРУ

(В. П. СОЛОВЬЕВ-СЕДОЙНУҢ 60 харлаанынга)

«Москва чоогунуң кежээлери» деп ыры Кызылда-даа, Тываның ырак-узак суурларында-даа чаңгыланып, илангыя бистиң аныяктарывыстың аң бинек ырларының бирээзи апарган. Уянгылыг дыңналып, сагыш-сеткилди таалаштыр келир ол ыры тыва оолдар, кыстар ырлажып тура, өскен, төрээн суурунуң кыдыгларынга часкы, чайгы, күскү кежээлериниң кайы хире магалын, ыржының сактып келгилээр. Ынчангаш «Москва чоогунуң кежээлерин» ырлаарынга бинектар, оон аңгыда Алексей Чыргал-оолдуң «Чымчак салгынының» аялгазының темпизи болгаш сөзүнүң утка-шынары бо сураглыг ырга дыка чоок, оон-биле төрелдеш болуп, база-ла чараш, таалынчыг дыңналып турар.

«Бир эвес бүгү делегейниң оолдары...» деп ырыга бистиң аныяктар база-ла аажок бинек, тыва театрының, культура бажыңнарының, клубтарның сценаларында удаа-дараа чаңгыланып турар болгай.

«Москва чоогунуң кежээлери» болгаш «Бир эвес бүгү делегейниң оолдары...» деп сураглыг ырларның автору композитор Соловьев-Седой болгун, апрель 25-те 60 хар харлап турар. Совет ырлар чогаадырының мастерлериниң бирээзи, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады В. П. Соловьев-Седойнуң ады чүгле бистиң чурта калбазыбиле алгып, нептереэн эвес, харын хөй-хөй даштыкы чурттарда билдингир болуп, оон чогаатқан ырларын, илангыя «Москва чоогунуң кежээлери» янзы-бүрү чурттарда каш янзы дылдар кырында дыңналып турар.

Шүлүкчү Михаил Матусовский янзы-бүрү чурттарга чоруп турган, бо ырны каш-каш дылдарга ырлажып турарын бижээш, Японияның найысылалы Токиода, А. М. Горькийниң шиизиниң адыбиле адаан «На дне» деп ресторанга бо ырны бир япон аныяк оолдуң канчаар ырлаанын мынчаар бижип турар: «Токионуң чурттакчылары столларда олурупкан, сарыг шайны, ындыг кончуг дынзыг эвес пивону ишпишаан «Волга, Волга — төрээн чем», «Батюша эриккe үнүпкен» база өске-даа ырларны деңге ырлажып турган. Улуг-даа, аныяк-даа кижилер, чамдыктары өг-бүлезининг ишти-биле кады олурупканнар — райпо ажылдакчылары база бүрүү машиналар. Эш-хуузунуң судунуң шиитпирин ёзугаар, мурнунда хулиган херек ужун шенелдеге шиитпирген Б. Дондук-оолду истелге органнарынче шилчиткен, а өске артканнарын 10 рубль чедир түңге торгаан.

• • •

Өре-самчыгдал талазы-биле чылдың-на өөдөлевейн келген черлерге Бай-Тайга райпозу хамааржыр. Ону чыып төлединиң хемчеглерин истелге органнары биле райпо баштаар чер кошкак чорудуп келген. Ол айтырыгны чогуур деңнелге тургузарын, кооперацияның өнүгүүн самчыгданнардан төледир дугайында айтырыгны бо чылдың эгезинде партия райкому биле райкүүском чугаалажып көргеш, бо талазы-биле райпо биле истелге органнарынга дузалаар түскай комиссияны тургускан.

Тургустунга-ла үр болбаан-даа болза, ук комиссияның бо ажылды чорутканының түнелиниде ниитизи-биле бо үеге дээр 4296 рубльдиң өрээин самчыгдакчылардан эгиткен. Райондa өре-самчыгдал-биле демисежир түскай комиссия бодунуң ажылын улам күштелдирер, чаңгыс-даа өрелиг кижи турбазын дээш хемчегин ап чорудары чугула.

Бо дугайын Бай-Тайгала бистиң бижикчивис С. Серин-оол дыңнадып турар.

• • •

Ол-ла автор «Тээли» совхозка болган эш-хуузунуң судунуң дугайын редакцияга бижээн. Совхоз төвүнүң эш-хуузунуң судунга техникалыг хумага чок аажылганы дээш чоланачы И. Кызыл-оол, механизаторлар И. Арбычы, Б. Сарыг-оол оларны эш-хуузунуң суд дүрүмүнүң 15 түүлүн ёзугаар харыысалга хүлээткен деп, эш Серин-оол түнелиниде бижээн.

Ол-ла автор «Тээли» совхозка болган эш-хуузунуң судунуң дугайын редакцияга бижээн. Совхоз төвүнүң эш-хуузунуң судунга техникалыг хумага чок аажылганы дээш чоланачы И. Кызыл-оол, механизаторлар И. Арбычы, Б. Сарыг-оол оларны эш-хуузунуң суд дүрүмүнүң 15 түүлүн ёзугаар харыысалга хүлээткен деп, эш Серин-оол түнелиниде бижээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында композитор Соловьев-Седой фронт театрының ураң чүүл удуртукчузу болуп, улуг ажылдарны кылбышаан, совет кижилерни, дайынчыларны тиилелгеже сорук киирип, хей-аът киирип турар хөй ырларны чогаатқан. «Ойна-ла, баяным», «Рейдиде кежээ», «Эвээ келдим, өңнүктер», «Өжээннiң ыры» деп ырлары даэш 1943 чылда алаа ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан. Оон соонда ыры чогаадылгазынга улуг ачы-хавыяалыг чоруу база болук ырлары даэш, 1947 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын база катап алган. Ленинчи шаңналдың лауреады болгандан бээр Соловьев-Седой ам сес чыл чедип турар.

Композиторнуң ырлары Тыва черде чаңгыланып турар эвес, Кызылдың хөгжүм училишези болгаш республикада хөгжүм школдарының оон чогаалыкчы ажылчорудулгазын өөренип, оон чогаалдарының кежээлерин арттырып турар.

Т. САЯН-ООЛ.

Эш-хуузунуң болгаш улустуң судтары

Оон хары 27. Эртем-биле база ээлээн бедик. Каа-Хем районга ортумак школа дооскан. Аныяк-чалыы энергиялыг, совет школаның бергени билигни ажыглап, бүгү улустуң буруңгаар шимчээшкинниг ажыктыг үлүгүн киирип. Төрээн чуртунга бодунуң күш-ажылын бараалгадып болгу дег. Кара-оол Даваевич Койгумай оон өске орукту шилип алган. Хамаатыларның болгаш күрүнениң өнүгүүн оорлап, чиик амыдырал сүрүн чорупкан. 1962 чылда 2 чылда хосталгазын казыдып шиитпирген, оозун эртиргеш сөкпеп, оон кезээче алган чүве кайда боор, удучумал чорук оңу Самагалдайга чедире берген. Амыдырал хандырылга комбинадының таннылы болуп алгаш, 420 рубль түңнүг күрүне хөрепкизин оорлап четтигипкен. Чиксек кижи орта бээш пөкпээн, оон хөрээнден чиик адырлып алыр аргазы тыпкаш, 1967 чылдың эгезинде хамаатыларын хуузунда өнүгүүн оорлаан, оон соонда бир кижиниң аъдын соп чипкеш [illegible] чорудуктуң түнелиниде 4 чылын хосталгазын казыткан.

Бо төгенчиг кижиниң дугайын редакцияга бижикчи С. Васильев бижээн.

Өвүр райпозунда эш-хуузунуң судунуң дергазынга Маады Сумбаевич Диннмей соңгуудурган сөөлүнде оон ажылы дирлип эгелээн дээрэн юрист Ч. Соян-оол дыңнадып турар. Эш-хуузунуң судунуң баштайгы хуралынга райпозунуң ажылдыңнары: К. Алдын-оол, Т. Сундуй-оол, Б. Дондук-оол, М. Ким-оол оларның арагазы, ажыл шагы үзер чоруун хөйнүң мурнунга сойгалап, оларны торгаары-биле хемчег ап эгелээн деп ол бижип турар. Ажыл шагы үзер, хөй-ниитизиниң чурумун үреэр, арага-дары ижер ол кижилерни бо эш-хуузунуң судунга олурутканнар — райпо ажылдакчылары база бүрүү машиналарны мурнуку чылдарда алган кижилер оларның моторларын министерствонуң күселиг-биле септеп ап турар.

Дайынның инвалидтери Павел Степанович Неустроев биле Николай Игнатьевич Прокутин олар «запорожец» деп машиналарны чоокта чаа тус-тузунда алганнар. Дуза чедиргени дээш, социал-хандырылга министерствозунга олар өөрүп четтиргенин илереп турарлар.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Чурукта: (солагай таладан оң талаже) П. Неустроев биле Н. Прокутин халаска алган машиналарының чанында.

Авторунуң фотозу.

ИНВАЛИДТЕРГЕ—„ЗАПОРОЖЕЦТЕР“

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Ада-чурттуң Улуг дайынының база күш-ажылдың инвалидтерининг амыдырал-чурттаалгазынче улуг сагышты салып турар. Оон хереченил хүн бүрүдеги амыдыралдан көскү. Бистиң республикавыс Социал хандырылга министерствозу пенсионерлерге болдунар дузаны чедирип турар.

Кызыл хоорайның пенсионерлери чылдың эрткен үш айында бээш 6 «Запорожец» автомашинаны халаска алганнар. Чылдың төнүүнге чедир ам-даа 12 автомашина министерствонуң эртеинге келир. Пенсионерлер оларны база-ла халаска алырлар. Автомашиналар-биле чергелештир, мотоколяскаларны база-ла дайынның болгаш күш-ажылдың инвалидтери алырлар. Социал хандырылганың министерствозу бо чылын 28 мотоколясканы инвалидтерге бээр.

Ынчаларга дайын инвалидтери автомашиналарны халаска алырын оннаап айтыры өөрүнүүр. Оон-биле кады 18 «Москвичиниң» болгаш 7 «Запорожецтиң» долу ортээ-биле инвалидтер садып алырлар.

Автомашиналарны алыр инвалидтер ДОСААФ-тың курузунга өөренгеш, чолаачылаарының аргазын чедип ап турарлар. Бо хүннерге чедир 21 кижи машинаны башкарарын өөренип апкан. Мотоколяскаларны болгаш

Найыралдыг коллектив

Хову-Аксы ажылчын суурда бичии чаштарның өзүп доругарынга таарымчалыг байдал тургустумаан. Ында ийи ясли, уруглар сады ажылдап турар.

Эрги Хову-Аксы суурда уруглар ясливинде шупту 36 уруг бар. Чаштар кижизидикчи башкыларның болгаш ажаакчыларның сагыш човаңгыр хайгаарал-биле бүргеттирген. Ясливиң коллективинде кижи бүрүү уругларны ажаал каректаарда кичээнгейлиг чоруун көргүзүп, ада-иелерни хомудатпайн турар. Аъш-чем хандырылгазы база эки. Уругларга үргүлчү янзы-бүрү чеммерни белеткеп бергеш турар. Келир чылын одаар 170 кубометр ыяш база хөмүр даш белеткеттинген.

Ажаакчы Мария Алексеевна Кузнецова оналаткан ажылынга кончуг кызымак болгаш чаш уругларга сагыш човаңгыр кижи. Ол, уруг бүрүзүнүң ажыы-чаңын эки билир. Чаштарның хар-калыынга таарышкан кыска тоолчугаштарны, рассказтарны оларга бо-ла сонуургады берген турар.

Ада-иелер ажаакчыларга болгаш кижизидикчи башкыларга өөрүп четтиргенин шередип келген.

— Бичии уруумну ясливе ийи чыл иштинде ажаадып келдим. Мазалыг-ла-дыр. Уругларны мындыг эки ажаалдага өрттырып каш ажылдаарга сагыш алыр чүве-дир — деп, аныяк ажылчын Л. Содунам чугаалап олурар.

Бо ясливиң коллективи чаа салгалды кижизидер херекке чедишкинкилерин болуп, Октябрьның бежен чылынга эки белектиг ужуралырлар.

ХАНДЫГ-ДАА АЖЫЛ ХҮНДҮЛҮГ

Неволин Анатолий Афанасьевич куш-ажылдың баштайгы чылым чедишкинниг эгелээн. Ол бичиизинден тура-ла фотографиага кончуг чүткүдүг оол турган. Он классты дооскаш, Кызылга фотография херээн ийи ай өөренгеш, Хову-Аксының ажыдырал хандырылга комбинадынга фотограф боол ажылдап киргеп. Фотолабораториямның херекселерим боду таарыштыр дерим, чонга таарымчалыг байдалды тургускам. Аныяк фотограф бирги кварталдың планын 112 хуу күүсеткен.

«Тыва кобальто» комбинаттың будурулгелеринде тургускулаан көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларында мурнакчыларның чуруктарын эш Неволин эки шыкаралыг кылган. Ол ышкаш хамаатыларның чагыгларын өйлаванда күүседип келген.

О. КОРОДА.

Хүнде 8—12

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталдың сүт саалдазының планын 153, күрүнеге садарының планын 173 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээргe, сүттүң ниити саалдазы 2,5 катап көвүдээн.

Колхоз саар инектериниң уксаалын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап келгени-биле ферма уксаалыг аныяк инектер бар апарган. Чүрт инээнге бодаарга, уксаалыг аныяк инектер хүнде 8—12 кг сүттү берип турар.

Сүт саалдазын улам-на көвүдедир дээш, ферманың ажылдакчылары малдың ажаалда-тежээлдежинче, чемгерилгезинче, өдек-чыдынынче кичээнгейни салып келген. Мал кажаалары арыг-силиг, мал чеминиң курлавыры бар, чемгерилгени зоотехниктиг чурум-биле чорудуп турар. Малдың турлаанын, ажылдаар черинiң культуразы, организастыг чорук дээш демисежир келгенинин түнелинде сүт саалдазы бедээн.

Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында Галина Кара-кыс бир инектен ортумаа-биле 609 кг, Екатерина Кол—595 кг сүт сагташ, саанчылар ортузунда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Кадарчылар Василий Дагба. Чанзан Допуй, Самбыга Оруспай олар сүт саалдазын көвүдиргинге улуг рольдуг болганнар. Чылда бир инектен ортумаа-биле 1.200 кг сүт алыры колхозтуң бүдүрүлге планында көрдүнген болза, саанчылар бир инектен 1.500—1.600 кг сүттү саар соруга салган. Бирга кварталдың түнелинден алырга, саанчыларның социалистиг хүлээлгезин күүседир барымдазы бар.

С. ДАНГАА.

Шыырактар илереттинип тур

1967 чылда «Спартак» спорт ниитилелиниң шыырак чемпионадының 8-ки салыы эртикен. Турнириниң эгезинде янзы-бүрү таварылгалар турза-даа ам шыырак дээш шыдыраачылар чайгаар шүтүүп үнүп келген.

Барнаулга фестивальдың киржикчиви Соян Кан-оол чаңгыс кижиге уттурган болза-даа 7 кижини уткан. Н. Чыргал-оол оон-биле дең санныг. Соңгаарлаткан салыгларынга багай байдалдардан удурланыкчыларының частырыгларын ажыглаап, аштырыышкындан ол ийи удаа чайлаан. Н. Шишигин ам 6½ санныг. Бир соңгаарлаткан салыынга оон байдалы аштырыышкындан чайлаш чок. Ол моон мурнунда киришкеп маргылдаалар бүрүзүнге дыка чедишкинниг ойнап турган. Ам аныяк шыдыраачыларның спортчу мергежили өзүп турарындан ол 1,5 санныг чидиргеп.

Дараазында П. Беркович 6 санныг чорup орар. Оон шыдыралга теоретиктиг билии бар-даа болза, херек кырында оныга шала улустан сезиг алыр, эмин эртир быжыгланыксаар аяны оон оныун шала сударадып турар. Чоокта чаа бирги разрядты чедип алган Ооржак Белек хоочунчарының соонда 4½ санныг чорup орар.

Үр үеде ойнавайн чораан Г. Конев ам-даа формазынче кирбейн турарын оон 3½ саны ялереди турар.

С. Хертек, Ч. Сотпа, М. Түлүш 3-3 санныардыг деңге чорup орарлар. А соолгу оюнчарда сула ойнагылаан М. Кенин-Лопсан 3½ санныг болзада бир удуп алыр соңгаарлаткан оюнчут. Бирги чер дээш ол ам-даа демисежир аргазы бар.

Үнген кижилер орнунда кирген И. Кызыл-оол болгаш К. Тугаржик, С. Панов олар 1½—1½ санныглыг. Бо шыдыраачылар кызып, далашпайн ойнаан болза, оларның түнелиде оон бедик болур турган ийик. Ойнакчыларның ядак соонда Х. Ак чаңгыс санныг.

Турнириниң ниити чорup турарын көөрге-даа, ында кээп турар көрүчүлериниң чугаалы-биле-даа алырга чемпионат кончуг солун эртип турар. Ам 5 салыг арткан. «Спартак» спорт ниитилелиниң 1966 чылда чемпиону П. Берковичиниң ким соңуурул деп айтырыгга дорт харын бээри берге.

Н. САТ.

Аалчыларның тиилелгези

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионунуң олуттарын эрткен воскресеньеде 3 мун ажыг көрүкчүлер эзлепкеп. Ол болза Красноярскиниң «Енисей» биле Кызылдың «Спартак» командаларының бүт бөмбүүнге эш-хуузунуң үжүражышкынын көөр дээн кызылчылар-дыр.

Таптыг-ла хүндүскүнүң 2 шакта судьяның эдискизи үнери билек шөлдүң ээлери оюнну эгелей берген. Оюнуң эгезинден эгелээш аалчылар болуунуң удурланыкчыларының хаалгазынче удаа-дараа бурунгаарлап турза-даа оон кандыг-даа түңнел үнмейн чапсарлаар үжурга таварышкан.

Оюнуң ийиги чартынында аалчылар оюнну эгелээш, 7 минутаның бодунда баштайгы бөмбүктү киирп тепкеннер. Аалчыларның бот-боттарынга бөмбүктү далаш чок шын дамчыдып берип турарын көрүкчүдер сонуургап көргеш,— бистиң командавыстың ойнакчылары оон өөренип алыр болза эки-дир ийик— деп түңнелди-даа кылып олурган көрүкчүлер бар.

15 минута эртип чорда, аалчылар база бир бөмбүктү киирп тепкеннер. Ынчангаш сан 2:0 болуп берген. Шөлдүң ээлери аалчыларның хаалгазынче бурунгаарлап кирзе-даа деминг эвес ойнап турарындан чедимче чок болуп турган. Красноярскижилер ийи бөмбүктү киирп тепсе-даа, аңаа оожургавайн улам-на бурунгаарлап, оюнуң ортаа үезин эртип чорда база бир бөмбүктү кончуг чараш киирп тепкеп.

Бистиң ойнакчыларывыс бүгү арга-күжүн ажыглап турганы, халдаашкынны күштелдиргени ораапташкан. Ынчала-даа аалчылар камгалалың күштелдиргенинден сан киирип чадашкан. Ынчангаш сан 3—0 болуп, аалчыларның тиилелгези-биле ужуражышкын доозулган.

А. АЛЕКСЕЕВ.

Үш хонуктуң семинары

«Спартак» аки-тура спорт ниитилели бут бөмбүүнге хөй-ниитичи инструкторларны белеткээри-биле 3 хонуктуң семинарын апрель 20-ден эгелеп организастаан. Семинарга Ак-Довурак, Хову-Аксының болгаш Кызыл хоорайның күш-культура коллективтериниң төлээлери киржип турарлар.

Семинарга бут бөмбүүнүң судьязының ролюн болгаш маргылдааны шын организастап эрттиреринiң дугайында тугаалажып таныжар. Семинар эрткен соолунде бут бөмбүүнге хөй-ниитичи инструктор деп шынзылганы дыңнакчылар алыр.

№ 1, 3 АТА-лар, электростанция болгаш типография ышкаш улуг коллективтерниң төлээлери бо семинарга кириштейн турары хомудланчыг.

И. МИЛОНОВ.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хайгыылчының эрес чоруу» 10, 2, «Эң таарымча чок эвес хүн» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшаанын ниити» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аян-чоруктар» 3, 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Токиога болган олимпиада» (1-ги, 2-ги сериалары) 11, 1.40, 3.30. «Пар ортулуу» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Шуптузун сактып тур мен, Ричард» 6, 8 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Спартак» (1-ги, 2-ги сериалары) 8. Киночылымды 4 шактарда.

редакцияның адреси:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторуң 24-63, редакторуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи чыыырал киличизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киличизиниң 37-13, колээ ажыл-агый киличизиниң 21-47, үлетүүр киличизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш колээ корреспонденттер база совет тургузуг болгаш чыыырал киличистериниң 21-27, аштыкы информация киличизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуң келбейн барганда 32-75 телефонче болгаш.

Солуң неделяда үлдү катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00389.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ШЫН

1925 чылда үнелезилеттингеш

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 26 СРЕДА № 98 (6735).

Өртээ 2 көп.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязының апрель 24-те хүндүскү хуралының дугайында дыннадыг

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Карловы Варыда амыттынган конференциязының кирижикчилери чугаалажыр айтырыгларны көргөн болгаш хүн чурумун, конференцияның ажылдаар чурумун бадылаан база конференцияның ажылчын органнарын тургускан. Конференцияның хуралын даргалаан ПКАП ТК-ның бирги секретары В. Гомулка вьетнам улустуң демисели-биле холбаштыр коммунистиг болгаш ажылчын партияларның кыйгырыын хүлээп алырын саналадаан. Конференция ол кыйгырыгны чаңгыс үнбиле хүлээп алган. Грецияда шериг эргилдези-биле холбаштыр медегледи база хүлээп алган.

Ооң соонда ниити чугаалажылга эгелээн. Францияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Вальдек Роше санал берген. Ооң дараазында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлериниң баштыңы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке сес берген. Эртенги хуралдың түңнелинде Австрияның Коммунистиг партиязының даргазы Ф. Мури чүве чугаалаан.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязының апрель 24-те хүндүскү хуралының бирги кезиин Францияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары эш Вальдек Роше даргалаан.

Чугаалажылгага Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Антонин Новотный, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Владислав Гомулка санал берген. Хүндүскү хуралдың ийиги кезии Португалияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары эш Алваро Куньяльның даргалаашыны-биле эртиен.

Чугаалажылгага Данияның Коммунистиг партиязының даргазы эш Кнуд Есперсен, Германияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Макс Рейман, Финляндияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары эш Вилле Песси санал берген.

Конференция дүүн ажылын үргүлчүлээн.

Карловы Варыда конференцияга эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Карловы Варыда конференцияга чүве чугаалап тургаш Л. И. Брежнев Европаның айыыл чок чоруу — ол дээрге чүтле чазактарның хөрээ эвеспитир дээрзин демдеглээн. Бо айтырыгны шиитпирлээринде азыкок улуг роль тайбың дээш, империализмниң күштеринге болгаш ол күштерниң чаа дайынны белеткээр политиказынга удур могаг чок демиселди чорудуп турар калбак улус массаларга, ажылчын аңгыга, депшилгелиг күштерге хамаарыжып турар. Бистиң конференциявыстың кирижикчилери — коммунистиг партияларның инициативазы Европага айыыл чок чорук дээш туржуп турар бүгү политиктиг күштерниң каты хөделиишкиннерине улуг ужур-дузалыг болгаш болур-дээ ужурлуг деп мааа илергейлээн бодал-биле чаптыжээрежип турарывыстың ужуру-даа бо. Бо чорук Коммунистиг партияларның сорулгаларына болгаш Европаның политиктиг амыдыралынга оларның ам ойнап турар ол ролюнга бүрүн дүжүп турар.

СЭКП Европага тайбыңны быжыглаарын тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш, империализмге удур улустарның ниити-делегей демиселинден түскайланган чүүл кылдыр көрбейн турар дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары социалистиг системаза болуп турар позитивтиг чугула чорудуушкуннарга ооң ынай доктаап, улус ажыл-агыйынга удуртулганың хевирлериниде болгаш арга-методтарында ханы чаартылгаларны, социализм чүттарында массаларның политиктиг идепкейжизиниң улам ынай хөгжээнин, социалистиг күрүнелерниң бүгү талалыг экономика, политика болгаш камгалал кады Ажылдажылгазының быжыглаарын демдеглээн.

Социализмниң делегей системазында байдалды үнелеп көрбүшаан, сөөлгү чылдарның хүргүзүнде ооң дөгөлдезинде Кыдатның удуртулгазының эки билдингир туружу болган акы-дүнма оске-даа партиялар-биле база социалистиг чүттар-биле ККП-ниң болгаш КҮР-нүң кады ажылдажылгазының үрелгени ышкаш ынчыг шынгыы фактыны херекке албайн барып шыдавас бис деп, ол медеглээн. Бо айтырыгны чугаалажып көөру бистиң човүлел хуралывыстың хүн чурумунга кирбээн, ынчамыжөөк айтырыгның болу туруп турар болгаш коммунистиг база бүгү хоталгалыг шимчээшкинге таарымча чок салларны чедирип турар.

Ооң дараазында Л. И. Брежнев национал-хоталгалыг шимчээшкинниң айтырыгларын чугаалаан. Ыланғыя 60 чылдарда алжир революциязының тиилээнин, Каттышкан Араб Республикада демократтыг күштерниң туруштарының быжыглаарын тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш, империализмге удур улустарның ниити-делегей демиселинден түскайланган чүүл кылдыр көрбейн турар дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары социалистиг системаза болуп турар позитивтиг чугула чорудуушкуннарга ооң ынай доктаап, улус ажыл-агыйынга удуртулганың хевирлериниде болгаш арга-методтарында ханы чаартылгаларны, социализм чүттарында массаларның политиктиг идепкейжизиниң улам ынай хөгжээнин, социалистиг күрүнелерниң бүгү талалыг экономика, политика болгаш камгалал кады Ажылдажылгазының быжыглаарын демдеглээн.

Социализмниң делегей системазында байдалды үнелеп көрбүшаан, сөөлгү чылдарның хүргүзүнде ооң дөгөлдезинде Кыдатның удуртулгазының эки билдингир туружу болган акы-дүнма оске-даа партиялар-биле база социалистиг чүттар-биле ККП-ниң болгаш КҮР-нүң кады ажылдажылгазының үрелгени ышкаш ынчыг шынгыы фактыны херекке албайн барып шыдавас бис деп, ол медеглээн. Бо айтырыгны чугаалажып көөру бистиң човүлел хуралывыстың хүн чурумунга кирбээн, ынчамыжөөк айтырыгның болу туруп турар болгаш коммунистиг база бүгү хоталгалыг шимчээшкинге таарымча чок салларны чедирип турар.

Ооң дараазында Л. И. Брежнев национал-хоталгалыг шимчээшкинниң айтырыгларын чугаалаан. Ыланғыя 60 чылдарда алжир революциязының тиилээнин, Каттышкан Араб Республикада демократтыг күштерниң туруштарының быжыглаарын тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш, империализмге удур улустарның ниити-делегей демиселинден түскайланган чүүл кылдыр көрбейн турар дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары социалистиг системаза болуп турар позитивтиг чугула чорудуушкуннарга ооң ынай доктаап, улус ажыл-агыйынга удуртулганың хевирлериниде болгаш арга-методтарында ханы чаартылгаларны, социализм чүттарында массаларның политиктиг идепкейжизиниң улам ынай хөгжээнин, социалистиг күрүнелерниң бүгү талалыг экономика, политика болгаш камгалал кады Ажылдажылгазының быжыглаарын демдеглээн.

Социализмниң делегей системазында байдалды үнелеп көрбүшаан, сөөлгү чылдарның хүргүзүнде ооң дөгөлдезинде Кыдатның удуртулгазының эки билдингир туружу болган акы-дүнма оске-даа партиялар-биле база социалистиг чүттар-биле ККП-ниң болгаш КҮР-нүң кады ажылдажылгазының үрелгени ышкаш ынчыг шынгыы фактыны херекке албайн барып шыдавас бис деп, ол медеглээн. Бо айтырыгны чугаалажып көөру бистиң човүлел хуралывыстың хүн чурумунга кирбээн, ынчамыжөөк айтырыгның болу туруп турар болгаш коммунистиг база бүгү хоталгалыг шимчээшкинге таарымча чок салларны чедирип турар.

Ооң дараазында Л. И. Брежнев национал-хоталгалыг шимчээшкинниң айтырыгларын чугаалаан. Ыланғыя 60 чылдарда алжир революциязының тиилээнин, Каттышкан Араб Республикада демократтыг күштерниң туруштарының быжыглаарын тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш, империализмге удур улустарның ниити-делегей демиселинден түскайланган чүүл кылдыр көрбейн турар дээрзин оратор демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары социалистиг системаза болуп турар позитивтиг чугула чорудуушкуннарга ооң ынай доктаап, улус ажыл-агыйынга удуртулганың хевирлериниде болгаш арга-методтарында ханы чаартылгаларны, социализм чүттарында массаларның политиктиг идепкейжизиниң улам ынай хөгжээнин, социалистиг күрүнелерниң бүгү талалыг экономика, политика болгаш камгалал кады Ажылдажылгазының быжыглаарын демдеглээн.

Социализмниң делегей системазында байдалды үнелеп көрбүшаан, сөөлгү чылдарның хүргүзүнде ооң дөгөлдезинде Кыдатның удуртулгазының эки билдингир туружу болган акы-дүнма оске-даа партиялар-биле база социалистиг чүттар-биле ККП-ниң болгаш КҮР-нүң кады ажылдажылгазының үрелгени ышкаш ынчыг шынгыы фактыны херекке албайн барып шыдавас бис деп, ол медеглээн. Бо айтырыгны чугаалажып көөру бистиң човүлел хуралывыстың хүн чурумунга кирбээн, ынчамыжөөк айтырыгның болу туруп турар болгаш коммунистиг база бүгү хоталгалыг шимчээшкинге таарымча чок салларны чедирип турар.

Ооң дараазында Л. И. Брежнев национал-хоталгалыг шимчээшкинниң айтырыгларын чугаалаан. Ыланғыя 60 чылдарда алжир революциязының тиилээнин, Каттышкан Араб Республикада демократтыг күштерниң туруштарының быжыгканын ол демдеглээн. Латин Америкада АКШ-тың империализминге болгаш түө чернин реакциязынга удур революстуг шимчээшкинниң чалгыының улам калбарып турарын оратор чугаалаан. Капиталистиг сайдыраңгай чүттарның ажылчын шимчээшкининде чугула бүрүнгаарлаашкыннар болуп турар.

Бистиң хүнеривисте империализмниң болгаш ооң кол күжү — америк империализминиң араатанзыг бүлүжүнүң эң хоралыг илередишкини — ол дээрге АКШ-тың Вьетнамда агрессиязы-дыр деп, ол ооң ынай чугаалаан. Америк империалистер ында бужар-чүдек болгаш перспектив чок дайынны чорудуп турар. Болуунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш 20 ажыг чылда эрес-маадырлыы-биле демисежип турар улустуу кажан-даа чагырып ап шыдавас. Социализм чүттарының бүгү талалыг дузаламчылызынга болгаш бүгү делегейниң депшилгелиг күштерининң деткимчезинге даянмышаан, Вьетнамның патриоттары интервентилерге чедишкинниг удураанышкынны таварыштырып турар. Ынчангаш олар америк империализминиң туруштарынга ниитизи-биле күштүг сөгүглерни база таварыштырып турар.

Социализм чүттары, ооң иштинде Совет Эвилели, дайындажып турар Вьетнамга идепкейлии-биле дузалап, политика, экономика болгаш шериг талазы-биле деткимчени аңаа көргүзүп турары билдингир болгай дел, оратор медеглээн.

Совет коммунистер демисежип турар Вьетнамга хамаарыштыр боттарының интернационалчы хүлээлгезин моон соңгаар-даа күүседир болгаш аңаа эргежок чугула дузаламчыны көргүзер дээрзин Л. И. Брежнев конференциянның киржикчилеринге бүүдүктеткен.

Богун Вьетнамда дайын бүгү-ниити тайбыңга эң айыылдыг болуп турар. Бүгү диптерде янзы-бүрү аңгыларның янзы-бүрү чүүлдеглиг болгаш үзелдиг аажок хөй кижилери ВДР-ни бомбалаарын, Вьетнамда агрессиязын сөкседирин АКШ-тың негеп турар. Бо чорук америк агрессияга удур көдүрүлүүшкүн улам-на чидигленип бар чоруур Европага база бичe эвес хире-чергези-биле хамаарыжып турар. Бо участокта демисел моон-биле кады европа айыыл чок чоруктуң хереэнге база түгүлә салыышкын болур дээрзинге биктер шуптувус чөптээрежип боор бис деп бодап тур мен.

Адактың соолунде, амгы байдалда делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хүрээлениң быжыглаары кайы хире амыдыралчы чугула сорулга болуп турарының дугайында Вьетнамда болуушкуннар биске база катап сагындырып турар-дыр. Кыдат-биле чаңгыс аай болгаш кады улгадып турар. Солдат эвилелдеринден азы лескеннерниң организацияларындан кым-бир харыысалга чок шуугакчылар болгаш экстремистер эвес, а Барыын Германияның чазаа бүгү немец улустуң омуннээжинден чугаалаар эргелиг дээр хөөзүн негелделерни салып. Европада тургустунган кызыгаарларны хүлээп көөрүнден ойталап. Барыын Берлинге хамаарыштыр негелделерни көдүрүп. ГФР-ни ядролуг чепсек-биле чепсегээрииге аргаларны дилеп тыварын ораалдажып турар. Бир эвес боонн эрге-чагыргаларның компартияны хоруушкунга түүп база депшилгелиг бүгү күштерни базып турарын бо бүгүге немээр болза, алаанызырак, өжөөнзирек чоруктуң белеткелинин политиктиг болгаш идеологтуг чепсектериниң бүрүн чылдазы тодаргай-дыр.

Европаның улустары Барыын Германиядан сестир ужурлуг деп Совет Эвилели санавайн турар дээрзин оратор демдеглээн: европа херектеринге киржириие делегейниң дең эргелиг кадың ажылдажылгазынга орук, оске-даа бүгү күрүнелерниң мурнунга ышкаш, оларның мурнунга база-да ажык.

Барыын-герман империализминиң агрессчи реакциязыг политиказынга удур хөделип турар күштер ГФР-де эвээш эвес барын билир бис.

Барыын-герман империалистер боттарының адаанзырак, өжөөнзирек соруглаларын боттандырарын чедип алыр шаа чок дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. Совет Эвилели болгаш социалистиг оске-даа чүттар, бир эвес агрессор дайынны өөскүдүп үндурерин диттиңгин келир болза, аңаа өлүмүүр согуунга таварыштырырынга четчир шериг күчүлүү болуп турар. Ынчалза-даа адаанзырактар, өжөөнзиректер чаа дайынның халавынче европа чүттарны, а ол ышкаш олар-биле кады бүгү делегейниң күнгө чыгап болур. Ындыг айыылды тодаргай көөр херек.

АКШ-тың Европада турар шериг күжү барыын-герман милитаризмни амдажыдып, европа тайбынынга айыылды күштелдирип турар дээрзин Л. И. Брежнев демдеглээн.

АКШ-тың Европада политиказының кол чепсээ НАТО блок болуп келген болгаш болуп артып-даа турар деп ол үргүлчүлеп чугаалаан. Ол херээ ол эрезиинден тура-ла «коммунистиг агрессиянын айыылының» дугайында, «Чөөн түктен айыылдың» дугайында сагыштыы-биле даап болап алган хөөзүн бодалды барымаалап келген. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг оске-даа чүттарның тайбыңга ынакшылдыг политиказы, Европада болгаш делегейде болуушкуннарның бүгү чорудуушкуну ол хөөзүн бодалды хүн-ыйбаландыр буза шапкан.

Болуунуң чугаазының параазында кезээнге Л. И. Брежневтиң медеглээни болза, социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырылгазы дайын соолуидеги Европада ол чүгүлә фактор болуп турар. Оларның даштыкы политиказының күжү чүдел дизе, ол политиканың үнделиш сорулгалары бистиң диптин бүгү чүттарының калбак улус массаларының амыдыралчы эрге-ажылтарынга дүжүп турарында болур.

Варшава Керээзиниң организациязынга каттышкан социалистиг күрүнелер Европага айыыл чок чоруктуң болгаш тайбын кады ажылдажылгазының делегеренгей программазын Бухарестиге болган Чөвүлел хуралга айытканы билдингир болгай. Ол программа Европаның болгаш делегейниң хөй ниитизинде улам хөй талалакчыларны болуунга тып ап турар.

Варшава Керээзиниң чүттары Европага айыыл чок чоруктуң хандырарының болгаш ниити-европа кады ажылдажылганы эмгелээринин айтырыгларын чугаалажып көөру-биле күрүнелерниң ниити-европа човүлел хуралын чыылдырарының илередиг хүн чурумунга тургускан. Бо сананы Барыын Европаның хөй күрүнелериниң талазынган түүлдүгүзүүн көрген.

Европа айыыл чок чоруктуң кол айтырыы — европа чүттарының кызыгаарларының, делегейниң ийиги дайынының сөолүидеги түңнелде тургустунганы-биле ол-ла хөөзүр тендип дивес кылдыр артары-дыр. Бо кызыгаарларны бүзүр дээр кандыг-даа политика улустарга санап четпес качыгдалларны таварыштырар ийик. Бо болза ГФР-ниң чөөн болгаш барыын талада, соңгу болгаш мурнуу талада кызыгаарларынга база бүрүнү-биле хамаарыжып турар.

Европаның айыыл чок чоруунуң баштайгы чүгүлә негелдези — ол дээрге, янзы-бүрү социал тургузугулуг ийи герман күрүнелерниң догуунаап турарының боттуг фактызын хүлээп көөрү-дүр. Герман Демократтыг Республиканы «хүлээп көрбестиир», утказы-биле алырга, түгле барыын-герман адаанзырак, өжөөнзиректерниң эрге-ажылтарынга дүжүп турар келегей политика Европаның боттуг чүүлү-биле эптеп чок демисеиде турун турар болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң шынгыы үнер дээ болуп турар. Герман Демократтыг Республиканы ГДР-ниң делегей тургузугунуң каргеп.

Европаның айыыл чок чоруктуң кол айтырыы — европа чүттарының кызыгаарларының, делегейниң ийиги дайынының сөолүидеги түңнелде тургустунганы-биле ол-ла хөөзүр тендип дивес кылдыр артары-дыр. Бо кызыгаарларны бүзүр дээр кандыг-даа политика улустарга санап четпес качыгдалларны таварыштырар ийик. Бо болза ГФР-ниң чөөн болгаш барыын талада, соңгу болгаш мурнуу талада кызыгаарларынга база бүрүнү-биле хамаарыжып турар.

Европаның айыыл чок чоруунуң баштайгы чүгүлә негелдези — ол дээрге, янзы-бүрү социал тургузугулуг ийи герман күрүнелерниң догуунаап турарының боттуг фактызын хүлээп көөрү-дүр. Герман Демократтыг Республиканы «хүлээп көрбестиир», утказы-биле алырга, түгле барыын-герман адаанзырак, өжөөнзиректерниң эрге-ажылтарынга дүжүп турар келегей политика Европаның боттуг чүүлү-биле эптеп чок демисеиде турун турар болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң шынгыы үнер дээ болуп турар. Герман Демократтыг Республиканы ГДР-ниң делегей тургузугунуң каргеп.

(Төнчүзү 2-ги арында).

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы В. М. Комаровтуң мөчээнниниң бүгү байдалдарын илередип тодаралыры-биле чазак комиссиязының тургузарын доктаатқан.

• • •

ВАЛЕНТИНА ЯКОВЛЕВНА КОМАРОВАГА МИХАИЛ ЯКОВЛЕВИЧ КОМАРОВКА

Эргим Валентина Яковлевна болгаш Михаил Яковлевич, Силерниң ашаңар болгаш оглуңар, эрес-дидим коммунист, маадыр, совет улустуң эрес-соруктуг оглу Владимир Михайлович Комаровтуң озал-ондакка таварышкаш мөчээнин дүтайты Силерниң улуг ажыыңарны үлежип, Силерниң-биле кады хаяы кажыдан тур мен.

Ада-чурттуң ужар түүлүн болгаш космонавтиканы хөгжүдеринге Владимир Михайлович бодунуң ажыл-чорудулгазының хөй чылдарын турас-каадып, эртеминиң эрге-ажыктары дээш, кижи төрелгетенниң репшилгели болгаш чер кырынга тайбың дээш кижиниң космосту чагырып алырының улуг чаагай хереэнге амыдырал-чуртталгазын берип чораан. Ооң маадырлыг чоруктары совет улустуң болгаш бүгү делегейде миллион-миллион кижилерниң сагыш-сеткилинге түс-түс чылдарда артар.

Мээң чүректиң ханызындан кажыдал илергейлеп турарымны хүлээп ап көрүңер.

Л. БРЕЖНЕВ.

Чехословакия, Карловы Вары.
1967 чылдың апрель 24.

ШИИТПИРЛИГ УЛДУНДА

Республиканың школаларында өредилге чылының сөолгу шиитпирлиг үези келген. Зң сөолгу дөртиу улдуқиуң төнчүзүнге чедир бүдүн чартын ай четпес үе артқан.

Өредилге чылының кайы-даа улдуқун ушур-дузазының талазы-биле бөт-боттарындан ылгаары берге, оларның кайызы-даа чугула болгаш харыысалгалыг. Улдуң бүрүзү өнзагай байдалдыг, туснай сөрүлгелерлиг болгаш бодунга хамаарышкан бергелериг. Шаг-үе эвээш эртиен болгаш кыза чөгүүр амыдлар хөй амгы бө хүннерде сөрүлга чүл дээрге, тура-сөрүүтүг, тодаргай сөрүлгелиг, бир деминг амыдлаары башкылар коллективтериниден негеттинип турар.

Программада көрдүүген материалды бүрүнү-биле эртери, чыл дургузунда өреиниң эртеиниң натаптаары, девзуп үнвр класстарның өреииичилерин экзаменнерге белетизэри дээш аңгы-аңгы чугула айтырыгларны башкылар шиитпирлээр ужурлуглар. Өреииичилерниң чыл демдээн үндүрери, оларны дараазының илязынче шилчидери болгаш экзаменнер дужаарынче киирери — бо бүгү айтырыгларны башкылар эм шиитпирлээрлер. Бо талазы-биле башны бүрүзү бодунуң харыысалгазын хандыр билбишаан, өреииичилерниң билиин шын үнелээри чугула.

Юбилейлиг чылдың амыл-ишчи көдүрлүүшүнүң найыа-даа хайныкан үеде Тываның улус өредилге амылдакчылары база улуг сорулгаларны салып алган амылдап турарлар. Улуг Октябрьның 50 чылы деп атты чазалап алыр дээш чарыш школалар араазында чоруп турар. Бодунуң амыдап турар школазынга, илязынга өредилге-кижизидилгелиг амылдың бедии шынары дээш арга-нүмүн харам чөнна бараан бөлдурган башкыларны кым-даа мактаар. Оларның дугайында чагаалар редакциига хөй келгилээр. «Шөкпээр» сес чыл школазында география, биология башкызы Монгуш Бөрбак-ооловна Аранбелдүң амыдап турары өскелерден онзагай. Коммунист башкының ол эртеминге багай алыр өреииичилер чөн. Ында 280 ажыг өреииичилер бар. Эртиен улдуқнарда олар шупту 100 хуу өредилгелиг болган дээрзин Барыын-Хемчиктен бистиң биминчивис дыңнатқан.

Өредилге чылының бүгү дургузунда шудурүгу амылдап келген башкыларның, школа коллективтериниң амылының түңнели эки болуру чугаамөк. Ындыг школалар бистиң республикада эвээш эвес. Кызылдың № 10, 5, 6, Туранның № 1, Хову-Аксының эртуман, Чадаананың № 1, Ак-Довурак сес чыл дээш өске-даа хөй-хөй школаларны аңаа хамаарыштырып болур.

Өреииичи бүрүзү-биле амылдаары сөолгу дөртиу улдуқна башкылардан онзагай негеттинер. Ылаңгыя кошкан өреииичилерже, кичээнгейни улгаттырары чугула. Айыттынган хемчегларни класс удуртуичулары-даа, тус-тус эртемнер башкылары-даа чөрүвар ужурлуг. Чыл дургузунда, харын-даа эвээш ваш чылдарда өредилге, кижизидилге келген өреииичизиниң билииниң эки болгаш кошкан талаларын, аамы-чаң байдалын башкызы эки билир болгаш аңаа канчаар дузалаарының аргазын дилеп тывар ужурлуг.

Улуг-Хемниң Ак-Туруг сес чыл школазының башкызы Елизавета Сореевна Күжүгет, Сарыг-Септиң №1 школазының эге класстар башкызы Галина Мифонтьевна Дорофеева, Кызылдың № 2 школазының башкызы Татьяна Арапчаевна Намчылаа, Кызылдың № 5 школазының башкызы Галина Васильевна Синицина дээш аңгы-аңгы, хөөчүи-даа башкыларны мактал-биле чугаалажыр. Олар боттарының кижизиттиргеннериниң быжыг билиглиг, төлептиг кижилер болуру дээш нарын кызыл амылдап келгеннер. Өреииичи бүрүзү дараазының илязынче шилчээн турарын чедип алыр дээш уи башкылар бө хүннерде чүдел артык күжениишкиннерге амылдап турарлар.

Немелде кичээлдер эрттирип турза-даа, билии кошкак хевээр болгулаар өреииичилер турар. Оларның өредилгезиниң деңнелии чаңгыс өредилге чылында безин бедидип алыры берге. Ынчалза-даа бүгү-ле аргаларны амыглап тургаш, өредилге чылын чедишкиннииг дөзээрын башкылар хандырар ужурлуг. Ол дээрге өреииичиниң билиин ортумакка деңнеп, өру тыртары эвес-төр, харын кошкак өреииичиге хүн бүрүнүң дузазын көргүзүп тургаш, эжилериң деңнелиигe чедирери болур.

Өреииичилерге хөлүн эртпир хөй өнаалга бээринден чайлаза чөгүүр. Сөөлгү улдуңда артиан темаларны дүрген дөөзар дээш, хөйү-биле өредип, эртиен темаларны база натаптаарга, өреииичиге аар болур. Ургулларның арга-нүмүн, назы-харын барымдаалаары чугула.

Школачыларның надынышылын, ог-бүлезиинде амыдыраа байдалын, хүн чурумуун сагыш турарын класс башкылары, кижизидиичилер изангыдыңдан артык хайгаараар апаар. Өредилге чылын чедишкиининг дөзээрыынче ада-иелерни, ыланғыя уруглары багай өреиип турарларны хаара тудар болза эки.

1966—67 өредилге чылы Улуг Октябрьның чартык чүс болур байырлалының будуузунде дооступ турар. Алдарлыг юбилейге боттарының күш-амыдчы белеткериин бистиң республиканың улус өредилге амылдакчылары база бараалгадырлар. Аныяк саңгакчыларны өредилгеринге, кижизидеринге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр дээш олар бүгү күжүн салып амылдаар дээрзинге бүзүрел болур.

«Чыдыышкын амылдакчылары! Улус өредилгезин сайзыраңгайжыдыңар, билиглерге, күш-амылга ынан болур чорукка, коллективиивизге, коммунизминиң херээнге бердинген болур чорукка өзүп өрар саңгалды кижизидиңер!» — деп, СЭКП ТК-ның 1967 чылдың Май 1-ге Кыйгырыгларында бижээн. Өредилге чылын чедишкиининг дөзээры, ун сорулганы чедип алырынга база бир базым болур.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН ЧУГААЛАР

Дүүн СЭКП ТК-ның Политбюро хемнигүнү. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. Мендуме болгаш ону үдеп чоруур кижилер Тываның барыын районнарын кезиирин үргүлчүлээннер.

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар районнуң дугайын тодаргай чугаалап, колхозтарның, совхозтарның, үлетпүрүүн бүдүрүлге черлериниң ажылын сонуургаткан. Г. И. Воронов Чадаанада болгаш бүгү районда садыг ажылының тургустунганын сонуургап, ажылчы чоннарның культура болгаш амыдырал хандырылгазын эжижидеринче кичээнгейни угландырып, чүгүлә хөөрөйга эвес, харын кодээ суур бүрүзүнге баш таартыр черлер, чунар бажыңнар, амыдырал хандырылга мастерскаяларын тургустунган турар ужурлуг деп демдеглээн.

Районнуң сес ажыл-агыйының чедизи орулгалыг ажылдап турар. Чүгле «Чыраа-Бажы» совхоз карылгалыг, кол-ла чылдагаанны — дүмүттерниң чавызында болгаш мал ажылында күш ажылдың будуруучулуунуң кудузунда. Г. И. Воронов районда сүт саалдазының нуду деңнелиг болуп турарының чылдагаанын сонуургаш, ол талазы-биле бодунуң санаалдарын айытқан. Эът-сүт угланыышкынның дииир инектериң ажыы эвээш болуруун ол айытқан. Сүтнүң инектео болгаш эът углуг инектер тода ылгаттынган турар ужурлуг.

Кодээ ажыл-агый продукциязының бөт үнезин чимигедминиң айтырыгларына Г. И. Воронов хөй кичээнгейни салган. Ажыл-агый бүрүзүнге тодаргай хемчегларни ажылдап кылыры эргежок чугула. Ындыг хемчегларниң бирээзи — малдарны тарып боозадыры, ол ажыл Чөөн-Хемчиктиг колхозтарында болгаш совхозтарында четпес нептерээн.

Мал чемнерин будуреринге үмер чарыгдалдарны эвээжедир ужурлуг, чүге дээрге, эът, сүт болгаш мал ажылының оске-даа продуктуларының бөт-үнезиниң структуразында улуг черни ол чарыгдалдар эзелеп турар-дыр дээрзин Г. И. Воронов үргүлчүлеп чугаалаан. Одар деңгемнери улуг бистиң республикада хөй ам-даа эвээш болуп турар дугайында бодалды ол чугаалаан. Бир гектарга чаңгыс хөй өнаажып турары дыка эвээш-тир, өөр хөйну иевудедир херек, ынчаарга одарны болгаш сиген незер черлерни эжижидер дугайында сагыш салыры эргежок чугула.

Тус черниң бодуун дүктүг хөөн эжижидериниге улуг кичээнгейни көрүндүрерин Г. И. Воронов сүмелээн, ынчаарга нарын дүктүг унсаанның угланыышкынынче көрдүндүрөөр албан эвес. Чуртна болуун дүн база хөрөн болгай. Бодуун дүктүг хөй ажылын эжижидери чугула.

Ийи шаа хиреде үргүлчүлээн беседаның үезинде Г. И. Воронов партийни ажылды тургусканың, районнуң коммунистери Октябрьның 50 чыл юбилейге боттарының чарыштыг канчаар баштап турарын сонуургаан. Бо бүгү айтырыгларның талазы-биле үнелиг сүмелерни ол берген.

В. ФИЛИППОВ.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМДА

Таңды районда «Россиа» совхозу бирги кварталдың эът, сүт дужаалазын эки организастаан. 6 тонна эът дужаар тургаш 35 тонналы, 54 тонна сүт планын 84 тонна кылдыр күүсеткен. Совхозтуң төп сүт-баразы фермазының коллективи бирги кварталдың планын 170 хуу кылдыр күүсеткеш, түгле совхозта эвес, харын районда мурнакчы ферма санатқан.

Фермаңың саалчыларында боттарынга быжыглаан инектериниң эвээш эвес сүттү саап ап турар саалчыларының саны өзүп турары көрүнүүр. Г. Шарыпов 18 инээниен 587 литрни, С. Куку 409 литрни, Н. Кленикова 527 литрни саап, мурнакчылар болганнар.

Малдың өзүлеэн ооң чаш төлүнде дараанын малчыннар эки билип, чаш малдың ажаалда-чемгерилгезинче кол кичээнгейни салып турар. Пенсиняа, А. Оюн олар боттарының ажаал турары быжааларындан хонукта 600—700 грамм немелде деңзиниг ап, эки ажылданнар. Ол дээрге совхозтуң ажыл-ишчилериниң юбилейлиг чылга күш-ажылчы белеп-тир.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазынын төнчүзү

(Эгези 1-ги арында).

Атомнуң болгаш ракеталарның вегиеде европа айыыл чок чоруктуң хандырары-биле холбашкан чаа айтырыглар тургустунуп келгеш. Европаның кызыгаарларын үсперлээр дээш чулчуруп турар күрүнениң холунга ядролуг чепсектиң кестүп келири чүү болурул деп чүвени Европаның улустары эки билир. Оон ужурунда ядролуг чепсекти улам ынай тарадырын болдурбазы—ол дээрге, чүгле нити-делегей айтырыы эвес, харын база европа айыыл чок чоруктуң кол айтырыгларының бирээзи-дир.

Амгы үеде ядролуг чепсекти неп-терептес талазы-биле улустар аразының кеэзээн чарар дугайында чугаалажыышкыннар чоруттунуп турар. Ол ажылдың чедиишкинниг доозулган турарын болгаш ядролуг чепсекти неп-терептес дугайында кеэзээ делегейниң бүгү күрүнелери ат салырынга ажык болган турарын Совет Эвилели болгаш социалистиг чурттар кажандаа Европаны шериг блоктарынга чарарының талалакчылары эвес турган. Ол политикага хамаарыштыр бис бодувустуң шилилгевисти саналдап турар бис. Соңгу-Атлантика эвилелиниң ходелишкини совсай бээр чүве болза, Варшава Кеэзээ күш чок болу бээр болгаш оларның орнуп Европага айыыл чок чоруктуң системазы эвлээн турар ужурлуг деэрзин Бухарестиге чөвүлел хуралга оон киржикчилери база катап медеглээннер.

Бодунуң үезинде Европаның социалистиг чурттары болза, боттарының айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле, НАТО-нуң блогун тургускан-ының харыы кылдыр, Варшава Кеэзээниниң организациязын тургузар ужурга таварышкан болгай, социалистиг күрүнелериниң чамдыкының чүгле шериг эвес, харын база политиктиг эвилели болуп турар ол организацияга бодунуң ролюй ам той чыл чиитинде чедиишкиниг күүседип турар-дыр. Барыын-герман империалистериниң болгаш оларның америк өөзэржикчилериниң агрессчи чүткүлдери Варшава Кеэзээниниң киржикчилери чурттарның кады ажылдажылгазын бүгү талалыг быжыглаар дугайында доктаамал сагышты салырынче бисти албадап турар. Оон-биле кады социалистиг чурттар кажандаа Европаны шериг блоктарынга чарарының талалакчылары эвес турган. Ол политикага хамаарыштыр бис бодувустуң шилилгевисти саналдап турар бис. Соңгу-Атлантика эвилелиниң ходелишкини совсай бээр чүве болза, Варшава Кеэзээ күш чок болу бээр болгаш оларның орнуп Европага айыыл чок чоруктуң системазы эвлээн турар ужурлуг деэрзин Бухарестиге чөвүлел хуралга оон киржикчилери база катап медеглээннер.

Чамдык чурттарга, оон иштинде Европаның соңгу талазында чамдык чурттарга күрүнелерниң шериг-политиктиг болугледдеринге хамаарыштыр шилип алыышкын болза нейтралитет болу берип болур ийик. Нейтралдыг күрүнелерниң инициативазындан, Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарының кеэзээге оларның чаагай дузазындан эвээш эвес чүве хамаарыжыр деп чүвени СЭКП барымдаалап турар, ол сорулгага бараан болган эгелээшкиннерни Совет Эвилели белеңи-биле үткүп алыр ийик.

Мурнуу Европаның эриктерин эжиндирип чыдар сугларга АКШ-тың флодунуң доктаамал туруп турарына кандыг-даа шынзыдыышкын чок кеэзээн СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. АКШ-тың алдыгы флодун Чер ортуу далайдан ырадып үндүрер дугайында негелдениң дыкадыр дыңналып үнер үези келген.

Европада АКШ-тың чүгле шериг базазалары эвес, харын оске хевириниң базазалары база бар. Ол дээрге — ГФР-де болгаш Барыын Европаның оске-даа күрүнелериндеги американ-НАТО күрүнелериниң чазактары амдыында ындыг чидиг шиитпирни үндүрер дивейн турарын барымдаалап көргеш, ол болуглелдерниң шериг организацияларын амдан-на узуткаар дугайында дугуржуп алыр деп чаа саналды Бухарестиге болган чөвүлел хуралдың киржикчилери киргеп.

Европада айыыл чок чоруктуң быжыглаарының чугула баштайгы негелдези болза бистиң диптиң күрүнелериниң аразында ийи таланың харылзааларын хөгжүдери болуп болур ийик. Европа дипке таварыштырылганы чедип алырынче ам бар болуп турар угланылышкын — ол дээрге хөй талазында чөөн болган барыын чүктүң күрүнелериниң аразында ийи таланың харылзааларының экижидиишкининиң түңнели болуп турар.

Совет Эвилели кандыгыл дээрге, бистиң политикавыс моон сонгаардаа тайбың кожа-келбээ догуннаарының принциптеринге үндезилээн, улустарның тайбыцының болгаш айыыл чок чоруунуң эрге-ажыыңга таарыштыр Европаның капиталистиг чурттары-биле бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринче угланган турар. Бистиң чуртувус-биле харылзааларны боттарының талазындан хөгжүдерин күзеп турар, Европаның ындыг күрүнелериниң чазактары-биле ийи таланың кеэзээлериниң болгаш дугуржулгаларын белеткээр дугайында санал-онаалдарны солчуп киреринге Совет Эвилели белең.

Европага тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлээринге экономика, эртем, техника, культура талазы-биле европа күрүнелериниң кады ажылдажылгазын хөгжүдери шууду-биле хамаарыжыр деэрзин оратор демдеглээн.

Ажылчын аңгының чаңгыс эвиинг дугайында айтырыгга доктаагаш, бөгүн Европада ажылчын аңгы эң-не улуг ниитилел күжү болуп турар деп Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол болза социалистиг чурттарда эрге-чагырганы тудуп турар. Ол болза капитал чурттарында ниитилел хөгжүлдезинге күчүлүг салдарны чедирип турар. Европаның айыыл чок чоруун быжыглаары дээш демиселге ажылчын аңгы шыңгыы сөзүн сөглээр ужурлуг. Ынчангаш оон хүрээлеп сырый каттышкан турар тудум-на, бодунуң ол хүлээлгезин ажылчын аңгы улам чедиишкиннии-биле күүседир.

Барыын Европада ажылчын шимчээшкининиң чарылдырыышкыны амдыында ажып арттынмаан: ажылчын аңгының дайынчы авангарды — коммунистер-биле кады ажылчын аңгының өөнүүзинден социал-демократтар база хөделип турарлар деп оратор демдеглээн. Ажылчы чоп маскан ол дайын харын оон ужурунда бөгүн-даа үргүлчүлеп турар-дыр. Дайынның үргүлчүлеп турары болгаш агрессчи үүлгедиглериниң күштелип турары вьетнам айтырыгны шиитпирлээринге чугаалажыышкыннар чорударынга АКШ-тың чазаанның белеңиниң дугайында оон медеглелдеринің мегечи, оор будуштүүн маргыш чок сойгалап турар-дыр. Вьетнам улустуң төлээлекчилери оларга болгаш бүгү вьетнам улуска кол сагыш човаашкыны чүл дээрге чүртүнүң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаары, оон чонунуң айыыл чок чоруун хандырары болур дээрзин боттарының бүгү-ле хемчеглери-биле бүзүредип турар.

Америкаңың Каттышкан Штаттарының Вьетнамда чорудуп турар дайыны, Лаоска болган Камбоджага удур үүлгедиглери америк империализмниң делегей эргезиниге болгаш делегей дугуржулгаларынга чөрүшкек агрессчи политиказының эң-не чүдек-бужар илерели, улустарның хосталгага болгаш хамаарышпас чоруукка хамаарыштыр КНО-нуң Уставында бижиттингең эң-не кол эртелерни ажыы-биле үрээни болуп турар.

Америк империализминиң Вьетнамда агрессчи дайынын шиитпирлиг буруу шаңшпаан, бистер, Карловы Варыда конференциязының киржикчилери, вьетнам улустуң маадырлыг демиселиниге магадаашкынывысты илергейлеп, оон алдарлыг оолдар, кыстарынга изиг байыр чедирип тур бис.

Агрессорларга маадырлыг удурланыышкынны таварыштырбышаан, вьетнам улус бүгү делегейде улустарының хосталгазының болгаш тайбынының херээнге салыышкынын киирип турар. ВДР-ниң чазаанның дөрт үүлдерде болгаш Мурнуу Вьетнамны хостаарының Национал фронтузунуң медеглелиниң беш үүлдерде тайылбырлаттынган сураглыг саналдарын бүрүнү-биле деткип, ол саналдар 1954 чылдың Женева дугуржулгаларының принциптеринге чүмү-биле таарыжып, вьетнам айтырыгны таварыштыр шиитпирлээринге чөптүг үндезинни тургузуп турар кылыр санап турар бис.

Америк империализмни чааскаанзырадырынга болгаш ооң агрессчи политиказын аштырышпак ол дайын харын ооң ужурунда бөгүн-даа үргүлчүлеп турар-дыр. Дайынның үргүлчүлеп турары болгаш агрессчи үүлгедиглериниң күштелип турары вьетнам айтырыгны шиитпирлээринге чугаалажыышкыннар чорударынга АКШ-тың чазаанның белеңиниң дугайында ооң медеглелдеринің мегечи, оор будуштүүн маргыш чок сойгалап турар-дыр. Вьетнам улустуң төлээлекчилери оларга болгаш бүгү вьетнам улуска кол сагыш човаашкыны чүл дээрге чүртүнүң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаары, оон чонунуң айыыл чок чоруун хандырары болур дээрзин боттарының бүгү-ле хемчеглери-биле бүзүредип турар.

Америкаңың Каттышкан Штаттарының Вьетнамда чорудуп турар дайыны, Лаоска болган Камбоджага удур үүлгедиглери америк империализмини

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА ХҮНДҮ

Өөур райпотүнүң чолаачы-садызжылы комсомолчу Ооржак Дойдан ол ажылга 4 чыл чедип турар. Бергелер таваржып турза-даа, ол аңда-мында аравайын, ажылының чажыдын тыпкан.

Мурнунда чоруп көрбээнь Торгалыгның Ак-Чыраа, Чалааты, Сарыг-Хөл, Кызыл-Довурак деп черлерде малчын коданнар аразынга каш хонукта саат чок чоруп, ол кажыын малчыннарының донгаалал алчызы болу берген. Ооржак Дойдан хергелекчилерниң чагааны райпо складында бар бараанарны автолавканың сөөртүр шав-биле чүдүрүп алгаш, фермаларже, хойжуларже 6—7 хонукта чоруп бээр. Оон келгеш саартыкган, саартыкпаан бараанкарның отчёдун кылып доосказ, база-ла чогуур участоктарынче халтар. Ай, квартал дургузунда ынчаар кылып ажылдавышаан, бараан саарыглазының планын 130—150 хуу күүседип келген.

Райпо баштаар чери аныяк садыгжыга немелде онаалгаларны берип, «Кызыл түке колхозтуң девискээринге быжыглаан. Эш Дойдан үе ажыл-агыйның ыраккы мал коданнарының ажылдакчыларын эргежок чугула барааннар-биле үзүктел чок хамдырып, чүгле ол участокту эвес, «Коммунизмче оруке колхозтуң Арыг-Бажы, Бора-Тай фермаларын база хандырып турар.

Садыглашкынның графигин үспес төлээде, эш Дойдан машиназын кажыы эдилеп, ажылче үнерде, оон келгеш, арыглап, үзеп, чаап турар. Өөурүнүң колхозтарының ажыл-ишчилери Ооржак Дойданны, вёзулузлав, ажылынга пежээ, алыдыралга ынак оолге дижирлер. Ол чөп. Өөур райпотүнүң баштаар чери аныяк садыгжының кызымаккай ажылажин үнелеп көргеш, ону өртектиг белектер-биле каш удаа шаңнаан.

Мурнакчы садыгжы юбилейлиг чылдың бирги кварталының бараан саарылгазының планын 130 хуу күүсеткен. Районнуң хуучуларының чоокта болган хуралынга ол бедиткен социалистиг хүзээлгени алган. Хөйүң хергээ дээш сагыжы амыраавас, күш-ажылчы дура-соруктуг бо аныяк кижиге улам бедик чедишкиннерни күзээри өөрүнчүз.

С. УСПУНДАЙ.

АМДАН-СҮҮЗҮННҮГ ЧЕМ

Бажының дүктери көгере берген, бедик сынныг, чазык шырайлыг хереэжен кижи райпо конторазынга кирип келди.

— Бөгүн столоваяда аалчылар хөй бе, ажыл-даа бачым-на боор аа? — деп, райпо даргазы Вера Филипповнадан айтырды.

— Дыштанылга үезин, бичии назылыг чемненикчилер-ле көвүдээн, районнуң школачыларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин чоруп турар эвеспе, ажырбас, бистиң коллектив өске-даа чемненикчилерни хомудатпас — деп, столовая эргелекчизи харылады. Эргелекчи-биле бистиң чугаавыс үр болбаан.

—Мээң «албан хаар черим» бо-ла болгай—дээш, Вера Филипповна Борисовская шевергин өрээлчигешче бисти эдерти бергеш, хүнде үш удаа аңаа кээп чемненип турар кижилерге бараан болуп ажылдап турар коллективтиң ажыл-херээнин дугайын сонуургатты.

Хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын экижидер дугайында партияның Төп Комитединиң чаа шинчизи хөй-ниити чемненилге черлериниң ажылдакчыларының мурнунга чаа сорулганы салган. Ол амыдыралда боттанып эгелей берген. Оон тодаргай чижээн Каа-Хемде Сарыг-Сеп столовазының ажылдакчыларының ажыл-амыдыралындан көрүп болур.

— Өске бүгү бүдүрүлге коллективтеринде ышкаш, бистинивде база план бар. Кол-ла сорулга—эки, амданныг чемнерни белеткээри, чемненикчилерниң хомудалы турбас кылдыр ажылдаарывыс болур. Канчаар ажылдап турарывыстың дугайында чамдык тайылбырны моон база билип ап болур силер— дээш, Вера Филипповна санал-оналдар болгаш хомудалдар дептерин көргүзе-дир. «Эки, амданныг чемнерни белеткеп турары дээш четтирдивис, Сарыг-Сеп столовазының ажылдакчылары келгеннерге ээлдекээвилең, столованың ишти арыг-шевер-дир, кылган чеми амданныг-дыр, моон соңгаар-даа ынчаар ажылдаарын коллективке күзедивис» дээн бижилгелерни номчудувус.

— Хөй-ниити чемненилге черлериниң ажылын экижидер дугайында партия болгаш чазактың шинчизин танышкан бис. Ылангыя «Советская Россия», «Советская торговля» солуннарда бо дугайында хөй чырыткан чорду. Практиканга чугула херек, өөредиглиг санал-оналдар база бар-дыр, оларны тускай демдеглеп ап турар мен, удавас коллективке чугаалажып көргеш, бистиң байдалывыска ажыглап болгу дег чүүлдерни ажыглаар бис—деп, эргелекчи тайылбырлады.

Вера Филипповнаның удуртуп турары бо столоваяда он дөрт кижи ажылдап турар. Оон ынай ында тыва школада столовая, партия райкомунда, культура бажыңында ажылдап турар буфеттер база оон удуртулгазында. Эргежок чугула чем продуктуларын баш удур чагып белеткээш, улуг складтың подвалында, тускай кладовкаларда аңгылап шыгжаан. Чем дээжилерин белеткээрде чемненикчилерниң негелдезин, оларның санал-оналын өөренип көрүп, янзы-бүрү чем аймаан ай бурунгаар-ла планнап, хүннүң чарыгдалынга чеже киреринн тодарадып ап турар.

— Хүнде столоваяга чеже чемненикчилер келирин ортумак чижек-биле санап албас болза, чемни чежени белеткээри берге. Оон ынай база бир кол чүве — чем дээжизиниң шынарынче кичээнгей салыры чугула—деп, эш Борисовская чугаалап турар. Блюдаларның бир болгаш өйи дугаарлары, сускуннар: компот, кисель, шай, газировка, хайындырган сүт дээш шуптузун меңюда айыткан. Чамдык черлерге чоруурга, хөй янзы блюдаларны айытса-даа, чок боор, азы шынары багай кылдыр белеткээн болур болгай. А мында ындыг эвес, блюда бүрүзү эки, амданныг кылдыр белеткеттингеп. Новоселина, Гущина олар хөй чыл стажтыг, улуг поварлар. Чемни белеткээриниң технологиязын олар эки билир. Буфеттер эргелекчилери А. Черниговцева, Д. Потрезова, пирогтар кылыр кижи Т. Степанова, чем үлекчилери А. Чылбакай, Д. Чупрова олар кыламак ажылдап турарлар. Оларның дугайында чылыг сөстерни саналдар болгаш хомудалдар дептеринден база көрүп болур. Коллектив аъш-чем саарар талазы-биле бо чылдың январь айының даалгазын—135, февральдың—108,9 хуу, мартының база ажыр күүсеткен. Коллективти эки ажыл-үүлеже углап баштап келген бо бөдүүн ишчиниң бодунуң дугайын номчукчуларга база сонуургадыксаан мен.

Ол 1936 чылдан бээр хөй-ниити чемненилге черинің шугумунда ажылдап турар. Сава чуукчузундан улуг поварга, повардан эргелекчиге чедир улуг орукту эрткен, дуржулгалыгларның бирээзи. Эки ажылы дээш Вера Филипповна республиканың сөөртүр шав-биле чүдүрүп алгаш, фермаларже, хойжуларже 6—7 хонукта чоруп бээр. Оон келгеш саартыкган, саартыкпаан бараанарны отчёдун кылып доосказ, база-ла чогуур участоктарынче халтар. Ай, квартал дургузунда ынчаар кылып ажылдаавышаан, бараан саарылгазының планын 130—150 хуу күүседип келген.

Райпо баштаар чери аныяк садыгжыга немелде онаалгаларны берип, «Кызыл түке колхозтуң девискээринге быжыглаан. Эш Дойдан үе ажыл-агыйның ыраккы мал коданнарының ажылдакчыларын эргежок чугула барааннар-биле үзүктел чок хамдырып, чүгле ол участокту эвес, «Коммунизмче оруке колхозтуң Арыг-Бажы, Бора-Тай фермаларын база хандырып турар.

Садыглашкынның графигин үспес төлээде, эш Дойдан машиназын кажыы эдилеп, ажылче үнерде, оон келгеш, арыглап, үзеп, чаап турар. Өөурүнүң колхозтарының ажыл-ишчилери Ооржак Дойданны, вёзулузлав, ажылынга пежээ, алыдыралга ынак оолге дижирлер. Ол чөп. Өөур райпотүнүң баштаар чери аныяк садыгжының кызымаккай ажылажин үнелеп көргеш, ону өртектиг белектер-биле каш удаа шаңнаан.

Мурнакчы садыгжы юбилейлиг чылдың бирги кварталының бараан саарылгазының планын 130 хуу күүсеткен. Районнуң хуучуларының чоокта болган хуралынга ол бедиткен социалистиг хүзээлгени алган. Хөйүң хергээ дээш сагыжы амыраавас, күш-ажылчы дура-соруктуг бо аныяк кижиге улам бедик чедишкиннерни күзээри өөрүнчүз.

С. УСПУНДАЙ.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГ

Степан Тарзачыевич Лакпар Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Мал малдап келген чылдарында совхозтуң семиртир малын кадарып, хөй немелде деңзини берип келген.

Сээлгү ийи-үш чылдарда ооң кадарып семиртken шарыларының бирээзиниң-не ортуман дириг деңзизи 350 кг-дан кудулавайн келген. 1964 чылда семиртири-биле хүлээп алган шарыларын мурунеге дужаарга, бирээзиниң ортуман деңзизи 400 кг болган.

Беш чылдың ийиги чылында семиртири-биле С. Лакпар 130 шары хүлээп алган, ынчаарда оларның ниити дириг деңзизи 18 тонна турган. Февральдың 20-де кылган хыналда деңзилээшкинде бир баштың ортумак дириг деңзизи 138 кг азы ниити немелде деңзи 1.6 тонна болган. Малдың чемгерилгезин, суггадын билдилиг чорутkаш, кыштың зң-не соон айларында кадарчы эки түңнелди чедип алган. Март 20-де чорткан хыналда деңзилээшкинниң түңнелинде ниити немелде деңзи 3,4 тонна азы бир баштың ортуман дириг деңзизи 261 кг болган. Бирги кварталда хонукта өртумаа-биле бир башка онаштыр немелде деңзи 435 грамм болган.

— Улуг Октябрьның байырлаалынга белек кылдыр, бир башка онаштыр ортумаа-биле 350 кг деңзини алыр дээш социалистиг хүлээлгени алган кижи мен, шагның эки үелеринде одар-белчиирни шын ажыглап, малдың дүн. хүнде одарлаашкынын чорудуп. немелде чемнерни ажыглап тургаш, хүлээлгемни күүседир арга менде бар — деп, С. Лакпар чугаалап олурар.

М. МААЖЫК.

Чарышка шылгараан

Көдээ тудугну дүрген темпилиг бедик шынарлыг чорудар дээш республикада «Тыва көдээ тудуг» трезин бо чылын организастаан. Чаа трести тургускының чугулазын юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнели көргүскен. Эрткен чылдың бо үезинге деңиззерге, көдээ тудугчуларының бо чылгы түңнелдери эмнижээн.

Совет эрге-чагырганың юбилейинге алдарлыткан социалистиг чарыштың түңнелин баштайгы кварталдың көргүзүглерин барымдаалап үндүрген. Көмүп чоруур № 62 биле № 586 механизастаттынган колонналар эки ажылдааннар. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли КМК-62-де — 103,9, а КМК-586-да—102,3 хуу күүсеттинген. Трестиң удуртулга органнарының база тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүүнүң ажылданчыларының профсөвилел обкомунуң президиумунуң каттышкан хуралы № 586 механолоннаның коллективин чарыштың тиилекчизинге санаан болгаш аңда шилчиир Кызыл туиту тыпсырын шиитпирлээн.

Шилчиирингe белеткел

Бүдүрүлгелернин, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын, албан хаакчыларын ийи дыштаныр хүннүг беш ажыл хүннүг неделяже шилчидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа доктаалын үлетпүрлүг Хову-Аксының ажыл-ишчи кижилери сонуургал-биле хүлээп алгаш, изии-биле деткиң турар. «Тыва кобальт» комбинаттың хөй ажылчыннарлыг улуг коллективи ийи дыштаныр хүннүг неделяже шилчиринин белеткел ажылдарын канчаар чорудуп турарын чугаалап бээрин тудугнуң каттышкан профсөвилелдер комитединиң даргазы А. Ковалевскийден бистин штаттан дашкаар корреспондендивис О. Корода дилээн. Профсөвилелдер комитединиң даргазы ол дугайын мынчаар чугаалаан:

— Беш ажыл хүннүг неделяже шилчиир дугайында доктаал солунга парлаттынып үнүп келирге, бир дугаарында ону чонга таныштырар ажылды калбарткан бис. Ынчаарга хүнде ажылды канчаар таарыштыр тургузарын планнап көрүп турар бис. Тудугчулар эртен 8 шактан кежээкиниң 5 шакка чедир ажылдаар апаар. Капитал тудуг болгаш тудугмонтаж организациялары, Хову-Аксының АТА-зы боттары тускай хүн чурумнуг апаар. Чоннуң дыштанар хүнүнүң немешкени-биле транспорт хандырылгазын эде көөрү чугула апарган. Автотранспортчулар ам ийи чаа автобусту алгаш, пассажирлер сөөртүлгезин экижидерин планнап турар.

— Ажыл хүнүнүң чаа чуруму чоннуң дыштанылгазын чаазы-биле организастаарын негеп келген. Ынчангаш ажылчын суурда культура бажыңының, клубтуң, библиотекаларның ажылын эде тургузарын бодап турар бис. Хлеб заводу биле электростанцияның ажылының байдалы беш ажыл хүннүг неделяга таарышпас болганда, мурнуку хевээр артар. Яслилер болгаш уруглар салгарының ажылында эге тургузуушкунга таарышпас түүлдер бар апарган. Оон-биле кады Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадын кызырган неделяже шилчидери элээн берге, чүге дээрге ол бүдүрүлге «Элегес» совхозтуң төвүн, салбырларын болгаш «Коммунизминиң херели» колхозту чугула түүлдер-биле хандырып турар. Ынчаарга көдээ ажылагыйның ишчилери амдыызында эрги хевээр ажылдаар болгай. Беш ажыл хүннүг неделяже шилчиирде бүгү байдалды өөренип көргеш, эки белеткенири чугула.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДА ТУДУГЖУЛАР

Ак-Довуратан

«Тыва даг-дүгү» тудугнуң № 4 участогунуң тудугжулары Ак-Довуракка ковайнык дизелдиг электростанцияның бажыңынын немей тудуушкунун дооскан. Ам ол немей туттунган черде бирээзи-ле 400 киловатт күштүг үш дизель тургустунган.

Чаа тургустунган дизелдер апрель 20-де токту берип эгелээн. Ынчангаш ковайнык бүдүрүлгелери, чурталга бажыңнары 1200 киловатт күштүг электроэнергияны ала берген.

Рудникте Ооржак Дүдүй-оолга удурткан забойщиктер бригадазы ийиги кварталдың баштайгы айында шилиттинген руда чыыр планныг даалгазын он хонук бурунгаар күүседипкен. Бригаданың кежигүннери 26 тонна 900 кг арыг даг-дүгүн фабрикага бергеннер. Бо бригада чыл эгезинден бээр-ле социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген.

* * *

Ак-Довуратың кислород станциязы болунуң күүдүн ай бүрүзүнде-ле улгаттырып турар. Ол станция январьда 3200, февральда 3500, мартта 3700 кубометр кислородту берген. Кислородту ап турар черлер база-ла немежип кел чоруур. Оон белеткээн кислородун чүгле Ак-Довуратың бүдүрүлгелери, эвилелге черлери эвес, «Тыва кобальт» комбинаттың тудугжулары. Чадаананың хомур даш разрезинин дагжылары, республиканың колхозтар, совхозтары база ап ажыглап турар.

Комбинаттың тудугларында ажылдап турар «Белаз-540» деп удуг машиналарга хереглээр азотту мурнуку үеде Красноярскиден сөөртүп акеп турган болза, ам ону кислород станциязы бүдүрүп үндүрүп турар апарган.

Станцияның коллективи бо чылдың бирги кварталының планын 105 хуу күүсеткен, комбинаттың ийиги бөлүүнүң дузалал секторунун аразында шилчиир Кызыл тукту чаалап алган. Ында дериглер машинизи эш Застройный, аппаратчылар эштер Могилко, Онпов, кислород саваларчызы эш Шегленей кызымак ажылдап турарлар.

ЧАМДЫК КӨРГҮЗҮГЛЕР

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының малчынарын ниитиниң малын кыштан хүр ажырган, малдың чаш төлүн чидириг токка өстүрүп ап турарлар. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында түс-түс ажылагыйлар болгаш малчыннар эки түңнелди чедип алган. Районнуң ажылагыйларының хойжулары юбилейлиг чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин амыдырала боттандырып турарын баштайгы айларның түңнелдери көргүскен.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң кадарчылары Монгуш Санчай-оол төрүүр чүс хойга онаштыр 110, Доңгак Мончук-Хол — 104 хураган алган. Сат Сагбалдайның көргүзүү база бедик болган. Совхозтуң хойжу бригадаларының кадарчы бүрүзү бирги кварталда төрүттүнген хураганнарны бүрүн камгалап алган, чүс баш төрүүр хойдан хураган алыр талазы-биле совхозтуң бүдүрүлге планында көрдүгген сандан хөй хураганны өстүрүп алганнар.

Юбилейлиг чылда социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырып, Төрээн чуртуң өөртүр дээш «Искра» көдээ ажылагый артелиниң малчыннары амырдыш дивейн ажылдап турарлар. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур юонга алдар болдурган социалистиг чарышка төрүүр чүс баш хойга онаштыр 105 хураган, хойдан 2,5 кг дүк алыр хүлээлгелиг.

Кадарчы коммунист Вера Кунгаевна Монгуш төрүүр чүс баш хойдан 105 хураган, бир хойдан-на ортумаа-биле 2,5 кг дүк алырын социалистиг чарышка алган. Беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында чүс хойга онаштыр 102 хураганны өстүрүп алган. Чыл төнчүзүнге чедир алган хүлээлгезин боттандырарының аргазы хойжуда бар. Колхозтуң хойжуларында мындыг эки көргүзүглерни чедип алган, ниитиниң малының баш санының өзүлдезинге үлүгхуузун киирип турар мурнакчылар «Искрада» хөй.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл болур юонга алдар болдурган чарыштыг калбарткаш, социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Салбырның хойжуларының бирги кварталда ажылы үре-түңнелдиг болган. Эрткен айларда төрээн 2364 хойдан 2381 хураган алдынган. Кадарчылар Иван Эрелчин, Сарытлар Эртине, Монгуш Кызыл-оол болгаш өскелер-даа бирги кварталда чүс баш төрүүр хойга онаштыр 90—90 хураганнарны камгалап алганнар.

Салбырның сүт-бараан фермазының ажылдакчылары малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бедик көргүзүглүг болуп турар. Чыл эгезинден бээр төрээн 71 инектен 72 быжаа алдынган. Ферманың саалчылары бирги кварталдың ниити сүт чыылдазының болгаш күрүнеге салдарының планнарын боттандырган.

Ажыл-агыйларының малчыннары коданнарын кыштан хүр ажырган, чамдыктары чазагларже көже берген, малын одарладып, дүк кыргылдазынга белеткел ажылдарын чорудуп турар. Бригада, ферма, малчын бүрүзү хөй дүк, эт, сүт дээш, малдың чаш төлүн онча-менди өстүрүп алгаш, малдың баш санын өстүрер дээш шудургу ажылдап турарлар.

Д. БАРЫНДАЙ.

Эки ажылы дээш

Тожу районнуң ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка киришпишаан, юбилейлиг чылда алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарлар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле чарыштың түңнели үнген. «Май 1» колхозтуң ажыл-ишчилери квартал даргузунда эки ажылдааш, социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн. Күрүнеге эът база сүт садар талазы-биле алган планныг даалгазын ажыр күүсеткен. Ол колхозка партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Сүт-бараан фермаларының чарыкының мурнуку одуруун база-ла «Май 1» колхозтуң төп фермазы ээлээн.

ТЕЛЕГАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Октябрь—ажылчын шимчээшкинниң идеалдарының тиилелгези

ПРАГА. (СЭТА). Делегей капитализминиң 1917 чылга чедир турган хүваалда чок тергиндээшкиниң Октябрь революциязы буза шапкан. Октябрь революциязы ажылчын шимчээшкинниң улуг идеалдарының тиилелгези болур болгаш кижи кижини мөлчүүр чоруктан, түргелделден болгаш дайынындан кезээде хостуг чаа делегейниң тургустунарынга бистерниң шуптузуусту чедирип келир ханы социал чаартылгаларга эгени салган.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының күүсекчи бюрозунуң 54-кү сессиязынга хүлээп алган болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюбиле холбаштыр Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелинге чоруткан байырлыг чагаалазынга Октябрь революциязының ужур-дузазын ынчаар үнелеп көргеп. Октябрьның салдары, совет улустуң тургузукчу күш-ажылының, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг революциянын херээнин салдары делегей хемчээлинге аңгылар күштериниң дензигүүрүн ажылчын аңгыга, бүгү ажылчы чоннарга болгаш улустарга ажыктыг кылдыр өскерткен деп, байырлыг чагаада оон ыңай чугаалап турар.

Октябрь революциязының болгаш Совет күрүнеиниң догуннаазының ачызында социализминиң, демократияның, тайбынның болгаш социал депшилгенин идеялары бежен чылдың мурнунда мөңге болгаш тендиш дивес түргүзүг ышкаш кылдыр сагындырып турган капитализмге болгаш империализмге чөрүштүр бүгү делегейге нептереп база тиилеп турар.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы бодунуң хүрээлеңинде Октябрь революциязының салгакчыларының турарынга чоргаарланып, чаа амыдыралдың түргузуушкунунга совет кижилерниң чедип алган кайгамчык чедиишкиннеринге байыр чедирип турар дээрзин байырлыг чагаада чугаалап турар. Империалистиг күштериниң бүгү агрессчи чимзенишкиннеринден идегелдиг камгалакчы болуп турар Совет Эвилелиниң тайбыңга мнакшылдыг чайгылыш чок политиказы дээш бүгү делегейниң ажылчыл чоннарыныг өөрүп четтириишкинин ол илергейлеп турар.

Делегейниң профэвилелдериниң кады ажылдажылгазының эргежыктары дээш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелининң могаг чок ажыл-чорудулгазынга Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы байыр чедирип турар. Делегейниң профэвилел харылзааларын болгаш солчулгазын быжыглаа база хөгжүптүшаан, совет профэвилелдер делегейниң профэвилел шимчээшкинниңиң чаңгыс эвининң ол хире эргежок чугула депшилгезинге дузалап турар. Совет профэвилелдери болгаш ажылчы чоннар тайбын, национал хосталга, демократия болгаш социал депшилге дээш бүгү делегейниң ажылчын аңгызының болгаш улустарының берге болгаш маадырлыг демиселинде хүндүлелдиг черни ээлеп келген болгаш кезээде ээлээр-даа деп, байырлыг чагаанын түңнелинде чугаалап турар.

Акы-дуңма партияларда

САНЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму үш хүнде үргүлчүлээш, бодунуң ажылын дооскан.

Пленумнуң түңнелдерин үндүрбүшаан, Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-ның чиңгине секретары Лэус Корваланның медеглээни болза, Чилиде политиктиг күштерниң чаа сайгарылгазы эгелээн. Хамаарышпас политиканы болгаш ёзулуг революцияны чорудары-биле пролетариаттың массаларны бодунуң талазынче хандырарынга угландыр партиянның XIII съездизининг шугумунуң шынның апрель 2-де болган муниципальдер соңгулдазы бадыткаан. Партияның политиказының тиилелгези болза коммунистерниң болгаш социалистерниң эвилелининң быжыкканы болур.

Партияның чоокку үеде сорулгаларынга доктаагаш, оратор идеологтуг ажылды акижидериниң чугулазын демдеглээн.

Чилиниң Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Кубага удур америк империалистерниң кеминг бүзээлээшкинин болгаш АКШ-тың Вьетнамда интервенциязын буруу шаап көргеп.

* * *

КАРАКАС. (СЭТА). «Чоокта чаа Венесуэланың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди чажыт байдалдарның кадыг-дошкун үезинде сескн пленумун эрттирген» деп, Коммунистиг партияның Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүвү Помпейо Маркес дыңнаткан. Венесуэланың Компартиязының ТК-ның пленуму фраксычы ажыл-чорудулгазы дээш Дуглас Бравону Венесуэланың Коммунистиг партиязының хүрээлеңинден үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Хесус Фарианың чок турар үезинде Венесуэланың Коммунистиг партиязының ТК-ның чиңгине секретарының хүлээлгезин күүседирин сескн пленум Помпейо Маркеске даасkан. Рауль Леонинин чазаа Хесус Фарианы чурттуң иштинден шөлүп үндүрген деп чүве биилингир болгай.

ГОНКОНГ. Аар-берге хуу-салымныг талыгыр ырак хоорай. Бо хоорайның кудумчузунга наас-нын амыдыралдыгларны-даа, чүвеге чедиимее түрегүи чуртталгалыгларны-даа үргүлчү көрүп болур. Мында европа хевири-биле тутkан чаа улуг-улуг бажыңнар-даа бар, назанактар-биле бүзээлеттирген карааңы, кызыы кудумчулар-даа бар.

Гонконгтуң амыдыралы кудумчу-биле шуут харылзаалыг. Кудумчунуң ол-бо ыдыгларында солун-сетүүн сатkан, идиктер септээн, аштагылаан, чимистиг үнүштер сатkан, үүрмек ус-дарган кылган — кымнарны чок дээр.

Кудумчулар дээрге оон аштанчызының, бичии тергелерге бай кижилер сөөртүп халыыр кижилерниң, улчуп толаннарның нара чаңгыс амыдырап, аргаланып чоруур чери ол.

ЧУРУКТА: бичии тергеминтерге кижи сөөртүр хөлезиленикчилер канчап-па ажыы тып алырын четтикпейн манап турлар.

Ю. МУРАВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

Сан көвүдээн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улус армиязының зенит иезекгери апрель 22 болгаш 23 хүнинде ВДР-ниң агаар делгеминге 3 америк самолёттуг аңдара атнам.

Апрель 24-те Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээринче америк ужар чүүлдүң халдаашкынының үезинде ВДР-ниң агаарынга 9 америк самолёттуг аңдара атнан болгаш хөй самолёттарны бертиндиргеп, чеди америк ужудукчуларны тудуп алган.

Вьетнам информас агентилеядик дамчыткаңы-биле алырга, Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээрининг агаарынга аңдара атнам америк самолёттарның ниити саны 1.785 четкен.

Түңнел чок чөвүлел хурал

Америк капиталистер бо чиг-эттиг болгаш көдээ ажыл-агыйның продуктуларын чиик өртек-биле садып ап, боттарының үлетпүр бараанарын үш катап аар өртекке садып турарлар. Ындыг садыгның түңнелинде Латин Америкадан ол «адаанын» сагыш салышкынын аазап турган. Үр үеде үргүлчүлээн шинг маргылдааларның соонда чөвүлел хурал «Американың президентилериниң декларациязын» хүлээп алган. Он бир муң сөстен тургустунган ол документтиде латин-америка чурттарның «ниити рыногун» тургузар планнан ангыда тодаргай санаалдар барык чок болган. АКШ ол планны деткээн. Бо планны шуут боттандырарын 1985 чылга хамаарыштырган. Ол планның соңгу-америка монополияларга ажыктыг болуру иле-дир. Эквадорнуң президентизи Аросеменинң декларацияга ат салырындан ойталаанын демдеглээр херек. Чүге дээрге бо декларация Латин Америкадан чурттарның чугула хереглелдеринге дүүшпейн турар.

Джонсон бодунуң бойлаан политиказын Пунта-дель-Эстеже ажыктыг ужудуушкун-биле сепкередип алырын кордан турган. Ол чорук 1968 чылда болур президент соңгулдазынга онза чугула болуп турар. Ол дугайында ооң политиказын, ылангыя Вьетнамда агрессиязын латин-америка президентилериниң деткинирин чедип алыры Джонсонга чугула болуп турган. Пунта-дель-Эстеге чөвүлел хурал президент Джонсонуңун ат-алдарын бедидеринге дузалавайн барган. Ол чөвүлел хуралдың түңнел чок болганын барымдаалаш, сураглыг америк тайылбырлакчы Уолтер Липпманның чугаалап турары болза, «президент Джонсон Пунта-дель-Эстеге шуут барбаан болза эки болур турган шинк»

Пунта-дель-Эстеге чөвүлел хурал айның чок чорукту хандырар талазы-биле анаа эвес хемчеглериниң байдалынга эрткен. Бичии хоорайжыгашка 12 муң уругвай солдаттарны (уругвай шеригиниң чартык кезиин) болгаш 2 муң ажыг чажыт агентилерни тургускан. Хоорайны долгандыр зенит батареяларын тургускан, хоорай кырынга шериг самолёттар, ооң иштинде «У-2» дээр разведчик самолёттар соксаал чокка ужудуп турган. А далай эриктериниге шериг корабльдерин чыскаагаан. Ооң иштинде сут адаа-биле чоруур хемелер болгаш авианосецтер база бар болган. Хосталга дээш, АКШ-тың империализминге удур шиитпирлиг демиселче көдүрлүп үнген Латин Американың улус массаларындан чөвүлел хуралдың киржикчилериниң коргуп суртээн фактыны ол чепсектиг көргүзүг бадыткап турар. Чөвүлел хуралдың хүннеринде Латин Американың хөй хоорайларынга, ооң иштинде Уругвайның наймыылалы Монтевидеога Каттышкан Штаттарның империалистиг политиказынга удурланымышкынның хөй санныг митингилери болгаш чыскаалдары эрткен.

Е. ЕГОРОВ (СЭТА).

1967 ч. апрель 26.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ЧАЛЫЫЛАРНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИ

Чоннуң келир үези ооң аныяк салгалындан тургустунар. Ооң политиктиг билиндеи болгаш хөй-ниитиин идепкейиндеи ниитилел хөгжүлдезиниң оруктары хөй-нуруузунда ооң хамаарылгалыг. Нация бүрүзүнүң амыдыралында хөй-хөй чугула соруулгалар кажан-даа катаптаттынмас онзагай хевирлерлиг, ынчангаш ону шинитпирлээринге янзы-бүрү аргалар неттеттинер. Ол ыядыг-даа болза, бүгү нацияларның кижилерин, рассаларын болгаш янзы-бүрү шажыңчыларны чаңгыс аай хөлзедип чоруур ыядыг айтырыглар база бар. Хосталга болгаш тайбың улустар бүгүдезинге херектиг. Хосталга болгаш тайбың—чүгле чаңгыс кижиниң бээн арга-мергежилиниң сайыраарынга болгаш база ниитилелдиң чечектелип хөгжүүрүнге эргежок чугула таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Кижи национал болгаш аңгы талазы-биле медерелди биле бээриниң оранчок мурнунда-ла ол шынныг түүлдү билир турган.

Кижилер ниитилел хөгжүлдезиниң дүрүмнерин билбес чорааш-ла, ажелеп алыкчыларга болгаш дарлакчыларга удур бодунуң хосталгаазы дээш демисежин чораан. Африканың, хөй-хөй Азия болгаш Латин Америка чурттарының бүгү төөгүзүү өскээртен халдап келген ажелекчилерге удур чорудуп келген демисели-ниң эпиздодтары-биле долдунган. Кайы-даа шагда өске чурттуң дарлакчылары чежемейниң-даа каржы-дошкун дарлал-биле чонну бектезе чок, хостуг-чаагай амыдырал, хамаарышпас чорук дээн чоннуң изиг күзел-соруу кажан кезээде кыптыгып чораан. Чартык чүс чыл мурнунда Россияга тиилеп үнген социалистиг революцияның күчүлүг хосталга шуурганы бүгү делегейни эргип, бодунуң орузунга таварышкан империализминиң болгаш колониализминиң чаа-чаа бастионнарын чер кырындан арылдыр шаап турар. Ынчангаш бо чылын бүгү делегейниң улустары бурунгаар дешпилгелиг кижи төрелгеттевиин улуг байырлалы — Октябрь революциязының юбилейин бүгү тала-биле уткуурунга белеткевиин турар.

Сөөлгү каш чылдарда бистиң планетавыстың арны таныттынмааы-биле өскерилгеп. Колониализминиң хөй-хөй аар дарлалындан хосталгап, ол чалыыткай берген. Он-он Африка болгаш Азия чурттары боттарының хамаарышпас чоруун чедип алган. Оларда хосталга ам-даа аныяк. Ынчалза-даа ооң эрес-маадырлыг чоруу колониализмге удур демиселге каңналып быжыккан.

Африканың бөгүнгү ооларынга оларның ада-өгбелериниң кинчи-бегиниң дааш-шимээни дыңналып артпышаан. А кожазында чурттарда чаңгыланып турар боо дааштары бөгүн демисел ам-даа үргүлчүлеиишаан деп чүвени сагындырып турар. Америк империалистериң Вьетнамда чорудуп турары ханныг болгаш чүдек-бужар дайыны, англи колонизаторларның Аденде чимзеиишкини, португал дайынзырактарның Анголада араатанзыг үүлгедиви, Веиесуэланың, Колумбияның, Гватемаланың болгаш өске-даа чурттарның партизаннарынга удур чорудуп турар шаажылакчы экспединиялар бажың бүрүзүнге хосталга болгаш тайбың ам-даа келбээн деп чүвени тайылбырлап турар.

Ынчалза-даа бөгүнгү делегей дүнгүзүнге шуут дөмей эвес. Ында кижи чааскаанзыргай эвес. Хосталга болгаш аас-кежик дээн демиселчи чепсек туткаш демисежип турар эжиниң болгаш хазының деткимчезин көрүп турар.

Ам бо хүннерде бис бодунуң чонунуң хосталгазы болгаш бүрүн эргеи дээш демиселге амы-тыныи бергеннериң мурнунга мөгейип турар бис. Оларның маадыр чоруунга ынчыыбыле мөгейбишаан, хосталга революциязының херээн моон соңгаар-даа уламчылаарын дамгыраглап турар бис.

Бо хүннерде мен, бир чыл мурнунда, апрель 28-те, саттыныкчы өлүрүкчүлериң холундан барган ыраккы Аден чурттуг өңнүүминүн дугайында бодап ор мен. Баик албан-хаакчыларының профсоюзлер организациязының чиигине секретары болгаш Аденниң аныяк йеменчилериниң организациязының секретары Абдулла Ассалафи найгамчык эрес-соруктуг кижи чораан. Ооң бүгү-ле ажылхерээ, чырык күзели чонга бердинген. Бис оон-биле 1964 чылдың январьда Джакартага организастаан Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктарының ужуражылгазынга танышып алган бис. Кажан дайыннар делегейниң демократтыг аныяктарының чаңгыс эвин сандарадып, ону бууран дүжүрени орадагжып турган үеде, Абдулла Ассалафи империализмге удур бүгү дешпилгелиг күштерни каттыштырар дээн чалбыыштыг камгалакчы болуп турарын база катап көргүскен. Ол кайгамчык бүзүрелдиг, ооң-баштак чаңныг кижи чораан. Антлы колонизаторларның ооң төрээн хоорайы Аденни шериг базаазы кылып алганының дугайында чугаазын утпас мен. «Төрээн чурттуң хосталгалыг кылдыр көөрүнден дээди ыядыг аас-кежик турбас!» — деп, Абдулла хөй удаа катаптап чугаалап турган болгаш ол бодунуң амыдыралын чоннуң аас-кежии дээш демиселге берген.

Абдулла Ассалафи чалыы наамыныдан чарылаа-даа, ооң амыдыразы кижилериниң түрээге уттуундурбазы-биле артып калган. Аденниң профсоюлдери удурланыышкынын илередип, бүгү нитти ажыл соксадыышкынын чоруткан. Бүдүн неделяның дургузунда Аденниң бөдүүн кижилери кажыдан келген. Ам бөгүн бис, бир чыл эртикеи соонда, аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының Бүгү-делегей конференциязын чыылдырып чоруткан. Ол конференция ишинеи аныяктар организациязының болгаш Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктарының федерациязының ботиидепкейи-биле организастаттынган. Совет аныяктарның төлээлери боттарының үе-черге өөрү-биле бир демей Коиакриге барып, Африка континентизиниг колониализмни кезээ-мөңгеде узуткаар дээн күзел-соруун илереткеннер.

Майның ортан үезиниде Бүгү-делегейниң демократтыг аныяктарының федерациязының Совет аныяктарга Вьетнам — бодунуң таварышкан балыглаиыышкыны-дыр. Вьетнам бистиң аныяктарывыстың чарылбас кежии. Сөөлгү чылдарның дургузунда делегей шуут өскерилген болгаш улам-на сырый апаргаи. Бистиң ада-өгбелеривистиң үезиниде талыгыр ырак, боттанмыр аргажок турган түүлдер ам бөгүн бистиң бажыңывыстың аргинииче чоокшулап келген. Бис бичe шаавыстан эгелээш-ле улут кижилер дег апарган бис. Бистиң хөй нуруувуска бичии, элээди, чалыы үе турбаан... Бүгү-ле чүвеии дайын таптай базыпкан турган.

Совет аныяктар дайын деп чогум чүл ол деп чүвеии найгамчык эки билирлер. Ынчангаш совет аныяк оолдар болгаш кыстар база бистиң бүгү чонувус вьетнам акы-дүңма улуска болдунарла бүгү дузаны көргүзүп турар. Вьетнамда америк агрессорга удур демиселдиң фронтузу хүн келген тудуи-на улам калбарып турар. Шак ыядыг күштүг

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫҢЫЛАР!

1925 чылдан чыдаалаттынган

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
АПРЕЛЬ
27
ЧЕТВЕРГ
№ 99 (6736)

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ПАРТИЯ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

Үлетпүрнүң болгаш тудугнуң бүдүрүлге черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның ажылын экижидеринге, культура-амыдырал хандырылгазының деннелин бедидеринге тураскааткан партия-ажыл-агый активиниң хуралы дүүн Кызылга болуп эрткен. Оон ажылынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов киришкен. Партия болгаш совет ажылдакчылар-биле, бистиң республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары-биле чугаалашкаш, Г. И. Воронов ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга ажылды экижидер дугайында эвээш эвес сүмелерни берген.

Актив хуралының ажылының дугайында делгеренгей отчёту солунга парлаар.

Г. И. Воронов Кызылдан үнүпкен

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. Воронов апрель 21-ден эгелеп Тывага чоруп турганы, дүүн Кызылдан ужудуп үнүпкен. Кызыл аэропортунга ону СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. Тока, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчаңмаа, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мендуме, бистиң республиканың эскедаа партия, совет болгаш ажыл-агый удуртуучулары үдээн.

МОСКВА КОСМОСТУҢ МААДЫРЫН ҮДЭЭН

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Михайлович Комаровту орнукшутканы

Совет улустуң аддарлыг оглу, коммунист, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Владимир Михайлович Комаровтуң кайтамчыктыг амыдыралы айылга таварышкаш үзүлген.

Совет улус, Коммунистиг партия, армияның, ужар чүүлдүг болгаш флоттуң дайынчылары сылдыстар аразының оруктарының баштайгы арес-дидим ажыдыкчызын апрель 26-да сөөлгү орукче үдээн.

...Совет армияның Төп бажыңының Кызыл туктуг залынга Маадырның мөчүзүнге мөгеери-биле москвачылар, дайынчылар, Москваның аалчылары четкилеп келген. Черинң чурттакчылары Бөмбүрлектиң чорттаар оглун, октяргай делгемеринең чагырыкчызын сөөлгү орукче үдээн.

Хааржак чанында хүндүткелдиң чыскаалынга мөчээн кижиниң өнүктери. Владимир Комаров-биле кады космиктиг үениң хаанын чыртыкан кижилер: Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович, Валерий Быковский, Валентина Николаева-Терешкова, Константин Феоктистов, Борис Егоров, Павел Беляев болгаш Алексей Леонов тургулапкан. Сылдыстарже баштайгы белен эвес орукту сырый ап-биле кады эрткен оюнуң, шынчы ажын олар ышкынганнар.

Кызыл туктуг залды дамчыштыр кижилер тоңчу чогу-биле шуужуп артып турган. Олар Владимир Комаровтуң чүруун сиңдээн постамент-шиирээниң баарынга бөлүк-бөлүк чечектерни салгылаан. Ол болза ынакшылдың, хаңы хүндүткелдиң, Ада-чурттуң алдары дээш чырык, маадырлыг чорук ужун өөрүп четтиргенинең демдээ болуп турган.

13 шак. Мөчээн кижиниң хааржаанче баарын соксаткан. Залга В. М. Комаровтуң төрелдери, чоок кижилери болгаш өнүктери артып калган. Чарлышкынның сөөлгү мынуталары келген.

Кажыдалдың хөгжүмүнүң адаа-биле Совет Армияның Төп бажыңыңдан космонавтың мөңү сөөгүнүң хүлүн урган хааржакты үндүргеп. Шеригниң хүндүлүг таныылы турупкан.

Кажыдалдың чыскаалы Эвилелдер бажыңынче чорупкан. Чангыс ада-чурттуң маадыр-биле байырлашпышаан, муң-муң москвачылар бантарын мөгейтипкен.

Эвилелдер бажыңының чанынга кажыдалдың чыскаалын Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары уткаан. Олар В. М. Комаровтуң мөчүзүнүң хүлүн урган хааржакты үгер-боо лафелиниче аппарып салган. Кажыдалдың чыскаалы Кызыл шөлче утлап каан.

Кызыл шөл. Маңаа Владимир Комаров 1962 чылдың августа «Восток-4»-түң ужудукчузунуң дублёру болуп турган кээп чорааш. Кремльдин бүрүнгү ханаларының чанынга ол бодунуң сылдыстарже баштайгы ужудуушкынүнүң будүүзүвүде туруп турган. Кызыл шөлге маңаа 1964 чылдың октябрьда Төрээн чурт, улус-чон, бүгү кижи төрелгетеп В. М. Комаровтуң баштааны делегейде баштайгы хөй олуттуг космос кораблининг алдарлыг экипажының магадал-биле байырладыг үткүп алган.

Кызыл шөлдүң пидирлеринде — Москваның ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилери, эвилелдешкен республикаларның төлээлери, артемденнер, культураның ажылдакчылары, совет шеригниң начальниктери. Дипломаттыг корпустуң кежигүннери, даштыкы чурттарның шериг аттаашелери база эңаа турган.

Мавзолейниң баарында шериг кежектери беш бүлүң хевирлиг чыскаалыкаан, дайынчы туктарны мөгейткен.

Төөгү музейиниң ышкыдаа кажыдалдың чыскаалы шөлче үнүп келген.

15 шак. Космонавтың мөчүзүнүң хүлүн урган хааржакты үгер-боо лафелиниден дүжүргеп. В. И. Ленининиң мавзолейиниң баарында постамент-шиирээниң кырынга тургузупкан.

Мавзолейниң Төп индирииниң кырынга эштер А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Д. Н. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кулаков, М. С. Соломенцев, орнукшудулганы организастаар талазы-биле чазак комиссиязының кежигүннери көстүп келген.

Кажыдалдың митингиниг эгелээн. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов ону ажыткан.

Бөгүн совет улус хаңы кажыдалдың сагыш-сеткилиг-биле бистиң Төрээн чуртувустуң шылгарангай оглу—ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, инженер-полковник Владимир Михайлович Комаровтан чарлып турар-дыр деп, М. А. Суслов чугаалаан. В. М. Комаров чаа «Союз-1» космос кораблинге шенелде ужудуушкунну доозуп турар үеинде айылга таварышкаш мөчээн.

Владимир Михайловичиниң мөчээнииниң дугайында медээ совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге аарышкылыы-биле четкен. Эш Комаров баштайгы совет космонавтарның, космос корабльдериниң, космос делгемининг шудургу шинчилекчилериниң шылгарангай бөлүүзүнге хамааржыр, совет улустуң ыят ынакшылын эдилеп чораан.

1964 чылда хөй олуттуг «Восход» космос кораблинге космоска эртем шинчилелдериниң нарын программазын чайынналаа-биле күүсеткенининг сөөлүнде оон ады бүгү делегейге билдингир болу берген. «Восход» кораблыге ол ужудуушкун космосту шыңгээдип алырының чаа үе-чадазының эгезин салган. Владимир Михайловичиниң сорук кирикчи планнары долу турган, кижи төрелгетеңниң чаагай чорууунга космос делгемин чаалап алыр талазы-биле чаа-чаа тиилелгелериниң дугайында ол күзеп чораан.

Владимир Михайлович Комаров мөчээн, бистиң Төрээн чуртувустуң чоргаар эзири болбушаан, алдарлыг дайынчы албанынга мөчээн. Ыяла-да-даа бодунуң ыяка амыдыралының кыска үеинде оон, кылган чүүлдерин совет кижилер кажан-даа утпас.

Владимир Михайлович Комаров Коммунистиг партияга алыындан бердинген эрес-маадырлыг коммунист чораан деп, М. А. Суслов үргүлүлеп чугаалаан. Оон чайынналчак амыдыралы социалистиг Төрээн чуртунга кызаар чокка бараан болурунга бүрүнү-биле бердингеп. Оон кайгамчык олагай мөлүг-шынарлары — бодунуң улузунга кызыгаар чок ынакшылы, дидим бодалдары, чаа чүүлдерни доктаамал дилеп тывары, демир дег күзел-соруктуг, сагылга-чурумнуу, күш-ажылга ынакшылы, эвилеңи, бодүүнү болгаш дыннаңгыры болуур. Эштери оны мынаар билир, кижилериң сеткил-сагыжынга болгаш космосту чаалап алырының төөгүзүнүге ол кезээде шак ыңдыг болуп артар.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың даасканы өзугаар М. А. Суслов Владимир Михайлович Комаровтуң тураскаалынга холбаштырган кажыдал митингизин ажыттырган деп чарлаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизин М. В. Келдышка сөс берген.

Совет улустуң шынчы оглу, космостуң баштайгы чагырып алыкчыларының бирээзи, талантылыг инженер-шинчээчи, ужудукчу-космонавт, коммунист Владимир Михайлович Комаровтуң озал-ондакка таварышкаш мөчээни — космонавтарның алдарлыг өг-бүлезиниге, эртемниң болгаш техниканың ажылдакчыларынга, бүгү совет улуска аяр чилиргидир.

Лихачев аттыг автозаводтуң слесары Ю. М. Карастелин үүре чугаалаан. Космостуң баштайгы чагырып алыкчыларының бирээзи-биле оөгүн автозаводчулар, бүгү москвачылар хаңы кажыдал-биле чарлып турар-дыр деп, ол чугаалаан. «Союз-1» дээр космос кораблинге ужудуп үнүптериниң биче мурнунда Владимир Михайлович 40 харлаан. Төрээн чуртка болгаш чонга бараан болуушкунга бодун сөөлгү тыныжынга чедир бербишаан, чогаадыкчы күштериниң кидиң чечектелиишкинниинин үеинде ол бистен чарылды.

Бистиң Пролетарский районга болгаш Москваның эске-даа будүүлгелеринге .. ужудукчу-космонавт Владимир Михайлович үргүлүү чоруп турган. Бис ону кайгамчык чаагай болгаш биче сеткилдиг, угаанныг болгаш солуун чугаа-соотуг кижи кылдыр билир бис. Оон амыдырал-чурттаалгазы, бистиң аныяктарывыска, бүгү совет кижилерге эрес-маадырлыг чоруктуң, чалбыыштыг патриотизминиң, Төрээн чурттуң нүүрү дээш эрес-дидим чорукка үргүлүү белен болурунуң үлегер-чижээ болур.

Бистиң заводтуң коллективи дарганнарның Совет эрге-чагырганың 50 чылы аттыг бригадазының инициативазын ёзугаар маадыр-космонавты Хүндүлүг автозаводчуларның даңазынында моңгээи-биле киир бижээн. Ол кезээде бистерниң-биле чаңгыс одурукка туржүр.

Оон соонда СЭКП МХК-ның секретары В. Я. Павлов үүре чугаалаан.

Москваның ажылчы чоннары боттарының шынчы оглу, космостуң баштайгы коргуш чок ажыдыкчызы, Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, коммунист Владимир Михайлович Комаровту сөөлгү орукче үдевишаан. бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, космонавтар бистериниң арттырып турарывыс кажыдалдың бүгү ханызын илередирп берге-дир деп, ол чугаалаан. Совет Чепсектиг Күштер болган бистиң космонавтарның дайынчы өг-бүлезин эрес-дидим болгаш шынчы ажын ышкынган.

Бис ону эрес-дидим, тывыгыр болгаш инициативтиг ужудукчу кыдыр билип чораан бис. Билиглерже чалданыш чок чүткүлдүүнүн, салдынган сорулганы чедип алырынга кызымаккайының ачызында В. М. Комаров ужудукчуларның шериг ужар чүүл училищезинге, а оон соонда шериг- агаар инженер академиязын чедишкинниг дооскан, ужудукчу-шылгакчы болгаш космонавт апарган. Владимир Михайлович космостуң чаа техниказын өөренирингe кайгамчык салыының күүзүүн, космос корабльдерин шыңгээдип алыр талазы-биле улуг дузалампыны эштерингe көргүзүп келген.

Кайгамчык ужудукчу-космонавт Владимир Комаровтуң ады бүгү делегейге сураган, космосту шыңгээдип алыр талазы-биле совет улустуң шылгарангай чедишкинниери-биле оон ады шуут холбаалыг. «Восход» дээр хөй олуттуг космос кораблинге оон командылап чорааны экипажтың делегейге баштайгы чайынналчак ужудуушкунуң бүгү кижилер билир.

Космонавтар Володяны чүгле ажыл-албанга эвес, харын база оон өг-бүлеэинге, чоок болгаш таныш кижилериниң аразынга эки билир турган. Оон амыдыралчы өөрүшкүзү, хөглүү, бедүүш, өг-бүлеэинге паңг сагыш ховаңыры, уругларынга ынакшылы бистерин үргүлүү магадаңгы келген.

Ленинчи партияның, бистиң совет Төрээн чуртувустуң шынчы оглу, космосту шыңгээдип ап турар пионерлериниң бирээзи бодунуң күштеринииң чечектелиишкинниинде бистерден чарылды. Оон өлүм чок эрес-маадырлыг чоруу совет Ада-чуртка эрес-маадырлыы-биле бараан болурунга совет кижилерин сорук киирер, космос делгемин кижиниң чыгырып алыры дээш чаа-чаа үүле-иштерин бүдүрериңче кыйгырар.

* * *

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары хааржакты көдүргеш, Кремль ханазынче утландыр чорупкан.

Артиллерия салюду диңмиреп үнгеп. М. А. Суслов В. М. Комаровтуң мөчүзүнүң хүлүн урган хааржакты Кремль ханазынга барып тургускан. Оны тураскаал самбыраазы-биле харган, ында мынча деп бижээн:

Владимир Михайлович
КОМАРОВ
$19\frac{\text{ГБ}}{\text{III}}27 - 19\frac{24}{\text{IV}}67$

Совет Эвилелиниң Күрүне гимниин шелге сүрлүг чаңгыланып турган. Совет Эвилелиниң ийи дапкыр Маадыры, Октяргайның эрес-дидим шынчээчиин, коммунист Владимир Михайлович Комаровка сөөлгү ёзулалды бербишаан, шериг кезектери Мавзолейниң баары-биле чиге дорт чыскаалдыг эртип турган.

(СЭТА).

Улуг төрээн чуртта

Чимкент облазы. Сайрам районнуң Ленин аттыг колхозунуң хову шөлдеринде часкы тарылга ажылы изиг үүлүк үргүлчүлеп турар. Шамшинат Тажибаевтиң (чурукта) агретады эң эки ажылдап турар. Тараажылар боттарының улуг кичээнгейин сугга-ттыг черлерже утландырып турар болгаш 450 гектар чер бүрүзүнден-не 50 центнер дүжүттүг өстүрүп алыр дээш ажылдап турар.

А. ИДРИСОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Европаның Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының ийиги хүнүнүң дугайында дыннадыг

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле конференциязының апрель 25-те эртенги хуралынга ниити чугаалажылга үргүлчүлээн. Эртенги хуралдың бирги чартыын Великобританияның Коммунистиг партиязының даргазы Джон Голлан, а ийиги чартыын — Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Тодор Живков даргалаан.

Ниити чугаалажылгага эштер: Тодор Живков, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының (Барыын Берлин) Даргазы Герхард Данелиус, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Янош Кадар, Кипрниң күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының (АКЭЛ) Чиңгине секретары Эзеннас Папаиоанну, Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури болгаш Бельгияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң кежигүнү Жан Блюм олар үүре чугаалаан.

Апрель 25-те конференцияның хүндүсүнү хуралының бирги чартыын Испанияның Коммунистиг партиязының Даргазы Долорес Ибаррури даргалаан.

Великобританияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Джон Голлан, Швейцарияның Күш-ажыл партиязының Чиңгине секретары Эдгар Воот, Грецияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Даргазы Апостолос Грозос болгаш Люксембургтуң Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Доминик Урбани олар санал берип, үүре чугаалаан.

Хуралдың ийиги чартыын конференцияга Данияның Коммунистиг партиязының Даргазы Хиуд Есперсен даргалаан.

База-ла ниити чугаалажылга үргүлчүлээн. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Вальтер Ульбрихт, Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Хью Мур олар аңаа үүре чугаалаан.

Конференция дүүн бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Карловы Варыда конференцияда

КАРЛОВЫ ВАРЫ. (СЭТА). Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европада айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле ында болуп турар конференциязынга акы-дуңма партияларның төлөөлекчилериниң удуртукчулары сананалдарын берип турар. Апрель 24-те ниити чугаалажылга чоруп турда Францияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Вальдек Рошe бир лугаарында сөс алган. Делегейде байдалды тайылбырлап тургаш, оон чугаалааны болза:

Делегейниң чаа дайынын болдурбас соруглга-биле тайбыңнын бүгү күштери болгаш бүгү делегейде антиимпериалисчи күштер боттарының күжениишкиннерин каттыштырары эргежок чугула.

Вьетнам улуска удур Американың Каттышкан Штаттарының араатаныг агрессиязы бөгүн бүгү делегейде тайбыңга ап айылдыг болуп турар.

Оон ужурунда вьетнам улуска удур Каттышкан Штаттарының кемниг дайынын соксадыр соруглга-биле хөделиишкиннерин каттыштырары тайбыңның бүгү күштериниң болган бүгү делегейде антиимпериалисчи күштериң хүлээлгези болуп турар.

Европада амгы байдалдың аймылы чүдел дээ. адаанырак, өжөзанырек идегеттериң удуртулга болдуруп турары боон ёлу-чуруумну АКШ-тың удуртукчу ажылдакчылары социалистиг чурттарга удур база делегейге тергиндээшкин дээш боттарының демиселинге Европада кол даяныр пункт болдуруп турарында дээрэия оратор айыткан.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарының өзуп турар күжү, Герман Демократтыг Республиканың чедишкиннери, атлантика блокчуң иштинде капиталистиг чурттарның аразында чорудээлеринең хаңылааны болгаш Европаның бүгү улустарының тайбыңче улам улуг түткүлү — бо бүгү болза. Американың Каттышкан Штаттарының империалистиг бөлүктериниң болгаш Барыын Германияның адаанырак, өжөзанырек идегеттериниң Европага удуртулга болдуруп турар экспансионисчи сорулгаларының боттуг овеаин демделеп турар факторлардыр дээрэия В. Роше медеглээн.

Чаа дайынның аймылы мурнуку хевээр боттуг болуп артыпшаан турарын оратор оон ыңай демделээн. Чаа боин чазактың политиказын шыңгыы шүүмүүлевишаан, оон уламчылап чугаалааны:

Янзы-бүрү иниитилел системалардың күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынынга үндезилээш тургустунар үжүрлүг Европаның коллективтиг чүүлдериниң Европада туруп турар боттуг чүүлдерин барымдаалаан тодаргай санныг кол негелдеринең болгаш сорулгаларны каттыштыр киирип турар, ол негелдеринең болгаш сорулгаларның онза чугулазы болза:

— Европаға амгы кызыгаарларны, ГДР-ниң болгаш Польшаның кызыгаарларын киириштирбишаан, хүлээп көөрү болгаш хүндүлээри;

— ядролуг чепсекти шуут азы доора арга-биле холга алырының кандыг-даа аргазындан Германияны казыыры база ийи герман күрүнелериниң чепсектир күштерин чоорту кыагаарлаары;

— тускай догуннаан ийи герман күрүнелериниң туруп турарын хүлээп көөрүнүң аргазы-биле герман айтырыын тайбың шиитиирлээри;

— өскенин девискээринде шериг баазаларын узуткаары болгаш Европага атомнуг эвес зонаны тургузары.

Агрессияның кандыг-даа аргазын болдурбас болгаш бүгү европа улустарының быжыг тайбыңын хандырар ужурлуг Европаның коллективтиг айыыл чок чоруунуң системазын тургузарынга кирживиге Франциязының коммунистиг партиязы бүрүн шиитиирлиг дээрэия В. Роше демделээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев үүре чугаалаан соонда Австрияның Коммунистиг партиязының Даргазы Франц Мури сөс алган. Австрия коммунистериңиң туружун тайылбырлап тура ораторуң чугаалааны:

Ядролуг чепсекти таратпас дугайында керээни чарарын австрия федералдыг чазактан деткиирин чедип алыр дээш туржуп турар бис. Ындыг керээ атомнуг чепсекти холга алыр арганы Барыын Германияга бербес ийик. Нейтралдыг болгаш идепкейлиг тайбың политиканы чоруткаш, Австрияның чазаа НАТО-ну болгаш Варшава Керээзининг организациязын хары угда дүжүрерин, Европа чурттарының бүгү девискээрлериниден даштыкы бүгү шеригларын үндүрерин чедип алырын негеп турар бис.

Ийи герман күрүнелериниң догуннаашкынын хүндүлеп көөрүн, Боннуң камгалалындан хосталырын база ГДР-биле ий тавында дипломатыг харылзааларны эмгелээрин чазактан негеп турар бис.

Бистиң үеэвистиг Европада-даа база ол ышкаш бүгү делегейде-даа кол айтырыы дайынның болгаш тайбыңның айтыры болуп турар деп, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары Владислав Гомулка медеглээн.

Оратор делегейниң амгы байдалының делгереңгей анализин берген. Амгы байдалдың эң боттуг чүүлү болза, делегейде күштериниң деңзигүүрүнүң империализмге когаралдыг кылдыр чаа бурунгаарлаашкынны болур дээрэин ол демделээн.

Тускай догуннаан болгаш ден ареллиг ийи герман күрүнелериниң туруп турарын хүлээп көөрүнүн, күрүнелер аразында туруп турар кызагаарларның буузалбаазын хүлээп көөрүнүн, ядролуг чепсекче бүгү оруктарны ГФР-ге моондактаарының принциптеринге үндезилээш кол герман айтырыын таарыштыр шиитиирлээрингe хамаарышкан саналдарның онза ужур-дузазын бистиң партиямыс үнелеп көрүп турар дээрэин В. Гомулка медеглээн.

Социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның аразында экономиктиг кады ажылдажылганы калбарыырынга хамаарышкан саналдарның ужур ужур-дузазын үнелеп көрүп турар бис. Ол чорук Барыын талада экономика талазы-биле хагдыпчак болгулелдеринең сагышты-биле тургускан моондактарын болгаш ылгай көөр чорукту соксадырын негеп турар. Европада айыыл чок чорукка болгаш тайбың харылзааларга хамаарышкан тодаргай саналдарны бүгү Европа күрүнелериниң чөвүлел хуралы чугаалажып көөр ужурлуг. Ындыг чөвүлел хуралдың идеязын делегейниң хөй-ниитизин деткип турар база Барыын Европаның хөй чурттарының башкарыкчы бөлүктери оны база-ла билип турар.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары болгаш ЧССР-ниң Президенти-зи Антонин Новотныйның бодунуң чугаазынга демделээни: эртекен чылдарда делегейге таарымчалыг өскерилгелер болгулаан. Соөлгү чылдарда моон-биле кады империалистиг күштериниң идепкейжээни илереп турар. Ол күштериниң политиказы делегей харылзааларының ниити чидигленишкинин, бүгү-ниити тайбыңга айылады шуут тургускал элээн чөрүлдээлерин, үскүлежишкиннерин болдурган. Ол авантюрпчи угланымшкын АКШ-тың Вьетнамда кадыг-дошкун агрессиязынче шилчээн.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптеринге үндезилээш чорудуп турар политиказын капиталистиг чурттарның улустары улам-на билип база түүлдүгүнүү турар дээрэин саналдаар турар бис деп, Финляндияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Вяйне Песси медеглээн.

Барыын Германияның милитаризациязы, ядролуг чепсекти холга алыр дээр оон чүткүлү, ол чуртта неофашизмниң айылы-биле холбаштыр, кызыгаарларны эде көөр дээр боин чазактың негелдеери, ГФР-де коммунистерни болгаш өскедаа депшилгелиг күштерни истеп сүрүп турары-биле холбаштыр сагышсыраашкынын оратор илергейлээн.

Демисежип турар вьетнам улус-биле бистиң эң-сеткил каттыштырылгавысты бо индирдеп илергейлээрин чугула деп санап турар бис дээрэин Данияның Коммунистиг партиязының Даргазы Хиуд Есперсен медеглээн.

Европа улустарынга АКШ-тың чедирген улуг хорзаы болза боин республикада империализмни болгаш милитаризмни катап төрүттүндүргенин болур деп, оратор үргүлүүлеп чугаалаан.

Герман империализминиң болгаш милитаризминиң катап төрүттүнерин, бир эвес Германияның бүгү девискээрининге болган чүве болза, Европага улуг аймылды чедирип биирр ийик. Ындыг болза-даа ажылчынарының болгаш тараачыларының баштайгы күрүнеэн — ГДР-ниң турустунгавы ол чорукту моондактаан.

Бо конференция Европага хамаарыштыр чаа инициативтиг саналдарны киирип турар ол фактыга күзелдин үүре, хаңылышкыны-биле байыр чедирип турар бис деп, К. Есперсен оон ыңай медеглээн.

Германияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары Макс Реймая конференцияга санал берген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилеэнинде соонда бежен чылдарның дургузунда делегей шапкыя темпилер-биле солуттунуп келген дээрэин М. Реймая чугаалаан. Делегейниң социалистиг системазының тургустунганы, хамыктың мурнунда баштайгы герман социалистиг күрүне — ГДР-ниң чедишкинниг хөгжүлдезин болза бистиң девискээрнис чаа дайынның оюда болу бээрин болдурбас деп бистиң партиявыстың кол сорулгазын шиитиирлээрингe таарымчалыг аргаларны тургускан.

Кызыгерниң болгаш Штраустуң чазаа дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш Европаның тайбың чурумчудулгазының дугайында хөй-де хоозуң сөстерниң дузазы-биле база чаа аргаларның дузазы-биле хоозуң бодалдарны тургузарын болгаш ынчангаш боттарының адаанырак, өжөзанырек политиказының эрги сорулгаларын боттандырар дээш бүгү-ло күштерни салып турар дээрэин М. Реймая айыткан.

Германияның Федеративтиг Республиказында тайбыңның хандыкчылары бо конференциядан болгаш оон түңнелдериниден улуг күштү болгаш чаа идиляи боттарының ажыл-чорудулгазынга алырлар. Европага коллективтиг айыыл чок чорукту тургузары барымы-герман чоннуң алыс национал болгаш тайбыңга ынакшылдыг эрге-ажыктарынга база дүүжүп турар.

Германияның Коммунистиг партиязы бо төвүлел хуралга байыр чедирип турар деп, оратор түңнелиниде чугаалаан. Бистиң партиявыстың болгаш тайбыңның барымы-герман талалакчыларының идеяларын болгаш саналдарын «киирген кады кылган медеглелди бо төвүлел хурал хүлээп алыр деп санап турар бис дээрэин Данияның Коммунистиг партиязының Даргазы Хиуд Есперсен медеглээн.

ПАРТИЙЖИ АЙМЫДЫРАЛ

ОЛАР МУРНУКУ ОДУРУГГА ТУРДА...

Улуг Октябрьдың юбилейлиг 50 чылын байырлаарывыс чоок шулап орар. Оя улуг байырлалды ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң чаа-чаа чедикшкиннерибиле уткуур дээш, «Тере-Хөл» колхозтуң ажыл-ишчилери организастыг болгаш күжениишкинниг ажылдап турар. Оларның мурнуку одуруунда коммунистер чоруп, колхоз будурулгезинге хууда үлегер-чижээ-биле чонну эдертип, партийни болгаш хөй-ниитичи даалгаларны күүседип, колхозчуларны киржиидер, ажыл-ишче организастаар талазы-биле партбюро ажылынга дузалажып турарлар.

Партия организациязының үеб-дунда турар коммунистерниң хөй кезии материалдыг чаагай чүүлдериң будурулгезинде киржип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болу бергилээн. Сарыг-Хөлдүң төп сүт-бараан фермазы юбилейлиг чылдың бирги кварталында сүттү будурериниң планын 105 хуу. күрүнеге садар план-чагыгны хуусаа бетинде күүсеткен. Социалистиг чарыштың тиилекчизи болган бо ферманы коммунист Александр Бавуу-Доржу эргеленчилээн. Оон ферма ажылдакчыларының ортузунга организанчы болгаш киржиидикчи ажылының будурулгеде иостүп турары ол. Мында сазынчы Коя Мыңызаны чижекке ажылыкар. Өг-бүле, будурулге, хөй-ниитичи ажылдарының шупту-зунга оон шагы четтигип турар. Шак ындыг кызыман чоруу-биле Кунгуртугда ажыл үеник салгалының сураглыг база чонга хүндүткелдиг киижилериниң бирээзи апарган. Эш Мыңмаа ам колхозтуң партия бюрозунуң кежигүнү, недээ Советтиң депутады, колхоз баштаар черииниң кежигүнү. Өскээр чугаалазарга оя черлерде чоннуң идегелдиг төлээзи болу бергеи. Киижилериниң материалдыг, культурдуг хереглеедеринге салгыш чевангыр, бодундан хамаарышыр чүүлдерни бөлүүр-чогуу-ру-биле кылып чоруур ол бодүүн колхозчу-коммунисти «Тере-Хөлдүң» эки киижилериниң санынга киирип турары чөрээ чеп.

Оя-ла ферманың партия бөлүүнүң организанчызы Чап Дамдың боду мурнакчы кадарчы малчын болбушаан, идей-киижидилгелиг ажылдарны башкарып, коллективти чаңгыс эп-сеткилдиг ажыл-ишче эвилеедежип турар. Комсомолчу-сазынчы Тамара Идам —бо фермада комсомол бөлүүнүң организанчызы. Хөөчүн киижилериниң, коммунистериниң үлегер-чижээ-биле ажылдаарынча комсомолчуларны болгаш ажыктарны ол эвилеедеп, чарыштың организасташып, культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар.

Коммунист эш Сантагайның удуртканы хөймүлээр бригадазы бо чылын чүс хөйга өнааштыр 95 хураганны алыр дээп хүлээнгеш, ам төрээн 768 хойнуң 768 хураганын бүрүнү-биле доруктуруп алган. Ындыг эки түңнел хөйнү бүрүзүнүң кызыман ажылдаанының ачызында чедип алдынган. Хөймүлээр аразынга чарыштың ында партия бөлүүнүң организанчызы Макар Идам организаставышаан, бодунуң сөзү биле хөрек кырында ажылының чаңгыс аайын бадыткап, чүс хөйга өнааштыр чүс хураганны өстүрүп алыр дээш хүлээлгезин чедишкинниг күүсеглип, ам төрээн 145 хойдан 145 хураганны камгалап алган.

Байырлалга утказутур алган социалистиг хүлээлгелеринге зэ болуп, эки ажылдап турар бригадаларны ажыл-агыйның өске-даа адырларындан адап болуур. Коммунист Борис Тамаанның удуртканы бригадазы 3203 кубометр оттулар ыяштыг тайгага хап белеткээш, планның 102 хуу күүсеткен. Шкоданың 1600 кубометр оттулар ыяжы бүрүн белеткиеттингеи, өөң 700 ажыг кубометри школа чанында дүжүрттүнгеи. Ыяштыг оттулар черинче соортүрүү үргүлчүлевишаан. Школа, эмнелге, будурулге болгаш албан черлерин кышка эки белеткээн тудум-на, оларның үре-түңнелдиг ажылы улам-на экижиир дээрзин коммунистер билир.

Коммунист Дмитрий Комбу тудут ажылын бригадирлей берген. Бригада 1700 кубометр тудуг ыяжын белеткээрии 1900 кылдыр күүсеткен. Ыяштыг ам тудут шөлүнче соортүп турар. 23 төнна чугайны өртедир тургаш, оны 117 хуу күүсеглп алган. Тудугчуларның аразында Монгө Хедан, Степан Идам, Кенден Калзан олар шөлыпчылар болуп, хүн бүрүнүң ажыл нормазын 120—130 хуу күүсеглп келгилээн. Олар шупту партийни даалгаларыят.

Бистиң колхозувустуң оруулга киирип алыр черииниң бирээзи аң-тывыш ажылы болгай. Ынчангаш ол талазы-биле тускай бригаданы организаставаш, өөң бригадириигe коммунист Кирилл Шоожуңуу төмүйлаан. Ук бригада колхозтуң будурулгe өнаалдазын 102 хуу күүсеткен. Коммунистаичы Шимит Седип аңчылар аразында чарыштың тиилекчизи болуп, төрээн колхозунга 540 рубльдиң орулгазын киирген.

Колхозтуң партия организациязының үчёдунда 50 коммунист бар. Оларны дөрт партбөлүктер каттыштырып турар. СЭКП-ниң XXIII съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, партияның политиказын массаларга чорудуп турар. Тарылга шөлүүн харагаиын туруп аптаарынга 20 комсомолчу эки киржилгелиг болган.

Октябрь революциязының юбилейлиг байырлалынга алдар кылдыр аныяктарның күш-амыгчы идепкейин улам күштелдирер бис. Чаа стадионну, ногаан театрны аныяктарның күжү-биле тудар дээш, ук ажылды организастап эгелей берген бис. Малкыштаглаашкынынга белеткелдер чорудар талазы-биле боттуг ажылдарны чорудар бис.

С. ТАСПАЙ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң комсомол организациязының секретары.

Комсомол амыдыралы

АНЫЯКТАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИ

Бистиң организациявыстың үчёдунда 126 комсомолчулар бар. Олар бүрүнү-биле колхоз будурулгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Комсомол комитединиң удуртулгазында ийи эге организация, ийи болүк бар. Олар аныяктарны колхоз будурулгезиниге, культура-массалыг ажылдарга, хөй-ниитичи амыдыралынга киржиидирер талазы-биле ажылдарны чорудуп келгеи.

Мал ажылында 15, хову ажылының комплексилиг бригадаларында 35, механизаторларда 30 комсомолчу ажылдап турар. Колхоз төвүнде 33 комсомолчу янзы-бүрү ажылдарны күүседип турар.

Малдың чаш төлүн чидириг чокка кампалап алырынга дузалажыр 20 комсомолчулар эки ажылдаан. Оларның аразында сакманщиктер Монгуш Анаймаа 95, Монгуш Чолдаан 100, Оля Монгуш 120, Таня Ондар 150 хураганны доруктурган.

Көдээ клубтуң ураи-чүүл болгүмүнде 50 киижи киржип турар. Олар районнуң бүтүү колхоз, совхозтарынга концерттерии көргүскеи. Колхоз суурунуң бүтүү кварталдарының чурттакчыларының ураи чүүлге талантызының көргүзүү болган. Аңаа Тайбың деп № 5 кварталдың ураи чүүл көргүзүү бирги черии эзлеен. Ук көрүлдеге ниитии-биле 350 киижи киришкеи. Ураи чүүл артистери эң дээре 70 киижии ортелтиг чүүлдер-биле шаңнаан.

Клубка созуп кежээлерии организастап турар. Ылаңгыя Алдын-оол Даржаның «Эрииң эрези» деп романынга ковчулга конференциязы болган. Колхозтуң мурнакчы хойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Ондар Шаравви, чогаалчы Салим Сюрюн-оол оларның-биле ужуражылга кежээлерии база организастаан.

«Киижиниң чаражы деп чүл»?, «Аныяк киижиниң ажыл-чагы кандыг болур ужуралтуга?» деп темаларга созуп диспуттар болуп эрткилээн.

Бистиң аныяктарывыс болгаш комсомолчуларывыс юбилейлиг чылдың бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш демисеелге идепкейлиг киржип, часкы хөвү ажылдарын чорудуп турар. Тарылга шөлүүн харагаиын туруп аптаарынга 20 комсомолчу эки киржилгелиг болган.

Октябрь революциязының юбилейлиг байырлалынга алдар кылдыр аныяктарның күш-амыгчы идепкейин улам күштелдирер бис. Чаа стадионну, ногаан театрны аныяктарның күжү-биле тудар дээш, ук ажылды организастап эгелей берген бис. Малкыштаглаашкынынга белеткелдер чорудар талазы-биле боттуг ажылдарны чорудар бис.

С. ТАСПАЙ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң комсомол организациязының секретары.

Алдан бирлиг малчын

Онаашкан ажылынга бедик харыысалгалыы, аңаа ынакшылдыы-биле эки күш-ажыл-чы түңнелдерни чедип ап турар кижилер чокунуң идегелин, хүндүлелин чедип алыр. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери 61 харлыг малчын Ооржак Маңнай-Караның дугайын хүндүлел-биле чугаалажыр, оон үнелиг сүме, боттуг дуза алырынга идегээрлер. Амгы үеде бо хоочун малчын юбилейге эки ужуражыр дээш калбарган чарышка идепкейлиг киржип, кадарып турары 435 хунан хоюнуң бирээзинден-не 3 кг-дан эвээш эвес дүктү кыргып алыр, чазаглаашкын, чайлаглаашкын, кышка белеткел ажылдарын организастыг эрттирерин хүлээнип турар.

ЧУРУКТА: Хойжу М. Ооржак.

Д. АНАЙ-ООЛДУҢ фотозу.

Шык базырыышкыны доозулган

Чөөн-Хемчин районда «Сүт-Хөл» совхозтуң механизаторлары шык базырыышкынын доозкан. А Киров салбыр 90 га чөөнин часкы анаырылгазын чорутнан. Трактористер Ондар Санчай-оол, Сат Пароход, Монгуш Дарғы-Сарыг олар хүн бүрүнүң үлүг-нормазын үргүлчү авшыр күүсеглп, ажылдың темпизин шаллыпкын чооруун турар.

Совхозтуң хөвү-шөлдеринде бо хүннерде 462 га чер суггарттынган. Бора-Тайга салбырының суггатчылары Сарыглар Хаймер-оол, Хавалыг Чыргал, Куулар Базыр-оол олар 41—30 га черни суггарып, мурнакчыларның одуруунга санатканнар. Ол ышкаш Ишкин салбырының суггатчылары Ооржак Өөкпен, Түлүш Эртине, Монгуш Делгер-оол, Ондар Дембирел, Ондар Коммун-оол олар база-ла кызымак ажылдап турадлар.

Юбилейлиг чылда чаагай дүжүттүү өстүрүп алыры-биле тараажылар 4820 төнна өдектн төнмен.

П. СЕРГЕЕВ.

„Россияның" тараажылары

Таңды районда чоокта чаа организастаттынган «Россия» совхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чыл өөнга күш-ажылчы чедишкиннерниг ужуражыр дээш юбилейлиг чылдың чазын бичө эвес чедишкиннерлиг эгелээр.

Совхозтуң тараажылары бо чылын 7442 га черге тараа культураларын, 200 гектар шөлге ёнлосту болгаш 524 гага чаңгыс чылдыг сигенни тарыыр планныг. Бо хүннерде 42 трактор агрегатарын 1, 2, 3 дугаар хову бригадаларынче аткарган.

С. Байга удуртнан № 3 хову бригадазында алды агрегат апрель 12-дең эгелеп шык базырыгазынче киржикеп. Сөөлгү хүннерге чедир 600 га черинң шыгын базырган. Бригаданың мурнакчы механизатору В. Морозов үлүг нормазын ажыр күүседип, өскелерии мурнан турар. Ол ышкаш шөлдүң шыгын чидирбес дээш механизаторлар бүтүү аргаларны ажылнап, баштай эрээн черлериңң шыгын чидирбеэн-биле чогуур үезинде илиртен турар. Чажар үрезин белеп, хову турлагларынче сөөртүлгеэн чоруп турар.

К. КАНЧЫЫР-ООЛ.

Суггарылганы дүргедеткен

Барыын-Хемчиктө «Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырының тараажылары часкы суггарылганы бо хүннерде калбартып турадлар. Тарылга шөлүүнүң 1000 гектарын суггарар сорулга оларның мурнунда салдынган.

Салбырда дөрт суггатчы звенону организастап тургускан. Звеноларда 40 киижи ажылдап турар. Суггарыкчыларның мурнуну одуруун О. Сайын-Белектиң звеназу эзлээн. Салбырның тараажылары бөгүнге чедир 220 гектар тараа шөлүн суггарганнар. Сигеи шөлүн суггарар ажыл база чоруп турар. Ажыл-ишчилер 70 га сигеи шөлүн суггарганнар.

1967 ч. апрель 27.

ШЫН
2-ГИ АРЫН

КЫЗЫЛ ТУК АДААНДА БАЖЫҢДА

Бо кудумчуга чорзумза-даа, кайда кандыг албан чери барын уттупкан мен. Чү-даа болза базып олур мен. Баар дээн бажыңым—Эрзин көдээ Советтиң кырында кызыл тук чайынналып кшискип тур.

...Күүскомнуң даргазы Тамара Сарыг-ооловна Седипкова ажыл-агый дугайын чугаалап олур:

— Көдээ Совет суурнуң чаагайжыдылгазы дээш эки херектерии организастаан, элээн хөй чаа чүүлдерни кылган. Эрткен чылын Эрзин суурга тарымал ыяш камгалаар херимнерни кылгылаан бис, бо чылын ол ажылды уламчылаар. Оон аңгыда Титов кудумчузунга 500 хире ыяшты олуртуру-биле белеткээн, а келир күзүн Найырал кудумчузунга 650 ыяшты олуртурун көрген. Чаагайжыдылга ажылынга чурттакчыларның, хөй-ниитиниң, школачыларның күжүн хаара тутнан.

Тамара Сарыг-ооловна — амыяк коммунист. Ол көдээ Советтиң даргазынга ийи удаа соңгуткан.

— Советтиң кичээнгейиниң төвүнге суурнуң будурулге черлериниң ажылын тургускан бис — деп, эш Седипкова уламчылады. Райлонқу садыг килдизиниң эргелекчизиниң, чамдык садыгжыларның отчёдун чоокта чаа дыңнагылаан бис. Школа септелгезинге чонну организастаарын кончуг чугулага көрүп келдивис. Көдээ Советтиң чагыргазында албан, будурулге черлериниң, ада-иелерниң күжү-биле школага бо чылын 300 кубометр одаар ыяшты белеткээн бис.

Эрзин суурда улусчу дружина, херээженнер төвүлели доктаамал ажылдап турар.

— Ажылчы чоннар-биле харылзаа, оларның амыдырал байдалын, сонуургалдарын өөренири, негелде-хомудалдарны чөптүг көөрү дыка чугула болгай — дээш, Тамара Сарыг-ооловна улус-биле хууда ужуражылгаларын, амыхууда айтырыгларны шиитпирлеп турганын хөөреп берди.

Мурнунда колхозка эки ажылдап чораак, ам кырып-назылаан Норбу Ишкин деп кырган бар. Көдээ Совет оон амыдырал-чуртталга байдалын сонуургап көргеш, бажыңын чугайладып, школа назылыг ийи уруун күрүнеиң долу хандырылгазынга тургузуп берген. Ол кырган чаа амыдыралга, Совет эрге-чагыргага өөруп четтиргенин чугаалап олурар. Кижилерге кичээнгейден артык үнелиг чүве чок.

Эрзин суурда кырып назылаан Дембирел Чыпсын база чурттап олурар. Ол көдээ Советке билдиршшкин-даа кшрбээн, ынчалза-даа күүском, депутаттар оон амыдырал-чуртталга байдалын чугаалажып көргеш, оон ажы-төлүнүң өөренип, кижизиширинге таарымчалыг байдалды тургузуп, ийи уругну күрүнеиң долу хандырылгазынга хүлээп алган.

— Ам үеде кудумчу, суур чаагайжыдылгазы дээш кызымак ажылдап тур бис — деп, Тамара Сарыг-ооловна оон ыңай чугаалады.— Суурнуң чурттакчыларының нштн хуралын эртирдивис, аңаа тодаргай сорулгаларны харыысалгалыг кижилерниң адын адап тургаш чугаалашкан бис.

Кудумчу чаагайжыдылгазының, суурну аштал-арыглаарының кол штабтары — кудумчу комитеттери ол. Комитеттер даргалары эштеп Сандак Казак, Соян Долгар ол ажылды кызымак чорудуп, көскү экижидилгелерни чедип ап турар.

...Хүн орайтаан. Ажыл шагы төнер четкен. Тамара Сарыг-ооловна бажыңынче далажы берди. Ону оон уруглары — школачылар Соня, Алеша, уруглар садының дөскелчокпайлары Таня, Саша, он бир айлыг Саяна манай берген. Улуг-Хемниң кызыл суглуг Баян-Колга өскен-төрээн соруктуг херээжен ында чурттап турар. Тамара Сарыг-ооловна чаарттынып турар Эрзин суурда эки херектерни эмгелеп, улусчу эрге-чагырганың төлептиг төдээзи болуп, Октябрьның 50 чылынга уткуштур оон ат-алдарын чон мурнунга көдүрүп турар.

А. АЛЫМ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Т. С. Седипкова.

БАШКЫНЫҢ ЧАМДЫК БОДАЛДАРЫ

Школаларга ажылдап келгеним чылдарда башкы ажылының кайгамчык мастерлерин көрүп келдим. Башкы ажылы шак, минута санында чаартыкчы, чогаадыкчы арталарны негээр ээ-не амыдыралчы, дириг сайгыралдыг ажыл болгай.

Коммунистиг ниитилелдиң төлептиг хамаатылары болур кылдыр киниң салгакчыларны канчаар өөредирии база канчаар киижилерии деп айтырыг — кол айтырыг бо. Өөредилге болгаи киижилдиге ботботтары тудуш чаңгыс чорудулга дээрзин билир бис. Ынчалза-даа олар кижиге ийи аңгы шинарны немеп турар: өөредилге кижиге чогаадыкчы күштү, билигии немеп турар, а киижилдилге—мөзүү-шынарны бээр болгай. Черле чогум канчаар өөреттсе, киижилгэе эки? Ниити аян-биле ажылдап-ла турар, ынчалза-даа чедимче чок чоруктар бо-ла таварышкылаар.

Мен бодаарымга, багай өөредилге болгаш чурум үрээр чоруктуң тыптып келири башкының бодундан база хамаарыжыр. Чамдык башкыларның бир кол четпес талазы—өөреикчилерге хей черге хөй багай демдектер салыры. Мындыг чижек дижик: эге класстан бешки класска оп-пайралдыг, өөредилгезиигe кызымак, шынап-ла эки өөреикчилер шилчип келген чүве. Бешки класстың бир башкызы өөреикчилериииң ол коллективии көзүлдүр-ле бузупкан. Өөреикчиниң чөптүг чылдагаан-биле дыңнавайн эрттирипкендаа темазынга, кичээлге ному чокдаа келген дээш багай демдекти бо-ла салыр. Ындыг чөптүг эвес чорукту көрбээн уруглар баштай дыка муңгарап, чамдыкта ыглажып турганнар. Ооң соонда чүү болганын? Уруглар чоорту багай демдектер-биле эптежип калганнар.

Өөреикчиниң билиинге бичиидаа хамаарышпас, үндезин чок салдынар «ийлер» хорадыг. Ынчангаш башкы киижи демдекти тайылбырлыг салза чогуур. Кажан өөреикчи «ийнин» шынап-ла «билбезим-биле алдым» деп миинир болза, ону адаи алыр дээш, өөреикчи бүтүү күжүи салыр апаар.

Шын эвес салдынган демдектер өөреикчилерии чүге чедирип бодуруу? Бирээде, үндезин чок черге багай демдектер-биле өөреикчиии «кымчылап-ла» турарга, ол аңаа эргип, шаптыланып, барза-барза кандыг-даа демдекти херекке албас, өөредилгеге эң хорадыг—тоомчажок көөр чорук өөреикчиге төрүттүнер.

Ийиде, башкы киижи өөреикчиге аиаа-ла «ийи» салып каарга, «мен канчаар-даа белеткеиирииге башкы демей-ле «ийи» салып каар-ла болгай» кыидыр бодаап, өөреикчи бодунуң күжүиге бүзүрел чок апаар.

Үште, демдек дээрге, өөреикчиниң билиин үнелээр деңзи эвес, а башкы киижиниң туразы-биле салдынар аиаа-ла сан-дыр деп түңнелге өөреикчи келир. Ол хүнгү ажыл ол-ла дораан үнелеттинген турар ужурлуг, өөреикчиниң билиинге дүүшкеи шын демдек салырындан корткан херек чок.

Өөреикчиниң чүгле аас харыызын колдап үнелээр эвес, бажыңга күүсеткеи бижимел ажылдарының үнелел демдээи журналга база салып болгур. Чүге дизе өөреикчи ол ажылды күүседирде база-ла күжүи болгаш билиин үндүреи болгай.

Оон ыңай, башкының тайылбыры доостурга, ам айтырыг салып болур, тайылбыр чоруп турда, хоржок дижир бис. Тайылбыр чоруп турдада өөреикчи айтырыг болгай-ла. Чүге дээрге мындыг: башкының чугаазындан өөреикчи кандыг-бир будун домакты азы сөстү биибейн баар болза, ол аңаа алаакаш, башкының оон ыңайгы тайылбырын четче дыңнавайн баар болгай.

Эге класс башкыларының чамдык талааларын чемелээри черле чөптүт. Школага ажылдап келгеиимниң барык чыл санында эге школаның белеткээн өөреикчилерии бешки класска хүлээп ап келдим. Олар кончуг-даа чараш, киижи мөзүлүг кыидыр кижизиттиигеи, хире-шаавда хаиы биличиг келгилээр. Ынчалза-даа шупту эвес. Чаш киижии эге класска-ла суда салып алгаш, ону культурлуг, эртемниг хамаапы кыидыр кижизидерииге хөй күш негеттинер.

Мындыг таварылгада өөреикчиии эде кижизидерде А. С. Макаренконуң чергелешкек хөделиишкиниң ажыглаар херек: башкы, ада-ие, пионер организациязы база класс—шупту кады хөделип, ол өөреикчиге негелдеии деңге салып, мындыг бак ажыл-чаңның хоразын өөреикчиге шуут биличидирип, ону ындыг болбас кылдыр албадаар херек.

Эге класстардан кээп турар чамдык өөреикчилер ажыын кортук болгулаар. Оларны «класстың тергиннери» коргудуп өөредип каапкан. «Тергиннер» чүүл-даа канчаи кагза, ону көрүп турган «кортук» өөреикчи ол дугайын кымга-даа чугаалавайн баар таварылгалар тургулаар. Мындыг чорукту болдурбазыбиле класска бичии-ле «кортудар» болгаш «коргар» таварылгалар тыптып келзе, ооң коргун үзе узуткаарында башкы бүрүзүнүң күжү четчир.

Оон ыңай чамдык башкылар өөреикчи чурум үрелиеи болза, ону директорга, өөредилге эргелекчиниигe чедирер. Аар-саар таварылгаларда аңаа чедип туруп бээрге, башкы чүгле бодунуң ат-алдарын кудулаарынга эрге-ажыктарының ёзулуг илередикчизи, партияның төлептиг кызы.

Чаа соңгуткан депутаттарның ажыл-чорудулгазынга ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериии күүскомнары болгаш мурнакчы депутаттар улуг дузаны чедирер база көдээ болгаш суур Советтериииң ажылын экижилер дугайында СЭКП ТБ-ниң докгаалын амыдыралга чедиишкиниг боттандырбышаан. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга чедиишкиниг ужуражыр дээш, чаа. чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг.

М. ЭРГЕП,
Эәрбек сес чыл школаның башкызы.
Бии-Хем район.

Депутаттың округка ажылы

СЭКП-ниң XXIII съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет эрге-чагырганың 50 чылын байырлалдыы-биле демдегаар дээш, совет киижилер политиканг болгаш күш-ажылчы бедик колдулуушкун-биле ажылдап турар үеде, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң база чер-чер Советтериниң соңгулалары болуп эрткилээн. Совет киижилер күш-ажылчы чедишкиннерин Улуг Октябрьның 50 чылынга турасказдыы турар.

Бистиң депутаттарывыс ажылчагый болгаш культура тургузуушкунунуң янзы-бүрү алыдарында ажылдап турар. Эрткен соңгулалда соңгуттурган депутаттарының хөй кезии бир-ле хуглар соңгуткан. Соңгукчуларының илегелии шиитпирлеп, ажылды баштай чүүлеи эгелээрии, чүнү кылырыл хеп чүве оларга биидинмес. Соңгуткан округка депутаттың ажылынга хамаарыштыр чамдык айтырыгларны маңаа көрээлинер.

Соңгулда округу — депутаттың ажыл-чорудулгазының төвү болур. Округка ажылдың чедишкиии чүнүи-даа мурнунда. депутаттың соңгукчулар-биле, будурулге албан черлериниң коллективтери-биле кайы хире ханы харылзаалыышаан. ында ажыл-агыйның байдалын чүү хире билириизеи хамаарыжыр.

Эки ажылдыг депутаттың дүржүлгазынган алырга. бир-де дугаарында округтуң девискээрии ол эки билир. ажылчы чоннарының чурттагаамыдыралының. ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазыбиле чорудар ажылдарының планын кылгаш. округтуң соңгукчуларының чагыгларын күүседирии бирги ээлчегиниң сорулгазы болдурган турар. Квартал. кудумчу комитеттерин 5—7 киижи составтыг кылдыр организастаап. оларның иштинден бодунуң активин тургузуп алган болур. Комитеттер даргаларының отчёдун ап тургаш. хөй-ниитн организациялларының. соңгукчуларының хууда негелде хомудаларын барымзаалап. ниити ажыл-херектин күүселеэнин чедип ап турар

Эрги-Бардың көдээ Советтиң депутады Нона Сарыг-ооловна Өртең-Салдың дүржүлгазынган каш чижек: ол баштай округунуң соңгукчуларының бажыңнарынга четкеп. оларның амыдырал-чурттаалгазы-биле таныжып алган. Соңгукчуларии хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алырының шагын докгаатка болгаш хүлээп алышкын эрттирер черии тускайлаан. Советтиң болгаш күүскомнуң шиитпирлерин таныштырып тургаш, оон күүседезинге соңгукчуларының калбак киржилгезин чедип алган. Чаагайжыдылгага. улус өөредилгезинге. калык камгалалынга холбашкан темаларга лекцияларны. бесседаларны тускай план ёзугаар чорудуп турар. Чүгле округунуң соңгукчуларының эвес. суурза чурттакчы бүрүзүнүң күзелиниг аалчызы. Эш Өртең-Сал ажылчы Мурнунда оон хүлээп алганы чагыглар: кудуктар кастырары, суурну чаагайжыларын, чаа садыг базыцын тударын, стадион кылдыртырын дээн чижектиг ажылдар күүсеттинген. Соңгукчуларынга бодунуң хууда үлегер-чижээн көргүзүп турар. Нона Сарыг-ооловна суурда херээженнер чөвүлелиинин. партия комитединиң бюро кежигүнү. СЭКПниң XXIII съездизининг шиитпирлериниң күүседезинге, кадык камгалалынга холбашкан темаларга лекцияларны. бесседаларны тускай план ёзугаар чорудуп турар. Чүгле округунуң соңгукчуларының эвес. суурза чурттакчы бүрүзүнүң күзелиниг аалчызы. Эш Өртең-Сал ажылчы чоннарының эрге-ажыктарының ёзулуг илередикчизи, партияның төлептиг кызы.

Чаа соңгуткан депутаттарның ажыл-чорудулгазынга ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары болгаш мурнакчы депутаттар улуг дузаны чедирер база көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижилер дугайында СЭКП ТБ-ниң докгаалын амыдыралга чедиишкиниг боттандырбышаан. Совет эрге-чагырганың 50 чылынга чедиишкиниг ужуражыр дээш. чаа. чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг.

Ш. КАНДАН.

ХОВУДА АЖЫЛ ХАЙНЫККАН

Улуг Октябрьның 50 чылының байырлалынга алдар ыядыр албек дүжүттү өстүрер дээш Чоон-Хемчиктиң механизаторлары болгаш тараажылары улуг демисеелде киргешпес. Партия райкомунуң бирги секретары Шулуу Давааевич Куулардан районда часкы хову ажылдары канчаар чоруп турарын сонуургадывыс.

— Бистиң районда амгы үеде часкы хову ажылдары нарсалыг калбарган. Апрельдиң бо хүннеринге чедир шык базырыышкыны доозулган, чүе-чүе гектар чөрни андырган. Суггарган черлер база хей. Часкы хову ажылдары «Чыраа-Бажы», СЭКП XXII съездиниң аттыг совхозтарда, «Большевик» колхозта организатыг чоруп турар—деп, ол чугаалаан.

Шемя найда сең дээш хаттывыс. Чавызаш артчыгаштыг ажа хонуп келириве, хову турлаа чигө мурнуруста көстүп келди.

Күчүлүг тракторлар черни чарган, хөрүнүң чымчадыр илиртөөн... Бригада төвүнде түгле новарлар бар, олар чем белетиксэн турлар. Механизаторларның ажылдан, чурттаарынга тааранчалыг бүгү-ле байдалдар тургустунган. Төптү лозуң-плакат-биле нарушүүт шиирээн. Ында агитхуудустуң элчеглиг номеринде тараажыларның эң чугула сорулгаларын, часкы хову ажылдарының башлайгы хүннериниң түңнелдерин болгаш мурнанчыларның аттарын, оларның ажылымның чедиишкиннерин көргүзеен.

Колхозта партия организациязының секретары В. Б. Үзекбиле ужурашкаш, часкы хову ажылдарынга хөлбаштыр беседа ыладывыс:

— Юбилейлиг чылда силерниң механизаторларыңарның болгаш тараажыларыңарның мурнунда кандыг сорулгалар туруп турар ирги, Василий Балчыевич?

— Бистиң колхозтуң тараажылары байырлалдыг бо чылда 3229 гектар черге шинги тарылганы чорудар. Оон иштинде тарва культуралары 2616 гектар, а кызыл-тасты—1600 гектарга тарылыр бис. 400 гектар черге кукуруза база тарыыр. Октябрьским социалистиг Улуг революциязының 50 чылының байырлалынга төлептиг ужуражыр дээш, бистиң механизаторларывыс түс-түзүнде социалистиг хүнзөлгени алган, СЭКП XXII съездиниң аттыг совхозтуң механизаторларын чарышка база шатан кыйгырган. Бо чылын тараажыларывыс бир гектар черден ортумал-биле 9 центнерден эвээш эвес тарааны, а суггаттыг черден 12 центнерни өстүрер.

Мынчаваш алдынган социалистиг хүнзөлгени күүседир дээш дамнеел эгелээн. Ховунуң комплекснаг ийи бригадазы шык базырыышкынынга эки ажылдаан, ам чер андырылгазында. Дүржүлгалыг тракторчу А. Кара-Сал «ДТ-54» трактор-биле 3 хүн иштинде 215 гектар черниң шыгын базыргап, чарыштың мурнуну одуруунда чорун турар. Ол мынаш А. Монгуш. О. Моргуш-оол олар хүн бүрүде нормазын 120—130 хуу күүседип турарлар.

Колхозтуң баштаар чери болган партия организациязы тараажыларның социалистиг чарыжының негелдерин ажылдан кылгаш, бригадалар аразында шилчин чоруур тукту 10 рубль шаңнал-биле кады тургускан. Чарыштың түңнелии декада сайында үндүрер. Мурнанчы трактористер арасында шилчинир вымпелдерни акша шаңналы-биле кады тыпсырын корген.

Бригадаларга партия организациязы 12 агитаторларны быжыглаан. Олар башлайгы бесседиларын кылып, агитхуудустарын үндүрген. Кожа клубтуң бот-тывыгыр артистери бригадаларга концертин база көргүзеен.

К. ХЕРТЕК.

Хайныышкынныг чорудуп турар

«Күш-ажылдың хөстүү» колхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылдарын Торгалмгның, Кожайның, Эйлиг-Хемниң шөлдеринде хайныышкынныг чорудуп турар. Торгалыг бригадазының механизаторлары бо хүннерге чедир 560 гектар черниң шыгын базыра илиртээннер. Трактористер Кара-оол Чаныяң, Виктор Балдан хүн нормазын 100—105 хуу күүседип турарлар.

Оз-ла бригаданың коммунист Кыргыс Хунажыкка удуртказан звеновоу 50 гектар тарва шөлүн суггарган. Кожай бригадазының дөрт агрегады часкы чер андырылгазын чорудуп турар. Бо хүннерге чедир олар 100 гектар черни чаргаашпар.

Хуусаазындан эрте

Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү Май 1-ниң байырлалынга уткуштур күш-ажылчы ээлчег «Тыва даг-дүгү» комбинатта калбарган. Бүдүрүлгениң алды дугаар экскаваторунуң машинистер экипажы бирги кварталда тергиин эки ажылдаан. Экипаж эрткен үш айда 60 муң кубометр даг массазын база руданы технологтуг складче болгаш даг-дүгү арыглаар фабрикаже сөөртүп чедирер турган, ону 75886 кубометр кылдыр күүсеткен.

Олар май 1-ге чедир күүседир деп алган даалгазын апрель 20-де күүседипкеннер.

Ажыглалга киирген соонда...

Алаштың суггарылга системазының ийнги ээлчээн ажыглалга дужаарының белеткел ажылдары ам чоруп турар. Дериглеңнең үш дутаар участогунуң бугазын казары, эдип таарыштырары барып доозулган. Оортан адырланып чоруур бугаларны база кылган.

Ынчангаш ам Алаштың улуг бугазының үнүн куду сугнуң агып бадар үези чоокшулап келген. Буганың ийнги ээлчээн ажыглалга киирген соонда, «Сүт-Хөл» совхозтуң суггарыкчылары 600 гектар черни суггарар аргалыг болуурлар. Алаштың суггарылга системазы 1800 гектар черни суггарарынга ойлеттинген. Келир чылын ол долузу-биле ажыглалга кирер.

Бодандырыг болбаан бе?

Республикада хойжу бригадаларның төптерин одар-белчиниң ортузу, хойжулар-биле харылзажырынга, ажыл чорударынга эптиг черлерде түдүп тургузуп турар. Ол төптерге будуруге түдүгларындан ангыда, хойжулар чыглып кээп хурал-суглаа, өөредиге эрттирер, лекция, илеткел дыңнаар, кино, концерт көөр кызыл булуңнуг база чүнар бажыңныг болур ужурлуг.

Бистиң «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының хойжу бригадаларының төптеринде байдал ындыг эвес. Мында чаа бүгү малчынарның хуралын эрттирер дээш. Туралыг деп черде № 2 хойжу бригаданың мурнакчы хойжуу С. Чүлдүмүң ажылынга чыглыр деп чарлаан. Малчыннар, удуртуур ажылдакчылар чыглып келгилээн. Чүе ажыг кижи өгге сынар эвес, ынчан элээн соок турган болгай, даштыга хурал эрттирип, диреп хүнзээннер. Совхоз директору эш А. Турген-оол безин өгже сынып кирер ужурга таварыжып турган.

Хурал соонда кино көөр дээн. Өгге таарышпас болган ужурунда, улуг хой кажаазынга кинону көөр деп дуруушкан. Оон ыйактарын дуглаза-даа, чырыкка кино орта көзүлбес болган. Чүс ажыг кижиден түгле он шаа кижи кино көрген, өскелери тарай биргилээн.

Хойжу бригаданың төвүнде эки дериттинген чуртталга бажыңы, кызыл булуң, чунар бажың чок болгай. Бир эвес делгем кызыл будун түдүп алган болза, чүге ындыг боорул. малчыннар ажыл-херээн шөлээн чугаалажып, солуң кинону көрүп албас бе!

Үстүнде байдал кыш-га-даа, ынангыл совхозтуң удуртуур ажылдакчыларынга-даа шынгыы боданырыг болбаан бе? Бодавыска, оларны элээн боданырган боор!

Ч. НАМДАРАА.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде № 1 трактор-хову бригадазының тараажылары болгаш механизаторлары апрельдиң ийнги чартының эгезинде часкы хову ажылынче киргеп турган. Тос агрегат бо хүннерге чедир 2964 гектар черниң шыгын базырган. Трактористер Кара-Сал Дактан, Монгуш Деге ажыл хүнүнде 70—70 гектар черниң шыгын базырып, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар.

Бригада 4827 гектар черге тарылга чорудар, оон иштинде тарва культуралары 3400 гектар, 845 гектар черни удур андырып ажылдап кылыр. 660 гектар черге мал чеми сиген болгаш кукуруза тарыыр, кукурузаны суггаттыг черге олуртур, суггатчы звено суггарылга бугазын ажаттап, септей берген.

Иштии-Хемде ийи хову турлаа эки дериттинген, коргузуг самбыраларын, хана солуннарын үндүрүп, мурнакчыларны чырыдып турар. Кара-Сүгда хову турлаанда кызыл булуң, столовая ажылдап турар, механизаторлар аъш-чем-биле, культура-массалыг ажыл-биле эки хандыртынган.

Т. ОЧУР-ООЛ.

* * *

Юбилейлиг чылдың дүжүүт дээш демисел Жданов аттыг кодээ ажылагый артелиниң тарылга шөлдеринде калбарган. Шык базырылгазында алды трактор ажылдап турар, хову ажылы эгелээнден бээр 960 гектар черниң шыгын базырын илиртээн. Шык базырып турар трактористер ажыл хүнүнде 45 гектар черни ажылдап кылыр нормазын 50—60 гектар чедирип турарлар.

Эрткен чылын чер андырар план күүсеттинмээни-биле 3 муң гектар черни удур андырар. Чер андырылгазында ажылдап турар механизаторлар ажыл хүнүнде 6 гектар чер андырар нормазын 9—10 гектар чедирип, ажылдың темпизин дүргедеткен. Колхозтуң тараажылары бо чазын 4440 гектар черге тарылга чорудар планныг, а черни удур андырып ажылдап кылыр ужурунда ажыл хөй.

С. НАМЧАН.

Араатанзыг халдаашкын үргүлчүлеп турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо черниң шагы-биле эртенгиниң 9 шак үезинде апрель 25-те америк самолёттар Ханойнуң агаар делгеминче шургуп кирип келген. Таиландының талазындан нөстүп келген «Ф-105» дээр 16 шүүргедекчи бомбардировщиктер хөөрайның мырыңай дал ортузунуң кыры-биле эрткеш, Ханой чанында делегей аэропорту турар Зяламче халдаан. Бомбалар дүшкен районга ыш дээр шаар модурлуп үнген. Агаардан халдаашкынга удур камгалал кезекте-кинниң ракета-зенитбиле мүштүг адыышкынынга америк самолёттар таварышкан. Вьетнамның шүүргедекчи учар-чүүлү агаарже модурлуп үнген. Найысылалдың камгаланчылары бир америк самолётту дүмүр аткан деп, Ханой радиозу дораан-на дыңнаткан. Америк учудукчуну Ханойнуң чанында тудуп алган.

Кызыл хем аксының районунда агаар бойдустуң байдалы эниизиин ажыглап алгаш, сөөлгү хүннерде америк учар-чүүл ВДР-ниң 20-ги параллельден соңгу талаже районнарынга удур боттарының халдаашкынын дыка чүштелдирген.

Пентагонның медеглелдерин өзүгаар алырга, ВДР-де үш объективерни: Тхаингуенниң металлургия комбинадын, Хайфон портту болгаш шерниг аэродромнарын бомбалаарын америк учудукчуларга чөөнү үезе чедир хөрүглаан турган. Ынчаагга ол металлургия комбинадын 10 удаа бомбалаан. ВДР-ниң эң улуг портузу Хайфонның үлептүр черлерин болгаш чуртталга кварталдарын апрель 20-де араатанзыг өзү-биле бомбалаан.

Адаа соонда, Сайгонда америк командлалдың миниит чугаалап турары-биле алырга, апрель 24-те америк самолёттар Ханойдан барыын болгаш соңгу-чөөн талаже ийи шерниг аэродромнарже ийи удаа халдаашкын кылган. Мынчангаш ВДР-ниң девиссиязын «нызытаарлалдыг бомбалаар» дугайында Пентагонның чуйчуруушкуну шуут-ла хөөзун чүве болуп берген.

Ханой чанында Зяламче апрель 25-те халдаашкын — сөөлгү он айларның дургузунда дөртүү халдаашкын — ВДР-ниң эң-не сырый чурттанчылыг району—Кызыл хем аксының районунга агаардан халдаашкыннарны америк араатаннарның моонизээр аззыр кем-буруулуг бодалының дугайын херечилеп турар-дыр.

Америк халдакчылар шиитпирлиг өйтүр шавышшынга таварыш турар. Апрель 24-түү вьетнам сөлүннар «америк учар-чүүлдүң кара хүнү» деп адаан, ол хүн вьетнам дээрниң камгаланчылары 9 америк самолёттуу дүшүр аткан.

Улуг Октябрьның алдары дээш

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Улуг Октябрьга алдар болдурган күш-ажылчы өөлчегин дагжыларының аразында бир-ле дугаарында эгелээн. Хотогор шахтазының коллективи хөмүр даш тывыжының тартык чыл планын күүседипкеп.

Күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидер, одаар түүлүг назып тыварының бот-үнезин чигедир дээш Моолдуң шахтёрлары чедиишкинниг хемисежин турар. Эрткен чылдыңга деңнээрге «Налайха-капитальная» шахтага хөмүр даш тывыжы ийи катап өскен. Дат комбайннарын ында бүгү участоктарда чедиишкинниг ажыглап турар. Чуртта эң-не улуг дээш Шарынголдуң хөмүр даштыг черинин шахтёрлары хөмүр даштыг казып тыварының өртек-үнезин дыка чигеткен.

ЛЕНИНЧИ ӨРЭЭЛ

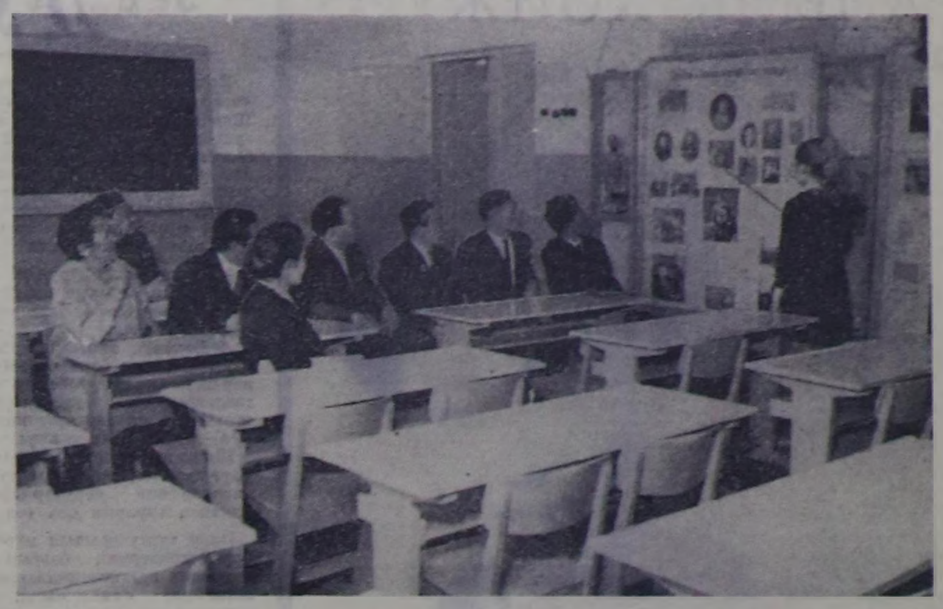

Бии-Хем районуң төвү — Туран хөрээ № 1 школаның арыг-сидик, чырыткылыг, кажа чараш өрээлдериниң бирээзиниң ажиннде «Ленинчи өрээл» деп бижип каан. Чоокта чаа Моол Арат Республиканың Завхан аймагының партия комитединиң бирги секретары эш Пенсийн Адья баштаан төлээлер болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока-биле кады бистиң корреспондентивис ону көрүп чораан.

Ол өрээлди дерээни бүгү талазыбиле эптиг, чараш, ханы утканы эдерген болгаш хүндүткел-биле бүргеттинген. Ында делгинирлер чеди кол кезектен тургустунган, олар бодур: Володя Ульяновтуң чаш болгаш өлээди назылыг чораан чылдары; Владимир Ильичиниң революсчу ажыл-чорудулгазының эгези; В. И. Ленин — Коммунистиг партияның үндезилекчизи; Ленин — 1917 чылда; Ленин — 1918—1924 чылдарда; Ленининиң херээнге шынчы бис, Ленинчи черлер-биле.

В. И. Ленининиң ажыл-амыдыралыбиле холбашкан бо делгинир түүлдерни өрээлдиң ханаларын дургаар таарыштыр тургускулаан, оларның үстүнде сураглыг совет чурукчуларның Ленин-биле холбашкан чуруктарының репродукциялары база делгегилээн.

Школаның директору Нина Васильевна Селина аалчыларны өрээлче кирип, бо үениң хевири-биле кылган стол, сандайларынга чалап олурткулаан:

— Бистиң экскурсоводтарывыска сөс берээли, дыңнап көрүңер—диндир.

Ынчангаш делгинирде болук бүрүзүнүң аайы-биле школачылар боттары В. И. Ленининиң амыдыралынга, революсчу ажыл-чорудулгазынга холбашкан түүлдерни илдик чокка чугаалап, ажок билдингир кылдыр тайылбырлап турар болду. Ылангыя ГОЭЛРО планының дугайында чугаалаштын, ону англи чогаалчы Уэллстиң Ленин-биле кончаар чугаалажып турганы-биле холбаштырып турар.

Тайылбырлар кылыры доозулган соонда, үн бижээн аппаратты ажылдыпторга, Владимир Ильичиниң чүве чугаалаан үнүү ол хевээр дыңнап келир. Ол бүгүнү кижи дыңнаап, сеткил ажок өөрүп келир, школаның башкылар, ореникчилер коллективиниң Ленинчи өрээлге холбаштыр кылган ажылын кижиниң мактаксазары, «четтирдим» дикээри келир. Тайылбырны школачылар Н. Макарова, Т. Перфилова, Р. Шубина болгаш Л. Зорина олар билдингир кылдыр чугаалагылап турарынга кижи өөрүүр, оон-биле кады ол уругларның нинти бирии черле шыракгыр кылдыр, оларны дыңнаан кижи бүрүзү бодап келири чугаажок. Ол болза школада өөредилгени нинтизи-биле бедик деңнелде тургускааның база бир херечизи-дир.

Ында демдеглел дептери база бар. Ленинчи өрээлди көрген кижилер аңаа боттарының бодалдарын бижир. Ында мынчаар бижигилеп каанын көрдүвүс: «11 «б» класстың 14 ореникчилери бистер Ленинчи өрээлди көрүп, улуу-биле сонуургадывыс, ону кыланнарга четтирдивис, улуг башкынчыныр, бистиң адамыстың дугайында хей түүлдерни база билип алдывыс», «Ильинка школазының 17 ореникчилери 1966 чылдың ноябрь 27-де аңаа чораан, Ильичиниң ажыл-амыдыралынга холбаштыр биске чугаалап берген түүлдерни өөрүшкү-биле дыңнап, бо өрээлди улуу-биле сонуургадывыс». Өске-даа бижиишкиннерни ол дептерден номчуп болур.

Түңнелинде моол аалчылар база демдеглел дептериге боттарының бодалдарын бижээш, Ленинчи өрээлди көргүскени дээш өөрүп четтиргенин илергейледилер. Ленинчи өрээлдиң бир будуңунда делгээн түүлдерни аалчыларга школачы Н. Макарованың тайылбырлап турарын бо чурукта тыртыргаңы ол.

С. САЛЧАК.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СҮРҮКЧҮЛЕР СҮМЕЛЕП ТУР

«Сукпак» совхоз — мал семиртир ажыл-агый болгай. Аңаа малды өки ажаап, олардан хей деңзи немелдезин чедип алган соонда, Абакан хөөрайның эът комбинадынче сүрүп чорудуп турар. «Сукпак» совхозтуң мал сүрүүшкүнүнде хей кижи ажылдап турар бис. Моон-биле холбаштыр малды нажан сүрүп чоруткаа экил дээр дугайында мал сүрүкчүлери бисте сүмелер бар. Үүл дээрге, апрельде азы майның баштайгы чартында сүрүп чоруттарга, чедиче чок түүлдер таварыжып. Чижээлээрге, 1965 чылда малды майның 5-тен эгелеп сүрүп чорупкан бис. Маңаа түү болганы дээрге, азыралга турган малдар чемнең чоктай бээр, ынчаарда чаа оът четче үнмээн болуур, ынчангаш мал тотпас. Бо дугайында мал сүрүкчүзү Хертек Кан-оол мынчаар чугаалаар:

— Бурунгу чылын малды Абаканче эрте сүрүп чоруттарывыста, шарыларывыстың чамдыкы оруктан чүдай берген. Кара-Холдуң артын мырыңай кастының аштывые. Ынчаарга эрткен 1966 чылда июнь 20-де моон үнүкеп бис, ол өйде мыраа-сээк хей, мал орта оъттавас, шарылар шаашкактаап чоруп бээр, аъттар сээктээр. Ынчангаш эмин эрттир эрте-даа эвес, орай-даа эвес үнер болза эки. Малды Абакан оруунче майның 15-тен алды айга чедир үндүрер болза таарымчалыг.

Ынчаарга бистиң мал сүрүп чорун турар оруувус кандыгыл? Ол дээрге кадыр, берт тайгалар өруулур. Туран баштаам, Балдырганче чоруптар. Оюп эртер чери чок моон малгаштар орук дургаар чылар. Ындыг малгаштыг черлерни ийи хүн чоруп келгеш, ам эртер. Малганнка шарылар калбаржы берген чыткылаар, ынчангаш аңаа кадалган шарылар буза булган үнүп-даа тургулаар. А ак черлерге үнгүлей бээрге, тараалыг бел аъргалар таварыжып келир, ону база оңр.

Авыралды деп черни ашкаш, Хүт хемге киргеш, оон ында чоруптар. Озаң чудуктар орукту доора дуй үшкулай берген чыткылаар, ону аштаар. Чамдык черлерге орук будалчак болу берип, шарыларның эскээр чоруп бээрин болдурбас дээш, черлерни дестеп дугаар ужурга база таваржыр.

А Кара-Холге чеде бээрге, ында амыдыралга хереглээр түүлдер-ле хей: ап-меп, кат-чимис, тоорук. Оон-биле кады ында айылдар база хей, чүл дээрге алыг, бөрү, дырбактыг дээн ышкаш араатаннар эңме-ликчок. Адыглар, бөрзектер одагга кылаштажып-даа келир, эрткен чылын биске ындыг таварыга болуп турду. Моон-биле холбаштыр мал сүрер ойде бистерге дүүрге бооган чөпшээрел бээрин күзеп турар бис. Бо айтырыгны моон мурнуладаа тургузуп турган чүве. Ынчангаш бо дугайын өөренип көөру эргежок чүгүзе. Сүрүкчүлериниң моортан чорушкаш, аастан дүжүрбес, чугаалажыр чүвези-ле ол: адыг, бөрүден канчап-ла менди эртип алырыл? Мындыг берге байдалдарга чорун турар мал сүрүкчүлериниң дугайында кичээнгейни кайы хире салып турарыл?

Мал сүрүкчүлериниге дус үүдүрер тускай бригаланы эш Горбунов удуртуп турар. Ол кижи сүрүкчүлериниң хүнезин складының эргелекчизи деп, база 110 рубль шалыңныг ажылдап турар. А херек кырында ол болза дус үүдүрер аътгарны таныштарынга хөлезилеп, аңаа дооргарга шуут байып турар. Совхоз директору турган эш Середининиң аң ыяды, кат-чимис, тоорук, балык алыр кижизи, чери база ол турган. Ол кижини бо чылын аңаа тургузар, тургуспазын өөренип көрзе чогуур, ылангыя сүрүкчүлер Кыргыс Мыннмыр, Монгуш Дангы-Белек болгаш өскелер-даа ол дугайында хомудап чугаалаан турарлар.

Ам мал сүрүүшкүнүнүң черинде орук аштаар бригаланы эш Иргит Базыр башкарар. Дусту база ол бригада эргелээр кылып каар болза таарымчалыг болур ийик. Олар коштарлыг, «Дружба» деп хирээлиг, аштагланы ам үеде эгелепкеннер. Буйба аксынга мал сүрүкчүлериниң чиир хүнезинин база эш Базырның бригадазы хүлээп алгаш, бригадаларга чедирер кылдыр организастаар болза кончуг эптиг болур. Бо сүмелерни совхозтуң директзиязынга өөренип көргеш, чопгүүбиле шиитпирлээрин күзеп турар бис. Моон мурнунда дус үүдүрер дээн кижилер ай санында хей шалыңны ап турган хирезинде-ле боттарынга каттап, балыктап, тоорүктан ап, хуузунда ажылын кылын ап келген иэрээнче дирекция черинниң кичээнгейин углап турар бис.

Малды сүрүп чорун турар үезинде мал эмчиси биске кээп турар болза эки. Ажыгдан өлген малдарга акт тургузар, аскалиннарны, аараандарны эмнээр болгай. Аът өөрээзы чаарай бээрге, шары аксай бээрге, боттарывыс-ла дүшкан чүве-биле чаап, шарыгылап алыр-дыр бис. Мал эмчизиниң барааны, сүраа чайны өттүр чок боор-дур. Бир эвес орукка мал өлүү берген болза, чижээлээрге, Кара-Холдеп Буйбаже чүдүүп бадырар. Аңаа келирге, ону хүнээп албайн баар таварыга база бар, оон соонда ону совхоз төвүнче алгаш бадырар. Ол аразында өлген малдың эъзи чыдып калыр. Моон соңгаар мал сүрүкчүлерни мынчаар көөр чорукту болдуруп болбас.

Чыдың-на, мал сүрүп чоруур деп турда, радиоприемникти биске садып бээрин азаадаш, ону бүгүрбес түүл база бар. Тайгага солуп чедер эвес, сола радио-биле чүүлүн амыдыралын билип ап чоруур аргаңы биске түге бербезин?

Бо бүгү түүлдерниң дугайында «Сукпак» совхозтуң хирешкиязы, ында партия организациязы хемчегерлерни ап, бистиң сүмелеривисти өөренип көргеш, хөделип үнер боор деп улуу-биле илгеп турар бис.

Сарыглар АЛЕЕТ.

ДАШТЫКИДА

Аргентинаның Компартиязының VII национал конференциязы

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның Компартиязының VII национал конференциязы болган.

Делегейниң болгаш ишкининиң байдалының дугайында, партияның болгаш демократтыг күштерниң сорулгаларының дугайында Аргентинаның Компартиязының даргазы Викторио Кодовилья илеткел кылган. Чуртта байдалды илеткелчи тодаргай көргүскен. Үндезин чаартылгалар дээш, ёзулуг демократтыг болгаш улусчу чазакты тургузар дээш демиселге ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш бүгү аргентин улустуң чаңгыс эвин быжыглаарынче ол кыйгырган.

Аразында коммунистерниң улуг садарлыг болуп турары ажылчы массаларны организастаарының болгаш каттыштырарының херээнге Коммунистиг партияның өзүп орар ролюн ол айыткан. Делегей байдалынга хамаарыштыр В. Кодовилья бүгү делегейниң улустарының аразында Совет Эвилелиниң кайгамчык улуг ат-алдарлыын онзалап демделээн. Мао Цзэ-дуниүң болгаш оон болуунуң шовинистиг, антисоветтиг политиказын ол шиитпирлиг буруу шапкан.

Маадырлыг вьетнам улус-биле эпсеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче кыйгырбышаан, аргентин коммунистерниң удуртукчуу америк агрессорларны бүрүү шапкан.

Конференция чугаалашкан айтырыгларының талазы-биле чогуур резолюциялар хүлээп алган. Май бири-биле холбаштыр бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга байырны чедирип, Улуг Октябрьның ам болуур 50 чылының чугула ужур-дүүлүмүн ол резолюцияларда айыткан. Аргентинаның Компартиязының XXIII съездизин чылдырар дугайында резолюцияны конференция хүлээп алган.

Хайфонче халдаашкын

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк учар-чүүлдүң ВДР-ниң эң улуг портузу Хайфонче апрель 25-те ийнги халдаашкынны шак ам-ак үе үргүлүүлээн. Хайфон радиозунуң дамчыштаанын ёзугаар алырга, бирги тодаргайларга, эртенги халдаашкынның үезинде ол хоорайның камгалакчылары 4 америк самолёттуу дүжүр аткан. Бир америк самолёттуу мырыңай порттуң денженээринең мырынга, даштыкы судноларның турар черинең мырынга дүжүр аткан. ВДР-ниң эң улуг цемент заводунуң турары, хоорайның сөңгүчөөн талазынче ийи улуг халдаашкын болган. Америк чедиги флотта базазалыг шүүргедекчи бомбардировщиктер ол халдаашкыннарга киришкен.

15 самолётту дүжүр аткан

ХАНОЙ. (СЭТА). Ханой радиозунуң дамчыдылгаларын ёзугаар алырга, апрель 25-те ВДР-ниң ийи хоорайларының — Ханойнуң бөгеаш Хайфонның кырынга нинтизи-биле 16 америк самолётту дүжүр аткан. Ханойнуң камгалакчылары 3 самолётту дүжүр аткан. Америк учар-чүүлдүң ийи шак үргүлчүлээн халдаашкынныңарының үезинде Хайфонның кырынга 12 америк самолётту дүжүр аткан.

А апрель 24-те америк учар-чүүл Сөңгү Вьетнам девискээриниң кырынга 9 самолётту чидиргеп. Ынчангаш вьетнам дээрниң камгалакчылары ийи хүн дургузунда дайзынның 24 самолётун дүжүр аткан.

Чаа базым кылдынган

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-ниң Улустуң Улуг хуралының чедиги сессиязы ажыттынган. 1966 чылда, күрүне бюджединиң күүселдезинин болгаш 1967 чылда күрүне бюджединиң дугайында КУДР-ниң сан министри Хан Сан Ду аңаа илеткел кылган.

Ажылчы чоннарның тургузукчу ажыл-ишкиниң ачызында улус ажылагый планы болгаш эрткен чылдың бюджеди чедиишкинниг күүсеттинген деп, илеткелди медеглээн. Ынчангаш улус ажыл-агыйын хөгжүдеринең чеди чыл планын боттандыраренге чаа базым кылдынган, чуртуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга улуг чедиишкин чедип алдынган.

Экономиканың бүгү үлүлдериниң хөгжүдеринге эрткен чылын улуг чедиишкиннер чедип алдынган деп, Хан Сан Ду айыткан. Чуруттуң хоорайларында болгаш суурларында чоннуң ашыдыралчуртталгазының экижээнин ол айыткан.

1967 ч. апрель 27.
ШЫН
3-КУ АРЫН

АНЫЯК ХОЙЖУ

Ховалыг Кара-оол «Торгалыг» совхозтуң эң аныяк хойжузу. Ооң ажыл стажы ам беш чыл чедип турар. Комсомолчу Кара-оол эрткен чылын 100 баштан-на 87 хураганны, бир хойдан-на 2,8 кг дүктү алгаш, көргүзүг талазы-биле дээре черни эзлээн. Улуг Октябрьның 50 чылынга утвуштур ол 100-ке онааштыр 90 хураганны, бир баштан-на 3,1 кг дүктү алырын хүлээнген. Аныяк малчының созу ажыл-херээ-биле карыпшайн турар.

ЧУРУКТА: аныяк хойжу Х. КАРА-ООЛ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ ВОЖАТЫЙ

Узуп чаңсар дооруглаш соонда өөренүкчилер түс-түс классчарынга олурупкан. Школа директору Бичиш Даваевич Монгуш-биле үшкү улдунуң түңнелдерин болгаш школада өөредилге-кижилидилгелиг ажылдарның дугайында чугаалажып олур бис. Даштындан көөрге 30 хар четкелек, карактары хөлчок чүгүрүп турар, чолдаксымаар боттуг херээжен кижи кирип келди. Директор олура:

— Олурунар, олурунар! Хува Кармаевна. Пионер ажылын сонуургап тур бис— дээш, директор оон-биле мени таныштырды.

— Бодунуң ажылыңың дугайында мактанырыг эвчок боор чүве болгай. Пионерлер-биле ажыл дугайында чогум чүнү чугаалаарын-даа билбейн тур мен. Бистиң школаның пионер өрээлинче барып көрүнер—деп, ол мени чалады.

Школаның пионер өрээли интернаттың улуг авес бир өрээлинде турар болду. Пионерлер-биле чорудар ажылды канчаар планнап турарын оон сонуургадывыс.

План тургузарының мурнунда школада өөренүкчилерниң болгаш башкыларының комсомол организацияларының секретарылары-биле сүмелешкеш, ниитти планны тургузуп, ук планны школаның башкылар чөвүлелиниг чугаалашкаш, бадыладып ап турорын ол биске тайылбырлады. Хува Кармаевна Ооржактың удуртулгазы-биле школаның пионерлери улуг ажыл-херектерни кылып турарлар. Аныяк ленинчилерни Коммунистиг партияның херээнге бердингеп, бедик моральдыг, коммунизмниң идеалдары-биле чепсегленген кижилер кылдыр кижилидер сорулга пионер организациязының эң-не чугула сорулгазы деп чүвени Хува Кармаевна кончуг эки билир. «Ленинчи сылдыстар, чырыдыр-ла» деп кыйгырыгның адаа-биле хөй ажыктыг ажылдарны чоруткулаан. Пионерлер кичээлден хоостуг уеде боттарының күжү-биле 3 тонна ажыг демир кескиндизин чыгташ үдүрүп чорутканнар. Аныяк ленинчилерни күш-ажылга бичезиндеи-не дадыктырарының талазы-биле чамдык ажылдарны кылгылаан. Сагыш сес чыл школазының пионерлери «Кызыл тук» колхозтуң Чараш-Дыт фермазын органнзациязының эң-не чугула сорулгазы деп чүвени Хува Кармаевна кончуг эки билир. «Ленинчи сылдыстар, чырыдыр-ла» деп кыйгырыгның адаа-биле хөй ажыктыг ажылдарны чоруткулаан. Пионерлер кичээлден хоостуг уеде боттарының күжү-биле 3 тонна ажыг демир кескиндизин чыгташ үдүрүп чорутканнар. Аныяк ленинчилерни күш-ажылга бичезиндеи-не дадыктырарының талазы-биле чамдык ажылдарны кылгылаан. Сагыш сес чыл школазының пионерлери «Кызыл тук» колхозтуң Чараш-Дыт фермазын

ПИОНЕР АМЫДЫРАЛЫ

доктаамал шефтеп турар. Эң ылаңгыя РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң база чер-чер Советтериниң сонуулдаларының үезинде ук фермага вожатыйның болгаш класс башкыларының удуртулгазы-биле концерттерни, агитбуудустарны өөренүкчилер каш удаа үндүрген. Школада ийи тимуржу командылар бар. Олар назылап кыраан, кадыы кошкак колхозчуларның өг-бүлелеринге улуг дузаны чедирип турарлар.

Эң ылаңгыя колхозчудар К. Седен, Сат Сүүр-оол оларның бажыңын чугайлап, одаар ыяжын белеткээринге тимуржулер үргүлчү дуаалап турар. Школаның пионер организациязы Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың мурнакчы кижилери-биле ужуражылганы солуң романтиктиг хевир-биле эрттирип турар. Чоокта чаа школаның пионер сборунга Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Салчак Шимек-оол-биле ужуражылганы организастаан. Пионер организациязының ажылында бир солуң чүүл болза, амгы уеде Совет Армиязың шерии албаны эрттирип турар боттарының чаңгыс чер чуртугларының-биле дорт харылзаалыг. Пионер өрээлинде К. Орлов, С. Болат-оол, А. Сорокин, Ч. Орус-оол оларның фото-чуруктары бар. Ук солдаттар аныяк ленинчилер-биле доктаамал харылзааны тудуп турарлар.

Школаның пионер организациязы бистиң-биле кожа-хелбээ Моол Арат Республиканың чоокку сумуларының школаларының пионерлери-биле интернационалчы улуг харылзаалыглар. Эң ылаңгыя Завхан аймактың ортумак школазының өөренүкчилери-биле үргүлчү харылзажып, янзы-бүрү тускаалдыг бижиктерни солчуп турарлар. Эрткен чылын Владимир Ильич Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнү май 19-та Завхан аймактың ортумак школазының пионерлери-биле кады «Найыралдың одаан» моол-тываның кызыгаарынга организастаанны дыка солуп болгай.

Аныяк ленинчилерни бистиң аас-кежиктиг чурттал гавыс дээш демисежип чораан кижилер-биле таныштырарының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Пионер өрээлинде «Бистиң маадырларывыс» деп этелиг монтажтыг чурук бар. Өлүм чок маадыр пионерлер Маркс Кротов, Вася Коробко, Коля Мяготин, Володя Дубинин, Қычан Джактытов, Леня Голиков, Шура Кобер, Гриша Ананьин оларның чуруктары. Үстүнде адаан аныяк маадырлар-биле кожа өлүм чок комсомолчу маадырлар Маншук Маметова, Евгений Николов, Юрий Смирнов, Александр Матросов, Зоя Космодемьянская, Олег Кошевой, Тимур Фрунзе, Василий Петров, Рубек Гебаррури оларның чуруктары. Бола бүгү чуруктар аныяк ленинчилерни бедик моральга кижизидип турары чугаажок.

Хува Кармаевна пионерлериниң өөредилгелиг бедидерининг талазы-биле тодаргай хемчегларын ап турар. Эң ылаңгыя үстүкү класстың өөренүкчилерин отрядтарга пионер вожатыйладып, октябряттарның бөлүктеринге быжыглаан, оларның-биле кижизидилге ажылын чорудуп турар. Амгы уеде школада 129 пионерлер бар. Бо өөредилге чылында эки өөредилгелиг, чурум сагыылгалыг 18 өөренүкчилерни пионерге киирип алган.

Хува Кармаевна Ооржак ам он чыл иштинде пионер вожатыйлап ажылдап келген. Моон мурнунда чылдарда Барыын-Хемчик районнуң школаларынга пионериниң улуг вожатыйынга ажылдап чораан. Аныяк ленинчилер ортузунга кижизидилге ажылын кызымак чоруткаңы дээш, ону ВЛКСМ ТК-ның «Эң эки вожатый дээш» хөрек демдээ-биле шаңнаан. Ол Кызылдың башкы институдунуң биология факультединиң III курузунда заочно өөренип турар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Саанчылар чүден дудаан?

Мергелдей Мергенович! Бистиң Ээр-Хавак фермазынга келгеш баарынарны дыка-ла күзээр-дир бис. Херектиң ужуру мындыг: ферманың саанчылары ам таптыг-ла беш ай чүнар бажыңнаваан. Боттарының хөңнү чогу ол деп бе? Чок, чо-ок. Чүнмас чорук кижиниң кадыкшылынга хоралыг деп, силер безин ынча дээр ийик силер чоп. Сагындырыынарны саанчылар утпаан.

Сактырымга, бо чылдың декабрь 20-де-ле ышкаш. Чүнар бажыңывысты ол хүн изидипкен. Хөлчок өөрээн бис. Ажыл соонда, чүнар дээш баргаш, элээн каш кижи аравыста катыы-иткилиг хөөрежип, чүнүп тур бис. Чула саваннаның алгаш турувуста, изиг-даа, соок-даа суг төнген, халап чоор. Будуктан суг сордурар насосту үр болбайн кылыптар ыйнаан деп бодаан, дыка хөлзевейн манап тур бис. Баня изидикчизи кирип келгеш: «Кудук үрелген, суг болбас» дээрге, манавыланывыс медээден девидээш, кышкыржыпкан бис. Ам канчаар боор, шала чүнган олчаан, чаңгылай бердивис. Ол-ла хүнден эгелеп ферма төвүнде чүнар бажың ажылдавастады.

Саанчы кижиниң ажылы довурак-чам-биле холбаалыг. Сагган суттуң арыг болурунга саанчының арыгсилиг болуру онза хамаарылгалыг дээрзин билбес кижилер «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының удуртукчулары — эвес-ле болгай. Чүнар бажың дугайында айтырыгны оларның мурнунга чеже-даа тургускан бис. Коллективтиң негелдези мынчага чедир түңнел чок боон келди. Мурнунда ажылдап турганы дег, чүнар бажыңга бир кижини быжыглаш, кудуун кылдыртып бээр арга бар-дыр.

Черле ынчаш, совхозта-даа, салбырда-даа хөй-ниити, албан организациялары Ээр-Хавак фермазының кижилериңе, оларның ажыл-амыдыралынче сагыш салбайн турар. Мергелдей Мергенович! Боттарывыстың талавыстан хемчег аптар арга чок болгаш, силерге бо чагааны биживишаан, хемчег алдынган турарын күзедивис.

И. СУГЛАЙ-ООЛ.

Ийистээшкин хөй болган

СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң шээр малынын кодан бүргүзүнде чаш мал чиилээн-коолаан ыыт-шимээнинг. Хойнуң ниитти туруш байдалы кыжын, чазын эки болган. Хураганнаашкын менди. Баштайгы уеде 2126 хой хураганнаан, оон иштинден 98 хой ийистээн.

Республиканың алдарлыг малчыны Д. Сүндүй-оол 225 төрээн хоюндан 241 хураганны, хойжу М. Ласпай-Доржу 287 хоюнуң үш чүве хураганын менди алган: ийиги хойжу бригада 62 ийис хураганныг болган. Хою ийистээн хойжулар кайы-даа колаанарда бар.

М. БАРЫНДАП.

Чөөн-Хемчик район.

Колхозта чаа тудуглар

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң тудугларының шынары мурнуку чылларныыдан экижип турар. Чаа тудуглар база немешкен. Столовая, гостиница бажыңнары туттунган болгаш кызыл булуң база бар апарган.

Дөрт аал ишти чурттаар бажыңның тудуу ам үлдәс ажылгага кирер. Тудуглар гараж түгар дээш дажын сөөртүп эгелээн.

Ш. ШОЮҢ.

Чаа министерство

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Медицина үлетпүрүнүң ниити эвилел министерствозун тургузарын доктаатkан.

ССРЭ-ниң Медицина үлетпүрүнүң министринге эш Петр Васильевич ГУСЕНКОВТУ томуйлаан.

(СЭТА).

«ЧУКОТКАНЫҢ НАЧАЛЬНИГИ»

Совет эрге-чагырга тургустунгандан бээр беш чыл эрте берген турган. Ынчалза-даа Ыраккы Чөөн чүкке болгаш бистиң чуртувустуң Соңгу чүгүнүң ырак-кыдыг черлеринге бүржуаз-помещиктиг сөз чурум хевээр болуп, ында чурттап турар бүдүүлүк чонну мөлчүп тарлаар чорук хевээр артышаан. Совет эрге-чагырга удур боттарының кара сагыштыг үүлгедиглерин кылып-даа тургулаан.

Соңгу чүк янзы-бүрү аң-өлүктүң оранын чер болур. Американың, Японияның, Быдаттың болгаш өске-даа даштыкы чурттарның хоптак-чинжек хөреңгитеннери кыш эртип, суг оруу ажытынары биле-ле Соңгу Чүктүң чурттакчыларының өлүрген янзы-бүрү аң-өлүктериниң улуг үнелиг кештерин оларда чок, чиик өртектиг, үш-үдүрүм барааннар-биле солуп алгаш, бажын ажыр байып амдажый бергеннер. Эң-не берге агаар-бойдустуг черде будуулук чон боттарының ол үнелиг тывыжын колдуунда-ла халас чыгам мегелеп шаг болуп, ындыг чорук каш-каш чыдарны улажып келген.

Даштыкы чурттарның хөреңгитеннериниң шак ындыг мөлчүкчү чоруун болдурбайн, ырак-кыдыг черлерге Совет эрге-чагырганы тургусчур, даштыкы чинженнерге мөлчүдүп турар чурттакчыларга дуза катсын дээш, Совет чурт болуунуң эң эки оолдарын ынаар төлээлекчилеп чорудуп турган.

Вознесения Мугулдурунуң революстуг комитеди 1922 чылдың кыжынында Чукотканың эң ырак чери болур, Берингов далайның эринде Уйгунан деп черже ийи кижиден тургустунган тускай отрядты чорудуптар. Отрядтың удуртукчузу, хоочуң революсчу, комиссар А. М. Глазков Уйгунанче бар чыда оруккa өлүп каар. Оон дүзалакчызы—революстуг комитеттиң бижээчизи, хайыыкчан аажы-чанныг, революцияның херээнге бүгү-ле сагыш-сеткиинден бердинген аныяк оол Алексей Бычков эң-не ырак чер Уйгунанга чеде бээр. Ында дың чангыс бажыңның кырында хаанныг эрге-чагырганың тугун алып каан турар. Бажыңга кире бээрге тус черде чагырганы төлөөлеп турар, дүжүмет эрге-дужаалдыг Тимофей Иванович Хромов ону хүлээп алыр.

Бычков дүне удуп чыдырда Хромов оон рюкзагын үжей бергеш, мандат бижикти номчуй бээр. Ында мынчаар бижип каан болур: «Алексей Михайлович Глазковту Чукотканың төлээзи кылыыр томуйлаан болгаш ында бүгү-ле ажыл-херекти удуртуп баштаар, шинтпирлээр эргени ада тывыскан». Ол мандат бижик Алексей Бычковтуң салым-чолун шинтпирлеп—Хромов ону ёзулуг комиссар кылыыр бүзүреп билип, ада бараан болуруңга белеңнин көргүзүп турар.

Оон мурнунда Тур чалактың база Колчактың төлээлекчилери Уйгунанга келгилээн, олар чүгле Хромовтуң бажыңының кырында тукту солуп каары-биле өйлежип, дошкун агаар-бойдустуг черге артып калбайн дедир чоруп каар турган. Даштыкы садыгжылар-биле садыглажышкынының чорудуп, каайлыны чыып турарының эргезин Хромовка бүзүреп каан турган. Чаа келген комиссар тук солуурунан өске чүнү кылырыл ол деп Хромов бодаан. Ынчалза-даа оон ол бодалы сөөлүнде ындыг эвес болган.

Даалганы чааскаан күүседири берге-дир деп чүвени Бычков билгеш, чоруурун шинтпирлеп алыр. Ынчалза-даа дедир чоруур дээрге шанактаар ыттар чок болур. Чүге дизе, ол черге час эң-не берге, чимир чем чөгүндан чүкчылар ыттарын безин өлүруп чип алгылаан.

Алексей бүгү-ле чүвени боду шинтпирлеп киripкен. Совет эрге-чагырганың Кызыл тугу Хромовтуң

ЧАА КИНО

бажыңының кырынга киниский бээр. Эрикке кызыгаар байызазы болур чагыны тургускаш, аңаа: «РСФСР. Бо байызадан бээр ортш келирде администрацияның чөпшээрели херек» деп бижип алыр.

Турлагдан ырак эвес черге, американ хереңгитен, мистер Стенсенниң склады дээр, чүкчылардан өлүк мегелеп орнап алыр бараан шыгжаан складты Бычков тып алыр. Хромовка ону ажыттырып алгаш көөрге, хөй-ле аъш-чемни, ок-чемзекти ында шыгжаан каан болур. Бычков Хромовту күш-биле дужаап тургаш, Совет эрге-чагырганың ады-биле «национализастаап», ында хамык аъш-чемни, ок-чемзекти ашка таварлашкан чүкчыларга үлеп бээр.

Чаа эрге-чагырганың шак ындыг чоруунга Хромов удурланып, аңаа хөңнү чок болу бээр. Ынчап баар орта түс черинин чурттакчылары Алексейге болчуп, ону камгалап, оон талазынга кээрлер. Ол дээрге оон баштайгы тиилелгези болур.

Уйгунанның эриктеринге чылыг дүжүп, час келири билек-ле даштыкы чурттарның чинжек садыгжылары, хамыкты мурнай-ла американ хереңгитен, чинжек садыгжы Стенсен чедип келир. Оларның-биле канчаар садыглажырыл диген айтырыг Алексейге тургустунуп келир. Даштыкы садыгжылар-биле садыглажып шаг болган, ол талазы-биле арга-дуржулгазы улуг Хромов ол бүгүнү эки билир дээрзин бодап каашаң, канчаар садыглашса экил дээрзин Хромовту шынгызы-биле коргудуп-даа, ону көргүдүп-даа тургаш, садыгжыларының аргазын оон айтырып аптар. Будуулук чонну мөлчүп турган чинжек садыгжыларга Бычков шыпгыы негелдени тургузуп, чурум ёзугаар садыглажышкын кылырынче, улуг хемчээлдиг каайлы төлээринче оларны албадаптар...

Чүкчыларның өлүрген аң-өлүүнүң өртек-үнези-даа үлгаткан, олар ам биеэги ышкаш мөлчүтпес болу берген. Өлүктү садып-саарганының түңнелинде Бычков миллион долларны чыып аптар. Садыглажышкынзан, каайлыдан кирген шак ол акша-биле Чукотканга заводтар, бажыңнар, чүнар бажын, демир орук, харын-даа планетарий дээн ышкаш Улуг тудугларны чорударын Бычков бодап турар. Ынчалза-даа даштыкы хереңгитеннер өлүкке Совет эрге-чагырганың доктаатkан өртээнге, улуг каайлызынга таарышсынмайн турар. Сибирьге чылча шаптырган актарның артынчызы болур улуг эвес отряттарлыг ак гвардейжилер Соңгу чүкке чаштып чурттап турган. Полковник Петуховка командылаткан актар Вознесения Мугулдурга боттарының чазаан тургузуп апкан. Түс черде бай садыгжылар болгаш ында үүрмек ажыл-агый черлери оларны харын деткээн-даа. «Министрлер Чөвүлели» деп адап алганы эрге-чагырга органының «премьер-министринге» түс черниң эм-тең кылыкчызы кижи болган. «Шериг министринге» полковник Петуховту томуйлап алган.

Даштыкы чурттарның хөреңгитеннери олардан дуза дилеп чедип кээп, «Чукотияның начальнигиниң» шак ындыг хөй акша-хөреңги чыып алганын мистер Стенсен чугаалап бээр. Бодунуң «күрүнезинин» үр эвес турар дээрзин билип турган Петуховтуң чилбизи хайнып келгеш, каш кижиден тургустунган боо-чепсектиг экспедицияны бодуубиле баштап алгаш, хөй акша-хөреңгини үптеп алыры-биле Уйгунанче чоруптар.

Алексей Бычков миллион долларны шоодайлапкаш, Америкаже дезип чоруптар. Хромов база-ла чилбизи хайнып, ол долларны Бычковтан кандыг-ла бир арга-биле аптарын бодаан, оон-биле кады Америкага чедип келир. Бычков ону астыктырып каапкаш, оске бир хоорайже чоруптар. Алексей каш айларның дургузунда элээн хөй чурттарны кезип, аъш-чем тып чиринин аргазы-биле янзы-бүрү ажылдарны кылып, бергелерни көрүп, шыдажып эртип чоруур. Аштап, идик-хеви самдар чорза-даа, курлаанда чажыра куржанып алган миллион долларын чарыгдавас. Оон кол-ла сорулгазы, ол үнелиг акша-мөңгүннү Чукотияга бүрүн чедирип, аңаа улуг тудуглар кылыр дугайында күзел-сагыжын боттандырар. Шак ындыг бергелерни ажып эртип чораан, ынча хөй долларны Төрээн чуртунга эккээр.

«Чукотияның начальнигиниң» деп кинода бо болуушкун херек кырында болган болуушкун-дур. Чукотияга Совет эрге-чагырганың баштайгы төлээлекчилериниң, аңаа улуг ажылдарны кылып турган кижилерниң бирээзи А. М. Бычковтуң дугайын 1922 чылда «Известия» солунга бижээн. Оон бээр 40 чыл эртеннде журналист И. Волк хоочун коммунист А. М. Бычковка таварылга болуп ужуражы бергеш, ол бүгүнү оон дыннап алгаш, кайгамчык болуушкун дугайында чүүлүг бижип, ону «Известия» солунга парлаан.

Бо кинону «Ленфильм» киностудиязы бүдүрүп үндүрген. Херек кырында болган болуушкун дугайында кинонуң сценарийин В. Валуцкий биле В. Викторов чогаатkан.

«Чукотияның начальнигиң» деп солун кино бистиң республиканың кино экраннарынга удавас үнүп эгелээр.

Т. САЯН-ООЛ.

Чаз. Ооң чоонгулап келгенинин баштайгы демдектери септелге мастерскайларынга номчуг төдээзы-биле билдинер. Ынчаарда маңаа септеттинген трайторлар, модээ ажыл-агый машиналары хүн бүрүде-ле болөнининг туружуниче үнүп, часкы хову ажылдарының чоонгулаанын медээлеп эгелээр. Септекчилериниң шевер холдары «турупкан» техниканың иүжүн оларга катап эгидип эгелээни ол-ла болгай. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң септелге мастерскаязынга ол шеверлериниң бир звеноузун Михаил Степанов удуртуп турган. Ол звеноңуң септекчизи Георгий Семенов он-он ангазыннарны, илиирлерни, сөялкаларны септеэн. Ооң кылган ажылының эки шынарлыын хүлээп алыр комиссия демдеглээн.

ЧУРУКТА: Г. Семенов ажыл үезинде.

И. МИЛОНОВТУҢ сөзү, фотозу.

Мораль темазынга „ИЙИ ЯНЗЫ ЧАҢНЫГ АДА“

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының чүдүрүүчүзү Ооржак Доржу-Ламаны даштындан көрген кижи ооң-биле аңаа-ла хөөрежиксээр. Дөртен хар назылыг, беш уругларның адазы кижиге ким черле каразыыр боор... Элээрде, шында-ла, «чүстүг сиген сый баспас, чыткан хой тургуспас» хире мөзүлүг кылдыр көстүр эр-ле болгай. Элээрде ындыг, ынчалза-даа ооң элээр чоруруу хөвар, ол-ла хомудавчыг. «Демгинин» апкавда ажызы бакыраар, канчап барган, ийи чаңныг ада ийик?!

Ургуларның иези Ооржак Дүктүг ажы-төлүүнүң киижидилгезинче киижээнгей салып, оларны эктинден элетпес, хырыыдан аштатпас дээш, бодунуң дыжын бодавайн дүн-хүн чок кыпын ажылдап турда, ургуларның адазы — Ооржак Доржу-Лама ада хүлээлгезин үттүп, ажылдап алган бичии акшазын «кылаң-кара» садыл ижерине чарыгдап келген. Эзирип алганда өг-бүлеэлинге, кожаларынга дыш бербес, кадайын эттеп, ургуларын коргудуп, данзы аттыы-даа дүржоктанып тура хонар. Хөреэжен киижиниң эрге-шөлээзинге чедип, ону дорамчылар чорук хооллу мурнунга улуг үүлгедиг дээрзин билбес кижи Ооржак Доржу-Лама эвес-ле болгай. Ынчалза-даа ол кадайын үнген, киргеп кижилерге хүнээр, оон кедерээнде аптара-хааржаанын шоочаазын оора катаап, кадайының шыгжап каан акшазын үштуп алгаш, когун үзе арагалаптар.

Бир-ле хүн оларның бажыңының чаны-биле эртип чыда, хөреэжен киижиниң үё-човуурув. ыы-сыысын дыннадым. Ол база-ла Доржу-Лама кадайын арага садар акша бербеске эттеп турганы ол болган. Кыштың соогунда, дүнүң карангыыында чаш уруглуг ие үндүр ойлаттыргаш, өске бажыңнарга дүн чарып ап, чеже-даа ындыг хилинчекти көргеп. Ачазы эзирий бээрге, уруглары орта чеи-даа ишпес, уйгу-даа удувастар.

Уруглар ада киживиниң эргелелин көөр, ачазынга чоргаарланыр, аданың эки будужу оларга үлегер-чижек болур ужурлуг дээрзин аңаа эш-өөрү, хамаржыр турар черниин хөй-ниити организациялары чеже-даа катап сагындырган. Ынчалза-даа Доржу-Лама оон кандыг-даа түңнел кылбаан. Совет өг-бүленің иүүрүнге дүүшпес үүлгедиглерин үргүлчүлеп турар. Ажыл хүннеринде хөй-ниити черлерниге, күдүмчуларга эзирик чорун турган, чеже-даа штрафтаткан. Бо база-ла дээштиг салдар чедирбээн.

Киижилерниң эрге-шөлээзининг хосту ылгал чок, делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң хамаатызы киижи, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг кодексинин бүрүн сагыыр ужурлуг. Ооржак Доржу-Ламага хамыктың мурнунда ада арыыяүүрүн оскунганы дээш харысаалганы хүлээдир уе келген.

Л. БАДЫ-САГААН.

Ак-Довурак хоорай.

АРАГАНЫҢ КЕМИ

Киижи бүргүзүнүң амыдыралының эң байлак болгаш каас, харысаалгалыг үези — чалыы назының үезинде эртер. Ынчангаш чечектелген чалыы назынны коммунизм тургузукчуазунуң моральдыг дурумунде айыткан чурумну барымдаалап сагыыры, ону амыдыралга хажык чок боттандырар дээш демисежири — чалыы назынның киижилериниң хүлээлгези.

Эки чүве — дораан эскертиннер. Багай чүве чажыт болгаш чоорту илерээр. «Киживиниң шокары — иштинде» болуп турары чогумна янда. Чонунга төлептиг, ээлдек аажы-чанныг, бүдүштүг аныяктарны хоочун киижилер көргеш: «чыргап чурттаар-дырлар ийин» диижир болгай. Ол дээрге улуг чоргаарал-дыр. Багай чанныг аныяктарны «бажың салгаан тенек чүве болбазыкпе» дээр ышкажыгай.

Төлеп чок чаныыт киижилерге бүгү таланың дузазын чедирер дээш ниитилелдин бүгү кежигүннери демисежип турар. Эш-өөрүнүң чогуур өйүнде деткимчеэин алган киижилер чонунуң деңгем оруунче сергеп кирер, ону үнелеп көрбээн киижилер ол оруктан тая бээр.

Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозта чамдык аныяк киижилер чонунуң, күрүнезиниң, коллективиниң мурнунга боттарының чоргааралын чидирип, ажы-төлүнге, өг-бүленинге шынчы чоруун үреп, социалистиг өг-бүленин чурумун хажыдып, аныяндан адын камнаайн, төлеп чок чоруун көргүзүп турарлар. Оларны көргеш, киижи эгенни, бертсинге бээр. Ындыг бак чоруктар колдуунда-ла араганың үржуузда болуп турар. Оларның аттары бо-дур:

Сат Деспижек Сендажы —тракторист-комбайнер, саанчы, коммунист. Ийи уругнуң адазы, өг-бүле ажылын 10 чыл тутkан. Оон кадайы Кара-кыс Кунгаевна Чаа-Хөл эмнелгеэинде эмнедип турар. Сат Деспижектиң оглу — Олег Баян-Кол школазының бирги класында эки өөреннип турар, а уруу кадайының угбазының аалында. Байдал ындыг турдала, Сат ийи уруун болгаш кадайын каггаш. Оттук-Даш фермазында ажыл чок аныяк кыс, арагачы Молдурушку Кызыл-Уруг-биле өг-бүле туда бергеи. Бичии чаштарны хайгаараар үлүг Кара-кыстың төрелдеринге онаапкан.

Сат Деспижек дээрге кадайы Кара-кыс-биле моон мурнунда колхозка эки ажылдап, ураң үүл бөлүүмүнүң ажылынга бээн идепкейлиг киржип турганнар. Оларны амыралдын дедем оруундан чаа иткен күш—арага. Сат Деспижек соңгу кадайы Кызыл-уруг-биле ишпээн Шагаан-Арыг хоорайның милиция черинге бир удаа «аалдап» четкеннер.

Ам эске аныяк эштн көрээл. Ол болза Седен-оол Лаңмыевич Оюн болгай. Доктаамал ажылдап турар чери чок, 40 хире хар четпээн, катаат-чуржаатарының болгаш өөнүң иштининг садыл алган тараазын оорлаашаң, арага садып ижип алган. Ф. Кыргыс-биле өг-бүле туткаш, ийи чыл четпээн-даа. Арага ишкенде кадайын үргүлчү эттээр. Удавас уруг маңан турган кадайын катгаш, Көсе-Хемче дезе бергеи.

Мындыг янзылыг амыдыралдыг, боттарының төлеп чок чоруун көргүзүп турар киижилер бистиң колхозта ам-даа бар. Оларның аттарын маңаа киирип болур турган. Ынчалза-даа алдар чок аттарны маңаа санап турган ажыы чүү боор, олар моон чогуур түңнелди кылзыннар.

Ынакшылды арыг эдилеп шыдавас киживлер бистиң ниитилелге ажыктыг эвес, харын хораны чедирип турары ол-дур. Оларны хоойлунуң шыңгыы кезеңчезинбиле көөр ужурлуг. Ада-иелериге кагдырган бичии чаштарның сеткилин бистиң чонувус, күрүневис кажан-даа хомудатпас.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

РЕДАКЦИЯДАН: Бижикчи эш Багыт-оолдуң чагаазы хөйүү чугаалап турар. Мораль темазынга хамаарыштыр боттарының саналдарынарны, күзелдеринерни редакциже чорударынарны маңан тур бис. Киживидилге, өг-бүле, өөредилге, күш-ажыл дугайында бо чагаага хамаарышкан бодап, саналдарыны дараазында солуннарга калбаабиле чырыдар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

АПРЕЛЬ 27

«НАЙЫРАЛ»: «Фея өскелерге домейлешпес» 10, «Эдельвейсилерниң чечектелип турар черинде» 2, «Тараумараның чоргаар ооллары» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАЯ-ХЕМ»: «Хайгыылчының эрес чоруу» 10, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Колумб деп хемеден келген эр» 3. «Паримтиң бурган иезиниң дуганы» (1-ги, 2-ги серияларының) 6.30, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «49 хонук» 11, 1.40, «Ынакшаанын кижи» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

ДАГ ЭКСПЕДИЦИЯЗЫНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Кыргаш ашам, кадай чурттап чораан» 6, 8.20 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Шуптузун сантып тур мен, Ричард» 6.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адреси:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63. редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38 таварысалгалыг секретарының 23-35, партийжи ажылыраа киижилиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киижилиниң 37-13, көзөө ажыл-агый киижилиниң 21-47, үлетпүр киижилиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көзөө корреспонденттер база совет тургузуг болгаш ажылыраа киижилеринин 21-27 иштики информация киижилиниң 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганга 32-76 телефонче болгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаға өргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 11.

ІС—00400.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылда үдезилеттингер

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелининиң органы

1967 ч. АПРЕЛЬ 28 ПЯТНИЦА № 100 (6737).

Өртээ 2 көп.

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязының ДЫҢНАДЫЫ

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага айыыл чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле конференциязы 1967 чылдың апрель 24-тен 26-га чедир Карловы Варыга болуп эртикен. Дараазындагы ажы-дүкүмда партияларның: Австрияның Коммунистиг партиязының, Бельгияның Коммунистиг партиязының, Болгарияның Коммунистиг партиязының, Великобританияның Коммунистиг партиязының, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының, Германияның Коммунистиг партиязының, Германияның Социалистиг чаңгыс аай — Барыын Берлин партиязының, Грецияның Коммунистиг партиязының, Данияның Коммунистиг партиязының, Ирланд Ажылчын партияның, Соңгу Ирландияның Коммунистиг партиязының, Испанияның Коммунистиг партиязының, Италияның Коммунистиг партиязының, Кипрның, Күш-ажылчы улузунуң демшилгелиг партиязының, Люксембурггуң Коммунистиг партиязының, Польшаның Каттыжнан ажылчын партиязының, Португалияның Коммунистиг партиязының, Сан-Марионуң Коммунистиг партиязының, Совет Эвилелининиң Коммунистиг партиязының, Финляндияның Коммунистиг партиязының, Францияның Коммунистиг партиязының, Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш Швейцарияның Күш-ажыл партиязының төлээлери конференцияга киришкен. Швецияның Коммунистиг партиязының төлээлекчизи конференцияга олурушкан.

Хостуг болгаш калбак чугаалажылганың база интернационализмниң ёзузунга ажы-дүкүмга кады ажылдамылганың түңнелинде Европага айыыл чок чорукту хандырарынга эргежок чугула европейжи айтырыгларны болгаш хемчеглерни чугаалажып көргөн, ол чорук бүгү делегейде тайбыңны быжыглаашынга улуг ужур-дузалыг.

Америк империализминиң болгаш барыын-герман милитаризминиң сүлчээзи-биле тургустунуп турар айыыл, а ол ышнаш Европада байдалдың уламындан тайбыңга ажыктыг тодаргай эгелээшкиннерниң ужур-дузазы демдеглеттинген Меделгелди конференция хүлээп алган.

Меделгелде айыттынган хөделишкиннерниң программазы бот-бодунга удурланыштыр туруп турар шериг блоктарын янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразында тайбың догуннаашкынының принциптеринге үндезилээш, Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазы-биле солуурун санаалдавышаан, тайбыңның боттуг перспективазын улустарның мурнунга ажыдып берип турар.

Айыыл чок чоруктуң болгаш Европага кады ажылдажылганы хөгжүдериниң айтырыгларын, ол ышнаш ол үгланыышкынга оске-даа инициативаларны өөренип көөр сорулга-биле Европаның бүгү күрүнелериниң конференциязын чыылдырарының идеязын Меделгел деткип турар.

Амылчын аңгыга, социалистиг болгаш социал-демократтыг партияларга, профэвилел организацияларынга, бүгү шамнарның чүдүкчүлеринге, интеллигенцияга, аныяк салгакчыларга, хөрээженнерге болгаш тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерге бедик харыысалганың сагыш-сеткили-биле конференция Кыйгырыг үндүрген. Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң хандырарынче, чепселеңишкиннерни хоозуралдыг эңдере бүдүрер чорукту сөңсадырынче, дайынның күш-көжүүнүң ажыдылганын, ооң ишти-хевирин, ооң чаңгыс эвилелдиг чаңчылдарын, ооң чаңгыс эвилелдиг чаңчылдарын, ооң чаңгыс эвилелдиг чаңчылдарын

«Межегей» совхозтуң алды дугаар хову бригадазының тараажылары юбилейлиг чылдың часкы тарылгавына организастыг ажылдап эгелээн. Эш Архиповка удуртқан агрегат шык базырып, илиртээшкинни ийи удаа кылып дооскан. Ында механизаторлар И. Киштеев, А. Луковникова олар хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирген. Олар сөөлгү илиртээшкинге ажылдап турда, оң талазында бо чурукту тыртырган.

Эгезинде чурукта үрезин сөөртүкчүзү М. Сайфутдинов хову турлаанга экелеген тараажын киледекчи В. Мартемьяновага хүлээдип турары. 22 километр черге оң 3—4 рейстин кылып, үрезин сөөртүлгезинде идепкейлиг ажылдап турар.

Совхоз чер эриин бүлек чаштырарынга херек үрезинин хову турлаларында аппарып алган.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Партийжи амыдырал

ЧУГАА-ДАА ШЫҢГЫЫ БОЛГАН

Районуң болгаш ажыл-агыйларның мурнунга салдынган соругаларны шиитпирээри — чон ортузунга политкижизидилгелиг ажылды канчаар тургусканындан кол хамаарыжыр. Ынчангаш «Чон ортузунга политкижизидилгелиг ажылдың байдалы болгаш моон соңгаар ан чорудар хемчегер дугайында» айтырыгны СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң пленумунуң чугаалажыш көргеп. Бо талаам-биле плеткелди райком секретары М. Ш. Артаев кылган.

Районуң ажыл-ишчилер Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооңга төлептиг ужуражыр хээш чарыштыг калбарткан. Бүгү ажыл-агыйлар бирги кварталда эът, сүт бүдүрерин эрткен чылдагызынга бодаарга невудеткен. «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтар күрүнеге эът, сүт садарымның квартал планын ажыр күүсеткилээн. «Тес-Хем» совхозтуң О. Шыналда хойжу бригадазы (бригадири Седен Намый-оол), «Чодураа» колхозтуң № 1 хойжу бригадазы (бригадири Иван Данзуруң) бирги кварталда эки көргүзүглериг болганнар. Бо бригадалар малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап ап келген. «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тей, «Ак-Эрик» колхозтуң Улуг-Күзет сүтбараан фермалары эрткен чылга бодаарга эът, сүт бүдүрерин ковудеткен, квартал планын ажыр күүсеткеннер.

Күрүне мурнунга планныг онаалгаларны күүседир талаазы-биле организастыг ажылдың четкизинден «Тес-Хем» совхоз бирги кварталда күрүнеге сүт садарымның планын күүсеткээн болгаш 20 тонна сүттүг чедир бербээн. Совхоз инек бүрүзүнден түгле 52 кг сүт саап алган. Ында малдың кыштаглаашкынын организас чок болганының түңнелинде, чыл эгезинден бээр 1902 баш мал өлүп хораан. Ажыл-агыйларда малдың чаш төлүнүң өлүп хораар чоруу ам-даа хөй, Төрээн 25831 баш хойдан 950 баш чаш хураган ийи-бүрү чылдагаанындан өлген. «Тес-Хем» совхозтуң Хүрен-Дугай фермазында чыл эгезинден бээр 15 бызаа өлген. Районда социалистиг чарышка партийжи удуртузуга дыка кошкак. Район бирги квартала мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талаазы-биле чаржып турары Эрзян, Өвүр районнарга аштырган.

Партийжи-политиктиг ажылдың кол хевири—партия чырыдышкынының болур. Районда марксизм-ленинизминиң үндезиннерин өөренир 3 школа, 12 политиктиг эге школа, 4 теоретиктиг семинар ажылдап турар. Бо бөлүмнерде 554 кижи, ооң иштинде 200 ажыг коммунистер, 100 ажыг комсомолчулар хаара тутунган.

Дыңнакчыларның активин бедидип, өөредилгенин идейлиг деңнелги шыыражыдар талаазы-биле У. Шыналда партия организациязы (секретары М. Яндан-оол) эки ажылдаан. Пропагандистерден салбыр эргелекчизи Ховалыг Борбай-оол, школа башкызы Сарыглар Борбак-оол кичээлдерин бедик деңнелдир, салбырның, районуң амыдырал-биле холбаалыг эрттирип турарлар. Ол ышкаш райвода, орук эргелевинде, райкүүсөөн чанында политшколлар, Шуурмак, Самагалдай школаларында теоретиктиг семинарлар доктаамал ажылдап турар.

Ооң-биле кады өөредилгени организас чок чорудуп, программазын үзүп турар болгүнмер база бар. «Чодураа» колхозтуң төвүнде марксизм-ленинизминиң үндезинниерни өөренир школа, Шуурмакта үзетпүр экономиказын өөренир болгүн өөредилгезин ара сокпаткан.

Ак-Эрикте, Берт-Дагда, район эмнелгезинде болгүнмер кичээлдерни хөй удаа үзүп, өөредилгениң шынарын кудуваткан. Комсомол чырыдышкынының кичээлдери база-да үзүп турар, чамдык болгүнмер ажылдаавастаан. Районуң бүдүрүлге эргелеели малчыннар ортузунга зооветеринарлыг өөредилгени организастап шыдаваан. Чүгле бо хүннерде ажыл-агый удуртукчуларының, ферма эргелекчилериниң, бригадаларың экономиктиг семинарын ажылдадып эгелээн.

Механизатор кадрларның өөредилгези чүгле «Тес-Хем» совхозта организастаттынган. Профессия айгы-биле өөредилгелер райвода, хандырылга комбинадында, Шуурмактың түдүг материалдар комбинадында чорувайн турар.

Аныктарның кежээки школаларының ажылында четпестер хөй, «Тес-Хем» совхозта, ында ажыл-агый черинде, район эмнелгезинде кежээки школаларның ажылдаарынга тавармычалыг байдал тургустунмаан.

Партийжи-политиктиг ажылда бир кол черни партияның ааг болгаш кескү агитацияны эдээ турар. Районда 18 агитколлектив, 7 агитпункталар, 367 агитаторлар бар. Оларның хөй нуруузу бо партийжи даалганы шын билип, эки ажылдап турар. У. Шыналда агитколлектив (удуртукчузу Х. Борбай-оол) үргүлчү план ёзугаар ажылдап келген. Агитколлектив хана солунуп, агитхуудустарны ой-шаанда үндүрүп, шүгүмчүзелдиг «Тас-ары» деп радиожурналды ведеди санында чорудуп турар. Райвода, ында ажыл-агыйында, район эмнелгезинде политинформациялар доктаамал чоруп турар. Ынчалза-даа чамдык черлерде — «Чодураа» колхозта, «Сельхозтехника» салбырында, көдээ ажыл-агый эргелеринде политинформациялар чорудары сокпаан. Чамдык агитпунктулар төрээн кампаниязы эрткен соонда ажылдаавастаан.

Кескү агитацияны дээштиг болдурар, шынаржыдар талаазы-биле райвода, О. Шыналда, Берт-Дагда партия организациялары эки ажылдаан. Ындыг-даа болза «Чодураа» колхозта, Шуурмакта, район эмнелгезинде кескү агитацияның шынары куду. Көргүзүг самбыралары бар-даа болза, ону ой-шаайда долдурбайн турар, хана солуннар ой-шаанда үнмейн келген.

Районда коммунистиг күш-ажылдың бедик ады дээш деминеел кошкай берген. Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинадының даараныр дегги каш чыл бурунгаар ол бедик атты чедип алган. Ам ында күш-ажылдың сагылга-чуруму кончуг ношкаан. Пех планның онаалгаларын күүсеткейн келген. Моон вол чылдагааны — партия, профэвилеп, комсомол организациялары коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң эрегжей удуртуп турарында.

Чонның коммунистиг кижизидилгезинге улуг рольду культура-чырыдышкының албан черлери ойнаар, Шуурмак суурнуң көдээ библиотеказы (эргелекчизи Г. Никитина) номчукчулар-биле ажылды экижиткен. Суурнуң чурттакчыларының 70 хуузу номчукчулар апарган. Берт-Даг клубунда уран үүлү болгуны болгаш, агитбригада соксаал чок ажылдап турар. Ында эрткен чылдан бээр 25 воинпертти, чогаалчылар, маадыр иелер, мурнакчылар-биле умуражылгаларны эрттиргилээн. Ында библиотека «Улуг-Хемниң шапкыны», «Ырнын булуң» деп номнарга номчууга конференциялар ын, Олет Сагаан-оолдуң «Баян-Таланың кижизи» деп номунга сайгарылга кылган. Чонга кино коргүзүглериниде четпестер ам-даа хөй. Бирги квартала чүгле ийи турум кино чөрлери планныг онаалгаларын күүсеткен.

Ынчалза-даа Шуурмакта, Ак-Эрикте клубтарның, О. Шыналда кызыл өгнүң массалыг ажылдары эвээш болуп, чүгле кино коргүзүглери-биле кызытаарлаттынып турар. Район библиотеказы, «Ак-Эрикте», «Чодурада» библиотекалар кижилерге чүгле ном бээри-биле өйлежип, ооң ажылдарны чоруткайн турар. «Тес-Хем» совхозтуң Хүрен-Дугайда, Кожоо-Өдээде кызыл булуңнар сеттеттинмээнинден ажыглаа чок турар.

Партия организацияларының кичээгейиндеп дашкаарлавае айтырыгларның бирээзи—лекция пропагандазы. Лекторлар Н. Тараачы, И. Бичө-оол, Д. Мижит олар боттарының лектор мергежилин үргүлчү бедидип, чонга хөй лекцияларны номчаан. Лекция пропагандазында кол четпес чүүл—номчуттуруп турар лекцияларның тематиказының коичуг кызы болуп турарында. Көдээ ажыл-агый, экономика болгаш мораль темаларында номчуттуруп турар лекцияларның саны эвээш. Лекциялар колдуунда-ла тоол черлерге болгулаан, а бригадаларга, фермаларга, малчыннарга кончуг хөвар номчуттунгулаан. Албан организация, будурүлге чепселеринин удуртукчулары С. Ч. Шалык, Т. Ч. Даваа, К. Айр-Санаа, В. К. Чистобаев олар лекция пропагандазында киришпейн келгеннер.

Районда муң чурттакчы чонга онаалтыр 655 кезек солун-сеткүүлдер чагыттынган. Чагылганың чонга чедирилгези багай. Ылаңгыя ыракта малчыннар солун-сеткүүлдү улуг удуртелиишкин-биле ап турар. Район иштинде болуп турар радио дамчычылгазын Самагалдай, Чодураа, Берт-Даг суурларының чурттакчылары дыңнап турар боорда башка, Ак-Эрик, Ү. Шыналда, О. Шыналда суурларның чурттакчылары ону дыңнаавайн турар. Элээн хөй малчыннарда радиоприёмниктер бардаа болза, оларның улуг нуруузу үрелгениинден азы батерея чогулдан ажылдаваас. Садыг организациялары, районуң харылзаа черя бо тээзы-биле малчыннарга дуза чедирбейн турар.

Районуң мурнунга салдынган соругалларны күүседир болгаш чон ортузунга кижизидилге ажылын ажыктер талаазы-биле хөй-ниитиг организацияларының улуг-хуузу улуг. Комсомол, профэвилеп, спорт болгаш ДОСААФ, керээжеңнер чөвүзелдериниң ажылы база-ла чогуур деңнелиге чедир тургустунмаанындан арагалаар, мегелээр, ворум-чурум үзээр, оорланыр, немхерек үүлгедир тавармыгалар районда ам-даа хөй. Эш-хуузунуң суд-тары, улусчу дружиналар ам-даа четпес ажылдап турар. Ынчангаш районда бичө хуулган херек үүлгедир чоруктар ам-даа хөй.

Плезээн четпестерни дарый чайладыр. Совет эрге-чагырганың 50 чыл ооң төлептиг уткуур, чон ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер талаазы-биле партия, совет, хөй-ниитиг организацияларының соругаларын пленум тодаргай чугаалашкан, чорудар хемчегерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

С. ОМЗААР.

ЧАА ХЕВИРНИ ДЕТКИИР

Зина Хеек болгаш өске-даа кеску ажылдыг агитквартира удуртукчулары хөй болуп турар.

Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Найырал салбырында коммунист башкы Долчаның удуртулгазы-биле 13 кезек агитквартираларны организастаан. Ында агитквартираар доктаамал ажылдавышаан, хөй-ниитиниң сөөмүүргалын хаара туткан ийзы-бүрү массалыг хемчеглерни база организастап турар. Ында лекция пропагандазындан аңгыда агитквартираларның аразында бот-тывынгыр уран түүлдүң маргылдаалыг концерттерин база организастаан. Ооң ээ эки шилиттингеп номерлериниден тургустунган ёзулуг концертти салбырның Культура бажыңында болгаш ферма-га база Кызыл-Даг салбырының клубунга, салбырның бригадаларынга барып сонуургадып чорааннар. Ол чорук бот-тывынгыр талантывы биидинмейн чораан дыка хөй чаа-чаа кижилерни илередип үндүрген.

Моон мурнунда Найырал салбырның клубунга лекциялар, хураадар чыырга улус шоолуг келбес, Культура бажыңы соок, бир-ле склад-биле дөмей, үргүлчү-ле шоочалыг турар турган. Кажан агитквартираларны организастаан болгаш доктаамал ажылдатканының соолунде, Культура бажыңынга лекцияларга, хураадарга чон долузу-биле чыгыыр турар апаран болгаш чонуң идепкей сонуургалы, организастыг чоруу дыка эвээжээн.

Агитквартира удуртукчулары ол хүн болган лекцияга, хураадарга, кежээлерге кымнар келбээнин билип, чылдагаанын тодараткаш, агитквартираның хураадарынга чугаалажып турар. Салбырның Культура бажыңы база доктаамал ажылдап турар апарган.

Агитквартираларның тургустунганы өг-бүле бүрүзүнүң культурлуг чурттагаазын, арыг-шеверин, кудумчу чаагайжыдылгазын өкижиндирге, бажыңның иштинге, даштынга чечектер өстүрериниге, уруг-дарыгның өөренириниге болгаш кижизидилгезинче аажок улуг салдарлыг болуп турар. Ада-иелер уругларынга уроктарынга барып олуржуп, хөй-ниитиг черлеринге, культура бажыңларының ролюн болгаш политиктиг план ёзугаар база чорудуп турар. Ада амданныг эки чемнерни белеткээрин, аргын даараарының, арыг-шеверин, медицина болгаш уруларны бажыңга канчаар кижизиндеринің дугайында өөредилгелер солуп байдалга эртип турар. Бо талаазы-биле чоокта чаа Найырал салбырга агитквартираларның амданныг чемнерни болгаш аргын даараарының делгелгелиг кежээнин Культура бажыңында организастаны, ында Кызыл-Даг салбырның агитквартираларының шилиндек концертин көргүскени онза солуп болган.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдыын агитквартираларның ролюн болгаш политиктиг ажылдың өске-даа хевирлерин улам сайзырангайжыдар болгаш чон ортузунга күштелдирер хемчегерни алган. Делегей байдалының дугайында Бай-Талга, «Тээли» совхозтуң төвүнге, өске-даа черлерге семинарларны база организастаан.

«Тээли» совхозта парткомуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларның ортузунда политиктиг кижизидилге ажылының дугайында СЭКП райкомунуң пленумунга апрель 15-те чугаалашкан. Пленумдан агитквартираларның ажылын үнелеп, ону деткиир болгаш колхозтарга кайбартыр, ону удуртуруп улам күштелдирер дугайын онаалап демдеглээн.

Агитквартираларны организастаар болгаш оон удуртукчуларын шын шилип алыры, ону эң эки быжыг коллектив кылдыр сырый каттыштырары парторганизация удуртукчуларының чугула хүлээлгези болур. Бистиң районуң чамдык «Кара-Хол», «Моген-Бүрен» колхозтарында, «Малчын» колхозтуң адакы суурунда малчыннарында бо ажыл ам-даа чедир тургустунмаан болгаш ында партия организациялары ол чугула айтырыгны дарый шиитпирээри негеттинип турар.

Совхозтуң болгаш колхозтарның суурларында агитквартираларны организастап тургузары, ону партия болгаш комсомол организацияларынан доктаамал удуртур болза, совхоз болгаш колхозтар удуртукчуларының, Советтерниң, хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазынга улуг идигни берип турар ужур-дүшээлиг чедир үнелээри чугула.

А. АДЫГБАЙ.

ЯКУТ АССР—45 ХАРЛААН

Якут АССР-ни тургузар дугайында Декретке М. И. Калинин ат салган хүнден бээр дүүк талтыг-ла 45 чыл болган. Якутияга автономияны тывыскаа-биле холбаштыр Бүгү-эвилелдиң өөредилгезинге чораан, ынаан якут өгнү аңаа көргүскен турган. Ол өг бөлээ ол чылдарда якуттарның амыдырал-чуртталгазының байдалын көргүзүп турган. Күш-ажылдың чепсектерин, бажың иштинин эт-херекселдерин Михаил Иванович кичээнгейлиг көрген. Ол бүгү ооң хаяа бодаашкының хайныктырган. «Якут улуска дуулаар херек. Ооң келир үезин кайгамчык чаагай-дыр» деп од ынчаан чугаалаан.

Ол чылдарда Якутия калбап-биле бижик-биликтиг чок чурт, хаанныг эргечагырганың улус шөлүүр черн болуп турган. А бөгүнгү Якутия таныттылмас. Ол дээрге бедик хөгжүүделиг үлетпүр индустриялыг, көдээ ажыл-агыйлыг социалистиг республика-дыр.

Якутияның үлетпүрү чуртка улаш-на хөй хемчээлдиг алмазты, алдыяны, коргулчунну, ак-мең кежиин берип турар. Бойдус хазын үлетпүрге шингээдип ап эгелээн, нефтини шинчилеп тыварым чедишкинниг чорудуп турар. Делегейде эң-не соңгу чүктүү болур Вилюй ГЭС-ти ында туруп турар, ооң ийи агрегады үлетпүр тогун чөрөкку аймакта бээр.

Якутияның көдээ черлериниде база культура хөгжээн. Бөгүн республикада алды чүс ажыг школалар бар, оларда 136 муң өөренчикчилер өөренип турар. Статистиканың сан-медээлеринге ёзугаар алырга, Якутияда муң кижиге онаалтыр эмчилерниң болгаш башкыларның саны Барыын Европанынкына бодаарга хөй болуп турар.

Якуттарның улуг чаагай келир үезин өттүр көрген Михаил Иванович Калининниң күзел чораан күзели бөгүнгү Якутияда херек кырында боттанган.

Якутск. *(СЭТА-ның корр.).*

ТУДУГЖУ ЗВЕНО

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң тудуг бригадазының № 1 тудугжу звенозу юбилейлиг чылдың тудуг планын амыдыралга боттандырар дээш кышкы үеге белеткел ажылдарын шудургу чоруткан. Звеноның кежигүннери 1.500 кубометр ыяш материалды болгаш 30 тонна чугайны белеткээн.

Бирги квартала тудугжуларның ажылының түңнели эки болган. № 2 сүт-бараан фермазында дөрт квартиралыг бажыңны септээн болгаш беш өрээл кажааны алгыдыр түткан. Колхоз төвүнде уруглар садының столоваязын болгаш эмнелге пунктузунуң лабораториязын алыткан.

О. ХОВАЛЫГ.

Республиканың Улусчу

МАССАЛЫГ БОЛГАШ

Республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында болган хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдези дээш хынаалдавы база контрольду организастаар талаазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында илеткелдерни дыңнаа чугаалашкан.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, колхозтарга, совхозтарга болгаш бүдүрүлге черлеринге бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын эки-жидер дугайында партияның, чарактын айтыышкыннарын күүседир дээш контрольду боттандырарынга Бии-Хем районнуң улусчу контроль органнары элээп хөй ажылдарны кылып чоруткан. 1966 чылда контролёрларның, көдээ ажыл-агыйның тускай артемнилгелериниң «Комсомолчу прожектор» штабтарының болгаш отрядтарының, сан органнарының калбак киржилгези-биле районнуң улусчу контроль комитединиң 33 массалыг хынаалдаларны чоруткан. Оон иштинде 24 хынаалдавын түңнелдерин комитеттиң хуралынга чугаалашкан, четпестерни илередип, практиктиг сүмелерни болгаш санаалдарны берип турар шиитпирлерни хүлээп алган. Хову ажылдарынга белеткелдиң болгаш ону чорудуп турарының, хөй кыргылдазының үезинде, көдээ ажыл-агый техниказының, мал кажаалдарының, кывар, чаар материалдарның ажыглалының, сан-хөөнүң чурумун сагыыр, садыгны, ниитиниң чемненилгезин организастаар болгаш өске-даа айтырыглар талаазы-биле чоруткан хынаалдалар эки үре-түңнелдиг болгулаан.

Улусчу контролёрлар чүгле четпестерни илередир эвес, харын оларны чайладырынга дузалажыр соругага-биле ажылдап турарындан чоруткан хынаалдаларның хөй кезии дээштиг болган. Улусчу контрольдуң чер-черде болуктерин, постуларын дамчыштыр контрольду доктаамал организастаарынче кичээнгей салган чорук бүдүрүлгенин курлавырларын илередиринге болгаш ажыглаарынга, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорукка удур демиселге биче эвес рольдуг болган.

Туранның амыдырал хандырылга комбинады продукция бүдүрүн үндерининң планын ассортимент талаазы-биле доктаамал күүсетпейн, чазанылга болгаш даараныга кылыгларынга үрей кылыр чорукту болдуруп келген. 1966 чылдың эгезинде улусчу контроль комитеди комбинаттың багай ажылының чылдагааннарын илередикеш, четпестерни узутказар талаазы-биле бодунуң сүмезин киирген. Ол үеде аңаа улусчу контрольдуң бөлүүн организас талаазы-биле бижигзавр ажылды база чоруткан. Июльда комбинаттың ап чоруткан ажылын комитетке база катап дыңнаа чугаалашкан. Ам үеде комбинат бүдүрүлге программазын күүседип турар апарган болгаш куду шынаржыг кылыглар бүдүрүн үндүрери дыка эвээжээн.

Кара болгаш өңнүг металлдар чыын дужаар ажылдың планын район чыл бүрү күүсеткейн келген. Бо айтырыгны доктаамал контрольга ап, металл белеткелинге корумчурумну тургузар талаазы-биле хынаалдаларны чоруткан. Район бо чылдың бирги квартазында кара металл дужаарының планын 105 хуу, өңнүг металлдың планын 140 хуу күүсеткеп. Улусчу контролёрлар «Хадын» колхозтуң баштаар черинге болгаш парторганизацияга ниитиниң малының үүбүнга корумчурумну тургузар, хууда мал тударының доктаатказн нормазын сагыыр талаазы-биле улус дузаны чедиргеп. Кызыл тараачын колхозака силос салмышкынының негелдезин хажыдып, «Искрага» хөй кыргылдазынга багай белеткеннип, «Өөк» совхозка кыштагларын белеткелди багай чорудуп турганы болгаш ооң-даа айтырыгларны хынаалдаа биле илередип, чогуур хемчегерни алгылаан.

Район комитеди болгаш белүктериниң хөй нуруузу партия, совет организациялар-биле сырый харылзаалыг ажылдап турарын комитеттиң хуралынга улусчу контрольдуң ажылының эки талаазы деп демдеглээн. Улусчу контрольдуң белүктериниң даргаларынга хөй нуруузунда парторганизациялар секретарларының оралакчылары сонгуттурган. СЭКП райкомунуң бюрозунга улусчу контрольдуң белүктериниге партийжи удуртулга дугайында айтырыгны даш удаа чугаалашкан.

«Ставрополь крайның Шпаков районунуң улусчу контроль комитединиң ажылының дугайында» ССРО-ниң Улусчу контроль комитединиң бо чылдың февраль 28-те үндүрген доктаалында демдеглээн четпестерниң хөй нөвин Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң ажылынга база дорт хамаржыр деп комитеттиң хуралынга демдеглээн.

Малдың баш санын камгалаар, көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын бедидер дээш деминеелин улусчу контрольдуң комитеди болгаш белүктери четпес чоруткан. Бо чылдың бирги квартазында районга малдың хорамчазы муң ажыг баш, азы эртнен чылдың ол үезинде тур-

Ажыл калбарган

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу бо чылын 7130 гектар черге тарылга чоруткар. Ажыл-агыйның механизаторлары болгаш тараажылары ажыг үеле черни үрезин чажарынга белеткеп турардар. Черниң агротехниктиг шынары хээш социалистиг чарыш хову ажылдакчыларының ортузунда калбарган.

Трактор-хову бригадаларының тарылга шөлдеринде 2165 гектар черниң шыгы базыртынган, 950 гектар чер андыртынган болгаш 466 гектар черниң ыяжы, харагазы ангыланган. Хову ажылында 20 трактор быжыглаттынган. Механизаторлар Уваш-оол, Чалай-оол, Хеймер-оол ажыл хүнүнүң нормазын 116—125 хуу чедир күүседип, механизаторлар ортузунда социалистиг чарышты мурнуку өлүрүгүнга чоруп турардар.

Совхозтуң үш салбырының хову турлаглары эки дериттинген тараажылар чурттаар ниити чурттаага багышнарын, кызыл булуннарны таарымчалыг кылган. Кызыл булуннарда көргүзүг салбыралрын дерип кылган. Хана солуннары доктаамал үнүп, мурнакчыларны мактап, ажылда четпестерни илередип турар. Трактор-хову бригадаларында үзеп агитатор быжыглаттынган, олар хүн бүрүнүн болуушкунзарының дугайында беседаларны тараажыларга кылып берип турар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

1967 ч. апрель 28.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

Сөзүн ээлээп

Республиканың алдарлыг малчыны Ховаалыг Дадар-оол мал ажылын хөгжүдеринге идепкейлиг киришкей, хөй-ниитиин болгаш Кеш-Чыраа көдээ Советиниң депутадынга сонгуттунган. «Улуг-Хем» совхозтуң эки ажылдап турар хойжуларының бөрээзи ол.

Октябрьның улуг байырлалынга ужуражыр хаяа чүс хойга онаалтыр чүс хураганы, бир хойдан-на 3.3 кг үүлү алырын хүлээптей. Ону күүседип болдурүнүң аргазы бар. Төрээн үш чүс дөртеи ийи хоюндан 342 хураганы ол чидириг чокка алган.

О. ТАВАА.

Кижизидилге дугайында

УРУГЛАР ЭКИ ӨӨРЕНЗИН ДЭЭШ

Өредилге чылының аң соолу дөртку үлдүү эгелээн. Районда беш ортумак, он үш сес чыл, алды эге школалар бар. Ортумак школаларның 2174 өренниктилериниң 300 өренниктилер үнүү үлдүүдә багай өренген аны ниитизин-биле өредилге хуусу 84,3 хуу болган. Ортумак школаларның эге класстарының 891 өренниктилериниң түгэл чаңгыс отличник бар, а 9—10 классталарның 273 өренниктилериниң чаңгыс-даа отличник чок болган.

Бо сан-түнден алган көөрге, ортумак школаларда, ылаңгыя 9—10 класстарда өредилгениң шынары дыка куду бооп турар-дыр. База бир дүвүренчиг, сагыш човаанчыг түүл болза, өренип турар артемишиниң «4» болган «5» деңгээлиг өренниктилериниң саны чыл келген түдүм, үлдүң келген түдүм кудулап бар чыдары-дыр. Бо байдалды янзы-янзы чылдагаанныр-биле тайылбырлаар хөөннер барын чажырган херек чок. Кижи бодаарга, мында янзы-бүрү чылдагаанныр чок болгу дег. Кол-ла чугула ийи чылдагаанныры айтыры чугула: бирээде, артем-сургуул чедип алырын хандыр билбейн, чамдык үеттүү классчыларның өредилгеге хөөн чокталып турарында, ийиде, ада-иелериниң, төрелериниң ортумак школаларның үеттүү классталарында өренип турар уругларының өредилгезинче кичээнгей салбайн турарында-дыр. Бир эвес үеттүү классчылар өредилгеге хаяа сонуургалдыг, ада-иелер, төрелер уругларын артем-билиглер-биле чепчетлээринче доктаамал сагыш салыр үүве болза, школаның башкылар коллективтериниң, комсомол, пионер организацияларының хүн бүрүдегн шудургу ажылынга дээштиг деткимчени бээр апаар.

Районуң сес чыл школаларының өредилгези 88 хуу болган. Хуу болза таан чегей эвес-тир. Ынчангаш соруулга болза, өредилгезинге кошкак азы багай өренип турар өренниктилериниң өредилгезинче хаяа сагыш салыры эргежок чугула.

Район школаларында 1668 школчулерден 223 кижи багай өренгеннер. Школаларда 195 комсомолчулардан 17 комсомолчулар багай өренген ийикпе, өредилге 92 хуу. Комсомолчуларда отличниктер чок, а пионерлерде 24-ле отличник бар. Школаларда, ылаңгыя колхоз, совхоттарда комсомол организацияларо ВЛКСМ ТӨ-ның болган ВЛКСМ Тыва обкомунуң пленумнарының доктаалдарынга дүүштүр Владимир Ильич Ленин аттыг пионер организацияларының ажыл-чорудулгазын үре-түңнелдиг, бүтүү талалыг удуртур дээш бүтүү күжүн, билиин, дуржулгазын харап чокка бээр ужуруг.

Күрүненин долу хандырылгазында чурттап, өренип турар өренниктилерден 141 өренниктн багай өренген. Мындыг байдал-биле канчап-даа эптежип болбас. Ынчангаш школалар удуртукчулары болган башкылар, интернаттар эргелекчилери, кижизидикчилер күрүне хандырылгазында турар өренниктилерниң өредилгезин экижидер дээш сагыш салыры шынгызы-биле негеттинип турар.

Маңаа деңгелеп чугаалагы дег база бир түүл бар. Уруглары күрүне хандырылгазында турар ада-иелер, кол нуруузунда малчыннар, интернаттарда чурттап, өренип турар уругларының өредилге-кижизидилгезинче көңгүс сагыш салбас, чадаарда уругларына кээп ужурашпас, оон турлук, уругларының кайы классталарда өренип турарын сонуургавас болгулаары чажыт эвес. Ол канчапшын бөөр. А чамдык ада-иелер уругларының өредилгезин, кижизидилгезин школаже, башкыларже шуут-ла чаа каапкаш: «күүн школага дузаап берген мен, школа харыылаар ыйнаан» деп, уругларының кижизидилгезин, өредилгезин чаңгыс талалап, кыдыра көрүп турары окталшын эвес. Уругларның өредилгезин, кижизидилгезин ада-иелер, школа, хөй-ниити бир дең харыылаар ужуруг.

Ам өредилге чылының эң шиитпиргиг үлдүү дөртку үлдүк удавас доостур. Ынчангаш школалар удуртукчуларының, башкылар коллективтериниң, ада-иелериниң бирги чергенин өредилге уругларына соруулгалары болза, өредилге чылын организастыг доозун, өренникчи күрүзүнүң дараазының класынче эки өредилге-биле шилчээн-турарын чедип алыры болгаш сескн болгаш онгу класстарның өренникчилериниң күрүне экзаменнеринге бүтүү талалыг, быжыг билиглер-биле белеткеттинген турарын сагыш човаанчал хандырары болур.

А. БЕГЗИ.
Улуг-Хем районунуң инспектору.

Класс удуртукчузу

Школага өредилге-кижизидилге ажылын бедидеринге класстың удуртукчу башкызының роли улуг. Бо чугула айтырыгга холбаштырган методиктиг чугаалажыгны Чөөн-Хемчиктиң Ак-Даш школазының башкылары чоруткан. Методиктиг каттыжышкынның хуралынга класс удуртукчузу башкының ролюнуң дугайында иletkelin өредилге эргелекчизи эш Хеймер-оол кылган. Илеткелчи түс-түс класстарның удуртукчу башкыларының чогаадып алганы планнарын кым канчаар күүсеңип турарын боттуг чижектер-биле көргүзүп, 1—8 класстың өренникчи бүрүзүнүң канчаар өренип, чурттап турарын хайгаарап турарын, ада-иелер-биле чоок харылзааны тударын болгаш класска быжыг, чаңгыс аай коллективти тургузарын, база түс-түс эртемнер башкыларыбиле доктаамал педагогиктиг сүмележилге чорударын аналиэтеп чугаалаан. Ол ышкаш класста пионерлерниң идейлиг деңнелин бедиреринге дузалаар сборларны болгаш беседаларны революстуг чаңчылдарны дөзеп салгаар дугайында фотомонтажтарны делгеп, Тывага болуп тургулаан төөгүлүг болуушкуннарга хамаарыжыр черлерни сонуургап көөрүп, төрээн суурунуң, черииниң күш-ажылга болгаш культура тургузуушкунунга алдаржаан мурнакчы кижилери-биле ужуражышкынарны канчаар организастаарын башкылар саналдааннар.

С. САНДЮ.

Чаагай сеткилдиг кижи

1920 чылдың чазынында Омскиден Семипалатинскиниже Иртыш хеммеп пароход-биле чораан мен. Аңда ылаштап чорумда, улуг ак салдыг, 75 хире харлыг, өөргазы бүүшуе берген ашакка тавармы бердим. Оөң-биле чугаалашкаимы соонда, ол ашактың дугайын билип алган мен. Боду казак уитуг, солдарлыг, солдарының солдары-даа бар. Путинцев дээр ашаи болду.

— Мен удавас өөүр амытанна болгай мен, ынчангаш өөрүмүнүң мурнунда Владимир Ильич Ленинни көрүп алыр мүзелдиг кижи-дир мен. Ону чүгле көрүп алган соонда өөүп бөөур— деп, ол чугаалай-дыр.

Владимир Ильич-биле ону ушураштырар деп бодап алдым. Каш хонуң эрткен соонда, эш Путинцевти Омскиден Москваже эш Правдинни аңаа айтып бергеш, демир орун-биле чорудупкан мен. Оон ийи хонгаш, мен эзлегиг клеткеа кылыры-биле Москвага чеде бергеш, эш Путинцевке ушуражы бердим.

Ужуражыр шакты Владимир Ильич-биле мурнай дугуржуп алгаш, эш Путинцевти эдерткеш, чогуур шакта Кремльче чорупкан мен. Сибирьде амыл-херектериниң дугайын Ильич-биле чугаалашкаш, солун кырган казак кижизин хүлээп алырын үнеримниң мурнунда диледим. Ленин аңаа күзелдим-биле чаптээзрештн.

Эш Путинцевти кабинетке киирип кээримге, В. И. Ленин стол артындан туруп келгеш, сүрээдээн ашакка чедип кээп, оөң колуун ийи холдээ туткаш, мынча дээн:

— Эки-и, Илья Данилович.

Хөнертен ындыг байдалга таварышпаш, Илья Данилович ыры-ыдай мөгүдей берген. Ашакты Ленин столунуң мурнунга олуртуп алгаш, сибирь казактарының амыдырал-чуртталгазының дугайын тодаргайлап, айтыра берген.

Илья Данилович бүгү айтырыгларга дыка тодаргай харыылап, четпестерни шуут чугаалап, чаа зөөк хөөйлуларны мактап өлүрган. Владимир Ильичиге эш Путинцев дыка таарышкан боор, ол ашак-биле хөөчүн танылыы ыяшкаш ол чугаалажып, Сибирге бодунуң канчаар чурттап турганын сактып чугаалаан. Үнүп чоруптарда, Владимир Ильичиге мынча дээн:

— Урлютунская станцияга силерге турасиаалдам тургузарын чепшээрел көрүмерем, ыңар.

Владимир Ильич, хүлүмзүрбүшаан, ынчап болбазын бар-ла шаа-биле кыыдып орган.

— Ындыг болза, станцияга уруглар садын тудуп алгаш, ону сээң адың-биле адаарын чепшээрел көрем.

— Ол харын эки херек-тир— деп, Владимир Ильич чугаалаан.

— Будун, кадаг, маңзы тып алыры-ла берге-дир — оларны ам шуптузуун национализастаам болгай—деп, ашак муңганзыг чугаалаан.

— Ону тааржыштырып алыры берге эвес, бо эш Шотмандан дилеңер, ол ында совхоздар даргазы кижи болгай—деп, Владимир Ильич харыылаан.

Ленин бодунуң аябам бижии туп алгаш, сибирь казактарының амыдырал-чурттагазының дугайын тодаргайлап, айтыра берген.

Илья Данилович бүгү айтырыгларга дыка тодаргай харыылап, четпестерни шуут чугаалап, чаа зөөк хөөйлуларны мактап өлүрган. Владимир Ильичиге эш Путинцев дыка тааржыштаан боор, ол ашак-биле хөөчүн танылыы ыяшкаш ол чугаалажып, Сибирге бодунуң канчаар чурттап турганын сактып чугаалаан. Үнүп чоруптарда, Владимир Ильичиге мынча дээн:

— Урлютунская станцияга силерге турасиаалдам тургузарын чепшээрел көрүмерем, ыңар.

Владимир Ильич, хүлүмзүрбүшаан, ынчап болбазын бар-ла шаа-биле кыыдып орган.

— Ындыг болза, станцияга уруглар садын тудуп алгаш, ону сээң адың-биле адаарын чепшээрел көрем.

— Ол харын эки херек-тир— деп, Владимир Ильич чугаалаан.

— Будун, кадаг, маңзы тып алыры-ла берге-дир — оларны ам шуптузуун национализастаам болгай—деп, ашак муңганзыг чугаалаан.

— Ону тааржыштырып алыры берге эвес, бо эш Шотмандан дилеңер, ол ында совхоздар даргазы кижи болгай—деп, Владимир Ильич харыылаан.

Ленин бодунуң аябам бижии туп алгаш, сибирь казактарының амыдырал-чурттагазының дугайын тодаргайлап, айтыра берген.

Илья Данилович бүгү айтырыгларга дыка тодаргай харыылап, четпестерни шуут чугаалап, чаа зөөк хөөйлуларны мактап өлүрган. Владимир Ильичиге эш Путинцев дыка тааржыштаан боор, ол ашак-биле хөөчүн танылыы ыяшкаш ол чугаалажып, Сибирге бодунуң канчаар чурттап турганын сактып чугаалаан. Үнүп чоруптарда, Владимир Ильичиге мынча дээн:

— Урлютунская станцияга силерге турасиаалдам тургузарын чепшээрел көрүмерем, ыңар.

Владимир Ильич, хүлүмзүрбүшаан, ынчап болбазын бар-ла шаа-биле кыыдып орган.

— Ындыг болза, станцияга уруглар садын тудуп алгаш, ону сээң адың-биле адаарын чепшээрел көрем.

— Ол харын эки херек-тир— деп, Владимир Ильич чугаалаан.

— Будун, кадаг, маңзы тып алыры-ла берге-дир — оларны ам шуптузуун национализастаам болгай—деп, ашак муңганзыг чугаалаан.

— Ону тааржыштырып алыры берге эвес, бо эш Шотмандан дилеңер, ол ында совхоздар даргазы кижи болгай—деп, Владимир Ильич харыылаан.

Ленин бодунуң аябам бижии

Сактыышкыннар

бижиир саазының алгаш, аңаа мынча деп бижээн: «Сибирьниң Революстуг Комитединге — Урлютунская станцияга уруглар садын эш Иван Данилович Путинцевтиң туларынга бүгү хемчег-биле дузалажып көрүмер. Улус Комиссарларының Чөвүленииниң даргазы В. Ульянов (Ленин)».

— Четтирдим, ыңар. А ынчаарга ам Москвадан саат чөпка мени үндүреп кылдыр Онза комиссияга бижиптен база бижип берип көрүмерем—деп, ашак чугаалап-тыр.

Владимир Ильич өө-даа дилегни база күүседип, эш И. Д. Путинцевти саададып тутпас дугайында Онза комиссияга бижип берген.

— Ынчаарга ам сени ошкап каарын болгаш бистиң казактарга сен мөгеерни чепшээрел көрүмер.

Владимир Ильич өл ашакты куспакташ, эш-хуузунуң ёзузу-биле ошкап каап-тыр.

Кабинеттен үнүп, эжикте өлүрар секретарьларның чаны-биле эртервиске, Ильичиге үр саадаан дээш олар бисче ажыгнаныг көрүп өлүруп калганнар.

А. ШОТМАН.

* * *

Хөөчүн революстуг А. Шотман революция мурнунда-ла В. И. Ленин-биле нады амыдап чораан болгаш 1931 база 1936 чылдарда Тываның национал революциязының байырлалдарынга ССРЗ-ниң чазааның төлээзи болуп, кээп чораан (ред.).

ОЧЕРК

АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Чамдыкта кижи эртип келген изиниче хая көрүксеп, хөрекке хайныгып келген бодал-биле аныяк-чалыы шааның өнүктеринің аразынче кирип, ол үеде бүгү-ле чүткүлүнүү берипкен ажыл-херээнии болгаш бодалдарының катап-катап шүүштүрүп; от-кес дег кыптыккан ажыл-чанныг сен дээш чемелеткен азы ырлай аар боостаалыг эвес сен деп ойнай-сылдай кыжыртканың уржуундан сүрээдээн олчаан «Варшавянкаңың» йинги куплединь сценага үнүп келгеш үттупканыңның бурууллуг кижилеринге ам харын чүвенің ужурун сөглеп, оларның-биле шаанга кынр маргыжыксаан кээр.

Эртип келген ол кокпа иске хая көрүп, кандыг амыдыралды чурттап эрткенивис дугайын сактып, хөөрежир бис бе дээн мээң саналымны Наталья Николаевна арай-ла хөөн чок хүлээп алды. Ол түгле чугаанын эгезинде, аш-чут болгаш кыржың соокта сывыртаткан, хөй уруг-дарыга үглеткен алтай тараачының погорелчилериң улуг бөлүүнге каттыжып алгаш, кадыр-берт Саян сынарын ажыр Таңды Тывазыиче чорутканының дугайын чугаалап көргүскен арыннарга ооң сактышкыны ындыг хөй сес чок болган. Ол түгле акы-дүнма партизаннарның банд Бакич-биле демисежин эгелээнииң дугайында, акызы Иванның болгаш Ефтифей Кудрявцев болгаш өскелериниң-даа тайгаже чорун четтикпейн, серемчилел чок бооп. дайзынның холунга киргенинің дугайында, Антшпиннерниң ийи дугаар төрээн чурту болур Сосновкаже ак казактарның хенертен халдаанының дугайында баштайгы арыннарга чугаанын уу кызыы болган. Ак казактар партизаннарны оларның иелери болгаш дүмалары көрүп турда-ла, эжне каржызы-биле, кээргел чок— коргунчуу-биле эриндеп турганнар. Аныяк эрлер угаанын ышкынып, иоорап дүжүп турган. Ынчап баарга, ак казактар оларны азыг чүнаар бажыңга бустап-бустап. оон үндүрүп эккелгеш, катап-ла эриндеп турган.

— Оглун хостап салырын дилээр дээш авам платьеларииң эң-не экизин кедип алган—деп, Наталья Николаевна сактып чугаалап турар. Дайзыннарның ону эриндеп-эттеп эгелээнин чүү дээр. Оон кээргенчиг хензинг кара-боду шыдашпайн, сөөк-даяа сынгылап калгы дег сагындырар, кызыл шывык хан ону шыва алы берген.

Амыдыралга ынакшыл, шынче түткүл болгаш оолдарының хөрээнге хаяы бүзүрел өлүмден күштүг болган. Иенин тура-соруун сып шыдаваннар...

Оон соонда күжүр ие улам-на серемчиледдиг апарган болгаш партизанварга таваржы берги дег айыыл-халапты баш бурунгаар сагындырып, боду бичии уругларын алгаш, эзим иштинче ханыпап, Дүргеи чоогунга чаштына берген. Дайзынга билдирип каапгарындан корткаш, бичии уруглар ыыт-шимээн чок олурганнар. Ынчалза-даа олар аштаыш шыдавайн, хөлээй бергеннер.

— Сен, Наташа, дуңмаларыңны көрүп, маңаа олур, олар тарады халыгылай берзе, аңыыл болганы ол—дээш, ава кайгамчык дүргеи кылажы-биле суурже утлай базыпкан.

— Дайзынны ол та кандыг арга-биле мегелеп эртип турган үүве мйнзан—деп, Наталья Николаевна сактып чугаалап орар. —Эзимче ол халыышпаан, дедир ээп келген саныида-ла хлеб азы калачылар чажырып хойлап алган келир. Бир-ле чаштынып чорун турган, канчангаш-ла көөрүвүске, мырынай-ла чоогувуста аттыг шериглер көстүп келди. Ам-на өлгенивис ол-дур деп бодал башка кире хонуп келген. Хенертен кызыл туяу көрүп кагдывыс. Чаштынып чыткан черивистен үнгүлеп келдивис. Ак казактарны партизаннарның улуг кезээ сүрүп чорун турарын билип каан, кайгамчык-ла өөрээн бис. Шак-ла ынчан партизаннарның ат-сураа үнген командирлери Щетинкин болгаш Кравченко-биле таныжып алган бис. Оларның-биле хензинг када ужурашкан-даа болзувусса, ол акы-дүнма алдарлыг болгаш маадырлыг демиселии кайгамчык хандыр билип алган бис.

Дайын дээрге кезээ-мөңгеде эвес. Сосновкага база-ла тайбың үе келген. Чогум-на ынчан адалер уруг-дарыын өөредир дугаймында сагыш салып эгелээн.

— Мен ынчан он бир харлыг турган мен—деп, Наталья Николаевна бодунуң амыдыралының вомунуң чаа арнын чугаалап эгеледи.— Бистиң суурувуска школа-даа, башкылар-даа чок турган. Кичээлдер эрттиреринің педагогиказын болгаш методиказын билбес-даа болза, ада-иелер боттары санны санап, бодап, чүвени бижиптер турганнар. Ынчангаш олар бисти боттары өөредип эгелеэн. Школа кыдыр бичии бажың тургузуп алганнар. Ном, тетрадь бар эвес. Бир эртен кайы-бир өренникчи бир шоодай картошка, оске бирээзи ийи-үш токпак, үшкүзү—хлеб азы калачылар экижээр. Бүгү өөренникчилериң база үүве өөредир башкының чижи чеми, оттулар ыяжы ол... Башкыларның ажыы төлевири база ол турган.

Уруг-дарыгның тенектеини ойнаары аажок. Кижиниң бодалынга ол дег хевээр артып каар үүве кайда боор! Ол-ла бүгүнү сактып кээрге, Наталья Николаевнаның арны артында өөрүшкүлүг, омак-хөглүг апаар. Булукталып чыдар Дүргенче уруглар кыжын безин баарга, ада-не хеминиң суунче ойлуп кире бээр силер дээш аайлыг чагыыр ийикпе, а часкы үеде чараныл дүжүп турар хем дожуунуң даажы, ът-сигеннің ногаарарын үнүп кээри—ол бүгү Наталья Николаевнага шагда эрткен чылдарны сагындырып келир. Хүлүмзүрүт. Ол дыка-ла хөй чүүдерни сагындырып, хөречилеп турар. Мен чугаалажып орар нижиминиң үзегазын черле үзе кирбейн, ону далаштырбайдаа ор мен.

Коллектив! Кижиниң шак ынчаар чуруумчудуп, холга ол хире бижыг гудуптар ындыг күш черле чок! Наталья Николаевна бодуң коллективтиң чарылбас кезии кылдыр санап чораан. Ол школачы чораан чылдарында көңгүс бичии уруг тургаш-ла, пионер коллективиниге каттыжып кирген, ооң соонда бирип ол пионер ажылын удуртуп эгелээн. Комсомолчунуң кызымак ажылының дугайында менден артык ооң съездиге кирипшкен бадыгергейи херечилеп, чугаалап турар. Бодун көөрге, ынчан ол бичии-даа турган болза, комсомол съездизинге ол солун болгаш хөй айтырыгларны аныяктарга чугаалап бээр аргалыг тургаи. Ол улуска көзүлбес боорга, индир артынга аңаа сандай бедиктеп салып берген. Ол аңаа пионер организациязының ажылының дугаймында, амыдыралында бир-ле дутаар, комсомолчу даалганы күүседип, индирден үүве чугаалаан...

1927 чыл. Советтериниң чурту бижиктн билбес болгаш биче билир чорукту узуткаар талазыбиле шынгыы хемчегни ап чоруткан. Аныяк Совет чазактың ол үнелиг саналын Тыва базала эргежок чугула хемчег кылдыр хүлээп көрген. Үжүктү үжүглеп номчуптар-ла кижи бижик билбестерниң даңзызыны тургузуп эгелээн. Оон соонда оларны улуг эвес бөлүктерге чарган, башкылап эгелээн.

— Мен ам бешн магадап, кайган хаммас-тыр мен—деп. Наталья Николаевна кайгап чугаалап турар.— Өөренирнге тывалар кайгамчык-ла кызымак улус, оларны кижи школага келиндер деп албадап турбас-даа, кижи-ле бүгүдеи чаңгыс чүткүлдүг—сонуургалын өөредилгеже салыптар. Кежээ санында-ла олар класска артып калган, орайга дээр олуруп, өөренип эрткен материалдарын катаптап олуруп бээр.

Бир кезек боданып ора. Наталья Николаевна чугаазын уламчылады:

— Үжен чылдарда тыва бижиктн чогаадып тургузуп эгелээнин

Культура ажылдакчызының кичээнгейинге

ЧОНГА БАРААН БОЛУР

Ниити ыр болгаш оон удурткучузу. Мээң чугаалаксаан сеткилимниң кол-ла темазы бо. Ниити ыр удурткучузу кижи музыка болгаш түскай эртемниң талазы-биле кандыг-кандыг билиглелиг болур үжүрлүгүл деп чүвени билир бис. Органнаажыкы айтыгыларывы ол сайгарып билир болгаш коллективтиң кижизидиккиви болур хүлээлгелиг. Ураа-түүлүдүң кол-ла сорулгазы — кижини кижизидери.

Совет күрүнеңиң 50 чыл оюн уткуп, миллион-миллион бот-тывынгыр артистер боттарывыл таалыпкарын бо теоргүүр улуг байырлалга бараалгадып турда, бо айтырыгны кодсоңда бот-тывынгыр ураа түүлдериңе дегереңгейи-биле болгаш тодаргайы-биле сайгарып өөредири чугула база оны кылза чогуур уе-даа дүмчукта келгең.

Номчукчулар биле бодүүвүн чамдык бодалдарывыла үлежиксей-дир мен.

Ниити ырнын удурткучузу — коллективтиң сорук кавырыкчаан, кижи бүргүзүнүң кижизидиргезиин долузу-биле харыылаар башкыдыр. Удурткучуның кол чепсээ — ураа түүл болгүмүүнүң кирээшкилериңе боттуң үлегер-чижээ. Чүвү-даа мурнай ураа түүлге сеткил-сагыжкыдан бердингенивиде, чогаал бүргүзүн кижилерге делгереңгейи-биле болгаш боттарын билдингири-биле дамчыдырында.

А ырынын кирээшкилери ову боттарывыл башкызы кылдыр хүлээп аарлар бе ынчаш? Мында чүнү канчалаа эккил?

Бо айтыгларны түгле таңгыс сес-биле харыылаа болур: авторитет херек. Ону канчан чедип алырыл?

Чамдык эштер коллективти удуртуп башкара бээрге-де, авторитет ол деп бадыткаарлар болгай. Ол шын эвес. Кирээшки кижи бүргүү удурткучуузун черле хүндүлевейн аян. Ынчалза-даа, олар оон базым бүргүүн — аажы-чанын, мергежилин, эртем-билиин хайгаарап, ажыктыын өөредиир дээрзи билдингир.

Мындыг база болгулаар. Кымбир кижи чанында турган эжи-биле ыыттыр чугаалажып, азы маргыже бертеңге, удурткучу кижи шимээнин чаңырыдырып, дёмтилерге сагындырыт бере бээр. Бир эвес башкарыкчы бодуун кадып ажылдап турар улузунга улегериин, коллективте авторитеттиг болза, ескези частырмын дораан боду эскерип, чагыг азы сагындырыг берип турда, удурткучузунуң созу-биле маргышпас иймек. Ынчангаш, мында авторитет оскелерге түгле үлегер-чижектиг болзуруңга ажыктыг эвес, а дорт кижизидилгениң база бир кол чепсээ болур. Ынчыг болганда, авторитетти чедип аарда, кижилерге болгаш болзуруга шыңгыы шүүмүүлдүг, бир дең негелдериг болбушаан, олургa ээлдек-эвилең, сагыш човаанмыр, кижилиг болзуру түгүлдү.

Болгунуң удурткучузу репетицияже чоруурунга белеткеңи берген дижик. Бо тавариглага оон дашпыкы кижик-хевиниң дугайында чугаалаашы болдур бис бе? Чугаалажыры айбак апаар! Кижи болгунуң маңаа ажылыпте, ураа түүлүн баары ол-дур. А бир эвес оон дашпыкы овур-хевири, кедиң чоруур кижик-хевиг-даа көрүп чок болган болаа, ону түү деп таңбырлаварыл? Ол болза — ураа түүлдү, кады ажылдаар улузуң хүндүлевээни ол-дур!

Репетиция эгелээн. Ырынын удурткучузу өөредири-биле программа ёзугаар шилип алган ырызын ыраажылырга чогуур дециелге таңыбырлавышаан, үнер аайы-биле болу база ырлап көргүүн эгелээр. Мында удурткучу оларны чаш уруглаарсыглаштыр аябаан өөретпейн, а кандыг-бир солуп түүлдү эпчуу ёзугаар сайгарып чугаалаашкаы-биле дамей болур ужурлуг. Чүгле ынчан ол коллективтиң хүндүлелии чаазал ылыр былгаң ажылынга сагыпта-чурумну тургузуп болур.

Ажыл-агыйга болган чок-ла доктар-моондак бо-ла таварны берген турар. Ыраажылар озалдан кээр иишкпе, азы чамдык кижилер кадыкшылы баксырай бергенде, хөөнүүт-хөөн чок, мырлаар, ырлавас апаргылаар.

Мында кылыктанып, үн дыңзыдып болур бе? Болбас. Ол дээрге бодүүн коштаак болгаш кузуттура-ток таалазын көөргеткери. Ол Оож-биле кады авторитедин-даа кудуладып болур.

Репетицияның башгайты шагы эрткен. Ынчан удурткучу дыштанып аары-биле өөрээнивге базын чөрүп каар болгай. А мен-ле болзумза ынчанмас мен. Коллектив-биле ханы холбажыры кызыгаар чок. Ынчангаш, удурткучу дегиит-ле өөрээнивге ынай болбайын, кирээшкилер-биле чугаалажып, олардың ажыл-агый, амыдыралы-чурттаргазын сонуургап көөрү база артык эвес.

Оон аңгыда, часпар аразында музыка, азы композиторлар дугайында чугаалар иишкпе маргылдаалар үвгулеп келгилээр болгай. Ынчангаш, удурткучу оларның аразында турган болза, кирээшкилерге ол өөредиилгелиг болгаш солун түүдерни часпарның каш минуталарының аразында чугаалай кааптап болур.

Репетицияның, азы болгунуң ийиги шагы эгелээн. Баштайгы кичээлден иишкпиң кандыг мялгдыг болур үжүрлүгүл? Ыраажылар арай харыксыраа, халаазырай бергең болгулаар. Ынчангаш, кичээлдиң темпизин бичии кудуладып алыры чугула. Кайчаар кудуладып болуруз? Класик-композитор кижиниң хөгжүмүтү амыдыралын-да, ол кежээ өөреткен ырызының бижиттинген теоргүүлүүн дугайын-даа хөгжүмүтү амыдыралын-да, ол кежээ өөреткен ырызының бижиттинген теоргүүлүүн дугайын-даа чугаалап болгай.

Репетиция төнген. Удурткучувус чам-ла хостадыы...з дээш база-ла ыңай болур үжүрлүг бе? Чок! кирээшкилериниң аразында ураа түүлдүң янзы-бүрү жанрларыга сонуургалдыглар база тургулаар. Олар болган-на чок башкызындан бир-ле чүвени айтырып алыксаар. Мындыг таваларыл (чаныксан турар кижилерни азбадап туттынай) ураа түүлге сонуургалдыгларының салган айтырыгларыга харыылаашкаар, оларның ынакшыыл улам күштедиргери түгүлдү.

К. БЕГЗИ.

«ТУТ, ДУШТУ» деп Т. Кызыл-оолдуң фотоэтюдү

Улустарның тайбыңынче, айыыл чок чоруунче орук

Карловы Вары конференциязын делегейде канчаар көрүп турары

Европаның коммунистер болгаш ажылчын партияларының конференциязы делегей парлаатаамында бир дүтаар тема болуп артыпшаан. Солуннарның арааларында хей сайгыы тайыбырларны аңаа бараан болдурган. Делегейниң хей-ниитилеп конференциязының ажылын соксаал чок хайгаарап, биетиң хүннеривистиң үнделеин айтырыгларын шиитпирлээрииниң оруунга чугула уе кылдыр ону үнелеп көрүп турар.

СОФИЯ. Болгар парлаалга болгаш радио Карловы Варыда конференциязының ажылынын болгаш аңаа делегаттарның чугааларының дугайын тодаргайы-биле дыңнадып, Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыгларын конференциязының кирээшкилериниң боттуу-биле көрүп турарын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны хандырарынга чаңгыс аай чүткулдүүн демделеп турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партиялар Европага быжыг тайбың дээш демиселге боттарының күжелиишкиннерин каттыштырып, америк империалистерниң болгаш барын-герман өөрээнзиректериниң политиказынга хамаарыштыр серемчилелии компхатнайн турар дээрзин «Работническо дело» солун бижээн.

Солуннар БКП ТК-ның бирги секретары Тодор Живковтуң конференцияга чугаазын парлаал үндүрген.

ПРАГА. Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязы Европага айыыл чок чоруктуң код айтырыгларына үзел-бодалынын чаңгыс аайын бадыткаан деп, «Руде право» солун демделээн.

Карловы Варыда конференцияга бүгү Европанын коммунистерниң эп-сеткил каттыштырылгазын бы-жыглаарының херээнге салыынкын болдурун бөгүн бээнн чугаалап болур деп, ол солун бижээн.

Европаның айыыл чок чоруу түгле Европа чурттарының шиитпир регионалдыг херээ болуп турар эвес, түге дээрге, делегейниң ол кезиинде агрессия империализминиң кошкаары еске диттерге хостаалга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежин турар улустарга база ажыктыг болур ийик деп, солун оон ыңай демделээн.

Европаның айыыл чок чоруу түгле Европа чурттарының шиитпир регионалдыг херээ болуп турар эвес, түге дээрге, делегейниң ол кезиинде агрессия империализминиң кошкаары еске диттерге хостаалга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежин турар улустарга база ажыктыг болур ийик деп, солун оон ыңай демделээн.

Карловы Варыда конференция бүгү Европанын коммунистерниң эп-сеткил каттыштырылгазын бы-жыглаарының херээнге салыынкын болдурун бөгүн бээнн чугаалап болур деп, ол солун бижээн.

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың апрель 26-да үнгеп бүгү солуннарының эгезинде улуг үжүктер-биле бижээнн: «Европаның коммунистиг партиялары тайбыңнан хандырарының айтырыгларын базым бүрүзүнде чугаалажып турар», «Европанның айыыл чок чоруу хөделиишкиннериниң ажыктыг чаңгыс аянн иеген турар», «Делегейге үжүрдүзалыг айтырыг».

«Нойе Дойчланд» солун конференцияга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң, ФКП ТК-ның Чиңгине секретары В. Рошениң болгаш ЧКП ТК-ның Бирги секретары А. Новотныйның чугааларын бүрүн парлаал үндүрген.

Вьетнам улуска удур АКШ-тың араатанныг агрессиязын сөкеддыр деп конференцияның кыйгырыгынга, а ол ышкаш Грецияда шериг эргилдезин ыңгыны буруу шапкан медегледлиң үжүр-дүзаазын парлаага онзалаан демделеп турар.

БУДАПЕШТ. «Коммунистиг партиялардың ең чугула сорулгазы — антиимпериалисти фронтуну быжыглаары» деп эге-биле «Непсабадшаг» солун коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың конференциязынга ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадарның чугаазын парлаал үндүрген. ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Гомулканың, ФКП-ның Чиңгине секретары В. Рошениң болгаш аку-дуңма еске-дээ коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлөөлериниң баштынарының чугааларын солун база парлаал үндүрген. Европаның айыыл чок чоруун чугаалажып турар конференцияның бирги документизин вьетнам айтырыгына тураскаатканы таварыла эвес деп, солун бижээн. Европаның бот-тускайлаан айтырыы, бир эвес делегейниң ескеда районнарында америк агрессияны чайладырыы-биле бүгү-де чүвени кылган таварылгада, түгле мынаарда шиитпирлеттиинин болур деп бүзурел хей төлөөлериң санаадарында сиңиккен.

ВАРШАВА. Карловы Варыда конференция делегейниң ажылчын шимчээшкиннииң хөделиишкиннериниң чаңгыс эвиинге дугайында үзел-бодалдарының болгаш сагыш салымыкшыларының бүрүн чаңгыс айлаңың байдалынга эргин турар деп, «Трибуна людү» солун бижээн. Европаның ийи кезиинин коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлөөлериниң санаадарында сиңиккен.

ВАРШАВА. Карловы Варыда конференция делегейниң ажылчын шимчээшкиннииң хөделиишкиннериниң чаңгыс эвиинге дугайында үзел-бодалдарының болгаш сагыш салымыкшыларының бүрүн чаңгыс айлаңың байдалынга эргин турар деп, «Трибуна людү» солун бижээн. Европаның ийи кезиинин коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлөөлериниң санаадарында сиңиккен.

ВАШИНГТОН. «Вашингтон пост» болгаш «Вашингтон ивнинг стар» солуннар Карловы Варыда конференцияга Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын дыңнатпышаан, алдыгы америк флоттуң Чер-ортузу далайдан үндүрер дугаймында негелдеии эгелеериге кииргең: «АКШ-тың флодунуң Чер-ортузу далайдан үнер ужуруулун Брежнев медеглеп турдеп, Вашингтон Пост» солуннуң эгезинде чугаалап турар.

АКШ-тың агрессиязынга удур вьетнам улустуң демиселиве дузалаамчының кады көргүзер дугаймында Л. И. Брежневтиң ККП-ның удурулгалыынга кыйгырыын ол солуннар демделеп турар.

БОНН. Боннда сөөлгү хүннериниң болушкыннары — АКШ-тың президентиин Джонсон, Франциияның президенттээн де Голль болгаш бөрыын талазы күрүнелериңдең еске-дээ кол күрүне ажылдакчыларының Боннда чоруп туразаок, Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының конференциязы ба-рыын-герман парлаалтанын кол темаларывыл бүрээни болуп артыпшаан.

«Зиндөйче цайтунг» солун Л. И. Брежневтиң конференцияга чугаазының донучазын «Москвадың Европага келир үеде политиказы — коллективтиг айыыл чок чоруун дээш» деп эге-биле парлаал үндүрген.

Солуннуң демделээни-биле алыр-га, Совет Эвилелиниң политиказының сорулгазы болза, «Европага тайбыңны хандырары, а ол ышкаш Барыын Европаның коммунистиг партияларын болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкиннин ниитизи-биле күштедириери болуур» дээрзин Карловы Варыда конференцияга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы көргүзүп турар.

Барыын-герман солуннар Карловы Варыга В. Гомулканың, Я. Кадарның болгаш В. Ульбрихтиң чугаалаарынче улуг кичээнгейлиг көрүндүруп турар. ПКАП ТК-ның Бирги секретары В. Гомулка «боны политиканың буурал дүшкенин» демделээн дээрзин «Нойе Рейн-пайтунг» солун айыткан.

Карловы Варыда конференция Боонун айыылдыг политиказын улам ыңай сөптаалар дээрзинге барымын-герман парлаалга дүвүреп турар.

«Енисей» биле «Енисей»

Республика найысылаашның дыштанылга парыгынын «Хүреш» стадионунга Красноярскиниң «Енисей» биле Кызылдың бир дугаар автозажыл-агыйының «Енисей» командалары бүге бөмбүүнге эш-хүүзүнүң ужуражылгазын эрттирген. Красноярск крайның ян шилиндек командаларының бирээзинге санаадыг турар енисейкилериниң бо часкы спорт сезонунда тыва черге эң сеелгү оюну од болган.

Аалчыларның халдаашкыны-биле оюн эгелээн. Кызылчылар бар-ла күжүн камгалалче мөөнөөшүн, халдаашкыны база кылып турган. «Спартактың» чыңды командазы мурнунда 3:0 санга уттурганың билир бис. Бо удазда баштайгы оюн аажок солуун болуп, бистиң спортчуларывыстың азаан капшагай болгаш сергек ойнаашын демделээр херек. Оюнчуң бирги чартыы 1:0 кылдыр доозугган. Хоккейге спорт мастери, краснояржыларның тренери, ССРЭ-ниң «А» классында ойнаш турар команданың хоккейкизи эш Мартыненко санны ажыктаан.

Ийиги оюнда аалчылар күр күжүн киирген. Ам демисел удам чидиглеген. Сескн минутада эш Мартыненко ийиги, оон соонда үшкү санны киирген. Он минута ажыр чорда, Кызыл команда-ның ойнакчызы эш Кузнецов аалчыларын хаалганыче бир бөмбүкту күштүг киир тептере, көрүкчулер өөрүп, байыр чедирген. Өөрүнүүг чаңгыс санның харыызы үш болган. Ам сан 6:1. Сеолгу минуталарда бистиң бир ойнакчывыс ийиги санны ажыктаан.

Ужуражылганың түнелеи 6:2. Спортчу демиселлин ораачок деп эвезин бо сан көргүзүп турар. Кызылда бүт бөмбүүнүң хөгжүлдезиниң күзү деянедии моон-на идеп Ынчангаш бүт бөмбүкүлериниң мергежилин бедидиринге ам-даа хей күштү үндүрер ужурлуг бис.

М. КЫРГЫС.

СОВЕТ КОСМОНАВТЫҢ МӨЧЭЭНИНГЕ ДЕЛЕГЕЙНИҢ КАЖЫЫДАЛЫ

Ужудукчу-космонавт В. М. Комаровтуң айыылга таварышкан мөчээни-биле холбашкыр совет улустуң ханы кажыыдалын делегейниң бүгү хей-ниитизин үлежин турар. Янзы-бүрү күрүнелерниң болгаш чазактарның баштыкчылары, коммунистиг партиларның, хей-ниитя организациаларывыл удурткучулары, политиктиг ажылдакчылары болгаш эртемденнери ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге торуктаан телеграммаларынга боттарының кажыыдалын илергейлээн.

Космостуң пионерииниң эрес-маадырлыг амыдыралывыл, оон маадырлыы-биле мөчээн дугайында дыңнадыглар делегей парлаалгазында долган.

«Кажан оон ады янзы-бүрү дылдарга чугаалажыр кижилериниң сеткил-сагыжындан ырааставаан теде, космос делгемин шиңгээдип алырыга кижиниң эдээлиг чедиишкинии болгаш оон-биле кады муражаксы совет космонавтиказының эдээлиг тилелгези болур оон үжудукшукчуун бүгү делегей магадаашкы болгаш өөрүшкү-биле хайгаарап турган үеэниде ол мөчээн» деп. Польшаның «Трибуна людү» солуну бижээн.

«Владимир Комаровтуң мөчээнинге канчыдавышаан, совет улус бодунуң маадырыына чоргаарлаңыр эргелиг» деп. Франс Пресс агентилеги демделээн.

«Мага-бодуңуң хүлү Кызыл шелге орукшуур Владимир Комаров, коммунист Комаров революсчу кижи-биле бир домей бодуңун баррикадазында мөчээн, ол болза бойдусту болгаш кижилерниң салым-чолуг чаартыр дээш демиселиве мөңге баррикадазы-дыр» деп, Италияның «Унита» солуну медеглеп турар.

«Полковник Комаров талантылыг болгаш эрес-маадырлыг кижи чораан. Кижиниң билиглериниң хемчээлдерин кадбарлыр дээш долганыр турар бойдусту хевирлээр болгаш оны башкарарынга кижиниң эргазын сайгарарлыгайыр, кижи угланының тиилелгезин бадыткаар дээш боттарының амы-тынын бергең эрес-дидим хей эвес кижилерниң шилиттиивеги болгуже ол кирер эргелиг» деп, «Вашингтон пост» солуун медеглеп турар.

Англияның «Дейли миррор» солуну «Вашингтон пост» солуниуң ол бодалын тайылбырлыышаан, бижээн болза: «Дараазындагы чылдарда космосха ужудуушкунар Атлантиканы кежиир ужутканы шыкаап, ыыдыг аңаа болгаш айыыл чок черек болу бээр магат чок. Ындыг болза, космонавт Комаров шыкаап, кижиниң билиглериниң болгаш шыдамыннай чоруунуң хемчээлдериң калбатырыныче чүткүл чоруур ескеда кижилерниң түгле дидим чоруун ачызында ол чедип алдыынга болур. Олар айыылдыг амыдыралды шилип алган пионерлер. Ынчангаш чамдыкта ыыдыг пионерлерге оон үжүүу аар-даа болгулаар апаардыр».

«Комаровтуң эрес-маадырлыг чоруун ужур-дузазы чүдел дизе, эртемним чаа ажыдыышкынарды шеңгээдип болуунуң күштерин болгаш амы-тынын хайыралавайн, шаттынарын орук-биле оон медереалыг болгаш дидимни-биле баргашында болур. Комаровтуң болгаш ол ышкаш кижилерниң ышеп каан оруу-биле түүсчүс болгаш муң-мун чаа маадырлар—космостуң чагырыы алыкчылары баарлар» деп. Ливанның «Аңнахар» солуну демделеп турар.

(СЭТА).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КВАС

Хлебтен кылган квас эки сус-куннарның бирээзин. Ногаан согуналдап, кара хлебтен, ногаа сы-вындан кылган окрошка хевирлиг квасты чайын изиг-де ижерге сускун ханыыка. Далганың янзы-бүрү соруттарының холукээзывыдан, көк-тараа хлевинниң сухарилеринден квасты белеткеп болур. Квастың составында минералдыг дустар, сүтсүг болгаш хөмүрүг кислоталар бар.

Ажыг квас чем хуулдуруглазын экижидип турар. Квастың В болуктүң витаминнери бар. Ынчангаш ол чүгле кадык кижилерге ажыктыг эвес, чамдык аарыг кижилерге база ажыктыг. Чүрек, дамыр аарыглыг кижилер (хавай-мжык чок болза) квасты хөвүктә 200—400 граммдан көвүдетпейн ижип болур. Хонукта бо хемчээлден хөйүү эргелээр болза, чүрекке оон салдары аар болур.

Ижин оюлганнар аарыгдан, гастриттен, колитадан, энтеритадан аарап болгаш сарыы хайыыр кижилер квасты эргелеп болбас. Оон ажыг ашданы ижилиишкә, шөйүдүүнүң аарааш өскерилген иштинки карттарыга багай салдарны чедирер болгаш дустуг кислотаның тыныш келирин болдурар.

Бистиң чүртүвүстә «Московский», «Хлеб», «Окрошкалыг», «Ажыг» деп база кат-чимистен кылган квастарны үндүрүп турар. Бир эвес хлебтен кылган кваска кат-чимисти, вареньени холуштар болза, оон фруктуг-ягоднуг квастың белеткеп ап болур. Фруктулар чуулуу хлеб квазын С витамин-биле, минералдыг дустар-биле байыыптар.

Хлеб сорттуг квасты кылырда, хонюг чигирни, көк-тараа далганын, курган хлеб квазын, хлеб ажыктыын, ижер хөмүрүг кислотаны, өртеткен чигирни дээш оон-даа еске продуктуларны ажыглап болур.

Квасты бажыңга белеткеп тура, арыг-шеверниг дурумун шыптым сагыыр херек. Холукээзывын шын кылып алыр. Ону кичээнгей чок белеткәнивиден квастың иштинге ярдикчи хевирлиг бактериялары тыпты берип болур. Квасты үр тургузарга үредп бээр. Оон ажданы баксыраар. Саваже кударга шөйлүп турар апаар. Ынчап барганда ону ижин болбас.

Чаа кылыы квазн (ажаалак) квасты ижерге ижин аартыы болур дээрзин сагындыраа база артык эвес.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

АНГИНА БОЛГАШ КУЯН

Куян (ревматизм) аарыгдан ыыптын төөчүзүнде болгаш чаяа колдуг аарыы турар. Ол аарыгдан колдуунда школа назылыг үүлгедер аарыы турар. Куян ажоон халдаашкылыг аарыг ышкаш эгелээр. Эът дыка ыыпар, баш ковчуг аарыыр. Чамдыкта бир түскә, а чамдыкта өскелериге хуулуушкун хевирли тыптып келгер.

Куянның ан-не аар илерээшкини болза ижерге дээрзи болур. Баштай аарааныыл соонда-ла чүрек кеми тыптыр. оон түлеп-тинде оон ылаңнаарыынга дегдиргишкин чорудулгазы болтур. Аарыгының кирии келгениин, үзаныгының чүрегин байдалы баксыраар: зе чүректиң ажыыл-чорудулгазының кошкаар чоруу хаяны чогуур эргилиишкининиң үредириинге чедирер. Оон үржүүндән мага-бот савыйты ыжар. өкпеге, баарга болгаш еске-дээ органнарга туруушкүв байдалдары тыптыр.

Куян коддуунда ангина-биле холбаттыр тыптыр. Чамдыкта куян ангина соонда, чамдыкта оон-биле кады болгур, ыңчаза-даа дээ кезиинде ангинаның бүгү көөрүлелиин эрткеннин соонда 12—14 хонгаш эгелээр.

Куянның хоочураары миндалина деп хоочураар аарыглыг кижилерге од аарыгның дегдиргишкин чорудулгазының чидиглеттеннинде болгур.

Куянга удур чедиишкининг демиселге антинаны дарый эмелиири чугула, а бир эвес ол тыпты берген болза эмчинин бүгү айтышкынарын шеверлин күүседири чугула. Ангинаның ындаахаа кирип келириниң үеинде миндалинаны эмнедирин сүмелеп турар, ол чорун үк аарыгта хамаарыштыр организмнин иишки удурлашкак чоруун бедидер Ындыгның төлөзинде организмни суг болгаш еске-даа пропедуралар-биле дадыктырары, мүшкультураның болгаш спортчун янзы-бүрү хевирлерин кылыры чугула. Эки тургустунган хүн чуруму — өйүде уйгу, арыг агаарга селгүүстээри, таарыштыр кылган чем улуг ужур-дузалыг болур.

Аас иштин эки ажаары чугула. Арыг эвес диштер — ангинаның катаптаар чыдагаанарының бирээзи болур. Арыг диштерни ыдаавыла эмнедир, эмнеттиимес хирелерин — аргалыг-ла болза дүртеп дурдурар херек.

Бир эвес эмчи миндалинаны ап-кааптар деп сүмелээр болза, операцияны соңгаарлаткан хөрээ чок. Ол нарын эвес. Миндалинаны эрте ап кааптар болза, ангина болгаш куян аарыларыны болдурбайн барып болур. Кандыг-бир чылдагаан-биле операция кылыры болдунмас болза, миндалинаны эмнээриниң еске аргазын эмчи сүмелээр — стрептоцидтин, грамицидиниң азы пенициллиниң болгаш еске-даа эмнериниң эзиндиригери-биле аас иштин чайын тогер. Чамдык таварылгада миндалинаны реяттеп азы ультрафиолеттис хереддери-биле чиңнээр.

Ангинадан аарааңда эмчиге доп-дораан баар болгаш оон сүмелерин күүседир херек. Ангиналыг кижини кадык кижилерден аңгылаар болгаш орунга чыттыпар. Эът изнири чиде бергең соонда ам орундан туруп болур. Эмчиниң чөпшээрелии алгаш, ам ажылче үнер.

Куян болгаш чүрек кеми аарыг кижилер ангинадан турар үеде профилактиктиг соруулгар-биле эмчинин аймышкынын ёзугаар куянга удур эмнерни ижер болгаш ангина соонда 2—3 хонук дургузында эмчинин чайгаралынга турар үжүрлүг. Ону күүседири берге эвес, түге дээрге, биетиң чүртүвүстә кижи бүргүү эмчинин халас дузалаамчызын аңгылаар.

Куянга удур чорудун турар хемчеглер од аарыгта удур чедиишкининг демисежир аргавы совет медицинага берип турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кино

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хуулгазым халат» 10, 2. «Арыы-шүүрге үткүштүр» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аскыр дагаа» 2.30, «Тараүмарның чоргаар оолдары» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Берге аас-кежин» 11, 1.40, «Ынакшаашкын кижи» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эдельвейстерниң чечектелип турар черинде» 3, 7, «Ийи кодан адыш алыр дээш» 5, 9 шактарда.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАР: Редакторлуң 24-63, редакторлуң орлаачыларының 35-24, 25-38, хамысалгалыг секретарының 23-35, партийзи амыдырал килдизининиң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизининиң 37-13, кодаа ажыл-агыйн килдизининиң 21-47, үлетпүр килдизининиң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодаа корреспондентилер база совет түргүзуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизининиң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00402.

Солун неделяда алды катап үнер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЫРЫ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда тывазылаттынган

1967 ч.
АПРЕЛЬ
29
СУББОТА
№ 101 (6738).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Совет эртемин сөгүдеринге болгаш эртемнин чедишкиннирин улуг ажыл-агыйыкка иептередириге чедип алган чедишкиннирге дээш эртеминиң 698 ажылдакчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну бо чылдың апрель 27-де үнген Чарлыын ёзугаар ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңналган.

(СЭТА).

ЧУРТТУН ХОВУЛАРЫНДА

Бистиң тараалыларывыс Май Бириниң байырлалын ховуларда кызыл-маан ажылы-биле үнүп турар.

ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелиниң сан-медээлерин ёзугаар алыр-га, чурттуң колхозтары болгаш совхозтары чаңгыс чаңгыс тарыыр тарааларыны апрель 25-ке чедир 35 миллион 876 муң гектарыны азы нзанының 26 хуузун тараан.

Узамдыкчан час, боранныг хүнер хову ажылдарын дыка саадаткан. Ынчалзажок механизаторлар отчётчут беш конуктуң дургузунда он миллион ажыг гектар тарааны тараан.

(СЭТА).

УДУРТУКЧУ, КОЛЛЕКТИВ

Кандыг-даа коллективтиң сырый каттыжылгазы болгаш ажыл-чорудулгазы удуртукчудан улуу-биле хамаарыжыр. Кижилериниң улуг коллективиниң бижес болгаш кайыралдыг кады ажылдазарын артыш шуугаазын чоокка тазарыштырып билир, иезээде организаторлуг, кижизидикчи удуртукчуну чон хүндүлээр. Удуртукчу кижи чүгле ол ханчаар удуртуп турары дээш эвес, харын аңаа баштатканн кижилер чүнү кылып турары дээш база-ла харыысалгалыг деп В. И. Ленин өөреткен. Мону барыындаазарга, удуртукчу будурулге планының күүселдезин харыылавышаан, коллективте ажылдап турар кижилер дугайында үргүлүг сагыш салыр, идей-кижизидиргелиг ажылдың утка-шынарыкче хамылаар, бодуу хуудаа аңаа идепкейлиг киржир үнүрдүр.

Удуртукчуның бедик мозу-шынарының үлегер-чижээн көргүзүп турар эштер бисте хөй. Ийи чыл бурунгаар Чадаананың хомүр даш разрезиниң начальнигинге коммунист К. С. Чащухинни төөйлээн. Ол разрез 1965 чылдың бирги чартыында карылгалыг ажылдап турган. Аныяк удуртукчу будурулгени билдилиг башкарып, шахтёрларнын социалистиг чарыкшы организастаар талазы-биле партия, профсөвилел, комсомол организацияларынга даянып, коллективти бедик будурулгеге удуртуп шыдаан. Ажылчыннар ортузунга политикижизидиргелиг ажылды чорударының үлегер-чижээн ол боду көргүзүп келген. Ылаңгыя политика болгаш экономика темаларынга лекцияларны, бесседаларны кылып, агитаторларга сургаалда берип, тус-тус кижилер-биле эш-хуунуң бесседаларын чорудуп, оларның амыдырал-чуртталгазының, ажылының дугайын үргүлүг сонуургап, кижилериниң негелде-дилегелеринге дыңнаигыр болуп турар. Хей-нииги организацияларының, экономиктиг анализ болгаш чогаадыкчы санаа бюроларының, хака солуннуң ажылын эш Чащухин бо-ла сонуургай бээр. Мергежил бедидер талазы-биле ооредилге ында эки организастаттынган. Коллективте нүш-ажылдың сагылгачуруму быжыккан. Будурулге ам орулгалыг ажылдап турар эпээрган. Эки удуртукчунуң ажылының түңнели ындыг болган. Эш Чащухин ам Кызыл-Хавактың хөмүр даш шахтазының коллективин удуртуп киргинээн.

Кызылдың алгы заводу эш Г. Ш. Сафиуллин директорлап киргенинге мурнунда будурулге планын күүселтейн, багай шынарлыг продукция будурлеми дээш хей штраф төлеп турган. Аныяга негелделиг, кижилер дээш сагыш чевангыр, чон-биле ажылдап билир директор ун коллективти бедик будурукчулуг нүш-ажылче надурген. Эш Сафиуллин партия, профсөвилел организацияларының-биле кады ажылчыннар ортузунга кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны эжилитпишаан турган. түс-тус бригадалар, кижилер арасынга коммунистиг нүш-ажыл дээш чарыштыг хогиүткен. Завод ам республиканың мурнанчы будурулгелериниң бирээзин болуп турар.

Эш Ч. Б. Ондар — «Тыва даг-дүгү» комбинадым 1963 чылдан бээр директорлап турар. Комбинат будурулге планын үргүлүг ажыр күүседип келген. Эрткен чылын пландан ажыр 2641 тонна даг-дүгүн берген. Юбилейлиг бо чылдың бирги кварталында ниити продукция будурерин 102.8 хуу, бараанныг продукцияны 109 хуу күүсеткен. Эш Ондар кижилер-биле ажыл чорударын бодунуң хүнээлгези ыылдың санап, кижилериниң үнүнге дыңнангыр, негелделеринге болгаш дилегелеринге сагыш чевангыр, биче сетиилдиг, эрлеп чоруу-биле чоннуң хүндүткелин чедип алган.

Сетиилдиң хамыындан бесседага, эш-хуузунуң чугаалаашыкшынынга эки чүүлдер билип алдынар болгай. Ажылга ол арганы амыглавас, масса ортузунга ажылдан ослансыраар, кижилер-биле бодуунү-биле чугаалажыр шаг-үе тыппас, чүгле бодунуң бедик эрге-дужаанын көөргеттинер удуртукчу бодунга хераалыг чоруту кылып, ат-авторитедин чидирип турар. Кызылдың туувбу заводунуң ког инженери турган А. Н. Белоову директорга депшидип каарга, партияның хөөрай болгаш область организацияларының идегелин ол күүсеттээн. Эш Белов ажылдың методунга болгаш стилинге мергежил өөренириниң орнунга, кижилерни угаадып бүзүредириниң, олар-биле эзилдек ажыл чорударының орнунга, а ону чүгле чагырып-дужаарының аргазы-биле соңуп, коллективке ат-авторитедин чидиргеп. Ол болза коллектив кежигүннериниң санал-сүмелеринге дыңнангыр эвес болуп, оларның амыдырал-чуртталгазынче сагыш салбайн турган. Партия, профсөвилел болгаш хей-нииги организацияларынга даянмайн келген. Удуртукчунуң ындыг четпес ажылы будурулге чорудулгазынга багай салдарлыг болган. Завод эрткен будуң чыйдың база бо чылдың бирги кварталының будурулге планын күүсеттээн.

Кижилер практиктиг ажылга, четпестер-биле демисеилге кижизиттинер болгаш езер. Олар чаңдынга чазыгны кылыр, алдагдалды болдувар. Ынчаарга бодунуң чагыргазында кижиниң чазыын удуртукчуның канчаар көөрүндем, четпестерни эдип алыр талазы-биле аңаа канчаар дузалаарындан удуртукчуның кижизидикчи болур ролю енза тодаргай илерээр. Дурмулгалыг удуртукчу ажылдакчының чазыг кылып изанын билип каанда, чаңгыс-даа изигленнес, а ону баштай ынчээнгейлиг хынап, ооң канчап болу бергенин тодаратпаш, ынчан аңаа хамаарыштыр кандыг хемчег алырын шиитпирлээр.

Удуртуру дээрге — кижизидери ол болур. Бистиң партиявыс удуртукчулардан чүгле ажыл-агыйны болурун эвес, харын кижизидикчи, хүүда үлегер-чижектиг болурун негеп турар. «Чоннуң араазынга чурттаар, ооң сагыш-сеткилин билир, шупту чүүлүн билир. Массаны билир. Ооң бүрүн идегелин чаалап ап билир» хөрөк деп, В. И. Ленининиң чагыын көөрмүнист-даа, партия кежигүнү эвес-даа бүгү удуртукчу ажылдакчылар кезээде бодап, ону амыдыралга беттандырар хөрөк. Бедик идейлиг, принципиалдыы, шынчызы, түсшай эртемнин хандыр билири, бедик культурлуу, ажыыды организастап билири, чурумнуу, бодүүнү болгаш биче сеткилдии, кижиге сагыш чевангыры — ёзулуг удуртукчуның мозу-шынар деңдептери ол-дур.

Удуртукчу кижи даазганы алган соонда, серулганы шиитпирлей бергенде, массага, күүседикчилериниң беттарынга даянып ажылдаар, оларның чогаадыкчы күүнежишкиннерин салдынган серулганы күүседиринче углаар, оларның инициативазын оттурар болгаш детпиир, нүш-ажылды оларның коммунистиг ёзу-биле көөрүн хогиүдер хүлээгелеиг.

Дужаалдар, айтыышкыннар ажылдыр кижилерни көре албастай бээр удуртукчулар бар болгулаар. Олар «ажыл-агыйга-ла нүш четтикпе ажырбас, а кижилер кижизидери — ол дээрге партия организациязының хөрөө-дир» деп тургулаар. Оларның ындыг хөөмүн бүрүү шаап, организациячы болгаш кижизидикчи ажылдың арга-методтарын шиитпээдип алыр талазы-биле оларга дузалаары чугула.

Коллективке кайыралдыг, деминг ажыл ооң кежигүннери удуртукчуну майы хире хүндүлеп, детпип турарындан, күрүне эрге-ажыктарының дугайында, будурулге хөрээн эжилидер дугайында ооң айтышкыннарын майы хире ам сетиилдиг күүсеңип турарындан шуут-ла хамаарыкыр. Коллективке шаа ындыг кадык байдалды тургузар дугайында партия организациязы сагыш салыр хүлээгелиг.

Европага тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш

(Карловы Варыда конференцияның киржикчилери — Европаның коммунистиг база ажылчын партияларының МЕДЕГЛЕЛИ)

Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Карловы Варыда чыыган төлөөлекчилери бистер бистиң улустарывыстың келир үеин болгаш делегейниң ажылчын аңгыларының херээ дээш хүлээп турар харыысалгавысты медереп билбишаан, тайбыны камгалаары бистиң диитин бүгү улустарывыга ол чугула айтыры болур деп санап тур бис деп, Карловы Варыда конференцияның киржикчилери — Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Медеглелинде чугаалап турар.

Делегей дайыны чайлаш чок болур эвес, делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының, делегейниң ажылчын аңгыларының, национал-хосталгалыг шимчээшкиннинин, дайынга удур кодурлуп турар бүгү күрүнелерини, тайбыга ынакшылдыг бүгү күштерниң бир демниг күжениишкиннери-биле ону болдурбайн барып болур дугайында коммунистерниң тезизинин шынчыын соолгу чыыдарның дуржулгазы бадыткаан. Ол күштер дыка өскен. Ындыг болза-да ооң-биле кады америк империализминиң агрессчи чоруу күштелген.

Агрессияның болгаш реакцияның кол күжү — Каттыжкан Штаттар — төөгүнүн чорудуушкунун дедир тыттарын болгаш улустарның боттарының хүү-салымын боттары шиитпирлээр эргезин казырын ораладжып турар. Каттыжкан Штаттар Латин Американың, Азияның болгаш Африканың күрүнелериниң иштики херектерин каржызы-биле холгаарлап, бөгүн бүгү делегейде тайбыга ан аймылыг болуп турар, вьетнам улуска удур араатанныг агрессчи дайының калбартып турар.

Ол байдалда Европада империализминиң күштеринге удур демисел ооң ужурунда улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Делегейниң ийи дайының көрүп эрттирген Европа империалистиг лагерьинин болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының кол күштери бот-боттарынга удур туруп турар дүвүрээзининг район болуп артышаан дээрзин Медеглелде айтып турар. Оларның араазынга чепсектиг үекүлежишкин бүгүнүнгү аярлыг дайынче хүүларының айыыл ол болур ийик.

Германияның Федеративтиг Республиказын дагын чепсеглээр чорукту боттандырган, база ооң бүгү Германияны төлөөлөөр дээр дүрүм чок негелделерин деткээш, империалистер болза, дүшкүүрлүг чоруктун олаа болу бергеи болгаш бүгү Европаның тайбыңынга база аймыл чок чоруурга кыжаныр турар антикоммунисчи шинээнин мурнуу одурупга турар ролюн ГФР-ге берген. ГФР-де Германияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын хорааи, а демократтыг болгаш тайбыга ынакшылдыг еске-дээ организацияларны истеп сүрүп турар. Ынчаарга кедергей реакцыныг болгаш неофашисчи күштерниң ходелиишкиннерине делгеп орукту ажыдып берген. Оларның ооүп турар салдары Европаның хей-нииги ханызы-биле дувүредип турар. Ангы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың догуннаашкынының принцивин чайгыыш чокка боттандырып турар социалистиг чурттарның идепкейлиг таштыкы политиказы империализминиң агрессчи үгланыышкынын коштаткан. Хамыктың мурнунда Совет Эвилелиниң техниктиг болгаи эртем чедишкиннерине даянган социалистиг күрүнелериниң каттышкан камгалал күчүзү дайынның оруунга мооңгакты тургузуп турар.

Герман Демократтыг Республика Потсдам дүгүржулгаларын боттандырган, болуунун күрүне талазы-биле тускай догуннаашкынын болгаш болуунун делегейге ужур-дузазын быжыглаан дээрзин Медеглелде ооң ынай демдеглеп турар. ГДР-ни хүлээп көөру болгаш ооң тускай догуннаар эргелерин камгалаары Европаның аймыл чок чоруу дээш демисеилин кол сорулгаларының бирээзи болу берген. Ангы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының принциптеринге үндезилеттинген коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар чорук. Европада боттуг чүүлдү, дайын соолүндеги үеде ооң канчаар тургустунганын, ол-ла хевээр бүгү күрүнелерниң хүлээп көөрүн хамыктың мурнунда неген турар. Ол болза: Европада туруп турар кыыгааларны хажыыны болбазын хүлээп көөру, тускай догуннаан болгаш ден эргелиг ийи герман күрүнелериин — ГДР биле ГФР-ниң догуннаашкынын хүлээп көөру, бүгү Германияны төлөөлөөр дээр негелделериниден ГФР-ниң ойталаарын негеп турары; ГФР-ниң холунга ядролуг чепсектя кандыг-даа хевир-биле тыпсыр арганы болдурбазы; Мюнхен керазиин ону чаргап үезиндеп эгелээш күш чок деп санаарын хүлээп көөру.

Дараазында сорулгаларны боттандырар дээш демисежирп аргежок чугула деп санап тур дээрзин Медеглелде чугаалап турар: Европаның бүгү күрүнелери бот-боттарының араазында харылзааларынга күштү ажыттаарындан болгаш иштики херектерингe холгаарлажырындан ойталаар дугайында керазии чарары; бүгү күрүнелер биле ГДР-ниң араазынга, ооң-биле бир демей ийи герман күрүнелериниң араазынга, ол ышкаш ГДР биле онза политиктиг единица болуп турар Барыын Берлининиң араазынга харылзааларыны чогумчудары; ГФР-ге демократтыны чайгыыш чокка камгалаары болгаш хоргүдери; чепсегленнишкиннерни эдерер будүрериин соксадырыны орулгга чугула базын кылдыр ядролуг чепсекти таратпас дугайында керазии чарары.

Европа күрүнелериниң денискээрлеп таштыкы шериглерни үндүреринге, таштыкы шериг базаларын узуткаарынга, Төп Европага, Балкандарга, Дунай чоогунда чурттарның денискээрлеринге, Чер-оргузу далайның районунга, Соңгу Европага болгаш еске-дээ чамдык чөрлерге атомнуг эвес зенаарны тургузарынга хамаарышкан ындыг санаалдарны болур-чогууру-биле чугаалажып көөру чөптүг деп, Медеглелде демдеглеп турар.

Атлантика керазиниң 20 чылда күштүг хуусаазының 1969 чылдың дургузунда ноостуру болза тодаргай айтырыгны — шериг блоктары чок Европаны тургузарын хүн чурумунга эң-не шыгыыны-биле тургузуп турар.

Европаның бүгү күрүнелериниң Европага айыыл чок чоруктуң болгаш тайбың кадыы ажылдажылганың айтырыышың талазы-биле конференциязын чылдырар дугайында саналды бүрүү-биле деткирип турар бис. Европаның бүгү парламентилериниң төлөөлекчилериниң конференциязын чылдырар дугайында саналды бүгү хемчег-биле деткирип кыйгырып тур бис.

Агрессияның болгаш дайының күштеринге ужур бүгү инте тайбыны болгаш айыыл чок чорукту камгалавышаан, демократияның, социал депшигленнің болгаш национал хосталганың эрге-ажыктарынга, бүгү делегейниң улустарының эрге-ажыктарынга боттарының ходелип турарынга Европа чурттарының коммунистери ханы бүзүредилир. Бистиң ниити ачне сорулгавыс — тайбынны чедип алырынга боттарының бүгү салдарын ажыттап база бүгү күштерин ковүдедир деп чаагай сеткилдиг бүгү кижилерни кыйгырып тур бис. Бистерни башкаларыры турар чүүлдерни ажып эртип, дайынны болгаш даартагы хүнге бүзүревес чорукту ажып тиилеп, улустарның быжыг тайбыңынга болгаш чаагай чоруунга орукту ажыдар аргалыг күчүлүг күштү тургузуп шыдаар бис.

Европаның улустары боттарының дииниин тайбыңының болгаш аймыл чок чорууның айтырыгларын боттары шиитпирлеп шыдаар аргалыг. Олар Европаның хүү-салымын боттарының холунга алырынар!

МАЙ МУРНУНУҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

Хову-шөлдерде хайныышкын

Хүн демдеглели

Республикага чоокта чаа зоналар аайы-биле болуп эртилээн човүүел хураллларга хей-хей механизаторлар ибилейлиг чыдыын тарылгазы-биле холбаштыр бедиткен хүлээлгелерин ап турган. Ооң соон дарый хей колхозтар, совхозтар часкы хову ажылдарынче киргилээш, баштайгы хүннерде-ле күш-ажылчы үдегерин көргүскеннер.

Амга чедир 200 муң гектар шөлдүн шыгын базырган, 6 муң гектарга тарылга мурнунуң суггарылгазын чоруткан. Андарган чер 26 муң гектар болган. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем болгаш Таңды районнарының ажыл-агыйлары чайын болгаш күзүн андарган бүгү шөлдерге шык базырыышкынын доозкан.

Таңды районнуң ажыл-агыйлары 8—9 ажыл хүнүнде 75 муң гектар шөлдүн шыгын базырган. «Межегей» совхозтуң механизаторларыны ооң ажыдан турар, олар 16 муң гектар черни илиртээн, «Тиилелге» совхозта — 21 муң болгаш «Революциянын чалбыыжы» колхозта — 10 муң гектар шөл илиртеттингеи.

«Шекпээр», «Суг-Хөл» болгаш «Найырал» совхозтарда суггарыга эки организастаттынган. Ылаңгыя «Шекпээр» совхозта суггаттыр 800 га черни суггарган болгаш чайгы, күскү андырылгаларны илиртеп доозкан. Ол совхозтуң Доң-Терезин салбырында суггарыкчыларның эш Саин-Белек удуртқан үш звеноау ажылдап турар болгаш 240 гектардан бир гектарга онаалтыр тараанын 20 центнер дүжүдүн, 200 гектардан кукурузаның гектарга онаалтыр 200 центнер ногаан массазын алыр деп хүлээгелеп олар алган.

«Суг-Хөл» совхозта хову ажылдарын эки чорудуп турар. Ында суггарыгада 36 кижи быжыглаттынган. Суггарыкчылар О. Чульдум болгаш М. Шактар-оол звенолары-биле 200 гектар черни суггарган, шынары эки. Ол совхозта бо чылдың дүжүдүнге 4 муң тонна ажыг өлек ириндизин шөлге төккен болгаш тарылга мурнунда минералдыг чемиишчидилгени чажып турар.

Соолгу хүннерде республиканың ажыл-агыйлары барбаандылап каан 60 тонна хире суперфосфатты алган, амгы үеде аммиак селитразын «Тээли», «Барлык» совхозтарже болгаш еске-дээ ажыл-агыйларже соөртүп турар.

Авиапорттуң болгаш үнүш камгалал станциязының ажылдакчылары ажыл-агыйларының тускай эртемнилери-биле кады хээкчилерге (эргелерге) удур демисели чорудуп турар. Соолгу хүннерде бо талазы-биле авиахимиктиг ажылдап кылыышкынны 46 муң гектар черге чоруткан, ооң иштинде хээкчилерге удур хемчегнери «Кок-Тей» совхозта 3 муң, «Суг-Хөл» совхозта — 6 муң 400, «Улуг-Хаяа» — 2 муң, «УТКА 25 чылында» — 4 муң 400, «Бурунгаарда» — 1 муң гектар болгаш «Кушажылдың хостуу» колхозта — 1 муң гектар шөлге чоруткулаан.

Минералдыг чемиишчидилгелерни самолёттарның дузазы-биле төгер ажылды база кылып турар. Чижээлээрге, «Межегей» совхозта минералдыг чемиишчидилгелерни самолёттар-биле 2 муң 300 гектар шөлде төккен, дүржулга станциязында ындыг ажыл база чорун турар.

Амгы үеде «Барлык», «Кок-Тей», «Тес-Хем», «Найырал» совхозтарда болгаш Каа-Хем районнуң колхозтарында часкы чажылгалар эгелээн болгаш апрель 28-ке чедир муң ажыг гектар черге чажыышкынны чоруткан, ооң иштинде — Барыын-Хемчикте 166, Тес-Хемде —200, «Кок-Тей» совхозта — 300 гектар болгаш Каа-Хемниң колхозтарында — 520 гектар.

Ындыг болза-да ажыл-агыйларда четпестер база илереп турар. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында амга чедир чаңгыс-даа тонна органиктыг чемиишчидилгени шөлге төкпээн. Бии-Хем, Эрзин, Тес-Хем районнарда байдал база-ла ындыг. Таңды, Өвүр болгаш Каа-Хем районнарда суггаттыг черлерни суггарар ажыл кончуг багай чорун турар, ынчаарга суггаттыг черлериниң бүгү шөлдерине тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудар арга оларда бүрүн бар.

Ажыл-агыйларның, көдээ ажылагый будурулге эргелелериниң удуртукчулары болгаш тускай эртемнилери, районнарның партия болгаш совет органнары болза часкы хову ажылдарын чогуур айтыыр бедик шынарлыг кылдыр чоруткаш, бедик күжүттүн үнүезинин салыр ёзугаар, бүгү күжүн үнүрүп ажылдаар үүрлүг.

Комсомолчу Вера Серен-ооллуң ада-иези Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң хоочун малчыннары. Ынчалгаш Вера чажындан-на мал арагаарааргa сонуургалдыг. Амгы үеде Вера дузалакчы кадарчы болбушаам, саналчыктеп турар.

Кедизинде малчын болур дээн күзелдиг боруг бригадада зоотехникумнуң бөлгүмүнүң кичээлинге доктаамал өөренип турар, оортан билдиннес чаа чүүлдерни кызымакшиңгээдил ап турар. Вера Серен-ооллуң 180 хойдан ымна санныг чаш хураганнарны хүлээп алгаш, оларны бүрүнү-биле менди азырааш, малчынга хүлээдип берген.

ЧУРУКТА: Вера Серен-оол.

Соөү болгаш фотону *С. БУРБҮНҮҢ.*

ЭКИ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ ШАҢНАЛ

Апрельдиң 27-де Сарыг-Септиң Культура башкыңга район төвүнүң ажылчы чонунуң болгаш колхозтарның төлөөлекчилери чыглып келген. Ол болза СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофсөвүлелдиң шилчилир Кызыл тугун Каа-Хем районга тывысканының хуралы-дыр. Бирги кварталда мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш нүрүнеге садыр талазы-биле эки түңнелдерни чедип алганы дээш районну шаңнаазы ол.

Чыыланнарга СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока чүве чугаалаваш, СЭКП обкомунуң бюровунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофсөвүлелдиң каттышкан дөмтаалын немчаан. Эш С. К. Тока бедунуң чугаазынга районнуң мурнанчы кижилерин дагыыаан, ол болза чүс хойдан-на 115 хураган алган, Ленин аттыг колхозтуң хөйүзүү Д. Дөппе, «Коммунизмче өрүн» колхозтуң бирги кварталда бир инектенне 462 кг суттуг сагган саанчызы Е. Иванова, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң бызаа ажаанчызы, бызаа бүрүзүнүң хемукта немелде даңзы бээрии 700 гр ылдыр чедир алган А Яңмаа болгаш өскелер-даа-дыр.

Районнуң ажылчы чоннарының мурнундан СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Федоров харыы чүве чугаалаваш, районнуң ажыл-ишчилери часкы тарылганы организастыыбиле, бедик шынарлыг ындыр 9—10 ажыл хүнүнде чоруулар дээрзин СЭКП обкомунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниңе бүзүретпкем. Түңнелинде эш Федоровтуң чугаазазы:

— Юбилейлиг чылда чаагай зүмүттүү ажаан алыр—Каа-Хемниң тәрааныларының язузуңу ол!

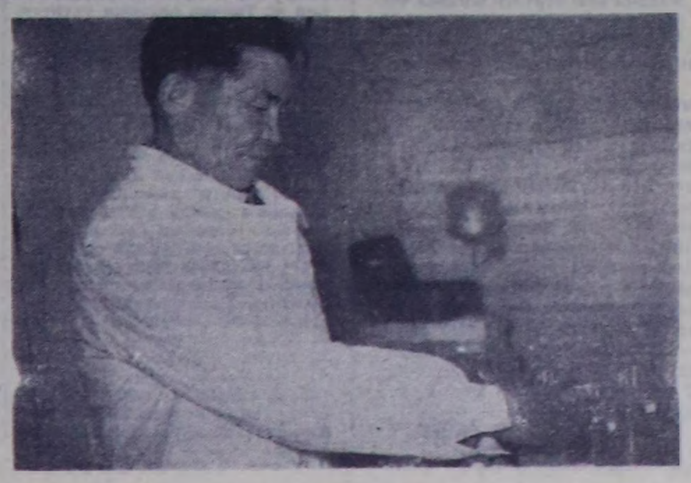

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аянгаты салбырында мал тарып бөөдәлырының пункт эргелекчизи Сарыглар Ангырбан бо ажылга үр уе иштинде ажылдаан, аңаа мергежээн. Эрткен чылын ол 205 инекти, 2270 хойну тарып бөөзаткан, ооң түңнели ам эки болганы илереп турар.

Бо чылын баштай төрээн 28 инектиң он тозуп база ол тарып каапкан. Ынчангаш юбилейлиг чылда бо ажылды чедишкиннииг чорударынга ооң бодү бүзүредилиг болгаш чаңгыс баш-даа мал кызыраазын дээш бүгү хемчегнерни ол алыр.

ЧУРУКТА: Сарыглар Ангырбан ажылдаар черинде.

А. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

КАА-ХЕМЧИЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЭЭР

Районнуң ажылчы чоннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ойнга толептиг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Районнуң ажыл-агыйларының экономиказын быжыглаарывче, колхозчуларның болган совхозтар ажылчыннарының материалдыг байдалын экижидеринче утпанган тодаргай хемчеглер ында көрдүнген. Районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бар курлавырларны болган аргаларны санап коргеш, юбилейлиг чылда пландан ажыр 5 муң тонна тараазы, 100 тонна сүттү, 10 тонна эттени, 4 тонна дүктү күрүнеге садарын хүлээнген. Малдың баш санын өстүрериче, оон продуктуларын бедидеринче улуг кичээнгейни салган. Төрүүр чүс баш малга оналаштыр 81 бызаны, 91 хураганны алыры хүлээлгеде көрдүнген.

Түс-түс ажыл-агыйлар, бригадалар, фермалар, саанчылар, малчыннар арасында чарыш калбаргап. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң саанчызы Елена Санникова хой сүт садарының талазы-биле амгы үеде районда бирги черге чорун, бирги квартада инек бүрүзүнден ортумаа-биле 485 кг сүттү саап алган. Эш Санникованың соо-биле «Коммунизмче өрүк» колхозтуң саанчызы Анастасия Аржакова чорун орар. «Октябрь 14 чылы». «Тиилелге» колхозтарның саанчылары Елена Кара-оол, Капиталина Архипова олар база-ла 60 талазы-биле эки коргүзүглерни чедип ап турардар.

Эртиен чылдың бирги кварталы-биле дениээрге, 60 чылдың бирги кварталында районнуң колхозтары сүт бүдүрерин 17,6, эттинин — 14 хуузга ковудеткен, сүт садар планын 166,8, эттинин — 263,8 хуу күүсеткен. Малдың баш санын өстүрер планы база ажыр күүсеткен. Бо бүгү чедишкиннер районнуң малчыннарының болган бүгү ажыл-ишчилериниң кызымак күш-ажылының түнелинде чедип алдынган. Бо чедишкиннерни СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Човуделги бедиңбиле үнелеп, бирги квартадда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болган садарын ковудеткени дээш СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Човуделгиниң болган облпрофчовуделгиниң шилчиир Кызыл тугун районга тывыскан. Ындыг бедик үнелел районнуң ажыл-ишчилерин чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерже хей-аът киирип турар. Олар чедип алган чедишкиннерин улам быжыглаар, оларны улам ковудедир дээш кызымак ажылдап турардар.

Мал ажылынга бо чылын чамдык эки түнелдерни районнуң чедип ап турарынга малчыннар өртүзүнга организастыг ажылды эртиен чыл-биле дениээрге, оон өлээн экижидип, түс-түс малчыннарның харыысалгазын бедидип, малга четчир чем курлавырлыг болуп турары-биле тайылбырлаа чогуур.

Районнуң колхозтары малчыннар хүнүн доктаамал эртиргин, оларның амыдырал-чуртталгазын экижидеринче кичээнгейни доктаамал салып турар болу берген. Улуг-Ажыкта ийи кезек черде садыгжыны чок садыгны организастаан. Малчыннарның саналын ёзугаар райкүүском чанынга организастаан комплекснлиг бригада кышкы үеде малчыннарны хандырар талазы-биле улуг ажылдарны кылган. Ол бригаданың составында кижи эмчилери, чурук тыртыгчылар, баш таварар кижилер, лекторлар бар. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер талазы-биле Ленин аттыг колхоз коску ажылдарны кылган.

Чоокта чаа болган партия райкомунуң бюрозунуң болган район Советиниң күүсекчи комитединиң каттышкан хуралынга районнуң малчыннарының социалистиг чарыжының бирги кварталда түнелдерин үндүрген. Ол чарышка бирги черни «Тиилелге» колхозтуң малчыннары эвээн. Ол колхозка СЭКП райкомунуң болган райкүүсконнуң колхозтар арасынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол колхоз чүгле эът болган сүт садарының квартал планнарын ажыр күүсеткен эвес, малдың баш санын өстүрер планын база ажыр күүседип, малдың чаш төлүн менди кампалап ап, мал кыштагладыышкынын организастыг эртиргип турар. Ол ажылагый 2060 хураганны болган 193 бызаны менди кампалап алган. Колхозтуң мал ажылында муниажчыларның саны ковудеэн. Бирги квартадда «Кызыл тух» колхозтуң малчыннарының эки ажылдаанын база дендегизин. Бирги квартадда күрүнеге эът, сүт садар планнарын районнуң шупту колхозтары күүсеткени кончуг өөрүнчүг.

Районнуң мал ажылында эки ажылдап турар кижилер хой. «Коммунизмче өрүк» колхозта бызаа ажалакчызы эш П. Микроконаның ажаап турар 42 бызаазының бирээзинин-не хонукта өртүмак немелде дениэни 840 гр. болуп турар. «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген сүт-бараан фермазында бызаа ажалакчызы М. Елисеева бызаа бүрүзүнден хонукта 650 гр. немелде дениэни ап турар. Олар ышкаш мурнакчы бызаа ажалакчылары кайы хой.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Кызыл тук» колхозтуң хойжузу эш С. Бөрзек бо чылын төрүүр чүс хойга оналаштыр 105 хураганны менди алырын, хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү кыргыывын, 10 тонна сигенни бодунуң күжү-биле кезип ап, 2000 моонак будук-бүрүнү кургадырын хүлээнгеш, Ленин аттыг колхозтуң мурнакчы хойжузу П. Балганоолду социалистиг чарышка кыйырган. Эш Бөрзек бирги квартала безин чүс хойга оналаштыр 102 хураганы менди алганы хүлээлгезин ол чедишкиннииг күүседирин коргүзүп турар. Ленин аттыг колхозтуң хойжузу, район Советиниң депутады эш Д. Кок торээн 365 хониидан 386, П. Балган-оол торээн 392 хониидан 406 хураганны менди алган.

Районнуң мал ажылында чамдык чедишкиннер-биле чергелештир улуг четпестер бар. Эртиен чылын колхозтар малга четчир хемчээдиг сигеннин, силосту болган оске-даа мал чемнерин белеткеп алза-даа, бо чылын малдың ажы-буру чыдагааннар-биле олуп хораар чоруу бар болуп турар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары мал ажылынче үргүлчүнүң кичээнгейин салбайн турар. Оон харааны-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтан бо чылын хой баш мал олуп когараан. Ында чамдык малчыннарның харыысалга чогу-биле ийи кодан шээр мал арып бакеыраан. Бода малды үргүлчү силос-биле чемгерип келгенинин түнелинде хой бызаалар база олуп хораан. Ол ышкаш чамдык ажыл-агыйларда малдың ара-салыр чоруктары бар болуп турар. Хаван малды өстүрериче районнуң колхозтары ам-даа четпес кичээнгейни салып турар.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кошкак кичээнгейни салып келген. «Ленинчи өрүк» колхозтуң болган «Бурунгаар» совхозтуң чамдык малчыннары таарымча чок бажыннарда чурттап орарлар. Совхозтуң кадарчызы эш Сончат-оол эрги, соок балында чурттап орда, совхозтуң директизязы оон чурттагазын экижидер дугайында амыгаа чедир сагыш салбайн турар.

Баштайгы чамдык чедишкиннерни, чаалтап алган тугувусту улам быжыглавышаан, мал ажылын хөгжүдерин экижидеринче утпанган хүлээлгелерни күүседири дээш шудургу ажылдаары районнуң бүгү малчыннарындан, ажыл-ишчилериниден негеттинип турар.

К. ОЧУР-ООЛ,
Баа-Хем райкүүскомнуң даргазы.

Бежен чылдың хрониказы

Петроградта Исаакиевски шолуунге 1917 чылдың Май 1-ниң байырлалы.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧОРГААРЫ

Юбилейлиг 50 чылга улуг чедишкиннерлиг ужуражыр дээш ажылагыйның кайы-даа участогунда кижилер каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар. Башкылаашкын ажылында хой-хой башкылар бодунуң школазынга, класынга эки түүлдерни кызыы дээш чүткүлүг ажылдап турары өөрүнчүг.

Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр сес чыл школазын мында чижекке ап болур. Ында өөреникчилерниң корум-чуруму экижип турарыбиле кады, оларның билиг дээш чүткүлү өзүп, өөредилгениң шынары бедээн. Башкылар коллективи төрелер-биле ажылды экижиткен. Ол ышкаш спорт, бот-тывынгыр уран чүүл, интернат ажылы сегээн. Ынчангаш өөредилгеден хостуг шактарда өөреникчилер кандыг-бир хой-ниити ажылынга, кежээлерге, болгумнерге киржирлер.

Үк школада бодунуң шилип алган тускай эртемниге мергежилдит, хойниитиге мактадыг башкыларның болуу өзүп турар. Школада тыва дыл, литература башкызы Монгуш Семис-ооловна Кыржыланнайның ажыл-ижин хойге хүндүткелдит. Ол үр чылдарда ажылдап келген, дээди эртемниг башкы. Оон башкылап турар 5—8 классчары үшкү үлдүнде өөредилге шынарын 100 хуу күүсеткен чорук башкының кызымаккай ажылын, арга-мергежилдинн херечилеп турар. Монгуш Семис-ооловна районнуң дыл, литература башкыларының медиатчыжышкынарынга янзы-бүрү темалыг хой ажылдарны белеткээн, илеткеп турары — аныяк башкыларга үлегер-чижек болган.

Ол—СЭКП кежигүнүнге кандидат. Оон тыва дыл болган литература башкылар мергежилги болган билии хүн келген тудум өзүп турар өске эртеминер-биле, амыдырал-биле холбазы доктаамал бедик. Оон өөреникчилери кичээлдер үстее, кызымак өөренип турарының чажыды ында. Кичээл бүрүзү солуп, амыдыралчы болган тудум бичии кижилер хой билиглерни чедип алыр.

Башкы бүрүзүнүң мурнунда хүндүлүг соруглга — бодунуң эртемниге чаңгыс-даа өөреникчи чедир өөренмейн барбазын чедип алыр болган кижи бүрүзү дараазының класынче шилчээн турары болур.

А. ДОПЧАА.

БИСТИҢ МАЛЧЫННАРЫВЫСТА

Чарыш түңнелдери

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНЕР

Октябрьның 50 чыл болур оон толептиг үткүүр дээш, Барыын-Хемчик районнуң малчыннары малдың баш санын өстүрер болган продуктулуун бедидер, мал ажылының талазы-биле күрүне мурнунга хүлээлгелерин чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни шагда алган турганы билдингир болгай.

Мынчангаш юбилейлиг чылдың бирги кварталында ол алдынган хүлээлгелерни күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилери шудургу ажылдаан. Ниитизи-биле алырга, район квартала эът садарының планын 3,5 катап, сүттүүн — 132 хуу күүсеткен. Ажыл-агыйларны түс-түзунда алырга база планнар күүсетингилээн. Ылаңгыя «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери өскелерден кошку ылгалып, эът бүдүрер планны 4,5 катап, сүттүүн— 143 хуу күүсеткен.

Эртиен чылдың бирги кварталына дениээрге, оон бедик коргүзүглерни чедип алган мурнакчыларның саны улам ковудээн, бо чорук болза мурнакчыларның хүрээлелин улам ковудедириниң сорулгазын шиитпирлээриниг бир өөрүшкүлүг чүүл болуп турар, чүге дээрге мал ажылының продуктулуун бедидер талазы-биле мурнакчылар үргүлчү ковудеп тургаш, эчизинде бүгү малчыннар мурнакчыларның денгелиниг домей кыдыр ажылдап турар болу бээр болза, ажыл улуу-биле бурунгаар шуралыкшыны кылыр.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяа Хомушку Оюн удуртқан сүт-бараан фермазы районга квартала эң-не бедик коргүзүглүг болган, оон саанчылары бир инекке-ле оналаштыр 60 аразында 420 кг сүттү саптаннар. Бир инектен-не 414-тен 532 кг чедир сүттү квартала саап алган саанчылар бо-дур: «Барлык» совхозта С. Идам-Сүрүн, М. Чодураа, Л. Күжүгет, С. Кушкаш, «Шекпээр» совхозта — Т. Монгуш, О. Бачыдай болгаш өскелер-даа.

СЭКП Барыын-Хемчик райкому чоокта чаа бо чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып коргеш, күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле районда эң бедик коргүзүглерни чедип алган «Шекпээр» совхозка, «Большевик» колхозтуң С. Очур-оол удуртқан хойжу бригадазынга СЭКП райкомунуң болган райкүүскомнуң шилчиң чоруур Кызыл туктарын түс-түзунда тывыскан. Оон-биле кады сүт-бараан фермаларының янтилеп чарышка тиилекчи болган Бижиктиг-Хаяа сүт-бараан фермазынга оон мурнунда алган турган тугун хевээр артырган.

Районнуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседиринге бүзүредилгелер, ол дугайын баштайгы кварталның күш-ажылчы чедишкиннери черечилеп турар-дыр.

Г. САНЧАА.

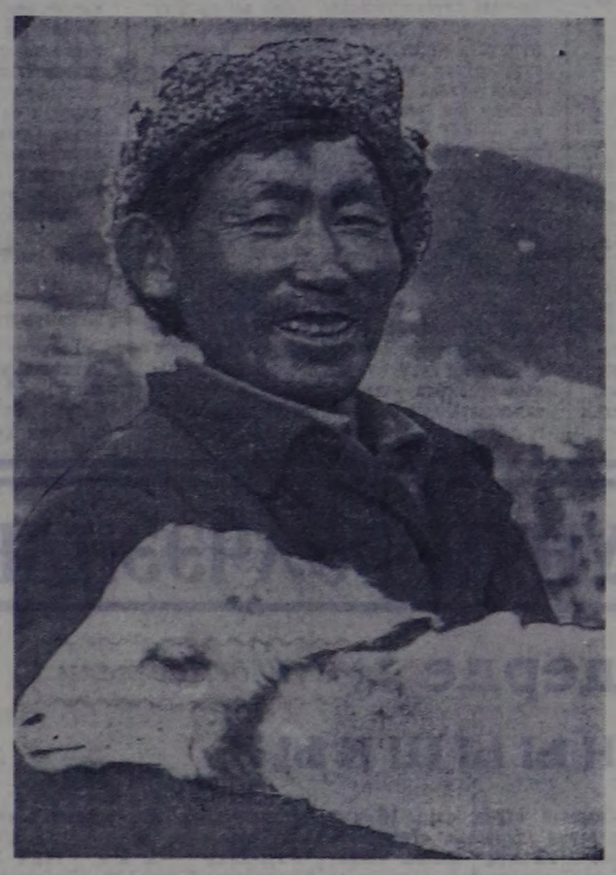

Төнгу районнуң «Май 1» колхозунуң Куштуг-Кежигде төрүүр хойларының кадарчызы Чөөду Хүрбештей аъдындан дүшкен дораан-на бир ак хураганны төрүргеш, уруун чассыткан негилештир, эргелеп-эргелеп хүлүмзүрей-дир (чурукта көрүңөр).

— Мурнунда ийи малдан беш чыл болдувус, ам хой кадарга-ла дөрт чыл чеде бердивис. Бо чылдарда ниитиниң малын хораича чок менди өстүрүп, баш санын көвүдедип келдивис. Ам коданда 273 хой оолдаан, оларның 279 хураганы менди алдынган, эки дөрүүп тур. Хойлар ам-даа оолдап турар, чаш хураган бүрүзүм менди алыр дээш кызып амыдаар бис — деп, Хүрбештей Дойнуровнч чугаалады.

Д. КЫСЫГБАЙНЫҢ фотозу.

Чылаан-дыр дээш оожургавас

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозта хой ажылы улуг черни эзлеп турар. Совет эрге-чагырганың 50 чылы болуур бо чылын хойжулар бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган турган. Чүл дээрге төрүттүнген хураганнарны бүрүнү-биле, когарал чокка камгалап алыр деп нол соруглга салдынган, ол болза совхозка төрүүр 10 муң ажыг хойларның хураганнарын бүрүн алыр дээни олдур.

Бо чылдың бирги кварталының түнелн-биле алырга, төрээн 10330 хойдан 10400 хураган бүрүнү-биле камгалап алдынган. Чарыштың мурнунда чоруп турар хойжулар бо: Х. Семчат-оол 100 хойга оналаштыр 107, Х. Доруун-оол—102, М. Дувгароол — 98 хураганны бүрүн алгылаан.

Ындыг болзажок час чамдыкта аймылыг болгулаар дээрзин хойжулар утпайн турар, ылангыя чылаандыр деп оожургай бергеш, малдың төлдерин соокка алзын болур, оон уламындан олар аарыыр. Хураганнарның чеминиң талазы-биле сагыш салышкынын база кошкадып болбас, зооветеринарлыг чурумнарны шыңгымызы-биле сагыр болгаш малдың чаш төлдериниң өске-даа ажаалга чүүлдерин эң-не бодалдыг, харыысалгалыг чорудар херек дээрзин хойжулар бо-ла чугаалажы бергеш турарлар. Ынчангаш бо талазы-биле алган хүлээлгелерин күүседиринге олар бүзүредилдг.

А. ДУГАРЖАП.

Колхозчулар, совхозтарның ажылданчылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедидиңер! Эртемниң, техниканың чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы практикага идепнейлиг нептередиңер! Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бедик ажыктыг болуру дээш демисежиңер!

(СЭКП ТК-НЫН МАЙ 1-ГЕ КЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН)

Чарыштың тиилекчизи—
„Шекпээр“ совхоз

Юбилейлиг чылдың бирги кварталында «Шекпээр» совхозтуң коллективи эки түнелдиг ажылдаан. Совхоз сүт садарының квартал планын 119,5 хуу, эътти 450 хуу күүсеткен. Совхоз мал кыштагладыышкынын база багай эвес түнел-биле эртиргеп болгаш малдың чаш төлүн эки камгалап ап турар. Биче-Тей салбырның ажыл-ишчилери овза эки ажылдап, бо чылдың ийиги кварталында күрүнеге 88 тонна сүт садар планнының 46 тонназын ам безин күүседип апканнар. Салбырның механизаторлары болгаш тараажылары шык базырышкынын дооскан. 700 ажыг гектар черни аддарбышаан илиртээн, 100 гектар черни суттарган, 80 гектар кур черниң хараганын аштап арыглаан.

Юбилейлиг чылдың баштайгы кварталында күрүнеге сүт, эът садар планын оранчок ажыр күүседип, оскедаа түүлдер-биле дээре коргүзүглериг болганы дээш «Шекпээр» совхозка СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң болган райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол тук мурнунда «Большевик» колхозка тургап.

Х. МОҢГУШ.

БАШТАЙГЫ БОДАЛДАР

«Совхозтарны болгаш күрүмениң оске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин бүрүн бот-оруулга-чарылгалыг болзур чорукче шилчидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Човуделгиниң доктаалы-биле биетиң салбырның малчыннары танышкал болгаш ону боттандырып киритеринге белениин коргүзүп турар. «Тес-Хем» совхоз мурнунда чыдардан үргүлчү-ле каржалыг болуп келген болза, бепи чылдың баштайгы чылында орулгалыг болган. Кол-ла орулга — хой эъдин сатканындан болгаш бүдүргенинден киргеп.

Байырлалдыг чылда совхозтарны бүрүн бот-оруулга-чарылгалыг болур чорукче шилчидери көдээ ажыл-ишчилериниң харыысалгазын көстүп көрбээни-биле бедидер апаар хээрзин эки биилеп турар бис. Биетиң салбырның ниити хоюнуң баш саны бо чылын 21 муң ашкан турары хүлээлгевисте көрдүнген. Ол дээрге амгы турар хоюнуштуң кырыгга барык чедп муң баш немежирп ол. Маңаа улуг күш үнерп чугаажок. Биетиң коданнарывыста турар 7,4 муң ажыг төрүүр хойларның амгы үеде 5532 ле оолдакан болгаш олардан 5389 хураганнарны алган. Моңу барымдаалаарга хүлээлгевистиң күүседеэн багай эвес чорун турары көстүр. Ам улуг-даа, чаш-даа малдың баш бүрүзүн когарал чокка камгалап алыры дээш улуг демисеэ чорун турар.

Бот-оруулга-чарылга дугайында

бот-оруулга-чарылга дугайында чугаа үнүп турар үеде ол хүлээлгеин күүсетпейн баар эрге бисте чок. Ынчангаш килограмм хамаан чок, грамм дүк дээш демиселди чорудар, дүктү хой, шинарлыг кыргыыры бака хойларның дүгүн камгалазары, дүшкен дүктү чыыры дээш, түгле малчыннарның күжүн угаардан туржук, харын дүктүң камгалазы болгаш чидириг чок ажаалдазы дээш түскай чарыштыг малчыннар ортузунга чорудар бис.

Малды хүр болгаш менди кыштадыр база төрүүр хойларның хураганнарын менди камгалап алыр талазы-биле Н. Седен болгаш М. Тирчин оларның удуртун турары хойжу бригадалар шылгарандгай ажылдааннар. Бо талазы-биле үлегериг ажылдаан малчыннар салбырда эзээш эвес. Нанчат Санчат, Сапаа Доюндуп, Дажыл-оол Уржанай, Амырбит Сандык, Дыртык-оол Шалык, Сапаа Эртине, Дагба Шалык, Серенот Шалык, Никин Доюндуп суглларны төрүүр хойларның хураганнарын менди камгалап алыр болгаш оларның боттарын хүр ышпадыр талазы-биле онза шудургу ажылдаан кижилер деп дидим-биле демдеглеп болур. Бо чылын хой оолдаашкынының түлүк үезинде сакманщиктер эштер Б. Сандык, О. Санчат, Л. Дамба, М. Седен, Д. Дагба, А. Никин, А. Мартай, А. Самба, К. Мурзыкай, Д. Седен, М. Сульдум, К. Арбаан олар эң кызымак ажылдаанпар. Үстүнде мурнакчы кижилерпиниң одуруунга ирт кадарчылары эштер Норбу, Сагаан-оол база Л. Доюндуп оларны киприштир санаан болур.

Чамдык түнелп чугаалаштар эки түүлдеринде болгаш адаптар мурнакчы кижилеринстен айгыда, минии чугаалаар четпестерииис, адын адаа шүгүмчүлээр ужуралт, ажылга эе-харыысалга чок кижилеринде база бар.

Эртиен чылын салбырның малчыннары сигенни хензиг эвээш белеткээн турган. Ынчангаш ол март айда-ла дооступ калган болгаш хураганнарга бээр сигеп чок болгулаан турган. Бир эвес бот-оруулга-чарылгалыг апаргаш, мындыг мшкимдырыгны кыза бээр болза, «оруулга» деп ооегу чугаалаанның херээ-даа чок аппар. База бир чижек. Суге-Маадыр Маичык. Ындыраа Допмит олар кайызы-даа 14 ажыл хүнүнүң кандыг-даа чөпшээрел чокка үзүп каапнар. Ол чүл? Ол дээрге, бүдүртүшкейн барган үнелиг чүүл-дүр.

Биске бижыглап берип каан техниканы ажыглал чок тургузуп аар чоруувус бар. Чижээ, С. Уржанайның суг сөөртүр машиназы каш-даа үредген. Оон ынай «ДТ-54» ийи күүтүт трактордар база-ла долу күш-биле ажылдавайн барып турганнар. Машина-даа, трактор-даа ажылдавайн баарга-ла, биске кирер орулга чирип чыдар болгай.

Совхоз будурулгезин бот-оруулга-чарылгалыг болдурары материалдыг чүүдү будурүп турар кижилернии-даа, ажылды ушкарып-башкарып турар удуртукчуларнын-даа харыысалгазын эң улуу-биле бедидер апаар дээрзин биетиң салбырның бүгү кижилери биилп турарлар.

С. ЧАҢГЫ-ООЛ.
«Тес-Хем» совхозтуң Оруку-Шынаа салбырының эргелекчизи.

1967 ч. апрель 29.

ШЫН
2-ГИ АРЫН

ХҮР, СОЛ-МЕНДИ

Төрүүр чүс хойга оналаштыр 100 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүктү алыр. 80 тонна сигенни кезип белеткээр, ийи кыштагны немей тудар, семиртилгени чеп организастап турган. бир башка оналаштыр ортумактап ору күштү чедип алыр—бо коргүзүглер Иван Эрелчин бригадирлээн хойжу бригаданың хүлээлгезинде айыттынган.

Хемчикте ат-сураглыг, улуг-чаагай Кызыл-Тайганың эзекгерии оларлап каастаан коданхойлз хей. «Сүт-Хол» совхозтуң Бара-Чыраа салбырынга хамаарыкпо бо бригаданың 8 коданшээр малы эдбек олар-белчирлиг черлерде. Кыштап мал хүр ажып, малчын бүрүзү чылдың база бир харыысалгалыг үези—часче малын хүр шилчиткен.

— Хар чок чыгыы кыш болзаада, соок кежээ-де болуп эрти. Суггат-биле бергедеп-де турдувус. Ынчазаажок бүгү арганарны хереглеп тургаш, суггатты чеп организастап турар бис. Бисте хойжу бүрүзү Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг ажыл-херээбиле үткүүр ээш хайныкпан күзел-сарыкчыг ажылдап турарлар—деп, бригадир чугаалап орар.

—Чарыш ажылга улуг бүдүрүкчү көргүзүгнү болдурар. Бистиң бригаданың хойжулары Ишкининн Шеледе эш Т. Сандай-ооллуң удуртканы бригаданың малчыннары-биле чарыштыг. Малдың ооллаашкыны лыка сол-дур. Чаш мал менди доругуп турар—деп, ол уламчылады.

Бригаданың төрүүр хоюнуң 90 хуузу ооллапкан. Төрээн 1080 хойнуң 1086 хураганы сол-менди. Шивээ-Аксын турлагжып кыштаан коданхойнуң каларчызы эш Кызыл-оол. Ол, коданмалын кыштап хүр ажырган, ам часкы оларладышкынны организастыг эгелээн. Оон кадайы эш Оюу чаш мал ажаарынга дуржулгалыг. Ол коданда 245 хураганнар ботхур дорукпушаан. Төрээн 243 хоюнуң 246 хураганын менди алган, дорукпуруп турар Сарыглар Эртиненнің хоюнуң байдалы база эки. 300 ажыг баш коданхоюн Улуг-Өлектиң оларларынга оларладып, малын сүттап-биле хандырып турар. Бригадир эш Эрелчин кадайы эш Халдак-биле дугурушкаш, юбилейлиг чылда төрүүр чүс хойданна 100 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүктү алырын хүлээгеш, ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

Кичээнгейни чазаглаашкынче

Эрткен чылдың апрельдиң бир чылыг хүнүнде Агар арыдында бир аалга баргам. Машинавысты ог чанынга тургузуптарывыс билек, кодан кавызынга чораан хойлар алгы-кышкызы-биле маңнашпышаан келген, машинавысты үглей-ле бергенер. Оларны кижи хойгузар, өскээр ай-дээр кандыг-даа аргажок.

Кодан кавызының хары эриң калган, мал-даа, кижилер-даа сускун чок калган. Аңаа суг экпеп турган машина келбестээн, ынчангаш хойлар ийи хонукта суг ишпейн барган. Суг сөөртүр машинадан сускуннап өренген хойлар чаңчыгып калган аайы-биле бистиң машинавысты үглеп турганы ол болду. Өгде кижилериң шай хайындырар суу база чок.

Ол хүн каш-даа аалга чораан бис. Малчынар-даа, мал-даа сугдан бергедээн болган.

Кыштагдан дораан-на чазаглап кеже бээри ындыг белен бе? Чок, ындыг эвес. Малчынарның коданнарында чазын орай төрүттүнген чаш хураганнар хөй туруп болур. Меринос хойларның чаш хураганнары соокка кандыг дээрзи биске билдингир. Оон ынай агаар-бойдустуң хенертен болур кандыг могадыгларга турбас боор, чамдыкта май айның сөөлгү хүнүнде безин хат хадып, хар чаггыландар болгай, а часкы үеде бойдустуң ындыг могадыгныг хүннери ыяавыла турар апаар. Бир эвес, чазагларга болгаш күзегдерге чылыг кажаалар, соода-ла мал ыжыкталы бээр ханалар (катон кажаа хевирлиг) тудугларының турган болза, малчын эртежик-ле чазаглай бээр. Амдыызында бисте ындыг тудуглар чок.

Моон соңгаар малчынарның кыштагларының чоогунга кудуктар кастына бээрииге база суг сөөртүр машиналар четчип турар болу бээрииге быжыы-биле бүзүрээр бис. Ынчалза-даа малды суггат-биле хандырар айтырыгны чыл-чылы-биле шейип туруп-бээрге, ол черде таарышпас. Оон үржүү дораан-на көстүп турар. Мал эмчилериниң өлген малдарга тургускан актыларын көөрге: «саргыга катхан» деп диагноз бо-ла чоргулаар. Малдың «саргыга кадыы» азы сугтаттан кызамдан өлүр чоруу Тес-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйларында эвээш эвес. Ындыг чорук чазын болгаш күзүн хөй удаа болуп турар.

Тес-Хем райкүүскомнуң хуралынга чазаглаашкын дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Бандыг-бир ажаалдадан болгаш чемгерилгеден болуп турар.

Дириг амытаның-даа, амылыг бойдустуң-даа чурттаарынга чылыг, чырык, ол-шык (суг) болгаш агаар херек болгай. Часкы болгаш күскү үелерде малды суггарбайн бааргa, демги санап алганывыс амылыг амытаның чурттаалгазынга эргежок чугула түүлдериниң бирээзи дудай бээр. Ынчангаш өлүмге таваржыры албан апаар-дыр.

Мал суггарылгазының айтырыын шейип турбайн, дораан үзе шинитпирлээри чугула. Ажыл-агыйларда амгы бар кудуктарны четче ажылдадып киргеш, оларның кырынга чааларын немей тутса, суг сөөртүрүнге киржи бээр транспертүүн ажылын дыка чигедир. Ол хиреде-ле амгы үеде Тес-Хемде алды кудуктарның ийизи шуут ажылдавайн турар.

Районнуң ажыл-агыйларында суг сөөртүр машиналар болгаш савага сугну куткаш, чедирип берип турар тракторлар чедишпес-даа болза, хире-шаа-биле бар. Ынчалза-даа оларның ажылдалы ковчуг багай. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа болгаш Оруку-Шынаа салбырларында машиналар болгаш тракторлар малчынарның коданнарынга суг чедирерин үзүктелдирип турар. Ындыг чорук «Чодураа» колхозта база бар. Сугну малчынарның коданнарының болук черинге цистерналарга курдап тургузар ужурлуг турган-дыр дээрзиниң чугулазын чамдык эштер ам чаа-ла билип турарлар. Ынчалза-даа ол херектиг түүлдү дораан кылып ап болурунуң четчир үезин эртпээн.

Хойжулар кандыг-даа белеткелди кылбайн, куруг чазагларга кээп хонгулаптар болза, чаш болгаш күжу ыя малга бергедер таваржып болур. Ажыл-агыйларның удуртукчуларының, тускай эртемнигериниң ынчээнгейниге алдынган болганда, ол айтырыг ыяавыла чедишкинниг шинитпирлеттинген турар дээрзиниг идегээр ужурлуг бис. Байырлалдыг чылдың кыжынында менди ашкан малды менди чазагладыры эң чугула айтырыгларның бирээзи болур.

С. ТАМБА.

«Шынның» корреспондентизи.

Ивилер танкетканы эдерткеш, фермаже кел чор.

Марттың эгезинде чүве. Ынчалза-даа ооң ам-даа ажыктыпшаан. Доора-Хемни долгандыр ыш-бүс тумманалы берген, ыраккы сыннар чүкүй-ле көгерип көстүр. СЭКП-ниң Тожу райкомунуң бирги секретары Николай Сүрүкович Бойду, ол районга чаа ажылдап барган болгаш районнуң бүгү байдалы — ажыл-агыйы, арат чоннары-биле чаа ынакжып эгелеп турган.

— Адырам, Бараан Самбуевич, ол ферма чогум кайы үеде черим, көргүзүп көрүнерем—дээш, Тыва АССР-ниң чурт чуруунуң баарынга келген.

Чигжит дарга, адыг дег улуг чаагай боду, мөкүлчеңейдир-ле чүрүк чанынга аңчы базымнары-биле чиик-чиик базып келгеш:

— Чок ийне, ырак эвес, мыядамыяда ийнеп мооңар—дигилээш, айтыр салаазы-биле Улуг-Хемни өрү дилээш—Паш-Хем кайда барды? —деп айтыртыган. Оон ол хемни өрү айыткаш:—Бо, бо, шак мында—деп, безин амырай берген ышкаш айыткан.—Паш-Хемни өрү, Узун-Ой деп черде, ам ырак эвесте турар аал—деп каан.

Секретарь тура:

— Чогум каш километр хиреде ирги?—деп ылаптаан.

— Чүү шоолуг боор бо, ырак дизе-ле 150 километр хире боор — дээш, база катап—мыяда ийнаан мооңар — дээн.

Ол аразында дем келдирткеш Тожунуң аңныыр-тывыш ажыл-агый черинiң директору А. Б. Юмбуу арай озалдап келгенинге эгенип:

— Буруулуг-ла болдум, балык-чылар аътскаргаш, озалдап каар частым—деп кирип келген.

— Чаа, Андрей Байкараевич, белен силер ийнаан?—деп, секретарь шыңгыы айтыргаш, база катап көрүп каан.

— Аа, белен, белен, Николай Сүрүкович—дей тырткаш,—ам-даа болза хап-ла олурар—деп каан.

Оон эртенинде промхозтуң танка ышкаш «Танкетка» дээр машиназы ...

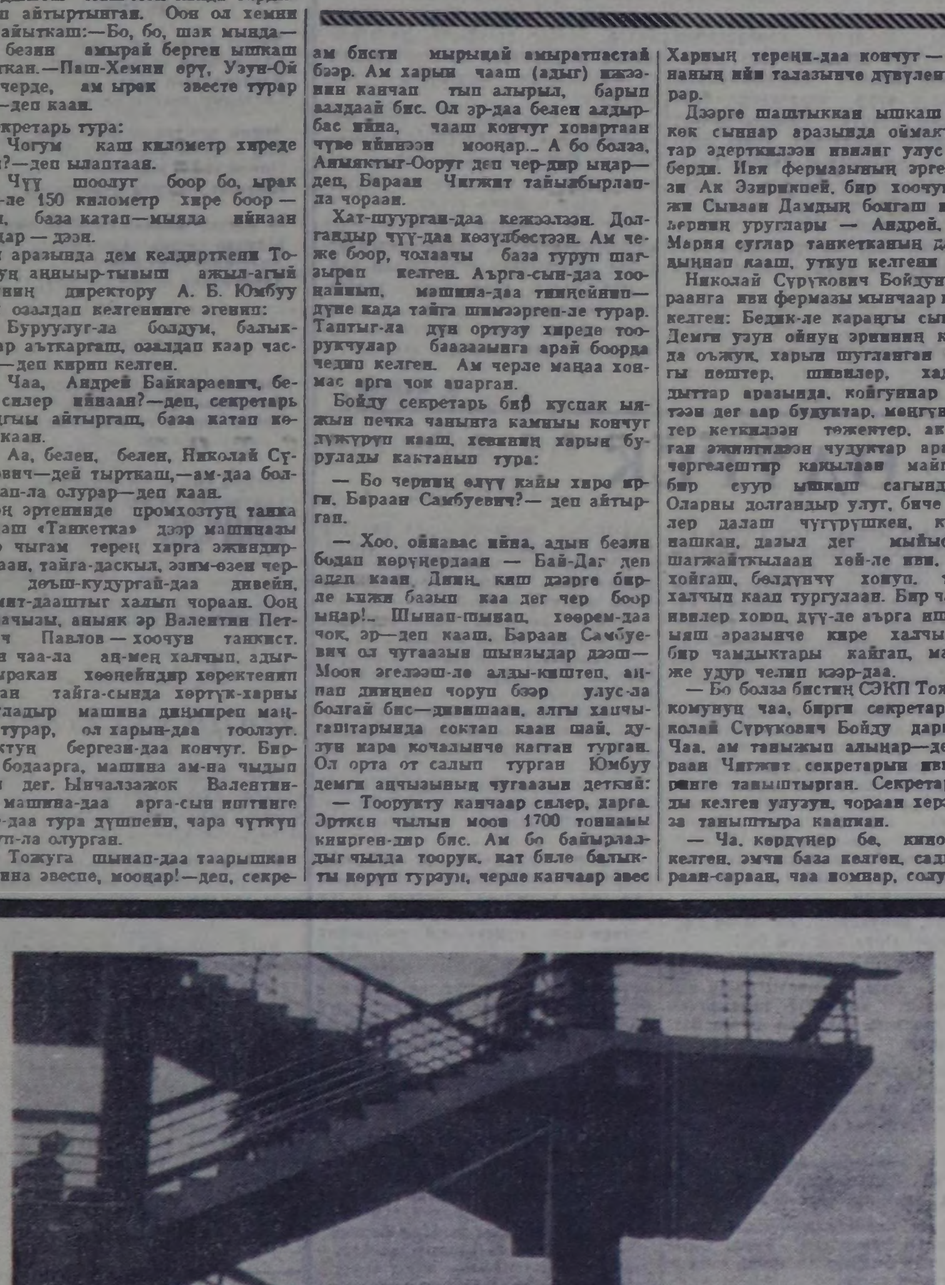

Ханой. (СЭТА). Бодунуң медегленинге Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң ТК-ның Президиумуу ВДР-ниң хамаатты аэродромнарын, Ханойнуң болгаш Хайфоннуң сырый чурттакчылыг кварталдарын бомбалап база бооланын америк агрессорларны буруу шапкан.

ВИА агентилелдиң дамчытканы ол медегленде чугаалап турары болза, сөөлгү хүннерде америк агрессорларның самолёттары ВДР-ниң аэродромнарынче, үлетпүр топтеринче, Ханойже болгаш еске-даа улуг хоорайларже каш удаа халдаашкын кылып келген. «Тайбың чугаалажыышкынмынар» дээр чүвениң дугайында чулчуруушуннар чүгле дайын чорудулгаларын күштелдиреринге болгаш калбартырынга Каттышкан Штаттарга херектиг болганын ол үүлгедиглер херечилеп турар.

Вьетнамның Демократтыг Республиказы. Ханой. Агаар халдаашкыны чарлаан. Агаар камгалалывын дайынчылары дайынчы туруштарын эелеп ап тур.

ВИА—СЭТА-ның радиофотозу.

Чогаалчының орук демдеглели

ЫРАК ФЕРМАЛАРГА ЧОРААНЫВЫС

ам бисти мырыңай амыратпастай бээр. Ам харын чаш (адыг) ижээнин канчап тып алырыл, барып аалдаай бис. Ол эр-даа белен аадырбас ийна, чаш кончуг ховартаан чүве ийнээзи мооңар... А бо болза, Аныяктыг-Ооруг деп чер-дир ыңар—деп, Бараан Чигжит тайгыбырлапла чораан.

Хат-шуурган-даа кежээлээн. Долгандыр чүү-даа көзүдбестээн. Ам чеже боор, чолаачы база туруп шагырап келген. Аърга-сын-даа хоонайның, машина-даа тиилейнип—дүне када тайга шимээргеп-ле турар. Таптыг-ла дүн ортузу хиреде тоорукчулар баазаазынга арай боорда чедип келген. Ам черле маңаа хонмас арга чок апарган.

Бойду секретарь бир куспак ыяжын печка чанынга камның кончуг дүжүрүп ааш, хевиниң харын бурулады кактанып тура:

— Бо черинiң өлүү кайы хире ирги, Бараан Самбуевич?— деп айтырган.

— Хоо, ойлаас ийна, адыг безин бодап көрүндээн — Бай-Даг деп адап каан. Диин, киш дээрге бирле кижи базып каа дег чер боор ыңар!.. Шынап-шыпап, хөөрем-даа чок, ор—деп каан. Бараан Самбуевич ол чугаазын шынадыр дээш—Моон эгелээш-ле алды-киштеп, аңнап диннеп чоруп бээр улус-ла болгай бис—дивишаан, алгы ханчыгаптарында соктап каан шай, дузун кара кочалынче кактап турган. Ол орта от салып турган Юмбуу демги аңчызының чугаазын деткий:

— Тооруктуң канчаар силер, дарга. Эрткен чылын моон 1700 тонналы киирген-дир бис. Ам бо байырлалдыг чылда тоорук, ыт биле балыкты көрүп турауп, черле канчаар авес харын терең-даа кончуг — машинаның ийи талазынче дүвүленип турар.

Дээрге шаштыккан ышкаш бедик көк сыннар аразында оймакта ыттар эдертккилээн ивилиг улус костуг берди. Иви фермазының эргелекчизи Ак Эзирипей, бир хоочун ивижи Сываан Дамдың болгаш ивижилериниң уруглары — Андрей, Лида, Мария суглар танкетканың даажын дыннап ааш, утпуп келгени ол.

Николай Сүрүкович Бойдунуң караанга иви фермазы ыынчаар көстүп келген: Бедик-ле караңгы сын эдээ. Демги узун ойнуң эриннiң кырында оъжук, харын шугланган караңгы пештер, шивилер, хадылар, дыттар аразында, койгуннар чүүлээн дег аар будуктар, меңгүн бөртер кеткилээн төжектер, ак чоорган эжингилээн чудуктар аразында чергелештир кажылаан майгыннар бир суур ышкаш сагындырган. Оларны долгандыр улуг, биче кижилер далаш чүгүрүшкен, куураңнашкан, дазыл дег... ыыдыстарын шагжайткылаан хөй-ле иви, чары хойгаш, бөлдүнчү хонуп, тарады халчып каан тургулаан. Бир чамдык ивилер хонуп, дүү-ле аърга иштинче, ыяш аразынче кире халчып, бир бир чамдыктары кайгап, машинаже удур челип кээр-даа.

— Бо болза бистиң СЭКП Тожу райкомунуң чаа, бирги секретары Николай Сүрүкович Бойду дарга-дыр. Чаа, ам танывыңар—деп, Бараан Чигжит секретарын ивижилеринге таныштырган. Секретарь кады келген улузун, чораан хөрээн база таныштыра каапаан.

— Ча, көрдүнер бе, кино база келген, эмчи база келген, садыг, бараан-сараан, чаа номнар, солун, сеткүүлдер база... Кыыдың телевидениинiң корреспондентизи Кинога база тыраттырар — деп, чугаалаан, секретарь майгыннарны эргип чорупкан.

Райком секретары майгын-ог иштин эки-ле көрүп олурган. Брезент майгыннар. Оруумак ог иштин хирезе хемчээлдиг. Иштинде демир печкалыг, эжиктен үндүрүмнеп хоолайлыг. Майгын иштинде шала-даа, оруннар-даа чок. Пөш шиви будуу-шагжайткылаан хөй-ле иви, чары хойгаш, бөлдүнчү хонуп, тарады халчып каан тургулаан. Бир чамдык ивилер хонуп, дүү-ле аърга иштинче, ыяш аразынче кире халчып, бир бир чамдыктары кайгап, машинаже удур челип кээр-даа.

— Бо болза бистиң СЭКП Тожу райкомунуң чаа, бирги секретары Николай Сүрүкович Бойду дарга-дыр. Чаа, ам танывыңар—деп, Бараан Чигжит секретарын ивижилеринге таныштырган. Секретарь кады келген улузун, чораан хөрээн база таныштыра каапаан.

— Ча, көрдүнер бе, кино база келген, эмчи база келген, садыг, бараан-сараан, чаа номнар, солун, сеткүүлдер база... Кыыдың телевидениинiң корреспондентизи Кинога база тыраттырар — деп, чугаалаан, секретарь майгыннарны эргип чорупкан.

Райком секретары майгын-ог иштин эки-ле көрүп олурган. Брезент майгыннар. Оруумак ог иштин хирезе хемчээлдиг. Иштинде демир печкалыг, эжиктен үндүрүмнеп хоолайлыг. Майгын иштинде шала-даа, оруннар-даа чок. Пөш шиви будуу-

— Майгынга-даа, черге-даа удуурда кедер тулуптан-на көрем. Бир херектиг чүве ол-ла ийна. Приёмниктер батареялары болгаш фонарлар херек, ону база бижип ап көрүнерне...

— Бичии уругларга база-ла чылыг хептер херек — деп, ивижилер херектиг бараанналарын чагып тургулаан.

Эмчи Леонид Протапопов улуг, биче кижилерни кончуг топтап шинчии көрүп-көрүп:

— Бо хире берге черге чурттап, ажылдап чоруур хирезинде шупту каң-кадык, дыка-ла дадыгып быжыккан чөп-дур! — деп магадаап барган. Киномеханик Чаш-оол хамык чүвезин ыяк кылдыр белеткеп алгаш, көрүкчүлериниң чайланырын манап, биледин сөңүп, таваар базып турган.

Үш звенонуң ивижилери шупту чыглып келгенде, баштай коммунистериниң хуралы болган. Аңаа иви фермазынга партия эге организациязының секретары, бригадир улам сорук кирип чугаалаан:

— Октябрьның 50 чыл ионга алдар болдурган социалистиг хүлээлгевисти эрткен чылын ажы күүсеткен бис. Күрүнеге 447 баш ивиниң дужаараан бис. Бир ивиниң ортумак деңзизи 120 кг, ынчаарга чарымый—150 кг чедип турган. Бо байырлалдыг чылдың баштайгы кварталында 60 тонна эттеп дужаагаш, чартык чылдың планын күүседи шаап каргдывыс. Оон ынай эрткен чылын 83 алдынны, 200 диниин, 175 кг быштаты күрүнеге саттывыс.

— Адырам, бо байырлалдыг чылда кандыг хүлээлгелиг ирги силер? —деп айтыргаш.

— Бо байырлалдыг чылга бараалгадыр дээн хүлээлгевис ыындыг-ла чүве бо: иви малдың бүгү санын 3500 баш чедирер, 100 баш ыындыдан 95 ажай алыр. Күрүнеге база-ла 400-тен эвээш эвес ивиниң, 500 кг сүттүг дужаар. Ынчаарга өлүк талазы-биле — 156 кишти, 1000 диниин, 1 адыгны кижиер дээн бис. Турлаглардa ам бар үш бажыңның кырынга 10 чурттакга бажыңын, бир кызыл бузуунуу тудуп алыр... — деп, ферма эргелекчизи саналп-ла турган.

Ыраккы тайга-сын аразында бо эрестиг ивижилериниң маадырлыг ажыл-ижинiң кижи магадап дыннаан ханмас. Ферма эргелекчизи ам мурнакчыларын саналп эгеледи:

— Бистиң ивижилер дөөзазы-ла үрден бээр ажылдап келген улуг дуржулгалыг улус. Бо кадарчы Бараан Дембирең болза 100 баш ыындыдан 98 ажайны камгалап алган. Кадарчы Ак Бадыраа 270 чарыны кадарып турар. Күрүнеге саткан чарыларының ортумак деңзизи 140 кг болган. 68 харлыг Бараан Содуна ирей ам он ажыг чылдың иштинде почтачылап турар. Колхоз биле бо аразынга айда 5—6 чедир халдып, почтаазын черле үспейн турар эр боор оңар!—деп каан, ол ирей болга болгай дээн дег, ында таакпылап олурган, даштындан көөрге, черле алдан ажыг харлыг дээри чок, адак-бышкаа чиик ирейже айыткан. Оон ...

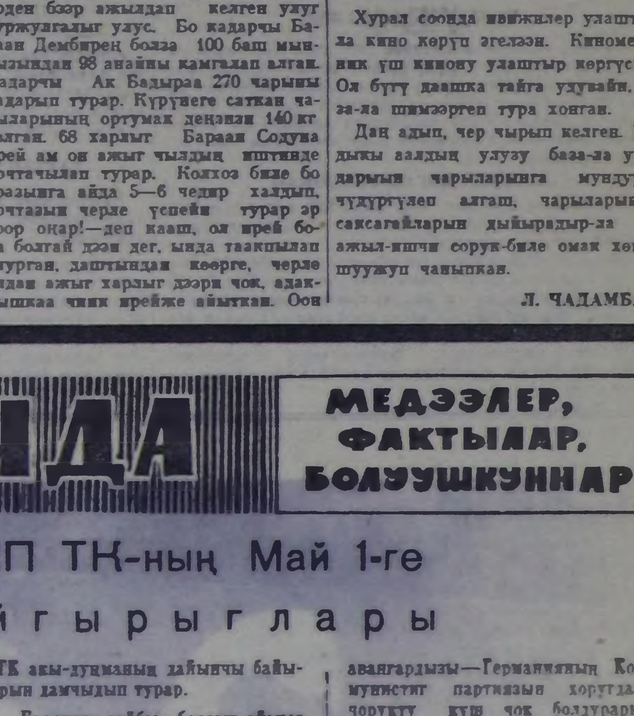

ДАШТЫКЫДА

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

ГСЧП ТК-ның Май 1-ге кыйгырыглары

БЕРЛИН. (СЭТА).— ГСЧП-ниң VII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээн бүгү күштү салыр, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар кылдыр социалистиг чаршыны калбартыр деп, делегейниң ажылчын аңгызының эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалы — Май бирииң хүнүбиле холбаштыр ГСЧП ТК-ның «Нойес Дойчланд» солунда парлаан лозунгларында ГДР-ниң ажылчы чоннарын кыйгырып турар.

СЭКП-ге, Совет Эвилелиниң улустарынга, социалистиг еске-даа чурттарның улустарынга ГСЧП ТК аксы-дүжүмнүң дайынчы байырын дамчыдып турар.

Европага тайбың болгаш айыыл чок чорук, пролетарскы интернационализмниң ёзулуунга аксы-дүжүмге партияларның хөделимишкиннериниң чаңгыс эви дээш коммунистиг болгаш ажылчын партияларның демисселиниң чугулазын кыйгырыгларга онзалап демдеглээн.

Бонн чазактың ажелекчи болгаш яяролуг чепсек-биле чепсегленир дээр политиказынга удур. Бонн чазактың бүгү Германияны төлээлээр дээр чүткүлдериниге удур демисселди күштелдиреринче Барыын Германияның ажылчы чоннарын кыйгырган.

ГФР-де ажылчын аңгызың болгаш бүгү демократтыг кижилерниң авангардызы—Германияның Коммунистиг партизазын хорудаан чорукту күш чок болдурарын ГСЧП ТК шеген. ГДР-ниң белгаш Барыын Берлиниң аразында харылзааларны тааржыдырарын саналап турар.

Хильберто Виэйра хосталган!

БОГОТА. (СЭТА). Колумбияның Коммунистиг партизазының Төп Комитединиң чиигине секретары Хильберто Виэйраны кара бажындан хостап үндүрген.

Эрге-чагыргаларның хүжаалын ёзугаар Виэйраны Компартияның эске-даа удуртукчулары, профэвилел болгаш хой-ниитизи ажыынакчылар-биле калы март 10-да тудуп хоруглаан турган.

Колумбияның болгаш делегейниң хой-ниитизи оларны хостап үндүрериң ол үениң хургузунда негеп келген.

Маадыр космонавтыга тураскаал

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтен ырак эвес Трапп хоорайның төп кудумчуларының бирээзин космонавт В. М. Комаровтуң ады-биле адаан. Ол дугайын Трапп хоорайның даргазы Бернар Юго Францияда совет элчин черинге дыңнаткан болгаш мөчээн маадырының ог-бүлезинге намыдалын дамчыдарын дилээн.

1967 ч. апрель 29.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ХОВУ ТУРЛААНДА

Көк-Чыраа, «Улуг-Хая» совхозтуң тараалаң чери, мында шык базырышкыны кидиң түлүк чоруп турар. Салбырыңың № 1 болгаш № 2 хову бригадаларының механизаторлары 3190 гектар черниң шыгын базырган. № 2 бригада 2375 гектар черниң шыгын базырып илиртээш, № 1 бригаданы мурнап турар.

Бригадаларның төптеринде кызыл буландар эки дериттинген, чаа солуннар, журналдар үзүктелиишкин чокка кээп, механизаторлар ону-концерт, кинону көрүп турарлар. Арыг-Бажы сес чыл школазының башкылары, өөренчилери хову турлагларынга ону көргүзери-биле белеткенип турар.

В. ДИМИТ.

Ынчан дыштанылга үези турган. Эртен эрте болза-даа, хүннүң чидиг-кызыл хереглери чер кырынъ бүгү-ле амыдыралды оттуруп кан шыкаш. Шоваалаң каралтарлыг, хөнү сынныг хөрээжеп кижи даштыгаа үнүп келгеш, сагыжы дөстүнмейн, бажыңынче дедир кире халаан. Стол кырында чыткан кызыл карттыг демдеглел депгерин кончуг кичээнгейлиг ашкаш, бөгүн чүвү кылырының планын номчуп көрген. Ында мынча деп бижээн: «Коля, Матвей, Лора, Кара-кыс оларның ада-иелери-биле уругларын пионер лагеринин бир дугаар сезонунче чорудар дугайында амдыгаштан чугаалажыр.

Ийида, районга болур идик-хеп, даарааң түүлдер делгелгеэш организастыг эрттирериниң талазы-биле суурда хөрээжеппер чөвүлелиниң даргазы Күдерек Бичии-уруг-биле чугаалажыр...»

Баштайгы одургулары оваарымчалыг номчаан кижи, ол-даа башкы-дыр деп дорт сөглээр. Ийе, бо дээрге Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык ортумак школазының 4-кү клазының башкызы Бүлүүн Дойнуровна Хемер-оол-дур. Коммунистиг шинтиледдиң аныяк салгакчыларын кижизидип өөредир ажылга оң адаа чыл ажылдаан. 1966—1967 өөредилге чылының үш улдуннарында оон удуртуп турар клазы 100 хуу өөредилгелиг болган.

Ам оон эрткен оруун, ажыл-херээн, хайнып чоруур шинг күзелин сонуургап көрээлиңер.

—Силерниң чедишкиниңерниң үре-түңү, чогум утказы чүнүң-биле тайылбырлаттынарыл?—деп айтырыгны ол сеткил-сагыжының ханы утаашкыны-биле бодамчалыг болгаш бүзүрелдиг мынчаар харылаар.

— Башкы училщеэнин баштай дооскан чылымда кичээлге бердинген 45 минутаны чедир ажыглап шыдавас турдум. Чаа материалдың тайылбырын доозуп чадап турумда-ла, коңга кыңгырт дээр. Арга-мөргежилдиг башкыларның деткимчези-биле удавайн шуудай берген мен. Коллективтиң кежигүннери чаңгыс кижи дег эптиг боорга, кандыг-даа бергедеп чайгаар-ла эрте бээр. Кижи кижиге аш, өңүүк болгаш аксы-дуңма деп принциптиң ханы утмазын ынчан бир-ле дугаар медереп билдим.

Башкы кижиниң эң-не кол даянгыжы боду болур ужурлуг. Өскээр чугаалаарга, башкы дээрге-ле, өөреникчилериниң мурнунга кеэзе-моңгениң көргүзүг материалы-дыр. Ынчангаш өөреникчилерге башкының үлегер-чижээ, оларның өөредилгезинге-даа, чурумунга-даа дүрүм болуп дүзүлүр ужурлуг.

Класс удуртукчулаан келген чылдарында ол бодунуң мурнунга чаңгыс сорулга салып келген удуртукчу башкы дээрге өөреникчи бүрүзүнүң салым-хуузун бодунга үлээнип алган, оларның аас-кежиин, өөрүшкүүн деңге үлежир кижизидикчи-дир. Ынчангаш сөөлгү 6 чылдарда бодунуң клазынга катап олурар чорукту ток болдурган.

Башкының ажылының чажыды чүдел? Бирээде, класска бижыг пайгралдыг коллективти тургузар. Кыска үениң иштинде өөреникчи бүрүзүнүң түс-түс онзагай мөзүг-шынарын тодараткаш, тускай кыдыраашка демдеглеп ап турганы кижи бүрүзүнүң сонуургалын тодарадыр. База бир кол чүве—ада-не-биле ажыл. Ол ышкаш өөреникчилериниң амыдырал байдалы-биле танышып, ада-иениң талазындан чедир хандыртынмаан өөреникчилерге өй-шаанда бот-тут дузаны чедирери чугула. Клазында 36 өөреникчиниң 6-зы ковчуг эки, 10 кижи эки өөренип турар. Аксы-Барлык школазында эге класстар башкыларының методиктиг каттыжылгазы бо өөредилге чылының 3-кү улдуунга чедир 15 хире янзы-бүрү темалыг илеткелдерни болгаш хөй санныг ажык кичээлдерни эрттирип, башкылар бот-боттарындан өөренип ап турары эки. Ол ышкаш өөреникчилериң бот-тускайлаң ажылдаарынче кичээнгейни салып, өөреникчи бүрүзүнүң билиинин деңнелин барымдаалап, аңгы-аңгы онаалгаларны берип турар. Шыырак өөреникчилерни карточка-биле ажылдадып, ортумак өөреникчилерни, шыырак өөреникчилерге чедирер сорулга-биле колдуунда башкы боду удуртуп ажылдап турар. Өөреникчилерниң билиинин бедип турарын тускай демдеглел депгерине бижип алган болур.

Күш-ажыл кижизин каастаар. Бо ажылче үүтле школага эвес, а ег-бүлеге кол кичээнгейни алыры чугула. Бүлүүн Дойнуровнаның өөреникчилери күш-ажылга шнак. Ынчалза-даа өөредилге чылының эгезинде оон клазының өөреникчизи Матвей деп оол картофель безин аштап билбес, бажың иштин арыды чүл шыдавас, ада-иезинге дузалашпас турган. Оон бажыңынга тускай хүн чурумун аскаш, ада-иезинге хостуг үезинде шыдаар шаа-биле янзы-бүрү ажылдарга дузалажырын башкы чедип алган.

Бүлүүн Хемер-оол үүтле башкы ажылынга мергежээн, аңаа кызымак кижи-дир деп бодаар болза шын эвес. Суурда херээженнерниң 34 шактыг культура бөлүмүнүн удуртукчузу. Медицина болгаш уруглар кижизидилгезинге лекция, беседаларны болгаш бажың ажылының, арыг-шеверниң, хеп бижын даараарының, хлеб бижырарының дугайында боттуг ажылдарны чоруткулаан. Хемер-оол Бүлүүн суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы. Бо ажылды база билдилиг болгаш ак сеткилдиг удуртуп турар. Бүлүүн Хемер-оолдуң кижизиг шынарын, чону дээш карак кызыл ажылын бо сестер долузу-биле бадыткаар: не-башкы, не-депутат, не-коммунист. Оон шак бо төлептиг ажылын аксы-барлыкчылар бедин-биле үнелеп, район Советиниң депутадынга соңгуп алганнар. Ол дээрге коммунист-башкыга улуг идегел-дир.

О. АКААЖЫК.

КОММУНИСТ-БАШКЫ

Бойдуска сонуургалдыларга

СУГ АДААНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Бичии-даа боралгак чок, кылагар сугнуң иштинде үнген погаан үңүштериниң аразында балыкчыгаштар таваар житпин чоруп тургулаар. Оларның чамдыктарының кудуруктары узап-ла чоруп каан, а бир чамдыктары доора калбак, шартагар-ла чүве.

Суг адаанның үңүштери база-ла кайгамчык чараш. Оларның сугда салдаан арыг үнары кижиниң сагыш-сеткилин сергедип, өөртүп келир. Аквариумнуң (балык өстүрер савааның) иштин хевирин чуруп көргүзерге мындыг болгай. Аквариумда ажаан турар балыктарны ылангыя кышкы үеде көөрге кайы хире магалыг ийик, кижи мырынай адырылбастай бээр болгай.

Аквариумга балык ажаап өстүреринге сонуургалдыг кижилер бистиң туруубуста хөй, харын-даа олар чыл бүрү көвүдеп орөрлар. Улуг хоорайларда зоомагазиннериниң санының көвүдеп орары ол дугайын тода хереченилеп турар. Олар чамдыкта чонну харын-даа балык аймаа болгаш оларны азыраар чем-биле долу хандырып четтикпейн баргылаар. Аквариумга балык ажаарының дугайында бижээн бичии номчугаштар магазиннерден дүргени кончуг арлы бергилээр. Чонның амыдырал-чуртталгазының экижээнин, культурлуг деңнелиниң бедээнии ол хереченилеп турар-дыр.

Аквариумнар ам уруглар садтарында, клубтарда, культура бажыңнарында бар апарган. Ылангыя бистиң Тывага аквариумга балыктарны ажаары дыка сонуургавчыг, чүге дээрге кыш биске узун болур болгай. Хоорай чурттуглар аквариумнуг болуру күзенчиг болбайн канчаар.

Таарымчалыг кылдыр дерип кылган аквариум бажың иштин хевир кижи каастап турар. Балыктарны болгаш суг адаавың үңүштерин бажыңга ажаары кижиниң ажыл соонда дыштанылгазында дыка ажыктыг. Дириг амытаннарны көөргеп көөр, оларга ынак болур чорукка уруглар-ны кижилерниң база дээштиг.

Кызылдың чурттакчыларындан хөй-хөй эштер балык азыраарынга сонуургалдыг. Ынчалзажок, балыктарны, оларның чемин кайында тып алырыл, аквариум кайдал? деп айтырыг туруп келир. Москвадан, Новосибирскиден, Красноярскиден оларны соөртүп экпеп алыры элээп берге. Ындыг балыкчыгаштарны 30 чедир соөртүп экпеп турган болгаш билир мен. Балыктарны, оларның чемин, суг иштининг үңүштерин, аквариумну болгаш өске-даа чугула херекселдерни садып турар зоомагазинниң бистиң Кызыл хоорайывыска тургузуп болурунуң аргазы бар бе. Чамдык эштерниң саналын өзугаар алырга, ындыг арга бар ышкаш. Бодуңга керек чок балыктыг чурттакчылар оларын магазинге садар кылдыр дужаап болгу дег-дир. Ынчан суг адаанның ол дириг амытаннары бажың бүрүзүнге көвүдеп бээр. Бойдуска сонуургалдыглар база көвүдээр.

С. КРАСНОПЕРОВ.

ХЕМНЕРНИ ХИРЛЕНДИРИП, БОКТАЛДЫРБАС

Малтан алыр продуктулардан аңгыла, чемге хереглеп турар балыктың янзы-бүрү сорттары кижиниң организминге ажыктыг. Ындыг болза-даа балык янзы-бүрү халдавырлыг болгаш организмге хора чедирер, каракка көстүр-көзүлбес бичии курттарның тарадыкчызы, өөскүдүкчүзү болуп турар. Бүгү-ле балык сорттарының аразында кижиге эң-не хоралыг аарыгларны ламчыдып турар, иштинде калбак курттарлыг балыктар таваржыр. Ол ындыг балыктар кижиге эң айыылдыг. Ол курт кижиниң шөйүндүлеринге багай салдарны чедирип, организмни хораннаар. Оон узуну 10—15 метр чедип турар.

Ол курттың кол чоруур черлери балык эъдиниң иштери, үүргенези болур. Ол үеде оон хевири бичии чинге хендир хевирлиг болур болгаш дүрүжүп алган чыдар. Карак-биле көөрге бичии ак тырыкы кылдыр көстүр. Шак ындыг хевирлиг курттуг аналга карак-биле көргеш эскербес. Ынчангаш кижилер ону балык эъди-биле катай чип турар.

Чиг, четче быжырбаан балык эъдин чиген сөөлүнде, ол бичии хендир хевирлиг курттугаштар кижиниң иштинге баргаш, өзүп эгелээр. Шак ындыг балык эъдин чип болбас. Аарыг балык бистиң республиканың хөлдеринде бар. Эң ылангыя Бай-Тайга районнуң Мөңгүн-Тайгада Хиндиктиг Хөлде кадыргы аймактыг балык бөлүктеринде бар болуп турар.

Республиканың чамдык балыктыг хөлдери, ылангыя Таңды районнуң девискээринде Чагытай хөлдүң балыында каш чыл бурунгаар лигулез деп аарыг туруп турган. Бо аарыгның кол демдектери болза балыктың иштинге курттары кончуг хөй чоруур, харын-даа оон иштэ чарылгыже чедир чыгы берген болгулаар. Оон уламындан ол бичии курттар сугже төктүп киргеш, аарыгны неттередир. Мооң кол тарадыкчылары балык тудуп чиир суг шиленнери, чайка дээн ышкаш куштар болуп турар.

Бел, шортан, кадыргы, шокар дээн ышкаш балыктарның халдавырлыг аарыглары кижиге хора чедирип турар бе? — деп айтырыглар бистиң республиканың ветеринария лабораториязынга чурттакчылардан хөйү-биле кирип турар. Кижилер аарый бээр таварылгалар бисте бар, ылангыя өрткен чылын Ак-Довуракка таваржып турган.

Балыктың аарыыр чоруунга удур алза чогуур хемчеглер болза хеммер суглары, хөлдерни янзы-бүрү чүүлдер, ылангыя нефть продуктулары, заводтарның хереглеп каапкан үс болгаш өске-даа холумактыг суглары-биле хирлендирбези, чайгы, кускү үелерде малды керолин-биле чуп турган, оон артынчызын, холумактарны сугже төгер чоруктарны болдурбазы болур. Ыяш белеткээр ажыл-агыйлар кывар-чаар материалдарны хеммер баштарынга кайы хамаан чок төп-чайып ажыглаар болгаш автомашина паркталрының машина чуур черлерин, нефть, бензин шыгжамырларын хеммер кыдыынга тургузар чоруктарны болдурбазы чугула. Хеммерни, хөлдерни хирлендирер чорук балыктыр өзүлдезинге шаптыктаар. Оон уламындан балыктың организмин суларап баксыраам, халдавырлыг аарыглардан аарычал болуру ында.

Санитарлыг чурумну сагыырын биле-тура-ла бистиң республиканың чамдык ажыл-агыйлары боттуг хемчеглерни албайн турар. Шак ындыг чоруктун чамдык чижектерин көргүзүп көрээлиңер. Кызылдың хлеб заводу дүн-хүн иштинде ажыглаттынган 24 кубометр хирлиг сугну Енисейже аксып турар. Ол заводтуң турар девискээринде хем уну балыктың хөйү-биле артып, селгүүстээр чери ол. Ажыглап каапкан хирлиг сугну халдавыр чок болурар тускай черни кылып турар, аңаа чарыгдаары-биле көрүнген 24,5 муң акшаның үүле 10 ажыг мунун ажыглаан. 1966 чылда 9,4 муң акшаны ажыглаар турган, ол түңден чаңгыс көпеек-даа чарыгдаваан. Ол ышкаш байдал пиво заводунда база бар. Ол завод дүн-хүнү-биле 157 кубометр хирлиг, боктуг сугну Енисейже аксып турар. Заводтуң директору эш Ананин, улуг инженери эш Бухаров чогуур хемчеглерни албайн турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың капитал-тудуг эргелели (кол инженери эш Кирнос) автомашиналар, тракторлар чуур черлериң база чурттакчы чонның ажыглаттынган бүгү хирлиг үүлдерин, нефть продуктулар артынчылыг 3600 кубометр суук үүлдү Хемчик суунче аксып бадырып турар. № 834 оруктудут эргелелиниң № 1 участогу бүгү кывар-чаар материалдары-биле Кара-Сугну, Ак суун бокталдырып турар.

Кызылдың туйбу заводу эрткен чылын Енисейниң дош кырынга 1500 кубометр бокту оваалап алгаш олуруп турганын илереткеш, балык камгалал ажыл-агый черии штрафтаан. «Найырал» совхозтуң Үрбүнде хой чуур ваннаны Енисейния кыдыынга туткаш, чуулганы чорудуп турган. Бо талазы-биле районнуң кол эмчизи санитар талазы-биле инструкциляны билир турган-ла, чурум үрел, 1965 чылдың июнь айның 12-де райкүүскомнуң үндүрген шиитпирин херекке албайн, санитар чурумун боду хажыдып турганы илереэн.

Респотребсоюз болгаш Кызылдың күрүне садыы магазиннерге кирип турар балыктарның бүгү сорттарын шинчилге эртпейн турда садыглаарын чөпшээреп турары шын эвес. Оон уламындан чамдык магазиннерде, столовайларда чем болбас, үрелиг баксыраан балыктарны шыгжап, садыг шугумнарынче киирип турганы хынаддадан илереэн. Республиканың садыг организацияларының, базаларын бүгү балыктарны чонга сазарының мурнунда, чемге хереглеп болур, болбас дугайында республиканың ветеринария лабораториязынга шинчилгени кылдырган турар ужурлуг.

Кызыл хоорайның бүдүүлгелери ортумза-биле 6.344.795 кубометр хирлиг, боктуг сугну Енисейже киирип турар. Ол чорук үнелиг балыктарга хора чедирип турар.

Бүгү-ле заводтар болгаш өске-даа автоажыл-агыйлар, бүдүүлгелер үстүнде айыттынган четпестерни чайладып, балык туралгалары—хөлдерни, хеммерни бокталдырбас, хирлендирбес дээш тускай көрүнген санитар чурумун сагыыры чугула.

О. МААДЫР.

ЧАРГЫЛЫГ ӨДҮРЕК

КҮШ АННААРЫНЫҢ ХҮНҮНГЕ

Суг куштарын аңнаарының баштайгы хүнү. Суурнуң аңчы баштыг дээн кижилери үр маңаткан ол хүнге час,эгезинде-ле белеткенип киришкен турган. Чамдык хынныр аңчыларның октап алган холазы мырыңай кижи чүктээш утбас чыгыы. Суг куштарын аңнаарының хуусазазы чүгле он хонук ышкажыгай, хола октап турар чай кайда боор!

Ол хүн хамык аңчылар хап үнүпкен. Оларның кадайлары хол чайыш: «каксыт, семис кас, өдүрек эъдинден аккелиңер!» деп үдеп тургулааннар.

Суурнуң бир эскет чок чурттакчызы Эндээр-оол-ла чааскаан артканын. Кадайы Ханды аңаа чугаалаптыр:

— Кожаларывыстың бажыңнарының эр эълери шуптузу куштап чоруптулар. А сен чоп, хүнге дөгелеп-ген инек-сокпа дег, олурарың ол? Кожаң-оолдуң сени «кадай» деп кыжырыыры-даа шын-дыр ийин. Чаңгыс өдүрек-даа өлүрүп аккелиңже дорууп-дур ийин. Куш эъдинин чаагайы аайлыг бе!

Эндээр-оол ам-на сагыш аннып келгеш, үвүн-савын үжеңгеш, анир чылын-на октаан каш холаның тып алгаш, «сый-тударын» чүктээш, өдүректеп чоруп каан мындыг-дыр эвеспе.

Эпти-ле өдүректер олурар хөлчүгештиң эринде хыыргыш аразында Эндээр-оол кончуг аяар бакылап келген. Канчап аайлажы берген чүве ийик, хөлчүгештиң кыдында чаңгыс куш аштап чораан. «Мен-не бир дугаарында куштуг чанарым ол-дур! —деп, аңчы-даа бүдүү иштинде амырай-ла берген.—Моңу аткаш, саалак иштинге кинр каап алгаш, кадайга чеде берзимге, та кайы хире амыраар ыйнаан! Оон соонда аңна дээш амыратпастап туруп бээр боор. Шаңналын чугаа чок бээр эвеспе он». Ол-ла черинге олура дүшкеш, боозун дискек кырынга салып хөлдээш, часпазы-биле топтап-топтап шыгаагаш, мажыны сууду баскан. Боо даажы чык дээн. Куш ол-ла черинде далбаңайны берген.

Амыран өөрээн Эндээр-оол өдүрекче маңнап-ла каан. Канчангаш-ла көөрге, черден үүп келген чүве дег, өдүрек чанында кижи турган. Демги кижи доңгайгаш, черде өдүректи хөлу-биле өрү көдүргеш, суун силгий каапкаш, хавынче суга берген. Ажынып хорадаанындан Эндээр-оолдуң арны-бажы адыш кылынган. Ужа-тура маңнап олуре-ла бар шаабиле кышкырган:

— Ойт, канчаарың ол! Мээң өдүрээм чүве! Орта хей сен бе?!

— Ха-ха-ха! Харын сээң утааның орта бе?—дээш, танывазы кижи кыжыраанавыг, ырзайты каттыргаш, дүште-даа чок, хавынын аксын баглап турган.

— Мээң аткан өдүрээм чүве! Ужул эжиким! Бо канчап барган кижи сен, кижи олчазы хунаап ап турар —деп, Эндээр-оол кыпсынчыг алгырган.

— Чок, мен адыш кагдым!—дээш, демгизан Эндээр-оолду хорададыр дээвааг, улам-на серте чок турган.

— Чүге кижининг адыш алган өдүрээн ап турар сен!—дээш, хорадап буукан Эндээр-оол эриин актиндеи сегирип алган.

— Орталап моң, эш!—дээш, демгизи Эндээр-оолду дедир шиипкен. Эндээр-оол шош-содаа-даа үндүрер чытпы. Арын-шырайының дүрүзүүү кижи-даа көөр аргажок. «Кижининг адыш алган өдүрээн хунаап алыр деп чүү адам боор».

— Чок, сээң-биле аңаа чарыгбас мен, өдүрээм аккел харын!

— Адырам, оожурган көр—деп, бирээзи оожуктургаи.—Сен кайының аттың ынчаш?

— Хөлдүң ол чарыындан аттым.

— А мен мырыңай чанындан, моон аттым. Бо хире чоок черге чаагар боор бе.

— Сен мегелевейн тур, эш!—деп, Эндээр-оол өкпезин дөгдеңейнип алгырган.—Ынчаарга бооңнуң холазын көргүс.

— Көр даан — дээш, бирээзи дүүргезин «сый тудукан». Шынап-ла бир хола чазыларан болган. Оозун үштә тыртказ, Эндээр-оолче бүүредири-биле суиган. Ам сен бооңну көргүс.

— Бо-дур — дээш, Эндээр-оол дүүргезин сый тудупкан. Холаның быстаныя удурнык хап каан. Оозун Эндээр-оол үштә тыртып эккелген. Бирээзи тадыладыр каттырып-ла үнген:

— Чөгенчиннин-даа, боон шак дүшкеш ышкажыл!

— Чүү че?!

...Эндээр-оол ам көөрге, холазы октут хевээр болган. Ол чүве-даа чугаалаар харык чок, харлыгып, караан чивеңнедип турган. Адаанда чер ойлуп киргеш, бодун дүргеп-не дуй алы бээр болза кыдыр бодаан.

— Ажырбас он. Ындыг-даа болгулаар — дээш танывазы аңчы үүү-даа болбаан чүве дег, хыыргыш аразынче ажыт кире берген.

К. АРАКЧАА.

ТӨРЭЭН БОЙДУС

ИИИ ХАДЫ

Хөлбелчиниээн ийи хады
Көрүжүмден ыравастаан.
Сээң биле мен-даа ышкаш,
Сегленейнип кожа турар.

Эрткен улус аңаа келгеш,
Хөлегеге одагланыр.
Эрик ышкаа сайлык күшкаш
Хөпеңнедир чүгүргүлээр.

Хадыларның бажында
Хайым ажыл хайнып турар.
Кара-хүреп аңдарган чер
Кайның тура херлип чыдар.

Хөлбелчиниээн ийи хады
Көрүжүмден ыравастаан.
Улуг чуртка эргеленген
Уруг, оолду сагындырар.

ЧУЛУК

Часкы хадың үнүндүва
Балды биия кадалган-дыр.
Барасканың карак чажы
Саваадыр төктүп батты.

Чирик диштиг бичии оолак
Оон чузуун дозуп чоруй,
Ончок темек акыланга
Ширинн кылдыр чугаалады:

— Ындыг камчок болбайн көрем,
Ынчаар хадың кадып өлүр.
Хөлегелиг бүрүлерни
Хөрээндүве аксып кагдың!

ДАМЫРАК

Кыштың өттүр доштар хозаан
Кыңгыраактыг дамырак суг
Часка өөрүп, самнап-девип,
Саваадыр бадып чыдыр.

Сугнуң сөөүн, шулураажын
Сувуразын билбес-тир мен.
Ынчалза-даа төрээн бойдус
Ырлап чыдар — аңаа өөрүм.

А. ДАРЖАА.

Кызыл хооркүүскомда

1967 чылдың апрель 23-те, воскресеньеде Кызыл хоорайның улус судунуң улус шиитпекчизиниң сонгуулдазы болуп эрткен.

Кызыл хоорайның улус судунуң улус шиитпекчизиниң сонгуурумга сонгуучулардың 100 хуузу киришкен.

Бүгү сонгулда участоктарынга бадылаашкынга киришкен сонгуучулардың ниити санының 99,6 хуузу коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң кандидады дээш бадылаашкынын берген.

«РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарынга сонгуулдалар дугайында Дүрүмнүң 62 чүүлүнүг үндезилээш, бүгү сонгулда участоктарының материалдарын хынап көргеш, Кызыл хооркүүскому Чөөк талакы сонгулда округунуң талазы-биле улус шиитпекчизинге сонгуттурган эш Шагдыр Седий-оолович Куулярны бүрүткээн.

Редактор К. К. НУДАЖИ.

Бойдуска сонуургалдыларга

СУГ АДААНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Бичии-даа боралгак чок, кылагар сугнуң иштинде үнген погаан үңүштериниң аразында балыкчыгаштар таваар житпин чоруп тургулаар. Оларның чамдыктарының кудуруктары узап-ла чоруп каан, а бир чамдыктары доора калбак, шартагар-ла чүве.

Суг адаанның үңүштери база-ла кайгамчык чараш. Оларның сугда салдаан арыг үнары кижиниң сагыш-сеткилин сергедип, өөртүп келир. Аквариумнуң (балык өстүрер савааның) иштин хевирин чуруп көргүзерге мындыг болгай. Аквариумда ажаан турар балыктарны ылангыя кышкы үеде көөрге кайы хире магалыг ийик, кижи мырынай адырылбастай бээр болгай.

Аквариумга балык ажаап өстүреринге сонуургалдыг кижилер бистиң туруубуста хөй, харын-даа олар чыл бүрү көвүдеп орөрлар. Улуг хоорайларда зоомагазиннериниң санының көвүдеп орары ол дугайын тода хереченилеп турар. Олар чамдыкта чонну харын-даа балык аймаа болгаш оларны азыраар чем-биле долу хандырып четтикпейн баргылаар. Аквариумга балык ажаарының дугайында бижээн бичии номчугаштар магазиннерден дүргени кончуг арлы бергилээр. Чонның амыдырал-чуртталгазының экижээнин, культурлуг деңнелиниң бедээнии ол хереченилеп турар-дыр.

Аквариумнар ам уруглар садтарында, клубтарда, культура бажыңнарында бар апарган. Ылангыя бистиң Тывага аквариумга балыктарны ажаары дыка сонуургавчыг, чүге дээрге кыш биске узун болур болгай. Хоорай чурттуглар аквариумнуг болуру күзенчиг болбайн канчаар.

Таарымчалыг кылдыр дерип кылган аквариум бажың иштин хевир кижи каастап турар. Балыктарны болгаш суг адаавың үңүштерин бажыңга ажаары кижиниң ажыл соонда дыштанылгазында дыка ажыктыг. Дириг амытаннарны көөргеп көөр, оларга ынак болур чорукка уруглар-ны кижилерниң база дээштиг.

Кызылдың чурттакчыларындан хөй-хөй эштер балык азыраарынга сонуургалдыг. Ынчалзажок, балыктарны, оларның чемин кайында тып алырыл, аквариум кайдал? деп айтырыг туруп келир. Москвадан, Новосибирскиден, Красноярскиден оларны соөртүп экпеп алыры элээп берге. Ындыг балыкчыгаштарны 30 чедир соөртүп экпеп турган болгаш билир мен. Балыктарны, оларның чемин, суг иштининг үңүштерин, аквариумну болгаш өске-даа чугула херекселдерни садып турар зоомагазинниң бистиң Кызыл хоорайывыска тургузуп болурунуң аргазы бар бе. Чамдык эштерниң саналын өзугаар алырга, ындыг арга бар ышкаш. Бодуңга керек чок балыктыг чурттакчылар оларын магазинге садар кылдыр дужаап болгу дег-дир. Ынчан суг адаанның ол дириг амытаннары бажың бүрүзүнге көвүдеп бээр. Бойдуска сонуургалдыглар база көвүдээр.

С. КРАСНОПЕРОВ.

ХЕМНЕРНИ ХИРЛЕНДИРИП, БОКТАЛДЫРБАС

Малтан алыр продуктулардан аңгыла, чемге хереглеп турар балыктың янзы-бүрү сорттары кижиниң организминге ажыктыг. Ындыг болза-даа балык янзы-бүрү халдавырлыг болгаш организмге хора чедирер, каракка көстүр-көзүлбес бичии курттарның тарадыкчызы, өөскүдүкчүзү болуп турар. Бүгү-ле балык сорттарының аразында кижиге эң-не хоралыг аарыгларны ламчыдып турар, иштинде калбак курттарлыг балыктар таваржыр. Ол ындыг балыктар кижиге эң айыылдыг. Ол курт кижиниң шөйүндүлеринге багай салдарны чедирип, организмни хораннаар. Оон узуну 10—15 метр чедип турар.

Ол курттың кол чоруур черлери балык эъдиниң иштери, үүргенези болур. Ол үеде оон хевири бичии чинге хендир хевирлиг болур болгаш дүрүжүп алган чыдар. Карак-биле көөрге бичии ак тырыкы кылдыр көстүр. Шак ындыг хевирлиг курттуг аналга карак-биле көргеш эскербес. Ынчангаш кижилер ону балык эъди-биле катай чип турар.

Чиг, четче быжырбаан балык эъдин чиген сөөлүнде, ол бичии хендир хевирлиг курттугаштар кижиниң иштинге баргаш, өзүп эгелээр. Шак ындыг балык эъдин чип болбас. Аарыг балык бистиң республиканың хөлдеринде бар. Эң ылангыя Бай-Тайга районнуң Мөңгүн-Тайгада Хиндиктиг Хөлде кадыргы аймактыг балык бөлүктеринде бар болуп турар.

Республиканың чамдык балыктыг хөлдери, ылангыя Таңды районнуң девискээринде Чагытай хөлдүң балыында каш чыл бурунгаар лигулез деп аарыг туруп турган. Бо аарыгның кол демдектери болза балыктың иштинге курттары кончуг хөй чоруур, харын-даа оон иштэ чарылгыже чедир чыгы берген болгулаар. Оон уламындан ол бичии курттар сугже төктүп киргеш, аарыгны неттередир. Мооң кол тарадыкчылары балык тудуп чиир суг шиленнери, чайка дээн ышкаш куштар болуп турар.

Бел, шортан, кадыргы, шокар дээн ышкаш балыктарның халдавырлыг аарыглары кижиге хора чедирип турар бе? — деп айтырыглар бистиң республиканың ветеринария лабораториязынга чурттакчылардан хөйү-биле кирип турар. Кижилер аарый бээр таварылгалар бисте бар, ылангыя өрткен чылын Ак-Довуракка таваржып турган.

Балыктың аарыыр чоруунга удур алза чогуур хемчеглер болза хеммер суглары, хөлдерни янзы-бүрү чүүлдер, ылангыя нефть продуктулары, заводтарның хереглеп каапкан үс болгаш өске-даа холумактыг суглары-биле хирлендирбези, чайгы, кускү үелерде малды керолин-биле чуп турган, оон артынчызын, холумактарны сугже төгер чоруктарны болдурбазы болур. Ыяш белеткээр ажыл-агыйлар кывар-чаар материалдарны хеммер баштарынга кайы хамаан чок төп-чайып ажыглаар болгаш автомашина паркталрының машина чуур черлерин, нефть, бензин шыгжамырларын хеммер кыдыынга тургузар чоруктарны болдурбазы чугула. Хеммерни, хөлдерни хирлендирер чорук балыктыр өзүлдезинге шаптыктаар. Оон уламындан балыктың организмин суларап баксыраам, халдавырлыг аарыглардан аарычал болуру ында.

Санитарлыг чурумну сагыырын биле-тура-ла бистиң республиканың чамдык ажыл-агыйлары боттуг хемчеглерни албайн турар. Шак ындыг чоруктун чамдык чижектерин көргүзүп көрээлиңер. Кызылдың хлеб заводу дүн-хүн иштинде ажыглаттынган 24 кубометр хирлиг сугну Енисейже аксып турар. Ол заводтуң турар девискээринде хем уну балыктың хөйү-биле артып, селгүүстээр чери ол. Ажыглап каапкан хирлиг сугну халдавыр чок болурар тускай черни кылып турар, аңаа чарыгдаары-биле көрүнген 24,5 муң акшаның үүле 10 ажыг мунун ажыглаан. 1966 чылда 9,4 муң акшаны ажыглаар турган, ол түңден чаңгыс көпеек-даа чарыгдаваан. Ол ышкаш байдал пиво заводунда база бар. Ол завод дүн-хүнү-биле 157 кубометр хирлиг, боктуг сугну Енисейже аксып турар. Заводтуң директору эш Ананин, улуг инженери эш Бухаров чогуур хемчеглерни албайн турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың капитал-тудуг эргелели (кол инженери эш Кирнос) автомашиналар, тракторлар чуур черлериң база чурттакчы чонның ажыглаттынган бүгү хирлиг үүлдерин, нефть продуктулар артынчылыг 3600 кубометр суук үүлдү Хемчик суунче аксып бадырып турар. № 834 оруктудут эргелелиниң № 1 участогу бүгү кывар-чаар материалдары-биле Кара-Сугну, Ак суун бокталдырып турар.

Кызылдың туйбу заводу эрткен чылын Енисейниң дош кырынга 1500 кубометр бокту оваалап алгаш олуруп турганын илереткеш, балык камгалал ажыл-агый черии штрафтаан. «Найырал» совхозтуң Үрбүнде хой чуур ваннаны Енисейния кыдыынга туткаш, чуулганы чорудуп турган. Бо талазы-биле районнуң кол эмчизи санитар талазы-биле инструкциляны билир турган-ла, чурум үрел, 1965 чылдың июнь айның 12-де райкүүскомнуң үндүрген шиитпирин херекке албайн, санитар чурумун боду хажыдып турганы илереэн.

Респотребсоюз болгаш Кызылдың күрүне садыы магазиннерге кирип турар балыктарның бүгү сорттарын шинчилге эртпейн турда садыглаарын чөпшээреп турары шын эвес. Оон уламындан чамдык магазиннерде, столовайларда чем болбас, үрелиг баксыраан балыктарны шыгжап, садыг шугумнарынче киирип турганы хынаддадан илереэн. Республиканың садыг организацияларының, базаларын бүгү балыктарны чонга сазарының мурнунда, чемге хереглеп болур, болбас дугайында республиканың ветеринария лабораториязынга шинчилгени кылдырган турар ужурлуг.

Кызыл хоорайның бүдүүлгелери ортумза-биле 6.344.795 кубометр хирлиг, боктуг сугну Енисейже киирип турар. Ол чорук үнелиг балыктарга хора чедирип турар.

Бүгү-ле заводтар болгаш өске-даа автоажыл-агыйлар, бүдүүлгелер үстүнде айыттынган четпестерни чайладып, балык туралгалары—хөлдерни, хеммерни бокталдырбас, хирлендирбес дээш тускай көрүнген санитар чурумун сагыыры чугула.

О. МААДЫР.

ЧАРГЫЛЫГ ӨДҮРЕК

КҮШ АННААРЫНЫҢ ХҮНҮНГЕ

Суг куштарын аңнаарының баштайгы хүнү. Суурнуң аңчы баштыг дээн кижилери үр маңаткан ол хүнге час,эгезинде-ле белеткенип киришкен турган. Чамдык хынныр аңчыларның октап алган холазы мырыңай кижи чүктээш утбас чыгыы. Суг куштарын аңнаарының хуусазазы чүгле он хонук ышкажыгай, хола октап турар чай кайда боор!

Ол хүн хамык аңчылар хап үнүпкен. Оларның кадайлары хол чайыш: «каксыт, семис кас, өдүрек эъдинден аккелиңер!» деп үдеп тургулааннар.

Суурнуң бир эскет чок чурттакчызы Эндээр-оол-ла чааскаан артканын. Кадайы Ханды аңаа чугаалаптыр:

— Кожаларывыстың бажыңнарының эр эълери шуптузу куштап чоруптулар. А сен чоп, хүнге дөгелеп-ген инек-сокпа дег, олурарың ол? Кожаң-оолдуң сени «кадай» деп кыжырыыры-даа шын-дыр ийин. Чаңгыс өдүрек-даа өлүрүп аккелиңже дорууп-дур ийин. Куш эъдинин чаагайы аайлыг бе!

Эндээр-оол ам-на сагыш аннып келгеш, үвүн-савын үжеңгеш, анир чылын-на октаан каш холаның тып алгаш, «сый-тударын» чүктээш, өдүректеп чоруп каан мындыг-дыр эвеспе.

Эпти-ле өдүректер олурар хөлчүгештиң эринде хыыргыш аразында Эндээр-оол кончуг аяар бакылап келген. Канчап аайлажы берген чүве ийик, хөлчүгештиң кыдында чаңгыс куш аштап чораан. «Мен-не бир дугаарында куштуг чанарым ол-дур! —деп, аңчы-даа бүдүү иштинде амырай-ла берген.—Моңу аткаш, саалак иштинге кинр каап алгаш, кадайга

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 тыдан үнделеттингеп

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч.
АПРЕЛЬ
30
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 102 (6739).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫНГА АЛДАР!

Частың күш-ажылчы базымнары

Оналгай час. Кобизей чылының чазы бодунуң эргезин бүрүн золеп киришкен. Даарта Тайбының, күш-ажылдың байырлалы—Майның бири. Совет эрге-чагыртаның 50 чыл ошпга алдар болдурган хүлээгелерин күүседир талазы-биле Май бирниң шалычы эдлүзээде кыдыңган шинтпирлиг күш-ажылчы базымнарның дугайында өөрүшүүр медээлер байыраал бүдүүлүүнүң бо хүнневинде бүгү чурттаазы шыкаш. Тываның ол-бо булуннарындан кээп турар. Бо чылдың бирги кварталында бистиң Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң ажылдакчылары багай эвес ажылдаан: бүдүрүлгелер нинти продукция бүдүрериниң талазы-биле планын 106 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнеэрге продукция бүдүрери 6 хуурга өскен. Юбилей чылының бирги кварталында чарышка онза шылтаран, бедик түнделерни чедип алган үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугунуң, транспортуң мурнакчы коллективтерин шаңнаар дугайында СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофэвилелдер Чөвүлели доктаалды хүлээп алган, оон допчулаалын солунуңң бөгүнгү номеринде парлап турар.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бирги кварталда мал ажылын хөгжүдеринге болгаш оон продуктуларын бедидеринге чамдык эки түңнелерни чедип алган: күрүнеге эът садарының планы 260,9 хуу, сүттүү 141,7 хуу күүсеттинген. Ол талазы-биле Ка-Хемниң ажыл-ишчилери онза күжениишкинниг ажылдаан, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофэвилелдер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туган база 500 рубльдиг акша шаңналын алган. Ол мынаан Таңды, Тожу, Чоон-Хемчик райондарның кодээ ажыл-агыйының ажылишчилери күрүнеге эът, сүт садарының талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

СЭКП Тыва обкомунуң бюроузунуң доктаалы-биле Октябрьның 50 чыл ойнга төлептиг ужуражыр дээш база Май бирге чидар болдурган социалистиг чарышка мурнакчы болуп шылгараан коллективтерни болгаш улус ажыл-агыйының база культуразының 106 мурнакчыларын республиканың Хүндүлел Самбыразынга киирип турар.

Ындыг болза-даа үлетпүрүң, тудугуңуң, транспорттуң болгаш кодээ ажыл-агыйның чамдык коллективтерни беш чылдың ийнги чылының бирги кварталында багай ажылдаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылына алдар болдурган социалистиг хүлээгелээн кошкак күүседип турар. Маңаа чижек кыдыр тудуг-сеттелге ажылдарының планын чүгле 68 хуу күүсеткен «Тыва тудуг» трезин, квартал планын чүгле 56,6 хуу күүсеткен «Тыва даг-дугуу» тудуг эргелеин киирип болур. Хову-Аксының хлеб заводу, «Тыва даг-дугуу» үлетпүр-бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың база Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары болгаш Самагалдайның аңыдырал хандырылга комбинады дең-деш-ки эвес ажылдап, бирги кварталда нинти продукция бүдүрер планын күүсеттиэн.

Бо чылдың бирги кварталында ол-шыкаш, чамдык районнарның колхозтары болгаш совхозтары мал продуктуларын садарының база бүдүрериниң планын күүсеткиэн, хөй-хөй ажыл-агыйларда малдың хорамчазы улуг, продуктулуг чоруу куду болганы база шуут чүгаалар херек. Ындыг Тее-Хем районнуң ажыл-агыйларында бүгү үзүн малдарның хорамчазы 9,9 хуурга көвүдээнин, оон-биле оларның баш саны кудулаанын, а күрүнеге сүт садарының планын чүгле 67,7 хуу күүсеткенин канчан черле таарымчалыг деп санаарыл? Ындыг таарымча чок чижектерни Бии-Хем, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнардан көрүп болур.

СЭКП-ниң XXIII съездиниң шинтпирлерин амыдырала чедишкинниг боттандырар, юбилей чылында алдынган хүлээлгени төлептиг күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдаары — ажыл-ишчи бүрүзүнүң үлешлээри, алдарының херээ болур.

Бо чылдың бирги кварталында чедип алдынган түүлдерни быжыглап, бүгү черлерге организаткчы ажылды күштелдирип, бар аргаларны база курлавырларны дээп тып, чоп ажыглавышаан, чарышты улам маселмы-биле калбартып тургаш, ай база квартал бүрүзүнүң планныг сорулгаларын чедишкинниг доозары — үлетпүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт болгаш колхоз, совхоз база ажыл-агый бүрүзүнүң коллективтериниң эң чугула сорулгазы болур.

Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Май бирниң чалбыыштыг Кыйгырыгларында ажылчы чоннарны чаа-чаа ажыл-херектерже мынчаар кыйгырып турар:

— СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ! УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА АЛДАР БОЛДУРГАН СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ УЛАМ НЕПТЕРЕДИНЕР! АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУНГА ЧАА-ЧАА ЧЕДИШКИННЕР-БИЛЕ УТКУУЛУНАР!

МУРНАКЧЫЛАРГА—КЫЗЫЛ ТУКТАР

1967 чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш белеткээрин көвүдедир, малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидер дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш автономнуг областарның Бүгү-россия социалистиг чарышының түңнелин үндүрген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Вологда областың профэвилелдер Чөвүлели республиканың үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организациялариның социалистиг чарышының түңнелин үндүрген. 1967 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң дараазында бүдүрүлгелер саналтыргаи:

• үлетпүр бүдүрүлгелериниң арааныдан — **Чадаананың хөмүр даш разрезиниң коллективи** (начальниги эш Евдокимов, партия организациязының секретары эш Дворник, рудник комитединиң даргазы эш Корчма). Коллектив нинти продукция бүдүрериниң планын 107, 9 хуу, а баранның продукциязының — 108,8 хуу болган күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 108,8 хуу күүсеткен.

тудуг организацияларының арааныдан — **Тываның өрүк-тудуг болгаш септелге эргелеринин өрүк-тудуг эргелеринин коллективи** (начальниги эш Борзенко, партия организациязының секретары эш Кензин, местком даргазы эш Сеорпас). Коллектив тудуг-монтаж ажылдарының планын 117,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 103,4 хуу күүсеткен болгаш планнан ажыр 2,5 муң рубль орулганы алган.

Транспорт организацияларының арааныдан — **коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи** (начальниги эш Баранов, партия организациязының секретары эш Гаврюшкин, местком даргазы эш Вишуренко). Коллектив чүк сөөртүлгезинин планын тонна талазы-биле 153,6 хуу, а тонна километриниң — 138,4 хуу болган күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 133 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш областың профэвилелдер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан.

1967 чылдың бирги кварталында республика типографиязының, респотребсоюз АТК-зының, пассажирлер АТА-зының, ПМК-62 болгаш ПМК-586 коллективтериниң, Улуг-Хемниң ыяш ажылагый черинин болгаш Шагаан-Арыгның аңыдырал хандырылга комбинадының эки ажылдаанын демдеглээн.

Эртикен кварталда Кызылдың түүйбу заводу, «Тыва тудуг» трестиң тудуг болгаш үлетпүр организацияларының, Кызыл-Мажалык АТА-ның багай ажылдаанын демдеглээн.

1967 чылдың ийнги кварталының планын бүгү бүдүрүлгелер болгаш организациялар күүсеткен турарын хандырар чогуур хемчеглерни алырын «Тыва тудуг» трезинге (эш Гаврилов), Тываның авто-эргелелинге (эш Антышев), тудуг материалдарының үлетпүрүнүң эргелелинге (эш Лушников) үдээткен.

1967 чылдың бирги кварталының түңнелдерин чугаалажып көргеш, ийнги кварталдың бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың массалыы-биле калбартырын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга болгаш райкомнарынга, «Тыва кобальт» болгаш «Тыва даг-дугуу» тудуг эргелелдериниң парткомнарынга, профэвилелдиң адырлар обкомнарынга, үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының удурткучуларынга, партия аас организацияларының секретарьларынга болгаш местком даргаларынга хүлээткен.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш облпрофэвилелдер Чөвүлелинде

ТИИЛЕКЧИЛЕР ТОДАРАТТЫНГАН

Чоокта чаа СЭКП обкомунуң бюроузу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш областың профэвилелдер Чөвүлели республиканың үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының социалистиг чарышының түңнелин үндүрген. 1967 чылдың бирги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң дараазында бүдүрүлгелер саналтыргаи:

• үлетпүр бүдүрүлгелериниң арааныдан — **Чадаананың хөмүр даш разрезиниң коллективи** (начальниги эш Евдокимов, партия организациязының секретары эш Дворник, рудник комитединиң даргазы эш Корчма). Коллектив нинти продукция бүдүрериниң планын 107, 9 хуу, а баранның продукциязының — 108,8 хуу болган күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 108,8 хуу күүсеткен.

тудуг организацияларының арааныдан — **Тываның өрүк-тудуг болгаш септелге эргелелинин өрүк-тудуг эргелелинин коллективи** (начальниги эш Борзенко, партия организациязының секретары эш Кензин, местком даргазы эш Сеорпас). Коллектив тудуг-монтаж ажылдарының планын 117,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 103,4 хуу күүсеткен болгаш планнан ажыр 2,5 муң рубль орулганы алган.

Транспорт организацияларының арааныдан — **коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи** (начальниги эш Баранов, партия организациязының секретары эш Гаврюшкин, местком даргазы эш Вишуренко). Коллектив чүк сөөртүлгезинин планын тонна талазы-биле 153,6 хуу, а тонна километриниң — 138,4 хуу болган күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 133 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш областың профэвилелдер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан.

1967 чылдың бирги кварталында республика типографиязының, респотребсоюз АТК-зының, пассажирлер АТА-зының, ПМК-62 болгаш ПМК-586 коллективтериниң, Улуг-Хемниң ыяш ажылагый черинин болгаш Шагаан-Арыгның аңыдырал хандырылга комбинадының эки ажылдаанын демдеглээн.

Эртикен кварталда Кызылдың түүйбу заводу, «Тыва тудуг» трестиң тудуг болгаш үлетпүр организацияларының, Кызыл-Мажалык АТА-ның багай ажылдаанын демдеглээн.

1967 чылдың ийнги кварталының планын бүгү бүдүрүлгелер болгаш организациялар күүсеткен турарын хандырар чогуур хемчеглерни алырын «Тыва тудуг» трезинге (эш Гаврилов), Тываның авто-эргелелинге (эш Антышев), тудуг материалдарының үлетпүрүнүң эргелелинге (эш Лушников) үдээткен.

1967 чылдың бирги кварталының түңнелдерин чугаалажып көргеш, ийнги кварталдың бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың массалыы-биле калбартырын СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга болгаш райкомнарынга, «Тыва кобальт» болгаш «Тыва даг-дугуу» тудуг эргелелдериниң парткомнарынга, профэвилелдиң адырлар обкомнарынга, үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының удурткучуларынга, партия аас организацияларының секретарьларынга болгаш местком даргаларынга хүлээткен.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХҮНДҮЛЕЛ САМБЫРАЗЫНДА

Май 1-ниң байырлаалынга аңдар кыдыр болгаш Улуг Октябрьның 50 чыл ойн төлептиг утпуур дээш социалистиг чарышка бедик түңнелдерлиг ажылдаан дараазында мурнакчы районнарны, колхозтарны, совхозтарны, үлетпүр, тудуг, транспорт черлерин республиканың Хүндүлел самбыразынга киирер деп СЭКП Тыва обкому доктаатткан:

Ка-Хем районну;

Чадаананың хөмүр даш разрезин;

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТА-зын;

Тываның өрүк-тудуг болгаш септелге эргелелинин өрүк-тудуг эргелеин;

«УТКА 25 чылы» совхозту;

Ка-Хем районда «Тинилелге» колхозту;

Бии-Хем районда «Искра» колхозту;

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң сүт-бараан фермазын.

Оңг-биле кады Май 1-ниң күш-амылчы эдлүзинге, Совет эрге-чагырганың 50 чылын төлептиг утпуур дээш социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган, улус ажыл-агыйының болгаш культуразының 106 мурнакчыларын база Хүндүлел самбыразынга киирдиэн.

Чедишкинниг уткуп турар

Делегейниң ажылчы чонунуң эң-сеткил каттыштырыгазының хүнү—Май 1-ниң байырлалын Кызылдың бүдүрүлге болгаш тудуг, транспорт организацияларының коллективтери чедишкинниг уткуп турарлар.

Партияның Кызыл хооркомунуң бюроузу болгаш хооркүүском юбилейлиг чылдың бирги кварталының түңнелин үндүрген болгаш тиилекчилерин илереткен. Бирги черни республика типографиязынга тыныскан. Бо бүдүрүлге коллективи нинти продукция бүдүрериниң квартал планын 118,3, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн 109,5 хуурга күүсеткен. Продукциянын бот-үнеэнин кудуладырын чедип алган. Автоажыл-агыйлардан чарыштың бирги черни коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллективи чаалап алган. Бо коллектив кварталдың тонна-километр талазы-биле даалгазын 138,4, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн 133 хуурга боттандыргаи.

Садыг организацияларындан социалистиг чарыштың бирги черни Кызылдың күрүне садыы эдлээн. Бараан саарарының квартал даалгазы ажыр күүсеттингеи болгаш планнан дашкаар 669 муң рубльдиг бараанны чонга сатнаи. Садыг баазаларындан «Ростекстильторг» баазазы бирги черни ап, бараан саарарының планын ажыр күүсеткен.

Май 5-те доозар

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының механизаторлары часкы тарылга ажылын эрткен чылга бодаарга эдлээн организастыг ажеглээн. Салбырның машина-трактордар талазы-биле механиги И. Хүлер-оол бригадирлээн 18 кижи составтыг бригада апрель 14-тен эгелеп. Көп-Сеек базы болгаш Ажыг-Кара-Сут деп черлерде чер аңдарылгазын эгелеп киргеи. Олар 85 га көк сулага шелүп, 110 га арбай шелүп аңдарганнар.

Кызыл-Даг салбырының механизаторлары бо чылын 1450 га тарылга шелүп аңдарар планын май 5-те бүрүн доозар хүлээлгени алган, кызымаккай ажылдап турарлар.

Манолис Глезоска өлүмнүг айыыл таварышкан

БЕЛГРАД (СЭТА). Афинадан келген хынаахыгларны ёзугаар алырта, Чаңгыс ай демократтыг чөөн үзелдиг партияның (ЭДА-ның) Күүсенчи Комитединиң көжигүнү, фашизмге удур сураглыг демиселчи, Удурланыышкынның грек шинчээшкининиң көскү ажылдакчызы, Афины акрополюдан фашист туктуу дүжүр октаан Манолис Глезосту грек шериг суду өлүрүп шаажылаар деп шинткенин ТАНЮГ агентилел дамчыткан.

АНЫЯКТАР БРИГАДАЗЫНДА

Май 1-ниң байырлалының бүдүүзүнде Таңды районда тарааган «Тинилелге» совхозтуң чедиги бригадазының турлаа. Баштай ында ким-даа чок ышкаш кыдыр сагындырган. Ынчалза-даа столоваяда повар кыстар Галина Седова биле Нина Севээн механизаторларның дүштеки чемин белеткээн турлар. Кызыл-хүреэ «Беларусь» мунган кижи хап келди. Повар Н. Севээн тургаш:

— Таныжыңар, бистиң бригадирвис Килинчап Ооржак-тыр — деэш.

Чаныыска еске трактор доктаай берди. Кабинадан чаа-ла үжен хар хүдүмүрүп кагды. Ол аажок чугаалыр, өөрүүнүң ажылын эки билир, хөглүг-даа кижи болду.

— Шык базырышкынын апрель 19-та эгелээш, 23-те доозуптувус. Нинтиэн-биле 2740 гектар черинч ышгын базырдывыс. Оон улаштыр часкы чер аңдарылгазынче бир демнинг киргеш, 160 ажыг гектар черни аңдардывыс. Арткан 130 хире га черни май 1-те алдар кылдыр доозар бис—деп, бригадир К. Ооржак чугаалай-дыр.

Чер аңдарып турар механизаторларже хаптывыс. Турлагдан чартык километр хире чораан, соксаал чок түткээн «кан аъттарны» көрүп, оларның аянныг хөөмейин дыңнай бердивис. (Адаанда чуруита).

Бир аныяк механизатор оон трактордуң түргүзүп алган, аңдазынын тыпап тур. Мурнакчыларның бирээзи Даала Куулар ол болган.

— Шык базырышкынының үезинде, үш-ле хонукта, 546 гектар черни илиртээш, часкы чер аңдарылгазын 39 га чедире бердим—деп, Д. Куулар чугаалады. Ол аразында бригадир үзе кирип:

— Бригаданың иштинде калбартан социалистиг чарышка шылгараан кижи бо — деп кагды.

Чаныыска еске трактор доктаай берди. Кабинадан чаа-ла үжен хар чедип алган. Ында ким-даа чок. Ынчалза-даа столоваяда повар кыстар Галина Седова биле Нина Севээн механизаторларның дүштеки чемин белеткээн турлар. Кызыл-хүреэ «Беларусь» мунган кижи хап келди. Повар Н. Севээн тургаш:

— Таныжыңар, бистиң бригадирвис Килинчап Ооржак-тыр — деэш.

Чаныыска еске трактор доктаай берди. Кабинадан чаа-ла үжен хар хүдүмүрүп кагды. Ол аажок чугаалыр, өөрүүнүң ажылын эки билир, хөглүг-даа кижи болду.

— Шык базырышкынын апрель 19-та эгелээш, 23-те доозуптувус. Нинтиэн-биле 2740 гектар черинч ышгын базырдывыс. Оон улаштыр часкы чер аңдарылгазынче бир демнинг киргеш, 160 ажыг гектар черни аңдардывыс. Арткан 130 хире га черни май 1-те алдар кылдыр доозар бис—деп, бригадир К. Ооржак чугаалай-дыр.

Чер аңдарып турар механизаторларже хаптывыс. Турлагдан чартык километр хире чораан, соксаал чок түткээн «кан аъттарны» көрүп, оларның аянныг хөөмейин дыңнай бердивис. (Адаанда чуруита).

Бир аныяк механизатор оон трактордуң түргүзүп алган, аңдазынын тыпап тур. Мурнакчыларның бирээзи Даала Куулар ол болган.

— Шык базырышкынының үезинде, үш-ле хонукта, 546 гектар черни илиртээш, часкы чер аңдарылгазын 39 га чедире бердим—деп, Д. Куулар чугаалады. Ол аразында бригадир үзе кирип:

— Бригаданың иштинде калбартан социалистиг чарышка шылгараан кижи бо — деп кагды.

Чаныыска еске трактор доктаай берди. Кабинадан чаа-ла үжен хар чедип алган. Автоажыл-агыйлардан чарыштың бирги черни коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллективи чаалап алган. Бо коллектив кварталдың тонна-километр талазы-биле даалгазын 138,4, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн 133 хуурга боттандыргаи.

Садыг организацияларындан социалистиг чарыштың бирги черни Кызылдың күрүне садыы эдлээн. Бараан саарарының квартал даалгазы ажыр күүсеттингеи болгаш планнан дашкаар 669 муң рубльдиг бараанны чонга сатнаи. Садыг баазаларындан «Ростекстильторг» баазазы бирги черни ап, бараан саарарының планын ажыр күүсеткен.

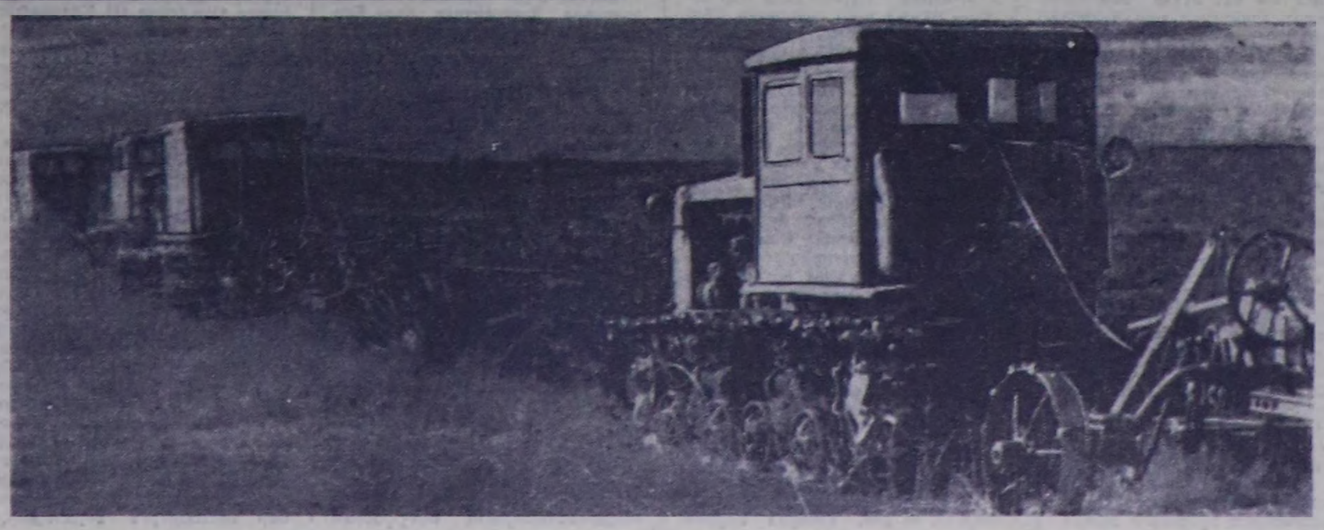

СЭКП-нин төлээлери Москвада ээп келген

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев башталаи Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлерн Европаның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Европага аймыы чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле конференциязынга киржип чорааш, апрель 28-те Карловы Варыдан Москвада чанып келген.

Төлээлерниң составы: СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш А. Н. Шелепин, СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның секретары эш Б. Н. Пономарев.

Белорусь вокзалга төлээлерни эштер Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, В. В. Гришин, П. Н. Демичев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, Ф. Д. Кузаков, М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри эш А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнеңиң аймыы чок чоруунуң комитединиң даргазы эш В. Е. Семичастный, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның килдиг эргелекчизи эш К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизи эш Г. С. Павлов, СЭКП ТК-ның Төп ревизия комиссиязының кежигүнүнери эштер К. В. Русаков, Г. Э. Пуганов, СЭКП ТК-ның харымсалтылыг ажылдакчылары утказаи.

СЭКП ТК-га ужураажыышкын

Бо чылдың апрель 28-те СЭКП ТК-га СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү А. Я. Пельше Грецияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары К. Коливаннс, ГКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнери Д. Парцалидис болгаш Л. Стринтос олар-биле ужураашкан.

ГКП-ниң төлээлери Грецияда совлгу болуушкуннарның дугайын дыңнадып, чурт берге хүннерни эрттирип турар дээрниң деңгээлээн. Хаан өргөзээнин, шериг эрге-чагыргазының болгаш өске-даа кедергей барыын үзедир идегеттерниң боттандырган шериг эргелээзин АКШ-тың империалистиг белүткери күүсээ болгаш деткип турар. Ук эргелээ дешпилеттиг күштерни чылча шаварынче база АКШ-тың болгаш НАТО-нуң аггрессия планнарынга Грецияны бүрүн чагыртыр. Европада дүшкүүрлүг чоруунуң чаагырадыразында моойдактаар дээр реакциянның чүткүлүүнге үлүетүү удурланыышкынын базарынче үглаваан. Шериг эрге-чагыргазы бодунуң политиктиг удуралыкчыларынга удур кара туразында аажылаа, чурт берге хүннерни эрттирип турар дээрниң деңгээлээн. Хаан өргөзээнин, шериг эрге-чагыргазының болгаш өске-даа кедергей барыын үзедир идегеттерниң боттандырган шериг эргелээзин АКШ-тың империалистиг белүткери күүсээ болгаш деткип турар. Ук эргелээ дешпилеттиг күштерни чылча шаварынче база АКШ-тың болгаш НАТО-нуң аггрессия планнарынга Грецияны бүрүн чагыртыр. Европада дүшкүүрлүг чоруунуң чаагырадыразында моойдактаар дээр реакциянның чүткүлүүнге үлүетүү удурланыышкынын базарынче үглаваан. Шериг эрге-чагыргазы бодунуң политиктиг удуралыкчыларынга удур кара туразында аажылаа, муң-муң демократтарны кара бажыңче кирер октаан. Ол байдалдарда Грецияның Коммунистиг партиязы шинтпир болгаш даштыкы реакцияның чаа шаап халдашкынынга ойтур шаныышкынны бээр дээш, коалиттүшүн ёзугаар хосталгаларны кампаалаар, демократтыкчыл болгаш социал дешпилеттиг орүү-биле Грецияның хөгжүлдезин дээш демиселге дешпилеттиг болгаш патриотчу бүгү күштерни каттыштырар дээш туржуп турар. Бодунуң демократтыг чанчылдарынга шыгыы Грецияның үлүзү шериг террорчыл диктатураның мурнунга бажын мегейтпес дээрзин ГКП-ниң төлээлери медеглээн.

Грецияда шериг эргелээзин грек башкарыкчы болуктүң күштүүнүң эвес, а кошкаанын дугайын херечилеп турар дээрзин СЭКП-ниң төлээлекчилери медеглээн. Шериг эргелээзин болгаш Грецияда демократтыг ажылдакчыларга удур кара туразында ажылаашкынын совет коммунистер болгаш Совет Эвилелиниң бүгү улустары кыленнээшкин-биле бүрүү шаап, Грецияның коммунистери-биле ниит эп-сеткил каттыштырыгаын база хосталгага ынакшылыг грек улус, оон демократтыг күштери болгаш шылгаттынган авангарды — ГКП болза грек дайынчыраттарының болгаш оларны деткээн даштыкы күштерниң чаа халдашкынынга ойтур шаап, чурттуң хөгжүзээзин демократтыг орукче үглаидырар дээрзинге ханы бүзүрелиин илергейлеп турар.

Ужураажыышкын үезинде ийи партиялар АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң Вьетнамда үргүлчүлеп турар дээрбечи дайынны шинтпирлиг буруу шаап, вьетнам улустуң маадырлыг демисели-биле ниит эп-сеткил каттыштырыгаын илергейлээн. СЭКП биле ГКП улустар аразында тайбың дээш, империализмге удур демиселге, Грецияның болгаш Совет Эвилелиниң коммунистериниң болгаш улустарының аразында ажылдунна харылзаалары могаг чокка быжыглаарынга боттарының шинтпирлиин бадыткаан.

СЭКП-ниң болгаш ГКП-ниң төлээлекчилери марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң принципгериндеп херек кырында хөөрүзээн ККП-де Мао Цзэ-Дунуңң болүүнүң делегейниң коммунистиг шимчээшкининде чоруудуп турар чарылдырыкчы ажыл-чоруудугаын буруу шаанаан.

Ужураажыышкын чүреткен ханылыңдан найыралчы байдалга эртикен.

Грецияның чазаанга
Совет чазактың медеглели

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко Грецияның Москвадан аччыны Т. Варсаниге хирааланыгаы медеглелди апрель 28-те кыптаан.

«Грецияның хөй-иелчиг шылгараңгай ажылдакчызы, делегейниң дешпилеттиг шинчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Манолис Глезосту дүржөк өзу-биле ажыылап чаактар деп турарының дугайында Совет чазак даштыкыдан дыка хөй дыңнадыгны алган.

Глезостуң ады болгаш оон ажыл-чорудулгазы бүгү дешпилеттиг киижи төрелгетенниң болуп турар. Фашизмге удур демиселге дайынның эр-бертө чыдарында оон ачы-хавыяазы, чаа дайынның кыжалыышкынга удур, улустар аразында тайбың дээш оон ажыл-чорудулгазы — ниитизе бандынгир болгай.

Манолис Глезосту кара-туразында ажылаар дээр чорук болгаш оон ажы-тынын кыжанышкынга тургузуп турар өске кандыг-даа үүлгедиг совет улустуң база бистиң ханы бүзүрелиис-биле алырга, делегейниң тайбынга мыкаттыг болгаш демократтыг бүгү күштерниң келенишкинин хайыктырар ийик дээрзин Совет чазактың мурнундан Сизерге медеглээрин күзеп-дир мен.

Угаан-сарыыл болгаш бодамчаныг болуур чорук тиилеп үнер, ынчангаш грек патриот Манолис Глезостуң ажы-тынынга кыжангы дег шык ыыдыг чүвени болдурбас дээрзинге Совет чазак бүзүрелиин илергейлээрин күзээн ийик.

Грецияның болгаш грек улустуң өөнүктерн болганывыс-биле бо медеглелди кыздыыыс. Греция-биле Совет Эвилелиниң харылзааларын бак-сыраадыр түүлдер турбазын күзээр бис. Бистиң базыыныыстың грек чазак ынын бизин алырынга идегелеевисти илергейлеп тур бис.

Бо медеглелдиң утказын Грецияның чазаанга саат чок дыңнадып бээримерни Силерден диледим».

Колхоз даргазының индири

СОРУЛГАНЫ ЧЕДИП АЛЫР

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылына төлептиг ужуражыр дээш чуртта калбарган чарышка идепкейлиг кириштинаан, бо чылдың бирги кварталында чамдык соруңчуг түңнелдерни чедип алганнар. Эрткен чылдың бирги кварталында колхоз күрүнеге сүттү 2,8, балыкты 32,4 центнерни саткан, а эттиг чаңгыс-даа центнерни сатпаан болза, бо чылдың бирги кварталында эттиг 193, сүттү 70, балыкты 30,7 центнерни садып, бо продуктулар талазы-биле квартал чазынарын чедиишкинниг күүседкен.

Ажыл-агыйның экономиказының көл үзаанышкыны эътки мал ажылы, өлүк, балык чывыжыны болуп турар. Эът дужаалдазының, өлүк, балык чывыжының талазы-биле күрүне-биле үзе саналашкынарны чылдың соолгу кварталдарында сезон айы-биле чорудар. Сүт саалдазы эрткен чылдан дыка көвүдээнин үстүнде көрдүвүс. Бо дээрге, юбилейлиг чылда колхозтуң саанчыларының күш-ажылчы көдүрүлүшкүнүнүң херечензи-дир. Олар ам сүт саалдазын оон-даа көвүдедир дээш кызымак ажыдап турарлар. Бо талазы-биле Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазының саанчылары П. Доржу, М. Балган, Т. Идам, Д.-С. Идам, М. Көл олар кеску үлүг-хүүзүн киирип турарлар. Тере-Хөл сельпозу 70 центнер сүттү хүлээп алган хиревинге, ону колхозтуң сүт планынга киириштирер республиканың статистика эргелелинче медээ бээриндеп үндезин чок черге ойталап турары шын эвес.

Малдың баш санын өстүрер талазы-биле ажыл экижип орарын моон адаанда саннар тода көргүзүп турар. Ол көргүзүгүнү эрткен чылдың бирги кварталы-биле бо чылдың бирги кварталын деңнеп көргүзерге мындыг:

Малдың чүзүмү	1966 чылда Төрээни	Камгалап алган чаш төлү	1967 чылда Төрээни	Камгалап алган чаш төлү
Хой	1188	1068	1478	1472
Инек	59	46	78	78

Бо ажылды экижидер талазы-биле хойжулар С. Идам, С. Чимис, А. Дангыр-оол, В. Хуужугур олар кызымак ажыдап, малдың чаш төлүн мендө камгалап ап, эки доруктуруп турарлар. Хой оолдаашкынны ам-даа үргүлүлевишаан.

Амгы үеде хойжуларның амыдырал-чуртталгазын экижидер дээш ажыл база калбарып турар. Бирги кварталда №2 хойжу бригаданың бригадири эш С. Банзза бригадазының хойжуларын эвилелдеп тургаш, 4 чуртталга бажыңы, бир кызыл булуң, бир хой кажаазы тудар ыяштыг үдүр кезип тургаш, сөөртүп белеткээннер болгаш бир хой кажаазын тудуп дооскаш, кызыл булуңнуң ханазын тутканнар, 80 кубометр токпакты хап белеткээннер. Балыктыгда № 2 хойжу бригада (бригадири эш Сактагай) 2 чуртталга бажыңы, бир кижи эмнелгезиниң пунктузу тудар ыяштыг кезип белеткээш, тудар черлеринче сөөрткеннер.

Өлүк-үе тывыкчылары (бригадири эш Шоожуң) колхозка бирги кварталда 2000 рубльдиң орулгазын киирер тургаш, 2408 рубльдиң орулгазын киргген. Эш Дажы Седип ниитизи-биле 590 рубль түңге 1 тонна балыкты, 400 ондадраны тутканнар. Колхозтуң тудугжулары бирги кварталда тудуг материалдары белеткээр планын ажыр күүседип, 4 ааз ишты чурттаар бир бажыңның ханазын салып эгелээн. Дуржулгалыг тудугжулар А. Комбу, Б. Иргит олар кызымак ажыдап, аныяктарны тудуг ажылынга өөредип турарлар. Оларның өөреткен аныяк тудугжулары Ф. Сагаачы, К. Кенден, С. Кызыл олар ам мергежидиг тудугжулар болуп, хүн нормазын ажыр ажылдап белеткээннер. Соңга рамаларны, кастыктар, эжиктер кылырынга чазанныкчылар М. Чадамба, М. Кодан олар бедик мергежилдиг ажыдап, чагыгларны чогуур, хүүсаазында, шынарлыг кылып турарлар. Эш Б. Тамаага удуртканнар оттулар ыяш белеткээр бригада эрткен чылдың бирги кварталында 2010 кубометр токпак какпан болза, бо чылдың бирги кварталында 3203 кубометрни хап. Кунгуртуг ортумак школазынга 700 кубометрни сөөртүп белеткеп берген. Бо ажыл ам-даа үзамчылап турар.

Юбилейлиг чылдың бе чамдык эки түңнелдери бисти өөртүп турар. Ынчалза-даа ам кылыр ажылдар бисте ам-даа кончуг хой. Бо юбилейлиг чылда колхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге эттиг 205, сүттүг 100, дүктүг 18, балыкты 30 тоннаны сатар болгаш өлүк тывыжын өлээн көвүдедир, ажыл-агыйның техниктиг чепсеглелин, чурттакчыларның амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле бедиткен хүлээглелерни алган болгай. Ол соруланы чедип алыры ажыл-ишчи бүрүзүнүң хүн бүрүдеги кызымак күш-ажылындан хамаарыжыр деп чүвениң хандыр бодап, кижи бүрүзү онаашкан ажылы дээш харыысалгазын бедидери чугула.

Б. КОШКАР-ООЛ,
Кызыл хоорсовединиң «Тере-Хөл» колхозунуң даргазы.

СЭКП обкомунда болгаш Тыва АССР-киң Министрлер Чөвүлелинде

Ыяш, сад тарып олуртуушкунунуң айын чорудар дугайында

Бо айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-киң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көргеш, хоорайларны, суурларны, колхозтар болгаш совхозтар, школалар, албан черлериниң девискээрлерин ногаанчыдар талазы-биле ажыл экижээн дээрзин демдеглээн.

1966 чылда республикада 3 муң гектар черге аърга-ыяш тарылгазы чоруттунган, хоорайларны, суурларны ногаанчыдарынга хереглээр ыяштарын өстүрериниң 15 гектар плантациязын үндезилээн, 8 гектар черде мат-чимис садын тараан, хоорайларга, суурларга болгаш чурттакчылыг черлерге 300 муң ыяштарын база чадаң ыяштарны тарып олуртаан, сөөлгү үеде чечен тарышкынынче кичээнгей үлам үлгадып турар болу берген.

Ооң-биле кады чамдык районнарда тарып олуртаан ыяштар нургап каар, малга үредип алыр чүүлдер хой, аърга-ыяш камгалалынче четчир ничээнгей салбайн турар дээрзин доктаалда база айыткан.

Улуг Октябрьның 50 чыл ооң төлептиг уткуур болгаш бойдус курлавырларын камгалап өстүрер, чурттакчылыг черлерни ногаанчыдып чаагайжыдар амыдыл үлам экижидер соруга-биле СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-киң Министрлер Чөвүлелиниң доктаатканы:

Юбилейлиг чылда өг-бүлениң күш-амыр кыялып шыдаар кижи бүрүзү үш, өг-бүлениң оон артнан кежигүннериниң кижи бүрүзү — бир ыяшты тарып олуртур деп шиитпирлээш, бо талазы-биле ыяш база чечен тарылгазының апрель 20-ден май 20-ге чедир айын чарлаан Бии-Хем районнуң амыдыл чоннарының эгелээшиниин чүүлдүг деп көргеш, ону деткээн.

Апрельдиң 25-тен майның 25-ке чедир ыяш, сад тарып олуртурунуң айын чарлаан, ол чугула ажыл-херекче ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, колхозчуларны, өөреникчилерни, студентимаарни болгаш республиканың ажылчы чоннарының калбак массаларын хаара тударып төп болгаш чер-черде хамаарышкан организацияларга база албан черлеринге хүлээткен.

Школаларның, клубтарның, стадионнарның, спорт шелдериниң, хөөю турлагларының болгаш мал фермаларының девискээрлерин ногаанчыдар талазы-биле школаларны, өөредилге черлерин, будүрүлгелерни, колхозтарны болгаш совхозтарны комсомол организацияларының шефке алырын хандырарын ВЛКСМ обкомунга хүлээткен.

Ыяш, сад тарып олуртуушкунунуң айының түңнелдерин июнь 1-де үндүрер комиссияны база тургускан.

ИЙИ ДЫШТАНЫР ХҮННҮГ НЕДЕЛЯЖЕ

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң пленуму

Будүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарын, албан-хаакчыларын ийи дыштанып хүннүг бе ажыл хүннүг неделяже шилчидиринге белеткелди чорударынга профэвилел организацияларының соруланың дугайында айтырыгны областың профэвилелдер чөвүлелиниң бешки пленумунга чугаалажып көрген. Профэвилелдер чөвүлелиниң секретары П. М. Горелов ацаа илеткелди кыйган.

Күш-ажылдың болгаш дыштанылганың чаа чурумунче киргеп соонда, неделя дургузунда ажыл шагы мурнуку турганы дег хевээр артар. Ынчалзажок неделяда хостаган бир хүн ажылчы чоннуң дыштанылгазынга ажыктыг болур.

Кызырган ажыл хүннүг неделяже шилчипиринге белеткелди чорударынга улуг ролдуг профэвилел организациялары ойнаар ужурлуг дээрзин илеткелчи демдеглээн. Ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ол ийи дыштанып хүнүг аргалыг болза суббота биле воскресеньеде улаштыр чоппаазерезе түүлдүг, ынчалзажок өске хүннерде база берип болур. Чоннуң хереглелин долу хандырарыбиле амыдырал хандырылга организацияларының ажылын таарыштыр тургузары чугула. Чижөө, Кызыл хоорайга воскресеньеде үлетпүр барааннарының бир-ийи, аъш-чемниң ийи-үш хире магазиннери ажыддаан турары чугула боор. Районнарга база ынчалдыр кылып ап болур дээрзин илеткелчи чугаалаан.

Ажылчы чоннуң хостуг хүннери көвүдээрге, оларның культурлуг дыштанылгазын шын организастаарының айтырыы туруп келир. Хостуг үени чөп ажыглаарынга улуг дузаны чедирери совет, ажыл-агый болгаш профэвилел организацияларының соруланы болур. Ынчангаш ам ажылчыннарның, албан-хаакчыларның дыштанылгазын организастаарының калбак планын бистиң республиканың профэвилел, совет болгаш ажыл-агый органнары баш удур тургузары чугула дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээннер. Клубтарның, кызыл булуңнарның, стадионнарның, спорт шелдериниң ажылын болур чогууру-биле таарыштыр тургузары чугула. Чижөө, Кок-Тейге, Чагытай, Хадын, Дус хөлдерге дыштанылга черлери тургузарынче кызылчылар сагыш салыр ужурлуг. Республикада туризм ажылын үндезинин-биле әде организастаар, Тожуга, Кызылга база өске-даа черлерге турист баазаларын тургузары эргежок апарганын пленумнуң киржикчилери демдеглээннер.

Будүрүлгелерниң, организацияларның ажылчыннарының, албан-хаакчыларының беш ажыл хүннүг неделяже шилчилгезим дериг-херекселдерни, машиналарны, механизмнерни септөөрининг ажылын өөрганизастаарынга, оларның анаа турар чорүүн болгаш энергия чарыгдаарын эвээжедиринге улуг арганы бээр.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчилге үезинде дараазында түүлдерни барындаалап көөрүнүң чугулазын пленум айыткан. Неделя иштинде ажыл шагының ниити үргүлүүлели 41 шак, ынчаарга кадыкшылга хоралыг аар ажылдыг, изиг черлериниң болгаш чер иштининг ажылчыннарынга 36 шак. Ажыл төлевириниң бадылаттынган фондузу болгаш лимизи өскерилбес.

Ажылчыннарны, албан-хаакчыларны ажыл шагының чаа чурумунче шилчидиринин дугайында айтырыгны бодап көрүп тургаш таарыштырарының белеткел комиссияларын будүрүлгелерге, организацияларга эргелелдерге, министерстволарга тургузарының чугулазын пленумнуң киржикчилери демдеглээннер. Комиссияларның кол сорулгалары болза, ажылдың графигин болгаш режимин шилип тывары, механизмнерни, будүрүлгенин кол фондуларын, ажыл шагын чөп ажыглаарын хандырар организас-техниктиг хемчегларни ажылдап кылыры болур. Беш ажыл хүннүг неделяның ажыл режиминиң, графиктиң чогаадып шилип алганының дугайында белеткел комиссиязының шиитпирин будүрүлгенин ниити хуралынга азы партия, профэвилел комитеттери-биле администрацияның каттышкан хуралынга чугаалажып көргеш бадылаар.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчириниң мурнунда, анаа белеткел херек. Чаа чурумче шилчээн соонда, будүрүлгелерге берген план долузу-биле күүседтинген турауп, күш-ажылдың будүрүкчүлүү үлам бедизин, орулга көвүдеэин дээш, ажылды эки организастаарынче улуг кичээнгейни ажыл-агый база профэвилел органнары салырының чугулазын пленумга айыткан.

Үлетпүр, тудуг, транспорт будүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң эмчи хандырылгазын экижидериниң дугайында айтырыгны пленумга база чугаалашкан. Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри А. Любимов ийиги айтырыг талазы-биле илеткелди кыйган. Чоннуң эмчи хандырылгазы сөөлгү чылдарда элээн экижээн. Республиканың эмнелгелеринде аарыг кижилер чыдар орунуң саны 2905 четкен. Ижин, баар болгаш туберкулёз аарыглары чыл келген тудум улам кызырыдып орар. Ынчалзажок ыланғыы үлетпүрүнүң, тудугунуң, транспорттуң ажылчыннарының эмчи хандырылгазы амгы негелдеге дүүшпейн турарын санал бергеннер демдеглээннер. Коммунал ажыл-агый министри В. Еремеев, культура министри М. Хомушку, республиканың спорт чөвүлелиниң даргазы Н. Бегзи, «Тыва кобальт комбинадының каттышкан тудуг профэвилел комитединиң даргазы А. Ковалевский, Кызыл хоорөүскомунуң кадык камгалал киддизиниң эргелекчизи Ю. Ковенский, СЭКП обкомунуң үлетпүр киддизиниң эргелекчизининг оралакчызы В. Чимдан, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. Мондуме база өскелер-даа пленумга сөс ап чүве чугаалаан.

Беш ажыл хүннүг неделяже шилчилгеге ыяк белеткениринин база чоннуң эмчи хандырылгазын экижидериниң дугайында тодаргай саналдарны бергеннер.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Майга белек

№ 48 тудуг эргелели беш чылдың ийиги чылының бирги кварталының тудуг-монтаж ажылдарының планын 100,5 хуу, а күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 133 хуу күүседкен. Эргелелде үш участоктуң Кызылда шеверлекчилер участогу кварталдың планын 100 хуу, Ак-Довурак — 109 хуу күүседкеннер.

Кызылда Непомнящих удурткан бызаңчылар бригадазы, Вержбицкийниң штукатур-маляр бригадазы, Хову-Аксында Гончаровтуң бызаңчылар бригадазы, Бойконуң штукатур-маляр бригадазы, Ак-Довуракта Пейванның столяр бригадазы мурнакчы болуп, Май 1-зинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражып турарлар. Н. КЫРГЫС.

«Шынның» материалдарының изи-биле

"Хереглел-даа улуг"

«Шынның» түскай корреспондентизи Т. Кызыл-оолдуң ыңдыг эгелиг чүүлү № 68 «Шынга» парлаттынган. Кодээ чоннуң чугула хереглел барааннарын өөрүр райпозу, ооң садыг киидизи болур-чогууру-биле чагыдып келдирбейн турган. Бо дугайында шүгүмчүлелдиг материал шын болган деп райпо даргазы Б. Хованың харыылаан.

Чоннуң хереглел барааннарын дарый чагыттырып келдирер дугайында садыг эргелекчизи эш Тиинмейге, товароведтер Досказарга болгаш Сарык-оолга баштаар чер дээскан, чонну барааннар-биле хандырарының хемчеглери алдынып турар.

Чагаа парлаттынмаза-даа

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында четпестерниң дугайын кодээ корреспондент бижээн. Шүгүмчүлелдиг материал шын болганын хыналда бадыткаан.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары С. Буяндының редакцияга дыңнатканы болза: салбыр эргелекчизи М. Карбы чүс тонна силозту бодунуң туразы-биле, кайы-хамаан чок чарыгдааны илерзэн. Совхоз директизы ооң өртээн Карбыдан төлеттирген.

Ажаалга баксыраану-биле кыжын ферманың 9 бызаазы өлген. Ону № 24 формага киир бижээн. Өлген мал сегин чогуур үезинде чайлаттырарының хемчээн албааны дээш совхозтуң кол мал эмчизи Б. Горячевти шыңгыы сагындырган. Инектерге чемни чымчады хайындырып бээри түр үеде соксаан, саанчылар карацгы кажаа иштинге инек саалдазын чорудуп турган. Бо дээрге салбырның удуртукчуларының четпес амылы болган. Мындыг четпестерни чайладырының хемчеглери алдынган. Улусчу контрольдуң дузалаар бөлүү фермада чамдык четпестерни илереткеш, ону чайладыры, частырыгларны эдери-биле директизиге саналдарын киирген.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

ЧУРУКТА: политиктиг манифестация. Петроград, 1917 чылдың июнь 18.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ОЛАР РЕВОЛЮЦИЯ ДЭЭШ ТУЛЧУП ЧОРААН

Даштыны чурттар-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзаалардың совет чиитилел эвилелиниң Ленинградта салбырының чанында Европаның социалистиг чурттарының улустары-биле дайынчы найыралдың төөгүзүнүң секциязы ажылдап турар. Ол секцияның кежигүннери — шериг төөгүчүлери Октябрьның социалистиг революциязынга даштыкы интернационалчыларның киржилгезиниң дугайында чаа материалдарны дилеп тыварын үр үеде чорудуп турар. Секцияның удуртуучузу генерал-майор Георгий КАРАЕВ ол дилеп тывыышкыныың болгаш тывыгган материалдарның дугайын Парлагганың медээлер агентилелиниң корреспондентизинге чугаалаан.

Генералдың ажылдаар столунда хөй карточкаларны салып каан. Ол карточкаларны ажып көрбүшаан. Г. Караев барык бежен чылдың мурнундагы архив материалдарындан, эрги солунгардан болгаш хуудустардан үшта бижидилгелерни менээ таныштырды. Ында кандыг документ чок дээр! Россияга революция дугайында венгр революсчу Деж Бокинниң кайгамчык чугаазы, орус ажылчыннарга корвет социал-демократтарның байырлыг чагаазы, Улуг Октябрьның чарлаан чагаай болгаш гуманныг принциптерин хүлээп көргеп индий мусульман национал лиганың (Делиде) чаагаазы, «Капиталды ашкан тиилелгени баштай чедип алган болгаш пролетар диктатуразын баштай боттандырган орус пролетариатка Сиятл дээр америк хоорайның ажылчыннарының чагаазы болгаш өске-даа дыка хөй чугула документилер.

— Совет эрге-чагырга дээш Октябрьның чеңсектиг тура халышкынынга болгаш хамаатты дайынга явы-бүрү чурттарның улустарының төлээлекчилериниң киришкенниниң дугайын хереченлеп турар материалдар биске оон-даа эргим үнелиг —деп, генерал Караев чугаалап олурар. Ол кижилер орус черге канчан чедип келгенил? Оларның чамдыктары амыдырап чурттаарынга херектиг ажыл тып алыры-биле революциянын ырак мурнунда-ла Россияга келгеп. Өскелерн тутурган шериглер болуп келгеп. Четче эвес медээлер-биле алырга, Россияның европа кезиниге, Сибирьге болгаш Ортаакы Азияга чер сана тургускан 400 лагерьлерге (туттурган шериглер) ийи миллион ажыг кижи турган.

Олардан хөй-хөй кижилер явы-бүрү чылдагаан-биле революстут Петроградтың кудумчуларынга, а ооң дараазында хамаатты дайынның фронтуларынга чеде берген. Шагда-ла билдингир аттарга ам чаа аттар немешкен. Чижөө, ленинград төөгүчүлериниң салган күжениишкиннериниң ачызында Германи Демократтыг Республикада чурттап турар Франц Клингер делегейниң бирги дайынының үезинде Россияга тутторган шериг болуп турганы билдингир апарган. Февраль революциязының бүдүүзүнде ол лагерьден дезии үнгеш, Петроградка чеде берген. Анаа орус ажылчыннар-биле өөнүүтешкеп болгаш чамдык үе эрткенде кызылгвардейжи болу бергеп.

«Авроравиң» төөгүзүг адыышкыны ынчаарга үнгеп үезинде Франц Клингер Нева кемниң эриинге таныылаан турган. Ооң соонда ол акгвардейжилер-биле дайылдашкан, Коммунистиг партияның хүрээлениинге киргеп.

Болгар үжүдүкчү, путилов кызылгвардейжи отрядтың дайынчызы Сотир Черкезов дугайында документилер ол чаа документилериниң аразында база бар. Тура халышкын дүнезинде Николаев вокзалды ээлеп алыр дугайында даалганы Черкезовка болгаш ооң орус эштериниң берген турган. Черкезовтуң бодунуң демдеглелинде чугаалаан турары: «Кежээ заводка чеде берген бис. Аңаа баарывыска биске ланчыыларны болгаш октарны үлеп берген. Херим иштинге кирип келгеш чугаалап олурар болду. Туттурган шеригларниң лагерьлеринге тургустуткан социал-демократтыг организациялар большевиктерниң талазынче шилчип кээп турар апарган.

Туттурган хөй шериглер кызылгвардейжи отрядтарга кирип, интернационалчы роталарны, батальоннарны, полктарны тургузуп турган. Ынчаарда тургустуган Польша революстут батальон ында батальоннарның база бирээзи болуп, ажылчы чоннар депутаттарының Минск Совединиң аттыг бирги адыгжы полктуң составынга киргеп. 1918 чылдың январьда ийи румын батальонну болгаш бирги Серби революстут отрядты тургускан, ол отряд сөөлүүредир бирги Югослав коммунистиг полк болган. Ийи ай эрткенде Ташкентиге база бир интернационалчы отряд тургустунган.

Ындыг кезектерни чурттуң барык чүс хоорайларында организастаан. Туттурган шериглер болуп турганнарны—чартык миллион интернационалчыларны каттыштырыгы дег ындыг интернационалчы революстут организацияны тургузарының эргежок чугулазы негеттинип келгеп. Ол организацияның организакчылары болза, ам немеп ажылчын шимчээшкининиң хоочун ажылдакчызы Р. Роткегель кеску чех эртемдеп А. Кольман, революсчу М. Бумор, Австрияның Коммунистиг партиязының хүндүүт даргазы И. Коплениг, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү Ф. Мюниих болгаш өскелер-даа болган.

1918 чылдың январьда Эвилелдер Бажыңының Колонналыг заводунга социал-демократтар-интернационалчыларның Бүгү-россий съездизи чыылган. Ол съездиге 400 хире делегаттар олурушкан. «Бистер шупшувус чаңгыс кижи ышкаш, бөө-чепсекти холга тутканы, орус революстут чазакты детиишир бис» деп манифестини съезд хүлээп алган.

Акгвардейжилерге, контрреволюстут үймээнчилерге удур интернационалчы отрядтарның тулчуушкынарынын болган черлерни генерал Караев чуруктар көргүстү. Кайзержи шериглерге удур Бела Куннуң отрядының тулчуушкун чорудуп турган черн Нарва бо.

Американчы Альберт Рис Вильямс баштаан отряд 21-ги адыгжы полктуң составынга туруп алгаш, генерал Красновтуң ак-казак кезектеринге удур дайылдажып турган Мурнуу фронт бо. Царицынга тургускан III Интернационал аттыг отряд Донга дайылдажып чорун турган. А бирги болгаш ийиги Омск делегей отрядтарының дайынчылары Забайкальенниң оруктары-биле чорун турган.

Интернационалчы полктуң командири венгр Дьюла Варгинниң бижээн мындыг одуруглары мынчага чедир кижиниң сеткил-сагыжын хайныктырып келир: «Бис Волгага ак-гвардейжи офицер дээрбечилер-биле дайылдажып турган бис. Ленинге араатанныг халдаашкын дугайында медээ бистиң сеткил-сагыжывысты киленнетти, ооң төрээн хоорайы Симбирскиниң доп-дораан хостаарын шиитпирлээн бис... Сентябрь 12-де, кадыг-дошкун тулчуушкуннарның соонда, Симбирскиниң ээлеп алган. Ол-ла хүн ап Ленинге мындыг телеграмманы чоруткан: «Эргим Владимир Ильич! Силерниң төрээн хоорайыңарны ээлеп алганы дээрге, Силерниң бир балыңарга харыы-дыр, а ийигизи дээш харыы—Самара болур».

Боо-чепсээн холга тудуп алгаш, аныяк Совет күрүнени камгалап турган чехтериниң болгаш венгрлериниң, кыдаттарның болгаш полякгарның, көрейлериниң болгаш немецтериниң, сербыларның болгаш болгарларның эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруктарының дугайында чүүлдерни олгда-ла эвээш эвести бижээн. Ындыг болза-даа Петр Боревичиниң дугайында кандыг-даа медээ барык билдинмейн келген. А кай чаарга-даа ол кижиниң амыдыралы анаа эвес болган. Петр Боревич Чөөн фронтуга дайылдажып турган полыша аъттыг шериглерниң командири турган. Шажын семинариязының кижизидикчиги Петр Боревич хамаатты дайынның чылдарында интернационалчы кезектерни баштаан. Ол кезектерге полякгар, литвалар, латыштар, чехтер, орустар, белорусьтар, украиннар, грузиннер, кыдаттар турган. Петро Боревич 1921 чылда өлүрткен болгаш Смоленскиде, 1812 чылдың Ада-чурттуң дайынынга өлгеннерге алдар кылдыр тургускан тураскаалдың баарында орнукшуткан.

Түңнелинде генерал Караевтиң чугаалааны болза: Революсчу интернационалчылар боттарының пролетаржы хүүзэлгезин алдарлыы-биле күүседкен. Хамаатты дайынның чылдарында өске чурттарның улустарының төлээлекчилери Кызыл Шеригниң дайынчылары-биле хол-холундан тутушуп алгаш, дайылдашкан фронт чок болган. Ынчаарда чиигледээн сап-биле ап коорге, Кызыл Шеригниң кезектеринге болгаш партизан отрядтарынга 300 муң хире интернационалчылар турган. Россиянын улустары-биле кады олар Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чаалап алышкынарын эрес-дидим болгаш маадырлыы-биле камгалап турганнар.

Анатолий ЛЮБАРСКИЙ,
ПМА-ның корреспондентизи.

1967 ч. апрель 30.

ШЫН
2-ги арын

Агитквартираларны тургускан

Бай-Тайга районнуң чамдык суурларында кудумчуларның квартал аайы-биле агитквартираларын организастап тургускан. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг сагбырында херээженнер човүделиниң даргазы Мария Хертек суурга агитквартираар тургузарын бир-ле дутаарында өгелээн.

Агитквартираның составы 15 кижиден ашпас. Ооң төвүн бир квартадың делгем бажыңынга кылгаш, адрезин аңаа азып турарлар. Бир кудумчуда агитквартираның саны ооң хемчээлиниден хамаарыжыр. Улут кварталга ийи-даа агитквартира туруп болур.

Агитквартираның ажылын удуртуруга даргазы, оралакчызы кылдыр ийи кижини соңгуп алыр. Ооң төвүнге кылып чорудар ажыл планын боттарының хуралынга бадылаап, аскан турар. Агитквартирага өг-бүленің кежигүнери шуптуң киржир, а чамдык таварылгаларда өөренип турар кижилер киришпес. Суурларда организастап турар агитквартираларның дараазында сорулганы салып турар: ажыл шагының сөөлүнде човүнүң культурлуг дыштанылгазын солуп кылдыр арттинерин, концерт, диспут, ужуражылга кежээлерин, даарааш, чураан түүлдерниң делгелгезин организаставарын; хөй-ниитиг ажыктыг түүлдерни кылыры, шеф, чурттакчы бажыңнарга, албан организацияга черлериниг арыг-шеверин удуртуру, кудумчу, суур чагайжыдыгазынга киржири; кижилериниң кадыкшылын камгалаар сорулга-биле янзы-бүрү тайылбыр ажылын кылыры, беседалар, солуп номчулгелери; корум-чурум шаңналаарынга агитквартираларның ролүн нүштедирери, ажыл кылбас кижилерни илередип, оларны ажыктыг түвенин кылган турарынче сүмелеп, оларга дузалаары, янзы-бүрү чарышты организастаары болгаш оон-даа хөй чүүлда түүлдерни кылыры болур.

Районнуң Кызыл-Даг, Найырал, Тээли, Шуй суурларында тургуступ-ган агитквартираар концертин фермаларга, төп шаңнарга болгаш хөй-жу бригадалар төптеринге көргүзүп эгелээн. Найырал суурунуң 1, 5, 3 болгаш Кызыл-Дагның 5, 6, 11, 7 дугаарлыг агитквартираары боттарының бедетпээн концерттерин СЭКП райкомунуң пленумунуң киржикчилеринге көргүскеш, радиога база дамчытканнар. Агитквартираларны ам районнуң бүтү колхозтарында, школаларда организастап эгелей бергеш. Агитквартираларны организастап тургускаш, оларның ажылын эки удуртур талазы-биле суурлар боттарының аразында база чарыштыг.

Чер-черде партия организацияла-ры, кедээ Советтер, хөй-ниитиг орга-низацияларының агитквартираларның ажылын удуртуп турар. Бо ажылга ыяңгыя школаларда башкылар улуг рольдуг болуп, ам-даа чаа-чаа арга-дүржулганы район иштинге шептередирин планнап турар. СЭКП райкому, райкүүском, ооң кылдыстери агитквартираларның ажылын улам экижидеринге хүн бүрүнүң практиктиг дузаазын чедирип турар.

Н. СҮТ-ЛАЙ-ООЛ.

Николай Мөнген-оол — аныяк тудугчу, ынчалза-даа, ол тудугжунуң ажылынга мергежизин. Арматурщиктиң нарын ажылын-даа, балды тутпаш бызаңнаарын-даа ол бир дөмей кылып билир. Мөнген-оол ам найысылал Кызылдың чаа универсалдыг магазининиң тудуунда шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: аныяк тудугчу Н. Мөнген-оол.

И. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

Мөңгүн-Тайгадан хойжу

Мөңгүн-Тайганың чиге баарында-да, кезек дыттар чоогунда оргу-лаш черде, «Малчын» кедээ ажы-ағый артелиниң дүржулгазы хойжулу Доңгак Бичө-оол чурттап, ажылдап турар. 1966 чыл. Мөңгүн-Тайгага эң-не кадыг-дошкуу кыш болган: хар улуг, ооң кажында мал аарын баа бар. Чамдык малчыннарга малдың чаа толу алзан хорамчалыг болгулаан. А Доңгак Мазыкыевич түе хойга онаштыр 98 хураганы чыгталаан ап шыдаан.

Ыядыг берге кыжын ооң че-диишкинниг болганының чамдыы түдел? Ол бо-дур: бирээде —кыш-тагда кажааларны шыпаармыг сеп-тээн. Кажаа иштин кеззеде кур-тап болгаш арыг-шеңер тургузар. Чаш хураганы бодүүн-даа бол, сакпаа аргазы-биле ажаар, хура-ганнарга суглу чылдын бээр, шай-ны-даа хайындыргаш, сүттеп бээр. Доңгак Бичө-оол чыл саныыда-да бодунуң ог-бүленинің ну-жу-биле сестеп ол тоонна чедир сигенин белеткээр, кыштың ыадыг берге үезинде малга ону болгаш еске-даа чемнерин немелде кыл-дыр бээр.

Ийиде— Мөңгүн-Тайгага хойну түгле одараадыр деп чүтээлээп бо-лур, ынчангаш ол күскээр кыш-таанга кожуп келгеш, хойларны алзан ырак, хар дүй хөрүүктеккен черлерге одарлаткаш, а хөй оолдан турар үеде кыштаг чоогунга курлап алган одарынга оттыкарар. Ооң база бир онзагай түүлү — малды хүн бүрүде планнап алган одараларынга кадарар. Хат-шуурганныг хүннерде ыжык мазегерге баар. Чай келирге, Каргы-Бажың-ның серини, оттуг чайлаганнарга дөрт-беш удаа көжүп тур-гаш, хойларын семиртип алыр—

Эрткен чылдың кыжының-да мал-чыннның турган черинге улуг шуурган болган, бир катап дүн ортузунда ол улам дам баргаш. «Мындыг күштүг шуурган хөвар болур түве болгай, дээрта ыяпаа болза, малды каза, канчаар кадаар чоорө деп боданып хонган.

Эртенинде туруп келп, бажың-ның эжизин ажылдар дээрге, хар дүй хөрүүктеп ыаанкан болган. Арга-зын хереглеп тургаш, үнүп келээрге, хой-даа, хураган-даа кажаа-ларының аастарын база дүй хөрүүктеп ыаанкан. Малчын бажың-ынче конгуг дүрген киргеш:

— Аймыз болган-дыр, дүргеп турулар—бей ыаанкан, ыңай болган. От-бүленің кежигүнерин ка-жаалар аастарында хөрүүктеп күүрек-биле кажын тургаш, кажаа-ларын ажыдып алган. Малчын-нар кезек када дыштанып, чемне-нип олурда, Бичө-оол шайын аартаныпаан:

— Бөгүн берге хүн-дүр, хойну мен кадарып көрейн, силер ка-жаа аскында, бажың эжизиде харны аштап, хураганнарны эки чемгерип турар силер — деп чу-гаалдаап, кодамныың аданиче аа-бек хөөн сүрүн алгаш, эрее чор-гаар апарган дет чорупкан. Ол дү-не чамдык коданнарының кажаа-ларының аастарын дугаан хөр-үүктерни колхоз төвүнден тран-торлар келгеш, ыштап турган та-варылгалар бар. Кызымак малчын деп түве бо-дур, ыядыг кижи турда, ажыл хайыңып турбайн кап-чаарлы!

Ийет, күзел-сорук турда, дем-нинг ажылдың түңнели эки. Ооң-биле кады, ыядыг ажылдааны дээш, чон оларны хүндүлээр, оларга чоргаарланыр, а администрация, хөй-ниитиг организация-лары демдеглеп-даа турар. Ооң бир чижээ бо: Доңгак Мазыкы-евич Москвада улуг ажыл-агый чедиишкиниериниң делгелгезинге 1966 чылда чораан. А сөөлгү соңгудда үезинде мөңгүн-тайгажы-лар ону Тыва АССР-ниң Дээди Со-ветиниң депутадынга ам ийи удаа соңгуп алганнар.

— Доңгак Мазыкыевич биле ооң кадайы Дыртынаа Мага-Ши-риевна бистиң колхозтуң шол-баннары болгай, бис оларның бай-лык дүржулгазындан өөренип ап тур бис, ажыл дээрде амыр-дыжыы-даа бодаваа, ажыок кызы-мак кижилер түве — деп. Мөң-гүн-Тайганың малчыннары ооң дугаймында чорчаарал-биле чугаа-лажырлар.

Ооң-биле кады Доңгак Мазы-кыевичиниң СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу «Хүндүлел-диң демдээ» орден-биле шаңнаа-лыыр, ийи чыл буруңгаар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Пре-зидиумуу ыяпа Тыва АССР-ниң ал-дарлыг малчыны деп хүндүүт атты тыныскаанын база айтыр бис.

— Бо бедик шаңналдар мени күш-ажылыче улам сорук киргеп. Совет эрге-чагырганың бежен чыл-ының байырлалынга чаа-чаа чедиишкиниер-биле ужуражыр дээш, түе хойга онаштыр түе хураган алыр дээн хүзөлгемни ам күүседип шыдаакан мен. Дүк кыргылдавының талазы-биле хү-зээлгем күүсеттиңерине бүдүрээр мен. Бо чылын бодумнуң ог-бү-леминиң кежигүнери-биле кадыг 10 ажыг тоонна сигенин кезип алыр, кыштаг сеңгелгезин мал-ыялаадыг кылып алыр хүзөлге-ни алган мен—деп Доңгак Бичө-оол чугаалаар.

Ам бодунда быжыглаан хойлар-ны хүр, эки чазагладып турар.

Депутат хүзөлгезин күүседир дээш ол удуу-биле кыядыын тур-рар. Ызаңгыя Мугур-Аксы суурнуң соңгукчулары чаа школа ту-дуунга хереглээр чамдык чүүлүл тудуут материалдарының дугаймын-да айтырыг тургузуп, хемчет алы-рын депутадынга чагаан. Ооң түңнелинде Доңгак Мазыкыевич Кызылга чорааш, ол айтырыгны хамаарыкшаан организацияларга тургускан. Ам чамдык чүүлдер күүсеттинген-даа.

Мөңгүн-тайгажылардың идегээ-лин Доңгак Мазыкыевич моон соңгаар-даа төлептиг бүдүредип шыдаар.

К. ХЕРТЕК.

Кожаларның дуржулгазы

ЭКОНОМИКА АЙТЫРЫГЛАРЫН КОЛДАДЫР

(Красноярск крайда „Большевик“ колхоз беш чылдың ийиги чылында)

Хаван ажылынга хонуута немелде деңгей эң бедик болур чем рационун тургузар. Ол чорук семиртилгенің хуусаазын кызыргаш, 90—100 кг хаваннарны дужаар арганы бээр. Семиртилгеден камналга 7875 рубль болур.

Күрүнеге садар, үрезинге хереглээр тараана автомашиналарга чүдүреринг бо чылын бүрүн механизастаар. Ирилди одек чүдүрерин, картофелъ ажаап алышкынын, бөдүүн мал чемнерн белеткээрин, оларны малдың чемненир черинче сөөртүрүн база механизастаар. Механизастаашкын бедирге, хол-биле кылыр ажыл кызыр-лыр. Санаашкынның көргүскенинден алырга, үстүнде санаттынган бүдүрүлге чорудулгаларының ачызында 14 муң ажыг рубль камна-лга алдынар.

Техниктиг нормаларга болгаш шөл база участок бүрүзүнүң тодаргай байдалдарынга дүүштүр агрегаттаашкынны шын чорудары, агрегаттарны кожуг машиналары болгаш чепсектер-биле шын четчелештирери планнаттынган. Практиканың көргүзүп турарындан алырга, трактор четче ажылдавас болза кывар, чаар материалдар артык чарыгдаттынар, механизаторларның материалдыг со-нуургалы, ажылдан кылымшкынның нормазы кудулаар. Тракторнуң тыртпар күжү кожуг чепсектер-биле 90—95 хуу хандыртынгада ажыл эң-не камналгалыг болур. Түгле чаңгыс бо чурумну сагыырындан ажылдап кылышкынның эдлерге ортумак мини-мумуун 7—8 хуу бедидин болур.

Кожуг хереклеларни ажылга белеткээрде, колхозка андазын бистеринің, культиватор майыктарының шаптыларын шыңгыы контролъдаар, андазын, культиватор бүрүүг кур бистерниг, майык-тарлыг болур.

Ажыл-агыйда бар тракторларны оларның эң-не камналгалыг бо-лур черлериниг ажыглаары шуут чурум. Трактор агрегаттарының куруг машиналарын мырыңай эвээжедир. Тракторларны кывар, чаар материалдар-биле шөлге заправкалаар. Чазын хөрүүнүң четчил турарынга, үнүштүг ажаан турда бок үнүштериниң үнүп келириниг, ажаап алышкын үезинде тараанын быжып турарынга хамаарыштыр колхозтуң агроному агрегаттарның ажылчын участоктарга ажылдарының маршрухун доктаадыр. Механизаторларга наряд-онаалгаларының трактор-хову бригадазының бригадири ажылга кире-ринің мурнуу үезинде бээр.

1966 чылда колхозка автомашиналарның чүк чүдүрүлгезининг коэффициентизин чүгле 50,3 хуу болган. Бо чылын автомобиль па-рыгының белениниң коэффициентизин 90 хуу чедирерге көрдүнген. Бо санаттынган хемчегларинг хараазында чымчак аңдарылгага шилчидерге гектар аңдарылганың бот-үнезин 5 хуу хире, а тонна-километриниң бот-үнези—3 хуу чиигээр.

Продукцияның единицазынга күш-ажыл болгаш акша-хөреңги чарыгдалдарын эвээжедир, көрдүнген хемчегларин боттандырар төлээде, будүрүлгенинг бүгү участоктарынга, ажыл-агыйның бүгү адырларынга күш-ажылдың организастаашкынын улам экижидер, камналга чурумунга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерниге колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидер.

1967 чылда будүрүлгенің түскай эртемниглери болгаш организа-кчылары будүрүлгеге, мал ажылынга болгаш септелге-тудуг ажылдарга күш-ажылды эртемге үндезилээш организастаарын неп-тередир. Будүрүлгенің бүгү чорудулгаларынга, байдалдың таар-жыр аайы-биле, ажылчынар алзан үр хуусаада (беш, он хонуктарның, айның) наряд-онаалгалыг болур. Ажылчын күжүн болгаш механизацияга хереклерин ажыл бүрүзүнүң хемчээлинге дүүштүр болгаш ажылдан кылымшкынының техника талазы-биле үндези-леттинген нормазын ёзугаар тургускулаар.

1967 чылдың январь 1-ден эгелээш, колхозчулар болза совхоз нормазын болгаш расценказын ёзугаар күш-ажылдың магадылаттынган акша төлевиринге шилчээн. Чоокку үеде шаңнал системазын ажылдан кылгаш, бадылаан турар. Ооң үндезинин болза күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң денгели болгаш өзүлдези, будүрүлге чарыгдалынын эвээжээра болур. Будүрүлгенің бүгү участоктарынга — хову, мал ажылынга, автогаражка ажыл-агыйның иштики бот-орудга-чарыгалыг болурунуң элементилерин тургузар. Бригаларга болгаш фермаларга чыл онаалгаларын бээринден акгыда, тус-тус ажыл күүседикчилериниге онаалга-лимитти база бээр. Чыл онаалгаларын будүрүлгенің байдалын көрүп тургаш, айлар аайы-биле таарыштыр кылыр. Механизаторларның, чолаачыларның, мал ажылдакчыларының кижи бүрүзүнге онаштыр камналга чедип алганын санап турар.

Будүрүлге участок бүрүзүнге ажылдың түңнелдерин ай саны-да кылып, күш-ажылга болгаш акша-хөреңгиге чеже камналга чедип алганын тодаргайлаар. Ай бүрүзүнүң медээ бюллетенин ту-рар, аңаа болза кым кандыг арга-биле чеженн камнап алганы, бодунуң хүзөлгелерин кым, чүге күүсеттээнил дээрзин айытпышаан, акша-хөреңги болгаш күш-ажылга чедип алдынган камналганың барымдааларын түңнеп анализтээр. Чарыштың түңнелдерин кылырда, продукция будурер талазы-биле планның күүселдезинден адыда, күш-ажыл база акша-хөреңги камналгазының талазы-биле хүзөлгелерин болгаш онаалгаларны канчаар күүсеткенин база ап көөр.

Көдээ ажыл-агый продукциязын будүрериниң чарыгдалында кывар, чаар материалдар, артык кезектер, септелге болгаш тудуг материалдары, ажыл-агый болгаш транспорт хереклерлери, эм чүүлдерни болгаш тускай хептер улуг черни эзлеп турар. Үнүш ажылының ниити чарыгдалында олар 25 хуу, а мал ажылында—15 хуу чедип турар. Бо айытынган үнелиг чүүлдерниң чарыгдалын чурумчудар чорук акша-мөңгүн камналгазының талазы-биле черле боттуг курлавыр болур. Ажыл-агый хереклеларининг хемир бүрүзүнге хамаарыштыр колхозка оларны эдилээринің хуусаазын доктаадыр болгаш оларның дугаймда харылсалгалыг кижилерни тургузар. Тудуг материалдарын: тууйбуну, цементнин, будуктарны, кадагларны болгаш өскелерин-даа ажыл күүседикчилерине шынгыы лимит ёзугаар бээр. Чүгле мооң нүселп-биле муң ажыг рубль камнаттынар.

Тракторлар, көдээ ажыл-агый машиналары болгаш автомобиль-дер септээрде, оларның янзы-бүрү кезектериниң үрелившкиннерин эң шынгыы илередип доктаадыр, техника ажыглалының септелге-лер аразының хуусааларын илавылалдыг сагыыр. Техниктиг ажаалганы өйүнде кылыр, баш удур септелгелерни кылып турарын машинаның эдилээр хуусаазын узадыр. Техника эдилелин экижи-дерин база ап көөрге, бо хемчет 3,5—4 муң рубльдя камнап алыр арганы бээр.

Хову ажылдарынга тракторларны болгаш комбайнарны заправ-калап турда, кывар чүүл төгер чорукту узуткап, одалга аппаратуразын шын таарыштырып, кывар чүүл чарыгдаалын шынгыы контролъдап тургаш, өртээ 400 рубль түңнүг кывар, чаар материалдар камнаттынар.

• • •

Красноярскиниң Көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчыларының киржилгези-биле «Большевик» колхозтуң тускай эртемниглериниң күш-ажыл болгаш акша-хөреңги камналгазының талазы-биле ажыглаан хемчегларинг чүгле 50,3 хуу болган. Бо чылын автомобиль парыгының белениниң коэффициентизин 90 хуу чедирерге көрдүнген. Бо санаттынган хемчегларинг хараазында чымчак аңдарылгага шилчидерге гектар аңдарылганың бот-үнезин 5 хуу хире, а тонна-километриниң бот-үнези—3 хуу чиигээр.

Продукцияның единицазынга күш-ажыл болгаш акша-хөреңги чарыгдалдарын эвээжедир, көрдүнген хемчегларин боттандырар төлээде, будүрүлгенің бүгү участоктарынга, ажыл-агыйның бүгү адырларынга күш-ажылдың организастаашкынын улам экижидер, камналга чурумунга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерниге колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидер.

1967 чылда будүрүлгенің түскай эртемниглери болгаш организа-кчылары будүрүлгеге, мал ажылынга болгаш септелге-тудуг ажылдарга күш-ажылды эртемге үндезилээш организастаарын неп-тередир. Будүрүлгенің бүгү чорудулгаларынга, байдалдың таар-жыр аайы-биле, ажылчынар алзан үр хуусаада (беш, он хонуктарның, айның) наряд-онаалгалыг болур. Ажылчын күжүн болгаш механизацияга хереклерин ажыл бүрүзүнүң хемчээлинге дүүштүр болгаш ажылдан кылымшкынының техника талазы-биле үндези-леттинген нормазын ёзугаар тургускулаар.

1967 чылдың январь 1-ден эгелээш, колхозчулар болза совхоз нормазын болгаш расценказын ёзугаар күш-ажылдың магадылаттынган акша төлевиринге шилчээн. Чоокку үеде шаңнал система-зын ажылдан кылгаш, бадылаан турар. Ооң үндезинин болза күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң денгели болгаш өзүлдези, будүрүлге чарыгдалынын эвээжээра болур. Будүрүлгенің бүгү участоктарынга — хову, мал ажылынга, автогаражка ажыл-агыйның иштики бот-орудга-чарыгалыг болурунуң элементилерин тургузар. Бригаларга болгаш фермаларга чыл онаалгаларын бээринден акгыда, тус-тус ажыл күүседикчилериниге онаалга-лимитти база бээр. Чыл онаалгаларын будүрүлгенің байдалын көрүп тургаш, айлар аайы-биле таарыштыр кылыр. Механизаторларның, чолаачыларның, мал ажылдакчыларының кижи бүрүзүнге онаштыр камналга чедип алганын санап турар.

Будүрүлге участок бүрүзүнге ажылдың түңнелдерин ай саны-да кылып, күш-ажылга болгаш акша-хөреңгиге чеже камналга чедип алганын тодаргайлаар. Ай бүрүзүнүң медээ бюллетенин тургузар, аңаа болза кым кандыг арга-биле чеженн камнап алганы, бодунуң хүзөлгелерин кым, чүге күүсеттээнил дээрзин айытпышаан, акша-хөреңги болгаш күш-ажылга чедип алдынган камналганың барымдааларын түңнеп анализтээр. Чарыштың түңнелдерин кылырда, продукция будурер талазы-биле планның күүселдезинден адыда, күш-ажыл база акша-хөреңги камналгазының талазы-биле хүзөлгелерин болгаш онаалгаларны канчаар күүсеткенин база ап көөр.

Көдээ ажыл-агый продукциязын будүрериниң чарыгдалында кывар, чаар материалдар, артык кезектер, септелге болгаш тудуг материалдары, ажыл-агый болгаш транспорт хереклерлери, эм чүүлдерни болгаш тускай хептер улуг черни эзлеп турар. Үнүш ажылының ниити чарыгдалында олар 25 хуу, а мал ажылында—15 хуу чедип турар. Бо айытынган үнелиг чүүлдерниң чарыгдалын чурумчудар чорук акша-мөңгүн камналгазының талазы-биле черле боттуг курлавыр болур. Ажыл-агый хереклеларининг хемир бүрүзүнге хамаарыштыр колхозка оларны эдилээринің хуусаазын доктаадыр болгаш оларның дугаймда харылсалгалыг кижилерни тургузар. Тудуг материалдарын: тууйбуну, цементнин, будуктарны, кадагларны болгаш өскелерин-даа ажыл күүседикчилерине шынгыы лимит ёзугаар бээр. Чүгле мооң нүселп-биле муң ажыг рубль камнаттынар.

Тракторлар, көдээ ажыл-агый машиналары болгаш автомобиль-дер септээрде, оларның янзы-бүрү кезектериниң үрелившкиннерин эң шынгыы илередип доктаадыр, техника ажыглалының септелге-лер аразының хуусааларын илавылалдыг сагыыр. Техниктиг ажаалганы өйүнде кылыр, баш удур септелгелерни кылып турарын машинаның эдилээр хуусаазын узадыр. Техника эдилелин экижи-дерин база ап көөрге, бо хемчет 3,5—4 муң рубльдя камнап алыр арганы бээр.

Хову ажылдарынга тракторларны болгаш комбайнарны заправ-калап турда, кывар чүүл төгер чорукту узуткап, одалга аппаратуразын шын таарыштырып, кывар чүүл чарыгдаалын шынгыы контролъдап тургаш, өртээ 400 рубль түңнүг кывар, чаар материалдар камнаттынар.

• • •

Красноярскиниң Көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчыларының киржилгези-биле «Большевик»

ГРЕК ПАТРИОТТАРГА ХОСТАЛГА!

ТАЙБЫҢ КАМГАЛАЛЫНЫҢ СОВЕТ КОМИТЕДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Грецияда монархо-фашистиг диктатураның тургустувганының түңнелинде ында болуп турар болуушкуннар-биле холбаштыр тайбың дээш совет деминселчилериниң, бүгү совет кижилериниң ханы килеңээшкинин Тайбың камгалалыныың Совет комитединиң илергейлеп тур.

АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң деткимчези-биле чурттуң кедергей барының үзелдиг реаксыыг идегеттериниң кылганы шериг эргилдези Европада фашистиг айыылдың чаа одааның тургустуганын айтып турар-дыр. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр дээш, Европага тайбыңны болгаш аймыл чок чорукту быжыглаар дээш деминсежин турар европейжи чурттарның улустарынга Грецияда реакция ажык чөңгээни кылган.

Гитлержи фашизмге удур деминселге боттарының аттарын алдаржыткан грек улустуң эң эки оолдар, кыстары — Манолис Глезосту, Киркосту, Илиуну болгаш еске-даа муңмуң кижилерни тутканы, кара бажыңнаан. Хоргудаттырган патриоттарны өлүрер деп кыжаныр турардыр. Ынчангаш сүлчөзекжиктилерниң бүгү-ле антидемократтыг үүлгедиглерин сокадырын болгаш хоргудаттырган демократтарны — тайбың болгаш дешпилге дээш деминселчилерни хостаарын совет хөй-ниитиниң калбак бөлүктериниң мурнуудан Тайбың камгалалыныың Совет комитединиң иегеп тур.

Бүгү-ле грек патриоттар-биле — тайбың дээш деминселчилер-биле ану-дуңмаанын эң-сеткил каттыштырылгазын тайбыңның совет талалакчылары илергейлеп тур. Хостал-га, аас-кежин болгаш тайбың дээш грек улустуң эрес-маадырлыг үнүн хостал-гаанын болгаш дешпилгенің дай-зынарны боой тудуп шыдавас дээр-зинге бүзүредир бис.

Фашизм чүү-даа чедип ап шыдавас! Реакцияның болгаш империализмнің караңгы күштерин тайбың-ның болгаш дешпилгенің херээ тиилеп үнер! Грек патриоттарга хостал-га!

СОВЕТ ЖУРНАЛИСТЕРНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Грецияның хааны Константинге болгаш грек чазакка чоруткан ме-дегелиинге ССРЭ-ниң Журналистер Эвилелиниң баштаар черинің секретарыады Грецияда шериг-фашист эргилденің организакчыларын пар-лалганын, радионуң болгаш телеши-дениинің бүгү совет ажылдакчыла-рынның мурнуудан ылаңгыяр буруу шапкан. Эрге-чагырганы эжелеп алган монархо-фашистер грек улустуң конституцияга ёзугаар болгаш демок-раттыг эргелерин дерзин ёзу-биле таптай базып турар-дыр. Политик-тиг парламент болгаш хөй-ниитиниң хостаргаа болгаш аас-кежин дээш идепкейлиг деминселчилерни түүлүл хоргудап, хилинчектеп, күүдеп ту-рар-дыр.

Акрополдуң маадыры, грек улус-туң чалбыыштыг патриоду Манолис Глезос ышкаш ыядыг шылгарангай журналистерни-демократтарны база гитлержи фашизмге удур маадырлыг деминселге боттарын олуп чок бол-дургаш Элладаның еске-даа хөй-хөй алдарлыг оолдарын үймээнчилер-ниң кара-туразында ажылаарынга белеткенин турарының дугаймда ханы кайгаткан.

Хоргудаттырган бүгү кижилерни хостаарын, конституцияга болгаш парламент хостагаларын катап тургу-зарын совет журналистер негээн. Конституцияда көрдүнген хостагла-лар дээш, демократия болгаш ха-маарышпас чорук дээш деминселди чорудун турар грек улус-биле совет журналистер эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫ

Манолис Глезосту кара-туразында ажылаар деп турарынга удурланышкынының демдээ кылдыр Грецияның Москвада элчин черинин ба-жыңынын чанынга апрель 28-те чыскаал болган.

Чүе-үүе чыскаалчылар, даштыкы янзы-бүрү чурттарның Москвазының дээди өөредилге черлериниг өөренип турар студентилери кудумчуну до-луп келген. Фашизмге удур шылга-рантай деминселчи—грек улустуң маадыры М. Глезосту болгаш еске-даа патриоттарны хостаар деп не-гелделер бижиттинген плакаттарны олар тудуп алгаш чорун турган.

ДҮРҮМ ЧОК ШИИТКЕЛ-ДИР

Тайбың камгалакчыларының Че-хословак комитедиг грек ханга те-леграмма чоруткаш, Грецияның на-ционал маадыры М. Глезосту үжүр-дүрүм чок аажылаар деп турарынга удурланышкынының илергейлээн. Өлүрүп шаажылаар деп дүрүм чокка үндүрген шиитпирин күүседир чо-рукка шаптыктаарын негеп тур бис деп, тайбың дээш чехословак деми-селчилер медеглээн.

ГДР-НИҢ ЖУРНАЛИСТЕРИНИҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

Грецияның национал маадыры, журналист М. Глезосту өлүрүкчү ёзу-биле ажылаар деп турарынга шиитпирлиг удурланышкынын ГДР-ниң журналистер эвилели илер-гейлээн.

Маадырлыг грек патриотка өлүм-нүг айыыл кыжанып турарын дем-деглээш, М. Глезосту камгалаар дээш калбак кампанияны пептередиринче ГДР-ниң чонун ол эвилел кыйгыр-ган.

Виэйраның медеглели

БОГОТО. (СЭТА). Колумбияның Коммунистиг партиязының чиигине секретары Хильберто Виэйраның апрель 26-да кара бажыңдан хостагыы үнген соонда медеглээнь болза: «Демнежир болгаш камгалаар ужуруулуг идеология болгаш политика талазы-биле үзел-бодалдарым дээш мени дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоргудаан».

Март 10-дан эгелээш чуртта деп-шилгелиг болгаш демократтыг күш-терге удур дерзин үүлгедиишкиннер күштелгеп деп, Виэйра чугаалаан. 500 ажылдакчыларны тудуп хорут-даан болгаш кара бажыңнарга олуртаан, оларның чамдык кезии хостаганы алган, ындыг болза-даа чүс-чүс колумбий патриоттар кара бажыңнарда амга чедир хилинчектенип чыдарын көрбейн барып болбас деп, чиигпие секретарь дем-деглээн.

Колумбияда политиктиг хоргудат-тырганнарның хостагазын дээш де-минсежин турар бүгү кижилерге өөрүп четтириишкинин Виэйра илергейлээн.

Мөңгүн-Тайгадан хойжу

Мөңгүн-Тайганың чиге баарында-да, кезек дыттар чоогунда оргу-лаш черде, «Малчын» кедээ ажы-ағый артелиниң дүржулгазы хойжулу Доңгак Бичө-оол чурттап, ажылдап турар. 1966 чыл. Мөңгүн-Тайгага эң-не кадыг-дошкуу кыш болган: хар улуг, ооң кажында мал аарын баа бар. Чамдык малчыннарга малдың чаа толу алзан хорамчалыг болгулаан. А Доңгак Мазыкыевич түе хойга онаштыр 98 хураганы чыгталаан ап шыдаан.

Ыядыг берге кыжын ооң че-диишкинниг болганының чамдыы түдел? Ол бо-дур: бирээде —кыш-тагда кажаларны шыпаармыг сеп-тээн. Кажаа иштин кеззеде кур-тап болгаш арыг-шеңер тургузар. Чаш хураганы бодүүн-даа бол, сакпаа аргазы-биле ажаар, хура-ганнарга суглу чылдын бээр, шай-ны-даа хайындыргаш, сүттеп бээр. Доңгак Бичө-оол чыл саныыда-да бодунуң ог-бүленинің ну-жу-биле сестеп ол тоонна чедир сигенин белеткээр, кыштың ыадыг берге үезинде малга ону болгаш еске-даа чемнерин немелде кыл-дыр бээр.

Ийиде— Мөңгүн-Тайгага хойну түгле одараадыр деп чүтээлээп бо-лур, ынчангаш ол күскээр кыш-таанга кожуп келгеш, хойларны алзан ырак, хар дүй хөрүүктеккен черлерге одарлаткаш, а хөй оолдан турар үеде кыштаг чоогунга курлап алган одарынга оттыкарар. Ооң база бир онзагай түүлү — малды хүн бүрүде планнап алган одараларынга кадарар. Хат-шуурганныг хүннерде ыжык мазегерге баар. Чай келирге, Каргы-Бажың-ның серини, оттуг чайлаганнарга дөрт-беш удаа көжүп тур-гаш, хойларын семиртип алыр—

Эрткен чылдың кыжының-да мал-чыннның турган черинге улуг шуурган болган, бир катап дүн ортузунда ол улам дам баргаш. «Мындыг күштүг шуурган хөвар болур түве болгай, дээрта ыяпаа болза, малды каза, канчаар кадаар чоорө деп боданып хонган.

Эртенинде туруп келп, бажың-ның эжизин ажылдар дээрге, хар дүй хөрүүктеп ыаанкан болган. Арга-зын хереглеп тургаш, үнүп келээрге, хой-даа, хураган-даа кажаа-ларының аастарын база дүй хөрүүктеп ыаанкан. Малчын бажың-ынче конгуг дүрген киргеш:

— Аймыз болган-дыр, дүргеп турулар—бей ыаанкан, ыңай болган. От-бүленің кежигүнерин ка-жаалар аастарында хөрүүктеп күүрек-биле кажын тургаш, кажаа-ларын ажыдып алган. Малчын-нар кезек када дыштанып, чемне-нип олурда, Бичө-оол шайын аартаныпаан:

— Бөгүн берге хүн-дүр, хойну мен кадарып көрейн, силер ка-жаа аскында, бажың эжизиде харны аштап, хураганнарны эки чемгерип турар силер — деп чу-гаалдаап, кодамныың аданиче аа-бек хөөн сүрүн алгаш, эрее чор-гаар апарган дет чорупкан. Ол дү-не чамдык коданнарының кажаа-ларының аастарын дугаан хөр-үүктерни колхоз төвүнден тран-торлар келгеш, ыштап турган та-варылгалар бар. Кызымак малчын деп түве бо-дур, ыядыг кижи турда, ажыл хайыңып турбайн кап-чаарлы!

Ийет, күзел-сорук турда, дем-нинг ажылдың түңнели эки. Ооң-биле кады, ыядыг ажылдааны дээш, чон оларны хүндүлээр, оларга чоргаарланыр, а администрация, хөй-ниитиг организация-лары демдеглеп-даа турар. Ооң бир чижээ бо: Доңгак Мазыкы-евич Москвада улуг ажыл-агый чедиишкиниериниң делгелгезинге 1966 чылда чораан. А сөөлгү соңгудда үезинде мөңгүн-тайгажы-лар ону Тыва АССР-ниң Дээди Со-ветиниң депутадынга ам ийи удаа соңгуп алганнар.

— Доңгак Мазыкыевич биле ооң кадайы Дыртынаа Мага-Ши-риевна бистиң колхозтуң шол-баннары болгай, бис оларның бай-лык дүржулгазындан өөренип ап тур бис, ажыл дээрде амыр-дыжыы-даа бодаваа, ажыок кызы-мак кижилер түве — деп. Мөң-гүн-Тайганың малчыннары ооң дугаймында чорчаарал-биле чугаалажырлар.

Ооң-биле кады Доңгак Мазы-кыевичиниң СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу «Хүндүлел-диң демдээ» орден-биле шаңнаа-лыыр, ийи чыл буруңгаар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Пре-зидиумуу ыяпа Тыва АССР-ниң ал-дарлыг малчыны деп хүндүүт атты тыныскаанын база айтыр бис.

— Бо бедик шаңналдар мени күш-ажылче улам сорук киргеп. Совет эрге-чагырганың бежен чыл-ының байырлалынга чаа-чаа чедиишкиниер-биле ужуражыр дээш, түе хойга онаштыр түе хураган алыр дээн хүзөлгемни ам күүседип шыдаакан мен. Дүк кыргылдавының талазы-биле хү-зээлгем күүсеттиңерине бүдүрээр мен. Бо чылын бодумнуң ог-бү-леминиң кежигүнери-биле кадыг 10 ажыг тоонна сигенин кезип алыр, кыштаг сеңгелгезин мал-ыялаадыг кылып алыр хүзөлгени алган мен—деп Доңгак Бичө-оол чугаалаар.

Ам бодунда быжыглаан хойлар-ны хүр, эки чазагладып турар.

Депутат хүзөлгезин күүседир дээш ол удуу-биле кыядыын тур-рар. Ызаңгыя Мугур-Аксы суурнуң соңгукчулары чаа школа ту-дуунга хереглээр чамдык чүүлүл тудуут материалдарының дугаймын-да айтырыг тургузуп, хемчет алы-рын депутадынга чагаан. Ооң түңнелинде Доңгак Мазыкыевич Кызылга чорааш, ол айтырыгны хамаарыкшаан организацияларга тургускан. Ам чамдык чүүлдер күүсеттинген-даа.

Мөңгүн-тайгажылардың идегээ-лин Доңгак Мазыкыевич моон соңгаар-даа төлептиг бүдүредип шыдаар.

К. ХЕРТЕК.

Хамык ужур төлевирде бе?

Самагалдайның Культура бажы-ның билет садар кассазының эжизи-не эдлет маңаан кижилер-ле долу бис. «Он алды хар четпээн

ЧАА ШУЛУКТЕР

Кызыл — Азияның чүрээ

I

Төөгүнүү четче бүрүн
Доду билбес болзумзажок.
«Белодарек» кода дээрим
Бичемдең-не билир чордум
Адың ынчан өскенин боз.
Ажылчыннар үнделзээн,
Тыва, орус найыралдың
Тыны, чүрээ болуп келдиң.
Орус, тыва партизаннар,
Одаг кыпсын шуулган чытташ.
Актар артыын ширбий шапкаш
Адың сөлаан, — Кызыл болган
Төрүттүнгеш, арткен оруун
Төөгүзү бүдүп, читпээн.
Арлып читпес алдын-биле
Архивинде бижиттинген —
Кызыл — он дөрт чылда төрүттүнген.

Кызыл — Октябрьдан одунган
Ур-даа эвес — үжен чылдар
Үезин мен сактып ор мен.
Ол дүнта Кызылым сен
Овур кирбээн, бодүүн турдуң
Элезинниг, ээр-дагыр,
Эвээргей кудумчулуг,
Чавыт ыяш бажыңнарлыг
Чазак төвү — «Белдир» турдуң.
Ажыл-үүле, эртем, билиг,
Амыдырал шуудаваан.
Амгызыңга дениээр аажок
Аңаа бодүүн сүүр турдуң.
Ынчанмыже, ынчаарда-ла
Найысылал — хоорай болуп
Капитайга адың алгып,
Картага чуруткан сен.
Кызыл — арат чазак төвү турдуң,
Кызыл — Таңды Тыва найысылалы.

II.

Ам бөгүн Кызылым сен
Азиянның чүрээ — төвү.
Енисейниң бажын каастаан,
Эң-не чырык шолбаны сен.
Туүйбу, даштан түдүп кылган,
Туругларзыг, бедик, кат-кат,
Энгиске өңнүг бажың-завод
Эрнин ашкан, чаптылып тур.
Орду, театр, амнелгелер,
Оңза чараш школдар,
Садыг-харёк, паркгар
Сээн дээның чечээ-ле-дир.
Алдын моңгун, бараан, эт-сеп.
Амданныг чем, эм-таң аймаа
Заводтардан, комбинаттардан
Сагдын туру — пектүме тур.
Көрүнчүктелген, чечек шыпкан,
Хөнү, делгем, арыг-силиг
Кудумчулар чеже чүве,
Кударанчыг, чараш-ла-дыр
Чайырлыг ак демир куштар
Чалгыны чок кан чааннар.
Черде, дээрде чаржып турда
Черле чүү даар: тоолда дег-дир
Алдын хөлде эштип чоруур
Амгылрлар дег каас-шынык
Чурттакчылар аразындан
Чурумалын ырлап тур мен! —
Кызыл — Азияның чүрээ шолбан.

Кызыл — аныяк чараш хоорайым!

Александар ДАМБЫ-СҮРҮҢ.

ДЕВИ, НАЧЫН!

Черивистиң кыры чазын
Четчип үнген чечек ышкаш,
Чурттагланыр, демиселдин
Чурумалы болу берген.

Ада-чуртта совет частың,
Акы-дунма найыралдың,
Маадыр иштиң байырлалы —
Майның бирин уткуп туру.

Тиилелгелиг совет улус
Дидим ишчи начыннарын,
Өөрүшкүзүн девидип тур —
Өнүктери магадазын!

Совет чонга, тайбың чолга
Шоглап турар куурумчулар
Адааргазын, сүртезиннер —
Ажыл-ишчи начын, деви!

Чедиишкинни хереленген,
Чечектелген чуртувустүң
Майның бири — часкы чаагай
Байырлалын уткуул, өнүк!

М. САГДЫ.

НОГААН ТОН

(новелла)

Эдээн чылдар дургузунда хоорайга ажылдап чурттап турган. а ам төрээн черимде авамны барып көөру-биле белеткенип алганым бо. Мээң ынак, ай ышкаш ак баштыг авам! Ол дээрге, минута хиреде бедик аймор-дыш көрбес, бажың ишкинге иженир ийикпе, мал-маган аразында турар ийикпе, кезээде-ле чымыттыг болган чамдыкта бажың дырап адырын безин уттуптар амытанна болгай.

Мээң озуруп келгеним почта машиназы аалывыстың өдээнге тура дүштү. Черже дүве халымым билен-ле, авам мени көрүп каап, түдүн чораан хумуңун черге сала каапкап, меңээ уткуптур келди-ле. Каш чылдар мурнунда моон аъттанып чоруп турганымны сактым келдим. Авам ынчаарда бир холунда хумуң түдүп алган, холун чайбыштаан машина соонга үр-ле кылаштап олурган чүве. Мээң өөрүм мынча дишкеннер: «Сээң аваң амдаа көңгүе эрес, кашпагай-дыр». Авамның базымнарын ам көөрүмге, ынчалгызымдан-даа артык кашпагай, чиик ышкаш болду. «Ийе, авамның эрес, кашпагайы хевээр-дир!».

Авам, мээң дүрүү-шырайымны кезээ мөңгеде бодүүнү чүрээнге шыгжап алыр дээн чүве ышкаш. саавда үезинде кедер үе-чар сиигеп эрги шыва тонунче мени так чымыра куспактап алган, чушкуумче, хавааче ошкагылап, бажым дүгүн сүйбап, аас-кежиктиг каратарын-биле үр-ле көрүп туру.

— Эки чедип келдиң бе, оглум? Могнаадың бе? А мен дээрге, сени бо чылын келбее боор деп бодап турдум — дээн, хөрээн ажыда улуг тынгаш: — Дадыга берип-тир сен, оглум, бичии семиргээн-даа, ынчалза-даа көңгүе өспээн-дир сен. Моон чоруурун мурнунда чүрүкка тыртырганымысты сактың-дыр сен бе? Чүрүкта мендең бичии-ле бедик болгай сен, а ам база ол-ла хевээр-дир — деп, авам чугаалады.

— Шынап-ла, авашкылар дең улус-тур моонар — деп, чанывыска турган Чанчал дээр шуваганчы чугаалай-дыр.

Хепертен ырак эвесте алгы үдү:

—Эй, Энийгээ (кожалары авамны ынча деп адаарлар, а авамның чогум ады Энаргалма), өскүс хураган судуңну доңгайтыр ижиң ышты!.. Бо сыныгарны кижи надарып шыдавас, чер аздындан үнүп турар чүве-биле дөмей-дир ийин.

Авам хумуңун барып көрдү:

— Бо хумуңнуң чартыы хире сүт болгай, а ам аяк ишти белиң четпее артып-тыр. Сүт-даа кайтаар, кулугуриун тырны чарлы берип канчаар болду.

Хураган ынак ыт ышкаш оглаанып, бодуңун бүгү-ле хевирин көргүзериң оралдашканыңмы, одарже дешкилеп бар чорда көөрге. «Сагыш човаанар, мен канчаптаа барбас мен. Сөңнелиңер дээш четтирдим» деп чоразыңгыдаа.

• • •

Хоорайга чурттап тура, авамны болганчок-ла сактыр турдум, а сөөлгү үеде оон дугайында бодаазар менден мырыңай чарылбастаннар. Барык-ла дүн санныдала авам дүжүүге киред. Бо чылын дыштанылга бажыңы барбайн, полюсниң аалымга эртиирер деп шивтирлеп алдым. Бээр чоруур хүнүм чоокшулаан түдүм авамдан еске кыминың-даа, чүнүң-даа дугайын бодавас апарган мен. Кажан авам-биле ужуражыр дээш күзелим буде бээрге, сагыш-сеткилим чиигеп, оожургадым.

Авамга эккелген белектерим бээримге:

— Сен түгле шалың ап турар болгай сен. Оон-биле аъш-чем, идик-хеп садып алыр болгай. Ындыг эвес ийикпе? Мындыг аар өртектиг түүлдерни кайнын акпа тышкап, садып эккелгенин ол? — дей-дир.

Кажан авам чугаалап турда, оон арын-шырайы чазык, ынакшыл-биле бүргеттингеп болду. Оңу оожургадым: —Аңмыралымга четчир акшаны ажылдап ап турар мен, авай. Силер мени кижи кылдыр өстүрүп каан болгай силер, силерни өөртүр бодадым — дидим.

— Иезин ажы-төлүнге ынанырла болгай.

Авамның чүү чугаалаар дээнин билгеш, хүлүмзүрүп кагдым. Авам мээң белектеримни хөрээнге чыпшыр түдүп алган үр-ле туру.

Авалымдан чоруп турар чылымда авам меңээ ногаан торгу тон даарап берген чүве. Чажымданна ногаан өңге ынак кижи мен. Чемоданымдан ол тонну үштүп кээримге, авам алгырыпты:

—Шаг шаанда-ла даарааттыгаан тон мырыңай чаа хевээр кылдыр көстүр-дүр! Сактып четпее чүведир мөң.

— Ындыг болбас аргажок, ырак чер сүрагдыг эртемденге авазымга чедер үшелиг чүве чок, а ооң холдарының бүдүргеи чүүдериниге чедер каас, чараш чүве база-ла чок. Тон даараары хөй, чымыштыг бол, авазының белээ деп бодап көөрге, таваанчыг-ла!

Аванның арны өөрүшкүзеи кыптыта берди.

— Сеңээ тондан даарап бээр мен—деп, авам аазады.

• • •

Төрээн черимге үр-ле келбээн болгаи таныштарымны көрүкээрим хөлчок. А кажан чоруур деп белеткеги бээримге, авам аптара иштиидеи төгерик хаалыг ногаан торгу үштүп эккелгеш, тон даараар дээш, быжарынга белеткеии берди.

— Авай, тон даараарында мени хемчээп алыр сеи бе? Соонда болзуң озалдадым-ма — дидим.

— Оглуның хемчээлии авазы билир болгай аан—деп кагды.

Этчок айтырыг салыпкаанымга ыяды бердим. Аван хомудай берди. Каш хүннер эрткенде: «Че, оглум, чаа тонну кедип көреме» — деп, аван чугаалады. Меп кедергей өөрүп, кеде кааптым.

Бүгү талаларымдан авам хынамчалыг топтап көргеш, химиреии-дир.

— Чүү болду бо, оглум?

— Канчап барганы ол?

— Сеңээ чолдак ышкажым? Чедип көрдеан.

Холдарымны ийи талаже хере түттүм. Чеңнери шынап-ла чолдак болду.

— Сээң хемчээлиңни уткап-дыр мен, уткап—деп, аван хомудап тур.—А бо торгу? Садыгжы шын эвес хемчээжик ирги бе?

— Оглуңнуң сеткилиигге таарыжыр тон даарап бере албас апарган болганымда, хереқ багайдыр—деп, авам хөөп чок чугаалай-дыр.

— Чайгы тоннуң чеңи чолдак болза улам эки, хомудава, авай—дидим. Черле чолдак тон бүттарга ораашпас эки болгай. Кедип болур болганда, эки-ле ол деп ооожургаттым.

— Кедерии кедии-ле каар сеи, канчаи чазыптар кижи боор мен? — дээш, авам тонну нарыжап эгеледи.

Чүү болганын ам-на хепертеи эскериң кагдым... Шаанда авамның салаалары эглир болгаи хертеш чүве болгай, а ам мөгеиниг аът ышкаш чоржайты ышкылай бергилээп болду.

— Бүгү-ле чүве салаалардадыр — дээш, эрги ногаан торгу тонумну үштүп эккелдим. Авам оңу хемчээп көрдү. Оон соонда чаа гоп-биле деңнеш көөрүүзеге, таптыг-ла тевер карыш узуи болду. Авамның күңгыыг салаалары катап-катап карыжап туру. Авам оожум ыглай берди. Авамның көөргенчиии чүү дээр боор. Этиттиннес, кандыг-ла бир чаңныг, частыг чүве чоокшулап органыгдаа. Оон чаныига чеде бергеш, оожургадырыи ораалдакы:

— Чүге ыглап олурарың ол, авай? Бо тонну мен кедип каар мен — дидим.

— Карак чажы коргунчуг эвестир, оглум. Коргунчуг чүве оглумуиуң хемчээлии часпайн чораан үем эрте бергенинде-дир. Ол үеде авамның арнының муңгаргаиы кайгамчык.

— Че, авыг авазаи чоор боор, кадык чаагай-дыр сеи, авай! Меңээ хеп даараарында баштай хемчээп ап тур — ол-ла — дээш, авамны өөртүр бодап каттырдым.

— Соонда эвес, а ам. Сеңээ ковчуг чарап тондан даарап берейи дээш, авам аптаразының иштиидеи аяк хаалыг ногаан торгу үштүп эккелди.

Каш хонук эрткенде чаа тон белеп болду. Ол биетиң кайыыжытыл-даа сеткилиивске таарыштыы. Авам меиче хүдүмзүрбүшаан көргеш:

—Ам-на часпаан-дыр мен. Чылдар эртер, сеңээ хеп даарап бээримде, баштай хемчээп ап чоруур болгаи-дыр мен—дидим.

«Дагны хар базар, а кырган кижини — авам» дижип, чоп чугаалажыр болгай. Авыы-биле чугаалаарга, баштайгы ужуражын келгениивге түлүүиде мээи сеткилиге авам эрес, кашпагай ышкаш кыдыр сагындырган. А ыыында мындыг эвес. Мээң ай дег ак баштыг ынак авам хей-ле чылдарда чурттаар дең бүүредербиле бодуину оожургадыр мен, а ынчалза-даа чүрээмде дүмүрээзии... Б. БААСТ.

Моол чогаалчы.

Апрель

Кыргар, белбеер, ховуда-шөлүүг
Кыштың төнүп ол кыртып,
Өзээн эттүг ойнаск черни
Өл-шыяк кылдыр эрезип каар —
Апрель, апрель—
Аяс, чылыг частың айы.
Шалыя иштен Төрээн чуртуң
Шапкың хөглүп, улам делгиир,
Октөрөйдөе эң-не мурнай
Орук изеп ушкан өйү —
Апрель, апрель —
Алдарлыг-ла төөгүлүг ай.
Майның Бирге партия
Бады-шөлүнү байыр-сөзүн
Чамбы-дынге бөдүүн чонга
Чаңгыландыр дамчыдып каар
Апрель, апрель—
Найырлыг бүүзүү ай.
Чурттагдаевыс ишпес хуну,
Шуптуваустуң изиг чүрээ,
Төрээн улуг Ленинниң
Төрүттүнген чаагай айы —
Апрель апрель —
Алыдырал чолдуг ай.

Сат КУСТУГУР.

Өңнүктерге концерттер

Эрзин районнуң Культура бажыныңның болгаш Ленин аттыг, «Коммунизмче орук» колхозтарда бөт-тыныгыр уран чүүл коллективтери апрельдиң ийиги чартыныңда каш хүнниринде Моол Арат Республиканың Завхан аймагының сумуларынга концерттер көргүзүп чораан келгилээн.

Чээрби ийи кижи составтыг улусчу таланттыларның концертииниң программазында ырлар, танцылар, хыдыг хөглүм күүселдери дээш сөлүп номердер-де арбын болган. Клара Шожуниың тыва, моол ырларны, Байыр-кыстың тыва, татар, бурят ырларны, концерттиң уран чүүл удуртукчузу Оюн Мартый-оолдуң күүсеткен танцыларын дээш еске-даа коллективтиг күүселдеелерии моол өңнүктериивис улуг сонуургал-биле көргеп, дыңнаан. Чамдык ырларны, танцыларны катап-катап күүседирии дилеп турганнар.

Моол суурларга чоруп тургаш, Улуг Октябрьның 50 чылынга чедиишкининг ужуражыр дээш, өңнүктериивистиң каичаар белеткеиин турарын база-ла көрдүвүс.

Концертчилер бистерии сагыш-сеткилиивске эң-не үттүндүрбас болуп артып каапган чүве болза, бистерии эң-не чылыы-биле үткүп, хүлээп ап турганы болур.

М. КОНГАР,
Концерттиң киржикчизи.

Эгелеп орар чогаалчы Хөвеңмей ОПДАН-ООЛ бичии уругларга шүлүктер болгаш чечен чугаалар бижиир талазы-биле бодуиуң мергежилии сайзырадып, адаа иезг күзелии шевеп чоруур.

Ам республиканың ноң үндүрер черн аимак чогаалчының школа назыиы четпээн болгаш эге школа назыиыг уругларга бижээн уран-чечен рассказтарының чыидызын «Чаптанчыг Уранмаа» деп ат-биле чырыцце парлап үндүрериигге белеткеп турар. Чыидызда киргеи рассказтарны ыайырал, күш-ажыл, кижизидилге, өөредилгеже чүтүүл, бойдусчаи ынакшыл дугаймында, октябряттарга пионерлерии дузазының дугаймында темаларга сөлүп, чаптанчыг хевир-биле бижиглилээп.

Чаа үнер иомуи иштиидеи бо рассказтарны уруглар силерге сонуургаттывыс.

КҮЗЕЛ

Чайның хүнү. Дээрии оңу чиигир-ле ооң. Хүннүң кежиндиидеи каът-каът даш бажыңнарның делгем улуг сөңгаларының кылагар шилдери чайынналып тургулаан. Ленин күдумчузуиуң бир талакы тротуары-биле Оюнмаа үгбашкылар кылаштажып органнар. Бичии Орлан-оол үгбазының холуидан четтинмишаан, бутарының баштарынга өрү шурагылап чораан. Таптыг-ла ынчан үгбашкыларның кыры-биле реактивтиг самолёт дыка бедик үжүп эткен. Орлан-оол самолёттуң магадап көргеш, турушкан. Чиигир ооң дээрнин талыгыр делгеминче үжүккан ак-көк согуину ол кайгамчык-ла сонуургаан. Оон башкарыкчызы эрес үжүдүкчүну болап келгеш, бичии оол адаарганнаа.

Реактивтиг самолёттуң барааны көзүлбейн барган. Ынчалза-даа оон соонда шөйдүнчек ак ыш хевирлиг чүве артып калган.

— Самолёттуң изи чүге артып каары ол, угбай? — деп, ол айтырган.

— Сээн идиктериң истери черге канчап артып каар ийик, ол база ыиды-дыр — деп. Оюнмаа далаш харыылаан.

— Байы хире бедик үжүп чоруурун биске көргүзери ол-дур аа?

Оюнмаа чүнү-даа ыыттаваан. Орлан-оол база катап айтырган:

— Гагариниин үжүдүп чораан ракетазы изии база ынчаар арттырып каан бе?

— Ийе, арттырып каан...

— Орлан-оолдуң төнмес-батпас хөй-ле айтырыы угбазын бүжургандырып эгелээн. Оюнмаа дүмүзынче көргеш:

— Соксап көрем, Орлан. Сонуургавас-ла чүвези чок ийин моон — дээн.

— Канчап сонуургавас боор... — деп, Орлан-оол дилим эвес чугаалаан.—Өзүп келгеш, ол ис-биле дээрже аспайн үжүткай мен.

Эртиненин өөрүшкүзү ооң арнындан илдең, ол сазаа базып санап тургаш, харыылап эгелээн.

— Мээң холдарым бажың ишти чуурүнга хереқтинг...

— Ооң ынай?

— Демир үжүк түдүп, чүве бижиринге...

— Ооң ынай?

— Дазыгыыштар түдүп алгаш, хаактаарымга...

Эртине бичии болгаш бодуиуи шаа-биле бүгү-ле билир түүлдерии чугаалаан.

Бырган-ачазы оглуи мактавышаан, оон билбейн барган ак чугула чүүлүн немей тайылбырлап берген.

— Ажылчын холдар делегейде ээи-не күштүг, оглум—деп. Эртиненин бырган-ачазы чугаалаан.— Бистиң бомбүрзээвисти ажылчынарның мөге-шыырак, күш-ажылчы холлары чаартып, оны байлып турар. Ол күштүг холларның биске берген чаагай белээнии бирээзи бо-дур — бөгүнгү бистиң чаагай амыдыралывыс.

Оля биле Кара-кыс үшкү класстың өөреникчилери. Олар кайгамчык найыралыглар. Бажыңга аялаан онаалгаларын үргүлүү кады күүседирлер.

Бир-ле хүн Кара-кыс ажы-биле кичээлеп оргаш, айтырган:

— Сээң номнарыңны кажан сатканыл, Оля?

Оля бажында чечектей баглап алган ак-көк кожажыктажын оң холу-биле камныг сүйбай түткүлээш, харыылаан:

— Эрткен күзүн. Мээң акым Өнер-ооллуң дөртку классче шилчээш, меңээ берген номнары ышкажыл.

— Дыка-ла камныг адыларлыр аа! Чангыс-даа шыйып, шокарлаваан.

Уруглар бир кезек ыытташпайн барганнар. Олариың кайызы-даа бир-ле чүвени болап орган хевирлиг.

Оон Кара-кыс хүлүмзүрүй каапкаш, чугаалап үнген:

— Коля акыминың меңээ берген номнарын канчаар оңу! Арынары салбар-салбар, будук, кирге борашкан. Ындыг номнардан кижи чүнү билип алыр боор. Авам, ачам база катап чаа номнар салдар ужурга таварышкан.

Коля бир талакы өрээлге кичээлеп оргаш, дүнмаларының чугаазын ыынап орган. Ол чаа арифметикалының номуи көөрге, база-ла шокарлап алган. Ынчыын түү дээр. «Моон соңгаар номум черле шокарлавас мен» деп иштинде чугаалаңгаш, номуи портфелиниң иштинче суга каапкан.

Байырлал хүннеринде

Апрель 30-де хүндүскүнүң 4 шакта Междуреченскиниң бисте аалдап келген бут бөмбүкчүлери-биле Кызыл хоорайның чыынды командазы «Хүреш» стадионга ойнаар.

Май 1-де хүндүскүнүң 2 шакта, «Шын» солуннуң шанналы дээш тыва хүреш болур. Кызыл хоорайның кубогу дээш ча адыкчыларының маргылдаазы 3 шакта эгелээр. Междуреченскиниң бут бөмбүкчүлери биле № 1 АТА-ның «Енисей» командазы 5 шакта ойнаар. Хол бөмбүүнүң, баскетболдуң маргылдаалары май 1—2 хүннеринде хүндүскүнүң 12 шактан эгелээр.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында радио болгаш телевидение комитединиң симфониктиг оркестри Гастелло аттыг парктың ногаан театрынга май 2-де 2 шакта концерт көргүзер. Май 1—2-де паркка шанналадыг оюннар, массалыг танцылар болур. Бо бүгү чүүлдер Кызылда культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга болур.

ДЕМИСЕЛ ЧИДИГЛЕНГЕН

«Спартак» спорт эки-тура ниитилелиниң республика чемпиону дээш шылыраа маргылдаазының төнеринге чедир чаигыс салыг арткан. Бирги чер дээш колдуу-ла дөрт шыырак шыдыраачылар чоруп турар.

Он ийиги салыгда көрүкчүлериин кичээнгейин Шишигин — Беркович, Сээи — Чыргал-оолдуң салыглары хаара туткан. Шишигиниге удур Беркович француз кампалалды шилип алган. Ынчалза-даа ак таланың бөдүүлары кара ноянче дораан-на халдай берген. Беркович чээрби үшкү көжүүлеи аъды-биле Шишигиниин мераанинге халдаан. Ак тала дидимиибиле аъш-биле шалаап мераанын тергеге сатпаш кара ноянны дезер арга чок ыыдыр бүзээлекеп. Беркович дүжүп өөрүүрга таварышкан. Бо үилелге-биле Шишигин дора дизе ийиги черии эалээрин чедип алган.

Чүүле Шишигиниге үттүрган Сээи он ийиги салыгда Чыргал-оолду чараш уткаш, 11 санныг бирги черде чоруп турар. Үшкү черде 9 санныг Чыргал-оол, Кенин-Лопсаң 7,5, Ооржак Белек 7 санныгдыр. Бирги черниң салым-чолу ам сөөлгү он үшкү салыгда шиитпирлеттинер. Көрүкчүдер Сээи биле Кенин-Лопсаңны, Чыргал-оол биле Ооржактың салыгларын мааиа турар. Бир эвес Сээи Кенин-Лопсаңны удупса оон бирги черже үнери чайлаш чок.

М. МОНГУШ.

МАКТАЛДЫ АЛГАННАР

Прокопьевскиниң «Шахтер» командазы Кызылга аалдап чораан. Олар культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионга апрель 27-де пассажирлер АТА-ның «Спартак» командазы-биле үжурашканнар.

Стадионга чыылган алээн каш муи көрүкчүлер бир дугаар-ла келген аалчыларның оюнун боор дээш четтикпейн маңаа турда, оюн-даа эгелээн. Оюннуң эгезинден эгелээ аалчылар шөлдүн оң талазындан болгаш төвүлеп үзаа-дараа бурунгаардап турганы көрүкчүлерниң сонуургадын көдүргеп. Ынчалза-даа спартаковчу В. Белостоков хөп-хенертен бурунгаардап киргеш, күштүг тевиг-биле баштайгы бомбукту киигген соолуидс чансаалаан.

Оюнуң ийиги чартыында аалчылар бир демиит бурунгаардап, санын деңнештирип алган. Ынчалза-даа хоочун ойнакчы Ю. Белостоков база бир артык бомбукту киир тепкенинин соон варый прокопьевскижилер база-ла санын деңнештирип алган. Оюнуң соолгу чиигуталарында кайы-даа командаларның ойнакчылары дең күштүүн көргүзүп, 3:3 санныг хайымнашкан.

В. ВОЛЧЕНКО.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кавказтың туттурумчузу» 9.15, 11, 12.45, 2.30, 4.15, 6, 7.45, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ыглава, Петр» 10.30, «Мээң эжим Нелька» 12.30, 2.30, «Вязь үнүш адазанга ынакшыл» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Хайгыылачының эрес чөрүү» 11.15, 1.15, «Эң-не таарымча чек эвес хүн» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Чидиг ыыдыл парустар» 11.15, 1, 5, 7, «Ынакшаамым киижи» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Катя белгаш крокодил» 11, 12.45, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 5.10, 8.20 шактарда.

МАЙ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кавказтың туттурумчузу» 11, 12.45, 2.30, 4.15, 6, 7.45, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Авроранның аазаштаашыны» 12.30, «Буруу чөпту буруудакан» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Танцының сылдызы» 11.30, 1.40, 3.30, «Тараумарның чоргаар ооллары» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Хайгыылачының эрес чөрүү» 11.15, 1, 5, 7, «Ынакшаамым киижи» 3, 9 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Усчу шөвөрлериниң хөөрайы» 11, 12.45, «Спартак» (1-ги, 2-ги сериялары) 2, 5.10, 8.20 шактарда.

1932 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер
Сурун Амырбитовна
ХЕРТЕКТИН
ур болгаш аар аарзавының соонда алекке мөчээин-биле колбашыр СЭКП Бай-Тайга райкому болгаш райкүүском ханы кажыдалын мөчээн кижиниң төрелдеринге илергейлеп тур.

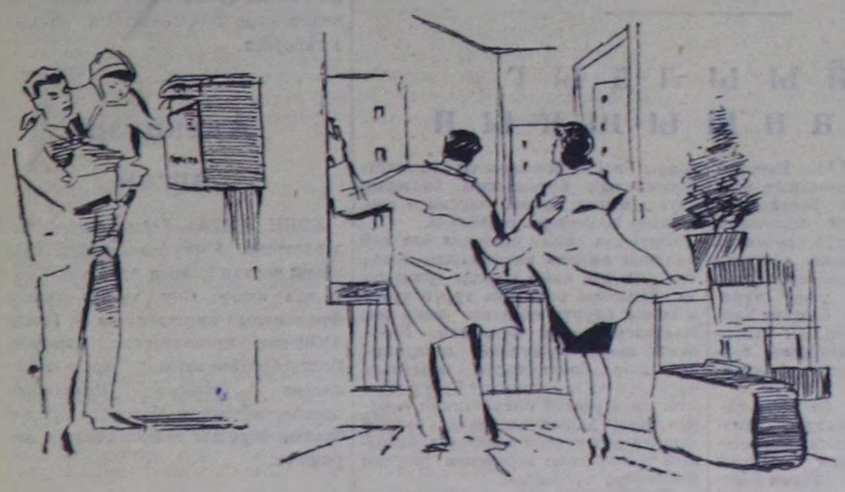

Май Бирниң будүүзүнде Кызылга.

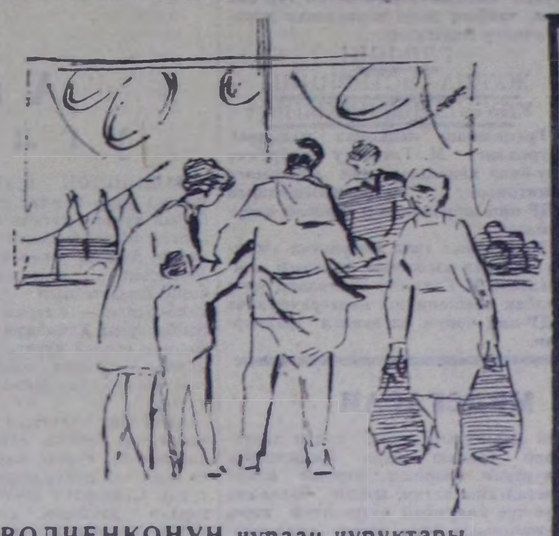

В. ВОЛЧЕНКОНУҢ чураан чуруктары.

редакцияның адрези:

Кызыл. Щетинкин—Бравченко кудумчузу, бажы № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харысаалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көлээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетүүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көлээ корреспонденттилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20—60, бухгалтериияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче лолгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Бравченко кудумчузу, 1).

Солун неделяда үлды катап үнер

ТС—00404.